

2023

Vol: 9 Issue: 115

SEPTEMBER

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

e-ISSN:2587-1587

SOCIAL SCIENCES STUDIES Journal

International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal

Editor

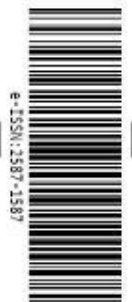
Associate Prof.Dr. Sehrana KASIMI

<http://sssjournal.com>

sssjournal.info@gmail.com

Publication Date 30 SEPTEMBER 2023
Volume / Issue 9 / 115

EDİTÖRDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış **uluslararası, hakemli e-dergidir**. Uluslararası birçok indekste taranmakla birlikte, akademik teşvik ve doçentlik kriterlerinde uluslararası endeksli dergiler içerisinde yer almaktadır. Ayrıca akademik yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği bir sosyal bilim platformudur.

Kuruluş aşamasından bu yana SSSJournal ailesi mensubu olarak emek veren dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, ayrıca gerek yurt içinden gerekse yurtdışından bizleri kırmayarak, danışma, yayın ve hakem kurulunda yer alan ve uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, SSSJournal ailesi olarak yüzü aşkın yurt içi ve yurtdışında görev yapan akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmanın gurunu yaşamaktayız. Bu bağlamda bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu ve yazar olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmel ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere daha da güç katacaktır.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç.Dr. Sehrana KASIMİ

Publication Date 30 SEPTEMBER 2023
Volume / Issue 9 / 115

GENERIC

Disciplines: Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Frequency: Monthly

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) is a INTERNATIONAL and REFEREED e-journal. Journal of Social Sciences is social science journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and / or arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) publishes original scientific articles, symposium, panel and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere.

However, authors are responsible for any obstacles for their works. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) has the intellectual property rights of any published material. Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal.

Any judicial, economic and ethical responsibility of the published materials are under the authors' responsibility. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) will not accept any responsibility.

Associate Prof. Dr. Sehrana KASIMÍ

JOURNAL ADMINISTRATION

JOURNAL ADMINISTRATION		
Editor		
Associate Professor Dr. Sehrana KASIMÍ		
Disciplines Editor		
Professor Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Professor Ekaete EFRETUEI	Business Administration	Keele University
Professor Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Associate Professor Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Professor Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEN	Management and Organization	Balikesir University
Professor Mieczysław W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Fazlı ARSLAN	Theology and Religious Sci.	Istanbul University
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sports Science	Sakarya University
Professor Haluk ALKAN	Public Administration	Marmara University
Associate Professor Dr. Namik Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Professor Naşabayeva HEKIMOGLU	International Relations	Bitlis Eren University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Assistant Prof.Dr. Ipek KROM	Marketing	Beypkent University
Foreign Language Linguist		
Lecturer Gulsum Vezir Oguz	Istanbul Gelisim University	
Index Supervisor		
Exp. Buket ÇİÇEK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	
ADVISORY BOARD		
Professor Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University / EGYPT	
Professor Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M.Auezoy South Kazakhstan State University / KAZAKHSTAN	

Professor Abdikalık KUNİMİJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University/KAZAKHSTAN
Professor Abdulhamit SINANOGLU	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Ali AKSOY	Inonu University / TURKEY
Professor Ali AZAD	United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Professor Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University / UKRAINE
Professor Askar CHOUDHURY	Illinois State University, Illinois / USA
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute / KYRGYZSTAN
Professor Belkıs OZKARA	Afyon Kocatepe University / TURKEY
Professor Bunyamin AKDEMİR	Inonu University / TURKEY
Professor C. Gazi UCKUN	Kocaeli University / TURKEY
Professor Chunxing FAN	Tennessee State University / USA
Professor Dharm BHAWUK	Hawaii University / HAWAII
Professor Dragana RADICIC	Lincoln University / UNITED KINGDOM
Professor Dzhakıpbek A. ALTAEV	Al - Farabi National University of Kazakh / KAZAKHSTAN
Professor Ekaete EFRETUEI	Keele University / UNITED KINGDOM
Professor Elvira BOLAT	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA
Professor Fatos UKAJ	Prishtina University / KOSOVA
Professor Hasan TUTAR	Sakarya University / TURKEY
Professor Himmet KARADAL	Aksaray University / TURKEY
Professor Isidora KOURTI	Regent's University / UNITED KINGDOM
Professor Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Professor Junaid M.SHAIKH	Curtin University of Technology / MALAYSIA
Professor Katia Zhivkova MIHAILOVA	Univ. of National and World Ec. Sofya / BULGARIA
Professor Kayhan TAJEDDINI	Lund University / SWEDEN
Professor Lutfiye OZDEMİR	Inonu University / TURKEY
Professor Maha Hamdan ALANAZI	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh / SAUDI ARABIA
Professor Mahir FISONOGLU	Cukurova University / TURKEY
Professor Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw /POLAND
Professor Mbodja MOUGOUÉ	Wayne State University / USA
Professor Mehdi TEHRANI	Columbus State University / USA
Professor Meltem ONAY	Celal Bayar University / TURKEY
Professor Mieczysław W. SOCHA	Warsaw University / POLAND
Professor Milind SATHYE	University of Canberra / AUSTRALIA
Professor Mohga BASSIM	Buckingham University / UNITED KINGDOM
Professor Murat CANITEZ	Omer Halis Erdemir University/ TURKEY
Professor Mustafa BİLALOV	Dagestan State University / DAGESTAN
Professor Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık University / TURKEY
Professor Nalan AKDOĞAN	Baskent University/ TURKEY
Professor Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEN	Balıkesir University/ TURKEY
Professor Partha SARKAR	The University of Burdwan / INDIA
Professor Pınar SURAL OZER	Dokuz Eylül University / TURKEY
Professor Ramil VALEYEV	Kazak State Unıvers/ KAZAKHSTAN
Professor Rahmi YAMAK	Karadeniz Thecnical University / TURKEY
Professor Recep KOK	Dokuz Eylül University / TURKEY
Professor Rövşen MEMMEDOV	Sumgayıt State University / AZERBAIJAN
Professor Sabahat BAYRAK KOK	Pamukkale University / TURKEY
Professor Semra GUNEY	Hacettepe University / TURKEY
Professor Serap CABUK	Cukurova University / TURKEY
Professor Sharon THACH	Tennessee State University / USA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Steve LETZA	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Ugur YOZGAT	Istanbul Kultur University / TURKEY
Professor Vaidas LUKOSIUS	Tennessee State University / USA
Professor Ymer HAVOLLI	Prishtina University / KOSOVA
Professor Yu-Feng LEE	New Mexico State University / USA
Professor Yusuf KARAKILCIK	Inonu University / TURKEY
PUBLICATION BOARD	
Professor Abdıgappar MAVLYANOV	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Adnan CELİK	Selcuk University / TURKEY
Professor Akbar VALADBIGI	Urmia University/ IRAN
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Ali APALI	Mehmet Akif Ersoy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Ali Cuneyt CETIN	Akdeniz University / TURKEY

Professor Ali OZDEMIR	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Alper TAZAGUL	Kafkas University / TURKEY
Professor Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogical University/ KAZAKHSTAN
Professor Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. Aykut EKİYOR	Gazi University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ayhan KORKULU	Ataturk University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Aykut SARKGUNESI	Bulent Ecevit University / TURKEY
Professor Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University / KAZAKHSTAN
Professor Bakıt OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk Univ./ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Banu TANRIOVER	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Betül ALTAY TOPCU	Erciyes University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Bilal SOLAK	Sirnak University / TURKEY
Professor Cholpon TOKTOSUNOVA	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Daniyal KİDİRNIYAZOV	Dagestan Russian Academy of Sciency / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Deniz AKGUL	Ahi Evran University / TURKEY
Professor Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics/ KYRGYZSTAN
Associate Professor Dr. Duygu KIZILDAG	Izmir Democracy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Dundar KOK	Pamukkale University / TURKEY
Associate Professor Dr Durdu Mehmet BICKES	Nevşehir Hacıbektaş University / TURKEY
Professor Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Elif SIMSEK OZKAN	Erciyes University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fahri TURK	Trakya University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sakarya University / TURKEY
Professor Furqan AHMAD	Jamia Islam University / INDIA
Professor George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute / CANADA
Professor Gulfira ABDULLİNA	Bashkir State University / RUSSIAN
Associate Professor Dr. Gul KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gul Tugba DAGCI	Yalova University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsen GERSİL	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsum Vezir OGUZ	İstanbul Gelisim University / TURKEY
Professor Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Halil Ibrahim AYDIN	Batman University / TURKEY
Associate Professor Dr. Haluk DUMAN	Aksaray University / TURKEY
Associate Professor Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs University/ TURKEY
Associate Professor Dr. Hatice Hicret OZKOC	Mugla Sıtkı Kocaman University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Hayriye SENGUN	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Huseyin TEZER	Bilecik Seyh Edipali University / TURKEY
Professor Dr. H.Secil FETTAHLIOGLU	Kahramanmaras Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Professor Karligash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Associate Prof. Dr. Koray KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Professor Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Associate Professor Dr.Mehmet INCE	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Melih OZCALIK	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Muhammed SAYGIN	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa AY	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa Fedai CAVUS	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Associate Professor Dr. Morsheda HASSAN	Grambling State University / USA
Associate Professor Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Mersin University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nazan SAHBAZ KILINC	Kirikkale University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nicolin AGALLİJA	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Noyan AYDIN	Dumlupınar University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuran AKSİT ASIK	Balıkesir University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nurullah KAYA	Bayburt University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuri BALTACI	Gumushane University / TURKEY
Dr. Oğuz Han OZTAY	Van Yuzuncuyil University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ozlem YASAR UGURLU	Gaziantep University / TURKEY
Professor Shara MAZHİTAEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Shigeko KAMİSHİMA	Sapparo City University / JAPAN
Assistant Professor Dr. Sahin CETINKAYA	Usak University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Sara ONUR	Kirikkale University / TURKEY
Professor Sarash KONYRBAEV	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Şara MAJİTAYEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Selcen KÖK	Kahramanmaras Sutcu Imam University / TURKEY

Assistant Professor Dr. Sibel SU ERSOZ	Kırıkkale University / TURKEY
Professor Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. S. Mustafa ERSUNGUR	Ataturk University / TURKEY
Professor Dr. Tahir AKGEMCI	Selcuk University / TURKEY
Professor Tseediin BATULGA	Mongolia State Universty / MONGOLIA
Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University / KAZAKHSTAN
Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University / USA
Associate Professor Dr. Zubeyir TURAN	Omer Halisdemir University / TURKEY

REFeree LIST

Prof.Dr. Ahmet Şinasi İŞLER	Bursa Uludag University
Prof.Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU	Trakya University
Prof.Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ	Kocaeli University
Prof.Dr. Sebahattin ŞİMŞİR	Balıkesir University
Associate Prof.Dr. Ayhan KARS	Erzincan Binali Yıldırım University
Associate Prof.Dr. Aysun TUNA	Bolu Abant İzzet Baysal University
Associate Prof.Dr. Burak BOYRAZ	Yıldız Teknik University
Associate Prof.Dr. Burcu BÖCEKLER	Yıldız Teknik University
Associate Prof.Dr. Burcu SEZGİNİSOY ŞEKER	Balıkesir University
Associate Prof.Dr. Deniz DEMİRARSLAN	Kocaeli University
Associate Prof.Dr. Emrah AKDENİZ	Van Yüzüncü Yıl University
Associate Prof.Dr. Fevzi YİĞİT	Sivas Cumhuriyet University
Associate Prof.Dr. Handan AKYİĞİT	Sakarya University
Associate Prof.Dr. Meliha AKLIBAŞINDA	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Associate Prof.Dr. Mehmet Ferruh HAŞILOĞLU	Atatürk University
Associate Prof.Dr. Mustafa CANER	Akdeniz University
Associate Prof.Dr. Nihal Arda AKYILDIZ	Balıkesir University
Associate Prof.Dr. Gökçe ÇİÇEK CEYHUN	Bursa Technical University
Associate Prof.Dr. Pelin ARSEZEN	Muğla Sıtkı Koçman University
Associate Prof.Dr. Pınar KARAMAN	Sinop University
Associate Prof.Dr. Serdar SELİM	Akdeniz University
Associate Prof.Dr. Şinasi SÖNMEZ	Zonguldak Bülent Ecevit University
Associate Prof.Dr. Turgay GÖKGÖZ	Kilis 7 Aralık University
Associate Prof.Dr. Tuğba RENKÇİ TAŞTAN	Istanbul Topkapı University
Assistant Prof.Dr. Ali YILDIRIM	Tokat Gaziosmanpaşa University
Assistant Prof.Dr. Bahadır ELAL	Istanbul Topkapı University
Assistant Prof.Dr. Emrah Suat ONAT	Dokuz Eylül University
Assistant Prof.Dr. Ethem MERDAN	Kırşehir Ahi Evran University
Assistant Prof.Dr. Erman GEDİKLİ	Istanbul Medipol University
Assistant Prof.Dr. Filiz Yörük ÇEVİK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University
Assistant Prof.Dr. Kayhan BAYRAM	Şırnak University
Assistant Prof.Dr. Kainat ÖZPOLAT	Fırat University
Assistant Prof.Dr. Kazım BAŞ	Munzur University
Assistant Prof.Dr. Lokman YILMAZ	Izmir Katip Çelebi University
Assistant Prof.Dr. Mehtap BAŞARIR	Kayseri University
Assistant Prof.Dr. Mehtap SARIARSLAN	Beykent University
Assistant Prof.Dr. Merve ÖZKAYNAK YOLCU	Amasya University
Assistant Prof.Dr. Mustafa Hikmet AYDINGÜLER	Istanbul Topkapı University
Assistant Prof.Dr. Murat ŞAHİN	Fırat University
Assistant Prof.Dr. Müfit ŞENEL	Ondokuz Mayıs University
Assistant Prof.Dr. Onur Orkan AKŞİT	Ege University
Assistant Prof.Dr. Özgül Acar ÖZLER	Gebze Technical University
Assistant Prof.Dr. Serenay ÇALIŞ	Niğde Ömer Halisdemir University
Assistant Prof.Dr. Reşit ERÇETİN	Istanbul Aydın University
Assistant Prof.Dr. Yasemin ABALI ÖZTÜRK	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assistant Prof.Dr. Yasin KURNAZ	Niğde Ömer Halisdemir University
Assistant Prof.Dr. Yunus KARA	Sinop University
Inst. Belma ALİK	Kocaeli University
Inst. Dr. Murat GÜMÜŞ	Şırnak University
Inst. Dr. Mustafa ALTINTAŞ	Yozgat Bozok University
Dr. Lütfi ARSLAN	Turkish Revolution History Institute
Ress. Assit. Seval YILMAZ	Niğde Ömer Halisdemir University

INDEXED / LISTED IN

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
ResearchBible (Academic Resource Index)
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

Scientific Indexing Services (SIS)
Root Society for Indexing and Impact Factor Service
Active Search Results Engineer (ASR)
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
SOBIAD Atf Dizini

Publication Date 30 SEPTEMBER 2023

Volume / Issue 9 / 115

CONTENTS

Kaan Koçali TOPSIS Method Application for Personal Protective Equipment Selection Kişisel Koruyucu Donanım Seçimi İçin TOPSIS Yöntemi Uygulaması	8224-8232
Filiz Er Students' Perceptions of Gender and Tendency of Oppositional Defiant Disorder Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algıları ve Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu Eğilimleri	8233-8238
M. Hürmet Çetinel & İlknur Mazan An Evaluation of the "Omni-Channel Strategy" in the Tourism Industry Turizm Sektöründe "Omnikanal Stratejisi"nin Değerlendirilmesi	8239-8248
Derya Biderci Dinç Anthropocentrism and Nature in an Atlas of Impossible Longing by Anuradha Roy Anuradha Roy'un İmkânsız Özlemler Atlası'nda İnsan merkezlik ve Doğa	8249-8255
Ozan Hikmet Arıcan & Ali Umud Ünal Türk Denizcilik Şirketlerinin İstihdam Edeceği Güverte Zabıtlarının AHP Yöntemi ile Seçimi Selection of Deck Officers to Be Employed by Turkish Maritime Companies with AHP Method	8256-8268
Aydın Kuru Ortaokul Yöneticilerinin Veriye Dayalı Yönetim Uygulamalarının Okul Verimliliği Üzerindeki Görüşlerinin İncelenmesi Investigation of Secondary School Administrators' Views of Data-Based Management Practices on School Efficiency	8269-8275
Halil Aytekin & Elif Ateş Sosyo-Kültürel Bağlamda Medya Ve Medyada Manipülasyon Media And Manipulation in The Socio-Cultural Context	8276-8281
Şevki Kepez; Bayram Semiz; Celil Uyar & Şerife Özge Yıldız Eğitim Yöneticilerinin Eğitim Yönetim ve Denetimine İlişkin Metaforları Metaphors of Education Administrators on Education Management and Supervision	8282-8299
Aişe Sümeyye Küçükali & Esra Savaş Sağlıklı Koruyucu Aile Ortamının Oluşumu: Bağlanma Teorisi ile Bir Analiz The Formation of A Healthy Foster Family Environment: An Analysis with Attachment Theory	8300-8313
Yasemin Abalı Öztürk; Çavuş Şahin & Mehmet Kaan Demir Okul Öncesi Dönem Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin İncelenmesi Examination of Child-Rearing Styles of Parents with Preschool Children	8314-8326
Asiye Çelenlioğlu Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın Min Eclî Veledi Adlı Romanında Sevginin Tutsaklığı ve Birey Olma Sorunsalı The Captivity Of The Love And The Problematic Of Being An Individial In Muhammad Abd al-Halim Abd Allah's Novel Titled Min Ajli Waledi	8327-8333
Onur Şimşek Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumları: Gürgentepe Örneği The Attitudes Of Classroom Teachers Towards Inclusive Education: The Example Of Gürgentepe	8334-8346
Erol Şen & Emine Seda Şen Ortakokul Öğretmenlerinin Kolektif Yeterlik Algılarının İncelenmesi Investigation Of The Perceptions Of Collective Efficiency Of Secondary School Teachers	8347-8357

Nuri Yavuz & Ayhan Özer Kamusal Alanda Mecburi Sanat Karşılaşmalarının Potansiyeli Üzerine Bir Tartışma A Discussion on The Potential Of Mandatory Art Encounters in The Public Area	8358-8379
Baran Çavuş İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Gözünden Sosyal Güvenlik Reformları: Öncül Bir Değerlendirme Social Security Reforms Through the Eyes of Human Resources Professionals: A Preliminary Assessment	8380-8395
Tuba Nur Olğun Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Cittaslow Hareketinin İncelenmesi: Arapgir Örneği Examination of Cittaslow Movement in the Context of the Conservation of the Architectural Heritage: The Case of Arapgir	8396-8408
Murat Han Er “Doğal” Bir Fotografik Baskı Yöntemi Olarak: Klorofil Baskı As a “Natural” Photographic Printing Method: Chlorophyll Printing	8409-8420
Arzu Bulut & Halil Şengül Kişiselleştirilmiş Tıp Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması Development of Personalized Medicine Inventory: Validity and Reliability Study	8421-8434
Melda Açmaz Özden & Arzu Başaran Uysal Çanakkale Yeşil Alan Sisteminin Kullanıcı Odaklı Olarak Değerlendirilmesi User-Oriented Evaluation of Çanakkale Green Area System	8435-8448
Fatih Ferhat Çetinkaya & Alia Nehme Khudair Al-Saeedi Etik Liderliğin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi The Effect of Ethical Leadership on Organisational Cynicism	8449-8458
Savaş Onur Şen Fotoğrafçının Uyumsuz Olarak Portresi: Diane Arbus’u Albert Camus ile Birlikte Düşünmek Portrait of the Photographer as an Absurd: Thinking Diane Arbus with Albert Camus	8459-8474
Yüksel Kaştan DPT Sonrası Muş’un Sosyo - Ekonomik Gelişimi Social and Economic Development of Muş After DPT	8475-8500
Çağdaş Ülgen Tom ve Jerry Çizgi Filmlerindeki İrkçi Siyahi Temsilleri Racist Black Representations In Tom and Jerry	8501-8510
İlknur Acar Ata Kültürel Miras Varlığı Olarak Antik Kentlerin Sunumunda Çevrim İçi Seyahat Acentelerinin Etkinliği The Effectiveness of Online Travel Agencies in the Presentation of Ancient Cities as Cultural Heritage Properties	8511-8520
Ertuğrul Erhan & Deniz Akpınar 100 Yıl Önce ve 100 Yıl Sonra Aort Anevrizmasına Bağlı Rekürrens Sinir Felci Olan Hastalara Yaklaşım 100 Years Ago and 100 Years After Approach to Patients with Recurrent Nerve Paralysis Due to Aortic Aneurysm	8521-8530
Gülbaşak Diktaş Yerli Sosyal Değişme Perspektifinden Yapay Zekâ Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on Artificial Intelligence from The Perspective of Social Change	8531-8539
Tahir Dağcı Selefi Grupların Sosyalleşme Alanları Socialization Areas of Salafi Groups	8540-8549
İrem Nur Dabak Spor Pratiklerinin Sosyal Tabakalara Göre Gösterdiği Fark ve Sınıfsal Farklılıkların Spor Tercihlerine Etkisi The Differences Of Sport Practices According To Social Layers And The Effect Of Class Differences On Sports Preferences	8550-8558
Basri Gençlelep & Kürşat Kaan Özkemahlı Afiş Tasarımında Reklam Fotoğrafının Gücü: Gıda Temalı Yaratıcı Reklam Afişleri The Power of Advertising Photography in Poster Design: Food Themed Creative Advertising Posters	8559-8567
Zeynep R. Ardahanlıoğlu Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu Bölümünün Görünürlük Analizi Visibility Analysis of Ölüdeniz-Kıdrak Natural Park Kumburnu Section	8568-8579
Elif Altın Kahve Kültürü ve Mekan Tasarımlarının Kahve Zinciri Mağazaları Üzerinden İncelenmesi Examination of Coffee Culture and Space Designs Through Coffee Chain Stores	8580-8590
Mustafa Hikmet Aydıngüler Geleneksel Sanatların Dijitalleşmesi: Güncel Sanatta Minyatür Örnekleri Digitalization of Traditional Arts: Examples of Miniature in Contemporary Art	8591-8604

Abdullah Pakoğlu & Glsm Btn
Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi
God-Human Relationship in Kierkegaard

8605-8612

Nurcan Diş Yzer & Burak Boyraz

Günümüz Sanat Müzelerinde İnternet Kullanımı ve Koleksiyonların evrimii Erişilebilirliğine Dair Bir Araştırma

8613-8620

A Research on Using Internet and Online Accessibility of Collections in Today's Art Museums

TOPSIS Method Application for Personal Protective Equipment Selection

Kişisel Koruyucu Donanım Seçimi İçin TOPSIS Yöntemi Uygulaması

ABSTRACT

The technological and global changes experienced today have made the occupational health and safety sector gain a higher importance. The use of Personal Protective Equipment (PPE) developed to ensure the safety of employees may lead to the need for multi-criteria decision making for product selection due to the increase in the number of manufacturers, the increase in companies and product features, and the variability of product features. Within the scope of the research, a case study was conducted to determine the factors affecting the selection decision of the helmets to be purchased for the purpose of occupational safety at the workplace and to present a preference ranking proposal. The forty best-selling products in the helmet category on Trendyol and Hepsiburada websites were included in the scope of the relevant research. The TOPSIS method was used while making the selection in the application and the results were evaluated by comparing. The results were checked with Python coding for the TOPSIS method. Preference suggestions are presented according to the features of user rating, adding to favorites, number of comments, price, number of comments/user points and price/user points.

Keywords: Personal Protective Equipment, PPE, OHS, TOPSIS, Multi Criteria Decision Making

ÖZET

Günümüzdeki teknolojik ve küresel gelişmeler, iş sağlığı ve güvenliği sektörünün önemini artırmıştır. Çalışanların güvenliği sağlamak için geliştirilen Kişisel Koruyucu Donanımların (KKD) kullanımı, üretici sayısının çoğalması, firmaların ve ürün özelliklerinin artması ve ürün özelliklerinin değişkenliği sebebiyle ürün seçimi için çok kriterli karar verilmesi ihtiyacını doğurabilmektedir. Araştırma kapsamında iş yerinde iş güvenliği amacıyla alınacak olan baretlerin seçim kararını etkileyen faktörleri belirlemek ve tercih sıralama önerisi sunmak için örnek çalışma yapılmıştır. İlgili araştırma kapsamına Trendyol ve Hepsiburada web sitelerinde baret kategorisinde en çok satılan kırk ürün dahil edilmiştir. Yapılan uygulamada seçim yapılırken TOPSIS yöntemi kullanılmış ve sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. TOPSIS yöntemi için Python kodlamaları ile sonuçlar kontrol edilmiştir. Kullanıcı puanı, favoriye ekleme, yorum sayısı, fiyat, yorum sayısı/kullanıcı puanı ve fiyat/kullanıcı puanı özelliklerine göre tercih önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Koruyucu Donanım, KKD, İSG, TOPSIS, Çok Kriterli Karar Verme

INTRODUCTION

In order to reduce the frequency of occupational accidents, the Occupational Safety Law No. 6331 (2012) obliges a risk assessment in order to identify the hazards that exist in the workplace or that may come from outside, to analyze and rank the factors that cause these hazards to turn into risks and the risks arising from the hazards, and to decide on control measures. The risk control hierarchy is taken into account when deciding on control measures. Applications to be made according to the control hierarchy in the Occupational Health and Safety Risk Assessment Regulation No. 28512 (2012); elimination, replacement, engineering controls, administrative controls, and use of personal protective equipment. In this study, issues such as elimination, design change, collective protection measures, etc., which are at the top of the control hierarchy, are not included in the scope, and the focus is on personal protective equipment.

Personal Protective Equipment (PPE) is any device, tool or material designed to be worn, fitted or carried by persons to protect against one or more health and safety risks (Singh et al., 2022). One of the issues that attract attention worldwide and need to be emphasized is related to personal protective equipment, which is required by all employees, regardless of the sector, which is at the bottom of the risk prevention / reduction hierarchy and has not received the importance it deserves (Nill, 2019).

Kaan Koçali¹

How to Cite This Article

Koçali, K. (2023). "TOPSIS Method Application for Personal Protective Equipment Selection" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8224-8232. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71839>

Arrival: 16 August 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Assist. Prof. Dr., Istanbul Gelişim University, Istanbul Gelişim Vocational School, Occupational Health and Safety Program, Istanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0002-1329-6176

Personal protective equipment is an extremely important concept that requires special examination in terms of preventing occupational accidents, injuries, near misses and occupational diseases, as well as protecting and observing workers. PPE: It consists of various tools, clothing, accessories and their attachments that protect employees from near misses, injuries, occupational diseases and work accidents. Although the field studies conducted in the relevant literature have examined whether the employees use PPE or not, studies examining the functionality of the PPE used have not been disseminated. (Coia et al., 2013; Ulubeyli et al., 2014)

The legislation on the use of personal protective equipment explains the importance of the issue. The first regulation to be examined in this context is the Regulation on the Use of Personal Protective Equipment at Workplaces. In situations where the prevention or adequate reduction of risks at work cannot be achieved through collective protection based on technical measures, work organization, or working methods, this regulation's purpose is to specify the procedures and principles regarding the characteristics, supply, use, and other issues of personal protective equipment to be used. The Personal Protective Equipment (PPE) Regulation No. 30761 determined the procedures and principles regarding the protection of the health and safety of users and the free movement of personal protective equipment in the design and production of personal protective equipment available on the market. Communiqué No. 28230 on the Categorization Guidelines for Personal Protective Equipment is to determine which category personal protective equipment is included in order to carry out CE certification. In addition, there are European Union standards that define the features and qualities of personal protective equipment like TS EN ISO 20471:2013 and TS EN ISO 20471/A1 (Koçali, 2019; Çetin and Beğik, 2021)

MATERIAL AND METHOD

TOPSIS Method

People's lives are shaped by the decisions they make in every aspect of life. Every decision result in the rejection of at least one alternative. People benefit when they make the right decisions based on their options, but they suffer consequences or pay a price when they make the wrong ones. Decision-making analysis developed concurrently with this circumstance to assess the options. When faced with complex judgments spanning multiple dimensions, people can benefit from using multi-criteria decision-making techniques, according to Lin et al. (2013). According to Achillas et al. (2013), a complicated challenge is one that has immeasurable and incompatible criteria or objectives, such as cost, performance, dependability, safety, efficiency, and affordability.

The multi-criteria decision analysis approach's main goals include assisting decision makers in organizing and synthesizing data that gives them the confidence and comfort they need to make a choice, minimizing the possibility of decision post-decision regret, and ensuring satisfaction when all criteria and factors are taken into account. Making a straightforward selection from a list of options is the most prevalent category of multi-criteria decision-making problems in the traditional framework of multi-criteria decision analysis, which is frequently discussed. An integrated multi-criteria decision analysis, however, cares to include both (Belton and Shewart, 2002). The majority of multi-criteria decision-making issues in the literature tend to customize either discrete selection or mathematical programming problems.

Numerous applications of multi-criteria decision making have proved effective. Different performance criteria and weights are taken into consideration in calculations using a variety of qualitative and quantitative data-gathering techniques. These are collectively known as multi-criteria decision-making approaches and include TOPSIS, Electre, Fuzzy TOPSIS, Ahp, Fuzzy Ahp, Factor Point Method, Anp, etc. (Wiğckowski et al., 2023).

The TOPSIS approach was developed by Hwang and Yoon (1981) on the assumption that the alternative solution point would be the shortest distance from the positive-ideal solution and the longest distance from the negative-ideal solution. The optimal alternative is the one that is the furthest away from the negative ideal solution and the closest to the positive ideal solution. The solution that optimizes the benefit criteria and reduces the expense criteria is considered to be the positive ideal solution. On the other side, the solution that optimizes the cost criterion while minimizing the benefit criteria is known as the negative ideal solution. The TOPSIS method's algorithm consists of the following six stages: (Hwang and Yoon, 1981; Parken and Wu, 1999; Wang and Elhag, 2005; Behzadian et al., 2012).

Step 1: Creating the Decision Matrix (A)

In the decision matrix, the rows contain the alternatives to be used in decision making, and the columns the criteria to be used for comparison. The matrix A shown below is the initial decision matrix created by the decision maker. In the Aij matrix; m forming the rows represents the number of decision points, n forming the columns represents the number of evaluation factors.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Step 2: Creating the Standard Decision Matrix (r)

The standard decision matrix is obtained by the initial decision matrix (A) and the normalization formula shown below. The standard decision matrix (R) is shown in the figure below.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Step 3: Creating the Weighted Standard Decision Matrix (w)

The matrix found by multiplying the weight values (wi) determined for the evaluation criteria with the standard decision matrix, is the weighted standard decision (w) matrix. The weighted standard decision matrix (w) found is shown in the figure below.

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad A_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Step 4: Creating the Positive Ideal (A+) and Negative Ideal (A-) Solution Sets

In order to create a positive ideal solution set, the largest of the weighted evaluation factors in the V matrix, that is, the column values (the smallest if the relevant evaluation factor is minimization-oriented) is selected. Finding the ideal solution set is shown in the formula below.

$$A^+ = \{(max_i v_{ij} | j \in J), (min_i v_{ij} | j \in J)\} \quad A^+ = \{v_1^+, v_2^+, v_{13}^+, \dots, v_n^+\} \quad (4)$$

The negative ideal solution set is formed by choosing the smallest of the weighted evaluation factors in the V matrix, that is, the column values (the largest if the relevant evaluation factor is in the maximization direction). Finding the negative ideal solution set is shown in the formula below.

$$A^- = \{(min_i v_{ij} | j \in J), (max_i v_{ij} | j \in J)\} \quad A^- = \{v_1^-, v_2^-, v_{13}^-, \dots, v_n^-\} \quad (5)$$

In the formulas shown above; If the criteria are beneficial, it shows J maximization in the positive ideal solution set and J' minimization in the negative ideal solution set. Likewise, if the criterion is cost-oriented, it characterizes J minimization in the positive ideal solution set and J' maximization in the negative ideal solution set. Both solution sets consist of m elements as much as the number of alternatives or evaluation factors.

Step 5: Calculation of Distance Between the Target Alternative

While evaluating the comparison criteria for each alternative, the distances from the positive and negative ideal solution set are calculated with the Euclidian distance approach. The deviation values of the obtained alternatives regarding the criteria are called the Positive Ideal Discrimination (Si+) and the Negative Ideal Discrimination (Si-) measure. The formula (6) is used when calculating the deviation values from the positive ideal solution set, and the formula (7) is used when calculating the deviation values from the negative ideal solution set. The number of calculated Si+ and Si- values will be equal to the number of alternatives.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (6) \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (7)$$

Step 6: Calculating the Relative Closeness to the Ideal Solution

While calculating the relative closeness (C_i^+) of each alternative number to the ideal solution, positive and negative ideal separation measures are used. The share of the negative ideal discrimination measure in the total discrimination measure gives the closeness coefficient value. The formula showing the calculation of the closeness coefficient value is shown below. C_i^* value shown in the formula is in the range of $0 \leq C_i^* \leq 1$ and a C_i^* value close to 1 indicates its closeness to the ideal solution, and close to 0 indicates its distance from the ideal solution.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (8)$$

FINDINGS

Within the scope of the study, a helmet was preferred as a case study for the selection of personal protective equipment. The best-selling products until 31/07/2023 were filtered in the "Helmet" category on Trendyol and Hepsiburada websites. Care was taken to ensure that all of the helmets comply with the criteria specified in the standards and regulations. When products that are similar in both sites were removed, forty product advertisements were determined for analysis, and a working dataset was obtained.

Within the scope of the study, the scenario in which an occupational safety expert specifies a risk in the risk analysis for the use of helmets in the workplace where he is assigned and presents the senior management for immediate correction has been applied. The senior management would like to convey this task to the purchasing unit and present at least five different options to obtain approval for the purchase from the occupational safety specialist by determining the most suitable helmet on the online sales site in accordance with the features and standards specified by the occupational safety specialist. For this purpose, the purchasing specialist entered the Trendyol and Hepsiburada websites and listed the best-selling products in the helmet category. However, he saw that there were great differences in features such as price, liking, adding to favorites among the products. Not knowing which products to choose, the purchasing specialist decided to use the TOPSIS method to select the most suitable product in order to avoid any risk in terms of occupational safety. After filtering the products on the websites and reducing them to forty different helmet advertisements, he determined the decision matrices for the selection of the products. These; User Rating is Add to Favorite, Number of Comments, Price, Number of Comments/User Rating and Price/User Rating. For TOPSIS calculations, he applied the six steps mentioned in the above title in Excel and Python and arranged forty different helmets in order of preference. He determined the first five products determined in accordance with the decision matrices and presented them to the occupational safety specialist.

The application stages of the TOPSIS method, in which the alternatives are compared for the helmet selection preference, are calculated as follows.

Step 1: The Decision Matrix (A) consisting of helmet options and evaluation factors is given in Table 1.

Table 1: The Decision Matrix

Option	User Ratings	Adding to Favorites	Number of Comments	Price (TL)	Number of Comments / User Ratings	Price / User Ratings
1	5	52	30	560.00	6.00	112.00
2	5	53	32	193.90	6.40	38.78
3	4.9	2	41	525.00	8.37	107.14
4	4.9	149	24	529.00	4.90	107.96
5	4.9	119	16	54.90	3.27	11.20
6	4.9	95	12	43.25	2.45	8.83
7	4.9	23	21	279.88	4.29	57.12
8	4.8	1170	221	39.99	46.04	8.33
9	4.8	37	13	540.00	2.71	112.50
10	4.8	1305	255	629.00	53.13	131.04
11	4.8	304	53	649.00	11.04	135.21
12	4.8	219	28	689.00	5.83	143.54
13	4.8	165	12	100.00	2.50	20.83
14	4.8	61	16	90.55	3.33	18.86
15	4.8	52	36	169.00	7.50	35.21
16	4.7	473	83	47.50	17.66	10.11
17	4.7	65	10	318.90	2.13	67.85
18	4.6	216	264	59.90	57.39	13.02
19	4.6	67	16	94.05	3.48	20.45
20	4.6	112	12	180.00	2.61	39.13
21	4.5	388	57	635.00	12.67	141.11
22	4.5	58	43	119.90	9.56	26.64

23	4.5	121	64	56.82	14.22	12.63
24	4.4	313	1601	87.50	363.86	19.89
25	4.4	630	59	70.00	13.41	15.91
26	4.4	285	47	48.00	10.68	10.91
27	4.4	21	72	65.00	16.36	14.77
28	4.4	126	46	67.50	10.45	15.34
29	4.2	132	19	199.00	4.52	47.38
30	4.2	83	18	79.99	4.29	19.05
31	4.1	52	13	56.40	3.17	13.76
32	4.1	76	11	59.00	2.68	14.39
33	4.1	52	13	56.40	3.17	13.76
34	4	17	13	100.00	3.25	25.00
35	4	36	13	100.00	3.25	25.00
36	4	29	18	52.00	4.50	13.00
37	4	34	15	110.00	3.75	27.50
38	3.8	38	14	684.99	3.68	180.26
39	3.7	30	17	54.99	4.59	14.86
40	3.6	26	11	539.99	3.06	150.00

Step 2: The Standard Decision Matrix calculated with the help of the formula (2) from the decision matrix is shown in Table 2.

Table 2: Standard Decision Matrix

Option	User Ratings	Adding to Favorites	Number of Comments	Price (TL)	Number of Comments / User Ratings	Price / User Ratings
1	0.176	0.025	0.018	0.278	0.016	0.250
2	0.176	1.862	0.019	0.096	0.017	0.087
3	0.172	0.070	0.025	0.260	0.022	0.239
4	0.172	5.234	0.014	0.262	0.013	0.241
5	0.172	4.180	0.010	0.027	0.009	0.025
6	0.172	3.337	0.007	0.021	0.006	0.020
7	0.172	0.808	0.013	0.139	0.011	0.127
8	0.169	41.100	0.132	0.020	0.122	0.019
9	0.169	1.300	0.008	0.268	0.007	0.251
10	0.169	45.842	0.153	0.312	0.141	0.292
11	0.169	10.679	0.032	0.322	0.029	0.302
12	0.169	7.693	0.017	0.342	0.015	0.320
13	0.169	5.796	0.007	0.050	0.007	0.046
14	0.169	2.143	0.010	0.045	0.009	0.042
15	0.169	1.827	0.022	0.084	0.020	0.079
16	0.165	16.616	0.050	0.024	0.047	0.023
17	0.165	2.283	0.006	0.158	0.006	0.151
18	0.162	7.588	0.158	0.030	0.152	0.029
19	0.162	2.354	0.010	0.047	0.009	0.046
20	0.162	3.934	0.007	0.089	0.007	0.087
21	0.158	13.630	0.034	0.315	0.034	0.315
22	0.158	2.037	0.026	0.059	0.025	0.059
23	0.158	4.251	0.038	0.028	0.038	0.028
24	0.155	10.995	0.959	0.043	0.963	0.044
25	0.155	22.131	0.035	0.035	0.035	0.035
26	0.155	10.012	0.028	0.024	0.028	0.024
27	0.155	0.738	0.043	0.032	0.043	0.033
28	0.155	4.426	0.028	0.033	0.028	0.034
29	0.148	4.637	0.011	0.099	0.012	0.106
30	0.148	2.916	0.011	0.040	0.011	0.042
31	0.144	1.827	0.008	0.028	0.008	0.031
32	0.144	2.670	0.007	0.029	0.007	0.032
33	0.144	1.827	0.008	0.028	0.008	0.031
34	0.141	0.597	0.008	0.050	0.009	0.056
35	0.141	1.265	0.008	0.050	0.009	0.056
36	0.141	1.019	0.011	0.026	0.012	0.029
37	0.141	1.194	0.009	0.055	0.010	0.061
38	0.133	1.335	0.008	0.340	0.010	0.402
39	0.130	1.054	0.010	0.027	0.012	0.033
40	0.126	0.913	0.007	0.268	0.008	0.335

Step 3: While creating the Weighted Standard Decision Matrix like the example in Table 3, the weights were determined so that these criteria could be compared. In determining these, preferences such as the features specified by the occupational safety expert and the site features of the helmet products purchased by the users over the internet were taken into consideration.

Table 3: Weight Values of Evaluation Criteria

User Ratings	Adding to Favorites	Number of Comments	Price (TL)	Number of Comments / User Ratings	Price / User Ratings
0.3	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1

Step 4: The standard decision matrix and the weighted standard decision matrix (V) calculated with the help of the formula (3) are presented in the Table 4.

Table 4: Weighted Standard Decision Matrix

Option	Decision Matrix						Si+	Si-	Ci
	0.3	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1			
1	0.05269	0.00248	0.00359	0.05552	0.00159	0.02499	0.05846	4.58663	0.987415
2	0.05269	0.18618	0.00383	0.01922	0.00169	0.00865	0.18507	4.40346	0.959667
3	0.05164	0.00703	0.00491	0.05205	0.00221	0.02391	0.05498	4.58204	0.9881
4	0.05164	0.52341	0.00287	0.05245	0.00130	0.02409	0.52383	4.06638	0.8859
5	0.05164	0.41803	0.00192	0.00544	0.00086	0.00250	0.41577	4.17226	0.9094
6	0.05164	0.33372	0.00144	0.00429	0.00065	0.00197	0.33152	4.25650	0.9277
7	0.05164	0.08079	0.00251	0.02775	0.00113	0.01274	0.08371	4.50868	0.9818
8	0.05058	4.11000	0.02646	0.00396	0.01219	0.00186	4.10763	0.51468	0.1113
9	0.05058	0.12997	0.00156	0.05354	0.00072	0.02510	0.13933	4.45939	0.9697
10	0.05058	4.58423	0.03054	0.06236	0.01406	0.02924	4.58233	0.18140	0.0381
11	0.05058	1.06790	0.00635	0.06435	0.00292	0.03017	1.06759	3.52247	0.7674
12	0.05058	0.76931	0.00335	0.06831	0.00154	0.03203	0.77022	3.82075	0.8322
13	0.05058	0.57961	0.00144	0.00991	0.00066	0.00465	0.57731	4.01086	0.8742
14	0.05058	0.21428	0.00192	0.00898	0.00088	0.00421	0.21225	4.37566	0.9537
15	0.05058	0.18267	0.00431	0.01676	0.00199	0.00786	0.18121	4.40698	0.9605
16	0.04953	1.66156	0.00994	0.00471	0.00467	0.00225	1.65915	2.93068	0.6385
17	0.04953	0.22833	0.00120	0.03162	0.00056	0.01514	0.22822	4.36134	0.9503
18	0.04848	0.75877	0.03161	0.00594	0.01519	0.00291	0.75712	3.83036	0.8350
19	0.04848	0.23536	0.00192	0.00932	0.00092	0.00456	0.23319	4.35460	0.9492
20	0.04848	0.39344	0.00144	0.01785	0.00069	0.00873	0.39140	4.19662	0.9147
21	0.04742	1.36297	0.00683	0.06296	0.00335	0.03148	1.36214	3.22792	0.7032
22	0.04742	0.20374	0.00515	0.01189	0.00253	0.00594	0.20173	4.38596	0.9560
23	0.04742	0.42505	0.00766	0.00563	0.00376	0.00282	0.42274	4.16492	0.9079
24	0.04637	1.09951	0.19172	0.00868	0.09632	0.00444	1.11761	3.48542	0.7572
25	0.04637	2.21308	0.00707	0.00694	0.00355	0.00355	2.21062	2.38122	0.5186
26	0.04637	1.00115	0.00563	0.00476	0.00283	0.00243	0.99872	3.58989	0.7823
27	0.04637	0.07377	0.00862	0.00644	0.00433	0.00330	0.07232	4.51569	0.9842
28	0.04637	0.44262	0.00551	0.00669	0.00277	0.00342	0.44025	4.14748	0.9040
29	0.04426	0.46369	0.00228	0.01973	0.00120	0.01057	0.46161	4.12639	0.8994
30	0.04426	0.29156	0.00216	0.00793	0.00113	0.00425	0.28919	4.29848	0.9370
31	0.04321	0.18267	0.00156	0.00559	0.00084	0.00307	0.18027	4.40731	0.9607
32	0.04321	0.26697	0.00132	0.00585	0.00071	0.00321	0.26456	4.32313	0.9423
33	0.04321	0.18267	0.00156	0.00559	0.00084	0.00307	0.18027	4.40731	0.9607
34	0.04215	0.05972	0.00156	0.00991	0.00086	0.00558	0.05782	4.53003	0.9874
35	0.04215	0.12646	0.00156	0.00991	0.00086	0.00558	0.12425	4.46337	0.9729
36	0.04215	0.10187	0.00216	0.00516	0.00119	0.00290	0.09950	4.48798	0.9783
37	0.04215	0.11944	0.00180	0.01091	0.00099	0.00614	0.11732	4.47036	0.9744
38	0.04005	0.13349	0.00168	0.06791	0.00098	0.04022	0.15076	4.45583	0.9673
39	0.03899	0.10538	0.00204	0.00545	0.00122	0.00332	0.10294	4.48448	0.9776
40	0.03794	0.09133	0.00132	0.05354	0.00081	0.03347	0.10654	4.49799	0.9769

Step 5: Positive and negative ideal solution sets calculated with the help of formulas (4) and (5) are shown in Table 5.

Table 5: Weighted Standard Decision Matrix

Decision Matrix	0.3	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
Minimum	0.03794	0.00248	0.00120	0.00396	0.00056	0.00186
Maximum	0.05269	4.58423	0.19172	0.06831	0.09632	0.04022

Step 6: Separation measures calculated with the formulas (6) and (7) are shown in the table below. The closeness coefficients calculated with the help of the formula (8) are shown in Table 6.

The principle five preference ranking that should be made according to the proximity numbers and maximum benefit analysis; 3, 1, 34, 27, 7 were found.

Table 6: Weighted Standard Decision Matrix

Ranking of Preferences	Option	Ci
1	3	0.988142
2	1	0.987415
3	34	0.987397
4	27	0.984236
5	7	0.981772
6	36	0.978311
7	39	0.977561
8	40	0.976861
9	37	0.974428
10	35	0.972916
11	9	0.969703
12	38	0.967273
13	31	0.960704
14	33	0.960704
15	15	0.960505
16	2	0.959667
17	22	0.956028
18	14	0.953737
19	17	0.950274
20	19	0.949171
21	32	0.942333
22	30	0.936963
23	6	0.927742
24	20	0.91469
25	5	0.909379
26	23	0.907852
27	28	0.904037
28	29	0.899388
29	4	0.88588
30	13	0.874174
31	18	0.83496
32	12	0.832232
33	26	0.782348
34	11	0.767412
35	24	0.757202
36	21	0.703241
37	16	0.638516
38	25	0.518576
39	8	0.111347
40	10	0.03808

The TOPSIS steps used within the scope of the study were also converted into Python code in order to be more easily applicable for the readers. As can be seen in Figure 1, 6 different steps are coded one by one to the Python codes and their explanations are given next to them.

```

1
2 Xval=length(X(:,1));
3 Y = zeros([Xval,length(W)]);
4 %% calculating the normalized matrix
5 for j=1:length(W)
6     for i=1:Xval
7         Y(i,j)=X(i,j)/sqrt(sum((X(:,j).^2)));
8     end
9 end
10 Normalized_Matrix = num2str([Y])
11 %% calculating the weighted mormalized matrix
12 for j=1:length(W)
13     for i=1:Xval
14         Yw(i,j)=Y(i,j).*W(j);
15     end
16 end
17 Weighted_Normalized_Matrix = num2str([Yw])
18 %% calculating the positive and negative best
19
20 for j=1:length(W)
21     if Wcriteria(1,j)== 0
22         Vp(1,j)= min(Yw(:,j));
23         Vn(1,j)= max(Yw(:,j));
24     else
25         Vp(1,j)= max(Yw(:,j));
26         Vn(1,j)= min(Yw(:,j));
27     end
28 end
29 Positive_best = num2str([Vp])
30 Negative_best = num2str([Vn])
31
32 %% Euclidean distance from Ideal Best and Worst
33 for j=1:length(W)
34     for i=1:Xval
35         Sp(i,j)=((Yw(i,j)-Vp(j)).^2);
36         Sn(i,j)=((Yw(i,j)-Vn(j)).^2);
37     end
38 end
39
40 for i=1:Xval
41     Splus(i)=sqrt(sum(Sp(i,:)));
42     Snegative(i)=sqrt(sum(Sn(i,:)));
43 end
44 %% calculating the performance score
45 P=zeros(Xval,1);
46 for i=1:Xval
47     P(i)=Snegative(i)/(Splus(i)+Snegative(i));
48 end
49 Performance_Score = num2str([P])

```

Figure 1: Python Codes for TOPSIS Method

CONCLUSION

Personal Protective Equipment (PPE) consists of vital equipment and accessories to protect workers from work accidents, injuries, occupational diseases and near misses. It is extremely important to investigate the use of PPE for employees who spend most of the day at work in their working life. The use of PPE protects the employee from work accidents, occupational diseases, injuries and near misses, and enables him to work in a healthier and safer way.

Increasing the importance of OHS and creating awareness of the use of PPE by employees are among the duties and responsibilities of the organization and the state. The employer is obliged to provide the employee with PPE suitable for the work organization and working environment free of charge, and the employee is obliged to use these PPE. The state is responsible for enacting laws and regulations on OHS and PPE and is under an obligation to supervise employers. For this reason, together with OHS, PPEs are also included in a triple responsibility framework. It is the responsibility of employers and business management to raise PPE awareness to employees.

This research guides the selection of personal protective equipment for other researchers who will progress in their field or similar subject, as well as the choice of all equipment to be purchased for occupational health and safety. In addition, the codes in this study can be used not only in this field, but also for the outcome of the hypotheses to be established on the basis of preference in daily life. In future studies, it can be aimed to expand the results by conducting surveys and statistical analyzes in order to conduct research on other types of personal protective equipment and to determine the decision matrix more clearly.

REFERENCES

- Achillas, C., Moussiopoulos, N., Karagiannidis, A., Baniyas, G., & Perkoulidis, G. (2013). "The Use of Multi-Criteria Decision Analysis to Tackle Waste Management Problems: A Literature Review", *Waste Management & Research*, 31(2), 115-129.
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., & Ignatius, J. (2012). "A State-of the-Art Survey of TOPSIS Applications", *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13051-13069.
- Belton, V., & Stewart, T.J. (2002). *Multiple Criteria Decision Analysis: An Integrated Approach*, Dordrecht, Springer Science+Business Media, Netherlands.
- Coia, J. E., Ritchie, L., Adisesh, A., Booth, C. M., Bradley, C., Bunyan, D., ... & Group, T.H.I.S.W. (2013). "Guidance on the Use of Respiratory and Facial Protection Equipment", *Journal of Hospital Infection*, 85(3), 170-182.
- Çetin, S., & Beğik, V. (2021). "İş Sağlığı ve Güvenliğinde Sürdürülebilir Kişisel Koruyucu Donanım Politikalarının Uygulanması", *International Journal of Engineering Research and Development*, 13(1), 202-211.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. S. (1981). *Multiple attribute decision making: Methods and applications*. New York: Springer-Verlag
- Koçali, K. (2021). "Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2012-2020 Yılları Arası İş Kazaları Göstergelerinin Standardizasyonu", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 12(2), 302-327.
- Lin, Q., Li, D.D., & Yang, Y.B. (2013). "VIKOR Method with Enhanced Accuracy for Multiple Criteria Decision Making in Healthcare Management", *Journal of Medical Systems*, 37(1), 9908-9908.
- Nill, R. J. (2019). "How to Select and Use Personal Protective Equipment", *Handbook of Occupational Safety and Health*, 469-494.
- Parkan, C., & Wu, M.L. (1999). "Decision-Making and Performance Measurement Models with Applications to Robot Selection", *Comput Ind Eng*, 36, 503-523.
- Singh, S. K., Khawale, R. P., Chen, H., Zhang, H., & Rai, R. (2022). "Personal Protective Equipments (PPEs) for COVID-19: A Product Lifecycle Perspective", *International Journal of Production Research*, 60(10), 3282-3303.
- Şimşek, A., Çatır, O., & Ömürbek, N. (2015). "TOPSIS ve Moora Yöntemleri ile Tedarikçi Seçimi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(33), 133-161.
- Ulubeyli, S., Kazaz, A., & Er, B. (2014). "Health and Safety Perception of Workers in Turkey: A Survey of Construction Sites", *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 20(2), 323-338.
- Wang, Y. M., & Elhag, T. M. (2006). "Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets with An Application to Bridge Risk Assessment", *Expert Systems with Applications*, 31(2), 309-319.
- Więckowski, J., Kizielewicz, B., Shekhovtsov, A., & Sałabun, W. (2023). "How Do the Criteria Affect Sustainable Supplier Evaluation? - A Case Study Using Multi-Criteria Decision Analysis Methods in A Fuzzy Environment", *Journal of Engineering Management and Systems Engineering*, 2(1), 37-52.
- Yıldız, S., & Yıldız, E. (2013). "The Measurement of Distributor Performance with a Multi-Criteria Decision Making Method", *Innovative Marketing*, 9(3), 42-47.

Students' Perceptions of Gender and Tendency of Oppositional Defiant Disorder

Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algıları ve Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu Eğilimleri

ABSTRACT

In this study, students' gender perceptions and oppositional defiant disorder tendencies were examined. 310 students continuing their education in Istanbul Bakırköy district constitute the sample of the research. Personal Information Form, Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire were used within the scope of the research. The results of the analysis in the study showed that boy students have a more negative perception of gender than girl students. In addition, boy students tend to have oppositional defiant disorder more than girl students. In addition, the gender perceptions of 6th grade students are more negative than 7th and 8th grade students. Gender perceptions of 8th grade students are more positive than 6th and 7th grade students. According to the results of the correlation analysis, as the students' tendency of oppositional defiant disorder increase, their gender perceptions become negative.

Keywords: Gender Perception, Behavioral Disorder, Oppositional Defiant Disorder

ÖZET

Bu çalışmada öğrencilerin cinsiyet algıları ve karşı gelme bozukluğu eğilimleri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul Bakırköy ilçesinde eğitimlerine devam eden 310 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Kişisel Bilgi Formu, Cinsiyet Algısı Ölçeği ve Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu Anketi kullanılmıştır. Araştırmadaki analiz sonuçları, oğlan öğrencilerin kız öğrencilerden daha olumsuz cinsiyet algısına sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca oğlan öğrenciler, kız öğrencilerden daha fazla karşıt olma karşı gelme bozukluğu eğilimi göstermektedir. Bunların yanı sıra, 6. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları 7. ve 8. sınıf öğrencilerine göre daha olumsuzdur. 8. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları 6. ve 7. sınıf öğrencilerine göre daha olumludur. Korelasyon analizi sonuçlarına göre ise öğrencilerin karşıt olma karşı gelme bozukluğu eğilimleri arttıkça cinsiyet algıları olumsuz olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Cinsiyet Algısı, Davranışsal Bozukluk, Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu

INTRODUCTION

Gender is a concept that includes the determination of roles, responsibilities, and behaviors in society according to genders (Kara and Serpen, 2023). When looking at the historical process, only the binary gender system (male and female) has been researched, and these studies have generally depicted women in a lower position than men in social, cultural, political, and economic terms. The understanding brought about by gender has been shaped in the direction that women are different from men and that they should have separate roles. In addition to physical qualities, this understanding also refers to the features created by the society about masculinity and femininity (Kara, 2020). The culture in which the individual lives reveals the expectations about how the woman or man will behave, think and how their attitudes will be, that is, it determines the characteristics that socially structure women and men (Powell and Greenhouse, 2010). Individuals living and socializing in a society can also internalize the gender understandings, perceptions, roles, and behaviors.

Behavioral disorders can be shaped by biological, genetic, psychological, and environmental factors (Ezpeleta et al., 2009). Situations such as negative life experiences in the family, irrelevant behaviors of parents, problems and conflicts in family communication, neglect and abuse can increase the probability of children displaying behavioral disorders. Oppositional defiant disorder, which is one of the destructive behavior disorders in child psychiatry, may arise from the conditions (Çalışgan, 2020). For example, an excessively oppressive and inconsistent limitation to a negative reaction given by the child in family and child relations may trigger oppositional behavior. Criteria for oppositional defiant disorder; frequent tantrums and tantrums, frequently arguing with parents and other elders, resisting, or completely refusing to comply with requests and rules from elders, often doing things to anger others intentionally, being touchy, being easily angered by others, holding grudges, and taking revenge can be summarized as having a desire (O'Laughlin et al., 2010; Raine et al., 2022). In child psychiatry, the average age of clinical presentation of cases is eight, and the incidence is higher in males before the age of 13. Although there are

Filiz Er¹

How to Cite This Article

Er, F. (2023). "Students' Perceptions of Gender and Tendency of Oppositional Defiant Disorder" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8233-8238. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71972>

Arrival: 21 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Asst. Prof., Sinop University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Sinop, Türkiye. ORCID: 0000-0001-5065-3809

studies examining the gender differences in oppositional defiant disorder (Kann and Hanna, 2000; Lahey et al., 2000; Mireault et al., 2008; Trepot and Ezpeleta, 2011), no study has been found examining the relationship of this disorder with children's perceptions of gender. The aim of this study is to examine the gender perceptions and tendency of oppositional defiant disorder of secondary school students.

METHOD

Model of the Research

In this study, the cross-sectional research approach, which is included in the scanning models, was used as a method.

Population and Sample of the Research

The universe of this research consists of students residing in Istanbul Bakırköy. The sample consists of 310 students determined by convenience sampling method. The participants of the study are students who continue their education at the secondary school level (6th grade, 7th grade, and 8th grade). It is stated that oppositional defiant disorder is not easy to detect in early childhood, it may appear during puberty, and it may fade in the post-adolescent period (Çalışgan, 2020). For this reason, the participants of the study are students studying at secondary school level.

Data Collection Tools

In the study, the Personal Information Form created by the researcher, which determines gender, age, school level, socioeconomic status and whether they have siblings; The Gender Perception Scale was used to determine students' gender perceptions. In addition, the Oppositional Defiant Disorder Questionnaire, whose items were created by scanning national and international literature by the researcher, was used.

The Gender Perception Scale is a 25-item 5-point Likert-type scale developed by Altınova and Duyan (2013). The lowest score that can be obtained from the scale is 25, and the highest score is 125, and high scores indicate a positive perception of gender. The reliability coefficient, which was calculated as the internal consistency measure of the Gender Perception Scale as a whole, was found to be Cronbach Alpha 0.872. In this study, this value was found to be 0.982.

Oppositional Defiant Disorder Questionnaire is a questionnaire whose items were created by the author of this study by performing a national and international literature review.

The questionnaire includes items such as: "I get angry when I fail.", "I don't want to obey the wishes or rules of adults.", "I like to disturb my friends.", "I want to run all the time at home or elsewhere.", "I get bored of playing games in silence." The questionnaire is in 5-point Likert type and consists of 20 items. There is no reverse item in the questionnaire. The lowest score that can be obtained from the questionnaire is 20, the highest score is 100, and high scores indicate that individuals may show a tendency towards oppositional defiant disorder. The validity and reliability of the questionnaire has not been established. The reliability coefficient of the Oppositional Defiant Disorder Questionnaire, which was calculated as the internal consistency measure within the scope of this study, was found to be 0.949.

Analysis of Data

After obtaining the necessary official permissions for the collection of research data, the measurement tools were published in school groups between 29.05.2023 and 05.06.2023. SPSS 22.0 statistical package program was used in the analysis of the data.

Ethical Permissions of Research

In this study, all the rules specified to be followed within the scope of "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed. None of the actions specified in the second part of the Directive, under the heading "Operations Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", were carried out. Ethics committee approval of the study was obtained from Bakırköy District Directorate of National Education.

RESULTS

General Descriptive Statistics of Students

During the data collection period, 310 students were reached. The data on the socio-demographic information of the students participating in the research are given in Table 1.

Table 1: General Descriptive Statistics of Students

	n (%)	
N = 310		
Gender	Girl	156 (%50.3)
	Boy	154 (%49.7)
School Level	6th grade	105 (%33.9)
	7th grade	104 (%33.5)
	8th grade	101 (%32.6)
Siblings	Yes	252 (%81.3)
	No	58 (%18.7)
Socio-economic Status	Low	0
	Middle	310 (%100)
	High	0
Age	12	105 (%33.9)
	13	104 (%33.5)
	14	101 (%32.6)

t-test Analysis of Variables

The results of the independent groups t-test applied to analyze whether the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire differ according to the gender of the students are presented in Table 2. As can be seen in Table 2, a gender difference is observed in the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire. According to these results, boy students ($\bar{X} = 61.74$, $SD = 7.25$) have a more negative perception of gender than girl students ($\bar{X} = 80.28$, $SD = 16.51$). In addition, boy students ($\bar{X} = 65.64$, $SD = 4.20$) are more prone to oppositional defiant disorder than girl students ($\bar{X} = 56.02$, $SD = 8.83$).

Table 2: T-test results comparing the mean and standard deviation values of the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire by gender

N=310	Gender		t	p
	Girl (n=156) $\bar{X}$ (SD)	Boy (n=154) $\bar{X}$ (SD)		
The Gender Perception Scale	80.28 (16.51)	61.74 (7.25)	12.829	.000*
Oppositional Defiant Disorder Questionnaire	56.02 (8.83)	65.64 (4.20)	-12.265	.000*

*p<.001

ANOVA Analysis of Variables

Table 3 shows the results of the ANOVA test applied to analyze whether the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire differ according to the school level of the students.

Table 3: ANOVA results comparing the mean and standard deviation values of the Reasons of Absenteeism Questionnaire by school level

N=875	Okul Kademesi			F	p
	6th grade (n=105) $\bar{X}$ (SD)	7th grade (n=104) $\bar{X}$ (SD)	8th grade (n=101) $\bar{X}$ (SD)		
The Gender Perception Scale	64.81 (1.94)	56.19 (2.78)	92.90 (2.19)	6913.024	.000*
Oppositional Defiant Disorder Questionnaire	63.63 (1.60)	68.99 (2.50)	49.42 (1.20)	3033.059	.000*

*p<.001

In the post-hoc analysis (Games-Howell) conducted to test which group differs significantly from the other, the gender perceptions of the 6th grade students are more negative than the 7th and 8th grade students. In addition, gender perceptions of 8th grade students are more positive than 6th and 7th grade students. On the other hand, the tendency of the students in the 6th grade to oppositional defiant disorder is higher than that of the 8th grade students. In addition, 8th grade students have less oppositional defiant disorder tendency than 6th and 7th grade students.

The results of the correlation analysis applied to determine whether the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire are related are given in Table 4. As seen in Table 4, there is a significant

correlation at the $r = -.901$ level in the mean scores of the Gender Perception Scale and Oppositional Defiant Disorder Questionnaire. According to this result, as students' tendency of oppositional defiant disorder increases, their perception of gender becomes negative.

Table 4: Mean, standard deviation and correlation values of the variables

N=310	Mean ($\bar{X}$)	Standard Deviation (SD)	The Gender Perception Scale	Oppositional Defiant Disorder Questionnaire
The Gender Perception Scale	71.07	15.78	1	-.901*
Oppositional Defiant Disorder Questionnaire	60.80	8.43	-.901*	1

*Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

DISCUSSION

The purpose of this research is to examine students' gender perceptions and tendency of oppositional defiant disorder. The sample of the research consists of 310 students who continue their education in Istanbul Bakırköy.

The results of the independent groups t-test, boy students have a more negative perception of gender than girl students. There are also different studies in which boys have more negative gender perceptions than girls (Kambouri-Danos and Evans, 2019; Koenig, 2018). As seen in these studies, boys have negative gender perceptions due to the patriarchal system and the oppressive perpetuation of gender roles. The results of this study, boy students are more prone to oppositional defiant disorder than girl students. There are also different studies in which boys tend to have oppositional defiant disorder more than girls (Hartung et al., 2002; Lahey et al., 2000; Trepat and Ezpeleta, 2011). The reason for this difference is the glorification of boys in many societies, especially in Turkey, the ability of parents to respond quickly to the needs of boys, and even pampering boys (Mireault et al., 2008; Waschbusch and King, 2006).

The results of the ANOVA analysis, the gender perceptions of the 6th grade students are more negative than the 7th and 8th grade students. In addition, gender perceptions of 8th grade students are more positive than 6th and 7th grade students. The reason why the perception of gender becomes more positive as the education level rises can be considered as the fact that students can create a perception of gender identity diversity and expand their gender perceptions by entering different environments and getting to know different people. Research shows that children's coexistence with different role models and gender identities from the first years of their developmental period will contribute positively to their development (Kara and Serpen, 2022). This situation ensures that children's perceptions of gender can also be positive, and they can develop an egalitarian understanding of gender. On the other hand, the tendency of the students in the 6th grade to oppositional defiant disorder is higher than that of the 8th grade students. In addition, 8th grade students have less oppositional defiant disorder tendency than 6th and 7th grade students. Studies indicate that oppositional defiant disorder may continue to increase until adolescence, and then decrease or remain stable after adolescence (Boylan et al., 2007; Eyberg et al., 2008). This situation is in parallel with the results of the study.

The results of the correlation analysis, as students' tendency of oppositional defiant disorder increases, their perception of gender becomes negative. This result is important in terms of showing that there may be a relationship between gender perceptions and behavioral disorders (Garland and Garland, 2001). There are studies showing that there is a relationship between children's behavioral disorders and anxiety levels. Gender perceptions are associated with gender roles, and often the pressure to conform to gender roles can be stressful for children. In addition, the glorification of any of the genders in a society brings along the domination of the people of the exalted gender over the other genders. A gender holding power and thinking that they can do whatever they want can lead to different behavioral problems.

CONCLUSION and RECOMMENDATIONS

Gender perceptions and behavioral disorders are interrelated. These relationships need to be revealed by different studies. The results of the questionnaire applied to the students selected as the sample clearly show this. Supportive and empowering psycho-social studies for students with oppositional defiant disorder should be considered, planned, and implemented. It is important to focus on protective and preventive studies for such disorders and to consider gender differences. In addition, education programs should be organized to make students' gender perceptions positive, and school curricula should be created accordingly. It is thought that the inclusion of parents and school personnel in all these processes will also be beneficial.

A questionnaire was created by the researcher to measure oppositional defiant disorder in the study. The validity and reliability of this questionnaire has not been established. However, this survey provided important information about students' oppositional defiant disorder tendencies. From this point of view, there is a need for valid and reliable measurement tools that can measure oppositional defiant disorder. It is thought that it is possible to make analyzes with different socio-demographic information of students with these measurement tools.

REFERENCES

- Altınova, H. H., & Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Boylan, K., Vaillancourt, T., Boyle, M., & Szatmari, P. (2007). Comorbidity of internalizing disorders in children with oppositional defiant disorder. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 16, 484-494.
- Çalışgan, B. (2020). Yıkıcı duygudurumu düzenleyememe bozukluğu ve karşıt olma karşı gelme bozukluğu olan çocukların mizaç özelliği, iritabilite düzeyi ve disregülasyon profili açısından karşılaştırılması (Tıpta Uzmanlık Tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Eyberg, S. M., Nelson, M. M., & Boggs, S. R. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with disruptive behavior. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37, 215-237.
- Ezpeleta, L., Reich, W., & Granero, R. (2009). Assessment of distress associated to psychopathology. *Escritos de Psicología*, 2, 19-27.
- Garland, J., & Garland, O. (2001). Correlations between anxiety and oppositionality in a children's mood and anxiety disorder clinic. *Journal of Psychiatry*, 46, 953-960.
- Hartung, C. M., Willcutt, E. G., Lahey, B. B., Pelham, W. E., Loney, J., Stein, M. A., & Steiner, R. (2002). Sex differences in young children who meet criteria for Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31, 453-464.
- Kambouri-Danos, M., & Evans, A. (2019). Perceptions of gender roles: A case study. *Early Years Educator (EYE)*, 20(11), 38-44. <https://doi.org/10.12968/eyed.2019.20.11.38>
- Kann, R. T., & Hanna, F. J. (2000). Disruptive behavior disorders in children and adolescents: How do girls differ from boys? *Journal of Counseling and Development*, 78, 267-274.
- Kara, Y., & Serpen, A. S. (2023). Sosyal hizmette queer bakış açısı: Toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir yaklaşıma doğru. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 925-937. DOI: 10.18069/firatsbed.1201775
- Kara, Y., & Serpen, A. S. (2022). Cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğini çocuk gelişimi bağlamında ele almak. *Sosyal ve insani bilimler teori, güncel araştırmalar ve yeni eğilimler 5 içinde* (ss. 269-288). IVPE.
- Kara, Y. (2020). Is queer social work possible? *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587), 6(61), 1718-1723. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.2278>
- Koenig, A. M. (2018). Comparing prescriptive and descriptive gender stereotypes about children, adults, and the elderly. *Frontiers in Psychology*, 9, 1086. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01086>
- Lahey, B. B., Schwab-Stone, M., Goodman, S. H., Waldman, I. D., Canino, G., Miller, T. L., Dennis, K. D., Bird, H., & Jensen, P. S. (2000). Age and gender differences in oppositional behaviour and conduct problems: A cross-sectional household study of middle childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Psychology*, 109, 488-503.
- Mireault, G. R., Rooney, S., Kouwenhoven, K., & Hannan, C. (2008). Oppositional behavior and anxiety in boys and girls: A cross-sectional study in two community samples. *Child Psychiatry and Human Development*, 39, 519-527.
- O'Laughlin, E. M., Hackenberg, J. L., & Riccardi, M. M. (2010). Clinical usefulness of the Oppositional Defiant Disorder Rating Scale (ODDRS). *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 18(4), 247-255. <https://doi.org/10.1177/1063426609349734>
- Powell, G. N., & Greenhaus, J. H. (2010). Sex, gender, and decisions at the family-work interface. *Journal of Management*, 36(4), 1011-1039.
- Raine, A., Ling, S., Streicher, W., & Liu, J. (2022). The conduct and oppositional defiant disorder scales (CODDS) for disruptive behaviour disorders. *Psychiatry Research*, 316, 114744. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114744>

- Trepat, E., & Ezpeleta, L. (2011). Sex differences in oppositional defiant disorder. *Psicothema*, 23(4), 666–671.
- Waschbusch, D., & King, S. (2006). Should sex-specific norms be used to assess Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder or Oppositional Defiant Disorder? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 179-185.

An Evaluation of the “Omni-Channel Strategy” in the Tourism Industry

Turizm Sektöründe “Omnikanal Stratejisi”nin Değerlendirilmesi

ABSTRACT

Businesses are struggling to set out more effectively thanks to the environmental conditions and technological developments around them. Omnichannel distribution and distribution channels have become increasingly important in the distribution chain, logistics and entire retail industry. At the same time, this distance maintains its importance for tourism, which has a very important place in the service sector. Developments in retail distribution, which is a part of the service sector, will contribute to the delivery of goods and services to users in a healthier and more efficient manner. In this context, businesses that reach customers with a fast and high-quality way that makes a difference in distribution channels can meet the demand flexibly. In this study, tourism businesses that implement omnichannel strategies and distribution channel strategies are discussed from a conceptual perspective. It can be said that the study can create a roadmap for all sectors, and that omnichannel strategies and distribution channel strategies are very important in terms of the sustainability of the operations of the enterprises and customer satisfaction under intense competition conditions.

Keywords: Omnichannel Strategy, Distribution Channel Strategy, Marketing, Logistics, Tourism

ÖZET

İşletmeler çevrelerindeki çevresel koşullar ve teknolojik gelişmeler sayesinde daha etkin bir şekilde yola çıkma mücadelesi vermektedir. Çok kanallı dağıtım ve dağıtım kanalları, dağıtım zincirinde, lojistikte ve tüm perakende sektöründe giderek daha önemli hale geldi. Aynı zamanda hizmet sektörü içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan turizm açısından da bu mesafe önemini korumaktadır. Hizmet sektörünün bir parçası olan perakende dağıtımdaki gelişmeler, mal ve hizmetlerin kullanıcılara daha sağlıklı ve verimli bir şekilde ulaştırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda dağıtım kanallarında fark yaratan, hızlı ve kaliteli bir şekilde müşterilere ulaşan işletmeler, talebi esnek bir şekilde karşılayabilmektedir. Bu çalışmada çok kanallı stratejiler ve dağıtım kanalı stratejilerini uygulayan turizm işletmeleri kavramsal açıdan ele alınmaktadır. Çalışmanın tüm sektörler için bir yol haritası oluşturabileceği, omnichannel stratejilerinin ve dağıtım kanalı stratejilerinin yoğun rekabet koşullarında işletmelerin operasyonlarının sürdürülebilirliği ve müşteri memnuniyeti açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Omnikanal (bütüncül kanal) Strateji, Dağıtım Kanalı Stratejisi, Pazarlama, Lojistik, Turizm

INTRODUCTION

The online ecosystem defines the customer behavior or flow of online visitors to an organization and its competitors between search engines, media sites, and other intermediaries (Chaffey, Hemphill, Edmundson-Bird, 2019). Just as it is important to examine the physical behavior of real-world consumers to help improve and augment the customer experience, it is equally important to examine the impact of different ecosystems on online consumer behavior or customer experience today.

For distribution channel strategies in order to continue to exist in an effective competitive system, distribution channels must be managed as a whole. Today, consumers reach goods and services through more than one channel and at different points and want to have an uninterrupted shopping experience. Businesses that make a difference in the strategies they implement in environmental conditions where competition conditions are so harsh and challenging can continue their existence. The omnichannel strategy is a strategy approach that allows businesses to provide a seamless customer experience across all channels. Distribution channels, on the other hand, express the path followed by the movement of goods and services from the producer to the consumer. In distribution channel strategies, businesses include the distribution channels, systems and different strategies for all the decisions they will use to reach as many customers as possible.

M. Hürmet Çetinel¹
İlknur Mazan²

How to Cite This Article

Çetinel, M. H. & Mazan, İ. (2023). “An Evaluation of the “Omni-Channel Strategy” in the Tourism Industry” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8239-8248. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71996>

Arrival: 22 July 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Asst. Prof. Dr., Usak University, Faculty of Applied Science, Logistics, Usak, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3260-7432

² Dr. (Lecturer), Usak University, Vocational School of Banaz, Tourism and Hotel Management, Usak, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2321-0639

With the internet, mobile devices and social media, connecting multiple sources across different channels is revolutionizing the retail customer experience. Rather than independently managing multiple channels, retailers began to realize the importance of integrating information and services from multiple existing channels to reduce data mismatch and improve seamless experience, encouraging the shift from multichannel strategy to omnichannel strategy (Shen, Li, Sun, & Wang, 2018).

This strategy includes the integration of all common channels as a concept, store, website, mobile channels, social media, customer touch points, customer-retail channel-brand focus, all channels working together to provide an integrated brand experience, a cross-channel management. Being able to trigger perceived interaction with the brand, synergistic management, full interaction with customers and using channels at the same time makes it necessary to provide full integrated control of all channels and to tailor sales behavior using different arguments depending on each customer's needs and knowledge of the product (Chaffey, Hemphill, Edmundson-Bird, 2019).

Regardless of the sector, it is possible to say that businesses need to be innovative and that innovative businesses are preferred by more customers (Bilim and Adabali, 2015: 722). In this context, the existence of enterprises in the omnichannel environment, which is a new strategy, and the use of this strategy will increase their preference. It is thought that examining the omnichannel applications, especially in the tourism sector, where innovations and technology are highly applicable, and what studies are carried out in this field will be useful for a better understanding of this strategy. For this purpose, this study aims to contribute to the literature by first explaining the omnichannel strategy and then examining the studies in the tourism sector.

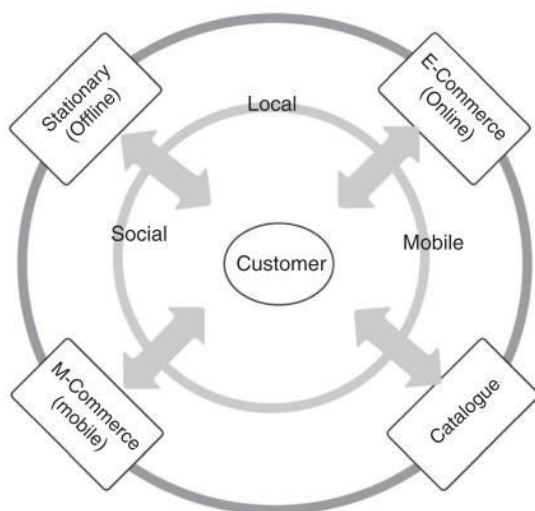
OMNICHANNEL STRATEGY

Definition of Omnichannel

It is possible to say that omnichannel is a new method to improve the shopping experience of customers and to overcome the shortcomings of the multichannel approach to retailing. Verhoef, Kannan, and Inman (2015) defines omnichannel as "*the synergistic management of multiple existing channels and customer touchpoints to optimize the customer experience and performance across channels*". In another definition, it is possible to define omnichannel retailing as a set of integrated processes and decisions that support a unified view of a brand in terms of product purchase, return and exchange, regardless of the channel (in-store, online, mobile, call center or social) (Aberdeen Group, 2012).

An omni-channel customer experience occurs when customers can place an order through one channel (for example, online), receive delivery through another (for example, in a store operating in the real place) and return through a third channel (for example, from home or wholesaler) (Solomon, 2015). According to Hossain, Akter, Kattiyapornpong, and Dwivedi (2019), there has been a recent tendency to integrate competing channels, emphasizing the benefits of each channel, and besides multi, the Latin word omni, which means "all" and "universal", is more appropriate to explain this situation.

Heinemann and Gaiser (2016) put forward the concept of SO-LO-MO regarding the subject and this concept consists of three main factors: "social commerce, location-based services and mobile commerce" (Figure 1).

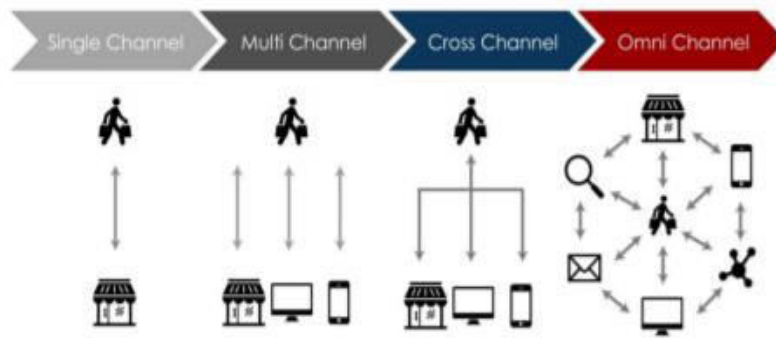

Figure 1: SO-LO-MO

Source: Hüseyinoğlu, Galipoğlu, Kotzab (2017); Schwerdt (2013), Himmelreich, Meinert, Pöpplow (2013)

Omnichannel Strategy and Other Channels

Retailers should consider the customer experience, regardless of the number of channels or integration methods, and try to integrate the customer experience into all channels in order to reduce the difficulties and conflicts in integrating their processes (Kim, Park and Pokulangara 2005).

Figure 2: Omnichannel
Source: Yolcu, Ekici, Altunışık & Özkaynar (2017)

The journey from single channel to omni channel is shown in Figure 2. Products and services that could only be purchased by going to the store in the past, have become available over time via multi-channel telephone and internet. According to Öztürk (2019), there is partial coordination and integration between some of the channels in the cross channel, which is different with the multi-channel approach, and it is possible to switch between channels and contact points. For example, a product seen in the business catalog may also appear on the website. In order situations, one of the e-commerce site and the store can be preferred. As seen in the figure, while there is a vertical relationship in single, multiple and cross channels, it is possible to communicate with the consumer holistically in the omni channel (Yolcu et al., 2017).

Meeting increasing customer expectations with the implementation of a multi-channel strategy can cause complexity. One reason is that channel options are inherently more diverse, and second, omnichannel retailing involves going further than the existing channel design by adding and integrating channels to provide transitional opportunity, and aims to blur the boundaries between various channels and touchpoints (Verhoef et al., 2015; Piotrowicz and Cuthbertson, 2014; Picot-Coupey, Huré and Piveteau, 2016). Table 1 shows the comparison of omnichannel with the other channels.

Table 1: Comparison of Omnichannel with Other Channels

Key Variables	Multichannel	Cross-channel	Omnichannel
Integration (across channels)	Not integrated	Partially integrated	Fully integrated
Real-Time (promotion execution timeliness)	Promotions occur at pre-scheduled times	Promotions occur with a lag (manually scheduled)	Real-time execution (with no lag)
Sequence (follows the previous touchpoint)	No sequence of campaigns/actions	Campaigns can be sequenced (not actions)	Campaigns and actions are sequenced
Orientation (brand vs. customer journey)	Higher brand orientation	Partial brand and customer journey orientation	Full customer journey orientation
Personalization (based on prior actions)	No personalization	Partial personalization	Complete personalization

Source: Axtia, 2023

Shi, Wang, Chen & Zhang (2020) states that omnichannel experience dimensions focus on different aspects of the customer experience, such as connectivity, integration, consistency, flexibility and personalization (Table 2). They describe these dimensions as the omnichannel experience from a pre-sale to post-sale perspective. For example,

consistency refers to offering customers the same products, information and services across all channels, while integration refers to coordinating information systems and operations across channels to maintain a unified brand experience.

Table 2: Omnichannel experience dimensions

Construct	Definition	Example
Connectivity	The extent to which the cross-channel service content and information are linked and interconnected.	When a customer is browsing a product on mobile devices, a nearby physical store is recommended for him/her.
Integration	The extent to which customer perceives all information systems and management operations are unified and integrated well across channels.	The launch of new products is synchronized across different channels.
Consistency	The extent to which customers experience both content and process consistency of interactions across channels.	The price and sales information of products are consistent across all channels.
Flexibility	The extent to which customers are provided with flexible options and experience the continuity when migrating tasks from one channel to another channel.	A customer can purchase the product online and receive the after-sales service in a physical store.
Personalization	The extent to which a customer perceives that the omnichannel retailer provides its customers with individualized attention.	The salesperson can offer personalized recommendation based on a customers' online purchase history.

Source: Shi, Wang, Chen & Zhang, 2020.

CONCEPTS RELATED TO OMNICHANNEL

Omnichannel Integration

With the rapid development of in-store technology, multi-channel service has turned into a service offered through holistic channels. The holistic channel service offers customers an integrated, seamless and consistent cross-channel shopping experience by integrating different parallel channels.

Although an omnichannel service may exhibit good virtual and physical quality, the overall perceived service quality may be low. For example, if a customer is searching for the same information displayed on the phone or website screen in a service query, if there is an inconsistency between the two information, this will obviously result in a negative perception of service quality. This will happen even if human and Web queries are handled with a high level of physical and virtual quality, respectively. Therefore, it is suggested that a third quality component should be considered in multi-channel service situations. This component is integration quality (Sousa Rui, Christopher A. Voss, 2006, p.365.)

It was stated that ensuring the quality of channel integration positively affects customer participation and supports word of mouth communication. Channel integration quality also provides retailers with actionable insights into interacting with customers across the channel (Lee et al, 2019: 90). In the study of Huang et al. (2019, p. 4753), it is stated that a high level of integrated channel integration quality helps to increase consumer trust and this helps to maintain positive customer relations and customer loyalty between the retailer and its customers.

Brand Omnichannel Credibility

The approach of disciplines to credibility is different. Being scientifically credible is explained by associating it with the standards that can be accepted by the majority and the quality of the level of verification of the information according to objective criteria, which have been scientifically evaluated by experts. In terms of media, credibility is close to persuasiveness in terms of meaning and perception. In terms of mass media, credibility is a concept that can be explained as being "fair, unbiased and accurate". A person's confidence in the news is directly proportional to his/her finding the message correct. For all viewers, reliable news should be accurate, objective, free from personal comments, in a structure containing precise statements and free from prejudice (Yılmaz, 2016).

Aristotle states that an information source's quality that cause its words believable beyond its contentions' proof (West, 1994). Gao and Huang (2021) also emphasize that omnichannel retailers understand that providing a seamless, consistent and trusting environment can facilitate customer engagement and thus gain customer loyalty.

Webrooming

Online marketing customer behavior can be summarized as, getting information from the internet and buying in-store, becoming an important issue in the integrated channel marketing approach (Verhoef, Neslin, & Vroomen, 2007). This can occur in tourism sector as getting information of a tourism consumer from his/her mobile phone or internet while he/she is waiting in a travel agency and then the consumer makes the hotel reservation via travel agency.

and contact the hotel through these channels when you arrive at the hotel. Thus, the customer can interact with the hotel without the need for other businesses and applications. You can also check out the hotel as you wish. Because all channels are integrated with each other, these operations can be done without any problems. Thus, the tourism consumer may have established a good communication with the hotel and perhaps even created customer loyalty.

STUDIES IN THE LITERATURE

Dijk et al. (2005), through an exploratory empirical study, revealed that consumers actively evaluate the information obtained from various channels in order to obtain the best offer offered by the most suitable channel at the moment (as cited in Lazaris and Vrechopoulos, 2014). Accordingly, Baal & Dach (2005) defined free ride behavior for this strategy and discovered that in order to cope with these behaviors, retailers should offer different cross-channel advantages and also give importance to distribution integration strategies and customer relationship management practices.

In the study by Zhang et al. (2019) an eight-dimensional scale was developed that includes store appearance, personal interaction, efficiency, aesthetic design, privacy/security, integration, personalization, and fulfillment/reliability.

Regarding the omnichannel, there are studies on the concept of channel integration in the literature. In the studies of Tasnim et al. (Tasnim et al., 2020; 225), channel-service configuration, process consistency, content consistency and trust quality were determined as omnichannel integration quality dimensions. The findings indicate that the quality of integrated integration and its dimensions have a significant impact on consumers' perception of service quality. Some studies state that channel integration has an important role between omnichannel service usage and consumer behavior, online-offline channel integration and customer behaviour (Fang et al., 2021; Lee et al., 2019).

METHOD

This study aims to give more conceptual information about omnichannel strategy, which is a new concept. In addition, with the document scanning method, which is one of the qualitative analysis methods, studies in the tourism sector have been reached. Studies were searched in Web of Science.

FINDINGS

Studies about tourism sector and omnichannel strategy is given in Table 3. There are not many studies on this subject in this area.

Table 3: Studies about Tourism and Omnichannel

Title	Authors	Source Title	Publication Year	Total Citations
Are privacy concerns still relevant? Revisiting consumer behaviour in omnichannel retailing	Cheah, Jun-Hwa; Lim, Xin-Jean; Ting, Hiram; Liu, Yide; Quach, Sara	JOURNAL OF RETAILING AND CONSUMER SERVICES	2022	54
Advance booking across channels: The effects on dynamic pricing	Bigne, Enrique; Nicolau, Juan Luis; William, Edu	TOURISM MANAGEMENT	2021	10
Convenience stores in the digital age: A focus on the customer experience and revisit intentions	Gibson, Samantha; Hsu, Maxwell K.; Zhou, Xing	JOURNAL OF RETAILING AND CONSUMER SERVICES	2022	4
Effects of online-to-offline spillovers on pricing and quality strategies of competing firms	Dong, Shuang; Qin, Zhongfeng; Yan, Yingchen	INTERNATIONAL JOURNAL OF PRODUCTION ECONOMICS	2022	4
Impact of omnichannel integration on Millennials' purchase intention for fashion retailer	Cattapan, Teerada; Pongsakornrunsilp, Siwarit	COGENT BUSINESS & MANAGEMENT	2022	3

Converging digital technologies using api: expanding the landscape of food ordering and delivery in South Korea	Torres, Arnelyn M.	INTERNATIONAL JOURNAL OF FUTURE GENERATION COMMUNICATION AND NETWORKING	2021	3
How Does Anxiety Affect the Relationship between the Customer and the Omnichannel Systems?	Khoa, Bui Thanh; Huynh, Tran Trong	JOURNAL OF THEORETICAL AND APPLIED ELECTRONIC COMMERCE RESEARCH	2023	2
Research of The Use of on-Line Platforms by Commercial Companies of The Russian Federation	Belyakova, Maria Yuryevna; Zvereva, Anna Olegovna	EDUCATION EXCELLENCE AND INNOVATION MANAGEMENT: A 2025 VISION TO SUSTAIN ECONOMIC DEVELOPMENT DURING GLOBAL CHALLENGES	2020	2
New retail models in online and offline space	Sikos, Tamas T.; Kozak, Tamas; Kovacs, Andras	DEUROPE-THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM	2019	2
Differences between webrooming and showrooming in terms of selected consumer perception factors	Olearova, Maria; Gavurova, Beata; Bacik, Radovan; Pavlinska, Katarina	ENTREPRENEURSHIP AND SUSTAINABILITY ISSUES	2022	0
Knowledge development in tourism distribution channels: from single channel to omnichannel	Soltani-Nejad, Nima; Irani, Hamid Reza; Soltani, Morteza; Yazdani, Hamid Reza	ADVANCES IN HOSPITALITY AND TOURISM RESEARCH-AHTR	2022	0
Omnichannel service operations with order-online-and-dine-in-store strategy	Guo, Qiang; He, Li; He, Yi	MANAGERIAL AND DECISION ECONOMICS	2022	0

Source: derived from Web of Science

It can be seen in Table 3 that studies on omnichannel in the tourism sector have been carried out since 2019 and intensified in 2022. It is possible to say that studies on this newly used strategy will increase in the coming years.

CONCLUSION

While there were very few studies and applications related to this concept in the past, Omni channel has been included in our lives in almost every field in recent years. The importance of knowledge and experience about tourism products and services, especially since they cannot be tried before purchasing, highlights the benefit of omnichannel in the tourism sector. Again, an integrated system in matters such as reservation and purchasing offers many opportunities to tourism consumers. At this point, further examination of the omnichannel strategy in the tourism sector and detailed studies are required.

In a study conducted by Janka Pleska, 6 benefits to the retailer are mentioned by using Omni channel (Pleska, 2017) and Öztürk (2019) added the seventh item:

1. Instant Revenue Growth
2. High Customer Loyalty and Loyalty
3. Facilitate Personalized Offers
4. Seamless Interaction from All Channels
5. Information Validation with Cross-Channels
6. Lower Cost with Self Service
7. Consistent Brand Image

The above benefits can also be adapted to the tourism sector, and future studies can increase the awareness of tourism enterprises in this direction and encourage more and more effective use of this strategy.

REFERENCES

- Aberdeen Group (2012). The 2012 omni-channel retail experience. ([http://www.epicor.com/HOST/NA/AAIOMNI CHANNELRETAILEXP. PDF.](http://www.epicor.com/HOST/NA/AAIOMNICHANNELRETAILEXP.PDF)) (accessed on 16.05.2023).
- Axtria (2023). What is Omnichannel Marketing? - Implementation, Benefits & Challenges (<https://insights.axtria.com/industry-primers/omnichannel-marketing>), (accessed on 22.06.2023).
- Baal van, S., & Dach, C. (2005). Free riding and customer retention across retailers' channels, *Journal of Interactive Marketing*, 19(2), 75–85.
- Beck, N., Rygl, D., (2015). Categorization of multiple channel retailing in multi-, cross-, and omnichannel retailing for retailers and retailing, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 27, 170–178, doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.08.001.
- Belyakova, M. Y., & Zvereva, A. O. (2020). Research of the use of on-line platforms by commercial companies of the Russian Federation. In Proceedings of the 35th International Business Information Management Association Conference, Education Excellence and Innovation Management: A (Vol. 2025, pp. 3376-3382).
- Bigne, E., Nicolau, J. L., & William, E. (2021). Advance booking across channels: The effects on dynamic pricing. *Tourism Management*, 86, 104341.
- Bosman, J. (2011, December 4). Book shopping in stores, then buying online. *The New York Times*. http://mediadecoder.coder.blogs.nytimes.com/2011/12/04/bookshopping-in-stores-then-buying-on-line/?_r=0
- Cattapan, T., & Pongsakornrunsilp, S. (2022). Impact of omnichannel integration on Millennials' purchase intention for fashion retailer. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2087460.
- Chaffey, D., Hemphill, T., & Edmundson-Bird, D. (2019). *Digital business and e-commerce management* (7th ed.). Pearson Education
- Cheah, J. H., Lim, X. J., Ting, H., Liu, Y., & Quach, S. (2022). Are privacy concerns still relevant? Revisiting consumer behaviour in omnichannel retailing. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 65, 102242.
- Da Costa Liberato, P. M., Alén-González, E., & de Azevedo Liberato, D. F. V. (2018). Digital technology in a smart tourist destination: the case of Porto. *Journal of Urban Technology*, 25(1), 75-97.
- Dong, S., Qin, Z., & Yan, Y. (2022). Effects of online-to-offline spillovers on pricing and quality strategies of competing firms. *International Journal of Production Economics*, 244, 108376.
- Fang, J., Liu, H., Li, Y., & Cai, Z. (2021). Retaining customers with in-store mobile usage experience in omnichannel retailing: The moderating effects of product information overload and alternative attractiveness. *Electronic Commerce Research and Applications*, 46, 101028.
- Guo, Q., He, L., & He, Y. (2022). Omnichannel service operations with order-online-and-dine-in-store strategy. *Managerial and Decision Economics*, 43(6), 2311-2325.
- Himmelreich, A., Meinert, M. and Pöpplow, M. (2013), "Strategic insight: everywhere commerce 2013", Studie der Mücke, Sturm & Company, Veröffentlicht im Februar, München, available at: www.bvdw.org/mybvdw/media/download/msc-si-13-2-everywherecommerce-2013.pdf?file=2993 (accessed 10 January 2014).
- Hossain, T. M. T., Akter, S., Kattiyapornpong, U., & Dwivedi, Y. K. (2019). Multichannel integration quality: A systematic review and agenda for future research. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 49, 154-163.
- Huang, EY, Lin, SW. and Cheng, KT. (2019). *How does omnichannel integration quality affect consumers' stickiness intention*, Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences, 4753 – 4762. <https://hdl.handle.net/10125/59913>
- Hüseyinoğlu, I. Ö. Y., Galipoğlu, E., & Kotzab, H. (2017). Social, local and mobile commerce practices in omnichannel retailing: Insights from Germany and Turkey. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 45(7/8), 711-729.
- Gao, M., & Huang, L. (2021). Quality of channel integration and customer loyalty in omnichannel retailing: The mediating role of customer engagement and relationship program receptiveness. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 63, 102688.

- Gibson, S., Hsu, M. K., & Zhou, X. (2022). Convenience stores in the digital age: A focus on the customer experience and revisit intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 68, 103014.
- Kim, Y. K., S. H. Park, and S. Pookulangara. 2005. "Effects of Multi-channel Consumers' Perceived Retail Attributes on Purchase Intentions of Clothing Products." *Journal of Marketing Channels* 12 (4): 23-43. doi:10.1300/J049v12n04_03.
- Lazaris, C. and Vrechopoulos, A. (2014). *From multichannel to "omnichannel" retailing: Review of the literature and calls for research*. In 2nd International Conference on Contemporary Marketing Issues, 6, 1-6.
- Lee, ZWY., Chan, TKH, Chong, AYL, & Thadanic, DR. (2019). Customer engagement through omnichannel retailing: The effects of channelintegration quality, *Industrial Marketing Management*, 77, 90-101, <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2018.12.004>.
- Öztürk, H. (2019). Omni kanal yaklaşımının perakendeciliğe etkileri (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Picot-Coupey, K., Huré, E., & Piveteau, L. (2016). Channel design to enrich customers' shopping experiences: synchronizing clicks with bricks in an omni-channel perspective-the Direct Optic case. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 44(3).
- Piotrowicz, W. & Cuthbertson, R. (2014). Introduction to the special issue information technology in retail: Toward omnichannel retailing. *International Journal of Electronic Commerce*, 18 (4), 5-16.
- Shen, XL., Li, YJ., Sun, Y., and Wang, N. (2018). Channel integration quality, perceived fluency and omnichannel service usage: The moderating roles of internal and external usage experience, *Elsevier Decision Support Systems*, 109, 61-73. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2018.01.006>
- Sousa, R. and Voss, CA (2006). Service quality in multichannel services employing virtual channels, *Journal of Service Research*, 8(4), 356 – 371.
- Schwerdt, Y. (2013), "Multi-channel, cross-channel und omni-channel", available at: <http://schwerdtblog.absatzwirtschaft.de/2013/02/26/multi-channel-cross-channel-und-omni-channel-retailing/> (accessed 6January 2014).
- Shi, S., Wang, Y., Chen, X., & Zhang, Q. (2020). Conceptualization of omnichannel customer experience and its impact on shopping intention: A mixed-method approach. *International Journal of Information Management*, 50, 325-336.
- Soltani-nejad, n., Irani, h. R., Soltani, M., & Yazdani, H. R. (2022). Knowledge Development in Tourism Distribution Channels: From Single Channel to Omnichannel. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 10(3), 387-403.
- Tasnim M. Taufique Hossaina, Shahriar Akterb, Uraiporn Kattiyapornponga, Yogesh Dwivedi, (2020), Reconceptualizing Integration Quality Dynamics for Omnichannel Marketing , *Industrial Marketing Management* , 87, 225-241. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2019.12.006>
- Torres, A. M. (2021). Converging digital technologies using API: expanding the landscape of food ordering and delivery in South Korea. *Int. J. Futur. Gener. Commun. Netw*, 14, 37-44.
- Verhoef, PC, Kannan, PK and Inman, JJ (2015). From multi-channel retailing to omni-channel retailing: Introduction to the special issue on multi-channel retailing. *Journal of Retailing*, 91 (2), 174-181.
- Verhoef, P. C., Neslin, S. A., & Vroomen, B. (2007). Multichannel customer management: Understanding the research-shopper phenomenon. *International journal of research in marketing*, 24(2), 129-148
- West, M. (1994). Validating a scale for the measurement of credibility: a covariance structure modeling approach, *Journalism Quarterly*, 71. 10.1177/107769909407100115.
- Yilmaz, S. (2016). Media Credibility: An Empirical Study on Youth Media Credibility. Gümüşhane University Faculty of Communication.
- Yolcu, T., Ekici, S. G., ALTUNIŞIK, R., & Özkaynar, K. (2017). ONLINE MI? OFFLINE MI? TÜKETİCİ TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 1027-1033.

Zhang, M., Ren, C., Wang, GA, and He, Z. (2018). The impact of channel integration on consumer responses in omni-channel retailing: The mediating effect of consumer empowerment, *Electronic Commerce Research and Applications*, 28, 181-193.

Zhang, Hea, Qina, Fub and He, (2019). Service quality measurement for omni-channel retail: scale development and validation, *Total Quality Management* , 30,(1), 210-226. <https://doi.org/10.1080/14783363.2019.1665846>

Anthropocentrism and Nature in an Atlas of Impossible Longing by Anuradha Roy*

Anuradha Roy'un *İmkânsız Özlemler Atlası*'nda İnsan merkezilik ve Doğa

ABSTRACT

This paper includes the analysis of *An Atlas of Impossible Longing* by Indian writer Anuradha Roy from a postcolonial ecocritical perspective. It studies the anthropocentric discursive construction of the contrast between humans and nature by Western culture and Roy's reflection on the anthropocentric attitude introduced by colonialism and practiced by Indians. Anthropocentrism takes its roots from the idea that rational white Western man is free to shape and exploit the non-human world. The subordination of nature in Western culture has become the root of all human dominance; it has been extended to include the dominance of different kinds of races, ethnicities, genders, religions, and classes. Roy portrays the turbulent historical three periods of British rule on the Indian subcontinent extending from 1907 to 1947 and three generations of experiences during these periods from Indians' perspective. During these periods, British colonialists exploited the land, the environment, and cultural structures of the Indians. They introduced their politics, modern ideas, techniques, industrialization, progress, and capitalism and exported the idea of nature being a discursive product, a resource, a material object. The importance of the pre-colonial idea of nature's being a sacred place disappeared and the Indians' cultural ties with it were disrupted. Roy writes a story in which India and the Indian people share a common fate because of anthropocentrism. She presents how western introduced anthropocentrism has moved beyond the problem of separation of human beings and nature to articulate all kinds of exploitations and discrimination.

Keywords: Anuradha Roy, Nature, An Atlas Of Impossible Longing, Anthropocentrism, Postcolonial Ecocriticism

ÖZET

Bu makale, Hintli yazar Anuradha Roy'un *İmkânsız Özlemler Atlası* adlı eserinin sömürgecilik sonrası ekoeleştirel bir bakış açısıyla analizini içerir. Batı kültürü tarafından insan merkezli, insanlar ve doğa arasındaki karşıtlığın söylemsel inşasını ve Roy'un sömürgeciliğin getirdiği ve Hintliler tarafından uygulanan insan merkezli tutumu nasıl yansıttığını inceler. İnsan merkezilik, köklerini akılcı beyaz batılı insanın, insan olmayan dünyayı şekillendirmede ve sömürmede özgür olduğu fikrinden alır. Batı kültüründe doğanın hüküm altına alınması, batılı olmayan insanların hâkimiyet altına alınması fikrinin temelini oluşturarak, farklı türdeki ırkların, etnik kökenlerin, cinsiyetlerin, dinlerin ve sınıfların egemenliğini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Roy, Hindistan yarımadasındaki İngiliz yönetiminin 1907'den 1947'ye kadar uzanan çalkantılı tarihsel üç dönemini ve bu dönemlerdeki üç kuşağın deneyimini Hintlilerin bakış açısından tasvir eder. Bu dönemlerde, İngiliz sömürgecileri Hindistan topraklarını, çevresini ve kültürel yapılarını sömürmüşler. Politikalarını, modern fikirlerini, tekniklerini, sanayileşmeyi, ilerlemeyi ve kapitalizmi tanıtmışlar ve doğanın söylemsel bir ürün, bir kaynak, maddi bir nesne olduğu fikrini ihraç etmişlerdir. Sömürge öncesi doğanın Hindistanlılar için kutsal bir yer olduğu düşüncesinin önemi ortadan kalkmış ve onların doğayla olan kültürel bağları bozulmuştur. Roy, eserinde insan merkezilik anlayışı nedeniyle Hindistan ve Hint halkının ortak bir kaderi paylaştığını anlatan bir hikâye yazmıştır. Yazar, Batının getirdiği insan merkeziliğin, her türlü sömürü ve ayrımcılığı ifade etmek için insan ve doğa ayrımı sorununun ötesine nasıl geçtiğini sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anuradha Roy, Doğa, İmkânsız Özlem Atlası, İnsan Merkezilik, Sömürgecilik Sonrası Ekoeleştiri

INTRODUCTION

This article aims to analyse Anuradha Roy's reflection on the anthropocentric discursive construction of the contrast of humans and nature, and the extension of the dominance and exploitation of nature to human beings from different races, religions, castes, and classes. Roy tells a story in which India and the Indian people share a common

Derya Biderci Dinç¹

How to Cite This Article

Biderci Dinç, D. (2023). "Anthropocentrism and Nature in an Atlas of Impossible Longing by Anuradha Roy" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8249-8255. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72378>

Arrival: 10 August 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında ve Dr. Öğr. Üyesi İfakat Banu AKÇEŞME danışmanlığında 2018 yılında yürütülen "A Postcolonial Ecocritical Reading of Sea Of Poppies by Amitav Ghosh, An Atlas of Impossible Longing by Anuradha Roy and A River Sutra by Gita Mehta" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Asst. Prof. Dr., İstanbul Topkapı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of English Language and Literature, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0002-9443-7136

fate due to European anthropocentrism. British colonialists' existence in India disrupted the environment and the traditional, cultural, and economic lives of the Indians. It explores how Roy deals with the social, cultural, and ecological results of colonial policies and actions.

Anthropocentrism (human centrism) of the European worldview inspired the domination of nature. In European thought, from the Judeo-Christian tradition to Cartesian thinking and modern science, human beings and nature have always been considered distinct, different, and separated. They have been separated from each other in a hierarchical dualistic arrangement that has influenced the cultural construction of the European "self" and "the other." European human beings' definition of humanity depends on the presence of "the other," and they have produced their self from the reflections of "the other". Dualism regards human beings as the center of the world due to their having spirit, mind, intellect, and speech. "Dualistic reason/nature polarization naturalizes radical inequality between sharply distinct but collaborating groups and justifies the privilege of the winners, as more rational" (Plumwood, 2002: 17). Anthropocentric assumptions have created a mechanistic conception of nature, and they have reduced nature to the position of an object and perceived it as an infinite resource that exists to satisfy humankind's various desires.

Anthropocentrism refers to the ways in which European human beings have defined their relationships with nature. In their relationship with nature, human beings' anthropocentric vision has let them "conquer, humanize, domesticate, violate and exploit every natural thing" (Glotsfelty and Fromm, 1996: 113). European human beings have lacked concern for nature; they have enjoyed hegemony over it and acted as masters of it. The absolute prioritization of one's own species' interests over those of the silenced majority is still regarded as being 'only natural'" (Huggan and Tiffin, 2010: 5). In the novel, Roy reverses the prioritization of the powerful one's interests over the silenced and dominated ones.

Postcolonial ecocriticism, an evolving interdisciplinary field of study, emerged to address the complex entanglement of postcolonial and environmental issues. It explores the intricate relationships between colonialism, imperialism, and the environment. It challenges the traditional narratives of Western domination and exploitation of non-Western lands, people, and ecosystems. It tries to deconstruct the Western discourses and explores the ways in which colonial powers imposed their perceptions of nature on the colonized lands, which led to environmental degradation and the dispossession of indigenous people.

This scholarly perspective recognizes that colonialism and imperialism weren't only about political and economic dominance but also about reshaping the landscapes, exploiting natural resources, imposing new resource extraction practices, disrupting indigenous knowledge systems, and sustainable environmental practices. Moreover, postcolonial ecocritics emphasize the importance of centering indigenous voices and perspectives in discussions about environmental justice and sustainability. They uncover hidden power dynamics and question dominant environmental ideologies.

Postcolonial ecocritics assert that the subordination of nature in Western culture is the root of all human dominance. It has been extended to include other species related to the notions such as race, ethnicity, gender, religion, and class. Different kinds of centric structures in the Western tradition such as androcentric and Eurocentric structures have taken their roots from the idea that the rational human race is free to shape and exploit the non-human world. Postcolonial ecocritics move beyond the problem of separation of human beings and nature by the European dualist project to articulate all kinds of exploitations and discriminations. DeLoughrey and Handley state

Enlightenment dualisms of culture/nature, white/black, and male/female were constituted through the colonial process, and postcolonialists (and ecofeminists) have long been engaged in dismantling the hierarchies that derive from these interpellations of non-European nature. Thus the "cultivation" that presumably constituted the post-enlightenment European male subject was increasingly distanced from women, the poor, and people of color. (2011: 24-25)

They expand the scope of ecocriticism to deal with the issues of race, gender, and class. They question the domination and exploitation of non-white and lower-class people and women. They intend to provide a response to the anthropocentric rationalist constructions of the European that are constituent of race, class, and gender discrimination and their related practices such as industrialization, capitalism, colonialism, and development. This article studies Roy's engagement with the ecological issues and social issues and injustices including gender, race, class, caste, and other categories of discrimination.

POSTCOLONIAL ECOCRITICAL ANALYSIS OF *AN ATLAS OF IMPOSSIBLE LONGING*

As a postcolonial writer, Roy portrays the oppressive power structures of the political changes in the history of India. Roy uses India's history as the theme of *An Atlas of Impossible Longing*. She recovers the turbulent historical period of British rule on the Indian subcontinent extending from 1907 to 1947 from the Indians' perspective. During this period, the British colonialists were in India with their dominant administration, and India was British Raj. British colonialists in India committed offenses against the Indians, the cultural structure of the Indian society, and the environment in India. They introduced their politics, science, industrialization, progress, and capitalism, and the idea of nature's being a resource. The rural and urban environments were made the material and discursive products of the power in the colonial past. Roy responds to the European anthropocentric rationalism and also to the ideological construction of nature "outside the fallen world of human politics and greed" (DeLoughrey and Handley, 2011: 82). She presents nature and human history as interlocking entities. Rural and urban places including a plundered former British mining town, downsides of the country, a dangerous forest, and old buildings are not settings or a bystander to human experience in the novel. The rural and urban environments have experienced the effects of social changes and turbulent political times including conflicts, revolts, wars, and partitions. They are parts and agents of the colonial historical process. She is one of the

[p]ostcolonial writers [who] lack the luxury of an ahistorical landscape. The landscapes that they write about are necessarily politicized: their subjectivities are intimately implicated in both natural beauty as well as the traumatic history of the place; they confront and engage to varying degrees the history of their postcolonial geographies, the history of diaspora, of slavery, of the capitalist commodification of the landscape, and yet devastating consequences this history has on the individual. (Kamada, 2010: 3)

Through the story of the first generation of a mid-class Indian family who moved from Calcutta to Songarh in about 1907, Roy presents a portrait of social and environmental injustices during the British Raj. The postcolonial and ecocritical issues of colonial domination of the natives and exploitation of their natural worlds are relational in the novel. The ideological formation of nature as the other, as a limitless resource and raw materials for human use, encouraged them to penetrate, dominate, and exploit Indian resources. They introduced the capitalist utilization of nature. The British rule allowed many British capitalists to come to India to take part in the trade. The British colonial history has affected and distorted Indian's traditional relationships with their environments in addition to the intensification of their subjugation. One of these British capitalists was Digby Barnum, who commoditized Indian land while maintaining the subjugation of the Indians.

British colonialism, one of the examples of the dominative power, is guided by two related discourses; anthropocentrism and euro-centrism. "The very ideology of colonization is thus one where anthropocentrism and Eurocentrism are inseparable" (Huggan and Tiffin, 2010: 5). Anthropocentrism and Eurocentrism have functioned together to oppress natives and their natural environments. Racism is the offshoot of them; European colonialists used racial difference as justification to abuse the non-Europeans and their lands. Their justification has proceeded from their construction of non-European people and lands as inferior, wild, unused, empty, and uninhabited.

The structure of reason/nature dualism and its variants is the perspective of power; it represents... 'a way of looking at the world characteristic of the dominant, white, male Eurocentric ruling class, a way of dividing up the world that puts an omnipotent subject at the center and constructs marginal Others as sets of negative qualities.' (Plumwood, 1994: 44)

The Europeans consider themselves superior to non-Europeans. "The others" of white European males, that is nature, non-European, non-white, and females have been seen in need of mastery of white male European.

Roy reflects on the intersections of the racial treatment of Indians and environmental exploitation. British Empire kept its control over the native people and their land through their racial ideology. The real intention of the British in India behind their mission of civilizing the inferior race was to exploit natural resources and destroy native culture. Roy presents various implications of racial discrimination by the British colonialists. She reveals that the gap between the British and Indians was deep, as the Indian race was disliked by the British. Digby Barnum was one of the administrative staff of the mining company in Songarh and lived in one of the bungalows in Amulya's neighborhood. He represents the imperial power and pride, the active and dominant white community, and masculinity in Songarh. His relationship with Indians represents the hierarchized relationship between the British colonialists and the Indians in which the colonialists usually considered themselves as superiors. Roy gives voice to his sense of racial superiority and his prejudices against Indians. Digby Barnum called his watchman "you black bastards" (Roy, 2008: 50). Nobody in the neighborhood had ever caught his eye. One of them was Amulya who was the patriarch of the first generation in the novel. Digby Barnum did not give any implication of being aware of his neighbour Amulya's presence. This means that the Indians were insignificant, unimportant objects to his British authority. He dictated how the Indians had to behave and live. While Amulya's house was being built, he uttered

curses, and unspeakable words, and casted an irritable glance at the laborers, and yelled at them. He forbade their work in the afternoon and timed their work. Amulya felt a sense of humiliation and subjection in his own country. However, he felt that he had to obey his British authority. He knew the segregation between British neighbors and the Indians. When his wife, Kananbala, intended to call her British neighbors to their home, Amulya said this was not possible, “[h]ave you forgotten they’re British? To them, we’re no more than uncouth jungles” (Roy, 2008: 16). At one night, Digby Barnum banged on the gate by shouting and swearing his Indian servant and did not mind disturbing people. Amulya criticized his authorial and ignorant behavior, and said “Bloody sahibs; think they own the whole country” (Roy, 2008: 51). Kananbala wanted to explain the reality of their managing, and mastering the whole country.

Lawrence Buell states that places “are not stable, free-standing entities but continually shaped and reshaped by forces from both inside and outside” (2001: 67). The British colonial history of environmental stewardship, sovereignty, exploitation including mining, and forest clearing had changed and re-shaped the surface of India. Due to being a resource-rich area, Songarh town was vulnerable to the commercial greed of capitalist colonials and Indian elites. Roy depicts the results of the exploitation of natural resources by British colonial projects which threatened the natural life of the countryside and the tribal life of people on it. In *Postcolonial Ecocriticism*, Huggan and Tiffin discuss that European imperialist powers not only took control over indigenous human beings in many places in the world but also “instigat[ed] widespread ecosystem change under conspicuously unequal power regimes” (2010: 6). They damaged the places that the indigenous people sustained their physical, cultural and spiritual lives. Their exercising mastery over these places resulted in social injustices. Postcolonial ecocriticism defines social issues and environmental issues as inseparable. The racial, social, and economic underclasses have been affected negatively by environmental degradation.

Roy describes the effects of British colonialism on India’s forest communities at the beginning of the novel. From an anthropocentric perspective, wilderness is seen as the resources of material and wealth. To satisfy the demand for timber and mica during the world wars, Indian forests were devastated by capitalist timber trade and mica mining. Shiva states that

When the British colonized India, they first colonized her forests. Ignorant of their wealth and of the wealth of knowledge of local people to sustainably manage the forests, they displaced local rights, local needs, and local knowledge and reduced this primary source of life into a timber mine. (1989: 61)

Mining areas were created in the forests that had been used by the native people to collect water, food, and wood and to carry out their traditional agricultural activities in order to sustain their lives. The primary source of natives’ physical and spiritual lives was reduced to a mining area. British colonialists’ arrival to the tribal region to exploit natural resources as commodities interrupted tribal peoples’ traditional rights of holding the land. Their disregard for tribal inhabitants’ socio-economic relations with their environments resulted in the sufferings of the local people and their removal of them from their land. She examines the social and cultural results of being uprooted from the wilderness. After the mines destroyed their forest, they remained very poor, and some of them were forced to move to the town where they had to live in poor conditions in makeshift shanties and work at whatever they could find. Amulya employed many of them in his factory. They collected wildflowers or honey for Amulya’s factory. Amulya exploited their knowledge of nature for profit. On the other hand, the British or Indian capitalists enjoyed the prosperity of the forest by indulging in parties, teas, and gossip.

Roy undermines the anthropocentric perspective of wilderness as an uninhabited place that is full of unknown and dark images. The forest ended where the coal mines began. It was constructed as wilderness, it was green and dark, and it was unsafe that nobody dared to go into it. “It was well known that leopards wandered its unknown interior. There were stories of tigers and jackals drinking together from streams that ran through it over round, grey, and brown pebbles. Cows and goats disappeared, and sometimes dogs. It was useless looking for their remains” (Roy, 2008: 12). However, the forest was inhabited by the tribal people who had nature-related traditions such as the celebration of the cyclical renewal of nature with festivals and parties, etc...They lived with the non-human world in the forest harmoniously. For native people, as well as supplying their physical survival, the forest was seen as the source of their collective identity, the meaning of their lives, and a guide for their spiritual needs. Thus, they felt intrinsically related to their land and their forest. Their familial relationship with them encouraged the natives to feel deep respect for nature. For postcolonial ecocriticism, living together without difference or discrimination is significant.

Roy also addresses the cultural imperialism of the British rule in India where environmental injustice resulted in cultural transformations. The degradation of land inevitably comes with the loss of the moral and spiritual perspectives in the lives of the inhabitants. When India was a part of the British Empire, some modern ideas and

techniques, introduced to the Indians, disrupted their cultural ties with their lands. The importance of its pre-colonial epistemologies as the sacred place disappeared. The forest surrounding Songarh was believed to be one of the centers of Buddhist learning in the ancient past. On one of his journeys, Buddha rested there under a banyan tree. This tree had a knot on its main trunk that was similar to the face of a meditating man. After the imperial geologists discovered ores of lucrative materials including mica and coal below the forests, Songarh lost its significance as one of the centers of Buddhist learning. It became a center of the colonial exploitation of landscape through mining. It was changed into a private property and a colonial landscape. The British colonialists defined the land as their property rather than as the lands of the natives. Ashcroft, Griffiths, and Tiffin wrote that the incursion of Europeans into other parts of the world “transformed not only the land but reconstitutes the ways in which ‘land’ could be apprehended. Instead of an intrinsic part of the human ‘being’ and at least partially constituted of human identities, it became the inert background for profit making and taking” (1995: 491). The British modernity that lacked moral and spiritual values failed to accept the natives’ spiritual integrity with their land, trees, rivers, etc. Their disregard for the land was extended to the destruction of cultural heritage and values.

In addition to the exploitation of land for human use in capitalist terms, Roy presents how British colonialists reordered the British lifestyle in a pastoral mode in India. With the presence of British colonialists, the surface of the landscape was made an aesthetically ideal pastoral place. Songarh represented a small-town life where the British who supervised the coal mines and the mica ores built a white area and formed a compact society of their own. It was similar to the hill stations that were developed during the colonial age as a result of the needs of British trading companies and the government. In *The Magic Mountains: Hill Stations and the British Raj*, Dane Keith Kennedy studies the hill stations in the British Raj and she presents how the hill stations were made in the physical and moral image of England. In the same way, the British recreated Songarh according to the British-style places. “[T]he British in India could construct there a community that resembled the one whence they had come” (Kennedy, 1996: 88). They asserted their own values and identity in a distant land they colonized. They “comfort[ed] the familiarity of an environment that replicated the social institutions and the cultural norms of their homelands” (Kennedy, 1996: 88). They constructed their familiar built environment such as shops, public buildings, and leisure facilities to satisfy their bourgeois lifestyles and desires. Songarh acquired the main street with a few shops that sold the exotic: coffee, fruit, fish in tins, lace and lingerie, treacle and suet, cigarettes, and cheese for expatriates. And the railway arrived in the town. Songarh town became a reminder of a familiar place. Their recreations were seen as “a matter of memories and desires as of brick and mortar” (Kennedy, 1996: 88). They established their national identity away from their motherland.

The British colonialists sought the cold and rainy weather of the tropical mountain climate in India that was familiar to England’s climate. The geographical position of Songarh offers them an escape from the summer heat of the plains; Songarh’s climate was chilly enough for them to settle there. Moreover, its geographical position offers them a panoramic view of the hills and the ruined fort.

The town perched on a rocky plateau, at the edge of which he could see, even from the house, a dark strip of forest and the irregular shadows of hills beyond. In the distance were broken-down walls of medieval stone- the ruined fort, the garh [fortress] from which the town took its name. (Roy, 2008: 11)

This provided a sense of security and the British romantic discursive criterion of the sublime and picturesque. British colonialists intended to transform the wilderness that was seen as threatening and untamed into a pastoral place.

While controlling Indians, the colonialists carefully maintained a boundary between themselves and Indians. Residents in Songarh such as officers, businessmen, miners, and other migrants, and their families remained socially segregated from Indian society. The wilderness appeared as a source of estrangement; it set apart from the coal mines and the men who labour there. It prevented the residents’ contact with the local people as much as possible. The number of Indian inhabitants was very low in the white areas. Amulya took his family from Calcutta to Songarh. He was the only Indian to build his home in the white town near the miners’ dwellings, so he was considered an outsider in that area. His relationships with his white neighbors symbolically represent their different positions as colonizers and colonized, with which they defined each other unjustly. The separation and inequality between the colonizer and the colonized reflect the relationship between power and communication. There was always a lack of communication and interaction between them.

The colonizers created gardens that were conventionally associated with the control of nature and ordering life. Their pastoral recreation was the embodiment of the aesthetic confines of wilderness within their private gardens, and this was “the celebration of the landed estate or ordered productive countryside” (Garrard, 2012: 43). Mr. Barnum’s garden functioned as a boundary that symbolizes human fracture from nature and the separation of the

British from the native or other Indians. Roy reflects that the anthropocentric attitude introduced by colonialism is practiced by Indians, “[w]ithin many cultures – and not just western ones – anthropocentrism has long been naturalized” (Huggan and Tiffin, 2010: 5). In addition to colonialists’ capitalist interests in nature, there was also an increase in Indians’ capitalist interest in it. The spread of trade and industrial activities of the British in India enabled commercial growth; some of the Indians took part in this commercial growth. As a result of the development of economic and educational activities, the middle class emerged as a new class that consisted of traders and educated people who possessed knowledge-based skills and expertise. This class became a significant section of the society under the patronage of the British colonial rule. The members of the Indian mid-class became familiar with a different understanding of culture and nature that was introduced by colonialism. They learned how to control and commoditize nature through technology and industrialization. Along with the changes in technology and economy, many Indian elites, businessmen, and mid-class Westernized merchants and traders moved to white areas in towns and cities for a luxurious life where they built large mansions and increased their wealth.

Roy presents a clear picture of the middle class in the British Raj and its approach to class, caste, and gender differences. Amulya represented the members of the mid-class. He was the embodiment of Western-oriented rationalization that informed the racial, gender, and class divisions and the commodification of nature. He was a business owner who commoditized and traded nature to hold economic power. He ran a factory producing perfumes, fragrances, medicine paste, and oil from wild herbs, flowers, and leaves. His town was adjoining to the forest so he learnt from the people of the forest about plants to expand the range of his products. The natives had more knowledge about nature than Amulya. They lived in the jungle as a part of it. They knew where to find wild hibiscus flowers for fragrant and red oil, flowers of the night for perfumes, and the minute herbs for smelly green pastes, and they collected honey. The natives became his workforce; he attended their local parties and harvest festivals in the jungle, as he found a chance to see their lives out of work and to make himself closer to the local society. In the party, he exercised an instrumentalist view and searched for natural products; “Concerned more with efficacy than with ends, it is to the good that everything is rationalized and qualified so that we might manage it better for human ends” (King, 1989: 120). He identified a flower that a village girl gave to him as “passiflora of course, but incarnate? I’ve never this vine in Songarh” (Roy, 2008: 10). Passiflora incarnate has been a medicinal plant since early colonial times; he became happy that he could use this flower as a product in his drug factory.

The British introduced their rural image of Englishness to their colonial subjects. Amulya created a world under the influence of English pastoral ideas and a privileged sense of place. Near the wilderness, he intended to recreate a world characterized by the British concept of pastoralism that has been “deeply entrenched in Western culture” (Garrard, 2012: 37) for himself and his family. He attempted to construct a sense of place as a landowner in a man-made pastoral landscape. He shaped the landscape rather than leaving it natural. He was “redrawing a pattern that had already been perfected” (Roy, 2008: 13) by the sahibs. His control of nature was reflected in his creation of a garden where there had been wilderness. His garden within his estate was confirmed within the norms of mid-class arrangement, organization, and management. He had cleared weeds and planted fruit trees, flowering shrubs, and creepers. He planted his garden with only white flowers. This pastoral mode offered a “situation of rural escape” (Garrard, 2012: 39) to him. The garden had been a sanctuary where he retired from the evil of the world. He thought of the garden as a remedy to the social, political, and moral corruption in Calcutta. His relatives regarded his embarkment on a new life with amused puzzlement and some irritation, but he did not care about them and scorned their lives with his departure. He intended to cure his spiritual and moral ills through activities such as country walks, reading in addition to gardening.

Moreover, in the novel, the narrative extends beyond the central characters to explore the actions and motives of other mid-class patriarchs like Shanti’s father, Bikash Babu, and Ashwin Mullick. Like their counterparts in many postcolonial settings, they used the economic and social power that enabled them to commoditize and control nature, often ignoring the consequences. They imitated the British’s privileging sense of place and created their pastoral landscapes. They had properties with well-organized gardens in their village. Mullick’s house was on high ground, so he watched the progress of the Ganga with amused compliance. Bikash Babu’s magnificent house had a splendid garden. It was surrounded by fields of rice as it had a riverside setting. He was proud of the strong architect of his house and he believed that the current rate of the river would not endanger the house, so he did not think that it was in danger. Bikash Babu intended to stop the progress of the Ganga by building a dam, his involvement in building dams is emblematic of his aspirations for modernization and progress, reflecting the broader development narratives of their time. However, in their quest for economic growth, the mid-class patriarchs disrupted the delicate ecological balances and displaced communities dependent on the natural resources that these dams affect. Ashwin Mullick, too, exploited the land for profit, he had a coconut oil enterprise that exemplified the commoditization of nature. Through these characters, the novel explores the complexity of the mid-class patriarchs’ roles in shaping the landscape and social fabric of rural India, highlighting the dualities of ambition and

exploitation, progress, and environmental degradation that often accompany their actions. This also provides insights into how the legacy of colonialism continues to shape the interactions between people and their environment, even in situations where dam construction is seen as essential for development. In doing so, Roy's narrative underscores the need for a more holistic and sustainable approach to development that prioritizes both human well-being and the preservation of the natural world.

As the narration explores the lives of the central characters, their interactions with the natural world reflect broader postcolonial narratives of domination and exploitation. The novel vividly portrays how characters like Shanti's father, Bikash Babu, and Ashwin Mullick prioritize human-centric goals, often at the expense of the environment. Whether it is the construction of dams, the commodification of land, or the exploitation of natural resources, these actions underscore the enduring consequences of human-centrism in the postcolonial era.

CONCLUSION

This article examines the anthropocentric domination of nature in *An Atlas of Impossible Longing*, in a broad sense, it deals with Roy's concern with power relations that are characterized by the domination of Indians by English based on aspects such as race, gender, religion, class, and culture. It explores how Roy affirms that the idea of dominance, stemming from varying degrees of imagined or perceived differences between European human beings and nature, has negatively affected nature, women, and the poor, and indigenous people and resulted in painful events. It analyses the novel from the perspective of postcolonial ecocriticism. Through the lens of postcolonial ecocriticism, the novel presents the intersections of power, privilege, and environmental degradation. It exposes how certain classes of society continue to control nature, leading to environmental imbalances and the marginalization of vulnerable communities. In doing so, the novel reinforces the idea that the ecological and social injustices of colonialism persist, even in an ostensibly postcolonial world.

The novel is set in a fictional town in Bengal, India, it weaves together the stories of three generations of characters to reflect the profound impact of colonialism and its ecological consequences on the landscape and its inhabitants. It presents a rich tapestry of landscapes and environments, from wild forests and rivers to urban developments and farmlands. These settings are not only backdrops but are tied to the characters' identities and their experiences of longing, loss, and displacement. Roy portrays the transformation of the natural world over time, reflecting the encroachment of colonial and postcolonial forces on the land. Postcolonial ecocritical analysis of the novel makes the reader consider how the novel portrays the interconnectedness of colonial legacies, the environment, and human experiences, and how the characters' lives are shaped by historical and environmental factors. By underlining the conflict between modernization and the preservation of cultural and ecological heritage, Roy's novel functions as a call to rethink our relationship with nature and to challenge the deeply ingrained human-centric ideology. It emphasizes the urgent need to embrace an ecocentric perspective that prioritizes the well-being of the natural world alongside human interests. The novel indicates thinking about the interconnectedness of all life forms and a harmonious co-existence with the environment.

REFERENCES

- Ashcroft, B, & Griffiths G, Tiffin H. (1995). *The post-colonial studies reader*. New York: Routledge.
- Buell L (2001). *Writing for an endangered world*. England: Harvard University Press.
- DeLoughrey E., & Handley, G. B. (2011). *Postcolonial ecologies: literature of the environment*. NY: Oxford UP.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism*. London and New York: Routledge.
- Glotfelty C., & Fromm, H. (1996). *The Ecocriticism reader: landmarks in literary ecology*. GA: U of Georgia P.
- Huggan G., & Helen, T. (2010). *Postcolonial ecocriticism: literature. animals, environments*. London and New York: Routledge.
- Kamada, R. O. (2010). *Postcolonial romanticism: landscape and the possibilities of inheritance*. New York: Peter Lang Publishing, Inc.
- Kennedy, D. (1996). *The magic mountains: hill stations and the British Raj*. USA: University of California Press.
- King, Y. (1989). *Healing the wounds: feminism, ecology, and nature/culture dualism*. In: Alison M J, Susan Bordo (Eds), *Gender/Body/Knowledge: Feminist Reconstructions of Being and Knowing*. Rutgers University Press, pp.115-141.
- Plumwood, V. (2002). *Environmental culture: The Ecological Crisis of Reason*. London: Routledge.
- Plumwood, V. (1994). *Feminism and the mastery of nature*. New York: Routledge.
- Roy, A. (2008). *An Atlas of Impossible Longing*. London: MacLehose Press.

Türk Denizcilik Şirketlerinin İstihdam Edeceği Güverte Zabıtlarının AHP Yöntemi ile Seçimi*

Selection of Deck Officers to Be Employed by Turkish Maritime Companies with AHP Method

ÖZET

Lojistik sisteminin en büyük parçası olan denizcilik, taşımacılıkta önemli bir yer teşkil etmektedir. Deniz taşımacılığında gemilerde çalışacak personelin yetiştirilmesi ve gemilerde istihdamı zor ve uzun bir süreçtir. Gemide çalışacak personelin işe başlama işlemi bu süreçte birçok kriter göz önüne alınarak yapılmalıdır. Bu kriterlerin iyi bilinmesi ve düzgün bir şekilde incelenmesi önemlidir. Bunun en önemli nedeni gemide çalışan personelin sözleşme dönemi olan minimum 6 ay gemide çalışma şartıdır. Uzun kontrat döneminde personelin deniz koşullarına dayanıklı olması önemlidir. Maliyet açısından da personel değişimleri şirketler için önemli bir gider kalemidir. Gemi operasyon süreçlerinin zorlukları, uluslararası denizcilik kurallarının fazla olması, denizciliğin artık teknolojik bir alt yapıda gerçekleşiyor olması ve denizcilik paydaşları arasında gemi çalışanlarının iyi bir iletişime sahip olması da iyi personel kavramını önemli hale getirmiştir. Bu sebeplerden dolayı gemi adamlarının seçilmesinde kriterlerin birbirleri ile olan bağıllık dereceleri, karar verme sürecinde önemli bir konudur. Bu çalışmada denizcilik şirketlerinin gemilere personel seçimi kriterlerine bağlı olan süreç göz önüne alınmış ve problemin çözümü için çok kriterli karar verme metodlarından biri olan AHP (Analytic Hierarchy Process) yöntemi kullanılmıştır. Önerilen uygulamada kriterlerin birbirleri arasındaki ilişkili ağırlıkları AHP yöntemi ile belirlenmiş ve personel seçimi problemi için geliştirilen sayısal çözüm AHP yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Personel Seçimi, AHP, Gemi, Çok Kriterli Karar Verme, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi, Deniz Taşımacılığı

ABSTRACT

Maritime, which is the largest structure of the logistics system, has an important place in transportation. It is a difficult and lengthy process to train and recruit employees on ships in maritime transport. The recruitment processes of the personnel working on board should be done by considering many criteria. It is important to know and analyze these criteria well. The most important reason for this is that the personnel working on the ship must work on the ship for a minimum of 6 months, which is the contract period. And it is important to be durable in sea conditions during the long contract period. In terms of cost, personnel changes are an important expense item for companies. The difficulties of ship operation processes, the excessive international maritime rules, the fact that maritime is now taking place in a technological infrastructure, and the good communication between maritime stakeholders made the concept of good personnel important. In this study, the process of maritime companies, which depends on the criteria of personnel selection for ships, was taken into consideration in personnel selection for ships, and AHP (Analytic Hierarchy Process) method, one of the multi-criteria decision making methods, was used to solve the problem. In the proposed application, the relative weights of the criteria were determined by AHP method and the numerical solution developed for the personnel selection problem was made by using AHP method.

Keywords: Personnel Selection, AHP, Ship, Multi-Criteria Decision Making Analysis, Maritime Management, Maritime Transportation

GİRİŞ

Gemi personeli; uluslararası lojistiğin en büyük payına sahip bölümü olan deniz taşımacılığında kullanılan deniz taşıtları olan gemilerin yürütülmesini, gemi içi yük operasyonlarının ve gemi donanımlarının bakımlarının düzgün bir şekilde yapılmasını sağlayan çalışanlardır. Gemide çalışması için uluslararası sertifikalara sahip deniz çalışanlarına gemi çalışanı denir [8]. Gemi personelleri çalışmalarını yurt içinde ve yurt dışında görev yaptığı denizcilik alanlarında yürüttüğü için ulusal ve uluslararası kurallara uygun olması nedeniyle çalışmaları IMO (Uluslararası Denizcilik Örgütü) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi denizcilik örgütleri tarafından kontrol edilebilen bir sistem içerisinde yürütülmektedir [14]. Bunun yanında MLC 2006 (Denizcilik Çalışma Sözleşmesi

Ozan Hikmet Arıcan¹
Ali Umud Ünal²

How to Cite This Article

Arıcan, O. H. & Ünal, A. U. (2023). "Türk Denizcilik Şirketlerinin İstihdam Edeceği Güverte Zabıtlarının AHP Yöntemi ile Seçimi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8256-8268. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.70951>

Arrival: 07 May 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği, Kocaeli, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2061-6112

² Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Meslek Yüksekokulu, Deniz Ulaştırma ve İşletme Programı, Kocaeli, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2575-6379

2006) da gemi çalışanları için kalite standartlarının yükseltilmesi ve çalışma koşullarının belirlenmesi açısından çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda IMO/STCW 78/95 kuralları çerçevesinde ülkelerde zabitan ve gemi personeli eğitimi için minimum şartlar belirlenmiştir [9]. Belirlenen minimum şartlara göre 153 ülkede toplam 512 lisans-ön lisans ve ortaöğretim kurumunda denizcilik eğitimi verilmektedir. Bu eğitim STCW 78/95 doğrultusunda özel ve devlet kurslarından, ortaöğretim, yüksekokul ve lisans düzeyine kadar değişmektedir. Gemi personelinin eğitiminin hem gemiye katılmadan önce hem de gemide çalışma süreci boyunca önemli bir konu olması sebebiyle gemi personelinin yetiştirilmesi konusunda birçok çalışma yapılmıştır [8]. Gemide çalışmanın zorluğu yapılan işin sadece yükleme, boşaltma ve bakım-tutum olmaması bununla beraber geminin tabiat şartlarıyla da uğraşılması açısından düşünülmelidir. Gemilerde taşınan yüklerin farklı özelliklerde olması ve tehlikeli sınıf yüklerden kaynaklı kazaların yaygın olarak ortaya çıkması da denizcilik firmaları için personelin yetiştirilmesi ve nitelikli olarak seçilmesi konularını önemli bir hale getirmiştir [12]. Bazı akademik çalışmalarda gemi personelinin farklı özellikleri ile ele alınıp eğitilmesi, sertifikalandırma gereklilikleri konusunda denizcilik şirketlerinin personel ihtiyacına katkı sağlamaya çalışılmıştır [12]. Dünyada yük taşınmasında ve lojistikte en büyük yer teşkil eden kısım denizyolu taşımacılığı olarak karşımıza çıkmaktadır [11]. Bu taşımacılık türünde gemi personeli tüm paydaşlar açısından önemli bir yerdedir [9]. Bu paydaşlar da S. Wibowo ve H. Deng tarafından yapılan çalışmada 4 ana grupta ifade edilmiştir. Bunlar gemi armatörleri, gemi işletmecileri, sigorta şirketleri ve finansal yatırım şirketleri olarak adlandırılır [11]. Büyük bir yapı olan deniz taşımacılığında gemi personelinin seçimi ve eğitimi konusunda ciddi yatırımlar yapılması gerekmektedir [9]. Bu sebeple gerek paydaşlar, uluslararası IMO tarafına üye olan ülkeler, gerekse ilgili eğitim veren okullar ve organizasyonlar tarafından lojistiğin en büyük parçası olan deniz taşımacılığı ekseninde gemi personeli STCW kod (Gemi Adamlarının Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Tutma Standartları) kapsamında tüm eğitim kurumları için zorunlu eğitim ve yeterlilik kuralları ortaya koyulmaktadır [8]. Denizcilik şirketlerine ait personel departmanları tarafından verilen bu eğitim ve sertifikalandırma ile gemiye katılan personeller gemilerdeki görev ihtiyaçlarına göre gemilere gönderilmektedir [11]. Gemi adamlarının aldıkları eğitim sonrası sahip olduğu sertifikalar o görevde çalışabilmek için bir zorunluluğu karşılamaktadır [10]. Fakat bu sorumluluğun haricinde gemi adamlarının sertifika dışında ek olarak olması gereken diğer önemli konularda da denizcilik şirketlerin gerekli departmanları tarafından da kişilerde önemli olan kriterlerin ve alt kriterlerin belirlenip en iyi personel seçimi konusunda eleme yapılması gerekir [12]. Bu konuda da o göreve uygunluğunu ölçmek için ÇKKV (Çok kriterli karar verme) yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi süreci yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ÇKKV yöntemi ile denizcilik şirketlerinin personel bölümü, gemiye en nitelikli personeli seçmekte ve gemiye gemi şartlarına uygun gemi personelleri ile donatabilmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Personel yönetimi 1980 yıllarında çıkmış ve işletmelerde insan kaynakları yönetimine farklı bir bakış açısı getirerek günümüze kadar gelmiş bir yapıdır [1]. Eskiden çalışan insan kavramı, çalışan bir mekanik aksam gibi görülmüş ve her zaman gider kalemi olarak hissedilmiştir. Günümüzde ise insanın gelişmekte olduğu farklı bir anlayışa dönüşmüştür [9]. Personel yönetimi o işletmeye katkı sağlayacak, geliştirecek ve üretimi arttıracak bir yönetim şeklidir [20].

Bu yönetim şeklinde işverenin iş gücünden nasıl fayda sağlayacağı ve nasıl performans arttıracacağı konusunda faaliyetlerde bulunurlar [9]. Her kurum kendi işletmesindeki ihtiyaca göre iş gücü sağlamlasını planlamalıdır. Fakat personel planlaması diğer işletmenin bölümleri ile paralellik sağlamalıdır [10].

Literatürde, personel istihdamını ele alan pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Acer ve İnci (2010) liman saha operasyon elemanı seçimi üzerine bir uygulama yapmışlardır. Bu uygulamada AHP tabanlı Moora yöntemi kullanarak 6 ana kriter ve 27 alt kriteri değerlendirmeye alarak başvuru yapan liman saha personelinin en ideal olanını uygulamalı olarak yapmışlardır [1]. Efe ve Kurt (2018) bir liman işletmesinde personel seçimi problemini ele alarak AHP ve bulanık TOPSİS uygulamaları kullanılarak bir karar verme modeli geliştirmişlerdir. Liman işletmesine insan kaynakları uzmanı seçiminde mesafe ve benzerlik temelli çözümler sunmuşlardır [14]. Koutra ve arkadaşları (2017) Yunanistan denizcilik endüstrisinde çoklu kriter seçimi ile denizcilik alanında denizci seçimi konusunu ele alarak AHP yöntemi ile adayların işe alım süreçlerine yaklaşım getirmişlerdir. Öncelikli ölçeklerine dayanmayan güçlü bir veriye dayalı yöntemle en yüksek düzeyde değerlendirilen kriterleri seçmek için sürece, Yazışma Analizine (CA) dayalı yeni bir kriter sıralama tekniği eklemişlerdir [10]. Elidolu ve arkadaşları (2020) bir tanker firmasına kaptan alımında hangi kriterlerin ön plana çıkarılması ile alakalı bulanık AHP metodu kullanarak çözüm önerisi sunmuş ve adaylardan hangisinin en uygun olduğunu belirlemek amacıyla çözüm belirlemiştir [9]. Keleminis ve Askounis (2010) organizasyonlarda kilit personeli çoklu kriter kullanarak seçimin TOPSİS temelinde 4 alternatif arasından 11 kriter üzerinden seçimine sağlamaya yönelik çözüm önerisinde bulunmuştur [19]. Özkan (2015) bulanık AHP yöntemi ile uzak yol vardiya zabitanlarının mezun olduktan sonra hangi tipte gemilerde çalışması gerektiği konusunda araştırma yapmış ve mezun öğrencilerin gemi tipi seçimine farklı bir bakış açısı ile

model oluşturmuştur [8]. Ertürk ve arkadaşları (2017) denizcilik firmalarının personel departmanları için alım aşamalarının nasıl olması gerektiğini belirlemek amacıyla, işe alım süreç dönemlerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma yapmıştır. Burada personel seçimi ana konu olarak belirlenmemiş fakat personel seçiminin aşamalarının belirlenmesi sağlanmıştır [22]. Fıskın ve Zorba (2015) MOC (Büyük petrol şirketleri) kirasında çalışan tanker gemilerine personel seçiminde aranılan en önemli kriterlerden 3 tanesinin önemini 12 tanker firması yetkilisinden aldığı sözel mülakat verileri ile ağırlıklandırma puanlama yöntemini kullanarak en önemli 3 maddeyi belirlemiştir. Bu maddelerin tanker gemi tecrübesi, dil ve referansları şeklinde olduğu çalışma sonucunda çıkmıştır [23]. Çalışmaların incelenmesinden sonra gemi sahibi firmaların güverte zabiti (2. ve 3. zabıt) seçimi ile alakalı bir çalışmanın yapılmadığı genel denizci seçimi ve spesifik olarak Tanker firmasına kaptan seçimi olarak az sayıda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Kaptan ve 2. Kaptan görevinde bulunan gemi adamlarının sayısı az olduğu için şirketlerin alternatifleri seçme konusunda sorun yaşamamaktadırlar. Buna karşın her sene çok sayıda güverte zabiti mezun olup denizcilik alanında yer almaktadır. Sayının çok olması ve gemi sayısının az olması sonucunda birçok alternatif arasında en iyi zabiti seçmek güçleşmektedir. Genel olarak farklı tip gemiye sahip firmaların güverte zabiti seçiminde ortak olarak belirlenen kriterler üzerinden seçimini, farklı alternatifler üzerinden doğru belirlenmesi konusunda yapılan bu çalışma farklı bir anlayış sağlayacaktır.

KRİTERLERİN VE ALT KRİTERLERİN BELİRLENMESİ

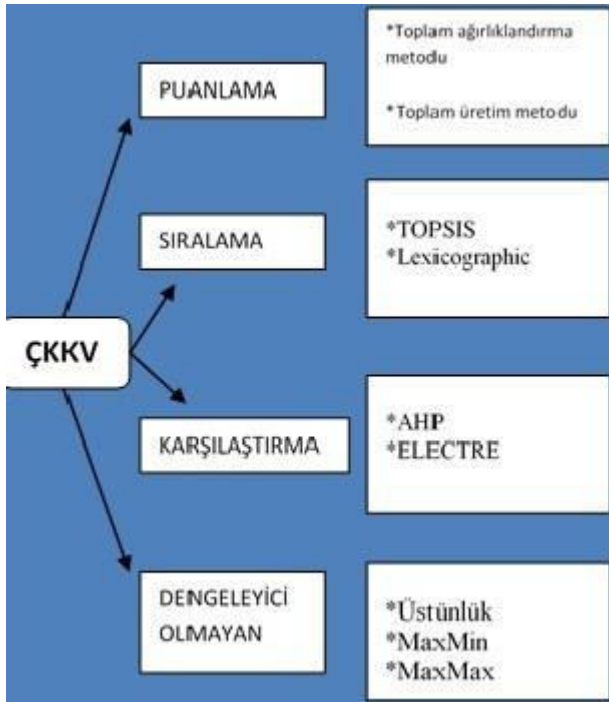
Bu çalışmada, kriterlerin ve alt kriterlerin belirlenmesi amacıyla konusunda uzman 10 denizcilik şirketi personel müdürüne açık uçlu sorular sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda güverte zabiti seçiminde önemli olduğu düşünülen 3 farklı kriter ve her kriterin altında 3 er adet olmak üzere toplam 9 adet alt kriter tespit edilmiştir. Uzman görüşlerine ve yapılan araştırmaya göre bir güverte zabiti işe alırken önem arz eden alt kriterler Tablo 4'te yer almaktadır. Ana kriter olarak belirlenen K1: Bilimsel yeterlilik ve eğitim K2: Liderlik ve Göreve özgü yeterlilik K3: Psikolojik özelliklerdir. K11: PMS bilgisi, K12: Yabancı Dil, K13: Eğitim durumu Bilimsel yeterlilik ve eğitimin alt kriterleri olarak alınmıştır. Liderlik ve Göreve özgü yeterliliğin alt kriterleri olarak K21: Tecrübe K22: Köprü üstü ekip çalışması ve K23: İletişim ve sosyal durum belirlenmiştir. Psikolojik özellikler olan 3.ana kriterinin alt kriterleri olarak K31: Motivasyon ve istek, K32: Stratejik düşünme ve K33: Denizcilik Kurallarının Takibi ve Güncellemeler olarak belirlenmiştir

Tablo 1: Uygulamada Belirlenen Alt Kriterler ve Kısa Açıklamaları.

Kriter Adı	Açıklaması
PMS (Gemi Planlı Bakım) Bilgisi	PMS planlı bakım sistemini bilme ve veri girişlerini yapabilmek, gemide sorumlu olduğu bölümlerin takibini yapabilmektir.
Yabancı Dil	İngilizce konuşabilme ve yazabilme özelliğini gösterir.
Eğitim Durumu	En son okuduğu okuldan aldığı diplomanın niteliği (Lise-Ön Lisans-Lisans-Yüksek Lisans veya Doktora)
Tecrübe	Aynı görevdeki süresi ve toplam deniz tecrübesini ifade eder.
BTM (Köprü üstü ekip çalışması)	Köprü üstünde diğer vardiya tutan zabıtlar ile ekip çalışması konusundaki tutarlılık ve bilgi düzeyini, ifade eder.
İletişim ve Sosyal Durum	İyi bir şekilde anlaşabilme ve ortak yaşamayı gösterir.
Motivasyon ve İstek	Çalışmaya odaklanma ve yapabilme özelliğini gösterir.
Stratejik Düşünme	Hem kişisel hem de profesyonel olarak kararlar almada etkili bir düşünce özelliğini gösterir.
Denizcilik Kurallarının takibi ve Güncellemeler	Teknolojik değişimlerle ortaya çıkan yeni kurallara uyum sağlama ve kuralları takip etme özelliğini gösterir.

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ (ÇKKV)

ÇKKV konusunda birçok yöntem mevcuttur. Aşağıdaki şekilde yöntemlerin neler olduğu belirtilmiştir.

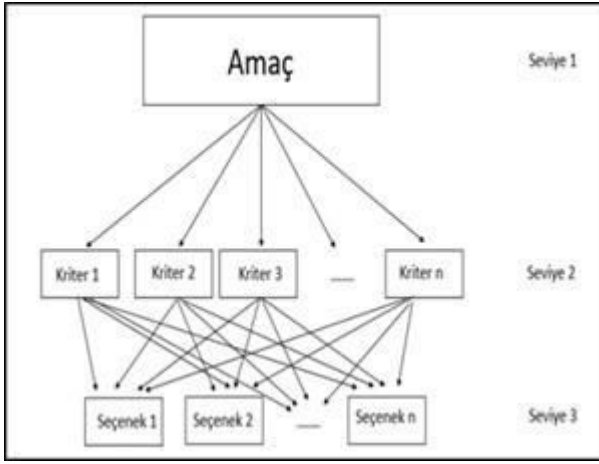

Şekil 1: Bilinen ÇKKV Yöntemlerinin Basit Şeması

Çalışmada kriterler ve alt kriterlerin karşılaştırılmasının Analitik Hiyerarşi süreci yöntemi kullanılarak denizcilik sektörlerinin gemilere personel seçim probleminin çözümü yapılmıştır.

AHP Metodu

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), ilk olarak 1968 yılında Myers ve Apet tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur. 1977’de ise T.L. Saaty üzerinde çalışarak geliştirerek bir model olarak problemlerde karar verme yöntemi olarak kullanmıştır [1]. Günümüzde mühendislik ve sosyal bilimler alanı gibi birçok alanda Saaty tarafından geliştirilen AHP yöntemi gelişerek akademik camiaya katkıda bulunmuştur. Karar vericilerin düşüncelerinin bir konu hakkında karar verme sürecindeki katkıları günümüzde belirgin şekilde artmıştır [18]. En yalın anlatımla, AHP ile karar vericilerin düşünceleri ve istekleri daha kontrolü hale gelebilmekte ve daha düzgün kararlara yönlendirmektedir [20]. AHP, bireylerin düşüncelerinin, tecrübelerinin ve aldıkları eğitimlerin düzgün anlaşılabilir bir şekilde aktarıldığı bir yaklaşımdır [19]. Çok kriterli karar verme sürecinde sıklıkla karşılaşılan problem birçok alternatifin arasından karar verici için önemli kriterlerin seçiminde ağırlıklandırma ve önem sıralamasının yapılabilmesinde kararsızlık yaşamasıdır. Bu problemi çözüme kavuşturmada AHP etkili olarak uygulanan bir Çok Kriterli Karar Verme yöntemidir. Karar vericiler AHP ile, öznel ve nesnel olarak çözüm yolu bulmaya çalışır [17]. Bu sebeple AHP karar alma sürecinde, grupların ve bireylerin önceliklerini de dikkate alan, nesnel ve öznel değişkenleri birlikte yorumlayan matematiksel bir çözüm yöntemidir [13]. Bu nedenle de AHP kullanılan diğer karar verme metodlarına göre daha güçlü olarak nitelendirilir [16]. AHP, her düzeyde ve birbirinden bağımsız olan faktörlerin içinde buldukları hiyerarşik yapıda yorumlanmasında kullanılır [15]. Önceden belirtilmiş bir karşılaştırma ölçeği kullanarak ikili karşılaştırmalarla hiyerarşik yapıdaki karar noktalarına ilişkin önem farklılıklarını yüzde dağılımlara çevirmektedir. Bunun sonucunda, sistemsel bir yaklaşımla sayısal performans değerleri, öznel değerlendirmeler ile birleştirilerek sonuçlar elde edilmektedir [14]. AHP ile kriter önem sıralamasının belirlenmesi ve bu önem sıralamasının karar vericiler tarafından verilen puanlamalara göre belirlenmesi bu uygulama alanının neticesinde düzgün sonuçlar elde etmeyi sağlar [9]. Karar vericilerin tecrübe ve hayat birikimlerinin verdiği bilgi ile doğru karar vermeyi perçinleştirir [7]. AHP uygulamalarında kullanılan örnek hiyerarşi yapısı şekil 2 de gösterilmiştir.

Şekil 2: AHP Hiyerarşi Şeması

Kaynak:[3]

Kullanılan kriterlerin ve alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri de şekil 3'te gösterildiği gibi uygulamalarda kullanılmıştır.

	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3
Kriter 1	w1/w1	w1/w2	w1/w3
Kriter 2	w2/w1	w2/w2	w2/w3
Kriter 3	w3/w1	w3/w2	w3/w3

Şekil 3: Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

Kaynak: [3]

AHP Yönteminin Algoritmik Adımları

Analitik Hiyerarşi Süreci ile yapılan bir karar verme uygulamasının adımları ve çözüm yollarının nasıl bulunacağı aşağıdaki maddelerde gösterilerek anlatılmıştır [5].

Adım 1: Karar Verme Problemi Tanımlanır

Adım 2: Kriterler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturulur [11].

Kriterlerin birbirleriyle karşılaştırmalarının matris olarak ifadesi ve önem değerleri tablo 1'de verildiği gibidir.

Tablo 1: Önem Skalası

Önem Değerleri	Değer Tanımları
1	Her iki faktörün eşit öneme sahip olması durumu
3	1.Faktörün 2.faktörden daha önemli olması durumu
5	1.Faktörün 2.faktörden çok önemli olması durumu
7	1.Faktörün 2.faktöre nazaran çok güçlü bir öneme sahip olması durumu
9	1.Faktörün 2.faktöre nazaran mutlak üstün bir öneme sahip olması durumu
2,4,6,8	Ara değerler

Kaynak: [5]

Adım 3: Kriterlerin Yüzesel olarak önem değerleri belirlenir. Aşağıdaki vektörde gösterilmiştir:

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

B sütunundaki değerlerin hesaplanmasında aşağıdaki formülden faydalanılır [1].

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$

Adım 4: Kriterler arası karşılaştırma Tutarlılıkları Ölçülür

AHP uygulaması kendi içindeki tutarlılığı ne kadar güvenilir olsa da anket uygulamasında karar verici uzmanların kendi içinde vermiş olduğu yanıtlardaki tutarlılığın da sağlanması gerekmektedir [7]. AHP bu eşleşmelerdeki değerlerin karşılaştırılması için bir çözüm tavsiye etmektedir [6]. Sonuçta bulunan Tutarlılık Oranı (CR) ile, bulunan öncelik vektörünün ve akabinde kriterler arasında yapılan kendi aralarındaki değerlendirmelerinin tutarlılığın test edilebilmesi imkanını sağlamaktadır [1]. AHP, CR hesaplaması ile, kriter sayısı ile Temel Değer adı verilen (λ) bir katsayının karşılaştırılmasına dayandırmaktadır. λ 'nın hesaplanması için öncelikle A karşılaştırma matrisi ile W öncelik vektörünün matris çarpımından D sütun vektörü elde edilir [2].

Adım 5: Her kriter için, m Karar Noktasındaki Yüzdesel Önem payları bulunur [1].

Adım 6: Karar Noktalarındaki Sonuç Dağılımının Bulunması ile en önemli kriterlerin alternatiflere göre belirlenmesi ve sıralama yapılır [3].

AHP YÖNTEMİ İLE EN İYİ ÇALIŞAN SEÇİMİ METODU

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı Denizcilik firmalarının güverte zabiti seçimi için belirlenen kriterler göre en iyi kriterlerin neler olduğunun belirlenip önem ağırlıklandırılmalarının tespit edilmesi ve alternatiflerin özelliklerine istinaden bu ağırlıklandırmalara göre en uygun seçimin yapılmasıdır. Türkiye'de bulunan 10 denizcilik firmasının personel bölümü müdürleri ile sınırlandırılmıştır. Bu şirketlerin toplam gemi sayısı ve türü aşağıdaki tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Şirketlerin Toplam Gemi Sayısı ve Türü

Şirket	Gemi Türü	Gemi Sayısı	Toplam Gemi Adanı İstihdam Sayısı
A firması	Kimyasal tanker	7	202
B firması	LPG tankeri	5	126
C firması	Kimyasal Tanker	5	173
D firması	Kuru yük	21	305
E firması	Kuru yük	3	47
F firması	Kimyasal Tanker	2	40
G firması	Kuru yük	3	54
H firması	Ro-ro	3	63
I firması	Kimyasal Tanker	4	134
İ firması	Kuru yük	1	23

Veri Toplama Yöntemi

Ana kriterler ve alt kriterler ikili karşılaştırma matrisi olarak yukarıda belirtilen 10 büyük denizcilik firması personel müdürüne e-posta yolu Ana kriterler ve alt kriterlerin şeması ve açıklamalı olarak neler yapılacağı yazı olarak hazırlanmış ve aşağıdaki örnekte (Şekil 4) belirtildiği gibi tablolar halinde iletilmiş ve anketler işaretlenip geri aynı yolla alınmıştır.

Tablo 3: Örnek Karşılaştırma Anket Tablosu

Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	9 8 7 6 5 4 3 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9	Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik
Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim		Psikolojik Özellikleri
Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik		Psikolojik Özellikleri

Veri Analizi

Kullanacağımız yöntem ile gemi personeli seçiminin hiyerarşik yapısı şekil 5'te gösterilmiştir. Değerlendirme yapmadan önce nasıl yol izlenmesi gerektiği aşağıda sırası ile belirtilmiştir [1].

- ✓ Problemin tanımlanması
- ✓ Alternatifleri değerlendirmek için kriter veya kriterlerin ele alınması
- ✓ Alternatiflerin değerlendirilmesi
- ✓ Bir alternatifin seçilmesi
- ✓ Seçilen alternatifin yürütülmesi

✓ Sonuçların değerlendirilmesi

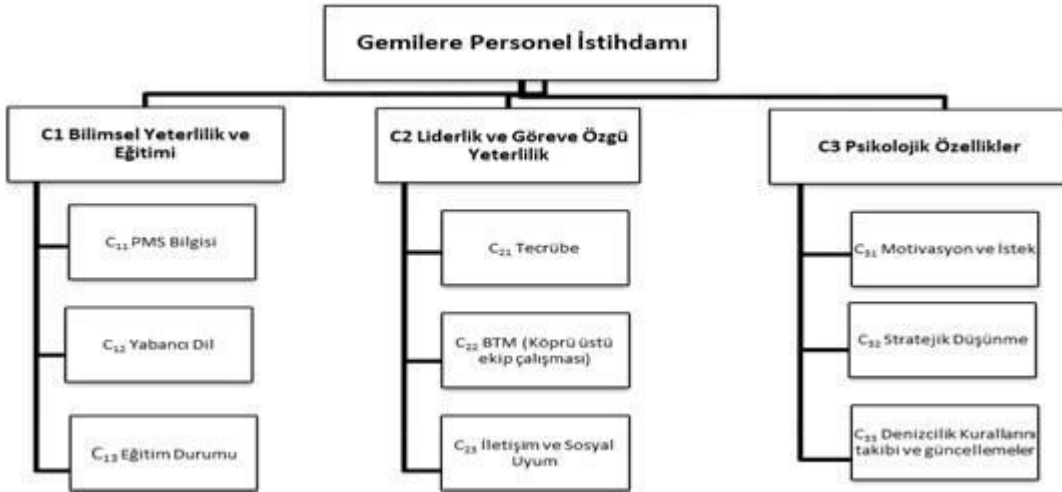
Problemin Tanımlanması

Gemilere personel sağlamak amacı ile en iyi güverte zabitanın nasıl seçileceği yani en iyi güverte zabiti alımının nasıl sağlanacağı denizcilik şirketleri açısından bir problem olarak tanımlanmıştır.

Kriter ve Kriterlerin değerlendirilmesi

Ana kriter olarak belirlenen 3 başlık şunlardır:

- ✓ Bilimsel Yeterlilik ve eğitim: Kişinin aldığı eğitim, yabancı dil bilgisi ve teknolojik gelişmelere paralel olarak gemilerde kullanılan planlı bakım sisteminin bilgisi olarak belirtilmiştir.
- ✓ Liderlik ve Göreve Özgü yeterlilik: Çalışan kişilerde tecrübe, köprüüstü ekip çalışması (BTM), iletişim ve sosyal uyumluluk olarak tanımlanmaktadır.
- ✓ Psikolojik Özellikler: İnsanların motivasyon ve isteği, stratejik düşünme potansiyeli, denizcilik kurallarını takip etme ve güncellemeler konuları tanımlanmıştır.

Şekil 4: Gemi Personeli Seçimi Hiyerarşik Yapısı

BULGULAR

Gemi personeli seçiminin değerlendirme aşamasında, uygulamada gemi elemanı seçiminde kriterlerin önem değerleri AHP yöntemi kullanılarak Expert Choice programı ile elde edilmiş ve aşağıdaki tablolarda veriler belirtilmiştir.

Ana kriterler ait karşılaştırma matrisi ilk olarak yapılmış ve tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4: Ana Kriterler Karşılaştırma Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C1	C2	C3
C1 Bilimsel yeterlilik ve Eğitim	1	0,476	1,095
C2 Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik	2,1	1	2,7
C3 Psikolojik Özellikler	0,912	0,3703	1

Karşılaştırma matrisi kriter ağırlıkları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Ana Kriterler Ağırlıkları Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C1	C2	C3	W (kriter ağırlığı)
C1 Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	0,2492	0,2578	0,2283	0,2451
C2 Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik	0,5234	0,5416	0,5630	0,5427
C3 Psikolojik Özellikler	0,2273	0,2005	0,2085	0,2121

Ana kriterler ağırlıkları bulunduğundan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tabloda 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ana Kriterlerin Lamda ve Consistency Index Bulunması

Toplam	Kriter Ağı	T/C	Ortalama	Lamda
0,7357	0,2451	3,0014	3,0021	3,0021
1,6303	0,5427	3,0039		consistency index
0,6366	0,2121	3,0011		0,0010
				0,0021
				<0,10

Tablo 6 de bulunan consistency index sayısı eğer 0,10 değerinden büyük bulunsaydı anket tekrar uygulanmalıydı. 0,0021 değeri 0,10 değerinden küçük olduğu için kriter ağırlıklandırma değerleri kullanılabilir sonucuna varmış oluyoruz.

Şekil 5: Ana Kriter Ağırlıkları.

Ana kriter ağırlıkları şekil 5'te belirtilmiştir. Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim alt kriterlerin karşılaştırma matrisi tabloları ve analizi aşağıda belirtilmiştir. Karşılaştırma matrisi kriter ağırlıkları tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: C1 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Karşılaştırma Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C11	C12	C13
C11 PMS Bilgisi	1	0,433	1,63
C12 Yabancı Dil	2,309	1	1,732
C13 Eğitim Durumu	0,613	0,577	1

C1 ana kriterin altında bulunan alt kriterlerin C11 (PMS Bilgisi), C12 (Yabancı Dil) ve C13 (Eğitim Durumu) ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: C1 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Ağırlıkları Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C11	C12	C13	W (kriter ağırlığı)
C11 PMS Bilgisi	0,2549	0,2154	0,3736	0,2813
C12 Yabancı Dil	0,5887	0,4975	0,3970	0,4944
C13 Eğitim Durumu	0,1562	0,2870	0,2292	0,2242

Ara kriterler ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tabloda 9'da verilmiştir.

Tablo 9: C1 Lamda ve Consistency Index Bulunması

Toplam	Kriter Ağı	T/C	Ortalama	Lamda
0,8609	0,2813	3,0598	3,0669	3,0669
1,5324	0,4944	3,0993		consistency index
0,6819	0,2242	3,0417		0,0334
				0,0669
				<0,10

Tablo 9 da bulunan consistency index sayısı eğer 0,10 değerinden büyük bulunsaydı anket tekrar uygulanmalıydı. 0,0669 değeri 0,10 değerinden küçük olduğu için kriter ağırlıklandırma değerleri kullanılabilir sonucuna varmış olmaktadır.

Liderlik ve Göreve Özgü yeterlilik ana kriterinin alt kriterlerin karşılaştırma matrisi tabloları ve analizi aşağıda belirtilmiştir. Karşılaştırma matrisi kriter ağırlıkları tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: C2 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Karşılaştırma Matrisi.

Karşılaştırma Matrisi	C21	C22	C23
C21 Tecrübe	1	0,948	4,183
C22 BTM	1,054	1	2,738
C23 İletişim ve Sosyal Uyum	0,239	0,365	1

C2 ana kriterin altında bulunan alt kriterlerin C21 (Tecrübe), C22 (BTM) ve C23 (İletişim ve Sosyal Uyum) ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: C2 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Ağırlıkları Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C21	C22	C23	W (kriter ağırlığı)
C21 Tecrübe	0,4361	0,4098	0,5280	0,4580
C22 BTM	0,4596	0,4323	0,3456	0,4125
C23 İletişim ve Sosyal Uyum	0,1042	0,1578	0,1262	0,1294

Ara kriterler ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: C2 Lamda ve Consistency Index Bulunması

Toplam	Kriter Ağı	T/C	Ortalama	Lamda
1,390512979	0,4580	3,0359	3,0247	3,0247
1,249676963	0,4125	3,0291		consistency index
0,389475676	0,1294	3,0092		0,0123
				0,02476
				<0,10

Tablo 12 de bulunan consistency index sayısı eğer 0,10 değerinden büyük bulunsaydı anket tekrar uygulanmalıydı. 0,02476 değeri 0,10 değerinden küçük olduğu için kriter ağırlıklandırma değerleri kullanılabilir sonucuna varmış oluyoruz. Psikolojik ana kriterinin alt kriterlerin karşılaştırma matrisi tabloları ve analizi aşağıda belirtilmiştir. Karşılaştırma matrisi kriter ağırlıkları tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: C3 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Karşılaştırma Matrisi

Karşılaştırma Matrisi	C31	C32	C33
C31 Motivasyon ve İstek	1	1,972	0,333
C32 Stratejik Düşünme	0,507	1	0,316
C33 Denizcilik Kurallarının Takibi ve Güncellemeler	3	3,162	1

C3 (Psikolojik Özellikler) ana kriterin altında bulunan alt kriterlerin C31 (Motivasyon ve İstek), C32 (Stratejik Düşünme) ve C33 (Denizcilik Kurallarının Takibi ve Güncellemeler) ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: C3 Ana Kriterin Alt Kriterlerin Ağırlıkları Matrisi

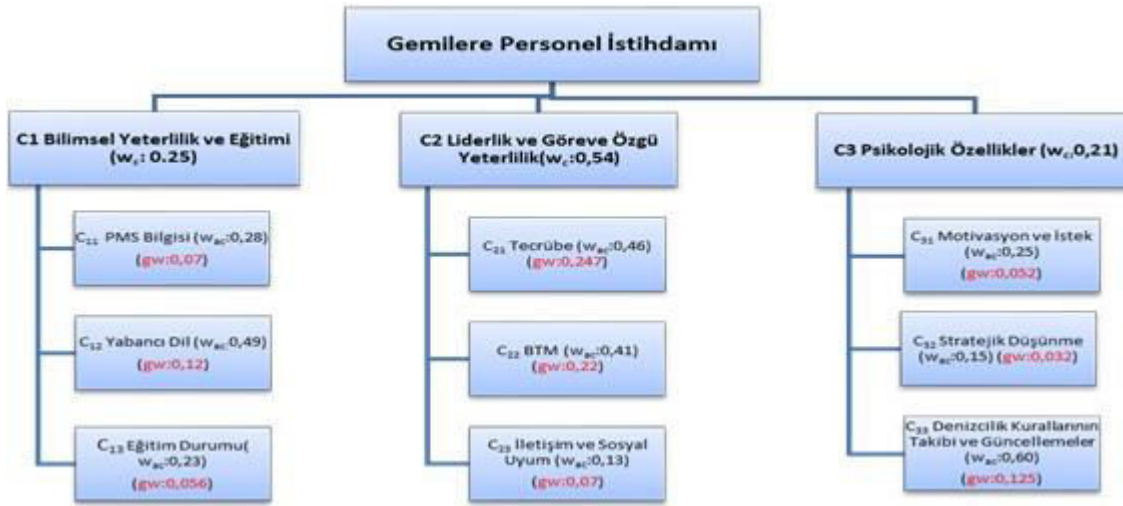
Karşılaştırma Matrisi	C31	C32	C33	W (kriter ağırlığı)
C31 Motivasyon ve İstek	0,2218	0,3214	0,2019	0,2484
C32 Stratejik Düşünme	0,1124	0,1630	0,1916	0,1557
C33 Denizcilik Kurallarının Takibi ve Güncellemeler	0,6656	0,5154	0,6064	0,5958

Ara kriterler ağırlıkları bulunduktan sonra bulunan bu değerler modelde kullanılabilir mi bunun teyit edilmesine yönelik testi de aşağıda tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: C3 Lamda ve Consistency Index Bulunması

Toplam	Kriter Ağı	T/C	Ortalama	Lamda
0,7539	0,2484	3,0346	3,0433	3,0433
0,4699	0,1557	3,0180		consistency index
1,8335	0,5958	3,0771		0,0216
				0,0433
				<0,10

Tablo 15 de bulunan consistency index sayısı eğer 0,10 değerinden büyük bulunsaydı anket tekrar uygulanmalıydı. 0,0433 değeri 0,10 değerinden küçük olduğu için kriter ağırlıklandırma değerleri kullanılabilir sonucuna varmış olur.

Şekil 6: Ana ve Alt Kriter W (Ağırlıklandırması) ve GW (Genel Ağırlıklandırılması)

Bulduğumuz her alt kriterin ağırlıklandırılmalarını ayrı ayrı ana kriterin ağırlıklandırılması ile çarpıp alt kriterin genel ağırlıklandırmasını (gw) bulmuş oluyoruz. Aşağıdaki tablo 16'da de hiyerarşik ağaç üzerinde kendi ağırlıklandırılmalarını (wac) ile genel ağırlıklandırılmayı (gw) ile gösterilmiştir. Genel ağırlıklandırmaya göre alt kriterlerden hangilerinin en üst tercih edilen kriter olduğunu önem sıralaması ile gösterebiliriz.

Tablo 16: Kriter değerleri ve Alt Kriter Değerleri

Alt Kriterler	Kriter Ağırlık Değeri (w _c)	Alt Kriter Ağırlık Değeri (w _{ac})	Alt Kriter Genel Ağırlık Değeri (gw)	Tercih Edilme Sıralamasındaki Konumu
PMS Bilgisi (C11)	0,25	0,28	0,07	5
Yabancı Dil Bilgisi (C12)	0,25	0,49	0,123	4
Eğitim Durumu (C13)	0,25	0,22	0,056	7
Tecrübe (C21)	0,54	0,45	0,24	1
BTM (C22)	0,54	0,41	0,22	2
İletişim ve Sosyal Uyum (C23)	0,54	0,13	0,069	6
Motivasyon ve İstek (C31)	0,21	0,24	0,052	8
Stratejik Düşünme (C32)	0,21	0,15	0,03	9
Denizcilik Kurallarının T. ve G. (C33)	0,21	0,59	0,125	3

Uygulama Örneği

Bir denizcilik firmasının personel bölümü, gemilerine istihdamı için 2. Zabit görevine düşünülen 2 kişilik kadrosu için 5 kişinin müracaatı olayında, adaylarda aranan kriterler; PMS bilgisi, Yabancı dil bilgisi, Eğitim durumu, Tecrübe, BTM (Körü üstü ekip çalışması), İletişim ve sosyal uyum, motivasyon ve istek, Stratejik düşünme, Denizcilik Kurallarının T. ve G. olarak 7 alt kriter üzerinden sınava tabi tutulduğunu diğer 2 alt kriter olan eğitim durumu ve tecrübe için başvuru formu üzerindeki beyan durumuna göre değerlendirmeye alındığı belirtilmiştir. Eğitim durumu ve Tecrübe için aşağıda bulunan tablo 17'de ki referanslar ile puanlama yapılmıştır.

Tablo 17: Eğitim Durumu ve Tecrübe Kriterlerinin Başvuru Sonrası Değerlendirme Puanlarının Skalası

Eğitim Durumu (C13)	Lise Mezunu (20 puan)	Ön Lisans (40 puan)	Lisans Mezunu (60 puan)	Yüksek Lisans Mezunu (80 puan)	Doktora Mezunu (100 puan)
Tecrübe (C21)	0-6 ay (20 puan)	7-12 ay (40 puan)	13-18 ay (60 puan)	19-24 ay (80 puan)	24 ay ve üstü (100 puan)

PMS kriteri için Planlı Bakım Uygulaması web tabanlı şirket sistemi üzerinden uygulama testi yapılmıştır. Yabancı dil için 20 soruluk denizcilik İngilizcesi ağırlıklı okuma ve anlama üzerine soruları şeklindedir. Diğer kriterler için şirkette bilgisayar tabanlı uygulanan psiko-analiz testleri 5'li likert ölçekli sorular ile adaylara yöneltilmiş ve puanlama otomatik olarak hesaplanmıştır. 0-100 puan aralığında değerlendirilip elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: Alternatif Değerlendirme Puanları

	1.Aday	2.Aday	3.Aday	4.Aday	5.Aday
PMS Bilgisi(C11)	80	85	75	70	80
Yabancı Dil Bilgisi (C12)	65	75	60	70	75
Eğitim Durumu (C13)	60	60	60	60	80
Tecrübe (C21)	60	80	40	80	60
BTM (C22)	60	65	70	65	60
İletişim ve Sosyal Uyum (C23)	90	80	85	90	75
Motivasyon ve İstek (C31)	85	85	85	75	75
Stratejik Düşünme (C32)	75	70	75	70	70
Denizcilik Kurallarının T. ve G. (C33)	80	75	85	85	75

Tablo 19’da alternatif adayların alt kriterlere göre aldığı puanların her alt kriterin genel ağırlık puanı ile çarpımındaki sonucun toplanması ile ilk sıradaki adayın toplam puanı bize en uygun adayı verecektir.

Tablo 19: Alternatif Adayların Toplam Puanlarının Hesaplanması

	1.Aday	2.Aday	3.Aday	4.Aday	5.Aday
PMS Bilgisi (C11)	5,6	5,95	5,25	4,9	5,6
Yabancı Dil Bilgisi (C12)	7,995	9,225	7,38	8,61	9,225
Eğitim Durumu (C13)	3,36	3,36	3,36	3,36	4,48
Tecrübe (C21)	14,4	19,2	9,6	19,2	14,4
BTM (C22)	13,2	14,3	15,4	14,3	13,2
İletişim ve Sosyal Uyum (C23)	6,21	5,52	5,865	6,21	5,175
Motivasyon ve İstek (C31)	4,42	4,42	4,42	3,9	3,9
Stratejik Düşünme (C32)	2,25	2,1	2,25	2,1	2,1
Denizcilik Kurallarının T. ve G. (C33)	10	9,375	10,625	10,625	9,375
Toplam Puan	67,435	73,45	64,15	73,205	67,455

Adayların seçimi aşamasında tüm kriterlere ve alt kriterlere göre aşağıdaki tablo 20’de ki gibi sıralama olacaktır.

Tablo 20: Adayların Sıralaması

2.Aday	1.Sırada
4.Aday	2.Sırada
5.Aday	3.Sırada
1.Aday	4.Sırada
3.Aday	5.Sırada

5 alternatif arasında kriterler ve alt kriterlere göre en iyi 2 seçenek 2. ve 4. adaylar olmuş ve AHP metodu ile yöneticilere personel seçimi konusunda en iyi olan alternatifleri ortaya koyarak, istenilen çözümlere olumlu katkı sağlayabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmada toplamda 54 gemiye bakan 10 büyük denizcilik şirketin personel müdürüne yapılan anketten toplanan veriler sonucunda gemi personelinin hangi kriterlerde ağırlıklı olarak olmasını istediğini bize vermiştir. Gemi personelinin istihdamı sadece verilen kriterler haricinde de değerlendirme yapılması gerekebilir. Gemi personelinin ilk önce çalışması için gerekli evraklarının olması birinci koşul olarak IMO tarafından STCW sertifikalandırma ve yeterlilik konusunda kesin şartları mevcuttur. Bu sertifikaların ve ehliyet yeterliliklerin olmasından sonra gemi personeli istihdam eden şirketlerin personel departmanları birden fazla seçeneği düşünülerek farklı özelliklere sahip personeli nasıl değerlendirmesi gerektiği konusunda bu çalışma yapılmıştır. Akademik çalışmalarda farklı sektörlerde işe alım süreçleri incelenmiş ve genel olarak kullanılan kriterler ve alt kriterler referans olarak alınmıştır. Alınan bu kriter ve alt kriterler incelenmiş ve uzman görüşleri ile anket çalışmasına konulmuştur. Uygulanan anket çalışması sonucunda yapılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden en yaygın olan Analitik Hiyerarşi Süreci uygulanmıştır. Uygulama sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir.

- ✓ Ana kriterlerde istenilen en önemli kriter ağırlık olarak Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik çıkmıştır.
- ✓ En az önemli kriter ise Psikolojik Özellikler olarak analizde yer almıştır.
- ✓ En önemli alt kriter olarak gemi personeli Tecrübeli olması gerektiği seçilmiştir.
- ✓ En az öneme sahip alt kriter ise Stratejik Düşünme olarak anketimizden çıkmıştır.
- ✓ En önemli alt kriterden en az öneme sahip olanları şöyle sıralayabiliriz.

1- Tecrübe (C21)

- 2- BTM (Köprü üstü Ekip Çalışması) (C32)
- 3- Denizcilik Kurallarının Takibi ve Güncellemeler (C33)
- 4- Yabancı Dil Bilgisi (C12)
- 5- PMS Bilgisi (C11)
- 6- İletişim ve Sosyal Uyum (C23)
- 7- Eğitim Durumu (C13)
- 8- Motivasyon ve İstek (C31)
- 9- Stratejik Düşünme (C32)

Denizcilik şirketleri personel istihdam edecekleri süre zarfında en önemli olarak bakacakları özelliklerden aranılacak en az önemli özelliğe doğru bu şekilde bir sıralama yapma imkânı da doğmuş olur. Uygulama kısmında ise bir denizcilik firmasına 2. Zabit yeterliliğinde 2 adet personel gemiye istihdamı sağlanmaya yönelik yapılmıştır. Başvurular akabinde alınan verilerde alt kriterlerin puanlaması çalışmada bulunan ağırlıklandırılmalar ile hesaplanmış ve toplam puan elde edilmiştir. 2. ve 4. alternatif olan adayların en iyi seçenekler olduğu puanlamada ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Acer A., & İnci H., (2010). Personel seçim sürecinin AHP tabanlı moora yöntemi ile değerlendirmesi, liman saha operasyon elemanı seçimi üzerine bir uygulama. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*. 16, 3689-3713.
- Jafaryeganeh H., Ventura M., & Guedes Soares C., (2020). Application of multi-criteria decision making methods for selection of ship internal layout design from a Pareto optimal set. *Ocean Engineering*. 202, 107-151.
- Özkan H., Kocaoğlu B., & Özkan M., (2018). Bir Eğitim Kurumunun Yemek Hizmeti Alımında Analitik Hiyerarşi Sürecine Göre Tedarikçi Seçimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11, 1048-1062.
- Bertolinia M., Braglia G., & Carmignani B., (2006). Application of the AHP methodology in making a proposal for a public work contract. *International Journal of Project Management*. 24, 422-430.
- Dağdeviren M., (2010). A hybrid multi-criteria decision-making model for personnel selection in manufacturing systems. *J Intell Manuf*. 21, 451-460.
- Denga X., Hub Y., Denga Y., & Mahadevan S., (2014). Supplier selection using AHP methodology extended by D numbers. *Expert Systems with Applications*. 41, 156-167.
- Cakir O., & Canbolat M. S., (2008). A web-based decision support system for multi-criteria inventory classification using fuzzy AHP methodology. *Expert Systems with Applications*. 35, 1367-1378.
- Uğurlu Ö., (2015). Application of fuzzy extended AHP methodology for selection of ideal ship for oceangoing watchkeeping officers. *International Journal of Industrial Ergonomics*. 47, 132-140.
- Elidolu G., Uyanık T., & Arslanoğlu Y., (2020). Seafarer personnel selection with Fuzzy AHP. 5th International Mediterranean Science and Engineering Congress (IMSEC 2020). 5, 632-636.
- Koutra G., Barbounaki S., Kardaras D., & Stalidis G., (2017). A multicriteria model for personnel selection in maritime industry in Greece. *IEEE International Conference Book*. 19, 287-294.
- Kececi T., Bayraktar D., & Arslan O., (2015). A ship officer performance evaluation model using fuzzy-AHP. *Journal of Shipping and Ocean Engineering*. 5, 26-43.
- Park K., Seo Y., Kim A., & Ha M., (2018). Ship acquisition of shipping companies by sale & purchase activities for sustainable growth: exploratory fuzzy-AHP application. *Economic and Business Aspects of Sustainability*. 10, 1-13.
- Zolfani S., & Banihashemi S., (2014). Personnel selection based on a novel model of game theory and mcdm approaches. *International Scientific Conference "Business and Management 2014"*. 8, 191-198.
- Efe B., & Kurt M., (2018). Bir liman işletmesinde personel seçimi uygulaması. *Karaelmas Science and Engineering Journal*. 8, 417-427.
- Akdeniz E., (2018). AHP yöntemi ile bir işletmede en iyi çalışanın seçilmesi: bt sektöründe bir organizasyon incelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31, 61-90.

- Akar G., & Çakır E., (2016). Lojistik sektöründe bütünleştirilmiş bulanık AHP-moora yaklaşımı ile personel seçimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 14, 185-199.
- Tepe S., & Görener A., (2014). Analitik hiyerarşi süreci ve Moora yöntemlerinin personel seçiminde uygulanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 13, 1-14.
- Akkaya G., Turanoğlu B., & Öztaş S., (2015). An integrated fuzzy AHP and fuzzy MOORA approach to the problem of industrial engineering sector choosing. *Expert Systems with Applications*. 42, 9565-9573.
- Kelemenis A., & Askounis D., (2010). A new TOPSIS-based multi-criteria approach to personnel selection. *Expert Systems with Applications*. 37, 4999-5008.
- Kabak, M., (2013). A Fuzzy DEMATEL-ANP based multi criteria decision making approach for personnel selection. *Journal of Multiple-Valued Logic & Soft Computing*. 20, 571-593.
- Tuana N., (2018). Devolaping a generalized fuzzy multi-criteria decision making for personnel selection. *Fuzzy Economic Review*. 23, 27-41.
- Ertürk A., Demirel O., & Polat M., (2017). A holistic approach for hr selection and placement process: a model proposal for maritime industry. *Journal of Naval Sciences and Engineering*. 13, 1-13.
- Fışkın R., & Zorba Y., (2015). An analyses of the effects of major oil companies on crew selection criteria for tanker operating ship management companies. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*. 2, 154-170.

Ortaokul Yöneticilerinin Veriye Dayalı Yönetim Uygulamalarının Okul Verimliliği Üzerindeki Görüşlerinin İncelenmesi

Investigation of Secondary School Administrators' Views of Data-Based Management Practices on School Efficiency

ÖZET

Veri, çok çeşitli ve farklı bilgi içerdiğinden yönetici tarafından doğru ve anlamlı kullanıldığında örgütün gelişimini kolaylaştıracaktır. Bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığının 2023 Eğitim Vizyonu belgesinde yer alan ve okul bazında veriye dayalı yönetim anlayışının ortaokullarda verimliliğe yansımalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu Çarşamba ilçesindeki resmi ortaokullarda görev alan 10 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırmada veriler okul yöneticilerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Yapılan içerik analizinin sonucunda elde edilen bulgulardan bazıları; okullarda oluşturulan veri toplama ekipleri yardımıyla sorunların çözümüne daha çabuk kavuştuğunu, eğitim örgütünde işbirlikçi çalışmalarla her eğitim kurumunun kendine has kültürünün olduğu görülmekte olup, kurum kültürüne sahip eğitim örgütlerinde işbirliğine dayalı etkinliklerin ekip ruhu içinde çalışması kurum verimliliğine en çok etki eden durum olarak karşımıza çıktığı, veriye dayalı uygulamaların benimsendiği okulda hata yapma olasılığı asgari düzeyde olduğu, verinin etkin olarak kullanılan okullarda başta öğrenci başarısı olmak üzere okulların kendi kendini değerlendirmesi ve ihtiyaç alanlarının ortaya konulmasıyla okul verimliliğine olumlu katkısının olacağı, şeklindedir. Araştırma sonunda Bakanlığımıza birtakım öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri, Yönetim, Verimlilik

ABSTRACT

Since data contains a wide variety of different information, it will facilitate the development of the organization when used correctly and meaningfully by the manager. In this research, it is aimed to reveal the reflection of the school-based data-based management approach, which is included in the 2023 Education Vision document of the Ministry of National Education, on productivity in secondary schools. The participant group of the research consists of 10 school administrators working in public secondary schools in Çarşamba district. In the study, data were collected from school administrators using a semi-structured interview form. Some of the findings obtained as a result of the content analysis; It is seen that the problems are solved more quickly with the help of data collection teams formed in schools, each educational institution has its own culture with collaborative work in the educational organization. It is stated that the probability of making mistakes in schools where data-based practices are adopted is at a minimum level, and that in schools where data is used effectively, schools will have a positive contribution to school productivity by self-evaluation of schools, especially student success, and revealing the areas of need. At the end of the research, some suggestions were made to our Ministry.

Keywords: Data, Administration, Productivity

GİRİŞ

Veri rakamlar, kelimeler, resimler, videolar, yapılan ölçümler, gerçekleştirilen gözlemler, ham veya kullanılabilir duruma dönüştürülmüş olan bilgi şeklinde tanımlanmaktadır. (Mumcu, 2017; akt. Cemaloğlu, 2019) Bilgiye ulaşmada en temel kaynak veri olarak bilinmektedir. (Cemaloğlu, 2019) Bilginin büyük bir hızla üretildiği ve aynı hızla yayıldığı günümüzde (Durnalı ve Limon, 2020) verilerin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Çünkü veri elde etmeden bilgiye de ulaşamayız. Öyle ki bilgi çağı olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz dönemde veri kullanımının başta eğitim sistemlerinde olmak üzere her alanda yansımalarına şahit olmaktayız.

Eğitim kurumlarında veriye dayalı yönetim anlayışının yerleştirilmesi her geçen gün daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Türk Milli Eğitim sistemindeki değişim, dönüşüm ve gelişim planlamalarını ihtiva etmesi açısından oldukça önemli olan Milli Eğitim Bakanlığının 2023 Eğitim Vizyonu belgesi incelendiğinde Bakanlığın bütün kararlarının veriye dayalı hale getirilmesi, yönetim ve öğrenme etkinliklerinin takibi, değerlendirilmesi için okul verimliliğini artırıcı sistemin kurulmasının arzulandığını göstermektedir.

Aydın Kuru¹

How to Cite This Article

Kuru, A. (2023). "Ortaokul Yöneticilerinin Veriye Dayalı Yönetim Uygulamalarının Okul Verimliliği Üzerindeki Görüşlerinin İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8269-8275. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.709993>

Arrival: 10 May 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Uzman Öğretmen, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Samsun, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2252-7570

Eğitim sisteminde topluma yararlı bireyler yetiştirmek için bir alt sistem olan okulun, toplumun bütün fertlerinin yeteneklerini geliştirmede büyük payı vardır. Okullar bireylerin yeteneklerini geliştiremedikleri takdirde aile, ülke ve insanlık için büyük kayıp demektir. (Karageyik, 2015) Eğitim yönetiminin yegane gayesi, okulun daha önceden belirlenen amaçları gerçekleştirebilmesi için sürekli yenileşmesini sağlamak ve verimli işletmektir. Eğitimde etkililiğin şartları, okulu, faydalı, aktif, işletmek ve okul ortamında bulunan tüm iş görenlerin yaptığı işten dolayı mutlu olmalarını sağlamaktır. (Başaran, 2000)

Etkili okul, kaliteli okul ve okul verimliliğinde birçok okul özelliklerinden ve temel unsurlardan bahsedebiliriz. Bunların en başında okul yöneticisi gelmektedir. Okul yöneticileri okula gelen tüm bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirilmesi, insan kaynağının doğru kullanılması, çıktı olarak içinde bulunduğu toplumun beklentisini karşılayacak bireyler yetiştirmesi gibi nedenlerle okullarını etkili kılmalıdır. (Balci, 2001)

Öğrencilerin öğrenme başarısını anlamak açısından öğrencilere dair tutulan büyük veri kümeleri göze ne kadar cazip gözükse de yıllar içinde binlerce öğrenci için biriken bu kadar büyük veri setlerinden işlevsel sonuçlar çıkarmak, veriye ulaşmak ve onu işlemek pek de kolay olmamaktadır. Türkiye’de de Milli Eğitim Bakanlığı’nın elinde tuttuğu ve ilgili kişilerle gerekli durumlarla paylaştığı çok büyük veri dosyaları olmasına rağmen, bunlardan haberdar olsa da nasıl erişip kullanacağı konusunda şüpheleri olan öğretmen, yönetici gibi eğitim çalışanı oldukça fazladır. Eğitim örgütlerinde verinin etkin olarak değerlendirilmesi, okulun gelişimi ve öğrenci başarısı açısından oldukça önemlidir. Hem okulun gelişimi hem de öğrencilerin akademik başarısının artması için etkili veri kullanımı eğitim örgütlerinde şarttır.

Veriyi değerli görmek ve veriden olabildiğince üst düzeyde faydalanmak bir yeterlik işidir. Verinin niceliğinden çok niteliği ve veri işleyicisinin becerileri veriyi değerli kılan unsurlardır. Veri kültürünün oluşturulmasında örgütün bir öğrenme kültürüne de sahip olması gerekmektedir. Veri kullanımı konusundaki araştırmalar genellikle örgütsel öğrenmeye dayanan kavramsal çerçeveler etrafında ele alınmaktadır. Örgütsel öğrenmenin odak noktası, sorunları tanımlamak, çözmek için eylem planı oluşturmak ve işbirlikçi bir sorgulama kültürü geliştirmektir. Veri ekipleri oluşturularak sistematik bir yöntemle örgütteki mevcut sorunların çözülebileceğini ve okulun gelişimine katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Eğitim örgütlerinde veri kültürü oluşturmak hem öğrenciler hem de eğitim personeli olan öğretmen ve yöneticiler için daha sağlıklı bir yaşam alanı yaratılmasını sağlayacaktır. (Cemaloğlu, 2019) Okulların sağlıklı yaşam alanı olması okul verimliliğini her yönden arttırması beklenmektedir. Bakanlığımızın kısa süre önce gündemine aldığı veriye dayalı yönetim sürecinin okullarda uygulaması ve okul iklimine yansımalarının ortaya konmasına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Eğitimin insan üzerindeki dönüştürücü etkisi nedeniyle yetiştirilmek istenen insan tipine göre politikalar belirlenmiştir. Bu konu ile ilgili değişim ve yenilikçiliğin zor ve uzun bir süreç olduğunu, eğitimde kolay elde edilen bir hedef olarak görülmemesi gerektiğini bu nedenle rasyonel temelli politikaların oluşturulmasını önermiştir. Zira rasyonel temele dayanmayan politikalar yüzünden bir süre sonra anlık/keyfi uygulamalar kaçınılmaz hale getirecektir. Bir süre sonra amacından sapan her uygulama sapmayı giderek arttıracaktır (Mazlum, 2019).

Okul yöneticisinin okulda veri ortaya çıkarma, eldeki verilerin geliştirilmesi, öğretmenlere veri kullanımında da model olma görevi de bulunmaktadır. Ancak birçok yönetici, karar almak için içgüdülerine veya sezgilerine güvenir (Doğan, 2021). Türkiye’de eğitim sisteminde geçmişten günümüze birçok uygulamalar, yaşanan sorunların nitelik, nicelik ve çözümlerine yönelik verilerin sınırlı olduğunu, mevcut durum ile hedeflenen durum arasındaki farkın giderilmesine dair işlevsel ve yeterli bilginin bulunmadığını göstermektedir.

Veri okulların amaçlarına ulaşması için yol göstericidir. Okula, nerede olduğuna ilişkin objektif bakış açısı sunar ve gerçekçi hedefler belirlemesini sağlar. Veriye dayalı olmayan uygulamalar emek ve maddi kaynakların israfı anlamındadır. (Karageyik, 2015) Veriye dayalı kararlar vermenin, kararların niteliğini ve doğruluğunu arttıracığına, kurum çalışanları arasında iş birliğini ve eşgüdümü güçlendireceğine ve uygulama süreçlerinin iyileştireceğine inanılmakta ve bu çalışma bu bağlamda önemli görülmektedir. (Doğan, 2021)

Günümüz teknolojisinde her ne kadar veriyi elde etmek, veriyi saklamak ve veriyi kullanmak kolay olsa da okullarda veri kullanımının bir kültür haline gelmesi gerekmektedir. Örgüt kültüründe verinin kullanımıyla ortak değerlerin ve inanç birliğinin oluşması da ön görülmektedir. Ortak değer ve inanç birliği elde edilen kurumlarda verimliliğin artması da hiç şüphesiz beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Okul gelişimi için önemli bir unsur olan veri kullanımının istenilen düzeyde olmadığı, okullarda veri ekipleri oluşturularak öğretmenlere mesleki gelişim planları yapılarak yaygınlaştırmanın mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Bu durum bireysel öğrenmenin ötesine geçecek bir uygulamayı, yani örgütsel öğrenmeyi gerekli

kılmaktadır. (Şahin, 2019) Ulusal düzeyde veriyle ilgili çalışmalarda veriye dayalı değerlendirmelerin okul iklimiyle ilişkisi, okul yönetiminde veriye dayalı karar almanın liderlik becerisiyle ilişkisi (Aslan ve Karip 2014) okul yöneticilerinin öğrenci başarısını geliştirmeye yönelik kararlarında veriyi kullanma durumları (Demir, 2009) gibi konuların incelendiği görülmektedir. Bakanlığın 2023 Vizyon Belgesi'nde: "veriye dayalı yönetim anlayışı çerçevesinde süreçler iyileştirilerek başta okullarımız olmak üzere tüm yönetim kademelerinde bürokratik iş yükü azaltılacaktır." (MEB, 2018, s.30) vurgusu yapılarak okullarda veri kullanımına ağırlık verileceği belirtilmektedir. Son zamanlarda okullarda veri kullanımına ağırlık verileceği gündeme gelmeye başlamıştır. Okullarda veri kullanımına ilişkin duyulan ihtiyaç, veriye dayalı yönetim alanında önemli bir boşluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada, ortaokul yöneticilerinin veriye dayalı yönetim uygulamalarının okullarda verimliliğe nasıl yansıdığını belirlemek için veriye dayalı bir yaklaşımla incelendi. Bu amaçla, "Ortaokul yöneticilerine göre, veriye dayalı yönetim uygulamaları okul verimliliğini nasıl etkilemektedir?" sorusuna cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, katılımcılar, veri toplam aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi konuları bulunmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Okul yöneticilerinin veriye dayalı yönetim uygulamalarının okul verimliliği üzerindeki görüşlerini inceleyen bu çalışmada nitel desen kullanılmıştır. Araştırma nitel veri toplama araçlarından, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılar grubunu Samsun ili Çarşamba ilçesinde bulunan resmi ortaokullar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme basit seçkisiz yöntem ile oluşturulmuş olup, Çarşamba ilçesinde bulunan 10 ortaokul yöneticisiyle görüşme yapılmıştır. Araştırmanın nitel kısmına katılan okul yöneticilerinin özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre okul yöneticilerinin 2'si kadın, 8'i erkek, öğretmenlik kıdemleri 14 ile 36 yıl ve yöneticilik kıdemleri 10 ile 22 arasında değişmektedir. Araştırmada yer alan katılımcı grubundaki ortaokul yöneticilerinin 1'i tezli yüksek lisans, 4'ü tezsiz yüksek lisans ve 5'i lisans düzeyinde eğitim almıştır.

Tablo 1: Görüşme yapılan yöneticilerin özellikleri

Katılımcı Kodu	Cinsiyeti	Öğretmenlik Kıdemi	Yöneticilik Kıdemi	Öğrenimi	Görüşme Süresi (dakika)
K1	Erkek	17	12	Lisans	21
K2	Kadın	23	15	Tezli Y. Lisans	26
K3	Erkek	25	14	Tezsiz Y. Lisans	34
K4	Erkek	14	10	Lisans	23
K5	Erkek	33	14	Lisans	25
K6	Erkek	34	14	Lisans	17
K7	Erkek	36	22	Tezsiz Y. Lisans	27
K8	Erkek	23	14	Tezsiz Y. Lisans	32
K9	Kadın	19	12	Tezsiz Y. Lisans	18
K10	Erkek	24	10	Lisans	25

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, okul yöneticilerinin veriye dayalı yönetim uygulamalarının okul verimliliğine ilişkin görüşlerini belirleyebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu formun tercih edilmesinin nedeni, görüşme yaptığımız okul yöneticilerinin kendilerini rahatça ifade edebilmeleri, toplanan verilerin analizinin kolayca yapılabilmesi ve detaylı bilgi sağlamasından dolayıdır. (Buran, 2018)

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerini toplamak amacıyla yapılan görüşmeler 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Samsun ili Çarşamba ilçesindeki devlet ortaokullarında görev yapan 10 okul yöneticisiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu kapsamında görev alan katılımcı ortaokul yöneticileriyle önce yüz yüze görüşülerek araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılara görüşme formu bırakılarak görüşme günü ve saati belirlenmiştir. Görüşme formunda yer alan sorulara cevap verirken katılımcılara herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır. Görüşme boyunca katılımcıların rahat edebilecekleri ortam hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcı grubunda yer alan okul yöneticilerinin sorulara verdiği cevaplar, katılımcıların tamamen kendi görüşleri korunarak araştırmacı tarafından kısaltılması sağlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde veriye dayalı uygulamaların okullarda kullanım amacına ilişkin ortaokul yöneticilerinin görüşlerini ortaya çıkaran temalara göre kodlar tek bir tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Veriye dayalı uygulamaların okullarda kullanımına ilişkin yönetici görüşleri

Tema	Kod	n
Sınav Puanları	Öğrenci Sınav Puanları	10
	Testler	8
	Proje	10
Anketler	Veli Anketleri	10
	Öğrenci Anketleri	9
	Öğretmen Anketleri	9
Dönüt Vermek	Öğrenciye Dönüt Vermek	10
	Veliye Dönüt Vermek	8
	Öğretmene Dönüt Vermek	9
	İdareye Dönüt Vermek	10
Bütçe Oluşturmak	Okul-Aile Birliği Bütçesi	10
	Materyal Alımı	8
	Doküman Temini	6

Katılımcılar okullarda verilerin kullanımının temel amaçlarının; öğrenci sınav puanları, projeler, öğrenciye geriye dönüt verme, idareye dönüt verme ve okul aile birliği bütçelerini oluşturma (n=10) temalarında olduğunu ifade etmişlerdir. K1 adlı katılımcının “Okul yöneticileri olarak bizler verileri öğrenci gelişimini izlemek amacıyla, öğrencilere yapılan sınav puanlarında, veli anketlerinde, idareye dönüt vermek için, okul-aile birliği bütçesini belirlemek amacıyla ve doküman alımlarında kullanıyoruz” görüşü ortaokullarda veri kullanım amacını genellemektedir.

Veri kullanım amaçlarından en önemlilerinden biri anketler olduğu görülmektedir. Öğrenci, veli ve personel anketleri, okul-veli işbirliğini geliştirmede ve okul iklimini oluşturmada önemli bir etken olduğu kanısı oluşmaktadır.

Katılımcı yöneticilerimizin, öğretmenlerinizin ve öğrencilerinizin ihtiyaçlarını karşılamak için verileri okul harcamalarında ve finansal işlemlere ilişkin verileri harcamaları daha dengeli ve ölçülü kullanarak herkesin memnuniyetini sağlamak amacıyla bütçe oluşturmada da veriyi etkin şekilde kullandıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada “Okulunuzda karşılaştığımız zor bir durum karşısında ne yaparsınız?” sorusunu sorarak yöneticilerimizin zor durumlar karşısında okulda aldıkları kararların subjektif mi yoksa ekip ruhu ile mi hareket ettiklerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcıların tamamına yakını (n=8) ekip ruhu ile hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Okullarda ekip ruhu ile hareket etmenin önemine işaret eden yöneticilerimizden K3 “Büyüklerimizin bize öğrettiği ‘tek tuğladan duvar olmaz’ atasözünden yola çıkarak zorluklar karşısında mücadele ederken okuldaki tüm paydaşlardan destek almalı; konunun içeriğine göre gerekli araştırmalar yapılmalı, veriler toplanmalı ve en doğru karar vermenin gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Bu yöntemi uygularken de kıdemi en fazla olan ve belirli bir iş/hayat deneyimi olan, alanında uzman, idareye en yakın hissettiğimiz personellerden destek alınız” cümlesiyle sorunların işbirliği içinde çözümlenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Okullarda veri kültürünün oluşması, yöneticilerin ve öğretmenlerin çalışmalarına nasıl yansımaktadır? sorusu zaman yönetimi, ekip yönetimi ve çatışma yönetimi alt başlıklarında sorulmuş olup, katılımcı yöneticilerden cevaplar alınmıştır. Katılımcı yöneticilerimizden K6 “Veriye dayalı çalışma ile herkes hangi işi yapacağı belli olduğu için ekip ruhu daha etkin olmaktadır. Veri kullanımında zamanının verimli kullanılması, boşa harcanmaması gibi yansımaları görülmektedir. Eldeki veriler çatışmaları çözmeye kurum hafızası rolünde olur bu veriler kullanılırsa sorunları büyümeden ,hızlı ve çatışmasız çözmeye bize rehberlik eder.” İfadesiyle veri kullanımının en değerli hazinemiz olan zamanının verimli kullanılmasına yardımcı olduğu, veriye dayalı çalışma ile kişilerin hangi işi yapacağını belli olması nedeniyle ekip ruhunun daha etkin olduğu, veriye dayalı hareket etmenin çatışmalarında önüne geçeceği görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Araştırmada katılımcılara, okulunuzda öğretmenlerin işbirliği içinde yaptıkları çalışmaların kurum verimliliğine etkileri nelerdir? Sorusu sorularak, okuldaki işbirliği ile verimlilik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Yöneticilerimizden K5: “Öğretmenlerin iş birliği içinde yaptığı çalışmalar çarpanı kuvvetli bir etki oluşturur, işbirliği içinde yapılan çalışmalarda bireylerin katkıları ve ürün sonunda yaşadıkları mutluluk kurum kültürüne olumlu yansımaktadır.” İfadesiyle okulda çalışan öğretmenlerin işbirliği içinde yaptıkları çalışmalar kurum verimliliğini doğrudan etkilediği, bu etkinin ise okulun her yönden gelişimini sağladığı görüşünün işbirliği ile okul verimliliği arasında sıkı bir bağlantı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

2023 Eğitim Vizyonunun hedefleri arasında yer alan “okul bazında veriye dayalı yönetime geçilecek” ifadesinin okullara yansımaları değerlendirir misiniz? sorusuyla MEB’ in 2023 Eğitim vizyonunun okullardaki yansımalarına ilişkin katılımcılarımızın görüşlerine yer verilmiş olup, K10 "*Ölçemediğin bir şey gerçeklikten uzak olabilir. Okul bazlı veriye dayalı sistem belki de eğitimde yeni bir çığır açacaktır. Her şey kontrol altında olabilecektir. Bakanlık, E-okul sistemi, MEBBİS sistemi sayesinde öğrenci ve öğretmenlerle ilgili tüm verileri depoluyor. İhtiyaç halinde kullanılıyor. Çağın gereği de bunu gerektirdiğini düşünüyorum. Günümüzde zaman ve evrak israfının en büyük çözümü bu olsa gerek. İşlerin daha adilane ve verimli olabilmesi buna bağlı bence.*" şeklindeki ifadesiyle okul bazlı veriye dayalı sistemin, eğitimde yeni bir çığır açacağı düşüncesi, yapılan işlerin daha adilane, kontrol altında olabileceğine dair görüşlerini ortaya çıkmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma

Okulların gelişimine katkı sağlayan unsurlardan biri de veri kullanımıdır. Öğrencilerin sınav sonuçları, öğretmenlerin öğrencilerle ilgili tuttuğu gözlem raporları, veli anketleri, öğretmen performans göstergeleri vb. gibi unsurlar veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilerin işbirliği içinde değerlendirilmesi kurumda güven duygusunu geliştirir. Güven duygusu gelişen bireylerin performansı pozitif yönde gelişir. Okulda öğretmenlerin işbirliği içinde yaptığı çalışmalar okuldaki verimliliği arttırmakta, okulun gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır.

Eğitim örgütlerinde veri kültürü oluşturmak hem öğrenciler hem de eğitim personeli olan öğretmen ve yöneticiler için daha sağlıklı bir yaşam alanı yaratılmasını sağlayacaktır. Veri kültürü oluşturmada başlıca etken güven duygusudur. Güven duygusunun olmadığı bir ortamda işbirlikçi davranışlar sergilemek, verimli çalışmak, problem çözmek ya da yeni bir şeyler üretmek güçtür. (Cemaloğlu, 2019) Okullarda veri kullanımı esnasında kurum içinde çalışanların işbirliği ve yöneticinin tecrübesi de veriye dayalı karar verilirken değer kazanmaktadır.

Katılımcılarımızdan da dile getirilen “Günümüzde eğitim yöneticilerinin ve tüm eğitim paydaşlarının gerekli donanımına sahip olması, veriye dayalı yönetim uygulamalarının daha da gelişmesine vesile olacağını düşünüyorum.” görüşü veriye dayalı çalışmaların okulların gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Veriye dayalı olmayan okul geliştirme çabalarının başarılı olma ihtimali oldukça düşükken okulları geliştirmek de örgüt geliştirme kavramından bağımsız olarak ele alınmamaktadır. (Cemaloğlu, 2019)

Sonuç

Ortaokul yöneticilerinin algılarına göre, veriye dayalı yönetim uygulamalarının okul verimliliği üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada, çalışmada nitel desen kullanılmıştır. Araştırma nitel veri toplama araçlarından, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 10 ortaokul yöneticisinin görüşlerine başvurularak gerçekleştirilmiştir.

Bilgi toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumunda veri kullanımı her alanda paha biçilmez bir konuma gelmiştir. Eğitim kurumlarında ise planlı veri kullanımı okulların yenileşmesi ve gelişmesi için vazgeçilmez unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni yönetim anlayışına göre planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında verilerden yararlanmak yöneticinin işini kolaylaştırmaktadır.

Okullarda verinin etkin olarak kullanıldığı öğrenci başarısının değerlendirilmesi, öğrenci gelişimine olumlu katkı sağlar. Öğrenci, öğretmen ve veli anketleri okulun eksik yönlerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Anket verileri kullanılarak okulun zayıf ve güçlü alanları belirlenir. Okulun çevresiyle ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi gelen verilerin değerlendirilmesine bağlıdır. Okul-Aile işbirliğinin sağlanması, her okulun kendine has bir iklim oluşturulması veri kullanımına bağlıdır. Her okulun veriye dayalı yönetim sistemini uygulaması halinde bir standart yakaladığı söylenebilir. Böylece her okul ulusal standartlarla kıyaslayıp kendi yerini tespit etme imkanı elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

İşleyen bir sistem olan okulların da kendine has harcamaları bulunmaktadır. Harcama yapılırken veri kullanılarak okul bütçesi oluşturulmalıdır. Bütçe doğrultusunda gelir durumuna göre harcama yapılmalıdır. Okullarda bu harcamaları genellikle bakım-onarım, temizlik, kırtasiye ve öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarına yönelik kalemlerden oluştuğu söylenebilir. Örgütsel öğrenmenin temel amaçlarından biri de ortaya çıkan sorunları belirlemek, çözüm planı ortaya koymak ve işbirlikçi bir sorgulama kültürü geliştirmektir. Okullarda oluşturulan veri ekipleriyle sorunların daha çabuk ortaya çıkarıldığı ve çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. Okullarda ortaya çıkan problemin çözümünde elde edilen tüm verinin kullanılarak ekip ruhu ile çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Ekip çalışmasıyla okuldaki sorunların çözülmesi kolaylaşmaktadır.

Yönetim becerileri içinde yer alan zaman yönetimi, ekip yönetimi ve çatışma çözme gibi konularda okullarda veri kültürünün oluşturulmasıyla okul işleyişini kolaylaştırmaktadır. Okullarda etkinliklerin planlanması zaman

yönetimini ifade eder. Zamanı etkin şekilde verimli kullanmak için elde edilen verilerin değerlendirilmesi gerekir. Organizasyonları planlarken zamanı en iyi şekilde değerlendirmelidir. Okullarda öğretmenlerin bir araya gelerek eğitime ilişkin uygulamaları geliştirmek amacıyla verileri işbirliği içinde analiz etmektedir. Bu öğretmenlerden beklenen veri kullanımını bir kültür haline getirerek okul içinde dayanışmayı arttıracak çalışmalar yapmasıdır. Ekip ruhu içinde ortak hedefler belirleyerek okulun gelişimine katkı sağlamaktır.

Kurum içinde işbirliği içinde yapılan tüm çalışmalar kurum kültürünün gelişmesine yardımcı olmaktadır. Kurum kültürünün gelişmesi örgüt içinde tüm bireylerin motive olmasını destekler. Bunun yanında öğrenme yetersizliği bulunan bir öğrencinin derslerine giren farklı öğretmenlerin işbirliği yapması, o öğrencinin gelişiminde önemli fark oluşturur.

2023 Eğitim Vizyonunda “Veriye Dayalı Yönetim” uygulamalarına daha çok verileceğinden söz edilmektedir. Belirli bilgi ve veri olmadan yönetsel kararlar almak örgütün hedeflerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla örgütün entropiye uğramasına neden olmaktadır. Etkili örgütün oluşmasında güvenilir veri kaynaklarına yönelerek veriye dayalı karar verdikleri bilinmektedir. Bunun yanında karar verirken güvenilir verilerin iyi analiz edilmesi ve çok yönlü değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Öneriler

Okullarda veri analizi ve veri yorumlaması konularında okul yöneticilerine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hizmet içi eğitimler verilmelidir. Okullarda bütün veriler sistematik olarak bir alanda toplanmalıdır. Toplanan verilerin tüm paydaşlarla paylaşılması sağlanmalı, eğitim paydaşlarının tamamı sürece etkin şekilde katılımı en üst düzeye çıkarılmalıdır. Gerçekçi veriler ışığında okullara finansal ve kurumsal destek sağlanmalıdır. Okulların öncelikleri, ihtiyaçları veriler kapsamında değerlendirilmelidir. Veriler her okulun şartları da dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Okullarda veriye dayalı uygulamaların daha küçük yaşta öğretilmesi için işbirliği çalışmalarına daha çok yer verilmelidir. Bu sonuçlara göre araştırmacılar tarafından veriye dayalı yönetim uygulamalarının tüm eğitim kademelerinde okul verimliliğine etkisi ayrıntılı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aslan, H. (2012) Okul Müdürlerinin Liderlik Standartlarını Geliştirilmesi” Yayınlanmış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara

Aslan , H ve Karip, E. (2014). Okul müdürlerinin liderlik standartlarının geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamalı Eğitim Yönetim Dergisi, 20(3), 255-279

Aydın, M. (1991) Eğitim Yönetimi: Kavramlar, Süreçler, İlişkiler (2.bs.) Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Buran, K. (2018) Okul Müdürlerinin Ders Denetim Faaliyetlerinin Öğretimsel Liderlikler Bağlamında İncelenmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Cemaloğlu, N. (Editör) (2019). Veriye Dayalı Yönetim (1.bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Demir, K. (2009). İlköğretim okullarında verilere dayalı karar verme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,59,367-398.

Demirtaş, A. (1991). Eğitimde Nitelik: Bugünü ve Geleceği İçinde: “Eğitimde Nitelik Geliştirme (1.bs.). İstanbul: Kültür Koleji Müdürlüğü.

Doğan, E. (2021). Okul Yönetiminde Veriye Dayalı Karar Verme Sürecinin Yönetici Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Yayınlanmış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Durnalı, M. ve Limon, İ. (2020) Bilgi Yönetimi eğilimi ölçeğinin Türkiye kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Kastamonu Education Journal,28(1) 95-106. doi:10.24106/kefdergi,3441

Karageyik, F. (2015). İlkokullar ve Ortaokullarda Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Okul Verimliliğini Etkileyen Faktörlerle İlgili Görüşleri. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Kuyumcu, M. (2007). İlköğretim okullarında okul kültürü ve takım liderliği, Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Mazlum, M. M. (2019). Yöneticilerin ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Eğitim Sisteminde Kısır Döngü. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özdemir, S. (2019). Eğitimde Örgütsel Yenileşme (10.bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Şahin, F. (2019). Veriye Dayalı Karar Verme ve Örgütsel Öğrenme. N. Cemaloğlu (Ed.). Veriye Dayalı Yönetim (1.bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Yıldırım, A., & Şimşek H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (12.bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Sosyo-Kültürel Bağlamda Medya Ve Medyada Manipülasyon

Media And Manipulation in The Socio-Cultural Context

ÖZET

Dijitalleşmenin, internetin ve ağ teknolojilerinin hayatımızın merkezine yerleşmesiyle birlikte, kitle iletişim araçlarından yayılan medya içeriklerinin sosyokültürel bağlamda olumlu ve olumsuz birçok etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Geçmişten günümüze nesilden nesile aktararak yaşatılan geleneksel kültürler, artık kitle kültürünün etkisi ile değişmeye, yozlaşmaya ve unutulmaya başlamıştır. İletişimin küreselleşmesinden önce, toplumların kendi kültürlerini muhafaza edip, gelecek nesillere aktarması ve böylece toplumsallaşması daha kolaydı. Ancak, iletişimin ve bunun yanı sıra ekonominin küreselleşmesi, kültürü daha karmaşık bir hale getirmiş ve her iki kültürün iç içe geçmesine aracılık etmiştir. Günümüzde medya, geleneksel kültürleri yaymakla beraber, kültür endüstrisinin sunduğu çoğunlukla metalaşmış kültürleri de yaymaktadır. Bununla birlikte, medyanın birey ve toplum üzerindeki etkisi günden güne çoğalmış, medyanın toplumu yönlendirme ve manipüle etme gücü daha da artmıştır. Bu noktada etik, hem medya yöneticilerinin hem de bireysel olarak içerik üreticisi konumunda olan dijital vatandaşların göz önünde bulundurulması gereken önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüz medyasına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılacak makalede, kültür, kültür endüstrileri, internet ve ağ teknolojileri, medya ve manipülasyon konuları işlenmiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Medya, Web, Dijitalleşme, Sosyokültürel.

ABSTRACT

With digitalization, the internet and network technologies becoming the center of our lives, it has been revealed that the media contents emanating from the mass media have many positive and negative effects in the sociocultural context. Traditional cultures, which have been passed down from generation to generation from the past to the present, have begun to change, degenerate and be forgotten with the influence of mass culture. Before the globalization of communication, it was easier for societies to preserve their own cultures, transfer them to future generations and thus socialize. However, the globalization of communication, as well as the economy, has made culture more complex and mediated the intertwining of both cultures. Today, the media not only disseminates traditional cultures, but also mostly commodified cultures offered by the culture industry. However, the influence of the media on the individual and society has increased day by day, and the power of the media to direct and manipulate the society has increased. At this point, ethics emerges as an important concept that both media managers and digital citizens who are individually content producers should consider. In the article, which is approached from a critical point of view to today's media, culture, cultural industries, internet and network technologies, media and manipulation are discussed. The study was carried out with the document analysis technique, one of the qualitative research methods.

Keywords: Culture, Media, Web, Digitalization, Sociocultural

GİRİŞ

İnternetin ve World Wide Web (Dünya Çapında Ağ) teknolojilerinin hayatımıza girmesiyle beraber, yaşam tarzlarımızda ve iletişim biçimlerimizde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Her yenilik gibi bu teknolojiler de literatüre bir takım terim ve kavramlar kazandırmıştır; kitle kültürü, kitle toplumu, ağ toplumu, dijital vatandaş bunlardan sadece birkaçıdır. Bu terimler, içinde bulunduğumuz durumu tanımlamak ve anlamlandırmak için birer çatı kavram olarak kullanılmaktadır. Medya, tüm bu kavramları içine alan en geniş başlık olarak karşımıza çıkar. Kitle iletişim araçları ise, elektrik enerjisini ve internet ağlarını kullanarak metin temelli anlık yazışmaları, görüntü, ses, fotoğraf, video vb. birçok dijital belgeyi, bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi elektronik cihazlar aracılığıyla paylaşmayı sağlayan gelişmiş teknolojileri ifade eder.

İnternet, World Wide Web ve bu teknolojilerin kullanılmasını sağlayan kitle iletişim araçları günümüzde, yaşamlarımızın en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Öyle ki bu araçlar, dünyanın en değerli şeyi olan bilginin paylaşılmasını, herkes tarafından ulaşılabilir olmasını sağlamakta, bununla birlikte dünya çapında iletişimi ve etkileşimi mümkün kılmaktadır. Kitle iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı, iletişim biçimlerimizde ve kültürümüzde köklü değişikliklere neden olmuştur. Kuşkusuz, kültür ve iletişim birbirinden ayrı düşünülemez iki

Halil Aytekin ¹
Elif Ateş ²

How to Cite This Article

Aytekin, H. & Ateş, E. (2023).
“Sosyo-Kültürel Bağlamda Medya
Ve Medyada Manipülasyon”
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:115; pp:8276-
8281. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71144>

Arrival: 17 May 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Prof.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yabancı Diller Böl. Samsun, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9150-472X

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Halkla İlişkiler Bölümü, Samsun, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7926-3548

kavramdır. Günümüzde başlıca iletişim aracı olan kitle iletişim araçları, kültürü yaymaya ve sürdürmeye aracılık eden temel bir kaynak işlevi görür. Nasıl ki toplumlarda, her kültürden, her dilden, her millettten insanlar bulunuyorsa, aynı şekilde sanal ortamlarda da çeşitli mozaikler mevcuttur. Zira günümüzde toplumlar çokkültürlü olarak anılmaktadır, aynı durum medya ortamları için de geçerlidir. Bu nedenle, çokkültürlülüğü anlamak ve çokkültürlü ortamlarda bir birey ve paydaş olarak var olabilmek hayati önem taşır. Toplumlarda olduğu gibi, sanal ortamlarda da yeni bilgi ve görüşlere karşı açık ve hoşgörülü olmak, her bireyin düşünce ve ifade özgürlüklerini kullanabilmesi için demokratik bir yaşam alanı sağlar. Bu nedenle günümüz dijital toplumunda, çeşitliliğe ve farklı kültürlerle saygı duymak, etik kurallara uymak dijital vatandaşların başlıca sorumluluklarından biri olarak görülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

World Wide Web (Dünya Çapında Ağ), İnternet ve Medya

Ağ, bir birimin öğeleri arasındaki bağlantıların bir toplamı olarak tanımlanır. Bu öğelere düğüm, birimlere ise genellikle sistem denir. Ağlar, doğadaki ve toplumdaki karmaşık sistemlerin örgütlenme biçimidir. Ağ toplumu ise, bireysel, grupsal/örgütsel ve toplumsal her düzeyde ana örgütlenme biçimini mümkün kılan sosyal ve medya ağları altyapısına sahip bir sosyal oluşum olarak tanımlanır (Dijk, 2006: 20-24). Ağ, dosyaları bir yerden başka bir yere aktarmak için Hipermetin Aktarım Protokollerini (HTTP) kullanır (Baran, 2014: 238). Ağ aktiftir; demokratik, interaktif ve her türlü bakış açısına yer verir, topluluklar inşa eder (Bilici, 2014: 15).

İnternet ise, ABD Savunma Bakanlığı'nın savaş halinde haberleşme kanallarının tahrip edilmesi riskine karşı alternatif bir haberleşme sistemi oluşturmak adına, 1957 yılında Advanced Research Project Aceny (ARPA)'ı kurması ile ortaya çıkmış bir ağ sistemidir. Bu Network sistemi ARPANET olarak adlandırılmış ve ilk bağlantısını 1969 yılında gerçekleştirmiştir. Türkiye'de ilk internet bağlantısı 1993 yılında gerçekleşmiştir. Kısaca tanımlanacak olursa, internet, birden fazla haberleşme ağının bir araya gelerek oluşturduğu bir iletişim ortamıdır; bilginin üretilmesini, depolanmasını, işlenmesini ve kullanılmasını sağlar. Başlıca amacı iletişim olduğundan dolayı, bilgisayarlar arasında bağlantı kurulması gerekmektedir, bunun için de TCP/IP internet protokolü adında ortak bir dil kullanılmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde ve haberleşme menzili ölçüsünde uzayda bulunan herhangi bir bilgisayarla bağlantı sağlamak mümkündür. Bununla birlikte, interneti işleten, denetleyen veya sahibi olan bir kişi veya kurum söz konusu değildir (Ersöz ve Meral, 2006: 149-150). Günümüzde kişi, hak ve özgürlüklerini korumak adına yasal düzenlemeler yapıyor olsa da tam anlamıyla denetlenebilir ve kontrol edilebilir olduğunu söylemek mümkün değildir.

İnternetin gelişim evrelerine bakıldığında, Web 1.0 sürümünde, tek yönlü bir akış söz konusudur. Bu sürümde, profesyoneller tarafından üretilen medya içerikleri, amatörler tarafından tüketilmektedir. Web 2.0 sürümünde ise, kullanıcılar kendi ürettikleri içerikleri internet sayfalarına yüklemeye, başkalarının paylaştığı içeriklere yorum ve eleştiri yazmaya başlamış, statik olan web sayfaları, dinamik ve interaktif sayfalara dönüşmüştür. Web 3.0 sürümü, daha çok kişiselleştirilmiş bir internet kullanımını ifade eder. Buna göre, akıllı bilgisayar yazılımları sayesinde, sanal ortamda biriktirilmiş bilgi havuzundan kişilerin ihtiyaçlarına uygun verilerin seçilip, o kişilere ulaştırılmasını içerir (Bilici, 2014: 18-19). Kendisinden önceki diğer sürümlerin tüm yönlerinin içeren Web 4.0, insanların, akıllı cihazların ve nesnelerin interneti olan (IoT) arasındaki veri etkileşimlerinin gerçekleştiği insan-makine etkileşimli ağ olarak sınıflandırılır. Sunduğu yüksek zeka ile kullanıcı ve ağ arasındaki ilişkiyi daha güçlü ve daha kişisel hale getirir (Atzori, vd. 2010).

Medya, medya kaynakları, kanallar, içerikler ve izleyiciler arasındaki etkileşimin ürünüdür. Terim, kaynaklar, kanallar ve içerik ağı anlamına gelir (Borchers, 2013: 102). Günümüzde çoğunlukla ağları ve interneti kullandığından dolayı, büyük ölçüde dijitalleştiği söylenebilir. Medya kaynağı, haber, reklam, potcast, eğlence programları gibi medya ve mesaj üreten kişi veya insan grubunu ifade eder. Haber muhabiri, program sunucusu, fotoğrafçı, grafik tasarımcısı, hatta bir sosyal medya fenomeni haber kaynağı olabilir.

Medya "okuyucunun eline fiziksel varlığı olan bir materyal veren basılı medya ve elektrik enerjisi ile ışık ve ses aktaran teknolojiler kullanan elektronik medya olarak ikiye ayrılmaktadır" (Bilici, 2014: 7). Günümüzde her iki medya türü de kullanılıyor olsa da çoğunlukla teknoloji ve ağ kaynaklı medyalar daha çok tercih edilmektedir. Bununla birlikte, geleneksel medyada, medya kaynağı genellikle bir kurum veya bir kurum tarafından seçilmiş kişiler olsa da günümüzün ileri teknolojiyi kullanan medya ortamlarında herkes medya kaynağı rolünü üstlenebilir, bu medya ortamları yeni medya olarak adlandırılır. Yeni medya, bütünsel, etkileşimli, medya işlemlerinin biçimini tanımlayan teknik dijital kodlar kullanan, kitle iletişiminde olanak sağlayan medyalar olarak tanımlanır (Dijk, 2006: 9). Yeni medya araçlarına örnek olarak, DVD, CD, Web siteleri, internet, sosyal medya, mobil uygulamalar, akıllı cihazlar verilebilir.

Hızla gelişen web sürümleri, internet ve medya araçları, kitle iletişimine sürekli olarak farklı biçimler vermektedir (yazı, telgraf, telefon, kısa mesaj, mail, görüntülü konuşma, sesli ve yazılı medya içerikleri vb.) Gelişen her teknoloji yaşam biçimlerimizde birtakım değişiklikler yaratmakta ve bu değişiklikler zamanla büyük değişimlere neden olmaktadır. Kitle iletişimi birey ve toplum için çok şey ifade eder. “Kitle iletişimi, kitle iletişim araçları ve izleyicileri arasında ortak anlam yaratma sürecidir” (Baran, 2014: 26). Medyatik mekanizma, toplumu oluşturan bireylerin ‘anlamlandırma’ becerisi sayesinde işler ve tüm toplumsal unsurlar arasındaki etkileşim, bu işlemle gerçekleşir. Bunun sonucunda, her durum, tekrar anlamlandırmalara aracılık ettiğinden, toplumsal sistem, kararsız denge halini korur ve devinimini devam ettirir. Bu süreç, bireylerin ve toplumsal unsurların birbirlerini inşa etmelerini mümkün kılar (Anık, 2014: 23). Dolayısıyla medya, kitle iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı, toplumun kültürel değerlerinde, inançlarında ve yaşam biçimlerinde değişiklikler yapmayı, dolayısıyla kitleleri yönlendirmeyi daha da kolaylaştırmaktadır.

Sosyo-Kültürel Yapıda Medya

Geleneksel anlamıyla kültür kolektif bir olgudur, öğrenilir, aynı sosyal çevrede olan insanlarla paylaşılır (Hofstede, vd., 2010: 6). Nesilden nesile aktarılan ortak bir yaşam biçimidir. Medya ortamlarında geleneksel kültür ve kitle kültürü iç içe geçmiş iki kavramdır. Nitekim kitle kültürü, geleneksel kültürden farklı olarak endüstrileşmiş yapay bir kültüre atıfta bulunur. Kitle kültürü, endüstri tarafından pazarlanan büyük ölçüde ekonomik ve ideolojik amaçla kitlelerin kullanımına sunulan, satın alınabilen ürünler veya ortak yaşam tarzları yaratan davranış biçimleri olarak tanımlanabilir. Endüstrileşmiş olması, çıkar gruplarının kâr sağladığı anlamına gelir. Bu nedenle ait olduğu gruplara hizmet eder ve toplumu yönlendirirken ekonomik ve ideolojik olarak baskı altındadır, dışarıdan ya da yukarıdan dayatılmaz, içerden ve aşağıdan egemen güçlerin ekonomik çıkarları doğrultusunda yapılandırılır (Fiske, 2005: 2). İster yazılı ister sözlü olsun, medya bizi neyi, nasıl düşünmemiz gerektiği konusunda bilgilendirir, yönlendirir ve algımızı şekillendirir. Kitle iletişim araçları ile öylesine çevriliyizdir ki onların etkilerine çoğu zaman bilinçsizce maruz kalırız. Bu içerikler, duygularımızı harekete geçirir, zihinlerimizle oynar, metalaştırır ve bizi bize tanımlayarak gerçekliklerimizi şekillendirir.

Kitle kültürü de geleneksel kültür gibi, kitleleri ortak bir paydada buluşturur, bu kitleler sadece belli bir ülke sınırları içinde yaşayan gruplardan oluşmaz, yaratılan moda fikirler, kıyafetler, davranış biçimleri, çok daha büyük bir ölçekte tanıtılır ve tüketime sunulur. Ancak hızla tüketilen bu kültür, yerel kültürlerden farklı olarak kısa ömürlüdür ve sürekli olarak bir yenisi ile değiştirilir. Artık kültür bir metadır, satın alınır, tüketilir ve bir yenisi tekrar satın alınır, bu döngü hep böyle devam eder. (Bauman, 2012)’e göre, kitle kültüründe “kültür: bir uyarıcıdan sakinleştiriciye; modern devrimin cephaneliğinden, koruyucu ürünler deposuna dönüşmüş; stabilizatör, hemostat, cayroskop denilen dengeleyici fonksiyonların adı olmuştur. Kültür bu işlevlerin arasında (kısa ömürlü, kısa sürede değişecek olan) kalmış ve hareketsizleştirilmiştir”. Geleneksel kültür, kitle kültürünün hegemonyası altında sıkışıp kalmış, yozlaşmış ve bazı yönleri parçalanıp, değişime zorlanmıştır.

Toplumlarda geleneksel kültür ve kitle kültürü eş zamanlı olarak öğrenilmeye başlanmaktadır. Ancak her biri, farklı amaçlara hizmet etmektedir, geleneksel kültür bir ulusun kültürünü yaymayı ve devam ettirmeyi; kitle kültürü, küresel kültürü yaymayı ve dünya vatandaşı olarak bireyleri dünya toplumuna entegre etmeyi amaçlamaktadır. Medyadan yayılan kitle kültürü, geleneksel kültürde olduğu gibi gelecek nesillerin yetişmesinde belirleyici rol oynar. Medya, okullarda, evlerde, müzelerde, kütüphanelerde, alışveriş merkezlerinde, oyun alanlarında günlük hayatın aktığı her yerde yaygın olarak kullanılmaktadır. İnsanlar sürekli olarak medya içeriklerine maruz kalmakta, bilinçli veya bilinçsiz olarak medya içeriklerinin etkisi altında kalmaktadırlar. Bilgisayar, telefon, tablet, ipad gibi artık küçük çocukların bile oyun araçları haline gelen iletişim teknolojileri aracılığıyla sosyal medya platformları her yaşta insanın kullanımını mümkün kılmaktadır. İnternet ve ileri teknoloji tabanlı uygulamalar, geleneksel iletişim biçimlerini değiştirerek zaman ve mekân sorunsalını ortadan kaldırmıştır. Bu mecralar aracılığıyla dünyada olup bitenler kitlelere kolaylıkla aktarılabilen, iletişim anlık olarak gerçekleştirilebilmekte ve bu sayede ister küresel ister yerel ölçekte istenilen etki ve tepki hızlı bir şekilde sağlanabilmektedir. Bu uygulamalar aracılığıyla, katılımcı ve etkileşimli bir toplum yaratılmaktadır.

MEDYADA MANİPÜLASYON

Medya, teknolojik ve sosyokültürel ortak bir kültür oluşturmaktadır. Oluşturulan bu kültür, küresel dünyanın, küresel vatandaşlarını ortak bir ideolojide buluşturmayı, ortak çıkarlar ve ortak yaşam tarzları oluşturmayı ve böylece bir arada yaşamaya olanak sağlamayı amaçlamaktadır. Medya aracılığıyla yayılan kültür, kısa sürede hayatın içerisinde yer bulmakta, toplumun siyasi, ekonomik, sosyokültürel yapısı kitleleri yönlendirmeye çalışanların istekleri doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Büyük ölçüde ekonomik ve ideolojik kaygılar ile oluşturulan yeni medya nesnesi olan bu kültürün, toplumun başkalarının çıkarlarına göre hareket etmesini sağlayan gerek toplumsal, gerek bireysel olumsuz sonuçlar doğuran manipülatif ürünlerden oluştuğu söylenebilir.

“Manipülasyon (yönlendirme), haberin ve bilginin ekonomik, sayasal, dinsel, etnik ve örgütsel çıkar çevrelerinin veya kişisel beklentilerin doğrultusunda kullanılmasıdır” (Karakaya, 2006: 176). Medyayı yönlendirme yetisine sahip çıkar grupları, çoğu zaman kitleleri manipüle eden içerikler üretirler. Medya, kötü amaçlı kimselerce kolaylıkla bir manipülasyon aracı olarak kullanılabilir. Teknolojinin geldiği son noktada, yeni medya nesnesi, algoritmik manipülasyona tabidir. Örneğin, uygun algoritmalar uygulayarak bir fotoğraftaki bulanıklık otomatik olarak kaldırılabilir, kontrast iyileştirilebilir, oranlar değiştirilebilir, hatta fotoğraftaki bir nesne silinebilir ve başka bir nesne eklenebilir. Kısaca, medya programlanabilir ve manipülatif bir araca dönüştürülebilir (Manovich, 2001: 50).

Bununla birlikte medya, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi kutuplaşmaları destekleyerek bu zıtlıkların arasındaki sınırları daha belirgin hale getirmiştir. Medya, mantıksal çıkarımlara başvurulmuş kavranması gereken konuları, dogmatik bir şekilde basitleştirerek tarihsel, kültürel ve politik boyutlarından soyutlamaktadır. Artık, seyirsel ve sansasyonel olan içerikleri, medyatik kitle kültürünün iki temel bileşeni haline gelmiş, kitle iletişim araçlarının bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma işlevi geri plana atılmış, ekonomik işlev başlıca hedef olarak medyayı kıskacı altına almıştır (Tatal Cheviron, 2006: 124). Günümüzde çevrimiçi uygulamalarda ve internet sitelerinde kullanılan medya içerikleri; renkler, logolar, görüntü ve fotoğraflar, zihni devamlı olarak uyaran görseller, bu ortamlarda daha fazla vakit geçirilmesi, ürünlerin satılması, fikirlerin empoze edilebilmesi için tasarlanan akıl oyunları doludur. Bir süre bu sitelerde vakit geçirdikten sonra, daha fazla benzer görüntüye bakma isteği duymak, kredi kartı ile alışveriş yapıldığı için paranın eksildiğini fark etmeden bilinçsizce alışveriş yapmak, sürekli farklı bilgilerin akışta olması sebebiyle saniyelik olarak duygu durumlarının değişmesi vb., medya endüstrileri tarafından öngörülen davranışlardır.

Borchers, medyaya ilgili üç varsayım ileri sürer (2013: 102-103):

- ✓ Medya bizi ikna eder
- ✓ Medya kaynakları, kanallar ve içerikler bize dolayımlanmış gerçeklikler sunar
- ✓ Medya kaynakları kâr amaçlı işletmelerdir

Medya kaynakları, kanallar, içerikler, ürünler, insanlar ve bunların kültürümüzdeki yeri hakkında bilgi oluşturarak bizi hizmet satın almaya ikna eder. Reklam profesyonelleri tarafından bize sunulan seçeneklerden birini seçer ve kendi seçimlerimizi yapmakta özgür olduğumuzu düşünürüz. Reklam izleyiciye, ideal yaşam örnekleri sunar; mükemmel saçlar, mükemmel evlilikler, mükemmel evler, mükemmel yiyecekler... Bu reklamlar, güzellik algımızın ve yaşantımızın ölçütleri olarak birer parametre görevi üstlenir, seçimlerimizi ve yaşam tarzlarımızı etkilerler. Bize gösterilen standartlara ulaşamadığımızda kendimizi eksik hissederiz, bu nedenle idealize ettiğimiz görüntüyü ve yaşamı elde etmek için büyük miktarlarda paralar harcarız. Medya tarafından bize gösterilen, resim, görüntü, kelime, ses vb. birçok farklı bileşen bizi satın almaya teşvik eder. Yapay bir dünya olan medyada dil, imge, duygu ve mantık tamamen hedef kitleyi ikna etmek üzerine yapılanmıştır. Zira, medya kaynakları, kanallar ve içerikler bize dolayımlanmış gerçeklikler sunar. Dünyaya, insanlara ve ürünlere dair oluşturduğumuz izlenimler, gerçek deneyimlerimizden değil, medyanın bize gösterdiği imge, ses, görüntü vb. içeriklerin yorumlanmasıyla oluşur.

Medya, kültür endüstrisi ve yeni yaşam biçimlerinin tanıtılmasında sürekli bir bilgi kaynağı konumundadır. Medyayı, içinde bulunduğu ekonomik ve politik sistemden ayrı düşünmek mümkün değildir. Medyanın kitlelere bilgi sağlarken bu sistemi ve kendi ekonomik, politik çıkarlarını da göz önünde bulundurduğunu unutmamak gerekir. “kültür endüstrisi üçüncü kişilerin “hizmetindedir”, sermayenin gerileyen dolaşım süreçlerine ve varlık sebebi olan ticarete yakınlığını korur. İdeolojisi her şeyden çok bireysel sanattan ve onun ticari sömürsünden ödünç alınmış yıldız sistemine dayanır. Kültür endüstrisinin işleyiş yöntemleri ve içeriği insani olmaktan ne kadar uzaklaşırsa, o kadar gayretli ve başarılı bir şekilde, sözde yüce kişilikleri yaygınlaştırır ve başarıyla iş görür” (Adorno, 2003: 39).

Medya platformları, kişi ve kuruluşların ne kadar izlendikleri, beğenildikleri veya beğenilmedikleri konusunda ölçülebilir veriler sağlar. Bu mecralarda talep görme, bir ölçüt olarak baz alındığından ve daha fazla tanınmaya teşvik ettiğinden, kişi ve kurumlar hedef kitlelerini cezbeden, ödüllendiren ve manipüle eden doğru yanlış birçok mesaj yayımlarlar. Bu mesajlar farklı ikna teknikleri ile birlikte verildiğinde, kitleler üzerinde büyük etkiler yaratabilirler. Kullanılan teknikler her zaman etik değildir ancak kitlelerin ilgisini çekme kaygısı güden kişi ve kurumlar, nihai amaçlarına ulaşmak için çoğu zaman etiği gözdardı edebilirler. “Bireylerin inançlarını ve davranışlarını bilinçli olarak seçmelerine izin veren ikna edici iletişim etik, seçimi reddeden ise etik değildir” (Borchers, 2013: 69). Seçim yapmak, ikna sürecinin etik olarak gerçekleşmesine olanak verir, aksi bir durum söz konusu ise süreç, etik dışı olarak zorlama veya şiddete dönüşür. Ancak kitleleri aldatmaya çalışan ikna ediciler,

seçimi etkileyebilecek bazı kilit bilgileri kitlelerden saklayarak, onları aldatma yoluna gidebilirler. Kitle iletişim araçlarından yayılan medya içerikleri, birçok kurum ve kişinin denetiminden geçmektedir. Ancak yine de yanıltıcı bilgi paylaşımının önüne geçmek oldukça zordur. Medya kanalları, taraflı veya kendi çıkarları doğrultusunda haber yapmak adına, haberlerin içeriğiyle oynayarak olduğundan farklı gösterebilir, onları daha da dikkat çekici kılabilir, gizleyebilir ve bu şekilde algı yönetimi yapabilirler, buna göre, medyaya hiç yansımaya değer olmayan olaylara: omission; abartılarak ön plana çıkarılan olaylara: exagération; saptırılan olaylara ise: distorsion denmektedir (Topuz, 2006).

Baker ve Martinson (2001: 160), ikna ediciler tarafından göz önünde bulundurulması gereken 5 etik standart sunar:

- ✓ Doğruluk
- ✓ Orijinallik
- ✓ Saygı
- ✓ Eşitlik
- ✓ Sosyal Sorumluluk

Doğruluk maddesi, verilen mesajın doğruluğuna atıfta bulunur. Orijinallik, ikna edenin özgünlüğü, dürüstlüğü, bağımsızlığı gibi karakteristik yapılarına odaklanır. Saygı, ikna edenin hedef kişi veya kitlenin itibarını, hakkını, çıkarını gözeterek, ikna sürecini yürütmesini içerir. Eşitlik, ikna edici ile edilen kişi veya kişiler arasında eşitlik olmasını ve savunmasız kitlelerin hedef alınmaması gerektiğine vurgu yapar. Son olarak sosyal sorumluluk maddesi ise, ikna edenin toplumun etik değerlerini dikkate alarak, herhangi bir grubu ayırıştırılmadan, kamu yararına olan mesajları vermesi gerektiğini öne sürer.

Profesyonel Gazeteciler Topluluğu (2014) medyadan uyması beklenen etik kurallar için bir dizi etik standart belirlemiştir, bunlardan birkaçı aşağıda verilmiştir:

- ✓ Yayınlanmadan önce bilgiler doğrulanmalı
- ✓ Bir hikayeyi anlatırken, tanıtırken veya özetlerken yanlış aktarmamaya dikkat edilmeli
- ✓ Gizli ve kanunsuz bilgi toplama yöntemlerinden kaçınılmalı
- ✓ Güçlü olanların sorumlu tutulması konusunda uyanık ve cesur olunmalı
- ✓ Stereotiplerden kaçınılmalı
- ✓ Etiket savunuculuğundan kaçınılmalı
- ✓ Gerçekler ve bağlam asla çarpıtılmamalı

Burada başta medya çalışanları olmak üzere, tüm içerik üreticilerinin uyması gereken başlıca etik kurallar belirtilmiştir. Herhangi bir içerik yayınlamadan önce kişi hak ve özgürlüklerini, etik kuralları, kültürel değerleri ve toplum çıkarlarını gözetmek hayati önem taşımaktadır. Bugün medya çocukların ve gençlerin kültürel referans olarak kullandıkları başlıca araç olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle toplumsal sorumluluk bağlamında, sosyokültürel düzenin devamı ve ortak çıkarların gözetilmesi medya ortamlarının akılcı ve faydalı kullanımı için büyük önem arz eder.

SONUÇ

İçine girdiğimiz yüzyılda, iletişim deyince aklımıza ilk gelen şey kitle iletişim araçlarıdır. Yüzyıllardır geleneksel kültürlerin devamını sağlayan iletişim olgusunun, artık kitle kültürünü de yayma, devam ettirme ve dolayısıyla toplumu yönlendirme görevlerini üstlendiği bilinmektedir. Hızla gelişen web sürümleri, internet ve medya araçları iletişim biçimlerimizi ve ortamlarımızı sürekli olarak değiştirmektedir. Ağ ve teknoloji aracılı bu ortamlarda, her kültürden birçok insan bulunmaktadır. Çokkültürlü bu ortamlarda yaratılan ortak kültür, kültür endüstrisi veya kitle kültürü olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra, teknolojik gelişmeler zaman içerisinde bireyleri de içerik üreticisi konumuna getirmiş, toplumun başlıca bilgi kaynağı olarak görülen gazete, dergi, TV, radyo gibi geleneksel medya kaynaklarının görevinin, bireyler tarafından da yapılmasına olanak tanımıştır. Ancak bu durumun, birçok avantajının olmasının yanı sıra, birçok dezavantajının da olduğu bir gerçektir. Avantaj olarak, bilgi ve haber geleneksel medya ve onu yöneten çıkar gruplarının tekelinde olmaktan çıkmış, haber saklama, yalan haber, saptırma gibi olgular kolaylıkla ortaya çıkarılabilir hale gelmiştir. Zira artık her bireyin bilgi ve haber paylaşma olanağı mevcuttur. Ancak teknoloji sayesinde saniyeler içerisinde kitlelere ulaşabilen medya ister kurum, ister birey tarafından üretilmiş olsun manipülasyona açıktır. Bu noktada etik, içerik üreticisi olan hem birey hem de geleneksel medya kanalları için önemli bir kavram olarak ortaya çıkar. Kitleleri yönlendirme, etki ve tepki yaratma, değer ve inançlarda, yaşam biçimlerinde değişiklik yapma gibi birçok işlevi olan medyanın çıkar grupları için kötüye

kullanımı toplumsal büyük sorunlara neden olabilmektedir. Sonuç olarak, medya kullanıcısı olan her vatandaşın ve medya kanallarının, kişi hak ve özgürlüklerini dikkate alarak hareket etmesi günümüz ağ toplumunun gerekliliklerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. (2003). *Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken*. (Çev. Bülent O. Doğan). Cogito.
- Anık, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. Derin Yayınları.
- Atzori, L, Iera, A., & Morabito, G. (2010) "The internet of things: A survey." *Computer networks*.2787-2805. DOI:10.1016/j.comnet.2010.05.010
- Baker, S., & Martinson, D. L. (2001). The TARES test: Five principles for ethical persuasion. *Journal of Mass Media Ethics*, (16), 148–175. Erişim Tarihi: 20.08.2022 http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/the_tares_test-five_principles_for_ethical_persuasion.pdf
- Baran, S. J. (2014). *Introduction to Mass Communication: Media Literacy and Culture*. McGraw Hill.
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modern Dünyada Kültür*. (Çev. İhsan Çapcıoğlu- Fatih Ömek) Atıf Yayınları.
- Bilici, İ., E. (2014). *Medya Okuryazarlığı ve Eğitimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Borchers, T. A., (2013). *Persuasion in the media age*. Waveland Press.
- Dijk, V. J. (2006). *The Network Society: Sosyal Aspects of New Media*. London: Sage Publication.
- Ersöz, S., ve Meral, P., S. (2006). *İnternet Okuryazarlığı ve Dijital Uçurum*. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya okuryazarlığı içinde*, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi: 149-159.
- Fiske, J. (2005). *Reading the popular*. Routledge.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.
- Karakaya, S. (2006). *Türk Medyasında Haberin Manipülasyonu ve Dezenformasyon*. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya okuryazarlığı içinde* (ss. 176-178). Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi:176-178.
- Manovich, L, (2001). *The Language of New Media*. Massachusetts Institute of Technology.
- Society of Professional Journalists. (2014). *Code of ethics*. (Available from Society of Professional Journalists, 3909 N. Meridian Street, Indianapolis, IN 46208.) Erişim Tarihi: 23.08.2022 <https://www.spj.org/ethicscode.asp>
- Topuz, H. (2006). *Medya eğitimi: Medya çözümlemesi*. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya okuryazarlığı içinde*, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi:1-3.
- Tutal Cheviron, N. (2006). *Medya Okur-Yazarlığı: Erişim Sorunu, Seyirselleşme ve Sansasyonelleşme*. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya okuryazarlığı içinde*, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi: 116-126.

Eğitim Yöneticilerinin Eğitim Yönetim ve Denetimine İlişkin Metaforları

Metaphors of Education Administrators on Education Management and Supervision

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilköğretiminin birinci ve ikinci kademesinde çalışmakta olan müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimi ve denetimine ilişkin algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesidir. Araştırma 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Mersin ili Silifke ilçesindeki okullarda görev yapmakta olan 40 müdür ve müdür yardımcısı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin algılarının genellikle olumlu olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda müdür ve müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin algılarının genellikle nötr veya olumsuz olduğu görülmüştür. Olumsuz metaforlar incelendiğinde bu olumsuzluğun denetim alanının belirsiz ve kontrol edilemez bir süreç olarak algılanmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç 12 geçersiz metafor ile birlikte katılımcıların bir kısmının eğitim yönetimi ve denetimi hakkında veya metafor üretme hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yönetimi, Eğitim Denetimi, Metafor.

ABSTRACT

The metaphors of the perceptions of the principals and principals who are in education in the first and second education of the primary education of this purpose, about the education management and education are transportation education. The research can be carried out in the spring term of the 2021-2022 academic year with the application of 40 principals and directorates, whose schools are located in Mersin Silifke. It is thought that the perceptions of research directors and principals towards their education will be positive. Evaluation of the education of research directors and principals for their education or it is thought to be negative. For negative metaphors, this negativity control is achieved because it is perceived as a complete and controllable process. As a result of the research, 12 adults have information about a metaphor, about an educational process related to metaphor.

Keywords: Education Management, Education Supervision, Metaphor.

GİRİŞ

Problem

İnsanlar henüz dünyaya gelmeden önce öğrenme süreçleri başlar ve dünyaya geldikleri andan itibaren öğrenme merakı ve isteği içerisindedirler. Eğitim, bu öğrenme süreci için en uygun çevrenin oluşturulması, bireyin davranışlarında istendik yönde kalıcı değişiklik sağlanması ve bu değişikliklerin değerlendirilmesinden oluşan süreçtir (Sönmez, 1994).

Türk Eğitim Sistemi, 18 milyon 85 bin 942 öğrencisi, bir milyon 112 bin 305 öğretmeni, 65 bin 125 okulu ve 732 bin 381 dersliği ile toplumun en fazla etkileşim içinde olduğu en büyük yapıdır (MEB, 2020). Bu kadar büyük bir sistemin yönetilmesi içerisinde hassas dengeler barındırmakta ve her biriminde büyük bir dikkat gerektirmektedir. Hua ve Herstein'e (2003)e göre, başarılı bir eğitim sistemi yönetiminin bilgi ve veri yoluyla nitelikli bir politika oluşturarak uygulanması ve izlenmesi ile mümkündür. Dolayısıyla bir eğitim sisteminin en önemli koşullarından birisi eğitimin tüm bileşenleriyle birlikte yönetilmesidir (Akt: Eranıl, 2021).

Eğitim yönetimi, en kısa açıklamasıyla yönetim biliminin eğitim sistemine uygulanmasıdır. Bir eğitim sistemi, yalnızca okul düzeyinde değil bir bütün olarak eğitim sistemini analiz etmeyi ve sentez üretmeyi konu edinir. Toplumda yerleşik haldeki eğitim sisteminin felsefesini, bu felsefenin dayandırıldığı amaç, değer, yapı, görev ve politikaları inceler; tüm bunlara dayalı olarak da eğitim yöneticilerinin davranışlarını açıklamaya çalışır (Balcı, 2019).

Şevki Kepez¹
Bayram Semiz²
Celil Uyar³
Şerife Özge Yıldız⁴

How to Cite This Article

Kepez, Ş., Semiz, B., Uyar, C. & Yıldız, Ş. Ö. (2023). "Eğitim Yöneticilerinin Eğitim Yönetim ve Denetimine İlişkin Metaforları" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8282-8299. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71211>

Arrival: 20 May 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Okul Müdürü, MEB, Mersin, Türkiye. ORCID: 0009-0001-8875-0978

² Müdür Yardımcısı, MEB, Mersin, Türkiye. ORCID: 0000-0002-9605-2440

³ Okul Müdürü, MEB, Mersin, Türkiye. ORCID: 0009-0005-1657-6279

⁴ Müdür Yardımcısı, MEB, Mersin, Türkiye. ORCID: 0000-0002-7108-274X

Eğitim sisteminde yonetim kadar onemli bir diğer bileşen ise denetimdir. Aydın (2000)'a göre denetim, bir örgütün amaçlarına ulaşma ve hedeflerini gerçekleştirme derecesini belirlemek, sonuçların daha iyi bir düzeye çıkarılabilmesi için ihtiyaç duyulan önlemleri almak ve süreci geliştirmektir. Bu hedef doğrultusunda örgütsel işleyiş bütüncül olarak, planlı ve programlı bir şekilde sürekli olarak izlenir, işleyişteki eksik yönler saptanır, bulunan hataların tekrarlanmaması için ilgili önlemler alınarak sistem iyileştirilmeye çalışılır. Denetim bir örgütteki devamlılığı sağlamak için yapılması şart olan etkinliklerin tamamı olduğu için, eğitim sisteminde de sağlıklı denetim mekanizmaları bulunmak zorundadır. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda eğitim denetiminin, eğitim-öğretim faaliyetlerinin hedef ve amaçlarına uygun olarak nitelikli bir şekilde ortaya konabilmesi için gerekli olan yol gösterme ve inceleme çalışmaları olduğunu söylemek mümkündür (Akt:Çakırer, 2010).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilköğretimin birinci ve ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimi ve denetimine ilişkin metaforlarını (bakış açılarını) belirlemektir.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim yönetimine ilişkin metaforları nelerdir?
2. İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin metaforları nelerdir?
3. İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin metaforları nelerdir?
4. İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin metaforları nelerdir?
5. İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim denetimine ilişkin metaforları nelerdir?
6. İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin metaforları nelerdir?
7. İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim denetimine ilişkin metaforları nelerdir?
8. İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin metaforları nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Eğitim yönetimi ve denetimi, eğitim sistemimizin istendik ve nitelikli çıktılar üretebilmesi, insani ve milli değerlerimiz doğrultusunda edinilen amaçların gerçekleştirilmesi için sürekli olarak değişen ve gelişen bir süreçtir. Ülkemizdeki eğitim yönetimi ve denetimi bilimsel kuramların ülkemize uyarlanmış haliyle işlemektedir. Elbette ki bu kadar büyük bir örgütün yönetimi ve denetimi sırasında çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bunlardan birisi okul müdür ve müdür yardımcılara, alanyazında tartışmalar sürmesine rağmen ders denetimi sorumluluğunun yüklenmiş olmasıdır. Ülkemizdeki müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimi ve denetimi alanında nitelikli bir eğitim almadığı bilinmektedir. Okul yöneticiliği ve yöneticilik yardımcılığı görevlerine getirilirken, yerleşik kurallar bulunmadığından dolayı ilgili kriterleri taşıyıp taşımadıkları çoğunlukla araştırılmamaktadır. Çoğu zaman "iş işte öğrenilir" düsturu ile bu konumda çalışan müdür ve müdür yardımcıları, kamusal ve hukuki süreçlerle ilgili sorunlar yaşamaktadır. Tüm bunlar sebebiyle eğitim yönetimi ve denetimine karşı olumsuz tutumlar geliştirebilmektedirler.

Bu araştırmanın amacı, ilköğretimin birinci ve ikinci kademelerinde görev yapmakta olan müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimi ve denetimine ilişkin ürettikleri metaforların incelenerek, tutumlarının saptanmasıdır. Alanyazın incelendiğinde, bu konuyla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlandırıldığı esaslar aşağıdaki gibidir:

Araştırma Mersin ili Silifke ilçesinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapmakta olan toplam 40 müdür ve müdür yardımcısı ile sınırlıdır.

Araştırmada toplanan veriler 2021-2022 bahar dönemi ile sınırlıdır.

Araştırmada kullanılacak olan veriler katılımcıların uygulanan yarı yapılandırılmış formdaki sorulara vermiş oldukları yanıtlar ile sınırlıdır.

Tanımlar

Yönetim: “Yönetme işi, çekip çevirme, idare” (TDK)

Eğitim Yönetimi: “Bir eğitim kurumuna ilişkin bütün işlerin denetimi ve yürütülmesi” (TDK).

Denetim: “Kamu ya da özel bir kuruluşa ilişkin bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğunun saptanması ve rapor edilmesi amacı ile bir uzman birimi tarafından kanıt toplama ve değerlendirme süreci”

Eğitim Denetimi: “Eğitim ve öğretim çalışmalarının yürürlükteki yasa, tüzük, yönetmelik ve genelgelere göre yapılıp yapılmadığının incelenmesi, yoklanması ve soruşturulması işi.”

Metafor: “Mecaz” (TDK)

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yönetim

Yönetim, genel olarak bir işin insanlar aracılığıyla yaptırılmasını ifade etmektedir. Daha geniş anlamda ise yönetim; bir örgütün önceden belirlenmiş hedeflere ulaşılması için, sahip olunan kaynakların organize edilip, gelecekte ulaşılması beklenen hedef ve amaçların belirlendiği süreç olarak tanımlanabilir (Memduhoğlu, 2010: 2).

Yönetim birbirinden farklı işlerin yapılması için gerekte olan davranışların bütünüdür. Bu sebeple yöneticiler hiyerarşide kendisinden alt kademede olan insanlarla birlikte çalışır ve kazanılan başarı da bu insanlarla ortak çalışmanın sonucudur. Bir yöneticinin yönettiği örgüt elemanları yalnızca insanlar değildir. İyi bir yönetimde, nitelikli iş gücünün yönetiminin yanı sıra, maddi ve somut tüm bileşenlerin de yönetilmesi gerekmektedir. (Özalp,2010). Bu tanımlardan yola çıkarak, yönetim için kısaca “Değişen çevrede sınırlı kaynakları verimli şekilde kullanarak örgüt amaçlarına etkin bir şekilde ulaşmak için başkalarıyla iş birliği yapmaktır” diyebiliriz. Tüm bu tanımların vurguladığı 5 esas nokta bulunmaktadır, bunlar:

- ✓ Başkalarıyla birlikte verimli şekilde çalışabilme,
- ✓ Verimlilik ve etkinlik arasındaki dengeyi tesis edebilme,
- ✓ Belirlenen örgüt amaçlarına ulaşabilme,
- ✓ Sınırlı kaynaklardan en etkili şekilde faydalanabilme,
- ✓ Değişen çevreye uygun adımlar atabilme (Özalp,2012).

Yönetim Yaklaşımları

Tarihteki en eski bilim dallarından birisi olarak yönetim, günümüze gelinceye dek birçok aşamadan geçmiştir. Milattan önceki çağlardan başlayarak, sosyal bir grubun bulunduğu her yerde yönetimin var olduğundan söz etmek mümkündür. Başlangıçta herhangi bir bilimsel yaklaşıma sahip olmayan, tamamen toplum içgüdüleri doğrultusunda yaşanan toplumun gereksinimlerinin karşılanması doğrultusunda adımlar atılmasından müteşekkil olan yönetim biçimleri, özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte gelişmiş ve bilimsel nitelik kazanmıştır.

Klasik Yönetim Yaklaşımları

1800’lü yılların sonlarında sanayi dallarının birçoğunda kaynak miktarı yeterli seviyeye gelmiş ve büyümede sabit kalarak etkinliğin artırılması olarak ifade edilen “rasyonelleşme” dönemine başlamıştır. Örgüt elemanlarının çoğalması ile birlikte giderek karmaşıklaşan ve etkili yönetimin zorlaştığı bu dönem, kaynak yönetiminde daha verimli ve etkin çözümlerin arayışıyla birlikte klasik yönetim anlayışını doğurmuştur (Bolat vd., 2008).

Klasik yönetim kuramı, yönetimin kapsamının ve niteliğinin ne olması gerektiğine ilişkin açıklama yapan ilk kuram olduğundan dolayı, çağdaş kuramların da oldukça önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Elbette ki bu kuramın ortaya çıkmasından bu yana toplumda, bilimde ve teknolojiye olan gelişmeler sebebiyle şartlar değişmiş olsa da klasik kuramla ortaya konan ve yönetimin özü olarak gösterilen fonksiyonlar (örgütlenme, planlama, koordine etme, yönlendirme, kontrol) hala geçerliklerini korumaktadırlar. Bilimsel olarak yönetim düşüncesinin başlangıcı olarak kabul edilen klasik yönetim, “bilimsel yönetim”, “yönetimsel kuram” ve “bürokrasi modeli” olmak üzere 3 modelden oluşmaktadır (Baransel, 1993: 17).

Neo-Klasik Yönetim Yaklaşımları

20. yüzyıla gelindiğinde, yönetim alanındaki araştırmaların odağındaki sorular değişmiş ve örgüt iletişimi, yönetsel ilişkiler ve çalışanların motivasyonu ile ilgili sorular önem kazanmıştır. Klasik dönem kuramlarının üstünde durduğu yönetim ilkeleri, birçok yönetim örneğinde yeteri kadar yararlı değildi ve örgüt çalışanlarının davranışlarını açıklamakta yetersiz kalıyordu. Kısacası, klasik yönetim kuramları örgüt çalışanlarının motivasyonunu ve davranışlarını önemsememekteydi. Klasik dönem yaklaşımlarının bu nedenlerle yetersiz kalması, yeni yönetim yaklaşımı arayışlarını ortaya çıkarttı ve bu arayışların sonucunda neo-klasik kuram oluştu. Neo-klasik kuram, yaklaşımında insanı merkeze aldığı için insan ilişkileri kuramı ya da davranışçı kuram olarak da adlandırılmaktadır (Benowitz, 2001: 17).

Neo-klasik kuram örgütlerde insan faktörü ve örgüt çalışanlarının iş tatmininin nasıl sağlanabileceği etrafında şekillenmiştir. Neo-klasik kuram, bir örgütün yapısını sosyal bir sistem, denge unsurları barındıran canlı bir organizma, kültür birliğinin sağlandığı gruplar olarak ele almış ve fiziki tüm eylemleri yalnızca veri olarak (Zel, 2001: 90). Neo-klasik kuram, klasik yönetim kuramının fonksiyonlarını kabul etmekle birlikte; aslında klasik kurama örgütün informal yapısını ve insan ilişkilerinin önemini eklemiştir. Bu gelişmelerin yaşanmasına öncülük eden ise Hawthorne deneyleri olmuştur (Scott, 1961: 9).

Modern Yönetim Yaklaşımları

Modern yönetim yaklaşımları, diğer yönetim yaklaşımlarının bazı noktalarda yetersiz kaldığı düşüncesiyle yapılan çeşitli çalışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan en önemli olanları “Sistem Yaklaşımı” ve “Durumsallık Yaklaşımı” olarak adlandırılan yaklaşımlardır.

Sistem yaklaşımı, tek başına bir disiplin olmamakla birlikte, bir örgüt içerisinde ortaya çıkan belirli durumların, olayların, gelişmelerin incelenmesi için kullanılan bir perspektif, bir yöntemdir. Bu yaklaşımın temel amacı, yönetim davranışını dış çevre ile etkileşimi ve ortaya çıkan farklı olaylarla ilişkili olarak (Koçel, 2018: 275).

Durumsallık yaklaşımı ise, bir örgütün her durumda başarılı olmasının cevabını, teknik, yöntem ve davranış farklılıklarında bulmaya çalışmıştır. Bu yaklaşıma göre, bir örgütün yapısı, örgüt içerisinde kullanılan teknoloji, personelin niteliği, örgütsel hedef ve amaçlar gibi faktörler ve örgüt dışında var olan faktörlerin etkileşiminden oluşmaktadır. Bu haliyle durumsallık yaklaşımının sistem yaklaşımına sunduğu katkılar, örgüt yapısının teknoloji ve çevrenin etkileşimi üzerine yapılan araştırmaların sonucunda ortaya çıkmıştır (Can, 2007: 23).

Eğitim Yönetimi

Bir alan olarak eğitim yönetimi, Türkiye ve Batı’da yaklaşık olarak 60 yıllık bir geçmişe sahiptir ve kuramsallaşmada belli bir düzeye ulaşmış olsa da bu alanının niteliği oldukça uzun zamandır tartışma konusudur. Donmoyer eğitim yönetimini eğitimle ilgili kamusal ve yasal politikaların oluşturulması için zemin hazırlayan bir çalışma alanı, Imbere ise uygulamalı bir alan olarak tanımlamaktadır. ABD’de eğitim yönetimiyle ilgili en yaygın görüş bu alanın bir çalışma alanı olarak disiplinden ziyade sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve tarih gibi pek çok alandan beslenen disiplinler arası bir çalışma alanı olduğudur (Yılmaz, 2018).

Türk Eğitim Sisteminde Eğitim Yönetimi

Ülkemizde eğitim yönetimi alanında ulaşılan bilgiler genellikle Batı’da yapılan araştırmalardan aktarılmaktadır. Bu durum da bu alana özgü bilgi üretmek konusunda çeşitli tartışmalara sebebiyet vermektedir. Keza ülkemizde de eğitim yönetimi alanında var olan bilgilerin özgün olmama durumu mevcuttur. Bir ülkenin eğitim sisteminin gelişmesinde, ülkenin kültürel değerleri, olanakları, koşullarının değerlendirilerek özgün bir yaklaşımın ortaya çıkarılarak uygulanması esastır. Farklı ülke ve kültürlerden doğan yönetim sistemlerinin her ülke için uygun olmayacağı aşikardır, dolayısıyla ülkemiz eğitim yönetimi ile ilgili olarak da özgün bir yapıdan bahsetmek mümkün (Karip vd., 2014).

Cumhuriyetin ilanından sonra başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere yönetimin kurucuları, tamamen milli bir eğitim sistemi geliştirmek için 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okulları tek bir çatı altında toplayarak millileştirmişlerdir. Eğitim ve öğretimdeki bu birleşmeyi mümkün kılmak içinse Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte bakanlığa bağlı merkez ve taşra örgütleri düzenli bir yapıya ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 1928 yılında, bakanlıkta görevlendirmek üzere müfettiş, yönetici ve öğretmen yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü’nde pedagoji bölümü açılmıştır. Daha sonrasında yaşanan gelişmeler ise aşağıdaki gibidir.

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)

1953 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)’nin açılmasıyla birlikte kamu yönetimi için uzmanlık programı uygulamaya konulmuştur. Eğitim yöneticilerini ve öğretmenleri de uzmanlaştırmayı

amaçlayan bu programda katılımcılara genel yöneticilik ile ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması, eğitimsel, toplumsal ve ekonomik sorunların belirlenerek bunların çözümüne ilişkin çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Ancak bu program eğitim yönetimi alanındaki konulara yeteri kadar yer vermediği, programa katılacak olan eğitim yöneticisi kontenjanının yılda sadece bir kez 5-10 kişi ile sınırlı tutulması sebebiyle etkili olamamıştır. Ancak yine de TODAİE programı, ülkemizde yöneticilikte uzmanlık diploması veren programlara öncülük etmesi, alanyazına da önemli katkılarda bulunması sebebiyle yönetim tarihimizde güçlü bir yer edinmiştir. 1979-1980 eğitim-öğretim yılından itibaren "Eğitimde Yönetim Uzmanlık Programı" isimli uzmanlık programının işletilmeye başlamasıyla birlikte de eğitim yönetimi alanında işlevsellik kazanmıştır (Kaya, 1979. Akt. Balcı,2008).

İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor

1961 yılında Milli Birlik Komitesi ve DPT aracılığıyla idari reform konusunda çeşitli yenilikler içermekte olan çalışmaların yapılması amacıyla TODAİE denetiminde bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, 10 Şubat 1961 yılında Türk idare sistemine olumlu katkıları olacak çalışma ve düşüncelerin bulunduğu "İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor" isimli bir rapor hazırlayarak paydaş mercilere göndermiştir. Bu rapor, 1962 yılında uygulamaya konulacak olan MEHTAP Projesi gibi geniş kapsamlı birçok projenin de öncülü olmuştur (Coşkun, 2004).

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)

13 Şubat 1962 tarih ve 6/209 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan Merkezi Hükümet Teşkilatı Projesi (MEHTAP), ülkemizde yetiştirilecek olan eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi hakkında çeşitli görüşlerin bulunduğu bir rapor hazırlamıştır. Raporda ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı örgüt yönetiminde görev alan yöneticilerin genellikle öğretmenler arasından seçildiği, seçilen bu öğretmenlerin ise sosyal politika, eğitim yönetimi, ülkemizin genel ekonomik hedeflerine yönelik en azından genel kültür düzeyinde bilgi sahibi olmadan ve eğitim almadan yönetici pozisyonlarına atandıkları, bu konulardaki yetersiz eğitimlerine rağmen kendilerinden eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması yönünde profesyonel davranış beklendiği, ancak eğitimleri gereğince bu yöneticilerin yönetimi öğretmen gözüyle değerlendirdikleri, bu nedenle de ortaya çıkan sorunları tüm açılarıyla göremedikleri ile ilgili saptamalarda bulunulmuştur. Raporda ayrıca, bakanlığın ihtiyaç duyduğu eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi amacıyla eğitim fakültelerinde ilgili bölümlerin açılmasını önermiş, Milli Eğitim Bakanlığı'na ise yönetim kadrolarında yer vermek üzere ihtiyaç duyulan sayıda eğitim yöneticisini yetiştirme görevi verilmiştir. Bu rapor doğrultusunda, 1965 yılında Ankara Üniversitesi'nde, 1966 yılında ise Hacettepe Üniversitesi'nde Eğitim Bölümü açılmıştır (Balcı, 2006).

Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA)

KAYA projesi, ülkemizde yönetim alanında gelecekteki 50 yılı kapsayacak olan kamusal alanda milli hedeflerin ve amaçlarının sağlanması için hazırlanmış olan son ve en kapsamlı çalışmalardan oluşmaktadır. Projenin ortaya çıkmasında ülkemizin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde gerekli olan uyum aşamalarının sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ihtiyacı belirleyici olmuştur. Bu ihtiyaç sebebiyle 1988 yılında TODAİE bir komisyon kurularak ilgili alanlarda araştırma yapılarak raporlanmasını istemiştir ve bu istem neticesinde KAYA Projesi ortaya çıkmıştır. 7 farklı araştırma grubunun katılımıyla oluşturulan proje 1988 yılında başlamış ve 1991 yılında bitirilmiştir. Prof. Dr. Turgay ERGUN başkanlığında yürütülen proje sonunda 3 farklı rapor hazırlanarak yayımlanmıştır. Bu raporlar, "Kamu Yönetimi Araştırması Genel Raporu, Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu ve Mali ve Ekonomik Kuruluşlar Raporu" dur. KAYA Projesi sonucunda yayımlanan raporlardaki her kural uygulanmamış olsa da uygulamaya konulan bazı kararları bulunmaktadır (Coşkun, 2004).

Denetim

Denetim kavramı etimolojik olarak Latin kökenli olup, kontrol etme, yönlendirme anlamlarına gelmektedir (Memduhoğlu, 2012).

Denetim, bireyin faaliyetlerini örgütün hedefleri ile bağdaştıran ve birey ile örgütü bir arada tutan bir yapı olarak bir örgütteki çalışanların yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini, vazifesinin kendisine vermiş olduğu hakları ve yüklediği ödevleri suiistimal edip etmediğini kanuna uygun şekilde tespit etme ve ilgili yasal süreçleri takip etme sürecine verilen isimdir (Taymaz, 2015, s: 3).

Yani denetim, bir örgüt içerisindeki mevcut durumların tespit edilmesi, örgütün hedefleri ile elde edilen çıktıların karşılaştırmalı değerlendirmesi, gerekli olan düzenlemelerin yapılarak örgütün gelişimini ve devamını sağlamayı amaç edinen döngüdür (Gökçe, 1994).

Eğitim sistemlerinde denetim ise, öğrencinin öğretimiyle ilişkili bileşenlerin gelişmesini ve başarısının yükselmesini amaç edinen, öğretmeni motive edici bir ilişki içinde ön yargısız, iş birliğine dayalı bir süreklilik

sunan, öğretmenin mesleki ve bireysel ihtiyaçlarını eğitim sisteminin hedefleri ile ilintilendirerek eğitim örgütünün vizyonuna katkıda bulunan bir süreçtir (Glickman, Gordon ve Gordon, 2014, s. 8, Akt. Özgenel&Yılmaz, 2019).

Denetim Türleri

Eğitim yöneticileri etkin bir eğitim sistemi için denetim mekanizmasının gerekliliği konusunda ittifak halinde iken, bu denetimin uygulanmasının nasıl olması gerektiği hakkında farklı düşüncelere sahiptirler. Tarihsel gelişimine bakıldığında eğitim ve öğretim sürecinde verimliliğin ve etkinliğin artırılması için birbirinden farklı birçok denetim yaklaşımının geliştirildiği görülmektedir. Her bir denetim yaklaşımı başlı başına uygulanmıyor olsa da denetimin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu denetim yaklaşımlarının en önemlileri klinik denetim, bilimsel denetim, gelişimsel denetim, öğretimsel denetim, sanatsal denetim, farklılaştırılmış denetim olarak kabul edilmektedir (Memduhoğlu ve Zengin, 2012).

Bilimsel Denetim

Taylor tarafından geliştirilen bilimsel yönetim ve denetim ilkelerine göre, bir örgütte çalışacak olan bireylerin nasıl seçilmesi gerektiği oldukça önemlidir. Bu anlayışta örgüt personelinin seçiminde bilimsel yöntemler kullanılır ve örgütün en önemli bileşeni yapılacak olan işlerdir. Bu yaklaşıma göre en az çalışma neticesinde en fazla verimin alınması esastır (Toprakçı, 2004: 76). Bilimsel denetimin temelinde otoriter denetim felsefesi bulunmaktadır. Bu felsefeye göre denetim, eğitimcilerin daha önceden belirlenmiş örgütsel amaçları gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ve örgütün standart davranışlarına uygun faaliyetlerde bulunup bulunmadığını içleyen bir süreçtir. Eğitim sistemlerinde bilimsel denetim, sistem çalışanlarının görevlerini yerine getirirken önceden belirlenmiş standartlardan taviz vermemelerini sağlaması yönünden önemlidir. Ancak bu etkileşim tek taraflı değildir, eğitimcinin de eğitim sistemine bireysel ve sistemin gelişimine katkıda bulunacak bireysel aktarımı olmalıdır (Aydın, 2005: 23).

Kliniksel Denetim

"Klinik" sözcüğü, sağlık alanıyla ilişkilendirilen bir kavram olsa da eğitimdeki kullanımı denetmen ve öğretmen arasındaki ilişki ve öğretmenin sınıf/okul ortamındaki davranışlarını incelemek anlamındadır (Kunduz, 2007: 10). Sergiovanni ve Starratt (1988: 305–306) tarafından kliniksel denetim; etkili bir eğitim ortamı için denetmen ve öğretmenin, öğretmenin çalıştığı ortamda yüz yüze iletişim kurması olarak tanımlanmaktadır. Kliniksel denetimin ortaya çıkışında, denetimcilerin çalışırken karşı karşıya kaldıkları sorunların çözüme ulaştırılması isteği belirleyici olmuştur. Öğretim süreçlerine ilişkin verilerin öğretmenin sınıf içinde gözlemlenmesi suretiyle birincil verilerden elde edildiği kliniksel denetimde temel amaç denetmen ve öğretmen arasında kurulacak etkin bir iletişim ile öğretmene eğitim-öğretim etkinliklerinde destek vermektir. Bu gözlemlerin yapıldığı sınıf ortamında, denetmen kendisi ile öğretmen arasında güven ortamını oluşturmakla mükelleftir. Böylelikle öğretmenlere, mevcut performansları ve sağlanması beklenen ideal öğretim performansı arasındaki farkı görebilmeleri için imkân yaratılmış olmaktadır (Zepeda, 2016, s. 84-197).

Gelişimsel Denetim

Glickman tarafından denetim alanına kazandırılan gelişimsel denetimde, denetmen iletişim içerisinde bulunduğu öğretmenin gelişim düzeyini incelemek ve bu gelişimsel düzeye en uygun olan denetim davranışını göstermekle sorumludur. Burada temel amaç, denetim sürecinin korkulu bir süreç olarak algılanmasının önüne geçerek öğretmenlerin gelişimsel gereksinimlerine uygun bir sürece dönüştürmektir.

Gelişimsel denetim, giriş düzeyine en uygun denetimsel davranışın belirlenmesi, seçilen davranışın uygulanması ve öğretmenin gelişiminin gerçekleştirilmesi olmak üzere 3 aşamadan oluşmaktadır (Aydın, 2005: 47–57)

Bu yaklaşımda öğretmenin gelişiminin sağlanması sürecinde öğretmene sunulan üç farklı türde yardım bulunmaktadır. Bunlar doğrudan yardım, dolaylı yardım ve iş birliğine dayalı yardım olarak isimlendirilmektedirler. Her bir yardım türünün uygulanacağı öğretmen grubu farklıdır. Doğrudan yardım, mesleğe yeni başlamış ve alan bilgisi yeterli düzeyde olmayan öğretmenlere uygulanır ve bu yardımda denetmen bir uzman olarak kabul edilir. Dolaylı yardım, alan bilgisi yeterli düzeyde ve öğretimsel etkinliklerde istenen düzeyde başarı elde etmiş olan öğretmenlere, öğretim faaliyetlerinde tam kontrolün verilmesi için sağlanan yardım türüdür ve bu yardım türünde denetmen pasif konumdadır. İşbirliğine dayalı yardım ise, öğretmen ve denetmenin eğitimle ilgili her konuda karşılıklı istenç ve anlaşmaya bağlı olarak sunulan yardım şeklidir (Pehlivan, 2007).

Farklılaştırılmış Denetim

Farklılaştırılmış denetim öğretmenin tam kontrole sahip olduğu ve denetmenin yalnızca gözlemci olmasını sağlayan bir denetim yaklaşımıdır. Glatthorn (Akt.: Fritz ve Miller, 2003: 20-21) tarafından farklılaştırılmış

denetim yaklaşımı içerisinde yer alan 4 seçenektan bahsedilmektedir. Bunlar; “Yoğun gelişim (klinik denetime özel bir yaklaşım), iş birliğine dayalı mesleki gelişim, bireyin kendi başına gerçekleştirdiği gelişim (öğretmen kontrollü), ve idari gözlem” olarak adlandırılmaktadırlar. Öğretmen bu denetim türünde yer alan denetim seçeneklerinden birisini seçer ve denetmen öğretmene bu alanda gelişme imkanı sağlar (Akt: Pehlivan,2007).

Öğretimsel Denetim

Türk Dil Kurumu tarafından öğretim; öğrenmeyi kolaylaştıracak faaliyetlerin düzenlenmesinin, bu konuda rehberlik edilmesi ve gereçlerin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Öğretim, eğitim faaliyetlerinin en önemli boyutlarından birisidir. Houssaye’ye (1986) göre eğitim süreçlerinin birbiriyle ilişkili olan üç ana bileşeni bulunmaktadır ve bunlar öğretim, öğrenme ve pedagoji olarak gösterilmektedir. Öğretim bilgi ve öğretmen arasındaki etkileşimi, öğrenme öğrenci ve bilgi arasındaki etkileşimi, pedagoji ise öğretmen ve öğrenci arasındaki etkileşimin niteliğini ifade eder. Öte yandan öğretim; bilgi, öğretmen ve öğrenci olmak üzere üç faktörle ilişki içindedir. Etkili bir öğretim sürecinde öğretmen tarafından öğrenciye aktarılacak bilgilerin neler olması gerektiği, bu bilgilerin arasındaki bağlantıların neler olacağı ve nasıl kurulacağı, bu bilgilerin hangi aşamalarda ve hangi sırada verileceği belirlenerek, bilgi, öğretmen ve öğrenci arasındaki uyumun sağlıklı bir boyuta taşınması amaçlanmakta, böylelikle öğretimin niteliksel boyutu geliştirilmektedir (Akt. Güneş, 2014:34).

Türkiye’de Eğitim Denetiminin Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde eğitim ve öğretim hizmetlerinin denetlenmesi ve uygulanmasından devlet adına yükümlü olan birim Millî Eğitim Bakanlığı’dır. Tarihsel süreçte de denetim ve denetçilik görevinde bulunanlar bakanlar, üst düzey bürokratlar, bakanlık tarafından özel olarak seçilmiş kişiler, okul müdürleri veya çeşitli makamlardaki başka kişiler olmuştur (Aydın, 2013: 7). Eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin denetimi olmak üzere iki ayrı uygulamanın işletildiği eğitim denetimi, yıllar boyunca bakanlık tarafından müfettiş sıfatıyla görevlendirilmiş bu kişiler aracılığıyla yürütülmüştür.

Türk eğitim denetimi sisteminin tarihsel gelişimine bakıldığında oldukça uzun bir süredir eğitim denetimi sistemimizin olduğu görülmektedir. Eğitim denetimi alanındaki ilk gelişme 1838 yılında çıkarılan ve mekteplerdeki eğitim-öğretim aksaklıklarının giderilmesini amaçlayan “Mahalle Mektepleri Hakkındaki Layiha”sidir. Bu layihada etkili bir sistemden bahsetmek mümkün değildir ve eğitim denetiminin, eğitim-öğretimin daha düzenli bir yapıya kavuşturulması amacıyla sistemli hale getirilmesine ilişkin ilk çalışmalar Tanzimat Dönemi’nde görülmektedir (Buluç, 1997). 1846 yılında eğitim denetiminin öncülü sayılabilecek bir yönetmelikle “okulları denetlemekle ve öğretmenlere rehber olmakla görevli mektep muini adı verilen memurların” görevlendirildiği ifade edilmiştir (Bilir, 2014, s. 41). Tarihimizde ilk kez “1862 yılında okulları teftiş eden memurlara ilk defa müfettiş denilmiş ve bu müfettişlere merkez ve taşra okullarının denetim görevi verilmiştir” (Taymaz, 2011, s.19) denilmiş ve aynı dönemde halkın eğitim almasının sağlanması devletin ve hükümetin başat görevlerinden birisi olarak görülmeye başlanmıştır (Akyüz, 2015, s. 157). 1900lü yılların başından itibaren eğitim alanındaki müfettişler rehberlik ve denetim uygulamalarında görevli memur olmanın yanı sıra idari soruşturma başlatma, yürütme, öğretmenlerin görevlendirilmesi ve öğretmenlikle ilişkisinin kesilmesi konularında da yetkilendirilmişlerdir (Bilir, 1991).

Cumhuriyetin ilanı ve Osmanlı Devleti’ndeki resmî kurumların düzenlenmesi ile birlikte 1922 yılında bir denetim birimi olarak Teftiş Kurulu kurulmuştur. 2011 yılında yapılan değişiklikle bakanlığın denetim birimi “Rehberlik ve Denetim Başkanlığı”, 2016 yılında tekrar “Teftiş Kurulu Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir. Mekatib-i muin olarak adlandırılan tarihimizin ilk eğitim denetmenleri Tanzimat’tan 2010 yılına kadar müfettiş, 2011 yılında il eğitim denetmeni ve 2014 yılında il maarif müfettişi unvanına sahip olmuştur. Bakanlığın taşra yapılanması incelendiğinde denetim birimlerinin denetmene verilen unvanı karşılar şekilde değiştiği görülmektedir. Sürekli olarak köklü değişimler yaşayan eğitim denetimi sistemimizin 2014 yılındaki yeniden yapılanma neticesinde tüm yapıları birleştirilirken, 2016 yılındaki değişiklik ile birlikte tekrar ayrılmıştır. Ayrıca bu değişiklik sonrasında okullarda yürütülen ders denetimi müdürlerin sorumluluğu haline getirilmiştir (Kurum&Çınkır,2017).

Liderlik

İngilizce kökenli olan liderlik (leadership) kelimesinin kök fiili ‘lead’; yön ve yol göstermek, rehberlik etmek, liderlik etmek anlamlarına gelmektedir. “Leader” ise; kılavuz, rehber, baş, lider, önder anlamlarını taşımaktadır (Eraslan, 2004: 2).

Liderlik, bir kişinin önceden belirlenmiş örgütsel ve bireysel hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak için örgütün ve bireylerin çalışmasını etkileyerek onları yönlendirebilmesi sürecidir. Bu tanımdan yola çıkarak liderliğin, lider olan kişinin yaptığı işlerle doğrudan ilgili bir süreç olduğu söylenebilir. Bir diğer ifade ile lider, bir gruptaki etkileşim içinde olan insanların bireysel ve örgütsel amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla takip ettikleri, talimat ve emirleri doğrultusunda davranış geliştirdikleri kişidir (Koçel, 2010: 569).

Liderlik ve Yöneticilik Arasındaki Farklar

Liderlik ve yöneticilik kavramları günlük hayatta eş anlamlılaşmış gibi kullanılsalar da kavramsal olarak oldukça farklı anlamlara gelmektedirler. Yönetici esas olarak yalnızca verilmiş görevleri yerine getiren, hiyerarşik olarak üstünde bulunan kişilere sıkı sıkıya bağlı, var olan sistemi sürdüren, astlarına karşı sert, mevzuat odaklı, merkezîyetçi ve otoriter bir kişidir. Lider ise, strateji belirleyip bunu uygulayan, örgüt ve örgüt çalışanlarının hedefleri arasında ilişki kuran, etkili iletişim becerilerine sahip, personelinin motivasyonunu yükselten, örgütü belirli amaçlar doğrultusunda bir arada tutabilen ve bu amaçlar doğrultusunda örgütü harekete geçirebilen kişidir (Tunçer, 2012: 292).

Güney (2012:40), Liderlik isimli kitabında yöneticiler için şu ifadeleri kullanmaktadır; bir yönetim içinde görev almakta olan yöneticiler mevzuatla tanımlanmış yetkileriyle düşünüp hareket eder, bu sebeple yöneticiler sürece değil yalnızca yapılan işin sonuçlarına bağlı olarak değerlendirme yaparlar. Yöneticiler görev aldıkları kurum ya da kuruluşlara sıkı sıkıya bağlıdırlar. Kısaca yöneticiler yalnızca iyi birer görev adamlarıdır.

Yine Güney (2012:41) bir yönetici ile lider arasındaki farkı liderlerin yasal yetkileri ve dayanakları olmadan da uygulama üretebilmesi olarak açıklamaktadır. Çünkü bir liderin gözü bulunduğu an ve şartlarda değil, yeni ufuklardadır. Liderler herhangi bir kuruluş ve kuruma bağlı olmadan ve destek almadan insanları etkileyerek harekete geçirebilirler. Kısaca her bir lider, kendine özgü şahsiyet sahibi kimselerdir.

Öğretimsel Liderlik

1980’li yılların başında temel bir liderlik rolü olarak ortaya konan öğretimsel liderlik, eğitim ve öğretim programlarının koordine ve kontrol edilmesine dayanmaktadır. Ancak son yıllarda öğretimsel liderliğine yüklenen misyon okulun yeniden yapılandırılmasına dönüşmektedir.

Etkili bir yöneticinin öğretim lideri olduğunu gösteren yargısını destekleyen birçok işlev bulunmaktadır, bunlardan bazıları şunlardır: Etkili bir öğretim lideri, işlevsel bir öğretimin sahip olması gereken amaç ve beklentileri açıkça belirler, bu beklenti ve amaçların öğretmenlere ulaştırılmasını sağlar. Bu liderler zamanlarının büyük bir kısmını öğretimi geliştirme ve öğretime destek sağlama, personelle sürekli yapıcı bir iletişim içerisinde olmak gibi eylemlerle öğretim sorunlarını tespit ve bu sorunlara müdahale etmek ile ilgili uğraşlarla geçirirler (Balci, 1993, s. 29).

Chell’e (1995) göre etkili bir öğretim liderinin sahip olduğu 5 genel özelliği bulunmaktadır: Etkili bir öğretim lideri:

1. Belirli bir vizyona sahiptir.
2. Vizyonu davranışa dönüştürme kabiliyetine sahiptir.
3. Okulun tüm personeli için destekleyici bir ortam yaratır.
4. Okulda işlerin nasıl ilerlediğini bilir.
5. Bilgiyi üretir ve harekete geçirir.

Öğretim liderliğinin barındırdığı rollere gerekli önem verilerek, okulun hedef ve amaçlarının gerçekleştirilmesi sağlanabilir ve böylelikle eğitim-öğretimin niteliği artırılabilir. Bu durumda yapılması gereken en önemli şey, okulların güncel durumlarının geliştirilerek ideal okul seviyesine nasıl çıkarılacağına karar vermektir. Bu süreçte okulun yönetsel kadrosunun en üstünde bulunan müdürlerin üstlenecekleri öğretim liderliğine ilişkin rollerin benimsenmesi istenilen başarının sağlanmasında etkili olabilir. Bu nedenle daha etkili bir okul yönetiminin sağlanmasında yapılması gereken ilk şey, öğretim liderliği kavramının kuramsal temellere oturtularak açıklanmasıdır. Akabinde bu liderlik türünün başarıyla uygulanabilmesi için gerekli olan davranışların ve sağlanması gereken niteliklerin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir (Özdemir ve Sezgin, 2000, s.271).

Metafor

Metafor teriminin kökeni; Latince ve Grekçe “metafora”dır ve öte, aşırı anlamına gelen “meta” ile yüklemek anlamına gelen “pherin” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Günlük hayatta, deyim ve atasözlerimizde de sıklıkla kullanılan metafor, türeyişi öteye aşırıtmak gibi bir anlama sahiptir (Salman, 2003 akt; Akman, Özeren ve Yiğen, 2017).

Lakoff ve Johnson (2005)’e göre bir metafor, soyut olarak kullanılan bir kelimenin veya ifadenin, zihnimizde somutlaştırılarak kavramsallaştırılması halidir. (Saban, 2004).

Perry ve Cooper (2001)'e göre ise metafor; bir nesneyi veya kavramı anlaşılır kılmak maksadıyla bu nesneye/kavrama benzemekte olan başka bir nesnenin/kavramın özelliklerine atıf yapmaktır.

Metafor Türleri

Alanyazında tanımlanmış birçok metafor türü olmasına karşın, bu türlerin genel olarak toplandığı 3 küme bulunmaktadır. Bu türler; yapı metaforları, yönelim-yön metaforları ve ontolojik metaforlardır.

Yapı Metaforları

Bir kavramın farklı bir yapıya dönüştürülerek ifadesine yapı metaforu denmektedir. Yapı metaforları kültürel özelliklere sahip olabildiği gibi evrensel bazı evrensel özelliklere de sahip olabilir (Şeyihoğlu ve Genç, 2011). Lakoff ve Johnson; yapı metaforlarını açıklamak için "tartışma" kavramını metaforik olarak incelemişler ve katılımcıların tartışma kelimesini sözel bağlamından bağımsız olarak tehdit etme, savunma, karşı saldırı, otorite, hakaret, alaycılık, küçümseme, pazarlık, rasyonellik gibi kavramlarla açıkladıklarını bildirmişlerdir. Yapı metaforları bu örnekte görüldüğü gibi bir kavramın işaret ettiği anlamdan farklı kavramlarla açıklanmasıdır (Lakoff ve Johnson, 2005:36).

Yönelim- Yön Metaforları

Yönelim metaforları, yukarı-aşağı, öte-beri, içeri-dışarı, deri-sığ, merkez-taşra gibi uzay-mekân kavramlarıyla ilişkili olmaları nedeniyle yönelim metaforları ismini almışlardır. Bu yönelimler, sahip olduğumuz beden fonksiyonları ve yaşadığımız çevrenin fonksiyonlarının iç içe geçmiş gibi algılanması sebebiyle ortaya çıkar. Yönelim metaforları, bir kavrama uzay-mekân yönelimi yüklemektedir, mesela "Mutlu olan yukarıdadır" sözündeki "yukarı" kelimesi yöneldiği kavram (iyi,hafif) sebebiyle "Kendimi bugün yukarıda hissediyorum" şeklindeki ifade kullanımına sebep olabilir. Yönelim metaforları keyfi olarak ortaya çıkmazlar, bu metaforların kültürel ve fiziksel deneyimlerimizle sıkı bir ilişkisi vardır. Yukarı-aşağı, dışarı-içeri gibi karşıt yönelimler fizik olarak doğada bir karşılık sahibi olsa da bu yönelimlerin dayandırıldığı metaforlar kültürden kültüre farklılık gösterebilir (Lakoff ve Johnson, 2005: 36).

Ontolojik Metaforlar

Ontolojik metaforlar, bir bireyin yaşamındaki soyut kavramları somut hale dönüştürmekte kullanılırlar. Birey; sahip olduğu soyut kavramlara fiziksel özellikler yükleyerek onlar hakkında konuşabilir, onları sınıflandırabilir ve bunun sonucunda da soyut kavramlar ile ilgili düşünebilme yeteneği kazanır (Akşehirli, 2005). İnsan haricindeki varlıklara ve Ontolojik metaforda 2 türden bahsedilebilir, bunlardan birisi soyut kavramlara insan özellikleri yüklediği için kişiselleştirmedir. Mesela "Enflasyon bir düşmandır" örneğinde bir soyut kavram olan "enflasyon" has bir sıfat olan "düşman" ile imgelemiştir (Lakoff ve Johnson, 2005:58). Bir diğer ontolojik metafor türü ise metonomidir. Metonomi yapı bakımından bir referans işlevi olarak atıfta bulunulan nesnenin bazı özelliklerine odaklanmadır. Bu yönüyle metonomi bütün yerine parçayı ön plana çıkarır. Mesela "üniversitede fazlaca iyi kafa (zeki insan) var" cümlesi metonomik metafora uygun bir örnektir (Lakoff ve Johnson, 2005:61).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma modeline uygun olarak gerçekleştirilen bu çalışmada müdür ve müdür yardımcılarının metaforik algıları olgubilim (fenomenolojik) desende tespit edilmiştir. Olgular bir insanın yaşadığı çevreye bağlı olarak çeşitli olay, tecrübe, algı, kavram ve yönelimler neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Olgubilim (fenomenoloji/phenomology) deseni, ayrıntılarına ve derinliğine hâkim olunmayan, tam olarak kavranamayan ancak sezilen olaylar, olgular, yönelim, tecrübe, durum ve kavramlara odaklanan bir nitel araştırma desendir. (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu Mersin ili Silifke ilçesinde bulunmakta olan 10 ilköğretim okulunda görev yapan 20 müdür yardımcı ve 20 müdür olmak üzere toplam 40 kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubu basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir ve yansızlık kuralı gereğince araştırmaya ilişkin verilerin toplanması 3 ay süre ile sınırlandırılmıştır. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde, bir örneklem içerisinde, evreni oluşturan her bir elemanın bulunma olasılığı eşittir. Bir diğer deyişle, evreni oluşturan her bir elemanın örnekleme seçilme ihtimali diğer elemanlarla eşittir (Ural ve Kılıç, 2005:38).

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında toplanan veriler, verilerin sözel iletişim yoluyla toplanmasına imkân veren görüşme tekniği ile toplanmıştır. Veri toplama sürecinde tüm katılımcıların rızası aranmış, çalışmanın amacı katılımcılara açıklanmış ve 10 dakikalık bir zaman diliminde görüşmeyi tamamlayabilecekleri ifade edilmiştir. Veriler, katılımcıların kişisel bilgi formu ile cümle tamamlama yoluyla eğitim yönetimi ve denetimi hakkındaki metaforlarını ifade ettikleri 2 sorudan oluşmakta olan bir soru formu ile toplanmıştır. Katılımcılara ifadede boş bırakılan yerlere düşüncelerini en iyi ifade eden tek bir metafor üretmeleri gerektiği bildirilmiştir. Uygulama öncesinde katılımcılara metaforun tanımı aktarılmış, veriler, ilgili kavramlara yönelik metaforlarını ortaya çıkarmak için soru formunda bulunan “Eğitim yönetimi .....gibidir. Çünkü.....” ve “Eğitim denetimi .....gibidir. Çünkü .....” sorularına vermiş oldukları yanıtlardan elde edilen metaforlar ile toplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma ile ilgili veriler 2021-2022 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde, Mersin ili Silifke ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 10 resmi ilköğretim okulunda görev yapmakta olan müdür ve müdür yardımcılarında yüz yüze görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılara kişisel bilgilerinin toplanmayacağı, saklanmayacağı ve vermiş oldukları yanıtların yalnızca bu araştırmada kullanılmak üzere toplandığı bildirilmiş ve araştırmaya katılımda gönüllülük esasının bulunduğu hatırlatılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmacı tarafından hazırlanan metafor formu verilerinin analizine başlamak için katılımcıların cevap kağıtları önce ilköğretimin birinci kademesinde çalışmakta olan müdürler, bu kademedeki çalışan müdür yardımcılarını, ilköğretimin ikinci kademesinde çalışan müdürler, bu kademedeki çalışan müdür yardımcılarını olmak üzere 4 gruba ayrılmıştır. Her bir gruptaki tüm katılımcılar araştırmacı tarafından kodlanarak verilerin analizine geçilmiştir. Veriler içerik analizine göre analiz edilmiş ve nesnel ve sistemli bir şekilde incelenerek araştırmacı tarafından hazırlanan olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere 3 kategoriye yerleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, yapılan araştırmanın amaçları doğrultusunda ilköğretimin birinci ve ikinci kademesinde görev yapan müdür ve müdür yardımcılarında toplanan verilerin çözümlenmesi neticesinde elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ilişkin sayısal verilere yer verilmektedir. Araştırmanın bulguları ve bu bulgulara dayalı olarak üretilen yorumlar, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan sorular dikkate alınarak belirtilen sıraya uygun şekilde sunulmuştur.

Araştırmanın Birinci Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim yönetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 1'de işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 0) ve nötr (n =3) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Bazı tohumların çimlenmesi aylar, çiçek açması yıllar sürer (sabırlı bir bilge). (K1)

Organların etkili ve koordineli çalışmasını sağlar (beyin). (K3)

Yönetimin sağlığı yönetenin elindedir (doktor) (K4)

Ailen için verdiğini, yaptığını okul için de yapmalısın (aile). (K5)

Nötr anlam içeren metafor kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Sistem her an değişebiliyor (borsa). (K2)

Nasıl yönetirsen sonuca da o denli ulaşırsın (takım kaptanı). (K6)

Eğitim yönetimine ilişkin metaforlar incelendiğinde 2 görüşün metafor olmadığı görülmüş ve geçersiz sayılmıştır. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:

Eğitim yönetimi bir grubun işlerinin planlanması gibidir.

Eğitim yönetimi şirket yönetmek gibidir.

Tablo 1:İlkokul Müdürlerinin Eğitim Yönetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Sabırlı bir bilge	1			Borsa	1
Beyin	1				
Devlet	1			Takım kaptanı	2
Aile	1				
Doktor	1				
	n = 5		n=0		n=3

Geçersiz=2

Araştırmanın İkinci Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 2'de işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür yardımcısı tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 0) ve nötr (n =3) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Urfalı ve isot nasıl ayrı düşünülemez ise yönetici, öğretmen ve öğrenci de birbirinden ayrı düşünülemez (Urfalı ve İso). (K7)

Uyum içinde çalışmak başarıyı getirir (Orkestra şefliği). (K8)

Belirlenmiş hedeflere güvenle, başarılı ve istendik bir şekilde ulaşmak eğitimin esas amaçlarından. (K9)

Başarı için ekip olmak önemlidir. (K10)

Nötr anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri ise şöyledir:

Ray nereye giderse makinist oraya sürer (makinist). (K11)

Gemilerin idaresi çok çeşitli etkenlere bağlıdır. (K12)

Aynı anda birden fazla durum ve olay ortaya çıkabilir. (K13)

Eğitim yönetimine ilişkin metaforlar incelendiğinde 2 görüşün metafor olmadığı görülmüş ve geçersiz sayılmıştır. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:

Eğitim yönetimi paydaşlar arası iş birliği gibidir.

Eğitim yönetimi süreç yönetimi gibidir.

Tablo 2: İlkokul Müdür Yardımcılarının Eğitim Yönetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Orkestra Şefliği	2			Makinist	1
Gemi Kaptanlığı	1			Gemi	1
Teknik Direktör	1			Araba Kullanmak	1
Urfalı ve İso	1				
	n = 5		n=0		n=3

Geçersiz=2

Araştırmanın Üçüncü Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim yönetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 3'te işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 3), olumsuz (n = 3) ve nötr (n =4) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Kökleri ve gövdesi sağlam olabilmeli ki dalları ve meyveleri olabilsin (Ağaç). (K14)

Birden fazla müzik aletini bir araya getirip, güzel bir eser çıkarabilmekle birbirinden farklı çocukları bir araya getirip ortak bir noktada buluşmak ve güzel eserler çıkarmak bana göre aynıdır (Orkestra şefi). (K15)

Her geçen gün kendini yenileyebilmelidir (Canlı). (K16)

Olumsuz anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri ise şöyledir:

Ölçüyü kaçırınca tüm denge bozulur (Hassas terazi). (K17)

Her an elinde patlayabilir, yönetim hassasiyet gerektirir (Saatli bomba). (K18)

Birbirinin aynısı olan robotların yapıldığı yerdir (Fabrika). (K19)

Nötr anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Bilginin sınırı yoktur (Derya). (K20)

Farklı düşüncelere sahip insanlarla iş birliği yapılıyor (Çatı). (K21)

Çok yönlüdür (Yaşam). (K22)

Tablo 3: Ortaokul Müdürlerinin Eğitim Yönetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Orkestra Şefliği	1	Hassas terazi	1	Bina çatısı	2
Canlı	1	Saatli bomba	1	Yaşam	1
Ağaç	1	Fabrika	1	Derya	1
	n = 3		n=3		n=4

Araştırmanın Dördüncü Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim yönetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 4'te işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür yardımcısı tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 2) ve nötr (n =1) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Mal ve hizmete göre değil insana göre değer verir (Kumru). (K23)

Uygulama ve deneyim gerektirir (Şoförlük). (K24)

Bir yönetici ne ise eğitim yönetimi odur (Yöneticinin yansıması). (K25)

Sanatçı kendi hayal gücü ve idealleriyle geleceği şekillendirir (Sanat). (K26)

Hayatın farklı renklerini bir araya getirerek eğitime canlılık katar (Gökkuşluğu). (K27)

Olumsuz anlam içeren metaforlar üreten katılımcıların görüşleri şöyledir:

Bu süreçte birçok zorluklar ve yaşanması muhtemel tehlikeler vardır (Dikenli yol). (K28)

Kısıtlı kaynaklar, yüksek beklentiler vardır (Ekonomi). (K29)

Nötr anlamda metafor üreten katılımcının görüşü şöyledir:

Aynadan herkes kendini görür (Ayna). (K30)

Eğitim yönetimine ilişkin metaforlar incelendiğinde 2 görüşün metafor olmadığı görülmüş ve geçersiz sayılmıştır. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:

Eğitim yönetimi bir bilim dalı gibidir.

Eğitim yönetimi eğitim sistemi planlaması gibidir.

Tablo 4: Ortaokul Müdür Yardımcılarının Eğitim Yönetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Kumru	1	Dikenli yol	1	Ayna	1
Şoförlük	1	Ekonomi	1		
Yöneticinin yansıması	1				
Sanat	1				
Gökkuşağı	1				
	n = 5		n=2		n=1

Geçersiz=2

Araştırmanın Beşinci Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim denetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 5'te işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 3) ve nötr (n =1) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Doğru yöne sevk etme ve kılavuz işlevi görür (Pusula). (K1)

Vicdan empati ile yapılan uygulamalar, daha insancıldır. Eğitim ile insani özellikleri birbirinden ayırmak mümkün değildir (Vicdan). (K2)

Yol bulmamızı sağlar (Harita). (K3)

Gemiye limana sorunsuz yanaştırır (Kılavuz gemi). (K4)

Bu kişiyi iyi yönlendiremezseniz zarar verirsiniz. İyi yönlendirmeniz durumunda hem kişinin kendisi hem de çevresindeki insanlar mutlu ve başarılı olurlar (Görme engelli rehberliği). (K5)

Olumsuz anlam içeren metaforlar üreten katılımcıların görüşleri şöyledir:

Eğitim denetimi saatlerce ders çalışıp tam telefonu eline aldığına gelen baban gibidir, hep en hazırlıksız zamanda yakalar (Baba). (K6)

Eksik evrakları tespit eder (Zabıta). (K7)

İnsanı strese sokar (Sınav). (K8)

Nötr anlamdaki metaforları üreten katılımcının görüşü şöyledir:

Denetim bitmeyen bir süreçtir (Matruşka). (K9)

Üretilen metaforlar incelendiğinde eğitim denetimi ile ilgili olarak üretilmiş 1 metaforun ilişkisiz olduğu görülmüş ve geçersiz sayılmıştır. Bu metafor ve görüş şöyledir:

Eğitim denetimi grupta planlanan sürecin kontrolü gibidir, işlerlik kazandırmak adına gereklidir.

Tablo 5: İlkokul Müdürlerinin Eğitim Denetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Pusula	1	Baba	1	Matruşka	1
Vicdan	1	Zabıta	1		
Harita	1	Sınav	1		
Kılavuz Gemi	1				
Görme engelli rehberi	1				
	n = 5		n=3		n=1

Geçersiz=1

Araştırmanın Altıncı Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 6'da işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin birinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür yardımcısı tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 3) ve nötr (n =1) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Adaleti sarsarsan düzeni bozarsın (Adalet) (K9)

Yol bulmaya yarar (Harita) (K10)

Kurallara uygunluğu denetlemek zorundadır (Polis) (K11)

Yol göstericidir (Turist rehberi) (K12)

Eğitim süreci güvene dayalı bir sistem olmakla birlikte kontrole tabi olmalıdır (Güvenlik görevlisi) (K13)

Sürekli oyunun içinde ve takiptedir (Hakem) (K14)

Rotası olmayan gemi kaybolur (Gemi rotası) (K15)

Bakımı yapılmayan araba yoldan çıkar (Araba bakımı) (K16)

Olumsuz metafor üreten katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Ne zaman geleceği ve şiddeti bilinmez (Deprem) (K17)

Eğitim denetimi ile ilgili olarak üretilen metaforlar incelendiğinde 1 metaforun geçersiz olduğu görülmüş ve çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu metafor ve ilgili görüş şöyledir:

Eğitim denetimi müfettişlik gibidir çünkü insanın içsel ve dışsal kontrole ihtiyacı vardır.

Tablo 6: İlkokul Müdür Yardımcılarının Eğitim Denetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Adalet	1	Deprem	1		
Harita	1				
Polis	1				
Turist rehberi	1				
Güvenlik görevlisi	1				
Hakem	1				
Gemi rotası	1				
Araba bakımı	1				
	<i>n = 8</i>		<i>n=1</i>		<i>n=0</i>

Geçersiz=1

Araştırmanın Yedinci Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdürlerin eğitim denetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 7'de işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 3), olumsuz (n = 3) ve nötr (n =3) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Bir bütündür ve aynı zamanda birçok etkeni vardır (Nar) (K18)

Verdiğin bilimsel verilerle beklediğin sonuçların gerçekleşmesini istersin (Kontrollü deney) (K19)

Çok hassas bir iklimde gelişmektedir (İnsan ilişkileri) (K20)

Katılımcıların üretmiş oldukları olumsuz metaforlara ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Hazırlıklı olmak lazım ne zaman geleceği belli olmaz (Doğal afet) (K21)

Denetlersin ve hoşuna gitmeyene cezasını kesersin (Zabıta) (K22)

Üretilen nötr metaforlara ilişkin görüşler ise şu şekildedir:

Yeri geldiğinde sert yeri geldiğinde sevecendir (Aile reisi) (K23)

Tatlı ve serttir (Aile) (K24)

Her durumu olduğu gibi gösterir (Radar) (K25)

Katılımcıların eğitim denetimi ile ilgili olarak ürettikleri metaforlar incelendiğinde 1 metaforun geçersiz olduğu görülmüş ve çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu metafor ve ilgili görüş şu şekildedir:

Eğitim denetimi eğitim yönetiminin bir alt sistemi gibidir çünkü eğitim amaçlarını gerçekleştirmeye yardımcı olur.

Tablo 7: Ortaokul Müdürlerinin Eğitim Denetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Nar	1	Doğal afet	1	Aile reisi	1
İnsan ilişkileri	1	Zabıtalık	1	Aile	1
Kontrollü deney	1	Baskın	1	Radar	1
n = 3		n=3		n=3	

Geçersiz=1

Araştırmanın Sekizinci Problemine İlişkin Bulgular

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin olarak ürettikleri metaforlar Tablo 8'de işaret ettikleri anlam yönünden olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırılmışlardır. Gruplandırma yapılırken katılımcıların metaforlarına ilişkin olarak yapmış oldukları açıklamalar esas alınmıştır.

İlköğretimin ikinci kademesinde görev yapmakta olan 10 müdür yardımcısı tarafından üretilen metaforlar olumlu (n = 5), olumsuz (n = 3) ve nötr (n =1) aşağıdaki gibidir.

Olumlu anlam içeren metaforları kullanan katılımcıların düşünceleri şöyledir:

Sağlaması yapılmayan problem güvenilir değildir (Problem sağlaması) (K26)

Dikkat seviyesinin yüksek olmasını gerektirir (Araç kullanmak) (K27)

Süreci takip etmek ve sonucunda sağlıklı birey görmektir (Babalık) (K28)

Sorunları tespit etmekle yetinmemeli, tedavisini de uygulayabilmelidir (Doktor) (K29)

Hümanist anlayışla eğitim bürokrasisini dengede tutmalıdır. Kişiye göre değişmemeli, tarafsız olmalıdır (Rehberlik) (K30)

Katılımcılar tarafından üretilen nötr metaforlar şu şekildedir:

Dönütlerin netliği önemlidir (Ayna tutan kişi) (K31)

Katılımcıların eğitim denetimine ilişkin üretmiş olduğu metaforlar incelendiğinde 2 metaforun ilgisiz olduğu görülerek geçersiz sayılmasına karar verilmiştir. Bu metaforlar ve ilgili görüşler şu şekildedir:

Eğitim denetimi tilki gibidir çünkü yönetici insancıl biri ise insanca, otoriter biri ise otoriter yönetime eğilim gösterir.

Eğitim denetimi okyanus gibidir çünkü her gün yeni bir bilgi, yeni bir yöntem karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8: Ortaokul Müdür Yardımcılarının Eğitim Denetimine İlişkin Metaforları

Olumlu Metafor	f	Olumsuz Metafor	f	Nötr	f
Problem sağlaması	1			Ayna tutan kişi	1
Araç kullanmak	1				
Babalık	1				
Doktor	1				
Terazi	1				
Rehberlik	1				
n = 6		n=0		n=1	

Geçersiz=3

SONUÇ ve ÖNERİLER**Sonuç**

İlköğretimin birinci ve ikinci kademesinde çalışan müdür ve müdür yardımcılarının eğitim yönetimi ve denetimi konularına ilişkin algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada toplam 40 müdür ve müdür yardımcısından 40 metafor toplanmıştır.

Toplanan metaforların 40'ı eğitim yönetimine 40'ı eğitim denetimine ilişkin olarak üretilen metaforlardır. Eğitim yönetimine ilişkin olarak üretilen metaforların 22'si olumlu olarak kategorize edilirken, 7'si olumsuz ve 3'ü nötr olarak kategorize edilmiştir. 6 metafor ise tanım içermesi veya bağlamından ayrı olması sebebiyle geçersiz olarak kabul edilmiştir.

Eğitim denetimine ilişkin olarak üretilen metaforlar incelendiğinde ise bu metaforların 18'inin olumlu, 5'inin olumsuz, 11'inin nötr ve 6'sının geçersiz olduğu görülmüştür.

Analizler sırasında bazı metaforların hem olumlu hem de olumsuz olarak kullanıldığı görülmüş ve buna bağlı olarak 3 ayrı kategori oluşturulmuştur. Mesela “baba” sözcüğü bir katılımcı tarafından “çocuğu sağlıkla büyüten kişi” olarak açıklanırken bir başka katılımcı tarafından “gün boyu ders çalıştıktan sonra tam telefonu eline aldığıında içeri giren kişi” olarak açıklanmıştır. Yine buna benzer şekilde günlük hayatta olumsuz anlam barındırmayan, hatta yalnızca teknolojik bir yapıyı işaret eden bazı kelimeler de olumsuz olarak kullanılmıştır. Örneğin “fabrika” metaforunu üreten bir katılımcı bu metaforu “birbirinin aynısı olan şeyler üretir” olarak açıklamıştır.

Katılımcıların bilişsel şemalarının olumlu ve olumsuz öğelerinin oranı ile açıklanabilecek olan bu durum Jensen (2006)'in “pasif metafor” tanımına uymaktadır. Jensen (2006) da metafor üreten kişinin olayları algılama biçimine göre, nötr doğadaki bir kelimenin olumlu ya da olumsuz metafor görevi üstleneceğini açıklamaktadır.

Araştırmanın sonuçlarından biri de katılımcıların eğitim yönetimine ilişkin olarak üretmiş oldukları olumsuz metaforların, eğitim denetimine ilişkin olarak üretmiş oldukları olumsuz metaforlardan daha kontrol edilebilir olmasıdır. Mesela eğitim yönetimine ilişkin olarak üretilen olumsuz metaforlar “hassas terazi, ekonomi, dikenli yol” gibi önlem alınabilir ve kontrol edilebilir durumlara karşılık gelirken eğitim denetimine ilişkin olarak üretilen olumsuz metaforlar “deprem, doğal afet, baskın” gibi kontrol edilemez ve engellenemez durumlara karşılık gelmektedir. Bu durum, denetim sözcüğünün idari ve kanuni yaptırım sonucu üretebilmesinden kaynaklanıyor olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın diğer bir sonucu, eğitim yönetimine ilişkin olarak üretilen metaforlarda nötr kategorisinde olan metaforların, eğitim denetimine yönelik olarak üretilen nötr metaforlardan daha az sayıda olmasıdır. Eğitim yönetiminde toplam 3 nötr metafor üretilmişken, eğitim denetiminde 11 nötr metafor üretilmiştir. Bu metaforlara yapı-sökücü (Derrida,1988) zeminde bakıldığında ikili zıtlıklar bulmak mümkündür. Örneğin eğitim denetimi her durumda belirli kanun ve yönetmeliklere uygun olarak ilerlemesine karşın “Tilki, Okyanus” gibi metaforlarla kişiye özel ve belirsiz bir alan gibi açıklanmıştır. Yine “aile” metaforunun kullanımı metaforu kullanan kişinin aile yaşantısına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz anlam içermesi beklenirken, bu sözcük eğitim denetimine yönelik olarak üretilen nötr metaforlarda 2 kez tekrar edilmiştir.

Araştırmada dikkat çeken bulgulardan biri ise katılımcıların metafor üretmenin boyutlarından olan “yaratıcılık” boyutunda dikkat çekecek ölçüde zayıf beceriye sahip olmasıdır. Metaforlar incelendiğinde eğitim yönetimi ve denetiminin direkt olarak tanımını ve işaret ettiği anlamları metafor olarak sunan 12 görüş bulunmaktadır. Bu durum bir yandan da katılımcıların ifa ettikleri görevlere rağmen eğitim yönetimi ve denetimi hususunda kuramsal bilgiye sahip olmadıklarını düşündürmektedir.

Araştırmadaki bir diğer sonuç ise okul müdür yardımcılarının okul müdürlerine nazaran daha fazla kabul edilebilir sayıda ve yaratıcı metafor ürettikleridir. Bu durum çalışma grubunun sayısının oldukça az olması sebebiyle sağlıklı olarak değerlendirilememektedir.

Öneriler

Bu araştırma Mersin İli Silifke ilçesinde bulunan ilköğretimin birinci ve ikinci kademesinde görev yapmakta olan 20 müdür ve 20 müdür yardımcısı ile yürütülmüştür. Toplanan verilerin az olması sebebiyle, değerlendirme yapılırken herhangi bir konuda kesinlik içeren herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Araştırmanın daha büyük bir çalışma grubu ile yapılması bulguların üreteceği sonuçların daha büyük kesinlik içermesi yönünde faydalı olacaktır.

Alanyazında bu araştırmanın konusu ile ilgili olarak yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konuda yapılacak olan araştırmaların çoğalması, sonuçların karşılaştırılabilmesini sağlayacak olmasından ötürü oldukça önemlidir.

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından yüz yüze yapılan görüşmeler ile toplanmış ve katılımcılara metaforun ne olduğu ve nasıl üretilmesi gerektiği açıklanmıştır. Ancak veriler incelendiğinde toplam 40 verinin 12'sinin geçersiz olduğu görülmüştür. Yapılacak daha büyük ölçekli bir çalışmada, çalışma öncesinde okul müdür ve müdür yardımcıları ile metafor üretmekle ilgili ders niteliğinde uygulamalı bir çalışma yapılması, araştırmada üretilen metaforların daha kullanılabilir olmasını sağlayabilecektir.

Araştırma neticesinde okul müdür ve müdür yardımcılarının eğitim denetimine ilişkin olarak olumsuz, nötr ve gereksiz metaforlarının olumlu olanlara oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum eğitim denetiminin cezayı çağrıştırması sebebiyle olumsuz algılanmasının yanı sıra, üretilen metaforlara ilişkin olan açıklamaların tam olarak eğitim denetimini açıklamadığı görüldüğünden, yöneticilerin eğitim denetimi alanında bilgi eksikliğine sahip olduğunu düşündürmüştür. Bu eksikliğin giderilmesi için mevcut müdür ve müdür yardımcılara eğitim yönetimi ve denetimi alanında akademik eğitim verilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akman, Ö., Özeren, E. ve Yiğen, V. (2017). Öğretmenlerin “Okul” Kavramına İlişkin Metaforlarının İncelenmesi. *International Journal of Social Science Research*
- Akşehirli, S. (2005). Çağdaş Metafor Teorisi, Ege Edebiyat, Kaynak: http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=Downloads&d_op=getit&-lid=111, Erişim Tarihi: 14.04.2022
- Aydın, İ. (2013). *Öğretimde Denetim: Durum Saptama, Değerlendirme ve Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- AYDIN, M. (2005). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayıncılık.
- Balcı, A. (1993). *Etkili Okul; Kuram, Uygulama ve Araştırma*. Ankara: Yavuz Dağıtım.
- Balcı, A. (2000). İki binli Yıllarda Türk Milli Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi ve Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6 (24), 495-508.
- Balcı, A. (2019). *Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. Erişim adresi: <https://egitimyonetimi.org> Erişim Tarihi: 12.04.2022
- Balcı., A. (2008). Türkiye’de Eğitim Yönetiminin Bilimleşme Düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Bahar 2008, Sayı 54, ss: 181-209
- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*. İstanbul, Avcıol Basım, 3. Baskı.
- Benowitz, Ellen A.; *Principles of Management*, New York, Hungry Minds, 3th ed., 2001.
- Bolat, T., Seymen, O. A., Bolat, O. İ.& Erdem, B. (2008). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Can, H. (2007). *Yönetim Bilimi ve Tarihçesi*. Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Nobel Yayın.
- Can, N. (2007). İlköğretim Okulu Yöneticisinin Bir Öğretim Lideri Olarak Yeni Öğretim Programlarının Geliştirilmesi ve Uygulanmasındaki Yeterliliği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*
- Chell, J. (1995). *Introducing Principals To The Role Of Instructional Leadership*. A Summary Of A Master’s Project. SSTA Research Centre Report
- Coşkun, B. (2004). Türkiye’de Kamusal Yönetimde Yeniden Yapılanma Tarihsel Geçmiş ve Genel Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 489. Erişim adresi: www.tid.gov.tr/makaleler/b.coskun
- Çakırer., İ. (2010). *Türkiye Eğitim Denetimi Sistemi ile Finlandiya Eğitim Denetimi Sisteminin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
- Çelikleş., Mehmet,H. (2019). *Örgün Eğitimi Terk Edip Çırak Olarak Çalışan Gençlerin Profili: Kütahya Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derrida, J. (1998). *Of grammatology*. Maryland: *The John Hopkins University Press*.
- Eranıl., Anıl,K. (2021). *Eğitim Yönetimi Modelinin Ekolojik Sistemler Kuramı Bağlamında Geliştirilmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Eraslan, L. (2004). Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 162, 109–120.
- Fritz, C., Gregg M. (2003). Supervisory Options For Instructional Leaders in Education. *Journal of Leadership Education*. Seri: 2, Sayı: 2 S.13-27 ([Http://www.fhsu.edu/jole/issues/JOLE_2_2.pdf](http://www.fhsu.edu/jole/issues/JOLE_2_2.pdf)). (Erişim Tarihi: 15/04/2022).
- Gedikoğlu., T. (1997). Eğitim Yönetimi Dün, Bugün ve 2000li Yıllara Doğru. *Eğitim Yönetimi*. Yıl 3, Sayı 3, Yaz, ss. 299-308.
- Güneş, F. (2014). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Güney.,S. (2012). *Liderlik*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Jensen, D. F. N. (2006). Metaphors as a bridge to understanding educational and social contexts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 1-17.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Karip, E., Sezgin, F., Arslanargun, E., Turan, S., Açıkalm, A., Kocabaş, ... Kondakçı, Y. (2014). Önsöz. S. Turan (Yay.haz.). *Eğitim Yönetimi, Teori, Araştırma ve Uygulama* (s. 10-11) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yay.

- Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Koçel, T., (2020). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kunduz., E. (2007). *İlköğretim Müfettişlerinin Çağdaş Eğitim Denetimi İlkelerine ve Kliniksel Denetime Yönelik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Alguları*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Kurum., G., Çınkır., Ş. (2017). Cehennemde Evlilik: Türkiye’de Eğitim Denetiminin Birleştirilmesi Üzerine Maarif Müfettişlerinin Görüşleri. *Eğitim ve Bilim*. Cilt 42 (2017) Sayı 192 35-57.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Memduhoğlu, H. B. (2012). Öğretmen, Yönetici, Denetmen ve Öğretim Üyelerinin Görüşlerine Göre Türkiye’de Eğitim Denetimi Sorunsalı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 135-156.
- Memduhoğlu, H. B. ve Zengin, M. (2012). Çağdaş Eğitim Denetimi Modeli Olarak Öğretimsel Denetimin Türk Eğitim Sistemi’nde Uygulanabilirliği. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(1), 131-142.
- Özalp., İ. (2010), *İşletme Yönetimi*. Nisan Kitabevi. Eskişehir.
- Özalp., İ. (2012). Yönetim ve Organizasyon-I. *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2564 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1534*. Eskişehir.
- Özdemir, S. ve Sezgin, F. (2000). Etkili Okullar ve Öğretim Liderliği. *Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara.
- Özgenel, M. & Yılmaz, A. (2019). Denetim Modelleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(29), 228-251.
- Pehlivan, F. (2007). *Türkiye, Fransa ve İngiltere Eğitim Sistemlerinde Öğretimsel Etkinliklerin Denetiminin Yapısal Olarak Karşılaştırılması*. Malatya: İnönü Üniversitesi. (Bilim Uzmanlık Tezi).
- Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının "Öğretmen" Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155
- SCOTT, W. Richard; *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, 1961.
- Sergiovanni, T. J. ve Starratt, R. J. (1988). *Supervision Human Perspective. The United States of America: McGraw- Hill, Inc.*
- Sevinç, H. (2014). Değişim ve Kurumsal Yapılandırma Süreci: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*,7(35), 730-747.
- Şeyihoğlu, A., Gençer, G. (2011). Hayat Bilgisi Öğretiminde “Metafor” Tekniğinin Kullanımı. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*. 8(3)
- Şişman, M. (2012). Eğitimde Mükemmellik Arayışı: Etkili Okullar (3.Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Taymaz, H. (2011). *Eğitim Sisteminde Teftiş: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Toprakçı, E. (2004). *Sınıf Örgütünü Yönetimi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tunçer, P. (2011). Örgütsel Değişim ve Liderlik. *Sayıştay Dergisi*, ss.57-83.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ZEL, U. (2001). Durumsallık Yaklaşımında Kişiliğin Baskın Boyut Olarak Bir Model Kapsamında Teorik İncelemesi. *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 34, sayı, s.39-52.
- Zepeda, J. S. (2016). *Öğretim Denetimi (A. Balcı ve Ç. Apaydın, Çev.)*. Ankara: Pegem Akademi.

Sağlıklı Koruyucu Aile Ortamının Oluşumu: Bağlanma Teorisi ile Bir Analiz *

The Formation of A Healthy Foster Family Environment: An Analysis with Attachment Theory

ÖZET

Bu makale, bağlanma teorisindeki literatürün gözden geçirilmesini, koruyucu bakımda olmanın sonuçlarını, travmanın etkilerini ve koruyucu bakım veren ve alan bireylerin uzun vadeli bağlanma sonuçlarını ortaya koymaktadır. Şimdiye kadar, koruyucu aile ile olan araştırmalar genel olarak evlilik ve aile terapisi alanıyla ilgili bağlanma sonuçları konusunda asgari düzeyde araştırma yapılmıştır. Koruyucu ailenin bağlanma sonuçları, bağlanma ve ilişkisel işleyiş arasındaki bağlantı nedeniyle evlilik ve aile terapistleri için anlaşılması gereken önemli bir alandır. Bu makalenin amacı, koruyucu bakım deneyimlerini ve bu deneyimlerin bağlanma stilleri geliştirmelerini nasıl etkileyebileceğini ilk bakışta anlamaya yardımcı olmaktır. Bu konuyu araştırmak, klinisyenlere şu anda koruyucu bakımda olan çocuklara, koruyucu bakım ve ailelerine hizmet sağlamada yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koruyucu Aile, Bağlanma Teorisi, Terapi, Çocuk Refahı, Koruyucu Aile Eğitimi

ABSTRACT

In this scholarly piece, we delve into an exhaustive analysis of attachment theory, the ramifications of foster care, the impact of trauma, and the enduring attachment consequences experienced by foster care graduates. Until now, investigations concerning foster families have been scant in relation to attachment outcomes within the domain of marriage and family therapy. The profound repercussions of foster care decoupling warrant meticulous examination, particularly for marriage and family therapists, given the interconnection between attachment and relational functioning. The primary objective of this article is to offer an incisive comprehension of foster care experiences and their potential effects on the development of attachment styles. Through rigorous research on this subject, our aim is to empower clinicians in rendering appropriate services to children currently in foster care and to foster care families.

Keywords: Foster Family, Attachment Theory, Therapy, Child Welfare, Foster Family Education

GİRİŞ

Bebek ve bakıcısı arasındaki duygusal bağ, bağlanma olarak adlandırılır. Bir bakıcının bebekle duygusal olarak ilgilenmesi ve ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yanıt vermesi, güvenli bir bağlanma oluşturmak için gereklidir (Lyons-Ruth 1996). Bebekler, ihtiyaçları karşılandığında kendilerini güvende hissederler, bu da sağlıklı bir şekilde gelişmelerine yardımcı olur. Bununla birlikte, güvensiz bağlanma, bakıcının duygusal olarak yetersiz ya da yanıt vermez bir şekilde davranması nedeniyle ortaya çıkar ve bu da çocuğun duygusal ve sosyal sorunlar yaşama olasılığını artırır (Ainsworth, 1973; Bowlby, 1969).

Koruyucu aileler, çocukların biyolojik ailelerinde çeşitli nedenlerle yaşayamadığı durumlarda onlara geçici ya da kalıcı olarak bakım sağlamak için atanmış aileleri ifade eder. Koruyucu aileler, çocukların güvenli ve sağlıklı bir çevrede büyümelerini sağlar. Bu aileler, çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarına duyarlılıkla yanıt vererek güvenli bağlanma ilişkileri geliştirirler (Lindsey, 1985; Sprince, 2000).

Koruyucu aileler genellikle özenli, şefkatli ve anlayışlı insanlardan oluşur. Bu aileler, çocukların geçici ya da kalıcı olarak aile bağları kurmalarına yardımcı olurlar. Çocukların olumsuz yaşantılarının üstesinden gelmelerine yardımcı olurken, koruyucu aileler onlara güvenlik ve duygusal destek sağlar. Koruyucu aile kavramları ve bağlanma teorisi, çocukların sağlıklı gelişimini desteklemek için çok önemlidir. Çocukların sağlıklı ve güvenli bağlanma ilişkileri kurabilmeleri, yetişkinlik döneminde daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına ve psikolojik olarak daha dengeli bireyler olmalarına yardımcı olur. Koruyucu aileler de, bu bağlamda önemli bir sosyal hizmet modeli olarak korunmaya muhtaç çocuklara sevgi ve desteği sunarak hayatlarını olumlu yönde etkiler (Paddock, Christina, 2013).

Koruyucu Aile Kimlere Denir?

¹ Lisans Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari Ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0009-0004-8739-8142

² Öğr. Gör. Dr., Yeditepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0002-8178-6804

Aişe Sümeyye Küçükali¹
Esra Savaş²

How to Cite This Article

Küçükali, A. S. & Savaş, E. (2023). "Sağlıklı Koruyucu Aile Ortamının Oluşumu: Bağlanma Teorisi ile Bir Analiz" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8300-8313. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71443>

Arrival: 02 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Koruyucu bakım, reşit olmayan bir kişinin yatılı çocuk bakım topluluğu, tedavi merkezi ve benzeri yerlere yerleştirildiği bir sistemdir. "Koruyucu ebeveyn" ise devlet tarafından onaylanmış bir aile üyesiyle birlikte devlet onaylı bir bakıcının özel evinde yaşanmasıdır. Bir "koruyucu çocuğun" yerleştirilmesi normalde devlet veya bir sosyal hizmet kurumu aracılığıyla düzenlenir. Kurum, grup evi veya koruyucu ebeveyn, bir aile üyesi olmadıkça masraflar için tazmin edilir (Paddock, Christina, 2013).

Koruyucu aile: ev ortamında çeşitli nedenlerle biyolojik aileleri tarafından kısa veya uzun vadede bakılamayacak durumda olan çocuklarının eğitimi, bakımı ve yetiştirilmesinde sorumluluğu ortak olarak üstlenmiş, ücretli veya gönüllü çalışan, devlet gözetiminde ve sosyal sorumluluk gösterebilen uygun aile veya kişilerdir.

Bağlanma Teorisi

Bağlanma, bir kişiyi zaman ve mekânda diğerine bağlayan derin ve kalıcı bir duygusal bağdır (Ainsworth, 1973; Bowlby, 1969). Bağlanma karşılıklı olmak zorunda değildir. Bir kişi, paylaşılmayan bir bireye bağlı olabilir. Bağlanma, çocuklarda üzüldüğünde veya tehdit edildiğinde bağlanma figürüne yakınlık aramak gibi belirli davranışlarla karakterize edilir (Bowlby, 1969). Yetişkinlerde çocuğa bağlanma davranışı, çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı ve uygun şekilde yanıt vermeyi içerir. Bu tür davranışlar kültürler arasında evrensel görünmektedir. Bağlanma teorisi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin nasıl ortaya çıktığına ve sonraki gelişimi nasıl etkilediğine dair bir açıklama sağlar.

Psikolojide bağlanma teorisi, John Bowlby'nin (1958) ufuk açıcı çalışmasından kaynaklanır. 1930'larda John Bowlby, duygusal olarak rahatsız olan birçok çocuğu tedavi ettiği Londra'daki bir Çocuk Rehberlik Kliniğinde psikiyatrist olarak çalıştı.

Bowlby'ye göre bağlanma davranışları, bağlanma şeklinin nerede olduğunu ve kullanılabilirliğini her zaman sessizce izleyen bir bağlanma sisteminin bileşenleri olarak ortaya çıkar. Ağlama, arama veya gülümseme gibi bağlanma davranışlarının aktivasyonu, tehlikeye dair ipuçları algılandığında ortaya çıkar. Bu ipuçları, bağlanma figürünün olmaması, ayrılan veya dönen figür, figürün tepki vermemesi nedeniyle reddedilmesi veya garip yerler ve garip davranışlar gibi endişe verici olaylar gibi çevresel olabilir. Ayrıca açlık, ağrı, hastalık, soğuk algınlığı veya yorgunluk gibi içsel ipuçları da olabilirler. Bağlanma davranışlarının sona erdirilmesi, bağlanma şeklinin yakınlığının veya kullanılabilirliğinin artmasıyla gerçekleşir.

Bowlby (Bowlby, 1980), insanların bağlanma ihtiyacından biyopsikolojik olarak motive olduklarını ve hayatta kalmamızın, başkalarıyla duygusal bağlar kurmanın, sürdürme kapasitesiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı ve ona bağlı olduğunu öne sürdü. Bunların ışığında Bowlby, dört tane bağlanma stili buldu ve bunları bireylerin gelecek hayatlarına yön verdiği bulunmuştur (Subaşı ve Kazan, 2020).

Bağlanma Stilleri

Bağlanma stilleri; Güvenli Bağlanma, Kaygılı/Kararsız Bağlanma, Kaçınan Bağlanma, Dağınık Bağlanma olarak Bowlby tarafından dörde ayrılmıştır (Lyons-Ruth 1996):

Güvenli bağlanmış çocuklar, bakıcıları ayrıldıklarında sıkıntı, yeniden bir araya geldiklerinde sevinç gösterirler. Çocuk üzgün olsa da, bakıcının geri döneceğinden emin hissederler. Korktuğunda, güvenli bir şekilde bağlı çocuklar bakıcılardan güvence almakta rahattırlar. Bu en yaygın bağlanma stildir.

Kaygılı/Kararsız bağlanmada çocuk ebeveyn ayrıldığında çok üzülür. Kararsız bağlanma tarzı nadir olarak kabul edilir. Yetersiz ebeveyn mevcudiyetinin bir sonucu olarak, bu çocuklar ihtiyaç duyduklarında orada olmaları için birincil bakıcılarına güvenemezler.

Kaçınan bağlanmaya sahip olan çocuklar, bakıcı ile tamamen yabancı arasında bir tercih göstermeyerek ebeveynlerden veya bakıcılardan kaçınma eğilimindedir. Bu bağlanma tarzı, kötü niyetli veya ihmalkâr bakıcıların bir sonucu olabilir. Bir bakıcıya güvendiği için cezalandırılan çocuklar gelecekte yardım aramaktan kaçınmayı öğreneceklerdir.

Dağınık bağlanmada çocuklar, kafası karışmış, sersemlemiş veya kafası karışmış görünen kafa karıştırıcı bir davranış karışımı sergilerler. Ebeveynden kaçınabilir veya direnebilirler. Net bir bağlanma modelinin olmaması muhtemelen tutarsız bakıcı davranışıyla bağlantılıdır. Bu gibi durumlarda, ebeveynler hem rahatlık hem de korku kaynağı olarak hizmet ederek düzensiz davranışlara yol açabilir.

Erken Dönemde Bağlanmanın Kalıcı Etkisi

Bebekken güvenli bir şekilde bağlanan çocuklar, büyüdükçe daha güçlü özgüven ve daha iyi özgüven geliştirme eğilimindedir. Bu çocuklar ayrıca daha bağımsız olma, okulda daha iyi performans gösterme, başarılı sosyal

ilişkilere sahip olma ve daha az depresyon ve endişe yaşama eğilimindedir. Araştırmalar, yaşamın erken dönemlerinde güvenli bağlar kuramamanın, sonraki çocuklukta ve yaşam boyunca davranış üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini göstermektedir.(Young, Simpson ve ark., 2019).

Çocukluk döneminde bağlanma stilleri ve problem çözme becerilerindeki zayıflık, kişinin özel, sosyal ve iş hayatında bir takım zorluklara neden olur. İletişim yönteminin, temel olarak çocukluğun bağlanma tarzıyla ilişkili olan yetişkin ilişkilerindeki davranışlar yoluyla açıklanır (Subaşı ve Kazan, 2020).

Bağlanma Teorisi Ve Koruyucu Aile

Çeşitli sebeplerden dolayı biyolojik ailelerinin yanından alınan çocuklar, içlerine doğdukları ailenin ebeveynleri ile çoktan bir bağ kurmuşlardır. Koruyucu ailenin yanına geçildiğinde ise içlerinde buldukları bağlanma stili onların yeni ailesine karşı olan davranışlarını şekillendirir ve değiştirir.

Korunan çocuklara atıfta bulunulduğunda, yeni bakıcılarla olan olumlu bağlanma ilişkilerinin, erken sıkıntılı olumsuz sonuçlarına karşı tampon oluşturabileceği ve böylece çocuklarda dayanıklılığı artırabileceği varsayılmaktadır (Rutter, 2007).

Bununla birlikte, güvenli bir bağlanma ilişkisinin gelişimi, zor ve istikrarsız bir aile ortamı bağlamında karmaşık olabilir (Dozier ve Rutter, 2008; Vaughn, Egeland, Sroufe ve Waters, 1979): Daha sonra yerleştirilen koruyucu çocuklar, birincil bakıcılarıyla zaten bir bağlanma ilişkisi kurduklarından, koruyucu bakıma yerleştirme, birincil bağlanma figürlerinin kaybı anlamına gelir ve bu da depresif geri çekilmeye, bakıma direnişe veya yatıştırılması güçlüklerine neden olabilir (Bowlby, 1980; Robertson, 1989).

Ayrıca, ihmalkâr ve / veya istismar edici bakımla ilgili erken olumsuz deneyimler nedeniyle, koruyucu çocukların çoğu, koruyucu bakıma girerken güvensiz bağlanma geçmişlerini yansıtan içsel çalışma bağlanma modeli sergileyecektir. Bu tür içsel çalışma modelleri, koruyucu çocukların yeni bakıcıları uzaklaştırdığı ve bakıcılara ihtiyaç duyulmadığını öne sürerek şekilde davrandığı tespit edildiğinden, sonraki bir bağlanma ilişkisinin oluşumuna müdahale edebilir (Dozier ve Rutter, 2008). Bu davranış genellikle yeni bakıcıları yabancılaştırır ve tedirgin eder ve koruyucu ebeveynlerin koruyucu çocukları için güvenli bir üs görevi görme yeteneklerini azaltabilir (Stovall ve Dozier, 2000; Stovall-McClough ve Dozier, 2004).

Bugüne kadar, koruyucu çocuklarda bağlılığı araştıran çok az çalışma vardır. Stovall ve Dozier, yaşamın ilk iki yılında koruyucu bakıma alınan bir çocuk örneğinde koruyucu çocukların yeni birincil bakıcılara nasıl bağlandıklarını araştırmak için bir günlük yöntemi kullandılar. Sonuçlar, yerleştirmeden sonraki iki ay içinde istikrarlı bağlanma davranışının ortaya çıkabileceğini ortaya koydu (Stovall-McClough ve Dozier, 2004). Bu durumu kullanan daha sonraki değerlendirmeler, çocukların yaklaşık% 45'inin güvenli bir bağlanma modeli geliştirdiğini,% 20 ile% 41,7'sinin ise düzensiz bağlara sahip olduğunu gösterdi. Özetle, bu sonuçlar erken yerleştirilen bebeklerin sıkıntılı olduklarında hızla yeni bakıcılarına dönmeye başlayabileceğini göstermektedir (Bernier ve ark., 2004; Stovall ve Dozier, 2000; Stovall-McClough ve Dozier, 2004).

Bağlanma sinyalleri hassas bakıcılar tarafından karşılanan çocuklar, güvenli ve duyarlı bir dünyanın içsel bir çalışma modelini geliştirir. Buna karşılık, duyarsız bir şekilde karşılık verilen çocuklar dünyayı öngörülemez bir yer olarak hayal edebilir ve kendilerini sevgiye layık hissetmeyebilirler. Çocukların içsel çalışma modellerinin, çocukların beklentilerini ve davranışlarını şekillendirerek yeni ilişkilerin gelişimini etkilediği öne sürülmektedir (Bowlby, 1982; Sroufe ve ark., 2005).

Bowlby, her birimizin kendi içimizde kendimizin ve diğerinin bir temsilini ve diğerleriyle mecazi konuşmada benliğin bir temsilini taşıdığımız fikrine doğrudan işaret etmiştir. İster doğal ebeveynler, ister evlat edinen ebeveynler, öğretmenler veya çocuk bakım çalışanları olsun, çocuklarla etkileşime giren yetişkinler için zorluk, çocuğun bağlanma davranış sisteminin altında yatan bu zihinsel temsillerin, çocuğun sahip olduğu birçok etkileşimden, genellikle bir dizi bakıcıyla geliştiğini kabul etmektir. Düzensiz, kaotik, irrasyonel davranış, düzensiz, kaotik, irrasyonel ve genellikle saldırgan ebeveynliğin içselleştirilmesinden kaynaklanır.

Bowlby, bir zamanlar oluşan bu dâhili çalışma modellerinin değişime dirençli olmasına rağmen, kişinin ömrü boyunca değişimin mümkün olduğunu vurgulamıştır. Evlat edinen bir yerleşime geçiş bu nedenle en dramatik bir müdahaleyi temsil eder. Ancak Bowlby, bu çocukların ve onları evlat edinen annelerin karşılaştığı zorluğa ifade verdi: bir davranış dizisi örgütlendiğinde, işlevsel olmayan çizgilerde ve hatta dış uyaranların ve / veya iç koşulların yokluğunda gelişse bile devam etme eğilimindedir ve bunu yapar ilk önce ona bağlıydı. Bu nedenle, herhangi bir davranış parçasının aldığı kesin biçim ve ilk organize edildiği sıra, geleceği için en büyük sonuçtur (Bowlby, 1973).

Koruyucu Ailelerde Bağlanmayı Yordayan Faktörler

Mary Ainsworth'un çalışmalarını sürdürmek (Ainsworth, Bell ve Stayton, 1991; Ainsworth ve ark., 1978) bağlanma kalitesindeki bireysel farklılıkların öncülleri üzerine, biyolojik olarak akraba ailelerde gelişen ebeveyn-çocuk ilişkisine katkıda bulunan faktörleri inceleyen çok sayıda çalışma incelenmiştir. Bağlanma güvenliğinin öncelikle ebeveynlerin duyarlılığından ve zihin durumundan etkilendiğine dair ikna edici kanıtlar vardır (Wolff ve Van IJzendoorn, 1997).

Örgütlenmemiş bağlılığın, ebeveynlerin çözülmemiş zihin durumlarının yanı sıra korkmuş, tehdit edici, ayrışan ve bozulmuş ebeveyn davranışlarının ürünü olduğu varsayılmaktadır. Dahası, genetik faktörler veya bebeklerin mizacı gibi düzensizliğin bireysel belirleyicileri geniş çapta tartışılmıştır (Roisman, Booth-LaForce, Belsky, Burt ve Groh, 2013). Buna karşılık, az sayıda çalışma, koruyucu bakıma yerleştirilen çocukların bağlanmasına katkıda bulunan faktörleri araştırmıştır. Dozier ve arkadaşlarının bulguları (Cole, 2001; Oosterman ve Schuengel, 2008; Ponciano, 2010), pozitif bakıcı kalitesinin koruyucu çocuklarda güvenli bağlanmanın gelişimini destekleyebileceğine dair ilk kanıtı sağlamıştır: koruyucu çocukların bağlanma güvenliği, koruyucu bakıcıların zihinsel durumuyla ilişkilidir (Dozier ve ark., 2001), ebeveynlerin kendi travmatik deneyimlerini geliştirmek için (Cole, 2005) ve ebeveyn duyarlılığına ihtiyacı olduğu belirlenmiştir (Oosterman ve Schuengel, 2008; Ponciano, 2010). Ancak duyarlılıkla ilgili sonuçlar çelişkilidir. Swanson, Beckwith ve Howard (2000), yaptığı çalışmada bakıcıların müdahaleciliği ile bağlanma güvenliği arasında bir ilişki buldular, ancak duyarlılık veya düşmanlık üzerinde hiçbir etkisi bulamamışlardır.

Cole (2005) anne katılımı ile koruyucu çocukların bağlanma güvenliği arasında ters bir ilişki bulmuştur. Bu belirsiz bulgular nedeniyle, koruyucu ebeveyn olarak bağlılık ve deneyim gibi diğer koruyucu ebeveyn özelliklerinin olduğu öne sürülmektedir (Bates ve Dozier, 2002; Cole, 2005; Dozier ve Lindhiem, 2006), çocuk özellikleri, örneğin yerleştirme yaşı veya erken sıkıntının ciddiyeti, koruyucu çocukların bağlanmasındaki değişkenliği açıklayan önemli faktörler olabilir. Yerleştirme yaşı ile ilgili bulgular, geç yerleştirilen çocukların bazı çalışmalarda daha az güvenli ilişkilere sahip olduğu tespit edildiğinden biraz karışıktır (Stovall ve Dozier, 2000; Stovall-McClough ve Dozier, 2004), diğer çalışmalarda yaş etkisi bulunamamıştır (Cole, 2005; Oosterman ve Schuengel, 2008).

Ayrıca, kötü muamele deneyimlerinin ciddiyetinin ve yerleştirme bozulmalarının sayısının, örneğin işlevsiz bir durumlar açısından (Bruce, Fisher, Pears ve Levine, 2009) çocukların gelişimi üzerinde zararlı etkilere neden olduğu varsayılmıştır. Düzensiz bağlanma semptomlarının artması (Jonkman ve ark., 2014) ve davranışı içselleştirme ve dışsallaştırma arasında dengesizlik yarattığı bulunmuştur (Graham, Litrownik, Everson ve Bangdiwala, 2005; Pears, Kim ve Fisher, 2008).

Bununla birlikte, önceki bulgularla uyumlu olarak (Hodges, Steele, Hillman, Henderson ve Kaniuk, 2005; Minnis, Millward ve ark., 2006; Toth, Cicchetti, Macfie ve Emde, 1997), çalışmalarda koruyucu çocukların hikaye tamamlamalarında daha fazla düzensizlik gösterdikleri, yani yıkım veya kontrol kaybı olan tuhaf ve agresif temalarla karakterize daha olumsuz hikaye sonları sunma eğiliminde oldukları bulunmuştur. Bu bulgu, garip bir durumda koruyucu çocukların bağlanma örgütlenmesini araştıran çalışmaların sonuçlarına paraleldir ve koruyucu çocukların normatif bir kontrol grubuna kıyasla koruyucu ebeveynleriyle daha sık düzensiz bağlanma ilişkilerine sahip olduklarını göstermektedir.

Örgütsüzleşmenin, olumsuz benlik algıları, daha düşük okul performansı ve daha yüksek içselleştirme ve dışsallaştırma davranışı oranları açısından psikososyal uyumdaki açıklarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Goldwyn, Stanley, Smith ve Green, 2000; Moss, Büro, Cyr, Mongeau, & St-Laurent, 2004; Moss ve ark., 2006; Verschueren, Marcoen ve Schoefs, 1996), koruyucu çocuklarda organize bağların oluşumunu teşvik eden kanıta dayalı bağlanma müdahaleleri geliştirmek gelecekteki araştırmalar için önemli görünmektedir (Dozier, Dozier ve Manni, 2002).

Bağlanma Terapileri

Ağır istismar ve ihmal geçmişi olan ve bakılıp evlat edinilmek üzere yerleştirilen çocukların sayısı son 20 yılda belirgin bir şekilde artmıştır. Bu çocuklardan bazılarının yerleştirmeden önce ve sonra gösterdiği rahatsız edici davranış düzeyi genellikle yüksektir. Bu, ebeveynlerin, vasilerin, yerleştirme çalışanlarının ve destek uzmanlarının, kötü muamele görmüş çocukları etkileyebilecek gelişimsel bozuklukların doğası ve hem çocuklara hem de ebeveynlere fayda sağlayabilecek destek ve tedavi türleri hakkında bir anlayış geliştirmelerini gerektirmiştir.

Bu alanda iki ilginç, bazen de tartışmalı olan bir fenomen ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, bakılan veya evlat edinilen bazı çocuklar için bir 'bağlanma bozukluğu' teşhisini içerir. Diğerleri, terapötik tutma da dahil olmak üzere 'bağlanma bozukluğu olan' çocukları tedavi etmek için gelişimsel yönelimli tedavilerin kullanılmasıyla ilgilidir.

Bağlanma terapisi, evlat edinilen ailelerle yaşayan çocukları ve büyük ilişki ve davranış sorunları gösteren bakıcıları tedavi etmek için kullanılır. Bununla birlikte, geç evlat edinilmiş çocuklar tarafından alınan gelişim yolları üzerine yapılan araştırmalar, yerleştirmeden önce önemli istismar ve sıkıntı yaşayanların çoğunun yerleştirmeden sonra önemli psikososyal bozulma gösterdiğini göstermektedir (Thoburn, 1991; Rushton ve ark., 1995; Howe, 1997, 1998; Quinton ve ark., 1998). Bu bozukluğun çoğu huzursuz ve antisosyal davranışlar olarak ifade edilir.

Son on yıl veya daha uzun bir süre boyunca, akıl sağlığı klinisyenleri, terapistleri ve yerleştirme sonrası destek grupları, daha büyük yaşta çocuklarla büyük davranışsal zorluklar yaşayan koruyucu bakıcılardan ve evlat edinilenlerden artan sevk oranlarını bildirmektedir (Ppias, 1997). Bağlanma teorisi ve araştırması, kötü muamele gören birçok çocuğun neden yeni ailelere yerleştirilse bile bu kadar rahatsız edici ve rahatsız edici davranışlar gösterdiğini anlamamıza yardımcı oldu.

Danışmanlık

Projeden desteğe erişim başlangıçta bir danışma hizmeti aracılığıyla sağlanır. Uygulama literatüründe koruyucu bakıcılarla istişare geliştirilmeye başlanmaktadır. Böylece Nissim (1993), sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte bakıcılar için bir danışma hizmetinin başarılı bir şekilde geliştirildiğini bildirmiştir, ancak başarı sistematik olarak araştırılmamıştır. Deneyimlerinden, sorunları tartışmak ve farklı bakış açılarını değerlendirmek için zaman sağlandığında faydaların ortaya çıktığını öne sürüyor. Benzer şekilde, bazı uygulayıcılar, koruyucu bakımda bulunan çoklu sistemler ve karmaşık ağlarla çalışmak için danışmanlığın yararlılığı hakkında yorum yapmışlardır (Lindsey, 1985; Sprince, 2000).

Koruyucu Ailelerle Bireysel Destek Müdahaleleri

Danışmanın ardından, koruyucu bakıcıya daha yoğun destek sunmaya karar verilebilir. Uygulama literatüründe bakıcılarla dolaylı müdahalelere duyulan ihtiyaç tespit edilmektedir. Örneğin Hart & Thomas (2000), bir çocuğa yapılan doğrudan müdahalelerin, çocuğun bağlanma güçlüğü çektiği durumlarda birincil bağılıkları tehlikeye atabileceğini öne sürmektedir. Ebeveyn birlikte terapisini, çocuğun bakıcıya bağılılığını güçlendirebilecek bir tedavi modeli olarak tanımlarlar. Çocuktan bakıcıya bağılılığı teşvik etmek genellikle bunların merkezinde yer alır. Aile yerleştirme çalışması, bakıcının aldığı yaklaşımı anladığından ve destekleyebildiğinden emin olmak için bu oturumlara katılmaya da davet edilir.

Uygulayıcılar, bağlanma teorisine dayalı olarak koruyucu çocuklarla çalışmanın yollarını geliştirdiler. Bunlar koruyucu bakıcılarla yaptığımız müdahalelere rehberlik etti. Fahlberg (1996), koruyucu bakıcının uyarılma-gevşeme döngüsünü kullandığını öne sürer. Bu döngü yaşamın ilk yılında belirgindir ve çocuğun güven ve güvenlik duyguları geliştirmesine izin vermede çok önemli olarak görülür. Bu döngü, ilişki güçlüğü çeken daha büyük çocuklarda kullanılabilir. Bakıcılar, genellikle sıkıntılı ve zor davranışlarla ifade edilen ihtiyaçlara yanıt verir ve çocuğa yaklaşmak için bir patlamanın ardından rahatlama dönemini kullanır. Benzer şekilde, bakıcının olumlu sosyal etkileşimleri başlattığı ve bunlara yanıt verdiği olumlu etkileşim döngüsü ve çocuğun aidiyet duygusunu artırmaya yardımcı olacak iddia davranışları, güvenli bağların gelişimini daha da kolaylaştırabilir.

Hughes (1997), geçmişlerinden travmatize olmuş ve bir ailede yaşamayı zor bulan çocuklar için kapsamlı bir yaklaşım önermektedir. Terapötik bir ortamın koruyucu yerleşimi içinde sağlanmasını savunuyor. Çocuklar, açık ve kapsamlı davranışsal beklenti ve sonuçların yanı sıra yüksek derecede şefkat ve empati yaşarlar.

Ailelere Grup Müdahaleleri

Koruyucu ailelere bireysel müdahale zaman ve kaynak bakımından pahalıdır. Küçük bir projede, bu şekilde desteklenebilecek koruyucu bakıcıların sayısı kaçınılmaz olarak sınırlıdır. Ek olarak, koruyucu bakıcılar, bağlanma güçlüğü çeken çocukları da yöneten diğer bakıcılarla sınırlı temas halinde izole bırakılabilir. Bu nedenle grup müdahalelide alternatif bir terapi seçeneği olmuştur.

Bunlar, koruyucu bakıcılara diğer bakıcılarla tanışma fırsatı sağlamayı ve baktıkları çocukların sunduğu zorlukları birlikte düşünmeyi amaçlar. Destek kazanabilir ve teşvik becerilerini daha da geliştirebilirler. Bunu yaparken terapistlerden olduğu kadar birbirlerinden de fikirler alırlar. Koruyucu bakıcılarla yapılan grup müdahaleleri başarılıdır ve olumlu bir deneyim sağlar. Katılımcılar, güven ve öz yeterlilikte bir artış (Pallett ve ark., 2002) ve koruyucu çocuklarıyla iletişim kurma becerilerinin arttığını bildirmektedir. (Minnis ve ark., 1999; Minnis ve Devine, 2001). Ek olarak, bu gelişmelerin çocuk üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna dair bazı kanıtlar vardır (Pallett ve ark., 2002).

Çocuklarla Doğrudan Çalışmalar

Bakıcılara destek sunmak başarılı olsa da, bazı durumlarda çocuğun zor olmaya devam ettiğini, bazen yerleştirme için kırılma noktasına geldiğini gördük. Sınırlı beklentilerle bile, çocuk yerleşimin içinden güvenmeye veya güvenlik almaya başlayamamıştır. Bazen yerleşimin bozulması ilk başarıdan kaynaklanıyor gibi görünüyor. Bakıcıdan bir miktar geri çekildiğini hisseden ve daha fazla terk edilmekten korkan çocuk, daha sonra zorlu davranışına, yerleştirmenin sona ermesi gereken noktaya kadar devam etti. Reddedilmeden önce reddetti. Bu örnek bizim için tüm aile ile çalışmanın ve özellikle partnerin alınan yaklaşımı anlamasını sağlamanın önemini vurguladı. Ayrıca bazı çocuklarla doğrudan daha fazlasının yapılması gerekip gerekmediğini sorgulamamıza da yol açtı.

Bağlanma güçlüğü çeken çocuklar başlangıçta geleneksel terapilerle daha az başarılı olabilirler. Bu, bazı yazarların bağlanma teorisi tarafından yönlendirilen terapilere duyulan ihtiyacı öne sürmesine yol açmıştır (Delaney, 1998). Hem biyolojik ebeveynler (Marvin ve ark., 2002) hem de koruyucu ve evlat edinen bakıcılar için terapiler geliştirilmektedir (Hughes, 1997; Howe ve Fearnley, 1999, Crittenden ve ark., 2001). Bu terapiler özellikle bağlanma ilişkisine odaklanabilir. Güvenli bağlar ancak besleyici bir ilişki bağlamında kurulabilir (Levy ve Orlans, 1998). Çocuk bakıcılarıyla ilişkilerinde yeterli güvenlik geliştirdiğinde, bunalmadan sorunları daha fazla ele alabilirler (James, 1994). Şu anda geleneksel psikoterapi daha başarılı olabilir (Hunter, 2001).

Bağlanma Terapilerine Bir Örnek: Car Guide

The Car Guide (Şekil 1), sosyal hizmet uzmanlarının çocukların bağlanma ilişkilerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacak altı unsurdan oluşmaktadır. Kılavuzun unsurları, sosyal hizmet uzmanlarının çocuklarla ve bakıcılarla görüşmede günlük olarak kullandıkları becerileri bir araya getirir: bağlanma teorisi, oyun becerileri ve birçok alt konu ile oluşur. Eğitimin altı unsuru şunlara odaklanır:

Şekil 1: "THE CAR GUIDE" Tablosu.

1. Çocuğun Bağlanma ilişkisinden Kaynaklanan İhtiyaçları

Bağlanma teorisi basit terimlerle sunulur ve cephe pratiği ile ilgilidir. Çocuğun güvenlik ve korunma ihtiyaçları, çocuk koruma ve yetiştirme bağlamında incelenir. Olumlu bağlanma ilişkilerinin çocuğun gelişimine faydaları özetlenmiştir. Bu, uygulayıcıların bu bilgileri bakıcılarla basit ama dokunaklı bir şekilde paylaşma yeteneklerini optimize etmek için gereklidir. Bakıcıların çocuklarının onlardan neye ihtiyacı olduğunu ve buna neden ihtiyaç duyduklarını anlamaları önemlidir.

2. Oyun Temelli İlişki Desteği

Çocuklarla yaşa uygun bir şekilde ilişki kurmak, bağlanma ilişkileri hakkında bilgi edinmek için çok önemlidir (O'reilly ve Dolan, 2016; 2017). Çocuklarla ilişkiler kurmak, dünyalarını öğrenmenin ve güvenliklerini sağlamanın anahtarıdır. Doğrudan işte oyun becerilerinin kullanılması sosyal hizmet uzmanları tarafından önemli

görülmektedir (O'reilly ve Dolan, 2016); Ancak, sosyal hizmet eğitimcileri ve işverenleri tarafından bu eğitime bağlılık eksikliği vardır (O'reilly ve Dolan, 2017). Kılavuz, çocuklarla etkileşim kurmak ve bağlanma ilişkileri hakkında bilgi edinmek için oyun becerilerinin kullanılmasını teşvik eder.

3. Bakıcının Ebeveynlik Geçmiş ve Görüşleri

Sosyal hizmet uzmanları, çocukların korunmasındaki aile cirolarını değerlendirirken sosyal geçmiş raporları için bilgi toplar. Teşvik edici değerlendirmeler ayrıca bakıcıların geçmişlerinin sağlam bir analizini de içerir. Uygulayıcıların, bakıcıların ebeveynlik deneyimlerini tespit etmeleri, ebeveyn olma yeteneklerini olumsuz yönde etkileyebilecek deneyimlerle ilgili destek alıp almadıklarını belirlemeleri önemlidir (Cyr ve ark., 2012).

Howe (2011), mevcut ilişkilerde ortaya çıkan stresin, kayıp veya travma ile ilişkili daha eski üzücü anıları tetikleyebileceğini belirtmektedir. Kılavuz, sosyal hizmet uzmanlarını, Yetişkin Bağlanma Görüşmesinde ve Theraplay Enstitüsü tarafından kullanılan bazı soruları kullanarak bakıcılarla görüşürken ek bilgi toplamaya teşvik eder. Ebeveynlerinin bir tanımını, kayıp ve / veya reddedilme deneyimlerini ve / veya deneyimlerinin yetişkin kişiliklerini nasıl şekillendirdiğini düşündüklerini dahil etmek gibi ilgili sorular, sosyal hizmet uzmanlarının bakımları altındaki bir çocuk için yaşamın nasıl bir şey olduğunu daha iyi anlamaları için önemlidir.

4. Güvenli Ortam Temelli Görüşme

Schofield ve Beek (2014) tarafından tasarlanan bu röportaj, çocukların bakıcılarıyla olan ilişkilerini incelemektedir. Bakıcının çocuğun ihtiyaçlarını aşağıdaki beş bakım boyutu içinde karşılama yeteneğini ölçer:

1. Kullanılabilirlik -çocuğun güvenmesine yardımcı olmak
2. Duyarlılık -çocuğun duyguları yönetmesine yardımcı olmak
3. Kabul -çocuğun benlik saygısını geliştirmek
4. İşbirliği - çocuğun etkili hissetmesine yardımcı olmak
5. Aile Üyeliği - çocuğun ait olmasına yardımcı olmak

Bu metodoloji de bakıcıdan, davranışın neden meydana gelmiş olabileceğini, nasıl tepki verdiklerini ve bu konuda nasıl hissettiklerini düşünmesi istenir.

5. Ev Ortamında Gözlemler

Sosyal hizmet uzmanları, ev ortamlarında çocuklarla önemli miktarda zaman geçirir ve yerleşimleri teşvik eder. Bağlanma perspektifinden bakıldığında, bakıcı etkileşiminin çocuğun benlik kavramını destekleyip desteklemediğini gözlemlemek önemlidir. Bakıcının çocuğa olan ilgisini gözlemlemek ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması için nasıl davrandığını görmek önemlidir. Uygulayıcı, ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde uyum sağlayıp sağlamadığını gözlemleyebilir (Prior ve Glaser, 2006). Eylemler arası Kaydın Gözlemlenmesi önerilir (Iwaniec, 2006).

6. Eklenti Oynatma Desteği

The Car Guide, çocuklar ve bakıcıları arasındaki hassas etkileşimi teşvik eden etkinlikleri teşvik eder (Solter, 2013). Bağlanma oyunu, çocuklarla iletişim kurmanın uzman olmayan bir yoludur. Bağlanma oyunu, bağlantıyı artırmak ve çocukların duygularını yetişkin tarafından desteklenen ve teşvik edilen bir şekilde ifade etmelerine izin vermek için pratikte teorileştirilebilir. Bu destek, güvenlik ve bağlantı ile ek güvenliği artırılır.

Howe (2011), bir çocuğun bağlanma güvenliğini artırmak için ebeveynlerin eğlenceli karşılıklı eylemlerde bulunmasının önemini vurgulamaktadır. Bir bakıcının çocuğuyla oynama yeteneği ve oyun davranışlarının doğası, çocuğuyla bağlantı kurma yeteneklerinin göstergesidir ve bu da sosyal hizmet desteği ve değerlendirmesinin önemli bir parçasını oluşturur (O'Reilly, 2020). Bu aynı zamanda daha önceki oyuna dayalı ilişki gemi inşa araştırması ve Kılavuz unsuruyla da tutarlıdır.

SONUÇ

Koruyucu aile ortamını oluşturmak için bağlanma teorisi kullanılabilir. Çocukların güvenli bağlanma ilişkileri geliştirmelerine yardımcı olan sağlıklı bir aile ortamı, psikolojik sağlıklarının temelini oluşturur. Bu nedenle, koruyucu ailelerin duyarlılık, yakınlık, istikrar, destekleyici iletişim ve tutarlı sınırlar gibi önemli faktörlere odaklanmaları, koruyucu çocukların sağlıklı büyümesine yardımcı olacaktır. Koruyucu çocukların yaşamları, bu alanla ilgili daha fazla araştırma ve uygulama ile iyileşebilir. Bu nedenle, koruyucu ailelerin çocukların geleceğini önemli ölçüde şekillendirdiği ve onlara sevgi dolu bir aile ortamı sunmanın uzun vadeli faydaları olduğu unutulmamalıdır.

Yapılan literatür taramasında ulaşılan araştırmalarda bu görüşü desteklemekte ve kanıt oluşturmaktadır. Çocuğun birey olma yolundaki yapı taşlardan biri olan ebeveyn ile bağlanma koruyucu aile gibi kritik bir konuda da önemini göstermektedir.

Gelecek vakitlerde yapılacak araştırmaların bu konu üzerinde çocukların patolojik sonuçları olan Reaktif bağlanma bozukluğu gibi konular üstüne durulması tavsiye edilir.

SONUÇ

Koruyucu aile ortamını oluşturmak için bağlanma teorisi kullanılabilir. Çocukların güvenli bağlanma ilişkileri geliştirmelerine yardımcı olan sağlıklı bir aile ortamı, psikolojik sağlıklarının temelini oluşturur. Bu nedenle, koruyucu ailelerin duyarlılık, yakınlık, istikrar, destekleyici iletişim ve tutarlı sınırlar gibi önemli faktörlere odaklanmaları, koruyucu çocukların sağlıklı büyümesine yardımcı olacaktır. Koruyucu çocukların yaşamları, bu alanla ilgili daha fazla araştırma ve uygulama ile iyileşebilir. Bu nedenle, koruyucu ailelerin çocukların geleceğini önemli ölçüde şekillendirdiği ve onlara sevgi dolu bir aile ortamı sunmanın uzun vadeli faydaları olduğu unutulmamalıdır.

Yapılan literatür taramasında ulaşılan araştırmalarda bu görüşü desteklemekte ve kanıt oluşturmaktadır. Çocuğun birey olma yolundaki yapı taşlardan biri olan ebeveyn ile bağlanma koruyucu aile gibi kritik bir konuda da önemini göstermektedir.

Gelecek vakitlerde yapılacak araştırmaların bu konu üzerinde çocukların patolojik sonuçları olan Reaktif bağlanma bozukluğu gibi konular üstüne durulması tavsiye edilir.

KAYNAKÇA

Ackerman, J. P., & Dozier, M. (2005). The influence of foster parent investment on children's representations of self and attachment figures. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(5), 507-520.

Ainsworth, M. D. S. (1978). The bowlby-ainsworth attachment theory. *Behavioral and brain sciences*, 1(3), 436-438.

Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American psychologist*, 46(4), 333.

Aldgate, J., & Gibson, N. (2007). The place of attachment theory in social work with children and families. *Handbook for Practice Learning in Social Work and Social Care: Knowledge and Theory*, 57-73.

Allen, J., & Vostanis, P. (2005). The impact of abuse and trauma on the developing child: an evaluation of a training programme for foster carers and supervising social workers. *Adoption & Fostering*, 29(3), 68-81.

Arcelus, J., Bellerby, T., & Vostanis, P. (1999). A mental-health service for young people in the care of the local authority. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 4(2), 233-245.

Beek, M. (1999). Parenting children with attachment difficulties: Views of adoptive parents and implications for post-adoption services. *Adoption & Fostering*, 23(1), 16-23.

Bernier, A., Larose, S., Boivin, M., & Soucy, N. (2004). Attachment state of mind: Implications for adjustment to college. *Journal of Adolescent Research*, 19(6), 783-806.

Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Förthner, J., Nowacki, K., Roland, I., & Spangler, G. (2016). Foster children's attachment behavior and representation: Influence of children's pre-placement experiences and foster caregiver's sensitivity. *Child abuse & neglect*, 51, 323-335.

Bowlby J. (1998) A secure base. *Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.

Bowlby, J. (1958). *Can I leave my baby?*. London: National Association for Mental Health.

Bowlby, J. (1980). *By ethology out of psycho-analysis: an experiment in interbreeding*.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: retrospect and prospect*. *American journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. Routledge.

Boyle, C. (2017). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. *Child & Family Social Work*, 22, 22-33.

Bretherton, I. (2013). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. In *Attachment theory* (pp. 45-84). Routledge.

- Bruce, J., Fisher, P. A., Pears, K. C., & Levine, S. (2009). Morning cortisol levels in preschool-aged foster children: Differential effects of maltreatment type. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 51(1), 14-23.
- Burgess, C., & Smith, K. (2002). Supporting carers supporting looked after children: A description and evaluation of the work of an inter-agency project established in Worcestershire. Unpublished document.
- Canham, H. (2018). Children who cannot live in families: the role of residential care. In *Creating New Families* (pp. 257-269). Routledge.
- Caplan G (1970) *Theory and practice of mental health consultation*. NY: Basic Books
- Caplan, G., Caplan, R. B., & Erchul, W. P. (1995). A contemporary view of mental health consultation: comments on 'Types of Mental Health Consultation' by Gerald Caplan (1963). *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 6(1), 23-30.
- Carrera, P., Román, M., & Jiménez-Morago, J. M. (2021). Foster children's attachment representations: the role of type of maltreatment and the relationship with birth family. *Attachment & Human Development*, 23(6), 969-986.
- Chaffin, M., Hanson, R., Saunders, B. E., Nichols, T., Barnett, D., Zeanah, C., ... & Miller-Perrin, C. (2006). Report of the APSAC task force on attachment therapy, reactive attachment disorder, and attachment problems. *Child maltreatment*, 11(1), 76-89.
- Chassin, L. A. U. R. I. E., Carle, A., Nissim-Sabat, D. E. N. I. S., Kumpfer, K. L., Ma-ton, K. I., & Schellenbach, C. J. (2004). Fostering resilience in children of alcoholic parents. *Investing in children, youth, families, and communities: Strengths-based research and policy*, 137-155.
- Cherry, K. (2019). The different types of attachment styles. Diperoleh dari <https://www.verywellmind.com/attachment-styles-2795344> [3 Juni 2019].
- Cicchetti, D., Toth, S. L., & Maughan, A. (2000). An ecological-transactional model of child maltreatment. *Handbook of developmental psychopathology*, 689-722.
- Cole, R., Puro, S., Rossi, M., & Sein, M. (2005). Being proactive: where action research meets design research. *ICIS 2005 proceedings*, 27.
- Courtney, M. E. (2013). Child welfare: History and policy framework. In *Encyclopedia of Social Work*.
- Crittenden, P. M. (2006). A dynamic-maturational model of attachment. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 27(2), 105-115.
- Crittenden, P. M., Landini, A., & Claussen, A. H. (2001). A dynamic-maturational approach to treatment of maltreated children.
- Cyr, C., Dubois-Comtois, M. G., Poulin, C., Pascuzzo, K., Losier, V., Dumais, M., ... & Moss, E. (2012). Attachment theory in the assessment and promotion of parental competency in child protection cases. *Child abuse and neglect: A multidimensional approach*, 63-86.
- Cyr, C., Dubois-Comtois, M. G., Poulin, C., Pascuzzo, K., Losier, V., Dumais, M., ... & Moss, E. (2012). Attachment theory in the assessment and promotion of parental competency in child protection cases. *Child abuse and neglect: A multidimensional approach*, 63-86.
- De Wolff, M. S., & Van Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child development*, 68(4), 571-591. [Doctoral Dissertation]. University of Kent.
- Delaney, R. (1998). *Fostering Changes: Treating Attachment-Disordered Children*.
- Dozier, M. (2003). Attachment-based treatment for vulnerable children. *Attachment & Human Development*, 5(3), 253-257.
- Dozier, M., & Rutter, M. (2008). Challenges to the development of attachment relationships faced by young children in foster and adoptive care.
- Dozier, M., Dozier, D., & Manni, M. (2002). Attachment and biobehavioral catch-up: The ABC's of helping foster infants cope with early adversity. *Zero to Three*, 22(5), 7-13.
- Dozier, M., Stovall-McClough, K. C., & Albus, K. E. (2008). Attachment and psychopathology in adulthood.

- Dubois-Comtois, K., Moss, E., Cyr, C., & Pascuzzo, K. (2013). Behavior problems in middle childhood: The predictive role of maternal distress, child attachment, and mother-child interactions. *Journal of abnormal child psychology*, 41, 1311-1324.
- Duschinsky, R. (2020). *Cornerstones of attachment research*. Oxford University Press.
- English, D. J., Graham, J. C., Litrownik, A. J., Everson, M., & Bangdiwala, S. I. (2005). Defining maltreatment chronicity: Are there differences in child outcomes?. *Child abuse & neglect*, 29(5), 575-595.
- Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi*, 22(22).
- Fahlberg, V. (2012). *A child's journey through placement*. Jessica Kingsley Publishers.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(28), 113-128.
- Golding, K. (2001). Providing specialist psychological support to foster carers: the usefulness of consultation as a mechanism for providing support (Doctoral dissertation, University of Wales. Cardiff).
- Golding, K. (2003). Helping foster carers, helping children: Using attachment theory to guide practice. *Adoption & Fostering*, 27(2), 64-73.
- Golding, K. S. (2001). *Fostering Attachments in Looked After Children: Attachment, theory and intervention—a group for foster carers*. Unpublished document.
- Golding, K., & Picken, W. (2004). Group work for foster carers caring for children with complex problems. *Adoption & Fostering*, 28(1), 25-37.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of child psychology and psychiatry*, 38(5), 581-586.
- Green, J., Stanley, C., Smith, V., & Goldwyn, R. (2000). A new method of evaluating attachment representations in young school-age children: The Manchester Child Attachment Story Task. *Attachment & Human Development*, 2(1), 48-70.
- Harlow, E. (2021). Attachment theory: Developments, debates and recent applications in social work, social care and education. *Journal of Social Work Practice*, 35(1), 79-91.
- Hart, A., & Luckock, B. (2006). Core principles and therapeutic objectives for therapy with adoptive and permanent foster families. *Adoption & Fostering*, 30(2), 29-42.
- Hart, A., & Thomas, H. (2000). Controversial attachments: the indirect treatment of fostered and adopted children via parent co-therapy. *Attachment & Human Development*, 2(3), 306-327.
- Hodges, J., Steele, M., Hillman, S., Henderson, K., & Kaniuk, J. (2005). Change and continuity in mental representations of attachment after adoption. *Psychological issues in adoption: Research and practice*, 93-116.
- Holmes, B., & Silver, M. (2010). Managing behaviour with attachment in mind. *Adoption & Fostering*, 34(1), 65-76.
- Howe, D. (1998). Adoption outcome research and practical judgment. *Adoption & Fostering*, 22(2), 6-15.
- Howe, D. (2006). Developmental attachment psychotherapy with fostered and adopted children. *Child and Adolescent Mental Health*, 11(3), 128-134.
- Howe, D. (2010). Attachment: Implications for assessing children's needs and parenting capacity. *The child's world: The comprehensive guide to assessing children in need*, 184-198.
- Howe, D. (2011). *Attachment across the lifecourse: A brief introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Howe, D., & Fearnley, S. (1999). Disorders of attachment and attachment therapy. *Adoption & Fostering*, 23(2), 19-30.
- Howe, D., & Fearnley, S. (1999). Disorders of attachment and attachment therapy. *Adoption & Fostering*, 23(2), 19-30.
- Howe, D., & Fearnley, S. (2003). Disorders of attachment in adopted and fostered children: Recognition and treatment. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 8(3), 369-387.

- Howe, D., Brandon, M., Schofield, G., & Hinings, D. (1999). Attachment theory, child maltreatment and family support: A practice and assessment model. Bloomsbury Publishing.
- Hughes, D. A. (2000). Facilitating developmental attachment: The road to emotional recovery and behavioral change in foster and adopted children. Jason Aronson, Incorporated.
- Hughes, D. A. (2007). Attachment-focused family therapy. WW Norton & Company.
- Hughes, P., & McGauley, G. (1997). Mother-Infant Interaction During The First Year With A Child Who Shows Disorganization Of Attachment. *British Journal of psychotherapy*, 14(2), 147-158.
- Hunter M (2001) Psychotherapy with young people in care. East Sussex: Brunner-Routledge.
- Hunter, J. J., & Maunder, R. G. (2001). Using attachment theory to understand illness behavior. *General hospital psychiatry*, 23(4), 177-182.
- Iwaniec, D. (2006). The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment and intervention: A practice handbook. John Wiley & Sons.
- Iwaniec, D., & Sneddon, H. (2001). Attachment style in adults who failed to thrive as children: Outcomes of a 20 year follow-up study of factors influencing maintenance or change in attachment style. *British Journal of social work*, 31(2), 179-195.
- James, B. (1994). Handbook for treatment of attachment-trauma problems in children. Simon and Schuster.
- Johnson, S. M. (2003). Introduction to attachment. *Attachment processes in couple and family therapy*, 3-17.
- Jonkman, C. S., Oosterman, M., Schuengel, C., Bolle, E. A., Boer, F., & Lindauer, R. J. (2014). Disturbances in attachment: inhibited and disinhibited symptoms in foster children. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 8(1), 1-7.
- Karataş, Z. (2017). Bağlanma Kuramı Açısından Kurum Bakımının Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Kufeldt, K., Kufeldt, J., & Dorosh, M. (1996). Connection and continuity in foster care. *Adoption & Fostering*, 20(2), 14-20.
- Lawrence, C. R., Carlson, E. A., & Egeland, B. (2006). The impact of foster care on development. *Development and psychopathology*, 18(1), 57-76.
- Laybourne, G., Andersen, J., & Sands, J. (2008). Fostering attachments in looked after children: Further insight into the group-based programme for foster carers. *Adoption & Fostering*, 32(4), 64-76.
- Levy T. M. & Orlans M. (1998) Attachment, trauma, and healing. Understanding and treating attachment disorder in children and families. Washington DC: CWLA Press.
- Levy T. M. (2000) Handbook of attachment interventions. London: Academic Press
- Lindsey, A. M., Ahmed, N., & Dodd, M. J. (1985). Social support: Network and quality as perceived by Egyptian cancer patients. *Cancer Nursing*, 8(1), 37-42.
- Lindsey, C. (2018). Contact with birth families: implications for assessment and integration in new families. In *Creating New Families* (pp. 221-236). Routledge.
- Lonardo, F., Lonardo, M. S., Acquaviva, F., Della Monica, M., Scarano, F., & Scarano, G. (2019). Say-Barber-Biesecker-Young-Simpson syndrome and Genitopatellar syndrome: lumping or splitting?. *Clinical genetics*, 95(2), 253-261.
- Lyons-Ruth K. Attachment relationships among children with aggressive behavior problems: The role of disorganized early attachment patterns. *J Consult Clin Psychol*. 1996;64(1):64-73.
- Lyons-Ruth, K. (1996). Attachment relationships among children with aggressive behavior problems: the role of disorganized early attachment patterns. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(1), 64. Macmillan.
- Main, M., & Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern.
- Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K., & Powell, B. (2002). The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads. *Attachment & human development*, 4(1), 107-124.
- McLeod, S. (2009). Attachment theory. *Simply psychology*.

- McLeod, S. (2017). Bowlby's attachment theory. *Simply Psychology*.
- Meyers, J. (1973). A consultation model for school psychological services. *Journal of School Psychology*, 11(1), 5-15.
- Millward, R., Kennedy, E., Towlson, K., & Minnis, H. (2006). Reactive attachment disorder in looked-after children. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 11(4), 273-279.
- Milner, J., & O'Byrne, P. (2002). *Assessment in social work*. Palgrave.
- Minnis H & Devine C (2001) The effect of foster carer training on the emotional and behavioural functioning of looked after children. *Adoption and fostering*, 25,1,44-54
- Minnis H; Devine C & Delosi T (1999) Foster carers speak about training. *Adoption and fostering*, 23, 2, 42 – 47.
- Minnis, H., & Devine, C. (2001). The effect of foster carer training on the emotional and behavioural functioning of looked after children. *Adoption & Fostering*, 25(1), 44-54.
- Moss, E., Dubois-Comtois, K., Cyr, C., Tarabulsy, G. M., St-Laurent, D., & Bernier, A. (2011). Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment, and behavioral outcomes for maltreated children: A randomized control trial. *Development and psychopathology*, 23(1), 195-210.
- Nissim R (1993) Who carers for carers? *Foster Care*, March. 12 – 13.
- O'Reilly, L. (2020). The introduction of attachment play in child and family social work; optimising connection, emotional release and supporting challenging behaviour. *The Irish Social Worker*, 67-76.
- O'Reilly, L. (2020a). The everyday guide to attachment, play, connection and emotional release: for parents, foster carers, adoptive parents, and childcare professionals.
- O'Reilly, L. (2020b). The introduction of attachment play in child and family social work; optimising connection, emotional release and supporting challenging behaviour. *The Irish Social Worker*, (Winter 2020), 67–76.
- O'Reilly, L. (2021). The Child Attachment Relationship Guide: Informing Child Protection and Fostering Social Work. *Child Care in Practice*, 1-15.
- O'Reilly, L., & Dolan, P. (2016). The voice of the child in social work assessments: Age-appropriate communication with children. *British Journal of Social Work*, 46(5), 1191–1207.
- O'Reilly, L., & Dolan, P. (2017). The role of social work education and training in supporting practitioners to communicate with children in an age-appropriate manner. *British Journal of Social Work*, 47(8), 2438–2455.
- O'Reilly, L., & Dolan, P. (2017). The use of play skills during child protection and welfare assessments. *The Routledge handbook of global child welfare*, 369.
- Oosterman, M., & Schuengel, C. (2008). Attachment in foster children associated with caregivers' sensitivity and behavioral problems. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of the World Association for Infant Mental Health*, 29(6), 609-623.
- Paddock, C., Waters-Roman, D., & Borja, J. (2013). Child Welfare: History and Policy. In *Encyclopedia of Social Work*.
- Pallett, C., Scott, S., Blackeby, K., Yule, W., & Weissman, R. (2002). Fostering changes: a cognitive-behavioural approach to help foster carers manage children. *Adoption & Fostering*, 26(1), 39-48.
- Pears, K. C., Kim, H. K., & Fisher, P. A. (2008). Psychosocial and cognitive functioning of children with specific profiles of maltreatment. *Child abuse & neglect*, 32(10), 958-971.
- Ponciano, L. (2010). Attachment in foster care: The role of maternal sensitivity, adoption, and foster mother experience. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 27, 97-114.
- PPIAS, Parenting the Child Who Hurts: The first steps, Lower Boddington, Daventry: PPIAS, 1997 practice: A study of disorganized attachment and child protection assessment.
- Prior, V., & Glaser, D. (2006). *Understanding attachment and attachment disorders: Theory, evidence and practice*. Jessica Kingsley Publishers.
- Robertson, J., & Robertson, J. (1989). *Separation and the very young*. Free Association Books.

- Roisman, G. I., Booth-Laforce, C., Belsky, J., Burt, K. B., & Groh, A. M. (2013). Molecular-genetic correlates of infant attachment: A cautionary tale. *Attachment & Human Development*, 15(4), 384-406.
- Routledge handbook of global child welfare (pp. 369–380). Routledge Publishers.
- Rushton, J. P., & Peters, M. (1995). Race, evolution, and behavior. *Aggressive Behavior*, 21(6), 463-468.
- Rustin, M. (2018). Where do I belong? Dilemmas for children and adolescents who have been adopted or brought up in long-term foster care. In *Creating New Families* (pp. 107-125). Routledge.
- Rutter, M. (2007). Resilience, competence, and coping. *Child abuse & neglect*, 31(3), 205-209.
- Salahu-Din, S. N., & Bollman, S. R. (1994). Identity development and self-esteem of young adolescents in foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 11, 123-135.
- Schneider, E. L. (1991). Attachment theory and research: Review of the literature. *Clinical Social Work Journal*, 19(3), 251-266.
- Schofield G., Beek M., Sargent K. & Thoburn J. (2000) *Growing up in foster care*. London: BAAF.
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Risk and resilience in long-term foster-care. *The British Journal of Social Work*, 35(8), 1283–1301.
- Schofield, G., & Beek, M. (2014). *The secure base model: Promoting attachment and resilience in foster care and adoption*. BAAF.
- Simms, M. D., Dubowitz, H., & Szilagyi, M. A. (2000). Health care needs of children in the foster care system. *Pediatrics*, 106(Supplement_3), 909-918.
- Solomon J. & George C (1999) *Attachment disorganization*. NY: The Guilford Press.
- Solter, A. (2013). *Attachment play: How to solve behavior problems with play, laughter, and connection* (1st ed.). Shining Star.
- Spink, A., & Cole, C. (2001). Introduction to the special issue: Everyday life information-seeking research. *Library & Information Science Research*, 23(4), 301-304.
- Sprince J (2000) *Towards an integrated network*. *Journal of psychotherapy*, 26,3,413-431
- Sprince, N. L., Lewis, M. Q., Whitten, P. S., Reynolds, S. J., & Zwerling, C. (2000). Respiratory symptoms: associations with pesticides, silos, and animal confinement in the Iowa Farm Family Health and Hazard Surveillance Project. *American journal of industrial medicine*, 38(4), 455-462.
- Stayton, D. J., Ainsworth, M. D., & Main, M. B. (1973). Development of separation behavior in the first year of life: Protest, following, and greeting. *Developmental Psychology*, 9(2), 213.
- Steele, M. (2018). The “added value” of attachment theory and research for clinical work in adoption and foster care. In *Creating new families* (pp. 33-42). Routledge.
- Stinehart, M. A., Scott, D. A., & Barfield, H. G. (2012). Reactive attachment disorder in adopted and foster care children: Implications for mental health professionals. *The Family Journal*, 20(4), 355-360.
- Stovall, K. C., & Dozier, M. (2000). The development of attachment in new relationships: Single subject analyses for 10 foster infants. *Development and psychopathology*, 12(2), 133-156.
- Stovall–McClough, K. C., & Dozier, M. (2004). Forming attachments in foster care: Infant attachment behaviors during the first 2 months of placement. *Development and psychopathology*, 16(2), 253-271.
- Subaşı, N. G., & Kazan, H. (2020). Çocukluk dönemi bağlanma stillerinin yetişkin iletişimindeki etkisi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(2), 147-162.
- Suess, G. J., & Sroufe, J. (2005). Clinical implications of the development of the person. *Attachment & Human Development*, 7(4), 381-392.
- Swanson, K., Beckwith, L., & Howard, J. (2000). Intrusive caregiving and quality of attachment in prenatally drug-exposed toddlers and their primary caregivers. *Attachment & human development*, 2(2), 130-148.
- Tollemache, L. (2018). Minding the gap: reconciling the gaps between expectation and reality in work with adoptive families. In *Creating New Families* (pp. 129-144). Routledge.

- Toth, S. L., Cicchetti, D., Macfie, J., & Emde, R. N. (1997). Representations of self and other in the narratives of neglected, physically abused, and sexually abused preschoolers. *Development and psychopathology*, 9(4), 781-796.
- Triseliotis, J. (2002). Long-term foster care or adoption? The evidence examined. *Child & Family Social Work*, 7(1), 23-33.
- Tucker, D. J., & MacKenzie, M. J. (2012). Attachment theory and change processes in foster care. *Children and Youth Services Review*, 34(11), 2208-2219.
- Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and youth services review*, 31(3), 410-421.
- Vasquez, M., & Stensland, M. (2016). Adopted children with reactive attachment disorder: A qualitative study on family processes. *Clinical Social Work Journal*, 44, 319-332.
- Vaughn, B., Egeland, B., Sroufe, L. A., & Waters, E. (1979). Individual differences in infant-mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and change in families under stress. *Child development*, 971-975.
- West, D., Vanderfaeillie, J., Van Hove, L., Gypen, L., & Van Hoken, F. (2020). Attachment in family foster care: Literature review of associated characteristics. *Developmental Child Welfare*, 2(2), 132-150.
- Wilkins, D. (2015). The use of theory and research knowledge in child protection social work practice: A study of disorganised attachment and child protection assessment. University of Kent (United Kingdom).
- Wilson, K. (2006). Can foster carers help children resolve their emotional and behavioural difficulties?. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11(4), 495-511.
- Wilson, S. L. (2001). Attachment disorders: Review and current status. *The Journal of Psychology*, 135(1), 37-51.
- Yang, J. C., Chang, A. E., Baker, A. R., Sindelar, W. F., Danforth, D. N., Topalian, S. L., ... & Rosenberg, S. A. (1998). Randomized prospective study of the benefit of adjuvant radiation therapy in the treatment of soft tissue sarcomas of the extremity. *Journal of clinical oncology*, 16(1), 197-203.
- Young, E. S., Simpson, J. A., Griskevicius, V., Huelsnitz, C. O., & Fleck, C. (2019). Childhood attachment and adult personality: A life history perspective. *Self and Identity*, 18(1), 22-38.

Okul Öncesi Dönem Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin İncelenmesi *

Examination of Child-Rearing Styles of Parents with Preschool Children

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerini belirlemek ve çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma nicel araştırma modellerinden betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışma grubunu Çanakkale ilinde okul öncesi eğitime devam eden çocuklara sahip 532 ebeveyn oluşturmaktadır. Satow (2013) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması araştırmacılar tarafından yapılan Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikten faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda; okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarından en çok sevgi, eş ile işbirliği ve bağımsız olma boyutlarının ön plana çıktığı; dindarlık ve otorite boyutlarının daha geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin ebeveynlerin cinsiyetine, eğitim durumuna ve mesleklerine göre anlamlı farklılık gösterdiği; ebeveynlerin yaşlarına ve sahip oldukları çocuk sayılarına göre ise değişmediği elde edilen sonuçlar arasındadır. Araştırmada çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarına ilişkin bulgular dikkate alındığında; özellikle dindarlık boyutunda kadınlarla erkekler arasında diğer boyutlara göre daha fazla farklılık olduğu, kadınların erkeklere göre dindarlık boyutuna daha fazla önem verdiği; ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin sevgi, otorite ve bağımsız olma boyutlarında büyük yaş grupları lehine; okul ile işbirliği boyutunda ise tek çocuk sahibi ebeveynlerin lehine değiştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri, Okul öncesi.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the child-rearing styles of parents with preschool children and to examine them in terms of various variables. This study employed the descriptive survey model, one of the quantitative research models. The working group consisted of 532 parents who have children attending preschool education in Çanakkale. Scale for Parents' Child-Rearing Style, developed by Satow (2013) and adapted in Turkish by the researchers, was used as a data collection tool. In the study, descriptive statistics were used to analyze the data. In line with the findings obtained; it was determined that the dimensions of love, cooperation with spouse and independence were the most prominent sub-dimensions of the child-rearing styles of parents with preschool children, while the dimensions of religiosity and authority remained in the background. In line with the findings obtained, it was also found that parents' child-rearing styles differed significantly according to their gender, educational status and occupation, but not according to their age and the number of children they have. When the findings related to the sub-dimensions of child-rearing styles are taken into consideration, it is seen that there is more difference between women and men especially in the dimension of religiosity compared to other dimensions, women attach more importance to the dimension of religiosity than men; in the dimensions of love, authority and independence, parents' child rearing styles changed in favor of older age groups; in the dimension of cooperation with the school, it is seen that it has changed in favor of parents with only one child.

Keywords: Child-rearing styles of parents, Preschool.

GİRİŞ

Yaşadığımız hızlı değişimler aile yapısındaki, sosyal çevredeki ve eğitimden beklentilerdeki değişimi beraberinde getirmiştir. Çocuğun gelişiminin ve öğrenmesinin en hızlı olduğu okul öncesi dönemdir ve çocuğun kişiliğinin şekillenmesi, yeteneklerinin ortaya çıkarılması, ihtiyaçlarının karşılanması, yaşama uyum için temel alışkanlıkların kazandırılması ve onu ilkökula hazırlaması bakımından kritik bir dönemdir (Ağgül Yalçın ve Yalçın, 2018). Bu

Yasemin Abalı Öztürk¹
Çavuş Şahin²
Mehmet Kaan Demir³

How to Cite This Article

Abalı Öztürk, Y., Şahin, Ç. & Demir, M. K. (2023). "Okul Öncesi Dönem Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8314-8326. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71662>

Arrival: 11 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

*Bu araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen, Dr.Öğretim Üyesi Yasemin ABALI ÖZTÜRK'ün yürütücülüğünü yaptığı 2019-BA-2629 nolu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Çanakkale, Türkiye. ORCID: 0000-0003-1961-0557

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Çanakkale, Türkiye. ORCID: 0000-0002-4250-9898

³ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Çanakkale, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8797-0410

kritik dönemde çocuğun dış dünyasını tanımasına olanak sağlayan, çocuğa çeşitli alışkanlıklar kazandıran temel kurum ise ailedir. Çocuk aile içinde temel öğrenmeler için deneyimler kazanır, olanaklar ölçüsünde gittiği okulöncesi eğitim kurumlarında da bu deneyimleri pekiştirme ve zenginleştirme fırsatını bulur. Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi için öncelikle ebeveynlerin desteğine güvenmek ve ebeveynlerle işbirliği içinde olmak okul öncesi dönemde oldukça önemlidir (Bishoff ve Betz, 2015; Killus ve Paseka, 2016).

Okul öncesi eğitimde anne babaların sağlıklı bir çocuk yetiştirme tutumuna sahip olmaları gerekmektedir (Sak, Şahin Sak, Atli ve Şahin, 2015). Çocuk yetiştirme tutumlarının araştırılması 1930 ve 1940'lı yıllarda Gestalt psikolojisinin kurucusu Kurt Lewin ve tanınmış psikologlar tarafından başlatılmıştır. Ronald Lippit, Ralph White ve Lewin, yaptıkları deneysel araştırmada çocukları rastgele otoriter, demokratik ve ilgisiz eğitimcilerin olduğu gruplara dağıtmışlardır ve çocukları bir süre gözlemlemişlerdir. Gözlem sürecinden sonra demokratik grubun çocuklarının ortalama olarak daha mutlu ve motive olduklarını ve grup çalışmalarının kalitesinin de daha iyi olduğunu görmüşlerdir (Satow, 2013). Lewin ve arkadaşlarının bu araştırmalarından sonra, ebeveyn doğasını tanımlama çabasıyla araştırmacılar tarafından farklı ebeveyn özellikleri ortaya konmuştur. Baumrind (1966) çalışmasında demokratik, otoriter ve izin verici ebeveyn tutumları olmak üzere üç modeli ebeveyn tutumları olarak tanımlamış; Maccoby ve Martin (1983) ise ilgi/kabul (responsiveness) ve talep (demandingness) olmak üzere iki boyut olarak tanımlamışlardır (Karabulut Demir ve Şendil, 2008). İlgi/kabul ve talep boyutlarının birbirleriyle kesiştikleri noktalara göre dört bölümlük bir ebeveyn özellik planı ortaya koymuşlar; talep ve kabul etmede yüksek olan ebeveynleri demokratik, talepte yüksek fakat kabul etmede düşük olan ebeveynleri otoriter, talepte düşük fakat kabulde yüksek olan ebeveynleri izin verici, talepte de kabulde de düşük olan ebeveynleri ihmalkâr ebeveynler olarak nitelendirmişlerdir (Karabulut Demir ve Şendil, 2008).

Günümüzde anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları, farklı kaynaklarda farklı başlıklar altında toplanmış olsa da genel olarak demokratik tutum, aşırı koruyucu tutum, ilgisiz ve kayıtsız tutum, aşırı hoşgörülü/izin verici tutum, tutarsız tutum, otoriter tutum olarak ele alınabilir (Baumrind, 1966; Erbil ve Kocabaş, 2017; Karabulut Demir ve Şendil, 2008; Özyürek, 2017). Demokratik tutumun benimsendiği ailelerde çocuklar karşılıksız sevilir, çocukların düşüncelerine önem verilir, ailede kurallar belirlenirken çocuklar da sürece dâhil edilir, kurallar sadece çocuklar için değil herkes içindir ve bu tutumuna sahip ailelerde sağlıklı bir iletişim söz konusudur. Otoriter tutumun benimsendiği ailelerde ebeveynler katı bir disiplin anlayışına sahiptir, kurallar ebeveynler tarafından belirlenir, çocuktan nedenleri açıklanmayan kurallara mutlaka uyması beklenir ve çocuk kurallara uymazsa cezalandırılır. Otoriter tutuma sahip ailelerde büyüyen çocukların özsayıgılarının düşük, kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve uyum sorunları yaşadıkları görülmektedir. Aşırı koruyucu tutumun benimsendiği ailelerde çocuğa sorumluluk verilmez, çocuğun günlük yaşam içinde yapması gerekenler aileleri tarafından çocuk için yapılır ve çocuk aşırı derecede korunur ve kollanır. Aşırı hoşgörülü tutumun benimsendiği ailelerde, çocuğa sınırsız haklar tanınır ve çocuğun tüm istedikleri ebeveynler tarafından yapılmaya çalışılır. İlgisiz ve kayıtsız tutumun benimsendiği ailelerde çocuğa ilgi ve sevgi gösterilmez, çocuk yokmuş gibi davranılır, çocuğun yaptıklarına kayıtsız kalınır. Tutarsız tutumun benimsendiği ailelerde ebeveynlerin davranışlarında tutarsızlık vardır ve çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğundan emin olamaz (Baumrind, 1966; Erbil ve Kocabaş, 2017; Karabulut Demir ve Şendil, 2008; Özyürek, 2017).

Yapılan araştırmaların bir kısmı ise çocuk yetiştirme tutumlarının yanı sıra ebeveynlik stillerini incelemişlerdir. İlgili araştırmalar incelendiğinde ebeveynlik stillerinin sevgi, psikolojik ve davranışsal kontrol (Aunola ve Numi, 2005); sıcak ve katı (Laibe, Carlo, Tuorquati ve Ontai, 2004); kuralcı/kalıplı, küçümseyici/kusur bulucu, duygusal açıdan yoksun bırakıcı, sömürücü/istismar edici, aşırı koruyucu/evhamlı, koşullu/başarı odaklı, aşırı izin verici/sınırsız, kötümser/endişeli, cezalandırıcı ve değişime kapalı (Young, 1994; akt. Tatlılıoğlu, 2018) gibi başlıklarla ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'de ebeveynlik stilleri üzerine araştırmalarda; ebeveynlik stillerinin genellikle demokratik tutum, aşırı koruyucu tutum, ilgisiz ve kayıtsız tutum, aşırı hoşgörülü/izin verici tutum, tutarsız tutum, otoriter tutum olarak ele alındığı görülmektedir (Tatlılıoğlu, 2018). Türkiye'deki çalışmalarda ebeveynlik stillerini işbirliği, dindarlık, bağımsız olma ile ilişkilendiren; ebeveynlik stillerini farklı bakış açısıyla ele alan ve özellikle ailenin en etkili olduğu okulöncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerini farklı değişkenler açısından inceleyen çalışmaların yetersizliği görülmektedir. Hâlbuki ailenin en etkili olduğu okulöncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlerin, çocuk yetiştirme stillerini sevgi, otorite, bağımsız olma, dindarlık, eş ile işbirliği, okulla işbirliği boyutları altında farklı değişkenleri de dikkate alarak incelemek erken dönem müdahale çalışmalarına yön vermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin sevgi, otorite, bağımsız olma, dindarlık, eş ile işbirliği, okulla işbirliği boyutları altında belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Araştırmada belirlenen amaç çerçevesinde iki alt problem bulunmaktadır:

1. Okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri nedir?
2. Okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, meslek grubu ve sahip oldukları çocuk sayısı çocuk yetiştirme stillerini etkiliyor mu?

YÖNTEM

Araştırma nicel araştırma modellerinden betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada Satow (2013) tarafından geliştirilen ve araştırmacılar tarafından okul öncesi kurumlarında okuyan çocuklara sahip aileler için Türkçeye uyarlaması yapılan Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (Eltern-Erziehungsstil-Inventar (EEI)) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçek dörtlü likert tipi 53 maddeden ve altı alt boyuttan oluşmaktadır. Sevgi alt boyutunda 10 madde, otorite alt boyutunda 10 madde, bağımsız olma alt boyutunda 10 madde, dindarlık alt boyutunda 10 madde, eş ile işbirliği alt boyutunda 7 madde ve okulla işbirliği alt boyutunda 6 madde bulunmaktadır. Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği güvenilirlik analizi için hesaplanan Cronbach Alpha (α) değeri 0.90'dır ve altı alt boyutuna ilişkin α değerleri ise .71 ile .88 arasında değer vermektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini okul öncesi eğitime devam eden çocuklara sahip ebeveynler, örneklemini ise Çanakkale ilinde okul öncesi eğitime devam eden çocuklara sahip ebeveynler oluşturmaktadır. Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği araştırmanın örneklemini oluşturan okul öncesi eğitime devam eden çocuklara sahip, seçkisiz olmayan uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 549 ebeveyne gönüllülük çerçevesinde uygulanmıştır. Ancak uygulanan bazı ölçeklerde boş bırakılan maddelerin ve bilgilerin olması sebebiyle 17 katılımcı tarafından cevaplanan ölçek analiz dışı bırakılmıştır. Analiz sürecine dahil edilen 532 katılımcıya uygulanan ölçekten elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve analizleri yapılmıştır.

Tablo 1: Örneklem Grubun Demografik Özellikleri

Özellikler	Gruplar	f	%	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	415	78.0	78.0
	Erkek	117	22.0	100
Eğitim Durumu	İlkokul	53	10.0	10.0
	Ortaokul	61	11.5	21.4
	Lise	150	28.2	49.6
	Önlisans	67	12.6	62.2
	Lisans	179	33.6	95.9
	Lisansüstü	22	4.1	100
Yaş Aralığı	25 ve altı	4	0.8	0.8
	26-30	125	23.5	24.2
	31-35	223	41.9	66.2
	36-40	120	22.6	88.7
	41 ve üstü	60	11.3	100
Meslek Grubu	Çalışmıyor	199	37.4	37.4
	Eğitimci	66	12.4	49.8
	Sağlık Çalışanı	45	8.5	58.3
	Güvenlik Güçleri	27	5.1	63.3
	Mühendis-mimar-avukat- vb.	28	5.3	68.6
	Memur	40	7.5	76.1
	İşçi	62	11.7	87.8
	Serbest meslek	65	12.2	100
Çocuk sayısı	1	164	30.8	30.8
	2	323	60.7	91.5
	3 ve üstü	45	8.5	100

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmanın okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerini alt boyutlarıyla birlikte belirleyebilmek amacı kapsamında örneklem grubu oluşturan ebeveynlerden 415'inin kadın 117'sinin erkek olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında; eğitim düzeyi ilkököl olan ebeveyn sayısı 53 (%10), ortaokul olan ebeveyn sayısı 61 (%11.5), lise olan ebeveyn sayısı 150 (%28.2), önlisans olan ebeveyn sayısı 67 (%12.6), lisans olan ebeveyn sayısı 179 (%33.6) ve lisansüstü olan ebeveyn sayısı 22 (%4.1) dir. Örneklem grubun yaklaşık olarak yarısı (%49,6) üniversite mezunu değildir. Örneklem grubun toplam %66.2'sinin 35 ve 35 yaş altı olduğu, %30.8'inin tek çocuk, %60.7'sinin ise iki çocuk sahibi olduğu ve %37.4'ünün çalışmadığı görülmektedir. Örneklem grubun %78'inin kadın olması ve çocuklarının küçük yaşta olmasının 199 ebeveynin çalışmıyor olmasında etkili bir faktör olabileceği düşünülebilir.

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikten faydalanılmıştır. Veriler, SPSS 18.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde kullanılacak istatistik teknikleri belirlemede; dağılımların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla dağılımlara ilişkin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir.

Tablo 2: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stiline Yönelik Ölçeğine İlişkin Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Boyut	Çarpıklık	Standart Hata	Basıklık	Standart Hata
Sevgi	-1.206	.106	2.027	.211
Otorite	-.158	.106	-.246	.211
Bağımsız olma	-.713	.106	2.379	.211
Dindarlık	-.936	.106	1.513	.211
Eş ile işbirliği	-1.374	.106	4.277	.211
Okul ile işbirliği	-1.028	.106	2.732	.211
Ölçek Toplamında	-.446	.106	2.282	.211

Tablo 2'de yer alan ölçek toplamından ve alt boyutlarından elde edilen basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelendiğinde; ölçek toplamında ve sevgi, bağımsız olma, dindarlık, eş ile işbirliği, okul ile işbirliği alt boyutlarının değerleri (+1.5) ile (-1.5) arasında değerlere sahip değildir. Alt boyutlardan sadece "otorite" alt boyutuna ilişkin basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal dağılım aralığında olduğu Tablo 2'de görülmektedir. Dağılımla ilgili daha net karar verebilmek için Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test değerleri de incelenmiş ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stiline Yönelik Ölçeğine İlişkin Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi Anlamlılık Değerleri

Boyut	Kolmogrov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	p	Statistic	df	p
Sevgi	.156		.000	.873		.000
Otorite	.064		.000	.989		.000
Bağımsız olma	.072		.000	.946		.000
Dindarlık	.099	532	.000	.944	532	.000
Eş ile işbirliği	.113		.000	.900		.000
Okul ile işbirliği	.166		.000	.927		.000
Ölçek Toplamında	.051		.004	.974		.000

Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test değerleri $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğu Tablo 3'te görülmektedir. Dağılımın parametrik olup olmadığı amacıyla yapılan analizlere dayanılarak; araştırma probleminin çözümünde nonparametrik istatistiksel tekniklerden iki bağımsız değişkene sahip alt problemlerde "Mann Whitney U" testinin, ikiden fazla bağımsız değişkene sahip olan alt problemler ise "Kruskal Wallis H" testinin kullanılması uygun görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2013).

BULGULAR

Okul Öncesi Dönem Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında; okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerine ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerine İlişkin Analiz Sonuçları

Boyut	$\bar{X}$	Ss
Sevgi	3.67	.323
Otorite	2.83	.536
Bağımsız Olma	3.40	.380
Dindarlık	3.13	.568
Eş ile İşbirliği	3.44	.423
Okul ile İşbirliği	3.34	.393
Ölçeğin Toplamı	3.29	.296

Tablo 4 incelendiğinde; okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin 4 üzerinden $\bar{X}=3.29$ olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlardan en çok sevgi ($\bar{X}=3.67$), eş ile işbirliği ($\bar{X}=3.44$) ve bağımsız olma ($\bar{X}=3.40$) boyutlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilinde dindarlık ve otorite boyutu ise “katılıyorum” düzeyinde tespit edilmiştir. Okul ile işbirliği boyutu 3.34 aritmetik ortalama ile eş ile işbirliği boyutundan daha düşük bir ortalamaya sahiptir.

Okul Öncesi Dönem Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında; okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesine ilişkin analiz sonuçları Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 5: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Sevgi	Kadın	415	3.68	273.30	113421.50	21453.500	.052
	Erkek	117	3.65	242.36	28356.50		
Otorite	Kadın	415	2.84	268.13	111272.50	23602.500	.645
	Erkek	117	2.80	260.73	30505.50		
Bağımsız Olma	Kadın	415	3.41	272.35	113024.50	21850.500	.097
	Erkek	117	3.37	245.76	28753.50		
Dindarlık	Kadın	415	3.15	270.97	112454.00	22421.000	.205
	Erkek	117	3.03	250.63	29324.00		
Eş ile İşbirliği	Kadın	415	3.45	268.77	111541.50	23333.500	.518
	Erkek	117	3.43	258.43	30236.50		
Okul ile İşbirliği	Kadın	415	3.35	273.28	113411.50	21463.500	.052
	Erkek	117	3.28	242.45	28366.50		
Ölçeğin Toplamı	Kadın	415	3.31	274.20	113795.00	21080.000	.029*
	Erkek	117	3.25	239.17	27983.00		

*p<.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’e göre ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri cinsiyet değişkenine göre alt boyutlarda anlamlı farklılık göstermemekte, ancak ölçek toplamında p=.029 düzeyinde kadınlar lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Alt boyutlara ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde; özellikle dindarlık boyutunda kadınlarla erkekler arasında diğer boyutlara göre daha fazla farklılık olduğu, kadınların erkeklere göre dindarlık boyutuna daha fazla önem verdiği söylenebilir.

Tablo 6: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Yaş Aralığı Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Yaş Aralığı	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Sevgi	25 ve altı (1)	4	3.80	298.00	4	10.483	.033*	2-3 (.021), 2-4 (.022) 2-5 (.006)
	26-30 (2)	125	3.57	231.97				
	31-35 (3)	223	3.69	270.81				
	36-40 (4)	120	3.70	275.76				
	41 ve üstü (5)	60	3.67	301.78				
Otorite	25 ve altı (1)	4	3.40	457.00	4	15.457	.004*	1-2 (.031), 1-3 (.006) 1-4 (.019), 1-5 (.022) 2-3 (.010), 2-4 (.022) 2-5 (.022)
	26-30 (2)	125	2.95	300.19				
	31-35 (3)	223	2.80	257.61				
	36-40 (4)	120	2.81	255.05				
	41 ve üstü (5)	60	2.71	239.56				
Bağımsız Olma	25 ve altı (1)	4	3.60	360.00	4	14.014	.007*	2-4 (.016), 2-5 (.003) 3-5 (.005)
	26-30 (2)	125	3.33	240.38				
	31-35 (3)	223	3.39	256.20				
	36-40 (4)	120	3.46	285.35				
	41 ve üstü (5)	60	3.50	315.25				
Dindarlık	25 ve altı (1)	4	2.90	149.50	4	3.782	.436	
	26-30 (2)	125	3.17	273.46				
	31-35 (3)	223	3.13	261.93				
	36-40 (4)	120	3.11	262.19				
	41 ve üstü (5)	60	3.09	285.39				
Eş ile İşbirliği	25 ve altı (1)	4	3.29	163.00	4	5.925	.205	
	26-30 (2)	125	3.41	252.76				
	31-35 (3)	223	3.45	273.64				
	36-40 (4)	120	3.45	256.72				
	41 ve üstü (5)	60	3.51	295.04				
Okul ile İşbirliği	25 ve altı (1)	4	3.66	438.50	4	7.829	.098	
	26-30 (2)	125	3.32	263.47				
	31-35 (3)	223	3.32	259.32				
	36-40 (4)	120	3.39	284.25				

	41 ve üstü (5)	60	3.31	252.53			
	25 ve altı (1)	4	3.43	364.00			
Ölçeğin	26-30 (2)	125	3.28	265.89			
Toplamı	31-35 (3)	223	3.29	261.19	4	2.058	.725
	36-40 (4)	120	3.31	270.97			
	41 ve üstü (5)	60	3.29	272.07			

*p<.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6 incelendiğinde ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin ebeveynlerin yaş aralığına göre alt boyutlardan sevgi, otorite ve bağımsız olma boyutlarında p<.05 düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Sevgi boyutunda ($X^2_{(4)}=10.483$, p=.033) 26-30 yaş grubu ile 31-35 yaş (p=.021), 36-40 yaş (p=.022) ve 41 ve üstü yaş aralığı (p=.006) ebeveynler arasında büyük yaş aralığı lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Otorite boyutunda ($X^2_{(4)}=15.457$, p=.004) 25 ve altı yaş aralığı ile 26-30 yaş (p=.031), 31-35 yaş (p=.006), 36-40 yaş (p=.019), 41 ve üstü yaş aralığı (p=.022) ebeveynler arasında 25 ve altı yaş aralığı lehine; 26-30 yaş aralığı ile 31-35 yaş (p=.010), 36-40 yaş (p=.022), 41 ve üstü yaş aralığı (p=.022) ebeveynler arasında 26-30 yaş aralığı lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bağımsız olma boyutunda ($X^2_{(4)}=14.014$, p=.007) 26-30 yaş aralığı ile 36-40 yaş (p=.016), 41 ve üstü yaş aralığı (p=.003) ebeveynler arasında ve 31-35 yaş aralığı ile 41 ve üstü yaş aralığı (p=.005) ebeveynler arasında büyük yaş aralığı lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sd	X^2	p	Anlamlı Fark
Sevgi	İlkokul (1)	53	3.81	349.01				1-2 (.005), 1-3 (.010)
	Ortaokul (2)	61	3.62	253.25				1-4 (.000), 1-5 (.000)
	Lise (3)	150	3.76	299.21	5	41.047	.000*	1-6 (.000), 3-4 (.000)
	Önlisans (4)	67	3.56	206.97				3-5 (.003), 3-6 (.001)
	Lisans (5)	179	3.64	251.14				4-5 (.037), 5-6 (.048)
	Lisansüstü (6)	22	3.52	187.75				
Otorite	İlkokul (1)	53	3.01	318.33				1-3 (.005), 1-4 (.005)
	Ortaokul (2)	61	3.03	324.25				1-5 (.008), 2-3 (.001)
	Lise (3)	150	2.79	251.38	5	21.374	.001*	2-4 (.001), 2-5 (.002)
	Önlisans (4)	67	2.72	236.93				
	Lisans (5)	179	2.78	251.24				
	Lisansüstü (6)	22	2.94	298.75				
Bağımsız Olma	İlkokul (1)	53	3.59	345.32				1-2 (.004), 1-3 (.007)
	Ortaokul (2)	61	3.40	260.47				1-4 (.000), 1-5 (.000)
	Lise (3)	150	3.46	286.73	5	28.813	.000*	3-4 (.000), 3-5 (.027)
	Önlisans (4)	67	3.28	208.90				
	Lisans (5)	179	3.35	248.42				
	Lisansüstü (6)	22	3.43	277.95				
Dindarlık	İlkokul (1)	53	3.48	365.04				1-3 (.000), 1-4 (.000)
	Ortaokul (2)	61	3.39	226.17				1-5 (.000), 1-6 (.033)
	Lise (3)	150	3.18	271.72	5	56.312	.000*	2-3 (.002), 2-4 (.005)
	Önlisans (4)	67	3.07	255.57				2-5 (.000), 3-5 (.000)
	Lisans (5)	179	2.92	213.45				4-5 (.047)
	Lisansüstü (6)	22	3.08	265.23				
Eş ile İşbirliği	İlkokul (1)	53	3.52	305.90				1-4 (.007), 1-5 (.038)
	Ortaokul (2)	61	3.46	261.88				3-4 (.002), 3-5 (.038)
	Lise (3)	150	3.52	290.12	5	13.302	.021*	
	Önlisans (4)	67	3.37	226.54				
	Lisans (5)	179	3.38	253.73				
	Lisansüstü (6)	22	3.39	248.98				
Okul ile İşbirliği	İlkokul (1)	53	3.53	338.22				1-2 (.020), 1-3 (.006)
	Ortaokul (2)	61	3.38	268.84				1-4 (.001), 1-5 (.000)
	Lise (3)	150	3.36	278.39	5	18.141	.003*	1-6 (.014), 3-5 (.031)
	Önlisans (4)	67	3.29	249.09				
	Lisans (5)	179	3.29	244.22				
	Lisansüstü (6)	22	3.20	240.48				
Ölçeğin Toplamı	İlkokul (1)	53	3.49	366.90				1-2 (.011), 1-3 (.000)
	Ortaokul (2)	61	3.38	299.08				1-4 (.000), 1-5 (.000)
	Lise (3)	150	3.33	290.20	5	48.928	.000*	1-6 (.003), 2-4 (.003)
	Önlisans (4)	67	3.20	220.00				2-5 (.001), 3-4 (.001)
	Lisans (5)	179	3.21	223.76				3-5 (.000)
	Lisansüstü (6)	22	3.26	262.07				

*p<.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7 incelendiğinde; ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin eğitim durumu değişkenine göre alt boyutların hepsinde ve ölçek toplamında p<.05 düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Sevgi boyutunda ($X^2_{(5)}=41.047$,

$p=.000$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile ortaokul ($p=.005$), lise ($p=.010$), önlisans ($p=.000$), lisans ($p=.000$) ve lisansüstü eğitim durumu ($p=.000$) ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Sevgi boyutunda eğitim durumu lise olan ebeveynler ile eğitim durumu önlisans ($p=.000$), lisans ($p=.003$) ve lisansüstü ($p=.001$); eğitim durumu önlisans olan ebeveynler ile eğitim durumu lisans ($p=.037$) ve eğitim durumu lisans olan ebeveynler ile eğitim durumu lisansüstü ($p=.048$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Otorite boyutunda ($X^2_{(5)}= 21.374$, $p=.001$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile lise ($p=.005$), önlisans ($p=.005$) ve lisans ($p=.008$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Otorite boyutunda eğitim durumu ortaokul olan ebeveynler ile eğitim durumu lise ($p=.001$), önlisans ($p=.001$) ve lisans ($p=.002$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Bağımsız olma boyutunda ($X^2_{(5)}= 28.813$, $p=.000$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile ortaokul ($p=.004$), lise ($p=.007$), önlisans ($p=.000$) ve lisans ($p=.000$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bağımsız olma boyutunda eğitim durumu lise olan ebeveynler ile eğitim durumu önlisans ($p=.000$), lisans ($p=.027$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Dindarlık boyutunda ($X^2_{(5)}= 56.312$, $p=.000$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile lise ($p=.000$), önlisans ($p=.000$), lisans ($p=.000$) ve lisansüstü ($p=.033$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Dindarlık boyutunda eğitim durumu ortaokul olan ebeveynler ile eğitim durumu lise ($p=.002$), önlisans ($p=.005$) ve lisans ($p=.000$) olanlar; eğitim durumu lise olan ebeveynler ile eğitim durumu lisans ($p=.000$) ve önlisans olan ebeveynler ile eğitim durumu lisans ($p=.047$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Eş ile işbirliği boyutunda ($X^2_{(5)}= 13.302$, $p=.021$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile önlisans ($p=.007$), lisans ($p=.038$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Eş ile işbirliği boyutunda eğitim durumu lise olan ebeveynler ile eğitim durumu önlisans ($p=.002$) ve lisans ($p=.038$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Okul ile işbirliği boyutunda ($X^2_{(5)}= 18.141$, $p=.003$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile ortaokul ($p=.020$), lise ($p=.006$), önlisans ($p=.001$), lisans ($p=.000$) ve lisansüstü ($p=.014$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Okul ile işbirliği boyutunda eğitim durumu lise olan ebeveynler ile lisans ($p=.031$) olan ebeveynler arasında da eğitim durumu lise olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin eğitim durumu değişkenine göre ölçek toplamında ($X^2_{(5)}= 48.928$, $p=.000$) eğitim durumu ilkokul olan ebeveynler ile ortaokul ($p=.011$), lise ($p=.000$), önlisans ($p=.000$), lisans ($p=.000$) ve lisansüstü ($p=.003$) olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkokul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Ölçek toplamında eğitim durumu ortaokul olan ebeveynler ile eğitim durumu önlisans ($p=.003$), lisans ($p=.001$) olanlar; eğitim durumu lise olan ebeveynler ile eğitim durumu önlisans ($p=.001$) ve lisans ($p=.000$) olan ebeveynler arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 8: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Meslek Grubu Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Meslek Grubu	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sd	X^2	p	Anlamlı Fark
Sevgi	Çalışmıyor (1)	199	3.73	295.65	7	21.410	.003*	1-2 (.011), 1-4 (.010)
	Eğitimci (2)	66	3.61	241.85				1-6 (.030), 1-7 (.033)
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.64	249.71				1-8 (.017), 2-5 (.012)
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.54	209.37				3-5 (.035), 4-5 (.010)
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	3.80	327.48				5-6 (.010), 5-7 (.010)
	Memur (6)	40	3.63	238.33				5-8 (.020)
	İşçi (7)	62	3.67	250.17				
	Serbest Meslek (8)	65	3.62	244.28				
Otorite	Çalışmıyor (1)	199	2.87	276.37	7	38.468	.000*	1-4 (.003), 1-6 (.000)
	Eğitimci (2)	66	2.83	268.52				2-4 (.005), 2-6 (.000)
	Sağlık çalışanı (3)	45	2.70	229.38				3-4 (.000), 3-6 (.023)
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.16	367.91				3-7 (.040), 4-6 (.000)
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	2.85	285.25				4-7 (.014), 4-8 (.002)
	Memur (6)	40	2.46	154.81				5-6 (.022), 6-7 (.000)
	İşçi (7)	62	2.92	289.09				6-8 (.001)
	Serbest Meslek (8)	65	2.80	256.93				
Bağımsız Olma	Çalışmıyor (1)	199	3.46	285.94	7	13.119	.069	
	Eğitimci (2)	66	3.31	243.30				
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.35	242.74				
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.46	286.91				
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	3.53	317.16				
	Memur (6)	40	3.30	229.83				
	İşçi (7)	62	3.40	261.81				
	Serbest Meslek (8)	65	3.36	243.73				
Dindarlık	Çalışmıyor (1)	199	3.29	305.08	7	32.715	.000*	1-2 (.004), 1-3 (.010)
	Eğitimci (2)	66	3.05	240.34				1-5 (.021), 1-6 (.000)
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.04	237.28				1-8 (.000), 4-6 (.009)
	Güvenlik Güçleri (4)	27	2.33	296.81				4-8 (.009), 6-7 (.006)
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	2.77	226.02				7-8 (.006)
	Memur (6)	40	2.89	201.34				
	İşçi (7)	62	3.20	285.40				
	Serbest Meslek (8)	65	2.99	222.09				
Eş ile İşbirliği	Çalışmıyor (1)	199	3.47	282.24	7	17.854	.013*	1-2 (.027), 1-3 (.009)
	Eğitimci (2)	66	3.45	234.02				1-5 (.038), 2-5 (.002)
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.32	215.23				3-5 (.001), 5-6 (.029)
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.43	269.04				5-7 (.005), 5-8 (.021)
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	3.64	344.77				
	Memur (6)	40	3.44	254.40				
	İşçi (7)	62	3.46	262.81				
	Serbest Meslek (8)	65	3.46	262.98				
Okul ile İşbirliği	Çalışmıyor (1)	199	3.41	292.49	7	11.340	.124	
	Eğitimci (2)	66	3.26	245.30				
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.32	262.52				
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.28	254.28				
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	3.38	265.39				
	Memur (6)	40	3.30	252.73				
	İşçi (7)	62	3.31	260.67				
	Serbest Meslek (8)	65	3.27	230.80				
Ölçeğin Toplamı	Çalışmıyor (1)	199	3.36	297.57	7	28.072	.000*	1-2 (.010), 1-3 (.010)
	Eğitimci (2)	66	3.23	242.52				1-6 (.000), 1-8 (.003)
	Sağlık çalışanı (3)	45	3.22	231.21				2-4 (.035), 3-4 (.047)
	Güvenlik Güçleri (4)	27	3.35	309.43				4-6 (.006), 4-8 (.034)
	Müh.Mimar, Av.vb. (5)	28	3.31	269.89				6-7 (.003), 6-8 (.048)
	Memur (6)	40	3.15	188.48				
	İşçi (7)	62	3.32	282.05				
	Serbest Meslek (8)	65	3.24	234.06				

*p<.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8 incelendiğinde; ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin meslek grubu değişkenine göre alt boyutlardan sevgi, otorite, dindarlık, eş ile işbirliği ve ölçek toplamında p<.05 düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Sevgi boyutunda ($X^2_{(7)}=21.410$, p=.003) çalışmayan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci (p=.011), güvenlik güçleri (p=.010), memur (p=.030), işçi (p=.033), serbest meslek (p=.017) olan ebeveynler arasında çalışmayan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Sevgi boyutunda mühendis, mimar, avukat vb. meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile eğitimci (p=.012), sağlık çalışanı (p=.035), güvenlik güçleri (p=.010), memur (p=.010), işçi (p=.010) ve serbest meslek (p=.020) meslek grubuna dahil olanlar arasında da mühendis, mimar, avukat vb. meslek grubuna dahil olan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Otorite boyutunda alt boyutunda ($X^2_{(7)}= 38.468, p=.000$) meslek grubu memur olan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci ($p=.000$), çalışmayan ($p=.000$), sağlık çalışanı ($p=.023$), güvenlik güçleri ($p=.000$), mühendis, mimar, avukat vb. ($p=.022$), işçi ($p=.000$), serbest meslek ($p=.001$) olan ebeveynler arasında memur ebeveynler aleyhine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Otorite boyutunda güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile çalışmayan ($p=.003$), eğitimci ($p=.005$), sağlık çalışanı ($p=.000$), işçi ($p=.014$) grubuna dahil olanlar arasında da güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Dindarlık boyutunda ($X^2_{(7)}= 32.715, p=.000$) çalışmayan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci ($p=.004$), sağlık çalışanı ($p=.010$), güvenlik güçleri ($p=.000$), mühendis, mimar, avukat vb. ($p=.021$), memur ($p=.000$), serbest meslek ($p=.000$) olan ebeveynler arasında çalışmayan ebeveynler aleyhine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Dindarlık boyutunda güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile memur ($p=.009$) ve serbest meslek ($p=.009$) grubuna dahil olanlar arasında güvenlik güçleri aleyhine; işçi meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile memur ($p=.006$) ve serbest meslek ($p=.006$) grubuna dahil olanlar arasında da işçi meslek grubuna dahil olan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Eş ile işbirliği boyutunda ($X^2_{(7)}= 17.854, p=.013$) meslek grubu mühendis, mimar, avukat vb. olan ebeveynler ile meslek grubu çalışmayan ($p=.038$), eğitimci ($p=.002$), sağlık çalışanı ($p=.001$), memur ($p=.029$), işçi ($p=.005$) ve serbest meslek ($p=.021$) olan ebeveynler arasında meslek grubu mühendis, mimar, avukat vb. olan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Eş ile işbirliği boyutunda çalışmayan ebeveynler ile eğitimci ($p=.027$) ve sağlık çalışanı ($p=.009$) grubuna dahil olanlar arasında da çalışmayan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin meslek grubu değişkenine göre ölçek toplamında ($X^2_{(7)}= 28.072, p=.000$) çalışmayan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci ($p=.010$), sağlık çalışanı ($p=.010$), memur ($p=.000$), serbest meslek ($p=.003$) olan ebeveynler arasında çalışmayan ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Ölçek toplamında meslek grubu güvenlik güçleri olan ebeveynler ile eğitimci ($p=.035$), sağlık çalışanı ($p=.047$), serbest meslek ($p=.034$), memur ($p=.006$) olan ebeveynler arasında güvenlik güçleri olan ebeveynler lehine; meslek grubu memur olan ebeveynler ile işçi ($p=.003$) ve serbest meslek ($p=.048$) olan ebeveynler arasında da memur olan ebeveynler aleyhine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

Tablo 9: Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Stillerinin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Çocuk Sayısı	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Sevgi	Bir (1)	164	3.69	276.58	2	2.008	.366	
	İki (2)	323	3.67	264.91				
	Üç ve üstü (3)	45	3.61	241.16				
Otorite	Bir (1)	164	2.79	252.09	2	2.240	.326	
	İki (2)	323	2.86	274.08				
	Üç ve üstü (3)	45	2.79	264.60				
Bağımsız Olma	Bir (1)	164	3.45	282.52	2	2.843	.241	
	İki (2)	323	3.38	257.87				
	Üç ve üstü (3)	45	3.41	270.09				
Dindarlık	Bir (1)	164	3.13	261.73	2	5.698	.058	
	İki (2)	323	3.11	261.64				
	Üç ve üstü (3)	45	3.30	318.76				
Eş ile İşbirliği	Bir (1)	164	3.45	277.31	2	1.452	.484	
	İki (2)	323	3.44	263.21				
	Üç ve üstü (3)	45	3.44	250.73				
Okul ile işbirliği	Bir (1)	164	3.43	295.29	2	8.735	.013*	1-2 (.003)
	İki (2)	323	3.29	252.31				
	Üç ve üstü (3)	45	3.35	263.43				
Ölçeğin Toplamı	Bir (1)	164	3.31	267.70	2	.426	.808	
	İki (2)	323	3.28	264.05				
	Üç ve üstü (3)	45	3.31	279.73				

* $p<.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde; ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin sahip oldukları çocuk sayısı değişkenine göre alt boyutlardan sadece okul ile işbirliği boyutunda $p<.05$ düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Okul ile işbirliği alt boyutunda ($X^2_{(2)}= 8.735, p=.013$) tek çocuk sahibi ebeveynler ile iki ($p=.003$) çocuk sahibi ebeveynler arasında tek çocuk sahibi ebeveynler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri alt boyutları açısından ve ebeveynlerin cinsiyet, yaş aralığı, eğitim durumu, meslek grubu ve çocuk sayısı değişkenlerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırmanın çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutları açısından incelenmesine yönelik

bulguları dikkate alındığında; okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarından en çok sevgi, eş ile işbirliği ve bağımsız olma boyutlarının ön plana çıktığı; dindarlık ve otorite boyutlarının daha geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç demokratik ve sevgi ortamında çocukların yetişmesi açısından olumludur. Moghaddam ve arkadaşları (2017) demokratik anlayışa sahip ebeveynlerin çocuklarının problem çözme becerilerinin yüksek olduğu, daha bağımsız oldukları ve özellikle benlik saygılarının yüksek olduğunu vurgulamışlardır. Birçok araştırma otoriter olmayan, demokratik tutumlara sahip ebeveynlerin çocuklarının otoriter ebeveynlere sahip çocuklara göre daha yüksek özgüvene, akademik başarıya ve özdüzenleme stratejilerini kullanma becerilerine sahip olduklarını ortaya koymuştur (Avcı ve Akıncı, 2023; Du, Jian, Hua ve Qi, 2021; Hoyle ve Dent, 2017; Jittaseno ve Varma, 2017). Öğrencilerin depresyon düzeylerine ebeveynlerinin tutumlarının etkisini inceleyen bir araştırma tarafından elde edilen sonuçlar da ebeveynlerini daha demokratik ve anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin depresyon puanlarının azaldığını öne sürmektedir (Ay, 2015).

Araştırmada okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynlerin cinsiyetlerine göre çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı ancak ölçek toplamında kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çocuk yetiştirme stillerinin alt boyutlarında ebeveynlerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen alt boyutlara ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde; özellikle dindarlık boyutunda kadın ebeveynler ile erkek ebeveynler arasında diğer boyutlara göre daha fazla farklılık olduğu, kadınların erkeklere göre dindarlık boyutuna daha fazla önem verdiği söylenebilir. Canatan, Konbak, Aslan, Özdemir ve Yılmaz (2020) tarafından yapılan çalışmanın izin verici tutum, aşırı koruyucu tutum ve otoriter tutum ile ilgili sonuçları bu araştırmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Ayrıca Canatan, Konbak, Aslan, Özdemir ve Yılmaz (2020) cinsiyet bağımsız değişkeni ile izin verici tutum, aşırı koruyucu tutum ve otoriter tutum arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, cinsiyet bağımsız değişkeni ile demokratik ebeveyn tutumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve kadınların demokratik ebeveyn tutumlarının erkeklerin demokratik ebeveyn tutumlarından daha yüksek olduğunu da tespit etmişlerdir. Avcı ve Akıncı (2023) ise yaptıkları araştırma sonucunda tam aksine demokratik ebeveyn stilini babaların sergileme oranının annelerden daha yüksek olduğunu, anne ve babaların en çok otoriter ve izin verici stilleri tercih ettiklerini ve en az tercih edilen ebeveyn stilinin demokratik olduğunu ifade etmişlerdir. Şanlı ve Öztürk (2012) tarafından yapılan çalışmada annelerin çocuk yetiştirme konusunda aşırı koruyucu, demokratik olma ve sıkı disiplin (otorite) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklar olduğu belirtilmiştir. Okur Metwalley (2017) ve Safalı (2021) okulöncesi dönemdeki çocuklarla yaptıkları çalışmalardan elde ettikleri sonuçlara dayanarak; aşırı korumacı ebeveynlik stiline sahip annelerin özellikle çocukların problem çözme becerileri üzerinde etkili olduğunu ve aşırı koruyuculuk arttıkça çocukların problem çözme becerilerinin azaldığını vurgulamışlardır. Farklı araştırma sonuçlarından yola çıkarak; ebeveynlerin cinsiyetlerinin ebeveynlik stilleri üzerinde etkili olduğu ve birbirinden farklı ebeveyn stillerine sahip olabilirler (McKinney ve Renk, 2008).

Bu araştırmada ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin yaş grubuna göre alt boyutlardan sevgi, otorite ve bağımsız olma alt boyutlarında $p<.05$ düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Sevgi boyutunda 26-30 yaş grubu ile 31-35 yaş, 36-40 yaş ve 41-üstü yaş grubu ebeveynler arasında büyük yaş grupları lehine anlamlı bir fark olduğu; otorite boyutunda 25 ve altı yaş grubu ile 26-30 yaş, 31-35 yaş, 36-40 yaş, 41 ve üstü yaş grubu ebeveynler arasında 25 ve altı yaş grubu lehine; 26-30 yaş grubu ile 31-35 yaş, 36-40 yaş, 41 ve üstü yaş grubu ebeveynler arasında 26-30 yaş grubu lehine anlamlı bir fark olduğu; bağımsız olma alt boyutunda 26-30 yaş grubu ile 36-40 yaş, 41 ve üstü yaş grubu ebeveynler arasında ve 31-35 yaş grubu ile 41 ve üstü yaş grubu ebeveynler arasında büyük yaş grupları lehine anlamlı bir fark olduğu sonuçları elde edilmiştir. Turgut ve Koca (2019) tarafından ve Tatlı, Selimoğlu ve Bademci (2012) tarafından yapılan çalışmaların ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin ebeveynlerin yaşlarına göre değişmediğine ilişkin sonuçları bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ile çelişmektedir. Bu durumda ebeveynlerin yaş aralığının çocuk yetiştirme stillerini etkileyip etkilemediği konusunda net bir şey söylemek doğru olmayacaktır.

Araştırmada ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin eğitim durumu değişkenine göre alt boyutların hepsinde ve ölçek toplamında farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Sevgi boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile diğerleri arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine; otorite boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile lise, önlisans ve lisans olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine; bağımsız olma boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile ortaokul, lise, önlisans ve lisans olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine; dindarlık boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile lise, önlisans, lisans ve lisansüstü olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine; eş ile işbirliği alt boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile önlisans ve lisans olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine; okul ile işbirliği boyutunda eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile ortaokul, lise, önlisans, lisans ve lisansüstü olan ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin eğitim durumu değişkenine göre ölçek toplamında ise eğitim durumu ilkökul olan ebeveynler ile diğerleri arasında eğitim durumu ilkökul olanlar lehine anlamlı bir fark ortaya

çıkıştır. Yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynler, çocuklarının da iyi eğitilmiş olmasını isteyecekleri için daha otoriter eğilim içerisinde olabilmektedir (Avcı, Akıncı, 2023). Ay (2015) ise çalışmasında tam aksine babaları lisansüstü eğitim durumuna sahip çocukların, diğerlerine oranla ebeveynlerini daha demokratik, anlayışlı olarak algıladıklarını tespit etmiştir. Akatlı ve Tunçay (2022) tarafından yapılan çalışmanın eğitim durumunun demokratik tutum düzeyini yordamada pozitif yönlü ve anlamlı katkısı olduğu sonuçları ve Uyanık Balat (2007) tarafından yapılan çalışmanın annelerin eğitim düzeyinin aşırı koruyucu ve sıkı disiplin tutumları üzerinde birikerek artan bir farklılığa neden olduğu sonuçları bu araştırmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Ancak araştırmalardan elde edilen sonuçların eğitim durumunun ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerini olumlu mu yoksa olumsuz mu etkilediği bağlamında genel bir şey söyleme konusunda yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bunun için ebeveynlerin çocuk yetiştirme stili ve eğitim durumu ilişkisini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin ebeveynlerin meslek gruplarına göre farklılaşmış farklılaşmadığına ilişkin bulguları incelendiğinde; ölçek toplamında ve alt boyutlardan sevgi, otorite, dindarlık, eş ile işbirliği boyutlarında ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin farklılaştığı sonucu elde edilmiştir. Sevgi boyutunda çalışmayan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci, güvenlik güçleri, memur, işçi ve serbest meslek olan ebeveynler arasında çalışmayan ebeveynler lehine; meslek grubu mühendis-mimar-avukat vb. olan ebeveynler ile eğitimci, sağlık çalışanı, güvenlik güçleri, memur, işçi ve serbest meslek olanlar arasında mühendis-mimar-avukat vb. meslek grubuna dâhil olan ebeveynler lehine farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Otorite boyutunda meslek grubu memur olan ebeveynler ile eğitimci, çalışmayan, sağlık çalışanı, güvenlik güçleri, mühendis-mimar-avukat vb., işçi, serbest meslek olan ebeveynler arasında memur ebeveynler aleyhine; güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile çalışmayan, eğitimci, sağlık çalışanı, işçi meslek grubuna dahil olanlar arasında da güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olan ebeveynler lehine farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Dindarlık boyutunda çalışmayan ebeveynler ile meslek grubu eğitimci, sağlık çalışanı, güvenlik güçleri, mühendis-mimar-avukat vb., memur, serbest meslek olan ebeveynler arasında çalışmayan ebeveynler aleyhine; güvenlik güçleri meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile memur ve serbest meslek grubuna dahil olanlar arasında güvenlik güçleri aleyhine; işçi meslek grubuna dahil olanlar ebeveynler ile memur ve serbest meslek grubuna dahil olanlar arasında da işçi meslek grubuna dahil olan ebeveynler lehine farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Eş ile işbirliği boyutunda meslek grubu mühendis-mimar-avukat vb. olan ebeveynler ile meslek grubu çalışmayan, eğitimci, sağlık çalışanı, memur, işçi ve serbest meslek olan ebeveynler arasında meslek grubu mühendis-mimar-avukat vb. olan ebeveynler lehine; çalışmayan ebeveynler ile eğitimci ve sağlık çalışanı grubuna dahil olanlar arasında da çalışmayan ebeveynler lehine farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Özyürek, Özkan, Bedge ve Yavuz (2019) tarafından yapılan çalışmada bu araştırmadan elde edilen sonuçları destekler nitelikte olan babaların Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği (ÇOYGÖ) puanlarıyla mesleği arasında anlamlı bir ilişki olduğu; öğretmen, avukat ve doktor gibi profesyonel meslek grubundaki babaların puanlarının diğerlerinden anlamlı ölçüde yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Tezel Şahin ve Özyürek (2008) tarafından yapılan çalışmada ise Aile Tutum Envanteri toplam puanı ile ebeveynlerin meslekleri arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayısı ile çocuk yetiştirme stillerinin ilişkisine ilişkin sonuçları ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayısı değişkeninin alt boyutlardan sadece okul ile işbirliği alt boyutunda tek çocuk sahibi ebeveynler ile iki çocuk sahibi ebeveynler arasında tek çocuk sahibi ebeveynler lehine farklılaşmaya neden olduğu yönündedir. Uygun ve Kozikoğlu (2020) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara sahip ebeveynlerin tutumlarının çocuk sayısına göre farklılaştığı sonucu bu araştırmadan elde edilen sonucu destekler niteliktedir. Ayrıca ailede kaçınıcı çocuk olduğu ile çocuklar tarafından algılanan ebeveynlik stillerinin de ilişkisi olabilir. Örneğin Ay (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ailede ilk çocuk olan çocuklar, ilk çocuk olmayan çocuklara oranla ebeveynlerini daha demokratik ve anlayışlı olarak algıladıklarını saptanmıştır.

Bu araştırmadan ve ilgili araştırmalardan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerine ilişkin araştırmaların artırılmasının, farklı yaş grubunda çocuklara sahip ebeveynler üzerinde çeşitlendirilmesinin, farklı alt kültürlere sahip çalışma gruplarıyla çalışılan araştırmaların çoğaltılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü bu çalışmalardan elde edilecek bilimsel sonuçlar; geleceğimiz olan çocuklarımızın gerek kişiliklerinin gelişiminde gerek kendilerinin nasıl ebeveynler olacakları konusunda en temel belirleyicilerden olan aile kurumunun önemini ön plana çıkaracak ve daha çağdaş nesillerin yetiştirilmesi yönünde bilimsel yol haritalarının çizilmesinde güvenilir veri kaynakları olacaktır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen, Dr.Öğretim Üyesi Yasemin ABALI ÖZTÜRK'ün yürütücülüğünü yaptığı 2019-BA-2629 nolu proje

kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine verdikleri destek için teşekkürlerimizi sunarız.

Çatışma Beyanı

Araştırmada çıkar çatışmasına sebep olabilecek bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ağgöl Yalçın, F. & Yalçın, M. (2018). “Okul Öncesi Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitimin Sorunlarıyla İlgili Görüşleri: Ağrı İli Örneği”, *İlköğretim Online*, 17(1): 367-383.

Akathı, R. & Tunçay, G. Y. (2022). “Ebeveynlerin Bağlanma Biçimlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Üzerindeki Yordayıcı Rolü”, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 6(1): 175-203.

Aunola, K. & Nurmi, J.E. (2005). “The Role of Parenting Styles in Children’s Problem Behavior”, *Child Development*, 76(6): 1144-1159.

Avcı, S. & Akıncı, T. (2023). “Üniversite Öğrencilerinin Ebeveyn Stilleri İle Öz Düzenlemeli Öğrenme Stratejilerini Kullanma Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57: 109-127. ISSN: 2147-5202 DOI: 10.15285/maruaebd.1103282

Ay, T. R. (2015). “Lise Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumlarının Öğrencilerin Sosyal Problem Çözme Becerilerine Ve Depresyon Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baumrind, D. (1966). “Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior”, *Child Development*, 37(4): 887-907, <http://persweb.wabash.edu/facstaff/hortonr/articles%20for%20class/baumrind.pdf>

Bischoff, S. & Betz, T. (2015). “Denn Bildung Und Erziehung Der Kinder Sind In Erster Linie Auf Die Unterstützung Der Eltern Angewiesen”, *Erziehungswissenschaftliche Diskursforschung*.

Canatan, K., Konbak, E., Aslan, T., Özdemir, M. & Yılmaz, Ö. M. (2020). “Geleneksel Ve Modern Ailelerde Çocuk Yetiştirme Tutumları”, *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16): 151-165.

Du, W., Jian, M., Hua, F., & Qi, S. (2021). “Influence of Positive Parenting Styles on Self-Regulated Learning in Chinese Adolescents Testing The Mediating Effects of Self-Esteem”, *Applied Research in Quality of Life*, 1-17.

Erbil, D.G. & Kocabaş. A. (2017). “İlkokul 3. Sınıf Öğrencileri İçin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Demokratik Tutum Ölçeği”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1): 221-232.

Hoyle, R. H., & Dent, A. L. (2017). “Developmental Trajectories of Skills and Abilities Relevant for Self-Regulation of Learning And Performance” (Ed. D.H. Schunk, J.A. Greene), *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance* (Chapter 4). Routledge/Taylor & Francis Group.

Jittaseno, P., & Varma S., P. (2017). “Influence of Parenting Styles on Self-Regulated Learning Behavior Mediated by Self-Efficacy And Intrinsic Value”, *Scholar: Human Sciences*, 8(2): 44-62. Retrieved from <http://www.assumptionjournal.au.edu/index.php/Scholar/article/view/2495>

Karabulut Demir, E. & Şendil, G. (2008). “Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ)”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21): 15-25.

Killus, A. & Paseka, A. (2016). “Eltern Als Partner, Zulieferer Oder Kunden Von Schule? Empirische Befunde Zum Verhältnis Von Elternhaus Und Schule”, *Zeitschrift für Bildungsforschung*, 6(2): 151-168.

Laibe, D., Carlo, G., Torquati, J. & Ontai, L. (2004). “Children’s Perception of Family Relationships as Assessed in a Doll Story Completion Task: Links to Parenting, Social Competence and Externalizing Behavior”, *Social Development*, 13(4): 551-569.

McKinney, C., & Renk, K. (2008). “Differential Parenting Between Mothers and Fathers: Implications for Late Adolescents”, *Journal of Family Issues*, 29(6): 806-827. <https://doi.org/10.1177/0192513X07311222>

Moghaddam, M. F., Validad, A., Rakhshani, T., & Assareh, M. (2017). “Child Self-Esteem and Different Parenting Styles of Mothers: A Cross-Sectional Study”, *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*, 19(1), 37-42. <https://doi.org/10.12740/APP/68160>

Okur Metwalley, E. (2017). “Anasınıfına Devam Eden Çocukların Problem Çözme Becerileri İle Anne-Baba Tutumlarının İncelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Özyürek, A. (2017). “Okul Öncesi Çocuğa Sahip Anne-Babalara Yönelik “Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği” Ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” Geliştirme Çalışması”, Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 2(1): 26-38.
- Özyürek, A., Özkan, İ., Bedge, Z. & Yavuz, N. F. (2019). “Çocuğu İlkokula Devam Eden Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Görüş Ve Tutumları Arasındaki İlişki”. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39(1): 323-340.
- Safalı, S. (2021). “Sosyoekonomik Açından Dezavantajlı Olan Beş Yaş Çocuklarının Yılmazlık Düzeyleri, Problem Çözme Becerileri Ve Annelerinin Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Sak, R., Şahin Sak, İ.T., Atli, S. & Şahin, K. B. (2015). “Okul Öncesi Dönem: Anne Baba Tutumları”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(3): 972-991.
- Satow, L. (2013). Eltern-Erziehungsstil-Inventar (EEI). 14 Mayıs 2018 tarihinde https://www.psycharchives.org/bitstream/20.500.12034/442/1/PT_9006582_EEI_Autorenbeschreibung.pdf adresinden alınmıştır.
- Şanlı, D. & Öztürk, C. (2012). “Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi”, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). Using multivariate statistics (sixth ed.). Boston: Pearson
- Tatlı, S., Selimoğlu, H. & Bademci, D. (2012). “Çocukları Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Annelerin Aile Hayatı Ve Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3): 101-114.
- Tatlıoğlu, K. (2018). “Otomatik Düşüncelerin Çocuklukta Maruz Kalınan Ebeveyn Stilleri Açısından Yordanması”, Social Sciences Studies Journal, 8: 760-769.
- Tezel Şahin, F. & Özyürek, A. (2008). “5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik Özelliklerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(3): 395-414.
- Turgut, Ö. & Koca, S. (2019). “Ebeveynlerin Anne-Babalık Stillerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi, 2(2): 60-71.
- Uyanık Balat, G. (2007). “İlköğretime Başlayan Çocukların Anne Babalarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Okul Öncesi Eğitimden Yararlanma Düzeylerine Göre İncelenmesi”, Eğitim ve Bilim, 32(143): 89-99.
- Uygun, N. & Kozikoğlu, İ. (2020). “Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(3): 1494-1507.

Muhammed Abdulhalim Abdullah'ın *Min Eclî Veledi Adlı Romanında Sevginin Tutsaklığı ve Birey Olma Sorunsalı*

The Captivity Of The Love And The Problematic Of Being An Individual In Muhammad Abd al-Halim Abd Allah's Novel Titled Min Ajli Waledî

ÖZET

İkinci dönem roman yazarları arasında sayılan Abdulhalim Abdullah (1913-1970), Mısır toplum yapısını, siyasi ve ekonomik şartların doğurduğu sorunsallar çerçevesinde eleştirmekten ziyade bireye odaklanmış, hikâye ve romanlarında “insanlık durumları” adını verdiği duygusal formları ön plana çıkarmıştır. Yazarın edebî yaşamını romantik ve gerçekçi başlıklar altında değerlendirenler olsa da *Kıssatun lem Tetim* (1972) romanı dışında diğer eserlerinde sevgi, intikam, aldatma gibi duygusal formları değişik biçimlerde sunduğu ve bunu yaparken kadın karakterleri olumsuz rollerde betimlediği görülür. Yazar, 1957 yılında kaleme aldığı *Min Eclî Veledi* (Oğlum İçin) adlı eserde de bu çizgisini devam ettirmiş, karı-koca arasındaki güçlü zayıf rollerini anne-oğul arasında modelleyerek tahakküm ve bağlılık konusuna işaret etmiştir. Tahakkümle güçlenen aciziyet daha çok bağlanmaya neden olmuş, kabul görmek için birey olma hakkından feragatle sonuçlanan hikâyeye rağmen romanda, sevginin bireyi besleyen en güçlü kanal olduğu örneklendirilmiştir. Bu çalışmada roman söz konusu çıkarımlara işaret eden pasajlar çerçevesinde ele alınacak ve Abdulhalim Abdullah'ın bireyin tekâmülünde yüklediği misyona işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Abdulhalim Abdullah, Roman, Birey, Romantizm.

ABSTRACT

Abd al-Halim Abd Allah (1913-1970), who is considered among the novelists of the second period, focused on the individual rather than criticizing the Egyptian social structure within the framework of the problematics caused by the political and economic conditions, and emphasized the emotional forms he called 'human situations' in his stories and novels. Although there are those who categorize the author's literary life under the romantic and realistic headings, it is seen that in his other works, except for the novel 'Kıssatun lem Tetim' (1972), he presents emotional forms such as love, revenge and deception in different combinations, and in doing so, he depicts female characters in negative roles. In "Min Ajli Waledî" (For My Son), written in 1957, the author continued this line and pointed to the issue of domination and dependence by modeling the strong and weak roles between husband and wife between mother and son. The helplessness strengthened by domination leads to more attachment, and despite the story that ends with the renunciation of the right to be an individual in order to be accepted, the novel exemplifies that love is the most powerful channel that nourishes the individual. The novel will be analyzed within the framework of the passages that point to these inferences and the mission of Abd al-Halim Abd Allah in the individual's evolution will be pointed out.

Keywords: Abd al-Halim Abd Allah, Novel, Individual, Romanticism

GİRİŞ

Mısrıda çeviri eserler yoluyla ilk örnekleri görülen roman sanatı deneme mahiyetindeki ilk ürünlerden sonra, Mısır insanı ve Mısır sorunsalını anlatan eserlerle toplumun hem inşası hem de betimlemesine girişmiştir. İlk Mısır romanı kabul edilen Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* (1914) adlı eserinden itibaren Batılılaşmanın geleneksel yapıda doğurduğu farkındalık, genel anlamda ülkenin bağımsızlığı, özelde bireyin bağımsızlığı konusunu sorunsallaştırmıştır. 19. yüzyıldan itibaren ülkenin kaderi haline gelen ekonomik ve siyasi sıkıntıların yarattığı gergin süreçte, köy kökenli subayların yükselmesini engelleyen kanunu protesto etmek amacıyla ayaklanan Urâbî Paşa (1841-1911) ve arkadaşlarının direnişi bir iç isyana dönüşmüş² ve Osmanlı Devleti'ne destek olmak amacıyla ülke topraklarına giren İngiltere'nin 1956 yılına kadar süren işgali, Mısır bağımsızlık hareketinin odak noktasını oluşturmuştur.³

Asiye Çelenlioğlu¹

How to Cite This Article

Çelenlioğlu, A. (2023).
"Muhammed Abdulhalim
Abdullah'ın Min Eclî Veledi Adlı
Romanında Sevginin Tutsaklığı ve
Birey Olma Sorunsalı"
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:115; pp:8327-
8333. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.716>
81

Arrival: 12 June 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Dö. Dr. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3197-592

² Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", *DİA*, C: 42, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 167-169.

³ Hilal Görgün, "Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası", *DİA*, C: 29, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2004, s. 570.

Mısır'ın 1798 yılında Napolyon işgaliyle başlayan Batılılaşma süreci⁴ ülkeyi Fransız istilasından kurtaran Mehmet Ali Paşa'nın liderliğinde devam etmiş, ondan sonra gelen valilerin tutumuna göre hızlanıp yavaşlarken değişim kaçınılmaz bir süreç olmuştur. Modern tarzda eğitim veren okullar, yurt dışına giden öğrenci heyetleri, tercüme heyetinin kurulması, yeni çıkmaya başlayan gazete ve dergiler modern yaşamı adım adım tüm hayata dayatırken merkezde bireyin özgürlüğü fikri, kadın konusu başta olmak üzere zihnin ve bedeninin özgürlüğü noktasında temellenmiştir.⁵

Mısır'ın özgürlüğü bireyin özgürlüğüyle beraber seyredirken bundan nasibini en fazla alan kadın olmuş Sa'd Zağlul'un (1859-1927) liderliğinde başlayan 1919 Devrimi'nde (Cleveland 2008:219-220) sokağa dökülen halk arasında yer alan kadınlar kendi haklarını talep etme konusunda cesaret kazanmıştır. Sa'd Zağlul ve bir grup arkadaşının başlattığı harekete istinaden VEFD adıyla siyasi hayata başlayan partinin kadın kollarını oluşturan Huda Şârâvî'nin 1924 yılında Roma'da gerçekleşen uluslararası bir feminist konferanstan dönerken Sîza Nabrâvî ve Nebeviye Mûsâ ile birlikte peçesini çıkartarak denize atması Mısır'da kadın hareketinin simgesi olmuş bu konuda en büyük destek İslâmî literatüre atıfla Lütfi Seyyid ve Kasım Emin'den gelmiştir (Berâzî 2016:11-28).

İlk dönem Mısır romanlarında Abdulkâdir el-Mâzinî *İbrâhim el-Kâtib*'te (1931) norm ve gelenekleri eleştirirken, Mahmûd Tâhir Lâşin *Havvâ bilâ Âdem* (1933) adlı romanda kadının eğitimi konusunu ele almış, Hüseyin Heykel *Zeyneb*'te isteği dışında evlendirilen kadınları sorunsallaştırmıştır. Tâhâ Hüseyin'in *Şeceratu'l-Bûs* (1944) adlı eserinde çok eşliliği, *Du'â'u'l-Keravân'da* (1934) kadının birey olma serüvenini konu edindiği unutulmamalıdır.⁶ Eleştirel romantizm ya da analitik gerçekçi bir üslupla kaleme alınan bu romanlarda "kadının hak ve özgürlüğü" Tâhâ Hüseyin'in eserleri dışında erkeğin konfor alanı ve aileye dönük menfaati ekseninde şekillenmiştir (Bora 2010:51-66). Batılılaşmanın kadın üzerindeki tesirini kaleme alan Tevfik el-Hakîm'in *Ribâtu'l-Mukaddes* (1944) romanıyla Mahmûd Teymûr'un *Selvâ fî Mehebbi'r-Rih* (1944) adlı eseri yine bu alanda zikredilmesi gerekenler arasındadır. Çoğu, edebi hayatına hikâye yazmakla başlayan ve birinci dönem roman yazarları arasında zikredilen bu isimlerin başlattığı toplumsal yapıyı sorunsallaştırma ve beraberinde yapılandırma işlemi ikinci dönem roman yazarlarıyla devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın meydana geldiği 1940'lı yıllara kadar Mısır'da roman sanatına bireyin özgürlüğü genel başlığında kadın sorunsalı damga vururken, özellikle edebiyata gerçekçiliğin hâkim olduğu bu tarihten sonra ülke bağımsızlığını kaleme alan ve toplumsal iyiye odaklanan romanların sayısında artış görülür. Bunun en büyük örneklerini Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin genel olarak çiftçi sorunlarını işlediği *el-Ard* (1954), 1936 Devrimi'ni konu edinen *eş-Şevâri'u'l-Hâlfîyye* (1958), II. Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik sıkıntılarla toplumsal yozlaşmayı ele aldığı *Kulûb Hâliye* (1956) ve 1952 Devrim'ini kutsayan *el-Fellâh* romanlarıyla Necîb Mahfûz'un modernite ve ekonomik sıkıntılarla toplumsal yapıya etkisini sorunsallaştırdığı *el-Kâhîratu'l-Cedîde* (1945), *Zukâku'l-Midak* (1947) ve üçleme adıyla meşhur *Beyne'l-Kasreyn* (1956) *Kasru's-Şevk* (1957) ve *es-Sükkeriyye* (1957) adlı romanları oluşturmaktadır. Doktor olarak görev yaparken şahit olduğu aksaklıklar başta olmak üzere toplumsal yapıdaki olumsuzlukları eleştiren bir başka yazar Yûsûf İdris'tir. Bu üç ismin belli bir ideoloji ekseninde toplumsal yapıyı ele aldıkları ve bireysel konulardan uzak durdukları görülür. Eserlerine gerçekçiliğin hâkim olduğu bu yazarlar toplumu tiplendirerek betimlemişler ve ortak iyiyi hedeflemişlerdir. Ancak yine ikinci dönem roman yazarları arasında sayılan Abdulhalîm Abdullah'ın⁷ yukarıda adı geçen isimlerin tersine eserlerini romantik anlayışla kaleme aldığı, bireyin duygusal renk tonlarını hikâyeleştirmenin ötesinde siyasi ya da toplumsal bir değişim hedeflemediği görülmektedir.

⁴ Matbaa, kimya laboratuvarları, gazete, Mısır Bilim Akademisi, tiyatro salonu, kütüphane, kumaş fabrikası, kâğıt yapım atölyesi, nakış resim ve fotoğraf atölyesi, divan adı verilen idari birimler, tabu sicil sistemi, sağlık üniteleri bu sürecin ürünleridir. Bkz. Mehmet Yalar, *Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa, Emin Yayınları, 2009 s. 55.

⁵ "Başımdaki şapkayı çıkarıp denize fırlatmak bütün saçlarımı aya ve rüzgâra savurmak için dayanılmaz bir arzu duyuyorum, dedi Leyla. İbrahim iştiaak dolu bir sesle cevap verdi: "Yap öyleyse." Leyla endişe içinde sustu, içinden geldiği gibi davranamazdı. "Arzularına boyun eğmeye utanyorsun." dedi İbrahim ve devam etti: "Utancın yanında olduğum ve ne yaptığımı göreceğim için değil, tek başına olsan da kendini bırakıp arzularına boyun eğmeye cesaret edemezdin. Bütün benliğimle hayatın bir parçası olduğumu bilsen de benim ve bütün diğerlerinin yaptığı gibi hayatın doğasına, ölümsüz yasası ve nihai kararlarına (norm ve gelenekler) direnmenin sana sefalet ve acı getireceğine inanmayı tercih ediyorsun. Gûdû ve isteklerinden neden utanç duyarsın? Bunları neden gizleyesin? Bastırılmış duygular daha fazla güçlenir, tatmin edilmiş arzular neşe ve zevk verirken yoksunluk acıyla sonuçlanır. (...) İnsanlarla arzuları arasına kimsenin girmeyeceği bir çağ hayal ediyorum. Herkesin başkasına zararı dokunmayan özgürlüğü deneyimlediği, cesurca hayatın tadını çıkardığı bir çağ." Bkz. Abdulkâdir el-Mâzinî, *İbrâhim el-Kâtib*, Kahire, Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2011, s. 192-193.

⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Rahmî Er, *Modern Mısır Romanı*, Ankara, Hece Yayınları, 2015.

⁷ Muhammed Abdulhalîm Muhammed 1913 yılında Mısır köylerinden biri olan Kefr Bûlîn'de doğmuş ve ilk öğrenimini burada tamamlamıştır. Kahire'de ilk okulu bitirdikten sonra girdiği Dâru'l-Ulûm sınavını kazanarak eğitimin burada devam etmiştir. Maddi imkansızlıklar nedeniyle ev tutamadığı için akrabalarının yanında kalan yazar gurbet olarak adlandırdığı bu yaşamı özellikle *Lâkîta* adlı romanına zemin hazırlamıştır. 1937 yılında Dâru'l-Ulûm'dan mezun olan yazarın daha öğrenciyken 1933 yılında bir hikâyesi yayınlanmıştır. Mezun olduktan sonra Arap Dil Kurumu'nda çalışmaya başlayan Abdulhalîm Abdullah çok sayıda roman ve hikâye kaleme almıştır. Pek çoğu beyaz perdeye aktarılmış ve Batı dillerine tercüme edilmiştir. 1970 yılında evine dönmek için bindiği araçta şoförle tartışırken geçirdiği kalp krizi sonucu 57 yaşında vefat etmiştir. Hayatı hakkında bilgi için bkz. Yûsuf Hasen Nevfel, *Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah Hayâtuhu ve Edebuhu*, Riyâd, 'İmâdetü's-Şüûni'l-Mektebât, 1981; Muhammed Hasaneyn Kaşyût, *Dirâsa Edebiyye 'an A'mâl Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah*, Kâhire, el-Hey'etü'l-'Âmmetü's-Sekâfiyye, 2000, s. 49-79.

MUHAMMED ABDULHALİM ABDULLAH'IN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Mısır'da roman sanatının ayak sesleri olarak anılan Menfâlûti'nin çeviri ve telif hikâyelerini topladığı *el-Abarât* (Gözyaşları, 1915) adlı eserini Tefvik el-Hâkim "okuyucuda göz yaşını bırakmadığı" şeklinde tenkit ederken (el-Hâkim 2008:10) Necîb Mahfûz, Abdulhalîm Abdullah'ı "Yeni Menfâlûti" olarak isimlendirmiştir (Nevfel 1966:60). Söz konusu dönemde revaçta olan gerçekçiliğe atıfla tek bir edebî ekol dayatmasına karşı çıkan Abdulhalîm Abdullah⁸ toplumun ihtiyaçlarıyla yazarın isteğine göre değişen tercihin makul görülmesini istemiş, yazarın öncelikli vazifesinin hem öğretmek hem de mutlu etmek olduğunu söylemiştir (Abdullah 1970:31). Bu iki özellikten biri diğerine tercih edilecek bir durum olmayıp ona göre eserde bir arada bulunmalıdır.

"Eğlence ve öğreticilik eserde bir arada bulunmalıdır. Sanatçının eserinde sadece eğlendirici bir üslup kullanması katlanılır bir şey olsa da eseri, salt eğitici bir üslupla yani vaiz edasıyla kaleme alması kabul edilir bir durum değildir. İdeolojik bir tavır takınmasına ise hiç girmiyorum. Sanatçının görevinin ne olduğu anlaşılacağına göre eserinde hangi tür sevgiyi işlemesi gerektiğine gelirse, önemli olan şey; sevginin türü değil rengidir ki bu insanlık durumudur. (...) "İnsanlık durumu" yazarın kendisinin "ah" dediği şeye en basit şekilde herkesin "ah" diyeceğini bilmesidir." (Abdullah 1970:31)

Yukarıdaki cümleler Abdulhalîm Abdullah'ın yazı felsefesini ortaya koyduğu gibi Mahfûz'un onun için yaptığı "Yeni Menfâlûti" benzetmesini de açıklamaktadır. Her ne kadar Abdulhalîm Abdullah için romantik evreden sonra *Min Ecli Veledî* (1957) ve *Ğusnu'z-Zeytûn* (1955) adlı romanları başta olmak üzere gerçekçi üslupla yazdığı bir dönem olduğu söylene de bu eserlerin bireyin kişisel tekamülü ya da duygu durumlarını anlatan eserler olup toplumsal yapıya dönük bir içeriğe sahip olmadığı görülmektedir.

Yukarıda zikredilen iki eserden ilki olan *Ğusnu'z-Zeytûn*'da yazar Tolstoy'un ölümsüz eseri *Anna Karenina*'dan etkilenip aldatan kadının hazin sonu ve kıskanç erkek tutumlarını ele alırken, çalışmanın da konusu olan *Min Ecli Veledî* adlı eserde sevgi sorunsalını "bağlı olmak- birey olmak" ana fikrinde sorunsallaştırmıştır. Eserlerinde ideolojik bakış açısından uzak durması da bu fikrin bir kanıtıdır. Zira toplumsal eleştiri açık ya da kapalı siyasi bir tutum içermektedir.

"Hikâyeci kalemini bir ideoloji uğruna oynattığında kendini zor duruma düşürür. Çünkü mezhepçilik her sıradan insanın girebileceği kadar geniş, büyük sanatçılar içinse girerken bazı özelliklerini yitirecek kadar dardır." (Abdullah 1970:79)

Arap coğrafyasında 1967 yılında yaşanan Filistin-İsrail Savaşı gibi bir takım siyasi gelişmelerden etkilenerek 60'lı yıllardan sonra kaleme aldığı *el- Cennetu'l-Azrâ* (1963) *Li'z- Zemen Bakiyye* (1968) ve *Kıssatun lem Tetim* (1970) adlı eserleri gerçekçi romanlar olarak kabul edilebilir.

Romanlarındaki karakterler konusuna gelince o hikâye yazarlarının anlatıda kendi yaşam tecrübelerine dayandığını düşünürken roman yazarları bilimsel bir inşa ve hayal gücüyle kahramanlar yaratarak evrensel duyguları hikâyeleştirmişlerdir:

"Kişisel deneyim ve gözlem hikâye yazarının zaman zaman müracaat edip, sabit özellikleri, net detayları olan insan örneklerini bulup çıkarttığı iki hazinedir. (...) Hikayeci bir karakter yaratmak istediğinde bu mahzene girmeden yapamaz çünkü başkasının acısını betimlemek isteyen önce kendi acısından başlamalıdır. (...) Roman yazarıyla karakterleri arasındaki ilişkisi ise belirgin olduğu kadar derindir. Belirgin ilişki yazarın eserlerindeki karakterlerle kendi hayatı kıyaslandığında ortaya çıkan benzerlik ya da aynı mizaç durumudur. Ancak roman yazarı ve karakterleri arasında görünenden daha derin bir ilişki de vardır ki bu, çaba ve kabiliyet gerektiren bir yeniden inşadır. Bu çaba romancıyı deneyimlerine dayanarak değil de araştırmacı bir insan olarak kendi hayatı ve tecrübeleriyle tamamlanmayan bir karakter yaratmaya götürür. (...) Yoksa Shakespeare'in bu kadar garipliğin içinde işi nedir? Aynı şey Dumas ve Agatha Christie gibi macera ve polisiye roman yazarı içinde geçerlidir." (Abdullah 1970:51-52)

Yukarıda ifade edilenlerden hareketle Abdulhalîm Abdullah'ın yaşamı eserleriyle karşılaştırıldığında duygusal motiflerle şekillenen bu eserlerin tecrübelerinden ziyade yaptığı okumalar ve etkilendiği yazarların sonucu ortaya çıktığı görülür. Tolstoy'un *Anna Karenina*'sı ona *Ğusnu'z-Zeytûn* için ilham olurken, yazın hayatında azık edindiği insanlık renklerinden biri olan sevgi üzerine yaptığı etütler *Min Ecli Veledî* adlı romanı yazmaya sevk etmiştir. Zira yazarın annesiyle kurduğu ilişkiye bakıldığında ((Abdullah 1970:155-157) bu düşüncenin haklılığı ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlara rağmen ona göre yazarı eserinden bağımsız düşünmek de mümkün değildir:

⁸ Abdulhalîm Abdullah'ın eser verdiği dönemde edebiyata gerçekçiliğin hâkim olduğu ve onun bu dayatmaya karşı çıktığı unutulmamalıdır.

“Hikâyecinin kişisel ruh halini bedene, bu ruh hali ve eğilimiyle ürettiği eserini ise gölgesine benzetmek mümkündür. Ruh hâlini şekillendiren ise sosyal çevre, fiziki yapı, sevgi dostluk gibi etrafını kuşatan şeylerdir.” (Abdullah 1970:46)

Abdulhalîm Abdullah’ın çocukken şahit olduğu aldatma hadisesine romanlarında sıklıkla yer vermesinin bir nedeni de bu olsa gerektir. Bütün bunlardan sonra söylenecek son şey söz konusu dönemde kalem oynatan pek çok yazarın tersine onun romanlarında kendi yaşamıyla örtüşen açık bağlantılardan ziyade daha derin izlerin peşine düşmek gerekmektedir.

MİN ECLİ VELEDİ

Yazar 1957 yılında kaleme aldığı esere ironi maksadıyla *Min Ecli Velidî (Oğlum İçin)* adını koymuş olmalıdır ki isim ile içerik arasındaki ilişki doğru zemine oturabilsin. Psikoloji ilminin etüt alanına giren “sevgi” olgusu bugüne kadar çokça tartışılmış, aile başta olmak üzere toplumun her kesiminde sağlıklı bir ilişkinin nasıl kurulması gerektiği konuşulmuştur. Edebiyatın toplumsal yapıyı sorunsallaştırarak ona ayna tuttuğu göz önüne alındığında, Abdulhalîm Abdullah gibi eylemsel olgular yerine “aşk, nefret, aldatma ve intikam” gibi soyut kavramları hikâyeleştiren yazarlar bu olguyu yaşamdaki versiyonlarıyla yorumlamışlardır.

Genel olarak romanlarını duygusal formlarla kaleme alan, bunu yaparken söz konusu dönemde revaç bulan bakış açılarını bilinçli ya da bilinçsiz eserlerine yansıtan Abdulhalim Abdullah bahsi geçen romanda “tahakküm ve birey olma” sorunsalını hikâyeleştirirken, kadına yönelik olumsuz bakış açısını da tekrarlamıştır. Modern Türk edebiyatında Reşat Nuri, Rus edebiyatında Tolstoy’un romanlarında görülen kadın düşmanlığı yazarın iffetsiz ve şirret kadın karakterlerden oluşan pek çok eserinde görülmektedir:

“Annem babamın yanından sanki trene yetişecekmiş gibi hızla çıktı. Babam ona bir şey oldu sanmıştı. Uzaktan takip ettiğinde başka bir odada, elbisesi bacaklarından sıyrılmış, başı açık bir halde, çıplak zemine iki dizi üzerine çökmüş, boğazı bağırmaktan gözleri ağlamaktan kurumuş bir vaziyette gördü. Kocasını yüzünden oğlu Fuad’a bir zarar vermemesi için Allah’a yalvarıyordu.

- Ben bir kadını ve zavallunun biriyim Ya Rabbi! Zavallı bir kadın!

Babam yanına gidip onu ayağa kaldırdı. Acıyla karışık öfke, kuvvetle karışık zayıflıkla; “Hanım sen kafirin tekisin... Allah sadece salih kullarına mı yardım eder sanıyorsun? Kalk yerden, topla saçını başını! Eğer isyankâr da olsa bir kul defalarca onun kapısını çalarsa mutlaka açar.” dedi ve ekledi: “Asilerin zilleti kadınların ağlamasından daha iyidir!” (Abdullah 1990:15)

Eserlerinde sarhoş ya da ilgisiz erkeklerin eşleri mağdur rollerinden kısa sürede sıyrılarak suçlu duruma düşmüş, pek çok hikâyede tekrarlanan bu durum kavuşamayan aşıklar, küçük yaşta evin sorumluluğunu alan çocuklar, fakirlik ve hastalık gibi olaylarla servis edilmiştir. *Min Ecli Velidî* adlı hikâyede sürekli içen bir adamın karısı rolüyle karşımıza çıkan anne babanın ölümünden sonra otoriter tavrıyla oğluna zulmederken annenin rızasını kazanmak için kendi hayatından vaz geçen oğul romanın ana karakterini oluşturmaktadır.

Hikâye çocukları doğumdan kısa bir süre sonra ölen karı kocanın her doğumdan sonra yaşadıkları ölüm korkusuyla başlar. Sağlık bakanlığında doğum kayıt memuru olarak çalışan baba oğlu Fuad’ın doğumundan sonra işlediği günahlar yüzünden Allah’ın oğlunu elinden almaması için içkiyi bıraksa da üç yıl sonra ikinci çocuk Bedriye’nin doğumu bu endişeyi unutturmuş, üçüncü çocuğu Nefise’nin dünyaya gelmesi ise konunun tamamen kapanmasına neden olmuştur. Buraya kadar hikâye sevgiyi hak etmek için ödenmesi gereken bedeli ilahi bir varlık ekseninde kurgularken babanın ölümüyle Fuad annesinin sevgisini kazanmak için bedel ödemek durumunda kalmıştır.

Kocasıyla ilişkisinde hırçın tutumu eşinin ihmalkâr tavırlarının gölgesinde kalırken onun ölümünden sonra ortaya çıkan otoriter tavrı en çok Fuad’a zarar vermiş 18 yaşında evi geçindirmek için omuzlarına binen sorumluluk gençliğini yaşamasına engel olmuştur:

“-Küçük yaşta baba yerini aldın... İkisi evlenme çağında üç kızın var... Sözümlü kestim ve; “Bundan mutluyum ben anneciğim.” dedim.

- Eminin fakat alın terinle karnımızı doyurmadan önce sana şunu hatırlatmak isterim; sen dünyaya açılan gözümüzsün, eğer sana bir şey olursa karanlıkta kalırız, tamam mı?

Telaşla “Bu sözlere ne hacet var sen annem değil misin?” dedim.

- Elbette annemim, bunda hiçbir şüphe yok... Fakat babanın ölümünden sonra sensiz yaşayamayacağımı hissediyorum. (...) Sözümlü dinle ve sabırlı ol. Durumu iyi anlamalısın, kafilenin kılavuzu sensin ve hata şansın yok. Eğer yolunu kaybedersen hepimiz telef oluruz.” (Abdullah 1990:55)

Memur olmak ve evlenip çoluk çocuğa kavuşmak hayali kuran Fuad annesinin kardeşlerini evlendirip kendisini hacca gönderdikten sonra yaşamına yön verme izni karşısında bir *“sarhoşun yolunu kaybetme korkusuna benzer bir endişe”* duyduğunu söyleyecektir. (Abdullah 1990:50)

Evi geçindirmek için okulu bırakarak Sağlık Bakanlığı’nda işe başladığında tren bileti dışında günde bir defa içebileceği çay ya da gazoz parası ayırdıktan sonra geri kalanı annesine veren Fuad, sinemaya gitmek istediğinde birkaç günlük içecekten feragat edeceği gibi bilet ücretinin yarısını da annesinden almak durumundadır. İş arkadaşlarının yaşadığı maceraları deneyimlemek şöyle dursun, harcamalarını dikkatle düzenlemek zorundayken hâlâ annesinin sevgisini kazanamadığına şaşırır: *“Babam çay dâhil istediğini içip sinema dâhil istediği her yere giderken annem onun rızasını kazanmaya çalışırdı fakat ben, elimdeki her şeyi ona verdiğim halde hâlâ rızasını almayı bekliyorum. Babamla aramızdaki farkı bulmaya çalıştım ama bulamadım. Sonunda onun gibi davranmaya karar verdim. Bir sonraki ay başında parayı anneme elli kuruş eksik teslim ettim. Birkaç kez saydıktan sonra iğneleyici bir tebessümle “Terfi mi aldın?” diye sordu. Latife etmek ya da en azından bunu denemek isterdim ama cesaret edemeyecek kadar zayıftım.”* (Abdullah 1990:57)

“Bu evi terk edemem!/? Annem beni seviyor, avuçlarının dokunuşunda bile bunu hissediyorum fakat meyve bahçesiymişim gibi etrafıma duvar örmeye devam ediyor. Mesaiye kalmam dışında eve gecikmem yasak. Döndüğümde kızlar uyumuş olur. Birlikte yemek yer, geç vakte kadar otururuz. Gerçekten annem tezatlarla dolu ilginç bir insan. Şefkati, uğruna ölmeyi sertliği, intiharı düşündürür. Her türlü ölümler.” (Abdullah 1990:60)

Anne şefkatini kazanmak için birey olmaktan vazgeçme ya da anne şefkatini elde edemediği için hayata veda etme sadece anne- çocuk ilişkisi temelinde değil genel olarak ikili ilişkilerde sevgi olgusunun değerlendirilmesi için önemli bir örnektir.

İkinci dönem roman yazarları arasında sayılan Abdulhalîm Abdullah, bu dönemde toplumsal hayatı sosyal ve siyasi zeminde somut olgular üzerinden sorunsallaştıran yazarların tersine, soyut olguları ele almış, ilişkileri sorgulama ya da betimlemede oldukça iyi örnekler vermiştir. Onun romanlarında Doğulu toplumlarda olması beklenen ata erkil yapı Batı kaynaklı örneklerin tesiriyle zavallı erkek, kötü kadın rolleriyle farklılaşmış özgürlüğünü kadına tutsak etmiş erkek karakterler o günkü yapıya tamamen uymasa da bu olguların fark edilmesine kaynaklık etmiştir.

Romanda Fuad annesinin öfkesini dizginleyip sevgisine layık olmak için kendini feda ederken yaşlılarının tersine hayatına meşru ya da gayri meşru yollarla bir kadının girmemesi de dikkat çekicidir. Başlarda Fatma Hanım’ın kızı Zeyneb’e yakınlık duyan Fuad’ın hislerini fark eden anne buna engel olmak için Fatma Hanım’la münasebetini kesmiş annesinden gizli gerçekleşen birkaç buluşmadan sonra Fuad, Zeyneb’ten uzaklaşmıştır. Fuad’ın kadın erkek ilişkisinde sadece anne-oğul modellemesine şahit olması karşı cinsle gelişen bir yakınlaşmada deneyimleyeceği duygulara da engeldir. Zeyneb ona bir defasında babalarından miras kalan zorluklardan şikâyet ettiğinde Fuad’ın hissettikleri oldukça manidardır: *“İlk kez onun ağzından mağlup bir kadın ifadesi duymuş, ilk kez içimde güçlü bir erkek coşkusu uyanmıştı. Gururla ona “Öyle söyleme. Baban ölse de dünya da hâlâ erkekler var.” dedim. O başını öne eğerken ben annemi hatırlamış, evdeki aciz hâlimi düşünüp coşkumu frenlemiştim.”* (Abdullah 1990:117)

Bölünmüş kişiliklerin birey olamama hâlini temsil eden bu cümle bir deri gibi insan üzerine yapışan aile rollerinin tüm yaşam boyunca bireyi nasıl takip ettiğine de güzel bir örnektir. Meşru zeminde yaşamak istediği bir ilişki annesinin tasarrufuyla son bulurken gayri meşru zeminde tecrübe etmek istediği bir girişimde olumsuz sonuçlanmış, pavyondan çıkarken geceyi geçirmeye niyetlendiği kadının *“Annene selama söyle.”* (Abdullah 1990:64) cümlesi olayı özetlemeye yetmiştir.

Fuad annesinin çizdiği plan doğrultusunda kardeşleri evlenip sıranın ona gelmesini beklerken büyük kız Bedriye ile küçük kız Semîra’nın birbirine ters fitratı küçüğün büyükten önce evlilik yoluna girmesi ile sürekli didişmeye dönüşmüş, yaşamın gittikçe çekilmez hâle geldiği bu evden uzaklaşmak isteyen Fuad annesine karşı gelecek güce sahip olamamıştır: *“Bedenimin de kalbimin de yuları annemdedi.”* (Abdullah 1990:133)

Birlikte sabahladıkları gecelerden birinde annesi Fuad’a: *“Karını görene kadar yaşamak istiyorum. Emin ol evlenmen beni üzmez sadece oğlumun üzerindeki hakkımı alır başkasının hakkını gasp etmeye çalışmam. (...) Yalnız başına ölme fikri ne kadar ürkütücü. Bir kadının sadece benden etkilenme düşüncesi bile yalnız kaldığında ya da rüyalarında annemin kalbini sıkıştırmaya yetiyordu. Ben bir odada kadınla cilveleşirken onun yanına ölümün sokulması.”* (Abdullah 1990:133)

Semîra’nın evliliği için yapılan çeyiz masrafı Fuad’ın yükünü arttırırken onun ansızın ölümü işleri daha da karıştırmış anne çareyi büyük kızını aynı damatla evlendirmede bulmuştur. Bundan sonra hikâyeye sürekli doğum yapan Bedriye’nin aile yanına gelerek gelire ortak olması ve Fuad’ın eve yabancılaşması şekline devam etmektedir:

“Bu durum değişmeli. Bu mutlaka olmalı. İçeriye hapsolan sıvının dışarı çıkması için tıpa açılmıyorsa cam kırılmalı... Derin bir nefes aldım ve tam olarak sorunun ne olduğunu bulmaya çalıştım. Sarmaşık ot gibi hayatımızı gittikçe saran trajedinin gerçek nedenini... Tek neden korkuydu. Ben annemden korkuyorum, onun için endişeleniyorum o da benim için aynı duyguları hissediyordu. Bu sebeple birbirimize perçinlenmiş ve bizim dışımızda herkes bundan istifade etmişti. Durumun kimsenin karşı koyamayacağı tek darbeye değişmesi gerekiyordu. Annemin ölümünden başka Bedriye'nin maddi imkânlarımızı sömürmesini engelleyecek bir çare yoktu.” (Abdullah 1990:140-141)

Fuad'ın yaşadığı gerginlik ve yaşamıyla ilgili verdiği nihai karar evde tavırlarına yansiyip annesiyle yaşadığı her tartışmadan sonra pişmanlıkla ondan af dilemesiyle sonuçlanırken (Abdullah 1990:143-147) borç almak niyetiyle tanıştığı dul, iki çocuk annesi kadına karşı hisleri özgürlüğüne zemin hazırlayacaktır.

Abdulhalim Abdullah'ın romanlarının çoğunda ana temayı oluşturan sevgi olgusunun çeşitli boyutlarda değerlendirildiği, kıskançlık ve yoksunluğun hikayelerin akışında yer aldığı söylenmiştir. Söz konusu romanda anne oğul arasında yaşanan bağımlılığı yazar fitri temayülle açıklarken aslında geleneksel mirasa da atıfta bulunmaktadır. Ancak dürtü geleneğe galip gelecektir: “Yoksunluk fikri temayüllerimizi değiştirebilir. Sonra derin bir iç çekip kendime sordum: Peki sevgiden yoksun bir insana ne olur?” (Abdullah 1990:124)

Fuad'ın annesine karşı gelecek gücü kendisinden yaşça büyük bir kadında bulması da manidardır. Onunla tanıştıktan sonra eve geç döndüğü gecelerden birinde Fuad annesine karşı eski duygular beslemediğini fark etmiştir:

“Ateşi biraz yükselmiş, yatağa uzanmıştı. Yüzü solgundu, yanağında bir gamze vardı. Sanki bir şefkat onu ele geçirmişti. Kanepeye oturup ona baktım. Kalbim eskiden olduğu gibi çarpıyordu. Üzülüm, içimdeki sevgiyi canlandırmaya ve onu eskisi gibi sevdiğimden emin olmaya çalıştım. Fakat çabam boşaydı. Bir kez daha üzülüm. Neyi olduğu soruma cevap verirken neden böyle hissettiğimi düşündüm. Sevgiyi ihtiyaçtan ayıramazdık (...)İhtiyaçlar fitrata yakın olduğu kadar örfe uzaktı. Annemin bendeki saltanatı sarsılıyordu. Bu gece Gize'deki bir kadının başka bir şekilde ruhumun acılarını dindireceğini hissetmiştim.” (Abdullah 1990:164)

Kısa bir süre sonra annesi vefat ettiğinde bu kadının kollarında teselli bulurken onun “Aramızda yaşananlar olmasaydı senin annen olurdu.” sözleri Fuad'ın anne otoritesinden güvende olmak için bu kadını sevdiği düşüncesini akla getirmektedir. Fuad onun sevgisiyle birey olmayı deneyimlerken iki çocuk sahibi bu kadın ilişkisini bitirmek istediğinde Fuad hayata yeniden başlamaya hazırdır. Annesiyle kurduğu fitri bağ yine fitri başka bir sevgiyle kırılmıştır. Evini satar ve Kahire'ye taşınır.

227 sayfadan oluşan ve fasih bir üslûpla kaleme alınan bu romanda Abdulhalim Abdullah sevgi duygusunu sorunsallaştırırken okuyucuya değerli ipuçarı vermiştir.

SONUÇ

Modern zamanların güncesi roman toplumsal hayatı her yönüyle sorunsallaştırmış, yazarlar kimi zaman toplumsal iyiye odaklanıp siyasî hayatın gölgesinde şekillenen sorunları hikâyeleştirirken kimi zaman insanlık durumunu merkeze alıp duygusal renkleri eserlerinde işlemişlerdir.

Mısır'da ilk dönem roman sanatına eleştirel romantizm ya da analitik gerçekçilik hâkim olurken ikinci dönem roman yazarlarının gerçekçi üslûpla eserlerini kaleme aldıkları görülür. Ülkenin içinden geçtiği ekonomik ve siyasî şartlar bağımsızlık başta olmak üzere, fakirlik, iltimas, yozlaşma gibi olguları öne çıkarırken yine aynı dönem roman yazarları arasında sayılan Abdulhalim Abdullah'ın uzunca bir süre ideolojik bir yapıdan beslenen bu konulardan uzakta insanlık durumu adını verdiği sevgi, ihtiras, kıskançlık gibi temaları ele aldığı görülür. Onun edebî üslûbu hakkında söylenecek bir diğer husus karakterlerini yaşam tecrübelerinden ziyade yaptığı okumalar ve gözlemler sonucu inşa etmiş olduğudur. Necib Mahfûz'un “Yeni Menfâlûti” olarak adlandırdığı Abdulhalim Abdullah batı edebiyatından yaptığı okumalarla eserlerinde kadın karakterleri olumsuz rollerde betimlemiş, örneğin; *Gusnu'z-Zeytûn* adlı romanı yazarken Tolstoy'un *Anna Karenina* adlı eserinden esinlenmiştir.

Abdulhalim Abdullah 1957 yılında kaleme aldığı *Min Ecli Veledi (Oğlum İçin)* adlı eserde sevgi duygusunu sorunsallaştırmış, karı-koca arasındaki güçlü zayıf rollerini anne-oğul arasında modelleyerek tahakküm ve bağıllık konusuna işaret etmiştir. Tahakküm acziyetle daha çok bağlanmaya neden olurken, kabul görmek için daha fazla verici olmak birey olma hakkından feragatle sonuçlanmış bütün bunlara rağmen romanda sevginin bireyi besleyen en güçlü kanal olduğu örnekendirilmiştir. Ana kahraman Fuad annesiyle kurduğu ilişkide birey olmayı başaramazken kendinden yaşça büyük bir kadınla yaşadığı birliktelik ona güven duygusu vermiştir. Annenin romanda otoritesini mazur göstermek için oğluna söylediği “Senin için” ifadesi romana ismini verirken yazar ironi ile sevginin tahakküme dönen yüzüne işaret etmiştir.

Kaleme aldığı romanların hemen hemen hepsinde “sevgiyi” değişik versiyonlarıyla servis eden yazar söz konusu dönemde toplumsal olgulara odaklanan yazarların tersine bireyi hedef alarak kişisel tekamülüne katkı sağlamayı hedeflemiş ancak bunu yaparken bazen Batı edebiyatının tesirinde Mısır insanını ihmal ederek duygusal akışa kendini kaptırmıştır.

227 sayfadan oluşan romanda yazarın fasih bir dil kullandığı ve kahraman bakış açısıyla kaleme aldığı romanda yer yer ilahi bakış açısını kullandığı görülür.

KAYNAKÇA

Abdullah, A. (1970). el-Vechu'l-Âhar. Dâru'l-Mısır li't- Tibâ'a, Kahire.

Abdullah, A. (1990). Min Ecli Veleği. Mektebetu Mısır, Kahire.

Berâzî, H. (2016). “el-Hareketu'n-Nisevitteti'l-Mısriyye: Beyne'l-Mevrûsi's-Segâfiyyi ve'n-Neşâti's-Siyasi”, İnsaniyât, S: 74, s. 11-28.

Bora, A. (2010). “Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S: 53, s. 51-66.

Cleveland, L. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Görgün, H. (2004). “Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası”, DİA, C: 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 570.

Görgün, H. (2012). “Urâbî Paşa”, DİA, C: 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 167-169.

el-Hakîm, T. (2008). Sicnu'l-Umr. Dâru's-Şurûk, Kahire.

Kaşyût, M. (2000). Dirâsa Edebiyye 'an A'mâl Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah. el-Hey'etü'l-'Âmmetü's-Sekâfiyye, Kâhire

el-Mâzinî, A. (2011). İbrâhim el-Kâtib. Müessese Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kahire.

Nevfet, Y. (1966). Fennu'l-Kıssa inde Muhammed Abdulhalîm Abdullah. eş-Şeriketu'l- Mısriyyeti'l-'Âlemiyye li'n-Neşr, Cize.

Nevfel, Y. (1981). Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah Hayâtuhu ve Edebuhu. 'İmâdetü's-Şüûni'l-Mektabât, Riyâd.

Yalar, M. (2009). Arap Edebiyatına Giriş. Emin Yayınları, Bursa.

Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumları: Gürgentepe Örneği

The Attitudes Of Classroom Teachers Towards Inclusive Education: The Example Of Gürgentepe

ÖZET

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını öğretmenlerin bazı özelliklerine göre incelemektir. 2022-2023 iş yılında Ordu ili Gürgentepe ilçesinde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen 110 sınıf öğretmeni araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın amaç ve alt amaçlarına ulaşabilmek adına araştırmacı tarafından hazırlanan ve 6 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu, ayrıca Laçin ve Taşlıbeyaz (2020) tarafından geliştirilen Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları yüksek düzeydedir. Öğretmenlerin eğitim düzeyi, kaynaştırma eğitime dair bir eğitim alıp almaması, mevcut sınıfta veya önceki sınıflarında kaynaştırma eğitimi alan öğrencisinin bulunup bulunmaması onların kaynaştırma eğitime dair tutumlarını istatistiki olarak etkilemezken öğretmenlerin cinsiyeti ve yaşı onların kaynaştırma eğitime dair tutumlarını etkilemektedir. Kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran ölçek genelinde, 45 yaş ve üzeri öğretmenlerin ise 24-35 yaş aralığındaki öğretmenlere nazaran başarı alt boyutunda kaynaştırma eğitime yönelik tutumları daha olumludur.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmeni, Kaynaştırma Eğitimi, Tutum.

ABSTRACT

characteristics of teachers. in the 2022-2023 business year, 110 classroom teachers working in Gürgentepe district of Ordu province and determined by purposeful sampling method constitute the working group of the research. In order to achieve the objectives and sub-objectives of the research, a Personal Information Form prepared by the researcher and consisting of 6 questions, as well as the Inclusion Education Attitude Scale developed by Lachin and Taşlıbeyaz (2020), were used. The research data were analyzed with SPSS program. According to the results of the research, the attitudes of classroom teachers towards inclusive education are at a high level. While the educational level of teachers, whether they have received an education about inclusion education, whether there are students who have received inclusion education in their current class or previous classes do not statistically affect their attitudes about inclusion education, the gender and age of teachers affect their attitudes about inclusion education. The attitudes of female teachers towards inclusion education in the achievement sub-dimension are more positive compared to male teachers across the scale, and teachers aged 45 and older are more positive compared to teachers aged 24-35.

Keywords: Classroom Teacher, Inclusion Education, Attitude.

GİRİŞ

Toplumsal kalkınmadan söz edebilmek için öncelikle nitelikli bireyler yetiştiren eğitim programlarına ihtiyaç vardır ve bu programlar öğrencilerin özellik ve ihtiyaçlarına göre öğretmenlere esneklik sağlayacak nitelikte olmalıdır (Salah, 2021). Zira kalıtım ve çevre faktörleriyle birbirlerinden farklı özelliklere sahip bireylerin bireysel farklılıkları ile birlikte birbirlerinden farklı öğrenme alışkanlıkları ve hızları bulunmaktadır. Bireysel farklılıkları bulunan gruplar arasında ön planda olanların başında özel gereksinimli bireyler bulunur ve bu bireylerin özel gereksinimlerine cevap veren bir eğitime ihtiyaçları vardır (Efilti, Demirci ve Karaduman, 2021). Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesini kabul eden Türkiye’de ilgili bildirgenin 28 ve 29. maddeleri gereği tüm çocukların eğitim hakkına sahip olduğunu kabul ederek eğitimde fırsat eşitliği ilkesine uygun faaliyetler gerçekleştirmek adına anayasada bu duruma yer vermiş ve 42. maddede hiçbir çocuğun eğitimden mahrum bırakılmayacağını ifade etmiştir (TBMM, 2012). Akçamete, Kargın, Batu ve Uysal (2009) da her bireyin eğitim hakkının yasalarla belirlendiğini ve hiçbir çocuğun soyu, rengi, dini, dili, sosyo-ekonomik düzeyi, kültürel geçmişi, bedensel ve zihinsel sınırlılıkları sebepleriyle bu haktan mahrum bırakılmayacağını ifade etmektedir. 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun’un 15. maddesinde hiçbir gerekçe ile özürlülerin eğitim hakkının gasp edilemeyeceği, onların özel durum ve farklılıklarının dikkate alınarak bütünlendirilmiş eğitim ortamlarında herhangi bir kısıtlılığı olmayan akranları ile eşit eğitim alma olanağı

Onur Şimşek¹

How to Cite This Article

Şimşek, O. (2023). “Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumları: Gürgentepe Örneği” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8334-8346. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71697>

Arrival: 13 June 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹Öğretmen, MEB, Ordu, Türkiye. ORCID: 0009-0006-3277-0335

sağlanması gerektiği belirtilmektedir (Resmi Gazete, 25868). Ancak kaynaştırma eğitimi için özel eğitime ihtiyacı bulunan bireylerin öğrenme yeteneklerindeki farklılık ve sınırlılığın belirli bir sınır içinde bulunması gerekmektedir (Sucuoğlu ve Kargin, 2006); çünkü bu farkların çok fazla olduğu bireylerde genel eğitim hizmetleri yeterli fayda sağlayamamakta ve bu çocukların özel eğitim hizmetlerinden faydalanması gerekmektedir (Akçamete, 1998 ; akt: Salah, 2021).

Gözün ve Yıkılmış (2004) kaynaştırma eğitiminde amacın özel gereksinimi bulunan öğrencilere en az kısıtlayıcı eğitim ortamının sağlanarak onların gelişim süreçlerine en uygun desteği sağlamak ve topluma entegre olmalarını kolaylaştırmak olduğunu ifade etmektedir. Kaynaştırma eğitimi ile bedensel veya zihinsel kısıtlılıkları bulunan çocukların, normal gelişim gösteren akranları ile aralarındaki farkın en aza indirilmeye çalışılması kaynaştırma eğitiminin önemli amaçlarından biridir (Özabacı, 2012). Pamuk (2016) kaynaştırma eğitimi ile özel gereksinimli bireylerin akranlarına ve topluma uyumunun kolaylaştığını ifade etmektedir. Özel gereksinimi bulunan öğrencilere verilecek kaynaştırma eğitiminin başarılı olabilmesi için bu eğitimde yer alacak öğretmenlerin sorumluluk ve mükellefiyetlerini bilmesi oldukça önemlidir (Resmi Gazete, 28360, 2012). Kaynaştırma eğitimi sürecinin başarıya ulaşabilmesi için öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair olumlu tutumlara sahip olması oldukça önemlidir (Bayar, 2017; Özcan, 2020). Kuz (2001) çalışmasında kaynaştırma eğitimi sürecinde öğretmenlerin sahip olduğu olumsuz tutumların eğitim sürecine zarar verdiğini ve öğrencisinin özel gereksinimini kabul etmeyen öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasında büyük bir engel teşkil ettiğini ifade etmektedir. Combs ve Harper (1967; akt: Önder, 2007) kaynaştırma eğitiminde öğretmenlerin öğrencilerini özel gereksinimleri ile birlikte birer birey olarak kabul etmelerinin önemli olduğunu ve onların kendilerini ifade edebilecekleri ortamlar oluşturmaları gerektiğini belirtmektedir. Karasu (2019) da çalışmasında kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşmasında öğretmenlerin sahip olduğu tutumun çok önemli olduğunu vurgulayarak öğrencinin ihtiyaçlarına yönelik düzenledikleri öğrenme ortamı ve etkinliklerinin kaynaştırma eğitimi sürecinde çok kritik bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Öğretmenin kaynaştırma eğitimine sahip olduğu tutumlar tüm bunların yanında kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin sınıfındaki arkadaşlarının kendilerine olan tutumunu da oldukça etkilemektedir. Bu sebeplerle öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair sahip oldukları tutumların belirlenmesi çok önemlidir.

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını belirlemektir. Araştırmanın bu amacına ulaşabilmek adına aşağıda sıralanan alt amaçlara ulaşılması hedeflenmektedir.

- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları ne düzeydedir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin cinsiyetine bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin yaşına bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin eğitim düzeyine bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin kaynaştırma eğitimine dair eğitim alıp almamasına bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin mevcut sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrencisi olup olmamasına bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?
- ✓ Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları öğretmenin önceki senelerde sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunup bulunmamasına bağlı olarak istatistiki anlamda farklılıklar göstermekte midir?

Kaynaştırma Eğitimi; Amacı, Önemi ve İlkeleri

Her toplumda bazı sınırlılıkları sebebiyle akranlarının faydalandığı eğitimden gereğince ve yeterince faydalanamayan bireyler vardır. Bireysel farklılıklar sebebiyle bazı insanlarda bedensel bazılarında ise zihinsel yetersizlikler/sınırlılıklar vardır ve bunlardan bazılarının tıbben iyileşmesi mümkün değildir. Bu bireysel farklılıkları/sınırlılıkları reddederek tüm bireylere aynı düzeyde eğitimin verildiği toplumların istediği başarıya ulaşması ne yazık ki mümkün değildir (Bozak ve Çay, 2023).

Battal (2007) bazı sebeplerle yaşlılarından geride bulunan bireylerin sağlıklı akranlarının aldığı eğitimi alarak bu eğitimden fayda görmesinin mümkün olmadığını ve kendi gelişim düzeylerine uygun hazırlanmış özel bir eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Ataman (2003) özel eğitimi; özel ihtiyaçları bulunan çocuklara sunulan ve onları kendi kapasitelerinde en üste çıkar amaçlarken yetersizliklerini en aza indirmeyi hedefleyen ve böylece

onları kendi hayatlarını sürdürmeye yetecek özelliklerle donatarak topluma entegre eden eğitim olarak tanımlamaktadır. Kaynaştırma eğitiminde özel eğitime ihtiyacı bulunan çocuk özel eğitime ihtiyacı olmayan akranlarıyla aynı ortamda eğitim ve öğretimine devam etmektedir (Kırcaali-İftar, 1998; akt: Şahbaz, 2008). MEB (2018) ise kaynaştırma eğitimini Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde "özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların tüm eğitim kademelerinde çocuğun ihtiyacı doğrultusunda, tam veya yarı zamanlı olacak şekilde, akranlarıyla etkileşimde bulunarak onlar için belirlenen hedeflere ulaşarak gelişimlerini desteklemek" olarak tanımlamaktadır. Sarı (2003) kaynaştırma eğitimini öğrencinin maruz kaldığı kısıtlılık düzeyine bağlı olarak ailenin de görüşleri doğrultusunda öğrencinin normal gelişim gösteren akranları ile aynı eğitim ortamında kendisine özel düzenlenen eğitim programının uygulanma süreci olarak tanımlamaktadır, ayrıca kaynaştırma eğitimi sayesinde özel eğitime ihtiyacı olan çocukların akranlarından soyutlanmadığını ve ötekileştirilmediğini de ifade etmektedir. Kaynaştırma eğitimi sürecinin yasal dayanağı 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamedir (Resmi Gazete, 4216, 1997).

Kısıtlılıkları sebebiyle kendilerine özel hazırlanmış eğitime ihtiyacı olan bireyler için oluşturulan kaynaştırma eğitiminin en önemli amacı bu öğrenciler için kendilerine en uygun eğitimin verilmesini sağlamaktır. Böylece bu çocukların gelişimlerinin kendi potansiyelleri çerçevesinde en üst düzeye taşınması hedeflenir (Baykoç, 2014). Kaynaştırma eğitimi sürecinde çocuklar hem kendi gerçeklerini fark ederek onları benimser hem de kendi potansiyelleri çerçevesinde yetenek ve becerilerini üst düzeyde kullanmayı öğrenir. Bu eğitim sayesinde özel gereksinimi bulunan çocuklar normal gelişim gösteren akranlarına uyum sağlamayı öğrenirken bir yandan da normal gelişim gösteren çocuklar ve aileleri de özel gereksinimi bulunan çocukların da varlığını kabullenerek onlara karşı anlayış ve kabulleniş geliştirmektedir (Üçüncü ve Kütükçü, 2017). Kaynaştırma eğitiminin bir diğer amacının da iki tarafın da (özel gereksinimli çocuklar ile gelişimi normal seyreden çocuklar) birbirini anlayarak birbirine karşı olumlu tutumlar geliştirmesi olduğu söylenebilir. Ancak bu birliktelik sadece fiziki çevre ile sınırlandırılmamalı; toplumsal, akademik ve duygusal seviyelere de taşınarak kaynaştırma eğitiminin uzak hedeflerine ulaşmak kolaylaştırılmalıdır (Darıca, 1992; akt: Salah, 2021).

Sınıf arkadaşları tarafından kabul gören kaynaştırma öğrencilerinin kendilerine karşı geliştirdikleri tutum daha olumludur ve bu basamak çocuğun topluma entegresini olumlu yönde etkilemektedir (Aryal ve diğerleri, 2013). Kaynaştırma eğitimi süreci hakkında gerçekleştirilen çalışmalar ışığında görülmüştür ki;

- ✓ Kaynaştırma eğitimi özel gereksinimi bulunan fertlerin toplum içinde olumsuz etiketlenmesinin önüne geçer,
- ✓ Özel gereksinimi bulunan bireylerin toplumsal statülerini yükseltir,
- ✓ Bireyler kendilerine karşı daha olumlu tutumlar geliştirir,
- ✓ Bireyler kendi beceri ve yeteneklerini geliştirerek onları üst düzeyde kullanma becerisi geliştirir,
- ✓ Kendisini geliştiren ve üstün yönlerinin farkına varan birey toplumsal hayata katılarak toplumun bir parçası olur ve toplumun refahı için üretime katılabilir (Batu ve Kırcaali-İftar, 2011).

Kaynaştırma eğitiminin kendisinden beklenen başarıya ulaşabilmesi için uyulması gereken bazı ilkeler bulunmaktadır.

Kaynaştırma eğitime alınacak çocuğun bireysel ihtiyaçlarına cevap veren ve tamamen olum gelişim seyrine göre geliştirilen bir eğitim uygulanmalıdır.

Kaynaştırma eğitiminde sürece başlanılan zaman dilimi oldukça önemlidir. Bireysel ve özelleştirilmiş bir eğitime ne kadar erken yaşta başlanırsa eğitimden alınacak verim o kadar artmaktadır.

Kaynaştırma eğitimi sürecinde çocuğun ailesinin de katılımı oldukça önemlidir. Aile tarafından desteklenmeyen bir kaynaştırma eğitimi kendisinden beklenen başarıya ulaşmamaktadır. Aile eğitim sürecine aktif olarak katılmalı ve evde gerçekleştirilen etkinliklerle kaynaştırma eğitimi süreci desteklenmelidir (Akçamete, Kargın, Batu ve Uysal, 2009).

Kaynaştırma Eğitiminin Faydaları

Demir ve Açar (2010) özel bir eğitime gereksinim duyan çocukların normal sınıflarda mı yoksa kendilerine özel olarak oluşturulan sınıflarda mı eğitim görmeleri gerektiğinin ilgili otoritelerce uzun zamandır tartışıldığını ifade etmektedir. Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri, çocuklarının sınıfında özel eğitime ihtiyacı bulunan öğrenci olmasının onların çocuklarının eğitim sürecine zarar vereceğini; öğretmenlerden bazıları ise sınıf içerisinde bu iki grubun birbirine zararlı davranışlar gösterebileceğini düşünmektedir. Sürecin aşama aşama planlandığı bir kaynaştırma eğitiminde ailelerin de öğretmenlerin de bu endişeleri yersiz olmaktadır ve gerçekleştirilen

araştırmalar iyi planlanmış bir kaynaştırma eğitiminin herkese olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir (Sucuoğlu, 2006; Şahbaz, 2008).

Özel gereksinimi bulunan çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla aynı ortamda eğitime dahil edildiği kaynaştırma eğitiminin özel çocuğa pek çok faydası bulunmaktadır. Bunların başında özel gereksinimi bulunan çocuğun arkadaşlarının rol model olarak hayata dair bazı sorularına cevap bulması gelmektedir. Ayrıca çocuğun gereksinimlerine özel olarak hazırlanan kaynaştırma eğitimi ile özel gereksinimi bulunan çocukların akademik başarısında da artış gözlemlenmektedir. Salend (2008) hafif düzey zihinsel yetersizliği bulunan ilkokul öğrencilerinin kaynaştırma eğitimi ile akademik başarılarının arttığını bulmuştur. Sınırlılık düzeyine bağlı kalmak suretiyle, kaynaştırma eğitimi ile güçlü yönlerini keşfeden çocuk kendi öz bakım becerilerini gerçekleştirecek ve üçüncü kişiye olan bağımlılığını en aza indirebilecektir (Bozak ve Çay, 2023; Kırcaali-İftar, 1998). Bailey ve Winton (1987; akt: Uçar, 2008) kaynaştırma eğitiminin çocukların dil ve sosyal becerilerini de geliştirdiğini ifade etmektedir. Sucuoğlu ve Kargın (2006) kaynaştırma eğitiminin sadece özel gereksinimli öğrenciye faydası bulunmadığını, aynı zamanda diğer öğrencilere, öğrencilerin ailelerine, öğretmenlerine ve eğitim kurumuna da oldukça fayda sağladığını belirtmektedir. Sınıftaki diğer çocuklara her insanın bedensel ve zihinsel olarak farklı özellikleri bulunabileceğini, çevremizdeki insanları bireysel özellikleri ile kabul etmemiz gerektiğini öğreten kaynaştırma eğitimi ailelere de çocuklarının özelliklerini gözlemleyerek keşfetme imkânı sağlamaktadır. Helmsetter, Peck ve Giangreco (1994; akt: Tuna Sırkıntı, 2005) gerçekleştirdikleri çalışmada sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunan diğer öğrencilerin “diğer insanların ihtiyaçlarını görme ve buna duyarlı olma, diğer insanlara tahammül geliştirme, samimi arkadaşlıklar kurabilme, bireysel farklılıklara karşı anlayışlı olma, koşulsuz kabul, yardımlaşma ve işbirliği” konularında sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunmayan akranlarına nazaran daha başarılı olduklarını bulmuştur. Çocukları kaynaştırma eğitimi alan aileler ise bu eğitim sayesinde toplumdan daha az soyutlandıklarını hissetmekte ve kendilerine moral bulmaktadır (Uğurlu, 1992; akt: Salah, 2021).

Yaşlılarıyla aynı ortamda eğitim alma fırsatı yakalayan çocuğa akranları süreç başında olumsuz tutum ve davranış geliştirse de bu durum süreç içerisinde olumluya dönecektir ancak bu noktada öğretmenin kaynaştırma eğitime karşı takındığı tutumun önemi unutulmamalıdır. Sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunan öğretmenler ise öğrencilerine uygun öğretim yöntem ve tekniklerini araştırarak mesleki bakımdan kendisini geliştirmektedir (Özgür, 2004; Sülün, 2012).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarını öğretmenlerin bazı özelliklerine göre incelemektir.

Özel gereksinimi olan bireylerin toplumla bütünleşebilmesi ve uyum problemleri yaşamaması için zihinsel, bedensel ve sosyal becerilerinin akranları ile aynı seviyelere getirilmesi, getirilemiyorsa bile bireyin hayatını idame ettirecek temel becerileri kazanması çok önemlidir. Bazı sınırlılıkları sebebiyle özel gereksinimleri bulunan bu çocukların normal gelişim gösteren akranları ile kaynaştırılmaları bu sebeple oldukça kritik bir öneme sahiptir. Kaynaştırma programının başarısını etkileyen birçok faktör bulunsun da bunların en önemlilerinin başında kaynaştırma eğitimi verecek olan öğretmenin kaynaştırma eğitime olan bakış açısı, sahip olduğu tutum ve davranışlar olduğu düşünülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışma ile sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime dair sahip olduğu tutumlar belirlenerek öğretmenlerin tutumlarının onların bazı demografik özelliklerine göre istatistiki olarak farklılık gösterip göstermediği belirlenecektir. Böylece öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi konusunda bilinçlenmesi sağlanacak ve tutumlarını olumlu yönde geliştirmeleri için kendilerine fırsat sağlanacaktır. Ayrıca bu araştırma ile konu hakkında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara da alanyazın ve veri desteği sağlanacak ve geliştirilecek programlara ışık tutulacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ile sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime dair sahip olduğu tutumlar yine öğretmenlerin bakış açısından belirlenecektir. Araştırılan konu hakkında evrenin ne düşündüğünü belirlemek ve genel bir kaniya varmak için evren içinden özel olarak seçilen bir örnekleme gerçekleştirilen çalışmalara tarama çalışması adı verilmektedir (Karasar N. , 2016). Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime dair tutumları belirlemek olduğundan bu model tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma Ordu ili Gürgentepe ilçesinde bulunan ilkokullarda 2022-2023 eğitim öğretim yılı II. döneminde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 110 sınıf öğretmeninin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda bulunan öğretmenlerin araştırmanın amaç ve alt amaçlarına ulaşabilmek adına belirlenen özelliklere göre dağılımı Tablo 1’de bulunmaktadır.

Tablo 1: Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Özellik	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	56	50,9
	Erkek	54	50,1
Yaş	24-35 arası	15	13,6
	36-45 arası	53	48,2
	46 ve üzeri	42	38,2
Eğitim Düzeyi	Lisans	91	82,7
	Lisansüstü	19	17,3
Kaynaştırma eğitimine yönelik bir eğitim alma durumu	Üniversite eğitimim sürecinde eğitim aldım.	20	18,2
	Öğretmenlik sürecinde eğitim aldım.	51	46,4
	Her ikisinde de eğitim aldım.	39	35,4
Mevcut sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrencisi bulunma durumu	Var	49	44,5
	Yok	61	55,5
Önceki senelerde kaynaştırma eğitimi alan öğrencisi bulunma durumu	Oldu	91	82,7
	Olmadı	19	17,3

Tablo 1 incelendiğinde araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 110 öğretmenden 56’sının kadın, 54’ünün erkek olduğu; öğretmenlerden 15’i 24-35 yaş aralığındayken 53’ünün 36-45 yaş arasında ve 42’sinin 46 yaşında ve üzerinde olduğu; 91 öğretmenin lisans derecesinde ve 19 öğretmenin lisansüstü derecesinde diplomalara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca 20 öğretmen üniversite eğitimi sırasında kaynaştırma eğitimine dair eğitim almışken 51 öğretmenin öğretmenlik görevini yerine getirirken eğitim aldığı ve 39 öğretmenin de hem öğrenciyken hem de öğretmenken kaynaştırma eğitimine dair eğitim aldığı; 49 öğretmenin mevcut sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrencisi bulunurken 91 öğretmenin geçmiş eğitim öğretim dönemlerinde sınıfta kaynaştırma eğitimi alan öğrencisi olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amaç ve alt amaçlarına ulaşabilmek adına araştırmacı tarafından hazırlanmış ve 6 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu, ayrıca Laçın ve Taşlıbeyaz (2020) tarafından geliştirilen Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Bahsi geçen ölçek 5’li Likert tipindedir. Ayrıca 12 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters maddeler bulunmaktadır (2-3-6-10 ve 11. maddeler). Ölçek alt boyutları sırasıyla *sınıf* (1-2-3. maddeler), *okul* (8-9-10 ve 11. maddeler), *aile* (5 ve 7. madde) ve *başarıdır* (4-6 ve 12. madde). Ölçek genelinin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ,74’tür. Ölçek alt boyutlarının güvenilirlikleri ise sırasıyla ,86, ,72, ,76 ve ,74’tür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacına ulaşabilmek adına gereken verileri toplamak üzere internet tabanlı uygulamalar tercih edilmiştir. Veri toplama araçları internet üzerinden öğretmenlere gönderilmiş ve araçta bulunan soruları cevaplamaları istenmiştir. Bu sayede hem araştırmacı hem de çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin zamandan tasarruf etmeleri sağlanmıştır. İnternet üzerinden toplanan veriler bilgisayara aktarılarak analiz gerçekleştirmek için uygun hale getirilmiştir. Analize uygun hale getirilirken çalışma grubunun cevaplarına müdahale edilmemiş, cevaplar olduğu gibi aktararak sayısallaştırılmıştır.

Sayısallaştırılan araştırma verilerinin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı belirlenerek Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2: Ölçek Geneli ve Alt Boyutlarının Güvenirlik Katsayısı

Ölçek	Cronbach Alpha Değeri (α)
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	,74
Sınıf	,76
Okul	,69
Aile	,59
Başarı	,67

Tablo 2 incelendiğinde çalışma grubuna uygulanan veri toplama aracının genel güvenilirlik katsayısının (α)=,74 olduğu görülmektedir. Ölçek alt boyutlarının güvenilirlik katsayısı sırasıyla ,76, ,69, ,59, ,67’dir. Soru sayısının az olduğu ölçeklerde Cronbach Alpha’nın ,60’a kadar güvenilir kabul edildiği görülmektedir (Sun ve Rueda, 2012). Sun ve Rueda (2012)’nin bahsettiği bilgi ışığında toplam 12 maddeden oluşan ölçeğin güvenilir olduğu ve amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Ölçme aracının araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlere uygulanmasıyla oluşan araştırma verileri üzerinde hangi analizlerin uygulanacağını belirlemek adına verilere öncelikle Normallik Testi uygulanarak çarpıklık ve basıklık değerleri belirlenmiştir. Araştırma verilerinin ilgili değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Normallik Testi Değerleri

Ölçek	Çarpıklık	Basıklık
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	-,52	,01

Tablo 3'te bulunan verilere göre araştırmanın çalışma grubuna uygulanan Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği'nin Çarpıklık değeri -,52 iken Basıklık değeri ,01'dir. Çarpıklık ve Basıklık değerinin +1,5 ile -1,5 değer aralığında olması araştırma verilerinin normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Tabachnick ve Fidell (2007)'in bu bilgisi doğrultusunda araştırmamıza ait verilerin normal bir dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Araştırma verilerinin normal dağılıma sahip olduğu durumlarda araştırmanın amacına ulaşmak adına verilere parametrik analizlerden iki faktörlü değişkenlerde t testi, üç ve daha fazla faktörlü değişkenlerde ise Anova Analizi uygulanmaktadır (Turan, Şimşek ve Aslan, 2015). Turan, Şimşek ve Aslan (2015)'a ait bu bilgi ışığında araştırmamızın öğretmenlerin cinsiyet, eğitim düzeyi ve şimdi/geçmişte sınıflarında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunup bulunmaması değişkenlerinde öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında farklılaşma tespiti için t testi; yaş ile öğretmenin kaynaştırma eğitimine dair bir eğitim alıp almaması değişkenlerinde öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında farklılaşma tespiti için ise Anova Analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarına Dair Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını belirlemek adına çalışma grubunun ölçme aracındaki sorulara vermiş olduğu cevapların ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (Sd) değerleri hesaplanarak Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutum Ortalamaları

Ölçek/ Alt Boyut	N	$\bar{x}$	Sd
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	110	3,97	,39
Sınıf	110	3,24	,54
Okul	110	4,31	,64
Aile	110	4,52	,66
Başarı	110	3,87	,52

Tablo 4'te bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine dair tutum ortalamalarının ($\bar{x}$)= 3,97 olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarında ise öğretmenlerin sırasıyla; sınıf alt boyutu için ($\bar{x}$)= 3,24, okul alt boyutu için ($\bar{x}$)= 4,31, aile alt boyutu için ($\bar{x}$)= 4,52 ve başarı fobi alt boyutu için ($\bar{x}$)= 3,87 tutum ortalamalarına sahip oldukları görülmektedir.

Sınıf Öğretmeninin Cinsiyetinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin kadın veya erkek olmasının onların kaynaştırma eğitimine yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde t testi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Sınıf Öğretmeninin Cinsiyetinin Onun Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Ölçek/ Alt Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Sd	t	df	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	Kadın	56	4,04	,35	1,943	108	,05
	Erkek	54	3,90	,42			
Sınıf	Kadın	56	3,33	,48	1,831	108	,07
	Erkek	54	3,15	,57			
Okul	Kadın	56	4,43	,52	2,038	108	,04
	Erkek	54	4,19	,72			
Aile	Kadın	56	4,56	,66	,716	108	,04
	Erkek	54	4,47	,66			
Başarı	Kadın	56	3,87	,53	-,013	108	,09
	Erkek	54	3,87	,50			

Tablo 5'te bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin cinsiyetinin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında ölçek genelinde ve okul ile aile alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olduğu görülmektedir.

($p<,05$). Öğretmenlerin cinsiyeti sınıf ve başarı alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmamaktadır ($p>,05$). Farklılaşmaların olduğu ölçek geneli ile okul ve aile alt boyutlarında kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlerden daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran kaynaştırma eğitime dair tutumlarının daha olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Sınıf Öğretmeninin Yaşının Onun Kaynaştırma Eğitime Yönelik Tutumuna Etkisi

<i>N, $\bar{x}$ ve SS değerleri</i>					<i>ANOVA Analizi Sonuçları</i>					
Ölçek/Alt Boyut	Yaş	N	$\bar{x}$	Sd	Var. K.	KT	df	KO	F	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	24-35 arası	15	3,94	,24	G. Arası	,20	2	,10	,66	,52
	36-45 arası	53	4,01	,43	G. İçi	16,25	107	,15		
	46 ve üzeri	42	3,92	,37	Toplam	16,45	109			
	Toplam	110	3,97	,39						
Sınıf	24-35 arası	15	3,26	,52	G. Arası	1,09	2	,54	1,92	,15
	36-45 arası	53	3,33	,48	G. İçi	30,23	107	,28		
	46 ve üzeri	42	3,12	,59	Toplam	31,32	109			
	Toplam	110	3,24	,54						
Okul	24-35 arası	15	4,367	,46	G. Arası	,61	2	,31	,75	,47
	36-45 arası	53	4,37	,65	G. İçi	43,38	107	,41		
	46 ve üzeri	42	4,21	,67	Toplam	43,99	109			
	Toplam	110	4,31	,64						
Aile	24-35 arası	15	4,63	,35	G. Arası	,27	2	,14	,31	,73
	36-45 arası	53	4,52	,71	G. İçi	47,19	107	,44		
	46 ve üzeri	42	4,48	,69	Toplam	47,46	109			
	Toplam	110	4,52	,66						
Başarı	24-35 arası	15	3,60	,36	G. Arası	1,44	2	,72	2,80	,04*
	36-45 arası	53	3,87	,56	G. İçi	27,47	107	,26		
	46 ve üzeri	42	3,96	,48	Toplam	28,91	109			
	Toplam	110	3,87	,52						

Sınıf Öğretmeninin Yaşının Kaynaştırma Eğitime Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin yaşının onların kaynaştırma eğitime yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde Anova analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6'da bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin yaşının kaynaştırma eğitime dair tutumlarında ölçek genelinde ve sınıf, okul, aile alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Bunun yanında öğretmenlerin yaşı başarı alt boyutunda istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalar meydana getirmektedir ($p<,05$); bu farklılaşmaların hangi yaş grupları arasında olduğunu belirlemek adına LSD analizi gerçekleştirilerek analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Öğretmenlerin Hangi Yaş Grupları Arasında Kaynaştırma Eğitime Dair Tutumlarının Farklılaştığını Gösteren Lsd Analizi

Ölçek/ Alt Boyut	Yaş (i)	Yaş (j)	i-j	p
Başarı	24-35 arası	36-45 arası	-,27	,07
		46 ve üzeri	-,36*	,02*
	36-45 arası	24-35 arası	,27	,07
		46 ve üzeri	-,09	,41
	46 ve üzeri	24-35 arası	,36*	,02*
		36-45 arası	,09	,41

Tablo 7'de bulunan verilere göre 46 ve üzeri yaş grubundaki öğretmenlerin kaynaştırma eğitiminde başarı alt boyutuna dair tutumlarının 24-35 yaş aralığındaki öğretmenlere nazaran daha olumlu olduğu görülmektedir.

Sınıf Öğretmeninin Eğitim Düzeyinin Kaynaştırma Eğitime Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin eğitim düzeyinin onların kaynaştırma eğitime yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde t testi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Sınıf Öğretmeninin Eğitim Düzeyinin Onun Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Ölçek/Alt Boyut	Eğitim Düzeyi	N	$\bar{x}$	Sd	t	df	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	Lisans	91	3,95	,41	-,834	108	,41
	Lisansüstü	19	4,04	,28			
Sınıf	Lisans	91	3,23	,57	-,654	108	,51
	Lisansüstü	19	3,32	,36			
Okul	Lisans	91	4,28	,67	-,943	108	,35
	Lisansüstü	19	4,43	,43			
Aile	Lisans	91	4,49	,71	-,822	108	,41
	Lisansüstü	19	4,63	,367			
Başarı	Lisans	91	3,88	,52	,418	108	,68
	Lisansüstü	19	3,82	,48			

Tablo 8’de bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin eğitim düzeyinin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Başka bir ifade ile eğitim düzeyi ne olursa olsun bütün öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının benzer olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeninin Daha Önce Kaynaştırma Eğitimine Dair Eğitim Alıp Almamasının Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin hizmet öncesi veya hizmet sürecinde kaynaştırma eğitimi alıp almamalarının onların kaynaştırma eğitimine yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde Anova analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 9: Sınıf Öğretmeninin Kaynaştırma Eğitimine Dair Eğitim Alıp Almamasının Onun Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

<i>N, $\bar{x}$ ve SS değerleri</i>					<i>ANOVA Analizi Sonuçları</i>					
Ölçek/Alt Boyut	Yaş	N	$\bar{x}$	Sd	Var. K.	KT	df	KO	F	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	Üniversite öğreniminde eğitim aldım	20	4,03	,34	G. Arası	,11	2	,05	,35	,71
	Öğretmenliğimde eğitim aldım	51	3,96	,37	G. İçi	16,34	107	,15		
	İkisinde de eğitim aldım	39	3,94	,44	Toplam	16,45	109			
	Toplam	110	3,97	,39						
Sınıf	Üniversite öğreniminde eğitim aldım	20	3,38	,70	G. Arası	,63	2	,31	1,09	,34
	Öğretmenliğimde eğitim aldım	51	3,18	,51	G. İçi	30,69	107	,29		
	İkisinde de eğitim aldım	39	3,26	,47	Toplam	31,32	109			
	Toplam	110	3,24	,54						
Okul	Üniversite öğreniminde eğitim aldım	20	4,40	,59	G. Arası	,21	2	,11	,26	,77
	Öğretmenliğimde eğitim aldım	51	4,28	,64	G. İçi	43,78	107	,41		
	İkisinde de eğitim aldım	39	4,30	,66	Toplam	43,99	109			
	Toplam	110	4,31	,64						
Aile	Üniversite öğreniminde eğitim aldım	20	4,53	,66	G. Arası	,45	2	,23	,51	,60
	Öğretmenliğimde eğitim aldım	51	4,58	,60	G. İçi	47,01	107	,44		
	İkisinde de eğitim aldım	39	4,44	,74	Toplam	47,46	109			
	Toplam	110	4,52	,66						
Başarı	Üniversite öğreniminde eğitim aldım	20	3,85	,33	G. Arası	,28	2	,14	,51	,60
	Öğretmenliğimde eğitim aldım	51	3,92	,46	G. İçi	28,64	107	,27		
	İkisinde de eğitim aldım	39	3,81	,65	Toplam	28,92	109			
	Toplam	110	3,87	,52						

Tablo 9’da bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin daha önce kaynaştırma eğitimine dair bir eğitim alıp almama durumlarının kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Başka bir ifade ile kaynaştırma eğitimine dair eğitim alan veya almayan tüm öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının benzer olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeninin Mevcut Sınıfında Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencisinin Bulunup Bulunmamasının Öğretmenin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin mevcut sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrencisinin bulunup bulunmaması değişkeninin onların kaynaştırma eğitimine yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde t testi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Sınıf Öğretmeninin Mevcut Sınıfında Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencisinin Bulunup Bulunmamasının Onun Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Ölçek/ Alt Boyut	Öğrenci Mevcut Durumu	N	$\bar{x}$	Sd	t	df	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	Var	49	3,93	,45	-,94	108	,35
	Yok	61	4,00	,33			
Sınıf	Var	49	3,16	,53	-1,39	108	,17
	Yok	61	3,31	,54			
Okul	Var	49	4,24	,73	-1,03	108	,31
	Yok	61	4,36	,55			
Aile	Var	49	4,50	,69	-,26	108	,80
	Yok	61	4,53	,64			
Başarı	Var	49	3,90	,51	,51	108	,61
	Yok	61	3,85	,53			

Tablo 10'da bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin mevcut sınıflarında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunup bulunmaması durumlarının kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Başka bir ifade ile mevcut sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci olsun veya olmasın bütün öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının benzer olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeninin Önceki Senelerde Sınıfında Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencisinin Bulunup Bulunmamasının Öğretmenin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Sınıf öğretmenlerinin önceki senelerde sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrencisinin bulunup bulunmaması değişkeninin onların kaynaştırma eğitimine yönelik tutumunda istatistiki olarak bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına veriler üzerinde t testi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Sınıf Öğretmeninin Mevcut Sınıfında Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencisinin Bulunup Bulunmamasının Onun Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumuna Etkisi

Ölçek/ Alt Boyut	Öğrenci Mevcut Durumu	n	$\bar{x}$	Sd	t	df	p
Kaynaştırma Eğitimi Tutum Ölçeği	Oldu	91	3,96	,39	-,56	108	,58
	Olmadı	19	4,01	,40			
Sınıf	Oldu	91	3,21	,56	-1,29	108	,20
	Olmadı	19	3,39	,40			
Okul	Oldu	91	4,33	,61	,94	108	,35
	Olmadı	19	4,18	,76			
Aile	Oldu	91	4,52	,69	-,06	108	,95
	Olmadı	19	4,53	,51			
Başarı	Oldu	91	3,83	,52	-1,89	108	,06
	Olmadı	19	4,07	,45			

Tablo 11'de bulunan verilere göre sınıf öğretmenlerinin geçmiş dönemlerde sınıflarında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunup bulunmaması durumlarının kaynaştırma eğitimine dair tutumlarında ölçek genelinde ve tüm alt boyutlarda istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalara neden olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Başka bir ifade ile geçmiş dönemlerde sınıfında kaynaştırma eğitimi alan öğrenci olsun veya olmasın bütün öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının benzer olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarını öğretmenlerin çeşitli özelliklerine göre araştırmayı amaçlayan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları “yüksek” düzeydedir. Alt boyutlarda ise öğretmen tutumları sınıf ve başarı alt boyutlarında “yüksek”; okul ve aile alt boyutlarında “çok yüksek” düzeyindedir. Avşar-Tuncay ve Kızılaslan (2022) çalışmalarında öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çınar (2020) ile Güteryüz ve Özdemir (2015) de çalışmasında sınıf

öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu sonucuna ulaşarak araştırmamızı desteklemektedir.

Öğretmenlerin cinsiyeti onların kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarını etkilemektedir. Kadın öğretmenlerin kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarının erkek öğretmenlere nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek alt boyutlarından olan okul ve ailede de kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran daha olumlu tutumlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların anne olma içgüdüğü ve erkeklere nazaran empati güçlerinin gelişmiş olması onların özel gereksinimli çocuklara ve ailelerine daha duygusal yaklaştığını düşündürmektedir. Filiz (2021) sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarında duygu faktörünün cinsiyete göre farklılaştığını tespit ederek bu görüşümüzü desteklemektedir. Kargın ve Baydık (2002), Yaralı (2016) gerçekleştirdikleri çalışmalarında kadın öğretmenlerin kaynaştırma eğitime dair tutumlarının erkek öğretmenlere nazaran daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mngo (2017) ise araştırmalarında erkek öğretmenlerin kaynaştırma eğitime dair tutumlarının kadın öğretmenlere nazaran daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucumuzla örtüşmeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Çağırın (2023), Çikili ve Karaca (2019), Filiz (2021), Mouchritsa, Romero, Garay ve Kazanopoulo (2022) ve Yıldırım (2022) çalışmalarında öğretmenlerin cinsiyetinin onların kaynaştırma eğitime dair tutumlarını etkilemediği sonucuna ulaşarak araştırma sonucumuzu desteklememektedir. Çalışma sonuçlarının benzer olmamasının sebebinin çalışmaların gerçekleştirilme zamanları, gerçekleştirilmelerindeki amaç, kullanılan ölçme aracı ve çalışma grubu farklılığı olduğu düşünülmektedir.

Öğretmenlerin yaşı onların kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarını etkilememektedir ancak başarı alt boyutunda 46 ve üzeri yaş grubundaki öğretmenlerin 24-35 yaş aralığındaki öğretmenlere nazaran kaynaştırma eğitime dair daha olumlu tutumlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sünbül ve Sargın (2002) da çalışmalarında öğretmenlerin kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarında yaş değişkeninin istatistiki farklılaşmalara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Köse (2018) araştırmalarında 51 yaş ve üzeri öğretmenlerin kaynaştırma eğitime dair tutumlarının daha genç öğretmenlere nazaran daha olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin eğitim düzeyi onların kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarını etkilememektedir. Bayar (2017), Ekşi (2010), Salah (2021) de çalışmalarında öğretmenlerin eğitim düzeylerinin onların kaynaştırma eğitime dair duygu, kaygı ve tutumlarını etkilemediği sonucuna ulaşarak araştırma sonucumuzu bu yönüyle desteklemektedir.

Öğretmenlerin üniversite öğrencisi iken veya öğretmen olduklarında kaynaştırma eğitime dair bir eğitim alıp almamış olmaları onların kaynaştırma eğitime dair tutumlarını etkilememektedir. Filiz (2021) çalışmasında öğretmenlerin hizmet sırasında kaynaştırma eğitime dair eğitim alıp almamalarının onların kaynaştırma eğitime dair tutumlarında farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bayar ve Üstün (2017) ile Güney (2019) ise araştırmalarında kaynaştırma eğitime dair eğitim almanın öğretmenlerin kaynaştırma eğitime dair tutumunu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitime dair eğitim almalarının onların eğitim sürecini planlama, materyal seçme, süreç içerisinde sabırla ilerleme konularında olumlu etkileri bulunmaktadır (Orel, Zerey ve Töret, 2004; Sarı ve Bozgeyikli, 2003).

Öğretmenlerin şimdi veya geçmişlerinde sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunup bulunmaması onların kaynaştırma eğitime olan tutumlarında bir değişiklik yapmamaktadır. Bu sonuca ulaşarak araştırma sonucumuzu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Demir M. , 2014; Pamuk, 2016; Salah, 2021; Özcan, 2020).

KAYNAKÇA

Akçamete, A. G., Kargın, T., Batu, S. ve Uysal, A. (2009). Özel gereksinimi olan çocuklar, özel gereksinimi olan öğrencilerin yerleştirilmesi ve BEP, Günümüz sınıflarına engelli çocukların katılımını destekleme. A. G. (Ed.) içinde, *Özel eğitim* (s. 29-139). Ankara: Kök Yayıncılık.

Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Avşar Tuncay, A. ve Kızılaslan, A. (2022). Pre-Service Teachers' sentiments, attitudes and concerns about inclusive education in Turkey. *European Journal of Special Needs Education*, 37(2), 309-322.

Ayral, M., Özcan, Ş., Can, R., Ünlü, A., Bedel, H., Şengün, G. ve Çağlar, K. (2013). Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal kabul düzeyleri. *ELMIS Uluslararası Özel Eğitim Kongresi* (s. 19-21). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Battal, İ. (2007). *Sınıf öğretmenlerinin ve branş öğretmenlerinin kaynaştırma eğitime ilişkin yeterliliklerinin değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2011). *Kaynaştırma* (6. basım). Ankara: Kök Yayıncılık.

- Bayar, M. (2017). *Amasya ilinde ilkokulda görev yapan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimiyle ilgili duygu, tutum ve kaygılarının değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Baykoç, N. (2014). *Okul öncesi ve kaynaştırma için etkinlikler*. Ankara: Vize Yayınları.
- Bozak, B. ve Çay, E. (2023). Destek eğitim odalarının kaynaştırma uygulamasındaki yeri ve önemine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 1-18.
- Çağırın, G. (2023). *Beden eğitimi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi ile ilgili duygu, tutum ve kaygılarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Çikili, Y. ve Karaca, M. A. (2019). Examination of teacher candidates' attitudes, emotions, and anxieties regarding inclusive education by different variables. *European Journal of Special Education Research*, 4(1), 115-130.
- Çınar, S. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, M. (2014). *Okul öncesi dönemde kaynaştırma uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri (Trabzon ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, M. K. ve Açar, S. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin düşünceleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 749-770.
- Efiliti, E., Demirci, B. ve Karaduman, M. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin özel eğitime ve özel eğitim öğrencilerine yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(33), 221-251.
- Ekşi, K. (2010). *Sınıf öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi ile ilgili tutumlarının karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Filiz, İ. (2021). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik yeterlilikleri ile kaynaştırma eğitimi ile ilgili duygu tutum ve kaygıları arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 65-77.
- Güleryüz, B. ve Özdemir, M. (2015). Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 53-64.
- Güney, B. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumu ve tutumun iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasu, T. (2019). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi yeterlilikleri ile duygu, tutum ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Bilimname*, 2019(38), 501-522.
- Kargın, T. ve Baydık, B. (2002). Kaynaştırma ortamındaki işiten öğrencilerin işitme engelli akranlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 27-39.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). *Kaynaştırma ve destek özel eğitim hizmetleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Köse, A. (2018). *Sınıf ve branş öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumlarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kuz, T. (2001). *Kaynaştırma eğitimine yönelik tutumların incelenmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları Başbakanlık Basımevi.
- Laçın, E. ve Taşlıbeyaz, H. F. (2020). Kaynaştırma eğitimi tutum ölçeği (KETÖÇ) - öğretmen formu: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Karamanoğlu Mehmetbey Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 120-132.
- MEB. (2018, Temmuz 7). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Ankara: MEB. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> adresinden alındı
- Mngo, A. Y. (2017). *An investigation of the attitudes held by general education teachers toward students with disabilities in a pilot inclusive education program in Cameroon*. (Ph.D. Dissertation). Andrews University.

- Mouchritsa, M., Romero, A., Garay, U. ve Kazanopoulos, S. (2022). Teachers' attitudes towards inclusive education at Greek secondary education schools. *Education Sciences*, 12(6), 404.
- Orel, A., Zerey, Z. ve Töret, G. (2004). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 23-33.
- Önder, M. (2007). *Sınıf öğretmenlerini zihin engelli kaynaştırma öğrencileri sınıf içinde yaptıkları öğretimsel uyarlamalarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Özabacı, N. (2012). Sınıfta sorunlu ve özel öğrencilerin yönetimi. M. Şişman ve S. Turan içinde, *Sınıf yönetimi* (s. 185-206). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özcan, İ. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik duyguları tutumları ve kaygıları ile kaynaştırma uygulamalarındaki öğretmen yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Özgür, İ. (2004). *Engelli çocuklar ve eğitimi: özel eğitim*. Adana: Karahan Kitap Evi.
- Pamuk, Y. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Resmi Gazete, 25868. (2005). Engelliler hakkında kanun. *Özürlüler ve bazı kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun*. TBMM. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> adresinden alındı
- Resmi Gazete, 28360. (2012). Yönetmelik. *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*.
- Resmi Gazete, 4216. (1997). Özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/4.5.573.pdf> adresinden alındı
- Salah, Ü. (2021). *Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimindeki yeterlikleri ile kaynaştırma eğitimine ilişkin duygu, tutum ve kaygılarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat.
- Salend, S. J. (2008). Determining appropriate testing accommodations; Complying with NCLB and IDEA. *Teaching Exceptional Children*, 40(4), 14-22.
- Sarı, H. ve Bozgeyikli, H. (2003). Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 183-203.
- Sarı, H. (2003). *Özel eğitime muhtaç öğrencilerin eğitimleriyle ilgili çağdaş öneriler (2. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları ilköğretimde kaynaştırma uygulamaları*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Sucuoğlu, B. (2006). *Etkili kaynaştırma uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Sun, J. C. ve Rueda, R. (2012). Situational interest, computer self-efficacy and self-regulation: Their impact on student engagement in distance education. *British journal of educational technology*, 43(2), 191-204.
- Sülün, K. (2012). *İlköğretim genel eğitim sınıfı ile özel eğitim sınıfında öğrenim gören kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). okuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sünbül, A. M. ve Sargın, N. (2002). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen tutumlarının (çeşitli değişkenler açısından) incelenmesi. *XIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.
- Şahbaz, Ü. (2008). Kaynaştırma hakkında doğru bildiğimiz yanlışlar. *İlköğretim Eğitimci Dergisi*, 28-30.
- Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- TBMM. (2012). *Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının aklanması amacıyla meclis araştırma komisyonu raporu*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss427.pdf> adresinden alındı
- Tuna Sırkıntı, Ş. (2005). *Kaynaştırma eğitiminde bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması*. Ankara: Altındağ Rehberlik ve Araştırma Merkezi Yayını.

- Turan, İ., Şimşek, Ü. ve Aslan, H. (2015). Eğitim araştırmalarında likert ölçeği ve likert-tipi soruların kullanımı ve analizi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 , 186-203 .
- Uçar, C. (2008). *Farklı gelişenleri kabul edici tutum geliştirme programının normal gelişen öğrenci tutumlarının değişimine etkisi* . (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Üçüncü, M. ve Kütükçü, Ş. (2017). *Özel eğitimde araç ve materyal geliştirme (4. basım)*. Ankara: İzge Yayınları.
- Yaralı, D. (2016). Öğretmen adaylarının özel eğitim dersine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 59-76.
- Yıldırım, A. (2022). *Beden eğitimi öğretmen adaylarının zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik tutum ve farkındalık düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ortakokul Öğretmenlerinin Kolektif Yeterlik Algılarının İncelenmesi

Investigation Of The Perceptions Of Collective Efficiency Of Secondary School Teachers

ÖZET

Bu çalışma Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Algılarının belirlenmesi amacıyla 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, Mersin ili Silifke ilçesinde bulunmakta olan resmi okullarda görev yapan 327 öğretmen ile yürütülmüştür. Bu araştırma öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya 327 öğretmenin katılmıştır. Bu öğretmenlerin 135'i (%41,0) erkek, 192'si (%58,4) kadındır. Öğretmenlerin 92'si (%28,0) 26-35, 191'i (%58,1) 36-45, 46'sı (%14,0) 45 ve üzeri yaş aralığındadır. Türkçe branşında 32 (%9,7), Matematik branşında 48 (%14,6), Fen Bilgisi branşında 41 (%12,5), İngilizce branşında 13 (%4,0) ve diğer branşlarda 192 (%59,3) öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin 36'sı (%10,9) 1-5, 115'i (%35,0) 6-11, 83'ü (%25,2) 12-18 ve 95'i (%28,9) 18 üzeri yıl kıdeme sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. Yine araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları branşlarına göre farklılaşmamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları mesleki kıdemlerine göre farklılaşmamakta iken yaşlarına göre farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Yeterlik, Öğretmen, Öz-Yeterlik

ABSTRACT

This study was carried out with 327 teachers working in public schools in Silifke district of Mersin province in the 2022-2023 academic year in order to determine the Collective Efficiency Perceptions of Teachers. This research was conducted to determine teachers' collective efficacy perceptions. 327 teachers participated in the research. Of these teachers, 135 (41.0%) are male and 192 (58.4%) are female. 92 (28.0%) of the teachers are in the age range of 26-35, 191 (58.1%) are in the age range of 36-45, 46 (14.0%) are in the age range of 45 and over. 32 (9.7%) in Turkish, 48 (14.6%) in Mathematics, 41 (12.5%) in Science, 13 (4.0%) in English and 192 (59.3%) in other branches There is a teacher. 36 (10.9%) teachers were 1-5, 115 (35.0%) 6-11, 83 (25.2%) 12-18 and 95 (28.9%) 18 has more than one year of seniority. According to the results of the research, teachers' collective efficacy perceptions do not differ according to their gender. Again, according to the results of the research, teachers' collective efficacy perceptions do not differ according to their branches. According to the results of the research, while teachers' collective efficacy perceptions do not differ according to their professional seniority, they differ according to their ages.

Keywords: Collective Efficacy, Teacher, Self-Efficacy

GİRİŞ

Modern dünyada, her sektörde meydana gelen hızlı değişimlerle, kuruluşların değişen zamana ayak uydurmak için iç süreçlerini uyarlaması ve geliştirmesi çok önemlidir. Örgütler içindeki geleneksel bürokratik iletişim tarzı artık etkili değildir ve değişimi kolaylaştırmak için yeni yaklaşımlar benimsenmelidir. Kuruluşlar, yeni yerleşim stratejileri uygulayarak, iş birliği ve iş birliği kültürünü teşvik ederek daha uyumlu ve gelişime açık hale gelebilir. Bir örgütün kültürü, örgüt içindeki grupların ve bireylerin davranış modellerini etkileyen değerlerin, inançların ve normların benzersiz bileşimi tarafından şekillendirilir (Eldridge ve Crombie, 1974; akt: Kapat,2022)

İlk kez Bandura tarafından kullanılan kolektif yeterlik kavramı, bir topluluğun birlikte çalışarak ortak bir amaç için gerekli beceri, bilgi ve kaynakları elde etme ve bunları kullanma yeteneğidir ve bireylerin ve grupların kendi aralarında iş birliği yaparak, öğrenerek ve birbirlerinden destek alarak ortak bir hedefe yönelik hareket etme kabiliyetini ifade eder (McAuley ve Blissmer, 2002).

Okullarda kolektif yeterlik ise, öğretmenlerin birlikte çalışarak öğrencilerin akademik başarısını artırmalarına, okuldaki disiplini ve güvenliği sağlamalarına ve okulun genel başarısını artırmalarına yardımcı olduğu belirtilen bir örgütsel kazanımdır (Jackson ve Diapola,2011).

Erol Şen¹

Emine Seda Şen²

How to Cite This Article

Şen, E. & Şen, E. S. (2023).

“Ortakokul Öğretmenlerinin

Kolektif Yeterlik Algılarının

İncelenmesi” International Social

Sciences Studies Journal, (e-

ISSN:2587-1587) Vol:9,

Issue:115; pp:8347-8357. DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/sss.717>

67

Arrival: 15 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is

licensed under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0 International

License.

¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin, ORCID: 0009-0008-0450-5264

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin, ORCID: 0009-0004-6764-3008

Öğretmenler arasında yapılan iş birliği ve meslektaş arasındaki olumlu ilişkiler, öğrenciler arasındaki iş birliği ve dayanışmayı da teşvik eder. Öğrencilerin birbirleriyle iş birliği yapmasına teşvik eden öğretmenler, böylelikle öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve başkalarına yardımcı olmalarına yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, okullarda kolektif yeterlik, öğrencilerin başarısını artırmak, disiplini sağlamak ve birbirleriyle iş birliği yapmalarını teşvik etmek için son derece önemlidir (Klassen,2010).

Alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterliklerinin öneminin özetle şöyle olduğu görülmüştür:

1. Eğitim kalitesinin artırılması: Öğretmenlerin kolektif yeterlikleri, eğitim kalitesinin artırılması için önemli bir faktördür. İş birliği yaparak, öğrenme deneyimleri geliştirilebilir ve öğrencilerin başarısı artırılabilir.
2. Öğretmenlerin geliştirilmesi: Kolektif yeterlik, öğretmenlerin gelişimine katkı sağlar. İş birliği yaparak, öğretmenler birbirlerinden öğrenebilir ve en iyi uygulamaları paylaşabilir.
3. Okul kültürünün geliştirilmesi: Öğretmenlerin kolektif yeterlikleri, okul kültürünün geliştirilmesine katkı sağlar. İş birliği yaparak, birlikte öğrenme ve iş birliği kültürü geliştirilebilir.
4. Öğrencilere daha iyi destek: Öğretmenlerin kolektif yeterlikleri, öğrencilere daha iyi destek sağlanması için önemlidir. İş birliği yaparak, öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçlarına daha iyi cevap verilebilir.
5. Okul yönetimi için kritik bir faktör: Öğretmenlerin kolektif yeterlikleri, okul yönetimi için kritik bir faktördür. İyi bir kolektif yeterlik, okul yönetiminin daha etkili olmasına yardımcı olur.

Tüm bu kazanımlara bakılarak, kolektif öğretmen yeterliğinin başarılı bir okul iklimi için gerekli davranışların başında geldiği söylenebilir (Hoy,Sweetland ve Smith, 2002; Kurt,2009; Goddard, Hoy ve Hoy,2004).

Öz Yeterlik

Sosyal bilişsel teorinin ayrılmaz bir bileşeni olan öz yeterlilik, literatüre ilk olarak 1977'de Bandura tarafından tanımlanmıştır. Bandura sosyal bilişsel teori çalışması adını verdiği bu çalışma ile, insanların eylemlerinin yalnızca çevrelerine veya anlık durumlarına değil, aynı zamanda bilişsel süreçlerine de bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu teori, içsel ve algısal olayların da davranışı şekillendirmede önemli bir rol oynadığını öne sürdüğü için, davranışın yalnızca dış etkenlerden etkilendiğine dair geleneksel görüşe meydan okumaktadır. Ayrıca bu teoriye göre bireyler bilgi, deneyim ve öz kapasiteleri ile çevrelerini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda çevrelerinden de etkilenmektedir. Böylece hem birey hem de çevresi karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Öcel,2002).

Öz yeterlik kavramı, çeşitli araştırma çalışmalarında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Genel tanımı ile öz yeterlilik, belirli bir amaç için belirli davranışları düzenleme ve gerçekleştirme yeteneğimize olan inancımızı ifade etmektedir ve öz-yeterlik inançları genel veya özel olabilir ve belirli bir amaca yönelik olabilir. Örneğin, bir öğretmenin yeterlik inancı, öğrencilere gerekli bilgi ve beceriyi kazandırma konusunda göstereceği performansın belirleyicilerinden biridir (Leithwood 2007).

İnsanların yetenekleri hakkındaki inançları, yaşamları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve her bireyin kendine olan inancı, aynı olaya ilişkin farklı sonuçlara yol açabilir. Bu öz-inançlar, insanların işlerinde ne kadar çaba sarf ettikleri, zorluklara ve aksiliklere nasıl tepki verdikleri de dahil olmak üzere yaptıkları seçimleri etkiler. Ayrıca, insanların zorluklar karşısında nasıl sebat gösterdiklerini ve başarısızlıklardan sonra toparlanıp toparlanamayacaklarını da etkileyebilirler (Bandura,1997).

Öz-Yeterlik Bilgisinin Kaynakları

Bandura, 1970'lerin sonlarında, bireyin bir görevi yerine getirme, bir işe başvurma, ilgi alanlarını takip etme ve becerilerini kullanma becerileri hakkındaki inançlarına ve algılarına atıfta bulunan "algılanan yeterlik" kavramını ortaya atmıştır. "Öz-yeterlilik" özellikle, bir bireyin belirli bir amaç veya amaca ulaşma becerisine olan güvenini ifade eder. Temel olarak, kişinin istenen sonuca ulaşmak için gerekli eylemleri bağımsız olarak yürütme yeteneğine sahip olduğu inancıdır. Bu kavram, Bandura'nın kendisi tarafından geniş çapta incelenmiş ve tanımlanmıştır. Buna göre öz-yeterlik bilgisinin 6 kaynağı bulunmaktadır (Gürçay,Yılmaz ve Ekici,2009).

Performans Başarısı

Önceki deneyimler, çoğu zaman kişinin yeterliliği hakkında bilgi edinmenin birincil yoludur. Bunun nedeni, Bandura'nın 1997'de öne sürdüğü gibi, her bireyin yaşantısı biriciktir ve istisnai kişisel deneyimlerine dayalıdır. Bireyin öz-yeterlik inançları, performanslarına ilişkin kendi değerlendirmelerinden bağımsız olarak, üstün deneyimlerinden etkilenir. Kişi deneyimlerini başarılı olarak algılayorsa, öz-yeterlik inançları muhtemelen gelişecektir; eğer bu deneyimleri başarısızlık olarak görürlerse öz-yeterlik inançları genellikle azalacaktır (Black ve Weiss,1992).

Bandura'ya (1997) göre, bireyler birçok başarısızlığın ardından başarıyı deneyimledikten sonra daha fazla çaba sarf etme ve daha yüksek özsaygıya sahip olma eğilimindedir. Ancak, kendi kendine yeterlilik duygusu nedeniyle kibirin rekabet sırasında sıklıkla görüldüğünü de belirtmektedir (Goddard,2002).

Başarılı deneyimlerin bireyin inançları üzerindeki etkisi, görevin algılanan zorluğu, alınan rehberlik miktarı, zaman içindeki başarı ve başarısızlık modeli, harcanan çaba ve kişinin doğuştan gelen yeteneğinin algılanması gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Ek olarak, bir kişinin yeteneklerini doğuştan gelen bir yetenek olarak algılaması da öz-yeterlilik inançlarını etkileyebilir. Örneğin, gelişim aşamasındaki sporcular, performans başarısızlıklarını öğrenme fırsatları olarak görürler ve pratik yaparak becerilerini geliştirebileceklerine inanırlar, bu da daha güçlü bir öz yeterlilik duygusuna yol açar (Goddard vd.,2004).

Başkalarının Tecrübeleri

Yetkinlik bilgisi, modelleme süreci olarak da bilinen, kendini gözlemleme ve başkalarıyla karşılaştırma süreci yoluyla elde edilir. Sporcuların performansları bu tekniğin faydalarının açık bir örneğidir. Bireyler başkalarının performansını izleyerek sonuçları not edebilir ve bu bilgilere dayanarak kendi performanslarını değerlendirebilir. Bu süreç, bilinçli kararlar alınmasına ve yeterlilik bilgisinin kazanılmasına yol açabilir. Yetenekli bir modeli tekrar tekrar gözlemleyerek, bireyler bir görevi nasıl düzgün bir şekilde yerine getireceklerini öğrenebilir ve eğitimsel bilgi edinebilirler. Sosyal karşılaştırma ve geri bildirim almak da yeterlilik bilgisinin kazanılmasına katkıda bulunabilir (Kurt,2009).

Dilsel İkna

İkna teknikleri, liderler, aileler ve yöneticiler dahil olmak üzere çeşitli kişiler tarafından kullanılır. Bu teknikler sözel ikna, geri bildirim değerlendirilmesi, başkalarından beklentiler ve kendi kendine konuşma ve bilişsel stratejileri içerir. Özellikle liderler, örgüt çalışanlarının yeterlilik inançlarını artırmak için sözel ikna yöntemini kullanırlar (Öztürk,2015).

Kendilerini ikna edebilen insanlar, belirli görevleri etkili bir şekilde halledebilir ve yeteneklerini gün ışığına çıkarabilir. Sosyal biliş teorisine göre, insanlar görev yaparken bilişsel süreçlerini kullanırlar ve düşüncelerini düzenleme yeteneğine sahiptirler. Sonuç olarak, görevlerini yerine getirirken daha organize olabilir ve bilişsel yetenekleri sayesinde hedeflerine ulaşabileceklerine kendilerini inandırabilirler (Kurt,2012).

Fizyolojik Bilgi

Sosyal bilişsel kurama göre, fizyolojik bilgi, bir kişinin bedensel duyum ve reaksiyonlarından elde edilen ve çevreyle olan etkileşiminde kullanılan bilgidir. Bu bilgi, kişinin kendisi ve çevresi hakkında bilinçli veya bilinçsiz düşünceleri, duyguları ve davranışları şekillendirir. Örneğin, bir kişinin kalp atışı hızlanması, terleme ve titreme gibi fiziksel tepkiler, kendini tehdit altında hissettiği durumlarda oluşabilir ve bu fizyolojik bilgi, kişinin o durumda yüzleşme ve mücadele etme şeklini belirler (Bandura,1998).

Duyusal Durumlar

Sosyal bilişsel kurama göre duygusal durumlar, kişilerin çevrelerindeki olaylarla ve diğer insanlarla olan etkileşimleri sırasında ortaya çıkan duygusal tepkilerdir. Bu tepkiler, kişinin önceden edinilmiş inançları, değerleri ve beklentileri tarafından şekillendirilir ve kişinin kendisini dünyaya nasıl konumlandığını belirler. Sosyal bilişsel kurama göre duygusal durumlar aynı zamanda, kişinin kendisiyle ilgili farkındalık düzeyine de bağlı olabilir ve kişinin kendisine yapılan yorumlar, eleştiriler veya övgüler gibi faktörler bu durumları etkileyebilir (Kurt, Duyar ve Çalık,2011).

1997'de Bandura, yeterlilik inançlarının hem fiziksel hem de duygusal durumlardan kaynaklandığını öne sürmüştür. Bandura heyecan gibi duyguların bilişsel değerlendirme yoluyla davranışı etkileyebileceğine inanmaktadır ve bu faktörlerin biliş süreci üzerindeki etkisinin ve fizyolojik olarak uyarılan duyguların performans hazırlığının, aşırı duyarlılık veya kendinden şüphe duyma olarak algılanabileceğini ve bunların korku ve endişe ile değerlendirilebileceğini belirtmektedir (Goddard vd.,2000).

İmgeleme Durumları

Sosyal bilişsel kuram, insanların hedeflerini ve tavırlarını belirleyen içsel işlemleri, öğrenmeyi, bellek işlemlerini, düşünme biçimlerini ve imgeleme durumlarını araştıran bir teoridir. İmgeleme durumları, bir kişinin zihinsel imajlar ve düşünceler yoluyla düşünmesiyle ortaya çıkan durumlardır (Hoy vd., 2002).

Sosyal bilişsel kuramda, insanların kendi kendine konuşma, öz seyir, hayalci düşünceler ve gelecekle ilgili planları içeren imgeleme durumları vardır. Bu durumlar, insanların davranışlarını ve kararlarını etkileyerek, çevrelerindeki

olayları nasıl algıladığını ve yorumladığını belirler. İmgeleme durumları, bir insanın düşünce yapısı ve zihinsel süreçleri hakkında birçok ipucu verir ve bireysel farklılıklar arasında farklılık gösterir (Klassen,2010).

Kolektif Yeterlik

Bandura (1986), kolektif yeterliliği, bir grubun yeteneklerinin bireylerin kararlarını etkileme yeteneği olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, bu kavramın, grubun bir sonuca varma yeteneğine ilişkin ortak bir inancı içerdiğini de belirtilmektedir. Örgütün gelişme ve hareketi organize etme becerisine olan bu ortak inanç, kolektif yetkinliği tanımlayan şeydir. Bir grubun kolektif yeteneğinin algılanması ve başarı beklentisi de bu bağlamda önemlidir (Kurt,2009).

Ayrıca, kolektif yeterlik, grup etkinliklerinin seçimini, grubun bu etkinliklere gösterdiği çabayı ve zorluklarla karşılaştığında sebatı etkiler. Bandura'nın kolektif yeterlik tanımı dört önemli noktayı vurgular; bunlar arasında, kolektif yeterliliğin kabul derecesi, grubun toplam yetenekleri hakkındaki inançları, hareket yönünün yaratılması ve düzenlenmesi ve bu inançların görevle ilgili doğası yer alır (Goddard,2002).

Öğretmen öz yeterliliği, kökleri Rotter'ın kontrol odağı teorisine ve Bandura'nın sosyal bilişsel teorisine dayanan bir teoridir. Kolektif öğretmen yeterliliği kavramı ise, yeterlilik fikrine dayanan daha yeni bir kavramdır. Araştırmalar, öğretmenlerin sadece bireysel yeterlik algılarına değil, aynı zamanda bir grup olarak yeteneklerine ilişkin kolektif algılara da sahip olduklarını göstermiştir. Bu yeni örgütsel özellik, kolektif yeterlilik olarak adlandırılır (Tschannen-Moran, Hoy ve Hoy, 1998).

Okullardaki öğretmen yeterliliği kavramı, öğretmenlerin toplu yeterliğine yansır. Bu, birlikte çalışan öğretmenlerin öğrencileri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceği inancını ifade eder. Kolektif öğretmen yeterliliği iki boyuttan oluşur, bunlar algılanan grup yeterliliği ve algılanan grup görev analizi olarak adlandırılır. Bu, birlikte çalışan bir grup öğretmenin ortak bir hedefe etkili bir şekilde ulaşabileceklerine olan inancı ifade eder. Bu yargılar, öğretim kadrosunun öğretim yöntemlerini, becerilerini ve uzmanlığını etkiler. Ek olarak, işin algılanan kısıtlamaları ve fırsatları da grup görev analizinde analiz edilir (Larrick,2004).

Öğretim sürecine başlamadan önce, eğitimciler ellerindeki görevi dikkatli bir şekilde analiz etmelidir. Bu analiz, çeşitli durumlarda başarı potansiyelini değerlendirmeyi ve okul düzeyinde mevcut kaynakları değerlendirmeyi içerir. Öğrenci özellikleri, mevcut kaynaklar, liderlik, topluluk desteği, geçmiş başarılar ve başarısızlıklar ve büyüme fırsatları gibi faktörlerin tümü bu değerlendirmeyi etkiler. Nihayetinde, öğretmenlerin toplu yeterlik inançları, başarılı olma yeteneklerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Örneğin, öğretmenler yeterli toplum desteği algılayorsa, kolektif öz-yeterlik inançları güçlenirken, yetersiz destek, toplu yeterlik inançlarında azalmaya yol açabilir (Şahin,2017).

Kolektif Yeterlik Algısının Kaynakları

Bir şeyin ne kadar etkili algılandığını belirleyen faktörler, dolaylı deneyimler, sözel ikna, duygusal durum ve mesleki bilgi gibi çeşitli faktörlerden etkilenir. Bu, insanların yeterlilik algılarının başkalarından duydukları şeylerden, bir duruma karşı kendi duygusal tepkilerinden ve konuyu anlamalarından etkilenebileceği anlamına gelir. İnsanların bir şeyin etkililiği hakkında neden farklı görüşlere sahip olabileceğini anlamaya çalışırken bu faktörleri göz önünde bulundurmak önemlidir. Bandura'ya göre kolektif yeterliliğin 4 kaynağı bulunmaktadır. Bu bölümde bu 4 kaynağa yer verilmiştir.

Dolaylı Deneyimler

Gözlemci modelin iyi performansı ile özdeşleştiği süreçte, başka birinin bir beceriyi gerçekleştirmesini gözlemleyerek dolaylı deneyim kazanılabilir. Bu, gözlemcinin beceriyi gerçekleştirme konusundaki kendi yeteneklerine olan inançlarını güçlendirebilir. Ancak gözlemci beceriyi kendisi gerçekleştirir ve başaramazsa yeterlik inancı düşebilir. Öğretmenler de meslektaşlarını veya diğer okulları gözlemleyerek ve kendi öğretimlerine başarılı stratejiler uygulayarak dolaylı deneyim kazanabilirler. Bu, kendi başarı yeteneklerine olan inançlarını geliştirmeye yardımcı olabilir (Goddard ve Goddard,2001).

Sosyal/Sözel İkna

Sözlü ikna, başka bir toplu etkinlik kaynağı olarak hizmet edebilen bir örgütsel davranış biçimidir. Yalnızca davranışa güvenmek yeterli olmayabileceğinden, farklı biçimler kullanmak da yetkinlikleri geliştirebilir. Sözel ikna, diğer üç kaynaktan farklı olarak dış etkenlerden etkilenmez ancak değişim yaratma potansiyeline sahiptir (Goddard vd.,2000).

Sosyal ikna, bir örgütün amaçlarına ulaşma yeteneğine sahip olduğu inancını ifade eder. Kişinin güvenini ve inancını artırmanın bir yoludur. Konuşmalar, çalıştaylar, mesleki gelişim programları ve başarılarla ilgili geri

bildirimler gibi çeşitli yöntemler, öğretmenleri etkileyebilir ve onları ortak bir hedefe doğru ikna edebilir (Yaraş2013).

Organizasyonun birliği ne kadar güçlüyse, ileri sürülen argümanlar o kadar ikna edicidir. Ancak sözlü ikna tek başına önemli bir değişiklik getiremez. Kuruluşun genel etkinliğini artırmak için pratik ve olumlu deneyimlerle birleştirilmelidir. Sözlü ikna ayrıca ek çaba gerektirir ve bu da organizasyonun başarısına yol açar. Problem çözme için gerekli olan ısrarı teşvik eder. Bu nedenle sözlü ikna, organizasyonun kalıcılığını desteklemek ve nihayetinde sorunlarının çözülmesine yol açmak için etkili bir araç olabilir (Yılmaz ve Uslu,2018).

Duygusal Durumlar

Tıpkı bireyler gibi, kuruluşlar da örgütün tüm üyelerini etkileyen kolektif durumların sonucu olan duygusal durumlar yaşarlar. Bu duygusal durumlar, bireysel performanslardan, dolaylı deneyimlerden, sözlü iknadan ve duygusal durumlardan etkilenen örgütün kolektif etkinliği üzerinde bir etkiye sahiptir.

Bandura'nın araştırması, algılanan yeterlilikteki değişikliklerin yalnızca performanstan çok yeteneğe dayalı olduğunu ve tanımlayıcı bilgilerin bilişsel olarak işlenmesinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Bu, eğer bireyler başarılarının çabalarına ve yeteneklerine bağlı olduğuna inanırlarsa, yeterlik algılarının güçlü olacağı anlamına gelir. Ancak şans ya da müdahale gibi dış faktörlerin daha etkili olduğunu düşünürlerse algıladıkları yeterlik düşebilir. Bu nedenle yöneticilerin, çalışanlarının yetkinlik algısını artırmak ve onları etkinliğine ikna etmek için çaba ve yeteneğin önemini vurgulaması önemlidir (Goddard vd.,2000).

Uzmanlık Tecrübesi

Uzman deneyimi, daha önce bahsedilen üç kaynak arasında en önemli bilgi kaynağıdır. Bireylere görevleri etkili bir şekilde yerine getirmek için gerekli bilgi ve becerileri sağlar. Başarı genellikle belirli bir alanda uzman bilgisine sahip olmaya atfedilir, bu da bir tatmin ve memnuniyet duygusuna yol açar. Daha önce deneyimi olmayan bir cihazı tamir etmek gibi bir zorlukla karşılaşıldığında kişinin uzmanlığı ve yetkinliği devreye girmektedir. Bu sadece bireysel yeterlilik için değil aynı zamanda bir bilgi yarışmasını kazanan bir okul gibi kolektif yeterlilik için de geçerlidir. Yarışmayı kazanmak, okulun bir sonraki yıl için motivasyonunu büyük ölçüde etkileyebilir ve hatta yeteneklerine olan inançlarını artırabilir. Özetle, uzman deneyimi, bireyin başarısında ve memnuniyetinde çok önemli bir rol oynayan hayati bir bilgi kaynağıdır (Goddard vd.,2000).

Öğretmen Kolektif Yeterliliği

Bandura, bireylerin sahip olduğu belirli bir yeterlik türüne atıfta bulunan bir öğretmen yeterliliği tanımlı vermektedir. Bu yeterlilik, insanların etkili bir şekilde performans gösterme yetenekleri hakkında geliştirdikleri bilişsel inançlarla ilgilidir. Bu inançlar doğuştan değildir, daha ziyade insanların ortaya koydukları çaba miktarı, zorluklar karşısında sebat etme ve aksiliklerle başa çıkma yetenekleri gibi faktörleri içeren bir süreçten oluşur. Bu inançlar, insanların zor durumlarla karşılaştıklarında yaşadıkları azim düzeyi ve yaşadıkları stres miktarı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Zafer-Güneş,2014).

Bandura ayrıca algılanan yeterlilik ile gerçek yeterlilik veya performans arasındaki ayrımı netleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Bu ayrım, özellikle öğretmenlerin kendi yeterliliklerine ilişkin algıları söz konusu olduğunda, çok sayıda çalışmanın odak noktası olmuştur. "Öğretmen yeterliliği" teriminin yanıltıcı olabileceğini not etmek önemlidir, çünkü okuyucuların "öğretmen yeterliliği"nin "öğretmen etkinliği" veya "başarılı öğretim" ile eşanlamlı olduğuna inanmalarına yol açabilir, ki bu her zaman böyle değildir. Bu kavramların tümü, görevleri tamamlama ve yargıda bulunma becerisiyle ilgilidir (Woolfolk ve Hoy,1990).

Kolektif öğretmen yeterliliğini önemsemenin bir başka nedeni de öğretmenler ve veliler arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye yardımcı olabilmesidir. Öğretmenler ailelerle etkili bir şekilde iş birliği yapıp iletişim kurabildiklerinde, genel olarak daha destekleyici ve ilgili bir okul topluluğunun oluşmasına yardımcı olur. Son olarak, kolektif öğretmen yeterliliğine yatırım yapmak, eğitimciler için daha olumlu ve tatmin edici bir çalışma ortamı da yaratabilir (Goddard vd.2001).

Öğretmenlerin ortak hedefler doğrultusunda birlikte çalışabildiklerinde ve ortak bir amaç duygusu hissettiklerinde, okullarına ve öğrencilerine bağlı hissetme olasılıkları daha yüksektir. Brinson ve Steiner, 2007 tarihli makalelerinde, kolektif öğretmen yeterliliğinin geliştirilmesine neden öncelik verilmesi gerektiğine dair birkaç ikna edici neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu yaklaşımın en önemli faydalarından biri, bir dizi ölçümde öğrenci performansını iyileştirdiğinin gösterilmesidir. Ek olarak, öğretmenler birlikte etkili bir şekilde çalıştıklarında, düşük sosyoekonomik durumun öğrenci başarısı üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olabilirler; bu, birçok toplulukta var olan kalıcı başarı uçurumu göz önüne alındığında özellikle önemlidir (Brinson ve Steiner, 2007).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, öğretmenlerin sosyal sorumluluk temelli liderlik algılarını anlamak için betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli bir olay, olgu veya tutumun betimlenmesi için uygun bir evren içerisinde seçilen uygun bir örneklemin tutum ve görüşlerinin incelenmesine imkân veren bir araştırma modelidir (Karasar, 2007).

Evren ve Örneklem

Mersin ili Silifke ilçesi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ilköğretim okullarında çalışmakta olan öğretmen sayısı 1390'dır. Yapılan örneklem hesabı neticesinde %95 güven ve %5 hata payı ile minimum 314 öğretmenin çalışmaya dahil edilmesi gerektiği görülmüştür ve 327 öğretmen ile çalışılmıştır.

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgileri gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Cinsiyet	F	%
Erkek	135	41,0
Kadın	192	58,4
Yaş		
26-35	92	28,0
36-45	191	58,1
45+	46	14,0
Branş		
Türkçe	32	9,7
Matematik	48	14,6
Fen Bilgisi	41	12,5
İngilizce	13	4,0
Diğer	195	59,3
Görev Süresi		
1-5	36	10,9
6-11	115	35,0
12-18	83	25,2
18+	95	28,9

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya 327 öğretmenin katıldığı görülmektedir. Bu öğretmenlerin 135'i (%41,0) erkek, 192'si (%58,4) kadındır. Öğretmenlerin 92'si (%28,0) 26-35, 191'i (%58,1) 36-45, 46'sı (%14,0) 45 ve üzeri yaş aralığındadır. Türkçe branşında 32 (%9,7), Matematik branşında 48 (%14,6), Fen Bilgisi branşında 41 (%12,5), İngilizce branşında 13 (%4,0) ve diğer branşlarda 192 (%59,3) öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin 36'sı (%10,9) 1-5, 115'i (%35,0) 6-11, 83'ü (%25,2) 12-18 ve 95'i (%28,9) 18 üzeri yıl kıdeme sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması için Erdoğan ve Dönmez (2014) tarafından geliştirilen Kolektif Öğretmen Yeterliği Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 12 maddeden oluşan 5'li likert tipinde olup, "Hiç Katılmıyorum" yanıtı bir maddeye verilecek en düşük puan olan 1'e, "Katılmıyorum" yanıtı 2 puana, "Kısmen katılıyorum" yanıtı 3 puana, "Katılıyorum" yanıtı 4 puana, "Kesinlikle" yanıtı ise 5 puana karşılık gelmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapılacağı okul ve öğretmenler için ilgili mevzuat gereği alınması gereken izinler alındıktan sonra veri toplama formu online ortamda hazırlanarak çalışmanın yapılacağı okullarda çalışan öğretmenlere e-posta yoluyla gönderilmiştir. Veriler toplanırken isim, soy isim, çalışılan okul gibi özel bilgiler istenmemiş olup çalışmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına bağlı olduğu öğretmenlere bildirilmiştir.

Verilerin Analizi

Ölçek ile toplanan veriler SPSS programına veri seti olarak aktarılmıştır. Verilerin cronbach alfa değerleri ve normal dağılıma sahip olup olmadıkları belirlendikten sonra normal dağılıma sahip olan veriler için parametrik, normal olmayan dağılıma sahip veriler için non-parametrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde ölçeğin güvenilirlik katsayısının 0,94 olduğu görülmüştür. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal aralıkta olduğunun anlaşılmasıyla birlikte verilerin analizinde parametrik yöntemlerden olan t testi ve ANOVA analizi yapılmasına karar verilmiştir. Verilerden elde edilen frekans tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Ölçekten Elde Edilen Değerlere İlişkin Frekans Tablosu

	Ortalama	Medyan	Mod	Çarpıklık Katsayısı	Çarpıklığın Standart Hatası	Basıklık Katsayısı	Basıklığın Standart Hatası
Örgütsel Bağlılık	3,78	3,91	4,0	-,53	,13	,40	,26

İdeal özelliklere sahip olan bir veri setinde, ortanca, aritmetik ortalama ve mod değerlerinin birbirine yakın değerlerde veya eşit olması beklenir. İdeal bir veri setinde bulunması gereken bir diğer özellik ise basıklık ve çarpıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olmasıdır. Bu çalışmada örgütsel bağlılık ölçeğinden elde edilen verilerin çarpıklık katsayısının, -41, basıklık katsayısının, -46 olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin proaktif kişilik özellikleri ölçeğinden elde edilen verilerin çarpıklık katsayısının, 70, basıklık katsayısının, -62 olduğu görülmektedir. Morgan, Leech, Gloeckner ve Barret'e göre (2004), ± 1 sınırları içinde basıklık ve çarpıklık değerlerine sahip bir veri setindeki verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Bu çalışmada elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığı içerisinde kalmasından dolayı araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada öğretmenlerin kolektif yeterlik düzeyleri cinsiyet, branş, yaş ve kıdem değişkenlerine bağlı olarak incelenmiştir. Araştırma konusuna uygun olarak hazırlanan sorulara ilişkin ulaşılan bulgular bu bölümde verilmiştir.

Birinci araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular.

Araştırmanın birinci problemini öğretmenlerin kolektif yeterlik düzeyleri oluşturmuştur. Buna ilişkin olarak ulaşılan bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Düzeyleri

İfadeler	n	X	s
1-Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin anlamlı (yaşama dönük, işlevsel, vb.) bir şekilde öğrenmelerini ne kadar sağlayabilirler?	327	3,69	,877
2-Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencileri okuldaki çalışmalarında (ders içi ve ders dışı etkinliklerde) başarılı olabileceklerine ne kadar inandırabilir?	327	3,77	,880
3- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerden bekledikleri uygun davranışları ne kadar açık ifade edebilirler?	327	4,15	,908
4- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrenmeyi destekleyen kuralları ve düzenlemeleri ne kadar oluşturabilirler?	327	3,88	,872
5- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin karmaşık ve zor konuları tam olarak öğrenmelerine ne kadar yardımcı olabilirler?	327	3,77	,916
6- Okulunuzdaki öğretmenler, ders konularının derinlemesine kavranmasını ne kadar sağlayabilirler?	327	3,72	,904
7- Okulunuzdaki öğretmenler, istenmeyen (öğretmene karşı gelen, zıtlı vb.) davranışlarda bulunan öğrencilerle ne kadar iyi baş edebilirler?	327	3,62	,929
8- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin olumsuz (söz almandan konuşma, diğer öğrencilerin öğrenmelerini engelleme, kopya çekme vb.) davranışlarını ne kadar kontrol edebilirler?	327	3,78	,851
9- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini ne kadar sağlayabilirler?	327	3,58	,959
10- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin okul kurallarına uymalarını ne kadar iyi sağlayabilirler?	327	3,77	,926
11- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin yaratıcılığının gelişmesini ne kadar sağlayabilirler?	327	3,50	,985
12- Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin okuldayken kendilerini güvende hissetmelerini ne kadar sağlayabilirler?	327	4,18	,869

Tablo 3 incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin "Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin okuldayken kendilerini güvende hissetmelerini ne kadar sağlayabilirler?" köküne sahip olan 12. Madde olduğu görülmektedir ($X=4,18$). İkinci en yüksek ortalamaya sahip madde "Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerden bekledikleri uygun davranışları ne kadar açık ifade edebilirler?" ile 3.madde ($X=4,15$). Üçüncü en yüksek ortalamaya sahip olan madde ise 8.madde olan "Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin olumsuz (söz almandan konuşma, diğer öğrencilerin öğrenmelerini engelleme, kopya çekme vb.) davranışlarını ne kadar kontrol edebilirler?" köküne sahip maddedir ($X=3,88$).

En düşük ortalamaya sahip olan madde 11.madde olan "Okulunuzdaki öğretmenler, öğrencilerin yaratıcılığının gelişmesini ne kadar sağlayabilirler?" maddesidir ($X=3,50$). Tüm maddelerden alınan ortalamalar incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

İkinci araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular.

Araştırmanın ikinci problemini öğretmenlerin kolektif yeterlik düzeylerinin branşlarına göre değişip değişmediği oluşturmuştur. Gruplar arasında anlamlı farklılığın bulunup bulunmadığının anlaşılması için ANOVA analizi yapılmıştır. Buna ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kolektif Yeterlik Algısının Branş Değişkenine Bağlı Olarak Değişip Değişmediğine İlişkin Anova Analizi

ANOVA						
	KT	df	KO	f	p	η^2
Gruplar arası	3,22	4	,806	1,606	,172	
Grup içi	162,53	323	,502			
Toplam	165,76	327				

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının branş değişkenine bağlı olarak istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşmaya sahip olmadığı görülmektedir ($[F_{(4;323)}=1,606 ; p=0.172]$)

Üçüncü araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular.

Araştırmanın üçüncü sorusunu öğretmenlerin kolektif yeterlik düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılaşip farklılaşmadığı oluşturmuştur. Buna ilişkin olarak yapılan t testi analizi Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Algılarının Cinsiyete Göre Değişip Değişmediğine İlişkin T Testi Analizi

Grup İstatistiği						
Cinsiyet	n	X	s	t	p	
Erkek	135	3,83	,72	1,190	,752	
Kadın	192	3,74	,70			

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarında cinsiyetlerine bağlı olarak herhangi bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($X_{\text{erkek}}=3,83, X_{\text{kadın}}=3,74, p=,75$).

Dördüncü araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular.

Araştırmanın dördüncü problemini öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının kıdemlerine bağlı olarak farklılaşip farklılaşmadığı oluşturmuştur. Buna ilişkin yapılan ANOVA analizinden elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Algılarının Kıdemlerine Göre Değişip Değişmediğine İlişkin Anova Analizi

ANOVA						
	KT	df	KO	f	p	η^2
Gruplar arası	3,15	4	1,052	2,103	,100	
Grup içi	162,60	323	,500			
Toplam	165,76	327				

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının kıdem değişkenine bağlı olarak istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşmaya sahip olmadığı görülmektedir ($[F_{(4;323)}= ; 2,103, p=0.100]$)

Beşinci araştırma sorusuna (alt problem) ilişkin bulgular.

Araştırmanın beşinci problemini öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının yaşlarına göre değişip değişmediği oluşturmuştur. Buna ilişkin olarak yapılan ANOVA analizine ait bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Algılarının Yaşa Bağlı Olarak Değişip Değişmediğine İlişkin Anova Analizi

ANOVA						
	KT	df	KO	f	p	η^2
Gruplar arası	5,424	4	2,712	5,514	,004	
Grup içi	160,339	323	,492			
Toplam	165,762	327				

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının yaş değişkenine bağlı olarak istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşmaya sahip olduğu görülmektedir ($p=,04$). Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla post-hoc istatistik yönteminden faydalanılmış, buna ilişkin ulaşılan bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Algılarının Yaş Değişkenine Bağlı Olarak Değişimine İlişkin Post-Hoc Analizi

BOYUTLAR(I)	BOYUTLAR(J)	X	Sh	P
2 (26-35)	3	-,25779*	,08900	,011
	4	-,35507*	,12664	,015
3 (36-45)	2	,25779*	,08900	,011
	4	-,09729	,11518	,676
4 (45+)	2	,35507*	,12664	,015
	3	,09729	,11518	,676

Tablo 8 incelendiğinde 36-45 yaş aralığında olan öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının 26-35 yaş aralığında olan öğretmenlerden daha fazla olduğu görülmektedir ($p=,011$). Yine 45 üzeri yaşlarda olan öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının 26-35 yaş aralığına sahip olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir ($p=,015$). Alınan aritmetik ortalamalar farkı incelendiğinde en düşük kolektif yeterlik algısının 26-35 yaş aralığına sahip olan öğretmenlerde olduğu görülmektedir. 36-45 ve 45 yaş üzeri olan öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının aritmetik ortalamalar farkına bakıldığında bu farkın birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya 327 öğretmenin katılmıştır. Bu öğretmenlerin 135'i (%41,0) erkek, 192'si (%58,4) kadındır. Öğretmenlerin 92'si (%28,0) 26-35, 191'i (%58,1) 36-45, 46'sı (%14,0) 45 ve üzeri yaş aralığındadır. Türkçe branşında 32 (%9,7), Matematik branşında 48 (%14,6), Fen Bilgisi branşında 41 (%12,5), İngilizce branşında 13 (%4,0) ve diğer branşlarda 192 (%59,3) öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin 36'sı (%10,9) 1-5, 115'i (%35,0) 6-11, 83'ü (%25,2) 12-18 ve 95'i (%28,9) 18 üzeri yıl kıdeme sahiptir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır.

Yine araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları branşlarına göre farklılaşmamaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin kolektif yeterlik algıları mesleki kıdemlerine göre farklılaşmamakta iken yaşlarına göre farklılaşmaktadır.

Alanyazında bu sonuçların karşılaştırılabileceği herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

ÖNERİLER

- ✓ Bu çalışma, Mersin ili Silifke ilçesinde bulunan resmi okullarda görev yapmakta olan 327 öğretmen ile yürütülmüştür. Çalışmanın daha büyük bir örneklem ile yapılması halinde daha farklı sonuçların alınabileceği düşünülmektedir.
- ✓ Bu çalışma nicel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Nitel ve Karma yöntemlerle tekrarlanması halinde daha açık yorumlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.
- ✓ Kolektif öğretmen yeterliği algısına ilişkin literatürde öğretmenlerle yürütülmüş hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak yapılacak farklı çalışmaların, öğretmenlerin kolektif yeterlik algılarındaki değişkenlerin neler olabileceğine ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abedini, F., Bagheri, M. S., & Sadighi, F. (2018). Exploring Iranian collective teacher efficacy beliefs in different elt settings through developing a context-specific english language teacher collective efficacy scale. *Cogent Education*, 5(1), 1-33.

Akan, D. (2013). The relationship between school principals leadership styles and collective teacher efficacy. *Educational Research and Reviews*, 8(10), 596-601.

Bandura, A. (1997). *Self Efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.

Bandura, A. (1998). Personal and collective efficacy in human adaptation and change. *Advances in Psychological Science*, 1, 51-71.

Black, S.J., ve Weiss, M.R. (1992). The relationship among perceived coaching behaviors, perceptions of ability, and motivation in competitive age-group swimmers. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 14, 309-325.

Brinson, D., & Steiner, L. (2007). *Building Collective Efficacy: How Leaders Inspire Teachers to Achieve*. Center for Comprehensive School Reform and Improvement.

- Goddard, R. D. (2001). Collective efficacy: A neglected construct in the study of the schools and student achievement. *Journal of Educational Psychology*, 93(3), 467-476. Goddard, R. D., & Goddard, Y. L. (2001). A multilevel analysis of the relationship
- Goddard, R. D. (2002). A theoretical and empirical analysis of the measurement of collective efficacy: The development of a short form. *Educational and Psychological Measurement*, 62 (1), 97-110.
- Goddard, R. D., & Goddard, Y. L. (2001). A multilevel analysis of the relationship between teacher and collective efficacy in urban schools. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 807-818.
- Goddard, R. D., Hoy, W. K., & Hoy, A. W. (2000). Collective teacher efficacy: Its meaning, measure, and impact on student achievement. *American Educational Research Journal*, 37(2), 479-507.
- Goddard, R. D., Hoy, W. K., & Hoy, A. W. (2004). Collective efficacy beliefs: Theoretical developments, empirical evidence, and future directions. *Educational Researcher*, 33(3), 3-13.
- Goddard, R.D., Hoy, W.K., & Woolfolk-Hoy, A. (2004). Collective efficacy beliefs: theoretical developments, empirical evidence, and future directions. *Educational Researcher*, 33 (3), 3-13.
- Gürçay, D., Yılmaz, M., & Ekici, G. (2009). Öğretmen kolektif yeterlik inancını yordayan faktörler. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 119-128.
- Hoy, W. K., Sweetland, S. R., & Smith, P. A. (2002). Toward an organizational model of achievement in high schools: The significance of collective efficacy. *Educational Administration Quarterly*, 38(1), 77-93.
- Jackson, J. C., & DiPaola, M. F. (2011). Organizational citizenship behaviors, collective teacher efficacy, and student achievement in elementary schools. In DiPaola, M. F., Hoy, W. K., & Forsyth, P. B. (Eds.), *Leading research in educational administration: a Festschrift for Wayne K. Hoy*. IAP
- Kapat S. (2022). *Öğretmenlerin Kolektif Yeterlik Davranışlarının Örgüt Kültürüne Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Klassen, R. M. (2010). Teacher stress: The mediating role of collective efficacy beliefs. *The Journal of educational research*, 103(5), 342-350.
- Klassen, R. M. (2010). Teacher stress: The mediating role of collective efficacy beliefs. *The Journal of educational research*, 103(5), 342-350.
- Kurt, T. (2009). Okul müdürlerinin dönüştürücü ve işlemci liderlik stilleri ile öğretmenlerin kolektif yeterliği ve öz yeterliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kurt, T. (2012). Öğretmenlerin öz yeterlik ve kolektif yeterlik algıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 195-227.
- Kurt, T., Duyar, I., & Çalik, T. (2011). Are we legitimate yet? A closer look at the casual relationship mechanisms among principal leadership, teacher self-efficacy and collective efficacy. *Journal of Management Development*, 31(1), 71-86.
- Larrick, C. S. (2004). Collective teacher efficacy and student achievement. [Unpublished doctoral thesis]. University of Virginia.
- Larrick, C. S. (2004). Collective teacher efficacy and student achievement. [Unpublished doctoral thesis]. University of Virginia.
- Leithwood, K. (2007). What we know about educational leadership. *Intelligent Leadership*, 41-66.
- McAuley, E., ve Blissmer (2002). Self-efficacy and attributional processes in physical activity. In T.S. Horn (Ed.), *Advances in Sport Psychology* (pp. 185-201). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Öcel, (2002). Takım sporu yapan oyuncularında kolektif yeterlik öz yeterlik ve sarginlik ile başarı algı ve beklentileri arasındaki ilişkiler. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. (2015). Eğitim örgütlerinde örgüt kültürü ve öğretmen liderliği: Lider-üye etkileşiminin aracılık rolü. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Sezgin, F. & Sönmez, E. (2017). Örgütsel davranış ve yönetimi. S. Özdemir & N. Cemaloğlu (Ed.). *Örgütsel Davranış ve Yönetimi içinde* (s.179-227). Pegem Akademi.

- Şahin, M. (2017). Öğretmenlerin yetkinlik algıları ile okul kültürü algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Tschannen-Moran, M., Hoy, A. W., & Hoy, W. K. (1998). Teacher efficacy: Its meaning and measure. Review of educational research, 68(2), 202-248.
- Turhan, M., & Yaraş, Z. (2014). İlkokul yöneticilerinin program liderliği davranışlarını gösterme düzeylerinin öğretmenlerin kolektif yeterlik algısına ve örgütsel öğrenme düzeyine etkisi. Eğitim Bilimleri Dergisi, 39, 175-193.
- Woolfolk, A., & Hoy, W. K. (1990). Prospective teachers' sense of efficacy and beliefs about control. Journal of Educational Psychology, 82, 81-91.
- Yaraş, Z. (2013). İlkokul yöneticilerinin program liderliği davranışlarını gösterme düzeylerinin öğretmenlerin kolektif yeterlik algısına ve örgütsel öğrenme düzeyine etkisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi
- Yılmaz, M., & Uslu, Ö. (2018). Güdülenmiş öğrenmeyi destekleme öz-yeterlik algısının kolektif yeterlik, tükenmişlik ve teknolojiyle bütünleşmeyle ilişkisi. Ege Eğitim Dergisi, 19(1), 225-244
- Yüner, B., & Özdemir, M. (2020). Kolektif öğretmen yeterliği ile okul etkiliği arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 389-409.
- Zafer-Güneş, D. (2014). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Güven ve Kolektif Yeterlik Algıları ile Örgütsel Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Kamusal Alanda Mecburi Sanat Karşılaşmalarının Potansiyeli Üzerine Bir Tartışma

A Discussion on The Potential Of Mandatory Art Encounters in The Public Area

ÖZET

Çalışma, mecburi karşılaşmalar bağlamında sanat ve kültür etkinliklerinin toplumsal etkileşime olan katkısını anlamayı amaçlar. Mecburi karşılaşmaların, insanların sanatla ve kültürle daha sık ve düzenli bir şekilde temas etmesine yol açabileceğine inanılmaktadır ve böylece sanatsal etkinliklere olan ilgiyi ve katılımı arttıracığından söz edilebilir. Ayrıca kamusal mekanlarda mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkilerini ve faydalarını farklı disiplinlerin perspektifinden incelenmeye çalışılmıştır. Mecburi sanat karşılaşmaları, farklı kültürlerle yönelik anlayışın artmasını sağlayabilir, toplumsal dayanışmayı güçlendirebilir ve önyargıları azaltabilir. Bu etkinlikler aynı zamanda insanların yaratıcılık ve yenilikçi düşünce becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Eğitim alanında, sanat etkinliklerinin öğrencilerin eğitimine olumlu etkilerinden ve psikoloji bağlamında ise insanların ruh sağlığı ve duygusal durumu üzerindeki olumlu etkilerinden ve daha pek çok sosyal alanda mecburi sanat karşılaşmalarından yararlanabilmek mümkündür.

Kamusal alanda gerçekleşecek mecburi sanat karşılaşmaları, eşitlik ve adalet duygusunun gelişimine katkı sağlayabilir ve insanların toplumsal hayata daha fazla katılmalarını teşvik edebilir. Bu etkinlikler, sanatçılar ve tasarımcılar için daha geniş bir izleyici kitlesi ve destekçi havuzu oluşturabilirken, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına da yardımcı olabilir. Sonuç olarak, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkileri ve faydaları, farklı disiplinlerin araştırmalarıyla da desteklenmektedir. Bu tür etkinlikler, toplumun çeşitli yönlerine olumlu katkılarda bulunabilir ve daha hoşgörülü, yaratıcı, dayanışmacı ve eşitlikçi bir toplumun oluşmasına zemin hazırlayabilir. Gelecekte daha fazla araştırma yapılması, mecburi sanat karşılaşmalarının toplum üzerindeki etkilerini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat ve Kamusal Sanat, Halk sanatı, Kent

ABSTRACT

This study aims to understand the contribution of art and cultural activities to social interaction in the context of forced encounters. It is believed that forced encounters can lead people to come into contact with art and culture more frequently and regularly, and thus it can be said that it will increase the interest and participation in artistic activities. In addition, it has been tried to examine the social effects and benefits of compulsory art encounters in public spaces from the perspective of different disciplines. Compulsory art encounters can increase understanding of different cultures, strengthen social solidarity and reduce prejudices. These activities can also help people develop their creativity and innovative thinking skills. In the field of education, it is possible to benefit from the positive effects of art activities on the education of students, and in the context of psychology, the positive effects of people's mental health and emotional state, and from compulsory art encounters in many other fields.

Mandatory art encounters in the public sphere can contribute to the development of a sense of equality and justice and encourage people to participate more in social life. These events can create a wider audience and pool of supporters for artists and designers, while also helping to preserve cultural heritage and pass it on to future generations. As a result, the social effects and benefits of compulsory art encounters are supported by research from different disciplines. Such activities can contribute positively to various aspects of society and pave the way for the formation of a more tolerant, creative, solidarity and egalitarian society. Further research in the future will help us to understand more deeply the effects of forced art encounters on society.

Keywords: Art & the Public Sphere, Public Art, City

GİRİŞ

Sanat ve kültür, toplumun sosyal varlığını ve kimliğini oluşturan temel unsurlardır. İnsanların günlük yaşamlarında, yoğun biçimde sanatla ve kültürle etkileşime girebilmeleri, bireysel farkındalıklarının artması yanında, toplumsal bağlarının güçlenmesine, hoşgörülerinin ve anlayışlarının artmasına ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir. Sanatın etki alanının en yaygın olduğu yerler ise kamusal alanlardır “Kamusal alan, karşılıklı olarak

Nuri Yavuz¹
Ayhan Özer²

How to Cite This Article

Yavuz, N. & Özer, A. (2023).
“Kamusal Alanda Mecburi Sanat
Karşılaşmalarının Potansiyeli
Üzerine Bir Tartışma”
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:9, Issue:115; pp:8358-
8379. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.71831>

Arrival: 16 June 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Doç., Bursa Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Bursa, Türkiye. ORCID: 0000-0003-4103-5982

² Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Gaziantep, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0014-4608

özerkliği oluşturan bireylerin toplumsallaşmış ifadesinden başka bir şey değildir: bireyler özerktir, yalıtılmış olarak değil, birbirleriyle ilişki içindedir, yani özerk varlıkların kamusal alanıyla ilişki içindedir” (Susen, 2011: 43). Kamusal alanda sanat, toplumun geniş kesimlerine açık ve erişilebilir ortamlarda sunulan sanatsal etkinlikler, sanat eserleri veya sanat pratikleridir. Bu tür sanatsal etkinlikler; sokaklarda, parklarda, meydanlarda, kamu binalarında veya diğer halka açık mekânlarda sergilenmekte ve insanların günlük yaşamlarının bir parçası haline gelebilmektedir. Kamusal alanda sanatın amacı, sanatın sadece kısıtlı bir izleyici kesimine ulaşabildiği, galeri veya müze gibi kapalı mekanlardan çıkarıp, toplumun çok daha geniş kesimleriyle etkileşime girmesini sağlamaktır.

“Kabul edilmeli ki, kendi başına bir "sanat eseri" olarak temsil etmese de (aynı şekilde seyahat eden bir tiyatro veya dans topluluğunu veya hatta bir sirk gösterisini veya üretimini bir sanat eseri olarak değerlendirebileceğiniz gibi), o, yaygın olarak beyaz duvarlı galeri alanları ve klasik müzelerle sıkça ilişkilendirilen önyargılardan ve "elitizasyon" kavramlarından kaçınmasına olanak tanıyan, non-konvansiyonel bir şekilde işlemektedir” (Kelly, 2023).

Sanat, sadece belirli bir elit kesim tarafından değil, herkes tarafından görülebilir ve deneyimlenebilir hale gelmektedir. Kamusal alanda sanat, çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Kamusal alanın en yaygın sanat formu olan sokak sanatı; meydanlara konan anıt veya diğer heykeller, açık hava sergileri, duvar resimleri, yerleştirmeler ve performans sanatı gibi çeşitli sanat türlerini kapsamaktadır. Bu tür sanat eserleri, genellikle kentsel mekanları renklendirir, estetik açıdan zenginleştirir ve toplumun sanata katılımını teşvik eder.

Kamusal alanda sanatın diğer önemli bir yönü ise toplumsal sorunlara, kültürel kimliğe veya çevresel konulara odaklanmasıdır. Bu tür sanat eserleri, toplumsal mesajlar iletmek, farkındalık yaratmak ve toplumun katılımını sağlamak amacıyla tasarlanıp sergilenmektedir. Kamusal alanda sanat, toplumun günlük yaşamında karşılaşılabileceği ve etkileşimde bulunabileceği sanatsal ifadeleri ve etkinlikleri kapsadığından, sanatı daha erişilebilir ve demokratik bir hale getirerek toplumsal etkileşimi ve katılımı artırma potansiyeline sahiptir. Bu etkileşim, özellikle mecburi karşılaşmalar yoluyla, insanların sanat ve kültür etkinliklerine katılmaya dönük isteklerini ve katılım oranlarını şekillendirebilen önemli bir unsurdur.

Çalışma, mecburi karşılaşmalar bağlamında sanat ve kültür etkinliklerinin toplumsal etkileşime olan katkısını anlamayı amaçlamaktadır. Mecburi karşılaşmalar yolu ile insanların sanatla ve kültürle daha sık ve düzenli bir şekilde temas etmelerine yol açılabileceğine inanılmaktadır ve böylece sanatsal etkinliklere olan ilgiyi ve katılımı artacağından söz edilebilir. Bu etkileşim, toplumun farklı kesimlerinden insanların, sanat ve kültür alanındaki alışkanlıklarını, olumlu yönde dönüştürme potansiyeline sahiptir ve kültürel çeşitliliği ve katılımı destekleyerek toplumsal dokuyu güçlendirebilir. Bundan sonraki bölümlerde, mecburi karşılaşmaların toplumsal etkileşimi nasıl teşvik edebileceği ve sanat ve kültür etkinliklerine katılım üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde incelenecektir. Kamu ve özel sektörün bu süreçteki rolü, politika ve düzenlemelerin önemi, toplumsal çeşitliliği artırma stratejileri ve sürdürülebilir katılım için öneriler de makalenin ele alacağı konular arasında yer almaktadır. Bu çalışma, toplumsal etkileşimi teşvik etmek, sanatın ve kültürün gücünü daha fazla kişiye ulaştırmak için mecburi karşılaşmaların potansiyelini hatırlatacak, sanat ve kültür alanında kamu ve özel sektörün iş birliğinin önemini vurgulayacak bir bağlama oturtulmuştur. Bu bağlamda, mecburi karşılaşmaların sosyal etkileri ve katılımı artırma ne gibi fırsatlar sunduğuna dair örneklerle de yer verilmiştir.

Sanat, toplumların kimliğini, tarihini ve değerlerini yansıtan önemli bir kültürel ifade olmasıyla, kamusal alanlarda sergilenen sanat eserlerinin, insanların farklı sanatsal disiplinlerle etkileşimde bulunmasına da imkan sağlayabilmektedir. Mecburi karşılaşmalar sayesinde bireyler, tarihsel sanat ve kültür varlıklarını tanıma fırsatı yanında, farklı sanatsal deneyimleri yaşayabilir ve çeşitlilikle zenginleşen bir toplumsal etkileşim ağının parçası olabilirler. Kamusal mekanlarda gerçekleşen sanat etkinlikleri, insanları ortak bir noktada bir araya getirip, toplumsal entegrasyonu destekleyebilir. Farklı sosyal sınıf ve etnik gruplardan bireyler, sanatın evrensel dili aracılığıyla ortak bir paydada buluşup, kendi anlayışlarını artırarak toplumla dayanışmayı daha güçlü hissedebilirler.

Mecburi sanat karşılaşmaları, insanların farklı sanatsal ifadelerle temas etmesini sağlar ve empati geliştirmelerine de yardımcı olabilir. Sanat, insanların farklı düşünceleri ve duyguları anlamalarına olanak tanıyıp, kültürlenmeyi ve hoşgörüyü teşvik etmenin önemli bir olanağıdır. Bu türden bir süreç, toplum içindeki sosyal ve kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olduğunun anlaşılmasını da sağlayabilir. Kamusal alanda yapılan sanat etkinliklerine rastlantısal olarak katılmak, bireylerin yaratıcılığını tetikleyebilir ve onlara ilham verip, sosyal etkileşimlerini ve iş hayatlarına dair farklı bakış açıları sunabilir. “Kamu sanatı, herkesin erişebileceği bir sanat türüdür. Habermas'ın 1969 tarihli Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü adlı çalışmasında, kamusal alanların ücretsiz olması gerektiği vurgulanır; kamusal alanda herkes yeni fikirler, yeni “şeyler” üretebilir ve kamusal sanat bu fikri destekler” (Altıparmak,

2017). Farklı sanatsal disiplinlerle etkileşimde bulunmak, insanların kendi sanatsal potansiyellerini keşfetmelerine olanak tanıyabilir ve sanata olan ilgilerini arttırılabilir.

Sanat, sözel dili aşan evrensel bir ifade biçimidir. Kamusal alanda mecburi karşılaşmalar, insanların sanatsal ifadeleri anlamak için dil engellerini aşmasına yardımcı olup, farklı kültürler arasında iletişim ve anlayışın artmasına katkı sağlayabilir. Sanat etkinlikleri, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek sosyal gelişimi de teşvik etme potansiyeli de sunabilir. Mecburi karşılaşmalar sayesinde insanlar, toplumun sorunlarına dikkat çeken sanatsal ifadelerle tanıklık eder ve sosyal refahın artırılmasına katkı sağlayabilir.

Amaç

Bu makalenin amacı, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkileşime olan katkısını ve sanat, kültür etkinliklerine katılım üzerindeki etkisini anlamak, tanıtmak ve değerlendirmektir. Mecburi karşılaşmalar, bireylerin günlük hayatlarının rutini içerisinde, kendiliğinden katılmak zorunda kaldığı sanatsal etkinlikler olarak tanımlanabilir ve bu etkinliklerin toplumsal etkileşimi nasıl teşvik ettiği ve kültürel deneyimi nasıl dönüştürdüğü merak konusudur. Bu makalede, mecburi karşılaşmalar bağlamında sanat ve kültür etkinliklerinin toplumsal etkileşime olan katkı potansiyelini de ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, mecburi karşılaşmaların insanların sanat ve kültüre eğilimlerini ve katılım oranlarını nasıl etkileyebileceği, toplumun farklı kesimlerini nasıl bir araya getirebileceği ve kültürel çeşitliliği ve katılımcılığı nasıl destekleyebileceğine ilişkin örnekler tanıtılmaya ve yöntemler önerilmeye çalışılmıştır.

Makalede, belediyelerin kent yönetimi ve planlaması bağlamında mecburi sanat karşılaşmaları düzenlemelerinin ve teşvik etmelerinin çıkarabileceği önemli sonuçların belirlenmesi amaçlanmıştır. Belediyelerin bu süreçteki rolü, politika ve düzenlemelerin etkisi, kamu alanlarının düzenlenmesi, sanat ve kültür etkinliklerine ulaşım kolaylığı sağlanmasının gereği gibi konular ele alınarak, toplumun sanat ve kültür etkinliklerine daha fazla katılımını sağlayacak, örnekler, stratejiler ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, mecburi karşılaşmaların sosyal etkisini ve katılımcılığı arttırmada sunduğu fırsatları vurgulayarak, sanat ve kültürün toplumsal etkileşimi teşvik etmek ve kültürel zenginliği daha geniş kitlelere ulaştırmak için belediyelerin ve diğer ilgili paydaşların iş birliğinin önemini vurgulayacaktır. Bu makale, sanat ve kültür alanında yapılan çalışmalara yeni bir bakış açısı getirerek, toplumun, kültür ve sanatsal etkinliklere daha aktif katılımını teşvik edebilmek ve kültürel mirasa ilişkin farkındalıklarını en üst seviyeye taşıyabilme amacıyla kaleme alınmıştır.

Yöntem

Çalışmada, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkilerini anlamak amacıyla literatür taraması yöntemi benimsenmiştir. İlk olarak, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkilerini incelemek için uygun bir konu belirlenmiştir; bu seçim, mevcut literatürdeki bilgilere dayanmıştır. Ardından, uygun veri kaynakları belirlenmiş ve bu kaynaklar, bilimsel makaleler, kitaplar, raporlar, konferans bildirileri ve diğer akademik kaynakları içermiştir. Literatür taraması için belirlenen veri kaynaklarına erişim sağlanmış ve anahtar kelimeler ve terimler kullanılarak mevcut literatür taranmıştır. Bu sürecin ardından, ilgili literatürdeki makaleler ve çalışmalar toplanmış ve mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkileri hakkında veri ve bilgi sağlamıştır. Toplanan literatür, içerik analizi ve sentez yöntemleriyle incelenmiş; ilgili konu başlıkları ve temalar belirlenmiş ve bu temaların çalışmanın amacına nasıl katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler, çalışmanın temel argümanlarını desteklemek ve tartışmak için kullanılmıştır.

Kamusal Alandan Mecburi Karşılaşmaların Tarihsel Gelişimi

Kamusal alanda mecburi karşılaşmaların tarihi çok daha eskilere gitmekle birlikte, Mısır medeniyetinin en belirgin sembollerinden biri olan Antik Mısır Piramitleri hem kamusal alanda hem de toplumsal düzeyde önemli birçok rol oynamış önemli örneklerdir. Piramitler, sadece dini ve politik yapılar olarak değillerdi, aynı zamanda Mısır toplumunun yapısı, düzeni ve kozmik inanışları üzerinde de derin bir etki yaratmışlardır. Bu piramitler, firavunların mezarları olarak inşa edilmiş büyük anıtlar olmaları yanında, firavunların tanrısal güçlerini ve toplumsal liderliğini iletiyorlardı, bu nedenle de kamusal alanda toplumsal düzenin ve otoritenin sembolü olarak görülüyorlardı. Bu yapılar, halk arasında firavunların tanrısal birer varlık olduğuna dair inançları güçlü biçimde pekiştirdi ve toplumsal hiyerarşiyi sağlamaya ve korumaya da yardımcı oldular.

Bu yapılarda yer alan duvar resimleri ve süslemeler, toplumun kolektif kimliğini ve inanışlarının birliğini yansıttılar. Piramitler, insanların birlikte çalışma gerekliliğini ve iş birliğini vurgulayarak kamusal alanda topluluk bilincinin inşasını da desteklediği de düşünebilir. Bu piramitlerin yapımında çalışan insanlar, mezarların yapımında yer alarak sanatsal teknikleri geliştirme fırsatı buldular, bu teknikler kültürel ve sanatsal miras olarak günümüze de etki etmeye devam etmektedir. Aynı zamanda piramitlerin içinde ve dışında yer alan heykeller, kabartmalar, resimler ve yazıtlar, sanatsal ifadenin bir parçası olarak toplumun estetik bilincini de beslemiştir. Antik Mısır

Piramitleri kamusal alanda toplumsal düzeni, firavunların tanrısal hükümdarlığını ve toplumsal birliği sembolize ederek önemli bir rol oynadılar. Bu yapılar, o günün şartlarına bağlı olarak hem toplumun kolektif kimliğini güçlendirdi hem de bireylerin sanattan etkilenmelerine ve ilham almalarına fırsatlar sundular.

Antik Yunan tapınakları da dini ve kültürel merasimlerin merkezi haline gelmişlerdi ve tanrılara, tanrıçalara adanmış kutsal alanlardı. İnsanların ibadet ve dua etme ritüellerini gerçekleştirmek için geldikleri yerlerdi. Kamusal alanda yer alan bu tapınaklar, topluluğun dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamalarının yanı sıra, insanları bir araya getirerek toplumsal bağlarını güçlendirdiler. Bu tapınaklar, özellikle büyük festivaller sırasında toplulukları bir araya getiren önemli mekanlardı ve bu festivaller yolu ile şehir devletlerinin çeşitli bölgelerinden gelen insanları bir araya getirerek kültürel alışverişi arttırdılar. Tapınaklar, insanların birbirleriyle etkileşim kurduğu, fikir alışverişi yaptığı ve toplumsal dayanışmalarını güçlendirdikleri yerler haline geldi. Yunan tapınakları, mimari zarafet ve estetikle dikkat çeken eserler olarak, inşa edildikleri dönemin estetik anlayışını yansıtarak toplumun kültürel gelişimine katkıda bulundular. Yüksek sütunlar, geometrik düzenlemeler ve zarif süslemeler, insanların güzellik anlayışını şekillendirdi ve bugüne getirdi denilebilir.

Bunların yanında, bu tapınaklar ve diğer tüm kamusal mekanlar, sanat ve kültürle ilgili etkinliklere ev sahipliği yaparak devlet adamlarının, şairlerin, filozofların ve sanatçıların bir araya gelip fikir alışverişi yaptığı yerler oldular. Bu durum, kamusal alanda entelektüel ve kültürel etkileşimin artmasına imkan sağlamış olmalıdır. Tapınaklar, Antik Yunan şehir devletlerinin ortak değerlerini ve toplumsal kimliğini yansıtarak, insanların aidiyet hissini güçlendirdiği ve toplumsal birlik duygusunu desteklediği de söylenebilir. Antik Yunan Tapınakları kamusal alanda dini ritüellerin merkezi olmalarının ötesinde, toplumun bir araya gelmesini, kültürel ve sanatsal gelişimi, sosyal iletişimi ve toplumsal birliği destekleyen önemli merkezler olma işlevleri gördüler. Bu tapınaklar, Antik Yunan toplumunun kültürel ve toplumsal dokusunun temel taşlarından biri olarak, günümüz mimari kültürüne de halen etki etmektedirler.

Rönesans Dönemi, sanatta büyük bir canlanmaya tanıklık etti ve sanatçıların bireysel yaratıcılığını ve becerilerini ön plana çıkardı. Bu dönemde sanatçılar, sadece dini, mitolojik ve toplumsal komular yerine kendi bakış açıları ve ifade biçimleri doğrultusunda eserler üretmeye başladılar. Kamusal alanlarda yaygınlaşan, bu bireysel yaratıcılık dalgası, toplumun estetik zevkinin gelişmesine katkıda bulundu ve sanatın çeşitlenmesine yol açtı. Rönesans Dönemi, bilimin, felsefenin ve insan düşüncesinin canlandığı bir dönemdi. Sanat, bu entelektüel gelişimi destekledi ve kamusal alanda fikirlerin serbestçe paylaşılmasına imkan sağladı. Sanat eserleri, mitoloji, tarih, bilim ve günlük yaşam gibi birçok konuda içgörü sunarak toplumsal bilincin artmasına da katkıda bulundu. Sanat eserleri, Rönesans Dönemi'nde bilgi ve eğitimin yayılmasında önemli bir roller üstlendi. Sanatçılar, mitoloji, matematik, astronomi ve diğer alanlarda çalışmalar yaparak topluma yeni perspektifler sunmayı amaçladılar.

Kamusal alanlarda, ortaya çıkan bu eserlerin sergilenmesi ve paylaşılması, halkın bilgi düzeyini artırdı ve eğitimin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağladı. Rönesans sanatçıları, toplumsal ve kültürel değişimi tetikleyen bir role sahipti. Rönesans Dönemi'nde sanat, yalnızca kilise veya soylu sınıf için değil, daha geniş bir kitle için de erişilebilir hale gelmiştir. Sanat eserleri, kamusal mekanlarda sergilenmeye başladı ve sıradan halkın sanata erişimini arttı ve bu durum toplumun kültürel zenginliğini arttırdı. Rönesans Dönemi kamusal alanda sanatın bireysel yaratıcılığın ön plana çıkmasını, toplumsal ve kültürel gelişimi desteklemesini, bilgi ve eğitimin yayılmasını, toplumsal değişimin inisiyatifini ve sanatın geniş kitlelere ulaşabilirliğini vurgulayan önemli bir dönem olarak bugüne de yön vermiştir.

“1600 ile 1850 yılları arasında fark edilir derecede modern bir sanat dünyasının ortaya çıkışı, filozof Jürgen Habermas tarafından tanımlandığı şekliyle 'kamusal alan'ın gelişiminin bir parçasını oluşturdu. Habermas, on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren, saray sanatının geleneksel olarak yaptığı gibi, hükümdarın ve soyluların gücünü somutlaştıran ve sergileyen "temsili kültür"den bir uzaklaşmaya tanık olduğunu savunuyor. Bunun yerini yeni bir kent kültürü, özel şahısların, yani tüccarlar ve hukukçular gibi haber ve fikir alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelen orta sınıf insanların oluşturduğu, yeni fikirlerin doğmasına yol açan 'burjuva kamusal alanı' aldı” (Openlearn, 2023).

Fransız Devrimi ile birlikte, devrimci ideolojilerin toplumun geniş kesimlerine ulaşması gerekliliği artmış bu durum bir anlamda, sanatının propaganda işlevinin oluşumunu tetiklemiştir. Bu şekilde gelişen sanat, ideolojileri kamusal alanda halka iletmek ve toplumu harekete geçirmek için etkili bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Broşürler, afişler, karikatürler ve diğer görsel malzemeler, devrimci mesajları yaymak ve halkı bunları desteklemeye yönlendirmek için kullanıldı. Fransız Devrimciler, sanat eserleri aracılığıyla monarşiyi ve aristokrasiyi eleştirmeye, eşitlik ve özgürlük değerlerini vurgulamaya ve halkı devrimin amacına dahil etmeye çalıştılar. Propagandaya yönelen sanatın, görsel iletişimin gücünü kullanarak karmaşık fikirleri basit ve etkili bir şekilde iletmeyi başararak, sanat alanında yeni bir dönemi başlatmıştır. Simgeler, semboller ve görsel imajlar,

halkın duygusal tepkilerini harekete geçirerek “devrimci” mesajların daha etkili bir şekilde yayılmasına yardımcı olmuştur.

Propaganda işlevli sanat, halkın toplumsal bilincini arttırarak ve siyasi gerçekleri anlamalarına yardımcı olarak, sanatsal bir dille üretilen tüm görsel malzemeler, halkın devrimin nedenlerini, hedeflerini ve sonuçlarını daha iyi anlamasına katkıda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, propaganda sanatının, halk arasında birlik ve dayanışma duygularını güçlendirmek için kullanıldığı söylenebilir. Fransız Devrimi ve propaganda işlevli sanatın, kamusal alanda devrimci ideolojilerin yayılmasında, toplumsal değişimin teşvik edilmesinde, görsel iletişim gücünün kullanılmasında, toplumsal katılımın artırılmasında, toplumsal bilincin oluşturulmasında ve toplumsal birliğin ve dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Sonraki dönemde, neredeyse kendinden sonraki tüm sanat hareketlerini etkileyen izlenimcilik akımı, sanatçıların doğrudan gözlem ve renk kullanımıyla şehir yaşamını ve toplumsal gelişmeleri yansıttığı bir dönemi temsil eder. Bu dönemde sanatçılar, modern yaşamın hareketliliğini, doğal ışığı ve renkleri resimleyerek, kamusal alanda sanat eserleri ürettir ve yine buralarda sergilediler. İzlenimciler; kent manzaraları, tren istasyonları, caddeler ve modern binalardaki şehir yaşamını resmederek, toplumun hızla değişen modern dünyasını yansıtmayı başardılar. İzlenimciler, sanatları aracılığıyla toplumun modernleşmesine katkıda bulunurken, kent manzaraları ve sosyal gelişmelerin resmedilmesi, toplumun endüstriyel ve teknolojik ilerlemesini yansıtarak modern dünyaya ayak uydurma süreçlerini desteklemiş oldular.

İzlenimciler, geleneksel resim anlayışları dışındaki renk ve ışık kullanımları ile izleyicilere, farklı ve özgün bir estetik deneyim sunmayı amaçlamışlardı. Bu yaklaşımları, toplumun estetik algısının değişmesine ve daha geniş bir yaratıcı anlayışın gelişmesine yol açmıştır. İzlenimciler, kent manzaraları ve modern yaşamın yansıttıkları resimler, ile toplumsal gözlemlerini ve eleştirilerini ifade ederek, sanatı daha geniş kitlelere ulaştırma amacındaydılar. Kent manzaraları ve gündelik yaşama dair konular, sanatı daha erişilebilir ve anlaşılır kılarak daha yoğun toplumsal katılımın yolunu açmıştır.

Sovyet Propaganda (Afiş) Sanatı, Sovyetler Birliği'nin komünist ideolojisini ve devrimci hedeflerini kamusal alanda teşvik etmek amacıyla 20. yüzyıl boyunca etkin biçimde kullanılmıştır. Bu türden sanat eserleri, toplumun kolektif bilincini ve komünist ideolojiye bağlılıklarını güçlendirmeyi hedeflemekteydi. Devrimci liderlerin ve ideolojinin sembollerini konu edinen afişler, resimler ve heykeller, halkın bu değerlere olan bağlılığını pekiştirmek için kamusal alanlara konmaktaydı. Sovyet Propaganda Sanatı, toplumu bir arada tutan kolektif kimliği güçlendirmek için kullanılarak, ideolojik bilinçlendirmeyi amaçlayarak toplumu politik ve toplumsal konularda yönlendirmeyi hedefledi. Bu sanat eserleri, devrimin ve sosyalizmin değerlerini vurgulayarak halkın bu ideallere yönelik anlayışını arttırmak için etkin biçimde kullanıldılar. Propaganda sanatı, devrimci mesajları ve hedefleri halka iletmek amacıyla kullanılarak; işçi sınıfının haklarını, sömürüye karşı mücadeleyi, eşitlik ve toplumsal adaleti teşvik edici temaları işleyerek toplumu devrimci harekete katılma noktasında etkilemeyi başarmıştır.

Yine 20. yüzyılda Naif sanat hareketleri gibi örnekleri olan “Halk Sanatı Hareketi”, bireylerin yaratıcılığını öne çıkaran ve sanatın elit gruplardan çok, herkes için erişilebilir olması gerektiğini savunan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket, sanatın sadece uzman sanatçılar tarafından değil, herkesin katkısıyla üretilebileceğini de vurgulayarak, bireylerin kendi ifadelerini özgürce dile getirmelerini teşvik etmiştir. Toplumsal çeşitliliği ve farklı toplulukların kimliklerini vurgulamayı amaçlayan bu hareket, farklı bireylere, kültürlere, topluluklara ve deneyimlere ait sanatsal ifadelerin kamusal alanda sergilenmesi ile toplumun sanatsal ve kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtmıştır. Halk Sanatı Hareketi, toplumsal sorunlara ve eşitsizliklere dikkat çekmeyi amaçlamıştır.

Kamusal alanda, bu hareket aracılığıyla sanat eserleriyle sosyal adaletsizlik, insan hakları ihlalleri ve çevre sorunları gibi konulara dikkat çekilerek toplumsal farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Sokak ressamlığı, grafiti, sokak tiyatrosu ve topluluk tabanlı sanatsal etkinlikler gibi faaliyetler, insanları sanatın bir parçası olmaya teşvik etmiştir. Halk Sanatı Hareketi, toplulukları bir araya getiren ve dayanışmayı destekleyen etkinlikler düzenledi. Topluluk tabanlı projeler, insanların birlikte çalışmalarını ve sanatsal ifadelerini kolektif olarak geliştirmelerini sağlamayı amaçlıyordu. Halk Sanatı Hareketi kamusal alanda bireysel yaratıcılığın ifadesini teşvik ederek toplumsal çeşitliliği vurgulamış, sanatın erişilebilirliğini artırdı, toplumsal sorunlara dikkat çekti, toplumsal katılımı teşvik etti ve topluluk ruhunu güçlendirdi. Bu hareket, sanatı daha demokratik, katılımcı ve toplumsal bir deneyim olarak ele almış ve kamusal alanda toplumsal bağları güçlendiren önemli bir rol oynamıştır.

20. yüzyıl “Sivil Haklar Hareketi Sanatı” ile ırk ayrımcılığına ve eşitsizliğe karşı mücadelede etkili bir araç olarak kullanıldı. Kamusal alanda sergilenen sanat eserleri, ırk, cinsiyet, renk ve köken gibi faktörlere dayalı ayrımcılığı eleştirdi ve insan haklarının evrenselliğini vurgulamayı amaçladı.

“Bu dönemde sanat dünyasına Pop Art ve Soyut Dışavurumcu akımlar hakimdi. Sanat hem bu hareketlerin ticari çekiciliği hem de 1950'lerden itibaren uygulanan sansür nedeniyle apolitik hale gelmişti. Bununla birlikte, Sivil Haklar Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla sanatçılar, eşitlik mücadelesi için aktivizm rolünü yorumlayan, tasvir eden ve üstlenen sanat yaratmak için yeniden canlandırıldı... Stilleri aştı, bu nedenle gerçekçi resimden asamblaja, minimalizme ve Pop Art'a kadar her şey çatısı altına alındı. Her bir sanatçı, fikirlerine ve sesine en uygun ortamı kullandı. Elbette bu bireysel sanatçılar içinde değişim için kolektif olarak çalışan gruplar da vardı.” (Medium, 2018).

Sivil Haklar Hareketi Sanatı, toplumsal değişimi teşvik ederek, eşitlik ve adalete yönelik bir farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Sanat eserleri, halkı sivil haklar mücadelesine katılmaya teşvik etmiş ve mevcut düzeni sorgulamaya yönlendirmek için çalışmıştır. Sanat eserleri, insanlara tarihsel bağlamı aktararak, sivil haklar hareketinin kökenlerini, hedeflerini ve etkilerini anlamalarına yardımcı olmuştur. Bu sanatsal eylemler, toplumun sıklıkla görmezden geldiği veya göz ardı ettiği sorunları gözler önüne sererek; polis şiddeti, ırkçılık ve ayrımcılık gibi meseleleri görsel olarak ifade ederek toplumun dikkatini bu sorunlara çekmeyi başarmıştır.

Sivil Haklar Hareketi Sanatı, semboller ve sembolik ifadeler kullanarak insanların duygusal bağ kurmalarını sağlamıştır. Kamusal alandaki sergilenen bu sanat, insanların mücadelede bir araya gelmelerini, desteklerini ifade etmelerini ve birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Sivil Haklar Hareketi Sanatı kamusal alanda eşitlik ve insan hakları mücadelesini destekleyerek toplumsal değişime öncülük etmeye dönüktü. Bu sanat eserleri, toplumu harekete geçirmeye, teşvik etmeye, sivil hakların evrenselliğini vurgulamaya, toplumsal bilinçlenmeyi sağlamaya ve insanların ifade özgürlüğünü kullandığı güçlü bir platform haline gelmesini sağlamak için üretilmiş ve sergilenmiştir.

Politik mesajların hızla yayılmasına ve toplumun bilinçlenmesine yardımcı olan Afiş Sanatı, özellikle 1960'lar ve 1970'lerde, protestoların ve sosyal hareketlerin önemli bir iletişim aracı olmuştur. Bu sırada üretilen ve sergilenen afişlerin görsel çekiciliği ve mesajları basitçe iletme başarısı, halkın ilgisini cezbetmiş ve konulara dikkat çekmiştir. Afişler, toplumsal hareketlerin tanıtımını yaparak insanları bu hareketlere dahil etmeye çalışmaktaydı. Örneğin, medeni haklar hareketi, feminizm, anti-savaş hareketi gibi çeşitli protesto hareketleri, bu dönemde üretilen afişler aracılığıyla kendi mesajlarını iletirken, kitlesel desteği ve katılımı sağlamıştır.

Afişler, sokak sanatının bir parçası olarak kamusal alanları ele geçirme ve topluma doğrudan mesajlar iletiminde önemli bir rol oynamışlardır. Özellikle dönemin gençleri, afişler aracılığıyla farklı bakış açılarına ve toplumsal sorunlara tanık edilerek bu konular hakkında, düşünmeye teşvik edilmeye çalışılmıştır. Afiş Sanatı, kamusal alanda politik mesajların hızla yayılmasına yardımcı olarak, toplumun bilinçlenmesini sağlamaya yöneliktir. Bu türden sanat eserleri, toplumsal hareketleri tanıtmayı, görsel ifade ve duygusal etki yaratmayı, toplumsal değişimi teşvik etmeyi önemli ölçüde başararak, kamusal alanı ele geçirmiş, toplumsal bilinci artırmış ve insanların toplumsal meselelere dair duyarlılık geliştirmelerini sağlamıştır.

1970'lerden günümüze değin varlıklarını sürdürmeyi başaran Sokak Sanatı ve Grafitti; sanatçılara, kendi bireysel ifadelerini özgürce dile getirebildiği bir platform sağlamıştır. Sanatçılar, kamusal alanlarda duvarlar, binalar, sokaklardaki yüzeyler üzerine sanatsal ifadelerini yansıtarak, kendi hikayelerini görselleştirdiler. Sokak Sanatı, kentsel mekanları dönüştürerek sıkıcı ve ruhsuz alanları renklendirmeyi amaçlamıştır. Grafitti ve sokak sanatıyla donatılan; duvarlar, sokaklar ve köprüler, kentsel peyzajı daha canlı ve ilgi çekici hale getirmenin yanında, toplumsal sorunlara dikkat çekmek ve çeşitli mesajlar iletmek için de etkili bir araç olarak kullanıldı. Sanatçılar, duvarlarda ve binaların yüzeylerinde toplumsal adalet, çevre sorunları, politika, eşitsizlik ve diğer önemli konuları ele alan eserler ürettirler. Sokak Sanatı, geleneksel galeri ve müze ortamlarının ötesinde, eserleri doğrudan halka sunarak bambaşka bir sanat platformu sağlamıştır.

Sokak sanatı ve grafitti, toplumsal diyalog ve tartışmalar için zeminler oluşturarak insanları düşünmeye teşvik etmeye, farklı yaşantıları görmelerine dönük ve toplumsal konularda daha geniş bir anlayışın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kamusal alanlarda sergilenen bu sanat eserleri, insanların günlük yaşamın bir parçası haline gelerek sanatın erişilebilirliğini artırarak bireysel ifadeyi kamusal alanda teşvik ederek, kentsel mekanların dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Günümüzde bu sanat hareketleri halen, toplumsal mesajların iletilmesini ve alternatif bir sanat platformlarının oluşturulmasını sağladı ve kentsel peyzajı zenginleştirerek, kamusal alanları daha etkileyici ve özgün hale getirmeye çalışmaktadır.

Toplumsal temsil ve cinsiyet rollerinin ayrıca farklı etnik kimliklerin yeniden tanımlanması hareketlerinin yaygınlaşması ile sanat eserleri; cinsiyet, ırk, cinsel yönelim ve kültürel çeşitlilik gibi konuları ele alarak toplumsal farkındalık yaratmayı amaçladılar. Kamusal alanlarda sergilenen sanat eserleri, toplumun, farklı bakış açılarına ve deneyimlere daha duyarlı olmasını hedefliyordu. Sanat, geleneksel cinsiyet rollerini sorgulayarak ve çeşitli kimliklerin temsilini sağlayarak insanların, çok yönlülüğünü vurgulamak niyetindeydi. Kamusal alanlarda

sergilenen sanat eserleri, insanların önyargılarına ve sınırlayıcı inançlara karşı daha eleştirel bir bakış açısı kazanmalarını sağlayan bir role büründürüldü.

Bu tür sanat eserleri, insan hakları ve eşitlik mesajlarını kamusal alanda vurgulayarak toplumun daha adil ve eşitlikçi bir dünya için harekete geçmesini istiyordu, ayrıca cinsiyet, ırk ve cinsel yönelim gibi konulardaki eşitsizliklere dikkat çekmeye çalıştılar ve ayrıca bu konularda değişim talep etmekteydiler. Kamusal alanda sergilenen eserler, insanları farklı perspektiflere açmaya ve kendilerini başkalarının yerine koymaya teşvik etti ve geleneksel normları sorgulayıp, insan hakları ve eşitlik mesajları iletmeye, empati ve anlayışı arttırmaya çalışmış ve toplumu daha kapsayıcı bir hal almıştır.

Günümüze gelindiğinde sanat, insanların çevre sorunlarına duyarlılığını artırmayı önceleyen bir döneme girdi, eserler insanların bu bağlamda bir perspektif geliştirmelerine yardımcı olmaya yönelik üretilmektedir. Kamusal alanda sergilenen çevre ve sürdürülebilirlik temalı sanat eserleri; su kirliliği, orman tahribi, iklim değişikliği gibi çevresel sorunlara dikkat çekerek, insanların bu konularda daha bilinçli olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Sanatçılar, sürdürülebilirliğin önemini vurgulayarak gelecek nesillerin kaynaklarını korumanın önemini anlatmaktalar. Kamusal alanda sergilenen eserler, sürdürülebilir yaşam tarzlarının teşvik edilmesine katkıda bulunarak toplumun geleceğe yönelik daha sorumlu bir yaklaşım benimsemesini desteklemeye çalışmaktadır.

Bu süreçte sanat eserleri, insanların çevre aktivizmine katılmalarını ve çevre konularında daha fazla farkındalık yaratmalarını hedeflemeye başladılar. Bu tür sanat eserleri, estetik açıdan çekici tasarımlar kullanarak insanları sanatsal bir deneyime davet etti. Estetik açıdan çekici olan eserler, insanların dikkatini çekerek çevre ve sürdürülebilirlik konularına daha fazla ilgi göstermelerini sağladı. Bu sanat eserleri, insanların çevre sorunlarına daha duyarlı bir şekilde yaklaşmalarını ve sürdürülebilirlik ilkesini benimsemelerini teşvik etmeyi günümüzde de sürdürmektedir.

1990'lardan başlayıp günümüze kadar gelen süreçte, gelişen teknoloji; dijital araçları geliştirip, yeni medya ve platformları yaratarak, yeni ve özgün ifade biçimleri üretmeyi mümkün kıldı. Kamusal alanda sergilenen bu tür sanat eserleri; interaktif enstalasyonlar, sanal gerçeklik deneyimleri, artırılmış gerçeklik projeleri gibi dijital araçların kullanımıyla dikkat çekici ve etkileyici deneyimler sunarak izleyicileri etkilemeyi sürdürmektedir. Kamusal alanda sergilenen eserler, insanların pasif izleyicilerden aktif katılımcılara dönüşmelerini teşvik etmektedir. Kamusal alanda izleyiciye sunulan interaktif enstalasyonlar, video mapping projeleri ve dijital duvar resimleri gibi eserler, mekanın dokusunu değiştirerek izleyicilere unutulmaz bir deneyim sunmaktadır. Dijital sanat eserleri, izleyicilerin etkileşim kurmasını, düşüncelerini ve yeni ifade biçimleriyle tanışmalarını sağladı. Bu sanat hareketi, geleneksel sanatın sınırlarını genişleterek yeni deneyimler sunma ve toplumsal konulara farklı bir perspektif getirme fırsatı vermektedir. Ayrıca gelişen teknoloji, kamusal alan tanımını da genişletmiştir,

“Bugün insanlar telefon veya İnternet aracılığıyla iletişim kurabilirler ve başkalarının ne düşündüğünü bir gazete editoryalini okuyarak veya yerel televizyon haberlerini izleyerek öğrenebilirler. Bu nedenle, bugünkü kamusal alan, mekânın ötesine geçer ve vatandaşların bilgi gönderip alabileceği iletişim kanallarını içerir. Bu iki yönlü iletişim akışı esastır: Örneğin, bir hükümet bilgi yayımlarsa ancak insanları dinlemezse kamusal bir alan var olmaz” (CommGAP, 2023).

Günümüzde, kamusal Sanat Projeleri, kentsel alanları dönüştürerek eskimiş, boş veya atıl kalmış alanları yeniden kullanıma sunmaya odaklanmıştır. Bu projeler, parklar, caddeler, meydanlar ve diğer kamusal alanları yeniden tasarlayarak toplumun bu alanları daha etkili ve kullanılabilir hale getirmesine katkıda bulunmaktadır. Kamusal Sanat, kentsel alanlara estetik ve görsel çekicilik kazandırmıştır bunu, büyük heykeller, çeşitli enstalasyonlar, renkli duvar resimleri ve diğer sanat eserleri, kentsel peyzajı daha ilgi çekici ve güzel hale getirerek insanların bu alanlara çekilmesini sağlamak için yapılmaktadır. Kamusal Sanat Projeleri, toplulukların kimliğini ve karakterini yansıtarak insanların bu alanlara daha fazla bağlanmasını sağladığı söylenebilir. Yerel semboller, tarihî figürler veya kültürel unsurların kullanılması, topluluk üyelerinin kendi geçmişleri ve kimlikleriyle daha derin bir bağ kurmalarına yardımcı olmaktadır. Kamusal Sanat, toplumun katılımını teşvik ederek insanları kamusal alanları kullanmaya davet etmektedir.

“Kamusallığın, halkın erişimine tercüme edilemeyen sosyal ve politik çağrışımları vardır. Geleneksel olarak, ‘kamusal sanat’ terimi, nesnenin kökenini, tarihini, yerini ve sosyal amacını içeren bir koşullar ailesine atıfta bulunur. Tüm bu koşullar, gelişen teknoloji, sekülerleşme, kültürel göç ve ekonomik yeniden yapılanma dünyasında anlamlarını değiştirmiştir. Yine de günümüzün halka açık sanat eserleri, orta çağ katedrali ve eski Meksika ve Latin Amerika uygarlıklarının duvar resimleri ve tapınak kalıntıları gibi geleneksel sanat biçimleriyle hala kavramsal bağlara sahiptir” (Hein, 1996: 1).

Etkileşimli enstalasyonlar veya sanat eserleri, insanların etkileşimde bulunmalarını, fotoğraf çekmelerini ve bu alanları ziyaret etmelerine yönelik çabalar içermektedir. Kamusal Sanat Projeleri, toplumsal hikayeleri ve tarihî anlatıları yansıtarak insanların bu alanlarda geçmişi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu projeler, bölgenin veya topluluğun tarihini, kültürünü ve deneyimlerini anlatarak kamusal alana anlam ve derinlik katmayı amaçlar. Kamusal Sanatın sağladığı mecburi karşılaşmalar, kentsel dönüşümle birlikte yenilikçi kullanım alanları yaratarak toplumun farklı aktivitelere katılmasını sağlamaktadır. Örneğin, açık hava tiyatroları, sokak pazarları, dans alanları gibi farklı etkinliklere yönelik alanların oluşturulması, mecburi sanat karşılaşmaları için işlevsel mekanların insanların kullanımına sunmaktadır. Kentsel Dönüşümde, Kamusal Sanat kamusal alanlarıyla estetik ve kullanılabilirlik anlayışını geliştirerek toplumun fiziksel çevresini daha iyi bir hale getirmeye dönük anlayışlar öncelen. Bu projeler, kentsel alanları canlandırdı, estetik değeri artırdı, topluluk kimliğini güçlendirdi, toplumsal etkileşimi teşvik etti, toplumsal hikayeleri anlattı, yenilikçi kullanım alanları yarattı demek mümkündür ve bunlar insanların kamusal alanlara daha fazla bağlanmalarını sağlamaktadır. Ancak Türkiye’de bu durum geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Küratör Fulya Erdemci’ye göre, “...halen Türkiye’deki sanat okullarında, kamusal alanda sanat ve söylemleri üzerine herhangi bir eğitim verilmemekte. Ayrıca, yaşadığımız kent ortamının ortaya koyduğu görsel ve kültürel yapıda da bilgi ve ilham verici örnekler yok denecek kadar kısıtlı. Tüm bunlar genç sanatçılara içsel bir direksiyon vermekten çok uzak” (Alat, 2020). Çalışmanın sonraki bölümünde, örnek alınması gereken, dünyadaki kimi örnek çalışmalar tanıtılmaya çalışılmıştır.

GÜNCEL ÖRNEKLER

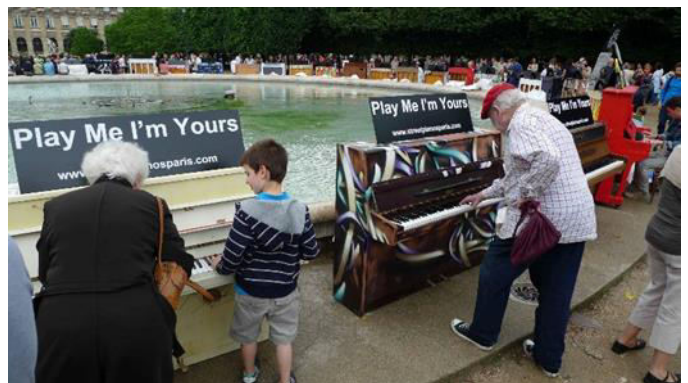
Subway Therapy (Metro Terapisi)

İlk olarak Amerika’da 2016 yılında düzenlenen seçim sonrasında gerçekleşen proje kapsamında, insanlar New York metro istasyonlarındaki duvarlara notlar ve mesajlar bırakarak duygularını ifade etmişlerdir. Bu etkinlik, insanların sanat ve ifade özgürlüğü aracılığıyla birbirleriyle etkileşim kurmasına olanak tanımış ve toplumsal dayanışmayı artırmaya çalışmıştır (Görsel 1).

“Subway Therapy, insanların gülümsemelerine ve streslerini azaltmaya yardımcı olmayı amaçlayan sürükleyici ve etkileşimli bir çalışmadır. Barışçıl ifade, canlılık ve çeşitliliğe sahip bir topluluğun parçası olmakla ilgilidir. Bazıları için bu, bağlantılar kurmak ve sohbet etmek için bir fırsattır. Diğerleri için ise dinlemenin ve empati kurmanın bir yoludur. Birçok farklı insan için birçok şey olabilir. Subway Therapy sadece bir masa ve iki sandalye ile başlamıştır. Katılımcılar, oturmak ve hakkında konuşmak istedikleri şey hakkında sohbet etmek için davet edildiler. 2016 seçimlerinden sonra, dünyanın her yerinden 50.000’den fazla kişinin düşüncelerini yansıtan projeye yapışkan notların eklenmesiyle gelişti. Subway Therapy, halen süregelen etkileşimli ve katılımcı bir kamusal çalışmadır. New York’ta, Amerika’nın çeşitli şehirlerinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde düzenli olarak olmayı sürdürmektedir” (Subway Therapy, 2023).

Görsel 1: Subway Therapy, 2016.

Görsel 2: Play Me, I'm Yours (Street Pianos), 2023.

Play Me, I'm Yours-Seninim Beni Çal (Street Pianos-Sokak Piyanoları)

Bu proje, 2008'den beri uluslararası turneye çıkan “Play Me, I'm Yours”, İngiliz sanatçı Luke Jerram'ın bir eseridir. Dünyanın farklı şehirlerinde sokaklara, herkesin çalmasına ve dinlemesine olanak sağlamak üzere piyanoların yerleştirilmesi fikrinden doğmuştur (Görsel 2). Bu etkinlik, insanların beklenmedik bir şekilde sanatla karşılaşmalarını ve bu etkinlikler aracılığıyla bir araya gelmelerini teşvik etmeye çalışmaktadır.

“Play Me, I'm Yours, halkı müzik ve görsel sanatlara duydukları sevgiyi paylaşımları için kentsel çevreyle etkileşime geçmeye ve harekete geçirmeye davet ediyor. Sokaklarda, halka açık parklarda, pazarlarda ve tren istasyonlarında bulunan piyanolar herkesin çalması ve eğlenmesi için mevcuttur. Yerel

sanatçılar ve topluluk grupları tarafından dekore edilen sokak piyanoları, alışveriş için bir yer ve insanların bağlantı kurması için bir fırsat yaratıyor. Play Me, I'm Yours fikri artık farklı kuruluşlar tarafından da tekrarlanarak küresel bir hareketin yaratılmasına yardımcı oldu ve Luke'un konseptini çağdaş kültüre yerleştirdi” (Street Pianos, 2023).

Art in Unexpected Places (Beklenmedik Yerlerde Sanat)

Londra'nın farklı bölgelerinde düzenlenen "Art in Unexpected Places" etkinlikleri, mecburi karşılaşmaları artırmayı hedefler. Şehrin dış mekanlarına yerleştirilen heykeller, enstalasyonlar ve sanatsal dokunuşlar, insanların günlük yaşamlarında sanatla karşılaşmalarını ve etkileşim kurmalarını sağlar (Görsel 3).

“Aspen Snowmass, canlı sanat ve kültür topluluğunun uzun tarihinden ilham alarak, ‘Beklenmeyen Mekanlarda Sanat’ programını oluşturdu. Bu program sayesinde sanatsal ifadenin hem dört dağımızda hem de kasabada etkinleştirilmesi amaçlandı. Dağdaki sanat enstalasyonları, kayak bileti ve kartlarında yer alan sanat eserleri, tesiste çeşitli noktalara yerleştirilen eserler ve programın tarihini belgeleyen bir dizi kitap aracılığıyla, Beklenmeyen Mekanlarda Sanat, sohbetlere ve beklenmedik keşif anlarına yol açıyor. 2005 yılında, Aspen Kayak Şirketi ve Aspen Sanat Müzesi, çağdaş sanatı yenilikçi yollarla ve beklenmedik yerlerde daha geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla iş birliği yapmaya başladılar ve hatta en az muhtemel konukları bile dahil etmeyi hedeflediler. 2017 yılında sanatçı Paula Crown, programı yönetmek üzere devreye girdi ve "Birlikte Tek Başına" sergisiyle başladı” (Art in Unexpected Places, 2023).

Görsel 4: Culture Nights, 2006.

Görsel 3: Art in Unexpected Places, 2023.

Culture Nights-Kültür Geceleri

İrlanda'da Dublin gibi şehirlerde düzenlenen "Culture Nights" etkinlikleri, sanat ve kültür kuruluşları tarafından gerçekleştirilen açık hava etkinlikleri ve sergilerdir. Bu etkinliklerde insanlar, şehrin farklı bölgelerinde sanat ve kültürle dolu bir gece geçirmektedirler. 2022'de 1.700 Kültür Gecesi etkinliğine 742.000 kişi katılmıştır (Görsel 4).

On yılı aşkın bir süre önce, Dublin Belediyesi, daha fazla insanı kendi bölgelerinde kültürü deneyimlemeye teşvik etmek ve genellikle halkın erişemeyeceği alanlar açarak bu teklife bir heyecan havası katmak istiyordu. Bu nedenle 2006'da Dublin'de pilot bir 'Kültür Gecesi' düzenledi ve o zamandan beri büyük bir ulusal yıllık etkinliğe dönüştü. Eylül ayında tek bir gecede, İrlanda genelinde kültür, yaratıcılık ve sanatı kutlayan mesai dışı etkinliklerle Kültür Gecesi düzenlenir. Ulusal Kültür Kurumları da dahil olmak üzere her şekil ve büyüklükteki kültürel organizasyonlar ve mekanlar açıktır. Eşsiz etkinlikler ve çalıştaylar programlanır ve her şey ücretsizdir, büyük bir gönüllü grubu ve fon sağlayıcılar ile ortakların desteğiyle sağlanır. 2017'de Kültür Gecesi, İrlanda'da spor kulüpleri, kütüphaneler, atölyeler, kiliseler ve açık hava alanları dahil olmak üzere 1.400 mekanda açık hava konserleri ve sokak gösterilerinin yanı sıra müze ve galeri programlarına kadar uzanan 3.000 etkinlikten oluşuyordu. Ana organizatörler Kültür, Miras Bakanlığı ve Gaeltacht, Dublin Belediye Meclisi ve Sanat Ofisi'dir. Bunların yanı sıra çok daha geniş bir sayıda Devlet daireleri de bulunmaktadır (Culture Nights, 2023).

Görsel 5: MURAL festival, 2023

MURAL festival

Kanada'nın Montreal gibi şehirlerinde, boş duvarları renklendirmek ve şehre sanatsal bir dokunuş katmak için sanatçılar tarafından duvar resmi festivalleri düzenlenmektedir. Bu festivallerde sanat, sokaklara taşınmaya ve insanların günlük yaşamlarında, rastgele bir şekilde eserlerle etkileşimde bulunmaları amaçlanmaktadır (Görsel 5).

“2012 yılında MURAL festivali, kent sanatını demokratikleştirme misyonuyla sahneye çıktı. MURAL, Saint-Laurent Bulvarı'nın merkez şeridi çevresinde 80'den fazla duvar resmi ve enstalasyon yaratan yıldız uluslararası bir sanatçı portföyü ile her yıl milyonlarca insanı bir araya getiren devasa, benzersiz bir uluslararası sanat kutlamasına dönüştü. Festival boyunca ziyaretçiler, dans partileri, yemek kamyonu buluşmaları ve bu vesileyle trafiğe kapatılan sokakta eğlence de dahil olmak üzere üç gün boyunca o yılki sanatçı mahsulünü canlı olarak görebilirler” (Tousignant, 2023).

Art Flash Mobs

Sanat Flaş Mobs, bireylerin kamusal alanda spontane veya örgütlenmiş bir şekilde bir araya gelerek sanatsal eylemler yaratmak veya sergilemek için bir araya geldiği anlık topluluk etkinlikleridir. Bu eylemler dans, müzik, tiyatro, görsel sanatlar, şiir ve daha pek çok sanatsal ifadeyi içerebilmektedir (Görsel 6). Flaş Mob etkinlikleri genellikle önceden prova yapmış veya eylemlerin koordinesinde bulunmuş katılımcıları içerir ve çevredekiler için rastgele bir olaymış gibi görünecek şekilde düzenlenirler. Flaş Mob kavramı, 2000'lerin başlarında sosyal deney ve sanatsal ifade biçimi olarak ortaya çıktı. Flaş Moblar, genellikle katılımcıları, izleyicileri şaşırtmayı ve etkilemeyi amaçlar, sıkça sahneleyenler ile seyirciler arasındaki sınırları belirsizleştirir. Bu etkinlikler parklar, meydanlar, alışveriş merkezleri, tren istasyonları ve diğer yoğun yerler gibi çeşitli kamusal alanlarda gerçekleştirilebilirler.

“17 Haziran 2003 günü saat 19.27'de 100'den fazla kişi Manhattan'daki Macy's mağazasının ev mobilyası bölümünde toplandı. 10.000 dolarlık bir halıyı çevrelediler ve satış görevlilerine, paylaştıkları özgür aşk komünü için bir "aşk halısı" satın almak istediklerini bildirdiler. Tam on dakika sonra kalabalık dağıldı... O zamandan beri "flash mob" terimi, bir kamusal alanda görünüşte kendiliğinden olan herhangi bir gösteri veya performans için her şeyi kapsayan bir hale geldi. En yaygın olanları, 2000'li yılların sonlarında alışveriş merkezlerinde, meydanlarda, tren istasyonlarında ve hatta cezaevlerinde patlak veren flash mob danslarıdır. Bir sıcak nokta, flaş mob'un mobil iletişime olan güvenini akıllıca kullanan 2009 T-Mobile Dance reklamıyla flaş mobbing tarihinde ölümsüzleştirilen Londra Liverpool Street İstasyonu'yu” (Pollard, 2022).

Görsel 6: Zaman İçinde Dans Eden Kulüp Çetesi Flash Mob, Goodwood Hız Festivali, 2019.

Random Acts of Culture-Rastgele Kültür Eylemleri

Amerika'daki Knight Foundation tarafından düzenlenen "Random Acts of Culture" etkinlikleri, insanların günlük yaşamlarında beklenmedik bir şekilde sanatla karşılaşmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Örneğin, alışveriş merkezlerinde veya havaalanlarında aniden bir koronun şarkı söylemesi veya bir dans gösterisi düzenlenmesi gibi etkinlikler insanları sanatla beklenmedik bir biçimde buluşturur. Sanatçıların veya yaratıcı bireylerin günlük ortamlarda doğaçlama veya beklenmedik sanatsal ifade gösterileriyle halkı şaşırttığı ve ilgisini çektiği etkinlikler düzenlenmektedir. Bu eylemler müzik performanslarını, dans rutinlerini, tiyatro sahnelerini, şiir okumalarını (Görsel 7), görsel sanat gösterilerini ve daha fazlasını içerebilmektedir (Random Acts of Culture, 2023).

Görsel 7: Random Acts of Culture, 2015.

Görsel 8: CURA – Urban Art Circuit, 2017.

CURA – Urban Art Circuit

Brezilya'da düzenlenen çok sayıda açık alan sanat festivali bulunmaktadır. Bular genellikle, şehir merkezlerinde sanat eserlerinin sergilendiği büyük açık hava festivalleridir. Bu festivaller, insanları sanatla etkileşime geçmeye ve sokaklarda sanatsal bir sergi keyfi yaşamaya teşvik eder (Görsel 8). CURA – Urban Art Circuit ile ilgili tanıtım şöyledir;

“Şehir merkezindeki dört binanın kör taraflarında yer alan dört büyük ölçekli duvar resminin yer aldığı Festival, Belo Horizonte'nin manzarasını dönüştürmeyi, şehir sanatının şehirdeki yörüngesini kurtarmayı ve ülkedeki mevcut boyutunu ve gücünü fark etmeyi amaçlıyor... Festivalde ayrıca sanat üzerine tartışma panelleri, partiler, sanat pazarı, film gösterimleri ve Belo Horizonte duvar resimlerinin rehberli turu ile kapsamlı bir kültürel program da yer aldı” (Cura, 2017).

Pop-up Art Exhibitions-Beklenmedik Sergiler

Çeşitli ülkelerde düzenlenen "Pop-up Art Exhibitions", beklenmedik zamanlarda ve yerlerde açılan geçici sergilerdir. Bu sergiler, sanat eserlerini şehrin farklı noktalarında sergileyerek insanların sanatla karşılaşmalarını teşvik etmeye odaklıdır (Görsel 9)..

“Montreal'de bir dizi pop-up sanat sergisine ve canlı müzik etkinliğine ev sahipliği yapacak... Etkinlikler, yalnızca eyaletin önde gelen yeni sanatçılarından bazılarında bir platform sağlamak için değil, aynı zamanda sevdikleri işi yaparak hayatlarını daha iyi kazanabilmeleri için sanatçılara koçluk yapmak için oluşturuldu. Bu etkinlikler ücretsiz ve halka açıktır” (What the Pop!, 2021).

Görsel 9: Pop-up Art Exhibitions, 2012.

Bu örnekler, mecburi karşılaşmaların sanat ve kültür etkinliklerine olan katkısını destekleyen farklı uygulamaları göstermektedir ve insanların sanatla daha sık ve beklenmedik bir şekilde etkileşim kurmalarını teşvik etmek için yapılmaktadırlar.

KAMUSAL KARŞILAŞMA ALANLARI

Sıradan anları unutulmaz kılabilecek ve günlük yaşamı beklenmedik bir sanat deneyimiyle buluşturabilecek pek çok mekan bulunmaktadır. Estetik zevkleri besleyecek, ruhlarımızı tatmin edecek ve günlük rutinleri renklendirebilecek, bazı kamusal alanları ve sunabilecekleri imkanları ele almak gerekir.

Metro: Bir yolcunun metro beklerken ya da vasıtaya binerken, istasyonda sergilenen sanat eserlerini görmesi, ona beklenmedik bir şekilde sanatla temas etme imkanı sağlayan bir deneyim olabilir. Bu deneyim, kişinin normalde sergiye gitmeyi düşünmediği veya fırsat bulamadığı bir zaman diliminde sanatla karşılaşma fırsatı sağlamış olacaktır.

Hastane: Bu ortamlar genellikle tedavi sürecinin stresli, endişe verici ve sıkıcı olabileceği yerlerdir. Hastalar genellikle sağlık durumlarına odaklanmak zorunda olduklarından, ruhsal ve zihinsel açıdan olumsuz etkilenebilmektedirler. Ancak, hastanede düzenlenen sanat sergileri, müzik dinletileri gibi etkinlikler, hastaların bu monotonluğun içinde bile duygusal ve zihinsel durumlarını, olumlu yönde etkileyebilir. Aynı zamanda, hastanenin soğuk ve negatif ortamına bir tür samimiyet ve sıcaklık getirerek, hasta-merkezli bir yaklaşımı yansıtabilir. Bu tür etkinlikler hastaların tedavi sürecine daha pozitif bir perspektif kazandırabilir, onların moral ve motivasyonlarını artırabilir.

Havalimanı: Bu mekanlar genellikle yolcuların beklemek zorunda kaldığı yerlerdir ve bu bekleme süreci sıkıcı ve monoton olabilir. Yolcular, uçuşlarını beklerken zaman geçirmek için bir şeyler ararlar. Bu noktada, havalimanları sanat eserlerini sergileyerek, yolcuların bekleme süreçlerini daha keyifli ve anlamlı hale getirebilirler. Yolcular, uçuşunu beklerken sergiyi görür ve bu eserleri görmeden geçme şansı yoktur. Bu da katılımın gönüllü değil, beklenmedik bir şekilde gerçekleştiği anlamına gelir. Bu tür etkinlikler, yolcuların beklemeyle ilgili stresi hafifletebilir, zihinsel uyanıklığı ve daha da önemlisi sanata ilgiyi artırabilir.

Şehirlerarası Otobüs: Bu yolculuklar genellikle uzun ve monoton olmaktadır. Yolcular, yolculuk sırasında zaman geçirmek ve sıkılmamak için farklı aktiviteler arayabilirler. Bu noktada, otobüs içinde sergilenen sanat eserleri, örneğin dijital sanat dergileri gibi etkinlikler, bu kimselerin yolculuklarını daha keyifli ve anlamlı hale getirebilir. Bu etkileşim, beklenmedik bir şekilde sanatla temas kurmalarına ve bu sanat eserlerine karşı bir anlam ve değer atfetmelerine yol açabilir. Otobüs yolculuğunun monotonluğu içinde böyle bir sanatsal deneyim yaşamak, yolcuya estetik bir deneyim sunar ve yaratıcı düşünceleri teşvik edebilir.

Alışveriş Merkezi: Alışveriş merkezleri genellikle yoğunlukla ziyaret edilen ve çeşitli aktivitelerin sunulduğu mekanlardır. Bu tür bir mekanlarda, rastlantıya izin veren sergi alanları veya sanat galerilerinde, sanatsal etkinlikler sunulması, insanların alışveriş merkezlerini daha zengin bir deneyim sunan mekanlar olarak algılamalarını sağlayabilir. Bu tür bir deneyim, kişinin düşünce ve duygusal durumunu olumlu yönde etkileyebilir. Sanat eserleri estetik duyguları harekete geçirebilir, yaratıcı düşünceleri teşvik edebilir ve insanın zihnini zenginleştirebilir. Alışveriş merkezinde beklenmedik bir şekilde sanatla karşılaşmak, kişinin günlük rutinini sıra dışı bir deneyimle renklendirebilir.

Devlet Kurumları: Resmi işlemler ve kamu hizmetleri için ziyaret edilen yerlerdir. İnsanlar bu tür kurumlara evrak işleri, başvurular, danışma gibi nedenlerle giderler. Bu tür ziyaretler, genellikle formalite işlemlerine dayalıdır ve insanların akıllarında yoğun ve stresli bir deneyim olarak kalabilir. Ancak, devlet kurumlarında sanat eserlerinin ve etkinliklerinin sergilenmesi, bu rutin ziyaretleri daha anlamlı ve olumlu bir hale dönüştürebilir. Bu tür bir deneyim, kişinin ruh halini ve zihinsel durumunu olumlu yönde etkileyebilir. Sanat eserleri estetik zevki harekete geçirebilir, sıkıcı bekleme süreçlerini renklendirebilir ve insanların zihinsel farkındalıklarını artırabilir. Ayrıca, sergi alanları ve sanat eserleri, örneğin belediye binasını daha davetkâr bir ortam haline getirebilir ve bu da vatandaşların devlet kurumlarına daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Üniversite Kampüsü: Üniversite kampüsleri, öğrencilerin eğitim aldıkları, sosyal etkinliklerde buldukları ve çeşitli faaliyetlerin gerçekleştikleri yerlerdir. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin akademik ve genel gelişimleri için önemlidir. Kampüs içinde düzenlenen sanat etkinlikleri ve sergiler öğrencilere farklı bir bakış açısı kazandırabilir ve sanatsal deneyimler sunabilir. Bu deneyim, öğrencinin yaratıcılığını teşvik edebilir, estetik zevkini geliştirebilir ve sanatın eğitim ve öğrenme deneyimindeki rolünü vurgulayabilir. Sanat eserleri, öğrencinin düşünsel ve duygusal gelişimine katkı sağlayabilir ve onları özgün şekillerde düşünmeye teşvik edebilir.

Tren İstasyonu: Bu mekanlar, seyahat eden insanların; bekleme ve aktarma yaptıkları yani yolculuk ettikleri yerlerdir. Trenlerin kalkma ve varma saatlerini beklerken, insanlar genellikle sıkıcı ve monoton bir bekleme süreci geçirirler. Bu tür bekleme zamanları, sanatsal deneyimlerle zenginleştirilebilir ve insanların seyahat deneyimini daha keyifli hale getirebilir. Yolcu, sergi alanlarında veya duvarlarda sergilenen sanat eserlerine ilgi duyabilir veya etkilenebilir. Bu etkileşim, bu kimselerin beklenmedik bir şekilde sanatla temas kurmasına ve eserleri daha derinlemesine anlamlandırmasına yardımcı olabilir.

Kamusal Parklar: Bu parklar, insanların dinlenmek, doğayla iç içe olmak, fiziksel aktivitelerde bulunmak ve sosyalleşmek için tercih ettiği alanlardır. Parklar genellikle doğal güzellikleriyle ünlüdür ve insanlara açık hava etkinlikleri için mükemmel bir mekan olurlar. Açık hava sanat etkinlikleri de bu parklarda düzenlenerek insanlara farklı bir deneyim yaşatmayı amaçlar. Bir kişi kamusal parkta yürüyüş yaparken, birdenbire açık hava sanat etkinliklerine rast gelebilir. Bu etkinlikler, açık hava sergileri, canlı performanslar, sokak sanatçıları veya diğer sanatsal etkinlikler olabilir. Kişi, bu etkinlikleri fark ederek etrafındaki atmosferi daha da zenginleştirilebilir ve yürüyüşünü sanatsal bir deneyime dönüştürebilir.

Kafe ve Restoranlar: Bu mekanlar, yemek yemenin ötesinde sosyal etkileşimlerin kurulduğu, dinlenmenin gerçekleştiği ve keyifli zamanlar geçirilen yerlerdir. Bu tür mekanlar, sadece lezzetli yemekleri sunmakla kalmaz, aynı zamanda ambiyansları ve dekorasyonlarıyla da dikkat çekerler. Mekanların duvarlarında, raflarında veya sergi alanlarında sergilenen sanat eserleri, bu mekanların atmosferini zenginleştiren ve misafirlerin deneyimini artıran unsurlardır. Dekor olmayan nitelikli sanat eserlerinin mekanın bir parçası olarak sergilenmesi, kişilerin ruh hallerini ve zihinsel durumlarını olumlu yönde etkileyebilir. Böylesi bir mekanda sanat, estetik zevk uyandırabilir, duygusal tepkileri harekete geçirebilir ve yaratıcılığı teşvik edebilir. Kafe veya restorandaki sanat eserleri, misafirlerin mekanla daha derin bir bağ kurmalarına ve unutulmaz bir deneyim yaşamalarına yardımcı olabilir.

Toplu Taşıma Araçları: Bunlar, insanların günlük yaşamlarında sıkça kullandıkları ve işe, okula veya diğer yerlere gitmek için tercih ettikleri taşıma yöntemlerindedir. Bu araçlar bir anlamda, genellikle yolcuların rahatça seyahat ettikleri ve durağa varana kadar zaman geçirdikleri hareketli ve sosyal mekanlardır. Bu noktada, araç içinde sergilenen sanat eserleri, yolcuların seyahatlerini daha keyifli ve anlamlı hale getirmeyi amaçlayabilir. Kişi, araç içinde sergilenen sanat eserlerine karşı ilgi duyabilir veya etkilenebilir. Bu etkileşim, kişinin seyahati sırasında sanatla rastlantısal ve mecburi olarak doğrudan temas kurmasına ve eserleri daha derinlemesine inceleme fırsatı bulmasına yardımcı olabilir.

Kütüphaneler: Buralar bilgiye erişim, öğrenme ve okuma amacıyla kullanılan önemli mekanlardır. Kütüphaneler sadece kitapların bulunduğu yerler olmakla sınırlı değildir, aynı zamanda kültürel etkinliklerin, sergilerin ve etkileşimli deneyimlerin de yaşandığı yerlerdir. Bu tür etkinlikler, insanların kütüphaneleri ziyaretlerini daha zengin ve anlamlı hale getirmeyi amaçlar. Bir kişinin konferans ya da seminere katılmak üzere konferans salonuna girerken, salonun duvarlarında ve koridorlarında sergilenen sanat eserlerini görmesi ve bu etkinliğe rastlantısal olarak katılması anlamına gelir. Bir kişi kütüphaneye gitmek için yolculuk yaparken, kütüphane duvarlarında sergilenen sanat eserlerini fark edebilir. Bu eserler, kişinin dikkatini çekebilir ve kütüphane ziyaretini sadece kitap arama amacıyla gitmekten çıkararak daha zengin bir deneyime dönüştürebilir. Aynı zamanda, kişi belki de normalde sanat galerilerine gitme fırsatı bulamayacağı bir zamanda sanatla temas etme şansını elde etmiş olabilir.

Alt Geçitler: Genellikle trafik yollarının altından geçerek yaya geçişleri için güvenli ortam sağlayan yapılar olarak kullanılan yerlerdir. Bu alanlar, yaya trafiğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılırken, aynı zamanda çeşitli etkinliklerin de düzenlenebileceği mekanlar olabilirler. Alt geçitlerin duvarları veya sergi alanları, sanat eserlerini

geçici olarak sergilemek için kullanılabilir ve böylece geçen insanlara beklenmedik bir sanatsal deneyim sunulabilirler. Sanat eserlerinin alt geçitlerde sergilenmesi, geçen insanların günlük rutinlerine beklenmedik bir anlam katabilir, estetik yaşantı sağlarken, kültürel etkileşimleri artırabilir. Alt geçitlerin yoğun geçiş trafiği nedeniyle farklı birçok insanın bu sanat eserlerini görmesi, sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir.

Günlük yaşamın sıradan anlarında, beklenmedik ve keyifli sanatsal deneyimlerle karşılaşma fırsatı, yaşamın monotonluğunu renklendirebilir ve estetik zevkimizi besleyebilir. İşte bu bağlamda, alt geçitten geçerken veya toplu taşıma aracına binerken rastlantısal olarak keşfedilen kentsel sanat etkinlikleri, bireyleri mecburi bir şekilde sanatın içine çekerken, günlük rutini anlam dolu bir deneyime dönüştürme potansiyelini barındırır. Bu deneyimler, beklenmeyen anların içindeki sanatsal dokunuşları ve insanların yaşamın olağan akışını yarıda keserek sanatla temas etmelerini içermektedir, bu örnekleri daha da arttırmak mümkündür.

FARKLI DİSİPLİNLERE OLASI KATKILARI

Sosyoloji

Sosyoloji disiplini, toplumun yapıları, ilişkileri ve davranışları üzerine odaklanan bir alandır. Bu bağlamda, sanat etkinliklerine mecburi olarak katılmanın sosyal etkileri ve toplumsal entegrasyon üzerindeki etkileri üzerine araştırmalar yapılabileceğini söyleyebiliriz. Kamusal mekanlarda düzenlenen sanat etkinlikleri, farklı sosyal grupların bireylerini bir araya getirebilir.

Sosyoloji, içinde yaşadığımız ve yaşamlarımızı şekillendiren sosyal dünyayı görmenin ve anlamının özgün ve aydınlatıcı bir yolunu sunar. Sosyoloji, toplumsal hayata dair daha derin, daha aydınlatıcı ve meydan okuyan anlayışlar sağlamak için normal, doğal kabul edilen gerçeklik görüşlerinin ötesine bakar. Sosyoloji, özel analitik bakış açısı, sosyal teoriler ve araştırma yöntemleri aracılığıyla hem yaşamlarımızı hem de insanlık tarihini derinden şekillendiren insan sosyal ilişkileri, kültürleri ve kurumları hakkındaki farkındalığımızı ve analizimizi genişleten bir disiplindir (Sociology, 2023).

Bu nedenle, insanlara, farklı arka planlardan gelen kişilerle etkileşimde bulunma imkanı sunma potansiyeline sahip olan mecburi sanat karşılaşmaları sosyoloji ile doğrudan ilgilidir. Örneğin, bir kişi bir sanat etkinliğine katıldığında, etkinlik sırasında veya sonrasında diğer katılımcılarla sohbet etme, düşünceleri paylaşma veya nesne, kişi ve durumlara farklı perspektiflerden bakarak hoşgörü geliştirme fırsatına sahip olabilir. Bu tür etkileşimler, toplumsal dayanışma ve hoşgörünün güçlenmesine katkıda bulunabilir. Farklı sosyal gruplar arasında etkileşim, önyargıları azaltabilir, insanların daha iyi anlaşmalarını sağlayabilir ve toplumun daha bütünleşik bir yapıya kavuşmasına yardımcı olabilir.

Kültürel Antropoloji

Kültürel antropoloji, insan gruplarının kültürlerini ve toplumsal davranışlarını anlamaya yönelik bir disiplindir.

“Antropoloji, insanların ve onların geçmişteki ve günümüzdeki yaşamın kültürel, sosyal, biyolojik ve çevresel yönlerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Kültürel antropoloji, daha geniş antropoloji alanındaki dört çalışma alanından biridir (arkeoloji, fiziksel veya biyolojik antropoloji ve diğer üçü dilbilimdir). Kültürel antropologlar, kültür ve insanların inançları, uygulamaları ve insan gruplarının bilişsel ve sosyal organizasyonu çalışmalarında uzmanlaşmıştır. Kültürel antropologlar, ortak bir kültürel sistemi paylaşan insanların çevrelerindeki fiziksel ve sosyal dünyayı nasıl organize edip şekillendirdiklerini ve bu fikirler, davranışlar ve fiziksel çevreler tarafından nasıl şekillendirildiklerini inceler” (Cultural Anthropology, 2023).

Bu bağlamda, kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserlerinin farklı kültürler arasında etkileşimi nasıl teşvik ettiği konusu Kültürel Antropoloji için önemli bir çalışma alanı olmalıdır. Kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, farklı kültürlerin estetik ifadelerini ve değerlerini görsel bir şekilde ifade edebilir. Bir kişi, farklı bir kültüre ait sanat eserleriyle karşılaştığında, bu eserler aracılığıyla o kültürün estetik anlayışını, sembollerini, geleneklerini ve düşünce tarzını daha yakından inceleme fırsatı bulur. Bu tür etkileşimler, kültürel hoşgörüyü artırabilir. Kişi, farklı kültürlerin sanatsal ifadeleri sayesinde kendi bakış açısını genişletebilir, farklı düşünce tarzlarını anlayabilir ve başkalarının perspektifini daha iyi takdir edebilir.

Bu da farklı kültürler arasındaki anlayışı ve iletişimi güçlendirebilir. Aynı zamanda, kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bölgelerde kültürel çeşitliliği zenginleştirir. Bu tür sanat etkinlikleri, farklı kültürel grupların kimliklerini ve ifadelerini korumalarına yardımcı olabilirken, aynı zamanda bu gruplar arasındaki etkileşimi ve kültürel alışverişi teşvik edebilir. Kültürel antropoloji açısından, bu tür etkinliklerin kültürel çeşitliliği ve kültürel anlayışı nasıl şekillendirdiği ve etkilediği araştırılabilir. Alan çalışmaları,

katılımcı gözlemler veya etnografik araştırmalar, farklı kùltürlerin sanatsal ifadeleri aracılığıyla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimin toplumsal dinamiklere nasıl yansıdağını daha derinlemesine inceleyebilir.

Kentsel Planlama ve Tasarım

Kentsel planlama ve tasarım, şehirlerin fiziksel ve sosyal yapısını yönetmeyi amaçlayan bir disiplindir. Bu bağlamda, kamusal mekanlarda düzenlenen sanat etkinliklerinin kent yaşamına nasıl katkı sağladığı oldukça önemlidir. Sanat etkinlikleri, kent peyzajında estetik ve kùltürel değeri artırabilir. Kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, çevreyi güzelleştirebilir, sokakları canlandırabilir ve şehirde gezinirken insanlara hoş bir deneyim sunabilir. Bu, kent sakinlerinin günlük yaşamlarını daha keyifli hale getirebilir. Aynı zamanda, sanat etkinlikleri kamusal mekanları daha etkileşimli ve topluluk odaklı hale getirebilir. Örneğin, sokak sanatçılarının interaktif enstalasyonları veya sokak performansları, insanların kentsel mekanlarda bir araya gelmelerini teşvik edebilir.

Bu tür etkinlikler, topluluk bağlarını güçlendirebilir, insanları bir araya getirebilir ve sosyal etkileşimi artırabilir. Sanat etkinlikleri aynı zamanda kentsel mekanların kimliğini ve karakterini vurgulayabilir. Bir şehirde düzenlenen sanat festivalleri veya sokak sergileri, o şehrin kùltürel zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtabilir. Bu da şehirlerin özgün ve tanınabilir bir kimliğe sahip olmalarına katkı sağlayabilir. Kentsel planlama ve tasarım açısından, kamusal mekanlarda düzenlenen sanat etkinliklerinin şehir yaşamına etkileri, şehir planlamacılarının ve tasarımcılarının göz önünde bulundurması gereken önemli bir faktördür. Bu tür etkinliklerin şehir sakinlerinin yaşam kalitesini nasıl artırabileceği, topluluk bağlarını nasıl güçlendirebileceği ve kent peyzajını nasıl şekillendirebileceği araştırılabilir.

Eğitim Bilimleri

Eğitim bilimleri, öğrenme süreçlerini anlamak, geliştirmek ve optimize etmek amacıyla çalışan bir disiplindir. Kamusal alanda mecburi olarak gerçekteşen sanatsal etkinliklerin, eğitim alanına nasıl katkı sağladığını incelemek oldukça ilginç bir araştırma konusudur. Sanat etkinliklerine katılan bireylerin yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerilerinin nasıl geliştiği konusu, eğitim bilimleri açısından büyük önem taşır. Sanat etkinlikleri, bireyleri farklı bakış açılara yönlendirebilir, hayal gücünü teşvik edebilir ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirebilir. Özellikle sanatın yaratıcı ve ifadeci yönleri, bireylerin kendi düşüncelerini ifade etme ve farklı çözüm yolları arama yeteneklerini artırabilir. Bu tür etkinlikler, öğrenmeyi daha etkili ve etkileşimli hale getirebilir. Bireyler, sanat etkinlikleri sayesinde aktif bir şekilde katılım sağlar ve kendi deneyimlerini oluştururlar. Bu da öğrenme sürecini daha anlamlı kılar ve bilginin daha derinlemesine anlaşılmasını destekler.

Aynı zamanda, sanat etkinlikleri eğitim sürecine nasıl entegre edilebileceği de önemli bir konudur. Öğretmenler, sanatı derslerin içine nasıl dahil edebilir ve öğrencilerin sanatsal deneyimlerini nasıl artırabilirler? Bu tür sorular, eğitim bilimleri alanında önemli araştırma konuları olabilir. Eğitim bilimleri açısından, kamusal alanda mecburi karşılaşmaların sanatsal etkinliklere katılan bireylerin eğitimine nasıl etki ettiği, öğrenme süreçlerini nasıl zenginleştirebileceği ve bu etkinliklerin eğitim pratiği içinde nasıl yer bulabileceği konuları üzerine araştırmalar yapılabilir. Alan çalışmalarını, öğrencilerin ve öğretmenlerin sanat etkinliklerine nasıl tepki verdiğini, bu etkinliklerin öğrenme sonuçlarına nasıl etki ettiğini ve eğitim sistemi içinde nasıl yer bulabileceğini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olabilir.

Psikoloji

Sanat etkinliklerinin insanların psikolojik sağlığı üzerindeki etkileri psikoloji alanında önemli bir araştırma konusudur. Kamusal alanda mecburi karşılaşmaların, özellikle sanat eserlerinin duygusal durum ve stres düzeyi üzerinde nasıl etkiler yarattığına dair birçok çalışma ve araştırma mevcuttur. Psikoloji literatüründe, sanatın insanların duygusal durumunu olumlu yönde etkilediğine dair birçok kanıt bulunmaktadır. Sanat eserleri, estetik zevk ve hoşnutluk duygularını uyandırabilir, içsel bir rahatlama sağlayabilir ve pozitif duyguları artırabilir. Örneğin, renklerin insanların duygusal tepkilerini nasıl etkilediği veya sanatın görsel uyaranlarının beyinde nasıl işlendiği gibi konular üzerine yapılan çalışmalar, sanatın duygusal sağlık üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olabilir. Psikologların yararlandığı Sanat terapisi, bu anlamda bir önemli ve gerekli bir çalışma alanıdır.

Uzun yıllardır sanat, yaratıcılığı ve ifadeyi teşvik eden bir terapi biçimi olarak da kullanılmıştır. Analitik sanat terapisinin kökleri psikanalize dayanır, terapist ve danışana ve ikisi arasında sanat yoluyla aktarılan fikirlere odaklanır. Psikoterapistler müşterilerinin sanat eserlerini de analiz edebilirler, bu sıklıkla dili veya travması çizim ve sanatın üstesinden gelebileceği bir engel oluşturan çocukların tedavisinde kullanılır. Yöntem ne olursa olsun yolculuk aynıdır. Sanat terapisti ve danışan, genellikle boya, kağıt, kalem veya kil olmak üzere herhangi bir aracı kullanarak içsel düşüncelerini ve duygularını araştırmak için birlikte yolculuk ederler. Sanat terapisi aynı zamanda bir ifade biçimi veya rahatlama olarak da

kullanılabilir. İnsanların bilişsel ve duysal motor fonksiyonlarını, yaratıcılığını, öz farkındalığını, duygusal direncini geliştirmesine yardımcı olur” (Arte Lusso, 2020).

Ayrıca, sanat etkinliklerinin stres düzeyleri üzerindeki etkileri de araştırılmıştır. Sanat, yaratıcılığı teşvik edebilir ve zihinsel rahatlama sağlayabilir, bu da stresle başa çıkmada etkili olabilir. Sanatın yaratıcı ifade ve özgürleştirici deneyimleri, bireylerin stresi azaltma yeteneklerini artırabilir. Özellikle mindfulness (bilinçli farkındalık) ve duygusal rahatlama teknikleri açısından sanatın rolü incelenebilir. Bu tür araştırmalar, sanat etkinliklerinin psikolojik sağlıkla ilişkisini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olabilir. Alan çalışmaları, sanatın duygusal durum ve stres üzerindeki etkilerini nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanarak inceleyebilir. Bu araştırmalar, psikolojik sağlık profesyonellerine ve terapistlere, sanat etkinliklerini tedavi veya destek araçları olarak nasıl kullanabilecekleri konusunda önemli bilgiler sunabilir.

Ekonomi

Sanat etkinlikleri, kentin hem doğrudan ekonomisine hem de turizm sektörüne büyük bir katkı sağlayabilir.

Sanat, metropol ekonomilerini canlandırmaya yönelik ekonomik politika planlarının bir parçası olmamalıdır. Sanat, bu gündemlerin her unsuruna yerleştirilmelidir. Kentsel başarı için üç, beş veya dokuz noktalı bir planda sanat ve kültürün özel bir noktası olması yerine, yaratıcılık ve kültürel ifade, kentsel büyümenin geleceğinin dokusuna dokunmalıdır. Bu şekilde, sanatsal bir iplik, renkleri, kültürleri ve ticareti bir yenilik dokusunda birbirine ören pek çok şeyden biridir (Jacob 2015).

Kamusal mekanlarda düzenlenen sergiler, festivaller veya etkinlikler, turistlerin ilgisini çekebilir ve şehirlerin veya bölgelerin turistik cazibesini artırabilir. Bu da konaklama, restoranlar, ulaşım ve diğer turizm hizmetleri sektörlerine olumlu bir etki yapabilir. Kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, şehirlerin veya bölgelerin kültürel ve sanatsal kimliğini vurgulayabilir. Bu, yerel halkın ve ziyaretçilerin o bölgeye ilgi göstermesini sağlayabilir. Bu tür kimlik vurguları, özellikle sanatsal ve tarihi mirası olan bölgeler için ekonomik olarak değerli olabilir. Kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, sanat piyasasını etkileyebilir. Bu tür etkinlikler, sanat eserlerinin görünürlüğünü artırabilir ve sanatçıların tanınmalarını sağlayabilir. Bu da sanat eserlerinin değerini artırabilir ve sanat piyasasını canlandırabilir.

“Hedef şehirler, sanatçıları kamusal alanlarda, okullarda, otobüs duraklarında, polis karakollarında ve genel olarak siyasi bünyenin saygısında kucaklayan şehirlerdir. Bunu yaparak, turistler bölge sakini olur ve bölge sakinleri girişimci olur ve başarılı girişimciler sanata patronluk taslar ve yenilikçi büyüme döngüsü devam eder. Ancak bunun yalnızca sanatı kucaklamakla değil, sanatçıları kucaklamakla, sanatçıları cesaretlendirmekle ve sanatçıların büyümesini teşvik etmekle başladığını lütfen unutmayın” (Jacob 2015).

Sanat etkinlikleri, kenti geliştirip, yerel ekonomiye iş olanakları ve yaratıcı fırsatlar sağlayabilir. Sanat etkinliklerinin düzenlenmesi, etkinlik organizasyonlarına, sanatçılara, tasarımcılara ve diğer sanatla ilgili profesyonellere iş fırsatları yaratabilir. Aynı zamanda yaratıcılık ekonomisinin büyümesine de katkıda bulunabilir.

MECBURİ KARŞILAŞMALARIN SAĞYABİLECEĞİ FAYDALAR

1. Sanatsal ve kültürel ifadelerin daha geniş kitlelere ulaşması sağlanır; böylece toplumsal yaratıcılık desteklenir. Mecburi sanat karşılaşmaları, bireylerin sınırlı veya alışılmış sanatsal deneyimlerin ötesine geçmelerine yardımcı olabilir. Sanat eserleri, farklı formlarda ifade edilen duygusal, estetik ve düşünsel içerikleri içerebilir. Bu, bireylerin yaratıcılıklarını geliştirmelerine, yeni perspektifler kazanmalarına ve kendi düşünce tarzlarını genişletmelerine katkıda bulunabilir.

“Kamusal alanda sanat uygulamaları, izleyicinin dışarıdan içeriye katılımını sağlayarak, izleyiciyi uygulamaların bir parçası olmaya davet etmektedir. Sergi salonunda izleyicisini bekleyen yapıtlardan çok daha farklıdır. İzleyicisini yapıtın içine de gündelik yaşamına da dahil edebilir, hatta izleyicisini yapıtın bir parçası da yapabilir. Kamusal alanda sanat uygulamaları, izleyici- sanat arasındaki koruyucu kalkını kırabilmek adına, sanatın toplum tarafından anlaşılabilmesi ve toplum tarafından sanatı destekleyici yapıyı oluşturabilmesi adına yardımcı uygulamalardır” (Yorulmaz, 2019: 747).

Mecburi sanat karşılaşmaları, sanatsal ve kültürel ifadeleri daha erişilebilir hale getirerek toplumun genel sanatsal ve kültürel refahını artırabilir. Sanat eserlerinin kamusal mekanlarda sergilenmesi, bireylerin sanata ve kültüre olan ilgisini artırabilir ve bu da toplumsal olarak daha zengin bir sanat ve kültür ortamının oluşmasına katkıda bulunabilir.

2. Sanat ve kültürel etkinlikler, bireylerin estetik, yaratıcılık ve eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Sanat eserleri, farklı bakış açılarını ve duygusal deneyimleri ifade edebilir, böylece insanlar daha geniş bir perspektif kazanabilirler.

“... kamusal mekânda çeşitlenen kamusal sanatın, salt fiziksel mekânın görsel niteliğine ve tüm kentin imajına katkıda bulunan yönüyle değil, sanatın özünü oluşturan değerler bütününe de topluma ve mekâna yansımaları ile kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimleri üzerinde doğrudan bir araç ve/veya katalizör işlevi gördüğü açıktır. Bu araçsal niteliğin hangi amaç çerçevesinde kanalize edildiği ise tam bu noktada önem kazanır. Kültür eksenli kentsel dönüşüm ve sanat ilişkisine yönelik sorgulamalar bu anlamda ele alınmalıdır” (Gökçen, 2018).

Mecburi sanat karşılaşmaları, insanların farklı sanat formları ve kültürel ifadelerle etkileşimde bulunmasını gerektirerek, bu yeteneklerin gelişimini destekleyebilir.

3. Toplumsal dönüşüm ve dönüşüm hareketleri için güçlü bir platform oluşur. Mecburi sanat karşılaşmaları, toplumsal meselelere ve kültürel konulara daha fazla dikkat çekme potansiyeline sahiptir. Sanat eserleri ve kültürel etkinlikler, insanların tarihsel, sosyal ve politik bağlamları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Bu da toplumsal farkındalığın artmasına ve toplumun daha bilinçli bir şekilde katılımına zemin hazırlayabilir.

4. Kamusal alanda yapılan etkinlikler, Toplumun farklı kesimleri arasında birleştirici bir unsur olarak, toplumsal dayanışma ve bağları güçlendirir. Mecburi sanat karşılaşmaları, insanların kamusal alanda ortak bir deneyim paylaşmalarını gerektirir. Sanat etkinlikleri veya sergileri gibi mecburi karşılaşmalar, farklı insan gruplarını aynı mekânda bir araya getirebilir. Bu deneyimler, bireyler arasında ortak konuşma noktaları oluşturabilir ve toplumsal etkileşimi teşvik edebilir.

“...kamusal alanda sanat, sosyal sınırları kaldıracı ve dışlanmış insanların katılımını sağlayıcı bir araç olup, kamusal alan ise, kuşkusuz birebir toplumla ilişki kurma eğiliminde olan güncel sanat yapısı için en iyi teşhir alanlarından birisidir. Dolayısıyla nasıl bir ideoloji barındırırsa barındırsın, kamusal sanat bir tepkiyi, bir sorgulamayı ya da bir cevabı içermesiyle de son derece önemlidir” (Selvi, 2017: 2220).

Kamusal alandaki mecburi sanat karşılaşmaları, insanların aynı topluluk içinde yer aldıklarını ve ortak bir amacı paylaştıklarını hissetmelerine yardımcı olabilir. Bu tür etkinlikler, topluluk kimliğini güçlendirebilir ve insanların birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmalarını sağlayabilir.

5. Farklı kültürlerle yönelik anlayış ve hoşgörü artar; çünkü farklı insan grupları arasında etkileşim ve diyalog artar. Farklı kültürlerin sanatsal ifadelerini gözlemleyen kişiler, bu eserleri kendi kültürel bağlamında değerlendirmeye çalışırken, aynı zamanda başka bir kültüre ait duygusal ve anlamsal deneyimleri de anlamaya çalışabilir. Bu süreç, önyargıların azaltılması, stereotiplerin sorgulanması ve empati yeteneğinin geliştirilmesi gibi sonuçlara yol açabilir.

6. Toplumun kültürel zenginliği artar; çünkü farklı sanatsal ve kültürel ifadeler keşfedilir. Sanat eserleri, farklı gelenekleri, değerleri ve anlam dünyalarını yansıtabilir. Bu tür karşılaşmalar, insanların farklılıkları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir ve toplumun kültürel zenginliğini fark etmelerine olanak sağlayabilir. Mecburi sanat karşılaşmaları, bazen unutulmuş veya göz ardı edilen kültürel ifadeleri yeniden keşfetme fırsatı sunabilir. Kamusal mekanlarda sergilenen sanat eserleri, yerel kültürel mirası ve geçmişi hatırlatma potansiyeline sahiptir. Bu, toplumun kültürel mirasını korumak ve yeniden canlandırmak için önemli bir adım olabilir. İnsanlar, kamusal alanda sergilenen sanat eserlerini gözlemleyerek, toplumlarının sanatsal ve kültürel çeşitliliğini daha iyi anlayabilirler. Bu durum, toplumun kendisini daha iyi tanımasına ve kültürel kimliğini daha derinlemesine anlamasına katkı sağlayabilir.

7. İnsanların eşitlik ve adalet duygusu gelişir; çünkü bu tür etkinliklerin demokratikleştirici yapısı herkesin kamusal alana katılımını teşvik eder. Mecburi sanat karşılaşmaları, kamusal alanlarda farklı insan gruplarının eşit şekilde katılımını teşvik eder. Sanat etkinlikleri veya sergileri gibi mecburi karşılaşmalar, herkesin aynı fırsatlara sahip olmasını gerektirir. Bu da toplumsal eşitlik ilkesini destekler. Bu tür etkinlikler, toplumsal adaletin sağlanmasına ve fırsat eşitliğinin desteklenmesine katkı sağlayabilir. Herkesin aynı mekânda farklı sanatsal ifadeleri deneyimlemesi, toplumsal kaynakların paylaşımında adil bir yaklaşımı teşvik edebilir.

8. Sanatçılar ve yaratıcılar için daha geniş bir izleyici kitlesi ve potansiyel destekçi havuzu oluşturur. Mecburi sanat karşılaşmaları, kamusal alanlarda sergilenen sanat eserlerinin daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlar. Bu tür etkinlikler, sanat eserlerinin görünürlüğünü ve etkileyciliğini artırabilir, böylece sanatçıların çalışmalarının daha geniş bir kitle tarafından fark edilmesini sağlayabilir. Bu durum, sanatçılar için potansiyel destekçi ve sponsorlarla buluşma fırsatları sunabilir. Kamusal alanda sergilenen sanat eserleri, potansiyel destekçilerin dikkatini çekebilir ve onları sanatçıların çalışmalarını desteklemeye teşvik edebilir.

9. Etnik, dini veya sosyal gruplar arasındaki ön yargılar azalır; çünkü insanlar birbirleriyle daha fazla etkileşime girer. Kamusal alanda gerçekleşen mecburi sanat karşılaşmaları, insanların farklı deneyimleri ve bakış açılarını paylaşmalarını teşvik edebilir. Bu tür etkinlikler, insanların birbirlerinin perspektifini daha iyi anlamalarına ve empati geliştirmelerine olanak tanır. Bu da gruplar arası anlayışı ve hoşgörüyü artırabilir. Farklı gruplardan insanların ortak ilgi alanları etrafında bir araya gelmelerine olanak tanır. Kamusal alanlarda yapılan etkinlikler, insanların farklılıkların ötesinde ortak paydalarını keşfetmelerini sağlayabilir. Bu da gruplar arasındaki bağları güçlendirebilir.

10. Kamusal alandan mecburi karşılaşmalar, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olur. Bu tür etkinlikler, kültürel mirasın canlı ve yaşayan bir şekilde korunmasına yardımcı olabilir. İnsanlar, geçmişten gelen kültürel öğeleri deneyimleyerek ve öğrenerek, bu mirası gelecek nesillere aktarmanın önemini daha iyi anlayabilirler. Kamusal alanda sergilenen sanat eserleri ve kültürel ifadeler, insanların kendi kültürel köklerini ve geçmişlerini daha iyi anlamalarını sağlayabilir. Bu da toplumsal kimliğin güçlenmesine ve kültürel mirasın daha değerli hale gelmesine katkı sağlayabilir. Mecburi sanat karşılaşmaları, gelecek nesillere kültürel mirasın aktarılmasına yardımcı olabilir. Bu tür etkinlikler, genç kuşakların geçmişten gelen kültürel değerleri ve sanatsal ifadeleri deneyimlemelerini sağlayabilir. Bu da kültürel devamlılığı ve gelecek nesillerin kültürel mirasa sahip çıkmasını teşvik edebilir.

11. Toplumda şiddet ve nefret suçlarının azalmasına katkı sağlayabilir; çünkü insanlar arasında daha fazla olumlu etkileşim gerçekleşir. Bu tür etkinlikler, insanların empati geliştirmelerine ve diğer insanların duygusal durumlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Empati ve anlayışın artması, insanların birbirlerine daha duyarlı ve saygılı davranmalarını teşvik edebilir. Gerçek yaşam deneyimleri, insanların gruplar arasındaki olumsuz düşünceleri ve inançları gözden geçirmelerine ve yeniden değerlendirmelerine olanak sağlayabilir. Mecburi sanat karşılaşmaları, insanların gerçek yaşam deneyimleriyle medyanın ve stereotiplerin etkisini azaltabilir. Kamusal alandaki etkinlikler, insanların farklı gruplardan insanları doğrudan tanımalarını ve medya tarafından sunulan önyargılı görüntülerin gerçeklikle örtüşmediğini görmelerini sağlayabilir.

12. Toplumda daha yaratıcı ve yenilikçi düşüncelerin gelişimine katkı sağlar; çünkü sanat ve kültür etkinlikleri insanların hayal gücünü harekete geçirir. Kamusal alandaki mecburi sanat karşılaşmaları, insanların farklı kültürlerin ve sanatsal ifadelerin çeşitliliğiyle temas etmelerini sağlar. Bu tür etkinlikler, insanların farklı düşünce biçimlerini ve yaratıcı yaklaşımları gözlemlemelerine ve değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Farklılıkların değerini anlama deneyimi, insanların daha yenilikçi düşünceler geliştirmelerine olanak tanır. Bu tür etkinlikler, insanların karmaşık veya soyut konuları anlama ve çözme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu da daha yaratıcı ve yenilikçi düşüncelerin gelişimini destekleyebilir.

Sanat Paydaşlarına Öneriler

Sanat ve kültür alanında toplumsal etkileşimi teşvik etmek amacıyla yapılmış araştırmalar ve uygulamalara Üniversiteler, sanat kurumları ve kültürel organizasyonlar gibi kuruluşlar, kamusal mekanlarda sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması ve mecburi karşılaşmaların teşvik edilmesi amacıyla farklı projeler ve etkinlikler düzenlemiş olabilirler. Bu tür etkinlikler, toplumsal etkileşimi ve kültürel etkileşimi artırmayı hedefler ve farklı kesimler arasında hoşgörü ve anlayışı teşvik edebilir.

“... kamusal sanat nesnelere ilişkin ilettikleri mesajlar farklıdır. Buldukları yer ve zamanla ilişkili önemli anlamları vardır. Onlar, kentin referans noktalarıdır ya da dahası, kentin dokusunu, tarihini, anısını, belleğini ve kültürünü temsil eder, o kentle bütünleşir ve kentin bir parçası olur. Bu nedenle, kamusal sanat nesnelere ilişkin yalnızca çevresinden soyutlanmış birer sanat tarihi nesnesi olarak görmek yeterli değildir. Onları, tüm sosyal, tarihsel, politik, toplumsal ilişkilerin oluşturduğu çerçevede, ait oldukları mekanın devamı ve odak noktası olarak değerlendirmek gerekir” (Yücel, 2015).

Kamusal alanlarda gerçekleştirilen sanat etkinlikleri, farklı sosyal gruplar arasında toplumsal entegrasyonu teşvik edebilir. Bu tür etkinlikler, insanları ortak bir paydada bir araya getirerek sosyal bağları güçlendirebilir ve toplumsal dayanışmayı artırabilir. Sanat etkinliklerine mecburi karşılaşmaların insanların ruh sağlığı ve iyilik hali üzerindeki etkileri araştırılabilir. Kamusal alanda sergilenen sanat eserleri, insanların duygusal durumu ve stres düzeyi üzerinde olumlu etkiler yaratabilir ve katılımcılara yaratıcılık ve ilham verme potansiyeli sunabilir. Kamusal mekanlarda gerçekleşen sanat etkinlikleri, toplumda farkındalık yaratma ve sosyal değişimi teşvik etme potansiyeline sahiptir.

“Sanat ve kamusal mekân arasındaki ilişkiye sanat açısından bakıldığında kamusal mekân sanat için farklı iletişim olanakları sağladığı gibi, sanat da kamusal mekâna pek çok yönden olumlu katkılar sağlamaktadır. Bunlar mekân hissini güçlendirmek, tasarım kalitesini yükseltmek, imaj ve kimlik

oluşumuna katkı sağlamak olabilir. Böylece sanat ve kamusal mekân arasında karşılıklı ya da çift yönlü bir ilişki kurulmaktadır” (Çağlın, 2010: 8).

Sanat eserleri, toplumsal sorunlara dikkat çeken ifadeler içerebilir ve bu tür etkinlikler, toplumun refahı ve gelişimi için önemli bir araç olabilir.

Kamu ve Özel Sektöre Öneriler

Sanat ve kültür alanında toplumsal etkileşimi teşvik etme bağlamında hem kamu sektörü hem de özel sektör çeşitli girişimleri düzenlemekte ve desteklemektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, her bir sektör için mecburi sanat karşılaşmalarına dair bazı öneriler sunulmuştur.

Kamu Sektörü

Finansman ve Hibe: Kamu sektörü, sanat sergileri, kültürel etkinlikler ve festivaller için kaynak ve hibe sağlayarak geniş katılımı ve erişilebilirliği teşvik edebilir.

Kamusal Sanat Çalışmaları: Yerel yönetimler, parklar, meydanlar ve kamu binalarında kamusal sanat çalışmalarını yaptırarak genel halkın sanatla mecburi karşılaşmasını sağlayabilir.

Kamusal Kültürel Merkezler: Çeşitli sanat programları, atölyeler ve performanslar sunan kamusal kültürel merkezler kurmak, sanatla etkileşimi ve katılımı kolaylaştırır ve rastlantısal buluşmalara fırsat sunulabilir.

Toplum Tabanlı Sanat Projeleri: Yerel halkın da dahil olduğu ya da düzenlediği toplum tabanlı sanat projelerini yapılmasını teşvik etmek, sahiplenme duygusunu güçlendirir ve sosyal bağları destekleyebilir.

Kültürel Mirasın Korunması: Kamu sektörü, kültürel miras mekanlarını ve gelenekleri aktif olarak korumak ve tanıtmak için kültürel alanlarda, toplumsal katılımı sağlayacak etkinlikler oluşturabilir.

Kültürel Değişim Programları: Farklı bölgelerden veya ülkelerden gelen sanatçıların çalışmalarını ve deneyimlerini, geniş halk toplulukları ile paylaşmalarını sağlayan kültürel değişim programları düzenleyebilir.

Kamusal Sanat Yarışmaları: Kamusal alanlarda ya da buraların tasarımına yönelik sanat yarışmaları düzenlenerek, sanatçılar daha geniş bir izleyici kitleyle buluşturulabilir.

Politika ve Düzenlemeler: Kamusal sanat ve kültürel etkinlikleri teşvik eden destekleyici politika ve düzenlemeler oluşturarak, kültürel peyzajı güçlendirilebilir.

Özel Sektör

Kurumsal Sponsorluk: Özel şirketler, sanat sergilerini, kültürel festivalleri ve performansları destekleyerek erişilebilirliğine katkıda bulunabilir.

Sanat Galerileri ve Müzeler: Özel sanat galerileri ve müzeler, çeşitli sanat eserlerini erişilebilir alanlarda sergileyerek, halkı yoğun katılımını sağlayabilirler.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Kurumsal sosyal sorumluluklarının gereği olarak, özel şirketler toplum tabanlı sanat projelerini ve kültürel girişimleri aktif olarak destekleyebilir.

Sanatsal İş Birlikleri: Özel şirketler, sanatçılar ve sanatçı kolektifleri ile iş birliği yaparak benzersiz sergiler, enstalasyonlar veya performansların sergilenmesini sağlayarak, müşteri ve çalışan etkileşimi artırabilirler.

Sanatçı Rezidansları: Özel mekanlarda sanatçı rezidansları kurmak, sanatçılara halkla birlikte çalışma ve etkileşim olanağı sunacaktır.

Özel Sanat Koleksiyonları: Özel koleksiyonerler, sanat koleksiyonlarını halka, erişimi kolay mekanlarda sunarak, onların sanat tarzlarını ve tarihini tanımalarını fırsat yaratabilirler.

Kültürel İş Birlikleri: Özel şirketler, çeşitli sanat paydaşlarıyla kültürel ortaklıklar yaparak, yüksek katımlı etkinlikler düzenlemeye ve sanat eğitimi programlarını desteklemeye yardımcı olabilirler.

Kamusal Sanat Sponsorluğu: Özel işletmeler, kent meydanları ve parklarda kamusal sanatın kurulmasını maddi olarak destekleyerek şehrin güzelleştirilmesine, mecburi sanat karşılaşmalarının gerçekleşmesine katkıda bulunabilirler.

Hem kamu hem de özel sektör, sanat ve kültürel etkinlikler aracılığıyla toplumsal etkileşimi teşvik ederek birlikte çalışarak zengin bir kültürel ekosistem oluşturabilirler. Bu sektörlerin iş birliği, toplulukları kültürel ve sanatsal bağlamda zenginleştirilecek, yaratıcılıkları geliştirecek ve aralarındaki sosyal bağları güçlendirebilecek, imkanlara sahiptirler ve bunları kullanmaları toplumsal refah için gereklidir.

Belediyelere Öneriler

Sanat ve kültür alanında mecburi karşılaşmayı teşvik edecek vizyona sahip belediyelerin görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sanat ve Kültürü Kentin Temel Vizyonu Haline Getirmek: Belediyeler, sanat ve kültürü kentin temel değerlerinden biri olarak görmeli ve bu alanlara yatırım yaparak kenti kültürel açıdan zenginleştirmeyi hedeflemelidir.

Katılımcılığı Artırmak için Çeşitlilik ve Erişilebilirlik Sağlamak: Belediyeler, sanat ve kültür etkinliklerini toplumun farklı kesimlerine hitap edecek şekilde planlamalı ve etkinliklere kolay erişim imkanları sunmalıdır.

Sanat ve Kültürün Kentin Tümüne Yayılmasını Sağlamak: Belediyeler, kentin bütününde, sanatsal ve kültürel gelişimini desteklemek için bölge ayrımı yapmaksızın; mahallelerde, parklarda, meydanlarda ve kamusal alanlarda etkinlikler düzenlemelidir.

Yerel Sanata ve Sanatçılara Destek Olmak: Belediyeler, yerel sanatçıları destekleyerek, yerel kimliğin vurgulanmasına ve kent kültürünün güçlenmesine katkı sağlamalıdır.

Eğitim ve Atölye Çalışmaları ile Sanat ve Kültür Bilincini Artırmak: Belediyeler, sanat ve kültür eğitimleri, atölyeler ve seminerler düzenleyerek toplumun sanata ve kültüre olan ilgisini artırmalıdır.

Sanat ve Kültür Etkinlikleri ile Kenti Cazip Kılmak: Belediyeler, turistlerin kente olan ilgisini artırmak için sanat ve kültür etkinliklerini, turizmle entegre ederek cazip bir kültürel turizm destinasyonu oluşturmalıdır.

Sanat ve Kültürü Kentsel Dönüşüm Projelerinin Parçası Haline Getirmek: Belediyeler, kentsel dönüşüm projelerinde sanat ve kültürü ön plana çıkararak, kentin fiziksel dönüşümünü kültürel bir dönüşüme dönüştürmeyi amaçlamalıdır.

Sanat ve Kültürü Toplumla Bütünleştiren Sosyal Proje ve Etkinlikler Düzenlemek: Belediyeler, sanat ve kültürü sosyal sorunları çözmeye yönelik projelerle birleştirerek, toplumla bütünleşmeyi sağlayan etkinlikler düzenlemelidir.

Sanat ve Kültür Etkinliklerini Sürdürülebilir Kılmak: Belediyeler, sanat ve kültür etkinliklerini uzun vadeli ve sürdürülebilir şekilde planlamalı ve kaynakları etkin bir şekilde yönetmelidir.

Sanat ve Kültürü Yerel Ekonomiye Katkı Sağlamak: Belediyeler, sanat ve kültür etkinlikleri sayesinde yerel ekonomiye katkı sağlayacak projeleri desteklemeli ve sanatın ekonomik boyutunu güçlendirmelidir.

Bu vizyon ve görevler sayesinde belediyeler, kentteki sanat ve kültür etkinliklerini mecburi karşılaşma ile teşvik ederek, toplumun bu alanlara daha fazla katılımını ve etkileşimini sağlayabilirler. Ayrıca, kent planlaması bağlamında mecburi sanat karşılaşmalarını stratejik bir şekilde kullanarak kentliyi sanatla buluşturabilir, kültürel mirası koruyabilir ve kentin sosyal ve ekonomik açıdan gelişimine katkı sağlayabilirler.

SONUÇ

Bu makale, mecburi karşılaşmaları yolu ile sanat ve kültür etkinliklerinin toplumsal etkileşime olan katkısını incelemiştir. Sanat ve kültürün toplumun zenginliklerini ve kimliğini oluşturan temel unsurlar olduğu gerçeğinden yola çıkarak, insanların günlük yaşamlarında sanatla ve kültürle etkileşime girmesinin toplumsal bağları güçlendirdiği, hoşgörü ve anlayışı artırdığı ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağladığı vurgulanmıştır. Mecburi karşılaşmalar, bu etkileşimi teşvik eden önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kamusal alanda mecburi sanat karşılaşmalarının çeşitli disiplinlerden gelen araştırmalar ışığında toplumun çeşitli alanlarına olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Sosyoloji, kültürel antropoloji, sanat tarihi, kentsel planlama, eğitim bilimleri, psikoloji, ekonomi, sağlık bilimleri gibi farklı disiplinler, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkilerini ve faydalarını çeşitli açılardan incelemektedir. Bu mecburi karşılaşmalar, toplumun farklı kesimlerinin sanat ve kültür etkinlikleriyle daha fazla etkileşimde bulunmasını sağlayarak sosyal bağları güçlendirebilir, önyargıları azaltabilir ve kültürel hoşgörüyü artırabilir. Aynı zamanda, insanların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirip, toplumsal dayanışmayı artırabilir ve farklı kültürel ifadelerin daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olabilir.

Bu etkinliklerin toplumsal hayata daha fazla katılımı teşvik edebileceği, şiddet ve nefret suçlarını azaltmada etkili olabileceği, eşitlik ve adalet duygusunu güçlendirebileceği ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayabileceği görülmektedir. Ayrıca, sanat ve kültür etkinlikleri aracılığıyla insanların yaratıcılık ve yenilikçi düşüncelerini geliştirmeleri teşvik edilebilir. Tüm bu disiplinlerin perspektifinden bakıldığında, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumun birçok farklı yönüne olumlu etkileri olduğu açıkça görülmektedir. Bu etkinlikler, insanların farklı kültürel ifadelerine, sanat eserlerine ve diğer insanlara daha fazla maruz kalmalarını sağlayarak toplumsal etkileşimi artırabilir ve daha güçlü, hoşgörülü ve yaratıcı bir toplumun oluşmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumsal etkileri ve faydaları, farklı disiplinlerin araştırmalarıyla desteklenmektedir. Bu tür etkinliklerin toplumsal ilişkileri güçlendirebileceği, kültürel mirası koruyabileceği, yaratıcılığı teşvik edebileceği ve toplumun genel refahını artırabileceği düşünölmektedir. Gelecekte yapılacak daha kapsamlı araştırmalar, mecburi sanat karşılaşmalarının toplumun çeşitli alanlarına olan etkilerini daha detaylı bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır.

Tartışma ve Öneriler

Makalede incelenen mecburi karşılaşmaların toplumsal etkileşime olan katkısı, sanat ve kültür alanında politika ve düzenlemelerin önemini ortaya koymaktadır. Kamu ve özel sektör, mecburi karşılaşmaların teşvik edilmesi ve sanat ve kültür etkinliklerine katılımın artırılması sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, kamu ve özel sektör iş birliği ve destek, mecburi karşılaşmaların sosyal etkisini ve katılımcılığı artırmada kritik öneme sahiptir.

Bununla birlikte, mecburi karşılaşmaların uygulamalarında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar da tartışmaya açıktır. Mecburi karşılaşmaların etkili olabilmesi için çeşitli sanat ve kültür etkinliklerinin halkın geniş katılımını sağlamasına uygun şekilde sunulması ve çeşitliliğin sağlanması önemlidir. Bu sayede, toplumun farklı kesimlerinin ilgi ve katılımını artırılarak daha kapsayıcı bir deneyim elde edilebilir.

Ayrıca, mecburi karşılaşmaların etkisini artırmak için sanat ve kültür etkinliklerinin içeriği ve sunum biçimleri de gözden geçirilmelidir. Etkinliklerin ilgi çekici olması, insanların daha istekli bir şekilde katılmalarını sağlayabilir. Bu nedenle, sanat ve kültür etkinliklerinin planlaması ve tasarımı, mecburi karşılaşmaların toplumsal etkisini artırmada önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, mecburi karşılaşmaların toplumsal etkisi ve katılımcılığı artırma potansiyeli oldukça büyüktür. Bu potansiyelin değerlendirilmesi ve toplumun geniş kesimlerinin sanat ve kültür etkinliklerine katılımının artırılması, toplumsal bağların güçlenmesine ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, mecburi karşılaşmaların teşvik edilmesi ve desteklenmesi, sanat ve kültürün toplum üzerindeki etkisini artırmak için önemli bir strateji olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Alat. M. (2020). Kamusal alanda sanat. <https://www.unlimitedrag.com/post/kamusal-alanda-sanat> 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Altıparmak. R. (2017). Public Sphere, Public Art and Dadaism. <https://medium.com/@misssixfingers/public-sphere-public-art-and-dadaism-a3303d6d9d0d> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Art in Unexpected Places. (2023). Art In Unexpected Places. <https://www.aspensnowmass.com/discover/arts-and-culture/art-in-unexpected-places> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Arte Lusso. (2020). Art and Psychology. <https://arte8lusso.net/art/art-and-psychology/> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Culture Nights. (2023). Culture Nights. http://www.worldcitiescultureforum.com/case_studies/culture-night adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Cultural Anthropology. (2023). What Is Cultural Anthropology? <https://www.nps.gov/orgs/1209/what-is-cultural-anthropology.htm> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.

CommGAP. (2023). The Public Sphere. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b45e5274a27b2000a69/PubSphereweb.pdf> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Cura. (2017). Cura-Urban Art Circuit <https://streetartunitedstates.com/cura-the-third-biggest-art-festival-in-brazil/> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Çağlın. P. (2010). Kamusal sanat ve kent ilişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Gökçen, ř. (2018). Kamusal sanat ve kültür eksenli kentsel dönüşüm. JIA JOURNAL (IJIA) Cilt: 3, Sayı: 6, Kasım - Aralık/K1ř.

Hein. H. (1996). What Is Public Art?: Time, Place, and Meaning . The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Winter, 1996, Vol. 54, No. 1, pp. 1-7.

Openlearn. (2023). Habermas and the public sphere. <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/art-and-visual-culture-medieval-modern/content-section-2.3.3> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

- Jacob. J. (2015). Art in the urban economy. <https://www.linkedin.com/pulse/art-urban-economy-jonathan-jacobs> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Kelly. R. (2023). Art in The Public Sphere. https://www.academia.edu/34866339/Art_in_The_Public_Sphere adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Medium. (2018). The Art of the Civil Rights Movement. <https://medium.com/@PopUpPainting/the-art-of-the-civil-rights-movement-bbc527cd05da> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Play Me, I'm Yours. (2023). Play Me, I'm Yours. <http://www.streetpianos.com/> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Pollard. M. (2022). Crowd and Proud: The History of the Flash Mob. <https://elephant.art/crowd-and-proud-the-history-of-the-flash-mob-20042022/> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Random Acts of Culture. (2015). Random Acts of Culture. <https://www.americansforthearts.org/blog-feed/random-acts-of-culture%E2%84%A2> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Selvi. Y. (2017). Sanatın 'Öteki'ne açılması ya da kamusal alanda sanat. *İdil*, 2017, Cilt 6, Sayı 36, Volume 6, Issue 36 DOI: 10.7816/idil-06-36-05
- Sociology. (2023). What is Sociology? <https://sociology.unc.edu/undergraduate-program/sociology-major/what-is-sociology/> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Subway Therapy. (2023). Subway Therapy. <http://www.subwaytherapy.com/> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Susen. S. (2011). 'Critical Notes on Habermas's Theory of the Public Sphere', *Sociological Analysis*, 5 (1), pp.37-62
- Tousignant. I. (2023). All about Montréal's murals. <https://www.mtl.org/en/experience/montreal-murals-101> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Yorulmaz. M. Y. (2019). Kamusal alanda sanat uygulamaları bağlamında kuzguncuk sanatla iç içe etkinliği. *Ulakbilge*, 41 (Ekim): s. 745-753. doi: 10.7816/ulakbilge-07-41-06
- Yücel. D. (2015). Kamusal alanda sanat. https://www.academia.edu/6221390/Kamusal_sanat adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- What the Pop!, (2021). What the Pop! pop up art exhibitions showcase fifty local artists. <https://themontrealeronline.com/2021/08/what-the-pop-pop-up-art-exhibitions-showcase-fifty-local-artists/> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Görsel Kaynakları

- Görsel 1. <http://www.subwaytherapy.com/> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 2. <http://www.streetpianos.com/> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 3. <https://www.aspensnowmass.com/discover/arts-and-culture/art-in-unexpected-places> adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 4. http://www.worldcitiescultureforum.com/case_studies/culture-night adresinden 09.08.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 5. <https://www.mtl.org/en/experience/montreal-murals-101> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 6. <https://elephant.art/crowd-and-proud-the-history-of-the-flash-mob-20042022/> adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 7. <https://vimeo.com/122707982> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 8. <https://streetartunitedstates.com/cura-the-third-biggest-art-festival-in-brazil/> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.
- Görsel 9. <https://themontrealeronline.com/2021/08/what-the-pop-pop-up-art-exhibitions-showcase-fifty-local-artists/> adresinden 11.06.2023 tarihinde alınmıştır.

İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Gözünden Sosyal Güvenlik Reformları: Öncül Bir Değerlendirme

Social Security Reforms Through the Eyes of Human Resources Professionals: A Preliminary Assessment

ÖZET

Bu çalışmada, Sosyal Güvenlik Reformu (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu) ile birlikte işverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında çalışanın sağlığının ve güvenliğinin korunmasına ilişkin İnsan Kaynakları (İK) profesyonellerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma olarak planlanan bu çalışma durum araştırmasıdır. Araştırmanın çalışma grubu, maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla farklı mesleki deneyim, farklı yaş ve farklı eğitim düzeylerine sahip 8 İnsan Kaynakları profesyonellerinden oluşmaktadır. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ile elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve İK profesyonellerinin görüşleriyle tema, alt tema ve kodlar oluşturulmuştur. Araştırmada İK profesyonellerinin görüşleri 4 tema altında toplanmıştır. Araştırma sonucunda kurumlarda ve işletmelerde verimli ve etkin bir hizmet sunmayı hedefleyen İK'nın İSG açısından önemli rolleri olduğu belirlenmiştir. İK departmanı tarafından gerçekleştirilen İSG uygulamaları ile işçilerin korunduğu ve farkındalıklarının arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları, Sosyal Güvenlik Reformu, İş Sağlığı ve Güvenliği, İşverenin Koruma ve Gözetme Borcu

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the views of Human Resources (HR) professionals regarding the protection of the health and safety of the employee within the scope of the employer's obligation to protect and observe with the Social Security Reform (Social Insurance and General Health Insurance Law No. 5510). This study, which is planned as qualitative research, is a case study. The study group of the research consists of 8 Human Resources professionals with different professional experience, different ages and different educational levels in order to ensure maximum diversity. The data obtained with the Semi-Structured Interview Form were evaluated using the content analysis method and themes, sub-themes and codes were created with the views of HR professionals. In the research, the views of HR professionals were categorised under 4 themes. As a result of the research, it was determined that HR, which aims to provide an efficient and effective service in organisations and businesses, has important roles in terms of OHS. It has been determined that workers are protected and their awareness is increased with OHS practices carried out by the HR department.

Keywords: Human Resources, Social Security Reform, Occupational Health and Safety, Employer's Obligation to Protect and Observe

GİRİŞ

Sosyal güvenlik sistemleri insanların hayatları boyunca karşılaşılabilecek hastalık, yaşlılık, ölüm gibi tüm risklere karşı kendilerine ve bakmakla yükümlü oldukları kişilere güvence sağlamak için oluşturulmuş sistemlerdir. Sosyal devlet anlayışının ayrılmaz bir parçası olan sosyal güvenlik sistemi, toplumların en önemli yapı taşlarından biri olmayı sürdürmektedir. 2006 yılı itibarıyla yasalaşan ve 2008 yılında da yürürlüğe giren sosyal güvenlik reformu ile Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi yeniden inşa edilmiş, farklı sigorta statüleri, prim ödeme sistemleri, kurumlar ve kanunlar tek bir kurum ve tek bir kanun altında birleştirilmiştir. Finansal açıdan güçlü ve istikrarlı bir yapının oluşturulması ve vatandaş odaklı hizmet anlayışı içinde faaliyetine devam etmesi için kurulan Sosyal Güvenlik Kurumu, aldığı büyük sorumluluğun bilincinde güçlü bir Türkiye için çalışmaktadır (Aydın, 2021).

Günümüzde sosyal güvenlik ihtiyacı hızla artmaktadır. Ekonomik büyümenin yavaşlaması, nüfusun yaşlanması, yoksulluğun artması, vasıfsız işgücüne olan ihtiyacın azalması, dezavantajlı grupların artması, işsizlik oranının yükselmesi gibi problemler özellikle dezavantajlı grupların sosyal korumaya olan ihtiyacını artırmıştır. Ancak bilindiği gibi ülkemizde sosyal güvenlik sistemi, kendine özgü ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. 2000'li yıllara kadar Türk sosyal güvenlik sisteminde mali dengeler dikkate alınmadan kararlar verilmesi, sistemin zayıflamasında etkili olmuştur. Türkiye'de, sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı sorunlar, refah devleti uygulamalarının sınırlarına ulaşmasından değil; tam tersine, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin çalışma ekseni

Baran Çavuş¹

How to Cite This Article
Çavuş, B. (2023). "İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Gözünden Sosyal Güvenlik Reformları: Öncül Bir Değerlendirme" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8380-8395. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71850>

Arrival: 17 June 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, TÖMER, Ankara, Türkiye. ORCID: 0009-0004-9609-7034

koruma sağlması nedeniyle, işgücü piyasalarının yapısal sorunları, istihdam biçimlerinde yaşanan değişimler ve sistemin yönetim anlayışındaki zaaflardan kaynaklanmaktadır. Bu durum sosyal güvenlik sisteminde reformları gerekli kılmıştır.

Sisteme ilişkin reform çalışmaları 2002 yılı sonunda “Acil Eylem Planı” çerçevesinde başlatılmış olup çalışmaların son halkası, 16 Haziran 2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ve 1 Ocak 2007’de yürürlüğe giren 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” (SSGSSK) ve 20.05.2006 tarih ve 26173 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren kurumsal yapıyı yeniden şekillendiren “Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu” (SGKK) ile tamamlanmıştır. 2006 yılında Sosyal Güvenlik Reformu adı altında kanunlaşan ancak Anayasa Mahkemesi’nce, ilgili reformun açılan dava sonucu önemli sayıda hükmünün iptali ile yapılan yeni düzenlemeler ile Ekim 2008’de tekrar yürürlüğe giren sosyal güvenlik reformu ile Türkiye’nin sosyal güvenlik sistemi baştan inşa edilmiş, farklı sigorta statüleri, prim ödeme sistemleri, kurumlar ve kanunlar tek bir kurum ve tek bir kanun altında birleştirilmiştir (Gökbayrak, 2010).

Sosyal güvenlik politikasını, diğer sosyal alandaki politikalarından daha önemli kılan ayırt edici özelliği, doğumdan ölüme kadar toplum içerisinde yaşayan herkesi ilgilendirmesidir. Bu özelliği ile sosyal güvenlik sistemi ile ilgili reform niteliği taşıyan düzenlemeler başta sigortalı çalışanlar ve işverenler olmak üzere, sistemle ilgili tarafları yakından ilgilendirmektedir. Örneğin şirketler, işletmeler, kurum ve kuruluşlarda çalışanların sosyal güvenlik sistemi ile ilgili iş ve işlemlerini düzenleyen İnsan Kaynakları (İK) departmanı da bu bağlamda değerlendirilmelidir; zira sosyal güvenlik reformu çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler İK departmanının faaliyetleri üzerinde de etkili olabilecek birtakım değişiklikler getirmiştir (Alper, 2006).

İşverenin koruma ve gözetme borcu, sınırları dürüstlük ve iyi niyet ilkesi ile belirlenen kapsamı oldukça geniş bir borçtur. Bu kapsama nelerin girdiğini saymak mümkün olmasa da şüphesiz ki koruma gözetme borcu işçinin kişiliğinin, ahlaki değerlerinin, şeref, haysiyet ve özel yaşamının, kişisel verilerinin ve işçiyi psikolojik taciz ve cinsel tacize karşı korumayı gerektirmektedir (Kaplan, 2003). Bunların yanında işverenin dar anlamda koruma ve gözetme borcunu oluşturan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini alma, işçinin sağlığını koruma yükümlülükleri de vardır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu dikkate alındığında işverenin koruma ve gözetme borcuna ilişkin yükümlülükleri Kanunu’nun 13 ila 24. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmada SSGSSK kapsamında işverenin koruma ve gözetme borcu, iş sağlığı ve güvenliği bağlamında incelenmiştir. Çalışma, insan kaynakları profesyonellerinin, Türkiye’de sosyal güvenlik sistemindeki reformla birlikte işverenlerin koruma ve gözetme borcu kapsamında iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin görüşlerinin tespitine odaklanmıştır. Bu amaçla da öncelikle Türkiye’de sosyal güvenlik reformunun iş sağlığı ve güvenliği kapsamında işgücü piyasası üzerindeki olası etkileri ilgili literatür çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmada Sosyal Güvenlik Reformu (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu) ile birlikte işverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında çalışanın sağlığının ve güvenliğinin korunmasına ilişkin yükümlülüklerin icrası bakımından İnsan Kaynakları (İK) profesyonellerine atfedilen mesuliyet gerek hukuki gerekse insani boyutları içermektedir. İK politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için üst yönetime sunulması esnasında İK birim sorumlularının yönlendirici işlevi önemlidir; fakat bu kişilerin meslek bilgisi kadar bu husustaki farkındalıkları da uygulamalarda yetkinlik sağlama ve hata ya da ihmallerden sakınma açısından kritiktir. O nedenle bu çalışmanın temel amacı hali hazırda İK profesyonellerinin konuya ilişkin bilgi ve duyarlılıklarının uygulamaya olası yansımalarını keşfetmek ve öncül stratejik öneriler getirmektir. Buna göre, araştırmanın problemi “İnsan Kaynakları profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu ile birlikte işverenlerin koruma ve gözetme borcu kapsamında iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın problemine yanıt aramak için oluşturulan alt problemler ise şu şekildedir:

1. İK profesyonellerinin “Sosyal Güvenlik”, “İşverenin Koruma ve Gözetme Borcu” ve “İş Sağlığı ve Güvenliği” kavramına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. İK profesyonellerinin bir işletmede/kurumda İK departmanının olmasının avantaj ve dezavantajları hakkındaki görüşleri nelerdir?
3. İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformuna ilişkin görüşleri nelerdir?
4. İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın konusu, Türkiye’de gerçekleştirilen Sosyal Güvenlik Reformu işverenlerin koruma ve gözetme borcu kapsamında iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin İK profesyonellerinin görüşleri ile sınırlıdır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal Güvenlik Kavramı

Sosyal güvenlik kavramı, dünyada 19. yüzyılın başlarında yoğun sanayileşme eğilimleri ve hareketlerinin ardından ortaya çıkmıştır ve gelişim sürecindeki ekonomik, toplumsal ve siyasal eğilimlere bağlı olarak çeşitli kavrama çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Kavramın yaygın olarak kabul gören tanımı, insanların ekonomik anlamda bugünlerini ve geleceklerini güvence altına almalarını sağlayan bir sistem olduğuna işaret etmektedir (SGK,2020). Gerçekten günümüzde, sosyal güvenlik sisteminin toplumdaki tüm bireyleri kapsadığı ve insan onuruna yakışır bir yaşam sunmayı amaçladığı görüşü toplumun tüm paydaşlarınca benimsenmiş durumdadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından sosyal güvenlik kavramı, “toplumun kendi üyelerine birtakım kamusal tedbirlerle, hastalık, hamilelik, iş kazası, işsizlik, yaşlılık ve ölümden kaynaklanan tamamen veya esaslı bir şekilde kazanç kaybının neden olacağı ekonomik ve sosyal zorluklara karşı sağladığı koruma, sağlık hizmetleri erişimini sağlama ve çocuklu ailelerin desteklenmesi” şeklinde tanımlanmıştır (ILO, 2001).

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından sosyal güvenlik kavramı, “insanların gelirlerine bakılmaksızın toplum huzurunu ve refahını bozan sosyal tehlikelerin verdiği zararlardan insan hakkı ve esas itibarıyla de devlet görevi olarak primli ya primsiz sistemlerin kullanılması, kişilerin sosyal tehlikelerin zararlarından kurtarılma güvencesidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de sosyal güvenlik hakkı, Anayasanın 60. Maddesinde yer alan “Herkes sosyal güvenlik hakkında sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” hükmü ile düzenlenmiştir (SGK, 2023).

Öte yandan Türkiye’de sosyal güvenliğin genel yapısı, sosyal devlet anlayışının bir yansıması olarak sigortacılık esaslarına dayanmaktadır. Sigortalı çalışanların hak edecekleri sigorta yardımlarının hangi durumlarda ve ne miktarda verileceği önceden belirlenmiştir ve hem uzun hem de kısa vadeli sigorta kollarında bunlar düzenlenmiştir. Ancak, sosyal devletin bir gereği olarak kurgulanan sosyal güvenlik sisteminin, özel sigortacılıktan farklı bir sistem olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir ifadeyle sosyal güvenlik sistemi, birebir fayda/maliyet dengesi gözetilmeden oluşturulmaktadır. Bu durum sosyo-ekonomik ve demografik değişimlerin neden olduğu tüm risklerin sistem tarafından taşınmasına neden olmaktadır.

İşverenin Koruma ve Gözetme Borcu

İş akdinin tarafları olan işveren ve işçi, iş akdi kapsamında birtakım yükümlülükler altına girmektedir. İşçi açısından iş akdinden doğan borçlar iş görme, sadakat, rekabet etmeme gibi yükümlülüklerken, işveren açısından işçiyi koruma ve gözetme, ücret ödeme, eşit ve adil davranma gibi yükümlülüklerdir (Yüce, 2018).

İşverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunun yasal dayanaklarını, Türk Borçlar Kanunu (TBK), İş Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve İş Sağlığı Güvenliği Kanunu oluşturmaktadır. TBK, işverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunun kapsamının, işçinin kişiliğinin korunması, tacize ve mobinge karşı korunması, işyeri ve/veya işten kaynaklı tehlikelere karşı korunması şeklinde belirlemiştir (TBK, 2011). Bunun yanı sıra 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Madde 1’de amaç, “işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektedir.” şeklinde belirtilmiştir (Türkmen, 2016). İşveren, işçiyi koruma ve gözetme borcu kapsamında iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almak zorundadır. Koruma ve gözetme borcunun yerine getirilememesi durumunda iş kazası veya meslek hastalığına uğrayan sigortalı çalışanın zararlarının karşılanması 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında tazmin edilmektedir (SSGSSK, 2006).

İşverenin işçiyi koruma ve gözetme borcu geniş kapsamlı bir borçtur. Bu borcun kapsam olarak genişliği, içerik ve sınırının somutlaştırılmasını zorlaştırmaktadır. İşverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunun konusu; hizmet akdi ile işe alınan çalışanın korunması, çalışanın iş esnasında karşılaşılabileceği risklere yönelik gerekli önlemlerin alınması ve çalışana maddi ve manevi zarara uğratabilecek tutum ve davranışlardan kaçınılması gibi yükümlülükleri içermektedir (Kuzgun ve Kuzgun, 2017).

İşverenin işçiyi koruma ve gözetme borcu, iş sözleşmesinin zayıf tarafı olan işçinin işverene kişisel bağlılığı ve bu sözleşme dolayısıyla hayatının, sağlığının ve vücut bütünlüğünün, işin niteliği veya işyeri koşullarının yaratacağı tehlikelere açık hale gelmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Koruma ve gözetme borcu, işverenin işçiye zarar verici her türlü davranıştan kaçınmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla işveren, çalışanın can ve mal güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri almak zorundadır (Tiftik ve Adıgüzel, 2016).

İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı

İş sağlığı ve güvenliği (İSG) genel olarak, işyerinde veya işyerinden kaynaklanan ve çalışanların sağlığını ve refahını bozabilecek tehlikelerin, çevre topluluklar ve genel çevre üzerindeki üzerindeki olası etkileri dikkate alınarak öngörme, tanıma, değerlendirme ve kontrol etme bilimi olarak tanımlanmaktadır (ÇASGEM, 2018). Görüldüğü gibi, İSG başlığı altında, sıralanan tedbirlerin alınması ve kuralların takibi çok disiplinli bir bakış açısına ihtiyaç doğurmaktadır. Açıkçası, İSG sistemlerini oluşturan yapı taşlarını koordine etmek ve uygulamak için birbirini destekleyen yapılara, becerilere, bilgiye ve analitik kapasiteye ihtiyaç bulunmaktadır.

Bir iş sağlığı ve güvenliği yönetim sisteminin amacı; ölüm, işle ilgili yaralanma ve sağlık sorunlarının önlenmesini yönetmek için bir çerçeve sağlamaktır. Amaçlanan sonuç işçi ölümlerini, işle ilgili yaralanmaları ve sağlık bozukluklarını önlemek, çalışanlar ve için güvenli ve sağlıklı bir işyeri sağlamak ve mevcut koşulları sürekli iyileştirmektir. Kuşkusuz, yapılan işin doğası gereği ölüm, yaralanma ve hastalık riski ortaya çıkabilir; ancak önemli olan işletmenin etkili engelleyici önlemler alarak İSG risk ve tehlikelerini yok etmesi ve/veya azaltmasıdır. Bu stratejik bir planlama ve uygulamayı da zorunlu kılmakta; gerekli önlemler kuruluş tarafından İSG yönetim sistemi aracılığıyla belirlenip uygulanmaktadır. Kuruluşun her seviyesinde uygun kontrollerin, yöntemlerin ve araçların kullanımıyla desteklenen İSG politikaları, kuruluşun İSG açısından performansını da iyileştirmektedir (ISO45001, 2018).

İş kazalarının, yaralanmaların, meslek hastalıkların ve büyük endüstriyel felaketlerin insani, sosyal ve ekonomik maliyetleri, bireysel düzeyde ve işyeri içerisinde olduğu kadar, ulusal ve uluslararası sosyal politika camiasında da endişe kaynağı haline gelmiş durumdadır. Mesleki tehlikeleri ve riskleri önlemek, kontrol altına almak, azaltmak veya ortadan kaldırmak için tasarlanan önlem ve stratejiler, teknolojik ve ekonomik değişimlere ayak uydurmak için yıllar boyunca sürekli olarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Ne yazık ki, sürekli ama görece yavaş ilerlemeler söz konusudur ve iş kazaları ve meslek hastalıkları hala oldukça yüksek bir sıklıkla deneyimlenmektedir. Bu tablonun yarattığı insani sıkıntılar ve katlanılmak zorunda kalınan maliyetler de vardır ki bu durum hem işverene hem de devlete ciddi bir ekonomik yük olmaya devam etmektedir (Alli, 2008).

İş kazalarını, yaralanmaları, meslek hastalıklarını ve ölümleri önlemek için genel itibarıyla altı iyi neden bulunmaktadır (Reese, 2017):

1. İnsanın yaşam hakkının ihlali önemli bir ahlak sorunudur.
2. İşverenlerin veya işçilerin mesleki yaralanmalara ve hastalıklara karşı önlem almamaları sonuçlardan manevi olarak sorumlu olmalarını gerektirir.
3. Mesleki kazalarının verimliliği ve üretkenliği sınırlar.
4. İş kazaları ve meslek hastalıkları geniş kapsamlı toplumsal zararlar üretir.
5. İş yerinde güvenlik sağlama teknikleri, kaza oranlarında ve ölüm oranlarında azalma sağlamıştır.
6. Güvenli ve sağlıklı bir işyeri yaratmak için devletler yasalar çıkarmaktadırlar.

İSG'nin işveren, işçiler ve toplum açısından hem ekonomik hem de sosyal getirisi bulunması son derece önemlidir. Sosyal açıdan, işyerinde ölüm ve yaralanmaların en aza indirilmesi "güvenlik" duygusunu pekiştirirken sosyal güvenlik sistemlerinin de yükünün hafiflemesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2009) ve kuşkusuz İSG uygulamalarından beklenen en kritik ekonomik fayda da bu olmaktadır.

20 Haziran 2012 tarihinde kabul edilen 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işverene, iş sözleşmesi ile yüklenen ve iş sözleşmesinin talî edimleri arasında yer alan, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun yasal dayanağını teşkil eden 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 77. maddesini yürürlükten kaldırmış olup; kurumun uygulama alanını genişleterek, kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanacağını açıkça belirtmiştir (Limon, 2012). Bu reform, bir bakıma "tam" bir İSG koruma borcunu yasallaştırmış olmaktadır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından SSGSSK Kapsamında İşverenin Koruma ve Gözetme Borcu

İşverenin koruma ve gözetme borcunun en önemli bileşeni iş sağlığı ve güvenliği hususudur. İş sağlığı ve güvenliği açısından önem arz eden 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun (SSGSSK), 13-24 maddeleri arasında hangi durumlarda ortaya çıkan kazaların iş kazası olduğu, meslek hastalıklarının tanımı, iş kazası ve meslek hastalıklarının ortaya çıkması durumunda sigortalı işçi, onun ölmesi halinde hak sahiplerine yapılacak sigorta yardımları, iş kazasının ve meslek hastalığının bildirim ve soruşturulması, işveren veya üçüncü kişilerin Sosyal Güvenlik Kurumu karşısındaki sorumluluğu düzenlenmiştir. İşverenin iş sağlığı ve güvenliğine

yönelik gerekli tedbirleri sağlama yükümlülüğü ile doğrudan ilgili olan ve işverenin sorumluluğunun düzenlendiği hüküm 5510 sayılı Kanun'un 21. maddesidir. SSGSSK kapsamında işverenler açısından emredici hükümlerle bazı yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. İşverenin bu yükümlülükleri yerine getirmemesi durumunda SSGSSK Madde 23 çerçevesinde SGK karşısında sorumluluğu doğabilecektir (Güzel vd., 2012).

SSGSSK Madde 21'de ise iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık bakımından işverenin ve üçüncü kişilerin sorumluluğu düzenlenmiştir. İşverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunu yerine getirmemesi durumuna ilişkin sorumlulukları Madde 21'de şu şekilde belirtilmiştir (SSGSSK, 2006):

- ✓ İş kazası ve meslek hastalığı, işverenin kastı veya sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatına aykırı bir hareketi sonucu meydana gelmişse, Kurumca sigortalıya veya hak sahiplerine bu Kanun gereğince yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değeri toplamı, sigortalı veya hak sahiplerinin işverenden isteyebilecekleri tutarlarla sınırlı olmak üzere, Kurumca işverene ödetilir. İşverenin sorumluluğunun tespitinde kaçınılmazlık ilkesi dikkate alınır.
- ✓ İş kazasının, 13 üncü maddenin ikinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen sürede işveren tarafından Kuruma bildirilmemesi halinde, bildirim tarihine kadar geçen süre için sigortalıya ödenecek geçici iş göremezlik ödeneği, Kurumca işverenden tahsil edilir.
- ✓ Çalışma mevzuatında sağlık raporu alınması gerektiği belirtilen işlerde, böyle bir rapora dayanılmaksızın veya eldeki rapora aykırı olarak bünyece elverişli olmadığı işte çalıştırılan sigortalının, bu işe girmeden önce var olduğu tespit edilen veya bünyece elverişli olmadığı işte çalıştırılması sonucu meydana gelen hastalığı nedeniyle, Kurumca sigortalıya ödenen geçici iş göremezlik ödeneği işverene ödetilir.

Tüm bu bilgiler 5510 sayılı SSGSSK ile birlikte işverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında gerekli tedbirleri almaması ve bunun sonucunda sigortalı çalışanın sağlığını, bedensel ve ruhsal bütünlüğünü ve güvenliğini sağlayamaması durumunda hem SGK hem de sigortalı çalışana karşı sorumlulukları olduğunu göstermektedir.

İnsan Kaynakları Profesyonellerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarındaki Rollerini Üzerine

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) yaklaşımı, iş gücünün stratejik yönetimi aracılığıyla iş değeri yaratmanın mümkün olduğu savını öne süren insan ilişkileri hareketinin bir ürünüdür. 20. yy başlarına kadar personel yönetimi mantığının hakim olduğu hatırlanırsa, maaş bordrosu ve yan haklar yönetimi gibi işlemsel işleri yürütmenin, çağın insan odaklı yaklaşımlarını içermediği ve aslında ihtiyaca yanıt vermekte yetersiz kaldığı söylenebilir. İnsanı merkeze alarak çalışma ilişkilerini düzenleme düşüncesi ve bireysel pazarlık gücünü besleyen küresel gelişmeler karşısında, yeni endüstri ilişkilerinin doğması şaşırtıcı değildir. Bir başka ifadeyle küreselleşme, şirket birleşmeleri, inovasyon beklentilerinin artması ve gün be gün gerçekleşen teknolojik ilerlemeler İK birimlerinin işlevlerinin de dönüşümünü zorunlu hale getirmiştir. Özellikle çalışan ilişkilerinin yönetilmesi ve işin yapılışı esnasında iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin uygulanması bakımından eskiden öncelik taşımayan ama günümüzde kaçınılmaz olarak üstlenilen yeni roller İK uzmanlarına atfedilmiş durumdadır. Bu yeni faaliyet alanı, İK departmanlarını sadece çalışan işe alımı, eğitimi ve geliştirme, performans değerlendirme ve ödüllendirme gibi asli görevlere ilaveten endüstriyel ilişkilerle de meşgul olma durumu yaratmıştır. Esasen bu, Ulrich'in (1996) İK'nın işlevlerine dair sıralamasıyla da uyumlu bir dönüşümü düşündürmektedir:

- ✓ İK ve iş stratejisini uyumlu hale getirmek,
- ✓ Kuruluş süreçlerini yeniden yapılandırmak,
- ✓ Çalışanları dinlemek ve onlara yanıt vermek,
- ✓ Dönüşümü ve değişimi yönetmek.

İK departmanının işlevleri, genellikle işletme için bir destek fonksiyonu olarak görülmekteyse de bu yeni rolleriyle bağlantılı etkinlikleri şirketin maliyetlerini en aza indirmeye ve riski azaltmaya da yardımcı olmaktadır. Obedgiu (2017) da İK departmanının artık sağlık ve güvenliği denetleyen istihdam ve çalışma yasalarına hakim olması gerektiğinin altını çizmiştir. Şirketlerde İK uzmanları tarafından sunulan hizmet türleri büyük ölçüde sektöre, şirket büyüklüğüne ve coğrafi konuma göre de belirlenmektedir. Örneğin; çalışan sirkülasyonu yüksek olan bir perakende ortamındaki İK departmanından genellikle işe alım gerçekleştirme ve eğitim planlama gibi klasik uygulamalar beklenirken, istikrarlı bir inşaat şirketinde İK departmanı iş sağlığı ve güvenliği düzenlemelerine de destek vermek durumunda kalmaktadır (Belcourt, vd., 2020). Ancak gelişen koşullar, bu görevleri İK uzmanları için artık arızı olmaktan çıkartarak asli görev haline getirme eğilimindedir. Bir bakıma bu dönüşüm, İK departmanına biçilen yeni "liderlik" rolünü de işaret etmektedir. İK yöneticileri, kuruluşları için geçerli olan iş sağlığı ve güvenliği yasa ve prosedürlerine hakim olduğunda, işyerlerinin ne kadar güvenli olduğu konusunda gerçekçi

değerlendirmeler yapabilecekleri için zamanında ve isabetli müdahaleler için şirket yönetimine rehberlik edebileceklerdir. Anangwe'nin (2018) İK departmanının iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin rollerine dair sıralaması o nedenle dikkate değerdir:

- ✓ İK'nın İSG rollerini üstlenemeyeceği algılanırsa, bu alanda bir uzman işe alınmalı; ancak bu, İK departmanının çalışan sağlığı ve güvenliğinden sorumlu olmasını engellememelidir.
- ✓ Bir İSG politikası geliştirmek ve bununla ilgili eğitim vermek.
- ✓ Kuruluşun İSG mevzuatı gerekliliklerine uygunluğunu izlemeye ve değerlendirmeye yardımcı olmak için bir İSG Mevzuat Uyum kaydı oluşturmak.
- ✓ Mevzuat gerekliliklerine göre bir İSG kurulu oluşturmak.
- ✓ İSG tehlikelerini belirlemek ve risk değerlendirmesi yapmak ve ayrıca bir İSG eylem planı geliştirmek.
- ✓ Bir İSG eğitim programı geliştirmek.
- ✓ Çalışanlara gerekli Kişisel Koruyucu Donanımı (KKD) sağlamak.
- ✓ Çalışanların sağlık muayenelerinin düzenli olarak yaptırılmasını sağlamak.
- ✓ İSG'yi yüklenici/çalışan görevlendirme sürecini yönetmek.

İK departmanının İSG açısından gerekli olan yasal düzenlemeleri en iyi şekilde yürütmesi oldukça önemlidir. Çünkü; hem mali hem de fiziki açıdan koruma ile ilgili iş ve işlemler İK departmanının sorumluluğundadır. Bu iş ve işlemlerin eksik yapılması veya uygulanmaması sonucunda çalışanlar açısından sorunlar ortaya çıkabileceği gibi işverenler açısından da birtakım maddi yükler getirebilmektedir (Fırat, 2008). Üstelik İK departmanının iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine ilişkin rollerini tam anlamıyla yerine getirilmesi durumunda, işletmelerin verimliliğinin artmasına ilaveten çalışanların iş tatmini, motivasyonları üzerinde artırıcı bir etki de ortaya çıkacaktır. Uluslararası pazarda kabul görmenin temel kriterlerinden biri iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin mevzuat ve yönetmeliklerin aktif bir şekilde uygulanması olduğuna göre bu yetkinlik işletmenin uluslararası pazarda yer edinmesini de kolaylaştıracaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma olarak planlanan bu çalışmanın araştırma deseni durum araştırmasıdır. Creswell (2013) durum çalışmasını, "araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır." şeklinde tanımlamıştır. Bu kapsamda çalışmada Sosyal Güvenlik Reformu (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu) ile birlikte işverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında çalışanın sağlığının ve güvenliğinin korunmasına ilişkin İnsan Kaynakları profesyonellerinin rollerine ve işlevselliklerine dair görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubu amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Ölçüt örneklemede çalışma grubu seçilirken önceden belirlenmiş bir dizi ölçüt dikkate alınmaktadır (Baltacı, 2018) Maksimum çeşitlilik örneklemede ise çalışma grubu, incelenen olay veya olguyla ilişkili farklı boyutları kapsayacak şekilde belirlenmektedir (Baltacı, 2018). Araştırmanın çalışma grubu, maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla farklı mesleki deneyim, farklı yaş ve farklı eğitim düzeylerine sahip İnsan Kaynakları profesyonellerinden seçilmiştir. Ölçüt örnekleme kapsamında çalışma grubu seçiminde belirlenen kriterler ise şu şekildedir:

- ✓ 18 yaşını doldurmuş
- ✓ İlgili alanda lisans veya lisansüstü mezuniyete sahip olmak
- ✓ İlgili alanda halihazırda çalışıyor olmak

Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubu, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) alanında İK profesyoneli (uzmanı) olarak görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan 4 kadın, 4 erkek olmak üzere 8 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan İK profesyonellerine ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	İSG eğitimi alma durumu	Mesleki deneyim (yıl)
K1	Kadın	43	Yüksek Lisans	Evet	16
K2	Erkek	45	Yüksek Lisans	Evet	20
K3	Kadın	26	Lisans	Evet	3
K4	Kadın	30	Yüksek Lisans	Evet	6
K5	Erkek	35	Lisans	Evet	10
K6	Kadın	38	Yüksek Lisans	Evet	12
K7	Erkek	32	Yüksek Lisans	Evet	9
K8	Erkek	47	Yüksek Lisans	Evet	23

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan İK profesyonellerinin 26-47 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan İK profesyonellerinin 2'si lisans ve 6'sı yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların mesleki deneyimlerine bakıldığında 3-23 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan İK profesyonellerinin tümünün İSG eğitimi aldıkları da belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada “Kişisel Bilgi Formu” ve “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” olmak üzere iki form kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu insan kaynakları profesyonellerinin demografik özelliklerine ilişkin soruları içermektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmış ve İKY alanında görev yapan 4 uzmandan görüş alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu 9 sorudan oluşmaktadır. Sorular İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında işverenin koruma ve gözetme borcu yükümlülüklerinden olan iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin rol ve sorumluluklarına dair görüşlerini kapsamaktadır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş, veri kaybı yaşamamak için yapılan görüşmelerde katılımcıların izniyle ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi, Değerlendirilmesi ve Raporlanması

Araştırmada içerik analiz kullanılmıştır. İçerik analizi, metinlerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2004). İçerik analizi, metinlerden durumun ya da sorunun tarafsız ve sistematik bir şekilde sunumunu hedeflemektedir (Koçak ve Arun, 2006). Araştırmaya katılan İnsan Kaynakları profesyonelleri ile yapılan görüşmeden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve veriler kodlanıp uygun temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Bulgular doğrudan alıntılara yer verilerek raporlaştırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Güvenirlik, bir araştırmanın farklı şartlar veya farklı araştırmacılar tarafından tekrarlanmasında aynı çıkarımların ortaya konulma düzeyidir (Başkale, 2016). İçerik analizinin güvenilirliğinin dayandığı nokta kodlama işlemidir. Kodlama sonrasında oluşturulan temaların objektifliği araştırmanın güvenilirliğinin belirlenmesinde oldukça önemli bir husustur. Araştırmada araştırmacılar arası güvenilirlik yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için oluşturulan tema ve alt temalar, İnsan Kaynakları Yönetimi alanında görev yapan 5 uzmanın görüşüne sunulmuş ve bu görüşler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda nitel araştırmalarda Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen güvenilirlik formülü kullanılarak, kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısının %86,6 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hesaplanan bu katsayı %80'in üzerinde olduğu için araştırmada ulaşılan sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın geçerli olabilmesi güvenilirliğiyle ilişki içinde olmasına karşın, güvenilirlik araştırmanın geçerliliği için tek başına yeterli bir kriter değildir. Araştırmada geçerliğin sağlanabilmesi için araştırmacının araştırdığı olguyu mümkün olduğunca objektif bir şekilde gözlemlemesi, ulaşılan verilerin rapor edilmesi ve sonuçların ayrıntılı olarak verilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmada verileri elde etme yolu, tema ve alt temaların nasıl oluşturulduğu ve ulaşılan sonuçların ayrıntılı bir şekilde açıklanmasıyla birlikte geçerliliğin sağlandığı düşünülmektedir.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi, “İK profesyonellerinin “Sosyal Güvenlik”, “İşverenin Koruma ve Gözetme Borcu” ve “İş Sağlığı ve Güvenliği” kavramına ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklindedir ve bu kapsamda İK profesyonellerinin sosyal güvenlik, işverenin koruma ve gözetme borcu, İSG hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcı
Kavramlar	Sosyal güvenlik kavramı	Ekonomik ve sosyal destek	K1, K2, K5, K8
		Ekonomik ve sosyal risklere karşı koruma	K1, K3, K4, K6, K7
	İşverenin koruma ve gözetme borcu kavramı	İşverenin uygun çalışma koşullarını sağlaması	K1, K3
		İşverenin çalışanların refahını sağlaması	K1, K6
		İşverenin çalışanlarını sağlığını ve güvenliğini koruması	K2, K4, K5, K7, K8
	İş sağlığı ve güvenliği kavramı	İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi	K1, K2, K3, K4, K7, K8
		Çalışma koşullarının iyileştirilmesi	K2, K5, K7
		İşyerinde güvende olma	K1, K2, K5, K6

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan İK profesyonellerinin görüşlerine göre araştırma konusuna yönelik ortaya çıkan terimler, kavramlar teması altında toplanmıştır. Kavramlar teması altında ortaya çıkan alt temalar ise, “Sosyal güvenlik”, “İşverenin koruma ve gözetme borcu” ve “İş sağlığı ve güvenliği” şeklinde belirlenmiştir.

Alt Tema 1: Sosyal güvenlik kavramı

Bu alt temanın kodlarından biri **ekonomik ve sosyal destek** olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik kavramını katılımcıların öncelikle bir tür ekonomik ve sosyal destek sistemi olarak kavramlaştırmış oldukları söylenebilir. Ayrıca devlete korumacı bir rol biçilmesi ve çalışanın kendini “güvende hissetme” halinin ön plana çıkarılması söz konusudur:

K1: “Bana göre Sosyal Güvenlik, bir ülkede devletin risk altındaki vatandaşlarına, yani yaşlılar, engelliler, işsizler ve diğer dezavantajlı gruplar gibi kişilere ekonomik destek sağlayan bir sistem veya programlar bütünüdür.”

K2: “Sosyal Güvenlik, toplumsal refahın artırılması ve vatandaşların daha iyi bir yaşam sürmelerine olanak sağlamak amacıyla oluşturulan bir sosyal destek sistemidir. Bu sistem, bireylerin sosyal ve ekonomik destek ile güvende hissetmelerini sağlamak için büyük öneme sahiptir.”

K8: “Sosyal güvenlik, bir toplumda hastalık, yaşlılık, iş kazası, işsizlik gibi durumlarda sağlık hizmetlerine erişimi sağlamak ve çalışanların gelirlerini korumak için sağlanan ekonomik ve sosyal desteklerdir.”

Sosyal güvenlik kavramı alt temasının kodlarından bir diğerinin ise **ekonomik ve sosyal risklere karşı koruma** ifadesi olduğu belirlenmiştir. Bireyin tek başına sosyo-ekonomik risklerle baş etmesinin güçlüğüne ima eden katılımcılar, ekonomik ve sosyal risklere karşı devletin (kamunun) sorumluluk üstlenmesini mecburi kılan bir sistem algısını ortaya koymuşlardır. Üstelik anılan riskler için uzun vadeli korumanın sosyal güvenlik sisteminin özünü oluşturduğuna değinilmiş olduğu da görülmektedir:

K3: “Kalabalık toplumlarda çevreden gelebilecek ekonomik, sosyal tehlikelere karşı bireyi korumayı amaçlayan politika olarak düşünülebilir.”

K4: ise, “Sosyal Güvenlik, bir toplumun üyelerine, yaşamın farklı dönemlerinde karşılaşılabilecekleri ekonomik risklere karşı koruma sağlayan ve temel insan ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir kamu politikası ve programlar bütünüdür.”

K7: ise, “Sosyal güvenlik, bireylerin yaşlılık, hastalık, işsizlik, engellilik gibi durumlar karşısında gelir kaybını telafi etmelerini ve sosyal risklerle başa çıkmalarını destekler.” sözleriyle,

Alt Tema 2: İşverenin koruma ve gözetme borcu

İşverenin koruma ve gözetme borcu kavramı alt temasının kodlarından birinin **işverenin uygun çalışma koşullarını sağlaması** ifadesi olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, işçiyi koruma ödevini işverenlerce de gözetilmesi gereken bir husus olarak gündeme getirmişlerdir. İşverenin çalışanların refahını sağlamasını önceliklendirmekle koruma ve gözetme borcunun çalışanın iyilik halinin tüm boyutlarına yaygınlaştırılması gereğine dikkat çekilmektedir. Benzer şekilde sadece bedensel değil, psikolojik sağlığın gözetilmesinin de işverenin işçiyi koruma borcu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır:

K1: “Bir işverenin çalışma ortamının güvenli ve sağlıklı olmasını sağlaması, çalışanların olası risklere karşı korunmasını temin etmesi ve mevzuat gerekliliklerine uygunluğu sağlaması gibi konularda sorumluluk taşımaktadır.”

K3: Bir işletme veya kurumda işveren işçiyi korumakla yükümlüdür. Kendisi hangi koşullarda ve rahat bir ortamda çalışmak istiyorsa, işçiye karşı da empati yapmalı ve gerekli ortamı sağlamalıdır.”

K6: “İşverenin koruma ve gözetme borcu, bir işverenin, yanında çalıştırdığı insanların güvenliğini, sağlığını ve genel refahını sağlama sorumluluğunu ifade eder.”

K2: “İşverenin koruma borcu, çalışanların sağlığını ve güvenliğini koruma yükümlülüğünü ifade eder. Bu yükümlülük, işverenin çalışanlarının fiziksel ve psikolojik sağlığını tehlikelerden korumak, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemek için gerekli önlemleri almak anlamına gelir.”

Alt Tema 3: İş sağlığı ve güvenliği

İş sağlığı ve güvenliği kavramı alt temasının kodlarından birinin **iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi** olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların halihazırdaki riskler kadar gelecekte ortaya çıkması muhtemel potansiyel riskleri de azaltma yükümlülüğünü İSG kapsamında hesaba kattıkları anlaşılmaktadır. İş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesinin İSG kapsamında birincil hedef olarak algıladıklarına ilişkin ipuçları da ifadelerde çarpıcılık kazanmaktadır:

K1: “Bu kavram fiziksel ve psikolojik sağlıklarının korunmasını amaçlayan bir kavramdır.”

K2: “Bu kavram, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemektir.”

K3: “Bireyin çalışma hayatında güvenli ve sağlıklı bir şekilde çalışmasını sağlayan önlemlerin tümü olarak adlandırabiliriz.”

K4: “Bu kavram, çalışanların maruz kaldığı potansiyel tehlikeleri önleme, riskleri azaltma ve iş kazalarını, yaralanmaları ve meslek hastalıklarını en aza indirme hedefini taşır.”

İş sağlığı ve güvenliği kavramı alt temasının kodlarından bir diğerinin **çalışma koşullarının iyileştirilmesi** olduğu ortaya çıkmıştır. Önleme kadar geliştirmenin de önemli olduğunu bilhassa vurgulayan katılımcılar, insancıl yaklaşımı referans alarak güdülenme ve pozitif duygu hali açısından güçlü bir işyeri önerisinde bulunmuşlardır. Açıkçası bu öneri, İSG sisteminde izlenmesi gereken teknik ve duygusal nitelikli çok boyutlu hedefler olmasının şart olduğuna dair kanıyı gözler önüne sermektedir:

K2: “Ayrıca iş sağlığı ve güvenliği kavramı, çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla bir dizi yöntem, politika ve uygulamayı içerir.”

K5: “İş sağlığı ve güvenliği kavramına ilişkin ilk aklıma gelen öncelikle hem fiziki hem de psikolojik olarak iş koşullarının iyileştirilmesi geliyor. Aslında şöyle ifade edeyim. Fiziki koşullar derken işin yapıldığı ortam bu ofis olur, saha olur her türlü çalışma alanı çalışanın işini yapmasına engel olmayacak şekilde düzenlenmeli. Psikolojik koşullar ise çalışanların moral motivasyonu ile ilgili aslında. Yani çalışanlar iş ortamında kendilerini sağlıklı ve güvende hissettikleri takdirde psikolojik açıdan da kendilerini rahat hissedeceklerdir. Toparlamak gerekirse her anlamda iş koşullarının iyileştirilmesi diyebiliriz.”

İş sağlığı ve güvenliği kavramı alt temasının kodlarından bir diğerinin **iş yerinde güvende olmadır** ve çalışanların işlerini yaparken güvende olma algılarının kritik önemine dikkat çekilmiştir. Öte yandan katılımcılar, arzu edilen bu güvende oluş için sürekli çaba sarf etmek gerektiğini de ima etmişlerdir.

K2: “Bunun yanı sıra bu kavram, iş yerlerinde oluşabilecek riskleri değerlendirerek çalışanların güvenliğini sağlamaktır.”

K1: “İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların iş yerinde güvende olmalarını sağlamaktır. Örneğin iş yerindeki potansiyel tehlikelerin belirlenmesi ve bu tehlikelerin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için önlemlerin alınmasıdır.”

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi, “İK profesyonellerinin bir işletmede/kurumda İK departmanının olmasının avantaj ve dezavantajları hakkındaki görüşleri nelerdir?” şeklindedir ve bu kapsamda İK profesyonellerinin İK departmanının varlığı hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcı
İK departmanının varlığı	Avantajlar	Doğru personel seçimi ve yönetimi	K1, K2, K3, K4, K7, K8
		Performans değerlendirmesi	K1, K3
		Kariyer geliştirme	K1, K2
		İSG faaliyetlerini organize etme	K4, K5, K6, K8
		Çalışan motivasyon ve memnuniyeti	K2
	Dezavantajlar	Maliyetli	K1, K2,
		Yanlış yönetim	K1, K4, K6
		Yok	K3, K5, K7, K8

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan İK profesyonellerinin görüşlerine göre bir işletmede/kurumda İK departmanının varlığı teması avantaj ve dezavantaj alt temaları altında toplanmıştır.

Alt Tema 1: Avantajlar

İK departmanının varlığına ilişkin avantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri **doğru personel seçimidir**. Belki de İK departmanından beklenen en öncelikli faaliyet olan eleman seçme ve yerleştirme fonksiyonu, birimin bir işletmede bulunmasının en büyük katkı alanı olarak görülmektedir. Aşağıdaki ifadeler bu tespiti destekleyicidir:

K1: “İK Departmanı, işletme bünyesinde çalışanların seçimi, yönetimi ve geliştirilmesi konusunda uzmanlaştığı için işletme performansını artırıcı bir avantaj sağlayabilir.”

K3 : “İnsan kaynakları doğru kişiyi işe aldığı anda şirket içinde çalışan sirkülasyonu azalır. Bu da şirkete başarı elde etmesi için bir avantaj sağlar.”

K7: “İnsan Kaynakları, işletmenin kültürel çeşitliliği yönetmesine yardımcı olabilir, böylece işyerinde hoşgörü ve uyumun artmasını sağlar.”

İK departmanının varlığına ilişkin avantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri **performans değerlendirmesidir**. İK uzmanlarının sahip olması beklenen önemli yetkinliklerden biri performans yönetim sisteminin işletilmesidir. Bu sistemin etkin işleyişi esasen örgütte hedef belirleme, hedeflere erişim için koşulları düzenleyecek stratejiler önerme ve uygulama, başarı kriterlerini belirleyerek performans ölçümü sağlamaya odaklıdır ve İK departmanından beklenen bir diğer önemli işleve karşılık gelmektedir. Katılımcıların ifadeleri bu tespiti destekler niteliktedir:

K1: “İK departmanının personellerin performanslarını değerlendirmesi süreci de işletme performansını artırabilir.”

İK departmanının varlığına ilişkin avantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan bir diğeri **kariyer geliştirmedir**. Katılımcılar, bir işletmede İK departmanının var olmasının önemli avantajlarından birinin kariyer geliştirme açısından profesyonel destek sağlanması olarak görmektedirler:

K2: “Personel eğitimi ve kariyer geliştirme uygulamaları İnsan Kaynakları Departmanının olmasının avantajları olarak değerlendirilebilir.”

İK departmanının varlığına ilişkin avantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri de **İSG faaliyetlerini organize etmedir**. Dört katılımcı (%50) bu açıdan İK biriminin mutlaka işçiyi koruma amaçlı politika geliştirme ve uygulama bakımından sorumlu görmektedir:

K4: “İnsan Kaynakları, iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerini koordine edebilir, bu da çalışanların güvende ve sağlıklı bir çalışma ortamında olmalarını sağlar.”

İK departmanının varlığına ilişkin avantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan sonuncusu ise **çalışan motivasyon ve memnuniyettir**. İnsan ilişkileri yönetiminin günümüzde gittikçe daha çok önem kazandığını destekleyen bir bulgu olarak değerlendirilebilecek olan bu kod, değişen işgücü ve kuşak farkı açısından da dikkate değerdir. Zira, bu hususta görüş ifade eden neredeyse tek katılımcı 45 yaşında, 20 yıllık deneyime sahip bir İK profesyoneli ve kağıt kalem işleri kadar işyerine bağlılık ve tutku yaratacak önemli bir hususu ön plana çıkarmaktadır. Bu açıdan “yalnız kalışı” 40 yaş altı İK uzmanlarının moral motivasyon temin edici faaliyetlerinin kritik önemini henüz kavramamış olduklarını düşünebilir niteliktedir:

K2: “Ayrıca çalışan motivasyonu ve memnuniyetinin değerlendirilmesi ve sağlanması da bu departmanın kurumda olmasının avantajı olduğu söylenebilir.”

İK departmanının varlığına ilişkin dezavantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri **maliyetli olmasıdır** ve işverenin yatırım için kaynak ayırması gerektiğine ilişkin düşünceleri içermektedir:

K2: “İK Departmanı işletme için ek bir maliyet kaynağı olabilir. Personel, ekipman, eğitim ve diğer kaynakların yönetimi bütçe açısından zorluklar yaratabilir.”

K1: “İK Departmanı oluşturmak ve işletmek maliyetli olabilir. Personel, ekipman, eğitim ve diğer kaynakları gerektirebilir.”

Alt Tema 2: Dezavantajlar

İK departmanının varlığına ilişkin dezavantajlarla ilgili olarak oluşturulan kodlardan bir diğeri ise **yanlış yönetilmesidir**.

K1: “İK konuları oldukça uzmanlık gerektiren alanlardır. Yanlış yönetildiğinde hatalar ve sorunlar ortaya çıkabilir.”

K4: “Öte yandan, İnsan Kaynakları alanı uzmanlık gerektirir. Eğer işletme yeterli uzmanlık olmadan bu süreçleri yönetmeye çalışırsa, hatalar ve sorunlar ortaya çıkabilir.”

Katılımcıların yarısının (K3, K5, K7 ve K8) bir kurumda İK departmanının dezavantajları olmadığını belirtmiş olması da önemli bir sonuç olarak görülmektedir.

K8: “Bana göre İK departmanlarının şirket ya da çalışanlara ya da sektöre yönelik bir dezavantaj oluşturma durumu yoktur. Aksine hem şirket hem de ilgili sektör üzerinde hatırı sayılır faydaları vardır. Yani şuan aklıma insan kaynakları departmanının bir şirkette olmasına ilişkin dezavantaj olarak aktarabileceğim bir durum gelmiyor diyeyim.”

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi, “İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformuna ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklindedir ve bu kapsamda İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tema	Kodlar	Katılımcı
Sosyal Güvenlik Reformu	Tek bir çatı altında toplamak	K3, K4, K6, K7, K8
	Sosyal güvenlik sistemini iyileştirmek	K1, K2 K3, K5, K8

Alt Tema 1: Sosyal Güvenlik Reformu

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan İK profesyonellerinin görüşleri Sosyal Güvenlik Reformu teması altında toplanmıştır. Sosyal Güvenlik Reformuna ilişkin oluşturulan kodlardan biri **tek bir çatı altında toplanmasıdır**. Bu aslında mevcut reforma henüz tam uyum sağlanamadığına da bir işaret olarak kabul edilebilir:

K3: “SSK ve Bağkurun SGK’ya bağlanması. 4A, 4B, 4C olarak tanımlandı.”

K4: “2008 Sosyal Güvenlik Reformu ile farklı sosyal güvenlik kolları (emeklilik, sağlık, işsizlik vb.) tek bir çatı altında birleştirilerek daha entegre bir sistem oluşturmak hedeflenmiştir.”

K6: “Bu reformla birlikte SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı için aslında yeni bir süreç işlemeye başlamıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuş ve SSK, Bağ-kur ve Emekli Sandığı oluşturulan bu yeni çatı altında birleştirilmiştir.”

Sosyal Güvenlik Reformuna ilişkin oluşturulan kodlardan biri **sosyal güvenlik sistemini iyileştirmektir**. Reform çalışmalarının sorun alanlarını ortadan kaldırmayı amaçladığı hususunda söz birliği bulunması umut verici değerlendirilebilir. Bu durum İK profesyonellerinin sosyal güvenlik sistemi için yenilikçi düzenlemeleri takip ettikleri ve destekledikleri şeklinde yorumlamaya izin verir görünmektedir:

K1: “Bu reform, Türkiye’nin sosyal güvenlik sistemini daha sürdürülebilir, etkin ve kapsayıcı hale getirmeyi amaçlayan geniş çaplı bir reform paketini ifade eder. Bu reform aynı zamanda, ülkemizin mevcut sosyal güvenlik yapısını iyileştirmek ve gelecekteki mali zorluklarla başa çıkmak amacıyla yapılmıştır.”

K2: “Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin geniş kapsamlı bir şekilde yeniden yapılandırıldığı ve iyileştirildiği bir dönemdir. Bu reform, sosyal güvenlik alanındaki eksiklikleri gidermeyi, sistemi daha sürdürülebilir hale getirmeyi, sosyal güvenlik haklarını genişletmeyi ve daha adil bir sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır.”

K8 : “Sosyal Güvenlik Reformu, ülkemizin sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan birtakım sorunları gidermek için bu alanda yeniden yapılanmaya ihtiyaç duymasından dolayı gerçekleştirilmiştir. Yani sosyal güvenlik alanındaki mevcut sistemin iyileştirilmesi diyebiliriz bu reforma.”

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi, “İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklindedir ve bu kapsamda İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu çerçevesinde İSG uygulamaları hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcı
İş sağlığı ve güvenliği	SSGSS Kanunu	İşveren sorumluluğu	K1, K2, K4, K5, K8
		İşgörememezlik ödeneği	K3, K6, K7
	İK görev tanımı	Çalışan eğitimi ve farkındalık	K1, K2, K3, K4, K5
		İSG’ye yönelik politika ve strateji geliştirme	K1, K2, K4, K5, K8
		İSG kurulu koordinasyonu	K2, K4, K7
		Tehlikeleri belirleyip önlem alma	K1, K3, K6
	İK rolü ve önemi	İSG prosedürlerini oluşturma	K1, K2, K3, K4, K5, K7
		İSG prosedürlerini tüm personele iletmek	K1, K7, K8
		Risk değerlendirmesi yapmak	K2, K4, K6
	İşgücü piyasası	Rekabet gücü	K2, K5, K7, K8
		Çalışan memnuniyeti ve sadakati	K1, K2, K4, K6
		İş kazalarının azalması	K2, K3, K4

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan İK profesyonellerinin Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine ilişkin görüşlerine göre iş sağlığı ve güvenliği teması; SSGSSK, İK görev tanımı, İK rolü ve önemi, iş gücü piyasası alt temaları altında toplanmıştır.

Alt Tema 1: SSGSSK

Bu alt tema içerisinde yer alan kodlardan biri **işveren sorumluluğudur**. İşverenin işçiyi bilinçlendirme yükümlüğünün ancak İK departmanı aracılığıyla yerine getirebileceğine ilişkin tespit kayda değerdir.

K1: “Bu Kanun, işverenlere çalışanların sağlığını ve güvenliğini koruma yükümlülüğü getirmiştir. Bu kanuna göre işverenler, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili tehlikelere karşı korunmasını sağlamak, riskleri en aza indirmek ve gerekli önlemleri almak zorundadır. Ayrıca, işverenler, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim vermek ve bu konuda bilgilendirmekle sorumlu hale gelmiştir. Çalışanların tehlikeler konusunda bilinçlendirilmesi ve korunma yöntemlerinin öğretilmesi zorunlu kılınmıştır.”

K5: “5510 sayılı Sosyal Sigorta ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Türkiye’deki sosyal güvenlik sisteminde önemli değişiklikler getiren bir kanundur. Örneğin, işverenler çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumakla yükümlüdür.”

SSGSSK ile ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri **işgörememezlik ödeneğidir**. Bu alt tema içerisinde ortaya işgörememezlik ödeneğinin çıkmış olması kanımızca sevindiricidir, zira İK uzmanları işverenin işçiyi koruma borcunu yerini getirmemesi halinde karşılaşılabilecek hukuki ve cezai sonuçların farkında olmanın ötesinde bilinçlendirici etkinliklerdeki rollerini ve ödevlerini de kabul etmiş görünmektedirler:

K3: “Bu uygulamada iş kazası ve meslek hastalığı ile analık halleri içinde işgörememezlik ödeneği sağlama çalışması yapılmıştır.”

K6: “İşveren iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almadığı takdirde iş kazası, meslek hastalığı durumu ortaya çıkabilir ve bu durumda sigortalı çalışanlar çalışamaz ve gelir kaybına uğrayabilir. 5510 sayılı Sosyal Sigorta ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun işverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında bireylere iş görememezlik ücreti ödenir.”

Alt Tema 2: İK görev tanımı

İK görev tanımı ile ilgili olarak oluşturulan kodlardan biri **çalışan eğitimi ve farkındalıktır**. Esasen bu hususun ön plana çıkarılmış olması, İK departmanın eğitim geliştirme ve verme asli görevi içerisinde, İSG konularının önceliklendirildiğine dikkat çekmektedir.

K1: “Ayrıca çalışanları iş sağlığı ve güvenliği konusunda bilgilendirmek, eğitim programları düzenlemek ve farkındalığı artırmak görevlerimiz arasındadır”

K5: “İK departmanı, çalışanları iş sağlığı ve güvenliği konusunda eğitim verir. Çalışanlara iş yerindeki tehlikeler, riskler ve güvenli çalışma yöntemleri hakkında bilgi verir.”

İSG'ye yönelik politika ve strateji geliştirme kodu bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcılar hem işyerindeki izleme sorumluluklarını hem de önleme amaçlı müdahale yükümlülüklerini vurgulamaktadırlar ki kriz önleme ve hatta krize müdahale etme için hazırlıklı olmayı önemli bir İK fonksiyonu olarak kabullenmek gereğinin departman uzmanlarınca kabul edildiğine işaret etmektedir.

K2: “Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında İnsan Kaynakları (İK) Departmanının iş sağlığı ve güvenliği faaliyetleri arasında iş sağlığı ve güvenliği politika ve stratejilerinin geliştirilmesi, çalışan eğitimi ve farkındalığının artırılması gibi faaliyetler bulunmaktadır.”

K4: “Acil durum planlarını oluşturur ve düzenli olarak tatbikatlar yapar. Yangın, deprem gibi acil durum senaryolarına karşı hazırlıklı olunmasını sağlar. İş kazaları ve meslek hastalıklarını izler, raporlar ve iş kazalarının nedenlerini analiz ederek benzer olayların önlenmesi için öneriler sunar.”

İSG kurulu koordinasyonu başlıklı koddan ima edilen sorumluluğun İK departmanlarınca üstlenilmesini ve bu sürecin planlanmasını sağlamak üzere idari bir yapının gerektiği açıktır. Katılımcılar böylesi bir kurum içi görev biriminin oluşturulması ve amaca uygun işlerlik temini için elini taşın altına koymaları gerektiğine dair bir bilinçlilik düzeyi sergilemektedirler. O nedenle İSG kurulu koordinasyonu ile ilgili ifade bulan kod kayda değerdir:

K2: “Bunların yanı sıra iş sağlığı ve güvenliği kurulu koordinasyonun sağlanması da İK departmanının görevlerindedir.”

K7: “İK departmanı, belirli sayıda çalışanı olan iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliği komitesi oluşturur. Bu komite, iş sağlığı ve güvenliği konularını ele alır ve çalışanların görüşlerini temsil eder.”

Tehlikeleri belirleyip önlem alma, önceki kodlarla tutarlı olarak, oluşturulacak önleme komisyonuna yol haritası çizme açısından da İK uzmanları kendi sorumluluklarının farkında görünmektedirler. **Tehlikeleri belirleyip önlem alma** şeklinde belirlenen kod bu durumun bir yansımasıdır:

K3: “Oluşabilecek iş kazalarından önce gerekli önlemleri aldırma ve uyarı da bulunmak, işçinin en az zararlı olayı atlattırması için tedbirler almak görevlerimizden bazılarıdır.” şeklinde ifade etmiştir.

K6: “Çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumak için iş yerindeki potansiyel tehlikeleri değerlendirir ve bu tehlikelerin önlenmesi için gerekli tedbirleri alır. Yani İK departmanından Tehlikelerin tespiti, risk analizi yapılması ve önlemlerin alınması beklenir.”

Alt Tema 3: İK rolü ve önemi

İK rolü ve önemi ile ilgili olarak oluşturulan kodlardan birincisi **İSG prosedürlerini oluşturmadır**. İK departmanının bu hususta mesuliyet taşımamasını önemsedikleri anlaşılabilir katılımcılar, bunun işletmenin hedeflerine erişimi bakımından oldukça önemli olduğunun altını çizmektedirler:

K1: “İK Departmanı, iş sağlığı ve güvenliği politika ve prosedürlerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynar. İşyerindeki güvenlik standartlarını belirlemek ve prosedürleri yazmak İK olarak bizim sorumluluğumuzdadır.” görüşünü ifade ederken,

K2: “İK Departmanı, iş sağlığı ve güvenliği konularının etkili bir şekilde yönetilmesine ve uygulanmasına yardımcı olarak hem çalışanların hem de işletmenin çıkarlarını korur. Bunu sağlamak için politika ve strateji oluşturur.”

K4: “Çalışanların güvenliği ve sağlığı için gerekli politika ve prosedürlerin oluşturulması, departmanın sorumluluğunda yer alır. Bu sorumluluk altında başlı başına İK departmanının önemini ortaya koymaktadır.” şeklinde görüş belirtmiştir.

İSG prosedürlerini tüm personele iletmek, belirlenen bir diğer koddur. Ancak görece bu hususun İK departmanının görev tanımının içerisinde kabul eden katılımcı sayısı sınırlıdır. Örneğin, K1: “Ayrıca İK departmanı belirlediği iş sağlığı ve güvenliği prosedürlerini çalışanlara iletilmesini de sağlar.” demekle, bir ilave iş gibi algıladığı bu görevi ayrıntılandıramamıştır.

Risk değerlendirmesi yapmak önceki bölümde ifade bulan İK departmanı görev alanı çerçevesinde önemli bir işlemdir ve katılımcıların “İSG açısından İK departmanı neleri nasıl yapılmalı?” meselesine odaklandıklarını düşündürmektedir. Katılımcı bir yaklaşımla, risk alanlarına dair çalışanların beklentilerini ve düşüncelerini de hesaba katmanın kritik önemine vurgu yapılmış olması da dikkat çekicidir:

K2: “Ayrıca İK departmanı, risk değerlendirmesi yaparak tedbir planları hazırlar ve iş sağlığı ve güvenliği acil durum planlarının oluşturulması ve tatbikatlarının düzenlenmesinde liderlik yapar.”

K6: “Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konularındaki görüşlerini alır, geri bildirim toplar ve çalışanların sürece aktif katılımını teşvik ederek risk değerlendirmesi yapar. Bu nedenle İK departmanını, çalışan ve işveren için çalışma ortamında risklerin en aza indirilerek en yüksek verimliliğin elde edilmesini sağlaması açısından önemli bir departman diye düşünüyorum.”

Alt Tema 4: İş gücü piyasası

Bu alt temada oluşturulan kodlardan biri **rekabet gücüdür**.

K2: “Potansiyel çalışanlar, iş sağlığı ve güvenliğine verilen önemi değerlendirebilir ve bu, işverenlerin işgücü piyasasındaki rekabet gücünü etkileyebilir.”

K8: “İş sağlığı ve güvenliği tedbirleri alındığında çalışanlar kendilerini önemli hissedecektir. Bununla birlikte verimlilik artar ve şirketin prestiji de öne çıkar. Böylece şirket iş gücü piyasasında rekabet gücü kazanabilir.”

Çalışan memnuniyeti ve sadakati ile ilgili olarak İK profesyonellerinden

K1: “İşverenlerin iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine odaklanmaları, çalışanların sağlığını ve güvenliğini önemsediklerini gösterir. Bu da çalışanların memnuniyetini artırabilir ve iş yerine bağlılıklarını güçlendirebilir.” şeklinde görüş bildirmiştir. İK profesyonellerinden

K2: “İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması, çalışanların iş yerinde daha güvende hissetmelerine ve motivasyonlarının artmasına yardımcı olabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

K4: “İşverenin iş sağlığı ve güvenliği konusunda gösterdiği özen, şirketin itibarını ve kurumsal kültürünü olumlu yönde etkilerken şirket, çalışanlarına değer verdiğini ve onların sağlığını önemsendiğini gösterir. Bu durum çalışanların moral motivasyonları üzerinde olumlu izler bırakarak şirkete bağlılıklarını arttıracaktır”.

İş kazalarının azalmasıyla ilgili olarak İK profesyonellerinden

K3: “İş sağlığı ve güvenliği önlemleri alındığında iş kazaları ve yaralanmaları azalır. Bu durum işgücü piyasasında güvenli çalışma alanları sağlarken, iş gücü kaybının önüne geçer.” şeklinde ifade etmiştir. İK profesyonellerinden

K4: “İşverenin koruma ve gözetme borcu kapsamında iş sağlığı ve güvenliği faaliyetleri iş gücü piyasası üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Çalışanların güvenliğini sağlamak ve sağlıklı bir çalışma ortamı sunmak, iş kazalarını ve hastalıklarını azaltabilir.”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İK Departmanları, varoluş sebeplerini oluşturan asli görevlerinin yanı sıra şirketin iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerinin de destek merkezi olarak değerlendirilebilmektedir. Açıkçası, iş analizinden personel seçimine, oryantasyon, kariyer planlama, performans yönetimi ve yetenek yönetimine kadar geniş bir yelpazeye yayılan görevleri layıkıyla ifa ederken departman işyerinde çalışanların korunması adına da sorumluluk üstlenmesine yol açacak bir dönüşümün içerisinde gibi görünmektedir. Kuşkusuz güvenli bir çalışma ortamı sağlamak, mevcut mevzuat ve yasalar doğrultusunda yapılması gereken idari işlemleri de kapsamaktadır. Bu idari işlemlerle paralel yürümesi beklenen çağdaş çalışan ilişkileri ve optimal bir örgüt yaratma misyonunu destekleyici nitelikte görülmelidir. İşverenin işçiyi koruma borcunun hukuken gözetilmesi, kısmen iş sağlığı ve güvenliği için duyarlı ve sistematik plan ve müdahaleleri de içermektedir. Öte yandan İnsan Kaynakları profesyonelleri endüstri ilişkilerine yönelik görevleri kapsamında, güvenli çalışma ortamına katkı sunarak gözetici ve yapıcı bir rol de üstlenmektedirler.

Sunulan bu çalışmanın bulguları da İK profesyonellerinin işletmelerde asli görevlerini yerine getirmekle beraber İSG açısından önemli rolleri üstlendiklerini ve bu alandaki mevcut ve olası katkılarının öneminin bilincinde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Kanımızca bu bulgu, İK'nın çalışan doyumunun sağlanması, düşük işgücü devri ile yüksek verimlilik elde edilmesi, işe devamsızlık oranlarının düşük olması, iş kazası/meslek hastalığı oranlarının düşük olması, çalışanların tutum ve davranışlarının iyi olması, çalışan sadakatinin sağlanması gibi temel hedefleriyle uyumludur.

İK bu hedefleri gerçekleştirmek için eğitim programları, oryantasyon, danışmanlık, kariyer planlaması gibi hizmetler sunarak hem çalışanların motivasyonlarını artırmakta hem de iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. İK tarafından organize edilen iş sağlığı ve güvenliğine yönelik eğitimler, tatbikatlar gibi faaliyetler çalışanların hem bilinçlenmesini sağlarken farkındalıklarını artırmaktadır. Bununla

birlikte kendilerini sağlıklı ve güvende hissedilen çalışanların işe ve kuruma bağlılıkları artarken aynı zamanda motivasyonları da artacaktır.

Örneğin İK uygulamalarının İSG üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçladığı çalışmalarında Obeidat vd. (2022) da İSG eğitimlerinin çalışanların bilgi ve farkındalıkları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın bulgularıyla uyumlu olarak İK departmanının işçiyi koruma borcunun ifası için işverene önemli bir destek birimi olduğunu işaret etmektedir. Benzer şekilde Kore'deki küçük imalat işletmelerinin iş yeri güvenliği ve sağlığıyla ilişkili İK faktörlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada Park (2018) iş yerindeki saha denetçileri ve komitelerin, iş sağlığı ve güvenliğini iyileştiren önemli İK faktörleri olduğunu belirlemiştir.

Boyd (2003), iş sağlığı ve güvenliğinin İK departmanının aktif faaliyet göstereceği kilit bir alan olduğuna yönelik önerisi de hesaba katıldığında, bu çalışmanın bulguları bu yönde bir farkındalığın İK profesyonellerince de benimsenmiş olduğunu göstermektedir. İK departmanlarının çalışma alanları arasında iş sağlığı ve güvenliğinin önemli bir yeri olduğunu ve bu konuda yasal olarak gerekli düzenlemeleri yapmanın İKY açısından son derece önemli olduğunu vurgulayan araştırma sonuçları (Firat, 2008) da bu eğilimin gittikçe yaygınlaştığına dikkat çekmektedir.

Kajiki vd. (2020) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da Japon şirketleri için küresel bir iş sağlığı ve güvenliği sistemi modeli geliştirmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda şirketlerde İSG için bir raporlama sisteminin kurulması ve İK departmanının gelişiminin desteklenmesi gerektiği önerisi ön plana çıkmıştır. Kenya'nın Batı Eyaleti'ndeki imalat firmalarındaki İSG programlarının performansını belirlemek üzere yürütülen bir diğer çalışmada Makori vd. (2012) İSG programları ile imalat firmalarının örgütsel performansı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Çalışmada değerlendirilen firmalarda İSG'nin etkin olmamasının verimlilik üzerinde bozucu etkisi olduğuna dikkat çekilen çalışmada, bu soruna panzehir olarak İSG programlarında İK departmanının sorumluluk üstlenmesi gereği önerilmiştir. Bir diğer ifadeyle, bu çalışma İK departmanının varlığının İSG programlarının iyileştirilmesini sağlayacağına ilişkin öncül bir kanıt sunmuştur.

Chan ve Mak (2012) tarafından yapılan çalışmada ise İK uygulamaları ile örgüt performansı arasında İSG'nin aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Böylece İK uygulamalarında İSG'nin önemli olduğu ortaya konmuş ve İK departmanının İSG uygulamaları aracılığıyla örgütsel performansı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Özetle sunulan çalışmanın bulguları alanyazınla uyumludur ve işverenin işçiyi koruma borcu kapsamında güvenli işyeri hedefi oluşturma sürecinde İK departmanları için yeni rol ve sorumluluklar tanımlanmasının gereğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Üstelik hali hazırda görevde olan insan kaynakları profesyonellerinin de bu hususu içselleştirdikleri ve stratejik planlama ve uygulamaya hazır oldukları da anlaşılmıştır. Özellikle bilinçlendirme faaliyetleri için İK uzmanları rollerini önemsemektedirler. Bu durum, çağın işgücü piyasasında çok disiplinli bir yaklaşımın gereğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Kanımızca İnsan Kaynakları departmanlarının iş sağlığı ve güvenliği faaliyetleri açısından belirleyici bir başka fonksiyonu yakın gelecekte daha da önem kazanacaktır. Bir İSG sistemi kurmak kadar sistemin başarıyla sürdürülmesi de önemlidir ve bu açıdan çalışanların işbirliği gerekecektir. Dolayısıyla İSG konularına hakim ve işletme politikalarını içselleştirerek uygulayacak elemanlara sahip olmak fark yaratıcı bir etkiye yol açabilir. Bir başka ifadeyle, İK uzmanları işe eleman seçme aşamasından itibaren güvenli işyeri bilincine sahip adaylara bilhassa odaklanmalıdır. Bu gerçekleştiğinde, hem mali külfeti azaltmak hem de kaza ve hastalıklardan olabildiğince arınmış bir örgüt yaratmak daha kolaylaşabilir. Olası risklere karşı tetikte olan çalışanların İK uzmanlarıyla yapacakları işbirliği de beklenen olumlu sonuçların daha da mükemmelleşmesine katkı sunabilir. Öte yandan bütüncül bir İnsan kaynakları politikasının oluşması ve uygulanması, tehlikeler kadar haklarının da farkında olan çalışanların İSG hizmetlerinden eşit faydalanmasını da temin edilebilir. Son olarak iş güvenliği sağlanmış, risklere karşı duyarlı bir işletmede işverenin de performans hedeflerine ulaşması mümkün olacağından, tüm birim ve çalışanların bu olumlu tablodan fayda görmesi umulabilir.

KAYNAKÇA

Alli, B. O. (2008). Fundamental principles of occupational health and safety. Geneva: International Labour Organization.

Alper, Y. (2006). Sosyal güvenlik reformu ve insan kaynakları. İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi.

Anangwe, M. R. (2018). The role of HR in workplace health and safety. LinkedIn: <https://www.linkedin.com/pulse/role-hr-workplace-health-safety-martin-rodders-anangwe> adresinden alındı

Aydın, S. (2021). Reform sonrası sosyal güvenlik 2010-2020. Ankara: SGK.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örneklem hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 231-274.

Belcourt, M., Singh, P., Snell, S. A., & Morris, S. S. (2020). Managing human resources. Toronto: Nelson Education Ltd.

ÇASGEM. (2018). İş sağlığı ve güvenliği ILO standartları: sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamının geliştirilmesi. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim Araştırma Merkezi.

Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye'de sosyal güvenliğin dönüşümü. Çalışma ve Toplum, 2, 141-162.

ILO. (2001). Facts on social security. international labour organization: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067588.pdf adresinden alındı

ISO45001. (2018). Occupational health and safety management systems-Requirements with guidance for use. Switzerland: ISO.

Kajiki, S., Mori, K., Kobayashi, Y., Hiraoka, K., Fukai, N., Uehara, M., . . . Nakanishi, S. (2020). Developing a global occupational health and safety management system model for Japanese companies. Journal of Occupational Health, 62, 1-13.

Kaplan, T. E. (2003). İşverenin koruma ve gözetme borcunun kapsamı. Kamu-İş, 7(2).

Kuzgun, Ş., & Kuzgın, E. (2017). İşvereni işçiyi gözetme borcu bağlamında mobbing uygulamalarının yargıtay ve öğreti ışığında değerlendirilmesi. İKÜHFD, 16(2), 251-297.

Limon, A. (2012). Türk Hukuk sisteminde iş sağlığı ve güvenliği. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi(1), 209-242.

Obedgiu, V. (2017). Human resource management, historical perspectives, evolution and professional development. Journal of Management Development, 36(8), 986-990.

Obeidat, M. S., Sarhan, L. O., & Qasim, T. Q. (2022). The influence of human resource management practices on occupational health and safety in the manufacturing industry. International Journal of Occupational Safety and Ergonomics, 27, 1-15.

Park, K.-O. (2018). Human resource factors associated with workplace safety and health education of small manufacturing businesses in Korea. Journal of Occupational Health, 60, 94-101.

Reese, C. D. (2017). Occupational safety and health: fundamental principles and philosophies. Boca Raton: CRC Press.

SGK. (2020). Republic of turkey social security institution: organizational profile & an overview of the social security system in turkey. Ankara: Social Security Institution.

SGK. (2023). Sosyal güvenlik kurumu hakkında merak ettikleriniz. Sosyal Güvenlik Kurumu: <https://www.sgk.gov.tr/Hakimizda/Index/c4953319-ea98-439f-89e0-4b1cddd55/#:~:text=Sosyal%20g%C3%BCvenlik%2C%20insanlar%C4%B1n%20gelirlerine%20bak%C4%B1maks%C4%B1z%C4%B1n,sosyal%20tehlikelerin%20zararlar%C4%B1ndan%20kurtar%C4%B1lma%20g%C3%BCvencesidir> adresinden alındı

SSGSSK. (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. Mevzuat: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510-20120101.pdf> adresinden alındı

TBK. (2011). Türk Borçlar Kanunu. Mevzuat: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf> adresinden alındı

Türkmen, M. R. (2016). İşverenin işçiyi gözetme borcuna aykırılığında doğan hukuki sorumluluğu. Türkmen & Dağ Hukuk: <https://www.turkmenaghukuk.com/yayinlar/isveren-in-isciyi-gozetme-borcuna-aykiriligidan-dogan-hukuki-sorumlulugu.html> adresinden alındı

Ulrich, D. (1996). Human Resource Champions: The next agenda for adding value and delivering results. Boston: Harvard Business School Press.

Yılmaz, F. (2009). Avrupa Birliği ve Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği: Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği kurullarının etkinlik düzeyinin ölçülmesi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüce, O. (2018). Türk İş Hukukunda iş sözleşmesinin sona ermesinin hukuki sonuçları. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Cittaslow Hareketinin İncelenmesi: Arapgir Örneği

Examination of Cittaslow Movement in the Context of the Conservation of the Architectural Heritage: The Case of Arapgir

ÖZET

Mimari miras, insanlığın ortak değeri olarak önemi her geçen gün daha iyi anlaşılabilir yapı ve yapı gruplarını içermektedir. Bu değerlerin korunması, çeşitli yasa ve tüzüklerle bilimsel bir çerçeveye oturtulmuştur. Söz konusu yasal çalışmalarda korumaya dair pek çok yaklaşım ve uygulama biçimi ele alınmakla birlikte, korumaya katkı sağlayacak olan ya da koruma çalışmalarını ile karşılıklı fayda ilişkisi kuran çeşitli kavramlar da detaylandırılmıştır. Kalkınma, turizm gibi farklı disiplinler içeren bu kavramların kesiştiği noktalardan biri, Cittaslow hareketidir.

Cittaslow, temelini insan yaşamındaki çeşitli parametrelerin yavaşlatılması ve böylece hayat kalitesinin artırılmasından almaktadır. Ortaya çıktığı ilk süreçten itibaren mimarlık ve yapı çevre ile de ilişki kuran bu yaklaşım, yavaş şehir anlamı altında kentlerin kimliğinin, özgün değerlerinin ve mimari mirasının korunmasına ve bunlarda görülen değişimlerin/dönüşümlerin yavaşlamasına da odaklanmıştır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, Cittaslow hareketine dâhil olan pek çok yerleşimi bünyesinde barındıran ve bu anlamda büyük başarı elde eden Türkiye’de, bu harekete yeni katılan yerleşimlerden biri olan Arapgir’in mimari mirasını koruma ve Cittaslow ilişkisi üzerinden ele alarak bu mirasın geleceğe aktarılmasına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda koruma ve Cittaslow kavramları detaylı olarak araştırılmış ve Arapgir’de mimari mirasın mevcut durumu yerinde incelenmiştir. Çalışmanın yöntemini Arapgir’de yapılan yerinde gözlemler ve elde edilen verilerin Cittaslow hareketine kabul edilme kriterleri bağlamında değerlendirilerek, korumaya dair yasa ve tüzükler ışığında öneriler ortaya koyulması oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda Arapgir’de mimari mirasın Cittaslow hareketine dâhil olduktan sonraki olumlu ve geliştirilmesi gereken yönleri belirlenmiş ve bunlara yönelik öneriler sıralanarak korumaya katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Cittaslow, Mimari miras, Koruma.

ABSTRACT

Architectural heritage includes buildings and building groups, the importance of which is understood better day by day as the common value of humanity. This approach, which has also been in contact with architecture and the built environment since the first process it emerged, has also focused on conserving the identity, original values and architectural heritage of cities and slowing down the changes/transformations seen in them, under the meaning of slow city. In these legal studies, many approaches and practices regarding conservation are discussed, and various concepts that will contribute to conservation or establish a mutually beneficial relationship with conservation studies are also detailed. One of the intersection points of these concepts, which include different disciplines such as development and tourism, is the Cittaslow movement.

Cittaslow is based on slowing down various parameters in human life and thus increasing the quality of life. This approach, which has also been in contact with architecture and the built environment since the first process it emerged, has also focused on conserving the identity, original values and architectural heritage of cities and slowing down the changes/transformations seen in them, under the meaning of slow city. From this point of view, the aim of the study is to contribute to the transfer of this heritage to the future by considering the architectural heritage of Arapgir, which is one of the new settlements in this movement, in Turkey, which includes many settlements included in the Cittaslow movement and has achieved great success in this sense. In this context, the concepts of conservation and Cittaslow are investigated in detail and the current state of the architectural heritage in Arapgir is examined on site. The method of the study consists of on-site observations made in Arapgir and evaluating the data obtained in the context of the criteria for acceptance into the Cittaslow movement, and putting forward suggestions in the light of laws and regulations on conservation. As a result of the study, the positive and developmental aspects of the architectural heritage in Arapgir after being included in the Cittaslow movement were determined and it was aimed to contribute to the conservation by listing the suggestions for these.

Keywords: Arapgir, Cittaslow, Architectural heritage, Conservation.

GİRİŞ

Mimari mirasın korunması, geçmişi oldukça eskiye dayanan ve günümüzde çeşitli yasal çalışmalarla güvence altına alınan önemli bir araştırma ve uygulama alanıdır. Korumanın doğru şekilde sağlanabilmesi ve sürdürülebilir olması açısından, son yıllarda farklı kavram ve uygulamalarla birlikte ele alınması söz konusudur. Somut olmayan kültürel değerler, turizm, ekolojik yaşam gibi oldukça farklı disiplinlerle ilişkili olan bu kavram ve uygulamalardan biri de Cittaslow hareketidir.

Cittaslow, yaşamın çeşitli alanlarında yavaşlamayı ve bu şekilde pek çok değeri koruyarak geleceğe aktarmayı amaçlayan, çok yönlü uygulamalar bütünüdür. İnsan hayatını daha verimli ve yaşanabilir hâle getirmek üzere

Tuba Nur Olgun¹

How to Cite This Article

Olgun, T. N. (2023). “Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Cittaslow Hareketinin İncelenmesi: Arapgir Örneği” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8396-8408. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71937>

Arrival: 20 June 2023
Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Elazığ, Türkiye. ORCID: 0000-0001-5654-0020

ortaya çıkan Cittaslow hareketi, bu anlamda bir odak noktası durumundaki yapılarla da kısa zamanda ilişkilendirilmeye başlamıştır. Yaşamın hemen her alanında insanın direkt etkilediği ve etkilendiği yapıları çevre, Cittaslow'un önemli bir konusu hâline gelmiştir. Bu bağlamda yapıları çevreyi insan yaşamına uygun hâle getirmek; hâlihazırda uygun olanlarda ise değişim/dönüşüm sürecini yavaşlatarak yaşam kalitesini mümkün olan en uzun süre boyunca yüksek seviyede tutmak, Cittaslow'un önemseydiği konular hâline gelmiştir. Böylece Cittaslow ile geleneksel yerleşimlerin korunması, bu yerleşimleri oluşturan özgün yapıların ve bu yapıları ayakta tutan yaşam pratiklerinin geleceğe aktarılması 'yavaşlamak' yaklaşımı ile farklı ve sistematik bir anlayışa yönelmiştir. Bu sistematik, Cittaslow tüzüğünde sıralanan kabul edilme kriterleri ile somutlaştırılmıştır.

Çalışmanın amacı, Cittaslow hareketine Türkiye'den yeni katılan yerleşimlerden biri olan Arapgir'in, bu harekete katılmasının ardından mevcut durumunu kabul kriterleri bağlamında incelemek ve bu açıdan mimari mirasın korunmasına katkı sağlamaktır. Cittaslow hareketine kabul edilmek kadar, bu hareketin belirlediği kriterleri sürdürülebilir bir şekilde sağlamak ve geleceğe aktarmak da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda Arapgir'in mevcut durumu, olumlu ve geliştirilmesi gereken yönleriyle incelemeye değer özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmanın kapsamını koruma ve Cittaslow üzerine yapılan kavramsal araştırmalar ile buradan elde edilen verilerin Arapgir mimari mirası üzerinden değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Arapgir'de yapılan yerinde gözlemlerden elde edilen verilerin, Cittaslow tüzüğündeki kabul kriterleri bağlamında değerlendirilmesi ve bunlara yönelik ilkesel bağlamda öneriler sunulması, çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda Cittaslow hareketine katılım bakımından büyük başarı sağlayan Türkiye'de, bu başarının bir parçası olarak Arapgir'in mimari mirasının korunmasına ve geleceğe aktarılmasının önemine dikkat çekilmiştir.

MİMARİ MİRAS VE CITTASLOW

Mimari Mirasın Korunması

Miras kavramı, bir yerin doğal, kültürel ve yapıları çevrelerini niteleyen geniş bir anlamı içermektedir (Bandara, 2003). Bununla birlikte tarihi, sosyolojik, antropolojik, sanatsal, etnolojik ve dil bakımından korumaya değer niteliklere sahip olan varlıklar, mekânlar ve olaylar da miras olarak değerlendirilmektedir (Doğaner, 2003). Bu bağlamda miras, tabiatı ve kültürel ortamı bir arada içeren çok yönlü bir konsepttir (Günlü vd. 2009).

Mimari miras, kültürel mirasın önemli bileşenlerinden biridir (Kalay vd. 2018). Mimarlık, genel anlamda kimliğin somut bir ifadesi ve ulusal kimlik açısından; çoğunlukla kültürel sürekliliğinin göstergesi olarak görülmektedir (Pearson ve Sullivan 1995; Jokilehto, 2017; Graham, Ashworth ve Tunbridge, 2000). Mimari miras ise inşa edildiği çağın mimari anlayışını, tasarım özelliklerini, sanatını ve yapıları sistemlerini yansıtan dini, sivil, askeri, eğitim, ulaşım, su ve endüstri ile ilgili yapıları olarak tanımlanabilir (Ahunbay, 2019). Buna göre mimari miras, kültürel miras ile mimarlığın somut ve değiştirilemez bir parçası olarak yerleşimlere hayat ve ruh vermektedir (Kalay vd. 2018). Bu nedenle, tarih anlatılarında kalan geçmişin görülebilir bir sembolü olmasıyla, ulusal kimlik hissini güçlenmesinde büyük rol oynamaktadır (Mehdizadeh Saradj, Pilakoutas ve Hajirasouliha, 2017). Tüm bu nitelikler dikkate alındığında, özellikle maddi biçimlerine bağlı olarak eskilik, özgünlük, estetik, eşsizlik ve anıtsallık, mimari miras değerlerinin ölçütlerini oluşturmaktadır (Jokilehto, 2017; Orbaşı, 2008).

Koruma, kültürel mirasın güvenli bir şekilde geleceğe aktarılmasını sağlamak amacıyla yapılan sürekli ve düzenli bakım, konservasyon, restorasyon ve kontrol işlerinin tamamını kapsayan çalışmalardır (Ahunbay, 2019). Kültürel mirasın önemli bir parçası olarak mimari miras da koruma çalışmalarının başlıca öğeleri arasındadır. Mimari mirasın korunması, geçmişte çoğunlukla yapıları işlevsel değerinin sürdürülmesi ve sürekli bakımının yapılması için bir araç olarak görülse de günümüzde buna ek olarak, özgün işlevini yitirmiş yapıları da korunmaktadır (Ahunbay, 1999). Ayrıca kültürel mirasın pek çok bileşeninde olduğu gibi mimari mirasın korunmasında da somut ve somut olmayan boyutlar bir arada ele alınmaktadır (Binan ve Cantimur, 2010). Bu bağlamda mimari mirasın korunması, detaylı ve her yönüyle bütüncül olarak değerlendirilmesi gereken önemli bir süreci temsil etmektedir.

Mimari mirasın korunmasına yönelik olarak, dünyanın pek çok yerinde ve Türkiye'de çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda 1931 yılındaki Atina Tüzüğü'nün yeniden gözden geçirilmesi ile oluşturulan, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, önemli bir kırılma noktasıdır (Erder, 1977). Bununla birlikte 1987 tarihli Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi, 1999 tarihli Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü, 2003 tarihli Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler, 2011 tarihli Valetta İlkeleri gibi çalışmalar, dünyada ve Türkiye'de koruma alanında yapılan çalışmalara katkı sağlamaları açısından büyük önem taşımaktadır (ICOMOS, 2022). Türkiye özelinde incelendiğinde ise eski eserlere ilk ilginin 19. yüzyıl ortalarına doğru başladığı belirtilebilir (Kejanlı vd. 2007). Cumhuriyet Dönemi'ne kadar çeşitli yasal düzenlemelerle, günümüzdeki koruma anlayışıyla tam anlamıyla örtüşmemekle birlikte korumaya dair çeşitli yaklaşımların bulunduğu çalışmalar yapıldığı ifade edilebilir (Olğun, 2021). Günümüzde 1983 yılında yayımlanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 2004 yılında yayımlanan ve 2863 sayılı

kanundaki değişiklikleri kapsayan 5226 sayılı kanun, Türkiye'deki koruma çalışmalarının yasal temelini oluşturmaktadır.

Dünyada koruma ilgili yasal çalışmalar hazırlanması süreci, günümüzde de devam etmektedir. Bununla birlikte Türkiye de bu gelişmeleri takip etmekte ve yayımlanan yasal çalışmaları kabul etmektedir. Ancak koruma alanında yapılan çalışmalar, yalnızca yasal gelişmelerle sonuçlanmamaktadır. Çeşitli listeler ve hareketlerle korumanın tüm dünyada teşvik edilmesi ve sürdürülebilir hâle getirilmesine yönelik olarak uygulamalar da bulunmaktadır. UNESCO Dünya miras listesi ve Cittaslow gibi hareketler, bu anlamda en bilinen çalışmaların başında gelmektedir. Özellikle son yıllarda Cittaslow konusunda Türkiye'nin başarılı ilerleyişi, bu konuyu incelemeye değer kılmaktadır. Bu bağlamda Cittaslow hareketinin özelliklerini ve kriterlerini incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Cittaslow'un Özellikleri ve Koruma ile İlişkisi

Modern yaşamda şehir, belli bir organizasyon ve kurallar bütünü ile insanları bir arada tutarken, sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamda toplumsal ihtiyaçlara da cevap verebilen yaşam alanlarının bütünüdür (Akyıldız, 2020). Bu yaşam alanlarındaki her türlü uyumu korumaya yönelik olarak ortaya çıkan Cittaslow (sakin şehir) hareketi, temelini kendisinden daha önce başlayan 'yavaş hareketi'nden almaktadır. Yavaş hareketi, giderek daha fazla hızlanan modern hayatı eleştiren ve bu hayatın farklı alanlarında (beslenme-gıda alışkanlıkları, ekonomik düzen, sosyal ilişkiler vs.) hızı ve tüketim kalıplarını yeniden ele alıp değiştirecek sosyo-kültürel bir yavaşlamayı savunan toplumsal bir harekettir (Aydoğan, 2015). İnsanların yaşamlarının her anında yavaş hareket ederek, zamanın tadını çıkararak daha yaşanılabilir ve kaliteli bir yaşama kavuşmasını ön gören yavaş hareketi, bu öngörüsünü yalnızca insan yaşamının geneli üzerinden değil; yapıları çevre bağlamında da öne sürmektedir (Tekin, 2017; Özmen ve Can, 2018). Bu durum, Cittaslow hareketini ortaya çıkarmıştır.

Cittaslow hareketi, 1999 yılında İtalya'da başlamıştır. Temel amacı, yerleşimlerin özgün kimliklerine sahip çıkarak küreselleşme sonucu ortaya çıkan standartlaşmaya ve tek tipleşmeye engel olmaktır. Hareket, yerleşimlerin yönetim biçimlerinin yerel mimari kimliğe, yöreye özgü yemeklere, gelenek / göreneklere, zanaatlara önem vererek gelişen yapıda olması gerektiğini savunmaktadır (Aydoğan, 2015). Aynı zamanda uluslararası bir kentler ağı olan Cittaslow, içine aldığı yerleşimlerin kimliğine ve sahip olduğu potansiyele göre düzenlenebilen esnek bir yapıya sahiptir. Bu esnek yapının keştiği ortak nokta; "yavaşlık" temel alınarak, kentsel çevre ve toplumlar arası ilişkinin güçlü tutulması, yerel değerlerin korunması, yerleşimin çevresel, kültürel ve sosyal potansiyellerinin geliştirilmesi ve tüm bunların sürdürülerek gelecek kuşaklara aktarılmasıdır (Doğrusoy ve Dalgakıran, 2011; Çakar, 2016). Bu bağlamda yavaşlığı temsilen salyangoz figürü, Cittaslow'un logosunu oluşturmaktadır (Şekil 1).

Cittaslow, başladığı günden bu yana 30 ülkeden 200'ün üzerinde yerleşimi içine alarak varlığını devam ettirmektedir. Bu yerleşimler her zaman mükemmel olmamakla birlikte; bu yaklaşımı uygulamaya dönük adım atmak ve belirlenen kriterleri uygulamak isteyen her türlü girişime önem verilmektedir. Bu bağlamda genel olarak bir koordinasyon komitesi ile bilimsel komiteden oluşan organizasyonda, üye olmak isteyen yerleşimlerin özellikleri değerlendirilmekte ve üyelik sonrası denetimler yapılmaktadır (Özmen ve Can, 2018). Üyelik için nüfusu 50.000'den daha az olan yerleşimler başvuru yapabilmektedir (Cittaslow Türkiye, 2022). Ancak yakın zamanda geliştirilen Cittaslow Metropol yaklaşımıyla, büyük kentlerde de Cittaslow hareketinin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (URL 1).

Cittaslow hareketine adaylık başvurusu, ilgili yerleşimin belediye başkanının talebi ile gerçekleştirilmektedir. Başvurular, ülkede bulunan Ulusal Organizasyon Komitesine; bu komite mevcut değilse Uluslararası Koordinasyon Komitesine yapılmaktadır. Başvuru mektubunda yerleşimin tanıtımının yapılmasına yönelik olarak tarih, coğrafya, nüfus gibi bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte Cittaslow'a üye olmak istenmesinin nedenleri açıklanmaktadır. Cittaslow tüzüğünde belirtilen kabul edilme kriterlerinden sağlananlar belirtilmekte ve sağlanamayanlar için yapılacak çalışmalar da mektuba eklenmektedir (Cittaslow Türkiye, 2022). Bu kriterler, aşağıdaki başlıklar altında toplanmış ve detaylandırılmıştır:

- ✓ Çevre Politikaları (hava temizliğinin belirlenmesi, su temizliğinin belirlenmesi, içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması, kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması, endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi, kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması, binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu, kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi, görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması, kamusal ışık kirliliğinin azaltılması, hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi, biyoçeşitliliğin korunması),
- ✓ Altyapı Politikaları (Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları, mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması, metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri, özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması, engellilere yönelik mimari engellerin

kaldırılması, aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler, sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik, kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı, şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı),

- ✓ Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları (Kentin direnci için, kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar, verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması, kentsel yaşanabilirliğin artırılması, marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması, vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması, sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması, kentin internet ağına sahip olması, kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması, tele çalışmanın geliştirilmesi, kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki, sosyal altyapıyı desteklemek, kamusal sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki, kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi, yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması, atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması – doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması, yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı),
- ✓ Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar (Agroekolojinin geliştirilmesi, el yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması, geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması, kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini artırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak, kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması, kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi, yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması, kapasitelerin artırılması, tarımda gdo kullanımının yasaklanması, önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı),
- ✓ Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar (İyi karşılama, esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak, yavaş güzergahların mevcut olması, önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi, eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi, sağlık eğitimleri, yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek, Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı, Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi, Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı),
- ✓ Sosyal Uyum (Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar, farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması, engelli kişilerin entegrasyonu, çocuk bakımının desteklenmesi, genç neslin istihdam durumu, yoksulluk, toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti, farklı kültürlerin entegrasyonu, politikaya katılım, belediyenin kamu konut yatırımı),
- ✓ Ortaklıklar (Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek, doğal ve geleneksel yiyecekleri slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek, eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak) (Cittaslow Türkiye, 2022).

Yukarıda sıralanan Cittaslow kriterleri incelendiğinde, tamamının insan yaşamının kalitesini arttırmak ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakabilmek üzere ortaya koyulduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda mimari koruma da söz konusu hareketin bir parçası olarak, belirlenen kriterle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Bu ilişki şu şekilde açıklanabilir:

- ✓ 'Çevre Politikaları' kriteri içinde yer alan binalarda enerji tasarrufu ve görsel kirliliğin azaltılması; doğal malzemelerle üretilen, bu sayede özellikle ısıtma ve soğutma ihtiyacını büyük oranda kendisi karşılayabilen, aynı zamanda doğal nitelikleriyle görsel estetiğe sahip olan geleneksel yapıların korunmasıyla mümkün olabilir.
- ✓ 'Altyapı Politikaları' kriterinde bahsi geçen aile hayatı için girişimler, geleneksel aile yapısının korunması ve buna bağlı olarak geleneksel yapıların ve mekân özelliklerinin gelecek nesillere aktarılmasıyla etkili hâle getirilebilir.
- ✓ 'Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları' kriteri içinde yer alan kente ait değerlerin iyileştirilmesine yönelik gereklilikler, doğrudan mimari mirasın korunması, bu mirası oluşturan tarihi yapıların ve yapı elemanlarının iyileştirilerek bakımlarının yapılmasına yönelik olarak değerlendirilebilir. Kent merkezlerinde yer alan mimari mirasın korunması ve tarihi nitelikli kamu binalarının da bu kapsamda değerlendirilmesi, kentsel yaşam kalitesini arttıran uygulamalardır. Kentsel yaşanabilirliğin artırılabilmesi için hızla betonlaşan yerleşim alanları yerine mevcut mütevazı geleneksel yapıların korunması ve kullanılması, sürdürülebilir mimari açısından da önem taşımaktadır. Özellikle müstakil ya da konut içi atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması ile yerel/geleneksel alışveriş merkezleri olarak tarihi kapalıçarşılar gibi yapı ve yapı gruplarının korunması, kentsel

yaşam kalitesinin arttırılmasıyla birlikte somut olmayan kültürel mirasın da gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli rol oynamaktadır.

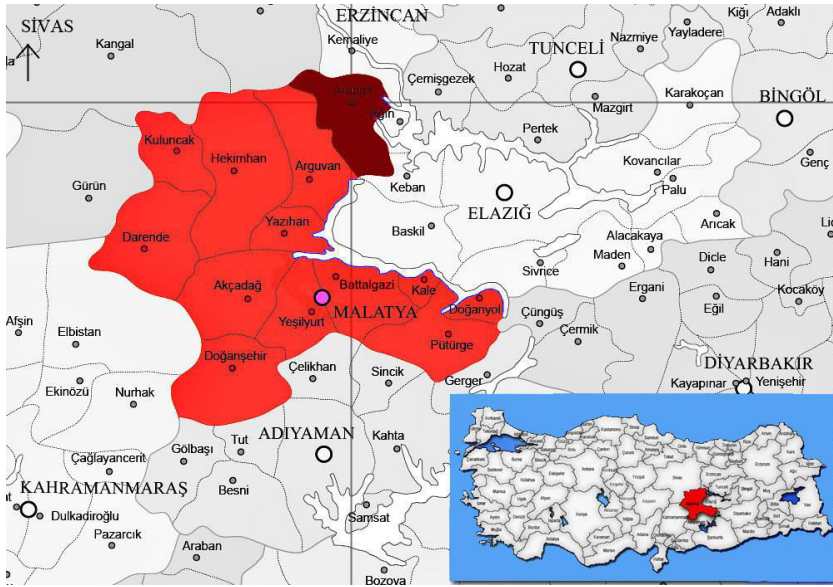
- ✓ ‘Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatçılara Dair Politikalar’ içinde ifade edilen geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılmasına yönelik gereklilikler, bu yollarla yapılan üretimin gerektirdiği geleneksel üretim mekânlarının korunması açısından önemlidir. Bununla birlikte kırsal bölgelerin değerini arttırmak, geleneksel kırsal yerleşim alanlarının somut ve somut olmayan kültürel miras değerleriyle bir bütün olarak korunabilmesi açısından etkili olarak değerlendirilebilir. Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması da somut olmayan kültürel mirasın korunmasının yanı sıra bu mirasa ev sahipliği yapan mimari öğelerin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli rol oynamaktadır.
- ✓ ‘Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar’ kriteri dâhilindeki yavaş güzergâhlara dair çalışmalar için geleneksel yapıların ve bu yapılardan oluşan yerleşim alanlarının büyük önem taşıdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda geleneksel yapıların oluşturduğu sokak dokularıyla ve bu yapılara verilen kültürel işlevlerle yerleşim içi yavaş güzergâhların oluşturulması, Cittaslow hareketinin uygulanmasına katkı sağlayacağı gibi mimari mirasın korunması ve sürdürülebilirliği açısından da göz önünde bulundurulabilir.
- ✓ ‘Sosyal Uyum’ kriteri, tarihi yerleşim alanlarının en fazla öne çıkan niteliklerinden biridir. Farklı kültürel değerlere sahip insanların aynı yerleşim içinde, kendi değerlerine özgü mimari öğelerle barış içinde uzun yıllar boyunca tarihi yerleşimlerde yaşamış olmaları, bu yerleşim alanlarının korunmasını Cittaslow hareketi açısından da önemli hâle getirmektedir. Böylece gelecek nesillerin de sosyal uyum konusunda ilham alabileceği kaynakların değerlendirilmesi sağlanabilir.
- ✓ ‘Ortaklıklar’ kriterinde ifade edilen, farklı ülkelerle Cittaslow felsefesi üzerine işbirliği yapma durumu, mimari mirasın korunması ve sürdürülebilir şekilde geleceğe aktarılması bakımından farklı ülkelerin bilgi ve kaynak paylaşımı yapması açısından önemlidir.

Cittaslow, hem dünyanın pek çok yerinde hem de Türkiye’de birçok yerleşim alanında mimari mirasın önem kazanmasına ve korunmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de Cittaslow kapsamında olan yerleşimler: Seferihisar/İzmir, Foça/İzmir, Gökçeada/Çanakkale, Bursa/İzmit, Yenipazar/Aydın, Köyceğiz/Muğla, Akyaka/Muğla, Vize/Kırklareli, Mudurnu/Bolu, Göynük/Bolu, Yalvaç/Isparta, Eğirdir/Isparta, Gerze/Sinop, Perşembe/Ordu, Şavşat/Artvin, Gündül/Ankara, Uzundere/Erzurum, Halfeti/Şanlıurfa, Kemaliye/Erzincan, Ahlat/Bitlis ve Arapgir/Malatya’dır. Bununla birlikte İzmir, dünyanın ilk Cittaslow metropolü olarak harekete dâhil olmuştur (Cittaslow Türkiye, 2022).

CITTASLOW HAREKETİ BAĞLAMINDA ARAPGİR’DE MİMARİ MİRASIN KORUNMASI

Arapgir, Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde, Yukarı Fırat Havzası’nda Malatya iline bağlı ve kuzeydoğuda konumlanan bir ilçedir. Yerleşimin merkezini, Kozluk Çayı vadisinin güneyinde bulunan plato oluşturmaktadır (Şekil 1, Şekil 2). Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1200 m.’dir (Darkot, 1988; Karakaş, 1996). Yüzölçümü 964 km² ve 2021 yılı verilerine göre nüfusu 11.119’dur (URL 2). Karasal iklime sahip olan Arapgir, su kaynakları bakımından avantajlı bir konumda yer almaktadır ve bu suların beslediği büyük yeşil alanlara sahiptir (Oğuzer, 1991).

Şekil 1: Arapgir'in konumunu gösteren harita

Kaynak: URL 2'den alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 2: Arapgir'den genel görünümmler

Kaynak: Yazar arşivi, 2023.

Arapgir, köklü ve zengin tarihsel süreciyle öne çıkmaktadır. Eski dönemlerden itibaren birçok kültür ve medeniyetin etki ettiği bilinen Arapgir'de, yerleşimin tarihini Orta Paleolitik devre kadar götüren arkeolojik buluntulara rastlanmıştır (Kökten; 1947; Karakaş, 1996). M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren Hurri ve M.Ö. 1800'lü yılından itibaren Hitit egemenliğinde kalan Arapgir'in günümüzdeki yerleşim alanına kuruluşunun M.Ö. 1200'lü yıllarda, alanın yerlileri olduğu düşünülen Müşkiler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir (Yücel, 1967; Karakaş, 1996; Olcay, 2014). Ardından Asur, Urartu, Med ve Roma hâkimiyetinde kalan Arapgir 717 yılında Emevi yönetimine girmiştir. Bir süre Bizans tarafından da yönetilen yerleşimde, çeşitli yönetim istikrarsızlıklarının ardından 1080 yılından itibaren Danişmentlilerle Türk-İslam dönemi başlamıştır. Anadolu Selçuklu, Moğol, İlhanlı, Eretna, Karakoyunlu ve Akkoyunlu yönetimleri altında da kalan Arapgir, 1514 yılından itibaren Osmanlı Devleti tarafından yönetilmeye başlamıştır (Karakaş, 1996; Olcay, 2014). Bu süreçte Sivas, Diyarbakir ve Ma'muratü'l-Aziz (Elazığ) sancaklarına bağlanan Arapgir, özellikle dokumacılığın öne çıktığı bir ticaret merkezi olarak, nüfusu artan ve gelişen bir yerleşim hâline gelmiştir (Halaçoğlu, 1991; Orhan ve Gömüç, 2021). Tarihi İpek Yolu güzergâhında yer alan yerleşimde ticaretin öne çıkması, transit geçen ve satış yapan pek çok kervanın bulunması ve bu sayede alınan vergiler, iktisadi hayatın gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte kırsal alanda, verimli arazilerin ve suyun bol olmasının etkisiyle tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu bilinmektedir (Özcan, 2000).

Osmanlı Vilayet Salnameleri incelendiğinde, Arapgir'de yoğun olarak Müslüman ve Ermeni/Hristiyan nüfusun yaşadığı görülmektedir (Yakman, 2005'ten aktaran Şen, 2018). Uzun yıllar boyunca bir arada barış içinde yaşayan iki farklı inanca mensup halk, yerleşimin her yönden çok kültürlü ve hoşgörülü olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Arapgir'deki pek çok kültürel değer gibi mimar miras da oldukça zengin ve kültürel değerler bakımından çok yönlü özellikler göstermektedir. Ayrıca yerleşimde gerek Müslüman gerekse gayrimüslim halkın aile ve sosyal hayatının nitelikleri, içinde yaşadıkları yapı çevrenin şekillenmesinde de büyük oranda etkili olmuştur. Kentsel alanda üretime ve ticarete dayalı bir yaşam biçiminin olması, kırsal alanda ise verimli alanlarda yapılan tarımsal üretim, mimari mirasın gelişimini de doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir.

Arapgir, günümüzde Malatya iline bağlı 13 ilçeden biridir. Kendine özgü gelenekleri ve yöresel nitelikleriyle öne çıkan Arapgir, Osmanlı Dönemindeki ticari yoğunluğunu büyük oranda kaybetmiştir. Tarımla geçimin yaygın olduğu ilçede özellikle üzüm ve reyhanın sanayi ürünü olarak değerlendirilmesi de söz konusudur. 1965 yılından

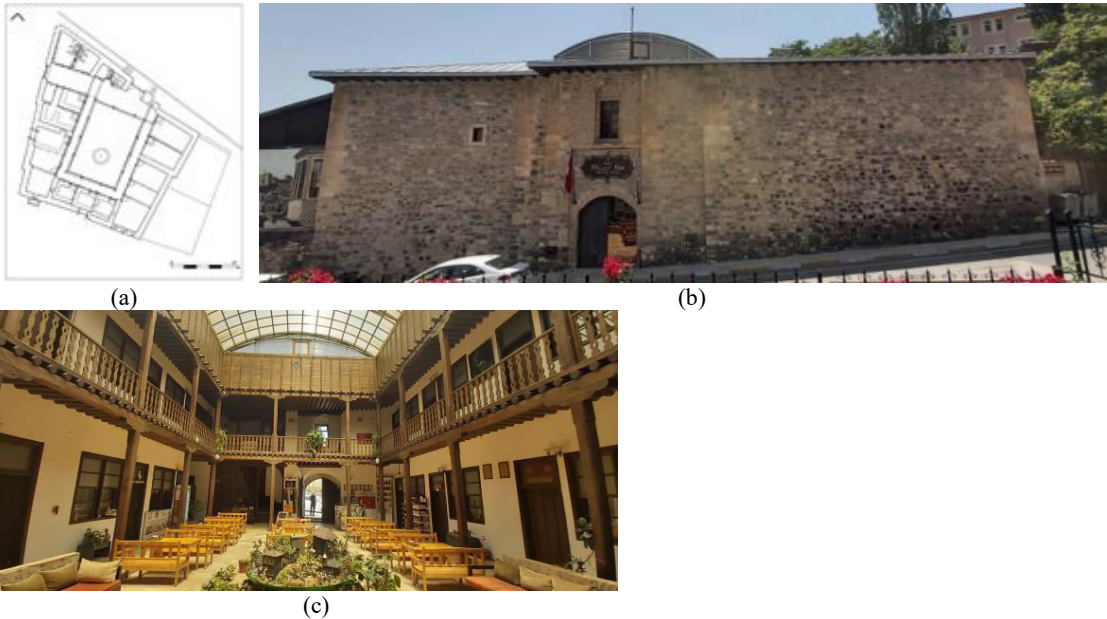

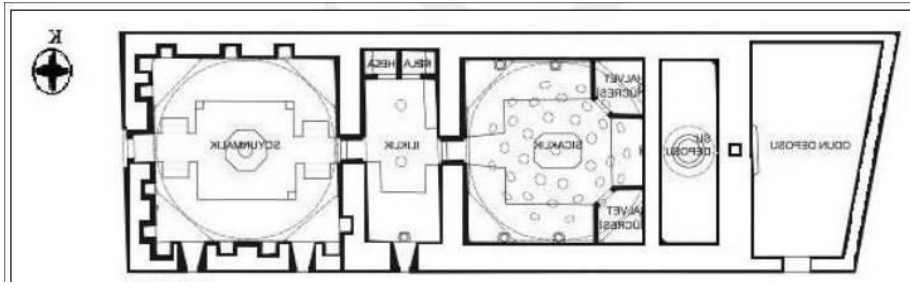
Şekil 4: Arapgir Mirliva Ahmet Bey Camii plan şeması (a), kuzeybatı yönünden görünümü (b) ve harim mekânı (c)
Kaynak: Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022; Yazar Arşivi, 2023.

- ✓ Zaviyelerden ‘Hankâh’ olarak adlandırılan ve kitabesi bulunmayan Karabaşı Veli Zaviyesi, oldukça harap durumdadır. Diğer zaviyeler ise Cemevi olarak yeniden işlevlendirilmiş hâlde kullanılmaya devam etmektedir (Olğun ve Akyıldız, 2021).
- ✓ Türbelerden Aliçlı (Piknik ana) Türbesi’nin yapım tarihi 14. yy olarak bilinmektedir (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021) ve yapı günümüzde harap durumdadır. Çobanlı Camii Türbesi ise 1873-74 yıllarına tarihlenmektedir ve Çobanlı Camii ile birlikte restore edilmiştir (Şen, 2018; Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021).
- ✓ Yerleşimdeki kilise yapılarının 19. yy’a tarihlendiği düşünülmeyle birlikte kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021). Bu yapıların tamamı harap durumdadır.
- ✓ Han yapılarından Kantarmış ve Deveci Hanların yapım tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte Kantarmış Han’ın 13.-14. yy’lara; Deveci Han’ın ise 18. yy’a tarihlendiği düşünülmektedir. Bu yapılar günümüzde harap durumdadır. Millet Han’ın ise çeşitli kaynaklara göre 1888 ya da 1907 yıllarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Şen, 2018). Yapı, günümüzde restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir ve butik otel olarak kullanılmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Arapgir Millet Han plan şeması (a), dış (b) ve iç (c) mekânları
Kaynak: Şen, 2018; Yazar Arşivi, 2023.

- ✓ Köprüler, 3.-4. yy’lar ile 19. yy’a uzanan geniş bir tarihsel süreçte inşa edilmiştir (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021). Bunlardan Eski Arapgir Kale Köprüsü, Meydan Köprüsü, Kozluk Köprüsü, Tarhanık Köprüsü, Küçük Çarşı Köprüsü ve Mavilik Köprüsü restore edilmiştir. Diğer köprüler büyük oranda harap durumda ve niteliksiz müdahalelerle özgün niteliklerinden uzaklaşmış hâledir.
- ✓ Hamamlar, çoğunlukla 18. ve 19. yy’lara tarihlenmektedir (Şen, 2018; Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021). Bunlardan yalnızca Çarşı Hamamı’nda restorasyon çalışmaları yapılmakta ve özgün işleviyle kullanımının devam etmesi öngörülmektedir (Şekil 6). Diğer hamam yapıları ise harap durumdadır.

(a)

(b)

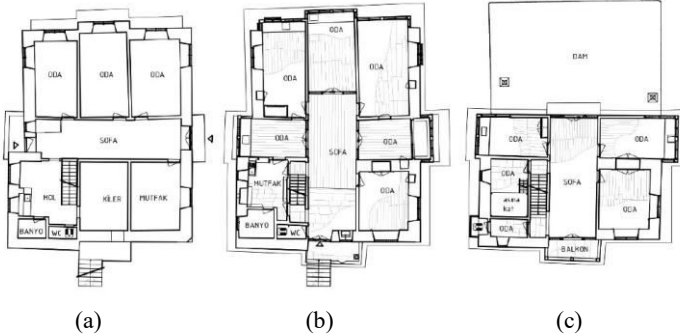

(c)

Şekil 6: Arapgir Çarşı Hamamı plan şeması (a), giriş cephesi (b) ve üst örtüsü (c)

Kaynak: Eyüpgiller, 2014; Yazar Arşivi, 2023.

- ✓ Yerleşimin farklı noktalarında konumlanan 43 adet çeşme yapısından az sayıdaki eserin esaslı onarım geçirdiğini belirtmek mümkündür. Çoğunlukla basit onarım geçiren çeşmeler, büyük oranda kullanılmaya devam etmektedir. Az sayıdaki çeşmenin de harap durumda olduğu ifade edilebilir.
- ✓ Küçük Çarşı Değirmeni, Arapgir’de bulunan ve 1892 yılına tarihlenen nitelikli bir mimari eserdir (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021). Yapı günümüzde terk edilmiş durumdadır ve onarıma ihtiyaç duymaktadır.
- ✓ Geleneksel Arapgir evleri, çoğunlukla 19. ve 20. yy’lara tarihlenmektedir (URL 1). Bunlardan Erdem Evi, Hacı Fırat Evi, Kadir Oğuzel Evi, Kulubeyoğlu Konağı, Mustafa Gültekin Evi, Rukiye Varol Evi ve Süleyman Abay Evi, esaslı onarım gerektiren yapılardır. Diğer yapılar çoğunlukla konut işleviyle kullanılmaya devam etmektedir. Hacıemiroğlu ve Kaşkaloğlu Konakları ise restore edilerek ve yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 7, Şekil 8)

(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 7: Kaşkaloğlu Konağı restorasyon öncesi bodrum (a), zemin (b) ve 1. kat (c) plan şemaları ile genel görünümü (d)

Kaynak: Sevim, 2013.

(a)

(b)

Şekil 8: Hacıemiroğlu (a) ve Kaşkaloğlu (b) Konaklarının restorasyon sonrası durumu

Kaynak: Yazar Arşivi, 2023.

Arapgir’de Mimari Mirasın Cittaslow Hareketi Bağlamında İncelenmesi

Arapgir, 2021 yılında Cittaslow üyeliğine kabul edilmiştir. Üyeliğe başvurduktan sonra, gerekli kriterlerin sağlanması sürecinde yerleşimde pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Cittaslow kriterlerinin mimari mirasın korunmasıyla ilişkisi yönünden yapılan uygulamalar incelendiğinde;

- ✓ Yerleşimde gerek kentsel gerekse kırsal alanda bulunan geleneksel yapıların büyük bir kısmı, ‘Çevre Politikaları’ kriteri çerçevesinde koruma altına alınmış ve esaslı onarım geçirmiştir. Bu bağlamda çok sayıda konut yapısının restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca daha önce restore edilmiş olan geleneksel yapıların da düzenli olarak bakımı ve çevre temizliği gerçekleştirilmektedir.
- ✓ Geleneksel yapılar korunurken bazıları yeniden işlevlendirilmiş; bazıları ise özgün işlevlerini sürdürmüştür. Özellikle konut yapılarından basit onarımı gerçekleştirilenler özgün işlevleriyle kullanılmaya devam etmiştir. Bu durum, ‘Altyapı Politikaları’ kriterinde söz edilen aile hayatının geleneksel özellikleriyle korunmasına yönelik çalışmaları destekler niteliktedir.
- ✓ Arapgir’deki mimari miras Cittaslow sürecinin öncesinde de korunurken, Cittaslow üyesi olunduktan sonra da koruma altına alınmaya ve iyileştirilmeye devam edilmiştir. Bu kapsamda başta Millet Hanı gibi kamusal tarihi yapılar olmak üzere pek çok yapının onarımı yapılmış ve daha önce onarılmış olanlar da kontrol altında tutulmuştur. Böylece ‘Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları’ kriterinin kapsadığı kentsel değerlerin iyileştirilmesi yönündeki çalışmalar, ilçeye değer katmıştır.
- ✓ ‘Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatçılara Dair Politikalar’ bağlamında Arapgir’in tarihi ticari alanlarında/çarşılarında yer alan ve geleneksel zanaatlerin devam ettirildiği çalışma birimlerinin onarımı gerçekleştirilmiştir. Cittaslow üyeliği sonrasında da onarımı gerçekleştirilen bu birimlerin belli dönemlerde bakımları yapılmaktadır.
- ✓ Arapgir’de mimari mirasın korunmasına yönelik çalışmalar kapsamında yalnızca yapı ölçeğinde değil doku ölçeğinde de uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda ilçe merkezinde yer alan çeşitli sokak dokularında sağlıklaştırma çalışmaları yürütülmüştür (Şekil 9). Bazı sokaklar ise herhangi bir çalışma yapılmadan günümüze büyük oranda özgün hâlleri ile ulaşmıştır. Böylece ‘Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar’ kriterine yönelik olarak farklı noktalarda geleneksel odaklı yavaş güzergâhlar oluşturulmuş ve Cittaslow’un sürdürülebilirliğine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Şekil 9: Arapgir Millet Hanı’nın doğusunda konumlanan ve sağlıklaştırma çalışması yapılan bir geleneksel sokak dokusu

Kaynak: Yazar Arşivi, 2023.

- ✓ Arapgir, köklü geçmişi ve zengin tarihi verileriyle her zaman çeşitli kültürleri bünyesinde barındıran bir yerleşim olmuştur. Bu bağlamda tarihi camiler, kiliseler, cem evleri ve türbeler gibi inanç-kültür ilişkisini yansıtan önemli yapılar koruma altına alınarak alanda ‘Sosyal Uyum’ kriterinin önemi ortaya koyulmuştur.

Cittaslow üyeliği ile birlikte Arapgir’de mimari mirasın korunmasına yönelik çalışmaların daha fazla öne çıktığı ve daha önce yapılmış çalışmaların da bu süreçte takip altında olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte çok sayıda mimari miras ögesine sahip olan yerleşimde bu konuda henüz ele alınmayan alanların da varlığı bilinmektedir. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Yerleşimin merkezinde ve ilçe çeperleri ile kırsal alanlarda henüz koruma altına alınmamış ya da herhangi bir koruma uygulaması yapılmadığı için hızla yok olan çok sayıda mimari miras bulunmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10: Arapgir'de terk edilen geleneksel yapılardan bazıları

Kaynak: Yazar Arşivi, 2023.

- ✓ Geleneksel yapılardan özellikle konut işlevli olanlar özgün işlevlerini sürdürseler de sosyal yaşam bağlamında korunamayan değerler, bu yapılarda da özgüne aykırı değişikliklere neden olabilmektedir. Bunların başında, konutlardaki geleneksel zanaatların devam etmemesi ve bu zanaatlara ayrılan mekânların atıl kalması/uygun olmayan işlevlerle kullanılması gelmektedir.
- ✓ Yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar kentsel alanda yoğunlaşmış; kırsal alanlar bu yönden daha geri planda kalmıştır.
- ✓ Koruma uygulamalarıyla günümüze ulaşan yapılardan bazıları henüz işlevlendirilmedikleri için kullanılmamaktadır.
- ✓ İnanç-kültür ilişkisi bağlamında sosyal uyumun önemli temsilcileri olan dini yapılar koruma altına alınmalarına rağmen, Ulu Cami ve Meryem Ana Kilisesi gibi bazı yapılarda henüz bir uygulama gerçekleştirilmediğinden yok olma süreci devam etmektedir.
- ✓ Yerleşimdeki yeni yapılar, çoğunlukla geleneksel dokuya aykırı olarak ve tarihi yerleşimlerde yeni yapı yaklaşımları göz ardı edilerek inşa edilmiştir.

Yukarıda sıralanan değerlendirmeler, Arapgir'in Cittaslow hareketine dâhil olmasının ardından korumaya dair ortaya koyulan olumlu ve geliştirilmesi gereken yönlerin tespiti ve karşılaştırılması açısından önemlidir. Bu bağlamda söz konusu incelemeler göz önünde bulundurularak yerleşimde Cittaslow hareketi ışığında çeşitli adımların atılması, mimari mirasın etkin ve sürdürülebilir bir şekilde korunması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca bu durumun Cittaslow'a dâhil olan ya da adaylık sürecindeki diğer yerleşimlerde, mimari mirasın korunması bakımından olumlu katkısının olması da mümkündür.

SONUÇ

Cittaslow, üyesi olan yerleşimlerde yaşam kalitesini arttırmak üzere yola çıkan bir aracı niteliğindedir. Bu harekete dâhil olan alanlar, pek çok yönden olduğu gibi yapı çevre bakımından da çeşitli kriterlerle incelenmekte ve kabul edildikten sonra da bu bağlamda kontrol edilmektedir. Bu anlamda Cittaslow'a üye olan yerleşimlerde mimari mirasın değişiminin en aza indirgenmesi ve bu mirasın tüm özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Cittaslow hareketine 2021 yılında üye olan Malatya'nın Arapgir ilçesi, köklü geçmişi ve sahip olduğu pek çok değerle öne çıkan çok yönlü bir yerleşim alanıdır. Bu değerlerden biri de ilçede yoğun olarak bulunan mimari mirastır. Farklı medeniyetlere, inançlara, kültürlere ev sahipliği yapan Arapgir'de bunun bir getirisi olarak onlarca tarihi yapı günümüze ulaşmıştır. Bu yapılardan bazıları özellikle Cittaslow sürecinden sonra değerlendirilirken, bazıları ise terk edilmiş ve harap hâlededir.

Arapgir'in mevcut durumu Cittaslow kriterleri bağlamında incelendiğinde, bu kriterleri hâlâ büyük oranda sağladığını görmek mümkündür. Bununla birlikte geliştirilmesi gereken noktaların varlığından da söz edilebilir. Yerleşimde hem Venedik Tüzüğü gibi uluslararası koruma yasalarına, hem de 5226 sayılı kanun gibi ulusal yasalara göre korunması gereken çok sayıda tarihi yapı ve bu yapılarla bağlantılı inançlar-kültürler yer almaktadır. Her ne kadar Cittaslow hareketi bunların korunmasına dair yönlendirmeler içerse de henüz herhangi bir çalışmanın gerçekleştirilmediği alanlar da göze çarpmaktadır. Bu anlamda Arapgir'de aşağıda sıralanan önerilerin göz önünde bulundurulması, Cittaslow hareketinin devamlılığı ve bunun etkisiyle mimari mirasın korunmasına da olumlu katkılar sağlayacaktır:

- ✓ Yerleşimde üst ölçekte koruma kararları alınması, yüzey araştırmalarının artırılması ve kısa, orta ve uzun vadeli koruma uygulamalarının planlanması, mimari mirasın korunması ve Cittaslow'un sürdürülebilirliği bağlamında göz önünde bulundurulabilir.

- ✓ Terk edilmiş, harap ve hızla yok olmakta olan yapılar için kısa vadede kaybı önlemeye yönelik ivedi çözümler geliştirilmesi uygun olacaktır.
- ✓ Arapgir’de mimari miras oldukça yoğun olmasına rağmen gerek ilçe merkezindeki gerekse kırsal alanlardaki tarih yapıların çoğu, geri planda kalmıştır. Bu bağlamda yerleşimde bir miras rotası oluşturulması ve bunun konut, inanç yapısı, hamam, çeşme, köprü gibi kategorilerle ayrılarak tanıtılması, bu yapıların dikkat çekmesi ve korunması bağlamında önem taşımaktadır.
- ✓ İnanç-kültür-mimari ilişkisinin yoğun olduğu yerleşimde tarihi inanç yapılarının bakım ve onarımlarının yapılarak inanç turizmine yönelik uygulamalar gerçekleştirilmesi, hem Cittaslow bağlamında hem de koruma açısından etkili olacak bir yaklaşımdır.
- ✓ Yerleşimde geçmişte gerçekleştirilen ancak günümüze ulaşmayan ritüeller, zanaatler ve diğer somut olmayan değerler detaylı olarak araştırılmalı ve bunlara yönelik mekânlar koruma altına alınarak onarılmalıdır.
- ✓ Yeni yapı ihtiyacı, mevcut tarihi doku ve mimari miras göz önünde bulundurularak uygun tasarımlarla giderilmelidir. Bu durum, yerleşimin gelişme sürecini ve geleceğini planlama ölçeğinde de ele almayı gerektirmektedir.
- ✓ Arapgir’in bölgede Cittaslow’a dâhil olan nadir yerleşimlerden biri olduğu göz önünde bulundurularak buna dair tanıtımlar artırılmalıdır. Böylece mimari mirasın dikkat çekmesi ve gerekli onarımların gerçekleştirilmesi, turizm gibi disiplinlerin katkısıyla daha hızlı ve olumlu bir noktaya taşınabilir.

Arapgir, Türkiye’den Cittaslow hareketine üye olan ve pek çok yönden çarpıcı nitelikleriyle öne çıkan yerleşimlerden biridir. Bu bağlamda yukarıda sıralanan ilkesel önerilerin gerçekleştirilmesi, Arapgir’in Cittaslow hareketindeki devamlılığını ve gelişme potansiyelini arttıracaktır. Sonuç olarak yapılan çalışma ile Arapgir’deki mimari mirasın korunmasının önemine ve Cittaslow hareketinin bu anlamdaki etkisine dikkat çekmek hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ahunbay, Z. (2019). Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız, N. A. (2020). “Kentleşme ve Kentsel Gelişim Bağlamında Açık Kamusal Alanların Sürdürülebilir Kentler Açısından Değeri.”, Milli Folklor, 16 (125), 188-201.
- Aydoğan, S. (2015). Sürdürülebilir Mimarlıkta Sakin Şehir (Cittaslow) Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bandara, H. M. (2003). Cultural Tourism: Impacts and Policy. (Ed: Gunawardene, P. Katugampola M. ve Dharmawardene R.), "Essays in Archaeology: In Honour of Professor Senaka Bandaranayake". Godage International Publishers, Colombo.
- Binan, D.U. & Cantimur, B. (2010). Mimari Korumada Güncel Konular. (Ed: N. Özasan ve D. Özkut). “Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve “Yerin Ruhü”. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Cittaslow Türkiye (2022). <https://cittaslowturkiye.org/tr/> erişim tarihi: 20.12.2022.
- Çakar, D. (2016). “Kültürel Mirası Koruma Bağlamında "Yavaş Şehir" (Cittaslow) Hareketi: Türkiye Örneği.”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Darkot, B. (1988). Arapgir. İslam Ansiklopedisi, 1, 12. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğaner, S. (2003). “Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması.”, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 16- 18 Nisan 2003, 1-8, İzmir.
- Doğrusoy, İ. K. ve Dalgakıran, A. (2011). “An Alternative Approach in Sustainable Planning: Slow Urbanism.”, International Journal of Architectural Research 5 (1), 127-142.
- Erder, C. (1977). “Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır.”, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, 3 (2), 167-190.
- Eyüpgiller, K. (2014), Arapgir Tarih, Mimari ve Yaşam-Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Arapgir Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.

- Graham, B., Ashworth, G. & Tunbridge, J. (2000). *A Geography of Heritage, Power, Culture & Economy*. Routledge, Londra.
- Günlü, E., Pınar, İ. & Yağcı, K. (2009). "Preserving cultural heritage and possible impacts on regional development: Case of Izmir.", *International Journal of Emerging and Transition Economies* 2 (2), 213-229.
- Halaçoğlu, Y. (1991). Arapgir mad. TDV İslam Ansiklopedisi 3, 328-329. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Jokilehto, J. (2017). *A History of Architectural Conservation*. Routledge, Londra.
- Karakaş, E. (1996). "Arapgir'in Kuruluş ve Gelişmesi.", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 175-190.
- Kejanlı, D. T., Akın, C. T. & Yılmaz A. (2007). "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme.", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (19), 179-196.
- Kökten, İ. K. (1947). "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar.", *Belleten*, 11(43), 15.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi (2021). *Malatya Kültür Envanteri*, Malatya.
- Mehdizadeh Saradj, F., Pilakoutas, K. & Hajirasouliha, I. (2017) "Prioritization Of Interventions For Strengthening Architectural Heritage.", *Urbanism Architecture Constructions*, 8 (3), 283-298.
- Oğuzer, M. K. (1991). "Arapgir Ulu Cami'i Rölöve ve Restorasyonu.", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Olçay, C. B. (2014). "Malatya Arapgir Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük).", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Olğun, T. N. (2021). "Malatya Yöresi Kırsal Kerpiç Mimari Mirasın Nitelikleri, Koruma Sorunları ve Öneriler.", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Olğun, T. N. & Akyıldız, N. A. (2021). "İnanç-Mekân İlişkisi Bağlamında Cemevlerinin Korunması: Malatya Arapgir Onar Köyü Cemevleri.", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 100, 515-535.
- Orbaşlı, A. (2008). *Architectural Conservation: Principles and Practice*, Blackwell Science, Oxford.
- Orhan, F. & Gömüç, M. (2021). "Alternatif Turizm Potansiyeli Açısından Doğa İle Tarihin Buluştuğu Bir Yer İncelemesi: Arapgir (Malatya).", (Ed: S. Koday ve C. Sevindi), "Beşeri Coğrafya", Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özcan, R. (2000). "1518 (H. 924) ve 1522-1523 (H. 928-929) Tarihli Arabgir Sancağı Tahrir Defterleri.", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özmen, A. & Can, M. C. (2018). "Cittaslow Movement from a Critical Point of View.", *Planlama*, 28 (2), 91-101.
- Pearson, M. & Sullivan, S. (1995). *Looking After Heritage Places: The Basics Of Heritage Planning For Managers, Landowners And Administrators*. Melbourne Üniversitesi Yayınları, Melbourne.
- Sevim, H. (2013). "Mimari Tasarımda Öncül Örneklerin Analizine Dayalı Bir Model Önerisi: Arapgir Yöresel Konutları.", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, K. (2018). "Arapgir İlçesinin Kültür Varlıkları.", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Taşkın, Ü. (2013). "Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz.", *International Journal of Social Science*, 6 (3), 1327-1353.
- Tekin, C. (2017). "Yavaş Turizm ve Yavaş Turist: Cittaslow Seferihisar'da Karşılaştırmalı Bir Araştırma.", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- TÜİK (2022). Arapgir ilçesi nüfus verileri, http://www.malatya.gov.tr/kurumlar/malatya.gov.tr/Dosyalar/Menuler/%C4%B0lce%20Nufus/2020/arapgir_2020.pdf, erişim tarihi: 14.12.2022.
- URL 1 <https://www.arapgir.bel.tr/projedetay.aspx?id=24> erişim tarihi: 7.11.2022.
- URL 2 <https://www.arapgir.bel.tr/icerikdetay.aspx?icerikid=42> erişim tarihi: 7.11.2022.
- Yakman, A. (2005). "163 Nolu Arapgir Şer'iyye Siciline Göre Arapgir, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yücel, F. (1967). *Arapgir Tarihi*. Arapgir Matbaası, Malatya.

“Doğal” Bir Fotografik Baskı Yöntemi Olarak: Klorofil Baskı

As a “Natural” Photographic Printing Method: Chlorophyll Printing

ÖZET

Fotografik olarak tarihi ve güncel birçok görüntü oluşturma yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri de kökenleri fotoğrafın icadından çok öncesine dayanan, Klorofil baskı yöntemidir. Klorofil baskı tamamen doğal ve bitki temelli bir yöntemdir. Bu nedenle doğa açısından oldukça çevreci bir görüntü oluşturma yaklaşımıdır. Klorofil baskıda fotoğraf kağıdı yerine çeşitli türlerde canlı (kuru olmayan) yapraklar kullanılır ve fotosentezin etkisiyle yapraklar üzerinde fotografik görüntülerin oluşturulması sağlanır. Klorofil baskı yönteminde fotografik görüntü, şeffaf asetat üzerine alınmış pozitif bir saydamın, yaprak veya bir bitki üzerinde, sadece gün ışığı ile pozlandırılmasıyla tamamen doğal yollarla oluşturulur. Gün ışığına maruz kalan yapraklar üzerinde son derece estetik görüntüler ortaya çıkarılır. Klorofil baskı doğal malzemelerle yapıldığından içerisinde herhangi bir zararlı kimyasal barındırmaz. Yöntem malzemeye ulaşılabilirlik açısından elverişli ve kolay olduğundan hem sürdürülebilir bir yöntemdir hem de kimyasal içermediğinden çevre duyarlılığı bakımından tamamen doğal bir uygulamadır.

Yeni keşiflere ve özgün süreçlere açık olan bu yöntem sanatçılar ve araştırmacılar için alternatif bir alan oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular mevcut literatüre, sanatsal üretim yöntemi olarak klorofil baskının kullanımı bağlamında önemli katkılar sağlayacaktır. Çalışma doğrultusunda klorofil yönteminin içeriği ve güncel sanatçıların ortaya çıkardığı örnek çalışmaların incelenmesi sanatsal ve fotografik bir yöntem olarak görüntü oluşturma anlayışının genişletilmesine neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Alternatif Fotoğraf, Klorofil Baskı.

ABSTRACT

Photographically, there are many historical and current image creation methods. One of these methods is the Chlorophyll printing method. Chlorophyll printing is a completely natural and plant-based method. Therefore, it is a very natural alternative image creation approach in terms of environment. Various types of living (not in a dry form) leaves are used instead of photographic paper in chlorophyll printing, and photographic images are created on the leaves with the effect of photosynthesis. In the chlorophyll printing method, the photographic image is created naturally by exposing a positive image taken on transparent acetate, leaving it fixed on the leaves, only with daylight. Extremely aesthetic images are created on the leaves exposed to sunlight. Since chlorophyll is made with natural materials as a printing method, it does not contain any harmful chemicals. For this reason, the method is both a sustainable method as it is convenient and easy in terms of accessibility to the material, and it is a completely natural method in terms of environmental sensitivity as it does not contain chemicals.

This method, which is open to new discoveries and original processes, creates an alternative space for artists and researchers. The findings obtained within the scope of this study will make significant contributions to the existing literature in the context of the use of chlorophyll printing as an artistic production method. In line with the study, the content of the chlorophyll method and the examination of the sample works created by contemporary artists will lead to the expansion of the understanding of image creation as a photographic method.

Keywords: Photography, Alternative Photography, Chlorophyll Print.

GİRİŞ

Fotoğraf, alternatif fotoğraf süreçlerinin de çağdaş dönemin içerisinde kullanımı ile birlikte, geleneksel yöntemlerin dışına çıkarak oldukça farklı tür ve yöntemlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan klorofil baskı, alternatif fotoğraf teknikleri arasında tamamen doğa temelli kaynaklarla oluşturulan, kimyasal içermeyen fotografik ve sanatsal yöntemlerden biri olarak kullanılmaktadır. Oldukça ilginç bir yöntem olan klorofil baskıda, bitki yüzeyleri, fotografik baskıdaki ışığa duyalı malzeme gibi kullanılmaktadır. Bir anlamda çeşitli bitkiler ve yapraklar, sanat eserinin bir parçası olarak, klorofil baskıda varlık bulmaktadırlar. Baskı olarak kullanılan nesne ya da pozitifteki görüntü bitkiyle bütünleşerek yeni bir form oluşturmaktadır. Ayrıca klorofil baskı için gereken duyarlı malzemenin, tamamen doğadan elde edilmesi ve doğal malzemelerin alternatif bir fotografik baskı yöntemi olarak kullanılması, hem sürdürülebilirlik hem de çevre için alternatif bir öneri sunmaktadır.

Murat Han Er¹

How to Cite This Article

Er, M. H. (2023). “Doğal” Bir Fotografik Baskı Yöntemi Olarak: Klorofil Baskı” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8409-8420. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71942>

Arrival: 20 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü, Erzurum, Türkiye. ORCID: 000-0002-3896-2796

KLOROFİL BASKI NEDİR?

Klorofil "*Chlorophyll*" baskı; görüntünün doğrudan canlı bir bitki üzerinde, gün ışığıyla geliştirildiği, çevreci ve sürdürülebilir bir alternatif baskı yöntemidir. Klorofil baskı, anthotype süreci gibi organik ve zararsız bir alternatif baskı yöntemidir. Bu yöntemde bitkilerin öz sularının çıkarılmasının yerine, doğrudan bitkilerin üzerinde baskılar gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir kimyasal kullanılmadan, bitkinin üzerine yerleştirilen pozitif saydam/asetat, gün ışığında pozlanmasıyla birlikte, fotografik görüntü bitkinin üzerinde bir anlamda geliştirilmiş olur. Bu yöntemde görüntünün oluşumu tamamen fotosenteze dayandığı için yöntem aynı zamanda "*fotosentez*", "*photosynthesis*" ve "*photosynthetic*" olarak da adlandırılmaktadır.

Fotosentetik "*photosynthetic*" fotoğraf ya da "klorofil baskı", çoğu bitkinin hücrelerinde doğal olarak bulunan pigmentlerin (öncelikle yeşil klorofil) ışığa duyarlı özelliklerinden yararlanarak, yapraklar ve bitkiler üzerindeki görüntüleri oluşturmak için onları ışığın varlığında koyu yeşile, yokluğunda ise sarı renge doğru dönüştürmektedir (Antonini vd., 2018:180). Kloroplastların hücresel dağılımında veya oryantasyonunda ışık kaynaklı değişiklikler alg, yosun, eğrelti otu ve anjiyosperm türlerinde gözlemlenmektedir. Düşük ışık koşullarında, kloroplastlar, gelen ışığa dik olan hücre duvarları boyunca birikir. Yüksek ışık koşullarında ise, gelen ışığa paralel duvarlar boyunca birikirler (Hangarter & Gest, 2004:423). Kronoplastlar ışık alan yerlere doğru hareket ederek ışık alan bölgelere toplanmaktadır. Bu da ışık alan yerlerin yeşil, ışık almayan yerlerin sarı renge dönüşmesine neden olmaktadır. Bu etkileşim klorofil baskının temelini oluşturmaktadır.

Şekil 1'de Norman E. Good'un (1917-1992) ışık kaynaklı kloroplast hareketleri ile oluşturulan bir yapraktaki görüntüsü görülmektedir. Good, fotofosforilasyonun ve fotosentetik elektron transfer zincirinin diğer bölümlerinin deşifre edilmesinde etkili olan bir fotosentez öncüsüdür. Good, bu görüntüyü oluşturmak için bir "*Coleus*" yaprağını, ıslak bir kağıt havlu üzerine yerleştirmiş, yaprağın üzerine de pozitif saydam yerleştirerek, bir slayt projektörü ile aydınlatmıştır. Yaprak daha sonra mavi arka ışık kullanılarak fotoğraflanmıştır. Canlı yapraktaki görüntü, kloroplastların hücresel pozisyonundaki ışığa bağlı değişikliklerinden oluşmuştur. Daha açık alanlar en fazla ışık alan alanlardır, böylece kloroplastlar hücrelerin kenarlarına doğru hareket ederek bu alanlarda yapraktan daha fazla ışığın geçmesini sağlamıştır (Hangarter & Gest, 2004:423).

Şekil 1: Norman E. Good'un Işık Kaynaklı Kloroplast Hareketleri ile Oluşturduğu Görüntü.

Kaynak: Hangarter & Gest, 2004:423.

Klorofil Baskının Kökenleri

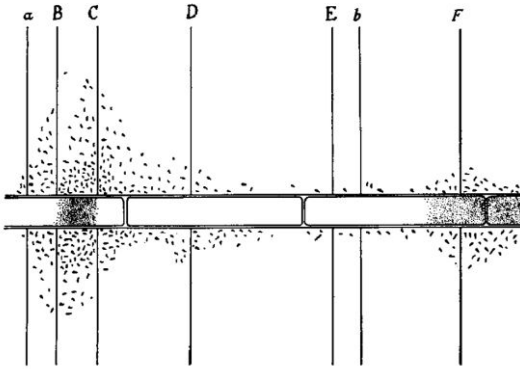
"Anthos" kelimesi Yunanca çiçek anlamında kullanılmaktadır, "fotosentez" (photosynthesis) Yunanca "ışık" kelimesinden gelir, sentez ise "bir araya getirmek" anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla fotosentez "ışıkla bir şeyler yapmak" anlamına gelmekte ve bitkiler tarafından güneş enerjisini yakalamak için kullanılan bir süreci ifade etmektedir. Fotosentez, 1700'lerden beri sanatsal kullanımının dışında, meyvelerin üzerine şablonlar yerleştirip birkaç gün ile birkaç hafta güneşte bırakılarak masaları ve evleri süslemek için kullanılmıştır. Meyvelerin üzerine yerleştirilmesi için hazırlanan şablonlar, meyveleri ağartarak kişiselleştirilmiş dekorasyonlar tasarlanmıştır. Sebze ve meyve gibi bitki suları yüzyıllardır kilim ve giysilerde boya olarak kullanılmış ve günümüzde de hala kullanılmaktadır (Enfield, 2020:52,53).

Bu tekniğin kökenine bakıldığında, on dokuzuncu yüzyılda Sir John Herschel'in bitki özleri ile görüntü oluşturma araştırmaları karşımıza çıkmaktadır. Herschel'in özellikle anthotype üzerinde çok önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Herschel, 1836 gibi erken bir tarihte, fotografik görüntüyü keşfetme arayışında, mevcut ışık, renk ve botanik bilgisi doğrultusunda, doğal çiçek pigmentasyonu ile pratik bir görüntü oluşturma süreci üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bitki özlerinin UV ışığına olan duyarlılığı üzerine çalışmaları bulunan Henri August Vogel gibi isimlerin araştırmaları da Herschel'in çalışmaları için oldukça önemli temeller oluşturmuştur (James, 2020:44,46). Vogel, 1816'da bitki sularının ışığa duyarlı olduğunu keşfederek ilk notu yazan isimdir (Fabbri, 2012:11). Vogel, bitkilerin ışığa karşı hassas olduğunu ve içinde buldukları şişenin rengine ve kullanılan alkol-su seyreltme yüzdesine bağlı olarak farklı şekillerde ağardığını fark etmiştir (Enfield, 2020:53). Bir diğer önemli bir isim olan Theodor Freiherr von Grothuss ise, 1817'de emilen ışık ışınlarının kimyasal değişikliklerin üretiminde aktif olduğunu keşfetmiştir (Fabbri, 2012:12). Yine yaklaşık olarak 1842'de ise Bayan Mary Somerville güneş ışınlarının sebze suları üzerindeki etkisine dair bulgularını Sir John Herschel'e göndermiş ve o da araştırmasını Londra Kraliyet Cemiyeti'nde yayınlamıştır (Enfield, 2020:53).

Bununla birlikte klorofil ve görüntü oluşturma üzerine en önemli deneyler Theodor Engelmann tarafından gerçekleştirilmiştir. Engelmann, fotosentez sürecinde, canlı sistemlerin, ışığa bağlı görüntülerini kullanan ilk deneyleri, neredeyse kesin olarak gerçekleştirmiştir (Engelmann 1882, 1883). Yaptığı deneylerde, bir mikroskop lamındaki bir numunenin düzlemine bir mikro spektrum yansıtacak şekilde özel olarak tasarlanmış bir mikroskop kullanılmaktaydı. Engelmann, mikro spektrumdan iletilen ışığı kullanarak, bakterilerin oksijen üretilirken hareket ettiğini gözlemledi ve kısa bir süre sonra, mavi ve kırmızı ışıkla aydınlatılan alg filamentlerinin bölgelerinde en bol miktarda biriktiğini keşfetti. Engelmann'ın bu canlı organizmaların tepkisine ilişkin çizimleri, oksijenik fotosentez spektrumunun ilk eyleminin çarpıcı bir örneğini oluşturmuştur (Şekil 2) (Hagarter & Gest, 2004:421).

Şekil 2: Engelmann'ın Oksijenik Fotosentez Spektrumunun Çizimi.

Kaynak: Hagarter & Gest, 2004:421.

Engelmann ayrıca, bitki hücrelerinin hangi bileşenlerinin fotosentetik oksijen üretimi için ışık reseptörleri olarak işlev gördüğünü belirlemek için bakteriyel hareketliliği kullanmıştır. Bu deneyi için, kloroplastların her hücrenin yalnızca bir kısmını işgal ettiği yeşil alg *Spirogyra*'nın fotosentetik olarak aktif hücrelerinin küçük parçalarını, bir bakteri süspansiyonundayken son derece ince bir ışık ışınına maruz bırakmasına izin verecek şekilde modifiye edilmiş bir mikroskop kondansatörü tasarlamıştır. Engelmann, bu deneyinde, bakterilerin kloroplastın bazı bölümlerinin aydınlatıldığı alanlarda hareket ettiğini ve yoğunlaştığını, oysa hücrenin diğer bölümlerinin aydınlatılmasının bu tür kümelenmelere yol açmadığını gözlemlemiştir. Böylece Engelmann, canlı organizmaları ve ışığı akıllıca kullanarak, klorofil fotosentezi yönlendiren pigment olarak gösteren ilk etki spektrumunun temelini oluşturan canlı 'görüntüler' yaratmayı başarmış ve kloroplastların fotosentezin hücresel bölgesi olduğunu göstermiştir. Ayrıca Engelmann tarafından elde edilen bu etkinin genel geçerliliği Hans Molisch tarafından teyit edilmiş ve yıllar içinde büyük ölçüde geliştirilmiştir (Hagarter & Gest, 2004:421,422).

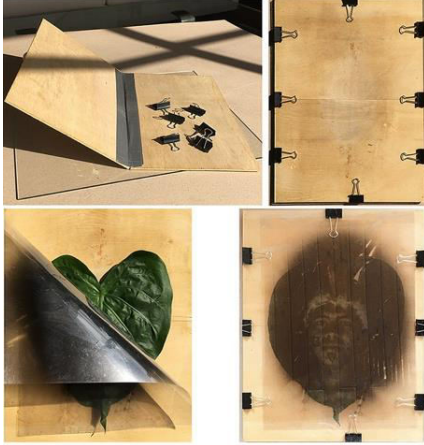
Tarihsel olarak oldukça eski olan klorofil görüntüleme yöntemi, sanatsal bir ifade tarzı olarak da kullanılmıştır. Özellikle baskı için gereken malzemenin tamamen doğadan elde edilmesi ve alternatif bir fotografik baskı yöntemi olarak kullanılmasının yanı sıra hem sürdürülebilirlik hem de çevre için alternatif bir seçenek oluşturması günümüz sanatçıların bu yöntemi kullanmaya yöneltmektedir.

KLOROFİL BASKI YÖNTEMİNDE SÜREÇ

Klorofil süreci, tamamen organik bir süreçtir ve alternatif fotoğraf teknikleri arasındaki en zararsız yöntemlerden biridir. Bu yöntemde baskılar gün ışığı ile bitkilerin, yaprakların yüzeyine yerleştirilen pozitifler veya nesnelere sayesinde oluşturulmaktadır. Yöntemin kullanılmasıyla elde edilen görüntüler fotografik olarak keskin olmasa da bitkiler üzerinde oldukça estetik görüntüler ortaya çıkmaktadır.

Klorofil sürecinde doğal ve doğadan elde edilebilir malzemeler kullanılmaktadır. Öncelikle baskı için canlılığını kaybetmemiş, bitkiler, otlar ve çeşitli türde yapraklar gerekmektedir. Baskının yapılabilmesi için, kontak baskı çerçevesi ya da taşıyıcı bir ahşap arkalık ve aynı boyutlarda bir cam plaka ayrıca cam plaka ve ahşap arkalık arasına yerleştirilen pozitif saydamı ve bitkiyi sıkıştırmak için klipsilere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer fotogram yapılacaksa fotogram için çeşitli saydam ve yarı saydam nesnelere ya da çeşitli türde şablonlar temin edilmelidir. Pozitif kullanılacaksa, pozitif asetatlar hazırlanmalıdır. Ayrıca nihai görüntünün koruyuculuğunu sağlamak için UV koruyucu ya da reçineye ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 3: Kontak Baskı Çerçevesi.

Kaynak: Yago de Orbe Klingenberg, alternativephotography.com.

Klorofil baskı yönteminin aşamaları oldukça basittir. Klorofil baskı yönteminde; bitkinin üzerine bir nesnenin yerleştirildiği ve görüntüsünün bitki yüzeyine aktarıldığı fotogram tekniği ile görüntü elde edilebileceği gibi bir pozitif kullanarak kontak baskı mantığıyla görüntünün elde edilmesi de mümkündür.

Yöntemin temelini bitki ve yapraklar oluşturmaktadır. Yaprakların çoğu, çok çeşitli dalga boylarından enerjiyi emebilen ve serbest bırakabilen çeşitli pigmentlere sahiptir. Bunlar klorofil, karotenoid (carotenoid) ve antosiyanin (anthocyanin) pigmentleridir. Klorofil pigmentleri, yeşil olanlar, UV ve görünür ışığı emerek yeşil ışığı geri yansıtırlar. Bunlar fotosentezde aktif olan ve ışık enerjisini kimyasal enerjiye dönüştürebilen ana pigmentlerdir. Ancak, herhangi bir enerjinin salınmasına yardımcı olmazlar, bu nedenle bitki çok fazla güneş ışığı alırsa, sadece karotenoid pigmentler müdahale edebilmektedir ([http 1](http://1)). Bir bitki veya yaprak tam güneş ışığı altında bırakıldığında, büyük miktarda enerji alır. Bu da fotosentetik sisteme zarar verebilir. Karotenoid pigmentler, kimyasal potansiyel enerjiyi titreşim enerjisine dönüştürebildikleri için fazlalığı ısı olarak dağıtabilirler. Bu nedenle pigment değişimi gerçekleştirmezler. Ancak klorofil pigmentler, sağlıklı bir UV diyetini sürdürmek ve fotosentetik sistemi korumak için yaprak pigmentlerini değiştirerek fazla enerjiden kurtulur. Klorofil baskı da, bu pigment değişimini zorlamaya dayanmaktadır ([http 1](http://1)).

Yöntemin en önemli aşamalarından biri bitkinin seçilmesidir. Bitki seçimi oldukça önemlidir çünkü kullanılan yaprak türü klorofil baskının sonucunu etkileyecektir. İlk olarak seçilecek bitkinin klorofil etkisini gösterebilmesi için yeşil olması gerekmektedir.

Temel anlamda klorofil baskının oluşmasını sağlayan olay gün ışığının (UV ışık) yeşil rengi yeşilden sarıya dönüştürmesidir. Ancak gün ışığı bitkilerdeki bu renk değişimini, bitkilerin UV ışığa olan dirençleri ölçüsünde gerçekleştirebilir. Bazı bitkiler karotenoid pigmentler nedeniyle UV ışığına oldukça dirençli olduklarından yeşilden sarıya olan bu renk değişimi hiç ya da çok az miktarda görülürken bazı bitkilerde ise bu direnç oldukça az olduğundan klorofil baskı için gerekli olan renk değişimi gerçekleşmeden bitki canlılığını kaybederek ölecektir.

Almudena Romero yaptığı denemelerde, palmiye bitkileri, alove-vera, yeşim (jade) ve yılan (*dracaena trifasciata*) gibi bazı bitkilerin, herhangi bir pigment değişikliğine gerek duymadan yüksek düzeyde UV ışığıyla kolayca başa çıkabildiklerini fakat barış çiçeği (peace lilyum) ve deve tabanı (*monstera*) gibi bazı bitkilerin, herhangi bir pigment değişikliği üretmeyi başaramadan öleceğini belirtmiştir. Diğer bazı bitkiler görünür karotenoid pigmentlere sahiptir ve herhangi bir değişiklik geçirmezler. Bu yöntem için yaprak dökmeyen bitkiler, variegatolar ve salon sarmaşığı (*devil's Ivy*) gibi tırmanıcı bitkiler kullanılmamalıdır. Romero, klorofil yöntemi için *Hosta*, *Colocasia* ve *Alocasia* bitkilerinin yapraklarını önermektedir. Bu türlerle yaklaşık 6 saatte baskı yapılabilir. *Aspidistra* yaprakları da bu işlem için oldukça iyidir, ancak *Aspidistra* yapraklarında pozlama 1 ila 3 hafta kadar sürebilmektedir. *Araceae* familyasından bitkilerin çoğu bu yöntemde çok iyi sonuç verir ve genel olarak tropikal iklimlerden gelen desensiz yeşil düz yapraklar en iyi seçimler arasında yer almaktadır ([http 1](http://1)).

Şekil 4: Alocasia Yaprağı İle Yapılmış Bir Klorofil Baskı.
Kaynak: Almudena Romero (http 2).

Ayrıca tercih edilen yaprağın düz olması baskı için faydalıdır. Yaprak düz değilse, bir veya iki gün boyunca iki kitap arasında bırakılabilir; yaprağın sağlam bir sapı varsa, pozitif görüntüyle maksimum teması sağlanması için çıkarılması gerekmektedir (Antonini vd., 2018:180). Bununla birlikte T. Pereira, yaprak seçimi konusunda, ıspanak, akçağaç veya meşe gibi daha geniş düz yapraklarla çalışmanın çok daha kolay olduğunu belirterek, yaprağın kesilirken, sapının mümkün olduğunca fazla bırakarak ve açılı olarak kesilmesinin, ayrıca yaprağın ucunun poşet veya şişede suya konulmasının oldukça faydalı olacağını belirtmiştir (http 3). Ayrıca Yago de Orbe Klingenberg; bitkileri seçerken, muz gibi çok fazla kontrast verecek yapraklar olduğunu ve Zambak veya Araceae gibi diğer türlerde ise orta tonlarda iyi bir görüntü ve yoğunluk elde edileceğini belirterek, tıpkı analog fotoğrafçılıkta kullanılabilecek farklı kağıt türlerinin dikkate alındığı gibi, bitkilerin de seçiminin iyi yapılması gerektiğini aktarmıştır. Klingenberg, ‘Corazon’ Philodendron Platypetiolatum, ‘Millonaria’ Araceae Diffenbachia, ‘Croton’, ‘Calla Lily’, Achuy’ Canna Indica, ‘Noni’ Morrinda Citrifolia, ‘Orchid’, ‘Anthurium Salvini’, ‘Rubber Tree’, ‘Heliconia’ gibi bitkileri de en iyi sonuçları verecek bitkiler olarak sınıflandırmıştır (http 4).

Klorofil yöntemiyle fotogram olarak bir baskı yapmak için, anahtar gibi herhangi bir nesne yaprağın üzerine yerleştirilmelidir. Ardından üstündeki nesnenin bulunduğu yaprağın pozlanabilmesi için tam güneş ışığı alan bir yere bırakılması gerekmektedir. Pozlama yaprağın gün ışığına maruz bırakılmasıdır. Pozlama sonrasında nesnenin silueti, bir fotogramda olduğu gibi yaprağa ya da bitkiye kaydedilecektir. Bu, yaprak kurumadan önce gerçekleşmelidir, çünkü kuruduktan sonra yaprak tamamen kahverengileşecektir (http 5). Şekil 5’te Nina Foster’ın ‘Terrabytes’ isimli klorofil baskısında, devre şeklinde hazırlanmış şablon, yaprakların üzerine yerleştirilmiş ve gün ışığında pozlanmıştır. Foster, çalışmasında insanlar, doğa ve teknoloji arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır.

Şekil 5: Nina Foster, Terrabytes, 2017.
Kaynak: (http 6).

Bir pozitif ile fotografik bir görüntü elde edilmek isteniyorsa, şeffaf bir asetat üzerine pozitif bir görüntünün, siyah-beyaz olarak bir çıktısının alınması gerekmektedir. Yaprak üzerine yapılan bir baskı, sınırlı bir ton aralığına sahip olacaktır, bu nedenle kullanılacak pozitif görüntü buna göre hazırlanmalıdır. Ayrıntıları korurken maksimum kontrasta sahip bir saydam hedeflenmelidir. Saydamdaki siyah alanların yeterince koyu olmadığı düşünülürse, yoğunluğu artırmak için iki asetat çıktısı alınıp, görüntü çakışmasına dikkat edilerek, üst üste birbirine bantlanmalıdır (Antonini vd., 2018:180).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kontak baskılar için negatif kullanılması gerekirken bu yöntemde görüntü pozitif olarak kullanılmaktadır. Hazırlanan pozitif saydam, seçilen yaprağın üzerine yerleştirilerek, gün ışığını çok iyi alacak bir yere, pozlanması için bırakılır. Bununla birlikte görüntü, seçilen yaprağın üzerinde

oluşturulacağından, yaprağın düz ve yeterince büyük olması gerekmektedir. Görüntü, pozitif bir saydam olarak hazırlanırken saydamın boyutu, seçilen yaprağa göre ayarlanmalıdır.

Ardından önceden hazırlanan şeffaf pozitif görüntü, yaprağın üzerine yerleştirilmelidir. Yaprtağın bir bölgesi diğerinden daha kalınsa, kontak baskı çerçevesine veya iki cam parçası arasına konulduğunda, eşit basınç elde etmek için, arkasına ince karton tabakalar yerleştirilebilir. Bu, görüntünün tüm alanlarda keskin olmasını sağlayacaktır. Pozlama için hazırlanan yaprak ve pozitif yerleştirmesinde sıralama şu şekilde düzenlenmelidir. En alta ahşap arkalık, yaprak, pozitif saydam ve onun üzerine de cam yerleştirilmelidir.

Şekil 6: Yaprak ve Pozitif.

Kaynak: Yago de Orbe Klingenberg ([http 4](http://4)).

Klorofil baskıda yapraktaki yeşil pigmentin sarıya dönüşmesi için yaprak ve pozitif saydamın olabildiğince doymuş bir gün ışığına maruz bırakılması gerekmektedir. Ancak pozlama süresi seçilen bitkiye göre farklılık gösterecektir. Pozlama süresi birkaç saat, birkaç gün, ve hatta haftalar sürebilmektedir (Enfield, 2020:57). Pozlama sürecinde yaprağın gövdesine küçük bir torba su sabitlenmesi görüntü oluşumu için oldukça faydalı olacaktır. Ayrıca pozlama aşaması için gün ışığı çok önemlidir, gün ışığının yoğunluğu görüntü oluşumunu doğrudan etkileyecektir. Hava durumu kontrol edilmeli, kapalı havada pozlama başlatılmamalıdır. Kapalı ve açık havada alınacak baskılarda kullanılan bitki aynı olsa da oluşacak görüntüde ciddi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü havadaki bulut miktarı, gün ışığı yoğunluğunu azaltacağı için, baskıda farklılığa neden olacaktır. Bununla birlikte pozlama için günün saati, mevsimsel olarak pozlama zamanı ve coğrafi olarak konum mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Kısa süreli pozlamalarda sorun olmasa da çok uzun sürecek güneş ışığı pozlamaları için doğrudan gün ışığına karşı bir konumlandırma yapmak ve yağmur gibi dış etkileri de düşünerek pozlamayı başlatmak yerinde olacaktır.

Romero, yaprakların kesiminin ve pozlamanın saat 11:00'da yapılmasının faydalı olacağını belirtmiştir. Yaprtağın tazeliği, pigment değişimini etkileyeceğinden, UV ışığın en yoğun olduğu öğle saatlerinde kesilerek hemen pozlamaya başlanması daha iyi sonuçların alınmasını sağlayacaktır ([http 1](http://1)). Klingenberg ise, ortamın neminin de pozlama için belirleyici bir faktör olduğunu belirtir. Bazen yüksek ışık yoğunluğu ve düşük atmosferik nem ile yaprağın çok daha hızlı kurduğunu ve sonuç olarak orta tonların daha az görüldüğünü veya hiç görünmediğini aktarmıştır. Gün ışığına maruz kalma süresi, kurduğunda yaprağın son rengi üzerinde de güçlü bir etkiye sahip olacaktır. Yapraklar güneş ışığına ne kadar uzun süre maruz kalırsa yapraktaki renk değişimi o kadar artacaktır. Atmosferik nem ve UV ışınlarının yoğunluğu yaprağın son rengini belirleyecektir. Bazen nispeten bulutlu ve nemli günlerde çok uzun pozlama süreleri (birkaç gün) yaprakların birçok yeşil tonu korumasına neden olur, hatta yaprağın bazı kısımları açığa çıkmaz, bu da fotoğraf kompozisyonunu önemli ölçüde etkiler ([http 4](http://4)). Ayrıca klorofil baskıda nihai görüntü elde edildikten sonra UV ışığından korunması amacıyla yaprak üzerine UV koruyucu sprey ya da reçine ile kaplanması faydalı olacaktır.

Şekil 7: Farklı Sürelerde Pozlanan Yapraklar.
Kaynak: Yago de Orbe Klingenberg (<http> 4).

Sanatçı Uygulamalarından Bazı Örnekler

Almudena Romero'nun dört bölüme ayrılan ve klorofil temelli "The Pigment Change" çalışmaları, süregelen iklim krizi bağlamında doğayla ilişkimiz, üretim ve yeniden üretim üzerine soruları araştırmak için sürdürülebilir kaynaklar ve uygulamaların ötesine bakan imge-nesnelere ve fotoğrafik deneyimler içermektedir. Bu çalışma bütünü, mevcut çevresel çöküşün ve sanat endüstrisinin merkezinde yer alan sömürü, birikim ve mirasın varoluşuna ve müteakip dinamiklerine neden olan perspektifleri analiz etmektedir. Romero'nun bu serisinde üretme eylemi, fotosentez gibi bitkilerde meydana gelen fotoğrafik süreçleri kullanmaktadır. Bitki yapraklarını, tohumları ve çeşitli bitkileri, değişen miktarlarda ışığa maruz bırakılarak büyüyen, fosilleşen ve yok olan sanat eserleri oluşturulmaktadır. Romero'ya göre bu eserlerin kırılabilirlik estetiği, fotoğrafın belgelemeden ziyade yansıma ve kendini ifade etmeye hizmet eden geçici bir performatif süreç olarak kavranmasını sağlamaktadır (<http> 2).

Şekil 8: Klorofil Baskı.
Kaynak: Almudena Romero (<http> 2).

Yago de Orbe Klingenberg ise yönetime biçimsel olarak görüntüyü manipüle ederek başlamaktadır. Pozitif görüntünün kenarlarının, yaprak üzerinde oluşmasını önlemek için pozitif üzerinde dijital düzenlemeye başvurmaktadır. Görüntünün tamamen yaprağın şekliyle bütünleşmesini istediğinden dijital olarak görüntüyü kesip kenarları bulanıklaştırmaktadır. Klingenberg, çoğu zaman ana konuyu vurgulamak ve özellikle yaprağın dokusunu daha fazla öne çıkarmak için arka planları çok daha yumuşak bir hale getirdiğini vurgulamaktadır (<http> 4).

Şekil 9: Sırasıyla; Orijinal Fotoğraf, Pozitif Saydam, Klorofil Baskısı.

Kaynak: Yago de Orbe Klingenberg ([http 4](http://4))

Özellikle 19. yüzyıl fotografik baskı teknikleri üzerine çalışan Diana Bloomfield ise, Klorofil baskısının organik doğasını baştan çıkarıcı bulduğunu belirtir. Klorofil baskısının güzelliği, basitliği ve geçiciliği onun için vazgeçilmez olandır. Bloomfield'e göre elde ettiği mecazi imgeleri yaprağın şeklinin kısıtlayıcı sınırları içinde düzenlemek bir metafor işlevi görür ve bir hayatın tek bir yorumunu sunar - ne kadar tuhaf şekilli veya görünüşte bozulmuş olursa olsun - kusurlu bir güzelliğin öznel sınırları içinde kalmaktadır ([http 7](http://7)).

Şekil 10: Diana Bloomfield , Annalee at the Cape Fear, Klorofil Baskı, 2020.

Kaynak: ([http 7](http://7)).

Klorofil baskıyla anılan Vietnamlı-Amerikalı sanatçı Binh Danh ise klorofil baskı tekniğini kullanarak Vietnam Savaşı'na ait görüntüleri tropik bitkiler ve otlar üzerinde yeniden üreterek bu acı verici çatışmanın anılarını savaşa tanıklık eden ormandan topladığı bitkilere adeta nakşetmektedir. Danh, Vietnam Savaşı ve Kamboçya soykırımına dair enstantaneler, gazete kupürleri, mektuplar ve diğer eserleri toplayarak bu görüntüleri yapraklara ve çimlere aktarmaktadır. Nihai yaprak imgesini daha sonra korunması için reçineyle kaplamaktadır. Bu teknik Danh için önemli bir sembolik rezonansa sahiptir çünkü imgeler sadece yaprakların yüzeyine basılmıyor, fotosentez yoluyla tek tek yaşayan hücrelerinin yapısının bir parçası haline geliyor ve hem savaşın dönüştürücü dehşetini hem de hiçbir şeyin gerçekten ölmeyeceğine dair Budist inancını çağrıştırmaktadır. İmgelerin, tüm yaşamın kaynağı olan güneşin etkisiyle yapraklara kazınmış olması da onun için oldukça önemlidir (Antonini vd., 2018:182). Klorofil baskı özellikle hem Binh Danh'ın olağan üstü çalışmaları hem de Ackroyd & Harvey gibi isimler aracılığıyla kendine gün geçtikçe daha geniş bir alan bulmaktadır.

Şekil 11: Binh Danh, James Troy Ralph 21, Klorofil Baskı, 2008.

Kaynak: (http 8).

Klorofil yöntemleri için oldukça önemli iki İngiliz isim, Heather Ackroyd ve Dan Harvey sanat, aktivizm, mimarlık, biyoloji, ekoloji ve tarihle kesişen eserler yaratmalarıyla uluslararası üne sahiptirler. Hafızaya ve zamana, doğaya ve kültüre, kentsel politik ekolojilere, iklim krizine ve gezegenin bozulmasına atıfta bulunarak, zamana dayalı uygulamaları, süreç ve olaya yönelik içsel bir önyargıyı ortaya koymaktadır. Çimlenme, büyüme ve çürüme (organik ve inorganik) süreçleri; insanlara, yerel ekolojilere, küresel dünya ve çevre kaygılarını sanat eseri olarak aktardıkları bir arayüzü kapsamaktadır. Sanatçılar, iklim, gezegen ve çevre alanlarında, açılış konuşmaları ve halka açık sunumlar gibi çeşitli faaliyetlerin yanında bu alanlarla ilgili kitaplara ve dergilere yazı ve fotoğraflarla katkıda bulunmaktadır. Ayrıca sanatçılar 2019'da, iklim krizine yönelik, Culture Declares Emergency'yi kurmuşlardır (http 9). Bununla birlikte Ackroyd ve Harvey kendi sanatsal tarzlarını çeşitli denemeler sonucunda oluşturmuşlardır. Süreci geliştirmek için özellikle çalışmalarının temelini oluşturan 'çim' üzerine çeşitli denemeler yapmışlardır.

Çim üzerine çalışmalarına, 1997 yılının başlarında Aberystwyth'deki *Otlak ve Çevre Araştırmaları Enstitüsü'nden (Institute of Grassland and Environmental Research)* araştırmacılar, Howard Thomas ve Helen Ougham'un, New Scientist'te stres altındayken normal şekilde yaşlanmayan ve yeşil rengini kaybetmeyen bir çim türüyle (*Lolium perenne*) yaptıkları öncü çalışmayı anlatan bir makale gördükten sonra başladıklarını belirtmişlerdir. Ackroyd ve Harvey, yeşil rengin normalde uçucu ve klorofil molekülünün ise daha da uçucu olduğunu dolayısıyla bu yeşil kalan çimin, sanatsal çalışmalarında birkaç yıldır peşlerinde oldukları bir araştırma için umut vaat ettiğini aktarmıştır (Antonini vd., 2018:184).

Şekil 12: Heather Ackroyd ve Dan Harvey.

Kaynak: (http 9).

Ackroyd ve Harvey üretim süreçlerini şu şekilde açıklamışlardır;

“Bir anlamda, film üzerinde fotoğraf üretme sanatını, yeni çıkan genç çim yapraklarının ışık hassasiyetini kullanmaya uyarladık. Çimenlerdeki sarı ve yeşil tonlar, siyah-beyaz fotoğraf kağıdına eşdeğer bir ton aralığı yaratmaktadır. Çimlenmekte olan her bir yaprak, kendisine ulaşan ışık miktarına bağlı olarak bir klorofil molekülü konsantrasyonu üretmektedir. Tamamen karanlıkta, fide çim büyür ancak klorofil üretilmez ve ışığa bağlı olmayan diğer pigmentler ona sarı bir renk vermektedir. Ancak bir galeri ortamında ışığa maruz kaldığında, sarı bölgelerdeki çim mevcut ışığı yakalar ve saatler içinde yavaş yavaş renk değiştirerek yeşillenmektedir. Bu arada, iç mekanda daha düşük ışık seviyelerine maruz kalan çimin koyu yeşil bölgeleri, fazla klorofillerinin bir kısmını parçalar. Görüntü eski bir duvar halısına benzemeye başlar ve ardından yavaşça kaybolur. Bir görüntü oluşturmak için canlı bitkilerin ve fotosentezin kullanılması, zaman ve mekanla ilgili karmaşık bir dizi ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Fotoğraf, hem kaçınılmaz olarak çürümeye ve yok olmaya mahkum olan hem de doğanın ebedi döngülerinin

özünde sembolik olan organik bir madde aracılığıyla işlenmektedir. Buna ek olarak, bu çim görüntülerinde, “portre”, “manzara” fikriyle buluşmaktadır. Çalışmalarımızın daha geniş bir bölümünde büyüme, dönüşüm ve çürüme süreçlerini araştırmaktayız. Tüm malzemelerimizin geçici doğasını benimserken, bir şekilde bu klorofil görüntülerinin kırılabilirliği bizi onları korumanın bir yolunu bulmaya itmektir. Bunu kavramsal olarak haklı buluyoruz çünkü ilk olarak yaklaşık 200 yıl önce fotoğrafın ilk öncüleri tarafından tasarlandığı gibi, ortaya çıkan görüntüyü sabitlemek için pozlama, geliştirme ve ardından görüntüyü sabitleme süreci takip edilmektedir. Eserlerimizin geçiciliği, kuruduktan sonra kontrastını daha uzun süre koruyabilen yeşil çim sayesinde bir nebze yumuşatıldı, bu nedenle eserin solması artık sadece fizyolojik değil, aynı zamanda ölü çimin çürürken yavaşça ağarmasını içeren patolojik bir durumdur. Ancak sonuçta imge soluyor ve tekrar sergilenebilmesi için yeni bir çim parçası üzerinde yeniden yetiştirilmesi gerekiyor. Ancak geleneksel sanat formları da benzer şekilde geçicidir: müze konservatörleri değerli tabloların, fotoğrafların, tekstil ürünlerinin ve duvar halılarının ışığa maruz kalmasını en aza indirmek için çalışırlar, bu da tıpkı çimen imgelerimizi soldurduğu gibi pigmentlerini ağartmaktadır” (Antonini vd., 2018:184,186,188).

Şekil 13: Heather Ackroyd ve Dan Harvey.

Kaynak: (http 9).

Fotosentetik çim görüntüleri, güneş ışığında hızla bozulacakları için dış mimari ortamda sınırlı bir ömrü bulunmaktadır. Ackroyd ve Harvey bu özelliği, 2007'deki Big Chill festivali için bir dış mekan enstalasyonu olarak oluşturmuşlardır. “Big Chill, Herefordshire”, isimli çalışmalarındaki Myles, Basia, Nath ve Alesha görüntülerinde, kasıtlı olarak bu sınırlılık halini kullanmışlardır. Portreler güneş ışığında kaybolurken, çalışma beş gün boyunca açık alanda izleyicilere sunulmuştur (Antonini vd., 2018:189).

Şekil 14: Heather Ackroyd ve Dan Harvey Big Chill, Herefordshire, 2007.

Kaynak: (http 9).

Ayrıca yine klorofil baskı üzerine çalışmaları olan M. Limay Incil, klorofil sürecini oldukça farklı bir şekilde ele alıp, fotografik görüntüler oluşturmaktadır. Incil, klorofil yönteminin temelini oluşturan klorofilin, bir anlamda özünü elde etmek için doğrudan sığırdan dışkıyı (sığırdan dışkısında belli bir miktar klorofil bulunduğu) kullanmaktadır (http 10). Incil, sığırdan dışkısının üzerine yerleştirdiği pozitif saydamlarını gün ışığına maruz bırakarak fotografik görüntülerini elde etmektedir.

Şekil 15: M. Limay Incil, Proyecto Rumiantes, 2020.

Kaynak: (<http> 10).

SONUÇ

Klorofil baskının, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir alternatif fotoğraf yöntemlerinden biri olması ve kontak baskı mantığı ya da fotogram yöntemiyle bitkilerin kullanılması, onu çağdaş sanat ortamında, geleneksel yöntemlerin oldukça dışına taşıyan örneklerin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Oldukça ilginç ve tamamen deneysel süreçlere dayanan bir yöntem olan klorofil baskıda fiziksel olarak bitki yüzeyleri fotografik baskıdaki ışığa duyarlı malzeme olarak kullanılmaktadır. Yöntemde doğrudan bitki veya yapraklar sanat eserinin bir parçası haline dönüşmektedir. Bu bütünleşme halinde nesne ya da pozitif görüntü bitkiyle bütünleşerek yeni bir form oluşturmaktadır.

Özellikle klorofil baskı için kullanılan duyarlı malzemenin doğrudan, doğadan temin edilmesi ve doğal malzemelerin alternatif bir fotografik baskı yöntemi olarak kullanılması, hem sürdürülebilirlik hem de çevre için alternatif bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz iklim krizi ve çevre kirliliği düşünüldüğüne sanatçıların, klorofil baskı yöntemi gibi süreçlere yönelmeleri ve bu gibi doğaya hiçbir zarar vermeyen süreçleri de alternatif olarak sanatsal deneyimlerine dahil etmeleri oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Antonini, M. & Mintini, S. & Gomez, F. & Lungarella, G. & Bendandi, L., (2018). Experimental Photography, A Handbook of Techniques, Thames&Hudson

Enfield, J., (2020), Jill Enfield's Guide to Photographic Alternative Processes Popular Historical and Contemporary Techniques, Routledge, Focal Press Book

Fabbri, M., (2012) Anthotypes- Explore the Darkroom in Your Garden and Make Photographs Using Plants, Alternative Photography

James, C., (2020) The Book of Alternative Photographic Processes, Cengage Learning

Hangarter, R. P. & Gest, H., (2004) "Pictorial demonstrations of photosynthesis", Photosynthesis Research, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands, 80: 421-425

İnternet Kaynakları

(<http> 1): Almudena Romero, Chlorophyll Printing and Pigments;

<https://www.alternativephotography.com/chlorophyll-printing-and-pigments/> E.T.07.06.2023

(<http> 2): <https://www.almudenaaromero.co.uk/> E.T.07.06.2023

(http 3): Tiffany Pereira, The Chlorophyll Process;

<https://www.alternativephotography.com/the-chlorophyll-process/> E.T.19.05.2023

(http 4): Yago de Orbe Klingenberg, Chlorophyll Prints – Nature Expresses Itself;
<https://www.alternativephotography.com/chlorophyll-prints/> E.T.07.05.2023

(http 5): Almudena Romero, Working with Light: A Chlorophyll Print Process by Almudena Romero;
<https://www.lomography.com/magazine/348055-working-with-light-a-chlorophyll-print-process-by-almudena-romero> E.T.07.07.2023

(http 6): <https://www.behance.net/gallery/52435607/CHLOROPHYLL-PRINTS> E.T. 20.05.2023

(http 7): <http://www.dhbloomfield.com/new-page-1> E.T.04.06.2023

(http 8): <http://binhdanh.com/Projects/1Week/1Week.html> E.T.07.05.2023

(http 9): <https://www.ackroydandharvey.com/> E.T.02.06.2023

(http 10): <https://canalmuseal.com/registro-de-procesos-01-manuel-limay-incil-proyecto-rumiantes-casa-fugaz-monumental-callao/> E.T.07.05.2

Kişiselleştirilmiş Tıp Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Development of Personalized Medicine Inventory: Validity and Reliability Study

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk hekimleri ve hekim adaylarının kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarına yönelik bilgi, algı ve tutumlarının değerlendirilmesinde kullanılacak Kişiselleştirilmiş Tıp Envanteri'nin (KTE) geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirliliğinin test edilmesidir. Bu çalışma İstanbul ilinde Ekim 2022 ile Şubat 2023 tarihleri arasında tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın ilk aşamasında ölçek maddelerinin yazılması ve denemelik formun oluşturulması sonrasında kapsam geçerliği sağlanmıştır. Yapı geçerliğini test etmede Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) için IBM SPSS İstatistik 24.0 sürümü paket programı kullanılmıştır. Envanterin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), R 4.2.2 sürümü yazılımı ile yapılmıştır. AFA sonucuna göre KTE, 27 madde ve altı faktörlü bir yapı göstermektedir. Envantere ilişkin toplam açıklanan varyans %56 olarak bulunmuştur. Envanteri farklı örnekleme test etmek için yapılan birinci düzey DFA ($\chi^2/sd=1,86$, CFI=0,91, GFI=0,97, AGFI=0,96, RMSEA=0,07) ve ikinci düzey DFA ($\chi^2/sd=2,06$, CFI=0,90, GFI=0,97, AGFI=0,96, RMSEA=0,08) sonrası elde edilen uyum indeksleri kabul edilebilir düzeydedir. Envanterin madde faktör yükleri 0,50 ile 0,94 arasındadır. Güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach alfa (α) katsayısı envanterin alt ölçekleri için 0,79 ile 0,93 arasındadır. KTE, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıba yönelik tutum, algı ve bilgilerini ölçebilecek özelliklere sahip, yüksek kapsam geçerliliği ve iç tutarlılığı olan bir ölçme aracıdır. KTE, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıba yönelik tutum, algı ve bilgi düzeylerinin belirlenmesine yardımcı olabilir. KTE ile yapılacak çalışmalar, kişiselleştirilmiş tıp konusunun daha iyi anlaşılmasına ve bu konuda yaşanan güçlüklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kişiselleştirilmiş tıp, Hassas tıp, Farmakogenomik, Genomik, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

This study aimed to develop the Personalized Medicine Inventory (PMI) to assess Turkish physicians' and physician candidates' knowledge, perceptions, and attitudes toward personalized medicine practices and test its validity and reliability. This study was conducted on medical students and physicians in Istanbul between October 2022 and February 2023. In the first stage of the study, content validity was ensured after the scale items were written and a trial form was created. The IBM SPSS Statistics 24.0 version package program was used for Exploratory Factor Analysis (EFA) to test construct validity. The inventory's Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted with R version 4.2.2 software. According to the results of EFA, PMI shows a six-factors structure with 27 items. The total variance explained for the inventory was found to be 56%. The fit indices obtained after first-order CFA ($\chi^2/sd=1.86$, CFI=0.91, GFI=0.97, AGFI=0.96, RMSEA=0.07) and second-order CFA ($\chi^2/sd=2.06$, CFI=0.90, GFI=0.97, AGFI=0.96, RMSEA=0.08) to test the inventory in different samples were acceptable. The item factor loadings of the inventory are between 0.50 and 0.94. As a result of the reliability analysis, Cronbach alpha (α) coefficient is between 0.79 and 0.93 for the inventory subscales. The PMI is a measurement tool with high content validity and internal consistency that has the characteristics to measure the attitudes, perceptions, and knowledge of medical students and physicians towards personalized medicine. The PMI can help determine medical students' and physicians' attitudes, perceptions, and knowledge levels toward personalized medicine. Further studies with PMI will contribute to a better understanding of personalized medicine and reduce the challenges in this issue.

Keywords: Personalized medicine, Precision medicine, Pharmacogenomics, Genomics, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Hekimlik her zaman bir hekimin muhakemesine bağlı bir sanat olmuştur. Bu sanat, hastayı dinlemeye, önemsemeye, empati kurmaya ve optimum tıbbi bakımın arka planında her hastaya kendi benzersiz koşulları altında alınan kararlara dayanır. Bu nedenle, tıbbi tedavi ve hastalık yönetimi her zaman kişiye özel olmuştur. Bununla birlikte, modern tıp uygulamaları olarak genomik ve mikrobiyomik bilgisinin giderek artması bu olayı daha karmaşık hale getirmiştir. Temel olarak tıp bilimlerinde her zaman her hastanın benzersiz olduğu kabul edilir ve uygulanacak tedaviler kişilere özgü tedaviler olmalıdır. Peki bu ne kadar mümkün? Kan transfüzyonu yaparken yapılacak transfüzyonu uygun kan grubu ile kişiselleştirebilirsiniz. Bu artık oldukça kolay bir uygulamadır. Peki aynı kolaylık bir kanser tedavisinde olsaydı? Yani uygulanacak kanser tedavisi genetik kodumuz ile eşleştirilerek yapılsaydı? Bu sorular artık tıp literatüründe gittikçe daha sık sorulmakta ve önem kazanmaktadır. Bu da kişiselleştirilmiş tıp (KT) uygulamalarının gelecekte çok daha önemli hale geleceğinin bir emaresidir.

Arzu Bulut¹
Halil Şengül²

How to Cite This Article

Bulut, A. & Şengül, H. (2023).
“Kişiselleştirilmiş Tıp Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8421-8434. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72046>

Arrival: 24 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Balıkesir, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7362-5667

² Doç. Dr., Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0001-5745-0369

KT, uluslararası alanda giderek daha fazla ilgi gören bir alandır (Eurobioforum II, 2014). Günümüzde hekimler, hastalar ve hastalıklar hakkında çok daha fazla bilgiye ve daha fazla tedavi seçeneğine sahiptirler. Karar verirken bu bilgileri dikkate almaları gerekmektedir. Bu bilgileri ve bu bilgilere bağlı olarak ortaya çıkan seçenekleri kullanmak ya da kullanabilecek bir bilgiye sahip olmak giderek artan bir öneme sahiptir. DNA dizileme çalışmaları, proteomik alanındaki gelişmeler, görüntüleme protokolleri ve kablosuz izleme cihazları gibi yüksek verimli verilerin elde edilebilmesi, gelişmiş biyomedikal tahlillerin yapılabilmesi, hastalık süreçleri ile uygulanan ilaçların etkileri ve mekanizmaları açısından bireyler arasında büyük bir çeşitliliğin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bireyler arasındaki bu varyasyon birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Bir hastalığı tedavi ederken, izlerken veya hastalığı önlemek için izlenecek en uygun yolun ne olacağı hakkında karar verirken bu varyasyonların ne ölçüde dikkate alınması gerektiği en önemli sorular arasındadır. Aslında, birçok hastalık sürecinin altında yatan heterojenliğin, bir hastalığı olan bireyleri tedavi etme ve muhtemelen bu hastalığı izleme veya önleme stratejilerinin, o bireyin benzersiz biyokimyasal, fizyolojik, çevresel maruziyet ve sağlık davranışı profili ile ilişkisi vardır (Goetz ve Schork, 2018).

KT, bireylerin sağlık davranışı, tıbbi test sonuçları, semptomları, aile öyküsü, çevresel faktörleri ve genomik bilgileri dahil olmak üzere kişisel tıbbi bilgilerinin, hastalıkların teşhis ve tedavisine yönelik faaliyetler için kullanıldığı bir tıbbi uygulama olarak tanımlanmaktadır (Abrahams ve ark., 2005). İlk bakışta kişiselleştirilmiş tıbbın faydaları; genetik yatkınlığın belirlenmesi ve önleyici tedbirlerin kullanılması, daha iyi tanısal değerlendirmenin ardından daha erken ve iyileştirilmiş terapötik müdahaleler, artan etkinlik ve ilaçların daha az yan etkileri olarak özetlenebilir (Schleiden ve Marckmann, 2013). Bunun yanı sıra KT hakkında farklı tartışmalı görüşler de vardır. Bazı bilim insanları modern tıptan kişiselleştirilmiş tıba geçişi insan sağlığını iyileştirebilecek ve klinikte pratik olarak uygulanabilecek umut verici bir gelişme olarak değerlendirirken, diğerleri bunu gerçekçi olmayan ve bilimsel kanıtlardan uzak bilgiler olarak görmektedir (Abettan, 2016; Green ve Guyer, 2011; Nature Biotechnology, 2012). Bu çerçevede karşımıza çıkan bir başka sorun ise etik problemlerdir. 21. yüzyılda modern biyoetik, çoğunlukla analiz, teori ve bireyciliğe odaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Bu etik problemler, hedeflenmemiş test türleri, analitik geçerlilik, klinik geçerlilik ve klinik fayda dahil olmak üzere etik, yasal ve toplumsal sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Breckenridge ve ark., 2004). Kişiselleştirilmiş tıbbın geliştirilmesi için yapılan genetik araştırmalarda karşımıza çıkan bir diğer problem veri sahipliğidir. Ayrıca genetik çalışmaların ortaya çıkardığı riskler, belirli bir gruba bağlı olduğu belirlenen kişileri veya akrabalarını etkileyebilir (Bunnik ve ark., 2011; Wilcox ve ark., 1999). KT ile ilgili tartışmalar hala sürüyor olsa bile genetik verilerin benzersiz olduğu, bu tür veriler ile ailelere ve gelecek nesillere genişletilebilir tedavi seçenekleri ile sağlığı koruyucu uygulamalar sunabileceği ve bu durumun da bireylerin yaşam kalitesine etki edeceğini göz önüne almak gereklidir.

Genomik konusundaki bilgilerimiz ne kadar artarsa artsın yeterli ve doğru kararlar vermek agnostik bir yaklaşımla bakıldığında mümkün olmamaktadır. Birçok durumda, aynı genetik durumun farklı insanlar arasında neden bu kadar farklı ifade edildiğini anlamamız erken bir aşamadır (Robertson, 2001). Bazı genetik koşullar için bir kişinin genetik teşhisine ilişkin bilgileri, risklerini etkileyebilecek diğer faktörlerin analiziyle birleştirmeye dayalı olarak daha kişiselleştirilmiş risk tahminleri sağlamak mümkün hale gelecektir.

Genomik çalışmaların yanı sıra KT uygulamalarında kullanılan bir başka gelişme ise farmakogenomik (FG) uygulamalarıdır. FG'deki gelişmeler tedavi seçimine rehberlik etmenin yanı sıra yapılacak genetik testler ile hangi dozların reçete edilmesi gerektiğini ve reçete edilecek ilaçların yüksek bir advers reaksiyon riski göz önüne alındığında uygun olup olmadığı konusunda yol gösterecektir. Kısmen ilgili genetik faktörlerin etkileşimi bazen karmaşık olduğundan, kısmen de çevresel faktörlerin de bir kişinin tedaviye nasıl tepki verdiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğinden, genotipe dayalı ilaç dozlama potansiyelinin büyük bir kısmı henüz geliştirilememiştir. Bununla birlikte bazı ilaçlar için FG, morbidite ve mortaliteyi azaltmada halihazırda önemli bir etkiye sahiptir (Kuchenbaecker ve ark., 2017).

Genetik ve genomik teknolojiler, sağlık sistemlerine genetik testler (GT) şeklinde entegre olurken, uygulamaları daha erişilebilir hale gelmekte ve son zamanlarda doğrudan tüketiciye yönelik genetik testlerde çıkmaktadır (Manolio ve ark., 2019). Bu testler tüketicilerin test başlangıcından genetik bilgi yönetimine kadar yüksek özerkliğe sahip olduğu daha tüketici odaklı ve kolayca erişilebilir testlerdir (Ta ve ark., 2019). FG testler de dahil olmak üzere bir GT, kişiselleştirilmiş tıpta çok büyük miktarda tıbbi bilgi üretebilir.

Geleceğin sağlık hizmetlerine doğru bir vizyon oluşturmak gerekirse bu vizyon sağlık sistemine FG ve hassas tıp (HT) uygulamalarının entegre edilmesi ile GT toplumda yaygın olarak uygulanması şeklinde ortaya çıkacaktır (Barker, 2017; Majumder ve ark., 2021). Bununla birlikte, başta FG ve HT konusunda uzmanlığa sahip yeni nesil sağlık hizmet sağlayıcılarının eğitiminin yanı sıra genetik ve genomik temelleri konusunda halkın eğitimi olmak üzere sayısız zorluk önümüzde durmaktadır (Oliveri ve ark., 2018; Ta ve ark., 2019). Çeşitli kuruluşlar tıp

eğitiminde FG ve HT'nin dahil edilmesini teşvik etmektedir (Gurwitz ve ark., 2005; Rubanovich ve ark., 2018). Pek çok tıp ve eczacılık okulunun bunları eğitimlere dahil ettiği görülmektedir (Green ve ark., 2010). Özellikle, küresel bir çalışma, çalışmaya yanıt veren üniversitelerin tıp ve eczacılık bölümlerinin %87'sinin FG ve HT eğitim müfredatına sahip olduğunu göstermiştir (Karas ve ark., 2019).

Kişiselleştirilmiş tıba karşı giderek artan bu ilgi önemli bir soruyu da gündeme getirmektedir. Yeni nesil sağlık hizmet sağlayıcıları genomik bilgilerini klinik bakıma entegre etmeye ve kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarını kullanmaya ne kadar hazırdır? Farklı uzmanlık alanlarındaki sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında yapılan son çalışmalar, genomik klinik işlemlerde kullanma konusunda genel bir bilgi ve hazırlık eksikliği, hatta isteksizlik olduğunu ortaya koymuştur (Vassy ve ark., 2015). Bu durum çoğunlukla, genetik varyantları bireyler arası ilaç yanıtı değişkenliğine dahil eden ve kişiselleştirilmiş tıbbın klinik bakıma dönüştürülen ilk yönlerinden biri olan FG alanında gözlemlenmiştir (Shuldiner ve ark., 2013). ABD'li hekimlere yönelik ülke genelinde yapılan bir anket çalışması, birçok hekimin FG konusunda yetersiz eğitim aldığını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Tıp fakültesi eğitimi sırasında ya da mezun olduktan sonra bu eğitimin alınmasının, genetik test kullanılabilirliği ve uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma olasılıklarını arttırdığını göstermiştir. (Stanek ve ark., 2012). Diğer ülkelerde de benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Yunanistan'da ankete katılan hekimlerin neredeyse yarısı FG ve KT hakkındaki bilgilerinin zayıf olduğunu düşünmektedir. (Mai ve ark., 2014). İtalya'da yapılan bir ankete katılan asistan ve uzman hekimlerin büyük çoğunluğu, FG'nin tıp ve cerrahi eğitimleri sırasında daha kapsamlı bir şekilde öğretilmesi gerektiğine inanmaktadır (Pisanu ve rak., 2014). ABD'de yapılan bir başka araştırmada asistanlar ve iç hastalıkları uzmanları da dahil olmak üzere hekimlerin genomik bilgileri yorumlama ve kullanma konusunda bilgi ve deneyim eksikliği olduğu belirtilmiştir (Overby ve ark., 2014). Genel olarak bu durum, kişiselleştirilmiş tıbbın yaygın bir şekilde uygulanmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Klinik uygulamada genomik giderek yaygınlaşması, geleceğin sağlık hizmeti sağlayıcılarının genomik bilgi ve aşinalığını geliştirme ihtiyacının altını çizmektedir (Patay ve Topol, 2012).

Kişiselleştirilmiş tıp muhtemelen yakın bir zamanda yaygın bir şekilde uygulamalarda yer alacak ve sağlık hizmeti sunucuları, tıbbi karar verme süreçlerine dahil etmek üzere genomik ve diğer verilere ihtiyaç duyacaklardır. Geleceğin sağlık hizmeti sağlayıcıları, genetik testlerin desteklenmesi ve uygulanmasının yanı sıra genetik test sonuçlarının eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi ve yorumlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Geleceğin hekimlerini kişiselleştirilmiş tıbbi uygulamak için gerekli tutum, bilgi ve beceriler ile donatmak amacıyla genomik tıp fakültesi müfredatına dahil edilmesine ihtiyaç olduğu söylemek mümkündür. Bu bağlamda bazı tıp fakülteleri, KT yetkinliğini artırmak için öğrencilere kendilerinin genotipleme veya sıralama bilgilerini analiz etme fırsatı sunmaktadır (Linderman ve ark., 2015). Şu ana kadar yapılan çalışmalarda, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarına ilişkin algı, bilgi ve tutumlarını değerlendiren bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bundan dolayı, kişiselleştirilmiş tıba yönelik algı, bilgi ve tutumun değerlendirilmesinde kullanılacak tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerine özgü bir ölçme aracına ihtiyaç vardır. Bu eksiklikten hareketle bu çalışmanın amacı, Türk hekimleri ve hekim adaylarının kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarına yönelik bilgi, algı ve tutumlarının değerlendirilmesinde kullanılacak Kişiselleştirilmiş Tıp Envanteri'nin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesidir. Kişiselleştirilmiş tıba ilişkin çalışmalara öncülük etmek ve alanda yaşanan eksikliğe katkıda bulunmak araştırmacının diğer bir amacıdır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Bu çalışma, Kişiselleştirilmiş Tıp Envanteri'nin psikometrik testi ve doğrulanması için metodolojik bir tasarıma sahiptir.

Çalışma Grubu

Denemelik ölçek formu, Türkiye'nin İstanbul ilinde tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler üzerinde uygulanmış ve denemelik ölçeğin çözümlenmesi yapılmıştır. Araştırmanın dahil edilme kriterleri; araştırmaya katılmaya gönüllü olma, tıp fakültesi 4, 5 ve 6. sınıf öğrencisi ve tıp fakültesinden mezun olmadır. Araştırmada hekim ve hekim adaylarını seçerken olasılıksız örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mevcut araştırmada iki farklı örneklem kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında 282 kişi Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) için birinci çalışma grubunu oluşturmaktadır. AFA sonrası faktör yapısının doğrulanması amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için bu kez ilk çalışma grubundan farklı 205 kişi çalışmanın ikinci çalışma grubunu oluşturmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmaları için örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde literatürde çok farklı yaklaşımlar öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılar madde sayısının 10 katı örneklem sayısını yeterli kabul ederken (Nunnally, 1978) bazı araştırmacılar ise bu sayının en az 5 katı olması gerektiğini savunmuşlardır (Child, 2006; Tavşancıl, 2019). AFA için çalışma grubuna 52 maddelik denemelik ölçek formu, DFA için çalışma grubuna

ise 27 maddelik bir ölçek formu uygulanacağı dikkate alındığında çalışmadaki örneklem hacminin faktör analizleri için yeterli sayıda olduğu söylenebilir. Çalışma gruplarına ait tanımlayıcı özellikler aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

	AFA (N=282)		DFA (N=205)		
	37,69 ±14,30 (Min-Max: 21-72)		23,48±1,62 (Min-Max: 20-31)		
Yaş (Yıl) $\bar{X}\pm SS$	N	%	N	%	
Cinsiyet	Erkek	161	57,1	68	33,2
	Kadın	121	42,9	137	66,8
Medeni Durum	Bekar	143	50,7	196	95,6
	Evli	139	49,3	9	4,4
	Öğrenci*	92	32,6	205	100
Eğitim Durumu	Tabip	31	11,0	0	0,0
	Asistan	51	18,1	0	0,0
	Uzman tabip	108	38,3	0	0,0
Kurum	Devlet	249	88,3	0	0,0
	Vakıf	33	11,7	205	100

$\bar{X}$: Ortalama, SS: Standart sapma, * Tıp fakültesi 4,5 ve 6. sınıf

Çalışmanın iki farklı çalışma grubuna ait tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde AFA için katılımcıların %57,1'inin (n=161) erkek olduğu, yaşlarının 21 ile 72 yıl arasında değiştiği ($\bar{X}$ Yaş= 37,69±14,30), %50,7'sinin (n=143) bekar olduğu, %38,3'ünün (n=108) uzman tabip olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın ikinci çalışma grubu olan DFA için katılımcıların %66,8'inin (n=137) erkek olduğu, yaşlarının 20 ile 31yıl arasında değiştiği ($\bar{X}$ Yaş= 23,48±1,62), %95,6'sının (n=196) bekar olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Verilerin Toplaması

Araştırma AFA için Ekim 2022 ile Kasım 2022 tarihleri arasında İstanbul ilinde çalışmaya katılmaya gönüllü tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı, AFA için elektronik ortamda (docs.google.com adresi, Google Form ara yüzü) hazırlanmıştır. Hazırlanan kişisel bilgi formu ve denemelik ölçek formu bağlantı adresi araştırmacılar tarafından tanınan tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlere WhatsApp uygulaması aracılığı ile gönderilmiştir ve çevrelerinde araştırmaya dahil edilme kriterlerine uyan katılımcılara bağlantı linkini göndermeleri istenmiştir. Çevrimiçi anketin ilk sayfasında katılımcılara araştırmanın amacına dair bilgilendirme yapılmış, araştırma ekibine dair iletişim bilgileri sunulmuş ve ardından çevrimiçi bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Bu bilgilerin ardından gönüllü katılımı onaylayan tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler araştırmaya katılabilmektedir. Çalışmanın ilk aşamasında kapsam geçerliliği sonrası kişisel bilgi formu ve denemelik ölçek formunun yanıtlama süresi ortalama 10 ile 15 dakika arasındadır. Araştırmanın DFA için ikinci aşaması ise Mart 2023 ile Nisan 2023 tarihleri arasında İstanbul ilinde bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören tıp fakültesi öğrencileri ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı katılımcılara yüz yüze elden dağıtılmıştır. Ölçek formunun ilk sayfasında katılımcılara, araştırmanın amacına dair bilgilendirme yapılmış, araştırma ekibine dair iletişim bilgileri sunulmuş ve ardından bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Ölçeğin yanıtlama süresi ortalama 10 dakika sürmektedir.

Ölçek Maddelerinin Yazılması ve Denemelik Formun Oluşturulması

Çalışmanın ilk aşamasında öncelikle kişiselleştirilmiş tıp kavramı ve kişiselleştirilmiş tıp ile ilgili algı, bilgi ve tutumun ölçülmesine ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Denemelik ölçek maddeleri yazılırken kişiselleştirilmiş tıp ve algı, bilgi ve tutuma ilişkin kuramsal yapı ve bu yapıya uygun hususlar dikkate alınmış ve bu özellikler göz önünde bulundurularak, temsil edilmeye çalışılmıştır. Ölçek maddelerinin yazılması aşamasında maddeleri azami uzunluk düzeyinde tutarak maddelerin anlaşılabilirlik düzeyini arttırmak ve maddeler arasında tekrarlardan kaçınılmaya çalışılmıştır. Ek olarak, olumlu ve olumsuz şekilde ifade edilmiş maddeler arasındaki denge de sağlanmaya çalışılmıştır. Gerekli incelemeler sonucunda, kişiselleştirilmiş tıba ilişkin algıyı ölçmeye yönelik 31 madde, tutumu ölçmeye yönelik 23 madde ve bilgiyi ölçmeye yönelik 22 madde olmak üzere toplam 76 madde denemelik madde havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra maddelerin kapsam geçerliği açısından uzman görüşlerine başvurulmuş ve her bir madde için Kapsam Geçerlik Oranı (KGO) elde edilerek maddelerin kalitesi belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin ölçülmesi hedeflenen özelliği kapsama (kapsam geçerliği) ya da maddenin ilgili yapıyı yordama (yapı geçerliği) gücünü belirlemek amacıyla önsel çalışmalara ihtiyaç vardır (Rubio ve ark., 2003). Bu nedenle önsel çalışmalarda elde edilen uzman görüşleri arasındaki uyum veya uyumsuzluk, kapsam ya da yapı geçerliği için birer kestirim niteliğinde kullanılmaktadır (Yurdugül, 2005).

Kapsam Geçerliliği

Mevcut çalışmada uzman görüşlerinin alınmasında Davis (1992) tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte elde edilen KGO değeri istatistiksel bir ölçütle karşılaştırmak yerine 0,80 değeri ölçüt olarak kabul edilmektedir (Çokluk ve ark., 2018). Denemelik ölçek formu kapsam geçerliliği açısından değerlendirilmesi için uzman görüşüne sunulmuştur. Bu değerlendirme için bir “Uzman Değerlendirme Formu” geliştirilmiştir. Bu doğrultuda belirlenen 76 sorunun yer aldığı form Halk Sağlığı ve Tıbbi Genetik Bilimleri alanından uzmanlara (2 Profesör, 1 Doçent Doktor, 7 Uzman doktor) araştırmacılar tarafından elden dağıtılarak, kendilerinden her bir soruyu değerlendirerek, görüşlerini “uygun”, “madde hafifçe gözden geçirilmeli”, “ciddi olarak gözden geçirilmeli” ve “madde uygun değil” şeklinde dörtlü derecelendirmeleri istenmiştir. Tüm uzmanlardan gelen yanıtlar bir araya toplanarak, KGO hesaplanmıştır. KGO değeri <0,80 altında kalan 27 madde, madde havuzundan çıkarılmıştır. KGO 52 madde için 0,80 ile 1 arasında değişmekte olup, $KG\bar{I}=0,86$ bulunmuştur. Ayrıca uzman görüşleri doğrultusunda maddelerde gerekli düzenlemeler yapılarak, ön deneme için forma son şekli verilmiştir.

Ön-Test

Uzman görüşü sonrası KGO ölçütünü karşılayan 52 maddenin, gerçek çalışma grubuna uygulamadan önce, katılımcılar tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek amacı ile 20 katılımcıya ön deneme yapılmıştır. Bu kapsamda çalışmada ölçek derecelemesi; (1) “kesinlikle katılmıyorum”, (5) “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li likert tipi bir ölçek olarak tasarlanmıştır. Maddeler rastgele sıralanmıştır. Denemelik madde havuzu, 42 olumlu, 10 olumsuz maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin puanlanması aşamasında, olumsuz maddeler “kesinlikle katılmıyorum” kategorisinden başlayarak 1’den 5’e doğru, olumlu maddeler ise “kesinlikle katılıyorum” kategorisinden başlayarak 5’ten 1’e doğru doğru puanlanmıştır. Ön testte katılımcılardan her bir maddeyi açıklamaları istenmiş ve katılımcıların ilgili maddeyi anlayıp anlamadıkları araştırmacılar tarafından not alınmıştır. Ön çalışmada araştırmacılar, gelen yanıtlar doğrultusunda derlenen form üzerinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Ön denemenin ardından maddeler yeniden gözden geçirilerek, AFA öncesi madde havuzuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

KTE’nin faktör yapısını keşfetmek için AFA yapılmıştır. AFA için analizler IBM SPSS istatistik paket programı 24.0 sürümü ile yürütülmüştür. Çalışmada kapsam geçerliliği için uzman görüşleri alınmıştır. AFA yapılmadan önce madde korelasyon matrisinin faktörlenebilirliğini test etmek için Kaiser-Meyer-Oklin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Bartlett küresellik testi kullanılmıştır. AFA’da Temel Eksenler Faktör Analizi (Principal Axes Factor Analysis) yapılmıştır (Çokluk ve ark., 2018). Faktör sayısının belirlenmesinde paralel analiz yöntemi kullanılmıştır (Hayton ve ark., 2004). Döndürme yöntemi olarak eğik döndürme yöntemlerinden olan oblimin döndürme tercih edilmiştir. Maddelerin içinde bulunduğu faktör için en az 0,50 ve üzeri faktör yükü göstermesi temel ölçüt olarak alınmıştır. Hiçbir faktörde faktör yükü göstermeyen veya birden fazla faktörde birbirine 0,10 değerinden daha yakın faktör yükü gösteren maddeler ölçekten çıkarılmıştır (Büyükoztürk, 2021).

AFA sonucunda elde edilen faktör yapısının farklı bir örnekleme yapı geçerliliğini test etmek için DFA yapılmıştır. KTE’nin DFA, R 4.2.2 sürümü yazılımı ile yürütülmüştür. DFA kapsamında iki model test edilmiştir. Birinci modelde envanterin 6 faktörü birinci düzey ilişkisi DFA ile incelenmiştir. İkinci model kapsamında envanterin 6 faktörü Algı, Tutum ve Bilgi olmak üzere genel faktörlere dahil edilmiş ve bu model ikinci düzey DFA ile incelenmiştir. Veri seti çok değişkenli normallik varsayımını karşılamadığı için analizlerde robust DFA kullanılmıştır (Li, 2016). Analizlerde R programında yer alan lavaan (Rossee, 2012) ve lavaanPlot (Lishinski, 2018) paketleri kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach α iç tutarlılık ölçümü ve düzeltilmiş madde-toplam korelasyon ölçümü yapılmıştır. Değişkenlerin korelasyon derecesi Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak belirlenmiştir. Anlamlılık düzeyi $\alpha=0,05$ olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Etiği

Araştırma için Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan onay alınmıştır (Tarih: 31.08.2022, Karar no: 2022/07). Araştırma süreci Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde AFA, madde analizi, DFA, benzeşim ve ayırışım geçerliliği ve güvenilirliğe ait bilgiler verilmektedir.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Yapı geçerliliği için örneklem büyüklüğünün faktör analizine yeterli olup olmadığını belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve korelasyon matrisinin, birim matristen farklı olup olmadığını incelenmesi amacı ile Bartlett Küresellik Testi yapılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri, 0,83 olarak bulunmuştur ve bu sonuca göre araştırmada örneklem büyüklüğü yeterlidir. Barlet küresellik testi ki kare (χ^2) değeri ($\chi^2=6838,39$, $sd=1326$, $p<0.001$) istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısı değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcuttur ve veriler çoklu normal dağılım varsayımını karşılamıştır (Çokluk ve ark., 2018).

AFA için yapılan paralel analiz envanterin 6 faktörlü bir yapı gösterdiğini belirlemiştir. Envanterin madde havuzunda yer alan 52 maddeden 25'i faktörlerde 0,50'den daha az faktör yükü gösterdiği veya birden fazla faktörde birbirine 0,10 değerinden daha yakın faktör yükü gösterdiği gerekçeleriyle envanterden çıkarılmıştır. Bu işlem sonrasında envanterde öz değeri 1'in üzerinde olan 27 madde (20 olumlu, 7 olumsuz) ve 6 faktörden oluşan bir yapı ortaya çıkmıştır (Çokluk ve ark., 2018). Envanterin altı faktörüne ilişkin toplam açıklanan varyansı %56'dır. KTT (Kişiselleştirilmiş Tıp Tutumu) faktörü envanterin %17'sini, KTA (Kişiselleştirilmiş Tıp Algısı)-Eğitim faktörü envanterin %11'ini, KTA-Mahremiyet faktörü envanterin %7'sini, KTA-Eşitlik faktörü envanterin %7'sini, KTB (Kişiselleştirilmiş Tıp Bilgisi)-Öz yeterlilik faktörü envanterin %9'unu, KTB-Genetik bilgi faktörü envanterin %5'ini açıkladığı görülmektedir.

Tablo 2: Açımlayıcı Faktör Analizi Sonrası Maddelerin Faktörlere Dağılımı ve Madde Faktör Yükleri

Faktörler	Maddeler	KTT	KTA-Eğitim	KTA-Mahremiyet	KTA-Eşitlik	KTB-Öz yeterlilik	KTB-Genetik bilgi
KTT	M46	0,92					
	M45	0,90					
	M43	0,84					
	M44	0,81					
	M41	0,80					
	M42	0,67					
	M47	0,53					
KTA-Eğitim	M19		0,89				
	M20		0,77				
	M21		0,70				
	M29		0,69				
	M30		0,65				
KTA-Mahremiyet	M26			0,78			
	M18			0,60			
	M25			0,60			
	M27			0,59			
	M36				0,82		
KTA-Eşitlik	M37				0,71		
	M35				0,63		
	M6					0,83	
KTB-Öz yeterlilik	M8					0,63	
	M5					0,61	
	M16					0,61	
	M7					0,56	
	KTB-Genetik bilgi	M12					
M13							0,56
M4							0,52
Açıklanan varyans		0,17	0,11	0,07	0,07	0,09	0,05
Açıklanan toplam varyans = %56							
Cronbach α		0,93	0,86	0,75	0,78	0,78	0,59
KMO=0,83							
Barlet küresellik testi $\chi^2= 6838,39$, $sd=1326$, $p<0,001$.							

Madde Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada DFA geçmeden önce düzeltilmiş madde-toplam korelasyonunu ve madde çıkarıldığında Cronbach α değerleri incelenmiştir (Tablo 3). Ölçeğin güvenilirliğinde iç tutarlılık için Cronbach α değerleri hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyon katsayılarının 0,50 ve/veya üzeri değerleri anlamlı olmakla birlikte genel olarak korelasyonların negatif olmaması ve 0,30'un üzerinde olması beklenmektedir (Huck, 2012). Çalışmada madde-toplam korelasyon değerleri 0,34 ile 0,73 arasındadır.

Tablo 3: Maddelere Ait Ortalama, Standart Sapma, Düzeltilmiş Madde Toplam Puan Korelasyonu ve Madde Çıkarıldığında Elde Edilen Cronbach α Katsayısı

Faktörler	Maddeler	Ortalama	Standart sapma	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde çıkarıldığında Cronbach α
KTT	T1	2,22	1,08	0,68	0,91
	T2	2,20	1,02	0,65	0,91
	T3	3,08	1,15	0,62	0,91
	T4	2,59	1,19	0,68	0,91
	T5	2,40	1,11	0,73	0,91
	T6	2,81	1,20	0,56	0,91
	T7	2,69	1,20	0,69	0,91
KTA-Eğitim	A1	2,85	1,10	0,55	0,91
	A2	3,01	1,11	0,45	0,91
	A3	3,35	1,05	0,53	0,91
	A4	3,19	1,01	0,56	0,91
	A5	3,20	1,01	0,55	0,91
KTA-Mahremiyet	A6	3,11	0,98	0,42	0,91
	A7	3,17	0,97	0,40	0,91
	A8	2,97	1,04	0,34	0,92
	A9	3,44	0,92	0,49	0,91
KTA-Eşitlik	A10	3,55	1,03	0,55	0,91
	A11	3,34	1,00	0,46	0,91
	A12	3,30	0,97	0,45	0,91
KTB-Öz yeterlilik	B1	2,05	0,96	0,35	0,91
	B2	2,05	0,93	0,43	0,91
	B3	2,37	1,05	0,44	0,91
	B4	1,98	0,89	0,33	0,92
	B5	2,66	1,06	0,43	0,91
KTB-Genetik bilgi	B6	3,94	0,91	0,48	0,91
	B7	3,83	1,00	0,39	0,91
	B8	3,89	0,94	0,49	0,91

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Envanterin faktör yapısını farklı bir örnekleme test etmek için DFA yapılmıştır. Yapılan birinci düzey ve ikinci düzey DFA sonucunda kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır. Birinci düzey DFA sonuçlarına göre Ki Kare/Serbestlik Derecesi (χ^2/df): 1,86, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index-CFI) = 0,91, Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index-GFI) = 0,97, Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index-AGFI) = 0,96 ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA)= 0,07 bulunmuştur. İkinci düzey DFA sonucuna göre ise $\chi^2/sd=2,06$, CFI=0,90, GFI=0,97, AGFI=0,96, RMSEA=0,08 bulunmuştur. Bu değerler açısından incelendiğinde modelin iyi uyum gösterdiği sonucuna varılmıştır (Gürbüz, 2021).

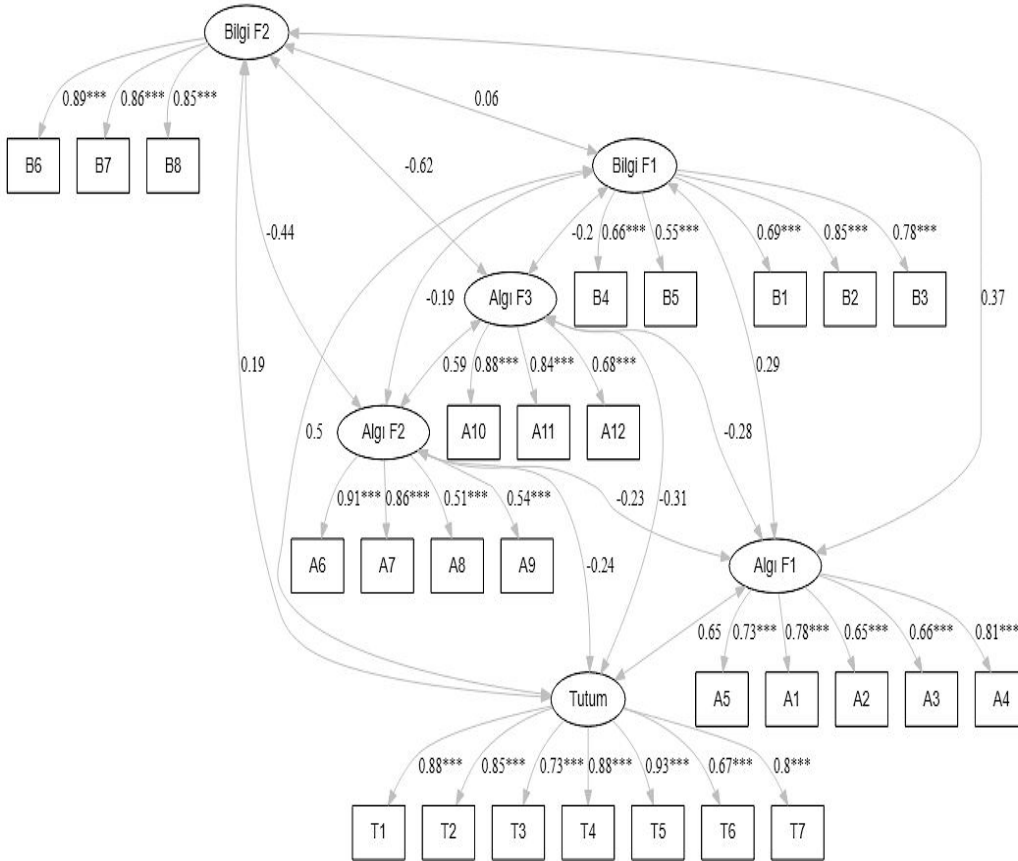
Birinci ve ikinci düzey DFA sonrası elde edilen faktör yükleri, standart hata, z ve p değerleri Tablo 4'te yer almaktadır. Birinci düzey DFA sonrası madde faktör yükleri 0,51 ile 0,94 arasında bulunmuştur. Maddelere ait z değerleri ise 6,192 ile 22,850 arasındadır ve tüm z değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,001$). İkinci düzey DFA sonrası madde faktör yükleri 0,50 ile 0,94 arasında bulunmuştur. Maddelere ait z değerleri ise 6,863 ile 22,814 arasındadır ve tüm z değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,001$).

Tablo 4: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonrası Elde Edilen Faktör Yükleri, Standart Hata ve Anlamlılık Değerleri

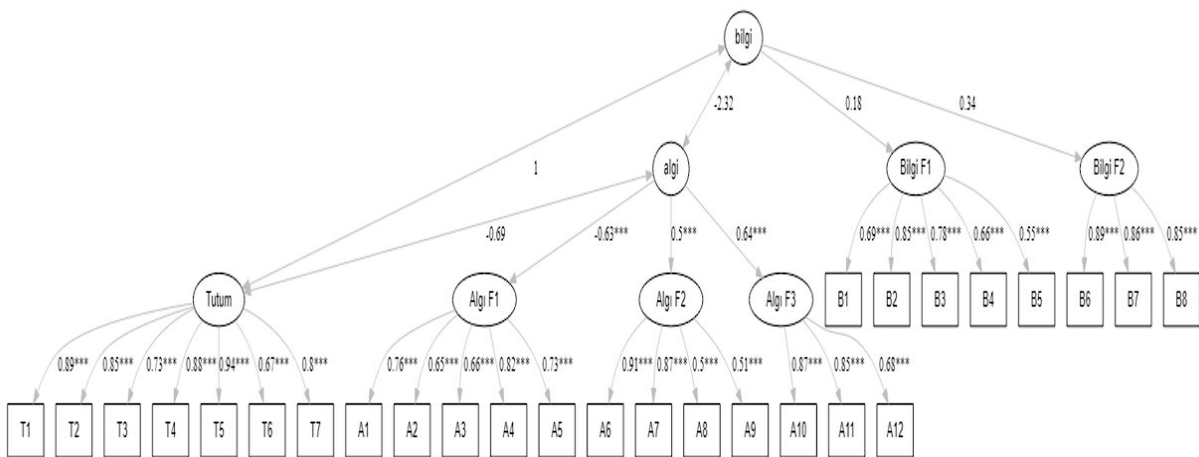
		Birinci Düzey DFA				İkinci Düzey DFA			
		Faktör yükü	SH	z	p*	Faktör yükü	SH	z	p*
KTT	T1	0,88	0,05	18,592	0,000	0,89	0,05	18,516	0,000
	T2	0,86	0,05	16,611	0,000	0,86	0,05	16,530	0,000
	T3	0,73	0,07	12,911	0,000	0,73	0,06	12,964	0,000
	T4	0,88	0,05	22,467	0,000	0,88	0,05	22,496	0,000
	T5	0,94	0,05	22,850	0,000	0,94	0,05	22,814	0,000
	T6	0,67	0,07	11,395	0,000	0,67	0,07	11,348	0,000
	T7	0,80	0,06	17,168	0,000	0,80	0,06	17,016	0,000
KTA-Eğitim	A1	0,78	0,06	14,753	0,000	0,76	0,06	10,898	0,000
	A2	0,65	0,08	9,568	0,000	0,65	0,07	7,702	0,000
	A3	0,66	0,08	8,846	0,000	0,67	0,07	8,001	0,000
	A4	0,81	0,06	13,962	0,000	0,82	0,06	11,179	0,000
	A5	0,73	0,07	10,698	0,000	0,73	0,06	8,999	0,000
KTA-Mahremiyet	A6	0,91	0,06	14,657	0,000	0,91	0,06	12,535	0,000
	A7	0,86	0,08	10,271	0,000	0,87	0,07	10,103	0,000
	A8	0,51	0,07	7,174	0,000	0,50	0,06	7,459	0,000

	A9	0,54	0,08	6,192	0,000	0,51	0,06	6,863	0,000
KTA-Eşitlik	A10	0,88	0,06	14,001	0,000	0,87	0,06	12,185	0,000
	A11	0,84	0,06	13,993	0,000	0,85	0,06	11,823	0,000
	A12	0,68	0,08	8,218	0,000	0,68	0,06	8,872	0,000
KTB-Öz yeterlilik	B1	0,69	0,07	9,746	0,000	0,69	0,07	9,195	0,000
	B2	0,85	0,05	16,59	0,000	0,85	0,05	15,013	0,000
	B3	0,78	0,06	14,258	0,000	0,78	0,06	12,922	0,000
	B4	0,66	0,06	9,106	0,000	0,66	0,07	8,706	0,000
	B5	0,55	0,07	7,841	0,000	0,55	0,07	8,161	0,000
KTB-Genetik bilgi	B6	0,89	0,08	10,310	0,000	0,89	0,07	11,003	0,000
	B7	0,86	0,07	12,525	0,000	0,86	0,07	10,94	0,000
	B8	0,85	0,08	10,140	0,000	0,86	0,07	10,322	0,000

*Tüm p değerleri <0,001.

Şekil 1: Birinci Düzey DFA Yapısal Model

Şekil 2: İkinci Düzey DFA Yapısal Model

Benzeşim ve Ayırışım Geçerlik

Yapısal geçerlik için benzeşim ve ayırışım geçerliğine bakılmıştır. Benzeşim geçerliğin sağlanmasında öz değişkenlik değerleri (AVE) ve birleşik yapı güvenirliliği (CR) değerleri hesaplanmıştır. Tablo 5'te sunulan değerlere göre benzeşim geçerliği için test edilen AVE değerlerinin 0,50'den yüksek olduğu, CR değerlerinin de AVE değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Ayırışım geçerliliği için hesaplanan değerler incelendiğinde AVE hem MSV hem de ASV'den büyüktür. Ayrıca gizil değişkenler arası korelasyonların en yükseği 0,61 ile KTA-Eşitlik ile KTA-Mahremiyet değişkenleri arasındadır ve bu değer 0,85'ten küçüktür (Kline, 2005).

Tablo 5: Faktörlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Cronbach α İç Tutarlık Katsayısı ve Faktörler Arası Korelasyon katsayıları

	Ort.	SS	AVE	MSV	ASV	Cronbach α	CR	1	2	3	4	5	6
¹ KTT	2,57	0,96	0,68	0,36	0,14	0,93	0,94	(0,82)					
² KTA-Eğitim	3,12	0,84	0,53	0,36	0,13	0,85	0,85	0,60**	(0,73)				
³ KTA-Mahremiyet	3,17	0,76	0,53	0,37	0,15	0,79	0,81	0,24**	0,25**	(0,73)			
⁴ KTA-Eşitlik	3,40	0,87	0,65	0,37	0,17	0,84	0,84	0,26**	0,24**	0,61**	(0,81)		
⁵ KTB-Öz yeterlilik	2,22	0,76	0,51	0,36	0,07	0,83	0,84	0,44**	0,22**	0,18*	0,21**	(0,71)	
⁶ KTB-Genetik bilgi	3,89	0,87	0,75	0,29	0,13	0,90	0,90	0,20**	0,34**	0,46**	0,54**	0,09	(0,87)

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, Ort.: Ortalama, Parantez içindekiler $\sqrt{AVE}$ değerleridir; $AVE = \Sigma \lambda^2 / \Sigma \lambda^2 + \Sigma \epsilon$; $CR = (\Sigma \lambda)^2 / (\Sigma \lambda)^2 + \Sigma \epsilon$; $MSV = \text{Max } r^2$; $ASV = \Sigma r^2 / N$ formüllerleriyle hesaplanmıştır.

Güvenirlilik

Envanterin güvenirliliği için faktörlere ait Cronbach α iç tutarlık katsayısı incelenmiştir ve 0,79 ile 0,93 arasında bulunmuştur. Ayrıca envanterin güvenirliliğinin ortaya konulmasında bileşik güvenirlilik (CR) testinden yararlanılmıştır. CR değerleri 0,81 ile 0,93 arasında bulunmuştur (Tablo 5).

TARTIŞMA

Tıp literatürü incelendiğinde, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıbbı yönelik algı, bilgi ve tutumlarını belirlemeye yönelik kullanılabilir bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu eksiklikten hareketle kişiselleştirilmiş tıbbı yönelik algı, bilgi ve tutum düzeylerinin ölçümünde kullanılabilir Türk hekim ve hekim adaylarına özgü KTE'nin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. KTE'nin geliştirilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracak olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Hekim ve hekim adaylarının kişiselleştirilmiş tıbbı yönelik tutum, algı ve bilgi düzeyini değerlendirmek amacıyla kullanılabilir bir ölçek geliştirme çalışması olarak yürütülen bu araştırma sonunda 27 madde ve 6 alt boyuttan oluşan bir envanter geliştirilmiştir. Ölçek maddeleri belirlenirken konuyla ilgili kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmış ve ölçek geliştirme çalışmaları için uluslararası kabul gören ölçek geliştirme aşamaları esas alınmıştır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan KTE, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıbbı yönelik tutum, algı ve bilgilerini ölçebilecek özelliklere sahip, yüksek kapsam geçerliliği ve iç tutarlılığı olan bir ölçüm aracıdır.

KTE'nin faktör yapısının keşfedilmesi amacı ile envantere AFA uygulanmış ve örneklem büyüklüğünün uygunluğu KMO ve Barlett istatistiği ile onaylanmıştır (KMO = 0,83; $\chi^2 = 6838,39$, $p < 0,001$). Yapılan AFA sonucunda KTE'nin 6 faktörünün, toplam varyansın %56'sını açıkladığı görülmüştür. Bu değerlerin %40 ile %60 arasında olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2019). Bu değer KTE için oldukça yeterli bir değer olarak değerlendirilebilir. AFA sonucunda maddelerin faktör yüklerinin yeterli faktör değerine sahip olduğu ve her alt faktörde toplanan maddeler incelendiğinde oldukça mantıklı kümelendiği görülmektedir. Yapılan AFA sonrası maddelerin faktör yükleri 0,52 ile 0,92 arasındadır. Steven (2002) bir faktörün altında toplanan maddelerin faktör yüklerinin 0,40 ve üzerinde olmasını tavsiye etmiştir (Field, 2009). Güriş ve Astar (2015) faktör yüklerinin en az 0,50 olması ve maddenin iki faktöre yüklendiği değerlerin arasında en az 0,1'lik bir fark olması gerektiği kuralını vurgulamaktadır (Güriş ve Astar, 2015).

Bir ölçekten elde edilen verilere DFA yapmadan önce maddeler arasındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu aşamada ölçeğe dahil edilen maddelerin birbiriyle yüksek düzeyde ilişkili olması beklenir (DeVellis, 2014). Yapılan madde analizleri sonucunda envantere ait düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları 0,34 ile 0,73 arasındadır ve bu değerler literatürde önerilen değerlere kanıt oluşturmaktadır. Literatüre göre araştırmacılar tarafından çok farklı değerler kabul edilmekteyse de genel olarak maddelerinin korelasyon katsayılarının negatif olmaması ve ne çok yüksek ne çok düşük olması gerekmektedir (Field, 2009). Bu durumların varlığı maddenin ölçekten çıkartılması gerektiğine bir kanıt oluşturmaktadır. Bir maddenin, diğer maddeler ile 0,30 altında ilişki göstermesi bu maddenin gerektiği gibi çalışmadığını gösterirken, 0,80 üzeri ilişkiyi gösteren değerler

ise iki maddenin aynı şeyi ölçtüğünü göstermektedir ve bu nedenle maddenin ölçekten çıkarılması gerekmektedir (Huck, 2012).

AFA yardımıyla belirlenen faktör yapısının farklı örneklem grubundan alınan veri seti ile doğrulama işlemini yapmak için DFA'dan yararlanılmaktadır. DFA'da amaç AFA ile belirlenen faktörlerin ve bu faktörler altında toplanan maddelerin ilişkilerini test etmek ve ölçekte bulunan maddelerin faktörleri ve genel çerçevede teorik yapıyı açıklamadaki yeterliliklerini test etmektir (Özdamar, 2013). KTE'nin faktör yapısını farklı bir örnekleme test etmek için DFA yapılmıştır. Yapısal eşitlik modeli kapsamında DFA'da uyum indekslerini niteleyen belirli kriterler vardır. Buna göre uyum indeksinin kabul edilebilir düzeyde olması için ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının (χ^2/df) 3'ten küçük olması, CFI, GFI ve AGFI değerleri 0,90'a eşit ya da üstünde olması, RMSEA'nın 0,080'e eşit ya da küçük olması durumunda veriler modele iyi uyum sağlar (Huck, 2012). Yapılan birinci düzey ve ikinci düzey DFA sonucunda kabul edilebilir uyum değerlerine ulaşılmıştır. Bu modelin iyi uyum gösterdiğine kanıt oluşturmaktadır. DFA'da faktör yüklerinin 0,30 ve üstünde olması istenilen bir durumdur (Çokluk ve ark., 2018). Model-veri uyumunu etkileyeceği için düşük faktör yüklerinin ölçekten çıkarılmasında yarar vardır. DFA sonrası elde edilen faktör yükleri, 0,50 ile 0,94 arasında bulunmuştur. Bu değerler önerilen değerin üzerindedir.

Yapısal geçerlik için ayrıca benzeşim ve ayrışım geçerliği incelenmiştir. Bir DFA modelinde benzeşim geçerliği, her bir faktörde yer alan maddelerin birbirleri ve ait oldukları faktör ile ilişkili olmasıdır. Bu amaçla AVE ve CR değerleri faktörlerin yapı geçerliği için önemli ip uçları vermektedir (Coşkun ve ark., 2010). Benzeşim geçerliği için $AVE > 0,5$; $CR > AVE$ olması kriterinin karşılanması gerekmektedir. Envanterin benzeşim geçerliği için test edilen AVE ve CR değerleri literatürde önerilen değerlere göre uygun olduğu görülmüştür. Bu durumda modelin yeterli benzeşim geçerliğine sahip olduğu söylenebilir (Hair ve ark., 2009). Ayrışım geçerliği ise değişkenlere ilişkin ifadelerin ait oldukları faktör dışındaki faktörlerle, kendi buldukları faktörden daha az ilişkili olması olarak tanımlanmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017). Bu amaçla maksimum paylaşılan varyansın karesi (MSV) ve paylaşılan varyansın karesinin ortalaması (ASV) faktörlerin ayrışım geçerliği için önemli ip uçları vermektedir. Ayrışım geçerliği için $MSV < AVE$; $ASV < AVE$ olmalı ve aynı zamanda AVE'nin karekökünün de faktörler arası korelasyon değerinden büyük olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). KTE için hesaplanan AVE hem MSV hem de ASV'den büyüktür. Bu durum ölçüm modelinin yeterli ayrışım geçerliğine sahip olduğunu göstermektedir (Hair ve ark., 2009). Ayrışım geçerliğinin sağlanmasına ilişkin bir başka kanıt ise faktörler arasındaki korelasyon değerlerinin $r = < 0,85$ olmasıdır (Kline, 2005). Buna göre gizil değişkenler arası korelasyonların en yükseklerinin literatürde önerilen değerin altında olduğu görülmektedir. Bu durum faktörler arası ayrışım geçerliliğinin sağlandığının bir başka kanıtı olarak gösterilebilir.

DFA sonrası kişiselleştirilmiş tıp envanteri altı faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Kişiselleştirilmiş tıp tutumu ölçeği toplam 7 maddedir. Kişiselleştirilmiş tıp algısı ölçeği toplam 12 madde ve "Eğitim", 5 madde; "Mahremiyet", 4 madde; "Eşitlik", 3 madde olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Kişiselleştirilmiş tıp bilgisi ölçeği toplam 8 madde ve "Öz yeterlilik", 5 madde; "Genetik bilgi", 3 madde olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. "Kişiselleştirilmiş tıp tutumu", farmakogenomiklerin klinik örnekleri, klinik uygulamadaki faydaları, genetik test uygulamaları ve kişiselleştirilmiş tıp ile ilgilenme ve gelişmeleri takip etmeye yönelik tutumları tanımlamaktadır. "KTA-Eğitim", kişiselleştirilmiş tıbbın tıp fakültesi eğitim müfredatının ve sürekli eğitimin bir parçası olduğuna dair algıları tanımlamaktadır. "KTA-Mahremiyet", farmakogenomik ve genetik testlerin veri gizliliği ihlallerine yol açmadığına, etik dışı tartışmalı yönlerinin bulunmadığına ve olumsuz test sonuçlarının işini kaybetme konusunda tehdit oluşturmayacağına dair algıları ile ilişkilidir. "KTA-Eşitlik", farmakogenomik uygulamalarının sağlık sigortacılığı ve istihdamda ayrımcılığa yol açmayacağına ve sağlık eşitsizliklerini artırmayacağına dair algıları ile ilişkilidir. "KTB-Öz yeterlilik" farmakogenomik, yeni nesil dizileme, genetik test terminolojisi, kullanılan farmakogenomik testler ve genetik çeşitlilikle ilgili kendi bilgilerinin yeterliliğiyle ilgili bildirimlerini temsil etmektedir. "KTB-Genetik bilgi" genetik değişiklikler ve farklılıkların kişilerin ilaçlara verdiği yanıt ve genlerin ilişkisiyle ilgili bilgilerini tanımlamaktadır. KTE'de yanıtlar, 1= Kesinlikle katılmıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

Ölçeğin iç tutarlılığını test etmek için Cronbach α katsayıları ve CR değerleri incelenmiştir ve sonuçlar tatminkâr bulunmuştur. Cronbach α için 0,70'ten yüksek bir değer, ölçekteki maddelerin iyi bir iç tutarlılığının göstergesidir (Gliem ve Gliem, 2003). Ayrıca envanterin güvenilirliğinin ortaya konulmasında Fornell ve Larcker'ın (1981) bileşik güvenilirlik (CR) testinden yararlanılmıştır. CR'nin 0,70'in üzerinde olması ölçeğin güvenilirliğine ilişkin ek kanıt oluşturmaktadır (Hair ve ark., 2009). KTE'nin CR değerleri kabul edilebilir seviye olan 0,70 değerinin üzerindedir. Bu değerler ölçüm modelinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Faktörler arasındaki korelasyon katsayıları ise genel olarak pozitif yönlü anlamlı ilişkileri göstermektedir. Faktörler arasındaki korelasyon değerlerinin 0,85 ve üzerinde olmaması gerekmektedir (Gürbüz, 2021). Böyle bir durumda iki faktörün aynı

yapıları ölçtüğü kanısına varılır ve bu da faktörlerden birinin model dışı bırakılması anlamına gelir (Çokluk ve ark., 2018).

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Güçlü Yönleri

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, KTE yeni bir ölçek olduğu için literatürde ölçeğin sonuçlarını tartışan çalışma bulunmamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar KTE'nin çeşitli boyutlarının daha net anlaşılmasına ve tartışılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca KTE'nin kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarına yönelik hekim ve hekim adaylarının bilgi, algı ve tutumlarının değerlendirilmesinde kullanılacak yeni bir ölçek olması nedeni ile alanyazındaki boşluğu dolduracak olmasının çalışmamızın güçlü yönü olduğu söylenebilir. Çalışmanın ikinci sınırlılığı örneklem ile ilgilidir. Araştırmanın doğrulayıcı faktör analizi için ikinci örnekleme Türkiye'nin İstanbul ilinde bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören tıp fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan tıp fakültesi öğrencilerinin tümü tek bir ilde ve bu ilde bulunan bir vakıf üniversitesinde öğrenim görmektedir ve diğer illerdeki kamu/vakıf üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler ile farklı olabilecek benzer algıya, bilgi düzeyine ve tutuma sahip olabilirler. Gelecekte doğrulama çalışmalarına devam edilmesi ve diğer illerde öğrenim gören kamu/vakıf tıp fakültesi öğrencileri ve kamu/özel sağlık kuruluşlarında görev yapan hekimlerini de kapsayacak şekilde daha fazla test yapılması KTE'nin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ölçme aracı 4, 5 ve 6. sınıf tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler üzerinde geliştirilmiştir. Diğer sağlık profesyonelleri (hemşire, ebe, eczacı vb.) ve 1, 2, 3. sınıf tıp fakültesi öğrencilerinde farklı yapılar gösterebileceği akılda tutulmalıdır.

Bu çalışmanın üçüncü sınırlılığı, çalışmada tıp fakültesi öğrenci ve hekimlere ulaşmak için zaman ve maliyet kısıtlılığı nedeni ile kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Rasgele seçimin olmaması nedeni ile bu durum örnekleme çerçevesindeki potansiyel bir yanlılığa neden olabilir. Dördüncü sınırlılık olarak, araştırma kapsamında tek bir zamanda ölçüm alınmış olması nedeni ile güvenilirliğinin değerlendirilmesinde, Cronbach α güvenilirlik katsayısı ve CR tercih edilmiştir. Bunun nedeni olarak aynı katılımcılara ikinci kez ulaşmanın zorluğunun bulunmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ölçeğin güvenilirliği, test-tekrar test tekniği kullanılarak birden fazla zamanda ölçüm ile yeniden değerlendirilebilir. Öte yandan KTE'den elde edilen ölçümlerin yapı geçerliği ve güvenilirliği ile ölçek maddelerinin ayırt ediciliği için birden fazla işlem sunulması çalışmanın güçlü yönleri arasında yer almaktadır. Son olarak ölçek maddelerinin uygunluğu zaman içinde kişiselleştirilmiş tıp uygulamaları ve teknolojik ilerlemeler nedeni ile değişebilir. Bu da daha fazla araştırma yapılmasını gerektirecektir.

SONUÇ

KTE, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıba yönelik tutum, algı ve bilgilerini ölçebilecek özelliklere sahip, yüksek kapsam geçerliliği ve iç tutarlılığı olan bir ölçme aracıdır. KTE, tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin kişiselleştirilmiş tıba yönelik tutum, algı ve bilgi düzeylerinin belirlenmesine yardımcı olabilir. Envanterin elde edilecek puan yüksekliği, KTT faktörü için kişiselleştirilmiş tıba yönelik olumlu tutum benimsendiğine, KTA faktörü için olumlu algı düzeyine sahip olduğuna ve KTB faktörü için yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu temsil etmektedir. Kişiselleştirilmiş tıba yönelik tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerin bilgi, algı ve tutumu ölçecek Türkçe ölçek geliştirme çalışmalarına devam edilmesi, kişiselleştirilmiş tıp konusunda yaşanan güçlükleri azaltacaktır. Bu çalışmanın sonucunda geliştirilen KTE'nin doğrulanan yapısı Türkiye'de kişiselleştirilmiş tıba yönelik tutum, algı ve bilginin değerlendirilmesinde Türk tıp fakültesi öğrencileri ve hekimlerine özgü geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu desteklemektedir. KTE'nin 27 maddelik, kişiselleştirilmiş tıp tutumu, kişiselleştirilmiş tıp eğitim algısı, kişiselleştirilmiş tıp mahremiyet algısı, kişiselleştirilmiş tıp eşitlik algısı, kişiselleştirilmiş tıp öz yeterlilik ve kişiselleştirilmiş tıp genetik bilgisi olmak üzere altı faktörlü yapısı Türkiye'deki tıp fakültesi öğrencileri ve hekimler için kabul edilebilir uyum indeks değerleri ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Abettan, C. (2016). Between hype and hope: What is really at stake with personalized medicine?. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 19, 423–430. <https://doi.org/10.1007/s11019-016-9697-2>
- Abrahams, E., Ginsburg, G. S., & Silver, M. (2005). The personalized medicine coalition: goals and strategies. *American Journal of Pharmacogenomics*, 5, 345–355. <https://doi.org/10.2165/00129785-200505060-00002>
- Barker, R. W. (2017). Is precision medicine the future of healthcare?. *Personalized Medicine*, 14(6), 459-461. <https://doi.org/10.2217/pme-2017-0060>
- Breckenridge, A., Lindpaintner, K., Lipton, P., McLeod, H., Rothstein, M., & Wallace, H. (2004). Pharmacogenetics: ethical problems and solutions. *Nature Reviews Genetics*, 5(9), 676–680. <https://doi.org/10.1038/nrg1431>

Bunnik, E. M., Schermer, M. H., & Janssens, A. C. J. (2011). Personal genome testing: test characteristics to clarify the discourse on ethical, legal and societal issues. *BMC Medical Ethics*, 12, 1–13. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-12-11>

Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. (29. Baskı). Pegem Akademi, Ankara.

Child, D. (2006). *The Essentials of Factor Analysis*. (3. Baskı). Londra: Continuum.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Coşkun, R., Altunışık, R., Yıldırım, E., & Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

DeVellis, R. F. (2014). *Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar* (Çev. Ed. T. Totan). Ankara: Nobel.

Eurobioforum II. (2014). Personalised Medicine Observatory. Erişim Adresi: http://www.eurobioforum.eu/2028/observatory/#/filter/filter_eucountries Erişim Tarihi: 12.12.2022.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>

Gliem, J. A., & Gliem, R. R. (2003). Calculating, interpreting, and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for Likert-type scales. Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education.

Goetz, L. H., & Schork, N. J. (2018). Personalized medicine: motivation, challenges, and progress. *Fertility and Sterility*, 109(6), 952–963. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.05.006>

Green, E. D., & Guyer, M. S., National Human Genome Research Institute Overall leadership Green Eric D. Guyer Mark S., & Coordination of writing contributions (see Acknowledgements for list of other contributors) Manolio Teri, A., & Peterson, Jane, L. (2011). Charting a course for genomic medicine from base pairs to bedside. *Nature*, 470(7333), 204–213. <https://doi.org/10.1038/nature09764>

Green, J. S., O'Brien, T. J., Chiappinelli, V. A., & Harralson, A. F. (2010). Pharmacogenomics instruction in US and Canadian medical schools: implications for personalized medicine. *Pharmacogenomics*, 11(9), 1331–1340. <https://doi.org/10.2217/pgs.10.122>

Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi* (2. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güriş, S., & Astar, M. (2015). *Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik*. İstanbul: Der Yayınları.

Gurwitz, D., Lunshof, J. E., Dedoussis, G., Flordellis, C. S., Fuhr, U., Kirchheiner, J., ... & Wong, S. (2005). Pharmacogenomics education: International Society of Pharmacogenomics recommendations for medical, pharmaceutical, and health schools deans of education. *The Pharmacogenomics Journal*, 5(4), 221–225. <https://doi.org/10.1038/sj.tpj.6500312>

Hair, J., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.): Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, NJ, USA.

Hayton, J. C., Allen, D. G., & Scarpello, V. (2004). Factor retention decisions in exploratory factor analysis: A tutorial on parallel analysis. *Organizational Research Methods*, 7(2), 191–205. <https://doi.org/10.1177/1094428104263675>

Huck, SW. (2012). *Reading Statistics and Research*. New York, NY: Pearson.

Karas Kuželicki, N., Prodan Žitnik, I., Gurwitz, D., Llerena, A., Cascorbi, I., Siest, S., ... & European Society of Pharmacogenomics and Personalized Therapy (ESPT). (2019). Pharmacogenomics education in medical and pharmacy schools: conclusions of a global survey. *Pharmacogenomics*, 20(9), 643–657. <https://doi.org/10.2217/pgs-2019-0009>

Kline, B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Newyork: The Guilford Press.

Kuchenbaecker, K. B., McGuffog, L., Barrowdale, D., Lee, A., Soucy, P., Dennis, J., ... & Antoniou, A. C. (2017). Evaluation of polygenic risk scores for breast and ovarian cancer risk prediction in BRCA1 and BRCA2 mutation carriers. *JNCI: Journal of the National Cancer Institute*, 109(7), djw302. <https://doi.org/10.1093/jnci/djw302>

- Li, C. H. (2016). Confirmatory factor analysis with ordinal data: Comparing robust maximum likelihood and diagonally weighted least squares. *Behavior Research Methods*, 48, 936–949. <https://doi.org/10.3758/s13428-015-0619-7>
- Linderman, M. D., Bashir, A., Diaz, G. A., Kasarskis, A., Sanderson, S. C., Zinberg, R. E., ... & Schadt, E. E. (2015). Preparing the next generation of genomicists: a laboratory-style course in medical genomics. *BMC Medical Genomics*, 8, 1–3. <https://doi.org/10.1186/s12920-015-0124-y>
- Lishinski A. (2018). lavaanPlot: Path diagrams for Lavaan models via DiagrammeR. R package. Erişim Adresi: <https://cran.r-project.org/web/packages/lavaanPlot/index.html> Erişim Tarihi: 15.06.2023.
- Mai, Y., Mitropoulou, C., Papadopoulou, X. E., Vozikis, A., Cooper, D. N., Van Schaik, R. H., & Patrinos, G. P. (2014). Critical appraisal of the views of healthcare professionals with respect to pharmacogenomics and personalized medicine in Greece. *Personalized Medicine*, 11(1), 15–26. <https://doi.org/10.2217/pme.13.92>
- Majumder, M. A., Guerrini, C. J., & McGuire, A. L. (2021). Direct-to-consumer genetic testing: value and risk. *Annual Review of Medicine*, 72, 151–166. <https://doi.org/10.1146/annurev-med-070119-114727>
- Manolio, T. A., Rowley, R., Williams, M. S., Roden, D., Ginsburg, G. S., Bult, C., ... & Green, E. D. (2019). Opportunities, resources, and techniques for implementing genomics in clinical care. *The Lancet*, 394(10197), 511–520. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)31140-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)31140-7)
- Rubio, D. M., Berg-Weger, M., Tebb, S. S., Lee, E. S., & Rauch, S. (2003). Objectifying content validity: Conducting a content validity study in social work research. *Social Work Research*, 27(2), 94–104. <https://doi.org/10.1093/swr/27.2.94>
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw Hill.
- Oliveri, S., Mainetti, R., Gorini, A., Cutica, I., Candiani, G., Borghese, N. A., & Pravettoni, G. (2018). Serious games for improving genetic literacy and genetic risk awareness in the general public: protocol for a randomized controlled trial. *JMIR Research Protocols*, 7(12), e9288. <https://doi.org/10.2196/resprot.9288>.
- Overby, C. L., Erwin, A. L., Abul-Husn, N. S., Ellis, S. B., Scott, S. A., Obeng, A. O., ... & Gottesman, O. (2014). Physician attitudes toward adopting genome-guided prescribing through clinical decision support. *Journal of Personalized Medicine*, 4(1), 35–49. <https://doi.org/10.3390/jpm4010035>
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1: SPSS-MINITAB*. Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- Patay, B. A., & Topol, E. J. (2012). The unmet need of education in genomic medicine. *The American Journal of Medicine*, 125(1), 5–6. <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2011.05.005>
- Pisanu, C., Tsermpini, E. E., Mavroidi, E., Katsila, T., Patrinos, G. P., & Squassina, A. (2014). Assessment of the pharmacogenomics educational environment in Southeast Europe. *Public Health Genomics*, 17(5-6), 272–279. <https://doi.org/10.1159/000366461>
- Robertson JA. (2001). Consent and privacy in pharmacogenetic testing. *Nature Genetics*, 28(3):207-209. <https://doi.org/10.1038/90032>
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48, 1–36. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i02>
- Rubanovich, C. K., Cheung, C., Mandel, J., & Bloss, C. S. (2018). Physician preparedness for big genomic data: a review of genomic medicine education initiatives in the United States. *Human Molecular Genetics*, 27(R2), R250–R258. <https://doi.org/10.1093/hmg/ddy170>
- Schleiden, S., & Marckmann, G. (2013). Re-focusing the ethical discourse on personalized medicine: a qualitative interview study with stakeholders in the German healthcare system. *BMC Medical Ethics*, 14(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-14-20>
- Shuldiner, A. R., Relling, M. V., Peterson, J. F., Hicks, K., Freimuth, R. R., Sadee, W., ... & Pharmacogenomics Research Network Translational Pharmacogenetics Program Group. (2013). The pharmacogenomics research network translational pharmacogenetics program: overcoming challenges of real-world implementation. *Clinical Pharmacology & Therapeutics*, 94(2), 207–210. <https://doi.org/10.1038/clpt.2013.59>
- Stanek, E. J., Sanders, C. L., Taber, K. J., Khalid, M., Patel, A., Verbrugge, R. R., ... & Frueh, F. W. (2012). Adoption of pharmacogenomic testing by US physicians: results of a nationwide survey. *Clinical Pharmacology & Therapeutics*, 91(3), 450–458. <https://doi.org/10.1038/clpt.2011.306>

- Ta, R., Cayabyab, M. A., & Coloso, R. (2019). Precision medicine: a call for increased pharmacogenomic education. *Personalized Medicine*, 16(3), 233–245. <https://doi.org/10.2217/pme-2018-0107>
- Tavşancıl, E. (2019). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Vassy, J. L., Christensen, K. D., Slashinski, M. J., Lautenbach, D. M., Raghavan, S., Robinson, J. O., ... & McGuire, A. L. (2015). ‘Someday it will be the norm’: physician perspectives on the utility of genome sequencing for patient care in the MedSeqProject. *Personalized Medicine*, 12(1), 23–32. <https://doi.org/10.2217/pme.14.68>
- Nature Biotechnology (2012). What happened to personalized medicine? *Nature Biotechnology*, 30:1. <https://doi.org/10.1007/s11019-016-9697-2>
- Wilcox, A. J., Taylor, J. A., Sharp, R. R., & London, S. J. (1999). Genetic determinism and the overprotection of human subjects. *Nature Genetics*, 21(4), 362–362. <https://doi.org/10.1038/7692>
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74–85.
- Yurdugül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 1, 771–774.

Çanakkale Yeşil Alan Sisteminin Kullanıcı Odaklı Olarak Değerlendirilmesi*

User-Oriented Evaluation of Çanakkale Green Area System

ÖZET

Yaşanabilir kentler oluşturabilmek için kentsel yeşil alanların doğru tasarım ve planlama stratejileriyle mevcut sorunlarının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda kullanıcıların memnuniyetinin artırılması, yeşil alanların daha çok tercih edilmesine, aktif olarak kullanılmasına ve dolayısıyla kamusal alanların canlanması ve kentsel hareketliliğin olumlu olarak artmasına neden olmaktadır. Kullanıcıların kentsel yeşil alanlardan beklentilerinin saptanması ve memnuniyetlerinin artırılması bireysel konforlarına ve yaşam kalitelerine olumlu olarak etki etmektedir. Bu araştırma, Çanakkale’de kentsel yeşil alanlarda kullanıcı memnuniyetinin değerlendirilmesini odağına alarak, konu ile ilgili kullanıcı odaklı detaylı bir analiz sunmayı ve memnuniyeti etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Veri toplamak için nicel bir araştırma metodu olan anketler kullanılmış ve 43 sorudan oluşan anket formu Çanakkale kentinde 7 mahallede toplam 600 adet uygulanmıştır. Anket sayılarının dağılımı, mahallelerde yaşayan nüfus oranına göre belirlenmiş ve anketler kentteki her sokağın temsil edildiği basit rastgele örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Anketler dört bölümde değerlendirilmiştir. İlk bölümde kullanıcıların sosyo-ekonomik profillerini analiz etmeye, ikinci bölümde katılımcıların kentsel yeşil alan kullanımının karakteristiğini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Anketlerin üçüncü bölümde kullanıcıların yeşil alan memnuniyetinin kent ve mahalle ölçeğinde değerlendirmesi amaçlanmış, dördüncü bölümde ise biraz daha özelleşerek kullanıcıların yaş profillerine ve çocuk sahipliğine göre farklı kullanım amaçları olan yeşil alanlardan memnuniyet durumlarını analiz etmeye odaklanılmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde genel olarak yeşil alanlardan memnuniyet düzeyinin yüksek olmadığı, katılımcıların parkları bakımsız buldukları söylenebilir. Öte yandan erişilebilirlik açısından büyük sorunlar görmediklerini ama daha çeşitli kullanım olanakları sunan büyük parkları küçük mahalle parklarına tercih ettikleri gibi sonuçlar çıkarılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, kullanıcıların kentsel yeşil alanlardan genel memnuniyet düzeyini ölçümleyerek yeşil alan planlama ve tasarım kriterlerinin belirlenmesine olanak sağlaması açısından bir altlık oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Yeşil Alanlar, Kullanıcı Memnuniyeti, Yaşanabilir Mahalleler, Çanakkale

ABSTRACT

It is great importance to eliminate the existing problems of urban green areas with the effective design and planning strategies in order to create livable cities. At the same time, increasing the satisfaction of users leads to more preference and active use of green areas, thus revitalizing public spaces and positively increasing urban mobility. Determining the expectations of users from urban green areas and increasing their satisfaction positively affects their individual comfort and quality of life. This research focuses on the evaluation of user satisfaction in urban green areas in Çanakkale, and aims to provide a detailed user-oriented analysis of the subject and identify the factors affecting satisfaction. Questionnaires, a quantitative research method, were used to collect data and a total of 600 questionnaires consisting of 43 questions were administered in 7 neighborhoods in Çanakkale. The distribution of the number of questionnaires was determined according to the population ratio living in the neighborhoods and the surveys were carried out by simple random sampling method in which every street in the city was represented. The questionnaires were evaluated in four sections. In the first section, questions were asked to analyze the socio-economic profiles of the users; in the second section, questions were asked to understand the characteristics of the participants' urban green area use. The third part of the questionnaires aimed to assess users' satisfaction with green areas at the city and neighborhood scales, while the fourth part was more specialized and focused on analyzing users' satisfaction with green areas with different usage purposes according to their age profiles and child ownership. When the results are evaluated, it can be said that the level of satisfaction with green areas is not high in general, and the participants find the parks poorly maintained. On the other hand, it has been concluded that they do not see major problems in terms of accessibility, but they prefer large parks that offer more diverse usage opportunities to small neighborhood parks. The findings of the study provide a basis for determining green area planning and design criteria by measuring the general satisfaction level of users with urban green areas.

Keywords: Urban Green Areas, User Satisfaction, Livable Neighborhoods, Çanakkale

GİRİŞ

Şehirler insanlara hareket etme ve keşfetme olanağı sunmalıdır. Başarılı bir şekilde tasarlanan ve planlanan açık ve yeşil alanlar da bu amaçlar için kullanıcılara doğru olanaklar sağlamalıdır. Şehirler yoğunlaştıkça ve nüfus arttıkça açık ve yeşil alan ihtiyacımız da artmaktadır. Yeşil alanlar, yaşanabilir kentler oluşturmak için ele alınan temel

* Bu makale Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü aracılığı ile Çanakkale Belediyesi için yazarlar tarafından hazırlanmış olan “Çanakkale Yeşil Alan Sistemini Geliştirme Eylem Planı (2018-2023)” projesinin bulgularından yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Dr..Öğr..Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Çanakkale, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3872-4867

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Çanakkale, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0548-525X

Melda Açmaz Özden ¹
Arzu Başaran Uysal ²

How to Cite This Article

Açmaz Özden, M. & Başara Uysal, A. (2023). “Çanakkale Yeşil Alan Sisteminin Kullanıcı Odaklı Olarak Değerlendirilmesi” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8435-8448. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72049>

Arrival: 24 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

konulardan biridir (Yılmaz & Mumcu, 2016; Larcher, vd., 2021; Özdede, vd., 2021; Liu & Xiao, 2021; Jabbar, vd., 2022). Ekolojik, ekonomik, sosyal ve estetik anlamda çok farklı faydaları olduğu bilinen bu alanların geliştirilmesi kentler için çok önemli bir unsurdur. Yeşil alanlar, günlük hayatın karmaşasından, stresinden uzaklaşma ve dinlenme olanağı yaratarak ruh sağlığımızın korunması ve bireylerin sosyal etkileşimini arttırmasına olanak veren mekanlar sunmaktadır (Lee & Maheswaran, 2010; Wolch, vd., 2014; Yılmaz & Mumcu, 2016; Ward Thompson, vd., 2016). Kent sakinlerinin fiziksel aktivite yapmasına olanak sağlayarak kalp-damar hastalıkları ve obezite gibi sağlık sorunlarının azalması sağlamakta ve beden sağlıklarının korunmasını teşvik etmektedir (Lee & Maheswaran, 2010; Wolch, vd., 2014; Yılmaz & Mumcu, 2016; Ward Thompson, vd., 2016; Kondo, vd., 2018). Ekolojik anlamda yeşil alanların birçok faydası sıralanabilir (Yılmaz & Mumcu, 2016). Yeşil alanlar kentin mikro-klimasını düzenleyerek daha konforlu çevreler oluşturmaktadır (Chen & You, 2020; Erlwein, vd., 2021). Hava kalitesini arttırmakta (Jabbar, vd., 2022; Cernicova Buca, vd., 2023), sera gazı etkisini azaltmaktadır (Chen & You, 2020; Liu, vd., 2022). Kentsel ısı adası etkisini azaltarak kent ısını ve nemini düzenlemekte (Liu, vd., 2022), biyoçeşitliliğin korunmasını sağlamakta (Threlfall, vd., 2017; Aronson, vd., 2017), sel ve taşkınları önlemektedir (Liu, vd., 2014). Kentsel yeşil alanlar, mekansal estetiğe katkı sağlayarak, kent kimliğini desteklemekte, sağlıklı, yaşanabilir kent imajını güçlendirmektedir (Yılmaz & Mumcu, 2016; Larcher, vd., 2021; Özdede, vd., 2021; Liu & Xiao, 2021; Jabbar, vd., 2022). Açık ve yeşil alanların bütün bu faydaları düşünüldüğünde kentlerimiz için oldukça önemli alanlar olduğu kaçınılmazdır. Öte yandan bireylerin açık ve yeşil alanlardan duydukları memnuniyet bu alanların aktif kullanımını desteklemekle birlikte canlı ve yaşayan mekanlara dönüşmelerini sağlamaktadır.

Kent sakinlerinin yeşil alanlardan duyduğu memnuniyet düzeyinin yüksek olması, bu alanların onları kullanan insanların ihtiyaçlarına, beklentilerine, tercihlerine ve isteklerine ne kadar iyi cevap verdiğinin bir yansımasıdır. Kullanıcı memnuniyeti, sakinlerin yaşam kalitesini, sosyal etkileşimlerini, sağlıklarını ve genel refah duygusunu doğrudan etkilediği için yaşanabilir şehirlerin temel unsurlarından biridir. (Liu & Xiao, 2021; Cernicova Buca, vd., 2023) Kentler, kullanıcıları memnun eden mekan kalitesi yüksek yeşil alanlara öncelik verdiğinde ve bu alanları koruduğunda, canlı, dayanıklı ve insan merkezli kentsel ortamlar ve kamusal mekanlar oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Kullanıcıların bakış açısıyla yeşil alanların değerlendirilmesi, mevcut yeşil alanların kentte yaşayan bireylerin ihtiyaç ve isteklerini karşılayıp karşılayamadığını anlamamız açısından önemlidir. (Liu & Xiao, 2021; Cernicova Buca, vd., 2023) Beklentileri karşılanan ve memnuniyet düzeyi yüksek olan bireylerin yaşam kaliteleri de yüksek olmaktadır. Kentsel alanlarda aktif kullanılan yeşil alanlar yaşanabilir kentlerin önemli unsurlarından bir tanesidir. Bu sebeplerle bu çalışma, Çanakkale kenti açık ve yeşil alan sistemini kullanıcı odaklı olarak değerlendirmektedir. Çalışmada, ilk olarak kentsel yeşil alanlar, standartları ve kullanıcı memnuniyeti konularında kavramsal bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, çalışmada kullanıcı memnuniyetini değerlendirmek için yapılan anket çalışmasının sonuçları detaylı olarak anlatılmıştır. Son olarak ise, Çanakkale kenti için özelleşen anket sonuçları neticesinde değerlendirme yapılarak, kentin yeşil alan sisteminin geliştirilmesi için çıkarımlar yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kentsel yeşil alanları aktif ve pasif yeşil alanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Aktif yeşil alanlar parklar, dinlenme alanları, çocuk oyun alanları ve spor alanlar olarak sıralanabilir (Akkemik, vd., 2021). Pasif yeşil alanlar ise ormanlar, makilik/fundalıklar, mezarlıklar, refüjler, meyve bahçeleri olarak belirtilebilir (Akkemik, vd., 2021). Yeşil alanlar planlanırken komşuluk (ilköğretim) birimi, mahalle birimi ve kent bütünü olarak farklı ölçekteki mekânsal kurgular dikkate alınmalıdır. 3000 ile 10000 kişinin yaşadığı, merkezinde ilkokulun yer aldığı bir komşuluk biriminde Amerika ve İngiltere’de kişi başına 10 m², Fransa ve İtalya’da kişi başı 5 m² olarak planlanmaktadır (Ersoy, 2015). Komşuluk birimi, çocuk oyun alanlarını, parkları, pasif yeşil alanları ve spor alanlarını kapsamalıdır ve bu alanların 800 metrelik erişilebilirlik mesafesi olmalıdır (Ersoy, 2015). 15000 kişinin yaşadığı 3-4 komşuluk biriminden oluşan birimler ise mahalle olarak nitelendirilebilir ve bu alanlar çocuk oyun alanları, spor alanları ve mahalle parklarını içermelidir. Mahalle biriminde, kişi başına 2 m² oyun ve spor alanı ve 2 m² mahalle parkı olacak şekilde planlanmalı ve yaşanabilir bir mahallenin %15-20’sinin yeşil alan olması öngörülmelidir (Kart, 2008, Yılmaz, 2016).

Türkiye’de kentlerdeki yapılanma koşullarını ve donatı alanlarını düzenleyen İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerinde yeşil alanlar “sosyal altyapı” kapsamında ele alınmaktadır. Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği sosyal altyapı alanlarını tanımlamaktadır; Sosyal altyapı alanları: “Birey ve toplumun kültürel, sosyal ve rekreatif ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılan eğitim, sağlık, dini, kültürel ve idari tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri ile park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi açık ve yeşil alanlara verilen genel isimdir” (Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2014). Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ne göre, bir yerleşim planlanırken kişi

başına en az 10 m² yeşil alan ayrılmalıdır. Ancak, Türkiye’de birçok kentte kişi başına düşen yeşil alan olması gereken standartın altındadır (Alkay ve Ocakçı, 2003).

Yeterli ve iyi planlanmış kentsel yeşil alanlar, bireylere ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda rekreasyonel olanaklar sunarak, kentsel estetiği destekleyen, mekânsal kaliteyi arttıran ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan alanlardır. Kentsel yeşil alanların kullanıcı memnuniyetinin anlaşılması, kentsel yaşam kalitesinin devamlılığının değerlendirilmesi ve gelecekte akılcı planlama kararları geliştirilmesi açısından son derece önemlidir. Kentsel yeşil alanlarda kullanıcı memnuniyetini değerlendirebilmek için kullanılan en yaygın yaklaşımlardan biri, kullanıcıların düşünce ve beklentilerini detaylı anlayabilmemize olanak veren ve genel olarak kullanıcıların mekansal deneyimlerine ilişkin algılarını çözümlene olanağı sağlayan anketlerin kullanılmasıdır (Ward Thompson vd. 2016).

Kentsel yeşil alanlar ve kullanıcı memnuniyetini irdeleyen farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde, mahallelerde erişilebilir park ve yeşil alanlar olduğunda bireylerin bu alanlarda daha fazla zaman geçirdiği görülmüştür (Cernicova Buca vd., 2023). Bir başka çalışmada ise, park ve yeşil alanların ziyaret sıklığının ve bu alanlarda geçirilen zamanın fazla olmasının bireylerin mental, ruhsal ve fiziksel sağlıklarını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir (Hong vd., 2019). Ek olarak, erişilebilir park ve yeşil alanların olmasının bireylerin bu alanlara daha çok yönelmesine olanak sağladığı çıkarımı yapılmıştır (Hong vd., 2019). Bu araştırmaların sonucunda bireylerin erişilebilir kentsel yeşil alanlarda geçirdikleri zaman ile yaşam memnuniyetleri arasında pozitif bir korelasyon olduğunu söylemek mümkün olabilir (Hong vd., 2019; Cernicova Buca vd., 2023).

Başka bir çalışmada ise, kentsel yeşil alanlar tasarlanırken farklı yaşlardaki kullanıcı gruplarına yönelik aktivitelerin çeşitlendirilmesinin, uygun ve güvenli peyzaj alanlarının oluşturulmasının kullanıcıların memnuniyetini arttıran unsurlar olduğuna vurgu yapılmıştır (Rouhi vd., 2017). Bir diğer araştırmada, kent sakinlerinin evlerinin çevresinde rekreasyon, oyun ve spor amaçlı alanların olmasının, ağaçlı sokak ve yeşil alan çeşitliği olan parkların varlığının kullanıcı memnuniyetini en çok arttıran peyzaj unsurları oldukları belirlenmiştir (Jurkovič vd., 2014). Parklarda kullanıcı memnuniyet kriterlerini belirlemeye çalışan bir başka araştırmada ise, parkların büyüklüğünün, peyzajın görsel etkisinin, rekreasyon alanlarının olmasının, bakımlı ve temiz olmasının kullanıcıların memnuniyetlerini etkileyen başlıca faktörler olduğu vurgulanmıştır (Liu, & Xiao, 2021).

Çanakkale yeşil alanlarının değerlendirilmesine yönelik olarak 1997 yılında tamamlanmış Tülay Ayaşlıgil’in doktora tezinde, Çanakkale merkez mahallelerinde yeşil alan gereksiniminin analiz edilmesi için çok kapsamlı bir anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, mahalle bazında yetersiz olan yeşil alanlar tespit edilmiş ve aynı zamanda anket katılımcılarının bakış açısıyla bir değerlendirme yapılmıştır (Ayaşlıgil, 1997). Bu çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcıların çocuk oyun alanlarını 1. öncelikli olarak tercih ettikleri ancak kentte çocuk oyun alanlarının kullanıcılara göre yetersiz olduğu belirtilmiştir (Ayaşlıgil, 1997). Kentte katılımcıların tercih ettiği 2. rekreatif alan spor alanlarıdır, ancak yapılan değerlendirmede bu alanların da yetersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır (Ayaşlıgil, 1997). Katılımcıların tercih ettiği 3. alan ise mahalle parkı olarak tespit edilmiştir ve katılımcıların evlerine yakın park alanlarını kullanmadıklarını bunun nedenlerinin ise, parkların bakımsız, güvenliksiz, yetersiz ve yaş gruplarına uygun aktivite içermemesi olarak belirtmişlerdir (Ayaşlıgil, 1997). Çanakkale kentinde kullanıcıların yeşil alan algısı ve farkındalığı üzerine yapılmış bir başka çalışmada ise, katılımcılar yeşil alanları yeterli bulsalar da bu alanlara erişim konusunda problem yaşadıklarını, temiz ve güvenli bulmadıklarını belirtmişlerdir (İlgar, 2022). Bu çalışma, yeşil alanlara araçla ulaşım üzerine değerlendirme sunduğu için yeşil alanların çevresinde otopark bulunmaması katılımcılar açısından problem olarak görülmüştür (İlgar, 2022).

ÇALIŞMANIN METODU VE ÇALIŞMA ALANI

Kullanıcı memnuniyetini değerlendirmeyi hedef alan bu çalışmanın yöntemi detaylı soruları içeren bir anket çalışmasıdır. Anket formu 4 bölüm ve 43 sorudan oluşmaktadır. Anket çalışması Çanakkale kentinde 7 mahallede toplam 600 adet yapılmıştır. Anket sayılarının dağılımı mahallelerde yaşayan nüfus oranına göre belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü nüfusun 0,47’sini temsil etmektedir. Çanakkale Belediyesi sınırları içerisindeki cadde ve sokaklar listelenmiş (832 adet cadde ve sokak bulunmaktadır), her cadde ve sokakta en az bir adet anket yapacak şekilde yer seçimi yapılmıştır. Anket yapılan konut ve anket yapılan kişi basit rastgele yöntemine göre seçilmiştir. Anket çalışması hafta içi ve hafta sonu gündüz saatleri olmak üzere yapılmıştır. Anketlerin değerlendirilmesi aşamasında 20 anket çeşitli nedenlerle iptal edilmiştir. Değerlendirmeler 580 anket üzerinden yapılmıştır (Tablo 1). Anket verilerinin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences-Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) programı (IBM SPSS Statistics, Version 19) kullanılmıştır. Memnuniyetin sorgulandığı ölçekli sorular için SPSS’de yapılan güvenilirlik testi sonuçlarına göre güvenilirlik aralığı 0,71 ile 0,88 olarak tespit edilmiştir. Tablo 1’de anket yapılan mahalleler, nüfusları ve yapılan anket sayısı ile toplam anket sayısı içindeki yüzde dağılımı görülmektedir.

Tablo 1: Anket Sayılarının Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Mahalle Nüfusu	Anket sayısı	Anket sayısı %	Kümülatif Yüzde
Esenler	27562	126	21,7	21,7
Cevatpaşa	23072	111	19,1	40,9
İsmetpaşa	17144	80	13,8	54,7
Namık Kemal	1217	10	1,7	56,4
Fevzipaşa	2127	10	1,7	58,1
Barbaros	53137	233	40,2	98,3
Kemalpaşa	1803	10	1,7	100,0
Total	126062	580	100,0	

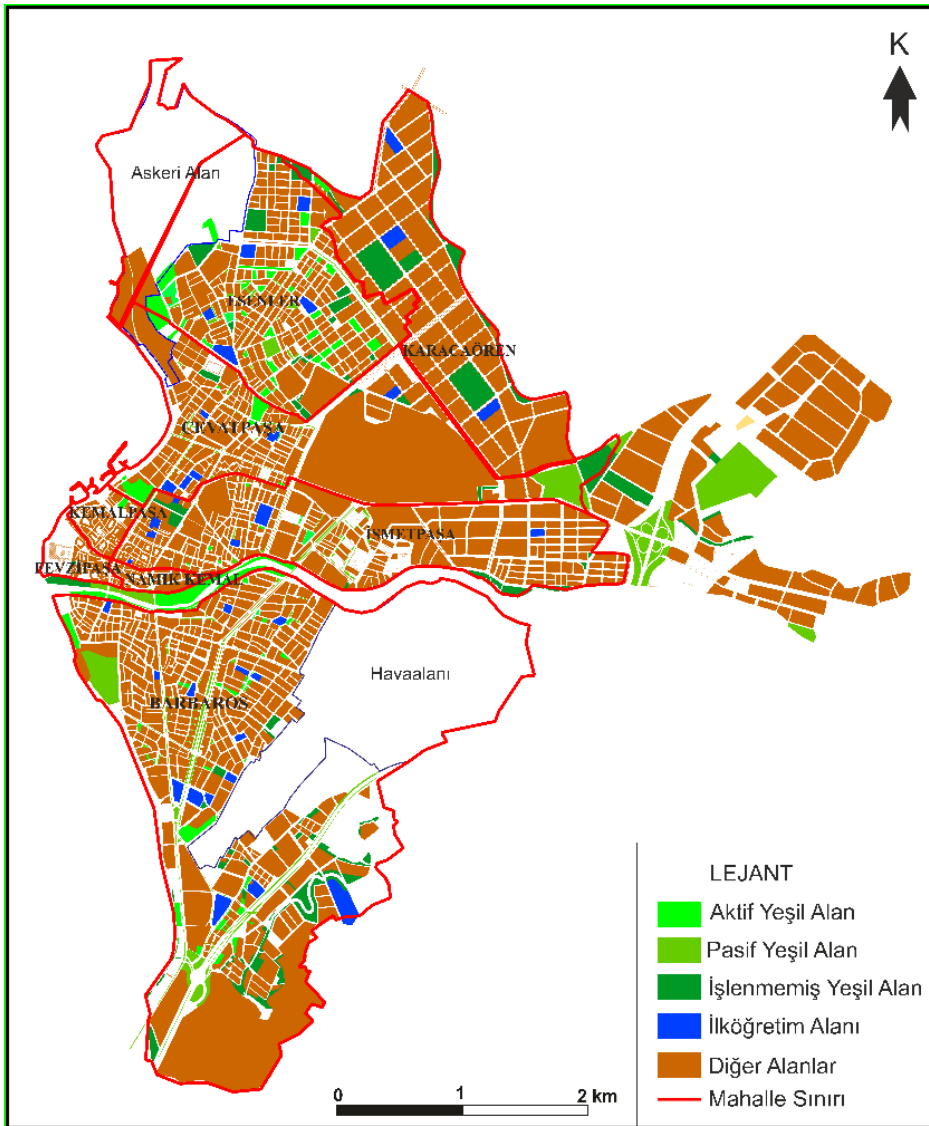
Bu çalışma, Çanakkale kent merkezi yeşil alan sisteminin kullanıcı odaklı olarak değerlendirilmesini hedeflemiştir. Çanakkale, Türkiye'nin kuzey batısında, Çanakkale Boğazı kıyısında yer alan orta ölçekli bir kenttir. Kent merkezi sahip olduğu konumu gereği deniz kıyısı boyunca uzanan, yoğun orman dokusu ve tarım alanları ile çevrelenen bir bölgededir. Kentin deniz ve orman gibi doğal eşiklerle sınırlandırılmış olması nedeniyle kent kıyı boyunca lineer bir biçimde büyümektedir. Kent 7 mahalleden oluşmakta ve konut tipolojileri ve yeşil alan kurguları yeni gelişen mahallelerde farklılaşmaktadır.

Kentin kuzey çeperinde yer alan Esenler Mahallesi, yeni konut dokusunun baskın olduğu yüksek katlı binalar (çoğunlukla kapalı konut sitelerinden) ve geniş yollardan oluşmaktadır. Bu mahalle yeni gelişim bölgesi olmasından dolayı açık ve yeşil alanlar açısından diğer mahallelere göre zengindir. Ayrıca kentin büyük yeşil alanlarından biri olan kent parkı niteliğindeki Özgürlük Parkı da bu bölgede yer almaktadır. Esenler Mahallesi'ne komşu olan ve kentin en eski mahallelerinden biri olan Cevatpaşa Mahallesi eski kordonun ve feribot iskelesinin yer aldığı oldukça merkezi bir konumdadır. Cevatpaşa Mahallesi hem ticaret hem konut dokusunun yoğun olduğu tekli yapı ölçeğinde ve eski yapı stoğunun çoğunlukta olduğu (parsel bazlı kentsel dönüşümle binaların yenilenmeleri söz konusudur), dar sokakların hakim olduğu bir bölgedir. Bir kent parkı olan Halk Bahçesi'nin bu alanda merkezi bir konumda olduğu ve bunun dışında daha küçük ölçekli mahalle parklarının alanda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Kenti ikiye bölen Sarıçay'ın kuzey kıyısında yer alan Kemalpaşa, İsmetpaşa ve Fevzipaşa Mahalleleri kentin tarihi merkezi konumundadır. Kemalpaşa Mahallesi, eski kordonun devamı niteliğinde, feribot iskelesinin bir kısmının bulunduğu ticari kullanım ağırlıklı yapılarıyla küçük ve yoğun bir mahalle dokusuna sahiptir. Sarıçay'ın kuzey kıyısı boyunca uzanan İsmetpaşa Mahallesi ikili bir yapıya sahiptir. Kent merkezinde olan kısmı dönüşmekte olan kentin eski küçük sanayisini barındırırken, kent çeperlerinde kalan bölgesi ise, yüksek katlı sitelerden meydana gelen ancak konut yoğunluğuna oranla yeşil alanların yeterli olmadığı bir yer olarak gelişmektedir. Sarıçay ile uzun bir sınırı olan bu mahallenin Sarıçay'ın rekreasyonel anlamda planlanmamış olması ve atıl kalmış olması nedeniyle aktif kullanılmamasına sebep olmaktadır. Sarıçay'a kıyısı olan ve daha küçük ölçekli Namık Kemal Mahallesi ve Fevzipaşa Mahallesi yeşil alan varlığı açısından oldukça zayıf, yapı stoğu anlamında riskli alan olarak nitelendirilebilecek alanlardır.

Sarıçay'ın güneyinde yer alan Barbaros Mahallesi, Çanakkale'nin nüfus ve alan açısından en büyük mahallesi olan mahallesidir ve yeni kordon, üniversite, üniversite hastanesi, kamu kurumları ve havalimanı gibi fonksiyonları barındırmaktadır. Batısında deniz, kuzeyinde Sarıçay, doğusunda havalimanı ile sınırlanmış olan bu büyük mahallede parçalı farklı büyüklüklerde yeşil alanların olduğunu söylemek mümkündür. Çanakkale kenti ile tamamen birleşmiş olan ve Barbaros Mahallesi'ne sınır komşusu olan Kepez Beldesi çalışma kapsamına alınmamıştır.

Şekil 1'de gösterilen haritada, Çanakkale kent merkezinin aktif ve pasif yeşil alanları ile anketlerin uygulandığı 7 mahallenin sınırları gösterilmektedir. Bu haritada yeşil alan olarak kullanılması planlanan ancak henüz tasarlanmamış, uygulaması yapılmamış kullanıma açık olmayan bölgeleri de görmek mümkündür(Şekil 1).

Şekil 1: Çanakkale Yeşil Alan Kullanımları

Kaynak: Çanakkale Belediyesi, 2017

Anketler 4 bölüm üzerinden değerlendirilmiştir. Birinci bölüm, ankete katılanların sosyo-ekonomik bilgilerini içermektedir (yaş, cinsiyet, eğitim, çocuk sahipliği vb.). Ayrıca kaç yıldır Çanakkale’de ve mahallelerinde yaşadıklarına ve memnun olup olmadıklarına ilişkin sorularda bu bölüme eklenmiştir. Anketin ikinci bölümünde, bireylerin yeşil alan kullanımının değerlendirilmesine yönelik sorular hazırlanmıştır. Yeşil alanlara gitme sıklıkları, hangi amaçlarla tercih ettikleri, en çok tercih ettikleri parklar, parkta geçirilen süre gibi unsurlar bu bölümde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde, kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi odağında sorular geliştirilmiştir. Bu anlamda Çanakkale’deki yeşil alanlardan memnuniyet düzeyi, yeşil alanlardaki hangi fonksiyonlardan memnun oldukları ve mahalle ölçeğinde yeşil alan memnuniyeti gibi etmenler incelenmiştir. Anketin son bölümünde ise, yeşil alanlar kullanım fonksiyonlarına göre sınıflandırılarak (çocuk oyun alanı, mahalle parkı, kent parkı, spor alanları), kullanıcıların yaş profilleri ve çocuk sahipliği durumuna yönelik olarak memnuniyet düzeyleri özelleştirilerek değerlendirilmiştir.

BULGU VE TARTIŞMALAR

Demografik Bulgular

Ankete katılan 580 kişinin %57,6’sı kadındır. Yaş dağılımı incelendiğinde genel olarak eşit bir dağılımın yakalandığı görülmektedir. Ankete katılanların %41,9’su lise, %26,2’si üniversite mezunudur. Mesleki dağılım incelendiğinde büyük oranda ev kadınlarının (%25,7), emeklilerin (%20,5) ve öğrencilerin (%21,6) ankete katıldıkları görülmektedir. Anket çalışmanın gündüz saatlerinde, konutlarda yapılması nedeniyle ev kadını, emekli ve gençlerle ağırlıklı olarak görüşülmüş olması beklenen bir sonuçtur. Diğer yandan bu grupların yeşil alan kullanıcılarının başında geliyor olması, istenen hedef kitleye ulaşıldığını göstermektedir. Hane büyüklüklerinde ilk sırayı 3-4 kişilik (%44,3) aileler almakta, onları 2 kişi (%29,3) ve 1 kişi (%10,7) hane büyüklükleri izlemektedir.

Ankete katılanların %63,4'ü çocuk sahibidir. Bir çocuk sahibi olma oranı %17,4, iki çocuk sahibi olma oranı %33,1 ve üç çocuk sahibi olma oranı %9,3'dür.

Araştırmalar bir kentte ve mahallede uzun süre yaşamış olmanın, konut sahipliğinin kente ve mahalleye duyulan aidiyet hissini pekiştirdiğini ve dolayısıyla memnun olmayı artırdığını göstermektedir. Ankete katılanların %60,2'si 10 yıldan uzun süredir Çanakkale'de yaşamaktadır. Buna karşılık 10 yıldan daha uzun bu mahallede oturma oranı %37,8'dir. Ev sahipliği oranı ise %50,9'dur. Ankete katılanlara Çanakkale'de yaşamaktan ve mahallelerinde yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %97,1'i, Çanakkale'de yaşama sürelerinden bağımsız olarak, Çanakkale'de yaşamaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Yaşadığı mahalleden memnun olmama ile mahallede yaşam süresi arasında da güçlü bir ilişki olmadığı, yaşama süresinden bağımsız olarak mahalleden de memnuniyetin yüksek olduğu (%89,3) görülmektedir.

Yeşil Alan Kullanımının Değerlendirilmesi

Ankete katılanların %80'i evlerinin yakınında, yürüme mesafesinde bir park olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte kullanıcıların her zaman en yakınlarındaki parkı kullanmadıkları anlaşılmaktadır. “Evinizin yakındaki parka ne sıklıkta gidirsiniz?” sorusuna katılımcılar %29,7 oranında “sık giderim”, %37,1 oranında “arada sırada giderim” derken, %33,3 oranında hiçbir zaman gitmediklerini ifade etmişlerdir. Başka bir ifadeyle bazı katılımcılar evlerinin yakınında yürüme mesafesinde bir park olmasına rağmen daha uzak bir parka gitmeyi tercih etmektedirler. Buna karşılık katılımcılar “Çanakkale'deki diğer parklara ne sıklıkta gidirsiniz?” sorusuna %21,6 oranında “sık giderim”, %51,7 oranında “arada sırada giderim”, %26,7 oranında “hiçbir zaman gitmem” yanıtını vermişlerdir. Katılımcılara “en sık gittiğiniz parka nasıl gidiyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar %53,8 oranında “yürüyerek” cevabını vermişlerdir. Bu cevabı %16 otobüsle, %14,3 kendi aracım ile, %5 yürüyerek veya kendi aracım ile cevapları izlemiştir. Ankete katılanlarda araç sahipliği oranı (%47,6) yüksektir. Araç sahipliğinin yüksek olması da dikkate alındığında yeşil alanlara kendi aracı ile gitme oranının düşük olması, yaşam kalitesi göstergeleri açısından oldukça önemlidir.

Kent ölçeğinde en fazla tercih edilen park Özgürlük Parkı'dır (%42,9). Hatta Özgürlük Parkı, Barbaros Mahallesi'nde yaşayanların da en fazla kullandığı kent parkıdır. Kent merkezinde yer almasına rağmen Halk Bahçesi ikinci en fazla tercih edilen parktır (%32,1). Taşıdığı potansiyele rağmen Sarıçay'ın neredeyse kullanılmadığı, yalnızca Barbaros Mahallesi'nde yaşayanlar tarafından kullanıldığı, anlaşılmaktadır (%3,3). Diğer yandan Kepez Beldesi'nde yer alan Çamlık ve Kordon'un, Barbaros Mahallesi'nde yaşayanlara da hizmet ettiği söylenebilir (%2,6) (Tablo 2).

Tablo 2: En Sık Gidilen Kent Parkı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Özgürlük Parkı	249	42,9	42,9	75,0
Halk Bahçesi	186	32,1	32,1	32,1
Sarıçay	19	3,3	3,3	91,6
Yeni Kordon	16	2,8	2,8	94,3
Kordon	16	2,8	2,8	83,3
Kepez	15	2,6	2,6	85,9
Dardanos/Güzelyalı	9	1,6	1,6	78,4
Rotary Park	6	1,0	1,0	88,1

Ankete katılan 580 kişiden 67'si (%11,5) ne mahallesindeki ne de kentteki parkları kullanmadığını ifade etmektedir. Hiçbir zaman parka gitmediğini ifade eden katılımcılara bunun nedeni sorulmuştur. Yeşil alanları kullanmama nedenleri değerlendirildiğinde en fazla yanıtın “boş zaman olmama” olarak verildiği görülmektedir. Oysa boş zaman varlığı ile ilgili sorularda özellikle hafta sonları yüksek oranda boş zamana (%91,2) sahip olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde yüksek oranda “eve yakın bir park” olduğu (%80) ifade edilirken, “mahallede park yok” nedeni ikinci sırada yer almaktadır. Düzenlememeleri beğenmeme, parka gitme alışkanlığı olmama ya da ihtiyaç duymama yüksek oranda sıralanan nedenler arasındadır. Ayrıca ilgili veriler değerlendirildiğinde yaş aralıkları ile parka gitmeme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Ankete katılanlar büyük oranda temiz hava almak, dinlenmek, aile ve arkadaşları ile birlikte zaman geçirmek, doğayla ilişki kurabilmek için parklara gittiklerini ifade etmektedirler. Bunu piknik yapma, spor yapma ve eğlenme amaçları izlemektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Parkları Kullanma Amaçları

Hangi amaçlarla yeşil alanlara gidiyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Temiz hava için	379	65,3
Dinlenmek için	288	49,7
Ailemle/arkadaşlarımla beraber olmak için	192	33,1
Piknik yapmak için	143	24,1
Doğayla ilişki kurabilmek için	188	32,4
Spor yapmak için	94	16,2
Eğlenmek için	95	16,4
Çocuğumu oyun alanına götürmek için	75	12,9
Köpeğimi gezdirmek için	24	4,1
Yeni insanlarla tanışmak için	14	2,4

Katılımcılara “yeşil alanlarda hangi aktiviteleri daha sık yaptıkları” sorulmuştur. Tablo 4’de en sık yapılan aktivite sıralaması görülmektedir. Katılımcılar en fazla “gezinti yapmak” amacıyla yeşil alanları kullanmaktadırlar. “Oturmak ve dinlenmek” ise ikinci sırada en çok yapılan aktivite olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: Yeşil Alanlarda Yapılan Aktiviteler

Yeşil alanda en sık yapılan aktivite	Frekans	Yüzde
Gezinti	142	24,5
Oturmak/dinlenmek	120	20,7
Arkadaşlarla buluşmak	94	16,2
Spor amaçlı yürüyüş, koşu	88	15,2
Çevreyi izlemek	80	13,8
Çocuk/torun oyun alanına getirmek	74	12,8
Geçiş güzergâhı	66	11,4
Piknik	41	7,1
Gazete/kitap okumak	29	5,0
Bisiklete binmek	27	4,7
Köpek gezdirmek	23	4,0
Futbol	4	0,7
Basketbol/voleybol oynamak	3	0,5
Paten/kaykay	3	0,5

Katılımcıların %11,4’ü parka yalnız gittiğini belirtmektedir. Diğer katılımcılar ise büyük oranda aileleriyle (%30,9), arkadaşlarıyla (%30,5) parka gitmektedirler. Bu durum parkların bir sosyalleşme ortamı olarak kullanıldığını açık bir biçimde göstermektedir. Katılımcılar en fazla “öğleden sonra” (%27,4), “akşamüzeri” (%21,4) ve “akşamları” (%16) parka gitmeyi tercih etmektedirler. “Gittiğiniz parkta kendinizi nasıl hissediyorsunuz?” sorusuna katılımcılar büyük oranda “güvende” (%33,8) hissettiklerini belirtmişlerdir. “Kısmen güvende” (%25,7); “kendime ait bir mekânda” (%35,5), “kısmen kendime ait bir mekânda” (%24,7); “son derece dinlenmiş” (%53,1), “kısmen dinlenmiş” (%22,4); “son derece huzurlu” (%57,1), “kısmen huzurlu” (%19,3) şeklinde pozitif cevaplar vermişlerdir. Olumsuz duygularda en yüksek oranda “tehlikede” (%5,3), “kısmen tehlikede” (%10,2) ve “yalnız” (%5,3) hissederim cevapları yer almaktadır. Bireylerin tehlikede hissetme durumları, yeşil alanların gece güvenli kullanılması üzerine bilgi vermektedir. Bireyler parkları akşamüzeri ve akşam saatlerinde de kullandıklarını belirtmişler ve gece kullanımı ile ilgili katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerini güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Yaş aralıkları ve parkta geçirilen süreler arasında bir ilişki olup olmadığı irdelendiğinde gençlerin ve yaşlıların parklarda daha uzun zaman geçirdikleri tespit edilmiştir. Tüm yaş gruplarında parkta geçirilen süre “1-2 saat” olarak söylenebilir, “2-4 saat” arasında yine tüm yaş grupları için ikinci yüksek oranda tercih edilmiş cevap olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5). Genel olarak bakıldığında ise, parkta geçirilen zaman %45 oranında “1 ile 2 saat” arası, %30,3 oranında “2 ile 4 saat” arasındadır.

Tablo 5: Parkta Geçirilen Sürelerin Yaş Dağılımına Göre Gösterimi

Yaş Aralığı	Yanıt yok	1 saatten az	1 ile 2 saat arası	2 ile 4 saat arası	4 saatten fazla	Toplam
18-25	2	15	57	38	9	121
26-30	2	9	43	30	1	85
31-40	3	5	32	33	4	77
41-50	3	16	33	25	6	83
51-60	1	22	55	26	10	114
61-ustu	8	27	41	24	0	100
Total	19	94	261	176	30	580

Kullanıcı Memnuniyetinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde, kullanıcıların en sık kullandıkları yeşil alandan memnun olup olmadıkları ilk olarak sorulmuştur. Bu soruda katılımcılardan en fazla kullandıkları yeşil alanları değerlendirmeleri istenmiştir. Hiç memnun olmama oranı yeşil alanların güvenliği ve temizliği konularında artarken katılımcılar genel olarak yeşil alanlardan ve yürüyüş alanlarından memnun olduklarını ifade etmişlerdir (Tablo 6).

Tablo 6: Kullanıcıların En Sık Kullandıkları Parkın Hangi Özelliklerinden Memnun Oldukları

	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Yanıt yok
Yeşil alanlar	2,1	12,6	11,4	63,3	8,8	1,9
Spor alanları	3,1	12,4	28,1	46,4	5,6	4,1
Çocuk oyun alanları	2,9	12,2	32,6	42,1	6,2	4
Yürüyüş alanları	2,4	9	16,6	59	9,8	3,3
Oturma birimleri	3,8	17,6	17,1	50,9	6,4	4,3
Aydınlatma	4,3	17,8	17,6	49,5	7,1	3,8
Çöp kovaları	7,4	22,2	16,6	45,3	4,7	3,8
Güvenlik	17,6	24,5	19,7	29,7	4,5	4,1
Temizlik	8,6	20,9	19,8	40,7	5,3	4,7

“Sık kullandığınız yeşil alanda sizi rahatsız eden özellikler nelerdir?” sorusuna en fazla “bakımsızlık” (%46,9) yanıtı verilmiştir. “Erişilebilirlik” (%11,7) ve “kalabalık olma” (%17,8) ile ilgili rahatsızlıklar daha sınırlıdır. Diğer yandan bu soruyu 92 kişi (%15,9) yanıtlamamıştır. Yanıt vermeme eğiliminin fikri olmama başka bir ifadeyle yeşil alan kullanıcıları olmama ile ilişkilendirmek mümkündür. Kullanıcıların en sık kullandıkları yeşil alanda yetersiz buldukları ve olmasını istedikleri donatılar Tablo 7’de tercih sıklığına göre sıralanmıştır.

Tablo 7: Sık Kullanılan Parkta Olmasını İstene Donatılar

	Frekans	Yüzde
Tuvalet	414	71,5
Çeşme	318	54,8
Ağaçlandırma	287	49,5
Çöp kovası	285	49,1
Oturma birimi	241	41,6
Gölgelik	210	36,2
Aydınlatma	201	34,7
Oyun elemanı	145	25,0
Emzirme kabini	136	23,4
Basket sahası	126	21,7
Masa tenisi	107	18,4
Fitnes aletleri	102	17,6
Kaykay/paten	79	13,6
Hayvanlar için barınak/mama/gezinti	6	
Piknik masa/mangal	6	
Güvenlik görevlisi/kamerası	4	

Katılımcılardan ayrıca mahallelerindeki ve kent genelindeki yeşil alanları değerlendirmeleri istenmiştir. Genel olarak mahalledeki yeşil alanlardan “memnunum” diyenlerin oranı %59,0, “memnun değilim” diyenlerin oranı %39,7’dir. Çanakkale genelindeki yeşil alanlar için ise “memnun değilim” ve “bir fikrim yok” olarak nitelendirilebilecek “ne memnunum ne memnun değilim” seçeneklerinin daha fazla işaretlendiği görülmektedir. Katılımcıların %52,4’ü “kent parklarından”, %39,8’i “spor alanlarından”, %35,3’ü “çocuk oyun alanlarından” memnun olmadığını ifade etmektedir (Tablo 8). “Çanakkale’deki yeşil alanlardan memnun musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar genel olarak değerlendirildiğinde ortalama değer 2,67 ile 2,71 arasında hesaplanmaktadır. Bu da cevapların 2 ile 3 değeri arasında başka bir ifadeyle “memnun değilim” ile “ne memnunum ne değilim” cevapları arasında ağırlıklandığını göstermektedir.

Tablo 8: Çanakkale Genelindeki Yeşil Alanlardan Memnuniyet

	Hiç memnun değilim (1)	Memnun değilim (2)	Ne memnun ne değilim (3)	Memnunum (4)	Çok memnunum (5)	Yanıt yok
Çocuk oyun alanları	4,8	35,3	38,8	12,9	5,2	2,9
Mahalle parkları	11,7	34	22,9	23,6	5,5	2,2
Kent parkları	2,9	52,4	16,9	10,5	14,1	3,1
Spor alanları	3,8	39,8	36,4	10,7	6,4	2,9

Memnun olmama ile oturlan mahalle arasında bir ilişki olup olmadığı irdelendiğinde, Namık Kemal Mahallesi'nde oturan katılımcılar %80, Cevatpaşa'da oturan katılımcılar %72,9, İsmetpaşa'da oturan katılımcılar %61,2 oranında mahallelerindeki parklardan memnun olmadıklarını ifade etmektedirler. Bunu sırasıyla Fevzipaşa, Kemalpaşa, Barbaros ve Esenler izlemektedir (Tablo 9). Sarıçay kenarında yer alan mahallelerin tümünde memnun olmama oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Ayrıca kentin yeni gelişen bölgelerinden biri olan Eserler Mahallesi'nde yeşil alanlardan memnun olma oranı yüksek çıkmıştır.

Tablo 9: Mahalledeki Parklardan Memnuniyet

Mahalledeki parklardan memnuniyet	Yanıt yok	Evet	Hayır	Toplam	Yüzde	
Mahalleler	Esenler	1	100	25	126	19,8
	Cevatpaşa	0	30	81	111	72,9
	İsmetpaşa	1	30	49	80	61,2
	Namık Kemal	0	2	8	10	80
	Fevzipaşa	1	5	4	10	40
	Barbaros	5	168	60	233	25,7
	Kemalpaşa	0	7	3	10	30
Total	8	342	230	580		

Farklı Kullanımdaki Kentsel Yeşil Alanlardan Memnuniyet Düzeyinin Yaş ve Çocuk Sahibi Olma Gibi Değişkenlerle İlişkisi

Anket sonuçları değerlendirildiğinde çocuk sahibi olma ile memnun olmama arasında güçlü bir ilişki olduğunu görülmektedir. Çocuk sahibi olanlarda “memnun olmama” oranı çocuk sahibi olmayanlara oranla yüksektir. Çocuk sahibi olanlar daha yüksek oranda sırasıyla kent parklarından, mahalle parklarından, spor alanlarından ve çocuk oyun alanlarından memnun olmadıklarını ifade etmektedirler. Diğer yandan çocuk sahibi olmayanlar (bu grupta gençlerin çoğunlukta olduğu tahmin edilebilir) sırasıyla spor alanlarından, kent parklarından, mahalle parklarından ve oyun alanlarından memnun olmadıklarını ifade etmektedirler (Tablo 10).

Tablo 10: Çocuk Sahibi Olan 367 Katılımcının Memnuniyet Oranlarının Detaylı Gösterimi

	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Yanıt yok
Çocuk oyun alanlarından memnuniyet	16	140	121	60	21	9
Kent parklarından memnuniyet	8	194	62	41	51	11
Mahalle parklarından memnuniyet	43	129	75	88	26	6
Spor alanlarından memnuniyet	10	154	129	39	25	10

Anket sonuçlarına göre yaş dağılımları ile memnun olmama durumu arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Çocuk oyun alanları hakkında 61 yaş ve üstü katılımcılar en yüksek oranda “ne memnunum ne değilim” cevabını verirken, ikinci en yüksek cevap 31-40 yaş aralığı (muhtemelen 17 yaşından küçük çocukları olanlar) yüksek oranda “memnun değilim” cevabını vermişlerdir (Tablo 11). Araştırmada kullanıcılara “neden memnun olmadıkları” sorusu yöneltilmemiştir, ancak Başaran-Uysal (2015) tarafından Çanakkale'deki çocuk oyun alanları ile ilgili yapılan araştırmada, kullanıcılar çocuk oyun alanlarında yer alan donatı elemanlarının çeşitliliğinin yetersiz olması, temiz ve bakımlı olmaması ve güvenlik açısından sorunların olması nedenleriyle oyun alanlarından memnun olmadıklarını belirtmişlerdir (Başaran Uysal, 2015).

Kent parklarından her yaş grubu katılımcı tam olarak memnun olmadığını belirtmiş olsa da; 18-25 yaş ve 51-60 yaş aralığının yani gençlerin ve yaşlıların daha yüksek oranda olmakla birlikte tüm yaş gruplarının memnun olmadığı (Tablo 12) görülmektedir. Mahalle parklarından ise en yüksek oranda 18-25 yaş arası olmakla birlikte tüm yaş gruplarının memnun olmadığı görülmektedir (Tablo 13). Spor alanlarından memnun olmama ise 18-25 yaş aralığında daha yüksek olmakla birlikte tüm yaş gruplarında memnun olmama oranı daha yüksektir (Tablo 14).

Tablo 11: Kent Parklarından Memnuniyetin Yaş Profillerine Göre Değerlendirilmesi

	Yanıt yok	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Toplam	
Yaş Dağılımı	18-25	4	8	37	55	12	5	121
	26-30	4	4	26	41	8	2	85
	31-40	0	4	40	18	10	5	77
	41-50	1	1	32	33	14	2	83
	51-60	4	6	39	33	20	12	114
	61-ustu	4	5	31	45	11	4	100
Toplam	17	28	205	225	75	30	580	

Tablo 12: Kent Parklarından Memnuniyetin Yaş Profillerine Göre Değerlendirilmesi

	Yanıt yok	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Toplam	
Yaş Dağılımı	18-25	3	6	61	18	16	17	121
	26-30	3	5	49	15	5	8	85
	31-40	1	2	38	11	9	16	77
	41-50	2	0	46	18	11	6	83
	51-60	6	2	58	19	11	18	114
	61-ustu	3	2	52	17	9	17	100
Toplam	18	17	304	98	61	82	580	

Tablo 13: Mahalle Parklarından Memnuniyetin Yaş Profillerine Göre Değerlendirilmesi

	Yanıt yok	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Toplam	
Yaş Dağılımı	18-25	3	17	38	29	31	3	121
	26-30	3	9	28	25	18	2	85
	31-40	1	8	33	21	9	5	77
	41-50	2	6	33	19	19	4	83
	51-60	3	14	32	19	33	13	114
	61-ustu	1	14	33	20	27	5	100
Toplam	13	68	197	133	137	32	580	

Tablo 14: Spor Alanlarından Memnuniyetin Yaş Profillerine Göre Değerlendirilmesi

	Yanıt yok	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Ne memnun ne değilim	Memnunum	Çok memnunum	Toplam	
Yaş Dağılımı	18-25	3	9	47	40	15	7	121
	26-30	3	2	29	39	7	5	85
	31-40	1	2	34	27	7	6	77
	41-50	2	1	39	27	11	3	83
	51-60	5	5	44	38	11	11	114
	61-ustu	3	3	38	40	11	5	100
Toplam	17	22	231	211	62	37	580	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kentsel yeşil alanların kullanıcı odaklı olarak değerlendirilmesi sonucunda Çanakkale kent merkezinde yeşil alanların kullanım karakteristiklerini ve kullanıcıların bu alanlardan memnuniyetinin ne düzeyde olduğunu saptamayı amaçlamıştır. Ek olarak, kent sakinlerinin yaşam kalitesini arttıran ve refahını teşvik eden daha kullanıcı merkezli ve yaşanabilir kentsel ortamların oluşturulmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu amaca yönelik olarak, detaylı bir anket çalışması yapılmış ve anket sonuçları değerlendirilmiştir.

İlk olarak, Çanakkale kent merkezinde yaşayan katılımcıların yeşil alan kullanımına odaklanılmıştır. Burada hedeflenen katılımcıların kentsel yeşil alanlara yaklaşımlarını ve yeşil alanların kullanım karakteristiğini anlamak olmuştur. Anket sonuçlarına göre; kullanıcıların büyük çoğunluğunun evlerine yakın yürüme mesafesinde park olduğu görülmüştür, ancak her zaman bu parkları kullanmadıkları tespit edilmiştir. Araç sahipliğinin yüksek olmasına karşın, kullanıcılar daha çok yürüyerek parklara gitmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Anket katılımcılarının kent parklarında memnun olmadıkları unsurlar olmasına karşın yine de daha çok kent parkı olarak nitelendirebileceğimiz büyük parkları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kent parklarının farklı yaş grubu kullanıcılara sunduğu çeşitli kullanım alanları olması daha çok tercih edilme nedeni olarak ifade edilebilir. Çanakkale’de bu amaçla anket sonuçlarına göre, en çok tercih edilen parklar Esenler Mahallesi’nde yer alan ve

Çanakkale Boğazı'na bakan bir seyir tepesinde yer alan Özgürlük Parkı ve Cevatpaşa Mahallesi'nde yer alan tarihi bir geçmişi olan yoğun ağaç dokusuyla kendi mikroklimasını oluşturan Halk Bahçesi'dir.

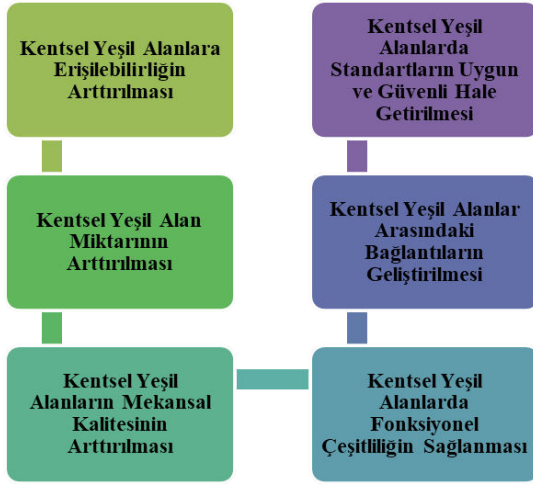
Ankete katılanlar büyük oranda temiz hava almak, dinlenmek, aile ve arkadaşları ile birlikte zaman geçirmek, doğada vakit geçirmek, piknik yapmak, spor yapmak ve eğlenmek için parklara gittiklerini belirtmişlerdir. Öte yandan, ankete katılanların %11,5'i parklara çok gitmediğini ve buna neden olarak zaman olmadığını, düzenlemeleri beğenmediklerini, parka gitme alışkanlığı olmadığını ve ihtiyaç duymadığını ifade etmişlerdir. Parklara aile ve arkadaşlarıyla birlikte gidenler çoğunlukta olduğu için, parkların bir sosyalleşme mekanı olarak kullanıldığı çıkarımını yapmak doğru olacaktır. Parkların genellikle tüm yaş grupları tarafından 1-2 saat kullanıldığı, 2-4 saat arasında kullanımının da ikinci yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu da parkta geçirilen sürenin yeterli olduğu çıkarımıyla birlikte, bireylerin bu tür kent içi doğal alanlarda zaman geçirmekten ve aktivitelerde bulunmaktan hoşlandıkları bilgisini vermektedir.

Çalışmada ikinci olarak, kullanıcı memnuniyetinin değerlendirilmesine yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Bu bölümde katılımcıların hangi nedenlerden dolayı yeşil alanlardan memnun olmadıkları değerlendirilmiştir. Katılımcılar genel olarak yeşil alanlardan memnun olmadıklarını ya da kararsız kaldıklarını ifade ederken, temizlik, bakım ve güvenlik gibi faktörlerin yeşil alanlarda eksik olduğunu bu nedenle memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan katılımcılar, yeşil alanlara erişilebilirlik ve kalabalık olma faktörlerini çok büyük bir sorun olarak değerlendirilmemiştir. Mahallelerindeki yeşil alanlardan memnuniyet sorusu değerlendirildiğinde, Sarıçay kenarında yer alan mahallelerin tümünde memnun olmama oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Ayrıca kentin yeni gelişen bölgelerinden biri olan Eserler Mahallesi'nde yeşil alanlardan memnun olma oranı yüksek çıkmıştır. Sarıçay ve çevresi kentin merkezinde yer alan önemli bir suya erişim noktasıdır. Bu alana rekreasyonel amaçlarla kullanım fonksiyonları getirilmesi ve kentsel yeşil alan sistemine kazandırılması gerekmektedir. Oysa ki alanın şimdiki durumu parçacı küçük parklar ve geniş yer kaplayan geçirimsiz yüzeyler olarak tanımlayabileceğimiz sert zemin otopark alanlarından oluşmaktadır. Bu nedenle Sarıçay ve çevresi yeniden fonksiyon kazandırılmalı ve bu şekilde tüm kentliler için kullanılabilir mekan kalitesi yüksek bir kıyı gezinti bandına (promenad alanı) dönüştürülmelidir.

Üçüncü olarak, kullanıcıların yaş profillerine ve çocuk sahibi olma durumlarına göre kentsel yeşil alanlardan memnuniyet düzeyleri değerlendirilmiştir. Çocuk sahibi olan katılımcıları farklı fonksiyonlar taşıyan yeşil alanlardan memnun olma düzeyi değerlendirildiğinde genel olarak memnun olmama durumu söz konusudur. Yaş profillerinin de ise, memnun olmama durumu, parklarda farklı yaş gruplarının ihtiyaç ve beklentilerine cevap veren kullanımların olmaması ve temiz ve bakımlı olmaması gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Anket sonuçları değerlendirildiğinde yeşil alanların hem niceliksel hem niteliksel olarak tasarım ve planlamasının yapılmasının önemli olduğu görülmüştür. Yeşil alanların mekansal kalitesi, güvenlik standartları, evrensel tasarım kriterlerine göre tasarlanmış olması, kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerine göre kullanım fonksiyonlarının çeşitlenmesi "niteliksel formlar" olarak tanımlanabilir. Kişi başına düşen yeşil alan miktarı, kent nüfusu ve alansal büyüklüğü ile yeşil alan oranı, erişilebilirlik, yeşil alanların alansal büyüklüğü gibi faktörler ise "niceliksel normlar" olarak belirtilebilir.

Kentsel yeşil alan sisteminin geliştirilmesi için altı temel strateji belirlenmiştir (Şekil 2). Bu stratejilerin belirlenmesinde ve Çanakkale kenti için özelleşmesinde anket sonuçları önemli veriler sağlamıştır. Bu stratejiler; kentsel yeşil alanlara erişilebilirliğin artırılması, kentsel yeşil alan miktarının artırılması, mekansal kalitenin artırılması, yeşil alan ve parklarda kullanım fonksiyonlarının çeşitlendirilmesi, kentsel yeşil alanlar arasındaki mekansal bağlantıların sağlanması ve kentsel yeşil alanların güvenli ve standartlara uygun hale getirilmesi olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Kentsel Yeşil Alan Sisteminin Geliştirilmesi için Stratejiler

Strateji 1. Kentsel Yeşil Alanların Erişilebilirliğinin Arttırılması

- ✓ Her konutun yürüme mesafesinde (200-400 m) en az bir çocuk oyun alanına erişebilmesi
- ✓ Yürüme mesafesinde mahalle parkları tasarlanması (400-800 m)
- ✓ Mahalle Parklarına yaya ve bisiklet ile erişimin sağlanması

Strateji 2. Kentsel Yeşil Alanların Miktarının Arttırılması

- ✓ Kişi başına düşen yeşil alan miktarının arttırılması
- ✓ Kişi başına düşen çocuk oyun alanı miktarının arttırılması
- ✓ Kişi başına düşen spor alanı miktarının artırılması
- ✓ Sarıçay'ın geliştirilerek canlandırılması ve potansiyelinin ortaya çıkarılması
- ✓ Barbaros mahallesinde tüm kente hizmet eden bir kent parkının oluşturulması

Strateji 3. Kentsel Yeşil Alanların Mekansal Kalitesinin Arttırılması

- ✓ Kentsel yeşil alanlar tasarlanırken çevre estetiğine uyumlu yaklaşımlar geliştirilmesi
- ✓ Geçirimsiz yüzeyleri sadece gereken alanlarda kullanılması
- ✓ Bitki çeşitliliğinin arttırılması (bölgenin koşullarına uygun)
- ✓ Düzenli bakım-onarım ve temizliğin yapılması

Strateji 4. Yeşil Alanlarda Fonksiyonel Çeşitliliğin Sağlanması

- ✓ Farklı yaş profillerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilecek kentsel yeşil alanların oluşturulması
- ✓ Yeşil alanların farklı aktiviteler içerecek şekilde tasarlanması
- ✓ Oyun elemanlarının çeşitlendirilmesi
- ✓ Mahalle parklarında spor alanlarının geliştirilmesi

Strateji 5. Yeşil Alanlar Arasındaki Bağlantıların Geliştirilmesi

- ✓ Yeşil alanlar arasında bir bağlantı ağının oluşturulması
- ✓ Yeşil alanların parçacı konumlandırılması yaklaşımından kaçınılması

Strateji 6. Yeşil Alan Standartlarının Uygun ve Güvenli Hale Getirilmesi

- ✓ Kentsel yeşil alanların standartlara uygun olarak planlanması
- ✓ Yeterli büyüklükte ve güvenli oyun alanları tasarlanması
- ✓ Malzeme seçiminde kriterlere dikkat edilmesi
- ✓ Evrensel tasarım kriterlerine uygun yaklaşımlar geliştirilmesi

Sonuç olarak, yeşil alanların mekânsal kalitesi, erişilebilirlikleri, miktarları, fonksiyonları gibi faktörler kullanıcıların yeşil alan memnuniyetini belirleyen önemli unsurlardır. Kullanıcı memnuniyetine yönelik olarak kentsel yeşil alanların geliştirilmesi etkili planlama yaklaşımları için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Kullanıcı memnuniyetini ölçmek için kullanılan anketlerin yanında, davranışsal haritalama gibi gözlemsel yöntemler, bireylerin mekanı kullanımları açısından bir takım fikirler öne sürülmesine yardımcı olabilmektedir. Öte yandan, teknolojik gelişmelerle birlikte, kullanıcıların tercih ve davranışlarını gerçek zamanlı olarak izleyebilmek ve coğrafi verilere uygulayabilmek için akıllı telefonlarla entegre edilebilecek sistemler kurularak daha çok kent sakinine ulaşmamıza ve fikir almamıza olanak sağlayabilecek araçlar geliştirilebilir. Kentsel yeşil alanların kullanıcılar tarafından aktif kullanımının sağlanmasının, kent sakinlerinin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılmasının, kentsel alanlarda yaşam kalitesini artırmada oynadığı önemli rolün altını çizmekte fayda olacaktır. Kentleşme toplumlarımızı şekillendirmeye devam ederken, politika yapımcıların, peyzaj mimarlarının ve şehir plancılarının yeşil alanların geliştirilmesi önem veren politika ve stratejiler ile eylem planları geliştirmesi oldukça önemlidir. Bu stratejiler geliştirilirken, katılımcı, çok aktörlü, uzlaşmacı ve bütüncül çalışmalar yapılması gerekmektedir. Yeşil alanlarda hem niteliksel hem niceliksel normları geliştirmeyi teşvik eden akılcı politikaların uygulanması, yalnızca kullanıcı memnuniyetini artırmakla kalmayıp aynı zamanda çevresel kaygıları da ele alan sürdürülebilir ve yaşanabilir peyzaj alanları oluşturabilir. Yeşil alanların akılcı tasarım ve planlama stratejileriyle şekillendirilmesi bugün ve gelecek nesiller için daha sağlıklı, daha mutlu ve daha dirençli şehirler için bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Akkemik, Ü., Alp, M. A., Sevgi, O. & Ekşi, O. (2021). Kentsel Yeşil Alan Hesaplamasında Kullanılan Terimler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme ve Öneriler. *Eurasscience Journals- Avrasya Terim Dergisi*, 3(1), 51-58.
- Alkay E. & Ocakçı, M. (2003). Kentsel Yeşil Alanların Ekonomik Değerlerinin Ölçülmesinde Kullanılabilecek Yöntemlerin İrdelenmesi, *İTÜ Dergisi A: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 2(1), 60-68.
- Aronson, M. F. vd. (2017). Biodiversity in the City: Key Challenges for Urban Green Space Management. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 15(4), 189-196.
- Ayaşlıgil, T. (1997). Kent Gelişim Sürecinde Açık ve Yeşil Mekan Gereksiniminin Çanakkale Örneğinde İncelenmesi. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Başaran Uysal, A. (2015). Çocuk Oyun Alanlarının Geliştirilmesinde Bir Yerel Katılım Deneyimi. *Megaron*, 10(3), 423-439.
- Cernicova Buca, M.; Gherheş, V. & Obrad, C. (2023). "Residents' Satisfaction with Green areasand Daily Life in Small Urban Settings: Romanian Perspectives", *Land*, 12(3): 689.
- Chen, R. & You, X. (2020). Reduction of Urban Heat Island and Associated Greenhouse Gas Emissions. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 25, 689-711.
- Çanakkale Belediyesi (2017). Çanakkale Belediyesi Arşivi
- Erlwein, S., Zölch, T. & Pauleit, S. (2021). Regulating the Microclimate with Urban Green in Densifying Cities: Joint Assessment on Two Scales. *Building and Environment*, 205.
- Ersoy, M. (2015). Kentsel Planlamada Standartlar, Ninova Yayınları, ISBN: 978-605-88444-45
- Hong, S. K.; Lee, S. W.; Jo, H.K. & Yoo, M. (2019). Impact of Frequency of Visits and Time Spent in Urban Green Space on Subjective Well-Being", *Sustainability*, 11(5), 4189.
- Ilgar, R., (2022). Çanakkale Şehrinde Yaşayanların Şehrin Yeşil Alanlarına Yönelik Algı ve Farkındalıkları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(82), 459-479.
- Jabbar, M., Yusoof, M. M. & Shafie, A. (2022). Assessing the Role of Urban Green areasfor Human Well-being: A Systematic Review. *GeoJournal*, 87, 4405-4423.
- Jurkovič, N. B. (2014). Perception, Experience and the Use of Public Urban Spaces by Residents of Urban Neighbourhoods, *Urbani izziv*, 25(1), 107-125.
- Kart, N. (2008). İstanbul Tarihi Yarımada Yeşil Alanlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişiminin İrdelenmesi, Doktora Tezi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kondo, M. C., Fluehr, J. M., McKeon, T. & Branas, C. C. (2018). Urban Green Space and Its Impact on Human Health. *International Journal of Environmental Research Public Health*, 15(3), 445.

- Larcher, F. vd. (2021). Perceptions of Urban Green Areas during the Social Distancing Period for COVID-19 Containment in Italy. *Horticultrae* , 7(3), 55.
- Lee, A. & Maheswaran, R. (2010). The Health Benefits of Urban Green Spaces: A Review of the Evidence. *Journal of Public Health*, 33(2), 212-222.
- Liu, R. & Xiao, J. (2021). Factors Affecting Users' Satisfaction with Urban Parks through Online Comments Data: Evidence from Shenzhen, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 253.
- Liu, W., Chen, W. & Peng, C. (2014). Assessing the Effectiveness of Green Infrastructures on Urban Flooding Reduction: A Community Scale Study. *Ecological Modelling*, 219, 6-14.
- Liu, W. vd. (2022). Green Space Cooling Effect and Contribution to Mitigate Heat Island Effect of Surrounding Communities in Beijing Metropolitan Area. *Frontiers Public Health*, 10.
- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği (2014). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19788&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2023)
- Özdede, S., Hazar Kalonya, D. & Aygün, A. (2021). Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek. *İdealKent*, 12, 362-388.
- Rouhi, M.; Monfared, M. R. & Forsat, M. (2017). Measuring Public Satisfaction on Urban Parks (A Case Study: Sari City), *Journal of History Culture and Art Research*, 5(4), 457.
- Threlfall, C. G. vd. (2017). Increasing Biodiversity in Urban Green areasthrough Simple Vegetation Interventions. *Journal of Applied Ecology*, 54(6), 1874-1883.
- Ward Thompson, C., Aspinall, P., Roe, J. & Robertson, L. (2016). Mitigating Stress and Supporting Health in Deprived Urban Communities: The Importance of Green Space and the Social Environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13, 440.
- Wolch, J. R., Byrne, J. & Newell, J. P. (2014). Urban Green Space, Public Health, and Environmental Justice: The Challenge of Making Cities 'Just Green Enough'. *Landscape and Urban Planning*, 125, 234-244.
- Yılmaz, S. & Mumcu, S. (2016). Urban Green Areas and Design Principles. *Environmental Sustainability and Landscape Management*. Sofia: St.Kliment Ohridski University Press Sofia, 100-119.
- Yılmaz, B.G. (2016). İstanbul/Sancaktepe İlçesi Kentsel Açık Yeşil Alan Sistemlerinin İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Etik Liderliğin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi

The Effect of Ethical Leadership on Organisational Cynicism

ÖZET

Bu araştırmanın amacı etik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Nicel araştırma tekniğinin kullanıldığı çalışmada Irak'ta eğitim kuruluşlarında görev yapan eğitim çalışanları üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Toplamda 421 çalışanın katılım gösterdiği çalışmada 397 anketin analiz kapsamına alınmasına karar verilmiştir. Toplanan anketlerden elde edilen veriler SPSS 22.00 ve AMOS 24.00 paket programlarıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ilişkin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış, tanımlayıcı istatistikler sunulmuş, korelasyon analizi uygulanmış ve etkinin belirlenmesi için Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kurulmuştur. Geçerlik analizi sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında Etik Liderlik Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeğinin geçerli ölçekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında etik liderlik ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r=0,752$; $p<0,001$) ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Kurulan yapısal eşitlik modelinden elde edilen sonuçlara bakıldığında etik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı ($\beta=0,795$; $p<0,001$) bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Etik liderliğin ile örgütsel sinizmin alt boyutları üzerinde benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar, Irak'taki eğitim çalışanlarının algısına göre etik liderlik algısının örgütsel sinizmi artırdığı söylenebilir. Bu durumun siyasi otorite, yaşam kültürü ve örgüt kültüründen kaynaklandığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Örgütsel Sinizm, Irak

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the effect of ethical leadership on organizational cynicism. In the study, in which a quantitative research technique was used, a questionnaire survey was conducted on educational employees working in educational institutions in Iraq. A total of 421 employees participated in the study and 397 questionnaires were decided to be included in the analysis. The data obtained from the collected questionnaires were analyzed with SPSS 22.00 and AMOS 24.00 package programs. Validity and reliability analyses were performed for the scales used in the study, descriptive statistics were presented, correlation analysis was applied and Structural Equation Modelling (SEM) was established to determine the effect. The results of the validity analysis showed that the Ethical Leadership Scale and the Organisational Cynicism Scale are valid scales. The results of the correlation analysis showed that there was a positive and significant ($r=0,752$; $p<0,001$) relationship between ethical leadership and organizational cynicism. The results obtained from the structural equation model showed that ethical leadership has a positive and significant ($\beta=0,795$; $p<0,001$) effect on organizational cynicism. It was seen that similar results were obtained on the sub-dimensions of ethical leadership and organizational cynicism. These results obtained can be said that the perception of ethical leadership increases organizational cynicism according to the perception of education employees in Iraq. It can be stated that this situation is caused by political authority, life culture, and organizational culture.

Keywords: Ethical Leadership, Organisational Cynicism, Iraq

GİRİŞ

Etik, yaklaşık 2500 senelik geçmişe sahip olan bir çeşit felsefe disiplindir. Batı dünyası perspektifinden bakıldığında etiğin geçmişi Plato (427-347 M.Ö.) ve Aristoteles (387-322 M.Ö.)'e varmaktadır. Etik Aristoteles tarafından fizik, matematik metafiziği, mantık gibi etiği kuramsal felsefeden ayırmış, başlı başına bir felsefe disiplini şeklinde değerlendirmiştir. Etiği bu şekilde ele alan ilk filozof Aristoteles'tir. (Pieper, 1999). Etik kelimesi "ethos" kavramından gelmektedir. "Ethos" kelime anlamı olarak gelenek, görenek, alışkanlık, töre, karakter anlamlarını karşılamaktadır (Pieper 1999). Türk Dil Kurumu "etik" sözcüğünü ilk anlamıyla Ahlak felsefesi şeklinde tanımlamıştır. Yine TDK tarafından bu sözcüğün ikinci anlamı olarak: etik, görev sorumluluk ve erdem şeklindeki olguları ele alan, doğruluk ya da yanlışlıkla iyi ya da kötüyle ilişkiliyi ahlaki değerleri inceleyen, ahlaki davranışın var oluşunu değerlendiren ve daha kaliteli bir hayatın bu şekilde olması gerektiğini anlatma ve açıklama uğraşı içerisinde olan felsefe dalı şeklinde açıklanmıştır.

Fatih Ferhat Çetinkaya¹

Alia Nehme Khudair Al-Saeedi²

How to Cite This Article

Çetinkaya, F. F. & Al-Saeedi, A. N. K. (2023). "Etik Liderliğin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8449-8458. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72112>

Arrival: 27 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2263-0479

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, SBE İşletme Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye. ORCID: 0009-0004-3724-1139

Liderlik, örgüt hedeflerinin meydana getirilmesi için, örgüt çalışanlarının ihtiyaçlarını, kişiler, gruplar ve çevre içerisinde kurulan ilişkileri düzene sokan, kişiler ve birimler arasında gerçekleşen eşgüdümü, iletişimi ve etkileşimi gerçekleştiren bir prosestir. Bir örgütün en temel amaçlarından olan etik ve ahlaki sorumluluklar, çalışanların nasıl davranması gerektiğine ilişkin onlara yol gösterici bir nitelik taşımaktadır (Çetinkaya ve Altıntaş, 2021: 782). Liderlik sergileyebilmek için akıl, eğitim ve tecrübe oldukça önemlidir. Lider olan kişiler yalnızca yeni grupların meydana gelmesinde değil, bunun yanı sıra üyelerinin zıt mesleki bağlılıkları dolayısıyla zarar görebilecek ve hatta dağılabilecek haldeki grupları bir araya getirip, birlikte tutmak amacıyla da görev alırlar (Genç, 1998).

Bu araştırma etik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini Irak'taki eğitim çalışanlarının algılarına göre ölçmeyi amaçlamaktadır.

ETİK LİDERLİK

Liderlik davranışı, personellerin ortak şekilde paylaşmış oldukları vizyona katkıda bulunmalarına imkân sağlayan bir idare yaklaşımıdır (Aytaç, 2003: 61). Etik özellikte bir lider; adaletli bir karaktere sahip olup, bunun yanı sıra dürüst ve hakkı olana hakkını verebilecek bir bireydir (Brown, 2007: 141). Etik olan liderler yalnızca adaletli olmakla kalmaz, bunun yanında dürüst ve güven veren kişilerdir (Uğurlu, 2009: 52). Etik şekilde gerçekleştirilen liderlik, lider olan kişilerin örgütsel hedeflere varırken yürürlükte olan siyasi öğelere, yasalara ve yönetmeliklere olduğu kadar mesleki etik prensiplerine uygun olacak tavır ve tutumda bulunması olarak tanımlanabilir (Sancak, 2014: 16). Aynı zamanda etik liderlik; lider olan kişinin etkinliğinin bilincinde olmasıyla gerçekleştiği gibi, onu izleyenlerin motivasyon düzeyi, iş tatmin seviyesi ve örgüt ile özdeşleşme durumlarıyla da oldukça yakından alakalıdır (Brown vd., 2005: 117). Lider şeklinde tanımlanan kişi; kurumun hedeflerine ulaşması için bireyler üzerinde etki bırakabilen, insanlara yön veren, örgüt içerisinde eşgüdüm gerçekleştirebilen kişidir. "Etik liderlik" iş yaşamında meydana gelen etik problemlere karşın bir çeşit tepki biçiminde çok sık adından söz ettirir olmuştur. Ancak etik liderlik olgusunu tam olarak açıklayabilen bir açıklama yapılamamıştır. Freeman ve Stewart (2007) tarafından ifade edilene göre pek çok idareci etik liderlik olgusunu liderlerin iyi bir kişiliğinin olması durumu olarak ifade etmektedir.

Etik, bireylerin şahsi seçimleri, geleneklere uygun olacak ahlaki tutumları ve dünya görüşleriyle oldukça yakın ilişkili bir olgudur (Conaway ve Fernandez, 2000). Etik kavramı, toplum ilişkilerinin temelini meydana getiren ilkeler, normlar, kurallar ve değerlerin iyi ya da kötü şekilde veya doğru ya da yanlış şeklinde değerlendiren felsefenin adıdır (Pehlivan, 2001). Aydın (2006) tarafından etik kavramı, davranışlar, yargılar ve durumlarla uğraşan felsefenin bir bölümü ve alt dalıdır. Brown tarafından ifade edilene göre etik olan liderler onları takip edenlerin etik olan ve etik olmayan tavırlarını proaktif biçimde etkilemek için uğraşırlar. Etik olgusunu, takipçi kişileri etik ilkelerden sorumlu tutabilmek için; açık etik standartlarına uygun iletişim gerçekleştirerek, etik tutumu kasıtlı rol modellemelerde bulunarak, ödüllerin yanı sıra disiplini de kullanarak belirginleştirirler (Brown, 2007)

Etik liderlik olgusunun en temelinde, tüm insanlara karşı saygılı davranma, başka kültür ve dünya görüşüne sahip olan kişiler karşısında anlayışlı davranabilme ve kaynak dağılımı konusunda faaliyet ve eşitlik gibi öğeler bulunmaktadır (Yılmaz, 2006). Etik liderlik tutumları, etik kodlar rehberliğinde meydana gelir. Bir işletmede etik iklimin, kültür ve kodların oluşmasının temel unsuru, etik dışı olayların tamamen ortadan kalkmasına bağlıdır (Altıntaş vd., 2022: 868). Burada ifade edilen etik kodlar; adaletli olmak, dürüstlük, saygı ilkelerini kendileştirmiş idealist bir fikir yapısını kapsar. Organizasyonun fikir yapısı ve değerlere atfettiği önemin altını çizirken, bunun yanı sıra bu prensip ve ilkelerin somut hale getirilmiş halidir (Berkman ve Arslan, 2009: 99).

Etik liderin örgütte kendisine karşı olan güveni sağlamasının ve sürdürülebilir kılmasının en mühim yolları, verdiği kararların tutarlı olması, doğruluğa önem vermesi ve eşit olmasıdır. Bu bağlamda gerçekleştirdiği faaliyetler, onu takip edenler üzerinde etkili olabilecektir. Aldığı kararların etik olarak doğru olduğu düşünülen bu lider; doğruluk, güvenilirlik ve sadakat şeklinde listelenebilecek sosyal değerlerin gelişim göstermesinde önemli katkıda bulunarak kurum personellerinin örgüte karşı bağlılık düzeylerini arttıracak ve ait olma duygularının gelişmesini sağlayacaktır. Covey tarafından ele alınan eserinde, etik liderliğe ait etkileme kuvvetini açıklamak için Gandhi örneğini göstermektedir. Gandhi'nin herhangi bir resmi veya siyasi konumunun mevcut olmamasına karşın cesaretli davranarak ahlaki ikna teknikleri ile İngiltere'ye karşı kazandığı başarılar çoğu insan tarafından bilinir. Etik liderlerde mevcut olması gerekli olan ve bu tür liderlerde belirgin olması gereken birtakım özellikler Tablo 1'de sıralanmaktadır.

Tablo 1: Etik Liderliğin Özellikleri

Temel Liderlik Özelliği	Liderin Etik Rolü
Değer ve etik bilinci oluşturmak.	Ortak değerleri düzenli biçimde dile getirmek ve bunların herkesçe benimsenmesini sağlamak
Sorumluluk paylaşmak	İş sürecinde kendisini ve sorumluluk paylaştığı kişileri etik değerlere uygun davranma konusunda izlemek
Örnek olmak	Özü ve sözü ile bir ve örnek olmak
Kararlarında değerleri göz önünde tutmak	Yaptıkları her işlemde etik değerleri göz önünde tutmak
Değer ve etik konularında eğitim vermek	Çalışma arkadaşlarında gerekli güven ve becerilerin kazanılması için onlara yardımcı olmak
Etik değerlere sahip insanlara fırsat tanımak	Uygulamalarında etik algı düzeyi yüksek kişilere öncelik vermek

Kaynak: (Yaman, 2010).

ÖRGÜTSEL SINİZM

Sinizm kavramı M.Ö. 500'de Antik Yunan da sinik sözcüğünden türemiş bir düşünce tarzı ve yaşam biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Kalağan ve Güzeller, 2010: 83). Andersson ve arkadaşları (1997: 449-469) sinik olan kişileri bireysel çıkarlarını geriye kalan her şeyden daha değerli gören ve başka kişileri de çıkarıcı olarak değerlendiren bireyler olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda Andersson, sinik kişi ile ilgili durumu açıklama çabası içinde olan çalışanın düşünce biçimini de sinizm şeklinde isimlendirmiştir. Kanter ve Mirvis (1989) tarafından ifade edilene göre, sinik kişiler hayal kırıklığı yaşamış ve dünya görüşü oldukça dar olan bireylerdir ve aynı zamanda toplum içerisinde iletişim içerisine girdikleri kişilerin yalnızca şahsi çıkarları için hizmet eden, benmerkezci şahıslar olduğunu iddia ederler. Örgütsel sinizm olgusuysa, örgüt açısından kritik neticeleri olan hallere yol açan ve örgütün güvenilirliğini zedeleyen bir olgudur (Abraham, 2000: 269).

Örgütsel sinizm, personelin iş gördükleri örgüt karşısında geliştirdiği negatif fikirler ve tavırlar şeklinde açıklanabilir. Bu davranışlar davranışsal, duygusal ve bilişsel olacak şekilde üç boyut şeklinde değerlendirilmektedir (Dean vd., 1998: 345). Örgütsel sinizme ait duygusallık boyutu, saygılı olmayan tavırlar sergileme, utanma, kaygı, sıkıntı gibi duygu durumlarını tanımlamaktadır (Abraham, 2000: 269). Örgütsel sinizme dair bilişsel boyuta baktığımızdaysa sinirlenme, kendi haricindeki örgüt üyelerini hor görme ve bunun yanı sıra kınama şeklinde olumsuz duygularla ortaya çıkan, örgüt içerisinde dürüstlük olmadığı yönünde hissedilen güçlü inanç halidir (Dean vd., 1998: 345-346). Bu kavramı davranışsal boyutuna baktığımızda ise, sinik tavırlar sergileyen bireylerin örgütün hedefleri ile dalga geçmesi, örgüt kapsamındaki görevleri kendi çapında ciddiye almayarak, yeniden tanımlaması, benzeri tavırlar ve tutumlarla ortaya çıkmaktadır (Brandes, 1997: 34-35).

Örgütsel sinizm olgusu birbirinden farklı sınıflara sahiptir. Bunlar çalışan, örgütsel değişim, kişilik, toplumsal ve meslek sinizmi şeklinde ifade edilebilir (Özgener vd., 2008: 58). Kişilik sinizmi, kendi haricinde kalan tüm örgüt üyelerini küçük görerek aşağılayıcı bir tavır takınmakta ve onlara karşı oldukça saygısız tutumlar sergilemek biçiminde tanımlanır. Toplumsal sinizm, işletmeler, toplum ve geriye kalan etkenlerle ilişkili ortaya çıkan hayal kırıklığı mevcut olmasına karşın bireylerin diğer kişiler ile ilişkili gözlemlerini değerlendirir. Çalışan sinizmi, örgüt içerisindeki başka bir bireye, alt gruba, düşünce biçimine, göreneklere ya da örgütteki herkese karşı aşağılama, güven hissetmeme, umutsuzluk içerisine girme ve hayal kırıklığının yaşandığı, genel olduğu kadar kişisel bir davranıştır (Andersson, 1996: 1397-1398).

Mesleki sinizm kavramı tanımlanırken uyuşuk davranma, umursamaz olma, dikkatsizlik ve vurdumduymazlık olguları kullanılır. Değişmesi gereken bireylerin tembel davrandıkları, değişim içerisine girebilmek için gereken yetilere sahip olmadıklarına dair oluşturulmuş bir inanç ve değişim uğraşlarının başarısı konusunda negatif düşünceler barındırma durumu örgütsel değişim sinizmi olarak isimlendirilir. Lider olan kimselerin adaletli olmaması, psikolojik sözleşmeleri ihlal etmeleri, örgüt siyaseti, örgüt içi adaletsizlik durumları, personellerin nitelikleri, çalışma saatlerinin uzun olması, örgütsel sinizm etmenleri arasında gösterilebilir. Bütün örgütler içerisinde verimlilik ve etkinliğin temel engellerinden bir tanesi sinizmdir (Abraham, 2000: 274)

Sinizm olgusunun genel olarak örgütlerde yarattığı negatif etkiler, çalışanların örgüte karşı bağlılık durumunun zarar görmesi, iş tatmini düzeyinin azalması, dolandırıcılık ve hırsızlık vakalarında yükseliş, çalışan devir oranının yükselmesi, örgütün başarılı olmasına engel olacak şekilde gerçekleştirilen sabotaj eylemleri, personelin işten çıkma taleplerinde artış, çalışanların hali hazırda yürürlükte olan kurallara aykırı davranma durumlarında yükseliş, aykırılık ve itaat etmeme, örgüt kapsamında çalışanlarda şüphe artışı, örgüte karşı güven duygusunda azalış, çalışan performansının düşmesi, işe gitmeme oranlarında yükseliş, motivasyonun düşmesi ve örgüt içerisinde lidere karşı var olan güven hissinin azalması şeklinde sıralanabilir. Ayrıca yönetim tarzları, personel ile yönetici arasındaki psikolojik sözleşme, demokratik olmayan örgüt anlayışı da örgütsel sinizme yol açan bir durumlar olarak gösterilebilir (Kalacan, 2009: 81; Altıntaş, 2022; Maruf ve Altıntaş, 2021).

ETİK LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL SINIZM İLİŞKİSİ

Ortaya konan çok sayıda bilimsel çalışmada idarecilerin etik liderlik nitelikleriyle astlara ait örgütsel adalet algıları arasında bir ilişki varlığına rastlanmıştır (Zhu vd., 2004; Turhan, 2007: 215). Bu kapsamda Zhu ve arkadaşları (2004) tarafından ortaya konan çalışmada adaletli, iyi, doğru ve ahlaklı tavır ve tutumlar ortaya koyan bir liderin etik tutumlar sergilediği düşünülmekte ve liderin yarattığı örnek çevrenin, personellerin birbirleri ile kurmuş olduklarını ilişkilerini iyi yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bedian (2007: 11) tarafından örgütsel sinizm olgusu örgüt kapsamında iş görenlere karşın adalet, doğruluk ve dürüstlüğün bulunmadığı ve bu öğelerin sıklıkla örgüt menfaatleri için yok sayıldığı bir durum şeklinde ifade edilmiştir. Genellikle bu tarz bir iş ortamında örgüt personelleri adaletli biçimde herhangi bir ödül almamaktadırlar (Anderson ve Bateman, 1997: 451).

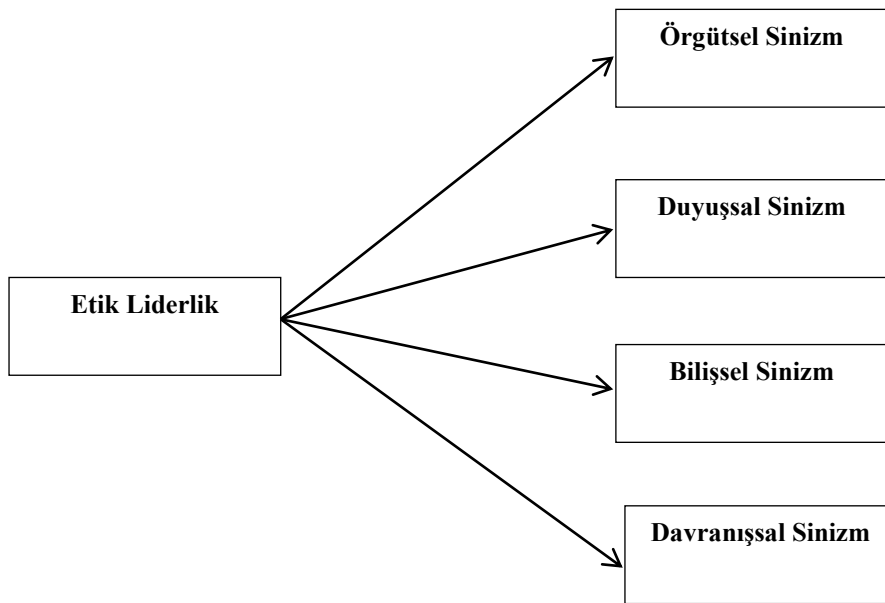
Gerçekleştirilen pek çok çalışmada idarecilerin etik liderlik tutumları ile personellerin sinik davranışlarının ilişkili olduğu gösterilmiştir (Akan vd., 2014; Özler vd., 2010; Dean vd., 1988). Erzurum merkezinde yer alan ilçelerdeki öğretmenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, sınıf öğretmenlerinin algılarına bağlı şekilde etik liderlik olgusu ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda etik liderliğin bütün alt boyutlarıyla örgütsel sinizm kavramı arasında ters bir ilişkinin var olduğu gözler önüne serilmiştir. Nitekim etik liderlik algısında artış olan öğretmenlerin sinik tavırlarında düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir (Akan vd., 2014).

Özler ve arkadaşları (2010) bireylerin sinik tavra sahip olmasının temel gerekçelerinden bir tanesinin, etik ilkeler taşıyan güven hissinin eksik olması olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki, güvensizlik, kimseler arasında önyargı ve şüphe hissinin fazla olması neticesinde bireyin şahsi çevresine negatif hisler geliştirerek kendi içine kapanık hale gelmesine yol açmaktadır. Bu kapsamda sinik tavırlara sahip olan personellerin, örgüte karşın veya örgüt temsilcilerine karşın bir güven probleminin mevcut olduğu düşünüldüğünde, etik liderlik tavırları gösteren idarelerde örgütsel sinizmin diğer ortamlara kıyasla daha az olması beklenmeyen bir durum değildir. Sinikler açısından diğer insanlar samimi değil tersine aldatmaya meyillidirler. Oysaki bireylere karşın inançlı, güven sağlayabilen ve tutarlı tavırlar içerisinde olan etik liderlerin sinik his ve inançları azalttığı ve değiştirdiğini söylemek mümkündür (Dean vd., 1988).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Modeli

Bu araştırma etik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Irak'ta eğitim çalışanları üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın modeli Şekil 1'de verilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1'de gösterilen araştırma modeline göre sınamak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Etik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H2: Etik liderliğin duyuşsal sinizm üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H3: Etik liderliğin bilişsel sinizm üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H4: Etik liderliğin davranışsal sinizm üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmada araştırmanın evrenini Irak'ta görev yapan eğitim çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın genellebilirliğinin sağlanabilmesi için bir eğitim kuruluşu yerine ülkedeki bütün eğitim çalışanları dâhil edilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmada Google Drive üzerinden anket formu ulaşılabilen bütün eğitim çalışanlarına dağıtılmış ve 421 anket elde edilmiştir. Elde edilen bu sayının örneklem büyüklüğü için yeterli olduğu Coşkun ve arkadaşlarına (2019) göre kabul edilebilir bir sayıdır. 421 adet anket analize alındığında ise analiz için yeterli olmayan 24 adet anket analiz dışında bırakılarak toplamda 397 anket analiz kapsamında alınmıştır. 384 sayısının üzerinde olduğu için analizlere devam edilmiştir. Tablo 2'de ise araştırmaya katılım gösterenler ilişkin demografik bilgiler sunulmuştur.

Tablo 2: Sosyo-Demografik Bilgiler

Değişken		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	234	58,9
	Erkek	163	41,1
Medeni Durum	Evli	314	79,1
	Bekâr	83	20,9
Yaş	18-24 Yaş Arası	48	12,1
	25-29 Yaş Arası	54	13,6
	30-34 Yaş Arası	48	12,1
	35-39 Yaş Arası	94	23,7
	40 Yaş ve Üzeri	153	38,5
Öğrenim Durumu	İlköğretim	27	6,8
	Lise	65	16,4
	Ön Lisans	47	11,8
	Lisans	137	34,5
	Yüksek Lisans	71	17,9
	Doktora	50	12,6
Meslekte Çalışma Süresi	1-5 Yıl Arası	81	20,4
	6-10 Yıl Arası	136	34,3
	11-15 Yıl Arası	61	15,4
	16-20 Yıl Arası	31	7,8
	21 Yıl ve Üzeri	88	22,2
Kurumda Yöneticilik Görevi	Evet	77	19,4
	Hayır	320	80,6

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

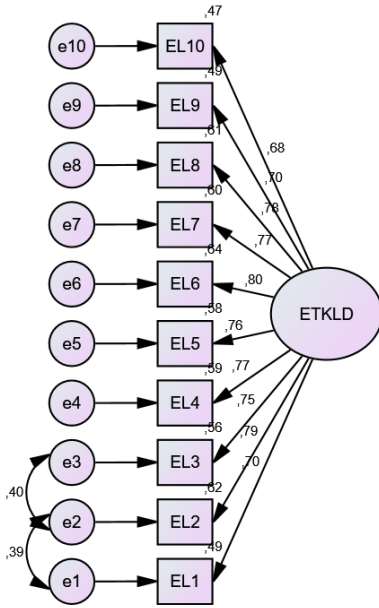
Tablo 2'de araştırmaya katılanlara ilişkin sosyo-demografik bilgiler yer almaktadır. Tablo 2'ye göre katılımcıların çoğunluğunun (%60) erkek olduğu, katılımcıların çoğunluğunun (%35) lisans eğitim düzeyine sahip olduğu ve yine büyük bir çoğunluğunun (%81) kurumlarında yöneticilik görevinin olmadığı görülmüştür. Diğer sosyo-demografik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyo-demografik bilgiler formu, Etik Liderliğin Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeği kullanılmıştır. Etik Liderlik Ölçeği Tuna ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilmiş olup tek boyuttan ve 10 sorudan oluşan bir ölçektir. Örgütsel Sinizm Ölçeği ise Brandes ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş ve Erdost ve arkadaşları (2007) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyuttan ve 13 sorudan oluşmaktadır. Çalışmada 5'li likert ölçek tipi kullanılmış olup, ölçekler 1-Kesinlikle Katılmıyorum / 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puan değerleri almaktadır.

Ölçeklerin Geçerlik Analizi

Araştırmada kullanılmış olan ölçme araçlarının geçerliklerini test etmek için AMOS 24.00 paket programı aracılığıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu doğrultuda sırasıyla Etik Liderlik Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Meydan ve Şeşen'e (2015) doğrulayıcı faktör analizinin daha önce keşfedilmiş olan ölçme araçlarına uygulandığı ve araştırmanın yapıldığı örnekleme aynı sonuçları verip vermediğini test etmek amacıyla yapılmaktadır.

Şekil 2: Etik Liderlik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

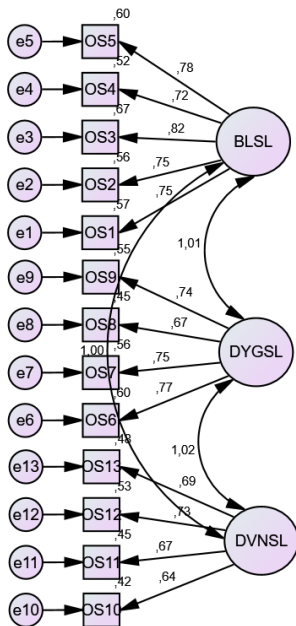
Şekil 2’de Etik Liderlik Ölçeğine AMOS programında uygulanan doğrulayıcı faktör analizi verilmiş olup, analiz sonucunda elde edilen uyum değerleri Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3: Etik Liderlik Ölçeğine İlişkin Geçerlik Değerleri

Değişken	$\chi^2/sd < 5$	GFI > 0.90	AGFI > 0.90	CFI > 0.90	TLI > 0.90	RMSEA < 0.08	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Etik Liderlik	2,186	0,915	0,958	0,959	0,944	0,08	10	0,93

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Tablo 3’te Etik Liderlik Ölçeğine ait uyum iyiliği değerleri verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Etik Liderlik Ölçeği için elde edilen değerlerin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerler olduğu görülmüştür (Meydan ve Şeşen, 2015; İlhan ve Çetin, 2014). Bunun yanı sıra ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi uygulanmış ve Cronbach Alfa değeri 0,93 olarak elde edilmiştir. Büyüköztürk ve arkadaşları (2014) güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha üzerinde bir değerde olması ölçme aracının güvenilir olarak kabul edilmesi için yeterli olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 3: Örgütsel Sinizm Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 3’te Örgütsel Sinizm Ölçeğine AMOS programında uygulanan doğrulayıcı faktör analizi verilmiş olup, analiz sonucunda elde edilen uyum değerleri Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4: Örgütsel Sinizm Ölçeğine İlişkin Geçerlik Değerleri

Değişken	$\chi^2/sd <5$	GFI >0.90	AGFI >0.90	CFI >0.90	TLI >0.90	RMSEA <0.08	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Örgütsel Sinizm	1,916	0,901	0,902	0,950	0,938	0,078	13	0,94

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Tablo 4’te görüldüğü üzere yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda Örgütsel Sinizm Ölçeği için elde edilen değerlerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu görülmüştür.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen veriler üzerinde uygulanan tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modellemesine yer verilmiştir. Tablo 5’te araştırma verilerinden elde edilen betimleyici istatistik sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 5: Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Min.	Max.	Ortalama	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
Etik Liderlik	397	2,60	5,00	3,86	0,51	0,329	0,040
Örgütsel Sinizm	397	2,15	5,00	3,85	0,48	0,284	1,182
Bilişsel Sinizm	397	2,00	5,00	3,86	0,51	0,242	1,144
Duyuşsal Sinizm	397	2,00	5,00	3,87	0,52	0,076	0,752
Davranışsal Sinizm	397	2,50	5,00	3,83	0,49	0,394	0,519

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Tablo 5’te araştırmadan elden verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almakta olup çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,96 ve -1,96 arasında yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Literatürde -1,96 ve +1,96 sınırlarının dışında da belirli sınırlamalar bulunmakta olup bu çalışmada -1,96 ve +1,96 sınırı esas alınmıştır. Tablo 5’te araştırma verilerinden elde edilen diğer tanımlayıcı istatistikler yer almakta olup Tablo 6’da araştırma değişkenleri arasında uygulanan korelasyon analizi sunulmaktadır.

Tablo 6: Etik Liderlik ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Analizi

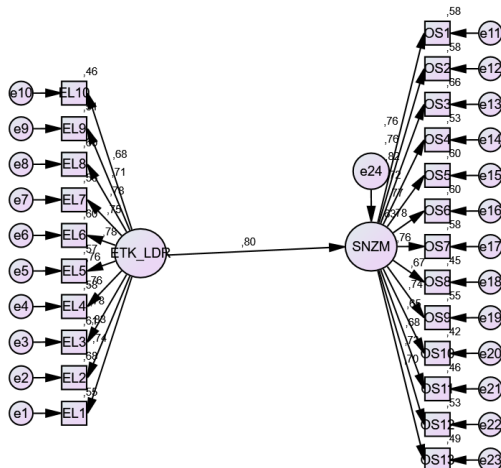
n=397		1.	2.	3.	4.	5.
1.Etik Liderlik	r	1				
2.Örgütsel Sinizm	r	0,752**	1			
3. Bilişsel Sinizm	r	0,741**	0,956**	1		
4.Duyuşsal Sinizm	r	0,688**	0,948**	0,858**	1	
5.Davranışsal Sinizm	r	0,699**	0,934**	0,834**	0,838**	1

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

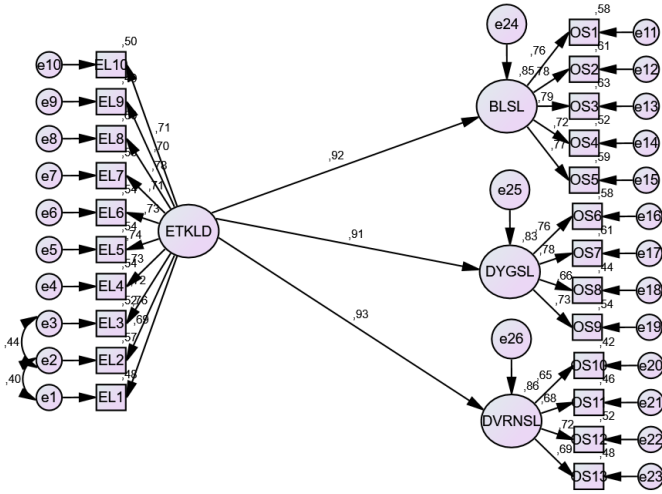
** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. * Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

r = Pearson Korelasyon, $r < 0,30$ =değerler düşük düzeyde ilişki, $0,30 < r < 0,69$ =orta düzeyde ilişki, $r \geq 0,70$ =yüksek düzeyde ilişki (Coşkun vd., 2019).

Tablo 6’da araştırma kapsamındaki etik liderlik ve örgütsel sinizm değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizine yer verilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda etik liderlik ve örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü ($r=0,752$; $p < 0,001$) güçlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir. Etik liderliğin örgütsel sinizm üstündeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yapısal eşitlik modeli oluşturulmuş ve bu etki test edilmiştir.

Şekil 4: Etik Liderlik ile Örgütsel Sinizm Arasında Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 5: Etik Liderlik ile Örgütsel Sinizm ve Alt Boyutları Arasında Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 5'te etik liderliğin örgütsel sinizm ve alt boyutları arasında oluşturulan yapısal eşitlik modeli diyagramı verilmiştir. Tablo 7'de ise kurulan yapısal eşitlik modellerinden elde edilen katsayılar verilmiştir.

Tablo 7: Etik Liderlik ile Örgütsel Sinizm ve Alt Boyutları Arasında Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli Katsayıları

Bağımlı		Bağımsız	$\beta 1$	$\beta 2$	S.E.	t	p
Örgütsel Sinizm	←	Etik Liderlik	0,795	0,786	0,098	7,98	***
Bilişsel Sinizm	←	Etik Liderlik	0,922	0,984	0,119	8,25	***
Duyuşsal Sinizm	←	Etik Liderlik	0,910	1,085	0,134	8,08	***
Davranışsal Sinizm	←	Etik Liderlik	0,929	0,937	0,132	7,09	***

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

***: $p < 0,001$ $\beta 1$: Regresyon Katsayısı $\beta 2$: Standardize Regresyon Katsayısı S.E: Standart Hata t: Kritik Oran

Tablo 7'de görüldüğü üzere etik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisine ilişkin katsayılar gösterilmektedir. Oluşturulan yapısal eşitlik modeline göre etik liderlik örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($\beta = 0,795$; $p < 0,001$). Diğer yandan etik liderlik bilişsel sinizm ($\beta = 0,922$; $p < 0,001$), duyuşsal sinizm ($\beta = 0,910$; $p < 0,001$) ve davranışsal sinizm üzerinde ($\beta = 0,929$; $p < 0,001$) pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahiptir. İlgili sonuçlara göre bütün hipotezler reddedilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan bu araştırma çalışmasında etik liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin yönünün belirlenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında nicel araştırma tekniği ile Irak'ta eğitim kuruluşlarında görev yapan eğitim çalışanlarına yönelik anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket formları aracılığı ile toplanan veriler SPSS 22.00 ve AMOS 24.00 paket programlarıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya başlarken 4 adet hipotez belirlenmiştir. Belirlenen hipotezler kapsamında yapılan analizler sonucunda yapısal eşitlik modelinden elde edilen sonuçlara bakıldığında etik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı ($\beta = 0,795$; $p < 0,001$) bir etkiye sahip olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Kurtçu (2021) tarafından yapılan çalışmada etik liderliği örgütsel sinizme negatif yönlü etkide bulunduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Alt boyutlarla yapılan analizlerden elde edilen sonuçlarda benzer şekilde etik liderliğin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu görülmüş olup literatürle tamamen farklı bulguların elde edildiği anlaşılmaktadır. Örgütlerde beklenen durumun etik liderlik davranışlarının örgütsel sinizmi ortadan kaldırması veya azaltmasıdır. Altıntaş (2023) bir kuruluşdaki yanlışlıkların, hataların hemen düzeltilmesinin olumsuzlukları ortadan kaldıracıcağını ifade etmektedir. Örgütsel sinizmin bir anda değil süreç içerisinde oluşarak gelişen bir olgu olduğu söylenebilir. Merdan (2022) ise etik liderliğin işyeri maneviyatını artırdığını ve politik davranışı pozitif yönde etkilediğini ifade etmiş olup etik liderliğin negatif davranışlar üzerinde negatif etkilerin olması gerektiğini belirtmiştir.

Özler ve arkadaşları (2010) yapmış oldukları çalışmada bireylerin sinik yapıya sahip olmalarının en büyük sebebinin etik unsurlar olduğunu vurgulamışlardır. Etik unsurların eksikliğinden güven duygusu eksikliğinin meydana geldiği ve bu durumun kişiler arası önyargının artmasına neden olduğu söylenebilir. Ancak etik liderlik davranışının mevcut olduğu yönetimlerde örgütsel sinizmin daha az gözlemlenmesi mümkün olmaktadır. İnsanlara inanan, değer veren, güven veren ve davranışlarında tutarlılık gösteren etik liderlerin sinik inanç ve duyguları azalttığı ve bireyin davranışlarında değişimin gerçekleştiği yönünde literatürde çalışmaların varlığı görülmektedir.

(Dean vd., 1988). Ortaya çıkan bu sonuçların kültürel olarak açığa çıktığı söylenebilir. Ayrıca her ne kadar etik liderlik, olumlu ve amacına uygun davranışların ortaya çıkmasını sağlasa da gizli bir örgütsel muhalefetin varlığı, etik liderliğin etkilerini yok edebilir (Merdan ve Ulukök, 2022).

Bu araştırma çalışmasının sonucunda elde edilen veriler ışığında Irak'taki eğitim çalışanlarının algısına göre etik liderlik algısının örgütsel sinizmi artırdığı söylenebilir. Bu durumun siyasi otorite, yaşam kültürü ve örgüt kültüründen kaynaklandığı ifade edilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde örgütlerin başarılı olabilmesinde, çalışanların motivasyonu büyük önem taşımaktadır. Motivasyonları performansları ile bağlantılı olarak artış göstermektedir. Bu nedenle örgütün verimliliğinin artması için çalışanların performanslarına etki edecek düzeyde davranışlar sergilenmelidir. Bu bağlamda etik liderler değerlendirildiğinde, çalışanlarına karşı son derece hakkaniyetli, adil davranan dürüst kişilikli bireyler olarak tanımlamak mümkündür. Örgütün amacına ulaşırken, siyasetten uzak, yürürlükte bulunan kanun ve yönetmeliklere uygun, son derece şeffaf davranmaları beklenmektedir. Fakat bu araştırmaya katılım gösteren kişiler görev yaptıkları kurumlardaki yöneticilerin etik liderlik davranışını sergilemediklerini ve bu yüzden örgütlerine karşı sinik davranışlar hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun sadece eğitim örgütleriyle değil ülkenin genel durumu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ülkedeki siyasal, ekonomik, sosyal alanlarda yapılacak reformların doğrudan ve dolaylı olarak diğer sektörlere yansıtacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126 (3), 269-292.
- Altıntaş, M. (2022). Psikolojik Sözleşmenin Motivasyon Üzerindeki Etkisine İlişkin Uygulamalı Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 669-687. DOI: 10.32709/akusosbil.1013060.
- Altıntaş, M. (2023). Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Davranışına Etkisi: Yükseköğretim Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 240-257. doi:10.33206/mjss.1002630
- Altıntaş, M., Özata, M., Bozbayır, O. (2022). Etik Liderlik ve Whistleblowing (Erdemli Raporlama): Yükseköğretimde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13 (35), 864-892. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1008429>.
- Anderson, D., Shınew, K. (2003). Gender Equity in The Context of Organizational Justice: A Closer Look At a Reoccurring Issue in The Field. *Journal of Leisure Research*, 35, 228-247.
- Andersson, L. (1996). Employee Cynicism: An Examination Using A Contract Violation Framework. *Human Relations*, 49 (11), 1395-1418.
- Andersson, L., Thomas B. (1997). Cynicism in the Workplace: Some Causes and Effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.
- Aydın, İ. (2006). Eğitim Ve Öğretimde Etik. 2. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Aytaç, T. (2003). Postmodern Eğitim Yöneticisi. 21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu Bildiriler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayın No: 191.
- Brandes, P. (1997). Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences, Dissertation of Doctor of Philosophy. (Unpublished doctoral dissertation), The University of Cincinnati.
- Brown, M. E. (2007). Misconceptions of ethical leadership: How to avoid potential pitfalls. *Organizational Dynamics*, 36(2), 140–155. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2007.03.003>.
- Brown, M.E., Treviño, L.K., Harrison, D.A. (2005). Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi, Ankara.
- Can, A. (2017). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. Ankara: Pegem Akademi.
- Conaway, R. N., Fernandez, T. L. (2000). Ethical Preferences among Business Leaders: Implications for Business Schools. *Business Communication Quarterly*, 63(1), 23–31. <https://doi.org/10.1177/108056990006300103>.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (10. Baskı). Sakarya Yayıncılık.

- Çetinkaya, F.F., Altıntaş, M. (2021). Whistleblowing (Erdemli Raporlama) ve Mantar Yönetim Arasındaki İlişki. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (2), 781-793. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.815157>.
- Dean, J., Brandes, P., Dharwadkar, R. (1998). Organizational Cynicism. Academy of Management Review, 23 (2), 341-352.
- Erdost, H.E., Karacaoğlu, K. ve Rehyanoğlu, M. (2007). Örgütsel Sinizm Kavramı İle İlgili Ölçeklerin Türkiye’de Bir Firmada Test Edilmesi. XV. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 25-27 Mayıs, Sakarya.
- İlhan, M. ve Çetin B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 5 (2), 26-42.
- Kalağan, G., Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27 (27), 83-97.
- Kurtcu, E. (2021). Çalışanların Etik Liderlik Algılarının Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Sinizm Üzerine Etkileri: Çorum İlinde Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.
- Maruf, M., Altıntaş, M. (2021). Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Mutluluğa Etkisi: Bir Kamu Üniversitesi Örneği. ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 129-155.
- Merdan, E. (2022). Etik Liderliğin Politik Davranış Üzerine Etkisinde İşyeri Maneviyatının Aracılık Rolü. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 38-52.
- Merdan, E., Ulukök, E. (2022). Örgütsel Muhalefetin Saygınlığını Yitirme Kaygısı Üzerine Etkisinde Affetme İkliminin Düzenleyici Rolü. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 5(1), 189-200.
- Meydan, C.H. ve Şeşen H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları. 2. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Özgener, Ş., Ögüt, A., Kaplan, M. (2008). İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm. (Editör: M. Özdevecioğlu ve H. Karadal), Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar, (içinde) İlke Yayınevi, Ankara.
- Sancak, Y. (2014). Etik Liderlik Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Sinizm Üzerine Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 26(2), 143-155.
- Uğurlu, C.T. (2009). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yöneticilerin Etik Liderlik ve Örgütsel Adalet Davranışlarının Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yaman, A. (2010). İç Denetçinin Yeni Rolü; Etik Liderlik. Denetim, (5), 9-16.
- Yılmaz, E. (2006). Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Özellikleri ve Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Zhu, W., May, D., Avolio, B. (2004). The Impact Of Ethical Leadership Behavior On Employee Outcomes: The Roles Of Psychological Empowerment And Authenticity. Journal of Leadership & Organizational Studies, 11 (1), 16-26.

Fotoğrafçının Uyumsuz Olarak Portresi: Diane Arbus'u Albert Camus ile Birlikte Düşünmek

Portrait of the Photographer as an Absurd: Thinking Diane Arbus with Albert Camus

ÖZET

Albert Camus varoluşçu literatüre önemli katkılar sağlamış bir yazardır. Gerek edebi gerekse kurgu dışı eserleriyle çağına ayna tutan Camus için dünyadaki en önemli felsefi sorun yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığıdır. Felsefenin temel sorusuna yanıt verebilmek için bu konuda bir yargıya varmak gerekir. Bu sorunun yanıtı ise Camus'nün düşünce sistemindeki bağlantıları harekete geçirir. Uyumsuz, başkaldırı ve intihar kavramları Camus'nün eserlerinin ortak temaları ve düşünce sisteminin önemli bileşenleridir. Bu düşünce sistemi içerisinde Albert Camus bireyin dünyaya karşı koyma noktasında sanata önemli bir yer verir. Camus'nün farklı eserlerinde sanat uyumsuzuza karşı koymanın yani başkaldırının önemli bir aracı olarak sunulur. Camus çoğunlukla edebiyat üzerine değerlendirmelerde bulunurken çok kısa da olsa görsel ve plastik sanatlar üzerine de saptamalar yapmıştır. Camus için bir sanat eserinin başkaldırı nesnesi olabilmesinin temel kriteri öncelikle biçime sahip olması ve bir evren yaratmasıdır. Diane Arbus özellikle 1960'lı yıllarda çalışmalarıyla öne çıkmış bir fotoğrafçıdır. Ötekilerin fotoğrafçısı olarak tanınan Arbus özellikle 1971 yılında ölümünün ardından gerçekleşen retrospektif sergisiyle fotoğraf tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada Camus'nün, yaşamın kendisi ve ona başkaldırı aracı olarak sanata dair temel kavramları, fotoğrafçı Diane Arbus'un portresini ortaya koymak için kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Albert Camus, Diane Arbus, Fotoğraf, Uyumsuz, Sanat.

ABSTRACT

Albert Camus is an author who has made significant contributions to existential literature. For Camus, who mirrors his era with his literary and non-fiction works, the most important philosophical problem in the world is whether life is worth living. In order to answer the basic question of philosophy, it is necessary to make a judgment on this issue. The answer to this question activates the connections in Camus' thought system. The concepts of maladaptive, rebellion and suicide are the common themes of Camus' works and important components of his thought system. In this system of thought, Albert Camus gives an important place to art at the point of the individual's opposition to the world. In different works of Camus, art is presented as an important tool of opposition to the incongruous. While Camus mostly made evaluations on literature, he also made determinations on visual and plastic arts, albeit very briefly. For Camus, the basic criterion for a work of art to be an object of rebellion is primarily that it has a style and creates a universe. Diane Arbus is a photographer who came to the forefront with her works especially in the 1960s. Known as the photographer of the Others, Arbus gained an important place in the history of photography, especially with his retrospective exhibition that took place after his death in 1971. In this study, Camus' basic concepts of life itself and art as a means of rebellion will be used to reveal the portrait of photographer Diane Arbus.

Keywords: Albert Camus, Diane Arbus, Photography, Absurd, Art.

GİRİŞ

Albert Camus düşünce sisteminde uyumsuz², başkaldırı ve intihar kavramları önemli bir rol oynar. Varoluşçu felsefe mirasının ortaya döktüğü bu kavramlar dünyayla ve tüm bir yaşam pratiğiyle kurulan ilişkiyi anlamlandırmak üzere kullanılır. Bütün bu kavram, oluş ya da durumların bir süreç haline gelmesine neden olarak birbirleriyle olan ilişkilerini tetikleyen öncül ise “uyumsuz” dur. Uyumsuz rasyonel bilincin ona kayıtsız evrenle kesiştiği sayısız anlardan birinde beliriverir. Diğer varoluşçu yazarlarda muğlaklık, yabancılaşma, endişe, varoluş merkezde yer alırken, Camus'nün felsefesindeki anahtar kavram “uyumsuz” dur ve insan bu duruma başkaldırmalıdır (Solomon, 2005: 183). Uyumsuz Camus'de bize eylemden başka bir alternatif bırakmayan durumumuzun tutarsızlığı olarak ortaya çıkar. O insan varoluşunun, nihai bir amaçtan yoksun ve dolayısıyla da, anlamsız olduğu için, saçma olduğunu savunur (Cevizci, 1999: 743).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Van, Türkiye. ORCID: 0000-0001-6166-0588

² Farklı yazar ve çevirmenler tarafından uyumsuz, absürt ve saçma kavramları aynı durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Çalışmamızda Tahsin Yücel'in çevirisinde kullanılan “uyumsuz” tabiri tercih edilmiştir.

Savaş Onur Şen ¹

How to Cite This Article

Şen, S. O. (2023). “Fotoğrafçının Uyumsuz Olarak Portresi: Diane Arbus'u Albert Camus ile Birlikte Düşünmek” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8459-8474. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72149>

Arrival: 29 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Uyumsuz ilişkilerin tümü bir karşıtlık içerir ve bu durum tek taraflı düşünülemez. Uyumsuz, bireyin kendisi dışındaki evrenle kurduğu ilişkinin bir özelliğidir. İnsanlarla, toplumsal çevreyle ve doğayla kurulan bu ilişki türü yabancılaşma içerir ve Camus'nün eserlerinin özü buradadır. Bu özün ön koşulu ise bütün bu ilişkilerin kurulup kurulmayacağına dair, yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak yani Camus'ce felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir. Ona göre, "Gerçekten önemli olan tek bir felsefe sorunu vardır, intihar" (Camus, 2021b: 21). Doğa bilimlerinin insanlara sağladığı bilginin, insanların sahip olduğu yaşamın yaşanmaya değmediğine ilişkin kanının yanında hiçbir önemi yoktur. Camus'de yaşamın anlamını belirleyen işte bu kanıdır ve bu noktada iyimser bir biçimde yaşamın yaşanmaya değer olduğunun altını çizerek. Bu durumda bireyin uyumsuzu karşı göstereceği tavır önemlidir. Varoluşun ya da yaşamın bir anlamı olup olmadığını sorgulamak, yaşamla olduğu kadar ölümle de yüzleşmeyi gerektirir. O insanoğlunun sürekli olarak yaşamın/varoluşun anlamını kavrayabilmek için araştırma ve sorgulama halinde olmasına rağmen, bu soruya ilişkin bilimsel, teleolojik, metafizik ya da insan yaratımı olan uygun bir yanıtın olmadığını düşünür. Zira bilinçli bir varlık olarak insan, bu dünya içinde bulunmasına rağmen dünyaya yabancı olduğunu, dünya ile ilişkisinin değişkenliğini, bu dünyanın insan beklentilerine sessiz kaldığını, dünyadaki her güzelliğin altında insana aykırı bir şey bulunduğunu fark etmekte gecikmeyecektir (Koç, 2016:1).

Bu noktada Camus, yaşamın aslen uyumsuzu yaşatmak olduğunun altını çizerek başkaldırıya giden yolun taşlarını döşer. Yaşamak uyumsuzu yaşatmaktır. Uyumsuzu yaşatmak her şeyden önce ona bakmaktır. Böylece, tutarlı olan ender felsefe durumlarından biri başkaldırı olarak belirir (Camus, 2021b: 67). Sanat başkaldırının en önemli unsurlarından biridir. Sanatçı ortaya koyduğu biçimle dünyaya ve uyumsuzu başkaldırır. Diane Arbus hem yaşamı hem de ortaya koymuş olduğu yapıtlarıyla fotoğraf tarihinde dikkat çekici ve önemli bir yere sahip Amerikalı fotoğrafçıdır. O profesyonel olarak hayatını sürdürdüğü ticari fotoğrafçılığı bir yana bırakarak yaşamını fotoğrafla başka bir düzeyde sürdürdüğü ilişki üzerinden yaşamıştır. Bu yeni ilişki biçimi onun, döneminin en önemli ve tartışmalı fotoğrafçıları arasına adını yazdırmasına neden olmuştur. O fotoğraflarıyla çoğunlukla toplum dışında olan ya da ana akım insan ilişkileri içerisinde yer almayan insanlara dair yeni, sarsıcı ve kabul edilmesi güç bir görme biçimi yaratmıştır. Yapayla doğalın birbirine karıştığı, gerçekliğin sert ve dramatik mi yoksa ironik mi olduğu fotoğraflarının saygı mı yoksa tiksinti mi uyandırdığı üzerine karar vermek oldukça zordur. Bu anlamda Arbus fotoğraf tarihinden farklı geleneklerin üzerine kurduğu üslubu ve kendince hem baktığı yer hem de oraya bakma tarzıyla kendi evrenini oluşturmuş ve Camus'nün bahsettiği şekilde, boşluğa rengini veren sanatçılardan olmuştur. Elbette burada ele alınan Arbus'un ticari fotoğrafı bıraktıktan sonra özellikle ötekilerin fotoğrafçısı olarak anılmasına neden olan çalışmalarıdır. Bu anlamda bu çalışma kapsamında Arbus'un tek tek fotoğrafları değil onun bir auteur fotoğrafçı olarak yaşam, daha doğrusu uyumsuz karşısındaki durumu ele alınacak ve Arbus'un kurmuş olduğu evren Camus ile beraber okunacaktır.

ALBERT CAMUS'DE ANLAM SORUNU

Albert Camus'nün düşünce sisteminde insanın dünyayla kurduğu ilişkiyi biçimlendiren iki temel kavram öne çıkar: uyumsuz ve başkaldırı. Bu iki kavramın yansımaları hem edebi eserlerinde hem de kurgu dışı yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin uyumsuz, Yabancı (1942) romanının kahramanı Mersault'da vücut bulurken, bu kavrama ilişkin düşünsel derinlik Sisifos Söyleni'nde (1942) ortaya konmuştur. Veba (1947) romanının kahramanı Doktor Bernard Rieux'da ise daha sonraki yıllarda okura sunulacak olan Başkaldıran İnsan (1951) kitabında yer alan başkaldırı kavramının izleri gözlemlenmektedir. Camus'nün ortaya koyduğu bu kavramlar bilincin nesneyle kurduğu ilişki sonucu ortaya çıkan durumları betimler. Bu anlamda yaşamın anlam ya da anlamsızlık sorunu da insanın dünyaya fırlatılmış olmasıyla değil bireyin bilincinin onunla kurduğu ilişkinin ardından belirir. Bilincin ortaya çıkması uyumsuzun, uyumsuz ise başkaldırının ön koşulu niteliğindedir.

Camus'ye göre dünyanın insandan başka bir anlamı yoktur çünkü dünyada anlam arayan tek varlık insandır. Dünyanın yüce bir anlamı olmamakla birlikte insanın gerçeği ve yazgısına karşı koyma çabası dünyayı anlamlı kılar. İnsanı kurtarmak, onu kesip biçmemek, yalnız onun düşünebileceği doğruluğu bulmasına olanak vermektir ve mutluluk, insanın kazanacağı en büyük utkudur, insanın kendi yazgısına karşı kazandığı bir utku (1994: 128).

Buradaki anlam arayışı bir kişisel sorumluluk meselesidir, yaşamın önceden belirlenmiş bir anlamı yoktur. Anlam kişinin karar ve seçimlerine bağlı olarak inşa edilir. Camus'nün absürt yaklaşımının temelini oluşturan da işte bu anlam yoksunluğudur. Yaşamla kurulan ilişkinin gerilimli doğasını oluşturan uyumsuz ve saçma duygusu bu yoksunluğun sonucunda ortaya çıkar. Absürt, Saçma ya da uyumsuz bir varlık değil ilişki biçimidir. Dünyayla kurulan ilişkinin sonucu ortaya çıkar. Herhangi bir varlık kendiliğinden absürt olamaz, absürtü ortaya çıkaran dünyayla kurulan ilişkidir. Daha doğrusu ilişkinin kurulamama durumudur. Camus'nün hem düşünce hem de yazın alanında verdiği eserlerin ana konularını yaşamın saçmalığı, insan zekasının dünya olayları karşısındaki güçsüzlüğü ve ölümün yenilmezliği olgusu oluşturur. O insanoğlunun ancak kendine güveni ve en yüksek ahlaksal ve tinsel değerlere bağlanma istenci sayesinde, yaşamın saçmalığını aşabileceğini öne sürmüştür. Ona göre, en yüce yapıt,

gerçekle insanoğlunun bu gerçeği reddedişini dengeleyen yapıttır (Bozkurt, 1995: 131). Camus'nün, uyumsuz, intihar, başkaldırı, umut gibi kavramlarının dayanağı ölümün gerçekliği ve bu gerçekliğin bilincinde olan insanın yaşamını anlamlı kılma çabasıdır. Bu çaba ise en nihayetinde insanın uyumsuz karşısında takınacağı tavrı belirler. Hançerlioğlu'na (1995) göre de uyumsuz, bir kıyaslamadır. Bir başka deyişle, uyumsuz, kıyaslananların ne birinde ne de ötekindedir, her ikisinin karşılaşmasındadır (433).

Camus'de intihar ise bir anlamda bireyin kendini ifade etme çabası olarak ifade bulur. Yaşamak hiçbir zaman kolay değildir ve kendini öldürmek, "çabalamağa değmez" demektir. İnsan birçok nedenden dolayı yaşamın buyruklarını yerine getirir, bu nedenlerin birincisi de alışkanlıktır. İsteyerek ölmek, bu alışkanlığın gülünçlüğüne, yaşamak için hiçbir derin neden bulunmadığının, her gün yinelenen bu çırpınmanın anlamsızlığının ve acı çekmenin yararsızlığının içgüdüyle de olsa benimsenmiş olmasını gerektirir (2021b: 23-24). Camus intihar sorununu tartışırken, bireyin her şeyi sonlandırma düşüncesinin yaşamın yaşanmaya değmediği gerçeğine dayandığını vurgular ancak bu gerçeği kısır ve fazlasıyla açık bir gerçek olarak görür.

Camus intiharı yadsıdığı vurgularken, ölüm karşısında çıkaracağı üç sonuç olduğunu belirtmektedir, başkaldırı, özgürlük ve tutku (2021b: 77). Bahsedilen bu üç sonuç bir noktada uyumsuzun karakterine de vurgu yapmaktadır. Hançerlioğlu da uyumsuzun ilk gerçeğinin meydan okuma olduğunu altını çizer. Uyumsuzun ikinci gerçeği ise, hayattan başka her şeye karşı ilgisizliktir ki, aşıldığında yıkılışın ve hiçliğin başladığı o sınırlı ve saydam evrende yaşamayı kabul ettirir kişiye (1995: 434). Birey ölüm gerçeğini tanıdıktan sonra ona teslim olmamalı ve hayatı daha yoğun yaşamak istemelidir. Yaşama arzusu ölüm korkusuyla tetiklenmiştir. Uyumsuz karşısında gösterilmesi gereken tutum ona teslim olmak ve intihar etmek değil, yaşamı daha yoğun yaşamak olmalıdır. İntiharı seçmek insanın elde ettiği ilk gerçek olan absürtü, dolayısıyla insanın kendisini reddetmek olacaktır. Burada karşımıza Camus'ye ait bir diğer önemli kavram çıkar, başkaldırı. Kendisine bir varlık nedeni arayan insan bu varlık nedenini ancak başkaldırıda bulabilir. Absürt karşısındaki insan için hayatını yaşamının tek yolu başkaldırından geçer (Gündoğan, 2018: 190). Başkaldırı, meydan okuma ve hayatı tüm ağırlığı ve getirileriyle kabul etme uyumsuzu deneyimlemiş bireyin ortak özellikleridir.

Camus uyumsuz ve intihar gibi temel problemlerini başta da belirtildiği gibi hem edebi hem de teorik eserlerinde ele almıştır. Şu ana kadar gerçekleştirilen genel bakışın ardından, Camus'nün uyumsuz duygusu, uyumsuz insan ve başkaldırı kavramlarının serimlenmesi çalışma açısından açıklayıcı olacaktır.

UYUMSUZ VE İNTİHAR

Uyumsuz duygusu, aklın bu dünyayı anlama ve açıklama gayretinin başarısızlığı ve rasyonaliteye karşı oluşan tepkiler absürdün ortaya çıkışının başlıca nedenleridir. Gündoğan'a göre (2018: 88) hayatın mekanikliği ve monotonluğu, zamanın öldürücü bir unsur olarak algılanması, geleceği değiştiremez oluşumuzun bilincine varılması, insanın dünyaya, kendine ve başkalarına karşı yabancı oluşu ve bu yabancılığının anlaşılması, ölümün zorunlu ve kaçınılmaz bir son oluşunun ve ölümlerle birlikte her şeyin sona ereceğinin farkına varılması absürt duygusunu ortaya çıkarır.

Camus uyumsuz duygusunu ortaya koyarken modern bireyin yaşamakta olduğu kendine, topluma ve dünyanın geri kalanına dair yabancılaşmanın altını çizmektedir. Böylelikle Camus uyumsuz üzerinden modern kültüre ilişkin eleştirilerini ortaya koymaktadır. Yaşamın sıradanlığından koparak bir basamak aşağıya inildiğinde doğanın ona yüklediğimiz düşsel anlamı yitip gider, bir taşın bile ne denli yabancı ve kavranılamaz olduğunu ve bir görünümün bizi ne büyük bir güçle yok sayabileceğini sezindiğimizde yabancılık başlayıverir (Camus, 2021b: 32). Doğa artık bizim için yıkıcı, dünya anlaşılmazdır ve kültürün maskesi düşüverir. Dünyanın bu yoğunluğu ve yabancılığının, uyumsuzu tanımladığını belirten Camus'ye göre (2021b: 33), insanlar da insan dışı bir şeyler salgılar. Duyulan rahatsızlık, kendimizi yansıtan görüntü karşısında bu hesaba gelmez düşüş, günümüzün bir yazarının dediği gibi bu "bunaltı", bu da uyumsuzdur. Aynı biçimde kimi anlarda bir aynada bize doğru gelen yabancı, kendi fotoğraflarımızda bulduğumuz alışılmış, ama gene de kaygı verici kardeş, işte bu da uyumsuzdur.

Varoluşçu edebiyatın en önemli eserlerinden biri olan "Yabancı" romanın kahramanı Mersault için uyumsuzun beden bulmuş hali denebilir. O kendisine, dış dünyaya ve topluma da yabancısıdır. "Bugün annem öldü. Belki de dün, bilmiyorum" cümleleriyle başlayan roman, karakterin işlediği cinayet, ahlaki olarak sorgulanması ve idamını beklediği güne kadar dünyayla kurduğu uyumsuz ilişkiyi yansıtır. Bu süreçte Mersault hiçbir şey hissetmiyor gibidir; annesinin ölümü onu üzmez, herhangi bir ahlaki yargıya sahip değildir, kariyer ya da aşka ilişkin planları yoktur, bir insanı öldürmüş olması onda bir kaygı, üzüntü, suçluluk gibi duygular yaratmaz.

Romanın ilk bölümü Mersault'nun işlediği cinayete sona erer, ikinci bölümde ise kahramanın yargılanma süreci ortaya konur. Mahkeme sürecinde cinayet geri planda kalır ve Mersault toplum dışı bir birey olmaktan dolayı yargılanır. Meursault'nun cinayet eyleminin değil, kişilik ve karakter özelliklerinin sorgulanması, savcının

Meursault'yu bir canavar olarak nitelemesi, Yabancı romanının ilk bakışta dikkat çeken uyumsuz olaylarından bazılarıdır (Koç, 2016: 12). Mersault Camus'nün Sisifos Söyleni kitabında kavram olarak ele aldığı uyumsuzu dair uyanış ya da aydınlanmayı idam cezası ile yüz yüze geldiğinde yaşar. Mersault gündüzleri ise af dilekçesinin kabul edilmemesi fikri ile oyalanarak ölüm fikrine karşı koyar. Burada insan doğasına ilişkin bilinç ve istemlerin çatışması karşımıza çıkar. Yabancı'da Camus insan bilinci ve doğası arasındaki çatışmayı temel alarak, romanında rasyonalite, bilinç, iyi ve kötü arasındaki çatışma, suç, suçluluk ve masumiyete ilişkin sorgulamalar gerçekleştirir. Bütün bu sorgulamaların üzerinde gerçekleştiği beden ya da birey ise Mersault'dur. Mersault'nun dünyaya ve yaşamın kendisine karşı olan kayıtsızlığı; ölüm, cinayet ve intihar gibi varolmaya ilişkin temel durumlar etrafında gerçekleşir. Kaldı ki ölüm annesinin ölümü, cinayet kendi işlediği cinayet ve intihar ise adeta yargılanma sürecinde yapıp ettikleriyle kendi tercihi haline gelen intihardır. Okuyucu ise yaşananları birinci şahsın yani Mersault'nun ağzından dinler. Mersault hapse girdiğinde yaşamından vazgeçmiştir, ancak onun ölümle yüzleşme süreci aynı zamanda bilincinin açılma ve aydınlanma sürecidir de. O yargı süreci ilerledikçe kendisinin farkına varır.

Romanın son bölümünde Mersault'nun yaşadığı dönüşüm gözler önüne serilir. Ölümün gerçekliğini hissettikçe yaşama daha çok tutunmaktadır. Her ne kadar Camus tarafından anlatı genelinde ve sonunda yaşamın kendisiyle ya da ölümle baş etmeye dair bir formül ya da öğreti sunulmasa da kahramanın yaşamış olduğu dönüşüm gözlemlenmektedir. Cezaevi papazı ile görüşmeyi üçüncü kez reddettiğini anlatarak başladığı bu bölümde kahramanın duygu ve düşüncelerini yaklaştırmakta olan idam biçimlendirmektedir. Bu kısımda en başta romanın başından bu yana bahsedilmemiş olan baba figürü ortaya çıkar. Mersault babasını hiç tanımadığını belirtirken, annesinin anlattıkları kadar tanıdığı babasının izlediği bir idamın ardından o gün kusmuş olduğunu hatırlayarak hikâyeyi dinlediği gün babasına karşı tiksinti hissettiğini anımsar. Mersault idama ilişkin düşüncelerini sıralarken gelinen noktada ise babasını anladığını ifade eder. Baba figürü ile özdeşim kurma durumu karakterdeki dönüşümün başlangıcı olarak karşımıza çıkar. İnsanın bilmediği şeylere karşı her zaman aşırı düşüncelere kapıldığını söyleyen Mersault'nun yaşama olan tutkusuna dair kesin izler görmesek de ölüme ilişkin kaygı ve korkunun hatta ondan kurtulma gerekliliğinin belirtileri karşımıza çıkar. Şafak vakitlerinde uyuyamaz ve "onlar"ı bekler. İdam için gelecekleri beklerken uykusuz kalır ve kulağı hiç ayırt etmediği kadar ufacık sesleri bile işitir ve annesinin insanın hiçbir zaman tam anlamıyla mutsuz olmayacağına dair sözlerini hatırlayarak birilerinin onu almaya gelememelerinden dolayı duyumsadığı mutluluğu ifade eder. Mersault bir yandan ölümüne karşı kaygı duymaya başlamış ancak diğer taraftan ise af dilekçesinin reddedilmesini kabul etmek için kendini hazırlamaktadır. Bu süreçte hayatın yaşanma zahmetine değmeyen bir şey olduğunu kendine telkin eder. Otuz ya da yetmiş yaşında ölmek arasında bir fark olmadığı gibi şimdi ya da yirmi yıl sonra ölecek olan yine kendisi olacağı için bir sorun yoktur. Ancak burada yirmi yıl daha yaşama düşüncesinin yarattığı fiziksel tepkiyi de gözardı etmez. Mersault affedilme ihtimali karşısında duyduğu çöküşü ise şu şekilde ifade eder: İşin en can sıkıcı tarafı, kanımın ve vücudumun, gözlerimi delice bir sevinçle iğneleyen hamlesini dizginlemek zorunda oluşumdu. Bu haykırışı alçaltmaya, ona çeki düzen vermeye çalışmalıyım gerekiyordu. Birinci ihtimalde boyun eğerek katlanacağımı daha akla yatkın bir hale sokabilmek için ikinci ihtimalde daha doğal davranmam lazımdı (Camus, 1993: 108). Mersault'nun bir uyumsuz kahramana dönüşmesinin son aşaması ise cezaevi papazıyla yaptığı görüşmedir. Kendisi görüşmek istemese de papaz onu ziyaret eder. Mersault vaktini Tanrı ile kaybetmek istemediğini belirtse de peder onu zorlar ve en sonunda yaşadığı öfke patlaması onun bir uyumsuz kahramana dönüşümüne yol açar. Mersault en sonunda pedere saldırır ve asıl pederin ölü gibi bir yaşam sürdüğünü kendisinin ise yaşamından da yaklaşan ölümünden de emin olduğunu söyler. Bu durumun bir gerçeğin kavranmasının da tek yolu olduğunu ifade eder. Papazın durumu daha sonra Camus'nün ele alacağı felsefi intihar düşüncesinin yansımasıdır. Papazın Mersault'ya yargılayan ve tepeden bakan tavrının karşılığında Mersault ise kendi bilincinin uyanık olduğunu ancak papazın gözlerinin kapalı olduğunu ifade eder. Bu adeta bir arınma anıdır bu noktadan sonra Mersault mutlu kabul edilebilir ve son satıra kadar huzur içerisinde annesini de anarak idam gününü bekleyeceğini ifade eder. Tıpkı Sisifos Söyleni'nde Sisifos'un mutlu kabul edilmesi gerekliliği gibi.

Sisifos Söyleni Camus'nün Mersault'un düşünce sistemini, hissiyatını ve zihninin işleyiş biçimini teorik olarak ortaya koyduğu eserdir denilebilir. Bu kitapta Camus yalnızca yabancıların varoluşunu değil, varoluşçular tarafından ele alınan, uyumsuz, ölüm, intihar, yaşamın anlamı, sanat, tutku gibi birçok kavramı da kendi süzgecinden geçirir. Sisifos Efsanesi Camus'nün felsefi olarak uyumsuzu ele aldığı kurgu dışı eserdir. Bir mitolojik karakter olan kurnaz Sisifos'un yaşamı ve tanrılar tarafından çarptırıldığı cezası üzerinden Camus modern insanın yaşamına, kişisel deneyimlerine ve dış dünyayla kurmuş olduğu ilişkilerine ışık tutar. Camus akli bir sorun kaynağı olarak sunar ve uyumsuzu yaratan insan bilinci ile doğa arasındaki karşıtlığı şu şekilde ifade eder; Ağaçlar arasında bir ağaç, hayvanlar arasında bir kedi olsaydım, bu yaşamın bir anlamı olurdu, daha doğru su bu sorunun hiç anlamı olmazdı, çünkü dünyadan bir parça olurum. Bu dünya olurum, oysa şimdi tüm yakınlık gereksinimimle onun karşısındayım. Öylesine önemsiz olan bu us, işte beni tüm evrenin karşıtı yapan bu (Camus, 2021b: 66). Camus'ye göre uyumsuzluk anlam yoksunluğudur ancak bu anlam yoksunluğunun ortaya çıkması

deneyimi gerektirir. Camus uyumsuz hissinden bahseder ancak net bir uyumsuz tanımı yapmaz. Bu his, absürdite karşısında kendisini nasıl konumlandıracağı konusunda hiç bir fikri olmayan, dünyaya atılmış insanın üstesinden gelmesi gereken bir histir.

Camus Sisifos'u anlamsızlığın bir simgesi olarak tanımlar. Sisifos tanrılara karşı işlediği suçtan dolayı ölümler ülkesinde korkunç bir cezaya çarptırılır. Yaptığı iş anlamsız ve yararsızdır, ama bu işi sonsuzluğa dek görmekle yükümlüdür. Bu korkunç işkencenin bir gün biteceğini bile umamaz. Sisifos umutsuzdur ancak bilinci onu insan kahraman haline getirir. Camus insan yaşamının anlamsızlığı içinde insan onurunun gene de, dış etkenlerin anlamsızlığına, koşulların kaçınılmaz baskısına karşın zorunlu olan yükü bile taşıyarak olduğunu belirtir. Sisifos yaşadığı korkunç işkenceden her şeye rağmen zevk duyar çünkü bilincin verdiği sevinçle bir çeşit mutluluğa, umutsuzluğun mutluluğuna erişebilecektir. Camus Sisifos'u böylece anlamsızlığı akıl ve bilinç gücüyle yenen insan kahraman olarak karşımıza diker. Tanrı ne yaparsa yapsın onu yenememiştir (Erhat, 1996: 272). Camus'a göre, Sisifos uyumsuz bir kahramandır. Tutkularıyla olduğu kadar sıkıntısıyla da uyumsuzdur. Tanrıları hor görmesi, ölüme kin duyması, yaşam tutkusu, tüm varlığı hiçbir şeyi bitirmemeye yönelttiği bu anlatılmaz işkenceye malolmuştur (Koç, 2016: 16).

Camus bu eserinde modern yaşam koşullarında dünyaya katlanmaya çalışan uyumsuzun duygu ve deneyimlerinin yanında modern bilimlerin sağlayacağı bilginin önemini yitireceğini belirtmektedir. Ölüm tüm yaşamı saçma hale getirir ancak aynı zamanda ölümün gerçekliği bireyin uyanışının da temelini oluşturur. Önemli olan bireysel deneyimdir. Camus uyumsuz bir yaşamın nasıl sürdürüleceğine ilişkin teoriyi ortaya koyar, Yabancı'da Mersault'nun eylemlerinde olması gerekene dair gözlemlenmeyen netlik, Sisifos Söyleni'nde ortaya konur. İlişkisel bir şekilde ortaya çıkan uyumsuzla beraber yaşama ya da yaşamdan vazgeçmeye ilişkin düşünceler, temelde yaşamaya değer olup olmadığı noktasına ve yaşamın anlamı sorusuna dayanmaktadır.

Dünyanın anlamsızlığını ve saçmalığını duyumsayan insanın önünde iki tercih vardır: intihar ya da yaşam. İnsanın uyumsuzu kabullenerek yaşamına bir anlam atfetmesi onu intihardan uzaklaştırır. İntihar fiziki olduğu gibi felsefi de olarak gerçekleşebilir. İki intihar da Camus için dünyaya karşı koymak için çözüm değildir. Fiziki intihar bedeni yaşamdan ayırmak ve varoluşuna nokta koymaktır, felsefi intihar ise, dünyanın bu uyumsuzluğuna karşın insanın varoluşuna dair aşkın bir ideale bağlanarak bir anlam arayışını sürdürmesidir (Aydınalp, 2020: 533). Gerçek sorun, intihar ya da yaşamın yaşanmaya değer değmemesi sorunudur ancak bu sığ ve kısırlı bir gerçektir. Yaşamla kurulan ilişkinin umut ve intihar düzeyine hapsedilmesi doğru değildir. Felsefi intihar, anlam sorununun dünyanın dinsel yorumu vasıtasıyla, neye göre yaşanacağını, hayatımızın amacının ne olduğunun belirlenmesi ve absürdün şiddetinin hafifletilmesidir. Varoluşa dair endişe ve belirsizlikler bu yolla ortadan kaldırılır. Nereden gelip nereye gittiğine dair yapılan dini yorumların her biri temelde absürdün güvencesizliğini ortadan kaldırır. İyiyle kötünün ayırt edilmesi, belirsizlik karşısında adalet duygusunun rasyonalize edilmesini sağlar. Bu akılcılığın getirisi de yine nicel koşulların baskın olmasıyla birlikte ortaya çıkan yabancılaşmadır. Felsefi intihar, yaşamın anlamına dair sorgulamanın yerini verili olanın kabulüyle insanın yaşama dair algılamaya azaltır. Bu noktada Camus'nün kullandığı, tüm kavramlar birbirine bağımlı hale gelir. Çünkü dünyaya karşı koymanın diğer bir değişle başkaldırının Camus'deki karşılığı kabullenmektir. Uyumsuzu onu kabullenerek meydan okunması gerektiğini ifade eder Camus tıpkı Sisifos'un kaderini kabullenerek tanrıları alt etmesi gibi. Kabullenmek ise intiharı ve umudu dışlar. Uyumsuzun farkında olarak yaşamı seçmek Camus'de her şeyin temelinde yatan düşüncedir. Eğer dünyaya dair bir anlam varsa tam da burada ortaya çıkacaktır. Onun uyumsuz kahramanı bunu uygulayabilen kişidir. Sisifosun sonsuzca tekrarlanan döngüsel cezası, yaşamın ta kendisidir. Bu açıdan insan yaşamının ve varoluşunun temeli de bu döngüsellik ve yaşamın kendisine mahkum edilmişliktir. İnsanoğlu yaşamına ilişkin anlamsal boşluğu en başta cezasını kabullenerek doldurmaya başlayabilir. İnsan hayata intihar ya da cinayetle yani ona son vererek değil onu yaşayarak meydan okuyabilir. Yaşamın anlamı bu meydan okumada kökenini bulur. Camus için burada bir istisna söz konusudur. Dostoyevski'nin bütün kahramanlarının varoluşsal sıkıntılar yaşadığından bahsederken Kirilov ile ayrıca ilgilenmektedir. Cinler'in kahramanı Kirilov intihar etmesine rağmen uyumsuz bireydir. Kirilov'un mantıksal intiharı her ne kadar özgürlük istenci uğruna gerçekleştirilmiş olsa da Camus bunu da tasvip etmemektedir. Kirilov tanrının gerekliliğine inanır ancak onun var olmadığını bilir. Bu bile intihar için geçerli bir nedendir. Başkaldırı ve özgürlük adına hareket eden Kirilov gerçekte uyumsuz bir kişidir. Onun üstün intiharının altında Tanrı olma isteği vardır. Uslamlama klasik bir açıklıktadır: Tanrı yoksa Kirilov Tanrı'dır. Tanrı yoksa, Kirilov kendini öldürmelidir. Öyleyse Kirilov Tanrı olmak için kendini öldürmelidir. Bu mantık uyumsuzdur (Camus, 2021b: 123).

BAŞKALDIRI VE SANAT

Uyumsuz düşüncesinin temelinde bireyin dünyayla kurduğu ilişki konumlandırılmaya ve anlamlandırılmaya çalışmıştır. Dünyadaki varlığına ilişkin anlamın sorunsallaştırıldığı en önemli noktalardan biri de elbette bireyin özgürlüğüdür. Uyumsuz bilincin ardından ortaya çıkan bireyin özgürlüğü meselesinin ardından toplumun

özgürlüğü gelir ki burada Camus'nün bir başka önemli kavramı karşımıza çıkar; başkaldırı. Bireyin ulaştığı bir bilinç düzeyi olarak uyumsuzluğa karşı gerçekleştirilmesi gereken şey başkaldırıdır. Uyumsuz insan başkaldırının ön koşuludur. Tıpkı uyumsuz insan gibi, başkaldıran insan da bir anda ortaya çıkan aydınlanma anının ardından bireyde uyanır. Dünyayla kurulan ilişkinin anlamsızlığının farkına varmak bir son nokta değil bilakis yeni bir başlangıç olarak karşımıza çıkar. Yani hayatın başlangıcı olarak başkaldırı, intiharı ve umudu dışlar. Bu iki durum uyumsuzluğa değil. Uyumsuz insan başkaldırarak dünyayla zamansız bir ilişki kurar. Sisifos'un yazgısını kabullenerek tanrıları alt etmesi gibi, modern insanın da dünyasıyla kurmuş olduğu ilişkide öncelikle uyumsuzluğa kabullenmesi gerekir.

Camus'nün uyumsuz insanı yazgısını bilip kabullenen, geçmiş için üzüntü ve gelecek için umut beslemeyen, başkaldıran insandır. O intiharı da, umudu da uyumsuzdan bir kaçış yolu olarak görerek, intiharı da, inanç sığmasını da reddeden, özgürlüğünü şimdiki zamanda yaşayan insandır. Sisifos'un durumu yeryüzündeki insanların durumuna benzer ancak onun durumunu trajik kılan, kahramanın kendi durumuna dair farkındalığı ya da bilinçliliğidir (Koç, 2016: 16). Uyumsuzun bireysel uyanışı başkaldıran insanda toplumsal bir niteliğe bürünür. Bu durum Mersault ve Sisifos Söyleni arasındaki ilişki ile Dr. Rieux ve Başkaldıran İnsan arasındaki ilişkide gözlemlenir. Yabancı'nın son kısımlarında Mersault'da gözlemlenen dönüşüm, Camus bu durumu net yargılarla ifade etmese de, onu önce uyumsuzluğa sonra da başkaldırana doğru yönlendirecektir. Mahkemede söyledikleriyle bir nefret nesnesine dönüşen Mersault'nun ifade ettiği gerçekler aslında insanların bilinçaltında taşıdığı gerçeklerdir ve bunları duymak insanların hoşuna gitmez. Annesinin ölümü ile ilgili sarf ettiği sözler dinleyenler için onun utanç verici bir canavar olarak nitelenmesine neden olur. Mersault'un sözleri insanların aldırmaçlığının ortaya konulmasına neden olduğu için tepkiyle karşılanır. İşte burada yalanlar üzerine kurulu bir toplumun çelişkileri ortaya çıkar ve Mersault aslında cinayetten değil bu toplumun dışında olup gerçekleri ifade ettiği için idam cezası alır. Kimsenin birbirine aldırmaçtığı bir toplum sıradan bir bireyi olarak işlediği cinayetin değil topluma ilişkin gerçeklerin kendisinde somutlanmasının cezasını çeker. Bu toplumda eksik olan şey başkaldırıdır. Çünkü başkaldırı eylemi temelde bencil bir hareket değildir. Mersault'nun mahkemede herkesi rahatsız etmesinin temel sebebi ise kendisi üzerinden toplumdaki bencilliği ve insanların riyakarlığını gün yüzüne çıkarmasıdır. Başkaldırı eylemi ben merkezci bir hareket değildir en başta ve başkaldırı bir başkasının ezilişini görmekle de başlayabilir. Bu durumda, başka biriyle bir özdeşleşme var demektir. Bu nedenle başkaldırı edimi, sözcüğün en güçlü anlamında bir hak isteme eyleminden daha fazla bir şeydir (Camus, 2021a: 27) Bu anlamda Başkaldıran İnsan'a dair işaretler Veba'da görülür. Yabancı'da Mersault'nun aydınlandıktan sonra kişisel olarak karşı koymaya çalıştığı uyumsuz duygusu Veba'da toplumsal olarak baş edilmesi gereken bir durumdur. Mersault'yu uyumsuzluğa doğru evrilmeye zorlayan idam kararı ve ölümün gerçekliği, Veba'da önceleri ciddiye alınmayan hatta gizlenen fare istilası ile dalga dalga yaklaşan ölümün karşısında Oran şehrinin metaforik olarak aydınlanması konu edilir. Camus için başkaldıran insan en temelde hayır diyebilen ve sınırlarını belirleyebilen insandır. Başkaldırı ise haklı olma duygusuna dayanır ki bu haksızlığın yadsınmasını gerektirir. Bu nedenle başkaldırı eylemi bencil bir eylem olamaz. Ancak her başkaldırı hem haksıza başkaldırıdır hem de kişinin kendi benliğini keşfetmesini sağlar. Her başkaldırı eylemi bir bilinçlenmeyi de beraberinde getirir. Bir değer adına gerçekleştirilen başkaldırı eylemi bireyi yalnızlığından sıyrıldığı ve ona bir eylem nedeni sağladığı ölçüde bireyi aşar. Camus başkaldırmayı bireysel düzeyde sınırlandırmaz. Başkaldırının alanını genişleterek tümel yani evrensel bir boyut kazandırır. Birey başkasının uğradığı haksızlığa karşı da birlik duygusu içerisinde eyleme geçmelidir. Veba'da Rambert karakterinin, "Tek başına mutlu olmakta utanılacak bir yan vardır." ifadesi bu bakış açısının özeti niteliğindedir (Camus, 2018: 208). Hem bireysel hem de evrensel başkaldırının hayatta bir zorunluluk, gereklilik olduğuna inan Camus'ye göre her değer başkaldırını getirmez ama her başkaldırı bir değeri doğurur. Başkaldırıyla birlikte gelecek değerlerden biri de adalettir. Adalet başkaldırının temelinde yatan şeydir. Bu adalet düşüncesi evrensel başkaldırının gerçekleşmesi ile oluşacaktır (Işık, Hekimoğlu, 2017).

Camus başkaldırının ancak kurumsal eşitliğin büyük gerçek eşitsizlikleri örttüğü topluluklarda gerçeklik kazanabileceğini düşünür. Bu nedenle başkaldırı sorunu ancak Batı düşüncesinde kesin bir anlam kazanır. Camus'nün bu noktada modern batı toplumuna dair bir olumlama içerisinde olduğunu belirtmeliyiz. Camus'ye göre politik özgürlük kavramı, toplumumuz içinde, insanda insan kavramının gelişmesini sağlıyor, aynı özgürlüğün uygulanışı ise hoşnutsuzluk uyandırıyor. Özgürlük olgusu insanın özgürlük bilincine oranlı olarak gelişmemiştir. Bu gözlemden yalnız şunu çıkarabiliriz: Başkaldırı, haklarının bilincine varmış, bilinçli kişinin işidir (Camus, 2021a: 30-31). Camus burada başkaldırının öncülü olarak politik bilinç ve özgürlük olgusu konusundaki farkındalığı temel kabul eder. Ancak Mersault ya da Sisifos'un bilinçlenmesi yani uyumsuzun farkına varması noktasında tetikleyici olanın ölümün gerçekliği ve ölüm bilinci olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan Camus'cü başkaldırının gerçekleşmesi kutsal evrende mümkün değildir. Başkaldıran insan kutsalın öncesinde ya da sonrasında yer alan, bütün yanıtların insansal, yani usa uygun olarak belirlenmiş olduğu bir düzen isteyen insandır. Bu andan sonra, her soru, her söz başkaldırıdır, oysa kutsalın evreninde her şey "Tanrısal bağışlama" eylemidir.

Böylece, insan kafası için ancak iki evren, yani kutsalın evreni ile başkaldırının evreni bulunabileceği gösterilebilir. Birinin belirişi, ötekinin silinişi demektir (Camus, 2021a: 31-32). Başkaldırı hem bireysel hem de toplumsal bir eylem ve tarihsel gerçekliktir. Uzlaşma ve toplumsallık gibi değerler başkaldırıdan kökenini bulur. Diğer taraftan başkaldırı insanın varoluş koşuludur. Camus'nün başkaldırısının sahip olduğu, dayanışma ve toplumsal bilinç durumları yeni bir ahlakı ifade etmektedir. Böylesi bir ahlak ise insanların sadece insanları yüceltmesiyle olanaklıdır. Bu durum Tanrı fikrini ve soyut ideolojileri dışarıda bırakır (Saygın, 2017: 92).

Uyumsuz bilince sahip olan ve ondan bütün kaçış yollarını reddeden insanın davranışı bir başkaldırıdır. Absürt insan, yaşam karşısında başkaldırımı, özgürlüğü ve yaşama tutkusunu seçer. Camus kitabında uyumsuz/absürt insanı dört ayrı tip olarak ele alır. Aynı zamanda nicelik ahlakının temsilcisi olarak yalnız kendilerini tüketme amacı güden ve absürdü bir ideal olarak yaşayıp gerçekleştiren, Don Juan, Aktör, Fatih ve Yaratan Sanatçı tipolojilerini ortaya koyar (Gündoğan, 2018: 126). Tıpkı yaşamın kendisine atfedilen yüksek anlam gibi aşka atfedilen anlamı da ters yüz eder Don Juan. Aşkın niteliği değildir onun ulaşmak istediği, o nicelik olarak daha fazla sevmenin peşindedir. Bu nedenle Camus, Don Juan'ı uyumsuz insan olarak tanımlar. O ulaşılmaz olan aşkı arayan bir idealist değildir. Camus'ye göre O sıradan bir ayartıcıdır ancak bilinçlidir ve bilinçli olduğu için de uyumsuzdur. Ayartmak onun durumudur. Don Juan'ın edim alanına soktuğu şey niteliğe değer veren ermişin ahlakına karşıt bir ahlaktır, bir nicelik ahlakıdır. Nesnelere derin anlamına inanmamak uyumsuz insanın özelliğidir (Camus, 2021b: 87-88). Bir diğer uyumsuz kişi, yaşamın gelip geçiciliğini en iyi deneyimleyen kişi, ise oyuncudur. Don Juan'ın kadınlarla kurduğu ilişkiyi o, kişiliklerle yapar. Ölümün en çok farkında olan kendisidir. Oyuncu kendisini oluşturan şeylerin hiçbirini, devinimleri ve susuşları, kesik soluğu ve aşk soluğunu aktaramayacaktır. Onun için tanınmamış olmak oynamamaktır, oynamamaksa canlandıracağı ya da dirilteceği tüm varlıklarla birlikte yüz kez ölmektir (Camus, 2021b: 94). Fatih içinse insanın elde edeceği her şey bu yaşam içindedir. İnsan kendinde başlayıp kendinde biter. Fatih kendini aşmak ister ve bir insanın göstereceği çabanın en üstününü gösterir. Ancak ölüm fethedilemez ve fatih de bunun bilincinde olduğu için bir uyumsuzdur.

Camus'ye göre bu üç absürt kahraman birer ahlak önermez ve bir yargı oluşturmazlar. Bunlar yalnızca birer absürt çizgiler ve yalnızca bir yaşam stili oluştururlar. Dördüncü tip olan sanatçı ise absürt ahlaka en yakın tip olarak karşımıza çıkar (Gündoğan, 2018: 130). Başkaldırı bir yaşama biçimi ve ahlak sunarken diğer taraftan insan dünyası ve değerlerine ilişkin hiyerarşiyi de reddeder. Bu tip bir yaşamın geçmiş ve geleceğe ilişkin bir tasarrufu yoktur. Tutkuyla yaşanan şimdi ve mümkün olanı yaşayarak ve tecrübe alanını genişletmek uyumsuz insanın karakteridir. Bu anlayış, değerler hiyerarşisine yer vermediği için, davranışı, herhangi bir değerlemeye tabi tutmaz. Çünkü böyle bir insanın dünyasında iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış yoktur. Uyumsuzun sahip olduğu bütün eylemleri ahlaki açıdan eşitleyen nicelik ahlakıdır. Bu şekilde özgürlüğün de bilincine varır. Bu özgürlük, hayata bağlanma ve hayatın hiçbir şeyini inkâr etmeyen bir yaşama isteğidir. Camus'nün bu noktada uyumsuz, özgür ve en nihayetinde başkaldıran insan için önerdiği dört tipolojiden biri de sanatçıdır. O sanatçıyı Don Juan, Oyuncu ve Fatih'ten ayrı tutar. Camus'de bu imgeler birer ahlak önermez ya da yargı getirmezler, bunlar yalnızca bir yaşam yordamını işaret ederler. Aşık, oyuncu ya da serüvenci uyumsuzu oynar.

ÖTEKİLERİN FOTOĞRAFÇISI

Diane Arbus (1923-1971) fotoğraflarıyla olduğu kadar, yaşamı ve kişiliğiyle de sanat dünyasında ve özelde fotoğraf tarihinde kendisine özel bir yer edinmiştir. Fotoğrafladığı kişilerin yaşamına olan müdahalesi, attığı bakış ile sınırlı kalmamış, tek tek fotoğraflarının önemli ve etkili olmasını bir noktada büyük parantez içine alarak sunduğu tipoloji sağlamıştır. "Ötekilerin" ya da "ucubelerin fotoğrafçısı" olarak anılan Arbus'un insanlara yalın bakışı, arı ve doğrudan portrelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fotoğrafla ilk ilişkisi moda fotoğrafçılığı temelinde olmuştur. Moda fotoğrafını bıraktıktan sonra özellikle 1960'lı yıllarda kendisini Diane Arbus yapan fotoğrafların altına imza atmıştır.

Diane Arbus'un fotoğraf kariyeri eşi Allan Arbus ile ortak çalışmalar yaptığı ticari bir kariyer olarak başlar. New York'da başarılı bir şekilde işlettikleri stüdyoda dönemin ünlü dergileri için çekim yaparlar. Diane Arbus bu dönemde eş zamanlı olarak çoğunlukla sokakta tanıştığı karakterlerin fotoğraflarını çeker. Arbus'lar yaklaşık 1941'den 1956'ya kadar, yaşamlarını bu şekilde sürdürür ancak daha sonra Diane Arbus tam zamanlı olarak kendi yolunda devam etmek için işi bırakır (Warren, 2005: 52). 1960'lı yıllarda artık tanınmış bir fotoğrafçı haline gelen Arbus fotoğrafta öteki kavramına dair önemli bir vizyon yaratmıştır. Fotoğrafları portre fotoğrafı açısından önemli etki yaratmış ve sonrasında birçok sanatçıyı etkilemiştir. Eserleri ölümünden sonra daha fazla ilgi görmüş ve modern sanatın önemli parçaları haline almıştır (Szarkowski, 1973). Bir sokak fotoğrafçısından çok, işlerinde sıklıkla sokağı bir ortam olarak kullanan bir portreci olarak Diane Arbus, konularıyla genellikle yakın mesafeden doğrudan yüzleşiyor ve fotoğraf çekmeden önce her zaman onlardan izin istiyordu. Dolayısıyla bunlar gizli, "samimi" eskizler değil; fotoğrafçı, kamera ve konu arasındaki bilinçli ilişkiyi yansıtan işbirlikleridir (Stepan, 1999: 158).

Onun fotoğraflarında alışılmadık ve toplumla uyumsuz insanlar en olağan şekillerde yansıtılır. Fotoğraflarının içeriğindeki olağanüstü durumlar çok sıradan anlarda sunulur. Fotoğraflarındaki marjinal tipler, toplumun dışına atılmış bireyler, hilkat garibeleri onun büyük bir tutkuyla hayatlarına girdiği insanlardır. Bu insanlar ve onların portrelerinin varlığı genel olarak toplumun geri kalanı tarafından yadsınır. Onun fotoğraflarında Mersault'nun mahkemede annesinin ölümü üzerine söylediği sözlerin yarattığı etkiye benzer bir etki vardır. Arbus belki de toplumun görmek istemediği tipleri en yalın ve en dolaysız şekilde insanların gözlerinin içine bakarak çarpıcı bir şekilde söyler. Onun uyumsuz fotoğrafları genellikle insanları ve toplumu rahatsız edici niteliktedir.

Arbus belgesel fotoğrafçı, portre fotoğrafçısı ya da sokak fotoğrafçısı olarak tanımlanmaktadır. Ancak onun fotoğraflarını anlamlı kılan tam da bu noktada belirli sınıflandırmalar için sorunlu tanımlar ortaya çıkarmasıdır. Fotoğraf tavrının röntgenicilik üzerine kurulu olduğu ya da toplum dışında olana ilişkin sömürü ile fotoğrafçı kimliğini oluşturduğuna ilişkin tartışmalar bir yana yukarıda belirtilen janrlar açısından da sınırlandırılmaz bir yaratıcılığa ve fotoğrafçı kimliğine sahiptir. O, çalışmalarını kimlik sorunları üzerine kurar ve her ne kadar Camus'nün kullandığı anlamda olmasa da topluma uyumsuz bireylerden oluşan bir ikonografi yaratır. Biçimsel bozuklukların, ucubelerin, grotesk bedenlerin ifade ettiği şey yalnızca o fotoğraf karesi içerisinde temsil ettiği uyumsuzluk durumu değildir. Cücenin, devin ya da toplumsal cinsiyete ilişkin her bir temsilin hangi bağlam içerisinde değerlendirileceği önemli olup fotoğrafçının kimliğinin bu bağlamı yaratan en önemli unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir.

Arbus'un ötekileri onun birer mitolojik kahramanı gibidir. Diane Arbus'un fotoğraflarındaki bedenler, Olympos dağındaki doğaüstü yaratıkları çağırıştırır. Arbus'un işi, bu kutsal ucubelerin yanına varıp onları insanoglunun göz hizasına indirmek olmuştur (Özdoğan, 2012). Kendi görsel evrenini ötekine ait imgelerden oluşturarak büyük bir tutkuyla uyumsuz olanın peşinden giden Arbus dünyaya dair bir biçim oluşturmuştur. Bu anlamda Arbus'a auteur (yaratıcı) ve çalışmalarına da, içeriği ve biçimi edebiyat ve sinemada olduğu kadar fotoğrafik bir söylemle ve gramerle görsel olarak yansıtan bir üslubun toplamı olarak bakılabilir (Clarke, 2017: 35). Arbus cücelerin, devlerin ya da zihinsel engellilerin normalin sınırlarında gezinen ama kendi bağlamlarında normal olan hayatlarını fotoğraflayarak ve böylece onların varlığını görünür kılarak, toplumsal ve kültürel olarak gerçek ve doğal algının ve kodların değişip dönüşmesini sağlamış ve ürettiği grotesk beden temsilleri fotoğrafik anlamda yeni bir üslup ve algının kapılarını aralamıştır (Gürses, 2016: 379). Arbus'un huzursuz edici imge sistemi içerisinde toplumun dışında olan ya da normalin dışında kabul edildiği için bir nevi görünmez hale gelmiş tipler yer alır. Bu doğallık ve empati duygusu aslında fotoğrafçıyı, özneyi ve izleyiciyi birbirine bağlayan bu keskin üçgen ilişkide yatıyordu. Bu, daha sonra postmodern fotoğrafçılığın çoğuna bilgi verecek olan görüntü teorisinin oldukça erken bir anlayışını temsil ediyordu (Warren, 2005: 53). Fotoğrafın duygu sömürüsü yapmak konusundaki oldukça elverişli, işlevsel doğası ve kullanımları Arbus'u da bu sığ çerçevede ele alma hatasına neden olabilir. Ancak az önce belirtildiği gibi bu anlamda çalışmaları belirli bir anlam dizgesine oturtan tam olarak bunları ortaya koyanın kimliğidir. Arbus'un tutkulu ve hatta takıntılı fotoğraf üretim tarzı ve yaşamının sona erme biçimi onun uyumsuz kimliğinin göstergesidir. Uyumsuz duygusuna sahip olan sanatçı dünyada eksik olan biçimi yaratmaya çalışır. Yaratmış olduğu tipoloji ve Arbus ikonografisi bu faydacılığı içerisinde barındırmaz. O fotoğraflarında normalleri ucube gibi gösteriyorsa, ucubeleri de normal gibi gösterir. O konularını kendi ruhunun derinliklerine inebileceği sondaj tahtaları olarak kullanarak bir dereceye kadar sömürmüş olabilir, ancak bu birçok fotoğrafçı için geçerlidir. Onun bakışı toplumsal olanın üzerindedir ve eserlerindeki psikolojik nitelik, bazı yorumcuların ona atfettiği monoton, saldırgan nihilizm değildir. Çalışmaları açık ironiden yumuşak empatiye, kesin zevkten katıksız çaresizliğe, varoluşsal kaygıdan haklı öfkeye kadar çeşitlilik gösterir. Onun vizyonu çoğu kişinin kabul ettiğinden çok daha karmaşık, insanlığın durumunun güzel, hüznü, dokunaklı bir kanıtıydı (Parr, Badger, 2005: 258).

Arbus hem çalışma biçimi, hem kullanmış olduğu teknik hem de konu itibarı ile kendisinden sonra gelen fotoğrafçıları derinden etkilemiştir. Szarkowski'ye göre onun resimleri, çoğu sözde belgesel fotoğrafçılığın dayandığı varsayılan temel varsayımlara meydan okuyordu. O sosyal gerçekliklerden ziyade özel gerçekliklerle, görsel tutarlılıktan ziyade psikolojik tutarlılıkla, güncel ve zamansal olandan ziyade prototip ve mitsel olanla ilgilenmekteydi ve onun asıl konusu, fotoğrafını çektiği kişilerin benzersiz iç yaşamlarından başka bir şey değildi (Szarkowski, 1973). Modern Sanat Müzesi'nin (MoMA) 1972'de düzenlediği retrospektif Arbus sergisinin kataloğu 12 kez basılmış, yüz binin üzerinde satılmış ve tüm zamanların en etkili fotoğraf kitaplarından biri olmuştur. MoMa'nın küratörü John Szarkowski tarafından düzenlenen sergi, Amerika Birleşik Devletleri'ni dolaşarak yedi milyondan fazla kişi tarafından izlenmiştir. Aynı yıl Arbus, Venedik Bienali'ne seçilen ilk Amerikalı fotoğrafçı olmuştur (Mendes, 2013: 33).

DIANE ARBUS'UN UYUMSUZ OLARAK PORTRESİ

Camus'ye göre sanat, kişisel bir zevk ürünü değil insanların sahip olduğu ortak acıların ve zevklerin ayrıcalıklı bir tasvirini sunarak onların duygularına hitap etme biçimidir (2023, s.14). Eserlerinde özellikle roman sanatı üzerine

düşüncelerini ortaya koymuş olsa da genel çerçevede sanat ve sanatçıdan başkaldırı kavramı ile ilintili bir şekilde bahsetmiştir. Diğer taraftan Camus sınırlı da olsa, plastik ve görsel sanatları sanatın gerçeklikle kurduğu ilişki bağlamında ele almıştır. Bu kapsamda az da olsa fotoğrafa ilişkin tespitlerde bulunmuştur. Bu sınırlılık bir fotoğrafçının hayatı ve çalışmalarını Camus'nün felsefesi dahilinde değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak Diane Arbus'un hem yaşamı hem de biçemi nedeniyle Camus felsefesi dahilinde ele alınabileceği düşünülerek bu çalışma oluşturulmuştur. Çalışmayı ortaya koymak adına, Camus'nün sanat üzerine farklı eserlerinde kullanmış olduğu kavram ve fikirler öne çıkarılarak Diane Arbus'un hayatı ve sanatı ile bağdaştırılacak ve Arbus'un bir uyumsuz olarak portresi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Biçem

Sanat yitip gitmekte olan bir değere sanatçının onu tarihten kopararak biçim vermek istediği ölçüde başkaldırının da özünü barındırır. Burada Camus'nün sanatların dünyayla kurduğu ilişkide önem atfettiği bir kavram çıkar karşımıza; biçem. Sanatçı dünyayı yeniden kurar ve yeniden yaratım sırasında dünyaya kendince bir biçem katma amacını güder. Heykeltıraş ve ressam da yine dünyaya dair yeni bir yorum ya da dünyanın eksiklerini tamamlayacak bir biçem arayışındadır. Heykel sanatı insanın kaçıp giden görüntüsünü üç boyut içinde dondurmak, devinimlerin düzensizliğini büyük "biçem"e getirmek için çabalar. Heykel için benzerlik gereklidir ancak önceliği o değildir. Onun aradığı, büyük evrelerinde, dünyanın bütün devinimlerini, bütün bakışlarını özetleyecek devinimdir, yüzün havası ya da bakıştır. İsteddiği öykünmek değil, "biçemleştirmek" tir. Resim ise bir ayıklama yani ressam işleyeceği konuyu başka şeylerden ayırma ilkesine dayanır. Ressam yitip giden görüntüleri görünmez olanı uzam ve süre içinde ayırır. Ressamın ilk işi, tuvalini çerçevelemektir. Bir noktada dondurma işlemi yapan ressamın "biçem" i doğayla tarihin bu birleşmesinde, hep olmakta olana benimsetilen bu varlıktadır (Camus, 2021a: 302-303).

Camus'nün bu noktada tüm sanat pratiğini gerçeklikle kurmuş olduğu ilişki üzerine değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Bir sanat eseri için temel nokta gerçeğe ne denli karşı koyup koyamayacağıdır. Sanatçının gerçeklikten kaçışı ortaya koyduğu sanat eserinin ne denli başarılı bir evren yaratacağını belirler. Ancak bu durumun da hem sanat eseri hem de sanatçı için taşıdığı riskler vardır. Gerçekliğin tamamen yadsınması tamamen biçimsel yapıtlar elde edilmesine neden olur. Sanatçı bu durumun tersine kaba gerçekliği yücelttiğinde ise yalnızca gerçeklik elde edilir. Biçimin ve gerçekliğin bu karşıtlığında dengesizlik olduğu zaman zarar görecektir olan yaratıcılıktır.

Camus burada hiçbir sanatın gerçeği tümünden yadsıyamayacağını savunurken fotoğraftan bahseder. Ona göre, fotoğrafların en iyisi bile gerçeğe ihanet eder, bir seçimden doğar, sınırı olmayana bir sınır verir. Gerçekçi sanatçı ile biçimci sanatçı birliği bulunmadığı yerde, yani ya kaba durumuyla gerçekte ya da her türlü gerçeği kapı dışarı ettiğini sanan düşsel yaratımda ararlar. Oysa sanattan birlik, sanatçının gerçeğe getirdiği değişimin sonunda fişkirir (Camus, 2021a: 317).

Camus biçimin önemini burada ortaya çıktığını belirtir. Sanatçı kendi dili ile gerçeklikten edindiği öğelerin yeniden düzenlemesiyle ortaya koyduğu biçimin, yeniden yaratarak ortaya koyduğu evreninin sınırlarını belirler. Sanatçının belirlediği bu evrende dengenin bozulmasıyla sanat eseri kaba propagandaya ya da biçimsel sayıklamaya dönüşür ve mantıklı bir özgürlükle birleşen yaratım, olanaksızdır. Yeni sanat, ister soyutlama sınırlarına ve biçimsel karanlıklığa, isterse en çığ, en bön gerçekliğin kamçısına başvurursun, neredeyse tümüyle, bir yaratıcılar sanatı değil, bir zorbalara ve köleler sanatıdır. Yaratım da uygarlık gibidir: Biçim ile özdek, oluş ile us, tarih ile değerler arasında sürekli bir gerilimi gerektirir (Camus, 2021a: 319). Camus'de yaratıcı çaba, kendi evrenini hem gerçeği hem de gerçeğe biçim veren usu beraber kullanarak kurmalıdır. Bu şekilde yaratılan sanatsal evrenin sahip olduğu çarpıtma sanatsal karşı çıkışın da göstergesi olacaktır. Camus'ye göre, büyük sanat ve biçem başkaldırının gerçek yüzüdür ve çağın önyargılarına aykırı gelse bile sanatta en büyük biçem en yüksek başkaldırının anlatımıdır. Sanatçı boşluğa renklerini vermelidir.

Fotoğrafta biçem Camus'nün sanat eseri için önermiş olduğu gerçeklik ve biçim ilişkisi açısından örnek olabilecek nitelikteki ilişkileri barındırır. Fotoğrafta biçimin özelliği, salt biçimsel bir çalışma olmaması, bir biçim ve bir görüntü, fotoğrafik olarak keşfedilen bir malzeme (önce negatif, sonra fotoğraf, daha sonra bağlam) ve fotoğrafik olarak odaklanılan bir gönderge, fotoğrafik dünya ve dışsal ya da içsel dünya vb. çalışması olmasıdır. Bu durum aynı andalık gerektirmektedir. Her fotoğraf bir şeyin fotoğrafıdır. Ancak fotoğrafı yalnızca göndergeyi yeniden yaratan bir araç gibi görmek, öncelikle fotoğrafın bize fotoğraflanacak nesneyi vermediğini, nesneye olduğu kadar fotoğraflayan özneye ve fotoğrafik malzemeye de bağlı görsel bir fenomeni özgül bir biçimde dönüştürdüğünü anlamamak olur. Öne çıkarılması gereken "-in" aidiyet ekidir, yani fotoğrafik malzemeyle söz konusu "şey" arasındaki bağlar üzerine düşünmek, onları bir kompozisyon halinde bir araya ya da karşı karşıya getiren zıtlıkları

ve gerilimleri anlamak, kısacası fotoğraf için diyalektik bir düşünüm ve bir “aynı zamanda/hem... hem de” estetiği ortaya koymak gerekir (Soulages, 2022: 256).

Diane Arbus günümüzde bile sanatsal dil açısından kolayca ayırt edilebilecek hem teknik hem de içerik anlamda kendine özgü çalışmalar ortaya koymuş bir fotoğrafçıdır. Onun hem konu seçimi, hem konularını ortaya koyuş biçimi açısından özgün eserleri hem fotoğraf tarihinde önemli bir yer edinmiş hem de kendisinden sonra gelen birçok sanatçıyı etkilemiştir. Arbus’un insanların ya da objelerin en güzel hallerini, en estetik şekliyle fotoğraflamaya çalışan bir reklam fotoğrafçısıyken tamamen tezat bir alana geçmesi kişisel hayatındaki değişimin izlerini taşımaktadır. Yaşadığı dönemde, sanatsal fotoğraf anlayışına farklı bir boyut kazandıran ve çağdaş ve ardılı birçok fotoğrafçıyı üslup ve içerik noktasında etkileyen Arbus’un fotoğrafları, grotesk/ucube/biçimsiz bedenlere odaklanmıştır (Gürses, 2016: 373). Arbus’un fotoğrafları, belgesel fotoğraf, portre fotoğrafı ve sokak fotoğrafı kapsamında ele alınmaktadır. Bunlar arasında en geniş çerçeveyi ise belgesel fotoğraf oluşturmaktadır. Bu fotoğraf türünün temel özelliği ise fotoğrafın ya da fotoğrafçının gerçeklikle kurmuş olduğu ilişkidir. Belgesel fotoğrafın referansı gerçeğe olan yaklaşımıdır ve gerçeğin temsillerini sunduğu kabul edilmektedir. Gerçeklik referansının yanında belgesel fotoğrafa ilişkin tarihsel süreçte oluşmuş estetik gelenekler söz konusudur. Ancak fotoğraf söz konusu olduğunda estetik ya da kompozisyona ilişkin unsurları tek bir fotoğrafla ya da tek bir fotoğraf üzerinden fotoğrafçının estetik yaklaşımını tanımlamak sakıncalı olacaktır. Kompozisyona ya da estetik unsurlara ilişkin yaklaşımların, fotoğrafçının diğer çalışmaları ya da üzerine konuşulan çalışmanın diğer parçaları da göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir. Arbus moda fotoğrafının ardından seçmiş olduğu yöntemle toplumsalın ya da alışlagelmiş olanın dışında yaşamlarını sürdürenleri fotoğraflamıştır. Arbus’un bu bakışını sağlayan hem fotoğrafın teknik olarak sunduğu imkanlar hem de 1960’lı yıllara kadar yüz yılı aşkın bir sürede yaratmış olduğu anlatı olanaklarıdır. Soulages’ın belirlediği biçimde Arbus’un fotoğrafları kompozisyon açısından değerlendirildiğinde öncelikle şu noktalar dikkat çekicidir. Ona göre Arbus fotoğraflarının temel kompozisyon ögesi yapaylıktır. Birincisi Arbus fotoğraflarında insanlara poz veririr. İnsanlar nasıl poz vereceklerine kendileri karar verir ve böylece kendi kendilerinin karikatürü haline dönüşürler. İkinci nokta ise Arbus’un fotoğraflarının siyah-beyaz olmasıdır. Siyah beyaz, fotoğrafa daha dışarıdan ve mesafeli bakmayı gerektirir. Yine Soulages’a göre fotoğraf sınırsız sayıda üretilebilen bir tekrar sanatıdır. Arbus da tekrar eden nesnelere fotoğraflar ve bir fenomenin absürtlüğünü yakalamak için onu tekrar etmek yeterlidir. Arbus kimliğinin, standartlaşmanın ve reproduksiyonun özneyi öldürdüğü dünyanın kekelemelerini fotoğraflar (Soulages, 2022: 246-248). Burada sanat ve başkaldırıyı birleştiren nokta yaratmadır. Başkaldırmanın kuralı sanat yaratımında bulunur. Camus biçimsel sanatı nihizm kapı açtığı için eleştirirken, aynı zamanda gerçeğe sıkı sıkıya bağlı kalan sanat anlayışını da, özellikle sosyalist gerçeklikte sanatın propaganda aracı olarak kullanıldığı için kabul etmez. Sanat ile politika, amaçları bakımından farklıdır (Gündoğan, 2018: 168-169). Sanat ve başkaldırı evren yaratır. Her başkaldırıda hazır evrenin yerini tutacak bir evren kurma görülür. Başkaldırı bu açıdan, evren yapıcıdır. Sanatı da bu tanımlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, başkaldırı gerekliliği biraz da sanatsal bir gerekliliktir (Camus, 2021a: 301). Arbus bu çerçevede, yaşamış olduğu dönemin gerçeklikleri, toplumsal yapısı, kişisel ilişkileri ve egemen kültürün dayatmaları altında, belirlemiş olduğu estetik yapılanma dahilinde ötekilerden kurulu kendi evrenini yaratmıştır. Bu koşullarda oluşturduğu anlatı ve ortaya koyduğu evrenle kendine özgü biçim yaratan Arbus, Camus’cü başkaldırının koşullarını yerine getirmiş bir başkaldıran insan olarak belirir.

Uyumsuz Yapıt

Moda fotoğrafı dünyanın, ideal güzellik anlayışı ve bedenler üzerinden sunularak bu idealin insan ihtiyaç ve tüketim alışkanlıklarını belirlediği bir imgeler dizgesi sunar. Modern kültüre ait olan bu dizge aynı zamanda baskıcıdır. İdeal güzellik algısı, insanlara belirli kalıplar içerisinde, belirli ürünleri tüketerek ve belirli bir yaşam standardına sahip olarak ulaşabilecekleri bir meta olarak sunulur. Arbus’un grotesk imgeleri ise bu imge sisteminin tam karşısında yer alır. Moda fotoğrafı bir yerde kültürün ta kendisini temsil ederken Arbus’un ötekileri kültürün dışında kalanları kapsar. Uyumsuz tam da burada ortaya çıkar. Ötekinin ideal olanla, kültürün doğayla, insan bilincinin dünyayla kesişmesi uyumsuzu doğurur. Arbus’un moda fotoğrafı kariyerine son vererek yeni bir kariyer inşa etmesi ve ardından intiharla sonlanan yaşamı da epik bir hayat hikayesi ortaya çıkarmıştır. Egemen kültürün içerisinde bir imge üreticisiyken bu kültürün dışına atılmışların safına geçerek üretilen yapıt en başta uyumsuz bir yaşamın göstergesidir. Buradaki en önemli nokta ise Camus’nün bahsettiği anlamda sanatçının kendi yaşamını bir yapıt haline getirmesidir. Fotoğrafçı bunu yaparken tıpkı büyük yazarların yaptığı gibi öykü anlatmaktan ziyade bir evren yaratmaktadır. Onun yarattığı evren, ucubelerin ve ötekilerin evrenidir. Arbus’un kendisi de bu evrenin bir parçasıdır. Bir fotoğrafçı, bir başkasını fotoğraflarken aslında daima kendini fotoğraflar. Fotoğrafın nesnellüğünün imkansızlığının bu koşulu aynı zamanda sanat olarak fotoğrafı da mümkün kılan koşuldur (Soulages, 2022, s.238).

Arbus için uyumsuz yaşam ve uyumsuz yapıt birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilir kavramlar değildir. O yaşamını ve yapıtlarını dünyayla kurmuş olduğu aynı uyumsuz düzlemde deneyimlemiştir. Diane Arbus dendiğinde

ilk akla gelen onun ucubeleri ve intiharıdır. Bu anlamda Arbus'un yaşamının ve yapıtlarının Camus'cü anlamda değerlendirmeye uygun olduğu düşünülebilir ancak Arbus'un ucubeleri yani toplumun dışındaki insanların Camus'nün kullandığı anlamda uyumsuz olmadığını belirtmekte fayda görüyoruz. Her ne kadar ana akımın dışında yaşam pratiği dünyayla ilişkiyi daha da zor ya da uyumsuz hale getiriyor olsa da Camus'nün kullandığı anlamda uyumsuz, bilinçle dış dünyanın karşılaşmasının yarattığı ilişki biçiminin sonucu olarak ortaya çıkar. Arbus'un fotoğraflarındaki absürtlükler Camus'cü anlamda uyumsuzu tam olarak karşılamasa da bu pratiğe yakın bir duygu durumu ortaya çıkarabilir. Arbus'un fotoğrafları tek tek değerlendirildiğinde bu anlamda Camus'cü absürt duygusuna yakın bir duygusal deneyim sunar. Her ne kadar tekil olarak fotoğraflar bu kapsamda değerlendirilmese de Arbus'un ötekileri ortaya koyduğu çalışmanın geneline ve oluşturduğu bağlama bakıldığında bir uyumsuz yapıtın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ortaya çıkan bu uyumsuz yapıtın dinamiklerini ise Camus'nün kullanmış olduğu kavramlar çerçevesinde ele alabiliriz. Bu anlamda sanatçının yarattığı biçem uyumsuzun dünyaya karşı koymak için yaratabileceği en temel durumdur. Sanatçı yarattığı biçemle dünyanın eksiklerini tamamlar ve uyumsuzu başkaldırır. Diğer taraftan sanatçı yaşamını bir yapıt oluşturur gibi yaşar bu onun dünyaya karşı olan sorumluluğundan gelir. En son ise uyumsuz yapıt dünyaya sanatçının vermiş olduğu renkleri taşımaları ve bu yapıt düşünsel izler taşımalarıdır. Tıpkı sanat eserinde olması gerektiği gibi yaşamın kendisi de hem biçimsel hem de gerçeklikle olan dengeli ilişkisini sürdürerek yaşanmalıdır.

Sanat yapıtında uyumsuzu bağlanmış düşüncenin tüm çelişkilerini yeniden bulmamız için yaratıcıda da, düşünürde de aynı olan kimi izlekleri gün ışığına çıkarmak yetecektir. Uyumsuz bir yapıtın olanaklı olabilmesi için, düşüncenin en açık biçimi altında ona karışmış olması gerekir. Sanat yapıtı somut üzerinden yorumlamalarla ve dünyayı bu somut gerçeklik üzerinden değerlendirmeye ortaya çıkmaz. Sanat yapıtının geri planında hem onu bir nesne olarak hem de düşünce olarak tasarlayan bir zihin bulunmalıdır. Bu noktada bir öğretiyi düşünen felsefeciyse eseri karşısındaki sanatçı giderek birbirine benzer. Dünyayı yorumlayan düşünceler arasındaki sınırlar giderek erirken tasavvurları birbirine karışır. Sanat yapıtı somut olanın sığınağına indirgenemez. Uyumsuz yaratıcı yapıtının gelip geçici olduğunu bilir ve ona bağlanmaz. Uyumsuz sanatçı için yapabilmek kadar önemli olan bir diğer nokta da yaşayabilmektir. Yaşamı düşünmek ve duyumsamak sanatçıyı büyük yapar. Yapıt bir düşüncenin nesne haline gelmesidir. Düşüncenin imgelerle kamufle edilmesiyle yapıt ortaya çıkar. Dünya apaçık olsaydı sanat olmazdı (Camus, 2021b: 116). Camus'nün burada sanat kapsamında ele almış olduğu nokta bir betimleme ya da dünyanın birebir bir temsilini sunan, anlatan sanatlar değildir. O açıklamanın, düşün kendi kendini sunduğu, sonucun neredeyse kesin kaçınılmaz olduğu bir yapıttan söz eder. Bunun için roman sanatını ele alır ve düşünmenin en başta bir dünya yaratmak istemek anlamına geldiğini söyler. Büyük yazarların gerçekleştirmiş olduğu, öykü anlatmaktan çok bir evren yaratmaktır. Camus buna örnek olarak Dostoyevski'yi verir. Onun tüm kahramanları yaşamın anlamını sorgular ve hepsinin etik sorunları vardır. Bütün bu kahramanların yaratıcısı olan Dostoyevski onların aracılığıyla varoluşu sorgular. Yazar varoluşun yalan ve sonsuz olduğunu incelemekle yetinseydi bir filozof olurdu. O düşüncenin oyunlarının insan yaşamında doğurabileceği sonuçları inceler. Kahramanlarının yaşamı bütün bu varoluşsal problemler karşısında savrulur. Dostoyevski'yi sanatçı yapan da budur.

Camus dayanağı olmadan yaşamayı kabullenince, dayanağı olmadan çalışmaya ve yaratmaya da razı olunup olunmayacağını sorgular. Bu özgürlük alanını belirleyen uyumsuzdur ve bunu sürdürebilmek için nedensizliğin bilincine erişmiş olmak gerekir. Yapıt ya da yaşam uyumsuz kopmayı ve başkaldırıcıyı örneklemiyorsa ve umudu uyandırıyor, artık nedensiz değil demektir. Başkaldırıcı, özgürlük ve çeşitlilik uyumsuz yaratımın da sahip olması gereken özelliklerdir. Yaratmak yazgıya bir biçim vermektir. Nasıl bu kişilerin yapıtları kendileriyle tanımlanırsa, yapıtları da kendilerini tanımlar. Oyuncu bize öğretmişti: görünmekle olmak arasında sınır yoktur (Camus, 2021b: 133).

Sanat yapıtı bir deneyimin ölümünü, aynı zamanda da artışını belirtir. Dünyanın önceden düzenlediği izleklerin: beden, tapınakların alınlığındaki tükenmez imgenin, biçimlerin ya da renklerin, sayının ya da kederin, tekdüze ve tutkulu bir yinelemesi gibidir. Öyleyse yaratıcının görkemli ve çocuksu evreninde yaratılan sanat yapıtı uyumsuz bir oluşur. Uyumsuz uslamlama evresinde, yaratım ilgisizlik ve buluşun ardından gelir. Uyumsuz tutkuların ileri atıldıkları ve uslamlamanın durduğu noktayı belirtir (Camus, 2021b: 113). Yapıt evrende insan bilincini ayakta tutmak ve onun serüvenlerini görüp göstermek için tek şanstır. Yaratmak, iki kez yaşamaktır. Uyumsuz bir oyunun içerisinde kendi yaşamını yeniden yaratırken, yaşamı ve yaşamının gerçeklerini de üretirken yaşamını bir yapıt haline getirir. Fatih, oyuncu ya da bir diğer uyumsuz yaşamını bir yapıt haline getirerek yaşar. Bu oyunun sonucunda ortaya çıkan yapıt şimdinin her an yenilenecek bir abidesi gibidir. Uyumsuzun maskesi altındaki yaşamı birey için ölçsüz bir oyundan ibarettir ve yaratım büyük oyundur. Burada bilim ve duyum karşıtlığı bir kez daha karşımıza çıkar. Uyumsuzun hayatla oluşturduğu bağ açıklamak ve çözmek değil, duymak ve betimlemek üzerinde kuruludur. Dünyayı açıklamanın bir anlamı yoktur.

Arbus açısından 1955 ve 57 yılları arasında Lisette Model’le çalışmak, fotoğraflarında derin bir değişim yaratmıştır. Arbus, gizli benliklerini açığa çıkarmaya istekli görünen insanları keskin bir şekilde tasvir etmek için önden ışığa ve sıklıkla flaşa dayanan, çatışmacı bir sokak stiline öncülük etti. İnsanların röntgenci doğasına hitap etmekle suçlanan Arbus, “fotoğrafın bir sırrın sırrı olduğuna” inanıyordu (Peres, 2014: 141). Belgesel fotoğrafı radikal biçimde sorgulamayı ve yeniden tanımlamayı amaçlayan, 1967 yılında New York Modern Sanat Müzesi’nde (MOMA) “Yeni Belgeler” adıyla ve Diane Arbus, Garry Winogard ve Lee Friedlander’ın fotoğraflarından oluşan sergi (Hacking, 2018: 368) ve 1972 yılında yine MOMA’da ölümünün ardından düzenlenen iki sergi Arbus’u fotoğraf tarihi açısından önemli bir isim haline getirmiştir. Arbus’un çalışmaları birçok boyutuyla eleştirilere konu olmuştur. Moda fotoğrafından vazgeçerek hayatını yönlendirdiği yeni imge üretim sistemi olarak belirlediği fotoğraf yöntemi başta objektifini doğrulttuğu insanların hayatlarına dair bir duygu sömürüsü olarak görülmüştür. Yaşama karşı koyduğu bir yöntem ve bir başkaldırı unsuru olarak Arbus’un biçemi oldukça sorgulanmıştır.

Arbus’un fotoğraf konusunda ciddi bir entelektüel derinliğe ve merakla sahip olduğu bilinmektedir. Çalışmalarının kökeninin birçok fotoğrafçı ve onların çalışmalarından aldığı ilhama dayandığı söylenebilir. Bu anlamda onun fotoğraflarıyla Robert Frank, Weegee, Lisette Model, Brassai, Walker Evans ve August Sander gibi önemli fotoğrafçıların çalışmaları arasında bir bağ kurulabilir. Diğer taraftan Arbus’un kendi fotoğraf kitapları koleksiyonunda bulunan kitaplar onun hem on dokuzuncu hem de yirminci yüzyıldaki fotoğrafçılarla meşgul olduğunu gösteriyor. Kütüphanesinde Mathew Brady, August Sander ve Erich Salomon gibi profesyonel fotoğrafçılık çevreleri dışında henüz pek tanınmayan fotoğrafçıların eserleri ya da eserlerinin yer aldığı kitaplar bulunmaktadır (Gross, 2003: 32). Bu da bize en başta Arbus’un çalışmalarının rastlantısal olarak ya da bir düşünsel zeminden yoksun bir şekilde ortaya konulmamış olduğunu gösterir.

Çağdaşlarına ve onu eleştirenlerin çoğuna göre, Arbus’un tüm fotoğrafları şu ya da bu şekilde teşhir işlevi görüyor, ya gizli bir sosyal tipi kamuoyuna çıkarıyor ya da ortak bir sosyal tipin gizli bir boyutunu açığa çıkarıyor gibi görünüyordu. Sokak fotoğrafçılığının öznelinin aksine, insanların gönüllü olarak poz vermesi, üstelik pek çok öznesinin kamusal alanda poz vermesi, onu röntgencilik ve sömürü suçlamalarından kurtarmadı (Nelson, 2017: 128). Bugün Arbus’u eleştiren metinler arasında en bilineni ve Arbus’la ilgili yazılan neredeyse her metinde adı geçen Susan Sontag’ın Arbus’a karşı eleştirisinin temel noktası da yine bu röntgenleme ve empati yoksunluğuna dair düşünceleridir. Arbus’un 1972’de MOMA’da açılan retrospektif sergisi üzerine düşünen Sontag’a göre sergide çoğu çirkin ucubeler ve uç vakalar izleyicisinin kendisine bakmasını beklemekteydi. Sontag, Arbus’un fotoğraflarının en çarpıcı yanının - kurbanlar, talihsizler üzerinde yoğunlaşarak - sanki sanat fotoğrafının en etkin girişimlerinden birine dahil olduğunu ancak bunu yaparken böyle bir projenin hizmet etmesi beklenen merhamet uyandırma amacını gütmemediğini vurgular. Onun işleri itici olduğu kadar dokunaklı ve acınacak halde olan insanları göstermesine rağmen onlara karşı hiçbir merhamet duygusu uyandırmaz (Sontag, 1999: 51).

Arbus çalışmalarını dönemi için oldukça ileri sayılabilecek bir düşünce yapısıyla üretmiştir. Onun gerçekliğe olan bu kişisel bakış açısı daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan kimlik siyasetinin, ötekine olan bakış açısının, yargılamaların ya da ötekinin toplum dışındaki yalıtılmışlığının ve hatta günümüzde dünyada yaşanmakta olan göçmen bunalımının nüvelerini barındırır. Arbus’un fotoğraflarındaki öteki, varoluşu tamamen duygu sömürüsüne açık ve bu anlamda fotoğrafçının bu tipolojiyi kullanışlı hale getireceği bir malzeme sunar. Ancak Arbus’un bu kişiler üzerinden, gerek metinleriyle gerekse fotoğraf karelerinin sıradanlığıyla bir duygu sömürüsünü amaçlamadığını söyleyebiliriz. Fotoğrafın doğası bu tip bir duygu sömürüsünü olanaklı kılmaktadır. Özellikle belgesel fotoğraf üretiminde acıların, olumsuzlukların ya da dezavantajların bir anlatı konusu olması ve bunun çarpıcı hale getirilmesi noktasında günümüzde de hala üretilen kitch görseller, bahsedilen duygu sömürüsünü sürdürmeye meyilli görsellerdir. Bağlamından kopuk, yoksulluk, dışlanmışlık ve yoksunluğa ilişkin görseller en başta bu fotoğraf tarzının hakikatle kurduğu ilişkiyi zedelemektedir. Bu anlamda Arbus’un işlerinin bahsedilen duygu sömürüsü ve ötekinin varlığından faydalanma noktasında ötekine bakma yöntemi olarak kitch fotoğraflarla arasında bir hayli mesafe olduğu düşünülmektedir. Sontag’ın bahsettiği anlamda empati arayışının günümüzde de hala sürdürülen ve izleyenlerin acıma duygusuna seslenen fotoğrafların ortaya çıkışında başlangıç noktası olduğu düşünülmektedir. Görseldeki bir varlığa dair empati kurma ya da empati kurdurma düşüncesinin temeli izleyicinin duygularını manipüle etme amacından doğar. Arbus’un çalışmalarının düşünsel olarak temeli olmayan, yalnızca ötekinin hem bir varlık hem de görsel olarak farklılığına ve bakan kişilerde acıma ve tikslenme duygularını manipüle etme amacı taşıyan pornografik fotoğraflardan oluşmadığını belirtelim. Bu bağlamda Arbus’un hem kendi yaşamının hem de çalışmalarının Camus’nün bahsettiği anlamda, düşünsel temel barındırdığı ve bir evren yaratma çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Bu çaba Arbus’un dünyaya yapıt haline getirilmiş hem otantik bir fotoğraf mirası hem de bir yaşam pratiği bırakmasını sağlamıştır.

Uyumsuz Yaşam

Uyumsuzun en belirgin imgesi onun daha baştan kaybedeceğini bütün savaşların içindeki gem vurulamaz mücadelesidir. O hiçbir savaşı yadsımaz, yenik düşeceğini bildiği halde mücadeleden kaçmaz. Don Juan, Oyuncu ya da Fatih yaşamlarına Sisifos'un kayasının ardından baktığı gibi bakarak metafizik bir mutluluk duyarlar. Sanatçının durumu bu üçünden farklıdır. Uyumsuz sanatçı kendi gerçeğini oynamaya, yinelemeye, yeniden yaratmaya çalışır. Ebediye sırt çevirmiş bir insan için tüm yaşam uyumsuzun maskesi altında ölçsüz bir oyundan başka bir şey değildir. Yaratım, büyük oyundur. Bu üç uyumsuz imgesinin yanında sanatçıyı ayrı bir yere koyar Camus her şeyin dışında başlıca uyumsuz sevinç yaratımdır. Bu yaratımın kaynağı ise sanatçı olarak karşımıza çıkar. Sanat ve yalnız sanat, der Nietzsche, gerçeğin elinden ölmemizi önleyecek bir şey varsa o da sanattır (Camus, 2021b: 111).

Arbus'un intiharı Camus'cü anlamda bazı kavram dizgelerini harekete geçirir. Arbus yaşamı boyunca depresyonla başa çıkmaya çalışmıştır (Bosworth, 2018: 474) ve son noktada 1971 yılının Temmuz ayında özkıyım gerçekleştirir. Bu anlamda Arbus'un en başta Camus'nün uyumsuz duygusuyla baş etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Uyumsuz duygusu, yaşanan aydınlanmanın sonucunda bireyin dünyaya karşı alacağı konumu belirler. Böylelikle Camus'nün kahramanlarının temel problemi ya da onları var eden temel nokta da haliyle, yaşama ilişkin bu bilinçlilik ya da bilinçsizlik durumunun sonucunda ortaya çıkan ilişkisellik ve dünyanın geri kalanına dair algılardan oluşur. Uyumsuzluk duygusuna karşı alınması gereken tavır onu aşmak için umut beslemek ya da dünyanın yaşanabilir olmadığına dair bir kanıyla yaşama son vermek değil onu kabullenmektir. Uyumsuz duygusu sıradan bir şekilde gündelik hayat içinde insanın yüzüne çarpabilir. Gündelik hayata ilişkin alışkanlıklar silsilesinde yaşanacak ufak bir kopuş kişinin uyumsuz duygusuyla yüzleşmesine neden olabilir. Camus modern insanın çalışma, boş zaman, dinlenme süreçlerini içeren döngü içinde bir gün "neden?" sorusunu sorarak dekorları yıkacağını ve bilincin deviniminin artık dönülmez bir şekilde başlayacağını ifade eder. Ona göre neden sorusuyla başlayan süreç bireyin makinemsi bir yaşamın edimlerinin getirisi olarak ulaşacağı bıkkınlığın sonucunda bilincin devinimini de başlatır. Bilincin bu uyanışının ardından yeniden zincire dönüş ya da uyanış gelir. Bu uyanışın ardından da sonuç gelir zamanla; intihar ya da iyileşme (Camus, 2021b: 31). Bu sürecin başlangıcı bilincin uyanışını gerektirir.

Rasyonel düşünce sistemi, ona karşı kayıtsız olan evrenle yüzleştğinde modern insan bir seçim yapmak zorundadır. Bu seçim uyumsuzu ne şekilde karşı koyacağını belirler. Tam da bu noktadan itibaren Camus, Sisifos Söyleni'nde, intihar, umut, felsefi intihar, başkaldırı gibi kavramları bireyin dünyayla baş etme yöntemleri olarak ele alır. İntihar uyumsuzluk karşısında insanın göstereceği ve hatta dünyada ben buradayım demek için gerçekleştireceği bir eylem olarak ele alınsa da Camus eserin başından itibaren intiharı olumsuzlar. İntihar uyumsuz karşısında bir çözüm olmadığı gibi yaşam tüm uyumsuzluğu kabullenip yaşamın hakkı verilmelidir. İnsanın anlam arayışı bir anlamın olmadığını bilerek devam etmelidir. Uyumsuzun gerçekliğiyle başa çıkmanın yolu budur ve insanın varoluşu bu anlam arayışının kendisiyle anlam bulur. İntihar o ana kadar ele alındığının tersine Sisifos Söyleni'nde toplumsal bir olay olarak ele alınmamış aksine bireysel düşünceyle intihar arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu ortaya konmuştur. Düşünmeye başlamak, için için yenmeye başlamaktır. Bu başlangıçlarda toplumun fazla bir etkisi yoktur. Kurt insanın yüreğindedir. Yürekte aramak gerekir onu. Yaşam karşısında uyanıklıktan ışık dışına kaçışa götüren bu ölümcül oyunu izlemek ve anlamak gerekir (Camus, 2021b: 22). Yaşamın yaşanmaya değer olmadığına ilişkin gerçek kısır bir gerçektir. Camus burada umut kavramını da ele alır ve umudun bir nevi kaçış olduğunun altını çizer ve yaşamın uyumsuzluğu karşısında insanın umut ya da intihar yoluyla kendisinden sıyrılması mı gerektiğini sorar. Bu soru aslında Camus'nün düşünce sisteminde ateşleyici soru olarak karşımıza çıkar. Uyumsuzla baş etmeye çalışmak ya da ona teslim olmak bu sorunun yanıtına göre ölümle kurulacak ilişkiyi de belirler. Bu sorunun yanıtı evetse, uyumsuz ölmeyi buyurur. Bu kapsamda değerlendirecek olursak yaşamı boyunca depresyonla mücadele eden Arbus'un özellikle 1960'lı yıllarda uyumsuzu karşı üreterek ve sanatını ortaya koyarak direndiğini ve başkaldırdığını söyleyebiliriz.

Bu noktada Camus'nün bir başka eserindeki bir ressam karakteriyle Arbus arasında bağlantı kurulabilir. Camus'nün, Türkçe'ye Jonas ya da Resim Yapan Ressam adıyla çevrilen öyküsünün kahramanı Jonas bir sanatçının dünyayla kurmuş olduğu ilişkiyi yansıtmaktadır. Jonas'ın aile hayatı ve kariyerinde her şey iyi giderken bir kırılma olur ve denge bozulur. Üretememeye başlayan Jonas giderek hem popülaritesini hem de aile huzurunu kaybeder. İçine düştüğü bu boşluğu atlatmaya çalışan Jonas yeniden resim yapmayı düşler. Giderek bir varoluşçu karaktere dönüşen Jonas insanlarla ilişkilerini yitirir ve evinde bir delikte yaşamaya başlar. Onunla bir tek karısı ve eski arkadaşı Rateu ilgilenir. Jonas en son ölüm döşeğindeyken Rateu onun son zamanlarını harcadığı resme bakar ve tabloda belli belirsiz yazılmış bir sözcük olduğunu görür. Bu sözcük solitaire (yalnız) ya da solidaire (dayanışan) olabilir (Camus, 2022: 111). Jonas'ın sahip olduğu "boşluk" olarak ifade edilen duygu Camus'nün diğer yapıtlarında bahsettiği uyumsuz duygusu olarak düşünülebilir. Kaldı ki bu duyguyla birlikte Jonas'ın yapıp ettikleri

bir nevi intihar olarak kabul edilebilir. Bundan kurtulmak için çabalayan Jonas çözümü resim yapmakta bulur ancak uzun zaman uğraşsa da yapabildiği o belirsiz yazıyı yazmaktır. Rollo May Yaratma Cesareti adlı kitabında bu durumu Otto Rank'ı de yorumlayarak toplumsal cesaret olarak ele alır.

Toplumsal cesaret iki farklı korkunun yüz yüze gelmesini gerektirir. İlk olarak yaşam korkusu, kendini terk edilmiş bulma ve bir başkasına dayanma gereksinimi doğurur ve özerk yaşama korkusunu getirir ve bir yerde kişinin kendini gerçekleştirme korkusudur. Tersine ise ölüm ve karşıdaki tarafından tümünden emilme korkusudur. Ayrıca kişi kendi özerkliğini ve bağımsızlığının yitirmekten korkar. Tüm yaşamımız boyunca bu iki korku arasında salınır dururuz. Kendimizi gerçekleştirmek istiyorsak bu iki korkuyla yüzleşmek ve başka benliklerin de katılımıyla gelişeceğimizin farkında olmalıyız (May, 2017: 47) Uyumsuz hissi, başka insanların varlığı ve yaşama müdahale boyutu Camus'nün bu kısa öyküsünde tartışılmaktadır. Jonas'ın yaşadığı yüzleşme, boşluk hissi ve toplumsal korku bir sanatçı için yaşama karşı koyma yolu olarak en başta sanatın sorgulanması anlamına gelir. Kaldı ki aylarını zihinsel engellileri fotoğraflayarak geçiren Arbus'un da intiharından kısa bir süre önce, işlerinden beslenemediğini ve işlerinin artık kendisine hiçbir şey vermediğinden yakındığı Bosworth (2018: 471) tarafından ifade edilir. Bu dönemde Arbus'un yıllardır yaptığı gibi Camus'nün kullandığı anlamda, fotoğraflarıyla başkaldırmayı başaramadığı ve absürt duygusuyla baş edemediği ortadadır. Arbus aynı zaman diliminde Hampshire Koleji'ndeki son dersinde öğrencilere bir fotoğrafçının insanın ruhunu ele geçirdiğini ve bu yüzden de fotoğrafçılığın kötücül ve esrarengiz olduğunu söylemiştir (Bosworth, 2018: 472). Ancak yaşamının son günlerinde fotoğrafla olan ilişkisini sorgulaması fotoğrafın onun yaşama tutunmasındaki önemli bir araç olduğunu da ortaya koyar. Arbus yaşamının son günlerinde Jonas'ın resimle olan hesaplaşması benzeri bir hesaplaşma sürdürmektedir. Bu anlamda fotoğrafçı için Camus'nün birçok eserinde ifade ettiği sanat pratikleri ve sanatçı edimlerine paralel bir varoluş içerisinde otantik bir kimlik ortaya koymuştur denilebilir.

SONUÇ

Fotoğraftan merhamet uyandırmasını beklemek onun karşısına manipülasyona açık bir şekilde konumlanmak anlamına gelir. Daha net ifade etmek gerekirse bu düşünce, ötekinin ya da Arbus'un işleri bağlamında dile getirildiğinde ucubelerin, gönderge olduğu fotoğrafların, pornografik bir şekilde ortaya konularak karşısındakinin duygularını harekete geçirmesi ve başta acıma hissi uyandırmasını beklemek temeline dayanır. Bu tip fotoğraflar ise dünyaya dair en ciddi sorunları bile en basit plastik ve estetik unsur haline getirerek sömüren fotoğraflardır. Bu estetik ve vicdani sömürünün kökeni fotoğrafın doğasından gelir. Sontag'ın ifade ettiği gibi fotoğrafın baktığı her şeyi bir estetik nesneye dönüştürme potansiyeli vardır. Acıların, bağlamından kopuk bir şekilde ya da tekil olarak estetize edilerek, fotoğraf ırmağının içinde serbest bir yüzüğe bırakılarak rastlantısal bir biçimde karşısına çıktığı insanda uyandırdığı merhamet, aynı zamanda fotoğraf anlatısının da zayıflığını gösterir. Bu noktada başta söylendiği gibi fotoğraftan beklenen bizi manipüle etmesidir. Bu ise Camus'nün bahsettiği anlamda sanat eserinin ilişki kurduğu en sığ gerçekliğe dayanır. Onu üreten kişinin sanatsal olarak dünyaya karşı koyma gücü sığ ve sınırlıdır. Camus'nün başkaldırının ön koşulu ve sanat eserinin sahip olması gereken şey olarak bahsettiği biçem hem düşünsel hem de estetik açıdan bu sığlığın çok ötesindedir. Bu anlamda hem düşünsel hem de biçimsel derinliğin birleşmesiyle oluşan biçem gerçek bir evren yaratıcıdır. Arbus'un dünyaya getirdiği abidenin en temel özelliği budur. O kendi evrenini ısrarla, tutkuyla, şüpheyle, kaygıyla ve yaşamını bu portreler üzerinden anlamlandırmak suretiyle kurmuştur ve bu evren onun uyumsuz olan başkaldırısıdır. Arbus'un fotoğraflarını beraber sunduğu metinlerle birlikte bu dünyaya dair ortaya koyduğu bir başka varoluşçuluğa yakın pratik de ironidir. Fotoğrafların görsel olarak değerlendirilmesi bir yana örneğin, bir devin Yahudi'liği ya da cücenin Meksikalı'lığı ya da ikizlerin özdeşliği başlı başına ironiktir ve altında derin bir humor duygusu yatar. Çalışmalarındaki bütün uyumsuzların bir arada olması ise fotoğraflara bakanlar dahil Arbus'un tüm evreninin homojenize olmasına neden olur.

Çalışmada Albert Camus'nün düşünce sistemi, uyumsuz karşısında bireyin kendini konumlandırmasının yanı sıra dış dünya ve rasyonel bilincin karşılaşması sonrasında oluşan uyumsuz duygusuna karşı koyması temelinde ele alınmıştır. Bilinç ve dünya ilişkisinin yapılandırdığı bu varoluşa dair hissiyat ve anlamlandırma süreçlerinin ardından fiziki ya da metafizik intiharı seçmeyen bireyin gerçekleştireceği şey başkaldırısıdır. Sanat bu başkaldırının en önemli ve yaratıcı boyutudur. Arbus bu anlamda uzun yıllar baş ettiği uyumsuz duygusuna karşı dünyaya düşünsel boyutu derinlik sahibi olan bir biçem ve sanatsal üretim yöntemi bırakmıştır. Bu aynı zamanda Arbus'un kendi yaşamını da yaşama yöntemidir. Arbus yalnızca fotoğraf çalışmalarını değil kendi yaşamını da bir yapıt gibi ortaya koymuştur ve onun gerçek uyumsuz yapıtı buradadır. Camus'nün sanat ve başkaldırı noktasında belirlemiş olduğu durum ve deneyimlerin birçoğuna yakın bir yaşam pratiğine sahip olan Arbus yaşamı boyunca uyumsuz duygusuna karşı koymaya çalışmıştır. Bu anlamda Arbus'un Camus'nün edebi eserlerindeki karakterlere benzer yanlarının olduğu söylenebilir. Arbus'un bir uyumsuz olarak portresi; onun ortaya koyduğu yapıtı ve yaşamıyla, yapıtının biçemiyle ve ölümle olan ilişkisiyle birlikte bu çerçevede değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, E. B. (2020). Albert Camus'de Saçma Kavramı-Sisifos'u Mutlu Düşünmek. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(2), 529-540.
- Bosword, P. (2018). *Diane Arbus Ötekilerin Fotoğrafçısı* (Çev.: Bilge Barhana), Everest, İstanbul.
- Bozkurt, N. (1995). *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*. Sarmal, İstanbul.
- Camus, A. (1994). *Denemeler* (Çev.: Sebahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol), Say, İstanbul.
- Camus, A. (2018). *Veba* (Çev.: Tahsin Yücel), Can, İstanbul.
- Camus, A. (2020). *Düşüş* (Çev.: Hüseyin Demirhan), Can, İstanbul.
- Camus, A. (2021a). *Başkaldıran İnsan* (Çev.: Tahsin Yücel), Can, İstanbul.
- Camus, A. (2021b). *Sisifos Söyleni* (Çev.: Tahsin Yücel), Can, İstanbul.
- Camus, A. (2022). *Sürgün ve Krallık* (Çev.: Tahsin Yücel), Can, İstanbul.
- Camus, A. (1993). *Yabancı* (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Varlık, İstanbul.
- Camus, A. (2023). *Yaratma Tehlikesi* (Çev.: Alper Bakım), Can, İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma, İstanbul.
- Clarke, G. (2017). *Görsel Sanatların Bir Dalı Olarak Fotoğraf* (Çev.: Maide Meltem Aydemir), Hayalperest, İstanbul.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi, İstanbul.
- Gross, F. (2012). *Diane Arbus's 1960s: Auguries of Experience*. U of Minnesota Press, London
- Gündoğan, A.O. (2018). *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi, Öteki*, İstanbul.
- Gürses, İ. (2016). Fotoğrafta Grotesk Beden Temsili Diane Arbus. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Ocak/Şubat/Mart-Kış Dönemi*, (10).
- Hacking, E. (2018). *Fotoğrafın Tüm Öyküsü* (Çev.: Abbas Bozkurt), Hayalperest, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1995). *Düşünce Tarihi* (Vol. 5). Remzi Kitabevi, İstanbul
- Işık, M.F. Hekimoğlu R. (2017) *Albert Camus'da Absurd ve Başkaldırı*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34.
- Koç, E. (2016). Albert Camus 'nün Saçma Felsefesi: Caligula, Yabancı ve Sisifos Söyleni. *Sosyal Bilimler Dergisi (Sobider)*, (6).
- Lewis, E. (2018). *İzmler Fotoğrafı Anlamak* (Çev.: Maide Meltem Aydemir), Hayalperest, İstanbul.
- May, R. (2017). *Yaratma Cesareti* (Çev.: Alper Oysal), Metis, İstanbul.
- Mendes, A. M. (2013). Diane Arbus e o estranho nosso de cada dia. *Arquivo Maaravi: Revista Digital de Estudos Judaicos da UFMG*, 7(13), 29-50.
- Nelson, D. (2017). *Tough Enough: Arbus, Arendt, Didion, McCarthy, Sontag, Weil*. University of Chicago Press, Chicago.
- Özdoğan, E. (2012). Arbus'un Olymposu, <https://www.5harfliler.com/abusun-olympusu/>
- Parr, M., & Badger, G. (2005). *The Photobook: A History Volume I* (pp. 6-7). London and New York: Phaidon.
- Peres, M. R. (Ed.). (2014). *The concise Focal encyclopedia of photography: from the first photo on paper to the digital revolution*. CRC Press.
- Saygın, T. (2017). ALBERT CAMUS Düşüncesinde Başkaldıran ÖZNE. *Felsefe Dünyası*, (66), 77-95.
- Solomon, R. C. (2005). *Existentialism*, Oxford University Press, New York.
- Sontag, S. (1999). *Fotoğraf Üzerine* (Çev.: Reha Akçakaya), Altıkırkbeş, İstanbul.
- Soulağes, F. (2022). *Fotoğrafın Estetiği* (Çev.: Deniz Eyüce Şansal), Espas, İstanbul.

Stepan, P., & Billeter, E. (1999). *Icons of photography: the 20th century*. Prestel Verlag, Munich, London, New York.

Szarkowski, J. (1973). *Diane Arbus: An Aperture Monograph*. Millerton, New York.

Warren, L. (2005). *Encyclopedia of Twentieth-Century Photography*, Routledge, New York.

DPT Sonrası Muş'un Sosyo - Ekonomik Gelişimi

Social and Economic Development of Muş After DPT

ÖZET

İller arasında gelişmişlik farklarının belirlenebilmesi için gelişmişliğin tanımlanması ve belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmada sağlanan başarının bu tanıma göre değerlendirilmesi gereği açıktır. DPT tarafından yapılan çalışmada ekonomik ve sosyal alanlardan seçilen çeşitli göstergeler yoluyla “gelişme” olgusunun bir anlamda tanımı da yapılmaktadır. Bu olgu çok boyutlu ve soyut bir kavram olduğundan istatistik tekniği aracılığı ile ölçülebilir ve somut bir yapıya indirgenmiştir ve bunun sonucunda illerin gelişmişlik düzeyleri belirlenmiştir.

Genellikle gelir artışlarıyla ölçülen ekonomik büyüme, toplumsal gelişmişliği tam olarak açıklamadığından, sadece talep genişlemesini açıklayabilen dar kapsamlı bir veri olarak kabul edilmektedir. Gelişme kavramı ise fiziki kapasite büyüklüğü ve gelir artışı gibi iktisadi gelişmelerle birlikte bunların gelir grupları, sosyal ve ekonomik birikimlerin belirtildiği bir bütünü yani toplumsal gelişme seviyesini göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışmaya konu olan sosyo - ekonomik gelişme, kişi başına düşen milli gelirin artırılması şeklinde tarif edilen iktisadi büyüme kavramının yanında yapısal, insani gelişmeyi içine alan ve belirlenebilen bütün sosyal değişkenlere de yer vermektedir.

Bu çalışma bir sosyal tarih çalışması niteliğinde olup Muş'un DPT sonrası nüfus, eğitim, sağlık, ekonomi, sanayi, tarım gibi sosyo- ekonomik gelişimi incelenerek sonuç ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler Muş, DPT, Sosyo- Ekonomik, Gelişme.

ABSTRACT

In order to determine the difference of the development between cities, the definition of development and the evaluation of the success in reaching a certain development according to this definition is necessary. In this study made by DPT the definition of “development” notion has been made by several indications selected from economical and social areas.

As this notion is multi-dimension and an abstract term, it is reduced to concrete structure and can be measured by statistic method. As a result of this, the development level of the cities has been defined. The economical development generally measured by income-increase can't explain the social development completely. So it is accepted as a low-extent data which explains only the demand-increases. The term of the development indicates the economic developments like the physical capacity-increase and income-increases. Besides, it indicates the income groups and the whole which social and economical accumulation are explained. Meanwhile it shows the level of social development.

As a consequence, the topic of this study the socio-economic development contains the term of economical growth which described as the increase of social income for a person. It also contains the structural and all definable social modulations which include the personal development. In this study, socio-economic development of Muş such as population, education, health, economy, industry and agriculture have been analyzed after DPT and so the study has been brought to consequence.

Keywords: Muş, DPT, Social, Economic, Development.

GİRİŞ

“Büyüme”, “Kalkınma” ya da “Gelişme” kavramları birbirine eşit gibi görünseler de birbirinden farklı anlamları taşımaktadırlar. Esasen II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ABD ve SSCB olmak üzere iki kutuplu hale gelir. Artık bu iki kutup kendi bölgeleri içinde kendilerini eksene koyup diğer ülkeleri kendi ölçütlerince derecelendirerek yukarıdaki kavramları oluştururlar. 1960 yılına kadar “kalkınma ve gelişme” kavramları büyük oranda bir ülkenin GSYH'sına bağlı olarak tespit edilmektedir. Kalkınmada GSYH'yı oluşturan temel amaç, tarımdan ziyade, sanayi ve hizmetler sektörleri doğrultusunda üretim ve istihdam yapısını dönüştürmek olarak algılanır. Bu nedenle Fert Başına Düşen Milli Gelir ülke refahındaki değişimlerin temel göstergesi kabul edilir. 1970'li yıllarla birlikte kalkınma kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarır. Gelişmeyi, toplumsal boyutlarıyla da tanımlama amacı taşıyan yeni yaklaşım, ekonomik büyüme kavramı yanında; eğitim, sağlık, kültürel gelişmeleri de göstergeleri içine alır.

Yüksel Kaştan ¹

How to Cite This Article

Kaştan, Y. (2023). “DPT Sonrası Muş'un Sosyo - Ekonomik Gelişimi” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8475-8500. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72163>

Arrival: 29 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-8616-8968

Planlı döneme kadar ülke içerisinde bölgeler ve iller arasındaki gelişmişlik farklarını ortaya koyan herhangi bir planlı çalışma yapılmaz. 1961 Anayasası gereği 1963 yılında DPT'nin kuruluşu sonrasında artık bazı yerlerin gelişmişlik açısından diğer illere göre geride olduğunun farkına varılır. Daha sonra bu farkın ne ölçüde olduğu tespit edilmeye başlanır. 1960 yılı sonlarına doğru il ve bölgelerin gelişmişlik derecesini ölçmede dünyada "Taksonomi Yöntemi" kullanılmaya başlanır. Türkiye bu yöntemle göre 1963-70 yılları verileri ışığında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri belirlenmek istenir. Bu amaçla 1963-70 yılları arası 1968 yılı program kararnamesiyle DPT tarafından 8 ayrı ana başlık ve 53 değişken kullanılarak incelenir ve elde edilen sonuçlara göre illerin gelişmişlik sıralanışı yapılır. Bu sıralamada diğer illere göre daha az gelişme gösteren olan illere "Kalkınmada Öncelikli İller (KÖY)" adı verilerek gelişmeleri için programlarda daha çok yer verilmeye çalışılır. KÖY'in tespiti yapılırken illerin nüfusu baz alınır ve tespit edilen illerin nüfuslarının toplamının ülke nüfusunun yarısını geçmemesine dikkat edilir (DPT,1972).

DPT tarafından yapılan bu taksonomi yöntemine göre ülkenin sosyo- ekonomi bakımından gelişmişlik düzeyi 0.883 olarak ortaya çıkar ve bu ortalamanın üzerinde kalan il ve bölgeler gelişmiş, altında kalan bölge ve iller ise az gelişmiş olarak nitelendirilir. İllerin gelişmişlik sıralamasında Muş az gelişmiş iller arasında yer alır (Sarıca, 1991: 533-535).

DPT 1963 yılından sonra ülkede bazı bölgelerin geri kalmış olması nedeniyle anayasa gereği beş yıllık kalkınma planları hazırlayarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını gidermeye çalışır. 1963-70 yılları arasında ülkedeki planlamalar coğrafi bölgelere göre yapılmaz. Planlı dönemde ülke 16 bölgeye ayrılır ve yatırımlar bu bölgelere göre planlanır. 1968 programında Muş yatırım teşviki alacak iller arasında yer alır. I. BYSKP'nda 14. Bölge kapsamı içerisinde Muş KÖY arasında 22 ille beraber yer alır (DPT, 1985).

1960 sonrası vergi alanında önemli reformlara gidilerek yatırımların teşvik edilme politikasına ağırlık verilir. 19 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı kanunla 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapılarak yatırım indirimine gidilir. Buna göre yatırımın öz kaynaktan karşılanan kısmına uygulanacak oran genel olarak % 30, tarımda % 40, gelişmemiş bölgelerdeki yatırımlarda da % 50 olarak uygulanması öngörülür. 27 Haziran 1963 tarih ve 261 sayılı Kanun ile Bakanlar Kurulu'na, ürünlere ihraç gücü kazandırmak amacıyla teşvik edilecek ihraç fiyatlarındaki vergi, resim, harç ve benzer tesirler icra eden diğer mükellefiyetleri muaflik ve istisnalar şeklinde, yine 14 Mayıs 1964 tarih ve 474 sayılı Kanun ile yatırım amaçlı ithalatlarda damga vergisi ve diğer resim ve harçlarda indirimlerde bulunulacağı gibi tedbirlere başvurulur. 27 Temmuz 1967 tarih ve 933 sayılı Kanun ile bölgelerin gelişmesi için teşvik uygulaması getirilir (DPT, 1963: 471-476).

Bu dönemde teşvik uygulamaları daha çok sanayi gelişme fonları (gıda sanayi, orman ürünleri sanayi, kimya sanayi, demir çelik ve demirden gayri metaller sanayi, taşıt sanayi, makine imalat sanayi, çimento sanayi, organize sanayi bölgeleri fonu, küçük sanayi siteleri fonu, ulaştırma ve depolama, yaş meyve ve sebze, tarım ürünlerini değerlendirme, hayvancılık), madencilik geliştirme fonları (çinko, cıva, asbest, bakır) turizm geliştirme fonları, ihracatı geliştirme fonları ve sermaye piyasasını destekleme fonu gibi sektörlerle verilir. Böylece daha çok ithal ikameci, kapasite oluşturu ve sanayileşmeyi hızlandırıcı tedbirlerin gerçekleştirilmesine çalışılır (DPT, 1967: 116-117).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayii ülke sathına yayma çalışmalarına paralel olarak KÖY'e de götürüleceği belirtilir. Ülkede gerek KÖY ve gerekse diğer yörelere sanayi gelişebilmesi için "Organize Sanayi Bölgeleri" kurulmaya çalışılır ve bu sayede bölgelerin gelişmesine yardımcı olunması düşünülür. Bu nedenle Organize Sanayi Bölgeleri için teşvik uygulamasına gidilir ve bu sayede uygulamanın ülke sathına yayılması planlanır (DPT, 1973: 948-949).

1990 yılında 89/14685 Nolu ve 24.10.1080 Sayılı Kararname ekinde "yatırımların döviz kazandırıcı hizmetlerin ve işletmelerin teşviki ve yönlendirilmesine ait esaslar" hakkındaki kararla özel önem taşıyan sektörlerle (turizm gibi), asgari ölçülerde teşvik edilecek alanlar belirlenir ve artık buna göre devlet yatırımları programlanır. DPT Döneminde 1963'ten 2000 yılına kadar 7 adet beş yıllık kalkınma planı uygulanır. Bu kalkınma planları ile ülkede öncelikle KÖY, sonra kalkınma kutupları ve diğer iller geliştirilmeye çalışılır.

1981 yılına gelindiğinde KÖY kapsamına giren iller arasında gelişmişlik düzeyleri açısından bazı farkların olduğu belirlenmiş ve artık I. Derecede KÖY ve II. Derecede KÖY diye ikiye ayrılmışlardır. 1982 yılında I. Derecede Öncelikli İllerin sayısı 20, II. Derecede Öncelikli illerin sayısı 5' tir. 12 Aralık 1984'te I. Derecede Öncelikli il sayısı 10, II. Derecede Öncelikli il sayısı 17'dir. 08.11.1990 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile I. Derecede Öncelikli il sayısı 16, II. Derecede Öncelikli il sayısı 15'tir. Bu 31 il ülke nüfusunun % 26'sını ve ülke coğrafyasının % 44.3'ünü oluşturmaktadır. 1995 yılına gelindiğinde Muş Birinci Derecede KÖY kapsamına girmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Aksiyon Planı, ülkenin diğer bölgelerine göre yeterince gelişmemiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ekonomik ve sosyal göstergeler açısından ülke ortalamasına yaklaştırılabilmesi amacıyla hazırlanan planın adıdır. Daha çok GAP bölgesini kapsayan Şanlıurfa, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak illeri ile Doğu Anadolu Bölgesinin birinci ve ikinci alt bölgelerini kapsamaktadır. Birinci bölgede (Elazığ alt bölge) Elazığ, Malatya, Tunceli, Bingöl, Muş illeri, ikinci bölgede (Van alt bölge) Van, Bitlis ve Hakkari illeri bulunmaktadır (DPT,1993:1).

Aksiyon planının temel hedefi, bölgede ekonomik ve sosyal altyapı ve diğer hizmetlerin sağlanması ile yaşam şartlarının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması, kişi başına düşen gelir miktarının artırılması, gelir dağılımının daha dengeli hale getirmek sayesinde refah düzeyinin diğer bölgeler seviyesine yaklaştırmak, ayrıca bölge içi ve bölgelerarası entegrasyonun sağlanmasıyla bölge kentlerinin yaşam standartlarının artırılması teşkil etmektedir (DPT,1993:2).

Aksiyon planında 1993-1997 yılları arasında bölgede yeni stratejilerin uygulanması öngörülmüştür. Bunların yanında gerek bölge içi gerekse bölgelerarası ulaşımın hızlı ve güvenilir hale getirilmesine yönelik altyapının tamamlanması aksiyon planı içinde yer almaktadır. Doğu ve Güneydoğu illerinin toplamı için beş yıllık yatırım tahminleri yapılmış ve buna göre Elazığ ve Van alt bölgelerindeki 8 il için 1991 sabit fiyatlarıyla 5 yıl içerisinde 24 trilyon civarında yatırım yapılabileceği planlanmıştır. Bu rakam 1992 yılı için ise 36 trilyondur. Bu hedeflenen 24 trilyonun sadece 3 trilyonluk kısmının özel sektör tarafından gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Bu yatırım bölgede gerçekleştiği zaman marjinal hasıla 3.9 trilyon ve bölge geliri de yılda % 5.24 artacağı hedeflenmektedir.

Daha sonraları Bingöl- Muş ve Yozgat KKP uygulamaya girmiştir. Bingöl- Muş KKP'nin başlangıç ve bitiş tarihi olarak 1990-1996 olarak belirtilmiş ve kırsal alanda yaşayan nüfusun gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimi artırma, köy yolları, köy içme suyu tesisleri, el sanatları ve kredi hizmetlerini kapsamaktadır. Bu proje 52.2 milyon dolar olup bunun 20.2 milyon doları İFAD tarafından karşılanmıştır. Erzincan- Sivas KKP ise 1995 yılında tamamlanarak 1996 yılında yine aynı amaçlarla uygulamaya geçirilmiştir (1995 Yılı Geçiş Programı,s.153). Doğu Anadolu Yem Bitkileri Üretimi ve Hayvancılığı Geliştirme Projesi geliştirilmiş ve uygulamaya geçirilmiştir. Bölgede hayvancılığın geliştirilmesini, hayvan cinslerinin daha ıslah edilmesi, yem bitkilerinin üretimin artırılması, yem fabrikalarının atıl kapasite ile çalışmalarının önüne geçilerek iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

Muş Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır ve nüfus açısından ülkede en küçük illerden biridir. Muş'un yüzölçümü 8 196 km²'dir. Doğurganlık eğiliminin çok yüksek olduğu ilde, yeterli iş olanakları bulunmadığından, il dışına verilen göç önemli boyutlara varmış ve nüfus üzerinde önemli bir etki yapar.

Muş 1960 yılı nüfus sayımı verilerine göre Tablo 1'de görüldüğü gibi 167 632 nüfusa ve kilometrekareye 23 kişi nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu tarihlerde ilin nüfus yoğunluğu 35 olan ülke yoğunluğunun altındadır. 1990 yılı nüfus sayımı verilerine göre Muş'un nüfusu 376 573'e, yoğunluğu da 44'e yükselir. Muş nüfus büyüklüğüne göre 1997'de ülkede 59. sıradadır. 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre Muş'un nüfusu 453 654, yoğunluğu 52'e ulaşır. İlde 2013 yılında 412 553 nüfus vardır. İlde 47. sıradadır. 2016 yılında ilin nüfusu 412 553 ve yoğunluğu 51 olur. 1960-2016 yılları arasında ilin nüfusu 2,4 kat artar. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Merkez, Bulanık ve Malazgirt. Nüfus bakımından en küçük ilçesi ise Korkut'tur. İlde 47.sıradadır.

Tablo 1: Nüfus ve Yoğunluk (Km²/Kişi)Dağılımı

	Nüfus 1960	Yoğunluk	Nüfus 1990	Yoğunluk	Nüfus 2000	Yoğunluk	Nüfus 2016	Yoğunluk
Muş	167632	23	376543	44	453654	52	412553	51
Türkiye	27 754 820	35	56 473 035	73	67 803 927	88	79814871	104

Kaynak: DİE,1960; DİE,1990; DİE,2000:82-84.

Ülkede 1950 yılı 100 kabul edilirse 1960 yılında 132, ilde 156, 1980'de ülkede 169, ilde 218 nüfus artış hızı gözlenir. Buna göre ilde 1950 sonrasında nüfus artış hızı ülke değerinden daha yüksektir (Tekeli,1981:157). İl nüfusu 1935'ten 1980'e değin % 349 oranında, ülke nüfusundaki artış ise % 177 oranında artar. Bu dönemde il nüfusu yüksek doğurganlık nedeniyle ülkeden iki kat fazla daha artmış görünmektedir. 1950- 1980 döneminde ülke nüfusu % 116 oranında büyüyerek iki katını aşmıştır. Aynı dönemde Muş nüfusu ülke genelindekinden de hızlı artmıştır. Söz konusu dönemde il nüfusundaki büyüme % 182 oranındadır (Dinçer,1996; Dinçer,2003:Tablo 6).

Merkez İlçe, 1950'de nüfus yoğunluğu açısından ilin görece önemsiz ilçelerinden biridir. Ancak 1955'te demiryolunun gelmesiyle ilin nüfus çeken bir merkezi durumuna gelmiştir. Böylece il merkezinin nüfus gelişimi 1960'tan sonra daha da hızlanmıştır. Bu duruma yol açan bir başka etmen de 1966'daki Varto depremidir. Deprem sonucunda konutlarını yitiren birçok aile Merkez İlçe' de yapılan konutlara yerleştirilmiştir. 1966'dan 1970'lerin

ilk yıllarına değin kentte depremde evsiz kalmış kişiler için (12 000 dolayında konut vb.) yapılır, 2 yeni mahalle (Sunay ve Zafer) kurulur. Böylece, ilçede 1950'de km²'de 13 olan nüfus yoğunluğu, 1980'de km²'de 41 kişiye yükselmiştir. I. derece deprem kuşağına giren Muş'ta, özellikle Varto İlçesi çevresinde çok sayıda deprem olmuştur. Varto'da, 1946, 1950, 1956, 1957 ve 1959 yıllarında çeşitli sarsıntılar yaşanmıştır. Bunlardan 31 Mayıs 1946'daki depremde 893 kişi ölmüş, 343 kişi yaralanmış, 3 000 bina da oturulamaz duruma gelmiştir. 1966'da Muş'ta merkezi Varto olmak üzere 3 deprem olur ve 2 118 kişi ölür.

1936'da yapılan yönetsel değişikliklerle Muş'ta ilçe sayısı 4'e inmiştir. Merkez İlçe, nüfus büyüklüğü bakımından her dönemde ilin en büyük ilçesi olmuştur. 1950'e ilçe nüfusu 100 kabul edilirse 1980'de 323 olur ve böylece yaklaşık 3 kat artar. Bulanık ilçesi 1960'da 159, 1980'de 258 ve yaklaşık 2,5 kat, Malazgirt ilçesi 1960'da 170, 1980'de 306 ve yaklaşık 3 kat, Varto ilçesi 1960'da 136 ve 1980'de 202 değeri ile 2 kat nüfus artışına sahip olur. Varto'da meydana gelen deprem nüfus artışı üzerinde eksi yönde etkili olur (Kılınç,1993:167-168).

Tablo 2: Muş İlçelerinin Yüzölçümleri, 1980 Nüfusu, Nüfus Yoğunluğu ve 1950=100 ise 1950-1980 Gelişme İndeksi

İlçeler	Yüzölçümü km ²	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Nüfus Yoğunluğu	1960	1970	1980
Merkez	3 538	146 527	40 977	105 550	41	170	327	581
Bulanık	1 706	63 420	9 140	54 280	37	198	308	369
Malazgirt	1 534	49 711	14 068	35 643	32	262	551	728
Varto	1 418	42 748	6 892	35 856	30	172	302	584

Kaynak: DİE,1960; DİE,1970; DİE,1980.

Tarımsal niteliği çok ağır basan bir il olmasının doğal sonucu olarak. 1980'de Muş nüfusunun % 76,5 gibi çok önemli bir bölümü kırsal alanda, çoğu dağınık ve az nüfuslu köylerle köyaltı yerleşmelerde yaşar. Bu oran aynı yıl % 55,7 olan ülke ortalamasının çok üzerindedir. İlde, Muş Kenti de dahil olmak üzere, gerçek anlamda kentsel bir yapı kazanmış hiçbir yerleşme yoktur. Nüfusları 1980'de 10 000'i aşan yerleşmeler, 40 977 kişinin yaşadığı Muş ile 14 068 kişinin yaşadığı Malazgirt'tir (DİE,1990:85). Bulanık Kasabasının nüfusu 9 140, 1946 ve 1966'da iki kez önemli can kaybına ve kasabanın yıkılmasına neden olan deprem felaketi geçiren Varto'nun nüfusu ise 6 892 kişidir. 1997 yılında Muş'un şehir nüfusu 153 941, kır nüfusu 273 871 olmak üzere toplam 427 812'dir. 1997 yılında Muş'un kentlerde 153941, kırsal alanda 272871 olmak üzere toplam nüfusu 427812'dir. İl ve ilçe merkezlerinin toplam nüfus içindeki oranı % 37,9 ile ülkede 80. sıradadır. İl 51 nüfus yoğunluğu ile ülkede 52.sıradadır. 2000 yılında ilde şehirleşme oranı % 35,16'dır. 2013 yılında Türkiye' de il ve ilçe merkezleri nüfusunun, toplam nüfus içindeki oranı % 91,3, ilde kent merkezlerinde nüfusun % 38'i kırsal alanda % 62'si yaşar. 2016 yılında ülkede il ve ilçe merkezlerinin nüfusunun oranı % 92,3 iken ilde bu oran % 40,51'dir. İl ve ilçe merkezleri 156 411 belde ve köyler 256 142 il ve ilçe merkezleri % 37,9 belde ve köyler % 62,1'dir. Buna göre Muş'ta nüfusun yaklaşık % 60'ı kırsal alanda yaşamaktadır. Yine ülkede yıllık nüfus artış hızı binde 13,55 iken ilde bu oran -5,46'dır. Buna göre ilde nüfus artışı eksi yöndedir. Bunun nedeni ilin il dışına göç vermesi ve göçün önlenememesidir. 2013 yılında ilin yıllık nüfus artış hızı binde -1,7 iken ülkede 13,7'dir.

1960'tan sonra kentlere yönelen göç yeniden hızlanır. Kentleşme hızı 1965-1970 arasında da binde 64,6'ya çıkar. 1960-1965 döneminde birden binde 29,1'e düşen kırsal nüfus artış hızı, izleyen yıllarda giderek geriler, 1975-1980 arasında binde 17'ye iner. 1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınan ilde, ilk sanayi yatırımları 1970'lerin ikinci yarısında başlar. 1970-1975 arası il dışına göçün en hızlı olduğu dönemdir (DİE,1970; DİE,1975; DİE,1980).

Tablo 3 :Türkiye ve Muş'ta Kentsel ve Kırsal nüfus oranları (%) ve 1950= 100 ise Kırsal ve Kentsel Nüfus Gelişme İndeksleri

		1950	1960	1970	1980	1960	1970	1980	2013
Türkiye	Kır	74,9/100	68,1/120	61,6/140	55,7/160	74,1	64,2	56,1	8,7
	Kent	25,1/100	31,9/169	38,4/261	44,3/375	25,9	35,8	43,9	91,3
Muş	Kır	88,2/100	85,7/152	80,8/200	76,5/244	92,9	85,6	81,8	59,1
	Kent	11,8/100	14,3/189	19,2/355	23,5/562	7,1	14,4	18,2	37,9

Kaynak: DİE,1950; DİE,1960; DİE,1970, DİE,1980, DİE,1980, TÜİK, 2013.

Muş, 1950'lerin ikinci yansında il dışına göç vermeye başlamıştır. Bu göç, ilin ekonomik yapısının nüfusa yeterli çalışma olanakları sağlayamamasından kaynaklanmakta, dolayısıyla da göç hareketine asıl çalışma çağındaki nüfus katılmaktadır. Bu nedenle, ilde ülke geneline göre zaten düşük olan (15-64) yaşlardaki nüfusun payı giderek daha da azalmış, 1950'de % 51,9 iken, 1960'ta % 46,7'ye, 1975'te ise % 43,7'ye düşmüştür. 1965'i izleyen 10 yılda faal nüfus yalnızca % 5 oranında artmıştır. 1970-1975'de Muş'ta göç durumu binde -27,85, 1975-1980 arasında -59,34, 1980-1985'te -28,69 oranında gerçekleşmiştir. Muş'ta 1965'ten sonra başlayan ve giderek şiddetlenen göç. en çok çalışma çağındaki (15-64) erkek nüfusu aşındırır. Bu yüzden, faal nüfus artış hızı, toplam nüfus artış hızının çok gerisinde kalır. Bu ise. faal nüfusun toplam nüfus içindeki payının 1965- 1975 arasında büyük bir hızla azalmasına yol açar. 2013 yılında 15-64 yaş grubundaki her 100 kişiden ilde 73,5 kişi varken ülkede 47,7'dir. Buna göre il yaş bağımlılık oranında ülkede 77.sıradadır. Net göç hızı 2012-2013 -21,9 oranıyla ülkede 76.sırada yer alır.

Muş'ta yüksek doğurganlık düzeyinin bir sonucu olarak, (0-14) yaşlardaki genç nüfusun payı çok yüksek olmuş ve sürekli yükselmiştir. Bu pay 1950'de % 45 iken, 1960'ta % 50,5'e,- 1975'te ise % 53,9'a yükselmiştir. 1995 yılında Muş'ta ortalama hane halkı büyüklüğü 8,4, ülkede 5,6'dır.

2000 yılında ülkede doğurganlık hızı 2,53 iken ilde 4,18, bebek ölüm hızı ülkede binde 43 iken ilde binde 55'dir. Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı binde 18,63, Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü 8,18 kişidir. 2013'de toplam doğurganlık hızı çocuk sayısı sıra 3,5 sayısı ile 6. sırada yer alır. İl bin nüfus başına 27,2 doğum ile 16,9 olan ülke değerinin üzerinde 5. Sıradadır. İl bin nüfus başına 13,0 bebek ölüm hızıyla 10,8 olan ülke değerinden daha kötü durumdadır. İlde kaba doğum hızı binde 27,2 ile 5.sırada, ilde kaba ölüm hızı binde 3,2 ile 75.sırada, ilde bebek ölüm hızı binde 13,0 ile 21.sırada yer alır. 2013 yılında Muş'ta hane halkı büyüklüğü 6,23'tür.

EĞİTİM GÖSTERGELERİ

DPT'nin ilk dört kalkınma planında Muş 14. Bölgede yer almıştır. Eğitim alanında % olarak 1.Plan'da 14,7, 2.Plan'da 91,8,3.Plan'da 109,5 ve 4.Plan'da 97,5 oranda yatırım almıştır. Eğitim alanındaki sorunların ve gereksinimlerin büyüklüğünün bir sonucu olarak ilde, planlı dönemde yapılan kamu yatırımları içinde eğitimin aldığı pay, her zaman, ülke ortalamalarından yüksek olmuştur. Süz konusu pay, I. plan döneminde (1963-1967) % 36,8, II. plan döneminde (1968-1972) % 19,1, III. plan döneminde (1973-1977) % 43,7 ve IV. dönem döneminde (1978-1981) yılları arasında % 12,5 olarak gerçekleşmiştir. Muş'a yapılan kamu yatırımı içinde eğitim alanının payı yüksek olmuştur. Eğitimin tüm sektörler arasında ilk sırayı alması, ülkenin eğitime verdiği önemi yansıtmaktadır.

Eğitim hizmetleri Cumhuriyetin başlarından özellikle 1960'lı yıllara kadar değişik birimlerce yürütülür. 1960'da erkeklerde % 28, kadınlarda % 5'tir. 1990'de okuryazarlık oranı, erkekler arasında % 62 kadınlar arasında % 20 dolayındadır. Kadın okuryazarlığı çok düşük olmakla birlikte, özellikle 1960'lardan sonra, görece hızlı bir gelişme içine girmiş ve erkeklerle aradaki fark kadınlar lehine kapanmaya başlamıştır. Aynı eğilim, ülke ortalamaları ile karşılaştırıldığında da gözlenmektedir. 1990 İlde okur yazar oranı % 56,8'dir. 2000 yılı ildeki Okur-Yazar Nüfus Oranı % 69,44'tür. Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı % 53,69'dur. 1990'da ülkede kadınların % 72'si ilde % 38,4 okuryazardır. Erkeklerin ise ülkede % 88,8'i ilde % 74,6'ı okuryazardır. 1996 Ülkede / İlde okur yazar oranı % 80,5/ 56,8, erkeklerin % 44,9/37,9, kadınlar % 35,6/ 18,9'dur. 2016 yılında ülkede erkeklerin % 98,88'i, kadınların % 94,1'i olmak üzere toplam okuryazar oranı % 96,5 iken ilde erkeklerin % 97,33'ü, kadınların % 85,45'i ve toplamda % 91,53'ü okuryazardır. Okuma yazma bilen oranı (+6 yaş) 2013 90,5 oranı ile ülkede 77. Sırada yer alır. Türkiye'de 2013 yılında 15 yaş üstü nüfus için okuma yazma bilmeyenlerin (bilinmeyen hariç) oranı % 4,7, okuma yazma bilenlerin (bilinmeyen hariç) ise % 95,3'dür. Muş'ta ise bu oranlar sırasıyla, % 13,2 ve % 86,8'dir. 2016 yılına gelindiğinde ilde erkeklerin okuryazar oranı % 28'den % 97'ye, kadınların okuryazar oranı % 5'den % 85'a yükselir. Bu rakamlara göre il okuryazar oranlarında ülke değerlerinin altındadır. 2016 yılında 6 yaş üzeri okuma yazma bilen ilde % 91.53'tür.

Tablo 4: Okuma Yazma Bilenlerin Oranları

	Bilen erkek 1960 %	Bilen erkek 1990 %	Bilen erkek 2016 %	Bilen kadın 1960 %	Bilen kadın 1990 %	Bilen kadın 2016 %
Muş	28,7	74,6	97,33	5,1	38,4	85,45
Türkiye	61	89	98,88	31	72	94,1

Kaynak: DİE,1960; DİE,1990; DİE,1996, DİE,2000, DİE,2003.

Muş'ta 1998-1999 öğretim yılında 23 Okul Öncesi sınıfında 24 öğretmen ve 523 öğrenci yer alır. 1997 yılında 20 Okulöncesi okulunda 20 öğretmen ve 310 öğrenci vardır. 2011 yılında 389 Okulöncesi okulda 448 öğretmen 448 ve 12078 öğrenci vardır. 2016 yılında 298 Okulöncesi okulunda 395 öğretmen ve 4187 öğrenci vardır. İlde 2016-2017 yılında 16 okul öncesi kurumu, 338 öğretmen 7 279 öğrenci, 338 öğretmen ve 250 derslik vardır. Derslik başına 23 öğrenci düşer. Okul öncesinde okullaşma oranı % 22,37'dir.

1961- 1962 döneminde ilde 140 ilkokul sayısı 1979-1980 döneminde 347'ye yükselir. İlde 1961-1962 döneminde 12 000'e yakın olan öğrenci sayısı, sürekli artarak, 1979-1980 döneminde 35 000'e yaklaşır. Muş'ta ilkokullardaki öğretmen sayısı 1961-1962 döneminde 268 iken, 1979-1980 döneminde bu sayı 1 539'a çıkar. 1961- 1962'den 1979-1980'e kır ilkokullarındaki öğretmen sayısı 5 kattan çok artarken, kent ilkokullarındaki artış 3 katın biraz üzerinde olmuştur.

Muş'ta ilkokullar yanında bir de Yatılı Bölge Okulları vardır. İlk Yatılı Bölge Okulu 1964'te Merkez İlçede öğretime açılır. Merkez Korkut Yatılı Bölge Okulu ve Malazgirt Nurettinli Yatılı Bölge Okulu 1965- 1966'da, Varto Yatılı Bölge Okulu ise 1970- 1971 öğretim yılında hizmete açılır. İldeki 4 ilkokul ise yatılı bölge okuluydu. 1980'de ildeki köylerin % 83,3'ünü oluşturan 310 köyde okul vardı. Köylerin % 16,7'si ise okulsuzdur.

2016-2017 öğretim yılında ilde 457 ilkokul ve 2174 derslik, 47 002 öğrenci, 1669 öğretmen bulunur. Derslik başına 21 öğrenci düşer. 2016 yılında ülkede ilkokullarda okullaşma oranı erkeklerde % 91,08, kızlarda % 91,24 olmak üzere % 91,16'dır. Muş'ta ilkokullarda okullaşma oranı erkeklerde % 93,53, kızlarda % 93,65 olmak üzere % 93,59'dur. Ülkede Ortaokullarda okullaşma oranı erkeklerde % 95,12, kızlarda % 95,66 olmak üzere % 95,38'dir. Muş'ta ortaokullarda okullaşma oranı erkeklerde % 91,22, kızlarda % 89,75 olmak üzere % 90,51'dir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi ülkede ve Muş'ta 2016 yılında okul başına düşen öğrenci sayısı 1963 yılına göre artar. 1963 yılı ile 2016 yılı öğretmen başına düşen öğrenci oranları ülkede ve ilde yarı yarıya iyileşir.

Tablo 5: Okul ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (A-Okul Başına Öğrenci Sayısı B-Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı)

	İlköğretim						Ortaöğretim			
	İlkokul		Ortaokul		Mesleki Ortaokul		Lise		Mesleki ve Teknik Lise	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Türkiye 1963	130	45	434	23	188	14	430	16	258	18
Muş 1963	86	55	225	15	64	7	250	13	188	14
Türkiye 1993	134	28	338	47	362	17	490	15	384	15
Muş 1993	101	25	541	20	229	17	677	17	339	11
Türkiye 2012	318	20	650	16			850	19	654	15
Muş 2012	146	16	318	14			638	18	340	13
Türkiye 2016	195	17	301	16			399	12	243	13
Muş 2016	93	18	232	18			435	15	102	10

Kaynak: DİE,1965; DİE,1993; DİE, 2003.

Muş'ta 1954-1955'te 2 olan ortaokul sayısı, 1979-1980'de 22'ye yükselmiştir. Öğrenci sayısı ise 1954-1955'te 100'ün altında iken 1979- 1980'de 4000'e yaklaşmıştır. Muş 1963 yılı ortaokul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısında ülkeden daha kötüdür. 1993 yılındaki verilere göre ise Muş okul başına düşen öğrenci sayısında ülkeden kötü, öğretmen başına düşen öğrenci sayısında ülkeden iyidir. Türkiye'de 1963 yılındaki öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ile 1993 yılında öğretmen başına düşen öğrenci sayıları oranlandığında iki katlık kötüye gider. Ortaokullara düşen öğrencilerin 1963 ve 1993 yılı sayıları karşılaştırıldığında okul olarak daha iyi olmasına karşın, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık iki kata yakın artar. 2016-2017'de ilde Ortaokullarda ülkede okul başına 301, ilde 232, ülkede öğretmen başına 16, ilde 18 öğrenci düşer.

İlde 1970'lere değin tek lise vardır. 1979-1980 döneminde bu sayı 4'e çıkmıştır. 1955-1956'da 15 olan lise öğretmeni sayısı da 1979-1980'de 125'e yükselmiştir. 1955-1956 döneminde 61 olan toplam öğrenci sayısı 1979-1980 döneminde 1579'a yükselmiştir. Ancak, liselerde okuyan kız öğrenci oranı çok düşüktür. 1955- 1956'daki toplam 61 öğrencinin yalnızca 4'ü, 1979-1980'de ise 1579 öğrencinin yalnızca 189'u (% 12) kız öğrencidir. Kızların Öğretime katılma oranı, ilkokuldan sonra giderek düşmektedir.

Türkiye'de ve ilde 1960 ile 2016 yılları arasında okul başına düşen öğrenci sayısı birbirine yakınken öğretmen başına düşen öğrenci sayısı iyileşmiş ve öğretmen başına daha az öğrenci düşer hale gelmiştir. 2016 yılında Ortaöğretimde okullaşma oranı ülkede erkeklerde % 82,69, kızlarda % 82,38 olmak üzere % 82,54'dir. Muş'ta Ortaöğretimde okullaşma oranı erkeklerde % 53,31, kızlarda % 46,66 olmak üzere % 50,07'dir 2016-2017 döneminde ilde 44 lise, 739 derslik,21 665 öğrenci, 1398 öğretmen vardır. Derslik başına 29 öğrenci düşer.

1961-1962 döneminde 2 mesleki ve teknik öğretim okulu olan Muş'ta bu sayı, 1979- 1980 döneminde 11'e yükselmiştir. Aynı dönemler arasında öğretmen sayısı 19'dan 99'a çıkarken, öğrenci sayısı da 135'ten 1815'e yükselmiştir. 1961-1962 döneminde Muş'taki orta dereceli mesleki ve teknik öğretim okullarında kız öğrenci yoktur. 1970-1971 döneminde kız öğrenci sayısı, erkek öğrenci sayısından daha fazla iken, 1979-1980 döneminde erkek öğrenci sayısı imam hatip lisesi, endüstri meslek lisesi, ticaret lisesi gibi erkek öğrencilerin gittiği yeni okulların açılması sonucu kız öğrenci sayısının 2,5 katına yaklaşmıştır. 2016 yılında 30 Mesleki ve Teknik Ortaöğretim okulunda 990 öğretmen 15284 öğrenci yer alır (DİE,1963; DİE,2001).

Ülkede 1963 yılındaki Mesleki Ortaokullarda öğrenci sayısı hızla artarak 1993 yılında yaklaşık iki katına ulaşır. Okuldaki öğretmen sayısı ise bu süreçte artmayarak öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yükselir. Bu süreçte ülkedeki sanayileşmenin hızla artması ve ara elaman ihtiyacı nedeniyle meslek okullarına daha fazla ilgi olurken, yeterli sayıda okul yapılamaz. Muş'ta ise ülke değerlerinin tersine meslek okullarının öğrenci sayısı artmaz. Mesleki ve Teknik Liselerin öğrenci ve öğretmen sayısında Muş ülke değerinden daha iyi durumdadır.

1987-1988'de ilde 1 Yüksekokul ve 19 öğrenci vardır. İlde üniversite sınavına girip yerleşen 1986'da % 0,12'dir. 2013 yılında Muş'ta yüksekokul veya fakülte mezunlarının (bilinmeyen hariç) yine aynı yaş grubu nüfusa oranı ise % 6,4'tür. Muş'ta Muş Alpaslan Üniversitesi'nin kurulması ve daha sonra ilçelere Melek Yüksekokulları ile yayılması ile önemli hizmetler yapmaya başlar. Üniversitede ülke değerlerine göre yeteri kadar öğretim üyesi

bulunmakta ve bu kadrolarla Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimleri yapılabilmektedir. 2016 yılında ilde 8 Profesör, 16 Doçent, 123 Yardımcı Doçent, 393 diğer öğretim elemanı olmak üzere toplam 540 öğretim elemanı yer alır.

SAĞLIK GÖSTERGELERİ

Sağlık hizmetleri ile ilgili cumhuriyetin başından beri büyük çalışmalar yapılmasına karşın 1950'li yıllara kadar gerek İl özel İdareleri ve gerekse diğer sağlık hizmetleri nedeniyle tam olarak verilere ulaşılamamaktadır.

Muş'taki sağlık düzeyi Türkiye genelinden çok düşüktür. İlin özellikle kırsal kesiminde 0-4 yaş- ölüm oranı % 65,6 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmakta, 55 yaş üzeri ölüm oranı ise, % 16,2'e düşmektedir.

İldeki başlıca sağlık sorunları bulaşıcı hastalıklar ve ana- çocuk sağlığına ilişkin sorunlardır. Bulaşıcı hastalıkları önleyici koruyucu; önlemlerin alınması ve ana-çocuk sağlığı konusunda etkili olunması mümkündür. Ancak, Muş'ta bu konuda sunulabilen sağlık hizmetleri çok kısıtlıdır. 1978'de ilde bildirim en yüksek olan hastalık kızamıktır. Muş'ta, kızamık, yeni olgu oranı (yüz binde 26,1), Türkiye geneline yakındır. Muş'ta bildirilen trahom yeni olgu oranı (yüz binde 14,1); Türkiye geneline (yüz binde 47,8) göre çok düşüktür. İlde boğmaca yeni olgu oranı da (yüz binde 1\4), ülke genelinin 1/4'ü düzeyindeydi. Bulaşıcı sarılık yeni olgu oranı (yüz binde 0,7), Türkiye genelinin (yüz binde 30,7) 1/ 40'ından azdır. Sıtma (yüz binde 9,9) ve kızıl (yüz binde 0,4) yeni olgu oranları se Türkiye ortalamalarına göre oldukça düşüktür.

Muş'ta sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri bölgenin Van dışındaki öteki illerinden daha iyidir. 1964'te sosyalizasyon kapsamına alınan İlde, 1980'de 19 sağlık ocağı ve 90 sağlık evi vardır. İlde 431 km² alan ve 15 916 nüfusa bir sağlık evi düşer. Türkiye genelinde hedeflenen sayıya çok altındadır. Gerçekten ülke genelinde bir sağlık ocağına 7 500- 10 000 kişi düşmesi amaçlanmaktadır. 1980'de, Muş'taki sağlık ocaklarında 12 hekim 55 ebe vardır. Bunlardan, özellikle hekim ve ebe kadrolarındaki eksiklikler önemlidir. 1980'de kadro yetersizliği nedeniyle, Muş'taki sağlık ocaklarının 7'si se sağlık evlerinin 35'i yöneticisiz çalışmaktadır.

Tablo 6 :1963- 1990-2016 Yılı Hastaneler

	1963	1990	2016	1963	1990	2016
	Hastane Sayısı	Hastane Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Yatak Sayısı	Yatak Sayısı
Türkiye	226	811	32981	40977	124150	217771
Muş	4	4	6	100	220	670

Kaynak: DİE,1965; DİE,1990; TÜİK, 2016.

1959 yılında ilde 4 hastane, 100 yatak kapasitesi, 10 343 ayakta tedavi edilen, 2 204 yatakta tedavi edilen, 420 tahlil ve röntgen çektiren vardır. İlde 1 adet eczane vardır. Muş'ta, Türkiye geneline oranla az sayıda yataklı tedavi kurumu vardır. 1990'da bu 4 hastanede, toplam 220 yatak vardır. Tüm yatakların % 68,2'si (150'si) Merkez İlçe'deki devlet bahanesindedir. Geri kalan 70 yatağın 50'si Bulanık İlçesi'ndeki devlet hastanesinde, 10'u Malazgirt Sağlık Merkezi'nde, 10'u da Varto Sağlık Merkezi'ndedir. Bu kurumların tümü genel amaçlı hastaneler olup, Muş'ta özel dal hastanesi yoktur.

İlde 10 000 kişiye 7,3, başka bir deyişle 1375 kişiye bir yatak düşmektedir 10 000 kişiye düşen yatak sayısı zaten fazla yüksek olmayan Türkiye genelinin 1/3'ü kadardır. Muş, XVI. sağlık bölgesindedir. 1997 yılında ilde 31 adet Sağlık Ocağı, 1 Verem Savaş, 1 ACSAP 1 ve 1 Halk Sağlığı merkezi vardır. İlde 5 adet Devlet Hastanesinde 303 yatak vardır. İlde on bin kişiye düşen yatak sayısı 7,2'dir, Ülkede bu sayı 19,8'dir. 2016 yılında Muş'ta 7 sağlık kurumu, 715 yatak, 6 Sağlık Bakanlığı Kurumu, 670 Sağlık Bakanlığı yatak sayısı, 1 özel kurum ve 45 yatak sayısı ile 100 000 kişiye düşen hasta yatak sayısı 17'dir. Bu oran ülkede 273'tür (DİE,1963; DİE,1990:286-288).

1992 yılı verilerine göre ilde 11 uzman hekim, 65 Pratisyen hekim, 7 diş hekimi, 30 eczacı 117 sağlık memuru, 231 hemşire,129 ebe vardır. İlde uzman hekim başına ülkede 2197 ilde 38 386, Pratisyen hekim başına ülkede 1582 ilde 6 494, Diş hekimi başına ülkede 5287 ilde 60 321, eczacı başına ülkede 3298 ilde 14 074 sağlık memuru başına ülkede 1966 ilde3 608 hemşire başına ülkede 1076 ilde 1327, ebe başına ülkede 1701 ilde 3273 kişi düşer.

Tablo 7: 1960-2016 Yılı Sağlık Personeli

	1960	2016	1960	2016	1960	2016	1960	2016	1960	2016
	Dr.	Dr.	Diş Hekimi	Diş Hekimi	Hemşire	Hemşire	Ebe	Ebe	Sağlık Memuru	Sağlık Memuru
Türkiye	9827	114583	1395	18213	2420	87317	3126	43301	3890	67649
Muş	13	394	9	45	4	524	3	14	19	480

Kaynak: DİE,1960; TÜİK, 2017.

1960'da 2 adet ihtisaslı ve 11 adet pratisyen olmak üzere 13 doktor yer alır. 1983'te Muş'ta 40 hekim, 2 hastane ve 200 yatak, 1985'te 60 hekim, 2 adet hastane ve 250 yatak vardır. 1 adet eczane yer alır. Ülkede doktorlar pratisyen

ve uzman olarak iki gruba ayrılmasına karşın çalışmada daha önceki sayılarla karşılaştırma yapılacağından sadece hekim olarak ele alınır. Ülkede 1960 ve 2016 yılında bulunan sağlık personeli ve bu sağlık personeline düşen nüfus oranlandığında ilin durumu daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre doktor başına düşen nüfus ülkede 2, Muş'ta 4.5 katlık bir iyileşme, diş hekimi başına düşen nüfusta ülke 0.8, Muş'ta 2.2 kat, hemşire başına düşen nüfusta ülke 20.4, il 77.4 katlık iyileşme, sağlık memuru başına düşen nüfusta ülke 3, il 1.8 kat, ebe başına düşen nüfusta ise ülke 8.5, il 7 katlık bir iyileşme gösterir. Ülkede diş hekimi sayısı önemli ölçüde artar. Zaman içinde diş sağlığına verilen önem hızla artmaktadır. Muş'ta 2008 yılı sağlık göstergelerinde hekim başına 1270 (Türkiye 788), diş hekimi başına 22 622 (Türkiye 4516), hemşire başına 1070 (Türkiye 978), sağlık memuru başına 1592 (Türkiye 1532) ve ebe başına 1220 (Türkiye 1634) kişi düşer. Bu rakamlara göre Muş ebe başına düşen nüfus dışında diğer göstergelerde ülkeye göre oldukça kötü durumdadır. Ülkede sağlık memuru, ebe ve hemşirenin sağlık personeli içindeki yeri zamanla önem kazanır, hızla sağlık memuru, hemşire ve ebe yetiştiren okulların açılmaya başlamasıyla bu meslekteki açık giderilmeye çalışılır (DİE,1951; DİE,2000). 2016 yılında ilde 131 uzman hekim, 263 Pratisyen hekim olmak üzere 394 hekim, 45 diş hekimi, 57 eczacı, 480 sağlık memuru, 524 hemşire ve 14 ebe yer alır.

Tablo 8: Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısının Bölgesel Dağılımı (1951-2016)

	Dr 1951	Dr 2016	Diş Dr 1951	Diş Dr 2016	Hemşire 1951	Hemşire 2016	Sağ.Mem. 1951	Sağ. Mem. 2016	Ebe 1951	Ebe 2016
Türkiye	3183	788	21875	4516	30472	978	6973	1532	3233	1634
Muş	4024	1270	18701	22622	13822	1070	6114	1592	6114	1220

Kaynak: DİE,1955; TÜİK, 2016.

1960 yılında ülkede 1194 eczane ve eczacı bulunurken 2006 yılında 23516 eczacı ve eczacı başına 2883 kişi düşmektedir. Buna göre ülkede eczacı sayısı 21 kat artar. Muş'ta 1960 yılında 4 eczane bulunur. Buna göre ülke ve ilde eczacı nüfusa göre daha fazla artar ve artık her eczacı eczane açamaz duruma gelir. Eczaneler o kadar artar ki kozmetik, deniz malzemeleri gibi gerçek hizmet alanları dışında da hizmet vermeye başlar.

1963-1970 ilde Sağlık Merkezi 2 adettir. 1983'te ile 19 Sağlık Ocağı ve 91 Sağlık Evi, 1985'te 20 Sağlık Ocağı ve 91 Sağlık Evi vardır. 1984 yılında 20 Sağlık Ocağı'nda 39 hekim, 23 sağlık memuru, 17 hemşire ve 22 ebe varken 1988 yılında yine 20 Sağlık Ocağı'nda 31 hekim, 17 sağlık memuru, 22 hemşire ve 54 ebe olur. 1984 yılında 51 Sağlık Evi'nde 25 ebe, 1988'de ise 44 Sağlık Evinde 31 ebe vardır. Muş'ta 1990 yılında 22 sağlık ocağı'nda 51 hekim, 23 sağlık memuru, 20 hemşire, 96 ebe vardır. Sağlık Evi'nde 19 ebe 47 sağlık memuru vardır. İlde 2000 yılında Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı % 22,85'tir. 2012 yılında 100 000 kişiye düşen yatak sayısı bakımından 147 değeri ile 265 olan ülke değerinin altında ülkede 74., 372 doktor ile 58., 530 hemşire sayısı ile 55. sırada yer alır.

SOSYAL VE KÜLTÜREL GÖSTERGELER

Sosyo- Ekonomik gelişmişliği hesaplarırken sosyal ve kültürel göstergelere de yer verilir. Bu alandaki göstergeler içerisinde yer alan birimler zaman içerisinde değişmektedir. 1972 yılındaki gösterge çeşitleri ile 1996 yılındakiler karşılaştırıldığında oldukça birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Bu durum belki kesit çalışması için önem arz etmez, ama süreç çalışmasında çok önemli olmaktadır, zira karşılaştırma imkanı tanımamaktadır. 1996 yılı gösterge çeşitleri ile 2013 yılı gösterge çeşitleri örtüştüğünden ancak bunlar arasında bir kıyaslama yapılabilmektedir.

Kente elektrik Çar Deresi üzerinde kurulan hidroelektrik santraldan getirilmektedir. Bu santrale 1964'te 900 BB gücündeki bir jeneratör eklenmiştir. Elektrik gereksinimi karşılanmaktadır. 1975 yılında ilde konutların % 17,9'u, ülkede % 58'i elektrikten yararlanmaktadır. 1980'de, ildeki 372 köyden 26'sına, yani ancak % 7'sine elektrik bağlanmıştır, Oysa aynı yıl ülke genelinde elektrikle yararlanan köylerin oranı % 50,7'ye ulaşmıştır. 1984'te 372 köyün 117'si % 31,5'i, 1988 yılında 371 köye elektrikli dir. 1984 yılında elektrikli köyler % 10'dur. 1994 yılı kişi başı elektrik tüketimi 136 Kws'tir. Alpaslan I ve Alpaslan II Baraj ve HES'in başlaması 1991-2002 ve bütçesi 16 000 000 Milyon TL'dir (Dinçer,1996; DİE,1993:352; DİE,2000).

2000 yılında Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı 0,33 Mws düşer. İlde 2012 yılı elektrik tüketimi 839 KWh ile 2577 KWh olan ülke değerinin oldukça altında ve ülkede sondan 8.sıradadır. İlin toplam elektrik tüketimi 346 798 KWh ile ülkede 66. sırada, kişi başına toplam elektrik tüketimi 839 KWh ile ülkede 74. sırada yer alır. 2012 yılı kullanım yerlerine göre elektrik tüketimine bakıldığında, en büyük pay Türkiye genelinde sanayi işletmelerine, Muş'ta Meskenlere aittir.

2011 yılında ülkede ev sahibi olan hane halkı % 67,3, ısıtma sistemi kat kaloriferi olan hane halkı % 25,6, ısıtma sistemi kalorifer olan hane halkı % 11,4'tür. 2011 yılında Muş'ta ev sahibi olan hane halkı % 82,1 ile ülkede 3.sırada, ısıtma sistemi kat kaloriferi olan hane halkı % 0,1 oranı ile ülkede 80.sırada, ısıtma sistemi kalorifer olan hane halkı % 11,0 ile ülkede 51.sırada yer alır.

2000 yılında Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı % 69,24'tür. Türkiye'de içinde borulu su sistemi olan konut % 81,5 ile ülkede 75.sırada, , içinde tuvaleti olan konut % 65,6 değeri ile ülkede 76.sırada, içinde banyo olan konut % 97,2'dir. Muş'ta içinde borulu su sistemi olan konut % 97,4, içinde tuvaleti olan konut % 92,5, içinde banyo olan konut % 91,9 oranı ile ülkede 65.sırada yer alır.

1975 yılında ilde konutların % 12'si, ülkede % 49'u kent içme suyundan yararlanmaktadır. Muş İli köylerinde 1976'da Muş'a bağlı 578 köy ve köyaltı yerleşme biriminden % 51,8'inde içme suyu yeterlidir. % 33,7'sinde hiç su yokken, % 14,5'inde ise içme suyu yetersizdir. Aynı yıl, ülke ölçeğinde bu değerler, sırasıyla %. 53,2, % 22,3 ve % 24,5'tir. Muş, özellikle hiç içme suyu olmayan köyler bakımından ülke ortalama düzeyinin hayli gerisindedir. Muş Kenti'nde altyapı gereksinimi karşılamaya yeterli değildir. 1980'lerin ilk yarısında su sorunu çözümlenememiştir. 1980'de içme suyu Kızıl Ziyaret eteklerindeki kaynak sularından getirilir, ama yetersizdir. 1984 yılında İçme suyu olan köy % 11'dir. 1988 yılında 373 köy, 218 ünite yer alır. Bunlardan 310 köy % 83,1, 117 ünite % 53,1'inin suyu yeterli, 38 köy % 10,2 ve 10 ünite % 4,6 suyu yetersizdir. İlde suyu olmayan 25 köy % 6,7 ve 81 ünite % 41,7 yer alır. 1994 yılında ilde yeterli içmesuyu götürülen nüfus oranı % 79,2'dir.

2000 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun belediye nüfusu içindeki oranı Türkiye % 98, Muş % 97. Belediyelerde kişi başı çekilen günlük su miktarı (litre/kişi-gün) ülkede 217, ilde 331. Toplam çekilen su miktarı (1000 m3/yıl) ülkede 5838561, ilde 24858, Belediyelerde içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen yeraltı suyu miktarı (1000 m3/yıl) ülkede 2563359, ilde 24858, Su temini işleri ve hizmetleri çevresel yatırım harcamaları (TL) ilde 336422'dir. Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%) ülkede % 90, ilde % 73, Belediyelerde kişi başı günlük atıksu miktarı (litre/kişi-gün) ülkede 183, ilde 181, belediyelerde kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen atıksu miktarı (1000 metreküp/yıl) ülkede 4484075, ilde 10215, Atıksu yönetimi hizmetleri çevresel yatırım harcamaları (TL) ilde 19411. 2000 yılında Yeterli İçmesuyu Götürülen Nüfus Oranı % 82,11'dir.

2012 yılı için Türkiye'de Belediyelerde kişi başına günlük çekilen su miktarı litre-kişi-gün 216 Lt ve Türkiye'de Belediyelerde dejars edilen günlük su miktarı 190 Lt'dir. Muş'ta Belediyelerde kişi başına günlük çekilen su miktarı litre-kişi-gün 305 Lt. ile ülkede 9.sırada. Muş'ta Belediyelerde dejars edilen günlük su miktarı 163 Lt ile ülkede 37.sırada yer alır.

Muş karayolu, demiryolu ve havayolu ulaşımından yararlanan bir ildir. İl Doğu Anadolu Bölgesindeki doğu-batı doğrultulu iki önemli ulaşım ekseninden biri üzerindedir. 1959 yılında yaz kış geçit veren 157 km bozuk ve tesviyeli ve ham yol 125 km devlet yolu, yaz ve kış geçit veren 26 km, bozuk tesviyeli ve ham yol 322 km olan il yolu vardır. 1962 yılında yaz kış geçit veren 270 km, devlet yolu, yaz ve kış geçit veren 94 km ve hava şartlarına bağlı 322 km olan il yolu vardır. 1976'da ildeki toplam 372 köy ve bucaktan 30'u devlet ve il yolundan (% 8,1), 119'u kaplamalı yoldan (% 32), 128'i düzlenmiş (tesviyeli) yoldan (% 34,4) yararlanmaktadır. İldeki 95 köyün yolu yapılmamıştır (% 25,5). Aynı yıl ülke genelinde devlet ve il yolundan yararlanma oranı % 11,6 olduğundan. il bu açıdan ülke genelinden geridir. Yine aynı yıl, yolu olmayan köylerin oram ülke genelinde % 19,9 yani Muş'ta olduğundan daha azdır. İldeki 280 km uzunluğundaki devlet yolu şebekesinin tümü bakımlıdır .

1980'de şebekenin 154 km'lik bölümü sert yüzeyle 126 km'si ise gevşek yüzeyledir. Devlet yollarının % 55'ini oluşturan sert yüzeyle yollar asfalttır. Aynı yıl ülke genelinde sert yüzeyle devlet yollarının oranı % 78,3'tür. İldeki 280 km'lik devlet yolunun yanı sıra 286 km uzunluğunda bir il yolu şebekesi vardır. İl yollarının yalnızca % 4,9'u (14 km) sert yüzeyle, % 61,5'i ise gevşek yüzeyledir (176 km). İlde ayrıca 38 km (% 13,3) uzunluğunda toprak yol ve 58 km (% 20,3) de kışın geçit vermeyen il yolu vardır. Aynı yıl ülke geniminde bu oranlar sırasıyla % 37,3, % 45,3, % 13,3 ve % 4,1'dir.

1984 yılında Muş'ta 370 Köy % 99,5 asfalt, 186 köy % 89 oranında bozuk olmak üzere toplam 2640 km yol vardır. 1988 yılında 373 köy, 218 ünite olmak üzere 591 kırsal yerleşim yeri vardır. Köylerin 373'ü asfalt yola, ünitelerin 212'si % 97,2 'sinde 2941 km yol vardır. İlde sadece 97 km ham yol vardır. 1994 yılında kırsal alan asfalt yol % 17,2, TCK'ya bağlı yol oranı % 57,2'dir. 2015 yılında Muş'ta il ve devlet yolu 623 km, köy yolu 2726 km ve demiryolu 86 km'dir. 2000 yılında Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı % 34,98, Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı % 69,01'dir.

1962 yıkında 16 hususi, 49 resmi, 15 taksi olmak üzere toplam 80 otomobil, 26 hususi, 1 resmi, 1 belediye olmak üzere 28 otobüs, 123 özel, 52 resmi olmak üzere 175 kamyon, 2 özel motosiklet, 11 özel, 1 resmi olmak üzere 12 bisiklet yer alır. 1970'de 519, 1980'de çeşitli türde toplam 1 377 motorlu taşıt vardır. 1970'de ilde 128 otomobil, 53 minibüs, 29 otobüs, 64 kamyonet, 207 kamyon, 24 motosiklet, 12 özel nitelikli taşıt, 2 iş makinesi yer alırken 1980 yılında 508 otomobil, 256 minibüs, 54 otobüs, 134 kamyonet, 348 kamyon, 40 motosiklet, 21 özel nitelikli taşıt ve 16 iş makinesi yer alır. İl motorlu taşıt sayısı. 1970-1980 döneminde 13 kattan çok artmıştır. Bu aynı dönemde ülke genelinde gerçekleşen artışın (25 kat) gerisinde kalır. Bu dönemde en önemli artış minibüslerde ol-

muştur. 1970'te 53 olan minibüs sayısı, 1980'de yaklaşık 5 katına yaklaşmıştır. 1980'de motorlu taşıt sayısında en yüksek pay otomobillerindir (% 36,9). Aynı yıl kamyonlar % 253'lük bir payla ikinci sırada yer alır.

1980'de ilde 220 kişiye bir araç düşer. Bu, ülke genelinde 34 olan taşıt başına düşen nüfusun çok üzerinde bir sayıdır. 1984 yılında otomobil başına düşen nüfus 179'tur. 1994 yılı on bin kişiye düşen otomobil sayısı 64, on bin kişiye düşen motorlu kara taşıt sayısı 105'tir. 1996 yılında 10 000 kişiye düşen otomobil sayısı 42'dir ve ilde 1763 özel otomobil yer alır. 2000 yılında On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı 71, On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı 140'tır. 2013 yılında il bin nüfus başına düşen 19 otomobil ile 121 otomobil olan ülke değerinin çok altındadır. İlde 1000 kişiye düşen otomobil sayısı 19 ile ülkede 78.s ırada yer alır. 2017 yılında ilde 9107 adet otomobil, 1592 adet minibüs, 190 otobüs, 7808 kamyonet, 1810 kamyon, 860 motosiklet, 305 özel amaçlı taşıt, 12392 traktör bulunur. Ülkede bin kişi başına otomobil sayısı 149 iken ilde 23'tür.

İle demiryolu, 1955'te gelmiştir. Bu hattın Muş'u Tatvan'a bağlaması, ilin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. 1972'de Tahran'a bağlanan bu demiryolu hattı, Ortadoğu ve İran'la olan ticaretin son yıllarda canlanmasına bağlı olarak daha da önem kazanmıştır. Bu hatta düzenlenen tren seferlerinden Van Gölü Ekspresi. Haydarpaşa- Van arasında haftada iki gün; Haydarpaşa- Tahran arasında ise haftada bir gün çalışmaktadır. Ayrıca, Elazığ-Tatvan arasında her gün karşılıklı olarak birer posta ve yük treni işlemektedir. Muş-Tatvan demiryolu hattının uzunluğu 94 km, Muş-Elazığ arası ise 241 km'dir.

Muş Havalimanı 1992 yılında sivil trafiğe açılmıştır. Havalimanına 2014 yılında 2294 uçak iniş- kalkış yapmış ve 314 869 yolcu taşınmıştır. 2016 yılında 2535 uçak iniş- kalkış yaparak 377 414 yolcu taşımıştır. 2015 yılında Muş havalimanına iniş kalkış yapan uçak sayısı 2492, yolcu sayısı 341866, taşınan yük 3276 tondur. Muş Havalimanı Muş'un yanında Bitlis İli'ne de hizmet vermektedir. İlin memur sayısında, üniversitesinin gelişmesinde, tüccarların daha fazla geliş gidiş yapmasında çok önemli bir ulaşım aracı olmuş, hava trafiğinden yararlanan yolcu sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Muş, haberleşme ağı bakımından 1980'lerde Van PTT Bölge Başmüdürlüğü' ne bağlıdır. İlde 4 PTT merkezi. 20 şube, 18 acente vardır. Muş'un 4 ilçesinde de PTT merkezi vardır. 1980'de Muş'taki PTT işyerlerinin her birine 12 600 kişi düşmektedir. Aynı yıl Türkiye ölçeğinde bu sayı 14 653 kişidir.

Muş ili 1979 Aralık ayında otomatik telefon santralına bağlanmıştır. Otomatik santral kodu 0251'dir. Kapasitesi 1 000 abone olan santralden 1980'de yararlanan abonelerin sayısı 2 170'dir. Bu abonelerin çoğunluğu 1 000 abone Merkez ilçededir. İlde aynı yıl 812 kişi de telefon bekler. Muş'ta. 1980'de 2 teleks abonesi ve 7 teleks bekleyen vardır.

1984'te 372 köy vardır ve bunlarından 56 köyde % 15,1 telefon irtibatlı ve 1 adet otomatik telefon vardır. 1988 Telefon İrtibatlı Köy ve Üniteler Muş 368 Köy, 223 ünite, Telefon irtibatlı 368 köy, 24 ünite % 10,8 ve 198 otomatik telefon vardır. 1994 yılında kişi başı telefon kontur değeri 226 adet, on bin kişiye düşen fax sayısı 1,6'dır. 2000 yılında Fert Başına Telefon Kontör Değeri 390 adettir.

TARIM GÖSTERGELERİ

İlde bitkisel üretim, Muş, Bulanık, Varto ve Malazgirt ovalarında yapılır. Bu ovalardan en önemlisi Muş Ovası'dır. İli çepçevre kuşatan dağların arasında kalan ve Muş'un orta kesimini kaplayan bu ova, İğdir Ovası'ndan sonra Doğu Anadolu'nun en geniş ovasıdır. Fırat Irmağı'nın iki büyük kolundan biri olan Murat Irmağı tarafından sulanan 2 000 km² genişliğindeki Muş Ovası ilin bitkisel üretime elverişli en geniş düzlüğünü oluşturmasına karşın, bitkisel üretim çok sınırlı ölçülerde yapılabilmektedir. Ovada bitkisel üretimi sınırlandıran başlıca etken iklimdir. Muş'ta kışlar çok sert geçer ve bol kar yağışı alır. Karlar ilkbaharda birden eriyince, yer yer yarım metreye kadar yükselen su birikintileri ovayı kaplar. Kimi yıllarda 1 ay kadar süren bu su birikintileri, bitkilerin çürümesine neden olduğu için, tarla tarımını çok güçleştirir. Planlanan, ancak henüz yapımı gerçekleştirilemeyen drenaj kanalları yapıldığında, ovanın geniş kesimleri bitkisel üretime açılacaktır. Muş'ta bitkisel üretim yapılan öteki düzlüklerden Malazgirt ve Varto ovaları, genellikle kum ve çakıllı topraklardan oluşan fazla verimli olmayan ovalardır.

Muş, sulama kaynakları bakımından oldukça zengindir. Murat Irmağı ve bu ırmağa dökülen Karasu, belli başlı su kaynaklarını oluşturur. Ayrıca özellikle kuzey yöresindeki dağların eteklerinden doğan çok sayıda akarsular vardır. Ancak, bir yandan il topraklarının tarla tanınma elverişsizliği, bir yandan da sulama, taşkın önleme, drenaj benzeri tesislerin yapılmamış oluşu, zengin akarsuların tarıma bir yarar sağlamadan akıp gitmesine yol açmaktadır.

İldeki tarıma elverişli toprakların en büyük bölümünü oluşturan çayır ve meralar 437 550 hektar genişliğindedir. Bunun il yüzölçümüne oranı % 53,4'tür; yani, Muş'un yarısından fazlası çayır ve meralarla kaplıdır. Bu da, hayvancılığın il ekonomisi içindeki öneminin bir göstergesidir. Nadasa bırakılan topraklar da içinde olmak üzere,

tüm bitkisel üretim alanı 264 300 hektar kadar olup, il topraklarının % 32,2'sini oluşturur. 97 500 hektarlık bir alına yayılan orman ve fundalar ise il alanının % 11,9'unu kaplar. Muş'ta hiçbir tarımsal etkinliğin yapılmadığı topraklar 20 250 hektar genişliğindedir ve il alanının oranı % 2,5'tir.

1970'lerin sonunda ilde bitkisel üretim yapılan alanın 80 000-90 000 hektar dolayında değişen bölümü yaklaşık 1/3'ü nadasa bırakılır. Böylece fiilen ekim yapılan alan genellikle 180 000-190 000 hektar arasındadır. İl'de, su kaynaklarının zenginliği, nadas oranının öteki Doğu Anadolu illerine göre düşük olmasını sağlamaktadır.

Bitkisel üretim yapılan alanlar, 1950'lerden sonra, hızlı bir biçimde genişlemeye başlamış ve bu genişleme 1980'lerin başına değin sürmüştür. Başka birçok ilde görülen, ekim alanlarının doğal sınırlarına dayanması, hatta bu sınırları aşması olgusu, Muş'ta söz konusu değildir. Kimi önlemler alındığında, ekim alanları daha da genişleyebilir.

Muş'ta bitkisel üretim gelişmemiştir. İl bitkisel üretimine, geleneksel bir biçimde yapılan, düşük verimli tahıl tarımı egemendir, çeşitlenme azdır. Hem bitkisel, hem de hayvansal ürünler üretiminde, yetiştirilen ürünleri değerlendirecek sanayi tesislerinin olmayışı, ilin geri ekonomik yapısının sürmesine yol açan bir etkidir. Üstelik bu, Muş'u büyük ölçüde öteki illere bağımlı kılar.

Bitkisel üretim, hemen hemen tümüyle tarla bitkileri üretimine dayanır. Bağ-bahçe tarımı son derece önemsizdir. Bundaki ana etken de olumsuz iklim ve toprak koşullarıdır. % 13 dolayında çoraklık, % 11 dolayında yaşlık, % 12'nin üzerinde taşlılık ve % 56'dan fazla su erozyonu sorunu bulunmaktadır. Sürüme, elverişli olmayan, çayır-mera ve orman- funda alanı olarak kullanılması gereken topraklar 456 100 hektar genişliğindedir (İl topraklarının % 55,6'sı). Toprak-Su'nun 1980 verilerine göre İl'de fiilen çayır-mera (437 550 hektar) ve orman-funda (97 500 hektar) olarak kullanılan alanın 535 050 hektar olduğu göz önüne alınırsa, bu tür toprakların kendi doğal sınırlarını aşarak sürüme elverişli topraklara yayıldığı görülür. İlde ekime dikime, başka bir deyişle, sürüme elverişli topraklar 343 250 hektar genişliğinde olup İl topraklarına oranı % 41,9'dur. Bu % 34,1 olan Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.

Muş'ta toplam ekim alanı 1950'lere değin çok sınırlıdır. Bu yıllarda traktörün tarıma girmesi ile ekim alanları hızla genişlemeye başlar. 1950'de 27 000 hektar olan il toplam ekim alanı sürekli bir biçimde artarak 1970'lerin sonunda (1978- 1979-1980 ortalaması) 186 000 hektara yaklaşır. Bu dönemde, il ekim alanı % 585,5 oranında genişler. Aynı yıllar arasında, ekili alanların Türkiye genelindeki artış oranının, % 93,3 olduğu düşünülürse Muş'ta ekim alanının genişleme hızı daha iyi görülür. Ekim alanlarındaki hızlı artış sonucu, bu alanın Türkiye içindeki payı da artmış ve 1950'de % 0,3 olan bu oran 1970'lerin sonunda % 1,1'e yükselmiştir.

Muş'ta tarımsal faaliyetin türü, niteliği ve yöntemi büyük ölçüde doğal koşullara bağlıdır. Bu doğa koşulları, yani iklim ve toprak özellikleri, genellikle bitkisel üretim için önemli darboğazlar oluşturmaktadır. Söz konusu darboğazlar, insan eliyle gerçekleştirilen yöntemlerle aşılamadığından, başka bir deyişle, tarımda verimliliği etkileyen makine, gübre, sulama, ilaç vb. girdilerin kullanımı da, hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersiz olduğundan, İl bitkisel üretiminde verim genel olarak düşüktür.

Ziraat Bankası'nın 1978 verilerine göre, il bitkisel üretim değerinin % 34'ü buğdaydan, % 22'si tütünden, % 5'i şeker pancarından elde edilir. Muş'un Türkiye tütün üretim değeri içindeki payı % 1,6, şeker pancarı üretim değeri içindeki payı % 0,9, buğday üretim değeri içindeki payı ise % 0,8'dir.

Muş Alparslan Devlet Üretim Çiftliği Muş İl merkezine 7 km uzaklıkta Muş-Erzurum yolu üzerinde kurulmuştur. Ankara-Tatvan- İran demiryolu da çiftliğe 5 km uzaklıktadır. Tatvan-Bitlis- Muş-Bingöl-Elazığ asfaltı ise çiftliğin batı sınırından geçer. İşletme 1949'da zirai kombinalarca kurulmuştur. Kuruluş sırasında işletme alanı tümüyle mera niteliğindedir. Tarımsal faaliyetler işletmenin kuruluşu ile başlamıştır. Çiftlik arazisinden ayrılan alan üzerinde. 1963'te Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çayır Mera Yem Bitkileri ve Zooteknik Araştırma Enstitüsü, 1966'da da bir teknik tarım okulu açılmıştır. Böylece, çiftlik çok yönlü bir tarımsal merkez haline getirilmek istenmiştir. Çiftlik alanı 7 200 hektar genişliğindedir. Geçmiş yıllarda bu toprakların tümü sürüm altına alınmış, daha sonra drenaj sorunları nedeniyle, bir bölümünün çayır-mera olarak bırakılması kararlaştırılmıştır. Çiftlikte kuru tarım yapılmaktadır. Yalnızca, bağ-bahçe tarımı yapılan ve yonca.- şeker-pancarı, ayçiçeği yetiştirilen 1 200-1 500 dekar dolayındaki bir alan artezyenlerle ve motopomplarla sulanabilmektedir.

Tablo 9:Ekili Alanların Ürünlerine Göre Dağılımı (%)

	1950	1960-61-62 Ortalaması	1970-71-72 Ortalaması	1978-79-80 Ortalaması
Toplam Ekili Alan He	21 114	91 545	149 735	185 856
Toplam Tahıllar	94,6	97,1	97,4	92,0
Buğday	63,2	5,8	91,4	84,5
Arpa	13,1	7,1	3,6	7,3
Mısır	10,3	3,5	2,1	0,2
Toplam Baklagiller	4,8	1,1	1,5	1,4
Nohut	2,1	0,3	0,3	0,6
Şeker Pancarı		0,8	0,1	3,2
Tütün	0,1	0,1	0,2	0,6
Diğerleri	0,5	0,9	0,9	3,3

Kaynak: DİE, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri; DİE, Zirai Bünye ve Üretimi 1960-62; DİE, Zirai Bünye ve Üretimi 1970-72; DİE, Zirai Bünye ve Üretimi 1978-80; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim- İlgili Yıllar.

Doğal yapının tarım üzerindeki belirleyiciliği ildeki çok geri ve kapalı tarımsal yapı ile karşılıklı etkileşim içindedir. 1950'lere değin Muş, çevre illerle bile, yok denecek kadar az ilişkiye girmiştir. Hele ulusal pazarla ilişki daha da geç ve yavaş ortaya çıkmıştır. Bu da tarımsal faaliyetlerin kapalı, kendine yeterli ve geleneksel niteliğini sürdürmesindeki en temel etken olmuştur. Muş'un ekonomik kapalılığı, ilk olarak 1950lerin ortalarında biraz kırılır. Bu yıllarda, Muş'u batıda Elazığ'a, doğuda Van'a bağlayan karayolunun yapımı ile 1955'te Genç-Muş demiryolunun açılması ilin yakın çevresi ile ekonomik ilişkilerini bir miktar artırdığı gibi, Muş'un ulusal pazar ile ilişkiye geçmesinin de yollarını açar. Ulaşım bağlantısının gelişmesiyle, ilin yüzyıllar boyunca durağan kalan toplumsal yapısında da birtakım değişimler başlar. Yine, aynı yıllarda traktörün ve başka bazı tarım araçlarının tarıma girmesi de sosyo-ekonomik yapıyı değiştiren bir gelişme olur. Ancak, bu değişim çok yavaş ve sınırlı bir biçimde gerçekleşir.

Muş'taki kapalı tarımsal yapı, yerel sermaye birikimini engellediği gibi, 1955'te ilk kez demiryolunun bağlanmasıyla iç pazarla ilişkiye geçen il 1980'lere değin, pazarla tam bütünleşmesini sağlayamaz. 1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasına karşın ile yapılan özel yatırımlar pek artmamış, devletin ile yaptığı destekleme girişimleri de sınırlı kalmıştır. 1964'te Muş-Tatvan demiryolunun da açılmasıyla ulaşım olanakları daha da gelişir. 1980lere gelindiğinde Muş, geleneksel ve kapalı bir sosyo-ekonomik örgütlenmenin izlerini, büyük ölçüde taşır.

Muş ekonomisi tarıma dayalıdır ve sosyo-ekonomik yapının çeşitli göstergeleri bakımından ülkenin en geri kalmış illerinden biridir. 1975-1978 arasında, ilde yaratılan gayri safi hasılanın % 65 - % 70'i tarımdan elde edilir. Tarım dışı kesimlerden, yalnız inşaatın % 7,1'e ulaşan payı belirli bir önem taşır. İmalat sanayii ve ticaretin gayri safi hasıla payları ise çok düşüktür. İl ekonomisinin temelini oluşturan tarım kesimi, 1970'lerin sonlarında geleneksel üretim ilişkilerinin bulunmadığı, kendine yeterli, kapalı ve durağan yapısını korur. Bu yüzden, Muş'un 1970'lerin sonlarında yurt içi gayri safi hasıla içindeki payı % 0,3 gibi geri bir düzeydedir. 1980'de il faal nüfusunun % 84,2'sinin yığıldığı tarım kesiminde çalışanların büyük çoğunluğu, geçimini hayvancılıktan sağlamaktadır. İl tarımsal hasılasının % 70'inin elde edildiği hayvancılık, Türkiye hayvansal üretim değeri içerisinde ancak % 2 dolayında bir paya sahiptir. İlde mera İlde mera hayvancılığı yaygındır ve ilkel yöntemlerle yapılır.

İl faal nüfusunun çok büyük bölümü tarım kesiminde çalışmaktadır. 1965 ve 1975'te tarımda çalışan faal nüfusun il toplam nüfus içindeki payı % 89,5 iken, 1980'de biraz azalarak % 84,2'ye düşer. Tarım kesiminde çalışanların payı, 1970'lerin ikinci yarısında azalmaya başlamış olmakla birlikte, bu kesimde çalışanların sayısı artar. Nitekim, 1975'te tarım kesiminde 89 000 dolayında çalışan varken, 1980'de bu sayı 105 000'e yaklaşır.

1970'lerin son yıllarında, il tarımsal hasılasının % 70'e yakını hayvancılıktan, % 30 dolayındaki bölümü ise, bitkisel üretimden sağlanır. Yine, aynı yıllarda il bitkisel üretim değerinin Türkiye toplamı içindeki payı ancak % 0,4 olduğu halde, hayvansal üretim değerinin Türkiye içindeki payı % 2'nin üstündedir. 1979'da Türkiye yapıtı üretim değerinin % 5,3'ü ve canlı hayvan değerinin % 2,5'i yine Muş'ta yaratılmıştır.

İlde pazar için üretilen başlıca ürünler, 1970'lerde önem kazanan nohut, tütün ve şeker pancarıdır. Ancak, bunların üretimi de pek fazla değildir. Bitkisel üretim, temelde kuru tahıl tarımına, özellikle buğday yetiştiriciliğine dayanmaktadır. 1970'lerin sonunda bile il ekili alanının % 92'sinin tahıllara ayrılmış olduğu düşünülürse, tahıl üretiminin Muş için önemi daha da netleşir. Ancak verim düşük, üretim kendine yeterlilik düzeyindedir. Verimin düşük olması, tahıllar dışındaki tarla ürünleri için de geçerlidir. Muş ekonomisi yalnız tarıma dayalı olmakla kalmayıp, kapalı ve durağan yapısı sonucu, sanayi ve ticaret gibi tarım dışı faaliyetler için gerekli sermaye birikimini de sağlamaktan uzaktır.

İl faal nüfusunun büyük çoğunluğu, hayvancılıkla uğraşmaktadır. Tarım dışı kesimlerde çalışanların yarısına yakını hizmetler kesiminde, sivil ve askeri kamu görevlisi olarak yer almaktadır. İmalat sanayii, inşaat, ticaret

kesimlerinde çalışanların faal nüfus içindeki payları çok önemsizdir. 1970'lerin sonlarındaki tarımdan elde edilen gayri safi hasılanın % 70'i hayvancılıktan, % 30'u ise bitkisel üretimden sağlanıyordu. 1980'de tarımda çalışan ve faal nüfusun % 84,2'sini oluşturan 104 746 kişinin büyük çoğunluğu küçükbaş hayvan yetiştiricisi idi.

Tablo 10: Türkiye ve Muş'ta Faal Nüfusun Mesleğe Göre Dağılımı (%)

Meslek Grupları	Türkiye	Muş		
	Toplam	Toplam	Erkek	Kadın
İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek vb	16.349.380	99.577	61.420	38.157
Müteşebbisler, Direktörler, Üst Kademe Yöneticileri	4,6	1,5	1,9	0,8
İdari Personel vb Çalışanlar	0,5	0,1	0,1	
Ticaret ve Satış Personeli	3,1	1,2	1,7	0,3
Şahsi Hizmet İşlerinde Çalışanlar	3,2	0,7	1,1	
Tarım, Hayvancılık, Orman, Balıkçılık, Avcılık	3,4	1,2	1,8	0,2
Tarım Dışı Üretimde Çalışanlar, Ulaştırma Makinesi Kullananlar	64,1	89,0	83,5	98,0
Toplam	21,1	6,3	9,9	0,7
	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1975; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1977.

Besi hayvancılığının ilk adımları 1970'lerde atılmışsa da etkisi çok sınırlı kalmıştır. İlde 1983'te tek bir yem fabrikasının dahi olmayışı ve Varto'da kurulması kararlaştırılan fabrikanın yapımının sürmekte oluşu, bu alandaki yetersizliğin önemli bir göstergesidir. Muş ekonomisine tarım kesimi egemendir. Uzun bir süre kapalı ekonomi koşullarında yaşayan ve oldukça durağan bir yapı gösteren tarımda ise hayvancılık ön planda yer alır, İl tarımının durağanlığı, ticaret ve sanayinin gelişimini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasına karşın. Muş 1980'lerde ülkenin en az gelişmiş illerindedir.

1955'te, tarım kesiminde çalışanların sayısı 62 000 dolayındayken. 1980'de 105 000'e yaklaşır. Tarım kesiminde çalışanların göreceli payı ise 1955'te % 90,4 iken 1980'de % 84,2'ye düşer. Muş ekonomisinin tarıma dayalı yapısı, benzer yapıdaki başka illerde de olduğu gibi, faal nüfusun büyük çoğunluğunun "aile içinde ücretsiz" olarak ya da "kendi hesabına" çalışmasına neden olmuştur. İldeki kamu görevlileri ve askeri personelin yanı sıra, dönem dönem inşaat işkolunda görülen gelişmeler, ücretli konumda çalışanların sayısının yükselmesine yol açmışsa da, 1975'te ücretlilerin oranı ülke genelindekinin yansından azdır. 1980'de il faal nüfusunun % 64,1'i aile içinde ücretsiz, % 22,3'ü kendi hesabına çalışırken, yalnızca % 13,2'si ücretli konumundadır. 5 yıl önce ise söz konusu oranlar sırasıyla % 56,2, % 31,3 ve % 12,3'tür.

Muş ekonomisinin hayvancılığa ve görece düşük değer yaratan tahıl üretimine dayanması, tarımda ücretli, çalışma eğiliminin düşük olmasına yol açmakta; kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile işçisi konumunda çalışanların ağırlığı artmaktadır. Ücretli işçilik yalnızca pancar tarımında söz konusudur ve üretim doğal koşullara bağımlı olduğu için, ücretli sayısı yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermektedir.

Muş'ta tarım kesimindeki faallerin sayısında 1950'yi izleyen 30 yılda büyük bir artış olmuştur. Ancak, söz konusu dönemde tarımda yapısal bir değişim gerçekleşmemiş ve çalışma koşulları eskiye göre pek az değiştiği için, yüksek doğurganlık sonucu hızla artan nüfusun bir bölümü göç yoluyla il dışına gittiği halde, en hızlı artış yardımcı aile bireylerinde gerçekleşmiştir. Aile reisinin ekonomik etkinliğine bir ücret almaksızın katılan bu kişilerin ekonomik açıdan verimlilikleri çok düşüktür. Dolayısıyla Muş'ta tarım kesiminde çalışan nüfusun bu ölçüde artışı bir açıdan da gizli işsizliğin yaygınlaşması anlamına taşır.

Muş tarımında küçükbaş hayvan yetiştiriciliği egemendir. Bu dalda, yardımcı aile bireyine olan gereksinim, bitkisel üretim göre daha azdır, özellikle ilkel üretim tekniklerinin kullanıldığı ilde, bir sürüyü genellikle bir kişi otlatmaya götürmekte, sürünün bakımı da yoğun emek gerektirmemektedir. Bu nedenle, il tarımında yardıma aile birey olarak çalışanların önemli bir bölümü bitkisel üretimde yoğunlaşmıştır. Bitkisel üretimin gelişkin olmayışı, bu konumdaki faallerden bir bölümünün mevsimlik işçi olarak başka, illere göç etmesine yol açar. 1976'da yapılan Köy Genel Bilgi Anketi'ne göre Muş'un 372 köyünden 96'sı, başka illere mevsimlik tarım işçisi göndermekteydi. Bu nedenle, yıldan yıla yardımcı aile bireylerinin payında dalgalanmalar görülür.

1975'te, tarımdaki faal nüfusun % 62,6'sı yardımcı aile bireyi idi, % 32,3'ü de kendi hesabına çalışıyordu (Tablo 3). Aynı yıl, tarımdaki ücretli oranı % 4,9 idi. 1980'de ise tarımdaki faaller içinde ücretsiz aile işçilerinin payı % 75,6'ya yükselirken, kendi hesabına çalışanların payı % 23,3'e, ücretlilerin payı ise % 1,1'e düşmüştü. Bu önemli iniş çıkışlar, Muş ve komşu illerde tarımsal etkinlikleri belirleyen hava koşullarının değişkenliğinin sonucudur. Kuraklık, don vb nedenlerle iyi ürün alınmayan yıllara, diğer illerin mevsimlik işçi talebi azalmakta, dolayısıyla, Muş'ta yardımcı aile bireylerinin sayısı artmaktadır.

Muş İli Kalkınma Bakanlığı'nın Bölgesel Kalkınma içinde TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) 2. Düzeyde bölge birimi içinde yer alır. TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari bölgesi cari fiyatlarla bölgesel gayrisafi katma değerinin

sektörel paylarına bakıldığında hizmetler sektörü 2011 yılında %61,8 ile en büyük payı oluşturmaktadır. Yine aynı yılda tarım sektörü % 23,0 ile ikinci sırada gelmektedir.

2007 yılında Cari fiyatlarla bölgesel gayri safi katma değerde ülkenin tarım alanındaki payı %8,5, sanayi alanındaki payı % 27,8, hizmetler alanındaki % 63,7 iken ilde bu oranlar tarım alanında % tarım alanındaki payı %22,5, sanayi alanındaki payı % 15,3, hizmetler alanındaki % 62,4 şeklindedir. 2011 yılında ise Cari fiyatlarla bölgesel gayri safi katma değerde ülkenin tarım alanındaki payı %9 sanayi alanındaki payı % 27,5, hizmetler alanındaki % 63,5 iken ilde bu oranlar tarım alanında % tarım alanındaki payı %23, sanayi alanındaki payı % 15,2, hizmetler alanındaki % 61,8'dir.

Ekim alanlarında olduğu gibi üretim miktarlarında da ilk sırayı tahıllar alır. İlin ana ürün türü olan tahıllar, hemen hemen tümüyle tüketim amacıyla yetiştirilir. Verimin düşüklüğü, pazarlanabilecek ürün miktarını çok sınırlamaktadır. Muş'ta toplam ekim alanında en geniş yeri tahıllar kaplar. 1950'lerde toplam ekim alanlarında ortaya çıkan artış, tümüyle tahıl, daha doğrusu buğday ekilen alanlarda olmuştur. 1950'de 27 000 hektar dolayında olan toplam ekim alanının 26 000 hektara yaklaşan bölümünde tahıl ekilidir. Aynı yıl tahıl ekilen alanların il toplam ekili alanı içindeki payına % 95'e yakın olmasına karşın Türkiye içindeki payı % 0.4 kadardır.

Muş'ta tahıl ekilen alan sürekli genişleyerek 1970'lerin sonunda 171 000 hektara yaklaşmıştır. Söz konusu yıllarda il ekili alanında % 92'sinde tahıl yer alır. 1950 ile 1970'lerin sonu arasında il tahıl alanları % 566.6 oranında genişlemiş ve Türkiye ölçeğinde % 93,3 olan artış oranını çok aşmıştır. Bu hızlı artış sonucu ilin Türkiye tahıl alanları içindeki payı 1950'de % 0,4 iken 1970'lerin sonunda % 13'e yükselmiştir. Tahıllardan en çok ekilene buğdaydır. 1950'de 17 000 hektarı aşkın alan buğday ekimine ayrılmıştır. Söz konusu alan 1960'lann başında (1960-1961-1962 ortalaması 79 000 hektara, 1970'lerin sonunda ise 157 000 hektara yaklaşmıştır. 1950'de il ekim alanının % 63 dolayındaki bölümü buğday ekimine ayrılmışken. 1970'lerin sonunda % 85'e yaklaşmıştır. 1950 ile 1970'lerin sonu arasında % 816 oranında genişleyen buğday alanlarının Türkiye içindeki payı da % 0,4'ten % 1,7'ye çıkmıştır.

Arpa, buğdaydan sonra en çok ekilen tahıldır. 1950'de 3 500 hektar dolayında olan arpanın ekim alanı 1970'lerin sonunda 13 600 hektarı aşar. Ekim alanının mutlak olarak artmış olmasına karşın bu alanın il ekili alan içindeki payı 1950'de % 13,1 iken 1970'lerin sonunda % 7,3'e düşmüştür. İl arpa ekim alanının Türkiye içindeki payı ise çok düşüktür.

1950'de 25 000 ton dolayında olan toplam tahıl üretimi, ekim alanlarındaki artışa bağlı olarak, 1970'lerin sonunda 183 000 tonu aşar. Bu yıllar arasında İl tahıl üretimi % 625 oranında artmış ve aynı yıllarda % 316 dolayında olan Türkiye tahıl üretimi artışının üzerine çıkmıştır. Yine de, İl toplam tahıl üretiminin Türkiye içindeki payı düşüktür. Bu pay, 1970'lerin sonunda % 0,7'dir.

İlde yetiştirilen en önemli tarla bitkisi buğdaydır. 1950'de 17 000 tonu biraz aşan il buğday üretimi 1970'lerin sonunda 164 000 tona yaklaşır. Bu dönemde İl buğday üretimi % 862'ye yakın oranda artar ve aynı yıllarda Türkiye genelinde % 465 olan artış oranının iki katına yaklaşır. 1950'de İl buğday üretiminin Türkiye içindeki payı % 0,6 dolayındayken 1970'lerin sonunda % 1'e yaklaşır. İlde buğday en çok Malazgirt İlçesi'nde ekilir.

Buğdaydan sonra en çok arpa üretilir. İl arpa üretimi 1950'de 4 000 ton dolayındayken düzenli bir biçimde artarak 1970'lerin sonunda 19 000 tona yaklaşır. İlin Türkiye arpa üretimi içindeki payının düşük olduğunu belirtmek gerekir. 1970'lerin sonunda bu pay % 0,4'e yakındır. Muş'ta arpa en çok Bulanık İlçesi'nde üretilir.

1970'lerin ikinci yarısında bir un fabrikası kuruluncaya kadar Muş'ta yetiştirilen buğday, Malatya ve Elazığ'a yolları, buralarda öğütüldükten sonra geri getirilir. 1970'lerde tütün ve şeker pancarı üretiminin yaygınlık kazanması ile tahılların egemenliği sınırlı ölçüde de olsa kırılabilmiştir. Ancak, 1970'lerin sonunda bile, ekim alanlarının % 92'sini tahılların kaplaması, bu kırılmanın henüz çok güçsüz olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Ana Ürünler Bakımından Muş Ekim Alanlarının ve Üretiminin Türkiye Toplamındaki Payı (%)

	1950		1960-61-62 Ortalaması		1970-71-72 Ortalaması		1978-79-80 Ortalaması	
	Ekim Alanı	Üretim/ Ton	Ekim Alanı	Üretim/ Ton	Ekim Alanı	Üretim/ Ton	Ekim Alanı	Üretim/ Ton
Toplam Ekili Alan	0,32		0,61		0,95		1,14	
Toplam Tahıllar	0,38	0,43/25244	0,69	0,65/92953	1,10	0,66/121233	1,26	0,74/183052
Buğday	0,44	0,57/17019	1,01	0,98/78037	1,58	0,92/109385	1,70	0,97/163686
Arpa	0,24	0,25/4035	0,23	0,21/7155	0,21	0,15/5590	0,50	0,37/18955
Mısır	0,52	0,68/2710	0,47	0,64/6190	0,50	0,55/5583	0,05	0,03/411
Toplam Baklagiller	0,29	0,26/832	0,18	0,23/1347	0,41	0,26/1629	0,37	0,41/3147
Nohut	0,64	0,48/296	0,28	0,26/234	0,29	0,29/417	0,58	0,79/1868
Şeker Pancarı	0,01	/7	0,48	0,27/8872	0,06	0,03/1630	2,17	0,84/68134
Tütün	0,01	0,03/26	0,04	0,06/62	0,09	0,12/203	0,45	0,71/1745

Kaynak: DİE, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri; DİE, Ziraî Bünye ve Üretimi 1960-62; DİE, Ziraî Bünye ve Üretimi 1970-72; DİE, Ziraî Bünye ve Üretimi 1978-80; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim- İlgili Yıllar.

1970'lerde sulamada, gübrelemede, makine kullanımında kısıtlı olsa da sağlanan gelişmeye karşın, tarımsal ürünlerde de belirgin verim artışları görülmez. Bu olgu, 1980'lerin başında bile tarımda geriliğin sürmekte olduğunun bir kanıtıdır. İl'de verimi Türkiye genelini aşan ürünler yalnızca tütün ve nohuttur. En temel ürün durumunda olan buğdayda bile verim, Türkiye ortalamasının çok altındadır.

Muş, Türkiye'de buğday veriminin en düşük olduğu illerden biridir. 1950'de Muş'ta hektardan 993 kg buğday alınmıştır. Bu miktar 1970'lerin sonuna değin hektarda 1 000 kg'ı aşamamış ve yıldan yıla önemli dalgalanmalar göstermiştir. 1970'lerin sonunda Muş'ta hektar başına 1 043 kg buğday alınmıştır. Aynı yıllarda Türkiye ortalaması 1 829 kg'dır.

Arpa verimi de benzer biçimde düşüktür ve zaman içinde çok az artmıştır. 1950'de hektarda 1 134 kg olan arpa verimi 1970'lerin sonunda 1 389 kg'a çıkmıştır. Buna göre artış ancak % 22,5 oranındadır. Aynı yıllar arasında Türkiye genelinde arpa verimi % 69,4 artarak, 1970'lerin sonunda hektarda 1 865 kg'a çıkmıştır.

Tablo 12: Muş ve Türkiye'de Ana Ürünlerde Verim (kg/ha) ve Artış Oranı (%)

Ürün Türü		1950	1978-79-80 Ortalaması	Artış Oranı
	Muş	993	1 043	5,01
	Türkiye	770	1 829	137,5
Arpa	Muş	1 134	1 389	22,5
	Türkiye	1 101	1 865	69,4
Nohut	Muş	512	1 590	210,5
	Türkiye	677	1 160	71,3
Şeker Pancarı	Muş	1 167	11 542	889,0
	Türkiye	17 429	29 859	71,3
Tütün	Muş	839	1 536	83,1
	Türkiye	634	975	61,5

Kaynak: DİE, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim- İlgili Yıllar.

İlde 1970'lerde nohut üretimi artar. Muş'ta baklagiller ekimi küçük bir alana yayılır. 1970'lerin sonunda İl'deki toplam baklagiller ekim alanı 2 500 hektarın biraz üzerindedir ve bu İl ekim alanının yalnızca % 1,4'ünü kaplar. İlde ekilen baklagillerden en önemli olanı nohuttur. Nohut ekimi. 1970'lerin son yıllarında biraz önem kazanmıştır. Bu yıllarda. İlde 1 200 hektara yakın alanda nohut ekilmiştir. Muş'ta 1950'de 800 ton dolayında olan baklagiller üretimi 1970'lerin sonunda 3 100 tonu aşar. Bu artışa karşın, İl baklagiller üretiminin Türkiye içindeki payı çok düşüktür. Söz konusu, pay 1970'lerin sonunda. % 0,4 olmuştur. İlde en çok üretilen baklagil türleri nohut ve fasulyedir. Baklagil üretiminin en çok olduğu İlçe Malazgirt'tir. Nohut verimi ülke ortalamasından yüksektir. 1950 ile 1970'lerin sonu arasında nohut verimi % 211 oranında artarak, hektarda 1590 kg'a çıkmıştır. 1970'lerin sonunda nohut verimi Türkiye genelinde hektarda 1 160 kg'dır.

Tütün ve şeker pancarı ise Muş üreticisinin pazarla ilişkisini sağlayan ana bitkisel ürünlerdir. 1970'lerin ikinci yarısında tütün ve pancar üretimindeki artışa bağlı olarak, sanayi bitkileri üretimi önem kazanmaya başlar. Ancak, İl'de yetiştirilen hiçbir ürünün Türkiye içindeki payı % 'den büyük değildir. 1970'lerin başına değin çok küçük bir alan kaplayan tütün ekimi, bu yıllarda yaygınlaşmış ve 1977'de 2 700 hektarı aşmıştır. 1978'de 1 800 hektara düşen tütün ekimi 1979'da yalnızca 436 hektar olarak gerçekleşmiş, 1980'de ise 1 100 hektara yükselmiştir. 1970'lerin sonunda il ekim alanının % 0,6'sı tütün ekimine ayrılmıştır. Bu yıllarda İl tütün ekim alanının Türkiye içindeki payı ise % 0,5 kadardır.

Şeker pancarı ekimi 1970'lerin ikinci yarısında yaygınlaşmıştır. 1975'te 750 hektar olan şeker pancarı ekim alanı 1976'da 2 500 hektar dolayına, 1978'de ise yaklaşık 6 500 hektara çıkmıştır. 1979 ve 1980'de ise şeker pancarı ekilen alan 5 800 hektarın altında kalmıştır. Muş Şeker Fabrikası'nın 1983'te üretime geçmesi, bu ürünün ekimini

daha da yaygınlaştıracaktır. 1970'lerin sonunda pancar ekilen alanın İl ekim alanı içindeki payı % 3,2, Türkiye içindeki payı ise % 2,2'dir.

1970'lerin başında Muş'un tütün üretimi yalnızca 200 ton kadardır. İl tütün üretimi ilk kez 1975'te 1 000 tonu aşmış ve yaklaşık 1 300 ton olarak gerçekleşmiştir. 1976'da 2 000, 1977'de 3. 000 tonun üstüne çıkmıştır. 1978'de 2 500 ton olan tütün üretimi, 1979'da ani bir düşüşle 500 tona inmiştir. 1980'de yeniden 2 000 tonun üstüne çıkmıştır. Üretim artışına karşın, ilin Türkiye tütün üretimi içindeki payı düşüktür. Bu pay 1970'lerin sonunda % 0,7'nin biraz üzerindedir.

Muş'ta şeker pancarı üretimi 1950'lerde başlamış, ancak, ekonomik bir önem kazanması, 1970'lerin ikinci yansında olmuştur. 1950'de yalnızca 7 ton olan il şeker pancarı üretimi 1958'de 2 000 ton, 1960'ta ise 10 000 ton dolayına çıkmıştır. Bu yıllarda üretilen şeker pancarını ilde işleyecek bir fabrika olmadığı için, ürün komşu illere yollanıyordu. Şeker pancarı üretimi, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başında bir miktar düşmüş, 1970'lerin ikinci yansında ise yeniden canlanmıştır. 1974'te, 1960'ların başındaki düzeyine yeniden ulaşan şeker pancarı üretimi, 1975'te ilk kez 10 000 tonu aşarak 11 700 tona yaklaşmış, daha sonraki yıllarda artışını sürdürerek, 1979'da 100 000 tona yaklaşmıştır. Ancak, 1980 rekoltesi çok düşük düzeyde gerçekleşmiş ve 21000 ton kadar ürün alınabilmiştir. Şeker pancarı üretiminin 1983'te üretime geçen Muş Şeker Fabrikası nedeniyle daha da artması beklenir.

Üretim artışına karşın İl şeker pancarı üretiminin Türkiye içindeki payının düşük olduğunu belirtmek gerekir. 1970'lerin sonunda bu pay % 0,8 dolayında olmuştur. Muş'ta şeker pancarı en çok Merkez İlçe ve Bulanık'ta üretilir.

İl'de verimi Türkiye ortalamasının üzerinde olan öteki bitki tütündür. 1970'lerin sonunda İl tütün verimi hektar başına 1 536 kg'dır ve aynı yıllarda 975 kg olan Türkiye ortalamasının bir hayli üzerindedir. Üretimi 1970'lerin ikinci yarısında yaygınlaşan şeker pancarının verimi de Muş'ta çok düşüktür. 1970'lerin başında hektarda 20 123 kg olan pancar verimi, 1970'lerin ikinci yarısında önemli ölçüde düşmüş ve 1970'lerin sonunda 11 542 kg olarak gerçekleşmiştir. Muş, buğdayda olduğu gibi pancarda da verimin en düşük olduğu illerden biridir. 1970'lerin sonunda hektar başına şeker pancarı verimi Türkiye genelinde ise 29 859 kg olarak gerçekleşmiştir.

Muş'ta çok sınırlı olan sebzeçilik akarsu boylarında yerel gereksinimi karşılamak için yapılır. 1980'de ilde sebze yetiştirilen alan 1 600 hektarın biraz üzerindedir ve aynı yıl toplam 37 750 ton sebze elde edilmiştir. En çok yetiştirilen sebze ise lahanadır. Muş'ta kavun ve karpuz üretimi de önem taşır.

Vadilerin arasında yer alan mikro klimalarda meyvecilik yapılırsa da, bu faaliyet ekonomik bir önem taşımaz. İlde vadilerin tabanlarında yer yer meyveciliğe elverişli mikro klimaların bulunmasına karşın meyvecilik gelişmemiştir. Meyveciliği özendirmek için Alparslan Devlet Üretme Çiftliği'nde yetiştirilen fidanlar üreticilere dağıtılmaktadır. Ancak, meyvecilik ekonomik değer taşıyan bir etkinlik olmaktan çok uzaktır. Meyvecilik, pazar için değil, tüketim amacıyla yapılır. 1980'de İl bağ alanı ise yalnızca 170 hektardır.

İl toprakları orman örtüsü bakımından çok fakirdir. İl tarımın en önemsiz kolu ormancılıktır. Muş'ta ormancılık tarımın en önemsiz koludur. Güneydoğu Toros Dağları'nın uzantıları üzerine yayılmış olan Muş'ta, dağlar eski çağlarda gür ormanlarla kaplıdır. Başboş otlatma ve olumsuz insan etkileri sonucu, bu ormanların büyük bölümü çıplaklaşmıştır.

1980 Orman Envanteri 'ne göre, Muş'un orman alanı yaklaşık 78 000 hektar olup il alanının % 9,5'ini kaplamaktadır. Türkiye ortalaması ise bunun çok üzerinde ve % 26 dolayındadır. İlde ayrıca 19 500 hektar fundalık bulunmaktadır. Böylece, orman-funda alanı toplamı 97 500 hektara ulaşmakta ve il alanı içindeki payı % 11,9'a çıkmaktadır. Ormanların % 2,6'sı normal koru, % 1,9'u bozuk koru, % 93'ü normal baltalık ve % 2,5'u bozuk baltalıktır.

Baltalık ormanları genellikle meşe ağaçlarından oluşmaktadır. Meşe ağaçlarından oluşan koru ormanları, genel orman alanının çok küçük bir bölümünü meydana getirmekle birlikte, bu koruların yarısından fazlası oldukça yüksek verimlidir. Bu korularda yılda ortalama 6 000 m³ dolayında hacim büyümesi olmaktadır.

İl ormanları daha çok baltalık açısından önem taşımaktadır. Baltalık işletmelerinin çok büyük bölümü verimli işletmelerdir ve yılda ortalama 52 000 ster (İster 0,750 m³) hacim büyümesi yapmaktadır. Hacim büyümesinin tümü yakacak odun olarak ormandan çıkartılmakta ve yörede kullanılmaktadır. Üretilen yakacak odun 6861 sayılı Orman Yasasının ilgili maddesine göre, maliyet tutarına yakın bir fiyat karşılığında, önce orman köylülerine satılmakta, daha sonra köylü üreticiler tarafından pazara sunulmaktadır.

Orman Bakanlığı'nın 1973 verilerine göre, Muş'ta orman içinde bulunan 19 köyde 8 400 kadar, orman bitişiğinde bulunan 27 köyde ise 15 500 dolayında olmak üzere, toplam 46 köyde 23 900 kişi yaşamaktadır. Ormancılık

Araştırma Enstitüsü'nün 1976'da sonuçlanan incelemeleri ise, orman köylerinde yaşayan faal nüfusun ancak % 2,4'ünün taşıma işlerinde mevsimlik olarak çalıştırılabileceğini göstermiştir.

Muş'ta ormanlık alanlarda yaşayan köylü nüfus fazla olmadığı için, kişi başına düşen baltalık alan oldukça yüksektir. 1980 verilerinde orman köylerinde kişi başına 3,1 hektar baltalık alan düşmektedir. Muş'ta ağaçlandırma, orman köylerini kalkındırma ve yol yapım çalışmaları çok yetersiz düzeydedir. Ağaçlandırma çalışmalarına 1970'lerin sonlarına doğru ağırlık verilmeye başlanmıştır. 1938'den 1977 sonuna değin ilde yalnızca 21 hektar alan ağaçlandırılabilmiştir. Ağaçlandırma için gereksinim duyulan fidanlar, 1958'de kurulan ve 3 milyon fidan kapasiteli Muş Fidanlık Müdürlüğü'nden sağlanmaktadır. 170 dekar alanda çalışmalarını sürdüren Muş Fidanlık Müdürlüğü, 1982'de 3 milyonun üzerinde ibrelili, 240 000 dolayında yapraklı fidan üretmiştir. İlde orman yolu yapımı, 1980'lerde canlanma içine girebilmiştir. 1982 sonuna değin 161 km orman yolu yapılmıştır.

Hayvancılığın il ekonomisindeki belirleyici yerine karşılık, hayvan ürünlerini işleyecek hemen hemen hiçbir tesisin olmayışı da, bu faaliyetin gelişmesine engel olmaktadır. Hayvancılık, Muş'ta tarımın en önemli koludur. Dahası, il ekonomisinin esasını hayvancılık oluşturur. Ziraat Bankası 1977-1978 verilerine göre il toplam tarımsal değerinin % 70'e yakınının hayvancılık kesimindedir. Muş, Türkiye'nin başlıca hayvancılık alanı olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin ortalarında yer alır. Engebeli il toprakları, tarla tarımını yer yer engellediği için, hayvancılık geniş kitlelerin tek geçim kaynağı olarak belirir. Belirli yörelerde hayvancılık ikinci uğraş olarak da çok önemlidir. Hayvancılık bölge genelinde olduğu gibi, Muş'ta da geleneksel bir özellik taşır. Hayvancılık esas olarak mera hayvancılığı biçimindedir. Yoğun otlatma ve bakımsızlığa bağlı olarak meralarda verim çok düşmüştür. Hayvancılığa geri yöntemler egemendir. Besi hayvancılığına geçişin ilk adımları 1970'lerde atılmışsa da çok yetersiz kalmıştır. Yem yetersizliği yüzünden sürü sahipleri hayvanlarını ilkbaharda erkenden meraya salar. Kışın ahırlarda ve ağıllarda yapılan besleme ise çok yetersizdir. Geri yöntemler yalnızca hayvan yetiştiriciliği ile sınırlı kalmaz. Yetiştirilen hayvanların pazarlanması, taşınması, tüketim merkezlerine ulaştırılması da geri yöntemlerle yapılır. Bu yöntemler hem ciddi üretim kayıplarına yol açar hem de üreticinin emeğinin değerini bulamamasına neden olur.

Yeterli beslenme olanaklarından yoksun olan hayvanların verimi doğal olarak çok düşüktür. Zaten ilde hayvancılık, hayvansal ürün üretimi amacıyla değil, hayvanların canlı olarak satılması amacıyla yapılır, Hayvansal ürünleri işleyen sanayilerin gelişmediği, Et ve Balık Kurumu'nun bir kombinasyonunun olmadığı ilde, yetiştirilen küçükbaş hayvanların nakli ve pazarlanması da ilkel yöntemlerle yapılır. Muş büyük bir üretim merkezi olmasına karşın canlı hayvan pazarlamasında Gaziantep, Van, Erzurum, Elazığ vb. gibi merkezlere bağımlıdır. 1980'lerin başında ilden en çok Gaziantep'e ve Tatvan'a canlı hayvan yolları, öte yandan bu hayvancılık merkezinde hayvansal ürünler üretimi çok yetersizdir.

Mera alanları köylerin ortak mülküdür. Ancak, hayvan yetiştiricilerinin her biri bu araziden en üst düzeyde yararlanmaya çalışır. Büyük sürü sahipleri çeşitli ilişkilerine dayanarak, meraları kendi çıkarları için kullanmaya çalışırlar. Muş'ta 1950'de 127.000'e yaklaşan sığır sayısı, düzenli bir biçimde artarak. 1960'ta 158 000'i aşmış, 1980'de ise 464 000'e yaklaşmıştır. 1980'de Türkiye sığır varlığının % 2,9'u Muş'tadır.

Muş'ta çok sayıda manda da bulunur. Muş, Doğu Anadolu'da en çok manda beslenen illerden biridir. 1950'de 16 000 dolayında olan manda sayısı, 1960'ta 28 000'i, 1980'de ise 52 000'i aşmıştır. 1980'de ülke genelindeki manda varlığının % 5'inden biraz fazlası Muş'ta bulunur.

Muş, Hayvancılığı Geliştirme Projeleri Genel Müdürlüğü'nce (HAY-GEP) uygulanan 5 büyük projeden dördüncüsünün kapsamına girmiştir. 1979'da uygulamasına başlanan ve 5 yıl sürecek olan proje, öteki kimi illerdeki ilçelerin yanı sıra Muş'un ilçelerinde de uygulanmaktadır. Muş, Türkiye'de koyun yetiştiriciliğinin en yoğun olarak yapıldığı illerden biridir. İlde özellikle mor karaman ırkı koyun yetiştirilir. İlkel yöntemlerin egemen olduğu bu uğraşta, koyun esas olarak eti için yetiştirilir ve il dışına satılır. Et, süt ve yapağı verimi düşüktür. Ortalama yapağı verimi 1 kg'dır. Türkiye genelinde ortalama yapağı veriminin 1,3-1,5 kg, olduğuna göre ilin yapağı veriminin çok düşük olduğu ortaya çıkar.

Tablo 13: 1960-1980 Arasında Muş'ta Hayvansal Ürünlerin Üretim ve % Değerleri

Hayvansal Ürünler	1960		1970		1980	
	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
Toplam Süt	48.819	1,16	72.645	1,69	152.610	2,77
Koyun Sütü	7.240	0,82	9.955	1,16	18.275	1,55
İnek Sütü	30.870	1,38	49.585	1,94	109.325	3,20
Manda Sütü	7.780	3,02	9.610	3,44	19.900	7,27
Yapağı	440	0,93	695	1,47	1.215	1,98
Kıl	91	0,88	130	1,47	185	1,99
Bal	31	0,32	144	0,97	189	0,75
Tavuk Yumurtası	8.000.000	0,60	4.380.354	0,23	5.743.000	0,14
Toplam Et			367	0,18	470	0,23
Koyun Eti			105	0,13	160	0,24
Sığır Eti			180	0,08	80	0,07
Kıl Keçisi Eti			175	0,78	225	1,36
Köyün Derisi			11.960	0,15	15.780	0,23
Kıl Keçisi Derisi			16.375	0,93	17.920	1,40

Kaynak: DİE, Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962; DİE, Zirai Bünye ve İstihsal 1970-1972; DİE, Zirai Bünye ve İstihsal 1979-1981; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim-İlgili Yıllar.

İlde, koyun başına süt verimi 32 kg dolayındadır. Kıvrıkcık koyunun yılda ortalama 60-90 kg süt verdiği düşünülürse, Muş'ta koyun sütü veriminin de çok düşük olduğu görülür. Muş'ta koyun sayısı düzenli olarak artmış, 1950'de ilde 252 000 dolayında koyun varken, bu sayı 1960'ta 452 000, 1980'de ise 1 milyon 132 bin dolayına çıkmıştır. 1980'de ülkedeki toplam koyunların ise % 23'ü Muş'ta bulunur. Muş'ta sığır da çok beslenir. Sığırda egemen ırk Doğu Anadolu kırmızısıdır. Kars yöresinden gelen göçmenlerin getirdiği zavot ırkı sığırlar da oldukça yaygındır. 1970'lerin başında, özellikle Alparslan Devlet Üretim Çiftliği'nin çabaları ile montofon ve İsviçre esmeri ırkları ile melezleme çalışmalarına geçilmiştir. Ancak, bu çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. TSKB'nin 1970'lerin sonundaki verilerine göre ildeki sığırların ancak % 5 kadarı kültür ırkına çevrilebilmiştir.

Muş'ta inek süt verimi düşüktür. Bu verim 1980'de inek başına yılda 630 kg'dır. Aynı yıl Türkiye genelinde ortalama süt veriminin 575 kg olduğu göz önüne alınırsa, Muş'ta inek sütü veriminin Türkiye ortalamasının biraz üzerinde olduğu görülür. Bununla birlikte, safkan kültür ırklarından Türkiye'de yılda 3 000-5 000 kg süt alındığı düşünülürse, ilde genel olarak inek sütü veriminin düşüklüğü ortaya çıkar.

Muş'ta et üretimi çok sınırlıdır. İlde yetiştirilen hayvanların büyük çoğunluğu canlı olarak il dışına satıldığı için ilde çok az et üretilir. 1970'te ancak 370 tona yaklaşan et üretimi, 1980'de 470 tona çıkar. Bu yılda, il et üretiminin Türkiye içindeki payı % 0,2'nin biraz üzerindedir.

Et ve Balık Kurumu'nun 1982'de açmayı tasarladığı kombinanın bazı binaları yapılmıştır. Kombinanın yıllık kesim kapasitesi 45 000 büyük baş-ve 360 000 küçükbaş hayvan olarak tasarlanmıştır. İl toplam süt üretimi 1960'ta yaklaşık 49 000 ton iken, 1980'de 153 000 tona yaklaşmıştır. 1980'de il süt üretiminin Türkiye içindeki payı % 2,8'e yakındır. Toplam süt üretiminin büyük bölümünü inek sütü oluşturmakta, bunu manda sütü ve koyun sütü izlemektedir. 1980'de 109 000 ton inek, 20 000 ton kadar manda ve 18 000 ton dolayında koyun sütü elde edilmiştir. Aynı yıl, ilde üretilen manda sütünün Türkiye içindeki payı % 7,3, inek sütünün payı % 3,2 ve koyun sütünün payı % 1,6 olmuştur.

İlde üretilen sütün önemli bölümü, dışardan gelen tüccarlarca alınır ve peynir vb. yapımında kullanılır. 1983 başında Muş'ta süt işleme tesisi olarak yalnızca Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun bir fabrikası bulunur. Bu tesisin yıllık kapasitesi 6000 ton çiğ süt işleme ve 3 600 ton teleme peyniri ile 600 ton yoğurt üretimidir. Ancak, tesis 1978'de yalnızca 560 ton çiğ süt alımı yapmıştır. 1980'lerin başında Muş'ta özel kesime ait süt işleme tesisi bulunmaz.

Öteki hayvansal ürünlerden yapağı ve kıl hayvancılığının önde gelen ürünleri arasındadır. 1980'de ilde 1 215 ton yapağı ve 185 ton kıl üretilmiştir. Aynı yıl her iki ürünün Türkiye içindeki payları % 2'ye yakın olmuştur.

Muş'ta gübre kullanımı son derece azdır. Gübre kullanımı şeker pancarı üretimiyle birlikte, 1970'lerin ikinci yarısında biraz yaygınlaşmışsa da, yetersizdir. Bunda, hem üretilen ürünlerin türleri hem de üreticilerin büyük çoğunluğunun düşük gelirli olması etkilidir. Zengin hayvan varlığı nedeniyle, doğal gübre bol ise de, elde edilen doğal gübre bitkisel üretimden çok ısınmak için kullanılmaktadır.

Muş'ta 1965'te yalnızca 200 ton, 1970'de ise 525 ton yapay gübre kullanılmıştır. Bu miktar daha sonra artmış olmakla birlikte Muş yine de ülkede yapay gübre kullanımının en az olduğu illerden biridir. İl'de, 1965-1980 döneminde belirli yıllarda kullanılan yapay gübre miktarı (ton olarak) tabloda yer almaktadır. 1979'da doruğuna

çıkan yapay gübre tüketimi hükümetin gübre sübvansiyonunu kaldırması üzerine, 1980’de ülke genelinde olduğu gibi ilde de düşmüştür. 1984 yılında hektar başına 47 Kg gübre kullanılır.

Tablo 14: Muş’ta Gübre Kullanımı

Yıllar	Azotlu	Fosforlu	Potastı	Toplam
1965	130	70		200
1970	375		150	525
1975	950	1300		2 750
1976	4 900	6 600	100	11 600
1977	7 200	7900	50	15 150
1978	9 800	9200		19 000
1979	9 850	12 600	100	22 550
1980	6 000	2 300		8 300

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim-İlgili Yıllar.

Muş, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Başlıca su kaynakları akarsulardır. Ancak, gerekli sulama tesisleri yapılmadığından bu kaynaklardan çok az yararlanılabilmektedir. 1976 DİE Köy Genel Bilgi Anketi’ne göre, Muş’taki toplam 372 köyden 233’ünün sulama suyu kaynağı vardır. Bu köylerden 16’sı barajdan, 180’i akarsulardan, 14’ü kuyulardan, 7’si artezyenden ve 16’sı öteki kaynaklardan yararlanmaktadır.

İlde sulama çalışmaları 1970’lerde başlamış, 1980’lerin başında hızlanmıştır. Bu gelişmede, 1970’lerin sonunda şeker pancarı tarımına geçiş de etkili olmuştur. DSİ, 1970’lerde çeşitli sulama kanalları yapmıştır. 1983 başında Merkez İlçe’de 11 200 hektar, Bulanık’ta 4 900 hektar, Varto’da 4 100 hektar, Malazgirt’te 225 hektar olmak üzere 20 000 hektarı aşkın alan devlet eliyle sulamaya açılmıştır. Aynı yıl, 26 000 hektar alanda da halk sulaması yapılır. Böylece, toplam sulanan alan 46 000 hektarı aşar. Ekonomik açıdan Muş’ta 33869 ha sulanabilir arazi vardır. 1984 yılında 13060, 1988 yılında 16810 ha alan DSİ tarafından sulanabilir hale getirilir. İlde sulanabilir arazi % 49,63 oranında ilave edilmiştir. KÖY Hizmetleri’nin sulanabilir arazi alanı 1984’te 15481, 1988’de 18403 hektar % 54,34 oranında sağlanır.

İlde sulama kadar önemli bir başka konu da drenajdır. Drenaj çalışmalarının yetersizliği nedeniyle, taşkınlar topraklara ve ürünlere büyük zarar vermektedir. Muş Ovası’nın büyük bölümü bu nedenle kullanılamamaktadır.

İlde tarımsal mücadele devlet mücadelesi ya da devlet yardımı ve halk mücadelesi olmak üzere iki kanaldan yürütülmektedir. 1982’de tarla faresine karşı 2 150 hektarda, çekirgeye karşı 1 200 hektarda, süneye karşı 280 hektarda devlet yardımı ile mücadele edilmiştir. Aynı yıl, halk eliyle 340 hektarda yonca, 110 hektarda tütünde mavi küf ve 260 hektarda yine tütünde yaprak biti mücadelesi yapılmıştır.

Doğal koşullara bağımlılığın ağır bastığı Muş’ta, 1970’lere gelinceye değin tarımda makineleşme çok sınırlı kalmıştır. Gerçi Türkiye genelinde olduğu gibi Muş’ta 1950’lerde birtakım modern tarım araçlarının kullanımı bir miktar artmıştır, ama bu alanda ciddi bir atılım ancak 1970’lerde gerçekleşmiştir.

1970’lere değin ilde hemen hemen yalnızca tahıllar üretilir. Geçimlik düzeyde yapılan tahıl üretimi makine kullanımını gerektirmez. Ayrıca, toprakların engebeli yapısı, makine kullanımı da güçleştirir. Üreticilerin pazarla ilişkilerinin sınırlılığı ve gelirlerinin düşüklüğü de, herhangi bir teknolojik yatırım yapmalarını engeller. 1970’lerde tütün ve şeker pancarı üretiminin gelişmesiyle pazarla ilişkileri güçlenen üreticilerin en azından bir bölümü yatırım yapmaya yönelir. Bu yatırım çoğunlukla traktör alma biçimindedir. Giderek öteki tarım araçlarının kullanımı da artar. Ancak, 1970’lerde sağlanan sınırlı verim artışı, söz konusu kullanımın yeterliliği ve niteliği hakkında soru işaretleri uyandırmaktadır. Ayrıca makine kullanımı yaygınlaşsa bile su, gübre, ilaç gibi girdiler düşük düzeyde kullanıldığı için verim artışının fazla olamayacağını da eklemek gerekir.

1950’de Muş’ta yalnızca 8 traktör vardır. Aynı yıl, Türkiye’deki toplam traktör sayısı ise 9 905’tir. 1957 yılında ilde 38 adet biçerdöver ve 88 adet traktör yer alır. 1959’da ise ilin traktör sayısı 112’ye, 1970’te 895’e, 1975’te 905’e yükselir. 1970’lerin ikinci yarısında traktör kullanımı hızla yaygınlaşır. 1977’de 1 729 olan traktör varlığı, 1980’de 2 458’e ulaşır. 1980’de ülkedeki her 1 000 traktörden yaklaşık 6’sı Muş’ta bulunur.

İl 1970’lerde, traktör dışındaki modern tarım araçlarının sayısı da, önemli ölçüde artar. 1970-1980 döneminde, harman makinesi sayısı 114’ten 1 420’ye, motopomp sayısı 123’ten 2 138’e, mibzer sayısı 235’ten 2 217’ye çıkar. Bu arada geleneksel tarım araçları önemli ölçüde düşer. Bu düşüş, dövende % 61, karasabanda % 72, hayvan pulluğunda % 85 dolayındır. İlde 1983’te traktör başına ekili alan % 47,99’dur. 1983’te traktör sayısının 1973’e oranında 4,3 oranında bir artış olur.

Muş, Doğu Anadolu Bölgesindeki pek çok il gibi, toprak dağılımının eşitsiz olduğu bir ildir. Toprak dağılımı, Türkiye genelinde de eşitsizdir, ancak Muş’taki dağılım ülke geneline göre daha dengesizdir. İldeki işletmelerin çok büyük bölümünü küçük, hatta cüce denebilecek işletmeler oluşturmaktadır. Ancak, bu işletmelerin toprak

miktarı bir hayli azdır. Buna karşın, az sayıdaki büyük işletme oldukça geniş topraklara sahiptir. 1970'te İl'de 1 000 dekardan büyük 64 işletme bulunur. Bu işletmeler, aynı yıl İl'deki toplam işletmelerin ancak % 0,3'ünü oluşturdukları halde, ekili toprakların % 7'sini elinde bulundurur. İl'in tümüyle pazara açılmış olmayışı, geleneksel ilişkileri beslerken, söz konusu geleneksel ilişkiler de, bir yandan pazara açılmayı güçleştirmektedir. Gerçi, marabalık vb. kişisel bağımlılık ilişkilerine dayanan çalışma biçimleri, 1970'lerde özellikle ovalık kesimlerde traktörün yaygınlaşması ve pazarla ilişkilerin görece artması sonucunda ortadan kalkmıştır. Ancak bu tür kişisel bağımlılık ilişkilerinin başka biçimleri henüz tümüyle yok olmamıştır.

Tablo 15:İşletme Büyüklüklerine Göre Toprak Dağılımı

	Muş		Türkiye	
	İşletmelerin tüm işletmelere oranı	İşletmelerce ekilen toprağın ekili toplam toprağa oranı	İşletmelerin tüm işletmelere oranı	İşletmelerce ekilen toprağın ekili toplam toprağa oranı
0-50 dekar	39,9	9,0	72,7	26,7
51-200 dekar	46,5	38,7	23,7	43,8
201-500 dekar	10,3	27,2	3,0	17,6
500-1000 dekar	3,0	18,1	0,5	6,5
1000+ dekar	0,3	7,0	0,1	5,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, 1970 Yılı İşletme Büyüklüklerine Göre Toprak Dağılımı.

1970 Tarım Sayımı verilerine göre, Muş'taki tarımsal işletmelerin % 39,9'u 50 dekardan küçük toprakları işler. Bu işletmelerin ildeki toplam ekili topraklar içindeki payı ancak % 9'dur. 51-200 dekar büyüklüğündeki işletmeler ise tüm işletmelerin % 46,5'ini oluştururken, ekili toprakların % 38,7'sine sahiptir. 201-500 dekarlık işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı % 10,3, ekili topraktaki payı % 27,2'dir. Başka bir deyişle, orta büyüklükteki işletmeler olarak nitelenebilecek bu grubun, toprakta oldukça ağırlıklı bir payı vardır.

İlde 501-1 000 dekar genişliğindeki işletmelerin toplam işletmelere oranı % 3 gibi düşük bir düzeyde iken, bu grup ekili toprakların % 18,1 gibi önemli bir bölümünü işler. 1 000 dekardan büyük 64 işletme ise ekili toprakların % 7'sine sahiptir. Bu işletmelerden 15'i 2 500-5 000 dekar genişliğinde, 6'sı ise 5 000 dekardan da büyüktür.

İl'de pazar için üretilen ürünlerin sınırlı olması nedeniyle, tarım işçisi kullanımı azdır. Ancak şeker pancarı tarımında yaygın bir kullanım söz konusudur. Buna karşın, Muş'tan her yıl il dışına çok sayıda mevsimlik işçi gitmektedir. 1976 DİE Köy Genel Bilgi Anketi'ne göre ilin toplam 372 köyünden yalnızca 44'ü dışarıdan tarım işçisi alır, 96'sı dışarıya tarım işçisi, 174'ü inşaat işçisi gönderiyordur. Topraksız ailelerin önemli bir bölümü, köylerde toprağı olup, kent ve kasabalarda oturanların topraklarında ortaklık ve kiracılıkla geçinmektedir.

1991 yılında ilde işlenen alan % 76,5, ekili dikili alan % 78,1, nadas alanı % 21, sebze ve çiçek alanı % 0,4, meyve sebze alanı % 0,2, daimi çayır ve mera % 22,4, işletme başına ortalama işlenen alan % 71,9'dur. Muş 1995 yılında tarım alanında ülkede 52. Sırada yer alır. İlde bitkilerin üretim değeri 3358255, canlı hayvanların değeri 8079910, hayvansal ürünler değeri 3546009 olma üzere toplam tarımsal üretim değeri 149984174 TL'dir. 1995 yılında İlde çalışanların % 84'6'sı tarımda, % 2,2'si sanayide ve % 2,2'si ticarete yer alır.

2000 yılında ilde Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri 734 milyon TL, Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı % 0,81'dir. 2013 yılı bitkisel üretim değerine göre il 296 milyon TL ile ülkede 65. Sırada yer alır. İl canlı hayvanlar değeri bakımından 1 146 milyon TL ile ülkede 13. sırada, hayvansal ürünler değeri 365 131 bin TL ile ülkede 13. sırada yer alır. 2016 yılında Muş'ta toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler 260054 (hektar), toplam işlenen tarım alanı 259069 hektar, işlenen tarım alanı / Ekilen 212575 hektar, işlenen tarım alanı / Nadas 42815 hektar, işlenen tarım alanı / Sebze 3679 hektar, toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı 985 hektar, uzun ömürlü bitkiler / Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı 619 hektar, uzun ömürlü bitkiler / Bağ alanı 367 hektar ve yem bitkileri 68355 hektardır.

2016 yılında Muş'ta bitkisel üretim değeri 000 TL, canlı hayvanlar değeri 1696814 000 TL, hayvansal ürünler değeri 478759000 TL, kişi başına bitkisel üretim değeri 960 TL, kişi başına canlı hayvanlar değeri 4174 TL ve kişi başına hayvansal ürünler değeri 1178 TL'dir. 2016 yılında Muş'ta tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin hasat edilen alanına ve üretim miktarına bakıldığında şeklinde toplam 212605 hektar ve 2215302 ton'dur. Bunun içinde işlenmemiş tütün 241 hektar/340 ton, patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular 2604 hektar/6061 ton, saman ve ot (yem bitkileri) 68355 hektar/1619732 ton, şeker imalatında kullanılan bitkiler (şeker pancarı) 7640 hektar/ 352031 ton, tahıllar 130724 hektar/231431 ton ve yağlı tohumlar 3042 hektar/ 5707 ton alan ve üretime sahiptir. 2016 yılında ilde 38602 baş dana ve buzağı: erkek, 37796 baş dana ve buzağı: dişi, 31129, 31129 baş osun: 1-2 yaş, 36413 baş Düve: 1-2 yaş, 131349 baş inek: 2 yaş ve üzeri, 19491 baş boğa ve öküz: 2 yaş ve üzeri, manda baş 7435, koyun baş 832511, keçi baş 188631, 5866 baş at, katır ve eşek ve 452929 baş kümes hayvanları yer alır. 2016 yılında ilde hayvansal ürün olarak 296080 ton inek sütü, 3035 ton manda sütü, 32549 ton koyun sütü,

9565 ton keçi sütü ve 505 ton bal elde edilir. 2016 yılında ilde 6636 pulluk, 1389 ekim makinesi, 2142 gübre dağıtma makinesi, 2445 su pompası, 25 sabit süt sağım tesisi, 127 seyyar süt sağım makinesi ve 9089 traktör yer alır.

SANAYİ GÖSTERGELERİ

Muş'ta sanayi gelişmemiştir. Muş'ta 1962 yılında devlete ait 23, özel 22 olmak üzere toplam 45 İş Kanununa göre işyeri bulunmaktadır. Muş'ta 1970'lerin ikinci yansına değin hiçbir sanayi kuruluşu yoktur. İldeki ilk sanayi yatırımları, ilin 1968'de Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınmasından sonra 1970'lerin ikinci yarısında, Muş'ta kamu kesimince birkaç sanayi yatırımı yapılmış olmakla birlikte, bu ili Türkiye'nin sanayisi en az gelişmiş birkaç ilinden biri olma durumundan çıkarmaya yetmez.

Muş ili maden varlığı bakımından zengin değildir. İlde barit, çimento hammaddeleri ve tuz yatakları vardır. Merkez İlçe'deki barit yataklarının toplam rezervi 3 235 000 tondur. Bu damarlar özel teşebbüs tarafından işletilmektedir. Çimento hammaddeleri Merkez İlçe çevresindedir. Bir bölümü kalker, bir bölümü de kil olan ve çimento üretimine elverişli nitelikli bu yatakların toplam rezervi 121 000 000 tondur. İlde bulunan bir başka maden ise Malazgirt çevresindeki tuzdur, Merkez İlçe'nin Bilir Köyü, Kumkilise ve Kızılağaç yörelerindedir.

İl merkezine 5-10 km uzaklıktaki Mongul, Terkerenk, Fertek ve Arak köylerinde, çimento hammaddelerinden olan ve 100 milyon tonu bulan kalker rezervleri vardır. İl merkezine 10 km uzaklıktaki Açmenik ve Örgönün köyleriyle, 15-20 km uzaklıktaki Azapkir Köyü dolaylarında ise, kil rezervleri bulunmaktadır. Tuz rezervleri Malazgirt İlçesi'nin Aktuzla Bucağı'nda ve Hıms dolaylarındadır. İl'deki kamu girişimlerinden Aktuzla Tekel Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Yılda 8 000 ton tuz çıkartılan tuzlardan yaklaşık 7 800 ton kullanılabilir tuz sağlanır. Aynı kuruluşa bağlı olan Yaprak Tütün ve Bakımevinde yılda 2 600 ton yaprak tütün işlenebilmektedir. İl'de enerji gereksinimi 1940'tan beri Çar Deresi üzerindeki hidroelektrik santraldan karşılanmaktadır.

Muş İli'nde tarıma dayalı ye kapalı bir ekonominin egemen oluşu, yerel sermaye birikiminin ve ulaşım olanaklarının yetersizliği, devletin destekleme girişimlerinin etkisiz kalışı nedeniyle, sanayi güdük kalmış ve hemen hemen hiç gelişmemiştir. 1955'te demiryolunun Muş'a ulaşması ve ilin 1968'de "kalkınmada öncelikle iller" kapsamına alınması da önemli bir gelişme yaratamamıştır. 1970'lerden sonra kamuca yatırımlar yapılmışsa da, bunlar sanayinin geri kalmışlık düzeyini önemli ölçüde değiştirecek ölçekte ve nitelikte kuruluşlar olamamıştır.

Kimi kamu işyerlerinin açıldığı 1970'lere değin, il imalat sanayii işyerleri küçük ölçekli, tarıma dayalı ve yerel talebi karşılamaya yönelik niteliktedir. İmalat sanayiinin 1978'de il gayri safi hasılası içindeki payı % 1,3, Türkiye genelindeki payı ise on binde 2'dir. İllerin, imalat sanayiinin il gayri safi hasılası ve Türkiye imalat kesiminde yaratılan değer içindeki payına göre sıralanmasında Muş 51. sırada yer alır. 1980 Genel Nüfus Sayımı'na göre de Muş'ta, imalat sanayiinde toplam 1 787 kişi çalışır. Bunların il faal nüfusu içindeki payı yalnızca % 1,4'tür. 1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre İl'deki toplam 221 işyerinden 60'ı 1, 158'i ise 2-9 kişi çalıştırır. 10 kişiden fazla işçi çalıştıran yalnızca 3 kuruluş vardır. Büyük ölçekli kuruluşlardan ikisi gıda dalında yer alır. İşyeri sayısı açısından ise metal eşya ve makina imalat birinci, dokuma ikinci sırayı alıyor, bunları gıda ve orman ürünleri sanayi dalları izler.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na bağlı olarak kurulan Muş Süt Fabrikası 1974'te işletmeye açılır. 1983'te 20 kişinin çalıştığı fabrikada yılda 420 ton kadar çiğ süt işlenerek 150 teneke beyazpeynir ve 3 ton kaşarpeyniri elde edilir. Kooperatifler birliğine bağlı olarak kurulan un fabrikasının kuruluş kapasitesi günde 70 ton olmasına karşılık 1983'te günde 3 vardiya çalışılarak ancak 24 ton un üretilir.

İlin en büyük sanayi tesisi 1983'te Üretime geçen Muş Şeker Fabrikası'dır. Yılda 36 000 ton pancar işleyerek 400 ton kristal şeker, 200 ton kuru küspe ve 150 ton melas üretme kapasitesi olan kuruluşa, 1983'te iki vardiyada 1 490 kişi çalışmaktadır.

İlde, 1983'te yapımı süren yatırımlar, Muş Yem Fabrikası'yla, Meyan Kökü Ekstrasyonu Fabrikası'dır. Yem Sanayii Genel Müdürlüğü'nün Varto İlçesi'ndeki bir yatırımı olan Muş Yem Fabrikası'nın yılda 16 000 ton yem üretmesi planlanmaktadır. Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ'nin de aralarında olduğu çok ortaklı bir kuruluş olan Meyan Kökü Ekstrasyonu Fabrikası'nda ise yılda 2 000 ton meyan balıyla, 3 000 ton selüloz lifi elde edilmesi amaçlanmaktadır.

İl'deki barit yataklarından çıkartılan cevheri değerlendiren Emaş Endüstri Mineralleri AŞ, 95 ortağın katılımıyla kurulmuş ve 50 kişiye iş olanağı sağlamıştır. Fabrika, günde 60 ton barit cevheri işleyebilecek kapasitededir.

İl'deki el tezgâhlarında öteden beri bez, keçe, kilim ve bir tür tül dokunmaktadır. Bu tür dokumacılık özellikle köylerde yaygındır. Malazgirt İlçesi'nin kilim ve seccadeleri kolaylıkla alıcı bulmaktadır.

1980'lerin başında kentteki birkaç işletme, şeker, süt ve un fabrikalarıyla, yaprak tütün ve bakımevidir. Bu sanayi kuruluşları, kentte dağınık olarak yer alır. Organize sanayi bölgesi yoktur. İlk, 1964 imar planıyla kurulması öngörülen küçük sanayi sitesinin kuruluş çalışmaları 1983'te henüz başlamıştır. 1980'de ilde 10'dan çok işçi çalıştıran 3 fabrika vardır. Bunlar, Süt Endüstrisi Kurumunun çok düşük kapasiteyle çalışan Muş Süt Fabrikası, yaprak tütün evi, kooperatifler birliğine bağlı bir un fabrikasıdır. 1983'te Muş Şeker Fabrikası'nın da üretime geçmesiyle 10'dan çok işçi çalıştıran fabrika sayısı 4'e yükselir.

Tablo 16: Muş'ta Faal Nüfusun İşkollarına ve İşteki Yere Göre Dağılımı*(%)

İşkolları	Ücretli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Bilinmeyen
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	4,9	0,1	32,3	62,6	
Maden Çıkarma	100,0				
İmalat Sanayii	28,8	2,5	63,3	5,4	
Elektrik, Gaz, Su	100,0				
İnşaat Sanayii	84,0	2	13,3	0,5	
Toptan, Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	26,6	2,6	68,4	2,4	
Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	49,8	0,5	47,8	1,9	
Mali Kurumlar, Sigorta vb İşler	86,7	3,8	9,5		
Toplum Hizmetleri ve Kişisel Hizmetler	95,9	0,1	3,8	0,2	
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	74,8	1,1	20,2	3,7	0,2

Kaynak: DİE, 1975 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

1970'lerin başlarında yapılmıştır. 1955'te ilde imalat sanayii dalında yer alan; birkaç fırın, tamir atölyesi gibi küçük işyerlerinde çalışanların sayısı yalnızca 468 kişidir. Bunların, il faal nüfusu içinde binde 7 olan payı, 1965'te ancak binde 9'a, 1975'te de binde 10'a yükselir. 1970'lerin ikinci yarısında yapılan yatırımlarla da durumun fazla değişmediği, 1980'de imalat sanayisinde çalışanların payının ancak binde 14'e yükselmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, yapılmakta olan sanayi kuruluşlarının bir kısmı, 1980'lerin ilk yıllarında üretime geçer. Bunlardan, 1983'te işletmeye açılan şeker fabrikası, ilin en büyük sanayi kuruluşudur. O yıl, fabrikada 1 490 kişi çalışmaktadır.

İnşaat, ilde bazı dönemlerde görece bir canlılık gösteren bir sektördür. 1950'lerin ikinci yarısında demiryolunun Muş Kenti'ne bağlanması ile istasyon çevresinde yeni konutlar yapılmaya başlar. Buna bağlı olarak, tarım dışı kesimler arasında en fazla iş olanağı inşaat kesiminde doğar. Ancak, ilde kentleşme sanayileşmenin harekete geçirdiği sürekli bir oluşum olmadığından, bu yıllarda canlanan konut talebi birkaç yıl sonra doygunluk noktasına ulaşır. 1955'te inşaat kesiminde çalışan 1 414 kişinin il faal nüfusu içindeki payı % 2,1'dir. 10 yıl sonra 1965'te ise bu kesimde çalışanların sayısı 844'e, il faal nüfusu içindeki payı da % 1'e geriler. 1966'da Varto depremi nedeniyle, çok sayıda binanın yıkılması yüzünden, konut yapımı yeniden hızlandıysa da, bu da geçici bir hareketlenir.

1975'te de inşaat kesiminde çalışanların, faal nüfus içindeki payı % 1'dir. 1975'ten sonra sanayi yatırımları ve sanayileşmeye koşut olarak, kentleşme ve yeni konut gereksinimi inşaat kesiminde çalışanların sayısında da görece büyük bir artış olmasına yol açar. 1980'de bu kesimde çalışanların faal nüfus içindeki payı % 2,6'ya yükselir. Sanayi gibi, ticaretin de gelişmediği ilde, 1980'de bu kesimde çalışanların sayısı 2 641 kişi, faal nüfus içindeki payları da % 2,1'dir. 1955'ten beri bu kesimde çok sınırlı bir gelişme olmuştur. Ticaret kesiminde çalışanların görece payı 1955'te binde 9 iken 1975'te binde 12 olmuştur.

İlde hizmetler kesimi hızla artan nüfusun gereksinim duyduğu yönetsel ve ticari etkinliklerdeki genişlemeye koşut olarak görece büyük bir gelişme göstermiştir. 1955 yılında bu kesimin faal nüfus içindeki payı % 1,7 iken, 1965'te % 3,1'e, 1975'te % 5,4'e, 1980'de ise % 7,7'ye yükselmiştir. Ancak, hizmetler kesiminin payında 1970'lerde görülen bu hızlı büyümede faal nüfusa ilişkin tanımlarda yapılan değişikliklerin yol açtığı yapay bir şişkinliğin de payı vardır. 1975'e değin askeri personel faal nüfusun işkollarına göre bölünüşünde "iyi tanımlanamayan faaliyetler" başlığı altında toplanmaktadır. 1975 ve 1980 sayımlarında ise askeri personelin "kamu idaresi ve savunma ile ilgili hizmetler" başlığı altında hizmetler kesimine alınması istatistiklerde hizmetler kesiminin hızla büyümesine neden olur. Muş'ta 1980'de hizmetler kesiminde çalışan 9 546 kişiden 6 143'ünü (% 64) sivil ve askeri kamu görevlileri oluşturur.

Tablo 17: Türkiye ve Muş'la Faal Nüfusun İşkollarına Göre- Dağılımı- (%)

İşkolları	1955		1965		1975	
	Türkiye	Muş	Türkiye	Muş	Türkiye	Muş
	12.205.272	68.366	13.557.860	83519	16 349 380	99 577
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	77,4	90,4	71,9	89,5	64,1	89,5
Maden Çıkarma	0,5		0,6		0,7	
İmalat Sanayii	6,0	0,7	7,1	0,9	7,6	1,0
İnşaat Sanayii	1,6	2,1	2,6	1,0	2,7	1,0
Elektrik, Gaz, Su	0,1		0,2		0,1	
Ticaret, Lokanta, Otel, Mali Kurumlar, Sigorta vb	2,8	0,9	2,9	1,0	6,1	1,2
Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	1,5	0,4	2,1	0,7	3,1	1,1
Toplum Hizmetleri, Kişisel Hizmetler.1	4,1	1,7	6,2	3,1	11,4	5,4
İyi Tanımlanmamış . Faaliyetler .	6,0	3,8	6,4	3,8	4,2	0,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, 1955-1965-1975 Yılları Türkiye ve Muş'la Faal Nüfusun İşkollarına Göre- Dağılımı.

Muş'ta sanayi gelişkin değildir ve bu esimde küçük işletmeler egemendir. 1980'de İl'deki 221 işyerinden 60'ı 1, 158'i ise 2- 9 kişi çalıştırır. 10'dan fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşları, yalnızca Muş Süt Fabrikası, kooperatifler birliğine bağlı un fabrikası ve yaprak tütün evidir. Bu, imalat simindeki ücretli oranını düşüren bir etki yapmaktadır. 1980'de imalat sanayiinde çalışanların yalnızca % 60'ı ücretlidir. 1975'te ise 1980'de işletmeye açılan kuruluşların çoğu henüz yapılmakta olduğu için, imalat sanayiindeki ücretlilerin oranı çok daha düşük (% 28,8), buna karşılık, kendi hesabı için çalışanların payı (% 63,3) çok yüksekti. Bu dağılım ülke genelindeki tam tersidir. Çünkü, 1975'te ülke genelinde imalat kesiminde çalışanların % 63,5'i ücretli ve ancak % 25,5'i kendi hesabına çalışan konumundadır.

Bu denli keskin biçimde olmasa da, benzer bir durum ticaret kesimi için de geçerlidir. Muş'ta ticaret faaliyetleri, küçük perakende ticaretle, ilin başlıca tarım ürünü olan hayvanların pazarlanmasına dayalıdır. Hayvan ticareti birkaç celebden denetiminde yapılır. Bu yapının sonucu olarak, 1975'te ticaret kesiminde çalışanların yalnızca % 26,6'sı ücretli, % 68,4'ü ise kendi hesabına çalışan konumundadır. 1975-1980 arasında, bu yapı daha da belirginleşir. Söz konusu dönemde, özellikle Muş Kenti'nde yaşanan kentleşme hareketine koşut olarak, perakendeci tüccar sayısı artmış (1975'te 718 olan perakendeci tüccar sayısı, 1980'de 1 664'e yükselir), buna bağlı olarak, ticaret kesiminde çalışan ücretli oranı % 17,5'e düşerken, kendi hesabına çalışanların oranı % 70,1'e yükselir. Bu gelişme sonucunda, ticaret kesimindeki yardımcı aile bireylerinin oranı da arar ve 1975'te % 2,4'ten, 1980'de % 11'e yükselir.

İlde ücretlilerin yoğunlaştığı iki dal, inşaat ve hizmetlerdir. 1970'erin ikinci yarısında başlayan sanayi yatırımları nedeniyle, inşaat kesimi canlanmış ve bu kesimde çalışan faallerin sayısında önemli bir artış olmuştur. 1975'te bu kesimde faal olanların % 84'ü ücretli olarak çalışmaktadır. % 13,3'ü de kendi hesabına çalışan konumundadır. 1980'de ise, ücretli oranı daha da artar ve % 95'e çıkar. Kendi hesabına çalışanların payı ise % 2,6'ya düşer.

İlde hizmetler kesiminde çalışanların çoğunluğunu kamu görevlileri ve askeri personel oluşturduğu için, gerek 1975'te, gerek 1980'de bu kesimde çalışanlar arasında ücretlilerin oranı % 95'in üzerindedir. 1975'te, faal nüfusun mesleğe göre dağılımında, asıl mesleği çiftçi olanların oranı % 89'dur. Asıl mesleği çiftçi olanlar arasında erkeklerin oranı % 83,5, kadınların ise % 98'dir.

Tablo 18: Muş'ta Faal Nüfusun İşteki Yere Göre Dağılımı* (%)

Yıllar	Faaliyet	Faaliyet (bin)	İşveren	Ücretli	Aile İçinde Ücretsiz	Kendi Hesabına	Bilinmeyen
1955	Toplam	96,3		5,0	66,4	25,2	3,4
	Erkek	35,9		9,1	39,2	45,4	6,3
	Kadın	32,4		0,5	96,6	2,8	0,1
1975	Toplam	99,5	0,2	12,3	56,2	31,3	
	Erkek	61,4	0,2	18,2	35,5	46,1	
	Kadın	38,1		2,7	89,6	7,7	

Kaynak: DİE, 1955 ve 1975 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri.

Süt Endüstri Kurumu 1974 yılında süt ve mamulleri fabrikasını kurar. Fabrika 8000 T/Y üretim kapasitesinde ve 800 T/Y % 10 üretim yapar. Fabrikada 13 kişi çalışır. İlde 1982 yılında Şeker Fabrikası kurulur. Fabrikanın şeker üretim kapasitesi 32 000 T/Y, üretilen 30 000 T/Y ve % 94 kapasite ile çalışır. Fabrika 2000 T/Y küspe üretim kapasitesine sahip ve 1850 T/Y % 83 kapasiteyle küspe üretir. Fabrika 434 kişi istihdam eder. 1984 25 işçiden fazla çalıştırılan sanayi kuruluşu % 0,10 oranındadır.

1985'te Yem Sanayi T.A.Ş. kurulur. Üretim kapasitesi 20 000 T/Y, tesisin fiili üretim kapasitesi 5000 T/Y ve kapasite kullanım oranı % 25 ve çalışan sayısı 24'tür. Muş'ta 1986 yılında verilen yatırım teşvik belgeleri 7, yatırım tutarı 2078 milyon TL, istihdam 557 kişi, 1987 yılında verilen yatırım teşvik belgeleri 1, yatırım tutarı 800

milyon TL., istihdam 80 kişi, 1988 yılında verilen yatırım teşvik belgeleri 2, yatırım tutarı 3526 milyon TL ve istihdam 170 kişidir. Muş-Tur A.Ş. 1986 yılında un mamulleri ile ilgili 5800 T/Y kapasiteli kurulum. İşletme 2500 Y/T % 45 oranında çalışır ve 8 kişi istihdam eder. 1987 yılında Kum Eleme Yıkama işletmesi 100 T/Y kapasitesinde 90 % 90 oranında faaliyet eder ve 10 kişi istihdam eder.

2000 yılında ilde toplam istihdam 172521 ve bunun 143960 kişi tarım, 2650 kişi sanayi, 3482 kişi inşaat, 22282 kişi hizmet alanında ve 144 kişi de iyi tanımlanmamış alanda çalışır. 2002 yılında Muş'ta işyeri sayıları ile istihdamları. İmalat sanayinde 245/996, elektrik gaz ve su 37/311, inşaat 39/127, toptan ve parkende 1926/3326, otel lokanta ve kahvehane 238/724, ulaştırma, depolama ve haberleşme 524./1208 mali aracı kuruluşları 17/133, Gayrimenkul kiralama 60/600, eğitim 11/127, sağlık 48/77, diğerleri 99/209 olmak üzere toplam 3245 işletmede 7838 kişi yer alır. 2000 yılında ilde Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı 56 adet,, Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Sayısı 143 adet, İmalat Sanayii İşyeri Sayısı 2 adettir.

İşletme birim büyüklüğü 1-9 kişi / Yerel birim sayısı 3182, Yerel birim büyüklüğü 1-9 kişi / İstihdam 5602, Yerel birim büyüklüğü 10-49 kişi / Yerel birim sayısı 57, birim büyüklüğü 50-150 kişi / Yerel birim sayısı 3, birim büyüklüğü 151-251 kişi / Yerel birim sayısı 2, birim büyüklüğü 251'den fazla kişi / Yerel birim sayısı 1 adettir. 2002 yılında ilde Küçük sanayi sitesi / Yerel birim sayısı 117, Küçük sanayi sitesi / İstihdam 237, İş Merkezi / Yerel birim sayı 64, İş merkezi / İstihdam 594, İş hanı/Pasaj / Yerel birim sayısı 246, İş hanı/Pasaj / İstihdam 534, diğer / Yerel birim sayı 2818, Diğer / İstihdam 6474 kişidir. 2013 yılında ilde % 10,4 işsizlik oranıyla ülkede 17. Sıradadır. Ülkede işsizlik oranı % 9,7'dir. 2013 yılında Muş ilinde istihdam edilenlerin oranı % 41,2 değeri ile ülkede 69.sıradadır. 2015 yılında İlin toplam kapasite Hidrolik (MW 1,5, Termal (MW) 9,6 olmak üzere toplam 11,1 MW'tır. 2016 yılında Resmi daire 39789, Sanayi işletmesi 127299, Ticarethane 51768, mesken 146081, Sokak aydınlatma 7835, Diğer 22419 MWh olmak üzere toplam 397403 MWh elektrik tüketilir. Kişi başına toplam elektrik tüketimi (KWh) ülkede 2897 ilde 978, işi başına sanayi elektrik tüketimi (KWh) 1357 ilde 313, Kişi başına mesken elektrik tüketimi (KWh) ülkede 642, ilde 359 KWh'tır.

SONUÇ

Bu çalışmada Muş'un süreç içerisinde tüm sektörlerde gösterge değerlerine göre bir kendi ile kıyaslanır ve zaman içindeki gelişmesi belirlenir, bir de ülkedeki diğer illerle kıyaslanarak kendi ilerlemesinin ülke ölçeğinde nasıl bir gelişmeye isabet ettiği tespit edilmiştir. DPT'nin kurulması ile birlikte ülkede geri kalmış iller tespit edilerek geliştirmek için beş yıllık programlar hazırlanır. 1972 yılında DPT tarafından 8 ana grupta 53 değışkene göre illerin Sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksleri belirlenir ve bu endeks değerlerine göre ülkede gelişmiş ve az gelişmiş iller tespit edilir. Muş ülkede 65.sırada yer alır. İl bu değeriyle ülkede KÖY arasına alınır. Sanayi'de 64. sırada, mali göstergelerde 62, tarım göstergelerinde 53., sosyal ve kültürel göstergelerde 61., sağlık göstergelerinde 61., eğitim göstergelerinde 62., demografik göstergelerde 59.sırada, haberleşme ve ulaştırma göstergelerinde 60. Sırada yer alır.

Muş 1996 yılı sosyo ekonomik gelişmede il 76. sırada, 2003 yılı Sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında ülkede 81. sırada yer alır. 2003 yılı araştırmasına göre Muş 5. Derece gelişmiş iller arasındadır. Muş imalat ve sanayi gelişmişlik sıralamasında 76. sırada, sağlık göstergelerinde 78. sırada, eğitim göstergelerinde 80. Sıradadır. Muş'un ülkede sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması 1945'te 61., 1965'te 66., 1985'te 67., 1996'da 76. Sırada, 2003 ve 2011 yılında 81. Ve son sırada yer alır. Muş 1985 yılında Kalkınmada Birinci Derece iller arasında 10. Sırada, 2003 yılında ülkede 7. Derece gelişmiş iller arasında yer alır.

1970'de 1990'lı yıllara gelindiğinde ülkede 5 adet kalkınma programı uygulanır. Bu kalkınma programları sonrasında 1996 yılında yapılan illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında Muş genel olarak 76.sırada yer alır ve geçen sürede sektörler bazında belirgin bir ilerleme kaydedemez. Bu dönemde ilde öncelikle tarım alanında, sonra sanayi alanlarında önemli yatırımlar gerçekleşir. Ancak bu yatırımlar ilde ekonomik canlanmayı başaramaz. İldeki bu durum doğal olarak sosyal ve kültürel alandaki göstergelere de yansır. Fakat süreç içerisinde diğer illerde de gelişmenin olması Muş'u geriye doğru götürür. Burada göç nedeniyle nüfus artış hızının yüksek olması doğal olarak göstergelere olumsuz yönde etkilemektedir (Dinçer,1996).

Muş'ın 1990 sonrasında başlayan önlenemeyen göç ile nüfus azalır. Bu azalan nüfus ilde tüm sosyo ekonomik göstergeleri diğer illere göre geriletir ve il 2010 yılında 81. sıraya geriler. İl 2016 yılında yine ülkede son sırada yer alır. İl tüm sektörlerdeki değerlerinde 1996 yılına göre ilerlemesine karşın diğer illerin ilerlemesi daha fazla olması ve göç nedeniyle genelde geriler.

İlin sahip olduğu nüfus, sosyo-ekonomik gelişmenin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Gelişme sürecinde hem il içinden hem de il dışından az gelişmiş yerleşim birimlerinden, ekonomik ve sosyal açıdan cazip durumda olan yerleşim birimlerine doğru nüfus hareketleri olmaktadır. Gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan nüfus

hareketleri sonucu, az gelişmiş yerlerin nüfusu azalırken ya da düşük oranlarda artarken, gelişmiş yerlerin nüfusunda önemli oranda artış olmaktadır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin nüfusa oranlanıp, fert başına düşen değerler ölçüğünde kullanıldığından, Muş'un nüfusu azalmasından dolayı, sosyo- ekonomik gelişmişlikte il aleyhinde bir durum ortaya çıkmakta ve ülke değerlerine göre gerilemektedir.

Muş'un sosyo- ekonomik açıdan tekrar ilerleme gösterebilmesi için ülke yöneticilerin iller arası göçü önleyici tedbirleri alması gerekmektedir. İl yöneticilerinin de il içindeki yöresel gelişmişlik farklarını azaltıcı tedbirler olarak göçü durdurmalıdır. Ayrıca il idarecileri ildeki tüm sektörleri yeniden gözden geçirerek ilin gelişmesi için gerekenleri yapmalıdırlar.

KAYNAKÇA

Akkayan, T., (1979). Göç ve Değişme, İstanbul.

DİE, (1927). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1945). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1950). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1955). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1960). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1965). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1970). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1975). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

.....(1976). Haritalı İstatistik Bülteni, Ankara.

.....(1980). Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.

----,(1980). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1980). Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Türkiye Harcamaları, 1973-74, Ankara.

----,(1985). Tarımsal Yapı ve Üretim.

----,(1980). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1990). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----,(1991). 1991 Genel Tarım Sayımı; Tarımsal İşletmeler, Hane Halkı Araştırma Sonuçları.

----,(1993). İl ve Bölge İstatistikleri.

----,(1995). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

----, (2000). Genel Nüfus Sayımı Verileri.

DİE, (1985). Tarımsal Yapı ve Üretim.

DİE, (1972). 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Örnekleme Sonuçları, Ankara.

DİE, (1976). Türkiye Nüfus Araştırması, 1974-1975.

DİE, (1975). Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Muş.

DİE, (1976). 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % I Örnekleme Sonuçları, Ankara.

DİE, (1965). Ziraî Bünye ve İstihsal, 1958-1960, 1960-1962.

DİE, (1980). Tarımsal Yapı ve Üretim, 1967, 1968, 1970-1972, 1973-1975, 1975-1977. 1976-1978, 1979, 1980.

DİE, (1981). 1976 Köy Genel Bilgi Anketi, Ankara.

DİE, (1973). Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara.

DİE, (1964). Sanayi ve İşyerleri Sayımı.

DİE, (1977). Yıllık İmalat Sanayii Anketi. 1971,1972, 1973, 1974. 1975, 1976, 1977.

DİE, (1979). Yıllık imalat Sanayii Anketi Geçici Sonuçlar, 1978, 1979.

- DİE. (1981). 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı, Birinci Aşama İlk Geçici Sonuçlar, Ankara.
- DİE, (1971). Milli Eğitim İstatistikleri, Öğretim Yılı Başı 1970-71. Ankara.
- DİE, (1981). Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim 1979-80, Ankara.
- DİE, (1982). Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim, 1953-60, 1961-65. 1979-80.
- DİE, (1982). Milli Eğitim İstatistikleri Teknik Öğretim 1979-1980, Ankara.
- DİE. (1965). Milli Eğitim İstatistikleri, Meslek- Teknik ve Yükseköğretim. 1961-45. Ankara.
- DPT, (1972). Sosyal- Ekonomik Endeks Araştırması Verileri, Sosyal Planlama Dairesi, “Türkiye’de İller İtibariyle Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Endeksi 1963-1970”, DPT: 1282 ve SPD: 52 Sayılı Yayını, Ankara.
- DPT, (1977). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Dışı Madenler, Ankara.
- DPT, (1974). Doğu ve Güneydoğu Anadolu İlleri Sosyal Yapı Araştırması, Ankara.
- DPT, (1981). İller İtibariyle Sanayi Tesisleri ve Özellikleri, Kalkınmada Öncelikli (25) İl, Cilt 1, Ankara.
- ,(1985). İl ve İlçelerin Ekonomik ve Sosyal Gelişmişlik Seviyelerinin Tespiti Araştırması,
- DPT, (2015). KÖYB:30.
- ,(1993). İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Ankara.
- ....., (2003). İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Ankara.
- .....(2012). Muş İl Raporu.
- Dinler, Z. A., (1972). “Bölgesel Dengesizliğin Ortaya Çıkış Nedenleri, Fayda ve Sakıncaları,” Akademi, BİTİA Dergisi, Cilt 1, No:1, Kasım.
- Dinçer, B. & Özaslan, M., (1996). İllerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- , (2003). İllerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Eren, N., (1981). Dünya’da ve Türkiye’de Hekimlik Eğitimi, Ankara.
- Hacıhasanoğlu, B., (1980). İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi ve Sıralama, Ankara.
- Kılınç, İ.,(1993). “Türkiye’de Kentleşmenin Özellikleri”, Amme İdaresi Dergisi, C.26, Sayı 2, Haziran.
- Muş İl Yıllığı, (1967).
- Muş İl Yıllığı, (1973).
- Özmucur, S.,(1996). Türkiye’de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makro Ekonomik Göstergeler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Sarıca, İ.,(1972). İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Ankara.
- ,(1991). Kalkınmada Öncelikli Yörelere İle İlgili Temel Konular, DPT, Ankara.
- Sevin, Ö., (1979). Sayılarla Sağlık Hizmetleri, Ankara.
- Tekeli, İ., (1981). Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekânsal Farklılaşması, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara.
- Toros, A., (1979). Türkiye’nin Demografik Yapısı 1965-1970, Ankara.
- Türkiye’de Ölüm Seviyesi, (1968). Doğurganlık ve Yaş Yapısı Tahminleri, İstanbul.
- Türkiye Ansiklopedisi, (1982). "Muş" Maddesi.
- TUİK, (2013). Muş.
- TUİK, (2016).. 2016 Yılı Verileri.
- TUİK, (2017). 2017 Yılı Verileri.

Tom ve Jerry Çizgi Filmlerindeki Irkçı Siyahi Temsilleri

Racist Black Representations In Tom and Jerry

ÖZET

Tom ve Jerry karakterleri, başta ABD olmak üzere tüm dünyada sevilen ve tanınan kurmaca canlandırma karakterleridir. Kurmaca karakterler, içerisinde buldukları toplumun şartları ile şekillendikleri gibi bu şartları da şekillendirmektedirler. ABD tarihinde siyahilere karşı uygulanan kölelik 1838 yılında sonlanmakla birlikte ardından uygulanan yerel ayrımcılık yasaları ile etkileri sürmüştür. Ayrımcılık yasaları 1964 yılında ortadan kalkmıştır. Siyahi ayrımcılığının uygulandığı yakın geçmişte toplumun siyahilere ilişkin algısı da bu ayrımcılığa uygun şekilde oluşmuştur. 1940 yılında ABD’de üretilmeye başlanan *Tom ve Jerry* çizgi filmleri de bu durumun pek çok örneğini içermektedir. Çocuk hedef kitlesine sahip olan *Tom ve Jerry* kısa canlandırma filmlerinde siyahi temsilleri ve bu temsillerin uğradığı değişimler ABD medyasında konuya yaklaşımın anlaşılması için önemlidir. 114 *Tom ve Jerry* bölümü içerisinde siyahilere ilişkin ırkçılık odaklı tartışmalara neden olan bölümler göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu incelemeler ile *Tom ve Jerry* çizgi filmlerinin ırkçı nitelere sahip olup olmadıkları ve bunların ABD toplumu üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bu tarihsel okumalar, ABD’deki siyahilerin medyadaki negatif temsillerine karşı gelişen yüksek hassasiyetlerin anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tom ve Jerry, Mammy, Irkçılık, ABD

ABSTRACT

Tom and Jerry characters are fictional animated characters beloved and recognized worldwide, primarily in the United States. Fictional characters, just like the society they exist in, are shaped by the conditions of that society, and they also influence those conditions. Although slavery against African Americans ended in 1838 in the United States, the effects persisted through subsequent local discriminatory laws. Discriminatory laws were abolished in 1964. The perception of society towards African Americans in the recent past, when racial discrimination was prevalent, was in line with this discrimination. Tom and Jerry cartoons, which began production in the United States in 1940, also contain many examples of this situation. In the short animated films targeting a child audience, the representations of African Americans and the changes they underwent are important for understanding the approach of the U.S. media to the subject. Among the 114 Tom and Jerry episodes, those episodes that sparked debates related to racism towards African Americans were analyzed using a semiotic analysis method. Through these examinations, it was investigated whether Tom and Jerry cartoons had racist attributes and their effects on American society were explored. These historical readings will also contribute to the understanding of the heightened sensitivities developed against negative representations of African Americans in the media in the United States.

Keywords: Tom and Jerry, Mammy, Racism, USA

GİRİŞ

Sanat eserlerinin içeriklerinin toplumun bir kesiminin hayatı üzerindeki olası olumsuz etkiler oluşturduğu iddiası bilinçli yada bilinçsiz propaganda amaçlı eserlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu da oluşturmaktadır. Bir başka nokta da canlandırma eserlerinin genellikle genç ve çocuk hedef kitleler için üretilmiş olmasıdır. Bu kitleler etkilenmeye daha açıktır. Etkilenmeye daha açık olmaları ırkçılığa ve ötekileştirmeye gönderme yapan espirilerin bulunduğu içeriklerde çeşitli tartışmaları gündeme getirmektedir. Gençlere olumsuz etkiler edebileceği düşünülen içerikler aileler tarafından mı yoksa daha üst merkezi kurumlar tarafından mı denetlenmelidir sorusu gündeme gelmektedir. Bu içerikler tarihsel süreçte alınan kararlar ve örnek uygulamalar ile *Tom ve Jerry* serisindeki sorgulanabilir ırkçı espiriler ve karakterler üzerinden tartışılacaktır.

Bu amaçla *Tom ve Jerry* çizgi filmlerindeki nitelermeler ile ilişkili olarak ABD’de önemli ırkçı etkileri olan *Bir Ulusun Doğuşu* (1905) ve *Minstrel şovlar* ele alınmıştır. Bu örneklerin ABD toplumu üzerindeki doğrudan etkisi açıklanmıştır. ABD’deki siyahi ırkçı stereotiplere ilişkin çeşitli örnekler verilerek bu nitelermelerin toplumun üzerinde siyahilere karşı yarattığı algı açıklanmıştır. Bu olumsuz stereotiplerin bilinçli veya bilinçsizce *Tom ve Jerry*’de ki nitelermeleri ve son olarak bu nitelermeler karşısında eserlerin yeniden elden geçirilerek sansürlenmeleri

Çağdaş Ülgen¹

How to Cite This Article

Ülge, Ç. (2023). “Tom ve Jerry Çizgi Filmlerindeki Irkçı Siyahi Temsilleri” *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8501-8510. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72181>

Arrival: 30 June 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. , Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölümü, İzmir, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3634-780X

veya değişmeleri incelenmiştir. Yazılı literatür taraması ve konu ile ilişkili eserlerin incelenmesinin ardından, göstergebilimsel analiz yöntemi ile bu eserler ve olaylar arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Tom ve Jerry çizgi filmlerindeki ırkçı nitelermelerle ilişkili çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte çalışma, bu çizgi filmlerdeki stereotipleri, ilişkili olduğu başka kurmaca karakterler ve tarihsel olaylar ile birlikte değerlendirerek yeni bir yaklaşım ile konuyu ele almayı amaçlamaktadır. Bu sayede medyadaki olumsuz siyahi temsillerine ilişkin farkındalığın artmasına katkı sağlanacaktır. ABD medyasındaki siyahi temsilleri ve bunların üzerinden ötekileştirmenin yöntem ve sonuçlarının anlaşılması bu tarihsel hataların tekrarlanmasının önüne geçilmesi için önemlidir. Bu çerçevede sanatsal üretimde sansürün yeri ve ifade özgürlüğü de tartışılacak konulardandır.

Tom ve Jerry çizgi filmlerinde siyahilere yönelik ırkçı şakalar ve karakterler çalışma kapsamında incelenmiştir. Bu incelemeler Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyahilere yönelik dönemdeki gelişmeler ile karşılaştırılmıştır. Tarihsel bağlam ile değerlendirildiğinde siyahi temsillerinin ABD toplumu içerisinde yarattığı hassasiyetler daha iyi anlaşılacaktır. Çalışma kapsamında *Tom ve Jerry* üzerinden çizgi filmlerdeki ırkçı temsillerin etkileri, bu olumsuz etkilere yönelik alınan kararlar ve bu kararların sonuçları yeni çıkarımlar ile ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, *Tom ve Jerry* çizgi filmlerindeki siyahilere yönelik ayrımcılık içeren unsurları ortaya koymaktır. Bu tür şakalara kamuoyu tarafından verilen tepkiler ve bu tepkiler doğrultusunda yapımcıların ürettiği çözümler de çalışma kapsamındadır. Ayrıca, ırkçı esprilerin veya yapıtların gerçek hayattaki etkisi, tarihsel örnek olaylarla ele alınacaktır. Siyahilere yönelik aşağılayıcı şakaların, diğer azınlıklara yönelik şakalardan farklı bir perspektifle ele alınması gerekliliği de eleştirilecek ve bu bağlamda, tarihsel örnekler ve konular *Tom ve Jerry* kısa çizgi filmleri üzerinden incelenecektir.

Bu araştırma ve tartışmalar sayesinde öncelikli olarak ABD'de siyahi temsillerine yönelik hassasiyetlerin kaynaklarının anlaşılması hedeflenmektedir. Bu hassasiyetin sonuçları ve etkileri üzerine tartışma ortamı oluşturulması çalışmanın bir diğer hedefidir. ABD'deki siyahilerin ötekileştirilmesine katkı sağladığı iddia edilen stereotiplerin anlaşılması, haberlerden sosyal medya içeriklerine güncel medya ortamlarında pek çok öteki grubunun nasıl oluştuğuna ve bunun toplumsal bilinç dışındaki sonuçlarına dair öngörü kazanılmasına katkı sağlayacaktır.

ABD'de Irkçı Anlatıların Etkileri

ABD'de siyahilere yönelik aşağılayıcı temsillerin en ünlülerinden biri Minstrel şovlardır. 1830'larda ilk örnekleri başlayan bu ırkçı şovlar, 1843 yılına gelindiğinde gelişkin bir hale dönmüştür (Watkins ve diğerleri.. 1996 s. 141). Bu şovlardaki en bilinen kısım da *Jim Crow* performanslarıdır. Bu performanslarda kullanılan giyim biçimi, hareket tarzı, dans, aksan ve *siyahi yüz makyajı (blackface)* pek çok alanda bu gösterilere referans veren bir şekilde kullanılmıştır (Lott, 1993, s. 48). 1865'te köleliğin kalkmasına karşın, siyahilerin beyazlar ile birlikte uyum ve eşitlik içerisinde yaşamasına engel olan yerel ayrımcılık yasaları konulmuştur. Bu ayrımcılık yasalarının ortadan kalkması için köleliğin kalkmasının ardından 100 yıl daha gerekmiştir. 1964'te *Sivil Haklar Kanunu (The Civil Rights Act)* ile ırk temelli ayrımcılığın yasal ayağı son bulmuştur (Uhl, 2015, s. 10). Bu ayrımcılık yasalarına halk arasında *Jim Crow* yasaları denmesi bu ayrımcılık hissini sanatsal performanslar ile pekiştirildiğini işaret etmektedir.

Kurmaca karakter ve ABD'deki ırkçı yasalar arasındaki bir diğer ilişki de Uncle Tom karakteridir. Uncle Tom karakteri aslen 1852'de beyaz bir kadın olan Harriet Beecher Stowe tarafından yazılmış *Tom Amcanın Kulübesi (Uncle Tom's Cabin)* romanındaki kurmaca karakterdir. 1850'de Kaçak Köle Yasası (The Fugitive Slave Act) ismi ile çıkan, özgür eyaletlere kaçan kölelerin kaçak sayılarak esir oldukları eyaletlere geri getirilmesi ve sahiplerine teslim edilmesi yönündeki yasaya tepki olarak Harriet bu romanı yazmıştır. Siyahların uğradığı haksız muameleye dikkat çekmek amacıyla yazılan romanda, cinsel istismarcı beyaz sahiplerinden kaçmış siyahi kadınların bulunamaması için Uncle Tom kadınların yerlerini söylemeyi reddeder. Bunun üzerine siyahi kadınların peşindeki beyazlar işkence etmek amacı ile Uncle Tom'u dövmeye başlar. Uncle Tom kaçanların yerini söylemekten dövlere ölmeyi tercih eder, bir anlamda şehit olur. Siyahilerin uğradığı zulme dikkat çekmeye çalışan bu kurmaca roman büyük bir başarı yakalayarak ABD'nin en çok satan ve en bilinen romanları arasına girmiştir. Minstrel şovlar romanın bu başarısından dolayı Uncle Tom karakterini şovlarına eklemeyi uygun görmüşlerdir. Ancak romandaki yüceltici niteliklerdeki karakter ırkçı Minstrel şovlarda yerini alçaltıcı bir yaşlı betimlemesine bırakmıştır (Turner, 2008). Minstrel şovlardaki Uncle Tom karakteri adeta romandaki karakterin tam tersi kişilik niteliklerindedir. İtatkar, korkak ve beyaz sahiplerine düşkün bir karakter olarak betimlenmiştir. Pek çok farklı mecrada da bu zayıf yaşlı siyahi nitelmesi Uncle Tom adı ile yinelenmiştir. Minstrel şovların başını çektiği bu alçaltıcı çağrışım ilerleyen yıllarda Uncle Tom nitelmesinin negatif çağrışımlara sahip olmasına, terimin ABD toplumunda ırkçı ve yakışsız kabul edilmesine neden olmuştur.

1905 yılında yazılmış olan *Clansman* romanından uyarlanan *Bir Ulusun Doğuşu* (*Birth of a Nation*) 1915 yılında, D. W. Griffith tarafından çekilmiştir. Film siyahilere karşı pek çok düşmanca nitelemenin yanı sıra, örgütlü militarist devletten bağımsız şiddet kullanan bir mücadelenin gerekliliğini de işaret ederek doğrudan siyahilere yönelik sistemli şiddet için yol göstermektedir. Sinemanın erken yıllarında büyük bir teknik başarı ile gerçekleştirilen bu film, topluma siyahileri pek çok aşağı ve tehlikeli nitelik ile betimlemektedir. Filmde siyahiler yer yer karikatüristik temsiller ile betimlenmektedir. Genellikle abartılı ve yer yer komik hareketler yapmakta, bayağılıklarını vurgulayan yüz mimikleri kullanmaktadırlar. Sahne arka planında bulunan siyahi karakterlerden biri, artık klişeleşmiş bir siyahi karikatürüne uygun şekilde karpuz yerken görülmektedir. Siyahilerin yerel bir mecliste nasıl görüntüler oluşturduğunu gösteren sahnelerde ise siyahi bir birey mecliste ayağa kalkmış bir yandan ortalığa laf atarken bir yandan da tavuk yemektedir. Bir diğeri ayakkabılarını çıkarmış ve çıplak ayaklarını yüksek bir yere koyarak kaykılmış bir şekilde makamın ciddiyetine aykırı bir şekilde oturmaktadır. Siyahiler ve beyazlar arasında evliliği olanaklı kılan yasanın geçmesinin ardından meclisteki siyahilerin kötücül bakışlar ile beyaz kadınları süzdüğü, korkan beyaz kadınların kaçıştığı gösterilir. Filmin ilerleyen sahnelerinde bir beyaz kadın siyahi bir birey tarafından tecavüze uğramamak için yüksek bir noktadan atlayarak intihar eder. Beyaz başrol olan Ben Cameron karakterinin aşık olduğu beyaz kadın Elsie karakteri de son anda melez siyahi (mulatto) vali Silas Lynch'in tecavüzünden kurtulur. Filmde iki siyahi karakter olumlu gösterilir bunlar da efendilerine sadık olan hizmetçi yaşlı adam (Uncle Tom stereotipi) ve biraz kilolu hizmetçi kadındır (Mammy stereotipi). İtaatkar siyahi hizmetçiler dışında film genel olarak siyahilerin çoğunluğu ele geçirmelerinin ardından devlet eli şiddet ve tecavüze başladığını anlatmakta ve *Ku Klux Klan'ın* (KKK) bu şiddete bir direniş olarak kurulduğunu göstermektedir. Filmde yer alan, KKK ile ilişkili ve filmin afişinde de yer alan bir başka sembol de haç yakmaktır. Bu sembol barışçıl davranışın sona erdirildiğini ve şiddet içerikli çözümler üretileceğini bildiren bir semboldür (Encyclopedia of American Civil Liberties: Volumes A-Z, 2021, s. 383). Film burada bahsedilenlerin yanı sıra ayrı bir çalışma konusu oluşturacak kadar çok, siyahilere yönelik düşmanlığı besleyecek farklı öyküsel ve görsel bileşenleri içermektedir.

Film, Ku Klux Klan'ın bir anlamda tekrar kurularak aktif olduğu ikinci döneminin başlamasında ve yıllar boyu sürecek siyahilere yönelik kundaklama, bombalama, darp, silahlı saldırı gibi ölümlü olayların gerçekleşmesinde bir katalizör görevi görmüştür. Bu durumun bir nedeni de dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'un hem filmin galasını Beyaz Saray'da yaptırmış olmasıdır, hem de filmin tarihsel gerçekleri belirttiğini ifade etmesidir (Gordon, 2017, Bölüm 1). Dönemin hükümet kanalı ile filmin desteklenmiş olması siyahilerin içinde bulunduğu toplumsal yapıyı daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

1927 yılında Frances Payne Bolton tarafından kurulan ve sinemanın özellikle gençler ve çocuklar üzerindeki etkilerini araştıran bir kurum olan Payne Fund Studies (Payne Araştırma ve Deneysel Fonu) (Onat, 2012, s. 89) 1933 yılında, 434 ortaokul ve lise öğrencisi üzerinde, Illinois Kasabasında, *Bir Ulusun Doğuşu* filminin etkileri üzerine deney yapmışlardır. Çocukların Afrika kökenli Amerikalılara karşı olumlu görüşleri 11 ile 0 arasında derecelendirilmiştir. Filmde önce bu puan 7.46 iken filmde sonra bu puan 5.93'e düşmüştür. Beş ay sonra tekrar test yaptıklarında ise filmi izlemeden önceki aslı görüşlerine sadece kısmen dönmüş olduklarını gözlemlemişlerdir. Araştırmacılar *Bir Ulusun Doğuşu* filmi için "Şimdiye kadar yaptığımız tüm deneyden daha büyük bir etkisinin olduğunu bulduk" demişlerdir (Lang, 1994, s. 199). İnsanların fikrini değiştirmede, özellikle de genç izleyici kitlesinde, bir tek sanat ürününün dahi ne derece etkili olabileceğini bu örnek net bir biçimde göstermektedir.

Pek çok kaynakta da belirtildiği üzere *Tom Amcanın Kulübesi* (1852) romanı ve *Bir Ulusun Doğuşu* filmine kaynaklık eden *Clansman* (1905) romanının senaryoları arasında anlatsal bir benzerlik vardır. Kölelik, sınıfsal farklılık ve kadın kurbanın uğradığı şiddet aynı kalırken anlatımın hangi tarafı kurban göstererek kimden yana sempati topladığı değişmiştir. Linda Williams bu durumu "Griffith'in filmi köleler için duyulması gereken sempatiyi tersine çevirerek bu kölelere sahip olan efendilerine duyulmasını başarmıştır" diyerek filmin etkisini ifade etmiştir (Locke, 2009, s. 111). Bu açıdan *Bir Ulusun Doğuşu* filmi yazıldığı yıl büyük başarı sağlayan *Tom Amcanın Kulübesi* romanının bir nevi rövanşidir. *Tom Amcanın Kulübesi* romanından büyük bir farkla *Bir Ulusun Doğuşu* filmi sadece sempati toplayan bir yapı ile sınırlı kalmayıp organize suçlarda insanları teşvik eden şiddet kullanmayı öneren bir propaganda filmidir. İki eser arasındaki en önemli fark bu noktadadır ve bir anlatıyı diğerinin karşılığı gibi düşünmek bu nedenle adil olmayacaktır. *Bir Ulusun Doğuşu* sadece sempati ve kanı oluşturmamış, şiddet eylemlerine nasıl geçileceğini de filmin içerisinde betimleyerek bir yol gösterici olmuştur.

Siyahilere ilişkin ABD de kullanılan Irkçı Stereotipler

ABD'de siyahileri aşağılayıcı nitelikler taşıyan pek çok karakter stereotipi bulunmaktadır. Bu stereotipler yoğun olarak Minstrel şovlar ile anılsa da çocuk kitapları, şarkılar, reklam afişleri, televizyon programları, sinema filmleri

gibi her türlü görsel mecrada bulunmaktadır. Çizgi filmlerde de yinelemelerini gördüğümüz bu aşağılayıcı stereotipler çoğu zaman mizah amacı ile oluşturulmuşlardır. Bu amaç ilk anda bu nitelermelerin masum algılanmalarına neden olmakla birlikte toplum algısı üzerinde yarattığı olumsuz etkiler süregelen tartışma konusudur. Bu stereotip karakterlerin başlıcaları, The Brute, Picaninny, Jezebel, Golliwog, The Coon, Uncle Tom ve Mammy dir (Coombs ve Batchelor, 2014, s. 93).

The Brute (Vahşi Adam), siyahilerin Afrika kabile yaşamındaki hallerinin abartılarak karikatürize edilmiş halleridir. Bu temsilde karakter ilkel, az ya da hiç kıyafete sahip olmadan, elinde genellikle mızrak veya sopa ile kimi zaman yamyamlık yaparken gösterilir. Bu temsil ile modern ve zararsız beyazların karşısında siyahiler az gelişmiş ve tehlikeli bir imge ile oluşturulmaktadır.

Bir diğer stereotip olan picaninny, siyahi çocuk ve bebekleri için kullanılmaktadır. Kafaları kimi zaman tamamen saçsız parlak bir şekilde, kimi zamanda her yöne çıkan düzensiz saçlar ile temsil edilmiş, kimi temsilde de bu düzensiz saçlarının uçlarında ayrı küçük kurdeleler ile gösterilmişlerdir. Sıklıkla karpuz yerken, timsah tarafından kovalanırken veya timsah tarafından yenilirken gösterilmektedirler. Bu durumun sadece espri olmadığına siyahi bebeklerin ABD tarihinde timsahları yakalamak için canlı yem olarak kullanıldığına dair kanıtlar da bulunmaktadır (Fievre, 2021). Bu stereotip ile siyahi çocuklar, canlı yem olarak kullanılmasının bile normal olduğu, önemsiz, çirkin, zavallı yaratıklar olarak gösterilmektedir.

Jezebel, cinsel açıdan aşırı istekli ve davetkar biçimde gösterilmiş, objeleştirilmiş siyahi kadın stereotipine verilen addır. Bu özellikleri nedeni ile bu tiplere sadece ırkçı değil aynı zamanda kadın cinsiyetini de aşağılayan bir nitelmedir. Bu stereotip ile siyahi kadınların cinsel isteklerinin esiri olmuş basit insanlar olduğu vurgulanmıştır. Bir yandan da diğer vasıflarından dışlanan siyahi kadınların, salt cinsel obje olarak algılamalarında bir sorun olmadığı dayatılmaktadır.

Golliwog, insandan çok bir çeşit canavara benzeyen ürkünç bir siyahi nitelmesidir. Bir çizer ve yazar olan ABD'li Florence Kate Upton tarafından 19. yy'ın sonlarında oluşturulmuş kurmaca bir karakterdir. Hikaye kitaplarında yer almasının ardından oyuncak bebeği ve hediyeelik eşyaları da Avrupa ve ABD de üretilmiştir. Bu siyahi tasvirinde, düzensiz saçların eklendiği simsiyah bir yüze, iki yuvarlak bembeyaz göz ve kıpkırmızı dudaklar eşlik etmektedir. Anatomisi de insan dışı bir şekilde bir miktar orantısız olan karakterin, kıyafetleri de abartılı bir biçimde oluşturulmuştur. Belki de oyuncak bebeğinin kolay üretilmesi göz önünde bulundurularak, kitapta yer alan resimlerde bu derece absürt özellikler ile tasarlandığı iddia edilebilir. Gerekçesi ne olursa olsun orjinini oluşturan çocuk kitaplarında yer alan illüstrasyonlarda bu karaktere gayet zarif görünen iki adet beyaz tenli çocuk kuklanın da eşlik etmesi ilgi çekici bir noktadır. Golliwog'un tasarımları biçimsel olarak Minstrel şovlarda oluşturulmak istenen garip siyah bir palyaçoya benzeyen imgeye oldukça yakındır. Canavara yakın son derece korkunç görünüşü ile bu stereotip siyahi bebekleri insan dışı olarak nitelermekte ve ötekileştirmektedir.

The Coon (rakun kelimesinden türemiş, argoda onursuz kişi anlamındadır), tembel, sakar, işe yaramaz, çalışmaya isteksiz, bozuk bir ingilizce ile konuşan çeşitli tasvirlerinde de tavuk hırsızlığı veya başka ufak hırsızlıklar peşinde olan siyahi stereotipidir. Oldukça zayıf ve eski püskü bir kılıkta tasvir edilmektedir. Bu olumsuz olduğu ortada stereotiplerin yanı sıra sözde olumlu siyahi tiplermeler de bulunmaktadır.

Uncle Tom (Tom Amca), orta yaş üstü, kimi zaman ortalamadan biraz kısa tasvir edilen, siyahi köle karakteridir. Kimi zaman işçi kıyafetli, kimi zaman da hizmetkar kostümlüdür. Genellikle gülümserken ve itaatkar bir şekilde hizmet ederken temsil edilmektedir. İlginç bir şekilde Türkiye'de de kimi restoran girişlerinde bu siyahi tiplermenin heykelini elinde menü tutarken veya servis tepsisiyle gülümser halde gözlemlmek mümkündür.

Mammy (kelime ingilizce anne kelimesi olan mommy kelimesinin siyahi ağız ile söylenenine benzemektedir), bir anlamda Uncle Tom karakterinin dişi karşılığıdır. Biraz iri bir fiziğe sahip, kendi siyahi ailesine ilgisizken hizmetkârı olduğu beyaz aileye yardım etmekten son derece mutlu olan, hemen hemen hep gülümseyen, itaatkar, siyahi, orta yaşlarında olan kadın hizmetkar temsilidir. İtaatkar ve halinden mutlu bu iki tiplere (Uncle Tom ve Mammy) bir anlamda siyahilerin hizmet etmekten ve dolayısı ile içinde buldukları kölelik durumundan bir şikayetleri olmadığını nitelermektedir. Bu niteliğiyle de köleliğin olumlu bir durum olarak gösterilmesine katkı sağlayan karakterlerdir.

Doğrudan siyahileri aşağılayan ve niteliksizleştiren stereotip karakterler bir anlamda bilinçdışında siyahilerin bu durumu hakettiğini nitelermektedir. Mutlu köle stereotipleri, Uncle Tom ve Mammy, bu durumun siyahiler için iyiliğine işaret etmektedir. Bu tiplermelerin ve adlandırmaların yanı sıra sambo, nigger veya rastus gibi pek çok hakaret nitelermesi taşıyan geniş çeşitliliğe sahip argo adlandırmalar ve bunlarla ilişkili stereotipler de siyahileri nitelermek için kullanılmaktadır (Stollznov, 2020, s. 23). Siyahi ve beyaz bireyin birlikteliğinden doğan melez kişiler için çeşitli kolonici Avrupa ülkeleri Mulatto kelimesini kullanarak diğer siyahilerden bu grubu ayırsa ve

siyahilerle melezler aralarında bir hiyerarşi oluştursa da ABD bu yolu izlememiştir. ABD de siyahiler ve melezler arasında bu tarz bir ayrıma genellikle gidilmemiş ve siyahi atası olan melez kişiler de melezlik taşımayan siyahiler ile aynı kategoride değerlendirilmiştir (Jordan, 1962 s. 187). Bir anlamda siyahiler ve melez siyahiler toplumun ötekisi olarak eşit biçimde dışlanmıştır. Siyahi insanlara yönelik ABD'deki bu isimlendirmeler ve karikatürize karakter stereotipleri bu toplumsal dışlama durumunun bir sonucu olduğu kadar var olan durumu onaylama özelliğine de sahiptirler. Bu kurmaca stereotipler, olumsuz özelliklerin siyahi insanlarla ilişkili olduğuna dair toplumun üzerinde bir yanılısma oluşturmaktadırlar.

Siyahi insanları aşağılayıcı nitelikteki bu betimlemeler ABD kültürünün içerisinde çok sayıda örnek ile farklı ortamlarda tekrar tekrar oluşturulmuştur. Bu nitelermeler ile oluşturulmuş çeşitli örnekler 1996 yılında Ferris Eyalet Üniversitesinde, Jim Crow Müzesi kurularak bir araya getirilmiştir. Müze bünyesinde 9000'in üzerinde parça bulundurmaktadır (Householder, 2012). Bu stereotiplerin kullanımı toplumun geneli tarafından ırkçı ve yanlış olduğu kabul edilmekle birlikte, başta internet ortamı olmak üzere ufak hediyelik eşyalar ve propaganda afişleri gibi çeşitli mecralarda aynı karakter stereotiplerinin üretilmesine ve kullanılmasına 2023 itibari ile halen devam edilmektedir. Karikatürize edilmiş siyahi karakter stereotiplerinin cinsiyet, biçimsel tasarım, kişilik, yaş ve vücut yapıları farklı olmakla birlikte hepsinin ortak noktası ekonomik ve sosyal sınıf başta olmak üzere toplumun sosyoekonomik anlamda dezavantajlı tabakasını işaret etmeleridir. Tüm bu stereotiplerin bir diğer ortak özelliği de siyahilere özgü anatomik niteliklerin gerçeküstü bir şekilde abartılmasıdır. İri kırmızı dudaklar, öne çıkık çene ve simsiyah bir şekilde en koyu tonda ifade edilen ten rengi ile geniş bir spektrumda olan ırksal farklılıklar en uç hali ile karikatürize edilmektedir.

Tom ve Jerry'deki Irkçı Siyahi Stereotipler ve Bu Örneklerle İlişkin Okumalar

1940 yılında *Metro-Goldwyn-Mayer* (MGM) Stüdyoları altında çalışan William Hanna ve Joseph Barbera, *Tom ve Jerry* çizgi filmlerini üretmeye başlamıştır. *Tom ve Jerry*, 13 kere Oscar'a aday gösterilmiş, yedi kereden Oscar'ı kazanmış dünya çapında başarılı bir çizgi seridir (Grant, 2006, s. 35). Bu başarıların yanı sıra çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve bu eleştiriler sonucunda kimi bölümleri kısmen veya tamamen sansüre uğramıştır. Minstrel şovlarla özdeşleşen ırkçı espriler 1954 yılı öncesi pek çok çizgi filmde kullanıldığı gibi *Tom ve Jerry*'nin de kimi bölümlerinde zaman zaman kullanılmıştır. William Hanna ve Joseph Barbera'nın yönetmenliğini yaptığı 114 kısa çizgi filmde sadece birkaç tanesinde tartışmalı siyahi yüz makyajı, picaninny ve benzeri siyahilere yönelik espriler kullanılmış bunlar da şovun içerisinde domine edici nitelikten uzak bir şekilde anlık olarak yer almıştır. Kimi bölümlerde Amerikan Yerlilerine ve Asyalılara yönelik ırkçı karikatürize anlatımlar da kullanılmakla birlikte bunların miktarı ve süreleri daha da azdır.

İlk *Tom ve Jerry* çizgi filmi olma özelliği de taşıyan 1940 tarihli *Puss Gets The Boot* tartışma yaratan siyahi hizmetçi *Mammy Two Shoes* karakterinin de ilk kez izleyici karşısına çıktığı bölümdür. Mammy Two Shoes karakterinin, ırkçı mammy stereotipinde gerçekleştirilmiş olması karaktere ilişkin itirazların kaynağıdır. 1940'tan 1952'ye kadar Mammy Two Shoes karakteri 19 bölümde yer almıştır. (*Puss Gets the Boot* 1940, *The Midnight Snack* 1941, *Fraidy Cat* 1942, *Dog Trouble* 1942, *Puss N' Toots* 1942, *The Lonesome Mouse* 1943, *The Mouse Comes to Dinner* 1945, *Part Time Pal* 1947, *A Mouse in the House* 1947, *Old Rockin' Chair* Tom 1948, *Mouse Cleaning* 1948, *Polka-Dot Puss* 1949, *The Little Orphan* 1949, *Saturday Evening Puss* 1950, *The Framed Cat* 1950, *Sleepy-Time Tom* 1951, *Nit-Witty Kitty* 1951, *Triplet Trouble* 1952, *Push-Button Kitty* 1952) Mammy Two Shoes karakterinden bağımsız bir şekilde Jerry de Tom'u yanıltmak amacı ile kılık değiştirdiği *The Milky Waif* (1946) adlı bölümde kendini boyayarak mammy stereotipine uygun şekilde bir sahnede siyahi kadın kılığına girmiştir. Jerry bu sırada siyahi kadın ağzı ile konuşarak ta bu stereotipin etkisini arttırmıştır.

Mammy Two Shoes karakterini, siyahi kadın sanatçı Lillian Randolph seslendirmiştir (McCann, 2022, s. 278). Tarihsel bağlamından kopuk bir şekilde ele alındığında *Tom ve Jerry*'deki bu karakter siyahilere yönelik ağır olumsuz bir nitelermeye benzemektedir. Ancak pek çok örneği olan mammy ırkçı stereotipine örnek teşkil etmektedir. Mammy Two Shoes karakterin adının ilk kısmı olan Mammy de bu stereotipe işaret ettiğini göstermektedir. Bu nedenle Mammy Two Shoes ismi bile kendi başına ırkçı bir nitelermeye içermektedir. İsmi ikinci kısmı da bir İskoç hikayesi olan *Goody Two Shoes* hikayesini ve kurmaca başrol karakteri Margery Meanwell'i akla getirmektedir. *Goody Two Shoes* hikayesinde Margery Meanwell tamahkar, uysal ve iyi niyetli kalması nedeni ile talihi yaver gider ve zengin bir dul ile evlenir. Masal bu erdemli nitelikleri sürdürüp sabreden kadın sonunda ödüllendirilir mesajını aktarmaktadır. Her ne kadar *Goody Two Shoes* hikayesinin karakteri beyaz bir kadın olsa da Mammy stereotipi için de bu mesajlar tekrarlanmaktadır. Mutlu hizmetkar imajının doğrudan aşağılayıcı veya düşmanlaştıran bir niteliği olmamakla birlikte sorun siyahi kadınların ABD medyasında uzun süre sadece bu rol ile temsil edilmiş olmalarıdır. Siyahi kadınlar medyada hizmetkar rolünün dışında toplumun diğer kesimlerinde bir başka rolde temsil edilmemişlerdir. Kölelik sonrası ayrımcılık döneminde, siyahi kadınların sadece hizmetkar olarak gösterilmesi gibi stereotipler, ABD'de ötekileştirmeyi onayıcı bir niteliğe hizmet etmiştir. Bu tarihsel süreç,

ABD’de siyahilere yönelik stereotiplerin rencide edici ve ırkçı kabul edilmesine neden olmuştur. Aynı tarihsel süreçten geçmemiş veya bu süreci bilmeyen dünyanın diğer bölgelerinde, siyahilere yönelik hassasiyetlerin anlaşılması bu ve benzeri nedenler ile zordur.

Yüzü görünmeyen Mammy Two Shoes karakterinin çoraplarında yoksulluğunu işaret eden yamaları, kimi bölümlerde elbise ve önlüğündeki yırtıklar ile yıpranmış kıyafeti ve seslendirmesinin abartılı bir aksan ile gerçekleştirilmesi karakteri ötekileştiren diğer nitelikleridir. Kısa çizgi filmlerde ev sahipleri ortada yoktur ve Mammy Two Shoes ev sahibine benzer bir şekilde Kedi Tom’un üstü roldedir. Ancak devamlı ev işleri ile ilgileniyor oluşu ve hizmetçi önlüğü taktığı gündelikçi kostümü siyahi kadının toplum içindeki rolünü izleyiciye aktarmaktadır. Neşeli ve anaç bir karakter olan Mammy Two Shoes, biraz tombul ve görece kısadır. Bu özellikler de olumsuz olmamakla birlikte, aşağılayıcı amaçla gerçekleştirilmiş hediyelik eşyalardan, *Bir Ulusun Doğuşu* filmindeki siyahi hizmetçi kadın rolüne kadar pek çok mammy örneği ile ortakır. Sinemadaki en ünlü mammy rolü oynayanlardan Louise Beavers 150’nin üzerinde filmde ev temizlikçisi, aşçı veya hizmetçi rolünde oynamıştır (The Oxford Handbook of African American Language, 2015, s. 745). Siyahi kadınların medyada çok sayıda ve tek yönlü bir rol ile temsil ediliyor olmaları mammy stereotipinin sakıncalı olmasının ana nedenidir. Bu tek yönlü temsil ve yinelenme toplumun bilinçdışında siyahi kadınların sosyal sınıftaki yerlerini oluşturan bir hal aldığı için sakıncalıdır.

Mammy stereotipinin yanında bu stereotipin erkek karşılığı kabul edilen yaşlı uysal siyahi köle uyarlaması Uncle Tom karakteri doğrudan *Tom ve Jerry*’de bir karakter olarak yer almamıştır. Ancak bu stereotipe gönderme yapan bir espiri serinin 1948 yapımı *Old Racking Chair Tom* filminde kullanılmıştır. Eve gelen Lightning (Yıldırım) isimli kedinin yanında yavaş ve çaresiz kalan Tom’un afallamasını fırsat bilen Lightning bir anda Tom’un eline baston tutuşturur ve Minstrel şovlarda kullanılan peruklara benzer bir biçimde beyaz pamuk ile Tom’a siyahilere özgü dökülmüş saç benzer bir peruk yapar. Görünüşü, titreyen hareketi ve isminin de katkısı ile kedi Tom, Uncle Tom stereotipine atıf yapar hale dönüşmüştür. O sırada Mammy Two Shoes yeni kedi Lightning’e şöyle seslenir. “Evet Lightning, zavallı yaşlı Tom’a iyi bak.” Bu replik de Uncle Tom stereotipine bir göndermedir.

Minstrel şovlarda kullanılan siyahi yüz makyajı (blackface) ırkçı nitelemeyi sembolize eden büyük bir tabu haline dönüşmüştür. Karakterlerin blackface haline dönüşmeleri kimi zaman yüzlerinde patlayan patlayıcılar nedeni ile (*Yankee Doodle Mouse 1943, A Mouse in The House 1947, Safety Second 1950*), kimi zaman ayakkabı boyası, mürekkep veya kömürle yüzleri boyanarak (*The Milky Waif 1946, Mouse in Manhattan 1945, Mouse Cleaning 1948*), kimi zaman alev alıp yanmaları sonucu (*Life with Tom 1953, The Little Orphan 1948*), kimi zaman yüzlerine sıçrayan çamur ile (*The Truce Hurts 1948*), kimi zaman da yüzlerine üflenen duman ile (*Casanova Cat 1951*) gerçekleşmiştir. Blackface’in kullanıldığı bazı durumlarda karakter sadece blackface makyajı ile şaşkın bir halde kalırken, bazı durumlarda picaninny, brute, mammy ve coon stereotiplerine uygun biçimde görüntüsü tamamen değişmekte veya oyunculukları bu yönde olmaktadır. Bu dönüşümlerdeki bazı örnekler oluş şekilleri ve ekranda kalış süreleri ve minstrel şovlara olan yüksek benzerlikleri nedeniyle diğerlerinden öne çıkmaktadırlar.

Mouse Cleaning (1948) kısa filmde Tom kömüre düşmesinin ardından sadece blackface makyajlı halde çıkmaz. Hareketleri ve yürüyüşü de son derece çekinik korkak bir yapıdadır. Bir başka sorunlu noktada bu anda karikatürize edilmiş bir siyahi aksanı ile konuşmasıdır. Bu aksanlı bozuk konuşmayı siyahi ABD’li Stepin Fetchit seslendirmiştir (Browsh, 2021, s. 257). Seslendirme ile karakter sadece siyaha boyanmamış, siyahi betimlemesine de dönüşmüştür. Blackface makyajının oyunculuk ve seslendirme ile de desteklenmesi bu bölüm karşısında oluşan tepkilerin artmasına neden olan bir diğer etkidir.

Casanova Cat (1951) isimli bölümde ise doğrudan Minstrel şovlara gönderme yapan bir sahne vardır. Bölümde beyaz bir kedi olan Toodles Galore Lena Cat’in ilgisini çekmek için Tom, Jerry’i kurdele takılmış olarak sunmaktadır. Tom’un Jerry’nin suratına sigara üfleterek blackface makyajına sahip olmasını sağlaması ile bölümdeki Minstrel şovlarına ilişkin gönderme başlar. Tom, Jerry’e taktığı hediye fiyongunu çevirerek papyona dönüştürür. Bu papyon Minstrel şovlarda yer alan Jim Crow performanslarına doğrudan bir göndermedir. Makyaj ve kostümün ardından Jerry’nin üzerinde durduğu tabağın altında çakmak yakarak dans etmesini sağlamaktadır. Dansla birlikte Minstrel göndermesi tüm *Tom ve Jerry* bölümleri içerisinde en belirgin şekli ile gerçekleşmiştir.

His Mouse Friday (1951) siyahilere yönelik alçaltıcı ilkel nitelemesini merkezine alan bir bölümdür. Issız bir adaya düşen Tom açtır ve aynı adada tatilde görülen Jerry’i yemeye çalışır. Yerlilerin kulübelerinin olduğu kazan, mızrak, etobur dişli korkutucu maske gibi yamyamlık çağrıştıran objelerin olduğu bir sahnede Tom korkuya kapılır. Bu durumu fırsata çeviren Jerry, kazanın isi ile kendini siyaha boyar, eline ufak bir mızrak alır ve ardından yamyam siyahi taklidi yapar. Tom’u yemek için kazana yerleştirdikten sonra ateşin çevresinde ilkel bir dans gerçekleştirirken arada Minstrel şovlardaki dansları çağrıştıran komik figürler de yapar. Tüm bu sırada da arada İngilizce kelimelerin barındığı sahte bir ilkel dille konuşmaktadır. Siyahi insanlar gelip Tom’u görür. En öndeki

dudaklarını yalayarak “Barbekü Kedi” der ve ardından tüm kabile Tom’u kovalamaya başlar. Bu duruma gülen Jerry’i de (tasarımı Jerry’e çok benzeyen ancak kendinden daha iri yapılı, büyük kırmızı dudaklı) yamyam bir siyahî farenin kovalaması ile film son bulur. Bu bölüm tamamen siyahîlerin ilkel, vahşî ve hatta yamyam olarak aktarıldığı ırkçı stereotipin (The Brute) çevresinde oluşturulmuştur.

Tom ve Jerry kısa filmlerinde tepki çekmemekle beraber konunun içerisinde değinilebilecek bir karakter daha vardır. Serseri siyahî bir sokak kedisi olan bu karakter, Butch’tır. Çeşitli bölümlerde yer alan bu kedi karakteri birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Bunların başlıcaları; sokakta yaşaması, çöpten yemek toplaması, kimi bölümde Tom’un evinden yemek çalması, şiddete yatkın kabadayı karakteri tekrar eden genel kişilik yapılarıdır. Bu nitelikleri ile ABD’de siyahî olumsuz stereotipi olan coon stereotipine benzerlikler göstermektedir. Ancak siyahîlere yönelik ırkçılık ile ilgili tartışmalarda hedef haline gelmemiştir. Bunun temel olarak iki nedeni olabilir; ilk olarak blackface yüz makyajını çağrıştıran (kırmızı ağız çevresi gibi) güçlü görsel nitelikler ile tasarlanmamıştır. Hareketleri de tasarımında olduğu gibi siyahîler ile özdeşleştirilen mistrel şovlardaki yapılardan uzaktır. Siyahî temsili olarak algılanmamasının en güçlü nedeni de karakterin seslendirmesinin siyahî ABD’li seslendirme sanatçıları tarafından gerçekleştirilmemiş olmasıdır (Persons, 2004, S. 142). Bu ilginç örnek çizgi filmlerde siyahîlere yönelik temsillerin aşağılayıcı kabul edilmeleri için tarihsel kodlara sahip olmaları gerektiğini işaret etmektedir.

Tom ve Jerry’nin Siyahîlere yönelik ırkçı Nitelermelere İlişkin Uğradığı Değişimler

Siyahîlere yönelik ırkçı şakaların *Tom ve Jerry*’nin yapımının gerçekleştiği yıllarda yaygın olarak kullanıldığı ve normal kabul edildiği kullanılan savunmalardandır. Ancak *Tom ve Jerry* bölümleri bu savunmayla örtüşmeyen bir şekilde 1940 yılında yapılmaya başlanmıştır. Yapıldığı dönemde ayrımcılık yasalarının etkileri sürmektedir ve bu duruma karşı tepkiler de yaygın bir şekilde gerçekleşmektedir (Clements, 2020, s. 84).

Hak arayan kurumların başında da siyahî vatandaşların hakları için 1909 yılında kurulmuş bir sivil toplum örgütü olarak olan *Renkli Kişilerin Gelişimi Derneği* (National Association for the Advancement of Colored People, NAACP) gelmektedir (Marsh, 2005, s. 15). 1942 yılında NAACP yaptığı baskılar sayesinde, Hollywood stüdyolarına aşağılayıcı ırkçı rollerin terk edilmesini ve siyahîleri toplumun diğer rollerinde de gösterilmesini, (ayrıca) stüdyoların teknik kademelerinde siyahîlerin basit işlerden başlatılarak bu kademelere entegrasyonunun sağlanmasını kabul ettirmiştir (Rodgers, 1983, s. 7). Hollywood stüdyolarına kabul ettirilen bu şartlar göstermektedir ki *Tom ve Jerry*’nin ilk kısa filmlerinin yapıldığı 1940’lı yıllarda dahi içinde yer alan ırkçı espriler ABD toplumunun çeşitli kesimlerince kabul görmemekte hatta tepkilere neden olmaktadır.

1949 yılında *Tom ve Jerry*’nin *Lonesome Mouse* bölümü yayınlanır. NAACP, *Tom ve Jerry*’den bağımsız farklı iki yapımla birlikte *Lonesome Mouse* filmini de protesto etmiştir (Scott, 236, s. 209). Filmin ortalarına doğru Jerry, Mammy Two Shoes karakterini korkutarak bir iskemlenin üzerine tırmanmasına neden olur. İskemleyi sallayarak korkuttuğu kadının üzerinden bozuk paralar, takma diş ve düğme nin yanı sıra parmağında olmayan tek taş bir yüzük (çalıldığını işaret eden), zarlar (kumar alışkanlığını işaret eden), ustura (şiddete meylini işaret eden) ve pek çok saç paravanı (siyahîlerin saç yapılarının kabarık doğasına işaret eden) dökülür. Bu protestolara rağmen *Tom ve Jerry* çizgi filmlerinde Mammy Two Shoes karakteri de siyahîlere yönelik blackface göndermeli ırkçı şakalar kullanılmaya devam etmiştir.

1954’te Comics Code Authority (CCA) kurulur ve aldığı pek çok kararın yanında ırkçılık karşıtı olarak “Herhangi bir dini veya etnik gruba yönelik dalga geçme veya saldırı asla kabul edilemez.” şeklinde bir madde açıklar (Chireau, 2023, s. 26). 1950’ler ve 60’lara damgasını vuran sivil haklara ilişkin eylemler ve siyahîlerin medyadaki aşağılayıcı temsillerinin linç olaylarını provoke ettiğine dair artan itirazları, ABD’de ırkçı tasvirlerle ve şakalara ilişkin paradigmalardan değişmişmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin etkisi ile (tarihsel dizilime bakıldığında özellikle CCA’nın koyduğu kurallar nedeniyle olduğu akla yakındır) *Tom ve Jerry* çizgi filmlerinde Mammy Two Shoes karakterinin yer alması ve blackface göndermesi yapan ırkçı espriler son bulmuştur. 1953 yılında yapılan *Life with Tom* ırkçı esprilerin gözlemlendiği son *Tom ve Jerry* çizgi filmidir.

1957 yılına gelindiğinde *Tom ve Jerry* serisinin yaratıcıları William Hanna ve Joseph Barbera MGM stüdyolarından ayrılarak Hanna-Barbara Canlandırma Stüdyosunu kurmuşlardır. *Taş Devri* (*The Flintstones*, 1960), *Jetgiller* (*The Jetsons*, 1962), *Ayı Togi* (*The Yogi Bear Show*, 1961), *Scooby Doo* (*Scooby-Doo, Where Are You!*, 1969), *Şirinler* (*The Smurfs*, 1961) ve daha birçok başarılı seriye imza atmışlardır. Belki de Mammy Two Shoes karakterinin yol açtığı tartışmalardan olsa gerek bu şovların hiç birinin orjinal serilerinde siyahî karakter yer almamaktadır (Scooby Doo’nun Harlem Globetrotters basket takımının oyuncularını konuk ettiği *The Ghostly Creep from the Deep*, 1972, *The Lochness Mess*, 1972 ve *The Mystery of Haunted Island*, 1973 bölümleri buna istisnadır).

1959 ve 1960 yıllarında *Tom ve Jerry*'ye ait yeni bölümler üretilmemiştir. 1961 ve 1962 yıllarında Gene Deitch Prag'a taşınıp Çek animatörlerle ABD piyasası için 13 bölüm *Tom ve Jerry* üretmiştir (Dobson, 2010, s. 53). 1963 yılında serinin üretimi tekrar ABD'ye dönmüştür. Ünlü animasyon yönetmeni Chuck Jones 1963-67 yılları arasında ekibiyle birlikte 37 yeni bölüm üretmiştir.

William Hanna ve Joseph Barbera sonrası dönemde *Tom ve Jerry* serisi bir daha asla ırkçı espriler içermemiştir. Daha önceden üretilmiş ırkçı espiriler içeren bölümler de yeni paradigmaya uygun olarak elden geçirilir. Bölümlerin içerisindeki ırkçı espriler kesilip çıkarılır veya değiştirilir. MGM firması bu durum çevresinde gelişen hassasiyet neticesinde Chuck Jones'un ekibine Mammy Two Shoes karakterinin üzerinden beyaz bacaklar çizdirmiş ve karakteri İrlanda aksanı ile konuşturmuştur (Gitlin ve Wos, 2018, s. 53). Belki de karakterin ilham kaynağı olabilecek İrlanda öyküsü *Goody Two Shoes* yüzünden karakteri beyaz bacaklar ile çizip İrlanda aksanı ile konuşturma tercihinin kullanmış olabirler. Burada dikkat çekici nokta siyah bacak ve siyah aksanının ırkçı kabul edilirken beyaz bacak ve İrlanda aksanının ırkçı kabul edilmemesidir. 1980'lere gelindiğinde Mammy Two Shoes'lu eski bölümler karakterin siyah hali ile tekrar televizyonda görünmeye başlamıştır (Cohen, 2013, s. 57). Nihayetinde siyah temsilinin ortadan kalkması da olumsuz bir durumdur. ABD çizgi filmlerinde hizmetçi karakterler başka ırklara ait karikatürize özellikler içerdiğinde bu durum tepkilere neden olmamaktadır. Güney Amerika asıllı İspanyolca konuşan kadın hizmetli ABD'de üretilmiş pek çok dizi, film ve çizgi filmde karşımıza çıkmaktadır. *Family Guy* çizgi dizisinde yer alan hizmetçi Consuela buna bir örnektir ve ne o ne de benzeri başka karakterler ırkçılık bağlamında değerlendirilmemektedir. Siyahilere yönelik düşük sosyoekonomik sınıf temsillerinin ABD'de ayrı bir yer tutması siyahilere yönelik şiddet içerikli olaylar ve kölelik tarihi ile ilişkilidir.

MGM 1986 da Ted Turner tarafından satın alınmıştır. Turner iki yıl sonra 1988'de şirketi satar ancak 1986 öncesi şirkete ait tüm filmlerin (bu filmlerin içerisinde *Tom ve Jerry*'nin de hakları bulunmaktadır) kendi Turner Entertainment şirketinde tutmuştur. Daha sonra bu şirket Warner Bros ile birleşmiştir (Sfetcu, 2014, s. 292). *Tom ve Jerry*'nin hakları 2023 itibari ile halen Warner Bros şirketindedir. Farklı yönetmenler ile *Tom ve Jerry* çizgi filmleri üretilmeye devam etmektedir. ırkçı karakter ve espiri içeren bölümler, televizyon yayınlarından, arşiv DVD serilerinden ve çeşitli dijital platformlardan ilgili sahnelerin kesilmesi, yeniden seslendirme, sesin kapatılması gibi yollar ile zaman zaman kısmen sansürlenmiş veya tamamen diğer *Tom ve Jerry* filmlerinin arasından çıkarılmıştır (Scepanski, 2021, s. 49).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tom ve Jerry çizgi filmlerindeki ırkçı espiriler yapıldığı yıllarda da siyahilere yönelik rencide edici ötekileştirici nitelikler taşımaktadır. Ancak süre ve adet olarak ele alındığında bu tarz ırkçı espirilerin yer aldığı veya odağı oluşturduğu bölümler oldukça azdır. William Hanna ve Joseph Barbera yönetiminde toplamda 114 bölüm gerçekleştirilmiştir ve bunların sadece birkaçında bu tarz espiriler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Şovun ana odağı kedi ve fare arasında geçen kovalamacadır, ırkçılık ana bir odak değildir. Bu nedenle seriyi veya yönetmenleri ırkçılık ile ilişkilendirmek haksız olmamakla birlikte doğru da olmayacaktır.

Dikkat çekici bir nokta CCA'nın 1954 yılında koyduğu kurallara kadar William Hanna ve Joseph Barbera ikilisinin KKK'nin siyahilere yönelik ölümle sonuçlanan terör eylemleri ve NAACP'nin protestolarına rağmen *Tom ve Jerry* serisinde ırkçı şakalar kullanmakta ısrar etmiş olmasıdır. Hanna-Barbera şirketinin ürettiği orjinal serilerde de hiç siyah temsil kullanmamış olmaları da araştırmamız sırasında fark ettiğimiz bir başka noktadır. Bu durum bu şakaların toplumsal etkisini hafife almaları ve ardından siyahilerle ilişkili hertürlü temsilden uzak durmanın belkide en iyisi olacağını düşünmüş olmalarından kaynaklanabileceği gibi başka bir tercihten de kaynaklanıyor olabilir. NAACP'nin 1942 yılında Hollywood stüdyolarına baskı ile kabul ettirmelerinden de anladığımız üzere yanlış temsil kadar hiç temsil edilmiyor olmak ta yok sayılmayı niteleyerek siyahilerin toplumdan dışlanmasını beslemektedir. Bu nedenle Mammy Two Shoes karakterinin CCA'nın koyduğu kurallar sonrası aşağılayıcı bir temsil olarak kabul edilmesi nedeni ile seride hiç yer verilmemesi de ayrı bir sorun oluşturmuştur.

Mammy Two Shoes karakterinin mammy stereotipine gönderme yapması nedeni ile rencide edici bir yanı olmakla birlikte serinin içinde güçlü bir roledir. Mammy stereotipinde olmasını göz ardı edersek, seride beyaz bir efendiyi mutlu etmeye çalışan bir rolü yoktur. Evin efendisi rolünde olan ve tüm kararları veren tam tersi Mammy Two Shoes karakterinin kendisidir. Ev işi yaparken görülmektedir ancak evin içerisinde başka hiçbir karakter yoktur. Bir başka deyişle olası hizmet ettiği beyaz karakterler seride yer almamaktadır ve bu nedenle Mammy Two Shoes bir köle efendi ilişkisi içerisinde hiçbir zaman gözlenmemektedir. Evin hizmetçisi olduğu önlüklü kostümü, dar gelirli olduğu da bu kostümün yırtıkları ile belirtilmiştir. Bu detayları yakalayamayan veya mammy stereotipini bilmeyen bir izleyici için Mammy Two Shoes evin efendisi rolündedir. Serinin kendi içerisinde de karakter zavallı bir betimleme ile sunulmamaktadır. Beyazlarla olan hiyerarşisi hiçbir zaman seride belirtilmemektedir. Mammy Two

Shoes karakteri serinin iç dinamikleri nedeni ile değil seriden bağımsız ABD medyasında genel olarak olumsuz bir yapıda oluşturulmuş tekrar eden bir stereotype gönderme yaptığı için ırkçı kabul edilmektedir.

Karakteri seslendiren Lillian Randolph, *Tom ve Jerry* serisi dışında da çeşitli radyo tiyatroları ve TV serilerinde Mammy stereotipine uygun rollerde oynamıştır. Tüm siyahi kadınların Mammy Two Shoes gibi görünmediği ortadadır ancak karakterin anatomik yapısı ile Lillian Randolph arasında benzerlikler vardır. Lillian Randolph ta Mammy Two Shoes gibi tıknaz bir yapıdadır. Randolph'un görünüşü ve yapısı hem Mammy Two Shoes karakterine hem de oluşturulmuş ırkçı Mammy stereotipine uygundur. Canlandırma sanatında çizgi karakterlerin seslendirme sanatçılarından yola çıkarak üretilmeleri yaygın bir durumdur. Mammy Two Shoes karakterinin de Mammy stereotipinde üretilmiş olduğu varsayılabileceği gibi, Lillian Randolph'un karikatürize özellikleri ile üretilmiş olduğu da düşünülebilir.

Seslendirme sanatçısı ile canlandırma karakteri arasında bu benzerlik ilişkisi ile güçlenen kurmacanın gücünü arttıran sanatsal bir ilişki vardır. Mammy Two Shoes karakterine gelen sansürler ile Lillian Randolph'un da sanatsal görünürlüğü ve tarihteki yeri ilk bakışta azalmakta gibi görünmektedir. Ancak olayların gelişim şekli ve yarattığı etkiler nedeni ile hem Lillian Randolph'un hem de *Tom ve Jerry*'nin sansürlenmeye çalışılan bölümlerinin uzun vadede emsallerinden daha bilinir olmaları ihtimal dahilindedir. Bu durumun bir onama değil yanlışların incelenmesi üzerinden olacağı düşünülebilir.

ABD'de siyahilerin halen sosyoekonomik sınıfların alt katmanlarını oluşturması devam eden güncel bir sorun olduğu için dezavantajlı durumları sürmeye devam etmektedir ve medyadaki karikatürize temsillerine ilişkin problemler aşılamamaktadır. Devam eden sorunlar ile ilişkilendirildiği için de olumsuz temsiller bir hedef haline gelerek toplumun genelinde hassasiyetlere neden olmaktadır. Siyahilerin ABD toplumundaki dezavantajlı durumları değiştiği takdirde bu temsiller de geçmişte kalmış sorunlar hakkında yapılan şakalardan ibaret olacaktır.

KAYNAKÇA

- Browsh, J. B. (2021). *Hanna-Barbera: A History*. McFarland, Incorporated, Publishers.
- Chireau, Y. ve diğerleri (2023). *A New Gnosis: Comic Books, Comparative Mythology, and Depth Psychology*. Springer International Publishing.
- Clements, P. (2020). *The Outsider, Art and Humour*. Taylor & Francis.
- Cohen, K. F. (2013). *Forbidden Animation: Censored Cartoons and Blacklisted Animators in America*. McFarland, Incorporated, Publishers.
- Coombs, DS, and Batchelor, B. (2014). *We Are What We Sell: How Advertising Shapes American Life*. ABC-CLIO.
- Dobson, N. (2010). *The A to Z of Animation and Cartoons*. Scarecrow Press.
- Encyclopedia of American Civil Liberties: Volumes A-Z. (2021). Taylor & Francis.
- Fievre, MJ (2021). *Raising Confident Black Kids*. Mango Media Inc.
- Gordon, L. (2017). *The Second Coming of the KKK: The Ku Klux Klan of the 1920s and the American Political Tradition*. Liveright.
- Grant, J. (2006). *Animated Movies Facts, Figures and Fun*. AAPPL Artists & Photographers Press, Limited.
- Gitlin, M. ve Wos, J. (2018). *A Celebration of Animation: The 100 Greatest Cartoon Characters in Television History*. Lyons Press.
- Jordan, W. D. (1962). *American Chiaroscuro: The Status and Definition of Mulattoes in the British Colonies*. Bobbs-Merrill.
- Lang, R. (1994). *The Birth of a Nation: D.W. Griffith, Director*. Rutgers University Press.
- Locke, B. (2009). *Racial Stigma on the Hollywood Screen from World War II to the Present: The Orientalist Buddy Film*. Palgrave Macmillan US.
- Lott, E. (1993). *Love and Theft: Blackface Minstrelsy and the American Working Class*. Oxford University Press.
- Marsh, C. (2005). *Monumental Moments in African American History*. Gallopade International.
- McCann, B. (2022). *Encyclopedia of African American Actresses in Film and Television*. McFarland, Incorporated, Publishers.

- Onat, E. S. (2012). Amerikan film sansür yasası olarak Yapım Yönetmeliği'nin doğuşu ve 1948 yılına kadar Kara Film Üzerindeki Etkisi [Basılmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Persons, A. (2004). The Magic Behind the Voices: A Who's Who of Cartoon Voice Actors. University of Mississippi.
- Rodgers, C. E. (1983, Ocak). So You Want To Be In Movies? The Crisis. 90,1 (798) s. 6-10
- Scepanski, P. (2021). Tragedy Plus Time: National Trauma and Television Comedy. University of Teas Press.
- Sfetcu, N. (2014). About cats. (Dijital Basım)
- Stollznow, K. (2020). On the Offensive: Prejudice in Language Past and Present. Cambridge University Press.
- The Oxford Handbook of African American Language. (2015). Oxford University Press.
- Turner, P. (2008). Why African-Americans Loathe 'Uncle Tom'. (20.05.2023). Erişim adresi:
<https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=93059468>
- Uhl, X. M. (2015). Passing of the Civil Rights Act of 1964. ABDO Publishing Company.
- Watkins Ve diğerleri (1996). Inside the Minstrel Mask: Readings in Nineteenth-Century Blackface Minstrelsy. Wesleyan University Press.

Kültürel Miras Varlığı Olarak Antik Kentlerin Sunumunda Çevrim İçi Seyahat Acentelerinin Etkinliği

The Effectiveness of Online Travel Agencies in the Presentation of Ancient Cities as Cultural Heritage Properties

ÖZET

Kültürel ve doğal miras varlıklarının korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamada toplum tarafından bu değerlerin anlaşılması ve koruma gerekliliğinin kabul edilmesi önemli bir etkidir. Turizmin birçok çeşidi bunu sağlamak için aracı olan faaliyetleri içermektedir. Kültür turizmini içeren faaliyetler, gidilecek yerler hakkında insanlar seyahate çıkmadan önce bilgi edinmek, kalacak yeri ve ulaşımı sağlamak için çevrim içi seyahat acentelerinden faydalanmaktadır. İnternet aracılığıyla çevrim içi seyahat acentelerinin dijital ortamından konaklamadan gezi rotalarına kadar bilgi alınmaktadır. Bu çalışmada koruma çalışmalarına aracı olarak ele alınan çevrim içi seyahat acentelerinin kültürel miras varlığı olarak antik kentlerin sunulmasındaki katkısı incelenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin önde gelen turizm şehirlerinden birisi olan Antalya sahip olduğu antik kentlerin sayısı da göz önünde bulundurularak örneklem şehir olarak seçilmiştir. Google arama motoru üzerinden "Antalya'da gezilecek yerler" anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. Aramalarda bulunan çevrim içi hizmet veren on adet seyahat acentesinin dijital ortamı üzerinden çalışmada belirlenen ölçütlere göre değerlendirme yapılmıştır. Çevrim içi seyahat acentesini kullanan ziyaretçiye antik kentin tarihi, hangi uygarlıklar tarafından kurulduğu, onu önemli ve eşsiz kılan özellikleri, sahip olduğu tarihi yapılarının kalıntıları üzerinden bilimsel ve estetik niteliği, koruma çalışmaları, yakın çevresindeki doğal güzellikler ve burada yapılacak faaliyetlere dair çok yönlü bir sunum yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antik Kent, Antalya, Çevrim İçi Seyahat Acentesi, Kültürel miras, Sunum, Turizm

ABSTRACT

In order to ensure that cultural and natural heritage assets are protected and transferred to future generations, it is necessary for the society to accept the necessity of detailed and protection of these values. Many types of tourism include activities that are instrumental in achieving this. People use online travel agencies to obtain information about activities involving cultural tourism, places to visit, and to provide accommodation and transportation before traveling. Information from accommodation to travel routes is obtained from the digital environment of online travel agencies via the Internet. In this study, the contribution of online travel agencies, which are considered as tools for conservation efforts, in presenting ancient cities as cultural heritage assets is examined. In this direction, Antalya, one of Turkey's leading tourism cities, has been chosen as a sample city, taking into account the number of ancient cities it has. A search was made with the keywords "Places to visit in Antalya" on the Google search engine. Evaluation was made according to the criteria determined in the study on the digital environment of ten travel agencies that provide online service in the searches. Visitors who use the online travel agency are given a versatile presentation about the history of the ancient city, the civilizations by which it was founded, the features that make it important and unique, its scientific and aesthetic quality through the ruins of its historical buildings, conservation efforts, the natural beauties in its immediate surroundings and the activities to be done here.

Keywords: Ancient City, Antalya, Online Travel Agency, Cultural heritage, Presentation, Tourism

GİRİŞ

İnsanoğlunun ilk çağlardan günümüze kadar gösterdiği gelişmişlik seviyesinin ürünleri toplumun ortak miras değerleridir. Bu değerler; yapılı çevreyle birlikte toplumun gelenek, göreneklerini de içermektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar miras tanımına uygun olarak bu değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılmasına işaret etmektedir. UNESCO (1972)'da "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Bu sözleşmede kültürel ve doğal miras varlıklarının tanımı yapılmış; evrensel değer içeren bütün insanlığın ortak mirası olan bu değerlerin tanıtılması, korunmasını gerekliliği belirtilmiştir. UNESCO (2003)'te "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile ritüelleri, şölenleri, el sanatları

İlknur Acar Ata¹

How to Cite This Article

Acar Ata, İ. (2023). "Kültürel Miras Varlığı Olarak Antik Kentlerin Sunumunda Çevrim İçi Seyahat Acentelerinin Etkinliği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8511-8520. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72318>

Arrival: 06 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Kurum, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Niğde, Türkiye. ORCID: 0000-0002-6080-1307

geleneğini, gösteri sanatlarını ve doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaları somut olmayan kültürel miras olarak göstermiş, bunların çevresiyle birlikte korunması ve yaşatılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Koruma kavramı, korunacak değeri anlamayı, geçmişini ve anlamını tanımlamayı, gerekli durumlarda fiziki bütünlüğünü sağlamaya dayalı restorasyon uygulamalarını içermektedir (ICOMOS, 1994). Bu bağlamda ilk olarak korunacak değerlerin anlaşılması için topluma kültürel miras varlıklarının sunulması ve tanıtılması önem arz etmektedir.

Kültürel miras varlıklarının korunması ve tanıtılmasında dengeli bir politika izlemek adına birçok turizm çeşidi vardır. Bunlar arasında kültür turizmi ve alt bileşenleri olan mimari miras turizmi, eko turizm, festival turizmi, inanç turizmi bulunmaktadır. Bu konuda yapılan kültürel tüketim, kültürel turizm ekonomisi, mirasın korunmasına yönelik araştırmalar hızlı bir şekilde gelişmiştir. Sürdürülebilir turizm politikaları ekonomik getiri sağlama kaygısının yanı sıra kültürel mirası koruma ve paylaşma politikaları da içermektedir (Pekerşen & Çalık, 2017). Bu durumda kültürel miras turizmi ile kültürel varlıkların değeri toplum tarafından daha fazla anlaşılmaktadır (Öter & Özdoğan, 2005). Kültür turizminde hedeflenen turist kitlesi için belirlenen gezi rotasındaki kültürel varlıklara dayalı gerçekleştirilmektedir. Gezi programının oluşmasında gezilecek yerdeki kültürel varlıkların önceden turist tarafından incelendiği, bilgi edildiği görülmektedir.

Turizmde etkin role sahip olan seyahat acenteleri gezilecek yerin rotasından, konaklamaya, araç kiralamaya kadar birçok hizmet sağlamaktadır. Bilgi akışının sürekli sağlandığı internet ortamı, akıllı telefon kullanımının yaygın hale gelmesiyle zaman ve yer fark etmeksizin erişime olanak sağlamıştır (Wang & Xiang, 2012). Gelişen teknoloji çağına uygun şekilde bu seyahat acentelerinin çevrim içi hizmet sunan alternatifleri ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar çevrim içi seyahat acentelerinin geleneksel olanlara göre daha çok tercih edildiğini göstermektedir (Eker, 2022). Dünya çapındaki gezgin turistlerin üçte ikisi konaklama için rezervasyonunu çevrim içi kanallar aracılığıyla gerçekleştirmiştir (Amara, 2018). Dijital çağda hizmet alımı için yoğun kullanılan çevrim içi seyahat acentelerinin etkinlikleri üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında olan Yalçın ve Bahar (2019) seyahat acentelerinin kullanım durumlarını tüketici bakışıyla değerlendirmiştir. Çevrim içi seyahat acentelerinin tercih sebepleri arasında doğrudan ve hızlıca bilgiye erişim ile zaman tasarrufu sağlama olduğu belirlenmiştir (Buluk & Boz, 2016). Eker (2022) geleneksel seyahat acentelerine göre çevrim içi seyahat acentelerinin neden tercih edildiğini ortaya koyan çalışmada fiyat, kalite ve müşteri memnuniyeti odaklı bir değerlendirme yapmıştır. Kaygısız (2021), sağlık turizmi hizmetinde kullanılan seyahat acentelerinin web ortamındaki içeriklerini değerlendirmiştir. Bu çalışmada ise yaygın olarak kullanılan çevrim içi seyahat acentelerinin dijital ortamında antik kentlerin sunumu ve tanıtımına etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çevrim içi seyahat acentelerindeki dijital içeriklerinde bu amaca uygun şekilde yeterli bilginin ne ölçüde verildiğini tespitinin yapılmasıyla nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Materyal

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması'na ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması'na dair sözleşmelerde (UNESCO, 1972, 2003) kültürel miras varlıklarının tanımlanması yapılmış ve korunması için genel çerçeve belirtilmiştir. Buna göre anıtlar, sitler, yapı toplulukları, eşsiz fiziksel ve biyolojik oluşumlar, tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin doğal alanları, toplumsal yaşamın bir parçası özgün ritüeller, el sanatları, şölenler, sözlü gelenekler ve gösteri sanatları korunması gereken değerlerdir. Çalışmada "çevrim içi seyahat acentelerinin bu değerlerin sunulmasında, tanıtılmasında etkin bir rolü vardır" hipotezinin kanıtlanması odaklı bir çalışma yöntemi belirlenmiştir. Araştırma kapsamında örneklem şehir olarak gelen turist sayısına başarı gösteren ve birçok doğal ve kültürel mirasa ev sahipliği yapan Antalya kenti seçilmiştir. Tek bir örneklem ile çalışma alanının sınırlı tutulması; farklı çevrim içi seyahat acentelerinin dijital ortamındaki içeriklerini değerlendirmede karşılaştırmada kolaylık sağlamasıdır. Örneklem kentte bulunan kültürel miras varlıklarını içeren antik kentlerin turiste lokasyona gelmeden önce ne ölçüde bilgisinin sunulduğunu belirlemek için Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) gibi uluslararası kuruluşların miras varlıklarını tanımlaması ve sunulması için belirlediği ölçütler göz önüne alınarak değerlendirmek için altlık oluşturulmuştur (Tablo 1). Bu ölçütlere uygun değerlendirilecek çevrim içi seyahat sitelerine erişmek için web aracılığıyla Google arama motorundan "Antalya'da gezilecek yerler" anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. Burada içinde antik kent ifadesi olmadan sadece bir anahtar kelime ile arama yapılmasının nedeni Antalya'yı ziyaret edeceklerin çevrim içi seyahat acenteleri tarafından antik kentleri gezip görmeye ne kadar teşvik ettiğini de ölçebilmektir. Arama sonuçları doğrultusunda çıkan çevrim içi seyahat acentelerinin dijital ortamlarında verilen bilgiler araştırmada belirlenen beş adet ölçüte göre incelenmiştir (Tablo 1). Ölçütlerde yer alan miras varlığı olmak için eşsiz olma, tarihi değeri, korunarak günümüze gelebilme, estetik ve bilimsel değeriyle birlikte sunum aracılığında kullanılan dijital ortamdaki bilginin verilme şekli (yazılı, görsel) irdelenmiştir (Tablo 2).

Tablo 1: Doğal ve Kültürel miras varlıklarının ne ölçüde sunulduğunu belirlemek için ölçütler

Kültürel Miras Varlığı Antik Kent	DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ				
	İstisnai evrensel değeri	Tarihsel değeri	Estetik ve bilimsel değeri	Korunma durumu	İçerik sunum aracı çeşitliliği (Yazılı, görsel)
Örnek A	Var ise ● Yok ise ○	Var ise ● Yok ise ○	Var ise ● Yok ise ○	Var ise ● Yok ise ○	Var ise ●/ Y,G Yok ise ○

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRAS VARLIKLARININ TANITILMASINDA ÇEVİRİM İÇİ SEYAHAT ACENTELERİNİN ROLÜ

Doğal ve kültürel miras varlıklarının özgün ortamında gelecek nesillere aktarılması amaçlı birçok alanda çalışmalar sürdürülmektedir. ICOMOS (2008)'de kabul edilen 'Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'nde geçmişten günümüze kadar gelen kalıntıların, somut olmayan değerlerin miras varlıklarının nasıl korunup topluma ne şekilde aktarılacağına dair kararlar vardır. Bu kararlarda yapının özgün değeriyle ele alınıp, toplum katılımını artıran kültürel miras varlıklarının algılama ve yorumlama odaklı sunumunun önemi de ele alınmıştır. UNESCO (1972) taraf devletler kültürel ve doğal mirasın saptanması, belgelenmesi, korunması, teşhir edilmesi ve aktarılmasını kabul etmektedir.

Kültürel turizm, hem yerel halkın hem de gelen turistin bölgedeki kültürel miras varlıkları ile ilgili bilgi alımını sağlamaktadır (Huh, 2002). Turistlerin seyahat planlamasında gidecekleri yer, yapacakları aktiviteler, konaklayacakları yer tercihleri o bölgede bulunan doğal ve kültürel miras varlıkları etkendir (Eren, 2021). Turizmde gelecek ziyaretçiye bilgi sağlanıp, yönlendirmelerinde seyahat acentelerinin önemli bir rolü vardır. Gidilecek yerin coğrafyası, tarihi, doğası, toplumun kültürel özelliklerine dair bilgileri seyahat acenteleri sağlamaktadır. Kalacak yeri ayarlama, ulaşım biletlerini ayarlama, araç kiralama, tur düzenleme, turistik bilgilendirme ürünleri satma gibi işlevleri olan seyahat acenteleri tüketici ile üretici arasındaki iletişimi sağlamaktadır (Kozak, 2004). Geleneksel seyahat acenteleri müşterilerine güncel teknolojiye uygun hızlı, ucuz bir şekilde ürünleri ve destinasyonları sunabilen hizmet arayışındadır (Hardy vd., 2020). Gelişen teknolojinin bir ürünü internetin 1993'te pazarlama sektörüne girmesiyle çevrim içi seyahat acenteleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Kracht & Wang, 2010). Çevrim içi seyahat acentelerine interneti olan her cihazdan erişilmesi, zaman tasarrufu sağlaması, problem çözme odaklı olup yeterli hizmet ve bilgi sunmaları kullanım nedenlerindeki önemli avantajlardandır (Eker, 2022). İnternetle birlikte seyahat acentelerinin ulaşabildiği kitle genişlemiş, turistlerin bilgi kaynakları artmış, interaktif iletişim ile alınan talebe hızlı bir şekilde geri dönüşler sağlanmıştır (Ay, 2009). Seyahat acentelerinin işlevlerini başta turizmin gelişmesine katkı sağlamak üzere tanıtım, pazarlama, yeni destinasyonlar bulma aracılık yaptığı üretici ve tüketici arasında güven ortamı oluşturmaktır (Çolakoglu & Çolakoglu, 2007; İçöz, 2000; Mısırlı, 2010).

Seyahat acentelerinin web sitelerinde sunulan hizmet kalitesini, güvenilirliğini, kullanım kolaylığını, içeriğine yönelik verileri ortaya koyan çalışmalar vardır (Albayrak, Karasakal, Kocabulut, & Dursun, 2020; Ali, 2016; Gençer & Ceylan, 2022; Kutlu, 2020). Bu çalışmada ise kültürel miras varlığı olarak çok yönlü bilgi verilmesini gerektiren antik kentlerin çevrim içi seyahat acentelerinde sunumları tanımlamalarında, üzerinde durulan niteliklerin olup olmadığına dair oluşturulmuş ölçütler dahilinde değerlendirilmektedir.

BULGULAR

Antalya'daki Antik Kentlerin Çevrim İçi Seyahat Acentelerinde Sunumu

Antalya yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerde en çok tercih edilen kentlerden birisidir. Akdeniz'e kıyısının olması, dağları, mağaraları, şelaleleri, kanyonları, antik kentleri, tarihi yapıları ve gelenekleri ile kent çok sayıda doğal ve kültürel miras varlıklarına sahiptir. Gelen turistlere bulunduğu coğrafyanın, tarihin getirdiği avantajların değerlendirilmesiyle turizmin birçok çeşidi kenti cazip kılmaktadır.

Çevrim içi seyahat acentelerinin bu miras değerlerinin sunum şekilleri bu değerlerin tanıtımında etkendir. Google arama motoru üzerinden "Antalya'da gezilecek yerler" anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. Çıkan aramalarda çevrim içi hizmet veren on adet seyahat acentesi tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu çevrimiçi seyahat acentelerinin dijital ortamında ise otuz iki adet antik kente ulaşılmıştır (Tablo 3).

Tablo 2: Belirlenen anahtar kelimeler ile listelenen çevrim içi seyahat acenteleri ve erişim adresleri

Çevrim İçi Seyahat Acentesi	Çevrim İçi Seyahat Acentesinin Erişim Adresi
1	Enuygun.com [URL1]
2	Etstur [URL2]
3	Fixbilet [URL3]
4	Coraltatil [URL4]
5	Tatilbudur [URL5]
6	B2carlease [URL6]
7	Tatilekspert.com [URL7]
8	Neredekal.com [URL8]
9	Rentalia.com [URL9]
10	Tatil sepeti [URL10]

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 2’de çevrim içi seyahat acentelerine verilen numaralandırma sıralamasına göre Tablo 3’teki ölçütler altındaki kutucuklar doldurulmuştur. Tablo 3’teki örnek A’da takipte kolaylığı sağlamak için kutucuklarda çevrim içi seyahat acentelerinin sıralaması belirtilmektedir. Çevrim içi seyahat acentesinde sunulan antik kentin belirlenen ölçütlere göre değerlendirilmesi yapılmıştır (Tablo 3).

Verilen ölçütlerde değerlendirilmesine dikkat edilen hususlar şu şekilde olmuştur:

İstisnaî evrensel değeri: Yerleşimdeki kendine özgü özelliklerinin olması; dönemin teknolojisiyle inşa edilmiş anıtsal yapılar, coğrafi konumundan dolayı sahip olduğu doğal güzellikler

Tarihsel değeri: , kenti kuran uygarlığa dair bilgiler, tarihi önemli olaylar (savaş, ticaret, sosyal yaşam, ritüel), yapılı çevresindeki tarihi yapıların tarihleri

Estetik ve bilimsel değeri: Mimarileri, sahip olduğu yapı topluluklarının o döneme özgü değerlerinin malzeme, yapım tekniği, süslemelerinin olması

Korunma durumu: Kentte ayakta kalıp varlığını sürdüren tarihi yapıların belirtilmesi, koruma altında olmasının ve korumaya yönelik çalışmaların anlatılması

İçerik sunum aracı çeşitliliği: Kullanıcıya bilginin hem yazılı hem de görsel verilerle çok yönlü sunulması

Tablo 3: Antalya'daki Antik kentlerin sunumunda çevrim içi seyahat acentelerinin değerlendirilmesi

Doğal ve Kültürel Miras Varlığı	DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ																								
	İstisnaî evrensel değeri					Tarihsel değeri					Estetik ve bilimsel değeri					Korunma durumu					İçerik sunum aracı çeşitliliği				
Örnek A	Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Xanthos Antik Kenti	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-
Olimpos Antik Kenti	●	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	○	●	●	●	-	●
Perge Antik Kenti	●	●	-	●	-	●	●	-	●	-	●	●	-	●	-	○	○	-	○	-	●	●	-	○	-
Aspendos Antik Kenti	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	●	●	●	○	●	●	●	●	○	●	●
Arykanda Antik Kenti	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	○	-	-	○	-	●	-	-	○	-
Silyon Antik Kenti	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	○	●	-	-	-	●	●	-	-	-
Soura Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 3: Antalya'daki Antik kentlerin sunumunda çevrim içi seyahat acentelerinin değerlendirilmesi (Devamı)

Doğal ve Kültürel Miras Varlığı	DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ																								
	İstisnai evrensel değeri					Tarihsel değeri					Estetik ve bilimsel değeri					Korunma durumu					İçerik sunum aracı çeşitliliği				
	Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	
Side Antik Kenti	●	●	●	○	-	●	●	●	●	-	●	●	○	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	○	-
	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	○	-	-	-	○	○	-	-	-	●	●	-	-
Rhodiapolis Antik Kenti	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	○	-	-	○	-	●	-	-	○	-
	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	●	●	-	-	-	○	●	-	-	-	●	●	-	-
Termessos Antik Kenti	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	○	●
	-	-	○	●	○	-	-	○	●	○	-	-	○	●	○	-	-	○	●	○	-	-	●	●	○
Patara Antik Kenti	●	●	-	-	●	●	●	-	-	●	●	●	-	-	●	●	○	-	-	●	●	●	-	-	●
	-	-	●	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	○	-	-	●	-	●
Myra Antik Kenti	○	○	○	○	-	○	○	○	○	-	○	○	○	○	-	○	○	○	○	-	○	○	○	○	-
	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	●	●	●	●	-	○	○	●	○	-	●	●	●	●
Selge Antik Kenti	●	-	-	○	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	○	-	-	○	-	●	-	-	○	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Apollonia Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Gagai Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-
Simena Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	●	-	-	●	-	●	-	-	●	-	○	-	-	○	-	○	-	-	●	-	●
Selinus Antik Kent	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Aperlai Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Andriake Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Kyaneai Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	○	-	-	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
İsinda Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Trysa Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Idyros Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Korydalla Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	○	-	-	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 3: Antalya'daki Antik kentlerin sunumunda çevrim içi seyahat acentelerinin değerlendirilmesi (Devamı)

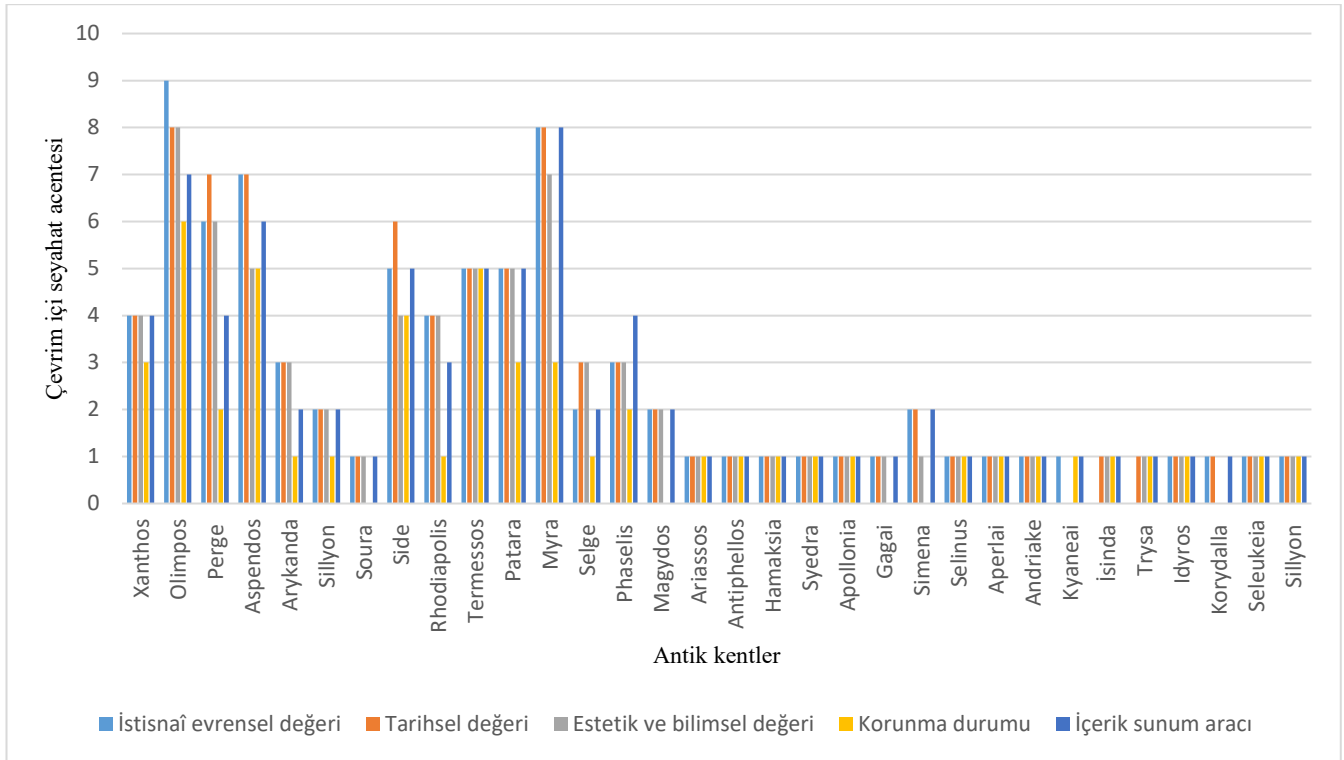
Doğal ve Kültürel Miras Varlığı	DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ																								
	İstisnai evrensel değeri					Tarihsel değeri					Estetik ve bilimsel değeri					Korunma durumu					İçerik sunum aracı çeşitliliği				
	Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○					Sunulmamış ise - Var ise ● Yok ise ○				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Örnek A	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10	6	7	8	9	10
Seleukeia Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Silyon Antik Kenti	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-
Phaselis Antik Kenti	●	○	-	○	-	●	○	-	○	-	●	○	-	○	-	●	○	-	○	-	●	○	-	○	-
Magydos Antik Kenti	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	●	-	-	-	-	○	-	-	-	-	●	-	-	-
Ariassos Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Antiphellos Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hamaksia Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Syedra Antik Kenti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bulguların Değerlendirilmesi

İncelenen çevrim içi seyahat acentelerinde antik kentleri “antik kentler, tarihi yerler, ören yerleri” başlığı altında sunmaktadır. Verilen bilgilerde antik kentin Antalya içindeki konumundan nasıl ulaşılabacağına dair bilgi bulunmaktadır. Bazısında Google haritalar üzerinden antik kentin işaretlendiği görülmektedir. Genel bilgilerin içinde antik kentin çevresiyle birlikte büyüleyici, tarihe yolculuk sağlayan, eşsiz güzellikte gibi ifadeler kullanıcılara özgün değeri vurgulanmaktadır. Verilen bilgilerde etkileyici mimarisi, Roma dönemi mimarisinin en güzel örnekleri, Helenistik dönemde inşa edilen devasa tiyatro, bölgedeki en büyük liman kenti gibi ifadeler ile kentin eşsiz niteliklere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Antik kentin sunumunda, oransal olarak bakıldığında en çok istisnai değerleri genellikle vurgulandığı görülmektedir (Şekil 1). Antik kentlerin hangi uygarlık tarafından ne zaman inşa edildiği, tanıklık ettiği önemli olayların sunumu tarihi değerini ortaya koymaktadır. İstisnai evrensel değeri vurgulanan antik kentlerde genel olarak tarihi önemi de anlatılmıştır (Şekil 1). İncelenen on adet çevrim içi seyahat acentesinin dijital ortamında antik kentler genel olarak onu oluşturan tarihi yapılara odaklanarak anlatıldığı için kentin bilimsel ve estetik değeri de ortaya konmuştur (Tablo 3, Şekil 1).

Antik kent içerisinde kalıntıları gözlenen yapıların (tiyatro yapısı, kale, tapınak, agora, anıtsal çeşmeler, su kemerleri, akropol, nekropol, zafer takı, kilise, kaya mezarları, oditoryum, köprüler, gözetleme kulesi, hamam, eksedra, kütüphane) hangi yapı malzemesi ve teknikle inşa edildiğinin bilgisi verilmektedir. Tek yapı ölçeğinde bilgilerde detaya inildiği, boyutu büyüklüğünün yapıldığı dönem içerisindeki gelişmişlik seviyesini vurgulamak için kullanıldığı görülmektedir. Geçmiş uygarlığın izlerini taşıyan antik kentin o dönemdeki ekonomik durumu, ticaret faaliyetlerine yönelik liman bilgileri, sosyo-kültürel özelliklerinden bahsedilmektedir. Bazı antik kentlerde özellikle tiyatro yapısında düzenlenen müzik festivallerine ve sanatsal etkinliklere değinilmiştir. Genellikle sunulan antik kentin bilgisi ile birlikte görselinin sunulduğu görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Değerlendirme sonuçlarının grafikte gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görsel kentteki tarihi yapıların kalıntılarını veya kentin genel bir görünümünü sunmaktadır. Antik kentlerin korunma durumu etrafındaki doğal güzellikler birlikte ele alınıp bazen koruma altında olduğu açıkça ifade edilmiş; bazen de el değmemiş güzelliğe sahip, mimari kalıntılarının ayakta olması gibi ifadeler kullanılarak kullanıcıya aktarılmıştır. Korunma durumuna göre bilgilerin sunumunun diğer ölçütlere göre daha az olduğu görülmektedir (Şekil 1). Bilgiler arasında antik kentin ziyaret edilme durumuna dair de bilgi verilmektedir. Verilen bilgilerde antik kentin çevresinde bulunan çarşı, restoran, plaj gibi vakit geçirilecek sosyal alanlardan bahsedilmektedir.

Olimpos çevrim içi seyahat acenteleri içinde Antalya'da gezilecek yerler arasında çalışma kapsamında belirtilen ölçütlere göre en çok sunulan antik kenttir (Şekil 1). Sırasıyla Myra, Aspendos, Perge ve Side Antik kentleri onu takip etmektedir (Şekil 1). Kyaneai ve Korydalla antik ise kriterlere göre en az sunumu yapılan antik kentlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras varlıkları olarak antik kentler geçmiş uygarlıkların gelişmişlik düzeyleri, yaşam biçimleri, inançlarına dair bilgiler sunan tarihte yolculuk edilmesini sağlayan korunması gereken değerleri barındırmaktadır. Özellikle kültür turizmi kapsamında birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarında çok sayıda antik kent uluslararası ve ulusal düzeyde turist ziyaret etmektedir. Özellikle Antalya'da sahip olduğu coğrafyanın sağladıklarının yanında kültür turizmi için cazibeli hale getiren birçok antik kent bulunmaktadır. Bu çalışmada Antalya'da gezilecek yerleri araştıran bir potansiyel ziyaretçinin web üzerinden çevrim içi seyahat acentelerinden antik kentlere dair hangi konularda ne ölçüde bilgi aldığı gösteren sunumlarının dijital ortamları incelenmiştir. Antik kentlerin evrensel değerlere sahip niteliklerinin yanında özgün ve eşsiz olma, tarihi değeri, estetik ve bilimsel değeri, korunma durumu ve sunumlarında hazırlanan içeriğin görsel ve yazılı verilerle gerçekleştirilmesi incelenmiştir. Bu incelemede Google arama motorunda Antalya'da gezilecek yerler anahtar kelimesi ile arama sonucu bulunan on adet çevrim içi seyahat acentesinde sunulan farklı otuz iki adet antik kent tespit edilmiştir.

UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan Xanthos Antik kentine dair daha fazla sunum beklentisi içerisinde olunurken; çalışma sonuçlarında çevrim içi seyahat acentelerinde kapsamlı bir şekilde sunulan Olimpos Antik Kenti olmuştur. Sunulan antik kentlerin sunumunda çoğunlukla yazılı bilgiye görsel bilgi eşlik etmiş, bazı çevrim içi seyahat acentelerinde detaylı bir şekilde oraya merkezden nasıl ulaşılacağı bilgisinin yanı sıra konum bilgileri de harita üzerinden işlenmiştir. Antik kentlerle ilgili hiç bilgisi olmayanlar kentleri meydana getiren önemli dini, sivil ve kamu yapıları (tiyatro, kilise, köprü, agora, çeşme, akropol, nekropol, hamam, zafer takı) hakkında; yapı malzemesi, ne zaman inşa edildikleri, teknik özellikleri, süslemeleri ile ilgili alana gitmeden bilgi edinebilmektedirler. Çevrim içi seyahat acentelerinde çoğu kullanılan görselin ortak olduğu ve verilen bilgilerin içeriğinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan paylaşılan bilgilerle eşleştiği ve doğru olduğu tespit edilmiştir. Sunumlarda öne çıkan antik kentler Olimpos, Aspendos, Myra, Perge, Side, Termessos ve Patara

olmuştur. Antik kentin neden gezilmesi gerektiği çevresindeki doğal miras varlıkları ile olan ilişkisi üzerinden de açıklanmış, ziyaretçi sayıları hakkında da bilgi verilmiştir. Çalışmada genel olarak en çok ziyaret edilen antik kentlere dair daha fazla bilgi içeren sunumun yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada bir örneklem şehirde antik kentler üzerinde gerçekleştirilmiştir, bu alanda literatüre katkı sağlamıştır. Çevrim içi seyahat acenteleri çalışmada belirlenen ölçütler dahilinde antik kentlerin detaylı bir şekilde sunumunu gerçekleştirdiği, konaklama ve ulaşımın ayarlanması dışında turizm alanında tanıtım yönüyle de hizmet verdiği ortaya konulmuştur. Bu seyahat acentelerinde verilen bilgilerde antik kentin korunma durumuna dair bilgilerin daha az olduğu, önemli tarihi yapıların ayakta kalması üzerinden bu bilginin verildiği görülmüştür. Antik kentlere dair verilen bilgilerde korunma durumuna ve korunması gerekliliği üzerinden bilgi verilmesi giden ziyaretçilerin alanda daha bilinçli hareket etmesini sağlayabilir. Farklı kültürel miras varlığı değerlere yönelik araştırmalar farklı dijital içeriklere sahip (blog yazıları, seyahat rehberleri) platformlarda gerçekleştirilebilir. Ayrıca seyahat acentelerinde gezi rota bilgilerinin yanı sıra dijital ortamda bilgiler video paylaşımları ile içerikleri çeşitlendirilebilir. Kültürel miras varlıkları ve doğal miras varlıklarına dair bilgilerin yanı sıra somut olmayan kültürel miras varlıkları özelinde de akademik çalışmalar yapılarak, bütünlük koruma sağlama amaçlı toplumun bilinçlendirilmesi için çevrim içi seyahat acentelerinin etkinliğini artırmaya yönelik akademik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, T., Karasakal, S., Kocabulut, Ö., & Dursun, A. (2020). Customer loyalty towards travel agency websites: the role of trust and hedonic value. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 21(1), 50-77.
- Ali, F. (2016). Hotel website quality, perceived flow, customer satisfaction and purchase intention. *Journal of Hospitality And Tourism Technology*, 7(2), 213-228.
- Amara. (2018). Tourism-marketing-statistics. <https://amara-marketing.com/blog-turismo/estadisticas-marketing-turistico-2018/> adresinden 06.16.2023 tarihinde erişildi
- Ay, L. (2009). Bilgi teknolojisindeki gelişmelerin seyahat acentalarına yansımaları; online seyahat acentacılığı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9 (17), 117-136.
- Buluk, B., & Boz, M. (2016). Online seyahat acenteleri aracılığıyla seyahat satın almada turist memnuniyeti: istanbul örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 504-529.
- Çolakoğlu, O. E., & Çolakoğlu, Ü. (2007). *Seyahat acentaları yönetimi*. Ankara: Detay yayıncılık.
- Eker, Ş. (2022). Geleneksel seyahat acentelerinin çevrim içi seyahat acentelerini tercih nedenleri- İstanbul'da bir uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). İskenderun Teknik Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hatay.
- Eren, Ş. (2021). Kültürel mirasın korunmasında turizmin rolü: zerzevan kalesi örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi, Batman.
- Gençer, K., & Ceylan, U. (2022). Investigation of The Performances of Accommodation Businesses Websites in Terms of Digital Marketing. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(3), 996-1005.
- Hardy, M., Pruangkarn, P., Lilakul, P., Gilbert-Jones, R., Martin, O., & Naaman, J. (2020). The role of online travel agencies in supporting asia pacific sme's in recovery. Bangkok: Publications@PATA.org.
- Huh, J. (2002). Tourist satisfaction with cultural/heritage sites: The Virginia Historic Triangle. (Yüksek Lisans Tezi), The Faculty Of The Virginia Polytechnic Institute And State University Virginia.
- ICOMOS. (1994). Nara Özgünlük Belgesi. Retrieved from http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf
- ICOMOS. (2008). Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf adresinden 13.06.2023 tarihinde erişildi.
- İçöz, O. (2000). *Seyahat acentaları ve tur operatörlüğü yönetimi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kaygısız, N. Ç. (2021). Sağlık Turizmi Yetki Belgesi Bulunan Seyahat Acentelerinin Web Sitelerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Turkish Tourism Research*, 5(1), 152-163.
- Kozak, N. (2004). Türkiye'de Seyahat Acenteleri Yöneticilerinin İş Alanlarıyla İlgili Beklentileri: Arakesitsel Bir Çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 13-31.

- Kracht, J., & Wang, Y. (2010). Examining the tourism distribution channel: evolution and transformation. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 736-757.
- Kutlu, D. (2020). Antalya A Grubu Seyahat Acentalarının Web Sitelerinin Değerlendirilmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(23), 407-418.
- Mısırlı, İ. (2010). Seyahat acentacılığı ve tur operatörlüğü. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Öter, Z., & Özdoğan, O. (2005). Kültür amaçlı seyahat eden turistlerde destinasyon imajı: selçuk-efes örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 127-138.
- Pekerşen, Y., & Çalık, İ. (2017). Konya'da keçecilik geleneğinin somut olmayan kültürel miras açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 339-356.
- UNESCO. (1972). Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme. Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişildi
- UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> adresinden 13.06.2023 tarihinde erişildi
- Wang, D., & Xiang, Z. (2012). The new landscape of travel: a comprehensive analysis of smartphone apps. In M. Fuchs, F. Ricci, & L. Cantoni (Eds.), *Information and communication technologies in tourism 2012* (pp. 308-319). Vienna: Springer.
- Yalçın, M., & Bahar, O. (2019). Seyahat acentelerinin web sitelerinin betimsel analizi ve tüketici değerlendirmesi. *Opus Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 286-320.
- [URL1] <https://www.enuygun.com/bilgi/antalya-da-gezilecek-yerler/> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL2] <https://www.etstur.com/lets-go/antalya-gezilecek-yerler/> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL3] <https://blog.biletbayi.com/antalya-gezilecek-yerler.html/> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL4] <https://www.coraltatil.com/blog/antalya-gezilecek-yerler> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL5] <https://www.tatilbudur.com/blog/antalyada-gezilecek-yerler/> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL6] <https://www.b2carlease.com/blog/antalyada-gezilecek-yerler-rehberi> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL7] <https://www.tatileksper.com/blog/antalya-da-gezilecek-yerler> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL8] <https://www.neredekal.com/meکان/antalya-gezilecek-yerler-tarihi-mekanlar/> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL9] <https://rentalia.com.tr/blog/gezi/antalya-gezilecek-yerler-resimli-liste-en-guzel-yerler> 10.05.2023 tarihinde erişildi
- [URL10] <https://blog.tatilsepeti.com/bolgeler/yurt-ici-tatil-rotalari/antalyada-yapilacak-10-sey/> 10.05.2023 tarihinde erişildi

100 Yıl Önce ve 100 Yıl Sonra Aort Anevrizmasına Bağlı Rekürrens Sinir Felci Olan Hastalara Yaklaşım

100 Years Ago and 100 Years After Approach to Patients with Recurrent Nerve Paralysis Due to Aortic Aneurysm

ÖZET

Bu makalede, Kulak Burun Boğaz uzmanı olan Ziya Nuri'nin 1910 yılında Osmanlı Seririyat Mecmuası'nda yazdığı "Fec-i Asab-ı Raci (rekurrent sinir felci) ve Ümmü'd-dem-i Ebher (Aort anevrizması)" adlı makalede hastalığın teşhis ve tedavi metotlarının günümüzde teşhis ve tedavi usullerine ne kadar uyduğu araştırılmıştır. Bugün bile nadir rastladığımız aort anevrizmasına bağlı gelişen larinksin rekürrens sinir felci (Ortner sendromu) hastalığını ilgili o günkü şartlarda etiopatogenezi ve tedavileri ile ilgili bilgiler takdire şayandı. Biz de bugünkü meslektaşlarımıza örnek olması açısından bu makaleyi orijinal ve italik olarak sadeleştirilmiş haliyle ve günümüz literatür bilgileriyle karşılaştırarak sunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Birgi, Hekim, Kulak Burun Boğaz, Seririyat

ABSTRACT

In this article; diagnosis and treatment methods of the disease are explained in the article "Fec-i Asab-ı Raci' (recurrent nerve paralysis) and Ümmü'd-dem-i Ebher (Aortic aneurysm)" written by Ziya Nuri, an ear, nose and throat specialist, in the Ottoman Seririyat Journal in 1910, it has been investigated how well it complies with today's diagnosis and treatment methods. The information about the etiopathogenesis and treatment of laryngeal recurrent nerve palsy (Ortner's syndrome) due to aortic aneurysm, which is rare even today, was admirable. In order to serve as an example for our colleagues today, we present this article in its original and italic form, in a simplified form and by comparing it with today's literature.

Keywords: Birgi, Physician, Otorhinolaryngology, Seririyat

GİRİŞ

Milattan önce 4000 yıllarında Sümerler, tıbbın geleceği üzerinde derin bir etkisi olan inanılmaz bir şey keşfettiler. Keşfettiklerinin, bugün (aspirin) olarak tanımlanan ve ağrı kesici etkisiyle bilinen bir ilacın başlangıcı olan büyük bir tıbbi uygulamayı yaptıklarını bilmiyorlardı. Aspirinin etken maddesi söğüt ağaçında (salisin) bol miktarda bulunuyordu. Bu maddeyi kullanarak hastalara şifa olunuyordu. O günden bu güne tıp alanında muazzam gelişmeler tarihe kayd edilmiştir. Türkler de tıp alanında önemli bilgi ve tecrübeye sahiptir. Bu bilgiyi dahada geliştirmek adına 19. yüzyılda yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. Türkiye'de batılı tarzda tıp eğitim ve öğretimi 14 Mart 1827'de "Tıbhane-i Amire" ünvanıyla Mekteb-i Tıbbiye'nin açılmasıyla İstanbul'da başlamıştır. Tıp eğitimi için Avrupalı uzmanlar ülkede istihdam edilmeye başladı. Aynı zamanda Avrupa'nın çeşitli tıp merkezlerine tahsil için öğrenci gönderildi. Pasteur'ün keşfetmiş olduğu (Daü'l kelb) kuduz hastalığı usulünü tahsil ve tedavisini öğrenmek amacıyla Seririyat-ı Dahiliye Muallimi Zoeros Paşa, Kaymakam Hüseyin Remzi Bey ve Hüsnü Bey'den oluşan Türk ilim heyeti 8 Haziran 1886'da Paris Pasteur Enstitüsü'ne ulaştı (Akpınar, & Erhan, 2020: 49). Burada gerekli eğitim ve öğrenimini alan bu kişiler ülkeye dönerek bilgi ve becerilerini uygulamaya başladı. Bu şahıslardan biri de Ziya Nuri beydi. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimsel araştırma ve geliştirmenin ana temelini klinik tıp çalışmaları oluşturmaktaydı. Tıp alanında, 20. Yüzyıl başlarında hatırı sayılır bilim insanı çalışmalar yapmıştır. Lakin bu çalışmaların önemli bir kısmı tarihin raflarında araştırmacıları beklemektedir. Kulak, Burun ve Boğaz alanında Türkiye'de Ziya Nuri çığır açan çalışmalar ortaya koydu.

Prof. Dr. Ziya Nuri Birgi; 1888 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den mezun olduktan sonra 1894 yılında Berlin'de Kaiser Wilhelm Akademisinde Tıp Fakültesini bitirip, 2 yılda Almanya'da Kulak Burun Boğaz ihtisası yapmıştır. 1900 yılında İstanbul'a dönmüş, Gülhane Hastanesi'nde Üzniye, Enfiye ve Hançereviye (KBB) tedrisine (öğretimine) tayin edildi ve bu Servisi yeniden kurdu. Dr. Ziya Nuri (Birgi) 1908'de Tıp Fakültesinde Seririyat Üzniye, Enfiye ve Hançereviye Muallimliğine (Profesörlük) seçildi (Tanyeri, 2007: 80). Yerli ve yabancı kongrelere dahil oldu. Kopenhag'da 1928'de düzenlenen Uluslararası Kulak, Burun ve Boğaz Kongresine

¹ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kulak Burun Boğaz ve Deontoloji Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye. ORCID: 0000-0002-7172-0174.

² Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye. ORCID: 0000-0003-2093-0013 dakpinar@erzincan.edu.tr.

Ertuğrul Erhan ¹
Deniz Akpınar ²

How to Cite This Article

Erhan, E. & Akpınar, D. (2023). "100 Yıl Önce ve 100 Yıl Sonra Aort Anevrizmasına Bağlı Rekürrens Sinir Felci Olan Hastalara Yaklaşım" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8521-8530. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72332>

Arrival: 07 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

katılmıştır (BCA: 180_9_0, 9_54_29). Türkiye’de tıp alanında kongreler düzenlenmesine öncülük etmiştir. 1 Eylül 1925 günü Cumhurreis Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teşrifleriyle ve Başvekil İsmet Paşa'nın nutku ile açılan Birinci MTTK (Milli Türk Tıp Kongresi), Türkiye Tıp Encümeni'nin kararı ve idare heyetinin organizasyonu ile Ankara'da TBMM Başkanı Kazım Paşa'nın (Karabekir'in) özel izni ile TBMM binasında yapılmıştır. Kongreye yurdun dört bir yanından özellikle İstanbul ve Ankara'dan 592 doktor katılmıştır. Bu kongrede yeni kurulan devletin Misak-i Tıbbiye kararları alınmıştır (Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1926: 10). 1933 yılında emekli oluncaya kadar görevine devam etti. (Tanyeri, 2007: 80).

Osmanlı Devleti’nde tıbbi yayın faaliyeti içinde ihtisas dallarına yönelik dergiler, batıyla karşılaştırıldığında az olmasına rağmen en önemlilerinden biri olan Osmanlı Seririyat Mecmuasıdır. Osmanlı Seririyat Mecmuası/ Revue Médicale Ottomane 14 Mart 1910 yılında aylık olarak Dr. Tefik Salim Sağlam mesul müdürlüğünde yayın hayatına başlamış. 1914 yılında yayınına 1. Dünya Savaşı başlamasıyla son verilmiştir. Osmanlı Seririyat Mecmuası eski harfli tıbbi süreli yayınlar içerisinde yayın kadrosu, içeriği, hacmi, takip ettiği yabancı literatürle son derece ciddi bir klinik mecmuadır. Derginin yayın kurulunu Tıp Fakültesi öğretim üyeleri oluşturmuş, Gülhane Askeri Tatbikat Mektep ve Seririyatı'nın hekimleri İstanbul ve taşrada görev yapan hekimler içeriğe büyük katkılar vermiştir (Başaran, 2019: 269-320). Dr. Ziya Nuri bu mecmuada pek çok makale yayınlamıştır. Bu yayınlardan biri de (Osmanlı Seririyat Mecmuası, Nisan 1326 (1910), Cilt 1, Numara 2 sayısında sayfa 66-70’da neşredilmiş) aşağıda tam metni transkripsiyon ve değerlendirilmiş olan makaledir.

Fec-i Asab-ı Raci’ (rekurrent sinir felci) ve Ümmü’d-dem-i Ebher (Aort anevrizması)

Adelat-ı hanceriyeden (larinks kasları) beri [adele-i derakiyye-i halkaviye (krikotiroid kas)] müstesna olmak üzere diğerleri ahyat-ı asabiyeyi asab-ı raciden aldıklarından bu asabın (sinirin) münferiden (tek başına) veya müzdevicen (her ikisinin) felci hançerede (larinks) pek vazih (belirgin) alaim (bulgu) ile muttasıftır (gösterir). Bu felçlerde hastaların ilk nazar-ı dikkatini celb eden araz (semptom) tağayyür-i sadadır (ses değişikliği) ki bunu tefrik etmekte (ayırt etmek) müşkilat çekilmez. Huyul-i (savt-ı hafî) (?) savtiyenin (ses vokal kord) gayr-i mütesavi (eşit olmayan) surette ihtizaz (titreşme) eylemesinden dolayı sada kuvvetsiz ve çatlak olur. Hastalar sadalarındaki tağayyürün (bozulma) ekseriya ani olduğunu, öksürürken veya hızlı bağırma ile veyahut teessürat-ı nefsanîye (ruhsal üzülmeler) ve mesai-i anifeden (çok çalışmadan) sonra adeta bir nevi sekte (kesilme) suretinde husule geldiğini söylerler.

“Krikotiroid kası hariç olmak üzere diğer larinks kasları rekürrens sinirden innerve olduğundan bu sinirin tek başına veya bilateral felci larinkste belirgin bulgular gösterir. Bu felçlerde hastaların ilk dikkati çeken belirtisi ses değişikliğidir ki bunu ayırt etmekte zorluk çekilmez. Vokal kordun eşit olmayan surette titreşmesinden dolayı ses kuvvetsiz ve çatlak olur. Hastaların seslerinde bozulma ekseriya ani olduğunu, öksürürken veya hızlı bağırma ile veyahut ruhsal üzülmeler ve çok çalışmadan sonra adeta bir tür kesilme suretinde meydana geldiğini söylerler.”

Asab-ı raci felçleri, tağayyürat-ı merkeziyeden (santral bozukluklardan) başka, umumiyet üzere ya mesirindeki (seyirindeki) azay-ı mütecavirenin (komşu organların) afatından (hastalığı) veya bizzat ciz’-i asabının (sinir kökünün) tağayyüratından (bozulmasından, değişikliğe uğramasından) ileri gelir. Unkda (boyunda) akd-i lenfaviye-i amikanın (derin lenf bezlerinin) intibac (şişme) ve iltihabı, iltisakat-ı nedbiye (nedbe yapışıklığı)[efrenciye (frengi)veya cerrahiye], cism-i derkinin (alt gövde) iltihab veya evramı (tümörü) badi-i felç (geçici felç) olduğu gibi difteriya, influenza, tifo, iltihab-ı levze (tonsillit) gibi emraz-ı intaniyenin (enfeksiyon hastalıklarının) esna-yı seyrinde ve tesemmüm-i üsrübi (kurşun zehirlenmesi) gibi ahvalde (durumlarda) doğrudan doğruya iltihab-ı asab (sinir iltihabı) husulüyle felç vukua gelebilir.

“Rekürrens sinir felçleri santral sinir sistemi bozukluklarından başka, genellikle ya seyrindeki komşu organların hastalığı veya bizzat sinir kökünün bozulmasından ileri gelir. Boyunda derin lenf bezlerinin şişme ve iltihabı, frengi veya cerrahiye bağlı nedbe yapışıklığı, boyun alt bölümünde iltihap veya tümöre bağlı geçici felç olduğu gibi difteri, influenza, tifo, tonsillit gibi enfeksiyon hastalıklarının seyri esnasında ve kurşun zehirlenmesi gibi durumlarda doğrudan doğruya sinir iltihabı ortaya çıkmasıyla felç meydana gelebilir.”

Cihet-i yümna asab-ı racinin felcinde zirve-i rie hizasındaki akd-i lenfaiyenin tederrün hasebiyle iltihablanması, ve ba husus sillü’r-riede zirve-i rie hizasında iltihab-ı pilora neticesi husule gelen teshhunat ve nadiran de ümmüddem-i şıryan tahtel-terkovi esbab-ı mucibedendir (yol açan sebeplerindedir). Malahaza felç-i asab-ı racilerin en mühim esbabı dahil-i sadrdaki evramdır. Nitekim evram-ı efrenciye veya derniyeden meri civarında husule gelenler ve çocuklarda timüs kitlesindeki istihalat bu zümredendir. Cihet-i yüsra asab-ı racinin felcinde esbab-ı dahil-i sadriyeden en mühimmi ve kesirü’l-vuku ümmü’d-dem kavs-i ebherdir.

“Sağ taraf rekürrens sinirin felcinde akciğer apeksi (üst ucu) hizasında nedeniyle derin lenf bezlerinin iltihaplanmaya bağlı şişmesi ve özellikle akciğer veremi bağlı akciğer apeksi hizasında plevra iltihabı neticesinde

husule gelen yapışıklık ve nadiren de klavikula altında arter anevrizması gerektirici sebeplerdir. Bununla beraber rekürrens sinir felcinin en mühim sebebi göğüs içi tümörlerdir. Nitekim frengiye bağlı şişlikler veya özofagus veremi civarında husule gelenler ve çocuklarda timüs kitlesinde tranformasyonu bu gruptandır. Sol taraf rekürrens sinir felcinde göğüs içi sebeplerden en mühimi ve çok ve sık vuku bulan arkus aort anevrizmasıdır.”

Sill-i zahri (tabes dorsalis) gibi afat-ı merkeziyeden ileri gelen füluc araz-ı saire ile tefrik olunabildiği gibi muayene-i hançere esnasında habl-i savtiyenin hareket-ı teşennüciye izhar eylemesiyle dahi temyiz edilebilir

“Tabes dorsalis gibi beyin hastalıklarından ileri gelen felç diğer hastalıklardan ile ayırt edilebildiği gibi larinks muayenesi esnasında vokal kord kasılma hareketi görülmesi ile dahi ayırt edilebilir. (Aynı tarafta vokal kord paralizisine ve sağlam taraftaki krikotiroid kasın kontraksiyonu nedeni ile oluşan adduksiyona bağlı olarak vokal kordların paramedian pozisyonda kalmasına neden olur (Mutlu, A, T, 2012:13)

Felç-i asab-ı racide muayene-i hançere yapılırsa ibtidaları habl-i savtinin hatt-ı mutavassıta karib bir vaziyette sabit kaldığı ve esna-yı tasavvutta cihat-i salim habl-i savtisinin müteharrik olduğu görülür. İşbu vaziyet-i mutavassıta medianstellung position mediane ismi verilir. Felç terakki ettikçe habl-i savti yavaş yavaş mukaariyet kesb eyleyerek nihayet esna-yı tasavvutta mizmarda 5-6 milimetre kadar bir mesafe açık kalacak dereceye kadar kesb-i istirha eyler ki buna da vaziyet-i meytiye – Gadaver stellung, position cadaverique denilir.

Rekürrens sinir felci larinks muayenesi yapılırsa önce vokal kordun orta hatta yakın vaziyette sabit kaldığı ve darlık esnasında sağlam tarafta vokal kordların mobil olduğu görülür. İşbu orta hat pozisyonu medianstellung position mediane ismi verilir. Felç ilerledikçe vokal kordların yavaş yavaş adduksiyon pozisyonunda kaldığı nihayet darlık esnasında larinkste 5-6 milimetre kadar bir mesafe kalacak derecede relaxasyon (gevşeme) eyler ki buna da ölüm vaziyeti- Gadaver stellung (position cadaverique) denilir. Vokal kordlar rekürrent sinir felcinde kadaverik pozisyona çekilir.

Habl-i savtinin esna-yı felç-i racide ahz edegeldiği Vaziyat-ı mesrude şayan-ı tedkik görülmekle başlıca [Semon, Kravze, Grabower, Rosenbach] aralarında devr ü diraz münakaşata meydan açmıştır. Feliks Semon (F. Semon) ile Rosenbach tecarüb-i hayvaniye (hayvan deneyleri) ve seririyelerine nazaran tevessü’-i mizmara hadim olan adale-i tarcihâliye-i halkaviye-i halfiyenin (M. Cricoarytenoideus posterior) [Almanların posticus dedikleri] ibtida düçar-ı rehavet olması ve adelat-ı mukarreb- i habl-i savtinin vazifece galib gelmesiyle habl-i savtinin tasavvut zamanındaki vaziyette berkarar olmasını mucib olduğunu serd etmişlerdir. [Semon kanunu Loi de Semon]. Mumaileyhe muarız olan Kravze adale-i mezkurenin ibtida-yı emirde düçar-ı felç olmasından ziyade, bir tesir-i taharruşî hasebiyle adelat-ı mukarreb- i etraf adelatında olduğu gibi müba’id habl-i savti vazifesini gören tarcihaliye-i halkavi-i halefiye galib gelerek vaziyet-i mutavassıta’yı idame eylediğini iddia eylemişse de felç-i asab-ı raci vukuatında yapılan adelat-ı hançere muayene-i nesciyesinde daima tarcihale-i halkaviye-i halefiyede diğer adalata nisbeten fazla istihalenin (dejenere olması) mevcudiyeti ve sill-i zahride (tabes dorsalis) husule gelen zülcanibeyn felç-i racilerde hırıltının uykuda ziyadeleşmesi ve halbuki takallusat-ı iptidaiye-i adelatın Hızığ ve Erbek tedkikatınca hal-i nevmde kesb-i rehavet eylemesi ve savt-ı musikinin bozulmaması [Moris Şemid] ve bazı hastalarda hafe-i habl-i savtide taka’ur alameti zuhura geldiği devirde esna-yı tasavvutta taka’ur-ı mezkurun bir dereceye kadar düzelebilmesi [Grabower] gibi ahval Kravze nazariyesinin şayan-ı kabul olmadığını isbat eylemiş ve ekseriyetle Semon’un tarz-ı izahı kabul edilmekte bulunmuştur.

“Vokal kordlar rekürrent sinir felcinde kabul edilen gelinen durum incelemeye değer görülmekte başlıca (Semon, Krayze, Grabower, Rosenbach) aralarında uzun uzadıya tartışmaya yol açmıştır. Feliks Semon ile Rosenbach hayvan deneyleri ve kliniklere bakarak larinksin açılmasına hizmet eden M. Cricoarytenoideus posterior (Almanların posticus dedikleri) önce relaxation (gevşemeye) uğramış olması ve vokal kordların adduksiyon kasının vazifece galip gelmesiyle vokal kordların darlık zamanındaki pozisyonunda devamlı olmasına sebep olduğunu öne sürmüşlerdir. Semon kanunu (Loi de Semon)’na karşı olan Krayze adı geçen adalenin işin başlangıcında felç tutulmuş olmasından ziyade, bir zedelenme tesirinden dolayı addüktör adalenin etraf adalelerde olduğu gibi vokal kordlara abduksiyon yapan M. Cricoarytenoideus posterior’a galip gelerek orta hatta idame ettiğini iddia eylemişse de rekürrens sinir felci vukuatında yapılan larinks adale doku incelemesinde daima M. Cricoarytenoideus posterior’de diğer adalelere nispeten fazla dejenere olması mevcudiyeti ve tabes dorsaliste husule gelen bilateral rekürrens felci hırıltısının uykuda ziyadeleşmesi ve halbuki kasın basitçe kasılması Hızığ ve Erbek incelemelerince uyku halinin gevşemeyi artırması müsiği seslerin bozulmaması (Moris Semid) ve bazı hastalarda vokal kord kenarında çukurlaşma belirtisi meydana geldiği zaman darlık esnasında çukurlaşmanın bir dereceye kadar düzelebilmesi (Grabower) gibi durumda Krayze nazariyesinin kabule değer olmadığını ispat etmiş ve ekseriyetle Semon’un izah tarzı kabul edilmekte bulunmuştur. (Semon Kanunu: Bu teoriye göre rekürren sinirin abduktor lifleri basınca, adduktor liflerden daha duyarlıdır. İlerleyen bir organik lezyon mevcudiyetinde rekürrens sinir hasarına bağlı olarak kord önce abduksiyon konumunda olacak sonra adduktor kaslarda da paralişi geliştireceğinden

laterale doğru yer değiştirerek paramedian veya kadaverik pozisyonda fikse olacaktır (Elez, Vural. & Şenvar, 1996: 105)

Habl-i savtinin vaziyet-i mutavassıttan vaziyet-i meytiyeye intikali için müddet tayini güçtür. Felci badi olan sebebin cez'-i asabide husule getirdiği tağayyüratın sürat-i terakkisine vabeste olmağla beraber alel-ekser uzun sürer. Semon vaziyet-i meytiyenin ancak on beş sene sonra husule geldiğini gördüğü gibi Martius dahi differiya-yı halkaviyi müteakib asab-ı ruy-i midevide iltiha-ı muhit asab-ı kîhî sebebiyle tahaddüs eden felç-i asab-ı raci vakasında vaziyet-i mutavassıta-i habl-i savtinin birkaç saat sonra meytiyeye tebeddül ettiğini zikr etmektedir.

“Vokal kordların orta hat pozisyonundan kadaverik pozisyona geçişi için müddet tayini güçtür. Geçici felci olan sebebin sinir gövdesinde meydana getirdiği dejenerasyonun ilerleme süratine bağlı olmakla beraber ekseriya uzun sürer. Semon kadaverik pozisyonun ancak on beş senede husule geldiğini gördüğü gibi krikoid difterisini müteakib vagus sinirinin çevresindeki sinir iltihabı sebebiyle ortaya çıkan rekurrens sinir felci vakasında vokal kordun orta pozisyonundan birkaç saat sonra kadavariye değiştiğini zikr etmektedir.”

Habl-i savtinin vaziyet-i mutavassıta alması tedricen ve vahidü'l-canib olduğu takdirde hastalar usret-i teneffüsten pek muzdarib olmazlar. Ani husule gelen felçlerde, ba husus çocuklarda mizmarın tazyiki teneffüsü pek güçleştirdiğinden bunlarda haza'-ı şezen ihtiyaç görülür.

“Vokal kordun orta hat pozisyonunu alması yavaş yavaş ve tek yöne olduğu takdirde hastalar solunum sıkıntısından pek muzdarib olmazlar. Ani husule gelen felçlerde, özellikle çocuklarda larinksin solunum basıncı pek güçlendiğinden bunlarda trakeotomi ihtiyaç görülür.”

Felç-i asab-ı raciin bidayetinde [adale-i tarcıhale-i halkaviye-i halefiye felcinde] hastalar seslerinde mühim bir tağayyür hissetmezler. Hatta hanendeler şarkı söyleyebildiği gibi zabitler dahi kumanda verebilirler. Ancak hareket-ı bedeniye esnasında usret-i teneffüs nazar-ı dikkati celb eder. Tağayyür-i sada adalat-ı mukarrebelerde rehavet başladığı zaman birden bire veya tedricen nümayan (aşikar) olur.

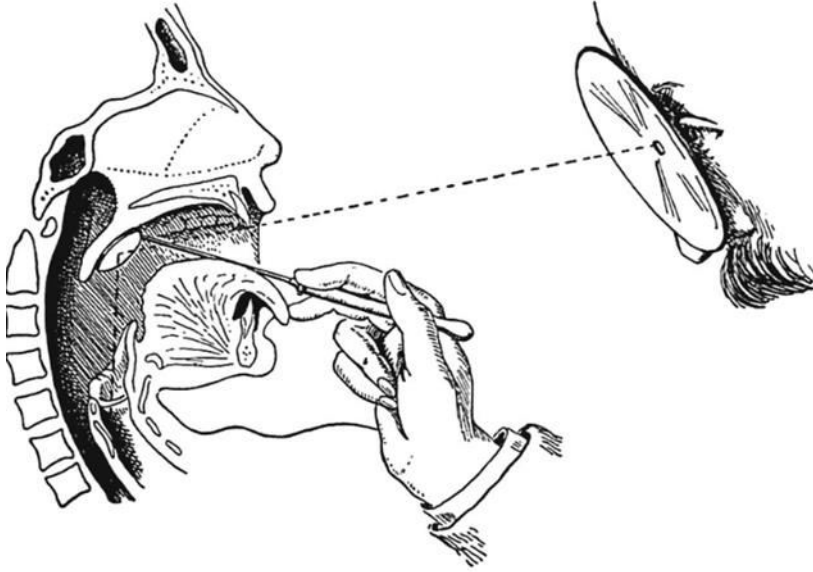
“Rekurrens sinir felci başlangıcında (M. Cricoarytenoideus posterior felcinde) hastalar seslerinde mühim bir değişiklik hissetmezler. Hatta hanendeler (şarkıcılar) şarkı söyleyebildiği gibi zabitlerde kumanda verebilir. Ancak beden hareketi esnasında solunum sıkıntısı dikkati çeker. Seste değişme addüksiyon kasları gevşemeye başladığı zaman birdenbire veya yavaş yavaş aşikâr olur.”

Sadadaki tağayyür hubul-i savtiye poliplerine kısmen benzerse de esasen kendisine mahsus bir titrelik izhâr eder. Bu da cihet-i meflucun gazruf-ı tarcıhalisi daha kuddami vaziyette kalmasıyla esna-yı tazayyutta cihet-i salim tarhıcalisinin anın üzerine binerek bu suretle habl-i meflucun gerginliği az olmasından ileri gelir.

“Sesteki değişiklik vokal kord poliplerine benzerse de esasen kendisine mahsus bir titrelik gösterir. Bu da felç yönünde gazruf-ı tarcıhalisi anterior pozisyonunda kalmasıyla darlık esnasında sağlıklı taraf binerek bu surette kord paralizi gerginliğinin az olmasından ileri gelir.”

Zikr ettiğimiz tağayyürat hubul-i savtiye muayene-i hancereviye ile tayin olunarak felc-i raciin paralysie recurrentielle, tabir-i diğerle nısf hancerenin laryngoplegie cihet-i eysere münhasır idüğü anlaşıldıkça sebep-i felcin afat-ı dahiliyeden mi, yoksa afat-ı haric-i sadriyeden mi ileri geldiğini tefrik etmek icab eder ki bu da ekseriya muayene-i dahil hancere esnasında kısmen mümkün olur. Şöyle ki evvel emirde hafe-i saibe-i lisan-ı mizmar da bir hareket-i ihtisasiye olup olmadığına bakmalı, eğer burada ufak bir hareket görülürse kilyan vaziyetinde position de kilian [yani hasta ayakta ve başı ön tarafa eğili ve tabib de mirat-ı hancereye bakabilecek mertebede diz çökecek surette] dahil-i hancereyi muayene etmeli. Bu vaziyette nokta-i teşe'ub-i kasabata (bronş dalları noktalarına) kadar görebilmek ekseriya mümkün olduğundan enbube-i havaiyenin (solunum borusunun) bütün tulince müteharrik olduğu tebeyyün ettikten sebep-i felcin dahil-i sadrda olduğuna şübhe kalmaz, ve ümmü'd-dem-i ebherin mevcudiyeti hatıra gelir.

“Bahsettiğimiz değişiklik vokal kordda larinks muayenesi ile tayin olunarak rekurrens felci diğer tabirle (paralysie recurretielle), larinksin laryngoplegie sol tarafa mahsus olduğu anlaşıldıkça felç sebebi dahili hastalıklardan mı, yoksa göğüsten hariç hastalıktan mı ileri geldiğini ayırt etmek icab eder ki bu da ekseriya larinksin iç kısmının muayenesi esnasında kısmen mümkün olur. Şöyle ki her şeyden önce glossoepiglot tarafında bir his hareketi olup olmadığına bakılmalı, eğer burada ufak bir hareket görülürse kilvan pozisyonunda Kilian (yani hasta ayakta ve başı ön tarafa eğili ve tabip de ayna ile larinkse bakabilecek mertebede diz çökecek surette) larinks içi muayene etmeli. Bu vaziyette bronş dalları uç noktalarına kadar görebilmek ekseriya mümkün olduğundan solunum borusu tümü boyunca hareketli olduğu ortaya çıkınca felç sebebi göğüs içinde olduğuna şüphe kalmaz, aort anevrizması mevcudiyeti akla gelir.

Early 20th-century diagram demonstrating Killian's flexion-flexion position for examining patient by means of mirror laryngoscopy. This position aligns oral and pharyngeal cavities to facilitate examination of vocal folds.

(Hochman II, Zeitels SM, Heaton JT. 1999:721)

Binaberin-i muayene-i dahil-i hancereyi müteakib derhal haricen muayeneye başlamalıdır. Bazı eşhastâ unku teşekkülât-ı teşrihiyesine göre hancere üzerine, gazruf-ı halkavi veya derki iki parmakla tutulub, biraz bastırılırsa şerayin-i unkiyenin nebezaniyla müterafik bir nebezan hissedilir. Halbuki ümmü'd-dem-i ebher halatında hastanın çenesi yukarı kaldılarak gazruf-ı halkavi aliye doğru çekilecek surette iki parmakla tutulursa hancerenin yukarıdan aşağıya doğru ihtizaz ettiği hiss olunur ki bu hal ibtida Oliver tarafından [1878] tedkik ve tarif edilmiş olduğundan anın ismine atfen [Oliver alameti Signe d'Oliver] namıyla maruftur. Bu alamet ümmü'd-dem'in cesametine göre bazen aşikâr ve hatta gözle görülebilecek mertebede olduğu halde bidayet-i marazda ancak ince bir kağıt parçasını mesafe-i beyne'd-derki-i halkavi hizasına yapıştırarak anın ihtizazıyla tayin olunabilir. Kitle-i hancereyiye parmakla sola doğru çekildiği zaman ihtizaz daha vazih bir surette hiss olunur [Cardarelli]. İşte felc-i asab-ı raci ile zikr olunan ihtizaz-ı hancerenin terafiki ümmü'd-dem kevs-i ebherin teşhisi için gayet mühim alâmet-ı seririyedendir. Bu ihtizaz, ümmü'd-dem'in cihet-i yüsra-yı şezne iltisakından vusul-i kasabayı muanaka eylemesiyle takallüs-i kalbde ümmü'd-dem-i cevfin dolarak enbube-i şezniyeyi aşağı doğru çekmesinden husule gelir. Filhakika ümmü'd-dem-i ebher vukatının pek çoğunda felc-i asab-ı racii teşhisi için muavenet-i külliyesi olduğu bu halet-i maraziyyeye (hastalık durumunda) düçar olanların çok defa ancak tağayyür-i savt hasebiyle muayene-i hancereyiye için müracaat etmeleriyle sabit olmuştur [Moris Şemid]. Muayene-i hancereden sonra röntgen şuaıyla muayene-i cevfi sadr mümkün olursa ümmü'd-dem'in vücudunu tayin için cidar-ı sadrda tahaddüb (ortaya çıkmak), darabat-ı ihtizaziye, nabz-ı ku'berilerin farkı, hade-kaların adem-i tesavisi, evca'-ı sadriye, su'al, zucret, ısga-yı kalb ile tağayyür-i zeirat ve emsali araz-ı sairenin taharrisi tefehhusat-ı taliye sırasına geçer.

“Bundan dolayı larinksin iç muayenesini takiben derhal haricen muayeneye başlanmalıdır. Bazı kişilerde boyunun anatomik biçimine göre larinks üzerine, krikoidin kıkırdağı veya altı iki parmakla tutulup, biraz bastırılırsa boyun damarları nabzıyla birlikte bulunan bir nabız hissedilir. Halbuki aort anevrizması olması durumunda hastanın çenesi yukarı kaldırılarak krikoid kıkırdağın üstüne doğru çekecek surette iki parmakla tutulursa larinksin yukarisından aşağıya doğru vibrasyon ettiği hiss olunur ki bu hal ilk defa Oliver tarafından (1878) tedkik ve tarif edilmiş olduğundan onun ismine atfen (Oliver belirtisi-Signe d'Oliver) namıyla bilinir (Aort arkı anevrizmasını göstermek üzere, her kalp atımında tiroid kıkırdağ üzerinde -nabız atımına benzer- aşağı çekilme hareketi görülmesi. <https://tiplopedi.com>index.php> Oliver belirtisi>). Bu belirti anevrizmanın büyüklüğüne göre bazen aşikâr ve hatta gözle görülebilecek mertebede olduğu halde hastalık başlangıcında ancak ince bir kağıt parçası krikoid altı orta hizasına yapıştırarak onun vibrasyonu tayin olunabilir. Larinks kitlesi parmakla sola çekildiği zaman vibrasyon daha belirgin bir surette hiss olunur (Cardelli- Cardarelli belirtisi, aortik ark anevrizması olan kişilerde bulunabilen trakeanın sağında anormal bir nabız atmasıdır, <https://en.wikipedia.org>wiki>Cardelli's sign>) İşte rekürrens siniri felci ile zikr olunan larinksin vibrasyonu tespiti aort anevrizması teşhisi için gayet mühim klinik belirtidir. Bu vibrasyon, anevrizmanın sol tarafa olan yapışıklığın bronşa ulaşmasıyla sarılması kalpte kasılma çeki anevrizma boşluğuna dolarak tüp tarafına aşağı doğru çekilmesinden meydana gelir. Esasında aort anevrizması vukuatının pek çoğunda rekürrens siniri felci teşhisi için kapsamlı yardım olduğu bu hastalık durumuna yakalanmış olanların çok defa ancak seste bozulma nedeniyle larinks muayenesi için müracaat etmeleri

kanıtlanmıştır (Moris Şemid). Larinks muayenesinden sonra röntgen ışınlarıyla göğüs boşluğu mümkün olursa anevrizmanın vücudunu tayin için göğüs duvarında ortaya çıkan vibrasyon vuruşları radyal nabızların farkı, göz pupilleri eşitsizliği, göğüs ağrısı, öksürük, iç sıkıntısı, kalp oskültasyonu ile üfürüm değişikliği ve diğer belirtilerin araştırma daha sonraki inceleme sırasına girer.”

Bazı vukuatta ümmü'd-dem-i kavı-ı ebherin husule getirdiği felc-i raci henüz adale-i tarcihale-i halkaviye-i halefiyenin felcinden ibaret bulunduğu sıralarda tağayyurat-ı savtiye vukua gelmeyeceğinden bu gibi ahvalin çoğunda da kise-i ümmü'd-dem-i enbube-i şezniye ve kasabiyeye icra ettiği tazyikten naşi gayet mütemeyyiz olan sü'alın lahmı [tazyikten mütevellid sü'al toux de compression] nazar-ı dikkati celb eder. Ve hancerenin muayenesinde dahi habl-i savtinin vaziyet-i mutavassıtada olduğu görülürse ümmü'd-dem-i ebher teşhisinin vazında isabet edilir.

“Bazı vakalarda arcus aorta anevrizma meydana getirdiği rekürrens felci henüz M. Cricoarytenoideus posterior felcinden ibaret bulunduğu sıralarda ses bozulması vukua gelmeyeceğinden bu gibi durumların çoğunda aort anevrizma kisti trakea ve bronşlara yaptığı tazyikten dolayı belirgin olan öksürüğün sesi (tazyikten dolayı sü'al toux de compression (kompresyon öksürüğü) dikkati çeker. Ve larinxin muayenesinde dahi vokal kordların orta hatta olduğu görülürse aort anevrizması teşhisinin koyulmasında isabet edilir.”

Filvaki sere-i rie-i eyseri ihata eden evram-ı habise veya efrensiye dahi zikr ettiğimiz alaimi verirse de nadirü'l-vuku olmağla beraber enzife-i kasabiye, ve hal-i umumideki tağayyurat ile tefrik etmek mümkünattandır.

“Hakikatte sol akciğer kanserinin etrafa yayılan malign tümörü veya frengi dahi zikr ettiğimiz belirtileri verirse de nadiren meydana gelen bronş kanamaları ve genel durumda bozulma ile ayırt etmek mümkündür.”

Felc-i asab-ı raciın inzarı, sebeb-i asli-i maraza tabi olmakla beraber, daima vahimdir. Binaberin (bundan dolayı) tedavisi ancak badi olduğu avarızı izaleye inhisar etmektedir.

“Rekürrens sinirin ihmali, hastalığın esas sebebi tabi olmakla beraber, daima vahimdir. Bundan dolayı tedavisi ancak sebep olan arızaları tek tek ortadan kaldırmaktır.”

Bidayette yani habl-i savti vaziyet-i mutavassıtada iken usret-i teneffüs nazar-ı dikkate alınarak eğer zülcanibeyn ise mevt-i ani vukuuna meydan kalmamak için ara sıra enbube-i hancereviye geçirerek intubation veya haz'-ı şezn icra ederek temin-i teneffüs eylemek lazım gelir. Maahaza vahidü'l-canib olan felclerde müsekkinat , hamiye ve hareket-ı anifeyi men etmek suretiyle tedabire müracaat etmek kafidir. Bazı müellifin vaziyet-i meytiye-i hubul-i savtiyeyi tesri' ve hastayı kanol taşımaktan muhafaza için asab-ı racileri bil-ameliye kesmeği dahi tavsiye etmişlerdir.

“Başlangıçta yani vokal kordlar orta hatta iken solunum güçlüğü dikkate alınarak eğer bilateral ise ani ölüm vukuuna meydan kalmamak için larinkse entübasyon veya trakeotomi icra ederek solunum temini eylemek gerekir. Bununla beraber tek taraflı felclerde sakinleştirici, sınırlanma ve şiddetli hareketlerden menetmek suretiyle tedbirler müracaat etmek kâfidir. Bazı yazarlar vokal kordların kadaverik pozisyonunu hızlandırmak ve hastaya kanol (tüp sokmak) taşımaktan muhafaza için rekürrens sinirleri ameliyat ile kesmeği dahi tavsiye etmişlerdir.”

Eğer felc-i raci dahil-i sadrda enbube-i havaiyeye icra-yı tazyik eden bir sebepten ileri gelmişse mizmarın darlığını izale için yapılacak haza'-ı şezenden bir faide-i azime beklenemez. Ancak nokta-i tazyiki aşabilecek surette bir kanol idhali mümkün olursa temin-i teneffüse muvaffakiyet hasıl olur. Maahaza seririyatımızda bir müddet tedavi edilen müterakki bir ümmü'd-dem-i ebher vakasında sol habl-i savti vaziyet-i meytiye ahz edilmiş olduğu ve sağdaki dahi hareketini kısmen ğayb etmiş bulunduğu halde usret-i teneffüs ve sü'al tazyiki gayet ziyadeleşmekle gece aceleten yapılan haz'-ı şezen idhal olunan kevnig(?) kanolu ile kısm-ı muzayyık bir dereceye kadar serbestleşmiş olmasıyla teneffüs temin edilebilmiş ve maahaza ertesi gün kanoldan hava işlemediği görülerek tebdilinde yenisinin idhali temin-i teneffüs edemediği halde hasta kanolsuz birkaç saat zıcret ve usret-i teneffüs geçirerek açılmış idi. Bu suretle hasta haza-ı şezen tarihiyle hasılat-ı ifraziye-i kasabiyeyi fem tarikinden daha serbest ihrac edebilmesi hasebiyle az çok rahatça vakit geçirebildi.

“Eğer rekürrens sinir felci solunum tüplerine intratorasik baskı yapan bir sebepten dolayı ileri gelmişse larinks darlığını ortadan kaldırmak için yapılacak trakeotomi bir büyük fayda beklenemez. Ancak basınç noktasını aşabilecek biçimde bir kanol sokmak mümkün olursa solunumun temin başarı hasıl olur. Bununla beraber kliniğimizde bir müddet tedavi edilen ilerlemiş olan aort anevrizması vakasında sol vokal kord kadaverik pozisyonda kabul edilmiş olduğu ve sağdaki dahi hareketini kısmen belirsiz etmiş olduğu halde solunum sıkıntısı ve öksürük tazyiki gayet ziyadeleştirmekte gece acilen yapılan trakeotomi sonrası sokulan kevnig kanülü ile darlık bir dereceye kadar serbestleşmiş olmasıyla solunum temin edilebilmiş ve bununla beraber ertesi gün kanülden hava işlemediği görülerek değiştirilerek yenisini sokma solunum temin edilemediği halde hasta kanülsüz birkaç saat

zorla ve solunum sıkıntısı geçirerek açılmış idi. Bu surette hasta trakeotomi yoluyla bronşlarda toplanan ifrazat ağız yolundan daha serbest çıkarabilmesi hasebiyle az çok rahatça vakit geçirebildi.”

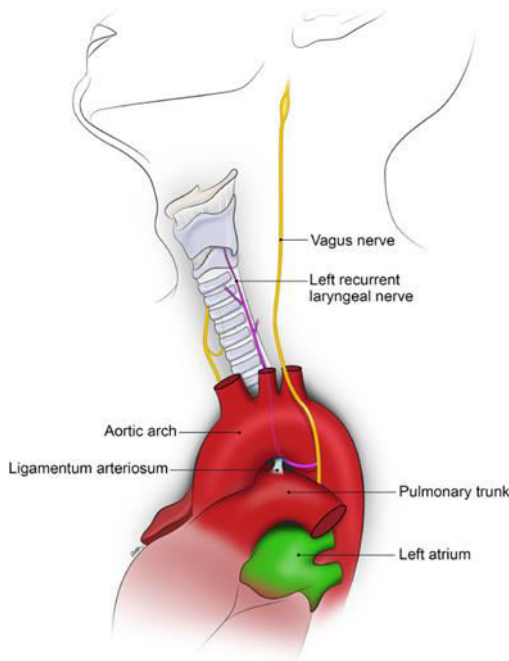
Değerlendirme

Larinks; N. Vagus'un iki dalı olan N. Laringeus superior ve N. Laringeus inferior (N. Rekürrens) tarafından innerve edilir. M.S. 2. yüzyılda laringeal rekürrent sinirin vagus sinirinin dalı olduğunu ve larinks kaslarına gittiğini ilk keşfeden Bergamalı hekim Galen olmuştur. Modern anlamda 17. yüzyılda vagus ve dalı rekürrent sinir Willus tarafından tanımlanmış ve kitaplara girmiştir. 1906 yılında Mygind tarafından ilk kez Nervus Larengus superior paralizisini tarif etmiştir (Elez, Vural. & Şenvar, 1996: 105). İnsan Larinks'inin inervasyonu ilk olarak 1883 yılında araştırılmaya başlanmasına rağmen halen tam olarak aydınlatılamamıştır (Güven, 2018: 1).

Rekürrent laringeal sinir (RLN), larinkse hem duysal hem de motor fonksiyon sağlar. Bu sinir krikotiroid kas dışında larinkse giden tüm kasları innerve eder. RLS hem vokal kord abdüksiyonu hem de adduksiyonu için motor fonksiyon sağlar. Kord vokalleri hareket ettirerek fonasyonu (ses tellerinin titreşmesini) sağlar.

RLS'nin yaralanması, vokal kordun paramedian veya lateral pozisyonda parezi veya felci ile sonuçlanabilir, krikotiroid kas dışındaki internal kasların fonksiyonları bozulabilir.

RLS paralizisi, larinks veya larinksin dışı bir patolojiye bağlı olabilir. (Aboobackar, Manu, & Mohapatra, & Magazine, 2014: 1-2). İdiyopatik, tiroid patolojileri, kardiyovasküler hastalıklar, Ortner (kardiyovokal) sendromu, mediastinal kitleler, travmalar sonucu gelişebilir.

(Kheok, Salkade & Bangaragiri & Koh & Chen, 2021: 750)

Aort anevrizmasına bağlı rekürrens sinir paralizisi (Ortner sendromu); sol rekürrent sinirin kardiyak patolojiye bağlı paralizisidir. İlk defa Avusturyalı dahiliye doktoru Norbert Ortner (1897), mitral stenozu ile birlikte sol atrium genişlemesine bağlı kord vokal paralizisi hasta bildirmiştir. (Kaya, 2002: 260). Bu hastalık tek taraflı vokal kord paralizisinin nadir bir nedenidir (ekstralaringeal ses kısıklığı vakalarının %1-3 (Aboobackar, Manu, & Mohapatra, & Magazine, 2014: 1-2).) ve sol rekürren laringeal sinirin genişlemiş vasküler yapılar (örneğin, mitral stenoz nedeniyle genişlemiş sol atriyum veya pulmoner hipertansiyonda genişlemiş pulmoner arter) tarafından sıkışması nedeniyle oluşur. Bu gibi durumlarda, diğer semptomların yokluğunda ses kısıklığı nadiren ortaya çıkar, ancak belirgin, erken bir şikâyet olabilir. (Jean, M, B, 2023) Son yirmi yılda yayınlanan ilgili literatürün kapsamlı bir şekilde elde edilmesiyle, 86 hastayı içeren 75 rapor yayınlandı (Dutra, B. L., Campos, L. C., 2015. 260).

Tıp tarihi alanında yeni bir soluk getirmek adına bu çalışma yapılmıştır. Farklı disiplinler arasında köprü kurularak özgün bir çalışma ortaya kotulmaya çalışılmıştır. Tıp alanındaki yüzyıllarca süren birikim tarih bilimiyle günümüze taşınmıştır. 100 yıl önce Dr. Ziya Nuri Birgi tarafından yazılan bu makalede, günümüz de bile nadir görülen hastalıkla ilgili oldukça geniş bilgiler verilmektedir. Önce rekürrens sinir felçlerinde en dikkati çeken belirtinin ses değişikliği olduğu, daha sonra rekürrent sinir felcine santral sinir sistemi hastalıkları haricinde bu sinire yakın bölgelerde enfeksiyonların ve tümörlere bağlı felç meydana gelebileceği anlatılmıştır. Göğüs içi sebeplerden en

mühimi arcus aorta anevrizması olduğu, hastaların laringeal muayenesinde kort vokallerin sağlam tarafta mobil felçli tarafta kadaverik pozisyonda bulunduğu belirtilmiştir. Makalede ayrıca bu hastalığa bağlı kord vokallerde gelişen kadaverik pozisyonun patofizyolojisi ile ilgili Semon kanunu önemli vurgulanmıştır. Rekürrens sinir felçli hastaların klinik olarak başlangıçta seslerinde mühim bir değişiklik olmadığı hatta şarkı söyleye bildiği ancak beden hareketi sırasında solunum sıkıntısı olabileceği, zaman ilerledikçe seste değişiklik olduğu belirtilmektedir. Dr. Ziya Nuri makalesinde “özellikle sol vokal kord paralizi meydana gelmişse felç sebebinin göğüs içi veya dışı sebeplerden olduğu ayırt edilmelidir. Daha sonra hastanın larinks muayenesini takiben larinksin dış muayenesinde krikoid kıkırdak hizasında boyun damarları nabızı ile birlikte bulunan tiroid kıkırdak üzerinde her kalp atımında vibrasyon olup olmadığına bakılmalıdır. Bu aort anevrizmalı hastalarda görülen Oliver belirtisidir (Signe d’Oliver). Ayrıca bu hastalarda Cardarelli belirtisi olarak larinks kitlesi parmakla sola çekildiği zaman vibrasyon daha belirginleşir” diye bildirmiştir. Bu hastaların tedavisinde ani ölümleri önlemek için larinks entübasyonu veya trakeotomi önerilmektedir.

Prof. Dr. Ziya Nuri Birgi (1872-1936) İstanbul’da doğdu. İlk ve orta eğitimi takiben Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’den 11 Şubat 1888 yılında mezun oldu. 6 ay Haydarpaşa Hastanesinde Tabip muavinliği yaptıktan sonra 1890 yılında Emraz-ı Umumiye (İç Hastalıkları) Ders Muavinliğine tayin edildi. 1892 yılında Kolera salgınında Kolera Mücadele Hekimliği yaptı. 1894 yılında Mekteb-i Tıbbiye Muallimler Meclis seçme sınavını geçerek Berlin’e gönderildi. Berlin’de Kaiser Wilhelm Akademisinde Tıp Fakültesini tekrar okur ve 1898 yılında yeniden Tıp Doktoru Diploması aldı.

Almanya’da Kulak ve Boğaz Kliniğine Asistan kabul edilerek, bir yıl Charité Hastanesi Kulak Kliniğinde Prof. Trautmann ile ve bir yıl da Kulak-Boğaz Kliniğinde Prof. Fraenkel yanında Asistanlık yaparak KBB Uzmanı olur. Bu eğitimi sırasında Hartmann ve Babinski Poliklinikleri’ne devam etti. Bir ay süreyle Paris’e giderek Lermoyez ve Castexin Servislerinde gözlemlerde bulundu. Asistanlığının bitiminde Leipzig ve Halle’ye giderek bilgi ve görgüsünü artırdı. Viyana’da Urbantisch ve Chiari Klinikleri’nde incelemeler yaptı.

1900 yılı şubat ayında İstanbul’a dönerek Gülhane Hastanesi’nde Üzniye, Enfiye ve Hançereviye (KBB) tedarisine (öğretimine) tayin edildi ve bu Servisi yeniden kurdu. 1902 yılında ilave-i memuriyetle (ek görevle) Şişli Etfal Hastanesi’ne tayin edildi. 1908’de Meşrutiyet’in ilanında Sivil ve Askeri Mekteplerin birleştirilmesiyle oluşturulan Tıp Fakültesi’nde Seririyatı Üzniye, Enfiye ve Hançereviye Muallimliğine (Profesörlük) seçildi (TBMM Albümü, 2010: 186).

Haydarpaşa’daki Kliniği yeniden düzenler. Balkan Harbi ve 1. Dünya Savaşında çeşitli görevlerde çalıştı. 1918 yılında I. Dünya Savaşı sonrasında Askerlikten Livalık (Tuğgeneral) rütbesiyle emekliye ayrıldı. 1919 senesi Kasım ayında Fakülte Riyasetine (Dekan) seçildi, bu görevi 1,5 yıl sürdü. İstiklal Savaşı sırasında Fakültede öğretimine devam etti. 1933 yılında Atatürk’ün Üniversite Reformu sırasında Fakültedeki kadrosuna son verildi. 1 yıl sonra fahri olarak yeniden Kürsüye davet edildi. 1933 Emekli olduktan sonra seçimlere katıldı ve Cumhuriyet Halk Fırkasından (CHP) Kocaeli Milletvekili seçildi. 7 Kasım 1936 da Ankara’da vefat etti (Tanyeri, 2007: 80).

Ziya Nuri, klinik çalışmalarını ve döneminin akademik çalışmalarını yakından takip etmiş, kulak, burun boğaz alanında akademik yayınlar yapmıştır. 1927 tarihli Yeni Matbaa’da basılan “Kulak Hastalıkları” adında detaylı bir kitabı vardır. Yerli ve yabancı olmak üzere döneminin prestijli dergilerde yaptığı yayınlar şunlardır:

İnflüenza (cem‘ ve telfik) 1311.

Fenn-i cerahide def‘-i taaffün (Nosbaum’dan tercüme).

İdrar tahlili usulleri.

Uzv-ı sem‘in hıfz-ı sıhhati, “Etfal Hastahanesi Salnamesi”.

Takayyüt üzn-i mutavassıt, tanahhur-ı halemi ve sidade-i ceyb-i cenbi, “Seririyat Mecmuması”, 1326, (1)

Hancere ve şezn tazayyukatı " " 1326, (1)

Felç-i asb-ı raci‘ ve ümmü’d-dem-i ebher " " 1326, (2)

İltihab-ı cenbi-i bel‘um " " 1326, (8)

Hancere-i takallusat-ı teşennüciyesi " " 1327, (4)

Gışa-yı tabl-ı curuh ve temezzükatı " " 1328, (1)

Ve dem-i mahih ve elem-i nütu-ı halemi " " 1328, (4)

Azm-i sudğı tağayyürat-ı iltihabiyesi " " 1328, (2)

İntan-ı efrenciden mütevellid üzn-i dahili tağayyüratı “Tıb Fakültesi Mecmuası”, 1332, (4)

Meri ve kasabatın doğrudan doğruya muayenesi " " 1333, (6)

Dereniyyü’l-menşe’ tazayyuk-ı meri ve hurac-ı muhit-i şezn " " 1334, (7)

İnflüenzanın turuk-ı teneffüsiye-i ulviyedeki tezahüratı " " 1335, (2)

Tederrün-i hançerenin tedavisi hakkında mütalaat " " 1336, (3-4)

Temezzükat-ı adaliye (tenis bacağı) " " 1338, (5)

Enfaü’l-menşe’ fiil-i mün‘akis nevrızları " " 1338, (1)

Difteriyadan tahaffuz ve şayk? teamülü " " 1338, (3)

Kasabatta cism-i ecnebi ve bronkoskop ile ihraç (iki vaka) " " 1338, (3)

Münhasır iltihab-ı kayhi-i sehaya ve dimağ " " 1338, (3)

Otolit cihazının tağayyüratı ve suver-i muayenesi " " 1339, (1)

Netanetü’l-enfin tedavi-i cerrahiyesi " " 1339, (5)

Ceyb-i fekk-i ulvinin tebzili ve avarızı " " 1339, (1)

Meri’de cism-i ecnebi ve meri borusu ile ihraç " " 1339, (3)

Kulak uğultularının tedavisi hakkında " " 1340, (3)

Kulak ağrıları " " 1340, (5)

Suda‘ ve kanat cebhinin insidadı " " 1340, (4)

Enfa bel‘umu evram-ı lifiye " " 1341, (5).

Sur l'usage de l'adrénaline et de Pengawar Djambi en Rhinologie, “Bulletin de l'hôpital d'enfant”, 1901,

Contribution sur les Abscès encéphaliques d'origine otiques, “Bulletin de l'hôpital d'enfant”, 1904.

Sur la paracentèse du Tympane, “Bulletin de l'hôpital d'enfant”, 1905.

Un cas d'abcès chronique du cerveau, “Congrès international d'ologie, Bordeaux”, 1904.

Cas rare du corps étranger du Laryux, “Archive inter. de Laryngologie”, 1905.

Sur un cas de Laryngocele, “Archive inter. de Laryngologie”, 1906.

Otite Moyenne purulente ch. avec Labyrinthite circonscrite, “Archive int. de Laryugologie”, 1907.

Casuistische Mitteilungen, “Gülhané Festschriften”.

Ueber Milzbrand der Tonsille, “Deutsche Med. Wochenschrift”, 1908.

Authrax in the nasal Cavity, “British Medical Journal”, 15 Sep. 1921.

Spasme Laryngé Hystérique, “Annales des Maladies de l'oreille et du laryux”, 1925. (Nuri, 1927:1-2).

Sonuç

Prof. Dr. Ziya Nuri Birgi'nin 100 yıl önce yazdığı bu makalede, nadir olarak görülmesine rağmen Aort anevrizmasına bağlı gelişen rekürrens sinir paralizisi (Ortner sendromu) hastalara yaklaşımının bu günkü bilgilerimize oldukça benzer olması şaşırtıcıdır. Yüz yıl önce tedavisi altta yatan nedenlerin araştırılması ve solunum sıkıntısı geliştiğinde laringeal entübasyon ve trakeotomi idi. Günümüzde ise altta yatan nedene bağlı olarak tıbbi tedaviyi, cerrahi müdahaleyi veya endovasküler prosedürleri içermektedir. 100 yıl öncesine göre tedavideki fark cerrahi yönden daha gelişmiş malzemelere sahip olmamızdır. Bu makaleyi yazma amacımız günümüzdeki KBB hekimlerine örnek olması için Dr. Ziya Nuri Birgi'nin tıp alanına yaptığı bu önemli katkıları anlatmaktır. Cumhuriyet döneminde tıp alanında bilimsel felsefenin yerleştirilmesinde önemli simalarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aboobackar, S.; Manu, M., Mohapatra, A., Magazine, R. (2014). Ortner's Syndrome. BMJ case reports. 1-(1), 1-2.
- Akpınar, D. & Erhan, Ertuğrul, (2020). Türkiye'de Bakteriyoloji Alanında Gelişmeler (1876-1938), Kutlu Yayınevi, İstanbul.
- Başaran, C, H. (2019). “Osmanlı Seririyat Mecmuası/ Revue Médicale Ottomane (1910-1914)”, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi, 47-(47), 269-320.
- Birinci Milli Türk Tıp Kongresi (1-3 Eylül 1925) Müzakeratı, (1926), Konferans Heyet-i İdaresi, Kader Matbaası, İstanbul.
- Dutra, B. L., Campos, L. C., Marques, H. C., Vilela, V. M., Carvalho, R. E. D. S. & Duque, A. G. S. (2015). “Ortner’s Syndrome: A Case Report and Literature Review.” Radiol Bras. 48 (4): 260-262.
- Elez, F.; Vural, Ç. & Şenvar, A. (1996). “Vokal Kord Paralizileri”, ŞEH Tıp Bülteni, 1-(2), 105-110.
- Güven, E, M. (2018). “Nervus Laryngeus Superior Ramus Internus’un Cerrahi Anatomisi”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Hochman II, Zeitels SM, & Heaton JT. (1999). “Analysis of the forces and position required for direct laryngoscopic exposure of the anterior vocal folds”. Ann Otol Rhinol Laryngol, 108:715-724.
- Jean M Brunch, Dipti V Kamani, (2023). Hoarseness in adults, Uptodate.
- Kaya, S. (2002). Larenks hastalıkları, Bilimsel Tıp Yayınevi, Ankara.
- Kheok, S. W.; Salkade, P. R., Bangaragiri, A., Koh, N. S. Y., & Chen, R. C. (2021). Cardiovascular Hoarseness (Ortner's Syndrome): A Pictorial Review. Current problems in diagnostic radiology, 50 (5), 749–754.
- Mutlu, A, T.; Berkiten, G., Kumral, T, L. & Uyar, Y. (2012). Tiroid Cerrahisinin Laringeal Komplikasyonları. Okmeydanı Tıp Dergisi, 28(Ek sayı 1):10-19.
- Nuri, Z, (1927). Kulak Hastalıkları, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Nuri, Z. (Nisan 1326). “Fec-i Asab-ı Raci‘ ve Ümmü’d-dem-i Ebher”, Osmanlı Seririyat Mecmuası, 1 (2), 66-70.
- Tanyeri, Y. (2007). Geçmiş Zaman Olur Ki; KBB Tarihinden Anılar, Açılım Ofset, Ankara.
- TBMM Albümü 1920-1950, (2010). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180_9_0, 9_54_29.

Sosyal Değişme Perspektifinden Yapay Zekâ Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Artificial Intelligence from The Perspective of Social Change

ÖZET

Sosyal değişme; politik, ekonomik ve sosyal unsurlarla birlikte teknolojik düzey, nüfus yapısı gibi etmenlerle bağlantılı dinamik olgu olarak değerlendirilmektedir. Değişimin kaçınılmazlığı kabulünden hareketle tüm toplumlar değişime maruz kalmaktadır. Değişim aynı zamanda aynı alanlarda olduğu gibi farklı zamanlarda farklı alanlarda ve farklı hızlarda da gerçekleşebilmektedir. Yapay zekâ uygulamalarının toplumdaki değişime dönüşüme kaynaklık etmesi, onun toplumsal bir olgu olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Eğitimde, sağlıkta, iş yaşamında, iletişim yöntem ve süreçlerinde var olan değişimler birbirlerini de etkilemekte, etkilemektedir. Yapay zekâ tüm toplumsal yapılarda belirgin değişimlere yol açmaktadır. Yapay zekâ, yaşamı pratikleştirmekte, sosyal değişmelerin inşasını yaparken, oluşacak süreçlere uyumun sağlanması önemli hale gelmektedir. Toplumlar bu doğrultuda kurumlarının işlerlik kazanmasını sağlamak mecburiyetinde kalmaktadır. Yapay zekânın her mecrada gelişerek yaygınlaşması ve bir alanda neden olduğu değişimin farklı alanları da etkilemesi nedeniyle toplumsal kurumların, kendi bünyelerindeki değişimlerin dışındaki değişimleri de izlemeleri gerekmektedir. Toplumun gelişmesi de bu değişim ve dönüşümlere karşı adaptasyonla mümkündür. Yapay zekâ uygulamaları yaşamı kolaylaştırdığı gibi refahı da arttırmakta, dönüşümlerle gelişmişlik seviyesi de artmaktadır. Yaşamın her alanında yapay zekanın olması ve etkilerinin hissedilmesi, bu durumun ne ölçüde sosyal değişime neden olduğunu anlamlandırmak ve geleceğin nasıl biçimleneceğini görebilmek açısından önemlidir. Bu makalede toplumun tümünde etkileri görülen yapay zekamın, sosyal değişme perspektifinde ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada sosyal değişime değinildikten sonra yapay zekâ ve yapay zekâ uygulamaları ele alınmakta ve sosyal değişme perspektifinden yapay zekâ değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değişme, Sosyal Değişme, Zekâ, Yapay Zekâ.

ABSTRACT

Social change; It is considered as a dynamic phenomenon related to political, economic and social factors, as well as factors such as technological level and population structure. Based on the acceptance of the inevitability of change, all societies are exposed to change. Change can also occur in different areas and at different speeds at different times, as well as in the same areas. The fact that artificial intelligence applications are the source of change and transformation in society shows that artificial intelligence should be accepted as a social phenomenon. Artificial intelligence causes significant changes in all social structures. Changes in education, health, business life, communication methods and processes trigger and affect each other. Artificial intelligence makes life practical, while building social changes, it becomes important to adapt to the processes that will occur. Societies have to ensure that their institutions function in this direction. Since artificial intelligence develops and becomes widespread in every medium and the change it causes in one area affects different areas, social institutions need to follow the changes other than the changes in their own structures. The development of society is possible with adaptation to these changes and transformations. Artificial intelligence applications not only make life easier, but also increase welfare, and the level of development increases with transformations. The existence of artificial intelligence in all areas of life and feeling its effects are important in terms of making sense of the extent to which this situation causes social change and seeing how the future will be shaped. In this article, it is aimed to evaluate artificial intelligence, which has effects on the whole society, by considering it from the perspective of social change. In this direction, after the social change is mentioned in the study, artificial intelligence and artificial intelligence applications are discussed and artificial intelligence is evaluated from the perspective of social change.

Keywords: Change, Social Change, Intelligence, Artificial Intelligence.

GİRİŞ

Dünya tarihi boyunca çeşitli dönüşümlerin yaşandığı dönemlere tanık olunduğu ve bu gerçekliğin insanlık için önemli olduğu kabul edilmektedir. Buluşların gerçekleştiği zamanlarla örneklendirilebilecek bu dönemlerin genel karakteristiği yaşamı kolaylaştırabilecek değişimleri beraberinde getirmesidir. Teknolojiyle de bu değişimler oldukça önemli boyutlara ulaşmaktadır. Teknolojik gelişmeler günümüz dünyasında geçmişe oranla daha hızlı olmakta, etkisi ve değişim gücü de artmaktadır. Bilgisayar teknolojilerindeki büyük ve hızlı ilerlemeler, gündelik yaşama dair sorunların giderilmesinde yazılım programlarının etkinliğinin artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte de internetin gündelik yaşam içerisinde yaygın rol oynamaya başladığı görülmektedir (Köse, 2020: 291).

Bütün bu değişimlerin ise günümüz dünyası için önemli bir evre olarak değerlendirilen yapay zekanın inşasının gerçekleştirilmesine zemin hazırladığı kabul edilmektedir (Livet, & Varenne, 2020:440). Yapay zekâ mevcudiyetini, yaşama dair sorunların çözümüne karşı etkili var oluşuyla korumakla birlikte gelişimi hızlanmaktadır (Köse, 2017: 1-8). Zamanla multi disiplinler bir yapıya bürünen yapay zekâ, fen bilimlerinde olduğu kadar sosyal bilimlerde de

Gülbaşak Diktaş Yerli¹

How to Cite This Article

Diktaş Yerli, G. (2023). "Sosyal Değişme Perspektifinden Yapay Zekâ Üzerine Bir Değerlendirme" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8531-8539. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72350>

Arrival: 08 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., Sakarya Üniversitesi, Sağlık hizmetleri MYO, Sakarya, Türkiye. ORCID: 0000-0002-1170-8907

önemli rol oynar hale gelmektedir. Fen bilimlerinde sonuçlandırılması zor problemleri çözümleyen yapay zekâ, sosyal bilimlerde de bireysel ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik odaklanmalarda bulunmaktadır (Köse, 2020: 292). Bu süreç toplumun sağlık, eğitim, yönetim, hizmet benzeri tüm yapılarında önemli değişimleri kaçınılmaz kılmaktadır. Var olan bu değişimle hareket etmek, uyum içinde olmak bireysel ve toplumsal gerçeklik olarak kabul edilmektedir (Paschek vd., 2017:2). Yapay zekâyla birlikte var olan toplumsal değişimlerle farklı kaygılar da ortaya çıkmaktadır. Bu kaygılar yapay zekanın bireylerin ve toplumun hayatında olumsuz etkilerinin olup olmayacağı, güvenlik sorunu teşkil edip etmeyeceği şeklinde biçimlenmektedir (Barrat, Floridi, 2020; Piano, 2020). Özellikle işletmelerdeki insan kaynaklarının seçilmesi, kullanılması ve denetlenmesi gibi süreçlere de etik kaygılar eşlik etmektedir (Köse, 2020: 291-292).

Son yüzyılda yaşamın kaçınılmaz bir parçasına dönüşen yapay zekâ uygulamaları insanların hayatlarının her safhasına dahil olmakta ve toplumlarda değişim ve dönüşümleri kaçınılmaz kılmaktadır (Özbey & Tan, 2022:1559). Gündelik yaşamın bütününde kendine gösteren yapay zekâ uygulamaları, telefonlar, online alışveriş sistemleri, navigasyonlar, online banka işlemleri şeklinde örneklendirilebildiği gibi süreçle bu örneklerin zenginleştirilebileceğine dair potansiyelin varlığı öngörülebilir (Özgeldi, 2019: 201). Bu öngörü yapay zekanın gün geçtikçe öneminin artmakta olduğunu, gündelik aktivitelerin ötesinde yapay zekanın bireylerin yaşama, düşünme, algılama, eğlenme biçimleri üzerinde değişimlere neden olduğunu göstermektedir (Altun, 2019: 147). Günlük yaşamı sanal mecraya aktaran Instagram, Twitter, Facebook gibi sosyal medya ortamlarının varlıklarının temel belirleyenin yapay zekâ olduğu anlaşılmaktadır (Özgeldi, 2019).

Cümle biraz daha anlaşılır hale getirilse iyi olur. Örneğin "Günümüz dünyasında devletlerin veya küçük ya da büyük işletmelerin varlıklarının sürekliliğini sağlayan temel etmenin, onların yapay zekâ sistemine adaptasyon düzeyleri olduğu görülmektedir. Bilişsel düzenlemeyi sağlamayı amaçlayan yapay zekâyla büyük dataların daha işlevsel ve istedik etki yaratmaları beklenmektedir (Aydın, 2019: 70). Toplumsal yapıların tümünde kullanılabilir yapay zekâ uygulamaları bilgiye dair tüm süreçlerde (işleme, sınıflandırma, düzenleme, denetleme vb.) etkin olarak var olmakta bu durumda yaşamın her alanında yapay zekâyı kaçınılmaz kılmaktadır (Pirim, 2006: 82). Makro boyutta değerlendirildiğinde özellikle devletlerin geleceği ve geleceklerindeki konumları yapay zekâyı yaşamlarına dahil etmelerindeki oranla bağlantılı görünmektedir. Bu bağlamda bakıldığında yapay zekâ bir güç olarak değerlendirilebilir. Böylece toplumlar, tüm sistemlerinde özellikle ve öncelikle de eğitim sistemlerinde, diğer toplumsal kurum ve yapılarında yapay zekanın gelişmesi ve toplumun tüm kesimlerine yayılabilmesi için düzenlemelere, değişim ve dönüşümlere gitmektedir (Knox, 2020: 302).

Yaşamın her alanında yapay zekanın olması ve etkilerinin hissedilmesi, durumun ne ölçüde sosyal değişime neden olduğunu anlamlandırmak ve geleceğin nasıl biçimleneceğini görebilmek açısından önemlidir. Bu makalede toplumun tümünde etkileri görülen yapay zekanın, sosyal değişim perspektifinde ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada sosyal değişime değinildikten sonra yapay zekâ ve yapay zekâ uygulamaları ele alınmakta ve sosyal değişim perspektifinden yapay zekâ değerlendirilmektedir.

SOSYAL DEĞİŞİME

Tüm toplumlar ve onları oluşturan alt yapıları statik korumacı eğilimlerle birlikte değişimi hedefleyen dinamik etmenlerden meydana gelen bir sistem içerisinde yer almaktadır. Bu dinamik ve statik etmenlerin nitelikleri ve oranları toplumları şekillendirmektedir (Akyüz, 1992: 268). Sosyal değişim; politik, ekonomik ve sosyal unsurlarla birlikte teknolojik düzey, nüfus yapısı gibi etmenlerle bağlantılı dinamik olgu olarak kabul edilmektedir (Erol, 2011: 8-9). Değişimin kaçınılmazlığı kabulünden hareketle tüm toplumlar değişime maruz kalmaktadır. Değişim aynı zamanda aynı alanlarda olduğu gibi farklı zamanlarda farklı alanlarda ve farklı hızlarda da gerçekleşebilmektedir. Bu doğrultuda, toplumsal yapıların, süreçlerin ve davranışların değişiminin devamlılığı sosyal değişimin önemli kabulleri olarak değerlendirilmektedir (Gültekin, 2021: 134; Erol, 2011: 9). Sosyal değişim tanımlarının da bu kabuller çerçevesinde şekillendiği gözlemlenmektedir. Sosyal değişimin anlamlandırılması süreci değişim kavramının açıklanmasıyla başlamaktadır. Giddens, değişimi açıklarken bir durumu veya nesneyi meydana getiren yapılarıdaki farklılaşmaya dikkat çekmektedir (Giddens, 2006: 31). Güvenç'e göre ise değişim, bütünü meydana getiren parçaların yapı ve işlevlerindeki farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (1994: 197).

Disiplinler çerçevesinde değerlendirildiğinde değişimin tüm disiplinlerde gerçekleştiğini, hızına, niceliğine, niteliğine göre de sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir (Ballentine & Hammac, 2008: 390). Sosyal değişim olgusu ise toplumsal, ekonomik, kültürel tüm yapılarda var olan başkalaşımı kapsamaktadır (Kongar, 2019: 21). Teknolojik dönüşüm odağında sosyal değişimi açıklayan Kongar, bireyler arasındaki ilişkilerdeki değişimlere vurgu yapmaktadır (Kongar, 2019: 57-58). Tüm bu tanımlar doğrultusunda ortaya çıkan sosyal

değişme kabulünde toplumu oluşturan yapıların maddi ve manevi unsurlarının tümündeki dönüşümlerin varlığı yer almaktadır (Akyüz, 1992: 269). Bu doğrultuda sosyal değişme, toplumu meydana getiren yapılar ve bu yapılar içerisindeki ilişkiler ile kurumlardaki dönüşüm olarak karşılığını bulmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişimlere odaklanan sosyal değişme kavramı, toplumsal yapıyı oluşturan sosyal, kültürel, politik ve ekonomik unsurlardan dolayı toplumsal, politik, siyasal, kültürel, ekonomik dönüşüm ve farklılık oluşturabilecek tüm boyutları içermektedir (Ballentine & Hammac, 2008: 390). Her toplumda değişime yol açan faktörler farklılık sergilemektedir. Ancak sosyal değişme ve bu değişimin seyri doğru anlaşılabilirse, toplum değişim sürecini başarılı geçirebilmektedir (Başaran, 1994: 80).

Sosyal değişmeyi meydana getiren etkenler değerlendirildiğinde kurumlarda, kültürel yapıda, yönetimde, iletişimde, demografik yapıda, bilim ve teknolojiye değişmelerin önemli belirleyiciler olduğu görülmektedir. Kültürel yapıdaki değişimler diğer birçok toplumsal yapıyı tetikleyebilmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin kullandıkları dilde, değerlerinde, inanç sistemlerinde, yaşam şekillerinde meydana gelen değişimler, sosyal değişimin toplumdaki diğer yapılarını da etkilemesine neden olmaktadır. Kültürel değişme daha zor gerçekleşse de en etkili sosyal değişmelerin zeminin inşa etmektedir. Özellikle kurumlardaki değişme, kültürel değişmeye paralellik sergilemektedir. Kültürel değişmeyle birlikte aile, evlilik, din, eğitim, hukuk benzeri toplumsal kurumlarda değişim görülmektedir. Toplumdaki kurumlarda ve toplumun her kademesinde var olan yönetim biçimleri ve yönetimlerinde ortaya çıkan farklılaşmalar sosyal değişmeye neden olmaktadır. İnsan etkileşim ve ilişkisinden meydana gelen toplumlar, yapılarını inşa eden bu ilişkilerde karşılaşılan değişimlerden etkilenmekte, bu değişimler sosyal değişmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkilere etki eden aygıtlar ise toplumca kabullenilmesi sağlanan yasal düzenlemeler, kurallar olmaktadır. Var olan bu düzenlemelerdeki ve yasalarındaki değişim, ilişki biçimlerini, davranışları değiştirmekte sosyal değişimin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Demografik dönüşüm ve değişimlerin sosyal değişme üzerinde oldukça önemi etkisi olduğu kabulüyle sosyal değişme kavramının irdelendiği görülmektedir çünkü toplumun demografik niteliği onun başat özelliği olarak kabul edilmektedir. Bilhassa gelişimini henüz tamamlamamış ülkelerde kentleşmenin ve nüfusun hızlı bir biçimde yükselmesi, daha gelişmiş ülkelerde ise doğum oranlarındaki düşüşlerin ve yaşlı oranının artmasıyla sosyal değişme gerçekleşmektedir (Giddens, 2006: 207-210).

Özellikle günümüz dünyasında topluma yeni bilgi ve yöntemler sundukları için bilimsel çalışmalarda ve teknolojiye değişmeler de sosyal değişimin önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bilimsel çalışmalar sonucu ulaşılan yeni bilgilerin tatbiki olarak değerlendirilebilen teknoloji, topluma sunduğu yeni yöntemlerle gündelik yaşam biçimlerini kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylaştırma, sürecin kabulünün de hızlanmasına yol açmaktadır. Bilimdeki ve teknolojiye bu gelişmelerle iletişim yöntemleri farklılaşmakta, bilginin aktarımı çok hızlı biçimde sağlanırken aynı hız insanlar arasındaki iletişime ve ilişkiye de yansımaktadır (Aktan, 2003: 25-27). Tüm bu süreçler toplumların karşılıklı ilişkilerini yoğunlaştırarak sosyal değişimin zeminini oluşturmaktadır. Bu durum küreselleşme kavramıyla da karşılık bulmakta, günümüz dünyasındaki sosyal değişimi anlamlandırma çalışmalarında etkili bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Dünyada iktisadi etkinliklerde, bilim ve teknolojiye görülen ilerlemeler ulus yapısında olan devletlerin hudutlarını taşan seviyelere gelmektedir. Küreselleşme şeklinde tanımlanan olgu ülkelerin, toplumların bağlantı seviyelerini, temas biçimlerini değiştirmektedir (Aktan, 2003: 25-27; Erol, 2010: 81). Sosyal değişme, zamana, toplumun yapısına göre farklılıklar gösterdiği gibi nedenleri, nedenlerinin nicelik ve nitelikleri de zamana ve topluma göre farklılık göstermektedir. Çok boyutlu bir yapı sergileyen sosyal değişme, toplumun kendinde var olan değişimlerle olduğu kadar dışardan gelen değişimlerle de şekillenmektedir. Günümüz dünyasında ise bilim ve teknolojiye var olan değişimlerin gelişme hızı ve seviyesiyle ortaya çıkan yapay zekâ uygulamaları, gün geçtikçe sosyal değişmeye neden olan önemli dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

YAPAY ZEKÂ

Teknolojik gelişmelerle yaşamın her alanında var olan bilgisayarlar oldukça karmaşık işlemleri hızlı biçimde çözümlenmekte iken, olaylar ve durumlara ilişkin algılama, değerlendirme yapma ve tecrübelerden istifade etme açısından eksik kalmakta, insan beyni bu özelliğiyle bilgisayarlardan farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda insan beyninin algılama kabiliyeti, tecrübelerini yaşamda kullanma, sahip olduğu bilgileri sınıflandırarak ihtiyaç duyduğu zaman ve yerlerde kullanmak için biriktirmesi, saklaması onun bilgisayarlardan daha üstün olduğunu göstermekte, bu gerçeklikle birlikte yapay zekâ gündeme gelerek önem kazanmaya başlamaktadır (Yılmaz, 2017: 5).

Yapay zekanın miladı 1136 ve 1206 yılları arasında yaşayan Cezeri'e ait robot eskizlerine kadar gitse de modern zamanlar açısından başlangıcı 2. Dünya Savaşı sürecine denk geldiği anlaşılmaktadır. Savaş sürecinde öncelikle Alan Turing'in icadı olan kod kırmaya yönelik makinanın ardından, onu takip eden araştırmacılar tarafından yapay zekaya dair araştırmalar yapılmıştır (Acar, 2020, Sucu & Ataman, 2020: 42). Ana dayanak noktası bilgisayar bilimleri, matematik, felsefe ve dil bilimi olan yapay zekâ, 1956'da Amerikan bilim insanı McCarty tarafından ilk

kez bir kavram olarak kullanılmakta ve disiplin olarak kabul edilmektedir (İnce, vd., 2021: 53). McCarty, yapay zekâyı akıllı araçlar yapan bilim olarak tanımlamaktadır (Yücel Karamustafa & Arsan, 2022: 59). Farklı bir tanıma göre ise yapay zekâ bilgisayarlar vasıtasıyla insan zekasına benzemeğe çalışmak olarak açıklanmaktadır (Pirim, 2006: 84).

Yapay zekâ, aklın gücünün ortaya çıkarılması hedefiyle akıllı makinelerin icadı olarak değerlendirilmektedir (Boden, 2014: 224). Yapay zekâ iki kesitte dört sınıflandırmayla araştırılmaktadır. Düşünme ile akıl yürütmeyi temel alan tanımlarda insana benzer düşünen ve hareket yapan sistemler, söylemleri yansıtmakta, davranışı esas alan kesitte ise akılcı düşünüp hareket yapan sistemler dikkat çekmektedir (Russell & Norvig, 2016: 2). Ancak yapay zekaya ilişkin alan yazında var olan tanımlardaki vurguların, zeki davranışa, zihinsel süreçlere odaklanıldığı görülmektedir (Whitby, 2005: 18; Russell ve Norvig, 2016:4; Nilsson, 2010: 13; NABIYEV, 2016: 25; Say, 2018: 83) Yapay zekâ tanımlarında var olan farklılıkların nedeni kapsam ve amacına dair farklı yaklaşımların mevcudiyetine bağlanmaktadır (Zambak, 2014: 68). Yapay zekaya yönelik yapılan tanımlar ve açıklamaların özünde ise yaşanan yüzyılda bilimsel ve teknolojik gelişmelerle insana has olan zihinsel kabiliyetlerin yapay bir biçime dönüştürülebilmesine dair gerçekleştirilen çalışmalar şeklinde açıklamalar yer almaktadır (Sucu & Ataman, 2020: 41).

Öğrenebilme yeteneği insan zekasının önemli niteliği olarak kabul edilmekte, bu nedenle insan zekâsı model alınarak gerçekleştirilmeye çalışılan yapay zekanın odağında da makinelerin öğrenme yeteneğiyle donatılabilmesi hedefi yer almaktadır (Çoşkun & Deniz Gülleroğlu, 2021:950). Öğrendiğini hızlı kullanan yapay zekâ, öğrendiklerini kalıcı hale dönüştürmektedir (Öztürk & Şahin, 2018: 27). Karşılıklı etkileşim ve deneyim ile insanların edindikleri öğrenme davranışını, yapay zekâ insanlardan edindiği istatistiksel analizlerce çok daha hızlı bir biçimde edinebilmektedir (Kılınç & Başeğmez, 2019). Ancak bu deneyim sınırlıdır çünkü biyolojik açıdan bütünüyle insan zekasının gözlemlenebilmesi olanaksızdır (Çoşkun & Deniz Gülleroğlu, 2021:952). Gelişmiş akılla tanımlanan yüksek zekanın işlevini yapacak sistemlerin geliştirilmesi, insan aklısıyla yarışabilecek bir yapısal özellik sergileyebilmesi amacıyla yapay zekâ her geçen zaman ilerleme kaydetmektedir (Harari, 2019: 323-324).

Yapay zekâ çalışmaları son yirmi yılda önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Acar, 2020). Gerçekleştirilen yapay zekâ uygulamalarıyla insanlık tarihinde oldukça güç olarak değerlendirilen durumlar ve olaylar karşısında bugün güçlük çekmeden durulabilmektedir. Yapay zekanın insan bilimlerindeki uygulamalarına bakıldığında, genel anlamda yapay zekanın yalnızca makinelerin ya da robotların kontrolünü sağladığına ilişkin bir kanının mevcudiyeti ortaya çıkmaktadır. Ancak bu kanıdan farklı olarak, insanların davranışlarını, toplumun hareketlerini bir dataya çeviren Instagram, Facebook ve Twitter benzeri platformların artmasıyla bireylerin iletişim ve etkileşimde bulunma, bilgiyi edinme ve yayma yöntem ve süreçlerinde değişimler meydana gelmektedir. Bu nedenle insan bilimleri, sosyal bilimler olarak sınıflandırılan bilimlerde gerçekleştirilen çalışmalarda yapay zekanın etkinliğinin arttığı görülmektedir. Twitter’ da atılan bir tweet’in kim tarafından tekrar kullanılacağı, yazar, metin, içerik dayanaklı özellikler dikkate alınarak öngörülmektedir (Xu ve Yang, 2012:48). Bu örneğe benzer uygulamaları çeşitlendirmek mümkündür. Siteler üzerindeki izlerin takibiyle kişilere sunulan bilgilerle her alanda karşılaşmak olası gözükmektedir. İstenilen bir adrese en elverişli güzergahtan götüren yapay zekâ uygulaması, sanal mecrada daha önce gerçekleştirilen alışverişlerden edindiği bilgilerle çeşitli bireysel öneriler sunmak gibi insanların yaşamlarını kolaylaştıran daha az zaman ve emek harcamaları açısından kazanım edindirmektedir (Sariel, 2017: 22). Yapay zekâ aracılığıyla bilgiye ulaşım kolaylaşmakta özellikle eğitim uygulamalarında var olan materyallerin bu sistemle paylaşımı, erişimi oldukça kolaylaşmaktadır. Ancak bu durum, yapay zeka kullanılan sistemlere ulaşma kapasitesine sahip bireylerce mümkün olmaktadır.

Evrendeki bütün varlıkların sürekli bir değişim süreci geçirdikleri görülmektedir. Yapay zekânın doğa bilimlerindeki uygulamalarına bakıldığında, başarısını sağlayan ana nedenin doğada var olan tüm değişimlere karşı sahip olduğu öğrenme niteliğiyle adapte olabilmesi olarak değerlendirilmektedir (Süslü, 2019: 2). Yapay zekanın öğrenme yeteneğine dair en bilindik ve anlaşılır örneklerdendir, akıllı telefonlar tarafından çekilen görüntülerde bir kez tanımlanan veya etiketlenen kişinin sürekli tanınması olarak verilebilir. Yapay zekanın edindiği bu seviye farklı alanlarda kullanılabilir. Sağlıkta, çoğu hastalığın teşhisinde ve tedavisinde yapay zekâ uygulamalarının yaygınlığı ve etkinliği artmaktadır. Özellikle tıbbi görüntüleme elde edilen verilere yapay zekanın öğrenme yeteneği vasıtasıyla ulaşılmaktadır (Süslü, 2019: 3). Tarım sektöründe üretim sürecinin etkinliği, ürün sağlığı ve kalitesinin temini için yapay zekanın kullanıldığı görülmektedir (Alruwaili vd., 2019: 488). Tüm insanlık için oldukça tehlikeli ve yaşamları tehdit eden depremlerin yerlerinin ve son dönemde ise zamanlarının önceden belirlenebilmesine ilişkin çalışmalar yapılmaktadır (Chaudhry vd., 2017:393). Dünyayı olumsuz etkilemekte olan afetlerin önlenmesi en azından kısa vadede olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için zamanlarına ilişkin öngörü çalışmaları da yine yapay zekâ kullanılarak devam etmektedir (Pabuççu & Bayramoğlu, 2016:763). Var olan yapay zekâ uygulamalarının zaman içerisinde önemli değişim ve dönüşüm yaşadığı ve bu

dönüşümlerin, değişimlerin devam edeceğini de ifade etmek mümkündür. Yapay zekâya dair uygulamaların insanlarla gerçekleşen etkileşimlerle yapılanmakta ve gelişmektedir (Popenici & Kerr, 2017:2-3). Tüm fen bilimlerinde etkin olarak kullanılan yapay zekâ çalışmaları birey ve toplumların yaşamlarında da her geçen gün daha etkili ve yaygın bir şekilde yer almaktadır (Chaudhry & Chandra, 2017: 171).

Gündelik yaşam içerisinde kuvvetli tesire sahip eğitim, sağlık, çalışma hayatı gibi birçok sahada ve amaçla yapay zekâyı barındıran sistemler hızla yaygınlaşmaktadır. Teknolojinin geliştiği, dijitalleşmenin yaşamın her alanında yaygınlaştığı bu sürecin sonuna ilişkin öngöründe bulunmak olanaksızlaşmaktadır (Schwab, 2016:112). Teknolojik gelişmelerle birlikte yapay zekâyla geçmişte imkânsız olarak nitelenebilecek bilim kurgu eserlerinde karşılaşılan seviyedeki yetenekler, biliş düzeyleri ve çalışma biçimleri artık var olabilmekte, gelişim bu doğrultuda devam ettiği sürece gelecek şekillenmektedir. Yapay zekanın uzun ve kısa vadede etkilerine bakıldığında, kısa vadede yapay zekâyı kimin kullandığına göre belirlenecekken, uzun vadede sonuçlarının kontrolünün sağlanıp sağlanmayacağına göre farklılık göstereceği düşünülmekte ve bu doğrultuda önlemlerin yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Hawking ve diğerleri, 2014).

SOSYAL DEĞİŞME PERSPEKTİFİNDEN YAPAY ZEKÂ

Teknolojik gelişmelere birlikte toplumsal yaşamda değişimlerin yaşanması, yapay zekanın sosyal değişmeye kaynaklık eden bir rol edinmesine neden olmaktadır. Eğitimden yarıma, sağlıktan ticarete, ulaşımdan tarıma, imalattan enerjiye birçok alanda yaygın biçimde kullanılan yapay zekâ, işlevselliğini ve hızını her geçen gün arttırmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalara ilişkin ön görüşler, yapay zekanın, bağımsız fikir yürütme, keşif, öğrenme, hayal kurabilme yetilerini edinmeye ve güçlendirmeye odaklandığına vurgu yapmaktadır (WEF,2023). Böylece toplumda bilgiyi merkeze alan dönüşümlerle değişim kaçınılmaz görülmektedir.

Toplumun tüm kurumlarında bilgisayar sistemlerinin, bilişim faaliyetlerinin katılımıyla karşılaşılmaktadır. İnsanlar ne işle meşgul olurlarsa olsunlar süreçte, teknolojik gelişmelerle donatılan makinelerin varlığıyla birlikte bulunmaktadırlar. En mikro düzeyde durumun değerlendirilmesi yapıldığında insanların kolaylıkla bireysel asistan edinebilmeleri dikkat çekmektedir. Bireyler kişisel asistanlarıyla ekonomik yatırımlarına ilişkin yön çizerken, kullanacakları araçları belirleyebilmekte, eğitim yönetimlerini yapabilmekte, boş zaman aktivitelerine ilişkin fikir edinebilmektedir. Telefonlarındaki kişisel asistanların bireylerin yaşamlarında bu denli yer kaplamaları, toplumların yapay zekanın insan yerini almakta olduğu gerçeğiyle yüz yüze geldiklerini göstermektedir (Öztemel, 2020:98). Yapay zekâ uygulamalarının kültürel faaliyetlerde, sosyal, alt yapı, ulaşım, temizlik, yardım hizmetlerinde hayata geçirilme potansiyeline sahip olması, kaynakların etkili kullanımlarında önemli işleve sahip olması mümkün gözükmektedir.

Bireylerin yaşamındaki dönüşümleri, toplumun bütünü etkiler niteliklerde gerçekleşmektedir. Yoğun iş gücü gerektiren işlerde makinelerin kullanılmasının yaygınlaşması, insana ihtiyaç duyulmayan makinelerle donatılmış fabrikaların sayılarını arttırmaktadır. İlerlemenin en önemli belirleyeni olarak kabul edilen teknolojik ilerlemeler sonucu ortaya çıkan sanayileşmede insanların yerini makineler, yapay zekâyla donatılan robotların alması, insanların çalışma alanlarının daha çok hizmet sektörüne yönelmesine sebep olmaktadır (Öztemel, 2020:102). Meydana gelen bu dönüşümle toplum içinde var olan yapılarıdaki değişim kaçınılmaz olmaktadır. Yapay zekâ ile çalışma hayatında meydana gelen bu değişime benzer diğer bir alanda ulaşımda, askeri alanda insansız makinelerin kullanılabilirliği (Öztemel, 2020:104). Yapay zekanın yaygınlaşmasıyla insansız iş kollarının sayısının artması da öngörülebilmektedir. Yapay zekâyla ortaya çıkan dönüşümlerin ekonomi alanına yansımaları da dikkat çekmektedir. Yapay zekâ uygulamalarındaki devamlı ilerleme ve gelişmeler ekonomik süreçlerde yaygın kullanılmasını sağlamakta, çalışanlar açısından süreç kolaylaşmaktadır (Öztemel, 2020:110).

İnsanlık tarihinde karşılaşılan bütün gelişmelere sosyal değişimin eşlik ettiği anlaşılmaktadır (Gültekin, 2021:131). Son yüzyılda gerçekleşen yapay zekâ çalışmalarıyla sosyal değişimlerin meydana gelmesi kaçınılmaz görülmektedir (Sheikh, 2020:253). Yaşanılan dönemde daha fazla ekonomik odaklı bir gelişme yapay zekâ çalışmalarını nitelerken, yapay zekanın uygulandığı tüm alanlarda insanların etkilendiği açıktır. Özellikle ilk etapta en temel sosyal değişim olarak nitelendirilebilecek durum olan iş olanaklarını yitiren bireylerin sayılarının artması sonucu ortaya çıkan sosyal sorunların çözümüne yönelik toplumlarda yeniden yapılanma amacıyla bu değişimler gerçekleşmektedir. Yapay zekâyı kullanabilecek toplumların temel özelliklerine bakıldığında bilimsel ve teknolojik gelişmişlik görülürken, aynı gelişme seviyesine sahip olmayan toplumlarda yapay zekâ uygulamalarının mevcudiyeti mümkün olmamakta veya aynı oranda bulunamamaktadır. Söz konusu durumla aynı toplum içerisindeki kesimler arasında da karşılaşılabilmekte ve sonucunda da sınıfsal farklılıklar keskinleşebilme riski ortaya çıkmaktadır. Covid 19 pandemi döneminde uzaktan eğitime ulaşabilen ve ulaşamayan kesimlerin varlığı, durumu örneklendirebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplumsal eşitsizlikle karşılaşılmakta ve hatta eşitsizliğin devamının sağlanmasına zemin hazırlanabilmektedir (Adaş & Erbay, 2022: 333).

Yapay zekâ uygulamalarının toplumdaki değişime dönüşüme kaynaklık etmesi, onun tasarım veya mühendislik alanlarının inceleme ve değerlendirmesine indirgenemeyeceğini toplumsal bir olgu olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Ancak yapay zekayı konu edinen çalışmaların merkezinde robotik ve makine teknolojisinin ilerleyiş ve gelişimiyle karşılaşılacak sosyal problemler yer almaktadır (Liu, 2021:6-7). Odaklanılan yapay zekâ sonrası sosyal problemlerin başında ise iş yaşamındaki, uzmanlık alanlarındaki dönüşüm nedeniyle meydana gelen işsizlik, bu doğrultuda yeni iş imkanlarının arayışı gelmektedir (Ford, 2020; Rhee, 2018). Toplumsal eşitsizliğin tekrar üretilmesine yol açma potansiyeli görülen yapay zekâ uygulamalarında, bu yöndeki işlevselliği üzerine çalışılması gerekliliği ve bu doğrultuda sosyal değişmenin kaçınılmazlığını göstermektedir. Öyle ki yapay zekâ sistemlerinin inşası insanlar tarafından yapılmakta bu yüzden toplumsal yaşamdan yola çıkılarak temellendirildiği değerlendirilmektedir (Joyce vd., 2021:4). Bu değerlendirmeyle yapay zekâ, teknolojik nesnel bir uygulamadan ziyade toplumsal açıdan eşitsizliklerin üretimini tekrarlamakta etkin rol oynayan etmen olarak kabul edilmektedir (Broussard, 2018; Joyce vd., 2021).

Yapay zekanın toplum üzerindeki etkilerine bakıldığında, yapay zekanın negatif mi ya da pozitif mi işleve sahip olmasının temel belirleyenin, kurgulayan insan olduğu değerlendirilmektedir (Öztemel, 2020:99). Bu doğrultuda yapay zekanın insan ürünü olduğu unutulmaması gereken bir gerçektir. Ancak toplumun tümünde etkili bir sosyal değişimin kaçınılmazlığı önemli gerçeklik olarak görülmektedir. İnsanların yaşamlarına girdiği ilk zamanlardan bu yana, yapay zekanın oldukça önemli yaşamı kolaylaştırıcı, olumlu taraflarına vurgu yapılırken bir diğer taraftan da denetiminin sağlanamaması veya olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasına ilişkin fikirlerle de karşılaşmaktadır (O'Connell, 2021: 87; Gültekin, 2021: 132). Günümüzde yapay zekânın, toplumların yeniden inşalarında yön verici gelişim ve değişim alanı olabileceği gibi neticeleriyle de zorluklar meydana getirebilecek bir proje olması mümkün gözükmemektedir (Baudrillard, 2018: 113). Fakat Köroğlu'na göre bu kaygılar, yapay zekanın yapılandırılmasında yer alan sorular olan ne ve nasıl ile belirlenmekte, "niçin" modellemesi yapılmadan insan denetiminden çıkması mümkün görülmediği için yersizdir (2017).

Politik bir işlevsellik kabulüyle değerlendirilen yapay zekâ uygulamaları, kimin neyi duyacağı, göreceği, edinin, vazgeçeceği, sevip sevmeyeceği oldukça geniş toplumsal yaşam içerisinde adeta dayatılmakta, toplumsal yönlendirmeyi sağlamakta bu doğrultuda sosyal değişmelere zemin hazırlamaktadır (Beer, 2017:6). Yapay zekâ tarafından uygulanan dayatmalarla bireyleri adeta sömürülmesine vurgu yapılmakta, ekonomik, sosyal ve kültürel bir emperyalizm uygulama alanı olarak karşılık bulmaktadır (Mühloff, 2020:1882). Sosyal değişmenin biçimlenişi ise yapay zekâ uygulamalarının kimleri, ne zaman, nerede ve nasıl hedeflediğiyle gerçekleşmektedir (Joyce vd., 2021:6). Yapay zekâ, günümüz dünyasında sosyal bir aktör olarak toplumdaki değişimlere neden teşkil etmektedir (Woolgar, 1985:558).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada yaygın biçimde görülen teknolojik değişimler yapay zekâ uygulamalarının da aynı ölçüde yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ eşliğinde dönüşen toplumda, çalışma yöntemlerinin farklılaşabileceği, sermayelerin, kullanılmamış ve devamlılığı olan kaynaklar edinmek amacıyla köklü icat arayışı içinde olabileceği ve alışılmış davranış, düşünce kalıplarından uzaklaşmayı kabul edici olabileceği değerlendirilmektedir. Bu aşamada tüm süreçlerin tanımları en baştan tekrar yapılandırılmalıdır. Yapay zekâ uygulamalarındaki gelişmelere kayıtsız kalınması olası görülmemektedir. Belirlenen stratejiler doğrultusunda uygulamalar hayata geçirilmelidir (Öztemel, 2020:112). Bu doğrultuda yönetimlere büyük sorumlulukların düştüğü anlaşılmaktadır. Yaşanılan dönemde sosyal değişmenin temel tetikleyicisi olarak değerlendirilebilen yapay zekâ uygulamalarının kontrolsüz gerçekleştirilmesinin, yönetilmesi zor toplumsal problemlerin meydana gelmesine yol açmasını mümkün kılmaktadır. Sürecin yönetiminin gerçekleşmesi ise toplumun tüm kurumlarıyla yapay zekâ uygulamalarının artık yaşamın önemli bir gerçekliği olduğu bilinciyle donatılarak bu yönde gelişmelerin zeminini oluşturmakla, destekleyici bir duruş sergilemekle gerçekleşebilmektedir.

Günümüzde yapay zekâ uygulamalarının ilerlemesi ve büyük kitlelere ulaşması oldukça hızlı bir seyir gösterdiği için gelişmesinin devamlılığı açıkça görülmektedir. Toplumlar yapay zekayı yönetebilme kabiliyetini geliştirme doğrultusunda adım attıkça gelişmişlik tanımlaması içerisinde yer edinebilmektedir. Toplum içerisindeki hangi yapı, hangi statü ve yaşta olunursa olunsun yapay zekâ uygulamalarıyla karşılaşmaları hayatın gerçekliğine dönüşmektedir. Bu gerçeklikle bireylerin ve toplumların bütünlüğünü koruyarak var olabilmeleri için eğitimle sürece yönelik donatılmaları gerekmektedir. Yapay zekanın toplumsal dönüşüme kaynaklık ettiği tartışmalarına eşlik eden "tehlikeli olabileceği" ne ilişkin bakış açıları, yapay zekanın olumsuz yansımalarına odaklanmaktadır. Bireyler ve toplumsal kurumlarda hızlı ve büyük dönüşümleri barındıran yapay zekâ uygulamalarının olumsuz sonuçlarının olmaması kaçınılmaz bir kabul olarak değerlendirilmeli ve bu doğrultuda denetleme ve kontrol yöntemlerinin kurulup etkili işleyişlerinin temin edilmesi hayati önem arz etmektedir (Çoşkun & Deniz Gülleroğlu, 2021:954).

Yapay zekâ tüm toplumsal yapılarda belirgin değişimlere yol açmaktadır. Eğitimde, sağlıkta, iş yaşamında, iletişim yöntem ve süreçlerinde var olan bu değişimler birbirlerini de tetiklemekte ve etkilemektedir. Yapay zekâ, yaşamı pratikleştirmekte önemli dönüşümlerin inşasını yaparken, oluşacak süreçlere uyumun sağlanması önemli hale gelmektedir. Toplumsal yapılar bu doğrultuda kurumlarının işlerlik kazanmasını sağlamak mecburiyetinde kalmaktadır. Uyumu amaçlayan mevcut uygulamalarda da yapay zekadan istifade edilmesi, yapay zekanın günümüz dünyasını ne ölçüde kapsadığını ve çok boyutluluğunu göstermektedir.

Sosyal değişme toplumun bütününe etkilediği için toplumdaki tüm değişimlerin dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Toplumsal kurumlar kendi bünyelerindeki değişimlerin dışındaki değişimleri de izlemeleri gerektiğinin bilincinde olunmalıdır. Çünkü yapay zekâ her mecrada gelişerek yaygınlaşmakta ve bir alanda neden olduğu değişim farklı alanları da etkilemektedir. Toplumun gelişmesi de bu değişim ve dönüşümlere karşı adaptasyonla mümkündür. Yapay zekâ uygulamaları yaşamı kolaylaştırdığı gibi refahı da arttırmakta, bu dönüşümlerle gelişmişlik seviyesi de artmaktadır. Son yüzyılın sosyal değişmesine kaynaklık eden etmenlerin başında gelen yapay zekaya yönelik çalışmalar yapan tüm disiplinlerin, bu gerçeklikle hareket etmelerinin sağlanması gerektiği önem kazanmaktadır (Çoşkun & Deniz Gülleroğlu, 2021:950).

Yapay zekayla birlikte tüm teknolojik gelişmelerden başkalaşan bir durumla karşılaşmakta adeta insanlarda ve toplumlardaki ezberler bozulmaktadır. İnsanda var olan öğrenme ve düşünme becerilerini hedefleyerek oluşturulan yapay zekayla bireyler ve toplumlar farklı, hiç tanıdık olmayan etkileşim şekliyle karşılaşmaktadır. Böylece toplumların, ahlaki, ekonomik, kültürel, hukuki perspektiflerden tekrar düşünülerek yapılandırılmaları gerekmektedir. Aksi takdirde toplumsal sorunların şiddetlenerek çoğalması kaçınılmaz gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2020). Yapay Zeka Fırsat Mı Yoksa Tehdit Mi?. İstanbul, Kriter Yayınevi.
- Adaş, E. ve Erbay, B. (2022). “Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme.” Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21(1), 326-337, doi: 10.21547/jss.991383
- Aktan, C. C. (2003). Moderniteden Postmoderniteye Değişim, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Akyüz, H. (1992). Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram Ve Alanları Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Altun, D. (2019). Sanal Gerçeklik Ve Yapay Zeka. (Ed. G. Telli), Yapay Zeka ve Gelecek ss. 139-157. İstanbul, Doğu Kitapevi.
- Alruwaili, M., Alanazi, S., El-Ghany, S., Shehab, A. (2019). “An Efficient Deep Learning Model for Olive Diseases Detection.” International Journal of Advanced Computer Science and Applications. 10(8), 486-492.
- Aydın, A. (2019). “Devlet Erkinin Yönetim Paradigmasının Yapay Zeka Bağlamında Dönüşümü.” (Ed, G. Telli), Yapay Zeka ve Gelecek ss. 65-87. İstanbul, Doğu Kitapevi.
- Ballentine, J. H. & Hammac, F. M. (2008). The Sociology of Education: A Systematic Analysis, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Başaran, İ. E. (1994). Eğitime Giriş. Ankara, Kadioğlu Matbaası.
- Baudrillard, J. (2018). İmkansız Takas. (Çev. A. Sönmezay), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Beer, D. (2017). “The Social Power of Algorithms.” Information, Communication & Society, 20(1), 1-13.
- Boden, M. A. (2014). “Creativity and Artificial İntelligence: A contradiction in Terms.” The Philosophy of Creativity, New Essays, 224-246.
- Broussard, M. (2018). Artificial Unintelligence: How Computers Misunderstand the World. Massachusetts, The MIT Press.
- Celkan, H. Y. (1989). Eğitim Sosyolojisi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi,
- Chaudhry, S., Chowdhury, A.R., Das, P., (2017). “Implementation of Sugeno: ANFIS for Forecasting The Seismic Moment of Large Earthquakes Over Indo-Himalayan Region.” Natural Hazards 90(1), 391-405.
- Chaudhry, S., Chandra, R., (2017). “Face Detection And Recognition İn An Unconstrained Environment for Mobile Visual Assistive System.” Applied Soft Computing. 53(2017), 168-180.

- Çoşkun, F. & Deniz Gülleroğlu H. (2021). “Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması.” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 54(3), 947-966. DOI: 10.30964/auebfd.916220
- Erol, N. (2010). “Küreselleşme Sürecinde Örgütleri Yeniden Düşünmek”, Gazi Akademik Bakış, 4 (7), ss. 79-90.
- Erol, N. (2011). T”oplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar” . Gazi Akademik Bakış, 5 (9) , 109-122 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6522/86467>
- Ford, M. (2020). Robotların Yükselişi: Yapay Zekâ ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi (Çev. C. Duran), İstanbul, Kronik Kitap.
- Giddens, A. (2006). Sociology, Cambridge, Polity Press.
- Gültenkin, A. (2021). “Yapay Zekanın Luditleri Kimler Olacak?”, OPUS İnternational Journal of Society Researches, 18 (44), 8432-8454, DOI: 10.26466/opus. 944914
- Güvenç, B. (1994). İnsan ve Kültür. İstanbul, Remzi Kitapevi.
- İnce, H., İmamoğlu, S.E. & İmamoğlu, S.Z. 2021. Yapay zeka uygulamalarının karar verme üzerine etkileri: Kavramsal bir çalışma. International Review of Economics and Management, 9(1), 50-63. Doi: <http://dx.doi.org/10.18825/iremjournal.866432>
- Joyce, K., Smith-Doerr, L., Alegria, S., Bell, S., Cruz, T., Hoffman, S. G., Noble, S. U., & Shestakofsky, B. (2021). “Toward A Sociology Of Artificial İntelligence: A Call for Research on İnequalities and Structural Change.” Socius, 7. 1-11.
- Kılınç, D. ve Başeğmez, N. (2019). Uygulamalarla Veri Bilimi Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi. İstanbul, Abaküs.
- Kongar, E. (2019). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- Köse, U., (2017). Yapay Zekâ Tabanlı Optimizasyon Algoritmaları Geliştirilmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği ABD.
- Köse, U., (2020). “Yapay Zeka Etiği Çerçevesinde Geleceğin İşletmeleri: Dönüşüm ve Paradigma Değişiklikleri.” Journal of Engineering Sciences and Design, 8(5), 289-304.
- Knox, J. (2020). “Artificial İntelligence and Education in China. Learning” Media and Technology, 45(3), 298-311. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1754236>
- Köroğlu, Y. (2017). Yapay Zeka'nın Teorik ve Pratik Sınırları. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Liu, Z. (2021). “Sociological Perspectives on Artificial İntelligence: A Typological Reading.” Sociology Compass, 15(1).
- Livet, P., Varenne, F., (2020). “Artificial Intelligence: Philosophical and Epistemological Perspectives.” In A Guided Tour of Artificial Intelligence Research (pp. 437-455). Springer, Cham. DOI:[10.1007/978-3-030-06170-8_13](https://doi.org/10.1007/978-3-030-06170-8_13)
- Nabiyev, V. V. (2016). Yapay Zekâ: İnsan-Bilgisayar Etkileşimi. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Nilsson, N. J. (2010). The Quest for Artificial Intelligence a History of Ideas and Achievements. UK, Cambridge University Press.
- Mühlhoff, R. (2020). “Human-aided Artificial İntelligence: or, How to Run Large Computations in Human Brains? Toward a Media Sociology of Machine Learning.” New Media & Society, 22(10), 1868–1884.
- Rhee, J. (2018). The Robotic İmaginary: The Human and the Price of Dehumanized Labor. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Harari, Y. N. (2019). Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi. (Çev. P. N. Taneli), İstanbul:, Kolektif Kitap.
- Hawking, S., Russel, S., Tegmark, M., Wilczek, F., (2014) Transcendence Looks at the İmplications of Artificial İntelligence But are We Taking AI Seriously Enough?, The Independent <https://www.independent.co.uk/news/science/stephen-hawking-transcendence-looks-at-the-implications-of-artificial-intelligence-but-are-we-taking-ai-seriously-enough-9313474.html>
- O'connell, M. (2021). Makine Olmak: Mütevazı Sorunumuz Ölümlülük. (Çev. Ö. Karakaş,) İstanbul, Domingo.

- Özbey, A.U. & Tan, Z. (2022). “Sanallığın Sosyolojisi: Simülasyon, Yapay Zekâ, Metaverse, Metahuman” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587- 1587) Vol:8, Issue:97; pp:1558-1570
- Özgeldi, M. (2019). Yapay Zekâ ve İnsan Kaynakları. (Ed. G. Telli), Yapay Zekâ ve Gelecek, ss. 198-222. İstanbul, Doğu Kitapevi.
- Öztemel, E. (2020). “Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği.”(Ed. Muzaffer Şeker, Yasin Bulduklu, Cem Korkut, Mürsel Doğrul) Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği, ss. 96-112. Ankara:Türkiye Bilimler Akademisi, DOI: 10.53478/TUBA.2020.011
- Öztürk, K. ve Şahin, M. E. (2018). “Yapay Sınır Ağları ve Yapay Zekaya Genel Bir Bakış.” Takvim-i Vekayi, 6(2), 25-36.
- Pabuçcu, H. ve Bayramoğlu, T. (2016). “Yapay Sınır Ağları İle Co2 Emisyonu Tahmini: Türkiye Örneği.” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 762-778.
- Paschek, D., Luminosu, C.T., Draghici, A. (2017). “Automated Business Process Management–in Times of Digital Transformation Using Machine Learning or Artificial İntelligence. “In MATEC Web of Conferences (Vol. 121, p. 04007/1-8). EDP Sciences. DOI: 10.1051/mateconf/20171210
- Pirim, H. (2006). “Yapay Zekâ.” Journal of Yasar University, 1, 81-83.
- Popenici, S. A., ve Kerr, S. (2017). “Exploring the İmpact of Artificial İntelligence on Teaching and Learning in Higher Education. “Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 12(1), 1-13. doi: 10.1186/s41039-017-0062-8
- Russell, S.J. & Norvig, P. (2016) Artificial Intelligence: A Modern Approach. Malaysia, Pearson Education Limited.
- Sariel, S. (2017). “Günümüzde Yapay Zekâ.” (Ed. M. Karaca). İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ, ss. 21-25. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi.
- Say, C. (2018). 50 soruda yapay zekâ. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti.
- Sheikh, S. (2020). Understanding the Role of Artificial Intelligence and Its Future Social Impact, *IGI Global*
- Sucu, İ.& Ataman, E. (2020). “Dijital Verinin Yeni Dünyası Olarak Yapay Zeka ve Her Filmi Üzerine Bir Çalışma”, Yeni Medya Elektronik Dergisi , 4(1), 40-52
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/51095/666171>
- Süslü, A. (2019). “Doğa ve İnsan Bilimlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları”, Akademia Doğa ve Reference İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), 2019: 1-10.
- Schwab, K. (2016) The Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum
<https://www.weforum.org/reports/top-10-emerging-technologies-of-2023?gclid>
- Xu, Z. & Yang, Q. (2012). “Analyzing User Retweet Behavior on Twitter.” IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining, İstanbul, 46-50.
- Whitby, B. (2005). Yapay Zekâ: Yeni Başlayanlar İçin Kılavuz. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A (2017) Yapay Zekâ, İstanbul, KodlabYayınları
- Yücel Karamustafa, E. & Arsan, B. (2022). “Yapay Zekanın Geleceği: Duygular Yapay Zekayı Nasıl Etkileyecek?”. Journal of Business in The Digital Age , 5 (1) , 58-64 . DOI: 10.46238/jobda.1070090
- Zambak, A. F. (2014). Artificial İntelligence as a New Metaphysical Project. (Der. R. Hagenruber ve U. Riss) Philosophy, Computing and İnformation Science: ss.67-74. USA, Pickering & Chatto
- WEF. (2023). Deep Shift- Technology Tipping Points and Societal Impact, A survey Report, World Economy Forum. <https://www.weforum.org/reports/>
- Woolgar, S. (1985). “Why Not a Sociology of Machines? The Case of Sociology and Artificial İntelligence.” Sociology, 19(4). 557-572.

Selefi Grupların Sosyalleşme Alanları

Socialization Areas of Salafi Groups

ÖZET

Araştırmada Selefi anlayışların sosyalleşme alanları ve dijital dünyaya evrilmesi incelenmiştir. Katı Selefi grupların toplumsal ilişkileri, sosyal ağları ve toplumsal barınma alanları hakkında bilgiler ortaya koymak çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma, teknik olarak içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışmadaki tespitlerin örneklendirilmesinde konuyla ilgili yapılmış akademik araştırma verilerinden faydalanılmıştır. Katı Selefilerin Twitter, Facebook, Youtube, blog, forum gibi sosyal paylaşım platformları ve web sayfalarından yararlanılmıştır. Bu grupların dergileri, kitapları ve sanal iletişim araçları çalışmanın veri kaynaklarını oluşturmuştur. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler Türkiye'deki katı Selefi anlayışlarla sınırlıdır. Araştırma bulgularına göre Selefi grupların geleneksel metot olarak kitap ve dergi yayıncılığını sürdürdüğü, fiziksel-sosyalleşme mekânı olarak mescit, medrese ve dernek mekânlarına ağırlık verdiği tespit edilmiştir. Selefi grupların dijital dünyaya olan eğilimleri artmış ve bu mecrâdaki etkinlik alanları genişlemiştir. Katı Selefiler topluyla entegrasyona girdikçe ilkelerinde aşınmalar ve karakterlerinde değişimler meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Gruplar, Selefilik, Dini Grup Sosyalleşmesi, Dini Sosyal Ağ

ABSTRACT

In the research, socialization areas of rigid Salafist understandings and their evolution into the digital world were examined. The main purpose of the study is to reveal information about the social relations, social networks and social accommodation areas of the strict Salafi groups. In the study, qualitative research was used as a method, content analysis and descriptive analysis were used technically. In the exemplification of the findings in the study, academic research data on the subject were used. Social networking platforms and web pages of rigid Salafists such as Twitter, Facebook, Youtube, blog, forum were used. The journals, books and virtual communication tools of these groups formed the data sources of the study. The evaluations made within the scope of the study are limited to the rigid Salafi understandings in Turkey. According to the research findings, it has been determined that Salafi groups continue to publish books and magazines as a traditional method, and give importance to masjids, madrasahs and association spaces as physical-socializing places. The tendencies of Salafist groups towards the digital world have increased and their fields of activity have expanded. As the rigid Salafists became integrated with the society, their principles were eroded and their characters changed.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Groups, rigid Salafism, Religious Group Socialization, Religious Social Networks

GİRİŞ

Selefilik veya Selefiyye kavramı genellikle itikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen ekoller için kullanılmaktadır (Özervarlı, 2009: 399). Tarih içinde Selefilik çok farklı uzanımları ve türleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Selefilik çerçevesini ise katı fikirli Selefilik anlayışları oluşturmaktadır. Selefilik kavramının başına katı kelimesini eklememizin sebebi ise dinin anlaşılmasında ve toplumsal pratiğe dönüştürülmesinde ortaya çıkan katılığı, sertliği ifade etmektir.

Katı Selefilik karakteristik özelliklerini sıraladığımız zaman kavramdan kastedilen anlam haritası daha iyi anlaşılacaktır. Katı Selefilikte, dinî metinlerin anlaşılmasında yalnızca nakil esas alınır, akli yoruma yer verilmez, tasavvufa, kelama ve felsefeye koşulsuz karşı çıkılır. Bu anlayışta sosyal ve kültürel alandaki uygulamalarda baskın bir bidat karşıtlığı dikkat çeker. Katı Selefiler kendi din anlayışını hakikatin yegane temsilcisi görür, modern devlet anayasalarında İslâm'ın hükümlerini esas alınması gerektiğini deklare eder, toplumsal örf ve adetleri din adına dışlar, "İslâm devleti" söylemini her konumda ve şartta dile getirir, yüceltir. Katı Selefiler ayetleri bir tartışma ve retorik aracı olarak kullanır, bireysel ve toplumsal yaşamda iman-amel birlikteliğini savunur, dinî konuda seçmeci ve indirgemeci bir tutum takınırlar. Çalışmada bu çerçeve içine giren Selefi anlayışlar ele alınmıştır. Yukarıda sayılan dini tutum ve yaklaşımları benimseyen Selefi grupların veya kişilerin adlandırmaları farklı farklı olabilir.

Tahir Dağcı¹

How to Cite This Article

Dağcı, T. (2023). "Selefi Grupların Sosyalleşme Alanları" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8540-8549. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72362>

Arrival: 09 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Karaman, Türkiye. ORCID: 0000-0002-5520-5164

Günümüzde katı Selefi din anlayışlarının öbeklendiği gruplar büyük kitlelere sahip olmayan mikro ölçekli gruplardır. Bu gruplaşma biçimlerinde genellikle ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir dil kullanılmaktadır. Katı Selefiliğin günümüzdeki en önemli ayırıcı özelliği, laiklik, demokrasi ve oy kullanma gibi konuları itikadi bir mesele olarak ele alması ve bu konuları şirk olarak görmesidir (Demirbilek ve Atalay, 2018: 458). Katı Selefi gruplar genellikle dinî hükümlerin anlaşılmasında ve açıklanmasında metin merkezli bir içerik tercih ederler. Katı Selefiler temel dinî metinleri (ayetler ve hadisler) okuyabilen herkesin anlayabileceğini öngörürler.

Akademik literatürde katı Selefi anlayışları tanımlayan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; aşırı Selefilik, tekfirî ideoloji, kuraldışı tekcirilik (Aydinalp, 2015: 162), kriz teolojisi (Evkuran, 2015: 86), İslami köktencilik (İşcan, 2014: 11) gibi tanımlamalardır. Bu tanımlamalar ve çalışmalar Türkiye'deki Selefilik olgusuna daha rasyonel, bilimsel, tutarlı ve içeriden bir bakışı temsil etmektedir. Çalışmada bu gruplar katı Selefi din anlayışı olarak tavsif edilmiştir. Bu vasıflandırma yukarıdaki kavramsallaştırmalara bir karşıtlık içermemekte, aksine alan yazına bir ekleme ve konuyu daha anlaşılır kılama amacı taşımaktadır.

Selefi din anlayışları ile ilgili güncel saha çalışmalarının azlığı nedeniyle son yıllarda Selefilik ile ilgili alan araştırmalarına önem verilmektedir. Akademik bu konuya eğilmesi objektif ve nitelikli bilgi açısından kıymetlidir. Öyle ki katı Selefilikle ilgili Avrupa merkezli yapılan teorik çalışmalardan bağımsız olarak bilimsel referans alanındaki yerleşme ve içeriden bakış takdir edilesi bir durumdur. Nitekim bu metin Türkiye'deki Selefi gruplar hakkında yerli perspektifle yapılmış bir çalışma olarak değerlendirilme arzusunda.

Amaç Ve Önem

Son yıllarda katı Selefi din anlayışını savunan gruplar sosyal alanlarda karşımıza sık sık çıkabilmektedirler. Fakat toplumsal gerçeklik bakımından katı Selefi görüş bağlıları gerek inanç gerekse fıkıh mezhepleri ve hareketleri içerisinde çok küçük bir grubu temsil etmektedirler (Koca, 2016: 11). Bu grupların kamuoyunda yüksek düzeyli gündem oluşturması bu grupların kütleli büyüklüğünden daha ziyade toplumun bu anlayışlarla ilgili fazla bilgisi ve yakınlığı olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada sosyal iletişim araçlarında katı Selefi grupların reddiyeci, protest ve entegrist tutumları hem imaj, hem de ideolojik bakımdan sıradan vatandaşların dikkatlerini cezbetmektedir. Bu bağlamda Selefi grupların toplumsal ilişkileri, sosyal ağları ve sosyalleşme alanları hakkında bilgiler ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Selefilik hakkında yoğun tarihsel ve teorik bilgiler yerine günümüz toplumsallığındaki görüngüleri bütünleştirmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Selefi grup üyelerinin birbirleriyle nasıl haberleştikleri, doktrin olarak nasıl beslendikleri, birbirleri ile sosyal iletişimi nasıl sağladıkları, hangi sosyal araçlardan faydalandıkları, sanal medyayı nasıl kullandıkları gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Bu bağlamda Selefiliğin sosyalleşme alanlarını bilimsel verilerle ortaya koymak çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Bazı katı Selefi grupların web sayfaları ve sosyal medya hesapları takip edilmiş, sohbet, vaaz, hutbe gibi dini toplantıları izlenmiştir. Bu verilerden içerik analizi yapılmıştır. Çalışma boyunca akademik literatür takip edilmiş, özellikle konu hakkında saha çalışması yapılan tez verileri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda çalışma bulgularında günümüz dünyasındaki katı Selefi anlayışlarla ilgili veriye dayalı betimsel analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmaya öncelikle konu ile ilgili yapılmış tez çalışmaları, bilimsel kitaplar, makaleler ve araştırma raporları rehberlik etmiştir. Çalışmada teorik yorumların örneklendirilmesinde bilimsel yayınlardaki alan araştırması verilerinden faydalanılmıştır. Selefi ideolojiyi temsil eden grupların haftalık veya aylık dergileri, doktriner metinleri, kitapları ve sanal iletişim araçları verilerin diğer kaynaklarını oluşturmuştur. Ayrıca katı Selefi anlayış çizgisindeki grupların Twitter, Facebook, YouTube, blog, forum gibi sosyal paylaşım platformları ve özel internet sitelerinden yararlanılmıştır. Konunun güncelliğini yakalamak amacıyla bu sosyal mecralar belli aralıklarla takip edilmiştir.

Sınırlılıklar

Çalışmaya yalnızca Türkiye içindeki katı Selefi düşünce sahipleri dahil edilmiş, Selefi grupların uluslararası bağlantıları çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu anlamda yapılan değerlendirmeler Türkiye'deki katı Selefi anlayışlarla sınırlıdır. Çalışmada ele alınan katı Selefi grupların isimleri bazı yerlerde verilmiş, çoğu yerde doğrudan isim vermekten kaçınılmıştır. Çünkü bu araştırmada isimler üzerinden bir grubun etiketlenmesi yerine Selefi anlayışların ideolojik ve sosyal evreni ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle ortaya çıkabilecek derinliksiz tartışmalardan uzak durmak hedeflenmiştir.

Çalışma Türkiye'deki katı Selefler hakkında değerlendirmelerde bulunduğu için bütün Selefi grupları aynı kategoride, tek biçimli, aynı yönelimde olduğunu belirtmek bilimsel bir tutum olmayacaktır. Toplumsal alanda yer alan farklı grupları tek bir değerlendirmeye tabi kılmak indirgemeciliğe kapı aralayacaktır. Çünkü toplumla ilişki içerisinde olan büyük-küçük her grubun dinî ve sosyal dinamiklerinde inişler, çıkışlar, parlamalar, sönmeler, kırılmalar ve farklılıklar söz konusudur. İlaveten belli bir tarihsel süreç söz konusu olduğunda bütün sosyal gruplardaki değişim ve dönüşüm aşamaları kaçınılmaz bir durumdur. Çalışma tarihsel kesiti dikkate alan bir araştırma olduğundan Selefilığe ilişkin değerlendirmeler ve tespitler günümüzdeki süreçleri kapsamaktadır. Dolayısıyla konu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalar farklı boyamlara doğru ilerleyebilir. Çalışma içerisinde Selefi grupların nicel insan kaynakları, maddi gelirleri, sosyalleşme alanlarının nasıl finanse edildiği gibi konular çalışmanın dışında tutulmuştur. Çünkü bu konuların ortaya çıkarılması için daha derinlikli araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

BULGULAR

Selefi grupların sosyalleşme alanları konunun ana temasını oluşturmaktadır. Bu ana temanın altında fiziksel-sosyal mekanlar ile dijital sosyal mekanlar alt tema olarak yer almıştır. Çalışmanın bu bölümünde bu temalar kendi içinde kategorilendirilmiş ve analizler yapılmıştır.

Basılı Yayın Araçları

Kitaplar ve Yayınevleri

Kitaplar belli bir düşünceyi herhangi bir merciye müracaat etmeden detaylı olarak işlemesi, fiziki olarak taşınmasının kolay olması ve kolayca saklanabilir olması nedeniyle sosyal gruplar için kullanışlı bir sosyalleşme ve propaganda aracına karşılık gelmektedir. Öyle ki kitaplar toplumsal grupların amaç ve öğretilerini en kolay ve derinlemesine işlediği ana materyallerdir. İletişim imkânlarının günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde Selefi gruplar genellikle kitaplar aracılığıyla propagandalarını yapmaktaydılar.

Türkiye'deki Selefi gruplar genellikle kendi imkanları ile kurdukları yayınevleri aracılığıyla kitap basım işlemini gerçekleştirmektedirler. Tevhid kitabevi, Şehadet Yayınları, Me'va Yayınevi, Neda Yayınları bunlara örnek verilebilir. Tekfirci Selefiligi savunan bazı kitaplar ise yayınevi olmaksızın, lisanssız olarak basılmaktadır (Abdullah Furkan eş-Şami, yayınevsiz). Bazı Selefi kitaplar ise müstear isimle basılmaktadır. Bu bağlamda Selefi grupların günümüzde kendilerine ait yayınevleri kurarak hem kitap basım işlemi hem de kitap satışı yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu yayınevlerinde ve satış yerlerinde ideolojik yakınlığı bulunan farklı katı Selefi grupların kitapları da satılmaktadır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında kitap basım süreçlerini daha rahat gerçekleştirmek, herhangi bir yasal prosedüre takılmadan kitap yayımlamak yer almaktadır. Bunun yanında kitap basımını ekonomik anlamda daha düşük maliyetle gerçekleştirmek, kitapları doğrudan okuyucuya ulaştırmak gibi sebepler de bulunmaktadır. Ayrıca kendilerinden bağımsız bir yayınevine kitap bastırmak için gereken kabul, izin ve telif şartları gibi süreçler böylelikle aşılmaktadır. Böylece Selefi gruplar bir taraftan kendi kitap basımını bağımsız gerçekleştirirken diğer taraftan kendi kurdukları kitabevlerinden satış hizmetini bizzat kendileri gerçekleştirmektedir. Nitekim satış merkezleri olan kitabevleri Seleflilerin kendi üyeleri arasındaki sosyalleşme ağının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Selefi grup liderleriyle yapılan bir araştırmada ise 30-35 yıl öncesine kadar Selefi anlayışı anlatan veya Selefi anlayışa dayanak teşkil eden kaynak kitap bulunmadığı için küçük küçük amatör kitaplar yazılmaya başlandığı, şimdi ise Selefiligi anlatan 250'ye yakın kitap bulunduğu belirtilmektedir (Şener, 2020: 70-71). Söz konusu kitapların içeriğinde ise ahlâk, terbiye, sîret, davet, Selef-i Sâlihîn akîdesi, iman, şirk, müşrik, tevhid, bid'atler, İslâm'da mezhep, tasavvuf gibi konular bulunmaktadır (Altun, 2015: 111-118).

Selefi gruplar tarafından basılan kitaplara bakıldığında genellikle orta doğudaki İslam ülkelerindeki Selefi önderlerin kitaplarının çevrilerek basıldığı görülmektedir. Yukarıdaki ülkelerin toplum dağarcığında karşılığı olan kavramlar doğrudan Türk toplumunun anlam dünyasına aktarılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de basılan ve Selefiligi anlatan kitaplarda sert ve uyumsuz bir dilin egemenliği göze çarpmaktadır. Özellikle Türkiye'de toplumun gündeminde olmayan siyasî ve itikadî konular tartışmaya açılarak aşırı yorumlara varan katı Selefi bir söylem inşa edilmektedir. Örneğin "Oy vermek şirk midir?", "Mahkemeye gitmek küfür müdür?", "Devlet memuriyetine giren kişi küfre girer mi?" gibi itikadî sorular eşliğinde spekülâtif tartışmalar yapılmaktadır (Haliloğlu, 2014; Gezenler, 2010). Bu bağlamda Selefiligin öne çıkardığı siyasî ve itikadî konular, Selefi yayınevleri tarafından basılan kitaplar aracılığıyla bu çevrelerde tartışmalara konu edilmektedir.

Selefi grupların kitapları kabaca değerlendirildiğinde bireye doğrudan hitap ederek acele bir zihinsel ve imanî dönüşüm amaçlanmaktadır. Selefler tarafından yayınlanan kitaplar edebi açıdan incelendiğinde edebi derinlik pek

dikkate alınmamaktadır. Atasözü, deyim, şiir gibi edebi türlere yer verilmemektedir. Metinlerde daha çok ayetlere, hadislere ve Selefî önderlerin fikirlerine yer verilmektedir.

Dergiler

Türkiye'deki Selefî gruplar imkânları nispetinde ulaşabildikleri propaganda araçlarıyla hedef kitlelerine fikirlerini yaymaya çalışmaktadırlar. Güncel olayların işlenmesinde, öne çıkan konuların grup ideolojisine göre topluma deklare edilmesinde gruba ait dergiler, broşürler ve afişler önemli işlev görmektedir. Selefî ideolojiyi işleyen basın materyallerinin özellikle şehir merkezlerinde karşımıza çıkması olasıdır.

Selefî gruplara ait dergiler grubun büyüklüğüne ve maddi gelir durumuna göre haftalık, aylık, üç aylık gibi sürelerle bazen de süre belirlemeden gerekli görüldüğünde yayınlanmaktadır. Dergilerde güncel bir konu tercih edilerek bu konu etrafında ideolojik ağırlıklı tartışma, değerlendirme ve analizler yapılmaktadır. Bu analizler elbette grubun kendi din anlayışı veya dünya görüşü çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Kuşkusuz bu dergiler yalnızca gruba bağlı olan sadık üyeler için yayın yapıyor değildirler. Dergi aracılığıyla grup dışındaki hedef kitlelere grubun ideolojisini, din anlayışını, inançlarını tanıtmak, yaymak, etkilemek, ikna etmek, değiştirmek amaçlanmaktadır. Bu anlamda günümüzün Selefî dergilerinde retorik ağırlık bir dil ve dinsel ideolojik bir telkin dikkati çekmektedir.

Örneğin Türkiye kamuoyunda sık gündeme gelen Tevhid Grubuna ait “*Tevhid Dergisi*” aylık olarak yayınlanmaktadır. Dergi 2012 yılından itibaren yayını aralıksız sürdürmüş, halen de sürdürmeye devam etmektedir. Bu anlamda *Tevhid Dergisi*'nin Selefî dergiler arasında yayını en düzenli sürdüren dergi olduğu söylenebilir. Dergi basılı olarak grup merkezlerinde ve internet satış sayfalarında okuyucusuna ulaştırılmaktadır. Ayrıca dergi sanal ortamda da erişime açık olarak yayını ücretsiz olarak sürdürmektedir (bkz. www.tevhiddergisi.org). Dergi 2022 Şubat ayı itibarıyla 111. Sayısını çıkarmıştır. *Tevhid Dergisi* ilave olarak *Tevhid Çocuk* dergisi de çıkarmaya başlamış, 9. Sayıya ulaşmıştır.

Son yıllarda Konya merkezli faaliyet gösteren Takva Grubu, “*Takva*” adıyla bir dergi çıkarmaktadır. *Takva* dergisi 2022 Mayıs ayı itibarıyla 18. sayısını çıkarmıştır (YouTube, 17 Ocak 2021). Fakat derginin yayın politikasında periyodik bir zaman aralığı görülmemektedir. Görünüşe göre grubun sosyalleşme aşamaları ve ideolojik şekillenmesi dergi etrafında gerçekleşmektedir.

Selefî gruplara ait bu iki dergi haricinde başka grup dergileri de bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Selefî gruplar toplumsal ve ideolojik yönden var olabilmek amacıyla günümüzde dergi faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamışlardır. Selefî grupların diğer din anlayışlarından bağımsızlığını ilan etmekte ısrarcı olmaları ve ideolojilerini yaymak istemeleri dergi yayıncılığını tetiklemiştir. Benzer bir durum 1970'lerde Türkiye'deki radikal gruplarda görülmüş, bu gruplar yayınladıkları dergiler aracılığıyla ayrışma noktalarını sürekli olarak gündemde tutmuşlardır (Uzun, 2011: 173). Bu bağlamda günümüzdeki katı Selefî gruplar dinsel ve doktriner olarak diğer gruplardan ayrışma noktalarını dergiler aracılığıyla dile getirmeye devam etmektedirler.

Selefî ideolojiler genel olarak toplumsal yapıya, tarihe, kültüre, sanata, felsefeye karşı bir tutum almaktadırlar (Evkuran, 2015: 74). Bu grupların yönettiği dergilerde edebiyat, kültür, tarih, felsefe, medeniyet gibi kavram ve konulara yer verilmediği görülmektedir. Genellikle hakimiyet, tevhit, şirk, tağuti sistem, cahiliye, vela ve bera, küfür gibi konular yer almaktadır. Bu anlamda Selefîler için dergi yayıncılığı üyelerine belli aralıklarla paket olarak sunulan Selefî öğretinin telkinine denk düşmektedir. Katı Selefî grupların yönetimindeki dergilerin ortaya koyduğu dinî söylem üzerine ayrıca bir araştırma yapılması gerektiği burada belirtilmelidir.

Fiziki Mekânlar

Bağımsız İbadet Mekânları

Türkiye'deki katı Selefî grupların oluşum biçimleri genel olarak şehir merkezlerinde kısmen de ilçe merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. Köylerde veya kasabalarda Selefîlik faaliyetleri yürüten sosyal yapılanmalar çok sık görülmez. Bu anlamda ülkemizdeki Selefîlik faaliyetleri şehir merkezli bir sosyolojiye sahiptir. Nüfus yoğunluğunun şehir merkezlerinde daha yüksek olması ve iletişim imkânlarının şehirlerde gelişmesi, örgütlenme için insan kaynağına ulaşmanın rahat olması bu durumun en önemli sebepleri olarak ifade edilebilir.

Selefî gruplar şehir merkezlerinde faaliyet yürütmekle birlikte, bu faaliyet alanları genellikle şehir merkezinin kenarında veya şehrin görece sakin, göz ardında olan mekânlarında gerçekleştirilmektedir. Selefî grupların mescitleri ise genellikle dükkan veya dükkan altları, apartman bodrumu, iş merkezlerinin üst katları gibi nispeten daha az göze batan yerlerde kurulmaktadır. Bu mekânlara dışarıdan bakıldığında mescit olduğunu belirten herhangi bir levha, tabela, yazı veya sembol yer almamaktadır. Bu durum söz konusu mescitlerin gizlenmesi ya da görünmeme arzusu ile ilgili değildir. Öncelikle Selefî grupların devlet organlarıyla herhangi bir resmi ilişkidir.

kaçınması ve kendilerinin özellikle tercih ettiği sosyal izolasyonla alakalıdır. Eğer katı Selefi gruplar gizlenme amacı taşısalar iş merkezlerine, mahalle aralarına mescit yapmaktan kaçınmaları gerekirdi. Bazı Selefi grupların liderleri grup olarak gizlenme amacı taşımadıklarını kendileri açıkça beyan etmektedirler. Selefler Cuma namazlarında, bayram namazlarında, grup derslerinde veya panellerde emniyet görevlileri tarafından bizzat katılımlı olarak takip edildiklerini belirtmektedirler (bkz. Eroğlu, 2018).

Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Selefi gruplar niçin Diyanete bağlı camilerden bağımsız olarak mescitler kurmaktadır? Bu sorunun cevabı dinî-ideolojik ayrışmalarla açıklanabilir. Selefi gruplar için mescitlerin temel işlevi Cuma namazlarını kendi grup üyeleri ile birlikte ifa etmektir. Çünkü katı Selefi gruplar Türkiye'yi yönetim olarak İslâm beldesi veya İslâm devleti görmedikleri için Diyanete bağlı camilerde namaz kılmamaktadırlar. Dolayısıyla devlete ait camiye gitmedikleri için ibadetlerini grup yönetimindeki mescitlerde yerine getirmektedirler.

Katı Selefler mescitleri sadece ibadet mekânı olarak görmemekte, sembolik anlamı yanında mescitlere birçok farklı sosyal işlev yüklemektedirler. Bu mescitlerde Cuma namazları cemaatle kılınmakta, belli aralıklarla dinî sohbetler, toplantılar, irşad faaliyetleri, Arapça ve dinî bilgiler hakkında dersler yapılmaktadır. Genellikle bütün grup üyelerinin katıldığı haftalık toplantılar bu mescitlerde gerçekleştirilmektedir. Mescitlerde kütüphane, çay ocağı, eğer iki katlı ise büro şeklinde odalar bulunmaktadır. Şayet grubun yayınevi varsa grubun ihtiyacı olan kitaplar ve dergiler bu mescitlerdeki uygun yerde satışa sunulmaktadır. Mescitlerin bütün bu işlevleri Selefi gruplardaki dinî ve sosyal hayatın merkezini oluşturmaktadır.

Selefi gruplarda her grubun kendine ait bağımsız bir mescidi bulunmaktadır. Mescitler bu grupların en önemli sosyalleşme araçlarıdır. Her grup kendi mescidinde faaliyetlerini yürütür, diğer grupların mescitlerine pek gidilmez. Bu noktada Selefi bir grubun mescit oluşturması o grubun bağımsızlığını ve diğer gruplardan ayrışmasına işaret eder. Ayrıca Selefi grup içinde itikadî veya ideolojik ayrılığa düşen ve gruptan ayrılan bir üyenin yeni bir mescit oluşturması o grubun kurumsallaşmasının ilk adımını oluşturur. Eğer grubun farklı illerde bağlıları varsa o ilde grubun üye sayısının durumuna göre mescit kurulmaktadır. Mescitlerin kira gideri ve diğer masrafları ise geleneksel dinî grup biçimlerinde görüldüğü gibi gelir durumu iyi olan üyelere toplanan bağışlarla karşılanmaktadır.

Dernek Merkezleri

Sivil toplum organı olan dernekler aslı itibarıyla modern dönemde ortaya çıkan sosyal araçlardan birini oluşturmaktadır. Sivil toplumun en önemli organizasyon biçimi dernek oluşumlarıdır. Temel yapı olarak resmi organlardan bağımsız örgütlenen dernekler Türkiye'de farklı statüdeki sosyal grupların kendini ifade etme aracı olarak işlev görmektedir.

2005 yılından itibaren Avrupa Birliği'ne uyum süreçlerinde Türkiye'deki siyasî ve bürokratik irade uluslararası bir politika olarak sivil topluma ağırlık vermiştir. Dernek kurmak için yasa ve yönetmeliklerin rahatlatılması, kuruluş için izin alınmasına gerek duyulmaması, denetiminin sivil organlar tarafından gerçekleştirilmesi bu kolaylıklardan bazılarıdır. Türkiye'nin her alanda yeni bir dünyaya doğru evrildiği bu yıllarda katı Selefi grupların dernekleşmesi bu dönüşümden etkilenmiş, bu tarihten itibaren Selefi gruplar dernek faaliyetlerine yoğunluk vermeye başlamıştır.

Katı Selefi grupların birçoğu tıpkı sosyal medya araçlarında olduğu gibi sivil örgütlenmenin gücünü ve fonksiyonelliğini keşfetmişler, faaliyetlerini bir dernek çatısı altında gerçekleştirmeyi önemsemişlerdir. Selefi gruplar öğretileri itibarıyla devlet organlarıyla herhangi bir irtibattan özellikle kaçınmalarına rağmen son yıllarda dernekleşme yolunu tercih etmeye başlamışlardır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle dernekleşme veya sosyal teşkilatlanma, ideolojik/dinî yayılma amacı taşıyan toplumsal gruplar gibi katı Selefi grupların da asal ihtiyacıdır. Çünkü bireyi aşarak topluma yönelik yapılan faaliyet biçimleri ancak bir fiziksel mekân ve bilinen bir marka/imaj/etiket altında gerçekleştirilebilir. Bu yüzden katı Selefi anlayışlar eğitim, sosyalleşme, iletişim ve sosyal etkinlikler için dernek mekânları oluşturmaktadırlar. Bu durum Selefi grup biçimlerinin 1990'lara nazaran faaliyetlerini açıkça yapma iradeleriyle de doğrudan ilintilidir. Bunun yanında devletin siyasal-toplumsal ideolojiler karşısında kendini geçmişe göre güvende hissetmesi, sosyal gruplardan gelebilecek ideolojik tehlikelerden korkmaması ve bunun bir sonucu olarak devlet organları tarafından sosyal gruplara olan resmi baskının geçmişe göre azalması Seleflerin dernekleşme tercihlerinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca hakikatin görecelileştiği ve merkezinin kaybolduğu postmodern dünyada, gerek dini gerek seküler bütün gruplar kendi anlayışlarını biricik hakikat olarak ortaya koymaktadır. Katı Selefi gruplar bu konjonktürden etkilenmişler ve kendi doğrularını deklare etmek için bir takım teşkilatlar altında mobilize olmuşlardır.

Peki modern bir sosyalleşme ögesi olan dernek oluşumlarını Selefi anlayışlar nasıl kullanmaktadır? Devlet birimleriyle organik bağa girmekten kaçınmalarına rağmen dernek işlemlerini nasıl yürütmektedir? Dernek çatısı

altında yapılan faaliyetlerle ilgili resmi birimlere bilgi verilmekte midir? Öncelikle bütün sosyal gruplar gibi katı Selefi gruplar da dernek örgütlenmesi dolayısıyla bir kurumsallık ve insan kaynağı elde etmektedirler. Çünkü gruba ait kurumsal bir merkezin olması grup üyelerinin sosyal ve dini aidiyet duygusu için çok önem arz eder. Bu nedenle bir levha, bir mekân ve birkaç odanın tefriş edilmesi hem çok kolay hem de sosyal ve ideolojik kazanımları olan bir girişimdir. Böyle fonksiyonel bir merkezin kurulması, birkaç resmi evrakın doldurulması, toplumda yer edinmeyi, gerektiğinde yayılmayı esas alan katı Selefi bir grup için tercih edilebilir bir durumdur.

Selefi grup üyelerinin dernek merkezlerinde haftalık/günlük olarak toplanmaları ve üyeler arasındaki sosyal iletişimi sağlamaları dernek merkezlerinin en önemli işlevlerini oluşturmaktadır. Bu dernek mekânlarında grup üyelerine lider tarafından düzenli aralıklarla sohbet ve dinî içerikli dersler yapılmaktadır. Bu toplantılar hem grup üyelerinin gruba aidiyet bağını güçlendirmekte hem de üyelerin ideolojik referanslar ve dinî bilgiler elde etmesini sağlamaktadır. Yüz yüze (birincil düzeyli) yapılan grup toplantılarına gruba bağlılığı tam olan üyeler katılmaktadır. Dolayısıyla grubun çekirdek kadrosu veya temel insan kaynağı bu toplantılarda ortaya çıkmaktadır. Eğer grup içinde farklı dallarda eğitim verilecekse ayrı gruplar halindeki ders halkaları bu dernek mekânlarında gerçekleşmektedir.

Toplum içinde faaliyet sürdüren Selefi dernek isimlerinin birçoğu bilinmekle birlikte hedef gözetmek olarak anlaşılabilirliğinden ve faydasız tartışma ortamı doğuracağından burada dernek isimlerini belirtmeye gerek duyulmamıştır. Fakat internet arama motorundan ve video paylaşım sitelerinden birçok dernek ismine rahatlıkla ulaşılabilir. Bu derneklerin adlarında genellikle, ilim, davet, hikmet, çağrı, tevhid, takva, öğüt gibi dinî kavramlar yer almaktadır.

Medreseler

Günümüzde Selefi gruplar ideolojik din anlayışlarını yalnızca kendilerinin kontrol ettikleri eğitim mekânları ile yaymaya çalışmaktadırlar. Bu eğitim mekânlarının en önemlisi ise geleneksel eğitim metodunu takip eden medrese merkezleridir. Medreseler 1924 yılından bu yana kanuni olarak kapalı olmasına rağmen Güneydoğu bölgesindeki merkeze uzak yerlerde ve bazı kırsal bölgelerde fiili olarak devam etmiştir (Şengül, 2008: 109). Bu durum Türkiye'nin ulus devlet, modernleşme, batılılaşma gibi geçmişten getirdiği meseleler ile ilgili bir durumdur. Tabiidir ki bu meselelerin konumu, işlevi, toplumsal karşılığı gibi meselelerin tartışılması çalışmanın kapsamı dışındadır.

Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçildikten sonra Türkiye'de geleneksel cemaat ve tarikat yapılarının bir çoğu modern eğitim kurumlarına ve teşkilat biçimlerine entegre olmuşlardır (Dağcı: 2019: 3192). Fakat resmi hiyerarşinin uzağında konuşlanan bazı dinî yapılar kendilerini medrese çatısı altında korumaya ve yaşatmaya çalışmışlardır. Bunun en belirgin örneklerinden birini Selefi gruplar oluşturmaktadır. Günümüzdeki Selefi grupların birçoğu kendi din anlayışlarını geleneksel medrese biçiminde faaliyet gösteren mekânlarda sürdürmeye çalışmaktadırlar. Buradaki "geleneksel"den kastedilen, fiziki mekân benzerliğinden ziyade eğitim yapısı ve müfredat benzerliğidir.

Selefi eğilimli medrese oluşumları bazen şehir merkezlerinde bazen de şehrin kenarlarında karşımıza çıkmaktadır. Şehir merkezlerindeki medreseler daha çok evlerden meydana gelen bir nevi öğrenci barınma merkezleri gibi işlev görmektedir. Şehir merkezleri dışındaki medreseler ise bazen çok katlı kompleks biçimde olabilmektedir. Bu medreseler toplumla çok fazla ilişkiden kaçınmak ve kendi kozalarında bağımsız hareket serbestisi içinde faaliyetlerini sürdürmek amacıyla şehir merkezlerinin kenarında kurulmaktadır. Böylece Selefiler merkez dışını tercih ederek bir nevi sosyal baskıdan kendini korumuş olmaktadır. Şehrin kenar yerlerinde bina ve arsa maliyetlerinin görece daha düşük olması diğer önemli bir tercih sebebi olarak belirtilebilir.

Selefi medreselerin resmi bir hüviyeti bulunmadığı için kurumsal organizasyonu grup liderinin ortaya koyduğu yönetime ve yapıya göre programlanmaktadır. Eğitim müfredatında okunacak kaynak eserler grup lideri tarafından belirlenmektedir. Burada asıl olan öğrencinin Arapça, Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, kelam gibi temel İslâmî ilimleri öğrenmesidir. Tabii ki medreselerde okutulan eserler her grubun kendi Selefi metoduna göre işlenmektedir. Dolayısıyla medresede okutulan müfredat Selefi öğretimin öğrenciler arasında nüveleşmesini sağlayan bir öneme sahiptir. Bu medreselerde öğreti olarak beslenen üyeler birer Selefi davetçi olarak toplumda kendine bir alan açmaktadır.

Selefi medreselerde eğitim gören ve müfredatta belli bir aşamaya gelen kişiler bu medreselerde yardımcı hoca olarak görev yapmaktadır. Geleneksel medrese usulünde olduğu gibi Selefi medreseler eleman ihtiyacını kendi yetiştirdiği üyeler aracılığıyla karşılamaktadır. Eğer medrese nicel olarak genişlemişse başka bir mahallede veya başka bir şehirde yeni bir medrese açılmakta, yeni açılan medreseye mezun olan kişilerden hocalar tahsis edilmektedir. Burada yatay bir sosyal genişlemeden bahsedilse bile, genelde liderin ölmesi, tutuklanması veya grup

içinde meydana gelen ideolojik ayrışmalar neticesinde bu genişleme uzun soluklu olmamaktadır. Son zamanlarda medya araçlarında karşımıza çıkan “binlerce Selefi medrese açıldı” gibi haberler ve yorumlar araştırmaya dayanmayan ve sübjektif içerikler taşımaktadır. Çünkü bu haberler sahadan alınan bilimsel veriler neticesinde değil, kişisel değerlendirmeler üzerinden ortaya atılmaktadır. Bu medreselere devam eden öğrenci sayılarının azlığı, paylaşılan video-ders kayıtlarının tıklanma adedi ve sosyal medya hesaplarındaki takipçi sayısının düşüklüğü Selefi medreselerde öğrenim gören veya mezunların haberlerde belirtildiği kadar çok sayıda olmadığına işaret etmektedir. Kanaatimizce geçmiş yıllara göre Selefi medreselerin sayısında meydana gelen sayısal artış, ülke nüfusunun geçmiş yıllara göre yükselmesiyle açıklanabilir. Çünkü şehirlerin nüfus yoğunluğu yükseldikçe Selefilerin nüfusunda da orantısız bir artış meydana gelmiştir. Bu anlamda sayısal bir artış söz konusu edilse bile etki alanının genişlediğini veya kurumsal açıdan çok fazla sayıya ulaştığını belirtmek için reel verilerin işlendiği saha araştırmalarına ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan son yirmi yılda medya araçlarındaki gücün ve etkinin Selefiler tarafından kullanılması ve bu araçlarda Selefilerin kendi ideolojilerini ahenileştirmeleri bu grupların ve medreselerin çoğaldığına dair bir izlenim vermemelidir. En azından bilimsel istatistik veriler elde edilmeden ve nitelikli alan araştırmaları yapılmadan ‘tk’ rekoru amaçladığı belli olan bu tür spekülasyon bilgileri isabetsiz değerlendirmelere kapı aralayabilir.

Genel olarak Selefi medreselerde bir düzensizlikten bahsedilebilir. Çünkü gelişigüzel açılan medrese mekânlarında nitelikli öğrenci yetiştirmekten bahsedebilmek zordur. Bu medreselerdeki öğrencilerin kademeli olarak yükselmesine yönelik müfredat ve kurumsallık çok zayıftır. Ayrıca öğrencilerin toplumla bire bir temasının düşük olması, icazet sisteminin aktif işlerliğinin bulunmaması, medresenin resmi statüde bir karşılığının olmaması, eğitime giriş ve çıkışlarda herhangi bir yaptırımın olmaması bu düzensizliklerin başlıca sebepleri olarak belirtilebilir.

Sosyal Medya: Selefliliğin Dijitalleşmesi

Günümüzde internet tabanlı sosyal medya araçları radyo ve televizyon gibi tek taraflı bilgi akışının ötesine geçerek karşılıklı bilgi alışverişine imkân vermektedir. Geleneksel iletişim aracı olan radyo ve televizyonun tersine internet kullanıcıları aynı zamanda onun üreticileri olmakta, içerik yaratmakta ve internet ağını şekillendirmektedir (Castells, 2008: 471). Buna göre sosyal medya zaman ve mekân sınırlaması olmadan mobil tabanlı bilgi paylaşımının esas olduğu bir iletişim biçimidir. Sosyal medya sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması ve sanal paylaşım olanak tanınması açısından günümüzde en ideal mecrâlardan biri olarak kendini göstermektedir. İnsanlar sosyal medyada günlük düşüncelerini yazmakta, bu düşünceler üzerine tartışabilmekte ve yeni fikirler ortaya koyabilmektedirler (Vural ve Bat, 2010: 3351). Sosyal medya aracılığıyla bireyler çeşitli fotoğraf, video, belge gibi farklı formattaki dokümanları anında paylaşabilmektedir. Üstelik paylaşılan doküman dijital ortamda süresiz olarak sabitlenebilmektedir.

Sosyal medyanın eş zamanlı olarak bilgi akışına izin vermesi ve her çeşit dokümanın interaktif şekilde paylaşılabilmesi bütün seküler ve dinî gruplar gibi Selefi grupları da bu mecrâyı kullanmaya sevk etmiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki Selefi grupların veya Selefi bireylerin mobilizasyonunu sağlayan en önemli ortam sosyal medya araçlarıdır. Weimann’a göre dünyadaki aşırı Selefi yapılanmalar internet aracılığıyla 2000’li yılların başlarından itibaren yoğun bir şekilde internetin ve sosyal medyanın tüm nimetlerinden faydalanma çabası içine girmişlerdir. Bu yapılar internet ağıyla birlikte katı hiyerarşik örgütlerden, gevşek bir şekilde birbirine bağlı yarı bağımsız gruplar haline gelmişlerdir (Weimann, 2004: 9). Bu anlamda Selefi grupların sanal ağ dünyasına katılımı ile birlikte bu gruplarda hızlı bir değişimden ve başkalaşımdan bahsedilebilir. Aslında modern zamanların getirdiği bu değişim ve dönüşümler toplumsal alanda kendine yer bulan seküler veya dinî içerikli bütün gruplarda söz konusudur. Çünkü günümüzün kamusal alan özelliği taşıyan sivil toplum örgütleri sosyal medya ortamlarını kullanarak savundukları konuların tartışılmasını, mesajlarının yayılmasını arzularlar. İnternet bu konuda tahrik edici bir etkiye sahiptir (Onat, 2010: 108). Dolayısıyla Selefi grupların dijital dünyada var olmayı arzuladıkları ve onun tahrik edici etkisine kapıldıkları belirtilebilir.

Sosyal medya üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye’deki Selefi gruplar kendi ideolojilerini yaymak ve diğer dinî ortamlarda kendilerine alan açabilmek için Facebook, YouTube, Twitter ve sanal blogları aktif olarak kullanmaktadırlar. Selefi gruplar bu medya araçları ile dijital ortamlarda propagandalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmektedirler (Tapan, 2019: 47). Selefi bir davetçi ile yapılan mülakatta sosyal medyanın arzulu bir şekilde kullanımı şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

“Bugün internet ulaşımı, iletişimin gelişmiş olmasıyla, neşriyatın gelişmiş olmasıyla artık her tarafa ulaşılabilir. İnternette sohbetler, video-sohbetleri her tarafa ulaşabiliyor. Bilgiye ulaşma noktasındaki kolaylıklar nedeniyle Selefi menhec daha fazla yayılma imkânı buldu.” (Şener, 2020: 72).

Buna göre günümüzdeki etkin Selefi grupların büyük çoğunluğu internetin gücünü keşfetmişler ve interneti bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Bazı farklı Selefi grup biçimleri ortak bir değer etrafında “online” bir araya getiren sanal gruplar (Virtual Communities) oluşturmuşlardır. Hatta sosyal medyada ideolojik vaazlar veren Selefi odaklı online imamlar ve Selefi ideologlar ortaya çıkmıştır. Sosyal paylaşım sitelerinde Selefilığe ilişkin birkaç kelime aratıldığında bu sanal önderlerden çok sayıda karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde birbirinden parçalı bir görünüm arz eden Selefi gruplar kendi aralarındaki etkileşimi sağlamak için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Türkiye’deki herhangi bir Selefi lidere yada gruba ait internet sitelerinde video kayıtları, vaazlar, kitaplar, Selefi öğretileri içeren metinler yayınlanmaktadır. Selefiligi anlatan kitaplar pdf formatına dönüştürülerek herkesin erişimine ücretsiz sunulmaktadır. Diğer din anlayışlarına karşı yapılan reddiyeler, iddialar ve cevaplar bu sitelerde ortaya konmaktadır. Bu yayınlar tüm dünyaya açık erişimle yani üyeliksiz, kısıtsız ve ücretsiz olarak kullanıma sürülmektedir. Dikkat çekici bir durum ise Türkiye’deki etkin Selefi gruplardan olan Tevhid Grubu, mobil telefonlarda kullanılmak üzere “Google playstore” platformunda “Tevhid Dergisi”, “Tevhid Dersleri”, “Tevhid Gündemi” gibi uygulamalar edinmiştir. Bu mobil uygulamalar ücretsiz ve kısıtsız olarak indirilebilmektedir.

Son yıllarda kendini “gerçek Selefilığe” nispet eden genç isimler bir kamera ve ışık seti ile kendi videolarını kendileri düzenleyerek video sitelerinde yayınlamaktadır. Bunun için çok fazla maddi bir külfete ve çekim setine ihtiyaç bulunmamaktadır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan video paylaşım sitelerine üyeliğin ve içerik paylaşımının ücretsiz olması bu işi daha da kolay hale getirmiştir. Bu anlamda günümüzün sanal ortamında birbirinden farklı “Selefi Youtuber”lar ve dijital içerik üreticileri ortaya çıkmıştır.

Selefi önderlerin web teknolojilerine olan talepkârlığı Selefi anlayışların ideolojik ve örgütsel bakımdan bağımsızlaşmasını ve farklılaşmasını hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Türkiye’deki Selefiler genel olarak söylemlerinde agresif, reddiyeci, cedelci, dışlayıcı ve tekdir edici bir üslupla hareket etmektedirler (Yıldırım, 2020). Bu anlamda farklı itikat ve iman anlayışını savunan Selefi liderler mekânsız olarak farklı/karşıt görüşlü Selefilere ilişkin muhalefet ve savunma videoları yayınlamaktadır. Bu paylaşımlarda hem kendi aralarında hem de diğer gruplara karşı tekkire varan ithamlar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla retorikle yoğrulmuş itham içerikli bu paylaşımlar Selefiler arasındaki farklılaşmayı da artırmaktadır.

Selefi grupların sanal medyadaki görünürlüğü bu grupların toplumsal alanda belirmesine, Selefi kimliklerin giderek alenileşmesine neden olmuştur. Artık Türkiye’de hangi ilde hangi Selefi gruplar var, hangi metinleri otorite kabul ediyorlar, yaklaşık kaç takipçileri var, hangi kesimlere muhalefet ediyorlar, hangi gruplara yakın duruyorlar gibi sorulara cevap verilebilmek mümkün hale gelmiştir. Başka bir deyişle günümüzdeki katı anlayışlı Selefilerle ilgili merak edilen konuların belirsizliği yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır.

Türkiye’deki Selefi grupların 2010 yılından sonra sosyal medyada özellikle haber içeriklerinde çok yer almaya başlamışlardır. Selefi kişilerin ve grupların çok fazla reddiyeci paylaşım yayınlamaları, imaj olarak bile isteyerek farklı bir görünüm çizmeleri ve söylemlerinde sert bir üslup takip etmeleri onları marjinal bir çizgiye sürüklemiştir. Suriye’deki savaş ortamında ortaya çıkan “İŞİD” sempatanları ile benzer imajı ve benzer dinî argümanları kullanmaları Selefi gruplar ile ilgili bu marjinalleşme eğilimini artırıcı bir etki yaratmıştır. Bunun bir neticesi olarak 2016 yılında gerçekleşen darbe girişiminden sonra emniyet birimlerince bu Selefi grupların dernekleri, internet siteleri, sosyal paylaşım sitelerindeki hesapları tehlikeli kabul edilmiş ve birçoğu mahkeme kararıyla kapatılmışlardır. Dolayısıyla devletin ilgili birimlerince bu gruplara ait fiziki ve sanal ortamların takip edildiği ve herhangi bir olumsuz gelişme söz konusu olduğunda adli ve hukuki müdahalenin yapıldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Çalışma içerisinde ortaya konan Türkiye’deki Selefi grupların sosyalleşme alanları yukarıdaki gösterilmiştir. Selefilik öncelikle sohbet halkaları, kitabeveleri, dergiler, mescitler, medreseler ve sosyal medya araçlarıyla bir network oluşturmaktadır. Selefi grupların en güçlü olduğu fiziksel-sosyal mekânlarda ise mescitler ve medreseler başı çekmektedir.

Selefi gruplar günümüz dünyasında özellikle son 10 yıllık süreçte din anlayışlarını sosyal medya üzerinden ortaya koymaya başlamışlardır. Çünkü günümüz dünyasında dijital medya araçları herhangi bir fikrin toplumsal bakımdan yaygınlaştırılması için en etkili mecralardır. Bu nedenle Selefi gruplar etki alanlarını sosyal medya aracılığıyla genişletmeye çalışmaktadırlar. Buna göre sosyal medya araçları katı Selefi gruplara ideolojik propaganda kolaylığı ve sosyal açılım sağlamıştır.

Selefilerin dernekleşme süreci ile doğal bir sekülerleşmeden bahsedilebilir. Çünkü bu gruplar modern bir araç olan sivil örgütlenme biçimini kullanmaktan kaçınmamışlardır. Bu noktada Selefi grupların dernek oluşumuna araçsal bir işlev yükledikleri anlaşılmaktadır.

Katı Selefî gruplara ait medrese merkezlerinde verilen din eğitimi kontrolsüz ve düzensiz bir eğitimidir. Bu durum bize günümüzdeki Selefî grupların kurumsallığının zayıf olduğunu göstermektedir.

Kurtuluşçu ve mehdici dinî akımlarda görülen, hakikatin dünyadaki yegâne temsilciliği Selefî gruplarda da görülmektedir. Çünkü iman-küfür dolayımında iman edenlerin ve cenneti hak edenlerin yalnızca kendileri olduğunu dile getirmektedirler. Bu tür kategorik ve dışlayıcı söylemleri herhangi bir katı Selefî grubun din anlatımında görmek mümkündür.

Katı Selefî gruplar insani ve toplumsal oluşumlardır. O halde dinî anlamda katı yaklaşımı sahip Selefîler, toplumla entegrasyona girdikçe katı ilkelerinde aşınmalar, yumuşamalar ve karakterlerinde değişimler muhtemeldir.

Selefî gruplar kendi sosyal çevrelerinde yalıtılmış bir yapıda kaldığı için örtük yapılar olduğu sık vurgulanır. Fakat bu değerlendirme günümüzde geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Bu kapalılık ve izolasyon Selefîlerin henüz topluma mal olmamasıyla ilişkilidir. Çalışmada ortaya konan sosyal medyada aktiflik arzusu, dergi faaliyeti ve dernekleşme aşamalarında görüldüğü gibi geçmiş yıllara göre Selefî gruplarda topluma doğru bir yönelme ve kendi sınırlarının dışına taşma gibi bir eğilim söz konusudur. Öyleyse bu grupların toplumla irtibat noktaları arttıkça sosyalleşme süreçlerinde, karakterlerinde etkileşimler, başkalaşımalar meydana gelecektir. Başka bir deyişle katı Selefî grupların farklı toplumsal ilişkilere girdikleri oranda değişime uğrama ihtimali söz konusu olacaktır. Bu sosyolojik teori açısından öngörülebilir bir durumdur.

KAYNAKÇA

Altun, B. (2015). Selefîlik-Vehhabîlik Ve Türkiye'deki Faaliyetleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aydınlı, H. (2015). "Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I". Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Castells, M. (2008). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ toplumunun Yükselişi I. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dağcı, T. (2019). "İslâm Dünyasından Yapılan Tercümelemlerin Toplumsal Etkileri ve Sonuçları (1960-1990 Arası Dönem)". Turkish Studies, 14(6), 3187-3198. DOI: 10.29228/TurkishStudies.36960

Ebu Muhammed el-Makdisi, (2014). Demokrasi Bir Dindir. Konya: Şehadet Yayınları.

Eroğlu, D. (2018). "Ebu Hanzala'nın Tevhid Dergisi kadrosu anlatıyor (1): Demokrasiyi istemiyoruz". www.diken.com.tr. Yayın Tarihi 24.04.2018. <http://www.diken.com.tr/ebu-hanzalanin-tevhid-dergisi-kadrosu-anlatiyor-1-demokrasiyi-istemiyoruz-uzlasma-niyetimiz-yok>

Evkuran, M. (2015). "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefîlik -Selefî İdeoloji ve İslam Dünyasındaki Etkileri Üzerine Bir Analiz-". İlahiyat Akademi Dergisi. 1(2), 71-90.

Furkan, F. (2014). La İlahe İllallah Ne Demek Biliyor musun?Konya: Neda Kitabevi.

Haliloğlu, İ. (2014). Büyük Şirkte Cehalet, İstanbul: Nakil Yayınları.

İşcan, M. Z. (2014). "Selefîliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan". Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Koca, F. (2016). İslâm Düşüncesinde Selefîlik: Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Murat G. (2010). Hakimiyet Mefhumu, Konya: Şehadet Yayınları.

Onat, F. (2010). "Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme". Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kavram ve Araştırma Dergisi. 31, 101-122.

Şami, A. F. eş-. İslam Hukukunda Riddet, (çeviren: Salih Ardiçgil) yayınevsiz, tarihsiz.

Şener, N. (2020). Türkiye'de Dinin Selefî İnşası. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Şengül, S. (2008). Bilgi, Toplum, İktidar: Osmanlı Ve Cumhuriyet Modernleşmesi İle Karşılaşma Sürecinde Doğu Medreseleri, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Takva Dergisi ve Çalışmaları. YouTube. Yayın Tarihi 17 Ocak 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=i9XgIys50Kk>

- Tapan, Y. E. (2019). “Turkish Salafism On Twitter: Social Network Analysis”. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uzun, N. (2011). Türkiye’de İslâmcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları Ve Dönüşümü. Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, R. (2020). “Selefler Türkiye İçin Bir Tehdit mi?”, Sabah (Yayın tarihi 10.10.2020).<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ramazan-yildirim/2020/10/10/Selefler-turkiye-icin-bir-tehdit-mi>
- Weimann, G. (2004). How to Modern Terrorism Uses the Internet. Special Research Report. United States Institute of Peace Press, Washington D.C.
- Vural, B. A. & Bat, M. (2010). “Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma”. “Journal of Yaşar University. 5 (20), 3348-3382. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19132/203023>

Spor Pratiklerinin Sosyal Tabakalara Göre Gösterdiği Fark ve Sınıfsal Farklılıkların Spor Tercihlerine Etkisi

The Differences Of Sport Practices According To Social Layers And The Effect Of Class Differences On Sports Preferences

ÖZET

Bu çalışma, farklı sosyal sınıflardan olan bireylerin sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayenin, yaşam tarzlarının ve tüketim alışkanlıklarının; spor tercihlerini ne yönde etkilediği üzerine yazılmıştır ve bu konu üzerine yazılmış alanında önemli kitaplar ve makaleler incelemiştir. Bu araştırma; sosyal tabakalaşma, sınıfsal farklılıklar, ekonomik, kültürel, sembolik, sosyal sermaye, yaşam tarzı ve tüketim kültürü gibi kavramların spor alanına nasıl yansıtıldığını literatür taraması yaparak ve bunları derleyerek cevaplamıştır.

Bu araştırma sonucunda; spor tercihlerinin, yaşam tarzının ve tüketim alışkanlıklarının, ekonomik sermayeyi elinde tutanlar tarafından belirlendiği; dikey hareketlilik sonucunda başarılı sporcuların yaşam tarzının kökten değişebileceği ve yapılmak üzere tercih edilen sporun sınıflara göre değişiklik gösterebileceğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Sermaye, Kültürel Sermaye, Sınıf Farklılıkları, Spor Tercihleri, Tabakalaşma, Tüketim Alışkanlıkları, Yaşam Tarzı.

ABSTRACT

This study examines the cultural and economic capital, lifestyles and consumption habits of individuals from different social classes; It has been written on how it affects sports preferences and has reviewed important books and articles in the field written on this subject. This research; answered how concepts such as social stratification, class differences, economic, cultural, symbolic, social capital, lifestyle and consumption culture were reflected in the field of sports by reviewing the literature and compiling them.

As a result of this research; sports preferences, lifestyle and consumption habits are determined by those who hold the economic capital. As a result of vertical mobility, it has been reached that the lifestyle of successful athletes can radically change and the sport preferred to be performed may vary according to the classes.

Keywords: Class Differences, Consumption Habits, Cultural Capital, Economic Capital, Lifestyle, Sports Preferences, Stratification.

GİRİŞ

Spor uzun zamandan beri insan kültürünün bir parçası olmuş ve sosyal ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son yıllarda, sosyal sınıf ve spora katılım arasındaki ilişki üzerine araştırmalar artmaktadır. Bu araştırma, sosyal sınıfın insanların oynadığı spor türleri, katılım düzeyleri ve başarı şansları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermiştir. Sosyal sınıf ve spor üzerine yapılan araştırmaların en tutarlı bulgularından biri, farklı sosyal sınıflardan insanların farklı spor türlerine katılma eğiliminde olmasıdır. Örneğin, daha yüksek sosyal sınıflardan insanların golf, tenis ve yüzme gibi "beyaz" sporlar olarak kabul edilen sporlara katılma olasılığı daha yüksektir. Alt sosyal sınıflardan insanların ise basketbol, futbol ve atletizm gibi "siyah" sporlar olarak kabul edilen sporlara katılma olasılığı daha yüksektir. Spora katılımdaki bu farklılıkları açıklayabilecek bir dizi faktör vardır. Faktörlerden biri basitçe kaynaklara erişimdir. Daha yüksek sosyal sınıflardan insanların spor sahaları ve yüzme havuzları gibi iyi tesislere erişme olasılığı daha yüksektir. Ayrıca, ekipman ve ders masraflarını karşılama olasılıkları da vardır. Spora katılımdaki farklılıkları açıklayabilecek bir başka faktör de kültürel normlardır. Bazı sosyal sınıflarda, akademik başarıya güçlü bir vurgu yapılır ve spor okuldan uzaklaştırma olarak görülür. Diğer sosyal sınıflarda, fiziksel zindelik ve atletizm üzerinde daha güçlü bir vurgu vardır ve spor, karakter ve disiplin oluşturma bir yolu olarak görülür.

Yaptıkları spor türlerinin yanı sıra farklı sosyal sınıflardan insanlar da farklı düzeylerde spor yapma eğilimindedir. Daha yüksek sosyal sınıflardan insanların rekabetçi bir düzeyde spora katılma olasılığı daha yüksektir. Organize takımlarda oynama ve turnuvalarda rekabet etmek için seyahat etme olasılıkları vardır. Alt sosyal sınıflardan gelen bireyler ise daha çok rekreasyon amaçlı sporlara katılmaktadır. Gayri resmi ortamlarda arkadaşları ve aileleriyle oynama olasılıkları daha yüksektir. Spora katılım düzeyindeki bu farklılıkları açıklayabilecek bir dizi faktörlerden biri: Kaynaklara erişimdir. Daha yüksek sosyal sınıflardan gelen insanların, rekabetçi sporlara katılmak için

İrem Nur Dabak¹

How to Cite This Article

Dabak, İ. N. (2023). "Spor Pratiklerinin Sosyal Tabakalara Göre Gösterdiği Fark ve Sınıfsal Farklılıkların Spor Tercihlerine Etkisi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8550-8558. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72370>

Arrival: 10 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji, Türkiye. ORCID: 0009-0002-5183-522X

zamana ve paraya sahip olma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca iyi koçlara ve eğitim tesislerine erişimleri daha olasıdır.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Sosyologlar, toplumsal tabakalaşma üzerine konuşurken insan toplulukları içindeki bireyler ve gruplar arasında var olan eşitsizlikleri açıklamayı amaçlar. Tabakalaşma genel olarak; mülk veya varlık anlamıyla düşünülür, fakat aslında tabakalaşma yaş, toplumsal cinsiyet, askeri rütbe veya dinsel bağ gibi diğer özellikler sebebiyle de ortaya çıkar (Giddens, 2008). Yani, sosyal tabakalaşma, bir toplumun insanlarını zenginlik, gelir, ırk, eğitim, etnik köken, cinsiyet, meslek, sosyal statü veya elde edilen güç (sosyal ve politik) gibi sosyoekonomik faktörlere dayalı olarak gruplara ayırmasını ifade eder. Bu haliyle tabakalaşma, kişilerin bir sosyal grup, kategori, coğrafi bölge veya sosyal birim içindeki göreceli sosyal konumudur.

Modern Batı toplumlarında, sosyal tabakalaşma tipik olarak üç sosyal sınıf açısından tanımlanır: üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıf; sırayla, her sınıf üst tabaka, orta tabaka ve alt tabakaya bölünebilir. Üst sınıf, tipik olarak, servet açısından ailelerin en üstteki yüzde bir veya ikisi olarak tanımlanır. Genellikle toplumun en zengin üyeleridir ve en büyük siyasi gücü kullanırlar. Üst sınıf genellikle nesilden nesile aktarılan muazzam zenginlik ile ayırt edilir. Üst sınıfın bazı özellikleri arasında zenginlik, gelir, kültürel sermaye, sosyal statü yer alır. Orta sınıf, bir hiyerarşi içinde işçi sınıfı ile üst sınıf arasında yer alan sosyo-ekonomik bir gruptur. Batı kültürlerinde, orta sınıftaki kişiler, işçi sınıfındakilere göre daha yüksek oranda üniversite derecesine sahip olma eğilimindedir, tüketim için daha fazla gelire sahiptir ve mülk sahibi olabilir. Orta sınıftakiler genellikle profesyonel, yönetici ve memur olarak istihdam edilmektedir. Alt sınıf, düzgün bir yaşam tarzına sahip olmalarına izin vermeyen ekonomik eksikliklerle karakterize edilen sosyo-ekonomik bir gruptur. Belirli durumlarda, konut, yiyecek veya eğitim gibi temel mal ve hizmetlerin eksikliği de söz konusu olabilir. Alt sınıf, yoksulluk, evsizlik ve işsizlik ile karakterize edilir. Çok azı liseyi bitirmiş olan bu sınıftaki insanlar; tıbbi bakım, yeterli barınma ve yiyecek, düzgün giyim, güvenlik ve mesleki eğitim eksikliğinden mustarıdır.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE SPOR

Spor sosyolojik kavramların kendi içerisinde yeniden üretildiği bir alandır. Hem kültürel kavramlar hem tabakalaşma kavramları sporun içinde yeniden üretilir ve yerini alır. Rekabette egemenlik anlayışının olduğu spor, meşrulaştırma basamaklarının toplumsal olarak kendini gösterdiği bir inşa aşamasıdır (Talışcıoğlu, 2010). Bu yüzden, sosyal tabaka ve sporun arasındaki ilişkiyi anlamak için birçok çalışma yapılmıştır. Bu makalede; spor ve sosyal tabakalaşma literatüründe yer alan çalışmaların, konuyu nasıl ele aldığı araştırılmış, derlenmiş ve tartışılmıştır.

Sosyal tabakalar arasındaki eşitsizlikler önemli şekilde modern sporun oluşmasına etki etmiştir. Bu farklılıklarda temel sebep özel mülkiyettir; fakat serbest zaman ortaya çıkıp kitlelere yayılınca, bu da önemli bir etken haline gelmiştir. Bunun sebebi, eski zamanlarda bireylerin serbest zamana sahip olmasının bir sınıf göstergesi olmasıdır (Atalay, 2004). Spor ve sosyal tabakalaşma, spor katılımı ile bir toplum içindeki sosyal hiyerarşi veya bölünme arasındaki ilişkiyi ifade eder. Sosyal tabakalaşma, bireylerin veya grupların zenginlik, meslek, eğitim ve güç gibi çeşitli faktörlere dayalı olarak farklı sosyal sınıflara ayrılmasıdır. Sosyal bir kurum olarak spor, sosyal tabakalaşmayı hem yansıtır hem de pekiştirilir.

Sosyal sınıfın spor katılımıyla doğrudan bir ilişkisi vardır. Sosyal sınıf, bireylerin katılmayı seçtikleri spor türlerini, katılım düzeylerini büyük ölçüde tanımlar ve sporda başarı şanslarını etkiler. Çoğu zaman spor, sosyal sınıfın bir yansımasıdır ve sosyal sınıfın spora katılım üzerinde önemli bir etkisi vardır. Örneğin, parası ve gücü olan toplulukların okul sonrası programları, okul içi sporları ve ortaokul ve lise spor takımlarını finanse edecek kaynaklara sahip olma olasılığı daha yüksektir. Diğerleri, fiziksel aktiviteye katılmak için halka açık parkları ve rekreasyon tesislerini tercih edebilir.

Genel olarak, üst sınıflar golf, tenis ve yüzme gibi bireyciliği ve estetiği vurgulayan ve bir nedenle oynaması pahalı olabilecek sporlara daha düşkündür; alt sınıflar tipik olarak boks ve basketbol gibi takım çalışmasını ve fiziksel gücü vurgulayan ve katılım için çok fazla para gerektirmeyen sporları tercih eder. Onlarca yıllık, Herkes İçin Spor politikalarına rağmen, gençlerin organize sporlara katılımında sosyal sınıf farklılıkları devam etmektedir. Bunun bir yansıması olarak; seçkin rekabet düzeyinde, özellikle bireysel sporlarda ve birçok Olimpik sporda, sporcular üst-orta sınıf geçmişlerinden gelme eğilimindedir (Coakley, 2004).

Bourdieu'nun söylediğine göre, sosyal tabakalar var olabilmek için "ayrıt edilmeyi" ister. Ayrıt edilme daha çok üst sınıflarda meydana gelirken; alt ve orta sınıf, üst sınıfın faaliyetlerine imrenmektedir. Bu etkiler spor bağlamında da ortaya çıkar. Üst sınıfın yaptığı sporlar alt ve orta sınıfların yaptığı sporlardan farklılaşır. Elitler ayrıcalıklı pozisyonlarını sporla sürdürürken, toplumun çokluğunun onlara hissettiği imrenme yaptıkları sporların süreç içinde

popülerlik kazanmasına sebep olur. Böylece elitler yeni sporlara yön alırken ayırt edilmeye çabalar. Başka bir deyişle yeni spor branşlarının ortaya çıkmasında üst tabakanın ayırt edilmeye ve farklı olmaya yönelik üstü kapalı çabaları yatmaktadır, yani yeni zevk ve heyecan arayışının bu durumda rolü büyüktür (Yüksel, 2012, s.44).

Spor yoluyla sosyal tabakalaşmanın yeniden üretildiği alanlar şu şekilde sıralanabilir: Erişim ve Fırsatlar: Sosyal tabakalaşma, bireylerin spora erişimini ve katılım fırsatlarını etkiler. Ekonomik eşitsizlikler, kaliteli spor tesislerine, ekipmana, koçluk ve eğitim programlarına erişimi sınırlayabilir. Varlıklı geçmişlere sahip çocuklar, organize edilen sporlara katılmak için daha fazla fırsata sahip olabilirken, düşük gelirli ailelerden gelenler mali engellerle karşılaşabilir. Elit Sporlar: Spor, sosyal hareketlilik için bir platform görevi görebilir, ancak aynı zamanda kaynakları ve fırsatları seçkinler arasında yoğunlaştırma eğilimindedir. Elit sporlar genellikle yoğun eğitim, özel koçluk ve yüksek performanslı tesislerle karakterize edilir. Mali destek ve sosyal bağlantıları olan ayrıcalıklı geçmişlere sahip sporcular, elit spor kariyerlerini sürdürmede bir avantaja sahiplerdir. Genç bir sporcunun gelişimini finanse etmek için gereken finansal fedakârlıklar - örneğin, genellikle devlet okullarında sunulmayan yelken, jimnastik, binicilik etkinlikleri ve kayak - ortalama bir ailenin ulaşamayacağı düzeydedir (Woods, 2016). Medya ve Sponsorluk: Medyada yer alma ve kurumsal sponsorluklar, sporun ve sosyal tabakalaşmanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Futbol, basketbol ve tenis gibi yüksek profilli sporlar, ilgili sporcuların şöhretine ve zenginliğine katkıda bulunan, medyanın önemli ölçüde ilgisini ve sponsorluklarını çeker. Bu kaynakların yoğunlaşması, spor içindeki sosyal tabakalaşmayı daha da güçlendirir. Cinsiyet ve Irk: Sporda sosyal tabakalaşma, cinsiyet ve ırk dinamiklerinden de etkilenir. Tarihsel olarak, belirli sporlara genellikle kültürel, sosyoekonomik veya tarihsel faktörler nedeniyle belirli cinsiyetler veya ırksal/etnik gruplar hâkim olmuştur. Bu eşitsizlikler fırsatları sınırlayabilir ve sporda yetersiz temsil edilen gruplar için engeller oluşturur. Sosyal Statü ve Prestij: Sporda başarı ve tanınma, sosyal statü ve prestij artmasına neden olabilir. Yüksek düzeyde başarı, şöhret ve zenginlik elde eden sporcular genellikle toplum içinde yüksek sosyal konumlara sahiptir. Bu, bireyin sportif başarılarına dayalı olarak bir üstünlük veya aşağılık algısı yaratabilir ve sosyal tabakalaşmaya daha fazla katkıda bulunur. Eğitim ve Burslar: Eğitim kurumları tarafından sunulan spor bursları, yetenekli sporcuların yükseköğrenim görmeleri için fırsatlar sağlayabilir. Eğitim hayatlarında spora katılan bireylerin; eğitimleri, kişisel beklentileri ve sosyal ağları iş dünyasında onlara yardımcı olur. Aslında çok sayıda araştırma, spora katılan ve iş başarılarını en azından kısmen sporda öğrendikleri derslere bağlayan hem erkek hem de kadın iş liderlerini belgelemiştir (Woods, 2016). Bununla birlikte, bu tür burslara erişim, sosyoekonomik faktörlerden etkilenebilir ve dezavantajlı geçmişlere sahip bireyler için fırsatları sınırlayabilir. Sosyal Statü Sembolü Olarak Spor: Spor fandomu ve katılımı, sosyal statü sembolü olarak görülebilir. Belirli bir spor takımını desteklemek veya belirli spor etkinliklerine katılmak, kişinin sosyal bağlılığını ve kimliğini gösterebilir. Bu, tercih edilen spor veya takımlara dayalı sosyal bölünmelere yol açarak spor tutkunları arasında tabakalaşmayı güçlendirir.

Sosyal sınıf ve spor arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Farklı sosyal sınıflardan insanların; neden farklı spor türlerine, farklı seviyelerde ve farklı başarı şanslarıyla katılma eğiliminde olduklarını açıklayabilen bir dizi faktör vardır. Yukarıda belirtilen faktörlere ek olarak, sosyal sınıf ve spor arasındaki ilişkide ayrımcılığın rolünü dikkate almak da önemlidir. Örneğin, siyah atletler tarihsel olarak spora, katılma ve başarılı olma fırsatlarını sınırlayan ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Sonuç olarak, siyah ve beyaz sporcular arasında katılım ve başarı oranlarında hala önemli bir fark var.

Coakley ve Dunning (2000) editörlüğünü yaptığı “Handbook Of Sports Studies” kitabının “Theorizing Sport, Social Class And Status” (Sugden ve Tomlinson, s. 309) bölümünde spor ve sosyal sınıfın ilişkisinden şu şekilde bahsediyor: Spor katılımı, modern dünyada sosyal farklılaşma için kabaca bir kısa yol olarak okunabilir. Bu, sporun sosyal statü ile uzun bir geçmişi olduğu ve günümüzde bile spor katılımının sosyal sınıfa göre farklılık gösterebileceği anlamına gelir. Yani, spor ve sosyal hiyerarşi her zaman yakın akraba olmuştur. Spor, tarihsel olarak sosyal sınıfla bağlantılı olmuştur ve spor sosyal statü kazanmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. İkisinin arasındaki temel bağlantı, sporun askeri kökenlerinde ve askeri gücün sosyal statü göstergesi olarak önemde yatmaktadır. Bu, sporun kökenlerinin savaşta yattığını ve sporun askeri kabiliyetleri sergilemenin bir yolu olarak kullanıldığını ima eder. Yunan uygarlığının imparatorluk çöküşü sırasında, spor, Yunanistan'da yarı profesyonel bir boyuta evrilmiştir. Savaşçı-sporcular gösterileri ve başarıları sayesinde prestij kazanmış ve bir elit tarafından himaye edilmiştir. Şampiyonlar da spordaki hünelerini sergileyerek ün kazanmışlardır. En genel anlamıyla, sınıf, ekonomik bir ilişkinin sosyal ve kültürel ifadesidir. Sınıflar, ekonomik üretime yaptıkları katkılar, bunun kendilerine sağladığı kaynaklar üzerindeki hâkimiyetleri ve bunun oluşmasına yardımcı olan yaşam tarzları açısından benzer şekilde yerleştirilmiş insanlardan oluşur. Sporun, sınıflar ve diğer statü grupları arasındaki güç ilişkilerinin çeşitliliğini hem yansıttığına hem de oluşturduğuna inanıyoruz. Bunu anlamlandırmaya çalışırken, hegemonya kavramının faydası bizi şaşırtıyor. Bununla birlikte, sınıf ilişkilerindeki geleneksel dayanağından kurtulduktan sonra hegemonya tezinin açıklama gücünün artırılabilirliğini öne sürüyoruz. Daha sonra, toplumsal düzeni şekillendirmek ve kontrol etmek için siyasi ve sivil toplum arasındaki rekabet, bu düzenin tüm önemli

bileşenlerini içeren bir yarışma olarak ortaya çıkarılabilir. Ancak o zaman, Bourdieu'nün inceliğiyle, sporun ve temsil ettiği şeyin toplumların inşa edilme ve değiştirilme biçimleriyle yakından bağlantılı olduğunu anlamaya başlayabiliriz.

Social Issues in Sport (Woods, 2016, s. 597) kitabında spor ve sosyal sınıfın ilişkisinden şu şekilde bahsediyor; spor katılımı, bol boş zamanları ve paraları nedeniyle üst sınıf üyeleri arasında her zaman daha popüler ve erişilebilir olmuştur. Aslında tarihsel olarak zengin insanlar sporu hem eğlence hem de zenginliklerini göstermenin bir yolu olarak kullanmışlardır. Ayrıca iş dünyasındaki ağlar ve bağlantılar yoluyla sosyal sermaye oluşturmak için sporu sıklıkla kullanmışlardır. Tenis, golf, binicilik ve yelkencilik gibi günümüz sporlarının çoğu, geleneksel olarak zenginlerin eğlencesiydi ve birçok iş anlaşması, bir golf veya tenis setinden sonra tamamlanmıştır. Mevcut ABD toplumunda, en yüksek gelir düzeyine sahip kişiler en yüksek spor katılım oranlarına da sahiptir. Ayrıca spor etkinliklerine katılma olasılıkları daha yüksektir ve hatta televizyonda daha fazla spor izlemektedirler.

Hem üst hem de üst-orta sınıflar, özel kulüplerde yapılan polo ve kayak gibi sporları tercih ederler. Üst-orta sınıfın diğer tipik seçenekleri arasında jimnastik, artistik patinaj, yüzme, tüfek ve okçuluk gibi olimpik sporlar da yer alır. Bu sporların çoğu bireysel olduğundan, katılımları genellikle pahalıdır. Takım sporlarında, belirli coğrafi bölgelerde üst-orta sınıf ailelerin en popüler tercihleri buz hokeyi ve lakros olup, her ikisi de genellikle okul yerine kulüp takımlarında yapılır. Ekipmanlar diğer takım sporlarından önemli ölçüde daha pahalıya mal olur. Tüm bu sporlar için tesisler genellikle maliyetlidir ve birey ya da aile, antrenman ve yarışmalara seyahat gibi önemli masrafları karşılar (Woods, 2016).

Hem üst hem de üst-orta sınıflar, özel kulüplerde yapılan polo ve kayak gibi sporları tercih ederler. Üst-orta sınıfın diğer tipik seçenekleri arasında jimnastik, artistik patinaj, yüzme, tüfek ve okçuluk gibi olimpik sporlar da yer alır. Bu sporların çoğu bireysel olduğundan, katılımları genellikle pahalıdır. Takım sporlarında, belirli coğrafi bölgelerde üst-orta sınıf ailelerin en popüler tercihleri buz hokeyi ve lakros olup, her ikisi de genellikle okul yerine kulüp takımlarında yapılır. Ekipmanlar diğer takım sporlarından önemli ölçüde daha pahalıya mal olur. Tüm bu sporlar için tesisler genellikle maliyetlidir ve birey ya da aile, antrenman ve yarışmalara seyahat gibi önemli masrafları karşılar (Woods, 2016).

İşçi sınıfının (yani, alt-orta sınıfın) üyelerinin, kolayca erişilebilir ve ucuz olan takım sporlarını seçme olasılığı daha yüksektir. Takım gençlik spor programları, çocukların spora başlamasını sağlar ve birçok çocuk, okullar ve vergi mükellefleri tarafından sübvansede edilen okullar arası takımlarda oynamaya devam eder. Antrenörlük ve tesisler genellikle ücretsizdir ve yetenekli sporcular performanslarını aileleri için mütevazı bir masrafla artırabilirler. Takım sporları, sahnelenmesi daha ucuz olması, bir sahada veya kortta daha fazla oyuncuyu barındırması ve aynı zamanda sosyal bir ortam sağlaması nedeniyle bu sınıfa hâkimdir. Popüler örnekler basketbol, futbol, beysbol, softbol ve voleybolu içerir. Ebeveynler, çocuklarıyla ilgilenmek ve harcamaları makul sınırlar içinde tutmak için genellikle gönüllü antrenörler veya yetkililer olarak hizmet eder (Woods, 2016).

Yoksulların ve çalışan sınıfların üyeleri hayatlarını kazanmaya ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya o kadar çok zaman ayırırlar ki, spora harcayacak çok az zamanları veya paraları kalır. Bununla birlikte, toplumların yaşam standardı yıllar içinde iyileştikçe, mavi yakalı aileler kendilerine hitap eden ve halkın kolayca erişebildiği, oynaması ucuz olan ve halka açık eğlence tesislerinde bulunan belirli sporlara katılabilir veya izleyebilir hale gelir (Sage, 1998; akt. Woods, 2016).

Daha yüksek gelir ve eğitim düzeyine sahip olan ve profesyonel veya idari görevlerde çalışanlar, sağlık ve fitness aktiviteleri ile sporun en ateşli ve sık tüketicileridir. Fiziksel zindeliğe değer verirler ve boş zaman aktivitelerinden hoşlanırlar. Buna karşılık, doğum yapanların egzersiz yapma veya spora katılma ihtiyacı veya eğilimi hissetme olasılığı daha düşüktür. Boş zamanlarını bir sonraki iş günü için dinlenerek geçirme olasılıkları daha yüksektir (Gruneau, 1999; akt. Woods, 2016).

Alt ekonomik sınıfların üyeleri tipik olarak fiziksel güç ve cüretkarlığa dayalı şiddet ve belirsizlikle karakterize edilen sporları seçerler. Örnekler arasında boks, güreş, halter, otomobil yarışı ve motosiklet yarışı yer alır. Bu sporlar genellikle düşük maliyetlidir ve kentsel alanlarda mevcuttur ve herkes tarafından erişilebilir. Mütevazı geçmişlere sahip çocukların hayatta kalmak için gerekli bulabilecekleri bir özellik olan erkeksi sağlamlık idealine eğilimlidirler (Coakley, 2004; akt. Woods, 2016). Aynı zamanda, düşük gelirli pek çok insan kırsal alanlarda yaşamakta ve avcılık ve balıkçılık gibi kolay erişilebilir sporları tercih etmektedirler. Bu sosyal grup arasında popüler olan ve şiddetli fiziksel aktivite içermeyen iki beceri sporu bowling ve bilardodur (Woods, 2016).

Fransız sosyolog Loïc Wacquant (2004), Chicago'nun güney tarafında siyahların çoğunlukta olduğu bir mahallede bir spor salonuna katıldı. Orada, kendine saygı ve erkeklik duygusu oluşturmanın meşru bir yolunu arayan alt sosyoekonomik sınıftan erkekler için boksun önemini öğrendi. O mahalledeki pek çok çocuk için boks yapmanın

alternatifi, "sonunda hapse girmek ya da sokaklarda ölmek" idi. Boks geleneksel olarak alt ekonomik sınıflara ve yeni gelen göçmenlere hitap etmiştir. Şehirlerdeki pek çok erkek çocuk, iş bulma ihtimalinin olmadığı hayatlardan kaçmak için boksa yönelir. Boks ringinin kontrollü şiddetini sokakların gelişigüzel şiddetine tercih ederler. Geçtiğimiz yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde boks, İrlandalılar, İtalyanlar, Yahudiler, Afrikalı Amerikalılar ve son zamanlarda Latinler arasında popülerdi (Woods, 2016).

Yüksek performanslı sporu arzulayan genç sporcular, antrenman ve yarışmaya büyük miktarda zaman ve para yatırmak zorundadır. Aileleri hayallerini destekleyecek kaynaklara sahip değilse, başarı şansları ciddi şekilde azalır. Spor seçimi çok önemlidir, çünkü bazı sporlarda gelişme fırsatları büyük ölçüde ekonomik yatırıma bağlıdır, oysa diğerleri daha mütevazı bir masrafla sürdürülebilir (Woods, 2016).

Üst ve üst-orta sınıflardan gelen gençler, genellikle oldukça rekabetçi sporlarda başarılı olmak için güçlü bir motivasyon geliştirmezler. İş ya da meslek sahibi bir aileye maruz kalmaları, ilgi alanlarını ilk günlerinden itibaren etkiler. Spor bir oyalama olarak görülme eğilimindedir - eğlence için yapılan bir şey. Aile ve arkadaşlar, bu çocukları, sosyal ortamlarda takdire şayan bir şekilde kendilerini gösterebilmeleri için golf, tenis, yelken ve kayak gibi belirli spor dallarında teşvik eder. Golf sahasında veya tenis kortunda birçok arkadaşlık geliştirilir ve iş anlaşmaları düzenlenir. Bu sporlar da genellikle aile tatillerine dâhildir. Sofra adabı ve diğer sosyal zarafetler gibi, bu tür sporlar hakkında da belli bir düzeyde beceri ve bilgi sahibi olunması beklenir (Woods, 2016).

Olimpik sporcu David Hemery (1986), 22 spor dalından ve 12 ülkeden sporcular da dâhil olmak üzere, son zamanlarda en iyi performans gösteren 63 sporcuyu incelemiştir. Nispeten küçük olan ve en iyinin en iyisine odaklanan örnekleme, aşağıdaki sınıf dağılımına girer (akt.; Woods, 2016):

- ✓ Yoksul %22
- ✓ İşçi sınıfı %26
- ✓ Alt-orta sınıf %3
- ✓ Orta sınıf %44
- ✓ Üst-orta sınıf %3
- ✓ Üst sınıf %0

Spor yoluyla, sınıf statüsünde yükselmenin birden fazla olası yolu vardır. En bariz olanı, spor kariyerine devam etmenin beraberinde gelen eğitimidir. Spora tutkuyla bağlanan alt sınıftan çoğu çocuk, akademik eğitimlerini korumanın sporlarını sürdürmelerine izin verdiğini fark eder. Notlarını yüksek tutarlarsa, ebeveynlerinin asla sahip olmadığı yükseköğrenim olasılığını açan bir spor bursu da kazanabilirler. Üniversite eğitimleri boyunca kazandıkları bilgi ve arkadaşlar, profesyonel bir sporcu olarak asla başarılı olamasalar bile, onları sosyal ve ekonomik sınıflarının ötesinde istihdam fırsatları için hazırlar (Woods, 2016).

Schmitt, Atencio ve Sempe'nin (2020) yaptığı çalışmada Batı Fransa ve Kaliforniya'daki okul spor programlarında hafif yelken kullanımını incelediler. Yelkencilik, hem Fransa hem de ABD'de üst sınıf katılımı için önemli bir faaliyet olarak tanımlanmıştır; çünkü hazırlık, taktik karar verme, liderlik ve problem çözme gibi entelektüel becerileri yoğun bir şekilde gerektirir. Araştırmacılar bu çalışmada; antrenörler, öğretmenler ve veliler olmak üzere genç yelkenciler ve destekleyici yetişkinlerle yapılan 1,5 yıllık karşılaştırmalı etnografik bir çalışmadan elde edilen mülakat yorumlarını ve alan gözlemlerini ortaya koymuşlardır. Bulguları, Batı Fransız ve Kaliforniyalı üst sınıf öğrenci yelkenciler ve yetişkin destekçilerinin, ekonomik veya kültürel sermaye edinimini nasıl öncelendikleri açısından birbirinden farklılaştığını göstermektedir. Bu bulgular, kültürel olarak dominant sınıf ve ekonomik olarak dominant sınıf değerleri ve üyeliği arasındaki Bourdieucu kavramsal ayrımlarla örtüşmektedir. Bu farklı yollarla üst sınıf statü pekiştirme ve sermaye yeniden üretimi, gençlik/okul sporu ve eğitim katılımını destekleyen farklı ulusal kültürler ve sosyal ve ekonomik yapıları yansıtmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda araştırmacılar şunlara ulaşmıştır: Batı Fransa'daki okul yelken programlarında, kültürel sermaye edinimi ön plandadır. Yelken, gençlerin üst sınıf sosyal değerleri ve normlarını öğrenmeleri ve benimsemeleri için bir fırsat olarak görülür. Yelkenciler, antrenörler ve veliler, yelken sporunun gençlere disiplin, takım çalışması ve liderlik gibi değerleri aşıladığını ve onları gelecekteki yaşamları için hazırladığını ileri sürer. Kaliforniya'daki okul yelken programlarında ise ekonomik sermaye edinimi daha önemlidir. Yelken, gençlerin elit ağlara ve fırsatlara erişimlerini sağlamak için bir fırsat olarak görülür. Yelkenciler, antrenörler ve veliler, yelken sporunun gençlere pahalı ekipman ve eğitime erişim sağladığını ve onlara rekabetçi yelkencilikte başarılı olmak için gereken becerileri kazandırdığını vurgular. Bu farklı yaklaşımlar, Batı Fransa ve Kaliforniya'daki farklı ulusal kültürleri yansıtmaktadır. Batı Fransa'da, eğitim ve kültürel birikim geleneksel olarak üst sınıf statü için önemli olmuştur. Kaliforniya'da ise ekonomik başarı ve

sosyal bağlantılar daha önemlidir. Bu farklı değerler ve öncelikler, okul yelkencilik programlarında nasıl sermaye edinildiği ve yeniden üretildiği üzerinde bir etkiye sahiptir.

Carreras'ın (2020) yaptığı çalışmada; Barcelona kentindeki yerel elitlerin, özellikle yeni havuzların inşasını kullanarak, kentsel manzarayı yeniden şekillendirmeye ve kendilerini güçlendirmeye nasıl çalıştıklarını araştırdı. Yapılan araştırma sonucunda şunlara ulaştı: Yüzme, Barcelona'nın elitleri için çekici bir sporu çünkü hem fiziksel hem de zihinsel sağlık için faydalı olarak görülüyordu. Ayrıca, yüzme, elitlerin, özellikle de çocukların, kentin daha fakir kesimlerinden izole olmalarını ve kendi sosyal çevrelerini yaratmalarını sağladı. Yüzme kulüplerinin inşası, Barcelona'nın kentsel manzarasını da değiştirdi. Yeni havuzlar, şehrin daha fakir kesimlerinde inşa edildi ve bu, elitlerin bu alanlara girmesine ve bu bölgeleri kendi sosyal değerleri ve normlarıyla şekillendirmesine izin verdi. Sonuç olarak, Barcelona'daki yerel elitler, yüzme kulüplerini kullanarak, kentsel manzarayı yeniden şekillendirmeyi ve kendilerini güçlendirmeyi başardılar. Spor, bu elitler için, formal siyasete erişemedikleri bir ortamda, kitleleri medenileştirmek ve kendi sosyal değerlerini ve normlarını yaymak için bir araç haline geldi.

Moret ve Ohl (2018) yaptığı çalışmada elit bir sporcu olarak hokey oynamanın eğitim yollarını nasıl etkilediğine odaklanıyor. Bu çalışma; kalitatif ve kantitatif yöntemlere dayanıyor, bunlar arasında İsviçre'de 36 buz hokeyi oyuncusu ile yapılan röportajlar ve anketi dolduran 605 katılımcı yer alıyor. Araştırmacılar, ailelerin spor sermayesine olan güçlü inancının, hem alt hem de üst orta sınıflar için sporcuların erken okuldan ayrılmasına yol açtığını iddia ediyor. Yapılan araştırma sonucunda şunlara ulaşılar: Daha fazla ekonomik sermayeye sahip aileler için, okuldan ayrılma, sosyal konumu sürdürmek veya iyileştirmek için bir stratejidir; alt orta sınıf aileler için, bu daha çok spor yeteneği tarafından sağlanan bireysel fırsatlar tarafından yönlendirilir. Sınıftan bağımsız olarak, okul kültürüne daha duyarlı ailelere sahip oyuncular, başka bir profesyonel kariyere geçiş için bir kaynak olarak okul eğitimi tercih ederler. Ancak, spor sermayesinin aşırı değerlendirilmesi her iki sınıf için de aynı sonuçları doğurmaz. Daha az sosyal kaynağa sahip oyuncular, ekonomik ve kültürel kaynakları sayesinde onları destekleyebilecek ailelere sahip oyunculardan daha risklidir. Ek olarak, son zamanlardaki hokeyin küreselleşmesi, eşitsizlikleri daha da artırıyor ve yerel ağların gücünü zayıflatıyor gibi görünür.

Whigham, Hobson, Batten ve White (2019) yaptığı çalışmada; 288 İngiliz devlet orta öğretim okulunda (11-18 yaş arası) Beden Eğitimi sağlanmasında hangi sosyal sınıfın ve sosyo-ekonomik statünün ne ölçüde belirgin olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. Yapılan araştırma sonucunda şunlara ulaşılar: Sosyal sınıfın beden eğitimi müfredatının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler, nispeten avantajlı öğrencilere göre daha az spor ve beden eğitimi seçeneği sunan okullara gitme eğilimindedir. Bu, bu öğrencilerin spor alanlarında başarılı olma ve sporla ilgili kariyerler peşinde koşma şansını azaltabilir.

Bayraktar (2003) yaptığı çalışmada; kültürel ve fiziksel sosyal yapı özelliklerini inceleyip bu özelliklerin sporun gelişmesindeki olumlu veya olumsuz yanlarını ele almıştır. Bununla beraber sosyal yapının, Türk sporunun gelişimi üzerindeki etkisini genel olarak incelemiştir. Araştırmacı, Ekonomik yapıya bağlı olan ve sporun gelişimini şekillendiren faktörleri aşağıdaki gibi sıralamıştır. Ekonomik yapıyı içeren unsurlara örnek olarak:

- Gelir düzeyinin yüksekliği, spor faaliyetlerine erişimi artırabilir ve spor yapma motivasyonunu destekleyebilir.
- Serbest zaman yaratmaya elverişli iş ortamı, bireylerin sporla ilgilenmeleri için gerekli olan zamanı bulmalarını kolaylaştırabilir.
- Sanayileşme, spor malzemelerinin üretimini ve tedarikini kolaylaştırarak sporun yaygınlaşmasını destekleyebilir.
- Spor faaliyetleri için ayrılacak kaynak payı, spor altyapısının geliştirilmesi, eğitmenlerin istihdamı ve spor etkinliklerinin düzenlenmesi için gereken finansmanı sağlayabilir.
- Spor altyapısının yeterliliği ve eşit dağılımı, farklı bölgelerde yaşayan insanların spor yapma imkânlarına eşit şekilde erişmelerini sağlayabilir.
- Kamusal ihtiyaçların karşılanması, halkın spor yapma imkânlarına erişimini kolaylaştırarak toplumun genel sağlık ve refahını artırabilir.

Bayraktar (2003), gelir seviyesinin yüksek olması sporun gelişiminde tek başına yeterli olmasa bile; ekonomik gelişmişlik sürecini tamamlamış ülkelerde boş zaman ortamı da kendiliğinden oluşmaktadır. Boş zaman ortamı profesyonel sporcular için bir şey ifade etmemekte; ancak, amatör sporcular ve çalışan kesimin spor yapabilmesi için gerekli olan bir unsur olduğu sonucu varmıştır.

Bilir'in (2020) yaptığı çalışmada; sporun toplumdaki mevcut eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini yansıttığı ve bu durumu pekiştirdiği söyler; işlevselci teorinin ve çatışma teorisinin çerçevesinde sporu ele alarak, sporun toplumsal işlevlerini incelemektedir.

Sonuç olarak Bilir (2020) şunlara ulaşmıştır: İşlevselci teorinin ana kavramları olan düzen, toplumsallaşma, dayanışma ve uyum gibi kavramlar sporun toplumsal işlevleri üzerine yol ışık tutmaktadır. İşlevselci teori bağlamında, spor sisteme katkısı üzerinden ele alınmakta ve araştırmacılar spora katılım ve sporun bireyler ve toplum üzerindeki olumlu etkisi gibi konulara odaklanmaktadır. Buna göre, bireyler sporu sevmektedir zira spor, toplumsal düzen açısından önemli olan ortak değerleri ve anlaşmaları sergilemektedir. Örneğin geniş izleyici kitlelerine ulaşan futbol, beyzbol, basketbol veya boks müsabakalarında farklı sosyo-ekonomik sınıflardan, farklı dinlerden, farklı etnik kökenlerden gelen bireyler aynı amaç –takımlarını ya da sporcuları destekleme– doğrultusunda bir araya gelmekte ve toplumsal düzen, denge ve dayanışmaya katkıda bulunmaktadır.

İşlevselci teori, sporu toplumu bir arada tutan ve uyumlu hale getiren bir araç olarak görür. Bu teoriye göre, spor, insanların farklı gruplar halinde bir araya gelmesine, sosyalleşmesine ve ortak bir amaç etrafında birleşmesine yardımcı olur. İşlevselci teori, sporun toplumsal bütünleşme ve uyuma katkı sağladığına inanır. Ancak, işlevselci teorinin en önemli zafiyeti, sporun toplumsal yapıda var olan eşitsizlikleri ve ayrımcılığı göz ardı etmesidir. İşlevselci teoriye göre, spor herkes için erişilebilir ve eşit bir fırsattır. Oysa, gerçekte spor, bazı gruplar için diğerlerine göre daha erişilebilir ve avantajlıdır. Örneğin, sosyoekonomik durumu iyi olan aileler, çocuklarına daha fazla spor yapma fırsatı sunabilirler. Bu durum, sporda eşitsizliklere ve ayrımcılığa yol açabilir. İşlevselci teorinin sporun olumlu yönlerini abarttığı ve olumsuz yönlerini göz ardı ettiği söylenebilir. Bu teori, sporun toplumsal bütünleşme ve uyuma katkı sağladığına odaklanır, ancak sporun toplumsal yapıda var olan eşitsizlikleri ve ayrımcılığı nasıl besleyebileceğini göz ardı eder.

Çatışma teorisi, sporu bir güç ve baskı aracı olarak görür. Bu teoriye göre, spor, toplumsal yapıda var olan eşitsizlikleri ve ayrımcılığı güçlendirir. Çatışma teorisi, sporun ekonomik sömürü ve kapitalist sistemin genişlemesine nasıl katkı sağladığını ele alır. Bu teoriye göre, spor, elit kesimlerin sahip olduğu gücü ve ayrıcalığı devam ettirir. Çatışma teorisine göre, sporun ticarileşmesi, bu etkileri daha da güçlendirir. Ticarileşme, sporun elit kesimlerin kontrolüne girmesine ve bu kesimlerin spor üzerinden daha fazla kazanç elde etmesine neden olur. Bu durum, toplumsal eşitsizliklerin artmasına neden olabilir. Spor ve yabancılaşma ilişkisi de çatışma teorisinde önemli bir konudur. Bu teoriye göre, spor, insanlara kendilerini başkalarından ayıran bir kimlik kazandırır. Bu kimlik, insanlara kendilerini yabancılaştırabilir ve toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırabilir. Sporun eşitsizlikleri sürdürmesi de çatışma teorisinin önemli bir vurgusudur. Spor, toplumsal yapıda var olan sınıf, ırk ve cinsiyet eşitsizliklerini yansıtır. Bu eşitsizlikler, sporda da kendini gösterir. Örneğin, sosyoekonomik durumu iyi olan aileler, çocuklarının daha iyi spor yapma fırsatı yakalamasına yardımcı olabilir. Bu durum, sporda eşitsizliklere ve ayrımcılığa yol açabilir. Çatışma teorisi, sporun işçiler üzerinde olumsuz bir etkisine sahip olduğunu da savunur. Bu teoriye göre, işçiler, çalışma saatlerinde yorulur ve gerilir. Spor, işçilerin bu gerginliği ve stresi atmasına yardımcı olabilir. Ancak, bu durum, işçilerin üretimden uzaklaşmasına da neden olabilir. Bu da kapitalist sistemin işleyişini kolaylaştırabilir. Marksizm'in terminolojisinde, spor, "afyon" işlevi görür. Bu, sporun, insanların dikkatini politik, kültürel ve ekonomik sorunlardan uzaklaştırmasını ifade eder. Bu durum, toplumsal değişimi zorlaştırabilir.

Günümüzdeki rekabetçi spor, içinden doğduğu sınıflı ve eşitlikten uzak toplumsal yapıyı beslemekte ve sporcuların kendilerine yabancılaşmasına yol açmaktadır. Rekabetçi spor, elit kesimlerin kontrolündedir ve bu kesimler, spor üzerinden büyük kazançlar elde etmektedir. Bu durum, toplumsal eşitsizlikleri artırabilir. Ayrıca, rekabetçi spor, sporcuları, kendilerinden daha iyi olan sporcuları yenme baskısı altına sokabilir. Bu baskı, sporcuların kendilerine yabancılaşmasına neden olabilir. Bu süreçte sporcular kendi bedenlerini bir nesne, teknik bir makine olarak görme eğilimindedir. Rekabetçi sporda, başarının ölçütü, sporcunun fiziksel performansıdır. Bu durum, sporcuların, bedenlerini bir araç olarak görmelerine neden olabilir. Bu durum, sporcuların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyebilir. Tek amacı kazanmak olan sporcular, yasaklı madde kullanımı, kural dışı hareketler vb. eylemlerde bulunarak, sporun eşitlikçi doğasına aykırı hareket etmek zorunda bırakılmaktadır. Rekabetçi sporda, kazanmak her şeydir. Bu durum, sporcuları, yasa dışı ve etik dışı davranışlara itebilir. Bu davranışlar, sporun eşitlikçi doğasına aykırıdır. Çatışma teorisinin zafiyeti ise, ekonomik ilişkileri fazlasıyla ağırlık vermekte, sporun eğlendirici ve dinlendirici yönünü dikkate almayarak, toplum üyelerinin benimsediği ortak değer ve inançları göz ardı etmesidir.

Çatışma teorisi, sporun, toplumsal yapıda var olan eşitsizlikleri ve ayrımcılığı güçlendiren bir araç olduğunu vurgular. Bu teori, sporun ekonomik ilişkilerini ve bu ilişkilerin spor üzerindeki etkisini incelemektedir. Ancak, sporun eğlendirici ve dinlendirici yönünü ve toplum üyelerinin benimsediği ortak değer ve inançları göz ardı eder. Bu durum, çatışma teorisinin eksikliklerine neden olur. Sporun sadece baskı ve sömürü aracı olduğu vurgusu, sporun özgürleştirici ve birleştirici yönünü ikincil plana atmakta ve sporun olumsuz yönlerini ön plana çıkarmaktadır. Çatışma teorisi, sporun, baskı ve sömürü aracı olduğunu vurgular. Bu vurgu, sporun özgürleştirici ve birleştirici yönünü ikinci plana atar. Spor, insanlar arasında iletişim, etkileşim ve işbirliğini sağlayabilir. Bu yönüyle spor, toplumsal bütünleşmeye ve uyuma katkı sağlayabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tabakalar günümüz toplumlarında yasalarla ayırılmış olmasa da kendisini sosyal yapı içinde gösterir. Farklı sosyal sınıflar, farklı kültürel ve ekonomik sermayelere sahiptir ve bu durum onların yaşam tarzını etkiler. Başka bir deyişle, farklı sosyal sınıflardan olan bireylerin kültürel ve ekonomik sermaye birikiminden boş zaman etkinliklerine kadar yaşam tarzlarında farklılıklar görülür. Bu öyle bir yapıdır ki kendisini tüketim alışkanlıklarında, beğenilerde ve yatkınlıklarda da ortaya koyar ve sınıflar arasındaki farkı bu yolla da gözler önüne serer.

Genel olarak, spor ve sosyal tabakalaşma birbiriyle bağlantılı olgulardır. Spor, sosyal hareketlilik için fırsatlar sunarken; sosyoekonomik faktörler, cinsiyet, ırk ve kaynaklara erişime dayalı eşitsizlikleri de sürdürebilir. Bununla birlikte; spor, kariyer gelişimi ve sosyal hareketlilik açısından faydalı olabilecek sosyal ağ oluşturma ve bağlantılar kurma fırsatları sağlayabilir. Spor kulüplerine, takımlara veya liglere katılım, etkili kişilerle sosyal bağlantılar kurabilir ve profesyonel fırsatlara kapı açabilir; fakat alt sosyal sınıflardan bireylerin bu ağlara ve bağlantılara erişimi sınırlı olabilir ve bu da potansiyel olarak sporla ilgili kariyer fırsatlarını sınırlandırır. Sporun; sosyal sınıf ayrımlarını yansıtabilmesine rağmen sosyal entegrasyon, topluluk oluşturma ve kişisel gelişim için yollar sağlayabileceğini not etmek önemlidir. Tüm sosyal sınıflardan bireyler için kapsayıcılığı, eşit erişimi ve fırsatları teşvik etme çabaları, sosyal sınıfın spor katılımı üzerindeki etkisini hafifletmeye ve daha adil bir spor ortamı yaratmaya yardımcı olabilir.

Sporcuların sosyal sınıfı aşmaları mümkündür, ancak bu durum birçok faktöre bağlıdır ve her sporcu için geçerli değildir. İşte bazı faktörler:

Yetenek: İyi bir yetenek ve potansiyele sahip olmak, sporcuların sınıf atlama şansını artırabilir. Ancak yalnızca yetenek yeterli değildir; aynı zamanda sıkı çalışma, motivasyon ve doğru fırsatların bir araya gelmesi gerekmektedir.

Kaynaklara Erişim: Sosyal sınıf, sporcuların sporla ilgili kaynaklara (eğitim, antrenman olanakları, ekipman, profesyonel koçlar vb.) erişimini etkileyebilir. Daha yüksek sosyal sınıftan gelen sporcular, daha iyi kaynaklara ve fırsatlara genellikle daha kolay erişebilir. Ancak, alt sosyal sınıflardan gelen sporcular da başarıya ulaşabilir, bu durum daha fazla zorluk ve mücadele gerektirebilir.

Fırsat Eşitliği: Sosyal sınıf, sporcuların fırsat eşitliği açısından farklı deneyimlere sahip olabileceği bir faktördür. Örneğin, maddi kaynaklara sahip olmayan bir sporcu, seyahat etme veya katılım maliyetleri nedeniyle bazı önemli turnuvalara veya yarışmalara katılamayabilir. Bu da onların spor kariyerlerini etkileyebilir.

Sosyal Ağ ve Bağlantılar: Sosyal sınıf, sporcuların kurdukları sosyal ağlar ve bağlantılar üzerinde de etkili olabilir. Örneğin, üst sosyal sınıflardan gelen sporcular, daha etkili ve güçlü bağlantılara sahip olabilir. Bu bağlantılar, sporculara daha fazla fırsat sunabilir ve kariyerlerini destekleyebilir. Ancak alt sosyal sınıflardan gelen sporcuların bu tür bağlantılara erişimi daha sınırlı olabilir.

Literatürde spor ve toplumsal tabakalaşma konusunda pek çok çalışma bulunsa bile eksik çalışmalar da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Batılı olmayan toplumlarda spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar. Bu konuyla ilgili mevcut araştırmaların çoğu Batı toplumlarında yürütülmüştür ve spor ile sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkinin diğer kültürel bağlamlarda nasıl farklılık gösterebileceğini anlamak önemlidir.

Farklı cinsiyetler, ırklar ve etnik kökenler arasında spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar. Mevcut araştırmalar öncelikle spor ve erkekler arasındaki sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bu ilişkinin kadınlar ve etnik azınlıklar ve diğer dışlanmış gruplar için nasıl farklı olabileceğini anlamak önemlidir.

Spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiyi zaman içinde inceleyen çalışmalar. Spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki ilişki zamanla değişmiş olabilir ve bu ilişkinin nasıl geliştiğini anlamak önemlidir.

Sporun sosyal tabakalaşmayı etkilediği mekanizmaları inceleyen çalışmalar. Mevcut araştırmalar, sporun sosyal tabakalaşmayı etkileyebileceği çeşitli yolları tespit etmiştir; ancak bu etkilerin ortaya çıktığı spesifik mekanizmaların daha iyi anlaşılması önemlidir.

Bunlar spor ve toplumsal tabakalaşma konusunda literatürde eksik olan çalışmalardan sadece birkaçı. Bu konular üzerinde daha fazla araştırma yapmak, spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki karmaşık ilişkinin daha iyi anlaşılması için önemlidir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalara ek olarak, spor ve sosyal tabakalaşma üzerine araştırmalara ihtiyaç duyulan başka alanlar da vardır. Örneğin aşağıdaki konularda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır:

- ✓ Toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesinde sporun rolü
- ✓ Sporun toplumsal eşitsizliğe karşı mücadeledeki rolü
- ✓ Sporun sosyal hareketliliği teşvik etmedeki rolü
- ✓ Bireysel ve kolektif kimliklerin şekillenmesinde sporun rolü
- ✓ Birey ve toplum arasındaki ilişkiye aracılık etmede sporun rolü

Bu konulardaki araştırmalar, spor ve sosyal tabakalaşma arasındaki karmaşık ilişkiyi daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir ve sporun sosyal adalet ve eşitliği teşvik etmek için kullanılmasına yönelik çabalara bilgi verebilir.

KAYNAKÇA

Atalay, A. (2004). Spor Medya ve Serbest Zaman. Beta Yayınevi.

Bayraktar, C. (2003). Sosyal yapı özelliklerinin spora etkisi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 19-36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153214>.

Bilir, H. (2020). Sporun toplumsal işlevi: sosyolojik bir yaklaşım. Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(4), 27-36. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/1221787>.

Carreras, M. (2020). Getting wet and cleaning up: swimming, social class, and space in 1950s Barcelona. The International Journal of the History of Sport, 37(2), 113-134. <https://doi.org/10.1080/09523367.2020.1737022>.

Coakley, J. (2004). Sports in Society. McGraw-Hill Publisher.

Giddens A. (2008). Sociology. Çevirenler: H. Özel, A. Sönmez, Z. Mercan, İ. Yılmaz, E.

Rızvanoğlu, M.A. Sarı, Ş. Pala Güzel, M. Özcan, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Moret, O., Ohl, F. (2018). Social class, the elite hockey player career and educational paths. International Review for the Sociology of Sport, 53(1), 1-22. <https://doi.org/10.1177/1012690218765759>.

Schmitt, A., Atencio, M., Sempe, G. (2020). “You’re sitting on a hot soccer field drinking Gatorade...I’m sitting in a yacht club just enjoying the view, enjoying the drinks”: Parental reproduction of social class through school sport sailing. European Physical Education Review, 26(4), 1-19. <https://doi.org/10.1177/1356336X20911386>.

Sugden, J., Tomlinson, A. (2000). Theorizing sport, social class and status. J. Coakley, E. Dunning (Ed.), Handbook Of Sports Studies. London: SAGE Publications, 309-322.

Talimciler, A. (2010). Sporun sosyolojisi sosyolojinin sporu (1. baskı). BağlamYayınları.

Whigham, S., Hobson, M., Batten, J., White, A. (2019). Reproduction in physical education, society and culture: the physical education curriculum and stratification of social class in England. Sport, Education and Society, 25(5), 493-506. <https://doi.org/10.1080/13573322.2019.1619545>.

Woods, R.B. (2016). Social Issues in Sport (3. baskı). University of Tampa Publishing.

Yüksel, M. (2012). Sosyal tabakalaşma ve spor ilişkisi: İstanbul örneği, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.

Afiş Tasarımında Reklam Fotoğrafının Gücü: Gıda Temalı Yaratıcı Reklam Afişleri

The Power of Advertising Photography in Poster Design: Food Themed Creative Advertising Posters

ÖZET

Günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisi ve teknolojiye yaşanan gelişim, görsel iletişimin önemini her geçen gün arttırmaktadır. Görsel iletişim, temelde dijitalleşen dünyada markalar ve ürünler arasında bir bağ kurmanın en etkili yöntemlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Görsel iletişimin yaygın olarak kullanıldığı reklamlar, hedef kitlelere ürünleri ve hizmetleri tanıtmak, marka bilinirliğini artırmak ve tüketici davranışlarını şekillendirmek için hazırlanan etkili iletişim araçlarıdır. Bu güçlü iletişim araçlarını etkili şekilde kullanmanın yollarından biri de afiş tasarımlarıdır. Afişler, kısa sürede büyük bir etki bırakma potansiyeli taşıyan, hedef kitlenin dikkatini çeken ve hazırlanan mesajı net bir şekilde iletmek için kullanılan görsel araçlardır. Afiş tasarımlarında kullanılan en etkili tasarım elemanlarından biri ise fotoğraftır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gıda temalı fotoğraflardan oluşan reklam afişleri ve tasarım süreçleri incelenmiştir. Araştırma için gerekli görülen genel kavramların yanı sıra estetik bir bakış açısıyla sanatsal kaynaklar araştırılarak teorik bir alt yapı oluşturulmuştur. Araştırmaya ait görsel örnekler, "Lüzer's Archive Special 200 Best Food & Drinks Ads" adlı arşiv kitabından seçilmiş ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç olarak, araştırma kapsamında gıda temalı reklam afişlerinin yaratım süreçleri, bu süreçlerde tasarımın önemini ve reklam fotoğraflarının süreçteki rolü ayrıntılı bir şekilde incelenerek tartışılmıştır. Ayrıca reklamın toplum üzerindeki etkisi ve tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiği de çalışmada vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afiş, Fotoğraf, Reklam Fotoğrafı, Gıda Fotoğrafı.

ABSTRACT

In today's world, the impact of globalization and the development in technology increase the importance of visual communication day by day. Visual communication can be considered as one of the most effective methods of establishing a bond between brands and products in a fundamentally digitalized world. Advertisements, in which visual communication is widely used, are effective communication tools prepared to introduce products and services to target audiences, increase brand awareness and shape consumer behavior. One of the ways to effectively use these powerful communication tools is poster designs. Posters are visual tools that have the potential to make a big impact in a short time, attract the attention of the target audience and are used to convey the prepared message clearly. One of the most effective design elements used in poster designs is photography. In this study, advertising posters consisting of food-themed photographs and their design processes were analyzed using qualitative research methods. In addition to the general concepts required for the research, a theoretical infrastructure was created by researching artistic sources from an aesthetic point of view. The visual examples of the research were selected from the archive book "Lüzer's Archive Special 200 Best Food & Drinks Ads" and examined in detail. As a result, within the scope of the research, the creation processes of food-themed advertising posters, the importance of design in these processes and the role of advertising photographs in the process were examined and discussed in detail. In addition, the impact of advertising on society and how it shapes consumer behavior were also emphasized in the research.

Keywords: Poster, Photography, Advertising Photography, Food Photography.

GİRİŞ

Küreselleşmenin getirdiği kültürel etkileşim ve teknolojiye yaşanan değişim, günümüz dünyasında görsel iletişimin önemini artıran ana faktörler arasında yer almaktadır. Dijitalleşen çağda, markalar ile ürünler arasında güçlü bir bağ oluşturmanın en etkili yollarından biri ise görsel iletişimdir. Reklamlar, ürün veya hizmetleri hedeflenen kitleye duyurmak, tanıtmak, ilgi uyandırmak, marka bilinirliğini arttırmak ve üretilen ürünlerin tüketilmesini teşvik etmek için hazırlanan etkili görsel iletişim araçlarıdır.

Basri Gençcelep¹
Kürşat Kaan Özkemahlı²

How to Cite This Article

Gençcelep, B. & Özkemahlı, K. K. (2023). "Afiş Tasarımında Reklam Fotoğrafının Gücü: Gıda Temalı Yaratıcı Reklam Afişleri" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8559-8567. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72381>

Arrival: 11 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, Erzurum, Türkiye. ORCID ID: 0000-0002-2887-2420.

² Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, Hatay, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-2717-5324.

Reklam sektörünün vazgeçilmezleri arasında olan reklam fotoğrafçılığı; görsel içeriklerin bir araya getirilmesi ile ürün veya hizmetlerin etkili bir şekilde tanıtılmasını amaçlayan bir fotoğraf dalıdır. Reklam fotoğrafçılığının bir uzmanlık alanı konumunda olan gıda fotoğrafçılığı ise temelde yiyecek ve içeceklerin fotoğraflandığı, oluşturulan kurgu ya da hikâyeler üzerinden görsel içerikler tasarlamayı hedefleyen bir süreçtir. Gıda fotoğrafçılığı reklam fotoğrafçılığının alt dallarına göre özel emek ve uzmanlık gerektiren zor bir alandır. Gıda temalı hazırlanan reklam afişleri, tüketici davranışlarını şekillendirmek için görsel ve metinsel unsurların bir araya getirilmesiyle hazırlanan önemli reklam araçları arasındadır.

Hazırlanan reklamların gücünü arttıran ve tüketici davranışlarını etkileyen önemli bileşenlerden olan reklam fotoğrafçılığı ve özellikle gıda temalı reklam afişleri bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, reklam fotoğrafçılığının gıda temalı reklam afişlerindeki rolünü ve bu afişlerin tasarım süreçlerini incelemektir. Araştırmada ilk olarak, reklamın tanımı ve etkileri üzerinde durularak, nasıl bir etki yarattığı açıklanmıştır. Ardından, reklam fotoğrafçılığının önemi ve temel unsurları üzerinde durularak, etkili bir reklam fotoğrafının ne şekilde oluşturulması gerektiği anlatılmıştır. Gıda temalı reklam afişlerinin nasıl tasarlandığı, hangi görsel stratejilerin kullanıldığı incelenmiş ve bu afişlerin tüketici davranışlarına olan etkisi tartışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuş ve alana dair literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İncelenen konulara ilişkin kuramsal ve teorik alt yapı sağlanabilmesi adına çalışmada genel kavramlara yer verilmiştir. Temel kuramların beraberinde, konuyu estetik bir bakış açısıyla aktarabilmek adına sanatsal kaynaklar araştırılmış ve kuramsal bilgiye destek sağlanmıştır. Çalışmada yer verilen görsel örnekler, reklam dünyasının önemli basılı yayın kaynaklarından biri olan “*Lüzer’s Archive Special 200 Best Food & Drinks Ads*” (*Lüzer Arşiv Özel 200 En İyi Yiyecek & İçecek İlanları*) arşiv kitabından seçilmiştir. Seçilen bu reklam çalışmaları ayrıntılı bir şekilde incelenerek yorumlanmış ve alana dair çıkarımlar yapılarak araştırma sonlandırılmıştır.

BULGU ve TARTIŞMALAR

Reklam Kavramı ve Reklam Fotoğrafı

İçinde bulunduğu dünyadan, yaşadığı toplumdan ve kültürden doğrudan etkilenen birey, gerçekleştirdiği etkileşimler sonucunda kendisini geliştirir ve toplumsallaşmaya doğrudan katkı sağlar (Uslu, 2017: 1). Bireyin içerisinde yaşadığı bu döngüyü şekillendiren en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkan görseller; kişinin yaşamını her alan da çevrelerken, toplumu tüketime yönlendiren en önemli unsurdur. Tüketimin sebeplerinden olan reklam iletileri, bireyleri her alanda etkilemektedir. Billboard, televizyon, dergi, bilgisayar, internet, sosyal medya, otobüs ve metro gibi toplumun yoğun olarak kullandığı birçok mecra reklam iletileri ile doludur (Küçükerdoğan, 2011: 1). Tüm bu iletiler bireylerin görsel hafızasında yer edinirken, kişileri tüketime karşı yeniden inşa eder.

Reklam kavramı; temelinde Latince kökenli bir kelime olup “çağırma” anlamına gelen “clamare” fiilinden türemiş ve Fransızca “réclame” sözcüğünden ise dilimize geçmiştir (Çubukcu, 2015: 40). Türk Dil Kurum’una göre ise reklam, bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1988: 1853). Reklam, kelime anlamının yanı sıra kavramsal olarak değerlendirildiğinde, bir ürün ya da hizmetin, bedeli kimin tarafından ödendiği belli olacak şekilde, kitle iletişim araçlarıyla yer ve zaman satın alınarak geniş halk kitlelerine tanıtılma çabalarının tümünü içeren bir kavram olarak karşımıza çıktığı görülmüştür (Elden, Ulukök ve Yeygel: 2017). Diğer bir yaklaşım da ise, insanların dikkatini bir ürüne, hizmete, fikir ya da kuruluşa çekmeye, diğer yandan belirlenen konu ile ilgili bilgi vermeye ve izleyicinin, tanıtımı yapılan ürünü benimsemesini sağlayan bir alan olduğu söylenebilir (Ertan ve Sansarcı, 2016: 142). Bu tanımlamalar ışığında konu değerlendirildiğinde; reklamların temel amacının bir ürün veya hizmeti hedeflenen kitleye duyurmak, ilgi uyandırmak, marka bilinirliğini arttırmak ve üretilen ürünlerin tüketilmesini teşvik etmek olarak açıklanabilir.

Ajanslar veya sektörde çalışan alanında uzman kişiler tarafından üretilen reklamlar, ürünün veya hizmetin özelliklerini, faydalarını, kalitesini vurgulayarak tüketiciyle duygusal bir bağ kurup hedef kitleyi şekillendirir ve tüketime yönlendirir. Bunu gerçekleştirmek için genellikle yaratıcı ve etkileyici içerikler hazırlanır, bu içeriklerle hedef kitle cezbedilmeye çalışılır. Renkli grafikler, yaratıcı fotoğraflar, ilgi çekici metinler, müzikler ve akılda kalıcı sloganlar kullanılarak reklamın tüketici üzerindeki etkisi artırılır (Becer, 2013: 223-225; Ürper, 2012: 66-77). Tüketiciyi doğrudan etkileyen bu özellikler arasında ön plana çıkan ve gerçekleştirilen bu araştırmanın odak noktasını oluşturan başlık ise reklam fotoğrafçılığıdır. Reklam fotoğrafçılığı; bir hizmet ya da ürünün tüketiciye tanıtılması veya satışının sağlanabilmesi amacıyla çekilen fotoğraflara verilen isimdir (Elden ve Özdem, 2015: 118). Reklam fotoğraflarının kullanım amacı ticari sebepler içerdiği için görsel olarak etkileyici ve dikkat çekici

olması önem arz etmektedir. Bu tür fotoğraflarlar aracılığıyla ürün veya hizmetin özellikleri ön plana çıkarılarak, marka imajının güçlendirilmesi hedeflenir.

Diğer yandan reklam fotoğraflarının tüketici üzerinde etkili olabilmeleri için belli temel unsurlara ihtiyaç duyulur. Bunlar; hedef kitleyi tanıma, hedef kitleye göre kitle iletişim yönteminin seçilmesi, hedeflenen mesajın netliği, marka ve imajın güçlülüğünün yanı sıra yaratıcı/etkileyici bir içerik oluşturmak reklam fotoğrafının tüketici üzerindeki etkilerini arttırmaktadır (Ertan ve Sansarcı, 2016: 143-145; Becer, 2013: 224-225). Ayrıca reklam fotoğrafını çarpıcı yapan ve görsel hiyerarşiyi inşa eden bir takım estetik etmenler de bulunmaktadır. Bunlar; reklam fotoğrafının ana odak noktası (fotoğrafik mesaj), renk-ışık ve kontrast, fotoğrafik kompozisyon, fotoğrafı destekleyici metinler ve açıklamalar olarak sıralanabilir. Reklam ve reklam fotoğrafçılığına dair tüm bu unsurları bir araya getirmeye çalışan ajans veya sektörde çalışan kişiler hedeflenen amaca uygun projeleri yürüterek, tüketim kültürünün hâkim olduğu globalleşen dünyadan bir pay alma hedefiyle hareket ettiği söylenebilir.

Reklam Fotoğrafçılığının Bir Dalı Olarak Gıda Fotoğrafçılığı

Günümüz dünyası tam anlamıyla görsellerin çevrelediği bir yaşam alanıdır. Fotoğraflar ise toplumu etkilemede ve yönlendirmede kullanılan çok yönlü araçlardır (Ünal, 2012: 25; Akbaş ve Korkmazgil, 2010: 18). İnsanların gündelik yaşamının hemen hemen her alanında maruz kaldığı fotoğraf, en çok reklam fotoğrafları olarak kendisini göstermektedir. Gıda fotoğrafçılığı ise toplumun en çok karşılaştığı kategorilerinden biri olarak gösterilebilir. İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için en temel ihtiyaçlardan biri olan yemek yeme ihtiyacı, insanlık tarihi boyunca toplumlarda kültüre ve iklim şartlarına bağlı olarak gelişim ve değişim göstermiştir. Amerikalı akademisyen ve psikolog Abraham Harold Maslow'un (1954) temellendirdiği "*İhtiyaçlar Hiyerarşisinde*", insanın ihtiyaç duyduğu fizyolojik gereksinim sıralamasının en temelinde bulunan yemek yeme eyleminin, ihtiyaca bağlı olarak günümüzde hızlıca gelişen bir gıda endüstrisi olduğu görülmektedir (Ürper, 2012: 108). Bu sebeple, gıda endüstrisini görsel olarak şekillendiren reklam fotoğrafları, sektörün tanıtımında önemli bir yer tutmaktadır. Gıda fotoğrafları günümüzde internet ve sosyal medya mecraları başta olmak üzere, restoran menüleri, marketler, billboardlar, kataloglar vb. dijital veya basılı medyalarda yer almaktadırlar.

Gıda fotoğrafçılığı; temelde yiyecek ve içeceklerin stüdyo ya da doğal ortamlarda oluşturulan kurgu veya hikâye üzerinden planlama yapılarak oluşturulan fotoğrafik kompozisyonların, ışıklandırılmaların ve renk kombinasyonlarının estetik açıdan sunumuyla gerçekleştirilen bir tanıtım işlemidir. Gıda fotoğrafçılığı reklam fotoğrafçılığının altında yer alan diğer uzmanlık alanlarına göre daha fazla emek ve uzmanlık gerektiren zor bir alandır (Glyda, 2019: 1). Gıda fotoğrafçılığında uzmanlaşmış ve bu alanda eğitimler veren Joanie Simon'a göre; yemek fotoğrafı çekmenin başarılı fotoğraflar çekmekten çok daha fazlası olduğunu ifade etmektedir. Simon, bir yemeğin belirli bir perspektiften çekilmiş fotoğrafının; izleyiciyi büyüleyerek başka bir yere ve zamana götürmesi gerektiğini söylemektedir (Simon, 2021: 66). Başka bir Amerikalı yemek fotoğrafçısı Teri Campbell'a göre ise, yemek fotoğrafçılığının en önemli unsurlarından birinin reklamı yapılacak ürünün aydınlatılmasının olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda yemek fotoğrafı çekerken genelde birkaç farklı aydınlatma sistemi kullanılması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun sonucunda ise ortaya çıkan fotoğrafın rengi ve dokusuyla oldukça iştah açıcı bir hal alacağını söylemektedir (Campbell, 2013, 7). Sonuç olarak gıda sektöründe kullanılan reklam fotoğraflarının temel amacının, fotoğrafı gören/izleyen tüketicilerin reklamı yapılan gıda ürününe yönelik olarak yeme ya da içme isteklerini harekete geçirmek olduğu söylenebilir (Ürper, 2012: 108).

Diğer yandan gıda fotoğrafçılığı, özellikle son yıllarda gelişim gösteren sosyal medya platformlarındaki popülerliğiyle ön plana çıkmaktadır. Toplum tarafından oldukça benimsenen sosyal medya platformlarında, insanlar tükettikleri gıdaların fotoğraflarını olabildiğince en estetik haliyle fotoğraflarken, profesyonel yemek fotoğrafçıları da takip ettikleri görülmektedir. Restoranlar, şefler ve yiyecek blok yazarları, sosyal medya platformlarında görsel açıdan çekici gıda fotoğrafları paylaşarak, takipçi kazanma ve lezzetli yemekleri diğer insanlara tanıtmak için kullanılmaktadırlar. Bunun yanı sıra bu sosyal medya kullanıcıları sıklıkla gıda fotoğrafları çekerek, popülerliklerini arttırmaya başlamışlardır. Bu durumu gıda fotoğrafçılığını günümüz profesyonel fotoğrafçıların yanı sıra amatör fotoğrafçılar tarafından da ilgi gösterildiği bir alana evirilmektedir.

Reklam Fotoğrafının Yaratıcı Afiş Tasarımında Kullanımı

Reklam fotoğraflarının yaratıcı afiş tasarımında kullanılmasının en önemli sebebi, hedef kitlelere iletilmek istenen mesajların iletişim sürecini güçlendirmesi ve hızlandırmasıdır. Görsel ve metin unsurlarını bir araya getirilerek uygulanması, tasarımlarda verilmek istenen mesajın etkili iletimi için önemli bir araç durumundadır. Tasarım kelimesi günümüzde popüleritesi oldukça yüksek ve sık kullanılan, etkileyici bir sözcüktür (Uslu, 2017: 6). Kelime anlamı bakımından tasarım, zihinde canlandırılan tasavvur, bir eserin ya da yapının teknik ürünün ilk taslağı, desen, dizayn olarak tanımlanmıştır (TDK, 1988: 2143). Kelime anlamının yanı sıra tasarımı kavramsal olarak incelendiğinde, grafik tasarımcı Kenya Hara'nın tanımı önem kazanmaktadır. Hara'ya göre tasarım, gündelik

yaşamın sıradanlığının arasında hayret yaratıcı fikirler oluşturmaktır (Hara, 2012: 124). Akademisyen ve tasarımcı Emre Becer'e göre ise karmaşık bir yapıya sahip, amaçlı bir yaratıcılıktır. Ayrıca tasarımın bir hizmet şekli olmasının yanı sıra aynı zamanda müşterinin, ürünün, pazarın özelliklerine ve koşullarına uygun mesajların tüketiciye iletilme sorumluluğu şeklinde tanımlanmaktadır (Becer, 2013). Bu tanımlamaların yanı sıra fotoğraf temelli tasarım açıklamasını ise, bu kavram üzerine çalışmalar gerçekleştiren yazar Jeremy Webb şu şekilde yapmıştır. Webb'e göre fotoğraf sanatının içinde yer alan tasarım, bir kadrajın içerisinde yer alan resimsel bilgilerin ustalıklı düzenlenmesidir (Webb, 2016: 11). Tüm bu benzer tasarım tanımlamalarının nihai ortak hedefinin, görsel bir mesajı estetik ve en dikkat çekici haliyle tüketiciye ulaştırmak, tüketiciler üzerinde reklamı yapılan ürünü elde etme ya da tüketme duygusu uyandırmak olarak ifade edilebilir.

Şirketler ya da sektörde çalışan tasarımcılar tarafından üretilen ve görsel mesajı iletmede yaygın olarak kullanılan kitle iletişim araçlarından biri de reklam fotoğraflarının yer aldığı yaratıcı afişlerdir. Afişler; bilgilendirme, bilinçlendirme, duyurma, satın aldırma gibi amaçlarla hazırlanan ve daha çok kitlesel iletişim aracı olarak değerlendirilen, sanatsal kaygıların yoğun olduğu grafik ürünlerdir (Ertan ve Sansarcı, 2016: 162). Mesajın reklam fotoğrafları aracılığı ile kitlelere ulaştırılmasında bir araç görevi gören afişlerde yaratıcı görsellerin kullanılması oldukça önemli bir unsurdur. Sıradan bir ürünün ya da konunun dikkat uyandırıcı bir temsile dönüşmesini sağlayan en önemli unsur, fotoğrafçının tasarlama ve çözüm üretme becerisidir (Child, 2005: 24).

Sanat tarihçi ve eleştirmen Ernst Hans Gombrich'e göre; fotoğrafçılar tarafından üretilen görsel imgeler, hedef kitleye tek başına bir durum veya nesne hakkında fikir verebilir. Ayrıca üretilen fotoğrafların yazılı bir metin ya da slogana ihtiyaç duymadan da izleyici tarafından anlaşılabilir olduğuna değinmektedir (Gombrich, 2015). Fotoğrafçı tarafından oluşturulan bu görsel imge aynı zamanda tasarımın temel göstergesini oluşturmaktadır. Fotoğraf veya diğer sanat eserlerinde yer alan gösterge, göstergebiliminin her zaman merkezinde yer alan en önemli öğedir (Fiske, 2011: 122). Aynı zamanda gösterge, anlamı hedef kitleye aktarırken bir fikir veya düşüncenin diğer konular hakkında çağrışım yapmasına olanak tanır. (Suler ve Zakia, 2018: 86). Diğer yandan gösterge bir uyarıcı olduğundan, izleyicinin belleğinde var olan başka bir imgeyle etkileşime geçerek, insanlara ikinci bir imgeyi hatırlatmaktadır (Guiraud, 2016: 39). Bu yaklaşım aynı zamanda incelenecek olan gıda temalı reklam afişlerinde dikkat edilecek önemli hususlardan bir tanesidir.

Özetle, kampanya süreçlerinde kullanılmak üzere hazırlanan yaratıcı afiş tasarımlarında reklam fotoğraflarının kullanımının, birbirini tamamlayan görsel iletişim araçları olduğu söylenebilir. Fotoğraflar, afişlerde görsel olarak kullanılırken verilmek istenen mesajı güçlendirir ve kitlelerin dikkatinin çekilmesini sağlar. Praker'e göre fotoğrafçılar, tanıtım fotoğrafını çekerken bir mesaj etrafında inşa edilmiş görüntüler yaratmalı ve onları izleyiciye açık ve net bir şekilde sunmalıdır. Bunun sebebinin, müşterilerin fotoğrafta yer alan görsel mesajları tasvir etme ihtiyacı olduğunu belirtir (Praker 2011: 34). Praker'in bu söylemlerinden yola çıkarak, kampanya kapsamında yaratıcı mesaj belirlenerek hazırlanan fotoğrafların, hedef kitleyi etkileyeceği ve doğru bir iletişim sürecini yürüteceği çıkarımı yapılabilir. Afişler ise, reklam fotoğrafını tüketiciye ulaştırarak ürün veya hizmetin sunumunu gerçekleştirir. Gerçekleştirilen bu ortak çalışma ile hedeflenen tüketici kitlesine etkili bir şekilde ulaşılarak, markanın popülaritesi ve gücünün artırılması için ortak zeminde hareket edilmelidir.

Gıda Temalı Reklam Afişlerinin İncelenmesi

Global çapta reklam alanının en önemli sektörel yayınlarından biri olarak kabul edilen, Lürzer's Archive tarafından yayımlanan *200 Best Food & Drinks Ads (200 En İyi Yiyecek & İçecek İlanları)* yaratıcı reklam afişleri arasından seçilen, reklam fotoğrafı temelli, reklam kampanyaları arasından seçti afişler bu başlıkta incelenmiştir. Araştırma için seçilen seçki afişler incelendiğinde;

BETC Euro RSCG reklam şirketi tarafından yürütülen reklam kampanyasında, reklam fotoğrafçısı Nathaniel Goldberg tarafından çekilen Evian markasına ait reklam projesi görselleri (Fotoğraf-1) yaşam kaynağı suyun konu edildiği görülmektedir. Kampanyada bu markaya ait (Evian) ürünler kitleler tarafından tüketildiğinde, insanların gençleşeceği vurgulanmak istenmiştir. Bu mesaj, modellerin giydikleri tişörtlerde yer alan bebek vücutları ile simgelenirken, baş bölümlerinin modeller tarafından tamamlanması ile tam bir bebek vücudu izlenimi yaratılmak istenmiştir. Bu yaratıcı fikirle afişlerdeki kişilerin ellerinde tuttıkları Evian marka suların tüketerek genç kaldıkları hedef kitleye sunulmuştur.

Fotoğraf 1. Evian Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri
Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 104-105.

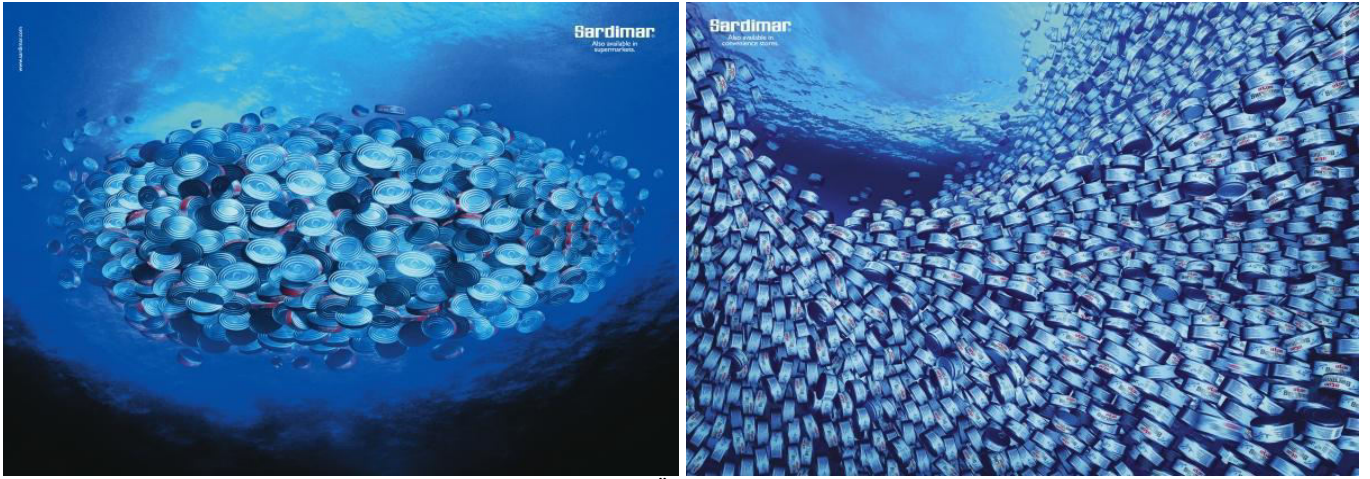
Lowe reklam şirketi tarafından yürütülen, reklam fotoğrafçısı Sophie Broadbridge tarafından fotoğraflanan Twinings markasına ait reklam projesi görselleri (Fotoğraf-2) incelendiğinde, doğal bitki ve meyve çaylarının konu alındığı görülmektedir. Fotoğraf ekibi tarafından doğallığın ve tazeliğin simgelenmesi adına portakal, böğürtlen ve doğal bitkilerden oluşan bir kompozisyon tasarlanılmıştır. Oluşturulan kompozisyonda meyve ve bitkiler poşet çay formunda konumlandırılarak fotoğraflanmıştır. Bu yaratıcı fikirle hedef kitleye Twinings çaylarının taze, doğal ve direk doğadan tüketiciye ulaştırıldığı mesajı verilmektedir.

Fotoğraf 2: Twinings Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri
Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 119.

Jotabequ Grey reklam şirketi tarafından yürütülen, reklam fotoğrafçısı Paul Aragon tarafından fotoğraflanan Sardimar firmasına ait reklam kampanya görselleri (Fotoğraf-3) incelendiğinde, bir balık türü olan ve açık denizde sürü halinde yaşayan sardalyaların konu edinildiği görülmektedir. Sardalyaların sürü halinde yaşaması, fotoğrafın ana yaratıcı noktasını oluşturmaktadır. Sürü halinde olan sardalyaların yerine, onların temsili niteliğinde markaya ait sardalya konservelerine yer verilmesi doğal ve taze balıkların konserve haline getirildiği izlenimi fotoğrafçı tarafından yaratılmıştır. Bu yaratıcı yaklaşımla hazırlanan afişler ile ürün kitlelerin gözüne görsel olarak daha çekici hale getirilmek istenmiştir.

Fotoğraf 3: Sardimar Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri

Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 166.

Nongshim Communications reklam şirketi tarafından yürütülen, reklam fotoğrafçısı Sangmoon Im tarafından çekilen Chupa Chups reklam kampanyası görselleri (Fotoğraf-4) incelendiğinde, şirketin üretmiş olduğu yuvarlak şekilde olan şekerlerin kurbağa ve balon balığı tarafından tüketildiği izlenimi verilmiştir. Doğal fiziki yapılarından dolayı tercih edilen bu hayvanların ağızlarında bulunan şeker kamışları, hayvanların şekerleri, ağızında bulundurduğu ve şekerin sahip olduğu büyüklükten dolayı hayvanların doğal fiziki yapılarının değiştiği hissi verilmek istenmiştir. Diğer yandan çalışmalar ile karşılaşan kişiler bu şekerlerin oldukça büyük şekerler olduğu hissi yaratılmak istenmiştir. Bu yaratıcı fikirle oluşturulan tasarımların kitleler üzerinde etki bırakması hedeflenmiştir.

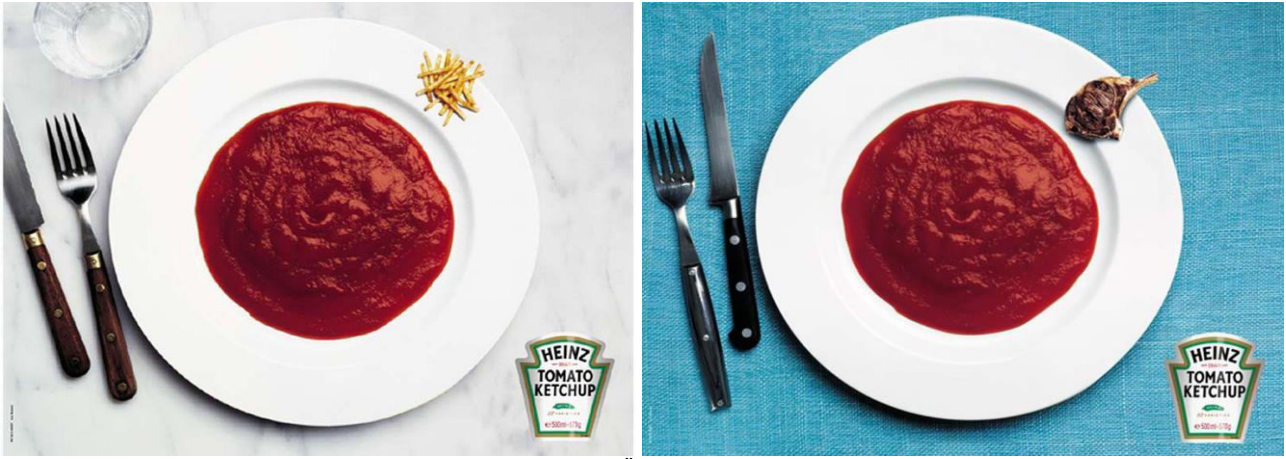

Fotoğraf 4: Chupa Chups Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri

Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 231.

Pascal Hirsch reklam şirketi tarafından yürütülen, reklam fotoğrafçısı Franck Goldbronn tarafından fotoğraflanan Heinz markasına ait reklam kampanyası görselleri (Fotoğraf-5) incelendiğinde, normal şartlarda tabakların köşesinde bulunması gereken ketçabın yerinde, patates cipsi ve et bulunduğu (ana yemek) görülmektedir. Bu reklam afişlerinde normal şartlarda olması gerekenin tam tersi uygulanarak, tabakta ana yemek olarak ketçap, köşelerde ise patates cipsi ve et yerleştirilmiştir. Bu yaratıcı görsel yaklaşımdan hareketle Heinz firması tarafından üretilen ketçapların, oldukça lezzetli olduğu ve yemeklerde tüketiciler tarafından ana yemekten fazla tercih edildiği vurgulanmak istenmiştir. Hatta domates ketçabının o kadar lezzetli olduğuna işaret edilmiştir ki, ana yemeğin yerini alacak kadar emin bir şekilde fotoğraflanarak kitlelere sunulmuştur.

Fotoğraf 5: Heinz Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri

Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 190-191.

Grey reklam şirketi tarafından yürütülen, reklam fotoğrafçısı Gonzalo Puertas Ortiz tarafından fotoğraflanan Pringles markasına ait reklam kampanyası görselleri (Fotoğraf-6) incelenmiştir. Pringles markasını–diğer cips markalarından ayıran en önemli özelliklerinden biri olan patateslerin kendine özgü şekli kullanılarak yaratıcı tasarımlar oluşturulmuştur. Kampanyada, Pringles üretimi esnasında kullanılan gıda ürünleri kullanılarak çeşitli sunumlar hazırlanmıştır. Peynir ve soğan gibi ürünler Pringles ile özdeşleşen formda fotoğraflanmıştır. Marka kendisine ait bir formla tüketici karşısına çıkarken, bu şeklin tüketici tarafından dünyanın her yerinde tanınacağına da işaret etmiştir. Bu yaratıcı yaklaşımla, tüketici için dikkat çekici bir kampanya süreci yürütülmüştür.

Fotoğraf 6: Pringles Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri

Kaynak: Lürzer's Archive, 2012: 202-203.

Sanat kuramcısı ve eleştirmen Susan Sontag'ın kaleme almış olduğu *Fotoğraf Üzerine* adlı eserinde, kitlelerin fotoğrafların katkısıyla tüm dünyayı bir görüntü seçkisi olarak belleklerinde tutabildiğinden bahsetmektedir (Sontag, 2005: 2). Bu bağlamda yaratıcı gıda fotoğraflarının kitlelerin belleğinde bir imge olarak yer alması sağlanabilmektedir. Oluşan bu durum aynı zamanda fotoğrafın reklama olan katkısını da vurgular. Gıda sektöründe, görsel olarak çekici bir şekilde sunulan fotoğraflar, restoranların veya gıda markalarının reklam kampanyalarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İnsanlar, bu görsel öğeleri gördüklerinde, ürün veya hizmet hakkında olumlu bir izlenim edinme eğilimindedirler. Dolayısıyla, yaratıcı gıda fotoğrafları, kitlelerin belleğinde güçlü bir iz bırakarak, reklamın etkisini artırıp ve müşterilerin ürünlere veya hizmetlere ilgisini çekebilir. Bu nedenle, gıda endüstrisinde, fotoğrafın reklam stratejilerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmalar neticesinde, markaların ve ürünlerin hedef kitleye duyurulmasında, görsel iletişim yöntemlerinin kullanıldığı, bu yöntemlerin reklamcılığın temel taşı konumunda olduğu anlaşılmıştır.

Reklamların, toplumu tüketime yönlendiren iletiler içerdiği, temel amacının ürünleri veya hizmetleri tanıtmak, ilgi uyandırmak ve marka bilinirliğini artırmak olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar neticesinde, reklam fotoğrafçılığının ürün veya hizmetleri etkili bir şekilde tanıtmak için yaratıcı ve etkileyici içerikler oluşturmayı amaçladığı, bu doğrultuda oluşturulması planlanan görsel içeriklerin yoğun emek ve uzmanlık gerektirdiği tespit edilmiştir.

Reklam fotoğrafçılığının bir alanı olarak karşımıza çıkan gıda fotoğrafçılığının ise, yiyecek ve içeceklerin görsel olarak estetik ve çekici bir şekilde tanıtılmasını amaçlayan, gıda temalı reklam çalışmalarında kullanılmak üzere yaratıcı görsel içeriklerin oluşturulduğu bir alan olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca gıda fotoğrafçılığının, reklam dünyasında önemli bir yere sahip olduğu, oluşturulan yaratıcı ve dikkat çekici tasarımların tüketiciyi etkilediği ve hedef kitle üzerinde yeme/içme isteği uyandırdığı yapılan örnek incelemeler sonucunda görülmüştür. Araştırma sürecinde gıda temalı örnek reklam afişleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, yaratıcı ve etkileyici görsel içeriklerin, reklam afişlerinin etkisini artırdığı ve tüketicilerin ürünleri veya hizmetleri daha çekici buldukları sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma göstermiştir ki, gıda fotoğrafçılığı ve özellikle gıda temalı reklam afişleri, markaların ve ürünlerin tüketiciye ulaşmasında etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Görsel iletişimdeki gücü ve tüketici davranışlarının şekillenmesindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, etkili ve yaratıcı reklam stratejilerinin oluşturulması reklamcılığın başarısını arttırmaktadır. Bu çalışma, reklamcılığın ve reklam fotoğrafının görsel iletişim alanındaki önemini vurgulayarak, markaların ve ürünlerin hedef kitlesine etkili bir şekilde ulaşmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, F. ve Korkmazgil, G. (2010). Dijital Dünyada Fotoğraf. İstanbul: Say Yayınları.
- Becer, E. (2013). İletişim ve Grafik Tasarım. Ankara: Dost Kitabevi.
- Campbell, T. (2013). Food Photography & Lighting: A Commercial Photographer's Guide to Creating Irresistible Images. California: New Riders.
- Child, J. (2005). Studio Photography. Massachusetts: Focal Press.
- Çubukcu, G. (2015). Reklamın Markalar Üzerindeki Rolü. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul.
- Elden, M. ve Özdem Ö. O. (2015). Reklamda Görsel Tasarım – Yaratıcılık ve Sanat. İstanbul: Say Yayınları.
- Elden, M., Ulukök, Ö. ve Yeygel, S. (2017). Şimdi Reklamlar... İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertan, G. ve Sansarcı, E. (2016). Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı. İstanbul: Alternatif Yayıncılık.
- Fiske, J. (2011). İletişim Çalışmalarına Giriş. (Çev.: S. İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Glayda, J. (2019). Food Photography Creating Appetizing Images. New York: Routledge.
- Gombrich, E. H. (2015). İmge ve Göz – Görsel Temsil Psikolojisi Üzerine Yeni İncelemeler. (Çev.: K. Atakay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). Göstergebilim. (Çev.: M. Yalçın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hara, K. (2012), "Tasarımı Tasarlamak", s.124-126. (der.), Armstrong, H., Grafik Tasarım Kuramı, Tasarım Alanından Okumalar. (Çev.: E. Uslu). İstanbul: Espas Yayınları.
- Küçükdoğan, R. (2011). Reklam Nasıl Çözülür, Reklam İletişiminde Göstergeler ve Stratejiler. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Maslow, A. H. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row Publishers, Inc.
- Prakel, D. (2011). Yaratıcı Fotoğrafın Temelleri. (Çev.: E. Günay). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Sontag, S. (2005). Fotoğraf Üzerine. (Çev.: O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitapevi.
- Simon, J. (2021). Picture Perfect Food-Master The Art Of Food Photography. Salem: Page Street Publishing.
- Suler, J. ve Zakia, R. D. (2018). Görme Biçimi Olarak Fotoğraf – Algılama ve Görüntüleme. (Çev.: T. Ayteş). İstanbul: The Kitap Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (1988), Türkçe Sözlük Cilt II K-Z, Ankara Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Uslu, Y. (2017). Grafik Tasarımda Mükemmellik Kusurluluk Afişler. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ünal, M. (2012). Yaşamın Aynası Fotoğraf. İstanbul: Espas Yayınları.
- Ürper, O. (2012). Dijital Teknoloji Çağında Reklam Fotoğrafçılığı. İstanbul: Say Yayınları.
- Webb, J. (2016). Yaratıcı Fotoğrafçılıkta Tasarımın İlkeleri. (Çev.: E. Günay). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Fotoğraf 1: Evian Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 104-105.

Fotoğraf 2: Twinings Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 119.

Fotoğraf 3: Sardimar Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 166.

Fotoğraf 4: Chupa Chups Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 231.

Fotoğraf 5: Heinz Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 190-191.

Fotoğraf 6: Pringles Markasına Ait Reklam Kampanyası Çalışma Örnekleri, Salzburg Lürzer GmbH, & Frankfurt Lürzer GmbH. (2012). Lürzer's Archive, Special 200 Best Food & Drinks Ads. Lürzer-GmbH., 202-203.

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu Bölümünün Görünürlük Analizi

Visibility Analysis of Ölüdeniz-Kıdrak Natural Park Kumburnu Section

ÖZET

Türkiye'nin önemli bir turizm destinasyonu olan Fethiye ile markalaşan Ölüdeniz, sahip olduğu eşsiz doğal güzellikleri ve turkuaz renkli denizi ile çok farklı bir coğrafyaya sahiptir. Bu çalışmada sahip olduğu doğal güzellikler sebebiyle, "özel çevre koruma bölgesi, tabiat parkı ve I.derece doğal sit" koruma statüleri ile korunan Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'nın Ölüdeniz olarak bilinen lagün özelliğindeki Kumburnu noktasının görünürlük analizi yapılmıştır. Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'na ismini veren ve durgun göl özelliği gösteren Kumburnu tarafına deniz bir kıvrım yaparak Kumburnu'nu kısmen gözlürken Hisarönü-Ovacık-Belcekız manzara ortaya çıkmaktadır. Yerli ve yabancı turistlerin mutlaka seyrettikleri bu eşsiz manzaranın görülebildiği erişilebilir altı nokta seçilerek görünürlük analizinin yapıldığı bu çalışmanın analiz sonuçlarına göre; Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu noktasının görülebildiği en güzel nokta Montana Tepesi olarak bulunmuştur. Ölüdeniz seyir terasından Belcekız plajı görülebilirken, Kıdrak seyir noktasından ise Kıdrak plajı ve Belcekız plajının bir kısmı görülebilmektedir. Babadağ 1700m ve Babadağ 1850m noktaları ise en geniş manzara noktaları olup, bu noktalardan Kumburnu'nu kısmen gözlürken Hisarönü-Ovacık-Belcekız yerleşimleri ve Fethiye Körfezi manzaraları seyredilebilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın bölgede yapılacak manzara noktaları ve seyir terası çalışmaları için de bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüdeniz, Görünürlük Analizi, Fethiye, Coğrafi Bilgi Sistemleri.

ABSTRACT

Ölüdeniz, branded with Fethiye, an important tourism center of Turkey, has a very different geography with its unique natural beauties and turquoise sea. In this study, a visibility analysis was made of the Kumburnu point, which has a lagoon feature, known as Ölüdeniz, of Ölüdeniz-Kıdrak Nature Park, which is protected with the protection statuses of "special environmental protection zone, nature park and first degree natural site" due to its natural beauties. The sea curves into the side of Kumburnu, which gives its name to Ölüdeniz-Kıdrak Nature Park and has the characteristics of a stagnant lake, and the view that creates the most beautiful Fethiye photographs emerges. According to the analysis results of this study, where visibility analysis was made by selecting six accessible points where this unique view, which is definitely watched by local and foreign tourists, was selected; The most beautiful point from which Kumburnu point of Ölüdeniz-Kıdrak Nature Park can be seen is found to be Montana Hill. While Belcekız beach can be seen from Ölüdeniz observation deck, Kıdrak beach and a part of Belcekız beach can be seen from Kıdrak viewing point. Babadağ 1700m and Babadağ 1850m points are the widest view points, and while Kumburnu can be partially seen from these points, Hisarönü-Ovacık-Belcekız settlements and Fethiye Gulf views can be watched. As a result, it is thought that this study will serve as an example for the view points and observation terrace studies to be carried out in the region.

Keywords: Ölüdeniz, Visibility Analysis, Fethiye, Geographic Information Systems.

GİRİŞ

Doğal kaynak değerleri, başta hızlı nüfus artışı olmak üzere çevre sorunlarının giderek artmasıyla birlikte bozulma ve kaybolma tehdidi altındadır. Doğal kaynak değerlerinin sürdürülebilir kullanımını sağlamak amacıyla tüm dünyada koruma çalışmaları başlatılmıştır. Koruma kavramı doğal kaynak değerlerinin zamanla yok olmasını önlemek amacı ile alınan önlemler bütünüdür (Başal, 1998; Akten, vd, 2009; Gül, vd, 2010; Ardahanlıoğlu ve Karakuş, 2015). Türkiye'de korunan alanlar 18 farklı koruma statüsü ile korunmaktadır. Bu koruma statülerinden tabiat parkı, I. derece doğal sit ve Fethiye-Göcek ÖÇK Bölgesi sınırları içerisinde kalan ve üç farklı koruma statüsü ile korunan Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı aynı zamanda Türkiye'nin de en önemli turizm destinasyonlarından biridir (Özer vd., 2016). 1983 yılında tabiat parkı olarak ilan edilen Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı, bölgenin zengin biyoçeşitliliğini ve orman-deniz-sarp kayalıkların oluşturduğu doğal peyzajı korumak amacıyla ilan edilmiştir. Ölüdeniz'in sınırında bulunan Babadağ ise yamaç paraşütünün yapıldığı önemli noktalardan birisidir. Babadağ'dan Ölüdeniz manzarasını seyretmek ise yamaç paraşütü yapanlara keyifli bir

Zeynep R. Ardahanlıoğlu¹

How to Cite This Article

Ardahanlıoğlu, Z. R. (2023). "Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu Bölümünün Görünürlük Analizi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8568-8579. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72382>

Arrival: 11 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

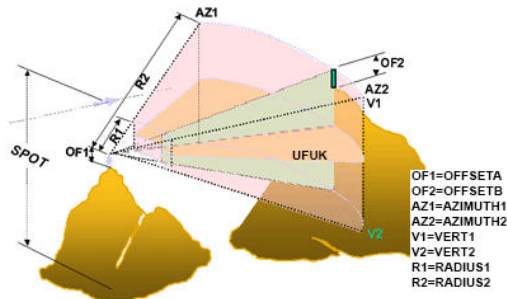
¹ Dr..Öğr.Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye ASMK Meslek Yüksekokulu, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü, Muğla, Türkiye. ORCID: 0000-0002-5571-1008.

manzara seyri yaşatmaktadır. Ölüdeniz'in durgun su özelliği gösteren Kumburnu tarafının manzarası ise Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'nın en güzel manzaralarından birisidir. Sahip olduğu doğal güzellikler ve park etrafındaki sarp kayalıkların üzerinden Ölüdeniz manzaralarını fotoğraflamak, bu bölgeyi ziyaret edenlerin mutlaka yaptıkları bir aktivitedir. Manzara seyir alanları oluşturmak ve en güzel manzara noktalarını tespit etmek için görünürlük analizleri yapılmaktadır. Mekansal analizlerde ve analiz sonucunda elde edilen verilerin planlama çalışmalarında kullanılmasında coğrafi bilgi sistemleri yazılımları yaygın olarak kullanılmaktadır (Ardahanlıoğlu, vd., 2020; Olgun, 2020). Coğrafi bilgi sistemleri yazılımları ile yapılabilen görünürlük analizinde, bir alanın hangi noktadan ne kadar görülebildiğinin analizi yapılabilmektedir.

Görünürlük analizleri peyzajdaki özelliklerin görsel araştırmaları için kullanılan önemli bir analiz aracıdır. Peyzaj özelliklerinin mekânsal dağılımlarını anlamak ve görülebilecek kısımlarını belirlemek görünürlük analizleri ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, görünürlük analizleri çoğu kentsel planlama çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. (Gillings ve Wheatley; 2001; Smardon vd., 1986). Ayrıca, mekânsal planlama kılavuzlarının hazırlanması, olumlu görsel özelliklerin iyileştirilmesi, peyzaj özelliklerinin olumsuz etkilerinin azaltılması, kullanıcıların fiziksel hareketlerinin ve görsel algılarının incelenmesi, insan hareket biçimlerinin planla ne kadar bütünleşebildiğinin ölçümünün yapılması için de görünürlük analizleri yapılmaktadır (Chamberlain ve Meitner, 2013). Son yıllarda peyzaj planlama çalışmalarında da görünürlük analizi kullanılmaktadır (Benedict, 1979; Atak, 2009; Şen ve Ediz, 2016).

Görünürlük analizleri belirlenen iki nokta arasında yapılabildiği gibi bir bakış noktası içerisine giren belli bir alanı kapsayacak şekilde de yapılabilmektedir. Görünürlük analizinde bakış doğrusu analizi yöntemi, görülebilir alan analizi yöntemi ve görünürlük analizi yöntemi olmak üzere üç farklı yöntem kullanılabilmektedir. Bu analiz yöntemlerinden bakış doğrusu analiz yönteminde, iki noktanın birbiriyle görülebilir olup olmadığı belirlenir. Görülebilir alan analizi yönteminde, bakış noktası içerisine giren bütün alanlar tespit edilir. Görünürlük analizinde ise birkaç bakış noktasından görülebilen alanların tümü belirlenebilmektedir (Kay ve Sly, 2001; Sulak, 2018). Coğrafi Bilgi Sistemleri ile yapılan görünürlük analizleri yaygın olarak kullanılan hem görünebilen hem de görünemeyen mekanların değerlendirilmesi amacıyla turizmde, arkeolojide, askeriyede ve kentsel planlamalar gibi birçok alanda kullanılmaktadır (Dann, ve Yerkes, 1994; Ruzivkova vd, 2021; Wilson ve Gallant, 2000; Hindsley ve diğerleri, 2013; Kloucek vd, 2015; Brabyn, 2015; Ogburn, 2006; Paliou, 2011; Supernant, 2014; Williamson ve McLin, 2015). Görünürlük (Visibility) analizinde, belli bir noktadan belli bir mesafede görülebilecek alanların tespit edilebilmesi için örnek alana ait bir sayısal yükselti modeli (DEM) gereklidir. Daha sonra analizde gözlem noktası, yükseklik pozisyonu, gözlem yarıçapı ve geniş bir gözlem açısı kontrol edilerek görülebilen ve görünemeyen alan verisi elde edilmektedir (Şekil 1) (Poerwoningsih vd, 2016). Görünürlük analizinin sonucunda, elde edilen harita, raster veri yapısına sahiptir. Raster veriler ise hücrel olarak ifade edilir ve her hücre iki değerden oluşmaktadır. Görülebilen hücrenin değeri (1) olurken, görülmeyen hücrenin değeri (0) olmaktadır (Smardon vd., 1986).

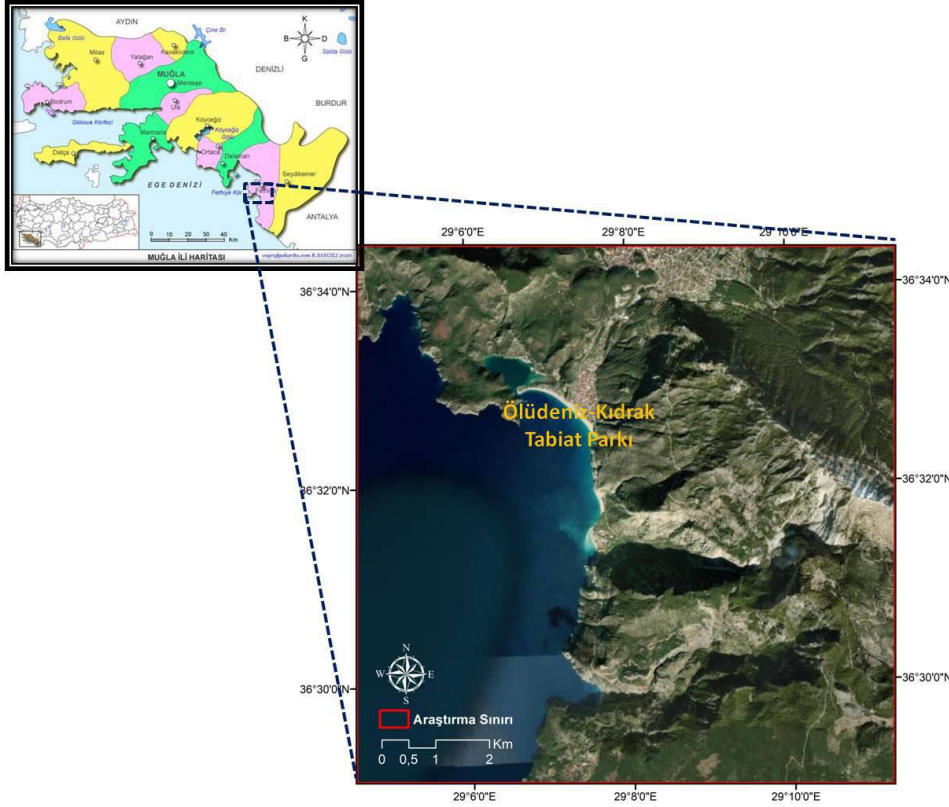
Şekil 1: Görünürlük analizinin modellenmesi (OF1: Gözlemci konumu için dikey uzunluk, OF2: Değerlendirilmiş yüzeye eklenecek dikey uzunluk, AZ1: Başlangıç açısı, AZ2: Bitiş açısı, V1: Üst yatay açı sınırı, V2: Alt yatay açı sınırı, R1: Görünürlük başlangıç mesafesi, R2: Görünürlük bitiş mesafesi) (Anonim, 2023)

Türkiye'nin önemli bir turizm destinasyonu olan Fethiye ile markalaşan Ölüdeniz, sahip olduğu eşsiz doğal güzellikleri ve turkuaz renkli denizi ile çok farklı bir coğrafyaya sahiptir. Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkının Ölüdeniz olarak bilinen lagün özelliğindeki Kumburnu noktasının görünürlük analizinin yapılmasını amaçlayan bu çalışma ile bu eşsiz manzaranın erişilebilir bir ulaşım ağına sahip olan ve bölgeye gelen ziyaretçilerin en çok tercih ettikleri altı lokasyon noktasından nasıl görülebildiği tespit edilerek her bir nokta için değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar bölgede yapılacak en güzel manzara noktalarına sahip seyir terası çalışmaları için de bir örnek teşkil edecektir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Muğla ili Fethiye ilçesinin bir mahallesi olan Öludeniz'in, kuzeyi Fethiye, güneyi Faralya köyü, batısı Kayaköy ve doğusu da Mendos dağı ile sınırlıdır. Öludeniz, Ege Denizi ve Akdeniz'in kesiştiği noktada Akdeniz Bölgesinin batı ucunda yer alan bir turizm destinasyonudur (Sanver, 2008). Doğa güzellikleri ve zenginlikleri ile olduğu kadar tarihi ve turistik önemiyle de dikkat çeken çalışma alanında, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçmektedir (Özer vd., 2013; Çınar vd., 2016; Ardahanlıoğlu, vd., 2020). Çalışma alanı, Öludeniz mahallesi sınırları içerisinde yer alan Öludeniz- Kıdrak Tabiat Parkı ve bu alanın 10x10 km boyutlarındaki yakın çevresidir. Öludeniz-Kıdrak Tabiat Parkı, Fethiye ilçe merkezine 16 km. mesafededir ve alan büyüklüğü 950 hektardır. 1980'li yıllardan önce orman içi dinlenme yeri olarak kullanılan bu alan 29 Aralık 1983 tarihinde zengin biyoçeşitliliğini ve orman-deniz-sarp kayalıkların oluşturduğu doğal peyzajı koruyabilmek amacıyla tabiat parkı ilan edilmiştir. Öludeniz-Kıdrak Tabiat Parkı 36.558605 enlem ve 29.119453 boylamda yer almaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Çalışma alanı

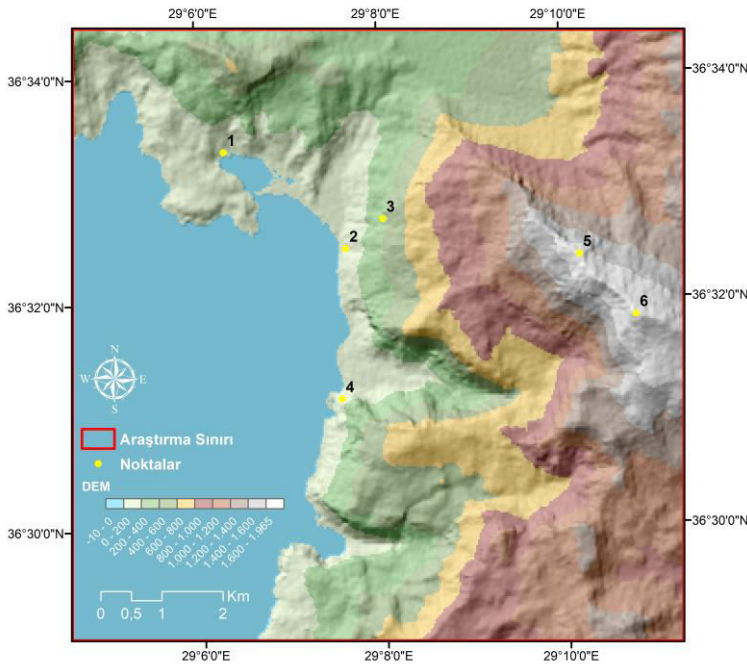
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Çalışmanın ana materyallerini ise Öludeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu-Belcekız manzarasının görülebildiği erişilebilir bir ulaşım ağına sahip olan ve bölgeye gelen ziyaretçilerin en çok tercih ettikleri altı lokasyon noktası ile çalışma alanının DEM (Sayısal Yükselti Modeli) verisi oluşturmaktadır (Şekil 3). Altı gözlem noktasından; 1. gözlem noktası, Öludeniz-Kıdrak Tabiat Parkının batısında ve Öludeniz Kumburnu'nun karşı cephesinde 23m yükseklikte, 2. gözlem noktası, Öludeniz-Kıdrak Tabiat Parkının doğusunda, Belcekız plajından 40 m yükseklikte, 3. gözlem noktası Montana Tepesi olup 344 m yükseklikte, 4. gözlem noktası Kıdrak Seyir Noktası olup 94 m yükseklikte bulunmaktadır. 5. gözlem noktası Babadağ (1700 m) ve 6. gözlem noktası Babadağ (1850 m) noktalarıdır (Tablo 1).

Tablo 1: Gözlem noktalarının koordinatları ve yükseltileri

No	Gözlem Noktası Adı	Koordinatları		Rakım
		X	Y	
1	Kumburnu Karşı Tarafı	36°33'20.39\"K	29° 6'18.11\"D	23
2	Öludeniz Seyir Noktası	36°32'28.09\"K	29° 7'37.22\"D	40
3	Montana tepesi	36°32'43.61\"K	29° 8'1.94\"D	344
4	Kıdrak Seyir Noktası	36°31'8.33\"K	29° 7'32.82\"D	94
5	Babadağ 1700 m	36°32'23.04\"K	29°10'10.86\"D	1727
6	Babadağ 1850 m	36°31'50.51\"K	29°10'47.26\"D	1850

Görünürlük analizinin yapılabilmesi için gerekli olan ve çalışma alanına ait DEM (Sayısal Yükselti Modeli) verisi ve gözlem noktalarının dağılımı Şekil 3.'de görülmektedir.

Şekil 3: Çalışma alanının DEM (sayısal yükselti haritası) ve gözlem noktaları
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yöntem

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'nın Ölüdeniz olarak bilinen lagün özelliğindeki Kumburnu noktasının görünürlük analizinin yapılması amacıyla yapılan bu çalışmanın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır.

- ✓ Çalışmanın ilk aşamasında, Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı ve görünürlük analizi ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalara yönelik literatür taraması yapılmıştır.
- ✓ İkinci aşamada Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'nı çevreleyen 10x10 km boyutlarında bir alan çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu alan içerisinde Kumburnu manzarasının izlenebildiği altı gözlem noktası seçilmiş ve gözlem noktalarının konumları ve koordinatları belirlenmiştir. Bu noktalara gidilerek arazi çalışması gerçekleştirilmiş ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır.
- ✓ Çalışmanın üçüncü aşamasında ArcGIS 10.5 yazılımında WGS_1984_UTM_Zone_35N koordinat sistemine göre nokta veritabanı oluşturulmuştur. Oluşturulan nokta veritabanına belirlenen görüş noktalarının koordinatları girilerek sayısallaştırma işlemi yapılmıştır. Sayısallaştırma işlemi sonrasında, USGS web sitesinden (<https://earthexplorer.usgs.gov>) 30 m mekânsal çözünürlüğe sahip SRTM1N36E029V3 ID nolu DEM (sayısal yükselti haritası) verisi indirilmiştir. ArcGIS 10.5 yazılımındaki görünürlük analizi, dünyadaki atmosferik kırılma ve eğriliği hesaba katmaktadır. Bu sebeple, bu analizde yere dayalı işlem gerçekleşmekte ve bunun içinde sayısal yükselti modeli (DEM) verisi kullanılmaktadır (Anonim, 2023).
- ✓ Çalışmanın son aşamasında da, ArcGIS 10.5 yazılımında Kumburnu manzarasının izlenebildiği altı noktaya yönelik görünürlük (visibility) analizi yapılarak her bir nokta için görülebilen ve görünemeyen alanların modellenmesi ve değerlendirmesi yapılmıştır. Görünürlük analizi modellenmesinde görülebilen alanlar yeşil renk ile görülemeyen yerler ise açık kırmızı renk ile modellenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkının Doğal ve Kültürel Özellikleri

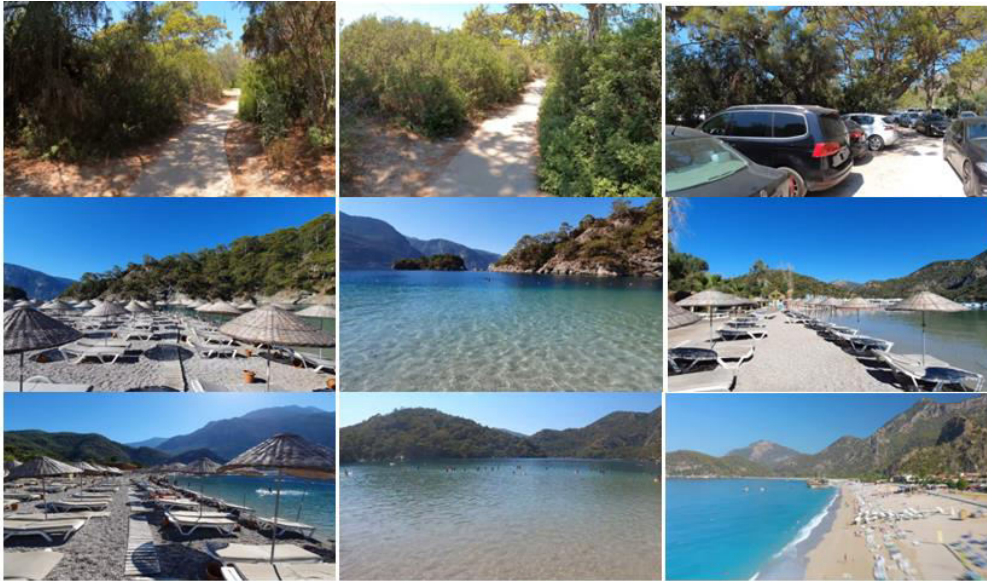
Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden birisi olan Fethiye'de Ölüdeniz yerleşimi yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir (Özer vd., 2016). 16 Kasım 1992 tarihinde belediye statüsü alan Ölüdeniz beldesi 12 Kasım 2012'de TBMM'de kabul edilen 6360 sayılı kanun ile mahalle olarak Fethiye'ye bağlanmıştır. Durgun su özelliği gösteren ve bir göl görünümünde olan Lagün sebebiyle Ölüdeniz olarak anılan bölgenin Kumburnu, Belcekız ve Kıdrak sınırlarını içine alan 950 ha lık alan 13 Kasım 1982 tarih ve A-4020 sayılı ile I. derece doğal sit alanı olarak ilan edilmiştir. 1978 yılında günü birlik Orman İçi Dinlenme Yeri olarak ilan

edilen park alanı 1983 yılında da tabiat parkı ilan edilmiştir (Bayramoğlu, 2003). Ölüdeniz-Kıdrak tabiat parkının sahip olduğu koruma statülerinden, **Tabiat Parkı**; bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliği ve manzara güzelliğine sahip, içerisinde halkın dinlenme ve eğlencesine izin verilen alanlardır. **Özel Çevre Koruma Bölgesi**; Biyolojik çeşitliliğin unsurlarını korumak açısından önem taşıyan, özgün ekosistemleri, tehlike altındaki türlerin yaşam ortamlarını barındıran bozulmamış, ancak yatırım baskısı altında bulunan bölgelerdir. **I. Derece Doğal (Tabii) Sit**: Bilimsel koruma yönünden evrensel değeri olan ve ilginç güzelliklere sahip, ender bulunması sebebiyle mutlaka korunması gerekli olan, bilimsel çalışmalar dışında olduğu gibi korunması gereken alanlardır (Anonim, 2023a).

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu ve Belcekız plajını içeren Ölüdeniz bölümü ve Kıdrak plajı ve Kıdrak piknik alanını içeren Kıdrak bölümü olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Ölüdeniz Bölümü'nde Kumburnu olarak bilinen durgun göl özelliğindeki kısma yaklaşık 2 km'lik bir yürüyüş yolundan sonra ulaşılmaktadır. Belcekız plajı ise beyaz kumlardan oluşan sahili ve dalgalı denizi ile yerli ve yabancı turistlerin çok tercih ettikleri bir plajdır. Park alanı içerisinde lagüne doğru giden güzergâh üzerinde muhtelif noktalarda duş, tuvalet, soyunma kabini birimleri ve iki adet restoran işletmesi bulunmaktadır. Ayrıca 300 vasıtalık otopark alanı mevcuttur (Şekil 4).

Durgun deniz olarak bilinen Ölüdeniz Lagünü yaklaşık olarak 1300 m uzunluğunda, 650 m genişliğinde ve 39 m derinliğindedir. Lagün, kesişen fay hatlarının üzerinde oluşan sualtı mağarasının büyümesi ve çökmesi sonucunda oluşmuştur. Mevsimsel olarak lagüne taşınan çökeller ve rüzgârlarla gelen kumlar lagün içerisinde birikmekte ve Ölüdeniz'in sığlaşmasında neden olmaktadır. Lagünün biyoçeşitliliğine yönelik olarak yapılan proje ve çalışmalarda dört tane Akdeniz'e özgü endemik tür, beş tane de egzotik tür tespit edilmiştir. Ayrıca nesli tehlikede olan ve Barselona Sözleşmesi gereği korunması gereken 11 tane tür de Ölüdeniz Lagününde tespit edilmiştir. Kumburnu kısmında gerçekleşen su sirkülasyonu sayesinde deniz suyu kendini sürekli olarak yenilemektedir (Öztürk, vd., 2003; Öztürk vd., 2005; Sanver 2008).

Şekil 4: Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Ölüdeniz Bölümünden görünüm

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı'nın Kıdrak bölümü, Kıdrak plajı ve orman içi piknik alanından oluşmaktadır. Piknik alanı içerisinde piknik masaları ve şezlonglar bulunmaktadır. Geniş bir otopark alanı bulunan parkta küçük bir işletme, tuvalet, duş gibi üniteler de bulunmaktadır (Şekil 5). Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkının doğal kaynak değerleri; Ölüdeniz lagünü, Belcekız plajı, Kıdrak plajı, kıyılarının olağanüstü manzara güzellikleri, ilgi çekici Jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, zengin flora ve faunası ve kızılçam (*Pinus brutia*) ormanıdır. Tabiat Parkı eşsiz doğal güzelliklerinin yanı sıra birçok rekreasyonel aktiviteye de olanak tanımaktadır. Bunlar; yüzme, doğa yürüyüşü, kamping, hava ve su sporları, fotoğrafçılık, botanik turizmi, dalış ve tekne turlarıdır.

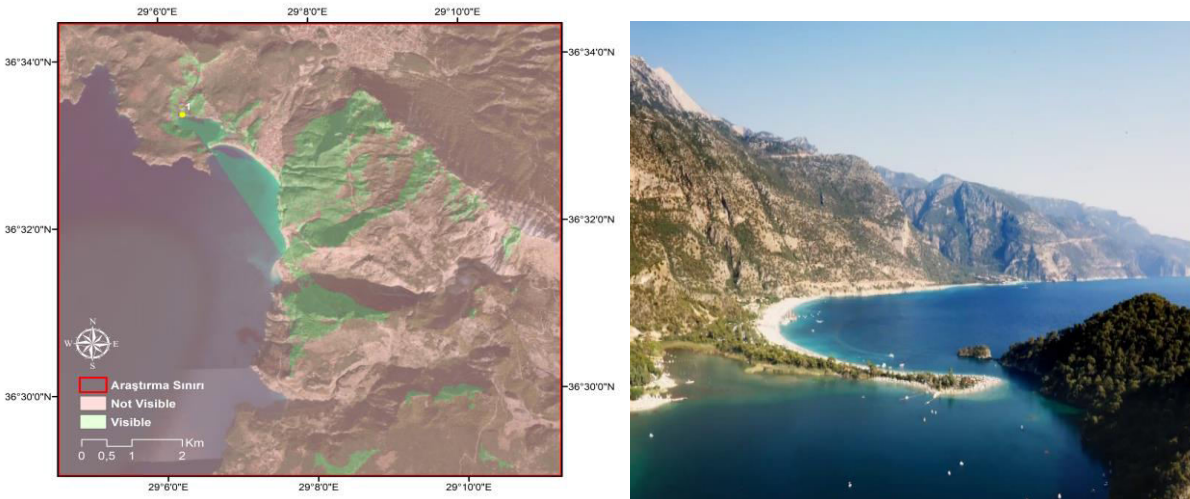

Şekil 5: Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kıdrak Bölümünden görünümler
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu Bölümünün Görünürlük Analizi

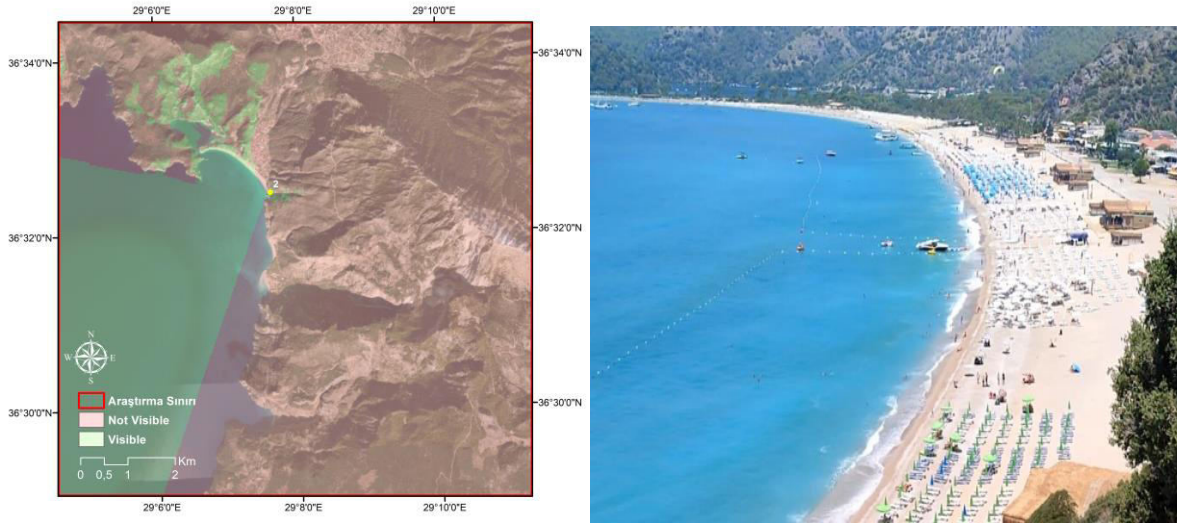
Sahip olduğu doğal güzellikler sebebiyle, “özel çevre koruma bölgesi, tabiat parkı ve I.derece doğal sit” koruma statüleri ile korunan Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı’nın Ölüdeniz olarak bilinen lagün özelliğindeki Kumburnu noktasının görünürlük analizinin yapıldığı bu çalışmada, ArcGIS 10.5 yazılımı ile çalışma alanının sayısal yükselti modeli (DEM) verisi kullanılarak görünürlük (visibility) analizi yapılmıştır. Durgun göl özelliği gösteren ve Ölüdeniz olarak isimlendirilen Kumburnu bölümüne bu bölgeye gelen ziyaretçilerin yoğun bir ilgisi bulunmaktadır. Ziyaretçiler bu manzaranın görülebildiği noktalardan mutlaka fotoğraf çekimleri yapmakta ve bu eşsiz coğrafyanın güzelliklerini seyretmektedirler. Yapılan görünürlük analizinden elde edilen sonuçlara göre her bir gözlem noktası ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Görünürlük analizinin yapıldığı 1. gözlem noktası, Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkının batısında ve Ölüdeniz Kumburnu’nun karşı cephesinde 23 m yükseklikte bulunmaktadır. 1. gözlem noktası görünürlük analizi sonuç haritasına göre, bu noktadan Kumburnu bölümünün denize kıvrım yaparak sokulan burun kısmı ve dağların yamaçları görülebilmektedir. Bu alanların dışında kalan yerler ise görülememektedir (Şekil 6).

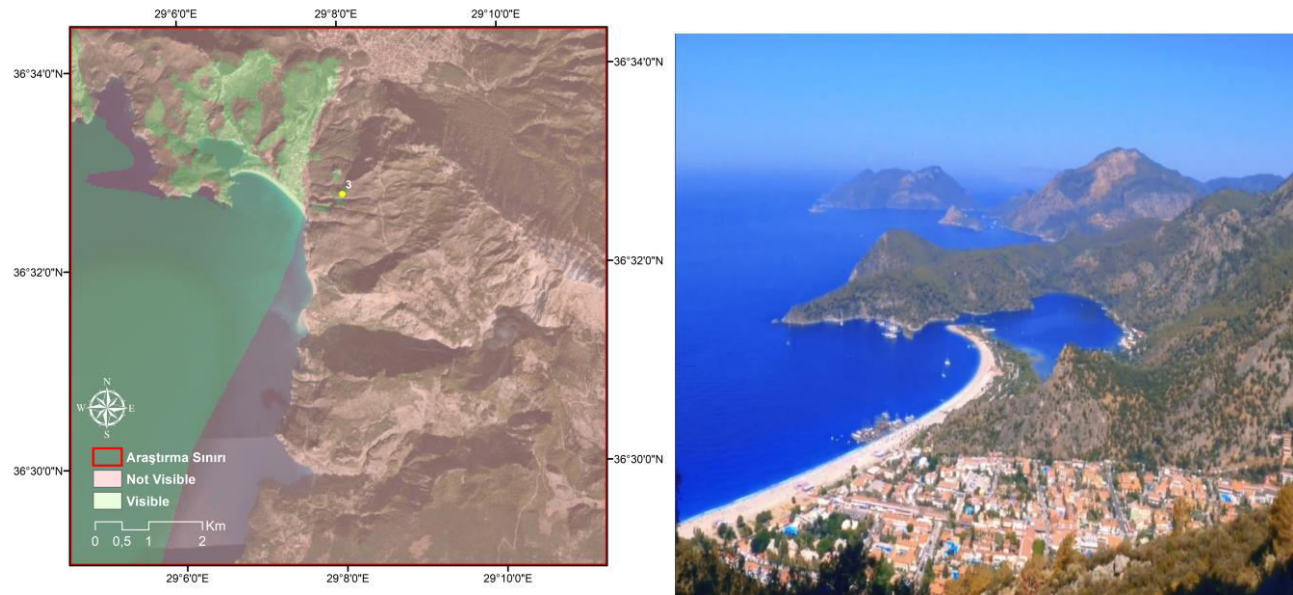
Şekil 6: Birinci gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

Görünürlük analizinin yapıldığı 2. gözlem noktası, Belcekız plajından 40 m yükseklikte bulunmaktadır. Bu noktada bölgeye gelen ziyaretçilerin fotoğraf çekmek için durdukları küçük bir sert zemin bulunmaktadır. 2. gözlem noktasının görünürlük analizi sonuç haritasına göre, bu noktadan Belcekız plajı ve geniş bir deniz manzarası görülebilmektedir. Bu alanların dışında kalan yerler ise bu noktadan görülememektedir (Şekil 7).

Şekil 7: İkinci Gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

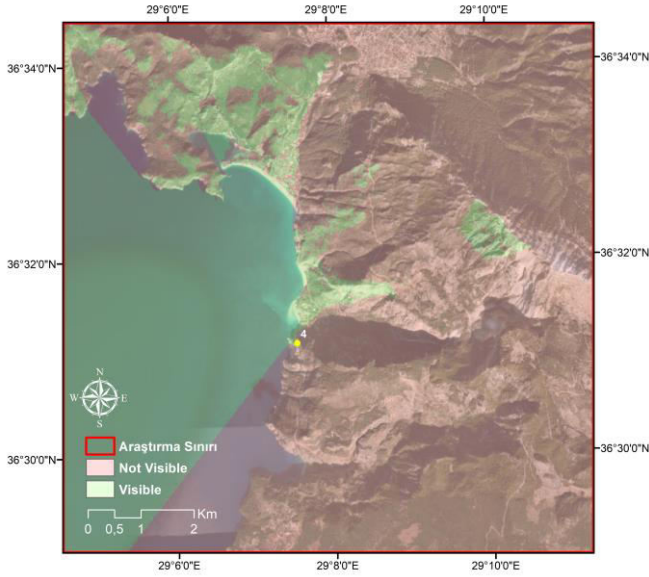
Görünürlük analizinin yapıldığı 3. gözlem noktası, Montana Tepesi olarak bilinen nokta olup 344 m yükseklikte bulunmaktadır. Tarihi Likya yolu üzerinde bulunan Montana Tepesi, Kumburnu manzarasına hakim bir noktada bulunmaktadır. Likya yolu tabelasından sonra yürüyerek ulaşılabilen bu noktadan Kumburnu manzarası ve gün batımı manzaraları seyredilmektedir. 3. gözlem noktasının görünürlük analizi sonuç haritasına göre, bu noktadan bakıldığında Kumburnu noktası, Belcekız Mahallesi ve geniş bir deniz manzarası görülebilmektedir. Bu alanların dışında kalan yerler ise bu noktadan görülememektedir. Kumburnu manzarasının en güzel seyredilebildiği nokta Montana Tepesidir (Şekil 8).

Şekil 8: Üçüncü gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

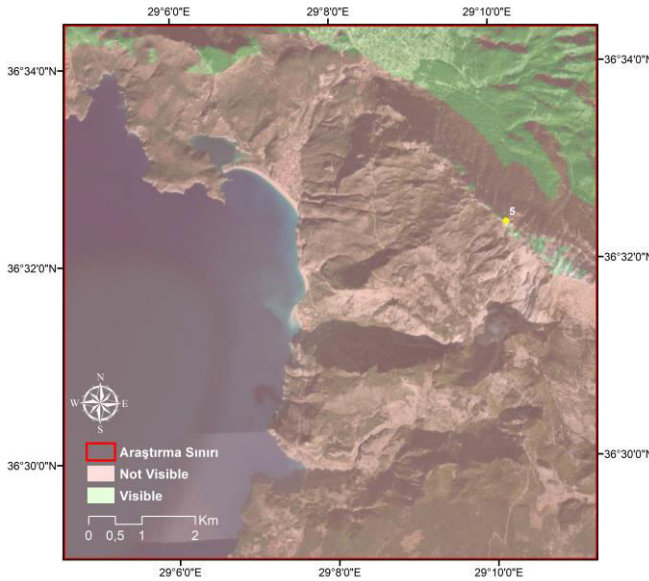
Görünürlük analizinin yapıldığı 4. gözlem noktası Kıdrak Seyir Noktası olup 94 m yükseklikte bulunmaktadır. Bu nokta toprak bir zemin yapısına sahip olup etrafında herhangi bir koruma bariyeri bulunmamaktadır. Bu sebeple bu noktadan yapılan manzara seyri ve fotoğraf çekimlerinde dikkatli olmak gerekmektedir. 4. gözlem noktasının görünürlük analizi sonuç haritasına göre, bu noktadan Belcekız plajı, Kıdrak plajı, geniş bir deniz manzarası ve Kumburnu'nun bir kısmı görülebilmektedir. Bu alanların dışında kalan yerler ise bu noktadan görülememektedir (Şekil 9).

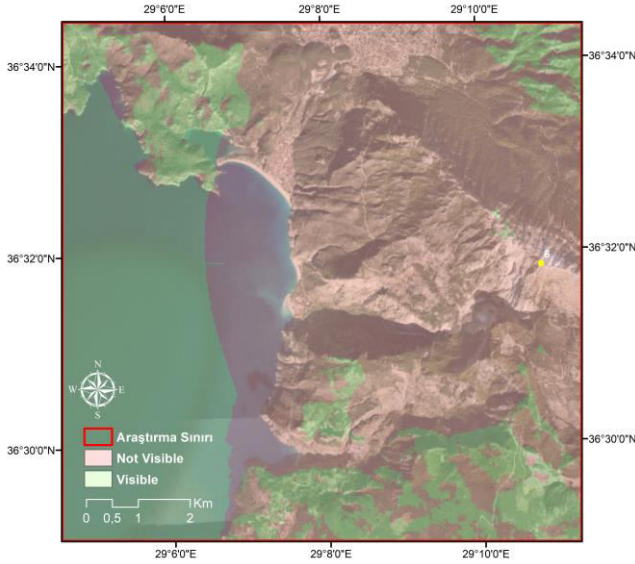
Şekil 9: Dördüncü gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir

Görünürlük analizinin yapıldığı 5. gözlem noktası Babadağ 1700 m noktasıdır. Babadağ'a araç ile ulaşım virajlı yollar sebebiyle zor bir şekilde sağlanırken 2021 yılında yapılan teleferik ile Babadağ'a ulaşım daha kolay hale gelmiştir. 1700 m pisti en sık kullanılan yamaç paraşütü pistidir (Anonim, 2023b). Bu noktada bir de seyir terası bulunmaktadır. Bulunduğu nokta itibariyle çok yüksek bir noktada bulunan bu gözlem noktasından dağ yamaçlarına doğru gidildiğinde Kumburnu manzarası kısmen görülebilse de bu kısımlarda herhangi bir güvenlik bariyeri bulunmadığından bu noktada dikkatli olmak gerekmektedir. 5. gözlem noktasının görünürlük analizi sonuç haritasına göre Babadağ 1700 m noktası Hisarönü-Ovacık-Fethiye kent manzaralarının izlenebildiği bir noktadır. Bu alanların dışında kalan yerler ise bu noktadan görülememektedir (Şekil 10).

Şekil 10: Beşinci gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görünürlük analizinin yapıldığı 6. gözlem noktası Babadağ 1850 m noktasıdır. Bu nokta en geniş gözlem noktası olup, gün batımı manzarasının da seyredildiği bir noktadır. 6. gözlem noktasının görünürlük analizi sonuç haritasına göre bu noktadan dağlık alanların ve Fethiye Körfezi'nin manzaraları görülebilmektedir. Bu alanların dışında kalan yerler ise bu noktadan görülememektedir (Şekil 11).

Şekil 11: Altıncı gözlem noktasının görünürlük analizi ve bakış açısına giren bir manzara

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye'nin önemli bir turizm destinasyonu olan Fethiye ile markalaşan Ölüdeniz, her yıl yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Seyrine doyumlayacak manzaralara sahip olan Ölüdeniz'e yolu düşenler, bu eşsiz manzaranın en güzel görülebildiği noktalardan fotoğraf çekimleri yapmaktadırlar. Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkının Ölüdeniz olarak bilinen lagün özelliğindeki Kumburnu noktasının görünürlük analizinin yapıldığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı Kumburnu noktasının görülebildiği en güzel nokta Montana tepesi olarak bulunmuştur. Manzara seyri insanlar için aynı zamanda bir rekreasyon aktivitesidir ve kişinin kendisini daha dingin ve huzurlu hissetmesini sağlamaktadır (Özer ve Karakuş, 2012). Bu sebeple son yıllarda da cam teraslar veya benzeri şekillerde seyir terasları oluşturulmaktadır. Ölüdeniz Kumburnu bölümü görünürlük analizi sonuçlarına göre aşağıda belirtilen öneriler getirilmiştir;

- ✓ Montana Tepesi, Kumburnu manzarasının en güzel seyredildiği nokta olarak tespit edilmiştir. Ancak bu nokta için herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Uzun bir yürüyüş yolundan sonra ulaşılabilen bu noktaya gelip manzara seyretmek isteyen insanlar için dağlık kenarlar tehlikeli olmakla birlikte herhangi bir güvenlik önlemi de alınmamıştır. Bu sebeple Montana Tepesi için bir güvenlik bariyeri oluşturularak seyir alanı düzenlenmelidir.
- ✓ Belcekız plajından 40 m yükseklikte bulunan 2.gözlem noktasında manzaranın seyredilebileceği bir sert zemin ve güvenlik bariyeri bulunmaktadır. Ancak zaman zaman bu noktada yoğun bir araç trafiği ve aşırı bir kalabalık oluşmaktadır. Bu sebeple araçların bu noktaya çok yanaşmaması gerekmektedir. Bu duruma yönelik bir tedbir alınmalı ve insanların manzara seyrine imkan verecek oturma birimleri yapılmalıdır.
- ✓ Kıdrak seyir noktası da insanların manzara seyri için durdukları bir noktadır. Ancak burada da henüz bir düzenleme ve herhangi bir koruma bariyeri bulunmamaktadır. Bu nokta içinde güvenlik tedbirleri alınmalıdır.
- ✓ Babadağ Ölüdeniz manzarasını en zirve noktadan görebilmektedir. Teleferik yapımıyla beraber bu alanda yapılan seyir terası ve restoranlar sayesinde insanların manzara seyredebilecekleri noktalar oluşturulmuştur. Kumburnu bölümünün uç kısmının yamaçlardan görülebildiği bu noktada da yine güvenlik bariyerleri ve uyarı tabelaları yapılmalı, insanların uç kısımlara yanaşmaları önlenmelidir.
- ✓ Geçtiğimiz yıllarda Kelebekler Vadisi bölgesinde manzara seyri sırasın düşme ve yaralanma olaylarında manzara seyir noktalarında güvenli alanlar oluşturmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Ölüdeniz manzarası seyredilebilen bu noktalarda da öncelikli olarak güvenlik tedbirleri alınmalıdır.
- ✓ Günümüz turistleri geçmişteki kum-deniz-güneş talebinden ziyade Özer vd. (2016), Selim ve Sönmez (2017) ve Selim (2019)'in belirttiği gibi doğa ile iç içe olma, iletişim kurma ve doğala yönelme eğilimindedirler. Bu gözlem noktalarına ulaşabilmek üzere alternatif yürüyüş güzergâhlarının planlanması ile turistlerin rekreatif faaliyetlerine cevap verme açısından da olumlu bir yaklaşım olacaktır.

Görünürlük analizi çalışmaları son yıllarda yaygın olarak yapılmaya başlayan çalışmalar arasındadır. Türkiye de de görünürlük analizine yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Ozulu, vd., 2012; Kısağa, 2016; Sönmez ve Alphan, 2016; Abuazab, vd, 2021; Günen, 2021; Körmeçli, 2022). Görünürlük analizi sonuçlarını etkileyen önemli

unsurlardan birisi de analizlerde kullanılan DEM verisidir. Çalışmada 30 m mekânsal çözünürlüğe sahip DEM verisi kullanılmıştır. Ancak, görünürlük analizinde DEM verisinin mekânsal çözünürlüğü sonuçları önemli derecede etkilediği için daha yüksek çözünürlüğe sahip DEM verilerinin kullanılması ile daha hassas sonuçlar üretilebilir. Çalışmada elde edilen bulgular, bu bölge için bir örnek teşkil edecektir. Ölüdeniz-Kıdrak Tabiat Parkı sahip olduğu doğal güzellikler sebebiyle korunan bir alan olmasının yanında önemli bir turizm destinasyonu olduğu için rekreatif ve turistik faaliyetler açısından öncelikli tercih edilecek alanlardan biri olmaya devam edecektir. Planlamacılara düşen en büyük görev bu eşsiz güzellikleri sürdürülebilir kullanım doğrultusunda planlamak ve koruma-kullanma dengesine öncelik vermek olmalıdır. Bu noktada bölgede yapılacak çalışmalar da, doğal ekosisteme dost tasarımlar yapılmalı ve uygulanmalıdır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili olan ve uzun bir kıyı şeridinde bulunan Fethiye de, sadece Ölüdeniz noktasında değil denize hâkim manzara tepesi bulunan farklı bir çok noktada seyir terasları için uygun alanlar bulunmaktadır. Planlı bir şekilde yapılan seyir terasları sayesinde insanlar daha güvenli bir ortamda manzara seyri ve fotoğrafçılığı yapabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Abuazab, H.K.M. (2021). “Cbs Tabanlı Görünürlük Analizlerinin Şehir Planlama Süreçlerine Entegrasyonu”. Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Akten, M., Yılmaz, O. & Gul, A. (2009) Alan Kullanım Planlamasında Rekreatif Alan Kullanım Ölçütlerinin Belirlenmesi: Isparta Ovası Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Sayı, 2, 119-133.
- Ardahanlıoğlu, Z.R., Selim, S, Karakuş, N. & Cinar, İ. (2020). GIS-Based Approach To Determine Suitable Settlement Areas Compatible With The Natural Environment. Journal of Environmental Science and Management, 23, 71-82.
- Ardahanlıoğlu, Z.R. & Karakuş, N. (2015). Determining the Direction for Urban Development in Harmony with the Natural System through Ecological Planning: A Case Study of Göcek. Environment and Ecology at the Beginning of 21st Century. (Ed: Efe, R., Bizzarri, C., Cürebal, İ., & Nyusupova, G.N.) ST. Kliment Ohridski University Press, pp.24-46, Sofia. ISBN: 978-954-07-3999-1.
- Anonim, (2023). <https://blog.esri.com.tr/arcgis-pro-ile-gorunurluk-analizi/>.
- Anonim, (2023a). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130803-1.htm>.
- Anonim, (2023b). <https://skyfethiye.com/babadag-teleferik-ucreti/amp/>.
- Atak, Ö. (2009). “Mekânsal Dizim ve Görünür Alan Bağlamında Geleneksel Kayseri Evleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Başal, M. (1998). Doğalgaz-Yapracık Tesisleri Alan Kullanım Planlaması. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 1104, Bilimsel İnceleme ve Araştırmalar: 602, Ankara.
- Bayramoğlu, H.D. (2003). Ölüdeniz Çevre Hukuku Mevzuatı, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, Eğitim Serisi, No:5: İstanbul.
- Benedikt, M. L. (1979). To Take Hold of Space: Isovists and Isovist Fields, Environment and Planning B: Planning and Design, 6, 47- 65.
- Brabyn, L. (2015). Modelling Landscape Experience Using “Experions” Appl. Geogr., pp. 210-216.
- Chamberlain, B. C., & Meitner, M. J. (2013). A route-based visibility analysis for landscape management. Landscape and Urban Planning, 111, 13-24.
- Cınar, İ., Cicek, İ., Karakus, N. & Ardahanlioglu, Z.R. (2016). Thermal Comfort Assessment of the Urban Mediterranean Climate in Fethiye, Southwest Anatolia, Turkey. International Journal of Advances in Science, Engineering and Technology (IJASEAT), Volume-4, Issue-3, Spl. Iss-1, pp 46-51, DOI: IJASEAT-IRAJ-DOI-5290.
- Dann, M.A. & Yerkes, R W. (1994). Use of Geographical Information Systems for the Spatial Analysis of Frankish Settlements in the Korinthia, Greece. In P.N. Kardulias, ed., Beyond the Site: Regional Studies in the Aegean Area. University Press of America, Lanham, MD: 291.
- Gillings, M. & Wheatley, D. (2001). Seeing is not Believing: Unresolved Issues In Archaeological Visibility Analysis.
- Gül, A. & Sahin, C. (2010) Ulkemizdeki Dogal Sit Alanlarının Mevcut Durumu Analizi (Bodrum Yarımadası Ornegi) III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi. IV Sayfa, Cil, 1564-1574.

- Günen, M. A. (2021). Fotogrametrik Nokta bulutunun Görünürlük Analizinde Kullanımı: Gümüşhane Seyir Terası Yer Seçimi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 295-299.
- Hindsley, P., Hamilton, S.E. & Morgan, O.A. (2013). Gulf Views: Toward A Better Understanding of Viewshed Scope in Hedonic Property Models. *Working Pap.*, 47 (3), pp. 489-505, 10.1007/s11146-012-9365-0.
- Kay, S. & Sly, T. (2001). An Application of Cumulative Viewshed Analysis to A Medieval Archaeological Study: The Beacon System of The Isle of Wight, United Kingdom, *Archeologia e Calcolatori*, 12, 167-179.
- Kısağa, M. G., & Durduran, S. S. (2016). Arkeolojik Uygulamalarda Coğrafi Bilgi Sistemleri (Cbs) Yoluyla Mekâna Yönelik Analizler: Knidos Arkeolojik Alan Çalışması. 6. Uzaktan Algılama-Cbs Sempozyumu, 5-7 Ekim 2016, Adana.
- Kloucek, T., Langer, O. & Simova, P. (2015). How Does Data Accuracy Influence The Reliability of Digital Viewshed Models? A Case Study With Wind Turbines. *Appl. Geogr.*, 64, pp. 46-54.
- Körmeçli, P. Ş. (2022). Çankırı İstiklal Yolu Parkı'nın Görünürlük Grafik Analizi (VGA) ile Değerlendirilmesi. *Artium*, 10(1), 1-11.
- Ogburn, D.E. (2006). Assessing The Level of Visibility of Cultural Objects in Past Landscapes, *J. Archeol. Sci.*, 33 (3), pp. 405-413.
- Olgun, R. (2020). Sustainable Bicycle Path Planning for Medium-Sized Cities by Using GIS-Based Multicriteria Decision-Making Analysis: A Case Study From Turkey. *Turkish Journal of Science and Technology*, 15(1), 19-28.
- Öztürk, B., Öztürk, H. & Görgün, M. (2003). Deniz Ortamı ve Ölüdeniz, *Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları Eğitim Serisi*, no:1, İstanbul, 47 sayfa, 975-92389-2-6.
- Öztürk, B., Özgür, E. & Ürün, A. (2005). Ölüdeniz lagünü denizel biyoçeşitliliği üzerine bir ön çalışma. *Ölüdeniz Lagünü Sürdürülebilir Yönetim Sempozyumu, Ölüdeniz*, 27-28 Ekim 2005.
- Ozulu, M.İ., Tomuş, F.E. & Coşar, M. (2012). Görünürlük Analizinin Arkeolojik Alanlara Uygulanması. IV. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu (UZAL-CBS), 16-19 Ekim 2012, Zonguldak.
- Özer, Ö., Avcı, M. & Karakuş, N. (2013). An Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in the Turkish Destination of Fethiye. Athens: ATINER'S Conference Paper Series, No: TOU2013-0637. Atina, Yunanistan.
- Özer, Ö. & Karakuş, N. (2012). Dalyan Destinasyonundaki Rekreatif Olanakların Değerlendirilmesi ve Rekreatif Potansiyelin Araştırılması. I. Rekreatif Araştırmaları Kongresi, 12 – 15 Nisan, Antalya, ss.574-586.
- Özer, Ö. Avcı, M. & Karakuş, N. (2016). A Study For the Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in Fethiye Destination. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1): 21-26. DOI: 10.21325/jotags.2016.2.
- Paliou, E. (2011). The Communicative Potential of Theran Murals In Late Bronze Age Akrotiti: Applying Viewshed Analysis In 3d Townscapes. *Oxf. J. Archaeol.*, 30 (3), pp. 227-247.
- Poerwoningsih, D., Leksono, A. S. ve Hasyim, A. W. (2016). Integrating visibility analysis in rural spatial planning, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 227, 838-844.
- Ruzickova, K., Ruzicka, J., & Bitta, J. (2021). A New GIS-Compatible Methodology For Visibility Analysis in Digital Surface Models of Earth Sites. *Geoscience Frontiers*, 12(4), 101109.
- Sanver, E.İ. (2008). Kentsel Yayılmanın Çevreye Etkilerinin Uzaktan Algılama Yöntemiyle Belirlenmesi Ölüdeniz (Fethiye) Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Selim, S., & Sönmez, N.K. (2017). Coğrafi bilgi sistemleri tabanlı rota planlama: Likya Bölgesi İdebessos Antik Kenti. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 18(4), 302-308.
- Selim, S. (2019). En Uygun Güzergâh Algoritması ile Doğa Yürüyüşü Rotalarının Modellenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 617-624.
- Sönmez, F., & Alphan, H. (2016). Kıyı Alanlarındaki Yapılaşmanın Görüş Alanı (Viewshed) Analizi ile Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt:34-5.
- Smardon, R. C., Palmer, J. F. ve Felleman, J. P. (1986), *Foundations for visual Project analysis*, Wiley New York.
- Sulak, B., (2018). Visibility Analysis In Protected Areas. SETSCI Conference Indexing System, Volume 3, 802-807, ISAS Winter, Samsun, Turkey.

Supernant, K. (2014). Intervisibility and Intravisibility Of Rock Feature Sites: A Method For Testing Viewshed Within and Outside The Socio-Spatial System of The Lower Fraser Canyon, British Columbia. *J. Archaeol. Sci.*, 50, pp. 497-511.

Şen, A. G. E. & Ediz, M. Ö. (2016). Sayısal Teknolojilerle Mimari Doku Analizi: Kayaköy (Levissi). Döner, A. S. & Akyüz, A. (Ed.). *Bilgi Çağında İnovasyon*. (s. 217-240). ISBN 978-605-4993-73-4. Derin yayınları: İstanbul.

Williamson, C.A. & McLin, L.N. (2015). Nominal Ocular Dazzle Distance (NODD). *Appl. Opt.*, 54 (7), pp. 1564-1572.

Wilson, J.P. & Gallant, J.C. (2000). *Terrain Analysis. Principles and Applications*. John Wiley & Sons, Inc., p. 479.

Kahve Kültürü ve Mekan Tasarımlarının Kahve Zinciri Mağazaları Üzerinden İncelenmesi

Examination of Coffee Culture and Space Designs Through Coffee Chain Stores

ÖZET

Kahve, dünya çapında büyük bir popüleriteye sahip olan, farklı kültürlerde çeşitli şekillerde hazırlanan keyifli ve aromatik bir içecektir. Ancak kahve, sadece bir içecek olmanın ötesinde, kültürel ve sosyal deneyimin bir parçasıdır. Kahvenin sunumu, içildiği mekanlar ve tadımı, geçmişten günümüze kadar olan evrimi ile birlikte, insanların bir araya gelerek iletişim kurmasına, etkileşimde bulunmasına imkan veren birçok önemli konuyla ilişkilidir. Psikoloji, etnografi, mimari tasarım ve sanat tarihi gibi ilham veren pek çok disiplini içermektedir. Kahvehaneler ve modern kahve zinciri mağazaları, geçmişten günümüze sosyal etkileşimin mekan tasarımına nasıl yansıdığına önemli bir örneğidir ve bu konu birçok araştırmanın odak noktası olmuştur. Bu çalışmada; kahvenin Doğu'dan Batı'ya nasıl yayıldığı ve mekan tasarımına nasıl etki ettiği konuları vurgulanmıştır. Marka kimliği ve algısının mekandaki yansımaları, müşteri deneyimi, verimlilik, mobilya ve ekipman düzenlemesinin önemi, işlevsellik gibi faktörler, çeşitli kahve zinciri mağaza örnekleri üzerinden açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahve, Kahve kültürü, Kahvehane, Kahve Zinciri Mağazaları, Mekan.

ABSTRACT

Coffee is a delightful and aromatic drink that enjoys great popularity around the world, prepared in various ways in different cultures. But coffee is more than just a beverage, it's part of the cultural and social experience. The presentation of coffee, the places where it is drunk and its tasting, along with its evolution from past to present, are related to many important issues that allow people to come together, communicate and interact. It encompasses many inspiring disciplines such as psychology, ethnography, architectural design and art history. Coffeehouses and modern coffee chain stores are an important example of how social interaction is reflected in space design from past to present, and this topic has been the focus of much research. In this study; how coffee spread from East to West and how it affected the design of the space was emphasized. Factors such as the reflections of brand identity and perception in the space, customer experience, efficiency, the importance of furniture and equipment arrangement, and functionality are explained through various coffee chain store examples.

Keywords: Coffee, Coffee culture, Coffee House, Coffee Chain Store, Venue.

GİRİŞ

İnsanlık, temelde sosyal bir varlık olarak bilinir ve genellikle bireysel olmaktan ziyade topluluklar içinde yaşar. Kahve kültürü, başlangıcını doğuda yapmış olmasına rağmen zaman içinde batıya ve tüm dünyaya yayılmış, bu içeceği tüketen insanları bir araya getirerek sosyalleşme işlevini yerine getiren önemli bir rol oynamıştır. Kahve, kafe kültürünün temelini oluşturan önemli bir etkidir, kökeninin Etiyopya'nın Kaffa bölgesinden geldiği veya insanlara enerji ve canlılık verdiği için "kuvve" yani güç, kudret anlamına gelen bir kelimeyle ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Antik Roma'da "thermopolium" adı verilen sokak satıcıları, sıcak içecekler ve hafif yiyecekler sunan basit tezgahlar kurmuştur. Bu, antik Roma'da bir tür kafe deneyiminin erken formudur. Orta Doğu ve Orta Asya'da, özellikle kahve kültürünün doğduğu Yemen'de, kahvehaneler veya kahve evleri (coffeehouse) tarih boyunca popüler olmuştur. Kahve, bu tür mekanlarda içilen bir içecek olarak yaygınlaşmış ve kahvehaneler, insanların toplanıp sohbet ettiği, oyunlar oynadığı veya müzik dinlediği sosyal merkezler haline gelmiştir.

Avrupa'da ise kafe kültürü, 17. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da başlamıştır. Kafeler, aydınlar, yazarlar, sanatçılar ve düşünürler için buluşma ve tartışma mekanları haline gelmiş; mekanlarda kahve, çay, alkolsüz içecekler ve hafif atıştırmalıklar sunulmuştur (Güven, Sezer, 2019).

Tarihsel bir bakış açısıyla ele alındığında, "kahve" adı verilen içecek; kültürler arasında farklılıklar gösterse de her zaman kendine özgü bir mekânsal ortama sahip olmuştur. Bu mekânsal tanımlama sayesinde, insanlık tarihini etkileyen ve şekillendiren birçok önemli olay ile yaratının, kahvehane gibi sosyal toplanma mekanlarında

Elif Altın¹

How to Cite This Article

Altın, E. (2023). "Kahve Kültürü ve Mekan Tasarımlarının Kahve Zinciri Mağazaları Üzerinden İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8580-8590. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.72387>

Arrival: 11 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2355-4263

gerçekleştiği söylenebilir. Bu mekanlar, edebi, sanatsal, politik ve siyasi birçok etkinliğe ev sahipliği yaparak insanları ve toplulukları bir araya getirmişlerdir. Bu nedenle, kahvehane mekanları temel işlevlerinin yanı sıra bir dizi farklı rolü de üstlenmiştir.

Özellikle çalışan bireyler, iş yerlerinden uzaklaşarak kısa süreli hoş vakit geçirmek istediklerinde veya farklı bir ortam aradıklarında kafeleri tercih etmişlerdir. Modern haliyle günümüzde, işlerini ofise gitmeden çözebilen bireyler için kafeler, çalışma ve buluşma alanları olarak da kullanılmaktadır. Kafeler, insanların sosyal etkileşimde bulunabilecekleri, dinlenebilecekleri, kitap okuyabilecekleri, arkadaşlarıyla vakit geçirebilecekleri, işlerini halledebilecekleri ve yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekanlar olarak hizmet vermektedir.

Bir kafenin başarısını etkileyen faktörler arasında konumu, iç tasarımı, kullanılan malzemeler ve aydınlatma gibi unsurlar bulunmaktadır. Kişisel ihtiyaçlar ve beklentiler, her birey için farklılık gösterdiğinden mekanın tasarımı ve atmosferi önemlidir. Kafelerin kendi özgün tasarımları ve hikayeleri vardır. Mekanın konumu, tasarımı, hedef kitlesi, çevresel faktörler ve ihtiyaçlar, mekanın tasarımını şekillendirir. Kahve kalitesi ve sunumu, kullanıcıların memnuniyeti açısından önemlidir. Kullanılan malzemenin uygunluğu, hijyen ve dayanıklılık da kafe işletmecileri için kritik faktörlerdir. Ayrıca, kafede bulunan kişilerin rahat hissetmeleri, keyif almaları ve tekrar gelmek istemeleri, tasarımın başarısı için hayati öneme sahiptir. Önceleri sadece temel içecekler ve yiyecekler sunan, sade dekorasyona sahip mekanlardan oluşma kafeler, zamanla daha fazla çeşitlilik sunmaya, sanatsal etkinliklere veya entelektüel tartışmalara ev sahipliği yapmaya başlamıştır.

KAHVE KÜLTÜRÜ VE GELİŞİMİ

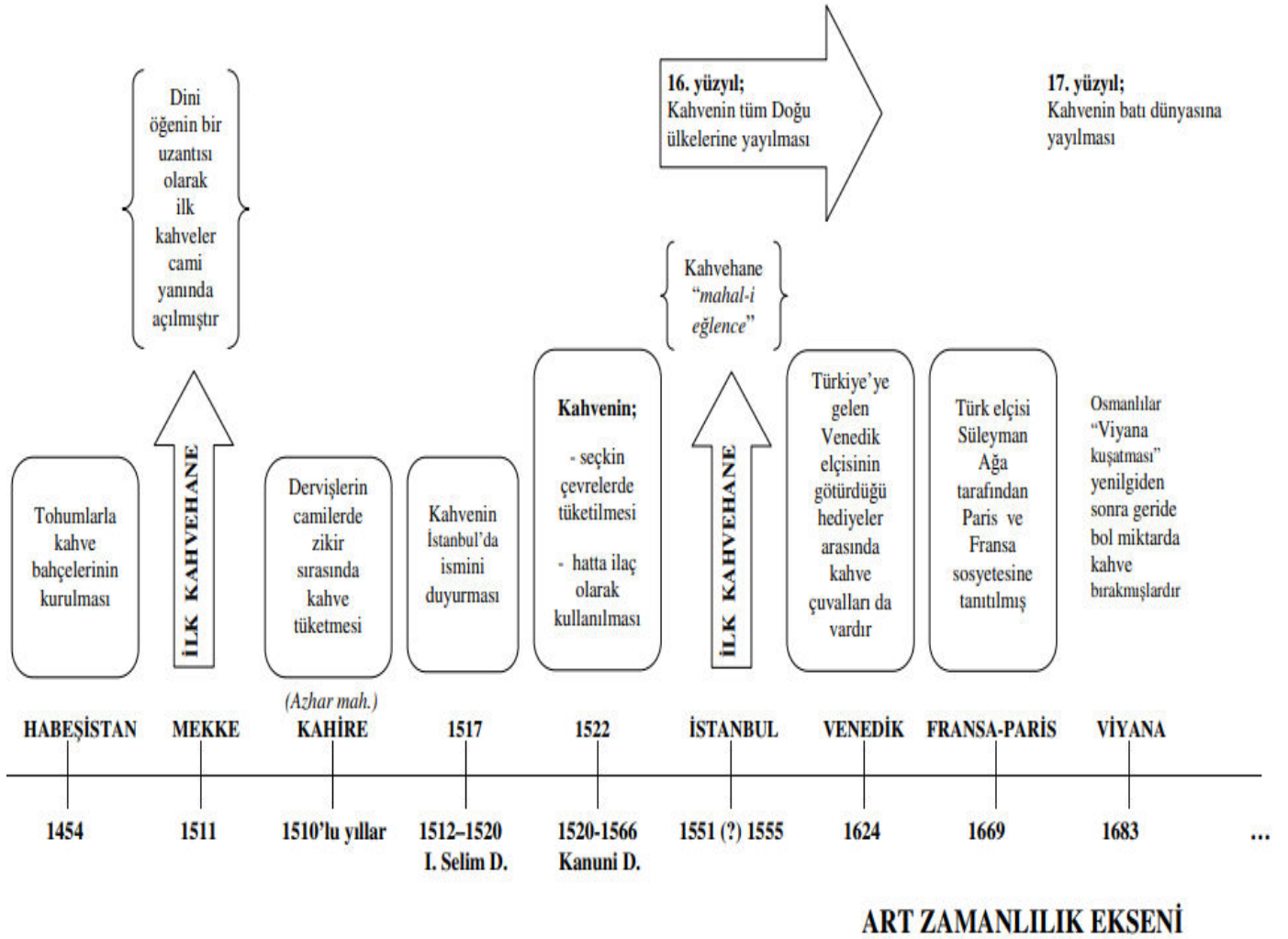
“Kahve kelimesinin Arapçada ne zamandan itibaren kullanıldığı bilinmemekle beraber, ilk anlamının “şarap” olduğu ve iştah kestiği (kahy) için bu mânayı aldığı, bugün kahve olarak adlandırılan içeceğe bu adın ehl-i keyf kimseler tarafından verildiği kaydedilmektedir. Latince adı “coffea arabica” olup “rubiacceae” familyasına bağlı 7-8 m. boyunda olan bir bitkinin ve bunun tanelerine verilen isimdir”(Tunc,2014).

Şekil 1: Kahvenin fidandan, içilmek üzere işlendiği hale kadar dönüşümü görselleri.

Kaynak : Url-1

Kahvenin ortaya çıkışı ve yayılışı ile ilgili birçok varsayım bulunmaktadır. 10.yüzyılda Etiyopya'nın Habeşistan bölgesinde ilk kez kahvenin un haline getirip ekmek yapımında kullanıldığına rastlanmaktadır. Kahvenin içecek olarak kullanılmasına 14.yüzyılda Yemende başlanılmıştır. Kahvenin Yemenden Ortadoğu'ya yayılmasına bölgenin coğrafi şartlarının uygun olması sebep gösterilebilir (Şekil.2), (Şahbaz,2007).

Şekil 2: Kahvenin 10.yy dan 17.yy'a kadar doğu ve batı ülkelerine yayılış süreci.

Kaynak : (Şahbaz,2007)

Osmanlıda konukseverlik işareti "kahve"nin, bireyler tarafından kabul edilmesi ve kullanılması zaman almıştır. Kadılar ve hekimler tarafından keyif verici bir madde olup olmadığına, haram olup olmadığına dair tartışmalar olmuştur. I. Selim döneminde Yemen Valisi Özdemir Paşa 1517 yılında kahveyi İstanbul'a getirmiştir. Türklerin kahveyi kendilerine özgü hazırlama tekniğiyle (cezvede pişirilerek) Türk Kahvesi adı verilmiştir. Kahve önce saray mutfağına, daha sonra konaklara, konaklardan da evlere ulaşmıştır. Kahvenin tüketildiği alanlar olan kahvehaneler, halkın kahveyi benimsemesiyle birlikte toplumsal yaşamın vazgeçilmez içeceği haline gelmiştir (Ulusoy,2011).

15. ve 16. yüzyılda kahve kültürünün artmasıyla beraber, ticaret ve üretimde de artış göstererek toplumsal yaşamın hareketlenmesine katkı sağlamıştır. Kahvenin doğu ve batıya yayılışı ile birlikte, içecek olarak satılması kahvehanelerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. 16.yüzyıl başlarında kahve yalnız tarikatların kullandığı bir içecek olmaktan çıkmış, bir eğlence ürünü olarak alışkanlık haline gelmiştir. Kahvehaneler "dinlenmek, vakit geçirmek vb. için açılan ve kahve, çay gibi alkolsüz içkilerin satıldığı yer" (Meydan Larousse, 1990: 779) olarak tanımlanmaktadır. Kahvenin kahvehanelerde satılmasıyla ticari bir kurum ortaya çıkmaktadır. Kahvehanelerin şekil almasında, bulunduğu çevre ve binanın fiziksel özellikleri etkili olmaktadır (Şahbaz,2007).

Osmanlıda kahvehaneler ilk olarak camilerin yanında yer almıştır. Bireyler namaz aralarında bu mekanlara uğrayarak vakitlerini geçirmiştir. Ufak kulübe veya sokak ortasında çadır şeklinde olan bu mekanlarda kahve, şerbet ve çay içerek muhabbet etmişlerdir (Şekil.3).

Şekil.3: Osmanlı dönemi kahvehane görseli.
Kaynak: Url-2 ve Url-3

Şekil.4: Amadeo Preziosi'nun İstanbul'da bir kahvehane resmi.

Geçmişten günümüze kahvehaneler bireylerin, mutluluklarını, hüznlerini birbirlerine aktardıkları alanlar olmuştur. Toplumun odak noktası haline gelen kahvehaneler, köşe başlarında, yol üzerinde bulunan sohbet noktalarını oluşturmuştur (Şekil.4). Bu mekanlar aydın bireylerin bir araya geldikleri, dönemin toplumsal olaylarının konuşulduğu, siyasi, edebi ve sanat gibi etkinliklerin doğuşuna sebep olan kültür mekanları haline gelmiştir. Kahvehanelerin açıldıkları ilk zamanlarda konular belirli bir çerçevede devam ederken, mekana sürekli gelen bireylerin niteliklerine göre gündelik hayat ve sosyal yaşam üzerinden devam eden sohbetler meydana çıkmıştır. Bu yapıların bazıları bir süre sonra kahvehane şekline dönüşmüş, akşam ve yatsı arasında edebi eserlere yer verilmiştir. Geçmişte toplumsal olayların, kültürel, edebi ve siyasi olayların tartışıldığı, konuşulduğu mekanlar olan kahvehaneler günümüzde insanların boş vakitlerini geçirdikleri, oyun oynadıkları (okey, tavlâ, kart oyunları) alanlar haline gelmiştir (Şekil.5).

Şekil.5: Osmanlı dönemi kahvehane görünümü.
Kaynak: Url-4

Viyana'daki kahvehaneler 18.yüzyıl ortalarına kadar erkeklerin sıklıkla uğradıkları bodrum katlarından oluşmuştur. Günümüz Viyana kahvehanelerinin zarif ve ferah dokusuyla farklı bir yapıya sahiptir. Viyana da kahvehane, müşterilerin bir kısmının tüm gününü bilardo ve satranç oynayarak vakit geçirdiği eğlence ve sohbet mekanıdır. Sanat ve siyasetle ilgilenenler için bir buluşma noktası haline gelmiştir. Her tarzın kendine ait bir kahvehanesi bulunmaktadır. 'Secession sanatçıları, Saray Operası, Theatre an der Wien ve çevredeki sanatla bağlantılı diğer kurumlar, iç tasarımı Adolf Loos tarafından tasarlanan Café Museum'da bir araya gelmiştir.' Geleneksel kahvehanelerin dışında bu kafe, mobilyası (Thonet), ferah ortamı, gösterişsiz iç alanı ile merak uyandırıcı bir mekandır. Sanat eleştirmeni Ludwig Hevesi, sade dekoruna tepki olarak ona 'Café Nihilism' adını vermiştir(Url-5). Günümüzde yemek servisi ile birlikte alkollü veya alkolsüz içecek servisinin de yapılabileceği mekanlar kafe restoranlardır. 1800'den sonra Fransa'da restoranların ortaya çıkmasıyla birlikte, birçok yerde kahvehane ve restoranların birleşimi mekanlar açılmaya başlamıştır. Viyanalı kahvehane sahipleri 1811-1813 yıllarında çekirdek kahve yetersizliği gerekçesiyle, yemek servisini arttırmıştır (Güven, Sezer, 2019).

KAFELERİN YEME-İÇME MEKANI OLARAK DEĞERLENDİRİLME KRİTERLERİ

Sanayi Devrimi sonrası kahve kültürü çeşitli coğrafyalarda ve toplumlarda büyük değişikliklere yol açmıştır. 18. yüzyıl boyunca Avrupa'da, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda derinlemesine değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupa devletleri, endüstrileşme, şehirleşme, ulusal devletlerin oluşumu ve demokratikleşme gibi önemli dönüşümlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem, modernleşme olarak adlandırılan bu değişimlerin yanı sıra geleneksel yapılarıdaki çözülme ve geleneklerin etkisini yitirmesi anlamına gelen köklü bir dönüşümü de içermektedir. Modernleşme sadece Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmamıştır, aksine 19. ve 20. yüzyıllarda bu etki sınırları aşarak dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Dünya milletleri, aşamalı bir modernleşme deneyimi yaşayarak toplumsal dönüşüm süreçleri geçirmiştir.

Günümüzde iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve 21. yüzyılın iletişim çağı olarak adlandırılması, iletişimin ne kadar önemli, dönüştürücü ve geliştirici bir güç olduğunu vurgulamaktadır. İnsanlar iletişim ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamak için mekânları farklı şekillerde kullanmışlardır; bazen var olan mekânları değerlendirmişler, bazen de kendi oluşturdukları mekânlarda iletişim kurmuşlardır. İletişim ihtiyacı, kafe - kahvehaneler gibi diğer kurumların mimari ve iç mekân düzenlemeleri açısından da değişikliklerine ve gelişmelerine yol açmıştır.

Sanayi kapitalizmi, önceki üretim düzenlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu sistem, üretimin artışıyla zenginliğin artmasını teşvik ederken, üretim teknolojisinin sürekli olarak yenilenmesini sağlamaktadır. Bu süreç, bilimin giderek artan bir şekilde bu ekonomik düzene entegre olmasını sağlamaktadır. Günümüzde, modern sanayinin getirdiği teknolojik yenilik oranı, geçmiş ekonomik düzenlerle karşılaştırıldığında çok daha yüksek seviyede ve konumdadır. Sanayi devriminin Batı'da gerçekleşmesi, mekânları bir dizi değişime uğratmıştır. Batı'da, birçok modern kahvehane, yeme içme mekanı inşa edilmiş ve sahipleri tarafından farklı şekillerde işletilmiştir. Modernleşme etkisi, doğuda da, yani kahvenin ilk ortaya çıktığı bölgelerde, mekânsal değişikliklere uyum sağlamıştır (Desmet, Gregoire ve Georgeon, 1998).

Özellikle iç mekân bileşenleri, genellikle bir mimari yapının tamamlanmasının ardından mekânın içindeki düzenlemeleri belirleyen unsur olmuştur. Bu iç mekân bileşenlerini aynı zamanda yapı bileşenleri olarak da düşünebilir. Bileşenler, sabit unsurlardır ve mekân içinde sınırlayıcı, belirleyici bir rol oynarlar. Kullanıcının ihtiyaçları ve kullanım gereksinimlerine bağlı olarak, kayar kapılar, duvarlar veya açılabilir cam tavanlar gibi kısmen hareketli bileşenlerden de oluşabilirler. Dış mekân bileşenleri, bir işletmenin tüketicisiyle ilk görsel temasını kurduğu yerdir. Bu mekânın konumu, çevresi ve cephesi, iç mekân dolaşım planının oluşturulması, aynı zamanda satış ve satışa destek alanlarıyla, zemin, tavan, aydınlatma, bölücü duvarlarla iç mekân donatıları ve tüm diğer unsurlar yeme içme mekanlarının yaklaşım biçimine, marka kimliğine göre uyumlu olarak dikkatle incelenmeli ve mekân bu doğrultuda planlanmalıdır.

İç duvarlar, sadece bir alanı sınırlamakla kalmayıp aynı zamanda farklı boyutlarda bağımsız mekânlar oluşturmak için kullanılabilen bölme işlevi görmektedirler. Bu nedenle, duvarlar yapı içindeki mekânların şeklini ve hacmini belirlemede kritik bir rol oynarlar ve kafeler için ifade yüzeyi sunmaktadır. Duvar yüzeyleri, kafenin kurumsal kimliğini, karakterini ve mesajını yansıtabilecekleri bir palet olarak hizmet etmektedir. Duvarların renkleri, dokuları ve malzemeleri, mekân kimliği doğrultusunda tasarımcı tarafından özelleştirilebilir, boyanabilir veya farklı kaplama malzemeleriyle döşenebilir, hatta mevcut duvar yüzeylerine özgün uygulamalarla yeni bir kimlik kazandırılabilir.

Zemin yüzeyi, bir mekâna adım atan kişinin ilk fiziksel temas kurduğu yüzeydir. Doğru tasarlanmış bir zemin yüzeyi veya özenle seçilmiş bir malzeme, iç mekânda marka kimliğini yansıtmak için güçlü bir araç olabilir. Ayrıca, kurumsal kahve mekanları gibi işletmeler, iç mekânlarında müşterilere bilgi verme veya yönlendirme amacıyla zemin yüzeylerine çeşitli grafikler ekletebilmektedir.

Tavan, bir mimari yapının tamamlanmasına katkıda bulunan kapsayıcı unsurlardan biridir. Binalarda taşıyıcı ve örtücü işlevleriyle tavanın oluşmasını sağlayacak başka öğelerde kullanılabilir. Örneğin, kumaş veya bitkilendirme bir odayı her yönden saran duvarların üzerini kapatmak için kullanılır. İç mekânın temel üç mimari unsurundan biri olarak tavan, aynı zamanda mekânın aydınlatma sistemini taşıyan bir yüzey olarak da önemlidir. Bu nedenle iç mekânın tavan ile aydınlatma tasarımı birlikte ele alınmalıdır.

Mobilya, insanların günlük yaşamında çalışma, oturma, dinlenme, yemek yeme, eşyalarını saklama ve sergileme gibi temel sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını güvenli ve konforlu bir şekilde karşılamak için genellikle ağaç malzemeden üretilen, işlevsel ve estetik görümlü kullanım eşyalarını ifade etmektedir.

Kafelerde mekân tasarımında malzeme, aydınlatma ve renk önemi o kafenin hitap ettiği kullanıcı kimliğini oluşturmada etkili olmaktadır. Mekânı tasarlarlarken, farklı malzemelerin birbiriyle bir bütün olması tasarımı yapan

bireyin kimliğini ortaya koymaktadır. Tasarımın mekana uyarlanmasında malzeme önemli bir etkidir. İç mekanda kullanılan malzemeler ahşap, plastik, taş, metal, tekstil, kompozit malzemeler olabilmekte ve esnek tasarım imkanı üretim ve uygulama yöntemlerine göre farklılık göstermektedir (Kılıç,2017). Malzeme seçimi, bir mekanın tasarımında vazgeçilmez bir faktördür, çünkü mekanın algılanmasına ve kullanımına büyük etki etmektedir. Malzemelerin seçimi sadece teorik bir karar değil, aynı zamanda insanlar üzerinde bıraktığı görsel ve duyuşsal etkiyi de belirlemektedir. Malzemeleri duyuşlarımızla algılarız, bu nedenle görsel etkileri özellikle mimari tasarımda büyük bir rol oynar. Malzemelerin seçimi, tasarım sürecinde hayal gücüyle birleştirilmelidir. Tasarımı yapan kişinin tercih ettiği malzeme, mekanın karakterini yansıtır ve kullanımını şekillendirir. Dolayısıyla seçilen malzeme, mekanın kimliğini belirler ve kullanımını yönlendirir. Kafelerde kullanılan en bilinen malzemeler doğal ve yapay taş, pişmiş toprak, doğal ve yapay ahşap, metal, plastik ve cam gibi ürünlerdir. Her bir malzeme kullanıldığı mekanın fonksiyon ve işlevine göre farklı etkiler bırakmaktadır. Birçok malzemenin birlikte uygulanması, mekandaki ürün çeşitliliğini ve etkiyi arttırmaktadır. Malzemelerin renk, doku vb. gibi görsel etkileri mekanda farklı izler bırakmaktadır. Yüzey dokusu ve renk tonları, aydınlık, karanlık, sıcak, soğuk, derinlik ve genişlik gibi algı hislerimizi etkilemektedir. Örneğin, metal bir malzeme genellikle gri olarak bilinir ve ilk izlenim soğuk bir etki yaratabilir. Ancak bu metal yüzeye kırmızı bir renk ve sıcak sarı ışık uygulandığında, metalin görünümü sıcak ve davetkar hale getirilebilir. Mekanda ayna kullanmak o mekanı daha geniş gösterirken, mekanla birey arasındaki sıcak teması sağlayan köprü görevi görmektedir. Yüzeylerin dokusu, mekanın algılanmasında ve görsel kimliğin oluşmasında etkilidir. Mekanın dokusu dokunarak hissedilmektedir. Doku, görme ve dokunma duyuşlarının birlikte hareket ettiği bir algıdır. Renk üzerinde farklı bir etkiye sahiptir. İki yüzeyin aynı renkte olup başka dokularda olması, iki farklı yüzey ortaya çıkaracaktır. Yapılan araştırmalarda bazı düz dokulu yüzeyler soğuk, pürüzlü yüzeyler sıcak bir algı ortaya koymuşlardır. Yüzeylerin sert- yumuşak olması, uzaklık yakınlık gibi kavramların algılanmasına sebep olmaktadır (Aslan, Aslan ve Atik,2015).

Mekanın bireyler tarafından kolayca algılanabilmesi için ışık önemli bir etkidir. İki tür başlık altında incelenmektedir. Birinci tür, doğal olarak çıkan ışıktır, doğal aydınlatmadır. İkinci ışık ise doğal olmayan insan elinden çıkan, yapay aydınlatmadır. Doğal aydınlatmanın yeterli olmadığı durumda yapay aydınlatma kullanılmaktadır. Mekanın ön plana çıkmasında aydınlatmanın etkisi büyüktür. Teknolojinin ilerlemesi aydınlatma tasarımlarında da etkili olup, mekanı canlandırmaktadır (Öztank, Halıcıoğlu,2009).

Yapılan çalışmalar sonucunda renklerin psikolojik ve fiziksel özelliklerinin olduğu belirlenmiştir. Bireyler üzerinde pozitif ve negatif etkiler bıraktığı görülmektedir. Tasarlanan mekanın renk açısından soğuk ve belirgin olmayan tercihler yapılması mekanı olumsuz etkilemektedir. Mekanda kullanılan renk büyük-küçük, geniş-dar, basık-ferah gibi etkiler ortaya koymaktadır. Yüzeyde kullanılan renklerin ton geçişlerindeki fark derinlik etkisi oluşturmaktadır(Özsavaş,2016).

Bireyler çalışırken bazı temel ve psikolojik unsurlara ihtiyaç duyarlar. Bireyin bulunduğu ortamda kendini rahat hissetmesi ve yaptığı işe odaklanabilmesi için o mekanda belirli özelliklerin olması gerekmektedir. Mekanda bireyin; yeme -içme ihtiyacını karşılayabilmesi, çalışırken eşyalarını ve kendini güvende hissetmesi, çalışma masalarının rahat ve konforlu olması, mekandaki ses düzeyinin çalışmayı engellemeyecek boyutta olması, tuvalet eylemini gerçekleştirebilmesi ve hijyenik bir ortamda bulunması, bireyin mekana rahat ulaşım sağlayabilmesi, erişilebilir bir konumda olması mekanın tekrar tercih edilmesi için önemli faktörleri arasındadır(Tunç,2014). Mekana gelen bireyin mekanı algılayabilmesi için fonksiyonu ve işlevselliği de önemli rol oynamaktadır. Doğru tasarlanmış bir mekandaki semboller, yönlendirici işaretler bireyin mekana olan iletişimi öne çıkarmaktadır (Öztürk,2019).

İç mekân tasarımının bir diğer önemli bir unsuru olarak, koku sadece müşterilere olumlu bir izlenim bırakmakla kalmaz, aynı zamanda harcama alışkanlıklarını da etkileyebilir. Koku, beş duyumuzun en temel ve ilkel olanıdır; yani, çevremizden bilgi toplamak için en eski ve temel duyuşsal mekanizmalardan biridir. Kokunun duyuşsal tepkileri harekete geçirmedeki gücünü özellikle belirgin ve kısmen belirgin bir yaklaşım sergileyen kurumsal firmalar keşfetmiştir. Bu, yapay olarak üretilmiş ve insanların tanıdık kokularıyla ilişkilendirdiği kokuları mağaza ve ürünlerinde kullanma stratejisine "kokulu pazarlama" denir. Bu stratejinin amacı, insanların hoşlandığı ve tanıdık bulduğu kokuları kullanarak, tüketicilerin hafızalarındaki olumlu anıları canlandırmak ve böylece ürünleri daha cazip hale getirerek sadece mantıklı bir düşünceyi değil, duyuşsal bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Hoş bir koku kişileri canlandırabilir, mutluluk, özgüven ve coşku gibi olumlu duyuşları tetikleyebilir. Diğer kokular ise sakinleştirici ve rahatlatıcı etkilere sahip olabilir. Markalar kimliklerine uygun kokular üretilip bu kokuları kurumsallaştırarak, kafe ve diğer yeme içme mekanlarının her bir şubesinde kullanma yoluna gitmektedir (Karanisaoğlu, 2019).

İÇ MEKAN BİLEŞENLERİNİN FARKLI KAHVE ZİNCİRİ MAĞAZALARI ÜZERİNDEN KULLANIM ÖRNEKLERİ

Türkiye’de artan kahvehaneler zaman içerisinde bireylerin değişen ihtiyaçları doğrultusunda kafelerin ortaya çıkışına olanak sağlamıştır. Birinci nesil kahvecilik 1900’lü yılların başında R.W Hills ile Austin’in kahveyi vakumlu paketlerde satmasıyla başlamıştır. İkinci nesil kahvecilik ise vakumlu paketteki kahvede zararlı maddelerin olması ve bireylerin doğal ve kaliteli kahve içmek istemesiyle başlamıştır. Zengin kahve türleri ve demleme çeşitleri artmış ve birçok farklı seçenek ortaya çıkmıştır. İkinci nesil kahvecilere zincir kafeler dahil olmuştur. Zincir kafeler şehrin merkezinde kalabalığın yoğun olduğu bölgelerde yer almaktadır (Url-6). Bu kahveciler buldukları semt de odak noktaları, kalabalık alanlar ve tercih edilen bölgelerde şube açmaktadırlar. İkinci dalga kahveciler her bölgeye uyum sağlayamamaktadır. Türkiye’de tüketilen kahve, Avrupa ve Amerika ülkelerine göre daha farklı gelişmiştir. Ekonomi ve kültür farklılıkları da tüketim alışkanlıklarında değişiklik göstermektedir. Paket kahvelerin sık kullanılması ve kahve alışkanlığının kazanılması zincir kahvecilerin artışına katkı sağlamıştır. Türk kahvesi dışında zincir kahvecilerde kahve çeşitliliği artmıştır. Mocha, flat white, macchiato, cappuccino, americano, cafe latte, espresso gibi kahve çeşitleri kafelerde yerini almıştır. Günümüzde kafeleri ve kahve çeşitlerini birbirinden ayıran özellikler bulunmaktadır. Kahvenin nerede yetiştiği, nasıl kavrulduğu, pişirme ve hazırlama tekniği gibi faktörler kahvenin çeşidinde ve kafelerdeki ayırımı önemli özelliklerindedir. Dünya’nın birçok yerinde olduğu gibi İstanbul’da da kahve üzerine festivaller, etkinlikler düzenlenmektedir. Dünyanın birçok yerinden gelen işletme sahipleri, kahve severler, kafeler ve sektörle ilgili bireyler bu etkinliklere katılmaktadır. Kahve sektörü her geçen gün artmakta, gelişime ve değişime açık bir hal almaktadır. Bu kahveciler genç neslin hayatını yansıtan ve yön veren mekanlar haline gelmektedir (Öztürk,2019).

Meet Lab Coffee, İstanbul’un Anadolu yakasında üç farklı konumda yer alan bir kafe zinciridir. Bu marka, iki kimyager kardeş tarafından kurulmuş ve kimya ile kahve dünyasını bir araya getirerek benzersiz bir konsept oluşturmuştur. Kahve hazırlama süreçleri, adeta kimyasal bir formül hesaplaması gibi özenle işlenmiştir. Mekanlarında aynı zamanda kahvenin çekirdek halinden başlayarak işleme sürecini gözlemlenebileceği bir alan bulunmaktadır. Bu alanda kahve üretimi ile ilgili bilgi edinebilecek özel atölye çalışmaları düzenlenmektedir.

Meet Lab Coffee, sadece kahve değil, aynı zamanda geniş bir aperatif yiyecek ve içecek seçenekleri sunmaktadır. Her bir şube aynı özenli tasarım anlayışına sahiptir. Mekanlardaki stant tasarımı; satış ürünü ve firma adıyla bağdaşmıştır (Şekil.6).

Şekil.6: Meet Lab Coffee İç Mekan Görşelleri.
Kaynak: Url-7

Meet Lab Coffee'nin giriş bölümü, bir bar alanı ve ürün satış alanını içermektedir. Satış alanının hemen yanında ise cam kaplı bir soğutucu dolap bulunmaktadır. Mekanın genel tasarımında beyaz renk baskın bir rol oynamaktadır. Duvarlarda ürün sergileme amaçlı nişler özel aydınlatmalar ile donatılmıştır. Tavandaki spot aydınlatmalarla desteklenen, doğal ışık mekana ferah bir atmosfer kazandırmaktadır. Oturma alanları, bej, yeşil renk keten kumaş kaplı ve bronz ayaklı metal sandalyelerle döşenmiştir. Ahşap dokulu masalar, oturma elemanlarıyla uyum içinde bir bütünlük sağlamaktadır.

Espresso Lab, 2014 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde ilk şubesini açarak başlamıştır. Şu anda Türkiye ve yurtdışında 106 mağazaya sahiptir. Kahve zinciri mağaza olduğu için, her mağazanın tasarımı kullanılan malzeme, renk ve doku bakımından tamamen aynıdır. Her ne kadar buldukları bölgenin çevresel ve fiziksel faktörleri tasarımında bazı değişikliklere yol açsa da temel konsept aynı şekilde korunmaktadır (Url-8), (Şekil.7).

Şekil.7: Espresso Lab Erenköy şubesi i ve dış mekan resimleri.

Kaynak: (Url-8)

Erenköy Espresso Lab, giriş bölümünde satış ve bar alanını sunmaktadır. Uzun bir granit tezgahın altı sıcak bir ahşap dokusuyla kaplanmıştır. Mekanın genel tasarımımda ahşap ağrıklı bir yaklaşım benimsemiştir. Hem alışma masaları hem de oturma alanları ahşaptan üretilmiştir. Havalandırma ve tesisat sistemleri açıkça görülebilir şekilde bırakılmıştır. Kolonlar ve duvarlar beyaz renkte boyanmıştır. Satış alanının karşısında, tavan ile yer arasını boydan boya kaplayan cam bir duvar bulunmaktadır. Zeminde epoksi kaplama kullanılmıştır. Doğal ışıktan maksimum fayda sağlanmıştır ve gerektiğinde ray sistem spot aydınlatmalar kullanılmaktadır. Mekan, malzeme, dokular ve renklerin uyumlu bir şekilde bir araya geldiği, aynı zamanda geri dönüşüme odaklanan bir kafe konseptini benimsemektedir.

Tasarımında Avrupalı kahve tüccarlarının denizcilik geleneğinden esinlenilmiş olan 1971 Yılında Seattle da ilk şubesini bir market içerisinde açılan Starbucks, yine kurumsal firma olarak ismini de Moby Dick'ten ilham almıştır(Url-9). Starbucks mağazalarında girişte satış alanı ve vitrin tipi buzdolabı bulunmaktadır. Paketli kahve ve kahve taşımak için kullanılan ürünlerin sergilendiği ahşap bir dolap mevcuttur. Duvarlarda duvar kağıdı ve taş görünümlü kaplama paneller yer almaktadır. Zeminde parke ve seramik kullanılmıştır. Seramik kullanılan alan sirkülasyon alanları birbirinden ayrılmaktadır. Çalışma için ayrılmış bölümde iki kolon arası oturma grubu deri olarak tasarlanmıştır. Ahşap masalar tercih edilmektedir. Çalışma alanlarında duvarlar genelde yeşil renktir. Yeşil renk yapılan çalışmalarda insan üzerinde sessizlik, verimlilik, hayat ve doğa gibi kavramları sergilemektedir. Serinletici ve sakinleştirici etkisi bulunmaktadır. Çalışılan alanda kullanılması destekleyici ve rahatlatıcı bir etki oluşturmaktadır. Ray sistem spot aydınlatma ve sarkıt aydınlatmadan yararlanılmaktadır (Şekil.8).

Şekil.8: Starbucks Albron Twente Üniversitesi Kampüsü ve Kazasker şubesi iç mekan görselleri.

Kaynak: Url-10

Caff  Nero Gerry Ford tarafından 20 yıl önce kurulmuştur. Geleneksel İtalyan mağazalarını Avrupa genelinde kurmak istemiştir. Mekanın, kaliteli kahve sunduğu ve bireylerin toplanma noktası olması hedeflenmiştir. Caff  Nero, merkezi Londra, İngiltere'de bulunan İtalyan kökenli bir kahvehane şirketidir. 1997 yılında Gerry Ford tarafından kurulan şirket şu anda on bir ülkede 1000'den fazla kahvehane işletmektedir: İngiltere, İrlanda, İsveç, Polonya, Kıbrıs, Hırvatistan, Türkiye, BAE, Umman ve Amerika Birleşik Devletleri. 2009'da Caff  Nero,

Londra'nın güneyindeki Battersea'de kendi kafesini satın almıştır ve dünya çapındaki tüm kahvecilere kahve tedarik eden kendi kafesini açmıştır (Url-11).

Şekil. 9: Caffe Nero iç mekan resimleri

Kaynak: Url-12

Caffe Nero, tasarımlarında mavi rengin hakim olduğu, ahşap malzemeli mekanlar kurgulanmaktadır. Mavi renk yapılan çalışmalarda sakinleştirici ve dinlenme odaklı bir renk olduğu bilinmektedir. Masalar, çalışma alanlarına göre ayrılmıştır. Girişin hemen yanında satış alanı bulunmaktadır. Yapay olarak spot ve sarkıt aydınlatma elemanları kullanılmaktadır. Satış alanında sarkıt aydınlatma tercih edilmiştir. Yiyeceklerin korunması için vitrin buzdolabı tercih edilmiştir. Seçilen oturma elemanlarında çalışmak için sandalyeler, daha rahat bir ortamda hissetmek için deri koltuklar kullanılmıştır (Şekil.9).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kahvehanelerin tarihini ve kahve ile birlikte ortaya çıkışlarını, geçmişten günümüze olan evrimlerini incelemek amacıyla literatür araştırmaları ve mekansal analizler gerçekleştirilmiştir. Bugünün değişen tercihleri ve yaşam tarzları, geleneksel kahvehanelerin artık yeterli olmaması ve bunun sonucunda kafelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kafeler, bireylerin boş zamanlarını geçirdikleri ve sosyal etkileşimde buldukları mekanlar olarak bilinir. Bu çalışmada, mekan örneklerine dayalı olarak malzeme, aydınlatma ve dokular üzerine analizler yapılmıştır. Meet Lab Coffee, Espresso Lab, Starbucks ve Caffe Nero gibi örneklerin incelenmesi, bu mekanlarda ortak olarak ahşap malzemenin kullanıldığını ve mekanın giriş alanının satış için kullanıldığını, aynı zamanda bar alanının da bulunduğunu göstermektedir. Örnek mekanlarda temel amaç, bireylerin rahat ve ferah bir atmosferde bulunmalarını sağlamaktır. Seçilen renkler ve dokular, çalışma ortamına uygun bir şekilde seçilmiştir, bu seçimler sayesinde ziyaretçilerin bu mekanda vakit geçirmek istemeleri ve tekrar gelmeleri hedeflenmektedir.

Kahve zinciri mağazalarının iç mekan özellikleri, müşteri deneyimini geliştirmek, marka kimliğini yansıtmak ve müşteri sadakatini arttırmak için tasarlanmaktadır. İç mekanın genel atmosferi, sıcaklık, rahatlık ve davetkar olma gibi faktörleri içermelidir. Bu nedenle kahve zinciri satış birimlerinde genellikle sıcak, samimi ve rahat bir atmosfer yaratılmaya çalışılmaktadır. Renk seçimi ve dekorasyon, marka kimliği ve hedef müşteri kitlesiyle uyumlu olmalıdır. Örneğin, birinci sınıf bir kahve zinciri, daha sofistike renkler ve dekorasyon kullanabilirken, gençlerin sıkça ziyaret ettiği bir kahve zinciri birimi için daha canlı ve modern bir renk skalası, iç mimari stil tercih edilebilir. Rahat oturma seçenekleri ve düzenlemeleri, müşterilerin konforlu şekilde oturarak, kahvelerini içmelerini sağlamak için önemlidir. Mekanın boyutuna ve yoğunluğuna bağlı olarak farklı oturma düzenleri düşünülmelidir. Doğru aydınlatma, mekanın genel atmosferini ve işlevselliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Yeterli ve doğru aydınlatma, rahat bir ortam sağlarken ürünlerin sergilenmesine de yardımcı olacaktır. Diğer tasarım unsurlarından müzik seçimi ve ses düzeyi, müşterilerin rahatlamasına ve keyif almasına yardımcı olabilir. Kahve zincirleri genellikle hoş bir müzik seçmekte ve müziği mekanın atmosferiyle uyumlu hale getirmektedir. Menü panosu ve ürün sergileme, müşterilerin seçim yapmalarını kolaylaştırmalıdır. Menü panosu net ve okunaklı olmalı, ürünler de çekici bir şekilde sergilenmelidir. İç mekanın temiz ve düzenli olması, müşteri memnuniyetini arttıracaktır, temizlik ve düzenin korunmasına özen gösterilmelidir. Müşterilerin iş yapmalarına veya cihazlarını şarj etmelerine yardımcı olmak için Wi-Fi ve bol miktarda elektrik prizi sunmak önemlidir. Bazı kahve zincirleri, müşterilerin çalışmalarına veya toplantı yapmalarına uygun alanlar sunmaktadır. Bu alanların tasarımı ve düzenlemesi, iş yapma amacını desteklemelidir. Bitkiler ve sanat eserleri de, iç mekanı canlandırabilir ve görsel çekiciliği artırabilir.

Kahve zinciri mağazalarının, hedef müşteri kitlesi ve marka kimliği gibi özel ihtiyaçlarına göre iç mekanları tasarlanır. İç mekanın bu faktörlere göre dikkatle değerlendirilmesi, müşteri memnuniyetini artırabilir ve müşterilerin mağazayı tekrar ziyaret etmelerini teşvik edebilir.

Tasarımlarının gelecekte daha çekici ve işlevsel hale getirilmesi için; gelecekte kahve zinciri mağazaları, çevresel sürdürülebilirlik ve yeşil tasarım ilkelerine daha fazla odaklanabilir. Geri dönüşümlü malzemelerin kullanılması,

enerji tasarrufu önlemleri, su tasarrufu sistemleri ve bitki tabanlı iç mekan tasarımları gibi özellikler mağazaları çevre dostu hale getirebilir.

Akıllı teknoloji ve dijital deneyimler, müşterilere daha iyi hizmet sunmak ve mağaza içinde etkileşimi artırmak için kullanılabilir. Örneğin, özelleştirilmiş dijital menüler, sipariş verme uygulamaları, kablosuz şarj istasyonları ve sanal gerçeklik (VR) deneyimleri müşterilere sunulabilir. Fiziksel mağaza ve çevrimiçi platformlar arasındaki entegrasyon, müşterilerin hem mağaza içinde hem de çevrimiçi sipariş verirken tutarlı bir deneyim yaşamalarını sağlayabilir. Müşterilerin tercihlerine daha iyi uyum sağlamak için kişiselleştirme trendi devam edebilir. Müşterilere kahve tercihlerini kaydetmeleri için hesaplar oluşturma veya önceki siparişlerini görüntüleme seçenekleri sunmak gibi özellikler eklemek, müşteri memnuniyetini artırabilir.

Geleceğin kahve zinciri mağazaları; hızlı ve sorunsuz mobil sipariş ve ödeme sistemleri sunarak müşterilere daha hızlı hizmet sağlayabilirler. Özellikle işyerinde çalışanlar için, zaman tasarrufu sağlayabilirler. İç mekanlarda esnek oturma düzenleri, farklı gruplar ve bireyler için uygun seçenekler sunabilir. Ayrıca, çalışma alanları, toplantı odaları ve sosyal alanlar gibi farklı ihtiyaçları karşılayacak çok amaçlı alanlar tasarlanabilir

Müşterilere sadece kahve içmek değil, aynı zamanda keyifli bir deneyim yaşatmak amacıyla tasarlanabilir. Özel içeceklerin hazırlanışını gözlemleme fırsatları, kahve tadım etkinlikleri ve sanatsal etkinlikler gibi deneyimler sunmak müşteri sadakatini artırabilir. Yerel kültür ve toplulukla daha iyi bütünleşebilir. Yerel sanatçıların eserlerine veya yerel yiyecek ve içecek ürünlerine yer vermek, mağazanın yerel bir dokuya sahip olmasını sağlayabilir.

Müşteri geri bildirimlerini toplamak ve veri analitiği yapmak, mağaza tasarımını ve menüyü iyileştirmek için kullanılabilir. Müşteri taleplerine ve alışkanlıklarına dayalı olarak mağaza tasarımı ve ürün seçenekleri düzenlenebilir.

En önemlisi, kahve zinciri mağazalarında sürekli olarak yenilik yapmalı ve müşteri beklentilerine ayak uydurmalıdır. Yeni tasarım trendlerini ve teknolojileri izlemek ve müşterilere heyecan verici deneyimler sunmak için çaba göstermek önemlidir. Müşteriye özgün ve keyifli bir deneyim sunarak rekabet avantajı da sağlayabilirler. Bu nedenle, gelecekteki değişen beklentilere ve pazar dinamiklerine uyum sağlamak için sürekli olarak yenilik yapmayı sürdürmelidirler.

KAYNAKÇA

Aslan, F., Aslan, E., ve Atik, A. (2015). "İç Mekanda Algı", İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, 5(11),s.139-151.

Desmet, H.– Gregare & Georgeon, F. (1996). "Doğuda Kahve ve Kahvehaneler", YKY Yayınları, M.S. Güzel Sanatlar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, s. 16

Güven, E., Sezer, FŞ. (2019). "Kafelerde Kullanıcı Memnuniyetinin Konfor Koşulları Açısından Değerlendirilmesi: Görükle/Bursa Örneği", Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 4(1), s.183-196.

Karanisaoğlu, A. (2019). "Marka Kavramı ve İç Mekan Tasarım İlişkisi, Baskın, Yarı Baskın ve Geleneksel Yöntemlerin Kahve Dükkanları Üzerinden Değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara.

Kılıç, O. (2017). "Kafe İç Mekan Tasarımında Ahşap Kompozit Malzemelerin Kullanımının İrdelenmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(63), s.1270-1281

Özsavaş, N. (2016). "İç Mekân Tasarımında Renk Algısı, Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi", 18(9), s.449-460.

Öztank, N., Halıcıoğlu F.H. (2009). "Mekan Aydınlatma Tasarımında Yeni Yaklaşımlar", V. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu, https://www.emo.org.tr/ekler/a8702797fa5d4ff_ek.pdf, E. Tarihi: 25.04.2022

Öztürk, T. (2019). "21. Yüzyıl Kafe İç Mekân Tasarımlarında Görülen Aynışmanın İncelenmesi: Karaköy Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Şahbaz, S. (2007). "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Tunç, Ş. (2014). "Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri", İstanbul Üniversitesi, İstanbul Araştırmaları Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Ulusoy, K. (2011).“Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve ve Kahvehane Kültürü, Millî Folklor,” 23(89), s.159-169.

Url-1: ‘Kahve Bitkisi - TarımHocam.Com - Tarım Sitesi (tarimhocam.com) Dünyada kahve bitkisi tükenme riski altında’, <https://www.eurovizyon.co.uk/gundem/dunyada-kahve-bitkisi-tukenme-riski-altinda-h60393.html> (eurovizyon.co.uk), Kahve Ağacı Hakkında Bilmeniz Gereken İlginç Bilgiler - CoffeeMag - Türkiye'nin İlk ve Tek Ulusal Kahve Kültürü Dergisi, E. Tarihi: 17.04.2022

Url-2 : ‘Osmanlıda Kahvehaneler’, <https://www.kahve.com/osmanlida-kahvehaneler-4591/> E. Tarihi: 17.04.2022

Url-3: Hay,M. (2018) ‘In Istanbul Drinking Coffee in Public Was Once Punishable by Death’ <https://www.atlasobscura.com/articles/was-coffee-ever-illegal/> E. Tarihi: 25.04.2022

Url- 4: ‘Kahvehane’, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kahvehane/> E. Tarihi: 25.04.2022

Url-5: ‘The Viennese coffee house’, <https://www.habsburger.net/en/chapter/viennese-coffee-house/> E. Tarihi: 28.04.2022

Url-6: ‘1.,2. Ve 3. Nesil Kahvecilik Hakkında Bilmeniz Gerekenler’, <https://kahvegibikahve.com/blog/1-2-ve-3-nesil-kahvecilik-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/> E. Tarihi: 28.04.2022

Url-7 : ‘Meet Lab Coffee’, <https://tr.pinterest.com/meetlabcoffee/> E. Tarihi: 28.04.2022

Url-8: ‘Kahve ve Biz’, <https://www.espressolab.com/kahve-ve-biz/> E. Tarihi: 01.06.2022

Url-9: ‘Tarihçe’, <https://www.starbucks.com.tr/about-us/company-information/> E. Tarihi: 05.06.2022

Url-10: ‘Boden-cire’, <https://www.bodenbelag-fugenlos.ch/beton-cire/beton-cire-brut/> E. Tarihi:05.06.2022

Url-11: ‘Hikayemiz’, <https://caffenero.com/tr/tr/hakkimizda/hikayemiz/> ile https://en.wikipedia.org/wiki/Caff%C3%A8_Nero/ E. Tarihi: 05.06.2022

Url-12: <http://www.endizayn.com/projeler/caffe-nero/> ile [-Caff Nero | Lakeside Shopping Centre \(lakeside-shopping.com\)](http://www.lakeside-shopping.com/), E. Tarihi: 15.04.2022

Geleneksel Sanatların Dijitalleşmesi: Güncel Sanatta Minyatür Örnekleri

Digitalization of Traditional Arts: Examples of Miniature in Contemporary Art

ÖZET

İnsanoğlu edindiği her yeni bilgiyi kendinden sonraki kuşaklara aktarabilmek için sürekli yeni teknikler geliştirmiştir. Resim ve yazı nesiller boyu insanoğlunun edindiği bilgiyi geleceğe aktarabilmesindeki en önemli medya olarak karşımıza çıkar. Minyatür sanatı ile üretilen eserler de Türk tarihi için yüzyıllar boyu önemli birer tarihi belge olma özelliğini taşımışlardır. Türk minyatürlerinin ortaya çıktığı 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar minyatür sanatı ile çizim yapan nakkaşlar çizim üsluplarını önemli ölçüde korumuş olsalar da Nakkaş Levni tarafından 1730 yılında çizimi tamamlanan Surname-i Vehbi isimli eser ile minyatür sanatında üslup değişikliği görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın başı itibarı ile nakkaşhanelerin kapanması, minyatür sanatı ile yeni örneklerin ortaya çıkmamasına sebebiyet verir. 2000'li yılların başında bilgisayar teknolojilerinin gelişmesine paralel minyatür sanat üslubu da tekrar gündeme gelir ve film, animasyon film, video klip gibi hareketli grafik içeren yapıtlarda minyatür üslubunun yansımaları görülmeye başlanır. Bu makalede minyatür sanatı üslubuna bağlı kalınarak üretilen yakın dönem çalışmalar incelenecek olup minyatür sanatının güncel sanatta kullanımı ve gelecekteki olası kullanım alanları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür Sanatı, Dijital Tasarım, Yeni Medya, Manipülasyon, Disiplinlerarası Sanat

ABSTRACT

Humankind has continuously developed new techniques to transfer every new knowledge to the next generations. Painting and writing have been the most important media for generations to transfer the knowledge acquired by mankind to the future. The works produced with miniature art have also been important historical documents for Turkish history for centuries. From the 8th century to the 18th century, when Turkish miniatures emerged, although the painters who drew with the art of miniature art preserved their drawing styles to a great extent, a change in style began to be seen in the art of miniature art with the work titled Surname-i Vehbi, whose drawing was completed by Nakkaş Levni in 1730. As of the beginning of the 19th century, the closure of the nakkaşhanes led to the absence of new examples of miniature art. In the early 2000s, in parallel with the development of computer technologies, miniature art style comes to the agenda again and the reflections of miniature style are started to be seen in works containing motion graphics such as movies, animated movies and video clips. In this article, recent works produced by adhering to the miniature art style will be analyzed and the use of miniature art in contemporary art and its possible future uses will be discussed.

Keywords: Miniature Art, Digital Design, New Media, Manipulation, Interdisciplinary Art

GİRİŞ

İnsanoğlu iletişim kurabilmek ve iletilerini nesiller boyu aktarabilmek adına kaya ve mağara duvarlarına resimler yapmıştır. Söz konusu bu çizimlerin bilinen en eski örnekleri günümüzden 60.000 yıl önceye kadar gitmektedir (İpşiroğlu, 2017: 49). Bilinen bu ilk çizimler toplumların yaşamış olduğu önemli olayları ve yaşayış şekillerine ilişkin kültürel öğeleri günümüze taşımaktadır. Yüzyıllar içinde her toplum yaşadığı olayları belgelendirmek için farklı teknikler geliştirmiştir. Minyatür sanatı da Türk toplumu için tarihi belge niteliği taşıyan resimleri içermesi ve kendine özgü çizim üslubu barındırması sebebi ile diğer resim sanatlarından ayrılır. Bu bağlamda minyatür sanatının en önemli kültür miraslarımızdan biri olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Uygur Türklerinin resmetmiş olduğu duvar çizimlerinin de günümüze kadar gelebilmiş en eski minyatür çizimler olduğu görüşü güçlüdür. İslamiyet'in Türk toplumları tarafından kabul edilmesi, heykel ve resim gibi sanatları sınırlandırmış olsa da bu kısıtlı alan içinde resim çizebilme olanağı Türk nakkaşlar tarafından belirli bir üsluba oturtularak yorumlanmıştır (Sözen, 1998: 116). Turfan ve Kızıl şehirlerinde Budizm'den etkilenerek üretilen minyatürlerin kökeni Orta Asya'da yaşayan Uygur Türklerine dayanmaktadır. Uygur Türkleri tarafından Anadolu coğrafyasına göçler sebebi ile gelen minyatür sanatı Anadolu'da yaşayan Türkler tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır (Sakaoğlu ve Akbayar, 2000: 299).

Mustafa Hikmet Aydıngüler¹

How to Cite This Article

Aydingüler, M. H. (2023).

“Geleneksel Sanatların

Dijitalleşmesi: Güncel Sanatta

Minyatür Örnekleri” International

Social Sciences Studies Journal,

(e-ISSN:2587-1587) Vol:9,

Issue:115; pp:8591-8604. DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/sss.72417>

Arrival: 12 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is

licensed under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0 International

License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Plato Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-9625-1730

Minyatür sanatı Osmanlı döneminde padişah resimlerini, savaşları ve yaşanan tarihi olayları resmetmek için kullanılmıştır. Bu bakımdan minyatürlü yazmalar günümüze tarihi birer belge olarak ışık tutmaktadırlar. 18. yüzyılda en parlak devrini yaşamış olan minyatür sanatı takip eden yüzyıl içinde sanatta batılılaşma akımından etkilenmiş ve nakkaşhanelerin kapatılması ile belirli bir döneme ait bir “dönem sanatı” olarak kalmıştır. Günümüzde de bu sanatı icra eden sanatçıların İslam ve Osmanlı etkileri ile çizim yapmaları sebebi ile minyatür sanatının adeta bir kimliği haline gelmiş olan “dönem sanatı” düşüncesinin aşılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. 20. yüzyılda yaşayan Henri Matisse gibi pek çok ressam, minyatür sanatında var olan soyut değerlerden yararlanmışken Türkiye özelinde bu sanata olan bakışın Avrupa temelli sanata duyulan ilgiden geri kaldığını görmek mümkündür (Eroğlu, 2016: 13).

İnternet medyasının ortaya çıkması ve buna paralel gelişim gösteren bilgisayar teknolojilerinin sanat alanının hemen her dalında aktif bir biçimde kullanılması sanatçıların da dijital teknikleri kendi eserlerinde kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Söz konusu teknolojilerin gelişimi minyatür sanatını da gündeme taşıyarak özgün sanat eserlerinin icra edilmesine olanak tanımıştır. Küreselleşen dünyada var olan aynılaşmanın tersine günümüzde hemen her toplum, tarihlerinde var olan kültür değerlerine önem vererek özgün eserler üretmeye başlamışlardır. Türkiye’de özellikle son 30 yılda üretilen geleneksel sanatlara bakıldığında minyatür üslubu ile üretilmiş sanat eserleri görmek mümkündür. Bu makalede bilgisayar teknolojileri kullanılarak üretilmiş olan minyatür eserler incelenecek olup elde edilen çıkarımlar sonuç bölümünde minyatür sanatının geleceği özelinde tartışılacaktır.

MİNYATÜR SANATI

Kelime kökeni olarak minyatür Latince bir sözcük olan minyum kelimesinden türemiştir. Minyatür sözcüğü her ne kadar ebat olarak ufak nesnelere tanımlamaya yarayan minion, minor veya minima gibi çeşitli Avrupa dillerindeki benzer sözcüklere benzese de kökeni minik veya ufak olma anlamına gelmez. Latince minyum olan bu sözcüğün Fransızca’ya miniature şeklinde geçiş yaptığı düşünülmektedir (URL 1). Bu sebeplerden dolayı bu sanatın kelime kökeninin ufak, minik veya küçülterek çizmek gibi çeşitli sözcüklerden geldiği düşünülmektedir.

Eski dönem kitap süslemelerinde kullanılan kırmızı renge minyum adı verilmiştir. Minyum ile boyanan el yazması eserlere, kırmızı renk ile boyamak anlamına gelen miniare denilmiş ve bu kelime zaman içinde miniature şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Kelime anlamı olarak da yazma kitaplarda yer alan çizimleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Mahir, 2012: 15). Osmanlı döneminde “nakış resim” ifadesi minyatürleri tanımlamak için kullanılmaktaydı. Minyatür çizimi ile uğraşan sanatçılara ise nakkaş denilmekteydi (Beydiz, 2013: 75). Nakkaş, musavvir, şebih veya ressam gibi yakın anlam ifade eden kelimelerin kullanımı ise birbirleri ile karıştırılmamalıdır. İnsan ya da tablo resmi yapan kişilere musavvir veya şebih denilmekteyken günümüzde kullanılan ressam kelimesi ise Tanzimat sonrasında kullanılmaya başlanan bir sözcüktür.

Özetle minyatür al ile boyamak anlamına gelen minyum kelimesinden türemiş olup Türk resim sanatı denildiğinde akla ilk gelen sanat türü olarak karşımıza çıkar (Aksel, 2010: xv). Her ne kadar İslamiyet ile özdeşleştirilmiş olsa da minyatürler saray ve saray çevresinde yer alan kişilerin resim anlayışını ve resim zevklerini de yansıtan eserlerdir (Şekil 1).

Şekil 1: VIII. yüzyıl Doğu Türkistan yapımı minyatür örneği

Kaynak: Tez, 2018: 107

Minyatür Sanatının Özellikleri

Minyatür üretim süreci belirli aşamalardan oluşan ve oldukça uzun ve çaba gerektiren bir süreçtir. Minyatürlerin çizimi için Hint kâğıdı veya pamuktan üretilmiş kağıtların kullanıldığı görülür. Kullanılan fırçalar beyaz yavru kedilerin enselerinden alınan kıllardan veya samur kılından üretilmektedir (Binark, 1978: 272). Üretilecek olan figürler ilk olarak taslak biçiminde çizilir ve çizimde kiremit rengi boya kullanılırdı. Saç, sakal hatta yüz mimikleri gibi ince detaylara önem gösterilir renk uyumuna dikkat edilirdi (Behzat, 1953: 32). Günümüze ulaşan minyatürlü el yazmalarında genel olarak bu özellikler görülmektedir. Ayrıca minyatürlerin yazılı metni destekleyen betimleyici resimler olduğunu da söylemek mümkündür.

Şekil 2: Kanuni Sultan Süleyman ve Barbaros Hayrettin Paşa
Kaynak: URL 2

Minyatürlerde renk kullanımına renk harmonisi ve bütünlük açısından dikkat edilir ancak renk kullanımına çizgi kullanımı kadar temel bir anlam yüklenmez. Desenin yerine çizgi, lekenin yerine ise renk kullanımı görülür. Figürlerin veya mimari öğelerin uzakta ya da yakında olmaları renklerinde değişikliğe sebebiyet vermez. Çizimlerde turuncu, yeşil, mavi ve sıklıkla da kırmızı renginin kullanıldığı görülür (Elmas, 1998: 49). Avrupa'da domates kırmızısı adı verilen ve Rouge Turc adı ile de bilinen renk en dikkat çekici renk olarak minyatür eserlerde kullanılır (Berk, 1972: 1). Minyatürlerde renk kullanımı 18. yüzyıla gelindiğinde değişim gösterir. 18. yüzyıl sanatçılarından Nakkaş Levni'ye ait çizimlere bakıldığında düz renklerin kullanımının yanı sıra derinliği daha net ifade edebilmek için renk geçişlerinin kullanıldığı da görülür (Şekil 2). Nakkaş Levni renk geçişlerini kullanmasının yanı sıra eserlerinde perspektif de kullanır ancak geleneksel minyatür üslubunda perspektif görülmez (Yetkin, 1953: 34). Uzaklık, yakınlık veya derinlik gibi perspektif ile ilgili detaylar dünyevi olması sebebi ile minyatürde kullanılmaz (Şekil 3).

Şekil 3: Minyatürlerde perspektif görülmez
Kaynak: URL 3

Minyatürlü kitaplarda en önemli amaç yaşanan olayları yazıların yanında resimler ile de betimlemektir. Bu sebeple minyatür sanatında kompozisyon oldukça önemlidir. Türk minyatürleri kompozisyon ve üslup olarak Pers, Arap ve

Hint minyatürlerine benzetilse de detaylıca incelendiğinde bu minyatürlere farklı olduğu görülür. Minyatür sanatında padişah gibi önem arz eden kişiler büyük resmedilir. Perspektif kullanımından kaçınıldığı için arkada olması gereken figür yukarıda önde bulunması gereken figür ise aşağıda resmedilir. Bu sebeple de figürler arası ebatlar gözle görülür derecede birbirinden bağımsızdır (Konak, 2007: 99).

Türk minyatürlü kitapları temel olarak dörde ayrılırlar. Sultanların evlilik, düğün veya doğum gibi şenliklerini konu eden türde eserlere Surname adı verilir (Tansuğ, 1992: 27). İkinci tür minyatürlü eserler ise Silsilenamelerdir (Şekil 4). Madalyon biçimindeki şekiller içine çizilen padişah portreleri ve portreler biçiminde çizilen soy ağaçları bu türe örnek olarak verilebilir (Mahir, 2012: 105.). Belirli bir döneme ait önemli olayları anlatan Şehnameler, önemli savaşları ve bu savaşlarda yaşanan kahramanlıkları detaylandıran Gazavatnameler de minyatürlü kitap türleri arasında yer almaktadır (Köprülü, 1966: 361-412).

Şekil 4: Silsilename örneği
Kaynak: URL 4

Tasvir ve Minyatür İlişkisi

Minyatür sanatında görüleni birebir resmetmek gibi bir üslup yoktur. Geliştiği ve yayıldığı coğrafya sebebi ile tasvir yasağının sadece İslamiyet'e özgü bir yasak olduğu görüşü yaygın olsa da bu durum sadece İslam ile sınırlı değildir. Eski Yunan medeniyetinde hâkim inanış olan putperestlik sebebi ile semavi dinlerin tümünde canlı veya cansız her nesnenin birebir resmedilmesi yasaklanmıştır. İslam dinine göre de Allah resmedilemez (İpşiroğlu, 2017: 29). Celal Esad Arseven'in tasvir yasağı ile ilgili görüşü şu şekildedir; "İslam dininde put ve sanem gibi tapılacak resimler ve mücessem heykeller caiz görülmediği cihetle bu fikir, resmin inkişafına oldukça bir mâni teşkil etmekle beraber dini mahiyet taşımayan suretlere ve musattah resimlere karşı müsamaha edilmesi, bu gibi tarih ve ilim kitaplarının tavzihine yarayan ve tabiatın tamamı tamamına taklidi olmayıp bir tarif mahiyetini taşıyan resimlerin yapılmasına mâni olmamıştır" (Arseven, 1950: 1420).

Allah'ın isimlerinden biri olan Musavvir, resmetmek anlamına gelir. Savvara ile aynı kökü paylaşan bu sözcük Kuran'da da geçer. Resim yapmanın yaratıcı ile yarışmak anlamına geleceği inancı sebebi ile görülen cisimler birebir çizilmemiştir (İpşiroğlu, 2017: 30). Kuran'da resim yapmanın haram olduğuna dair kesin bir ayet bulunmasa da put üretiminin yapılması kesin bir biçimde yasaklanmıştır. Müslüman nakkaşların da etraflarında gördükleri canlı veya cansız varlıkları birebir çizmemeleri ve eserlerini soyut biçimler ile nakşa dönüştürmeleri bu yasağın sonuçları olarak ifade edilebilir (Şekil 5).

Şekil 5: Peygamber tasviri
Kaynak: URL 5

Osmanlı'da Minyatür

Metin And, Osmanlı minyatürlerinin, altı döneme ayırır. 1451 ile 1520 yılları arasında olan döneme oluşum dönemi adı vermiştir. Oluşum dönemi II. Mehmet, II. Beyazıt ve I. Selim'i kapsamaktadır. Kanuni Sultan Süleyman ile II. Selim döneminde üretilen minyatürlere geçiş dönemi, III. Murat ve III. Mehmet'in hüküm sürdüğü yıllar olan 1574 ile 1603 yılları arasında Klasik dönem olarak adlandırılır. Geri kalan son üç dönem ise geç klasik ve duraklama evresi, ikinci klasik dönem ve son dönem şeklindedir. Son üç dönem 1603 yılı ile 1900 yılları arasında kapsar. And, her ne kadar dönemleri II. Mehmet dönemi ile başlatsa da Osmanlı'da bu sanata dair ilk örnekler ikinci padişah olan Sultan Orhan döneminde görülür. Bursa şehrinin alınması ve başkent olması ile İznik ve Bursa'da yazılmış olan kitaplarda çeşitli tasvirler yer almaktadır. Günümüze ulaşan ve Osmanlı Devleti'nde üretildiği bilinen ilk minyatürlü eser İskendername adlı yazmadır. 1416 senesinde yazılan bu kitapta yirmi adet minyatürlü sayfa yer almaktadır (And, 2002: 33-34).

İstanbul'un fethi ve Avrupa ile ilişkilerin gelişmesi neticesinde II. Mehmet'in de resim sanatına ilgisiz kalmadığı görülür. Resim sanatının gelişmesi için Baba Nakkaş isimli Özbek asıllı bir nakkaş görevlendirilir. Sarayda kurulan nakkaşhanede pek çok eser üretilmiştir. II. Mehmet'in sanata olan ilgisi sebebi ile kendi resimlerini de çizdirdiği bilinmektedir (Şekil 6). İtalya'da resim eğitimi aldığı düşünülen Sinan Bey adında bir nakkaş tarafından çizilen Gül Koklayan Fatih Portresi de günümüze kadar ulaşan eserler arasındadır (Binark, 1978: 272).

Şekil 6: Gül koklayan Fatih resmi
Kaynak: URL 6

1520 ile 1566 yılları arasında kırktan fazla minyatürlü yazma günümüze kadar ulaşabilmiştir. Döneme ait en fazla eserin Kanuni döneminde üretildiği görülmektedir. Balkan ve Doğu Avrupa asıllı ressamın İstanbul'da minyatürlü kitaplar ürettikleri bilinmektedir. Nakkaşların isimlerine bakarak hangi bölge veya ülkeden geldiklerini anlamak mümkündür. Süleymanname isimli eserde bulunan imzanın "Macar Nakkaş Pervane" takma adı ile çizilmiş olması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu döneme ait eserler ağırlıklı olarak edebi içerikli eserler olsa da bazıları dönem olaylarını içerir. Avrupa'dan gelen sanatçıların dışında İran gibi doğu ülkelerinden gelen sanatçılara da bu dönem içinde sıklıkla rastlanılır (Atasoy, 1970: 167). 17. yüzyıla gelindiğinde El Bestami'nin yazdığı Cifr-el Camii eseri Arapça olarak kaleme alınmış olup kırktan fazla minyatür çizim içerir. 17. yüzyılın ilk minyatürlü eseri olması açısından Cifr-el Camii önemlidir (Tansuğ, 2004: 155). 1650 yılından sonra üretilen eserlerde minyatür üslubu değişikliğe uğrar. Gündelik hayatın resmedilmesi, tabiat olaylarının tasviri, bitki ve hayvan çizimlerinin minyatür üslubunda görülmesi söz konusu eserlerin ortak özelliğidir (Sakaoğlu ve Akbayar, 2000: 299).

DİJİTAL TASARIM VE MANİPÜLASYON

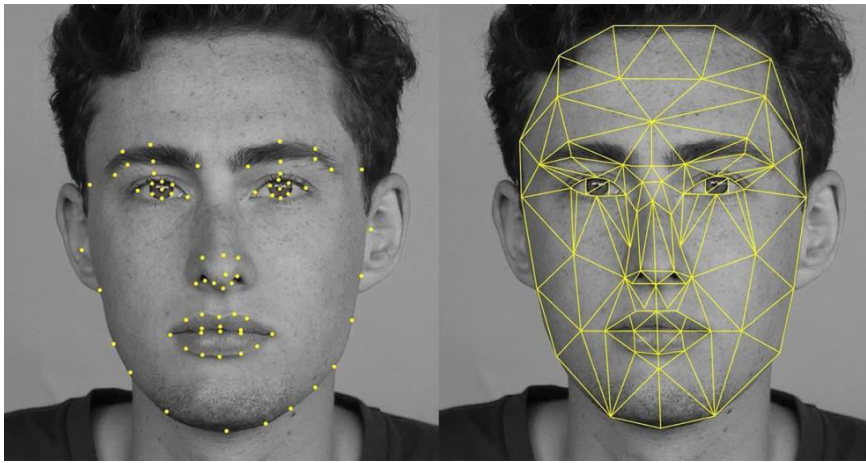
Video, metin, ses ve görüntü gibi çeşitli bilgilerin mikro işlemciler aracılığıyla 1 veya 0 değerlerini alabilen bitlere dönüştürülme sürecine dijitalleştirme veya sayısallaştırma denir. Dijitalleştirme, verilerin düzenli bir şekilde depolanmasına, iletilmesine ve geniş kitlelere hızlı bir şekilde yayılmasına olanak tanır (Törenli, 2005: 98). Bilgisayar teknolojilerinin temelinde yatan birimlere "bit" adı verilir ve 8 bit bir araya gelerek 1 baytı oluşturur. Bitler ve baytlar, dijital verilerin temel taşıyıcılarıdır ve verilerin dijitalleştirilmesi sürecinde ilk olarak ses verileri üzerinde deneysel olarak uygulanmıştır. Sesin titreşimleri, şiddeti gibi özellikler bit ve baytlara dönüştürülerek kasetlere daha sonra da CD'lere (*compact disc*) aktarılmıştır (Çakır, 2004: 47).

Dijital teknolojilerin ilerlemesi, görsel ve işitsel medya ürünlerinin üretimini hızlandırmıştır. Örneğin, dijital bir fotoğraf makinesiyle çekilen bir görüntü, herhangi bir kimyasal işleme gerek kalmadan anında görüntülenebilir ve fiziksel bir taşıma aracına ihtiyaç duymadan hızlıca paylaşılabilir. Görüntüler, sesler ve metinler dijitalleştirildikten

sonra bilgisayarlar aracılığıyla yeniden düzenlenip kullanılabilir hale getirilebilir (Yerlikaya, 2004: 20). Dijitalleşme ve hızla gelişen bilgisayar teknolojileri, "etkileşim" olarak adlandırılan bir diğer kavramı da meydana getirmiştir. Bu kavram, bilgisayar programlarının kullanıcılarıyla gerçekleştirdiği iletişimi ifade eder. Başka bir deyişle, fiziksel dünyadan sanal bir ortama klavye, fare gibi çeşitli donanım araçlarıyla sinyaller gönderilmesi ve bu sinyallere bilgisayar programlarının cevap vermesi durumunu kapsar. Etkileşim, kullanıcıların bilgisayarları kontrol etmelerini, bilgi kaynağına geri bildirimler göndermelerini ve hatta bilgiyi anlık olarak değiştirmelerini sağlar (Çakır, 2014: 171). Bu açıdan bakılacak olursa günlük hayatta kullanılan kişisel tabletler ve bilgisayarlar interaktivitenin ileri düzey kullanılabildiği aygıtlar olarak karşımıza çıkarlar.

Bilgisayarların işlemci gücünün artması, yazı, görüntü, ses ve hareketli görüntü gibi çoklu ortam öğeleri üzerinde tasarım yapmayı daha erişilebilir hale getirmiştir. Televizyon, internet haber siteleri gibi görsel medya kuruluşları, sunulan görselleri gerçek olarak sunsalar da günümüz bilgisayar teknolojileri ile bu görsellerin manipüle edilebilme ihtimalleri bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe sözlüğüne bakıldığında manipülasyon kelimesinin Fransızca kökenli bir sözcük olduğu görülür. TDK sözlüğünde karşımıza üç farklı anlam çıkar. Yönlendirme, müdahale ederek veriyi değiştirme ve son anlam ise iktisadi anlamda olup ekonomik anlamda yönlendirme şeklindedir (URL 7). Bu anlamlar içerisinde "müdahale ederek veriyi değiştirme" anlamı bu çalışmanın konusuna en yakın olan anlamdır.

Şekil 7: FRS teknolojisi ile tanımlanmış yüz resmi

Kaynak: URL 8

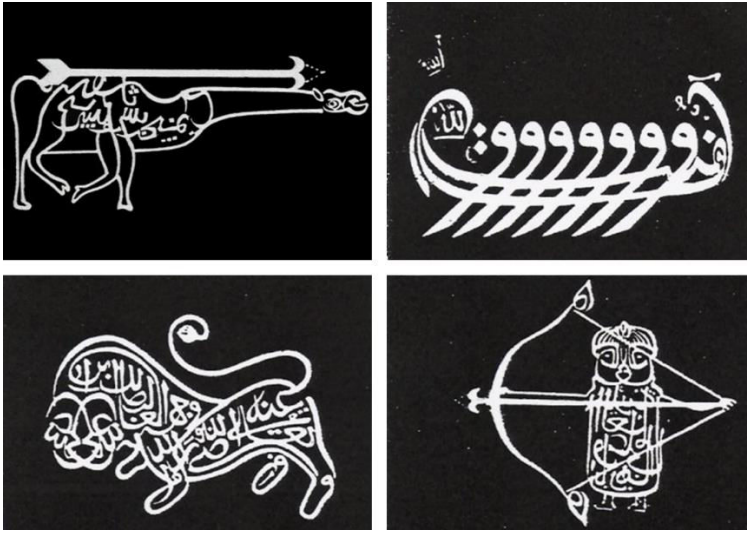
İmajlar üzerinde çeşitli oynamalar yaparak veriler üzerinde manipülasyonlar yapılabilir. Günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan görüntü filtreleri bu türdeki manipülasyonlara örnek olarak verilebilir (Şekil 7). Sosyal medya platformlarında kullanılan bu filtreler, yüz tanıma teknolojisi olarak bilinen bir sistem üzerinde çalışır (FRS - Facial Recognition System). Yüz tanıma teknolojisi, çene, göz, saç ve ağız gibi yüzün karakteristik özelliklerini temel alır ve önceden tasarlanmış efektleri bu belirli noktalara uygulayarak manipülasyonu gerçekleştirir (URL 9). Günümüzde gerek veri üzerinde profesyonel manipülasyonlar üretebilmek gerekse dijital tasarımları üretebilmek için Adobe firması tarafından üretilen Illustrator, Photoshop ve After Effects gibi yazılımlar kullanılmaktadır. Tasarımcılar var olan bir görseli düzenlemek için Photoshop programını, sıfırdan çizim yaparak illüstrasyonlar oluşturmak için ise genellikle Illustrator programını kullanmaktadırlar. Elde edilen görsellerin hareketlendirilmesi ve üzerlerinde görsel efekt uygulanabilmesi için de After Effects isimli hareketli grafik üretmeye yarayan bir diğer Adobe ürünü kullanılmaktadır.

MİNYATÜR ÜSLUBU İLE ÜRETİLEN DİJİTAL TASARIM ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

18. yüzyılın ortalarından itibaren, kıyafetname adı verilen kıyafetlerin resmedildiği yazmalarda, manzara ve doğa tablolarında hatta padişah portrelerini içeren albümlerde dahi minyatürlü kitap resimlerinin öneminin azaldığı görülür. Avrupa sanatının Osmanlı sanatına etkisiyle minyatür sanatının yerini Batı tarzında resim anlayışı alır (Sakaoğlu ve Akbayar, 2000 :305). Nakkaşanelerin kapanmasıyla ile minyatür üslubu ile eser üretimi de son bulur.

Minyatür üslubu kullanılarak üretilmiş olmasa da 1969 yılında geleneksel sanatların yeniden yorumlanması adına oldukça önemli olan Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü isimli bir canlandırma filmi üretilir. Senaryosu Sezer Tansuğ tarafından kaleme alınan bu eser sanatçı Tonguç Yaşar tarafından çizilmiştir. Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü isimli eser 3 dakika uzunluğunda olup siyah ve beyaz renklere sahip bir kısa animasyon filmidir (URL 10).

Şekil 8: Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü filminden sahneler
Kaynak: URL 11

Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü isimli animasyon film Kuran-ı Kerim’de bulunan ayetlerin tipografik olarak gemi tasviri haline getirilmesi ve geminin de kürekler ile çekilerek hareket ettirilmesi ile başlar (Şekil 8). Film kaligrafi sanatı ile animasyonu birleştirerek deneysel bir çalışma olması bakımından önemlidir. Eser, 1972 yılında Adana Altın Koza Film Yarışması’nda jüri özel ödülünü alır. 1973 yılında 30 ülkeden toplam 600 kadar animasyon filmin yarıştığı 9. Annecy Çizgi Film Şenliği’nde ön elemeleri geçen ilk Türk yapımı olmuştur (URL 12). Filmde kullanılan tipografik animasyon, minyatür üslubu içermez ancak minyatür sanatına benzer bir biçimde iki boyutlu olarak tasarlanmıştır. Filmde derinlik ve perspektif gibi öğeler bulunmadığından dolayı izlenim olarak minyatür çizimlerdeki görünüme benzer bir sunum içerir.

Şekil 9: MTV Film ve Televizyon tarafından üretilen canlandırma filminden kareler
Kaynak: URL 13

1990’lı yılların sonunda MTV Film ve Televizyon şirketi tarafından Surname-i Hümayun isimli eserde yer alan minyatürler geleneksel canlandırma tekniği kullanılarak hareketlendirilmiştir (Şekil 9). Uzunluğu 87 saniye olan renkli animasyon filmin görsel tasarımları sanatçı Ozan Kaygısız tarafından yapılmıştır ancak söz konusu animasyon film tamamlanamamıştır (URL 14). Çalışmada kullanılan figürler ve mekanlar Surname-i Hümayun’da yer alan öğelerden seçilmiştir. Eser detaylı olarak incelendiğinde referans alındığı eserdeki öğelerin dijital olarak tekrar çizildiği görülür. Diğer bir deyişle kullanılan öğeler dekupe edilerek orijinal eserden çıkarılmamış, orijinal eserde yer alan figürlere benzeyecek şekilde tekrar çizilerek animasyon üretilmiştir.

Şekil 10: Cenneti Beklerken filminden kareler
Kaynak: URL 15

Derviş Zaim tarafından 2006 yılında çekimi yapılan "Cenneti Beklerken" isimli filmde, İstanbul'un 17. yüzyılında yaşayan minyatür sanatçısı Eflatun'un hikayesi anlatılır (Şekil 10). Eflatun, ustalarının öğrettikleri geleneksel çizim tarzından saparak ölen eşi ve oğlunun portrelerini batı tarzında resmeder. Bu filme dair Zaim, şunları ifade eder; "Projenin amaçlarından biri; sürükleyici bir serüven çerçevesinde geleneksel Osmanlı kültürünü ve tarihini, seyircinin duygu ve düşüncelerini doyurarak beyazperdeye aktarmak biçiminde özetlenebilir. Osmanlı minyatür sanatını sinema diline tercüme etmeye çalışırken çağdaş sinemanın anlatım olanaklarını göz ardı etmemeye çalıştık. Benzer biçimde, Batı resim sanatının verileri ile Doğu minyatür sanatının verilerini filmin içinde bir arada kullanmaya gayret ettik. Çabamızı konunun kendisi de destekledi. Cenneti Beklerken'in kahramanı Nakkaş Eflatun, serüven dolu yolculuğu sonrasında, minyatür sanatının Batı tarzı resim sanatı ile olan ilişkisine dair yeni ve zenginleştirici bilgilerle donanıyor" (URL 16).

Eser Türk-Macar ortak yapımı bir film olup 107 dakika uzunluğunda ve renklidir. Film 2006 yılında Türkiye'de gösterime girmiştir. Takip eden yıllarda Derviş Zaim, geleneksel sanat formlarını sinema sanatıyla buluşturmaya devam etmiştir. Nokta (2008), Gölge ve Suretler (2011) filmleri farklı sanat formlarının sinemaya uyarlanmış örnekleri olarak verilebilir. Cenneti Beklerken isimli film incelendiğinde bazı sahnelerde kullanılan minyatür çizimlerin Surname-i Vehbi isimli eserden alındığı görülür. Nakkaş Levni'ye ait çizimler gerek filmin jeneriğinde gerekse film içerisindeki bazı sahnelerde (*ayna tutan nakkaş sahnesi*) dekupe edilerek kurguda birleştirilmiş ve esere eklenmiştir.

Şekil 11: Alageyik Efsanesi filminden kareler
Kaynak: URL 17

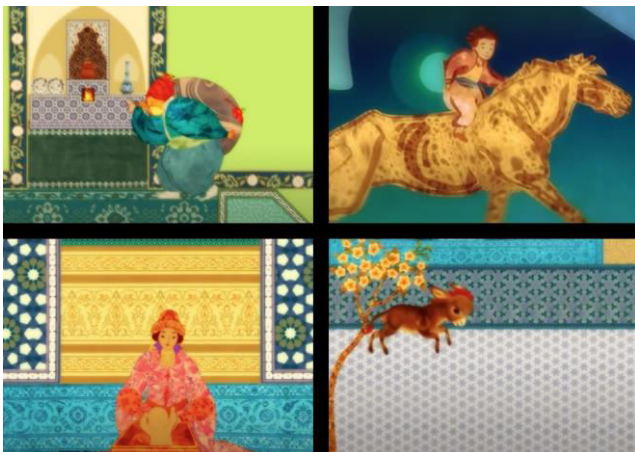
2010 yılında Ali Can Meydan tarafından üretilen "Alageyik Efsanesi" adlı eser, geleneksel sanatları dijital görsel tasarımlarıyla günümüz teknolojisine uyarlanmış bir örneği olarak karşımıza çıkar. Bu filmde, minyatür sanatının karakteristik tarzı kullanılmış ve Anadolu'nun sembollerine vurgu yapılmıştır (Şekil 11). Eser, kısa çevrim renkli bir animasyon film olup uzunluğu 5 dakika 50 saniyedir. Filmin animasyon ve senaryosu Ali Can Meydan tarafından yazılmış olup müzikleri ise Çağlar Bıyıkoglu tarafından bestelenmiştir (URL 18). Eser detaylı olarak incelendiğinde çizimlerin birebir olarak orijinal minyatür çizimlerinden alınmadığı görülmektedir. Sanatçı figürleri dekupe ederek birebir almak yerine orijinal çizime benzer bir biçimde dijital olarak yeniden çizmiştir. Motifler, kullanılan renk ve üslup olarak minyatür sanat üslubuna bağlı kalırsa da sanatçının figürlere kendi üslubunu da eklemiş olduğunu söylemek mümkündür. Çizimlerin Adobe Illustrator gibi vektör tabanlı bir yazılımla çizilmiş olması ve Adobe After Effects veya benzeri bir hareketlendirme yazılımı ile hareketlendirilmiş olması yüksek ihtimaldir.

Şekil 12: Prens'in Uykusu filmi giriş jeneriğinden kareler
Kaynak: URL 19

Minyatür üslubuna yakın bir biçimde üretilmiş olan bir diğer çalışma ise yönetmenliği ve senaristliği Çağan İrmak tarafından yapılan Prens'in Uykusu isimli filmi giriş jeneriğidir (Şekil 12). Film giriş jeneriğinde minyatür üslubuna benzer biçimde grafik öğeler görülmektedir (URL 20). Jenerik 75 saniye uzunluğunda olup renklidir. İrmak'ın film jeneriğinde kullanmış olduğu figürler üslup olarak minyatür çizimlere benzemesine rağmen arkaplanda kullanılan tren yolu gibi öğelerin perspektiften uzak bir biçimde düz çizilmiş olması minyatür üslubuna bir gönderme olarak yorumlanabilir. Figür çizimlerinde Adobe Photoshop veya benzeri piksel (*raster*) tabanlı bir yazılım kullanılmış olması mümkün görünmektedir. Jeneriğin hareketlendirilmesi detaylı olarak incelendiğinde gerek figürler arası hareket gerekse renk ve ışık değerlerindeki değişiklikler sebebiyle ilgili eserin Adobe After Effects ile üretilmiş olması yüksek ihtimal olarak karşımıza çıkar.

TRT Çocuk'un yapımlarından olan ve 2004 yılında Mircan Kaya tarafından üretilen Bizim Ninniler isimli müzik albümündeki video kliplerde de minyatür üslubuna yakın örnekler görmek mümkündür (URL 21). Video klipler incelendiğinde iki boyutlu çizimlerin belirli bir düzlemde derinlik olmadan hareket ettikleri görülmektedir (Şekil 13). Hareketlerin tek yönlü olması ve klipte kullanılan motiflerin minyatürlü yazmalarda bulunan motifler gibi düz bir biçimde sunulması minyatür üslubunun video klip hazırlanırken referans alındığını göstermektedir.

Şekil 13: Bizim Ninniler video klibinde yer alan kareler
Kaynak: URL 22

Şekil 16: “Tesla to the Moon”, Halil Altındere

Kaynak: URL 26

Sergide yer alan eserler incelendiğinde sanatçı Halil Altındere tarafından üretilen “Tesla to the Moon” isimli eser güncel uzay araştırmalarını minyatür üslubu ile yorumlaması bakımından dikkat çekicidir (Şekil 16). Gene Altındere’ye ait “Sultanın Drone’lu Cülus Töreni” isimli çalışmada da mobil telefon kullanan vezirler ve drone ile Fatih Sultan Mehmet’in Genite Bellini tarafından çizilen resminin saraya havadan sarkıtıldığı tablosunu görmek de mümkündür. Eserlerde kullanılan teknoloji öğeleri eski-yeni, doğu-batı ve Frenk resim-minyatür gibi minyatür sanatının muhatap olduğu ikilemlere gönderme niteliği taşımaktadır (Şekil 17).

Şekil 17: “Sultanın Drone’lu Cülus Töreni”, Halil Altındere

Kaynak: URL 27

Azerbaycanlı sanatçı Rashad Alakbarov tarafından üretilen “Minyatür (Prens Kitap Okuyor)” isimli çalışmada da minyatür sanatında alışlagelmiş renk, fırça ve çizim gibi tekniklerin kullanımı yerine minyatüre optik teknikler ile farklı bir yorum getirilmiştir (Şekil 18).

Şekil 18: “Minyatür (Prens Kitap Okuyor)”, Rashad Alakbarov
Kaynak: URL 29

Alakbarov bu eserinde ışık ve gölgeden yararlanarak fırça ve boya kullanmadan İran minyatür üslubunu optik olarak sanata dökmüştür. Yarı şeffaf nesnelere yardımcı ile üretilen eser 55. Venedik Bienali’nde de sergilenmiştir (URL 28).

SONUÇ

21. yüzyıl, insanlık tarihinin birikimi olan her olayın ve bilginin sonraki kuşaklara aktarılmasıyla oluşan bir bilgi yüzyılıdır. Tarih boyunca yaşanan her yeni deneyim ve elde edilen her yeni bilgi, uygun bir şekilde muhafaza edilip geleceğe aktarılabilirse anlam kazanır ve insanlığın ilerlemesine katkı sağlar. Bilgiyi muhafaza etme ve aktarma amacıyla zaman içinde çeşitli yöntemler kullanılmış ve şu an içinde bulunduğumuz yüzyıl, bu bilgilerin sonucunda şekillenmiştir. Günümüzde bilgiyi saklama ve aktarma işlevi dijital ortamda bilgisayar teknolojileri yardımı ile sağlanmaktadır. Bilgisayarların işlem gücü sayesinde veriler sorunsuz bir şekilde transfer edilebilmekte ve dijitalleştirilmiş metinler, sesler, görüntüler ve videolar hızlı bir şekilde birbirinden farklı noktalara iletilmektedir. Basılı kitaplar, makaleler ve resimler dijital yöntemlerle taranmakta ve bilgi daha etkin bir şekilde korunabilmektedir.

Bu makalede minyatür sanatını konu alan yakın dönem tasarım öğeleri incelenmiştir. İncelenen öğelerin bir kısmı afiş tasarımı ve illüstrasyon gibi çalışmalardan oluşmaktayken bazıları ise hareketli grafik olarak üretilmiştir. Çalışmaların hepsinde minyatür üslubunun kısmen veya önemli ölçüde korunmuş olduğunu ifade etmek mümkündür. Minyatür üslubuna bağlı kalarak üretilen tasarım ürünlerinde, minyatür sanatının bir dönem sanatı olarak yorumlandığı görülmüştür. Her ne kadar güncel sinema figürleri veya bazı teknolojik öğeler minyatür üslubu ile üretilmiş eserlerin içinde bulunsun da bazı çalışmalarda tipografi öğeleri bazı çalışmalarda da kullanılan insan figürlerinin kıyafetlerinde Osmanlı izlerini görmek mümkündür. Ramazan ayına özel minyatür üslubu ile üretilen reklam filmi örneğinde de görülebileceği gibi tasarım ürünü içerisinde yer alan figürlerin veya genel kompozisyonun dini içerikler ile şekillenmiş olması sebebi ile minyatür sanatının “dönem sanatı” algısından kurtulmuş olduğunu ifade edebilmek güçtür.

Sonuç olarak, minyatür sanatına ilgi duyan tasarımcıların bu sanatı yeniden düşünerek yeni eserler ortaya koymaları, Türk grafik tasarımına büyük katkı sağlayacaktır. Bu yeni eserler sayesinde, minyatür içeren grafik tasarım öğeleri çeşitlilik kazanır ve minyatür sanatının tekrardan canlanabilmesi mümkün olabilir. Minyatür sanatını dijital oyunlar, uygulamalar veya animasyon filmler gibi farklı alanlarda yeniden yorumlayacak olan tasarımcılar sadece geleneksel minyatür sanatının izinden gitmek yerine daha yenilikçi yaklaşımlarla bu sanatı ele alacak olurlarsa bu sanat dünya çapında kültürel ikonlar üretmeye oldukça açık bir yapıya sahiptir. Güney Kore veya Japonya’da üretilen güncel Ukiyo-e örneklerinde de görülebileceği gibi üsluptan kopulmayarak yeniden ele alınan geleneksel sanatlar ile oldukça özgün ve modern çalışmalar üretilebilmekte ve ticari olarak da dünya genelinde pazarlanabilmektedir. Bu çalışma göstermektedir ki minyatür sanatını belirli bir dönem sanatı olmaktan uzak bir biçimde yeniden yorumlamak söz konusu sanatın dünya çapında farklı tasarım ürünlerinde de kullanılabilmesinin yolunu açacaktır. Dönem sanatı algısından bağımsız üretilen Türk minyatür sanatı, bu tür yeniden yorumlar ve çağdaş dokunuşlarla dünya çapında daha fazla tanınırlık kazanarak güçlenmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Aksel, M. (2010). Türklerde Dini Resimler, Kapı Yayınları, İstanbul.

- And, M. (2022). Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arseven, C. E. (1950). “Minyatür”, Sanat Ansiklopedisi, (3): 1420, İstanbul.
- Atasoy, N. (1970). “1558 Tarihli Süleymanname ve Macar Nakkaş Pervane”, Sanat Tarihi Yıllığı, (3):167.
- Behzat, H. T. (1953). “Minyatürün Tekniği”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1):32.
- Berk, N. (1972). İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Beydiz, M. G. (2013). Osmanlı Gemi Tasvirleri, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Binark, İ. (1978). “Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı”, Vakıflar Dergisi, 2(7):272.
- Çakır, H. (2004). “Sayısal Televizyon Yayıncılığı”. (Ed. Metin Işık), Medyada Yeni Yaklaşımlar, ss. 47. Eğitim Kitabevi, Konya.
- Çakır, M. (2014). “Küresel Şirketlerin Yeni Medya Odaklı Tüketim ve Tüketici Tasarımları”. (Ed. Süreyya Çakır), Medya ve Tasarım, ss. 171. Urzeni Yayıncılık, İstanbul.
- Elmas, H. (1998). “Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, Ö. (2016). Minyatür Sanatı: Sanatın Yaratıcı Kökleri, Tekhne Yayınları, İstanbul.
- İpşiroğlu, N. ve İpşiroğlu, M. (2017). Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Konak, R. (2007). “Minyatür Sanatında Derinlik Anlayışı”, Sanat Dergisi, (12):99.
- Köprülü, F. (1966). Türklerde Halk Hikayeciliğine Ait Bazı Maddeler (Meddahlar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mahir, B. (2012). Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. ve Akbayar, N. (2000). Osmanlı’da Zanaatten Sanata: Sanatlar ve Sanatkârlar, Creative Yayıncılık ve Tanıtım, İstanbul.
- Sözen, M. (1998). Geleneksel Türk El Sanatları, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul.
- Tansuğ, S. (1992). Şenlikname Düzeni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tansuğ, S. (2004). Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tez, Z. (2018). Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Törenli N. (2005). Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi: Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005)
- URL 1. (2017). Minyatür Sanatı, <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/minyatur-sanati/> (Erişim Tarihi: 25.03.2023)
- URL 2. (2019). Minyatür Sanatı, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/minyatur-sanati/> (Erişim Tarihi: 28.02.2023)
- URL 3. (2023). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Minyatür Sanatı, http://www.yazmanadir.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=156 (Erişim Tarihi: 28.02.2023)
- URL 4. (2023). Vakıf Kayıtlar Arşivi, Belge Örnekleri, <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayitlar-arsivi/belge-ornekleri> (Erişim Tarihi: 20.04.2023)
- URL 5. Islamic paintings of the Prophet Muhammad, <https://theconversation.com/islamic-paintings-of-the-prophet-muhammad-are-an-important-piece-of-history-heres-why-art-historians-teach-them-197277> (Erişim Tarihi: 11.05.2023)
- URL 6. Bir Sanat Hamisi Olarak II. Mehmet, <https://www.akademiktarihtr.com/sanathamisimehmed/> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- URL 7. TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.05.2023)
- URL 8. Facial Landmarks Detection, <https://towardsdatascience.com/facial-keypoints-detection-deep-learning-737547f73515> (Erişim Tarihi: 12.02.2023)

- URL 9. Face Recognition in Mobile Phones, <https://stacks.stanford.edu> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- URL 10. Âmentü Gemisi Nasıl Yürüdü?, <https://www.tsa.org.tr/yazi/yazidetay/67/%EF%BF%BDmentu-gemisi-nasil-yurudu> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- URL 11. Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü?, <https://www.youtube.com/watch?v=pX3KXXZA6gI> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- URL 12. Âmentü Gemisi Nasıl Yürüdü? <http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/canlandirmalar/amentugemisinasilyurudu.html> (Erişim Tarihi: 09.06.2023)
- URL 13. Suha Arın, <http://www.mtvfilm.com/tr/suha-arin/> (Erişim Tarihi: 09.06.2023)
- URL 14. Evren Arın, <https://twitter.com/EvrenArin/status/1340598559419318273?s=20> (Erişim Tarihi: 06.09.2023).
- URL 15. Cenneti Beklerken (2006), <https://www.imdb.com/title/tt0782032/> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)
- URL 16. 2007 – Cenneti Beklerken, <https://www.derviszaim.com/film/cenneti-beklerken/> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).
- URL 17. Alageyik Efsanesi, <https://vimeo.com/22132968> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)
- URL 18. Alageyik Efsanesi, <http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/canlandirmalar/alageyikefsanesi.html> (Erişim Tarihi: 22.06.2023)
- URL 19. Prensesin Uykusu, <https://www.youtube.com/watch?v=nuQNv6xhkQY&t=246s> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- URL 20. Prensesin Uykusu, <https://www.beyazperde.com/filmler/film-186982/> (Erişim Tarihi: 28.06.2023)
- URL 21. Bizim Ninniler, <https://open.spotify.com/album/7jm6vlf3OHg7uy1nx3YLyQ> (Erişim Tarihi: 28.06.2023)
- URL 22. Bizim Ninniler – Eşekli Ninni, <https://www.youtube.com/watch?v=jsg0s1oJC-0> (Erişim Tarihi: 14.04.2023)
- URL 23. Turkish Airlines - Ramazan 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=MDZ-j4xXpIo> (Erişim Tarihi: 18.06.2023)
- URL 24. 37. İstanbul Film Festivali'nin afişi belli oldu, <https://www.dha.com.tr/kultur-sanat/37-istanbul-film-festivali-nin-afisi-belli-oldu-1565679> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- URL 25. Minyatür 2.0, <https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/minyatür-2-0-/1251> (Erişim Tarihi: 02.06.2023)
- URL 26. Tesla to the Moon, <https://halilaltindere.com/project/tesla-to-the-moon/> (Erişim Tarihi: 02.06.2023)
- URL 27. Sultan's Accession to the Throne Ceremony with Drone, <https://halilaltindere.com/project/sultans-accession-to-the-throne-ceremony-with-drone/> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- URL 28. Rashad Alakbarov, <https://www.peramuzesi.org.tr/Images/3B/rashad-alakbarov-minyatür--prens-kitap-okuyor-.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- URL 29. Nostaljinin Karşısında Minyatür, <https://m.bianet.org/bianet/yasam/228822-nostaljinin-karsisinda-minyatür> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- Yerlikaya, İ. (2004). "İnternet Gazeteciliği ve Geri Besleme". (Ed. Metin Işık), Medyada Yeni Yaklaşımlar, ss. 20, Eğitim Kitabevi, Konya.
- Yetkin, S. K. (1953). "İslam Minyatürünün Estetiği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1):34.

Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi *

God-Human Relationship in Kierkegaard

ÖZET

Bu çalışma Kierkegaard'ın düşüncesinde Tanrı-insan ilişkisini konu edinmektedir. Makalenin amacı Kierkegaard'ın daha iyi tanınması ve anlaşılmasına katkı yapmaktır. Araştırmamızda hem Kierkegaard'ın eserlerine hem de ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Kierkegaard, Batı'da 19. yüzyıla damgasını vuran önemli düşünürlerden biridir. Modern varoluşçu felsefenin oluşumunda, dolaylı olsa da önemli bir katkısı olduğu söylenebilir. Çalışmaları incelendiğinde, onun sadece düşünsel bir faaliyet içerisinde olmadığı, aynı zamanda; hakikate, yaşarken ulaşmayı hedeflediği görülür. Tanrı ve iman üzerinden bir benlik inşasına girişen Kierkegaard'ın düşünce dünyası, temelde insan ve Tanrı ilişkisine odaklanmış gibidir. Ona göre, insan benlik oluşturma gayesi içerisinde sürekli varoluş içerisinde olmalıdır. İnsanın benlik sahibi olması ise ancak iman ile gerçekleşebilir. Tanrı-insan ilişkisi, insan cihetiyle, aklın kavrayabileceği ve inşa edebileceği bir ilişki değildir. Buna göre; insan, Tanrı'ya tutku ve sevgi ile inanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Kierkegaard, Tanrı, İnsan, İman

ABSTRACT

This study deals with the God-human relationship in Kierkegaard's thought. The aim of the article is to contribute to a better recognition and understanding of Kierkegaard. In our research, both Kierkegaard's works and secondary sources were consulted. Kierkegaard is one of the important thinkers who left his mark on the 19th century in the West. It can be said that he had an important, albeit indirect, contribution to the formation of modern existential philosophy. When his works are examined, it is seen that he is not only engaged in intellectual activity, but also; It is seen that he aims to reach the truth while he is alive. Kierkegaard's world of thought, which attempted to construct a self through God and faith, seems to focus primarily on the relationship between humans and God. According to him, human beings should be in constant existence for the purpose of creating self. A person can only have selfhood through faith. The God-human relationship is not a relationship that the human mind can grasp and build. According to this; man must believe in God with passion and love.

Keywords: Philosophy of Religion, Kierkegaard, God, Human, Faith

GİRİŞ

Kierkegaard ve felsefesinin temelinde hareket vardır. Zira o ne fiziksel anlamda ne de düşünsel anlamda yürümeden yapamayacağını dile getirir (Kierkegaard, 2005: 87). Kierkegaard için varoluş, sonlu olanın sonsuz olana doğru gerçekleşmesidir (Türkyılmaz, 2016: 24). Kierkegaard, düşünce sistemini kurarken Hegel felsefesinden faydalansa da bireyselci bakış açısıyla ondan oldukça uzaklaşmıştır (Türkyılmaz, 2016: 15-17). Hegel'e göre hakikat nesnel iken Kierkegaard'a göre öznelidir. Augustine'in "inanmazsan anlamazsın" dediği gibi, insanın görevi inancının peşinde yürümektir (Gödelek, 2010: 86). Kierkegaard, yaşadığı çağın bireyselliğe zarar vermesi dolayısıyla insanların kendileri olma cesaretini gösteremeyerek taklide yöneldiğini dile getirir. Bu durum; insanları, kendilerini diğerlerine göre konumlandırmaya ve bir tür sahtekarlığa itmektedir (Kierkegaard, 2005: 493; Blackham, 2005: 21). Tutkudan yoksun ve ilkeler etrafında tavır alan her çağın, sahteliklerle dolu olduğunu dile getiren Kierkegaard (Kierkegaard, 2011: 55) akılcı fikirleri özgürlük olarak savunan Hegelci anlayışa karşı çıkar. Ona göre hayat "ya/ya da" üzerine dayalı seçimli bir yol gibidir (Kierkegaard, 2014: 36-38).

Doğa araştırmaları, insan bireyinin kendisini araştırıp bulmasını engellemiştir (Manav&Gürdal, 2013: 14-15). Bunun yanında Kierkegaard, modern dünya görüşünü, insanın sonsuzluk boyutunu ihmal ettiği için eleştirir. O, kendisini Sokrates'e yakın bulur zira o, Sokrates gibi insan ve ahlak konusunu öne çıkartır ve zaman zaman ironi yöntemini kullanır. Bu yüzden bazı zamanlar kendisi hakkında, "Modern çağın Sokrates'i" der (Manav&Gürdal, 18-19). Kierkegaard, insanın akıl ve beden birlikteliğini parçalayan Descartes'i de eleştirmiştir. Ayrıca ona göre düşünce, varoluşumuzun sebebi değil sonucudur (Manav&Gürdal, 42-47; Çınar, 2015: 43, 83).

Abdullah Pakoğlu¹
Gülsüm Bütün²

How to Cite This Article

Pakoğlu, A. & Bütün, G. (2023).
"Kierkegaard'da Tanrı-İnsan
İlişkisi" International Social
Sciences Studies Journal, (e-
ISSN:2587-1587) Vol:9,
Issue:115; pp:8605-8612. DOI:
<http://dx.doi.org/10.29228/sss.72496>

Arrival: 16 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

* Bu makale, 2020 yılında tamamlanan *Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi ABD, Sivas, Türkiye. ORCID: 0000-0002-1584-4164

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Sivas, Türkiye.
ORCID: 0009-0000-9011-9803

Kierkegaard'a göre, akıl ve iman ilişkisine dair temelde üç tavır geliştirilmiştir: Aklı savunup imanı olumsuzlayan, imanı savunup aklı olumsuzlayan ve her ikisini sentezlemeye çalışan tavır. Bilindiği gibi Batı medeniyetinde modern zamanlarda akıl ile iman arasındaki gerilim ve çekişmeler üst düzeye ulaşmıştır (Aydeniz, 2012: 66-69). Kierkegaard'ın bu bağlamda, Batı'da, imanı savunup aklı olumsuzlayan tavrın temsilcisi olduğu ve bu tavrının, onun insan ve Tanrı anlayışına bağlı olduğu söylenebilir.

KIERKEGAARD DÜŞÜNCESİNDE İNSAN

Kierkegaard için; insan olmak, birey olmak demektir ki bunun yollarından birisi yalnızlıktır. Ona göre yalnızlıktan korkup kaçanların çoğu aslında benlik sahibi bir birey olmaktan kaçmaktadır. Bunun için o şöyle demektedir: “Hiç kimse kendisi olmaya cesaret edemiyor ve herkes beraberlik adı altında gizleniyor” (Kierkegaard, 2016: 81; Anderson, 2014: 91-93). Bunun için o; yaşadığı çağda, insanların yalnız kalmayı ve kendine ait bir ruha sahip olmayı suç olarak gördüklerini dile getirir (Kierkegaard, 2000: 268). Oysa herhangi iki birey arasındaki hiçbir benzerlik, bireylerin benliklerinin eşitlenmesine neden olamaz (Ertürk, 2012: 106-107). Yine insanların hakikat içeren ancak paradoksal bir görüntüye sahip düşünceleri, yirmi otuz kişinin ortak olarak dile getirdiği, düşünceden uzak sözleri tarafından mahkûm edilebilmektedir.

Kierkegaard'a göre toplum içerisinde kendini inşa edemeyen, kendini unutan yani kısaca benliğine gafil kalan bir kişi sadece toplumsal başarı ve uyuma odaklanır (Kierkegaard, 2004: 43). Bu durum varoluşun merkezinde olan benlikten uzaklaşmayı ve dolayısıyla talih, başarı ve mutluluğu kendi dışında aramayı gerektirir (Kierkegaard, 2016: 95). Bu durumdan kurtulmanın nihai yolu, kendinle hesaplaşmaktır. Kierkegaard, “denizkızı” hikayesinde “kendi olma ve umudu özgürce seçmenin”, umutsuzluğu aşmanın nihai yolu olduğunu söyler (Faden-Babin&Rachmanski, 2015: 33-35). Özgür iradeye vurgu yapan Kierkegaard, bunun umutsuzluğu bile kazanca çevirdiğini dile getirir (Kierkegaard, 2013: 54-55).

Kierkegaard'a göre “can sıkıntısı”; bireyin “kendi olma” isteğine engel olan ve gün içerisinde boş işlerle uğraşmasına neden olan en büyük düşmandır. “Oyun ve eğlence” olgusuna farklı bir cepheden bakan Kierkegaard, bunun can sıkıntısından kurtulmanın yolu olması açısından yozlaştırıcı bir faaliyet olduğunu dile getirir. Kierkegaard'ın modern insanın durumunun belirginleşmesi için verdiği diğer bir örnek uyurgezerliktir. Yine dünya, sonu komedi olan bir yangın yeridir. Zira bu oyunun gerçek olmadığı, sonunda anlaşılacaktır (Ferguson, 2015: 24-33).

Kierkegaard, insanların toplum içerisinde kendileri olmadıkları için bin bir türlü maske kullandıklarını ve insanların sahte benliklere sahip olduklarını söyler (Kierkegaard, 2016: 24). Oysa ona göre insan, kalıcı seçimler yapabilen, ne olmak istediğine karar verebilen ve kendi değerlerini üretebilen bir canlıdır (Anderson, 54-55). Bu bağlamda Kierkegaard, insanın kendi benlik inşasının öznel bir eylem olduğunu dile getirir (Anderson, 55-56).

İnsan benliğinin oluşmasında olanak ve seçeneklerin etkisi esas olmakla birlikte, zorunluluklar da etkindir. Ancak zorunlulukların etkisi arttıkça insanın kendine olan inancı azalır. İnsanı dışarıdan etkileyen zorunlulukların başında tarih ve çevre gelir (Manav&Gürdal, 133). Kierkegaard'a göre “ben” Tanrı'ya bağlı olarak kesintisizce var olan bir mevcuttur. Başka bir deyişle Tanrı fikrini elde etmiş bir “ben”, sonsuzluğa ulaşır. Bu fikrin elde edilmesi için kişinin dışı değil içe yönelmesi gerekir (Çetin, 2016: 440-441).

Felsefesini varoluş düşüncesine dayandıran Kierkegaard, kendini bilmek ve bulmak idealine sahip herkesin varoluşa yönelmesini ister. Çünkü varoluş, sonsuz ile sonlu olanın birleştiği alandır. Bunun için varoluş; kesintisiz devam eden, tanımlanamaz ve kanıtlanamaz bir gerçekliktir (Manav&Gürdal, 63; Cauly, 2006: 55; Türkyılmaz, 17). Varoluşçuluk dışındaki sistemci felsefeler ise kaygı, umutsuzluk, masumiyet ve günah gibi rasyonalitenin dışında olan şeyleri aklileştirmektedir. Oysa insan sürekli değişen bir varlıktır (Manav&Gürdal, 63-66).

Kierkegaard'a göre birey sadece kendisi değil aynı zamanda türün kendisidir. Dolayısıyla türün geçmişi ve birikimleri bireyde kendini gösterdiği gibi birey türün gelişimine katkıda bulunur (Kierkegaard, 2015: 21-22). Hayvanlar varoluşun ruhsal boyutundan ve benlik bilincinden mahrum olduğu için korku hissine, insanlar ise bu ikisine sahip olduğu için umutsuzluk ve kaygı hissine sahiptir. Kaygının nedeni hiçlik duygusudur. Hiçlik, yokluk düşüncesinden kaynaklanır ve bu anlamda kaygının gerçek bir nesnesi yoktur (Kierkegaard, 2015: 35; Manav&Gürdal, 123-127). Umutsuzluk insanı olgunlaştıran bir histir (Kierkegaard, 2004: 23). Umutsuzluk bilince paralel olarak artar ve eksilir. Kierkegaard umutsuzluğun kendinin bilincinde olan ile olmayan arasında ayırt eder. Kendinin bilincinde olan kişi için umutsuzluk, benlik bilincinin artmasına vesiledir. Oysa kendinin bilincinde olmayanın umutsuzluğu, cehaletinin artmasına vesiledir (Kierkegaard, 2004: 52).

Kierkegaard insanı ruh ve bedenden müteşekkil kabul eder. Ruh insanı hem Tanrı'ya hem de âleme bağlar. Ruh bireysel olduğundan her insanda farklıdır ve duygusalığın, özgürlüğün ve kaygının idrak edilmesinin sebebidir

(Kierkegaard, 2015: 37; Manav&Gürdal, 121-128). İnsan ebedi olan ile zamanda olanı birleştirir. Bu ruh ile bedeninin sentezi anlamına gelir. İnsan için ebedi olan şimdide yani anda saklıdır (Kierkegaard, 2015: 82; Cauly, 91). İnsanın varoluş serüveninde etkili olan diğer bir sentez, ikisi de eşit miktarda etkin olan zorunluluk ve özgürlük arasında gerçekleşen sentezdir. Zorunluluğun yitirilmesi halinde imkân insanı tükenişe götürür. İmkânın olumlu yönü ise özgürlüğe yol açmasıdır (Manav&Gürdal, 131-133). Ancak gerçek özgürlük ruhun meydana gelmesiyle mümkün olur (Kierkegaard, 2004: 44-45).

Kierkegaard, insanın yaşamına yön veren ve özgürce seçebildiği varoluş alanlarını estetik, etik ve dini olmak üzere üçe ayırır (Gödelek, 57-58; Kierkegaard, 2013: 6). Alanlar arası geçiş bir iradeyle, bir de sıçramayla gerçekleşmektedir. Estetikten etik alana geçiş irade ile, etik alandan dinsel alana geçiş sıçramayla gerçekleşmektedir. Bu yüzden kişinin bu alanlardan hangisiyle varoluşunu gerçekleştireceğini kendisinin bulması gerekmektedir (Gödelek, 57-58; Şahiner, 2017: 292-302).

Estetik Alan

İnsanın estetik alanı, insanın duygu üzere yaşadığı dolaysızlık alanıdır. Estetik, güzeli konu edinir ve bunu temelde kadın ve edebiyatla bağlantılı bir şekilde yapar. Kierkegaard'a göre insan, bu alanda yaşanan duyularını kullanırken iyi deneyimlediği ilginç şeyleri yakalamaya çalışır (Kierkegaard, 2013: 8; Kierkegaard, 2002: 134). Estetik alanda yaşayan insan başkalarıyla yüzeysel bir ilişki içerisinde olup onları kendi menfaat ve çıkarı için kullanır. Özgürlükten mahrum olan bu insan arzu, istek ve hayallerin peşinde varoluşunu kendinde gerçekleştirememektedir (Çetin, 2016: 1047; Blackham, 18; Strathern, 1999: 34).

Estetik alanda yaşayan insan; edilgen, kendi kontrolü dışında anda yaşayan, iç güdülerin hakimiyeti altında, ahlaki evrensellikten kopuk, inancı zayıf, haz ve beğeni üzere yaşayan insandır (Manav&Gürdal, 70-71; Strathern, 34). Kierkegaard'a göre estetik alanda yaşayan insan kendisinin farkında olmamanın doğurduğu olumsuz bir umutsuzluk içerisinde güçsüzleşir (Kierkegaard, 2004: 10). Umutsuzluktan kurtulmak ve varoluşsal sıçrayışı gerçekleştirmek için özgür bir seçim yapmalı ve kendini adamalıdır (Türkyılmaz, 24).

Estetik alanda yaşayanların iki çeşit hayat sürdürdükleri görülür: Birincisinde sanat, şiir, ticaret ve matematik gibi yetenekleri dahilinde bir hayat ortaya konulurken ikincisinde arzulara bağlı bir şekilde hayat sürdürülür. Arzulara göre sürdürülen hayatta, yaşanan eğlencenin kişinin kendisine bağlı olduğu düşünülse de bu durum içsel değil dışsal bir şarta bağlıdır ve kişinin kontrolü altında değildir (Kierkegaard, 2013: 28-30). Kierkegaard'a göre estetik alanda yaşayan insanlar komik, kalpsiz ve duygusaldır. Bu insanlar isteksizlik ve tembelliklerini tutku dışında çözememektedirler. Bunlar ruh ve aklın yarattığı sıkıntıdan sadece tutku vasıtasıyla kurtulmaktadırlar (Kierkegaard, 2013: 25-26). İhtiyaçlarına mahkûm olan kişiler özgürlüğe ulaşamamakta (Kierkegaard, 2013: 71-73) ve kişilik bölünmesi yaşamaktadır.

Kierkegaard'a göre müzik, arzu gibi özneliği simgeler (Cauly, 108-110). O, estetik alanı temsil eden üç insan karakteri ortaya koyar: Birinci karakter Don Juan'dır. Don Juan duyusal karakteri temsil eder. Onun yaşamı etik ve din alanlarına tamamen uzakta, kendisini müzikte ve şehvetperestliğin şeytani gücünü gösteren, tutku ve tensel haz üzerine kurulu bir yaşamdır (Kierkegaard, 2015: 61, 83; Manav&Gürdal, 72-73). İkinci karakter Faust olup onun Don Juan'dan farkı bilgi üzerine yoğunlaşmakla birlikte şeytanî olmada onunla müşterektir. Yani şeytanî takip etmek bakımından bu karakter bir üst seviyededir (Durakoğlu, 2007: 77). Bu karakter bir tür maneviyat gibi gözükmemektedir ancak gerçekte Hristiyanlık tarafından dışlanmıştı (Kierkegaard, 2015: 63). Üçüncü karakter Johannes şiir ve hayal gibi dolaylı şeylerle ve bilinçli bir şekilde arzuya ulaşmaya çalışan bir tiptir. O, bütün davranışlarını zevk amaçlı olarak o anda gerçekleştirir (Cauly, 112-114).

Etik Alanında İnsan

Kierkegaard'a göre insan ikinci olarak etik alanda var olur. Bu alan yaşamın karşılaştırmalı olarak kavrandığı, tümel ahlakın hâkim olduğu ve toplumsal benlik tarafından oluşturulan görevler alanıdır (Kierkegaard, 2013: 6; Manav&Gürdal, 80-81). Başka bir deyişle bu alan insanın ne olacağıyla ilgilenen nesnel bir alandır (Kierkegaard, 2013: 24).

Etik alanda insan evrenselin içinde tekilliğini kaybeder. Evlilik evrensel ve toplumsal olanın kazanılmasında önemli bir araçtır (Kierkegaard, 2000: 178). Estetik alanda cinsel hazlar evlilik dışında tatmin edilirken etik alanda bu, aile içerisinde karşılanır. Ancak evliliğin asıl gayesi aşk olmalıdır ki ancak bununla insan ebedilik kazanır (Manav&Gürdal, 85-86).

Kierkegaard'a göre zengin kişilik, kendini seçebilen ve evrensel bir bireye dönüşebildir (Kierkegaard, 2013: 102). Ancak bütüncül bir birey evrensele ulaşabilir. Etik alanda bireyin görevi evrensel olanı gerçekleştirmek ve kendini evrenselde açığa vurmaktır (Kierkegaard, 2013: 91). Kierkegaard, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmek

istemesiyle, trajik kahraman Agamemnon'un ülkesinin iyiliği için kızını kurban etmesini karşılaştırmaktadır. Agamemnon toplumsal ve evrensel olanı öncelerken gururu öcelemeindedir (Gödelek, 64; Manav&Gürdal, 83). Hz. İbrahim'in büyüklüğü kişisel erdemi yönünde iken trajik kahramanın büyüklüğü ahlaki erdeminde saklıdır. Zira Hz. İbrahim "bir şeyini kaybetme düşüncesinde" olmaksızın eylemini yaparken, trajik kahraman ise "bir şeyini kaybetmek düşüncesi içerisinde" eylemini yapmaktadır. Hz. İbrahim en sevdiğini kurban etme imtihanından başarıyla çıkmıştır (Kierkegaard, 2000: 181; Kierkegaard, 2013: 65; Bayındır, 2006: 64-65).

Din Alanında İnsan

Kierkegaard'a göre dini varoluş alanı etik alanı aşan üst bir düzeydir. Bu alan sonlu olması açısından bireyden sonsuz bir varlık çıkartmaya çalışır. Estetik alandan etik alana geçiş akıl ve irade yoluyla gerçekleşirken bu alana geçiş, akıl dışı bir unsur olan imanla gerçekleşmektedir. Etik alan doğru olanı yapmaya odaklı iken dini olan ise Tanrı ile öznel olarak iletişime geçmek ve evrenseli aşmak odaklıdır (Anderson, 64-65). Tanrı dini olanın merkezinde yer alır (Akşit, 2013: 10) ve dini alanda baskın olan duygu ıstıraptır (Anderson, 93-94).

Dini alan iki aşamada gerçekleşir: Birinci aşama doğal olanı temsil eder. Bu aşamada birey Tanrı ile içsel ve etik bir bağlantı kurmaktadır. Dünya ile sınırlı bu ilişkide birey aşkın olana ulaşamamaktadır (Anderson, 93-94). İkinci aşama içtenlikten soyut Hristiyanlık anlayışında kendisini gösterir. İman üzere kurulan dini yapı Hz. İsa'yı mutlak paradoks olarak ortaya koymaktadır (Anderson, 93-94). Kierkegaard'a göre iman, delilin olmaması nedeniyle bireyin tutkuyla Tanrı'ya bağlanmasıdır (Gödelek, 66-68).

KIERKEGAARD DÜŞÜNCESİNDE TANRI

Kierkegaard'a göre akıl Tanrı'yı kavrayamaz ve bu yüzden onun hakkında bilgi sahibi olamaz (Alpyağlı, 2013: 81-82). Tanrı kanıtlanamaz çünkü o varsa var olanı ispatlamak, yok eğer yoksa yok olanı ispatlamak mantıklı değildir. Buna göre Tanrı ispatlandığı an iman objesi olmaktan çıkıp bilgi objesi haline dönüşür. Oysa Tanrı öznel bir ilişkinin nesnesidir (Kierkegaard, 2016: 73; Taşdelen, 2013: 717-728).

Kierkegaard'a göre Tanrı kanıtlanacaksa bu, Tanrı'dan varlığa doğru değil varlıktan hareketle yapılmalıdır. Tabiiattaki düzenden Tanrı'ya gidilmesi durumunda beklenmedik anlık düzensizliklerin Tanrı ispatlanmasını zora sokacağı anlamına gelir (Kierkegaard, 2016: 89; Alpyağlı, 82-83). Kierkegaard için Tanrı mutlak, gizemli, duyulur âlemin üstünde olduğu için Onu ispatlama faaliyeti sonuçsuz bir eylem olarak devam eder. Ne zamanki ispatlama işi terkedildi işte o an Tanrı'nın varlığının oracıkta olduğu görülür (Kierkegaard, 2013: 39-40). Tanrı'yı doğa üzerinden ispatlamaya çalışmak doğa bilimlerine zarar verir (Kierkegaard, 2000: 216). Kierkegaard'a göre bir insan ontolojik olarak sınırlı bir varlık olduğu için ancak Tanrı'ya teslim olarak ve ibadet ederek onu ispatlayabilir (Kierkegaard, 2016: 91; Ataer, 2006: 48).

Kierkegaard'a göre "Tanrı aşkın da kendisidir (Kierkegaard, 2013: 35). Tanrı bir yemin ile ispatlanabilir zira Tanrı, üzerine yemin edilebilecek en yüce varlıktır (Kierkegaard, 2005: 613). Tanrı, sonsuz güç sahibi, âlemi yoktan yaratan ve sonra tekrar yokluğa dönüştürebilendir. İnsan Tanrı'nın gücünü en iyi vicdanında hisseder. Tanrı bütün yolların kendisine döndüğü nihai sondur (Kierkegaard, 2005: 177, 258, 728). İnsan hayatı Tanrı'ya bağlı olarak kuruldukça ancak yetkinleşebilir" (Kierkegaard, 201: 48).

Kierkegaard'a göre Tanrı, insana ödev ve görevlerini bildirir. Ayrıca insan sadece görevleri açısından değil her zaman Tanrı'ya muhtaçtır. İnsan Tanrı inancıyla kendisini güvene alır (Uyanık, 2016: 20, 35). Tanrı'yı gereği gibi ancak Kutsal Yazılar vasıtasıyla tanıyabiliriz. Tanrı gözle görülmeyen, her an her yerde olan, ezeli ve ebedi olan sonsuz bir varlıktır. Tanrı ile âlem arasında ontolojik bir bağlantı yoktur (Gödelek, 220-235, 237).

Tanrı yapacakları için kimseye danışmadığı gibi yaptıklarından da sorgulanamaz. O, yaratmak için plan kurmayan ve istediğini istediği an gerçekleştirendir. Öyleyse o güç ve kudret sahibidir (Kierkegaard, 2016: 156-157). Tanrı nesnel bir şekilde kavranamayıp sadece iman ile anlaşılabilir (Kierkegaard, 2016: 46). İnsan varoluşunu gerçekleştirdiği kadar Tanrı'yı bilebilir (Kierkegaard, 2013: 38).

Mutlak olarak kendini aşamayan insan mutlak farklı olan Tanrı'yı bilemez. İnsan Tanrı'yı Tanrı'nın onu tanıması ve bilmesi koşuluyla bilebilmektedir. Bunun için Tanrı'yı ancak İsa vasıtasıyla tanıyabiliriz (Kierkegaard, 2013: 42-43, 69). Tanrı bir fikir ve düşünce olmadığı için ispatlanamaz (Çetin, 2016: 322). Tanrı İsa formunda insanlara kendisini ve onların nasıl yaşaması gerektiğini öğretmiştir (Manav&Gürdal, 56-59).

KIERKEGAARD'A GÖRE TANRI-İNSAN İLİŞKİSİ

Kierkegaard'a göre Tanrı'ya karşı bir karar vermek; ebedi olana karşı bir farkındalık yaratmak, sonrasında başlangıç yapmak ve sürekliliği sağlamaktır. Pek çok kişi Tanrı'ya doğru bir yolculuğa çıkmakta ancak devamını getirememektedir. Tanrı'ya doğru çıkılan yolculuğun devamını engelleyen temel iki şey korkaklık ve kibirdir. Bu

ikisi Tanrı ile gerçekleştirilmeye çalışılan uyumu bozduğundan karar verme anında yaşanabilecek en kötü durumlardır (Kierkegaard, 2016: 11-23).

Kişinin Tanrı ile dünya arasında bir seçim yapması kaçınılmaz bir durumdur. Seçimden kaçmak aslında dünyayı seçmek anlamına gelir. Tanrı sevgisini dünya sevgisine tercih edenler sınırsız bir mutluluğa kavuşurlar. Yine bu kişiler Tanrı'ya karşı geliştirdikleri şartsız itaat ile bölünmüş ve parçalanmış bir kişilik sahibi olma tehlikesinden emin olurlar. Belirsiz bir hayatın ayartmalarını bertaraf eden inanmış kişi büyük bir güvenceye ulaşır. Bu güvence sadece Tanrı yönünden değil aynı zamanda inanan kişinin iyi niyetle vermiş olduğu sözlere sadık kalması şeklinde kendisini gösterir (Kierkegaard, 2016: 11-23).

Kierkegaard bu durumu daha anlaşılır kılmak için Kutsal Yazılar'dan bir örnek verir. Bu örneğe göre bir baba, iki oğlundan birine bugün bağda çalışmasını söylemiştir. İlk oğlu, ilk başta çalışmaya gitmeyeceğini söylemiş ama daha sonra bu düşünceden vazgeçip bağa gitmeye karar vermiştir. Baba, bu sefer ikinci oğluna gitmiş ve ona da aynı şekilde bugün bağda çalışmasını söylemiştir. İkinci oğul, bu isteği kabul edip gideceğini söylemiş ama gitmemiştir. Görünüşte ilk oğul, sözü yerine getirmeyen olarak görülmekte iken ikinci oğul, gideceğini söyleyerek hem davranışı gerçekleştirmemekte hem de verdiği sözü yerine getiriyor gibi görünerek kendini ve başkalarını aldatmaktadır (Kierkegaard, 2016: 11-23).

Kierkegaard insan ile Tanrı arasındaki ilişkinin iman bağıyla kurulduğunu dile getirir. Ona göre insan ile Tanrı arasındaki ontolojik boşluk iman sayesinde gerçekleşen sıçrayışla atlatılır. İnsanın kurtuluşu, Tanrı için her şeyin mümkün olduğu gerçeğini kavramakta saklıdır ki bu, inananı her türlü ümitsizlikten kurtarır (Kierkegaard, 2004: 48-49). İman eyleminin öğretmeni Tanrı iken öğrencisi insandır. İman kişinin tek başına gerçekleştirdiği bir şeydir. İnsan Tanrı'dan koşulsuz olarak ve bir anda ebedi hakikati öğrenir. İmanla birlikte insan sonsuzlukla bağlantıya geçer (Kierkegaard, 2013: 63-66). Tanrı için gerçekleştirilen iman eyleminin nesnelleştirilmesi onu gerçek anlamından uzaklaştırmak olur. İman paradoksal, absürt, saçma, riskli, anlaşılmaz, insani değerlerin ötesinde, tutkulu ve öznel bir tecrübedir (Kierkegaard, 2013: 62; Alpyağıl, 106-107).

Risk olmadan iman olmaz, çünkü onu değerli kılan büyük bir risk içermesidir. Ayrıca o yoğun varoluşsal eylem olarak kendini gösterir (Tokat, 2013: 25; Gök, 2015: 85-86). Oysa nesnel bilgi imanı dışlar dolayısıyla imanda nesnel bir kesinlik yoktur. Risk ve tutku yoğunluğunu artırır. Tutku bilfiil olursa işe yarar ve o, anlık olarak gerçekleşir. İman, gerçekleşmesi halinde büyük bir fedakarlığı gerektiren bir tutkuya dayanır. Dolayısıyla inanan sonsuzluk karşısında ödediği bedel ve acı oranında tutkulu olur. Yine imanı doğuran tutku Tanrı'ya karşı duyulan yoksunluğun bir sonucudur (Anderson, 69-70, 89; Alpyağıl, 88-89).

İman, aklın sınırlarının ötesindedir ve kişi, Tanrı ile olan bağlantısını öznel deneyim sonucu elde ettiği iman sayesinde gerçekleştirmektedir. Kierkegaard, akli ve akla dair sorumluluk ve irade gibi kavramları bir kenara itmesinde de onun sınırlı bir yapıya sahip olduğunun unutulmaması gerektiğini ve yaşamın anlamını belirlemede etkin olan kavramın iman olduğunu savunmuştur (Aydeniz, 66-99).

Kierkegaard, Hz. İbrahim üzerinden imanı tartışırken risk, nesnel belirsizlik ve tutku kavramları üzerinden hareket etmekte ve Hz. İbrahim'i düşünsel yönünden ziyade imanın en büyük temsilcilerinden birisi olarak saymaktadır. Zira Hz. İbrahim, oğlunu kurban edebilecek kadar yüksek bir iman ve teslimiyete sahiptir (Kierkegaard, 2000: 179; Kierkegaard, 2013: 25).

Hız. İbrahim oğlunu kurban ederken korkusuna hâkim olmuştur ki bu durum onun Tanrı'ya karşı duyduğu sevginin bir sonucudur. İmanla birlikte gelişen sevgi Tanrı'yı yansıtırken imansız bir sevgi insanın kendisini yansıtır (Gök, 76; Kierkegaard, 2013: 39). Kierkegaard gerçek imanı imkansızlığı tanımayı ve sonsuz teslimiyeti gerçekleştirmek olarak değerlendirir (Kierkegaard, 2013: 50).

Düşüncenin bittiği yerde iman başlar. Bununla beraber iman yaşama dair diğer şeylerden kopmayı gerektirmez. Tam aksine iman hayatta bazı imkânsız görünen şeyleri mümkün kılar. İman öznel tecrübe olması yönüyle başkalarına anlatılması uygun değildir. Yani herkesin imanı kendine ve Tanrı'dan aldığı kadarına göredir (Kierkegaard, 2013: 58; Aydeniz, 64-66).

Tanrı insan ilişkisi iman esaslı sevgi ilişkisidir. Dünya veya ahirette yarar ve menfaat sağlama amacıyla veya korku ve umutsuzluk durumlarında ortaya çıkan iman gerçek bir iman değildir. Bu ilişkinin özelliği, "ben ve sen" boyutunda gerçekleşen aktif ve sürekli bir ilişkisi olmasıdır. Kişi Tanrı'ya gönülden yönelirse Onun sesini kalbinde duyması bir yana Tanrı'nın kendisini gördüğünü idrak eder (Kierkegaard, 2005: 720-727; Ataer, 47).

İnsan için esas mutluluk insanın iç dünyasında saklıdır. Asıl bilgi de insanın kendisini bilmesidir. Kendini bilmeden dışa dönük olarak yaşayan birisi hayat fırtınasında boğulmaktan kurtulamaz (Kierkegaard, 2016: 37; Kierkegaard, 2000: 169-170). İnsan cesaretle inanmaya yönelmelidir. Çünkü hakikatin tecrübe edilmekten başka bilinme imkânı

yoktur. Hakikat, menfaat ve yarar hesaplamalarıyla değil kişinin iç dünyasında yaşanan hesaplaşmalar, iç çekişmeleri ve çileyle bilinebilir (Kierkegaard, 2016: 77; Kierkegaard, 2016: 63). Ebedi bir yaşamı kapsayan hakikat ruhsal anlamda kişiye hayat vererek onu ebedi kılar. Hakikat yol gibidir. Kat edenleri için yol aynı olsa da yol alış tarzları değişebilmektedir. Temelde yol alış ve dönüşüm tarzları iki tanedir: nesnel ve öznel. Nesnel düşünüm yolunda birey dikkate alınmazken öznel düşünüm yolunda birey ön plana alınır (Kierkegaard, 2016: 65-67; Gödelek, 87). “Benim için hakikat” şeklinde tabir edilen öznel dönüşüm hakikatin bireyselliğine uygun bir tavidir (Çetin, 2016: 364-366).

İnsanın düşündüğü şeyler hakikatin nesnel boyutuyla ilgilidir ki insan düşünsel yoğunluk vasıtasıyla ancak bu boyutla irtibata geçebilmektedir. Oysa sonsuz ve sonsuzluk özneliğin taşıdığı tutkunun konusudur. Bu yönden hakikat öznelidir. Daha doğrusu bireyin ulaşabileceği en yüksek hakikat ancak öznel olabilir. Yine kişi ancak bu sayede sonsuz mutluluğa ulaşabilir. Sadece mutluluk değil aynı zamanda gerçek özgürlük de içe dönüklük yoluyla elde edilebilir Tanrı'ya dair kesinlik ona dair getirilen delillerin artmasıyla değil azalmasıyla elde edilmektedir (Kierkegaard, 2016: 73-77; Çetin, 2016: 91, 96).

Kierkegaard'a göre nesnel olarak emin olmadığımız Tanrı'nın varlığı, içe dönüklüğü gerekli kılmaktadır. İnsanın sonsuz olma tutkusu onu nesnel emin olmayışı seçmeye götürmektedir. Bu durumda “özneliğin hakikat olduğu” paradoksu meydana gelmektedir. Bu paradoks şudur: Öznellik imanın kesinliğini, iman da özneliği doğurmaktadır. Aslında dinsel hakikat Tanrı'yı nesnel olarak bilemeyeceğimiz için insani bir şeydir (Kierkegaard, 2016: 85-87). İçsellik sadece insan bireyinde kalması ve başkasına ulaşmaması açısından değil nesneyle ilgisi yönünden ele alınmaktadır. Bu ilginin temel çıkış noktası ise tutkudur (Kierkegaard, 2016: 126-130).

İnsan kendi kusuru nedeniyle hakikati kavramaktan yoksundur. Ona bu yoksunluğunu hatırlatmaya aracı olan şey Tanrı'dır. Bunun diğer bir adı günahdır. Günah bir açıdan insanı özgür kılmaktadır zira günah insanın kendi başına olması demektir. Özgürlüğün dışı bakan yönü kişinin hakikatten uzak kalması ve dışlanmasıdır. Dışlanma kişinin özgürce bağlanma isteğiyle dengelenmektedir. Başka bir deyişle Tanrı kişiyi kendisinden kurtararak özgür kılmaktadır. Tanrı kişiye hakikati yani imanı vererek günahın gerektirdiği azaptan onu kurtarmaktadır. Bireyin kendi kusurunun farkında olması gerekir ki hatasından dönsün. Bu kusur kişiyi hakikatten uzaklaştırmaktadır ve bundan dönüş aslında bir tür yeniden doğuştur (Kierkegaard, 2013: 6-12).

Kierkegaard'a göre Tanrı her şeye gücü yeten, ebedi ve ezeli, ebedi bir varlıktır. Tanrı karşısında bütün evren bir tür hiçliktir. Tanrı'nın iradesi hiçliğin şeye dönüşmesini sağlamaktadır ancak Tanrı bunu herhangi bir beklenti ve fayda için yapmamaktadır (Kierkegaard, 2016: 55). Tanrı'nın tek bir isteği vardır; o da sevmektir. Tanrı değişik rollere bürünerek sevmek istemektedir. Örneğin çocuğun babasına, dostların ve sevgililerin birbirlerine olan sevgisi aslında Tanrı sevgisidir. Anlaşılan Tanrı anlık bile olsa sevmek için insana eşlik etmektedir (Kierkegaard, 2005: 741; Kierkegaard, 2013: 20).

Kierkegaard'a göre Tanrı kendini herhangi bir aracı olmaksızın bildiği gibi harekete geçmek için de herhangi bir şeye ihtiyaç duymaz. Sadece sevgi Onu harekete geçirebilir. Dolayısıyla Tanrı'nın nihai amacı sevgidir. Bu sevgiye layık olan daha doğrusu Tanrı'yı sevebilecek nihai varlık insandır. Tanrı insanı sevmek ve onu kazanmak için insanla kendini eşit kılar. Çünkü sevgi farklı olan her şeyi birbirine eşitler. Tanrı insanla kendini eşitlemek ve ona sevgiyi öğretmek için öğretmeni gönderir. Bu olmazsa Tanrı ve insan arasındaki sevgi mutsuzluğu doğurur (Kierkegaard, 2013: 20-23).

Tanrı, insan tarafından sevmek karşılığında kendisi ona eşitlerken insandan da kendini sevmesi için yaşam arzusundan vazgeçmesini talep etmektedir. Ancak insan bunu kendi başına tam olarak gerçekleştiremeyeceği için Tanrı ona yardım etmekte bunun için imanı insana bağışlamaktadır. İnsan iradesiyle ıstırap dolu bir sevgiyle Tanrı'ya inanmalıdır. İnsan sevginin kontrolünde olacaksa yasayı değil çektiği ıstırapı dikkate alarak kendince ölçülü olmalıdır (Kierkegaard, 2005: 662-663, 769).

Tanrı, sevgiden müteşekkil bir ruh olup insanın görevi de bu ruha kavuşmaktır. Kavuşmak ve sonunda Tanrı'ya dönüşmek bir süreç işidir. Tanrı için önemli olan insanın bütüncül olarak kendine yönelmesi ve bu yönelimden vaz geçmemesidir. Tanrı insanların zayıflıkları dolayısıyla kendilerine verdiği iyilik ve zenginlikleri bir gün geri alınacağını bilerek olumlu yönde kullanmalarını ister. İnsanın Tanrı'yla eşitlenmesinin yollarından birisi insanın kendisini yükseltmesidir. Bu noktada insanın Tanrı adına başka sevinç ve yönelimlere sahip olmaması gerekir (Kierkegaard, 2016: 56-57). Tanrı'yı en hoşnut eden şey, samimi olarak ona muhtaç olduğumuzu itiraf etmektir (Kierkegaard, 2016: 79).

Tanrı-insan birliğinin sağlanmasının bir yolu Tanrı'nın en aşağı insan seviyesine inmesidir. Başkalarına hizmet eden insan, toplumsal mertebeye olarak en aşağı insan olduğuna göre Tanrı kendini hizmetçi şeklinde gösterir (Kierkegaard, 2013: 27). Tanrı dünyadaki bütün ıstırapların acısını duyarak insanla eşit olur. İstırap aslında

sevginin bir sonucudur. Tanrı'nın çektiği ıstırap insanın an be an yenilenmesine ve yeni bir varoluşa kavuşmasına sebep olmaktadır (Kierkegaard, 2016: 117; Kierkegaard, 2013: 30).

SONUÇ

Kierkegaard teistik bir düşünce geliştirerek çağın düşüncesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Birey merkezli düşünce biçimi kendisinden sonra gelen varoluşçuları oldukça etkilemiştir. Hegelci felsefeyle karşılaştırılınca Kierkegaard'ın daha bireyselci olduğu görülür. Buna göre mantıksal tanımlamalar değil bizatihi insan ferdi bizim insanı ve insanlığı anlamamızı sağlar. İnsan duyu ve düşüncesiyle sürekli varoluşunu yenileyen bir varlıktır.

Kierkegaard'a göre insan öznel ve özgür bir canlıdır. İnsan özgürce kendi benliğini oluşturmalıdır. Estetik, etik ve dini alanlar insana varoluş imkânı sağlamaktadır. Estetik alanda yaşayan insan anı yaşarken hazzı amaçlar. Bu durum bu insanı göreceli ve sınırlı kılmaktadır. Etik alanda yer alan insan, toplumsal ve evrensel bir insan olduğu için ahlaki görevlerini icra etmeye odaklıdır. Dini alanda yaşayan insan sonsuzluğa yönelmektedir. Kierkegaard'a göre insan varoluşunu ancak Tanrı ile gerçek anlamda gerçekleştirebilmektedir.

Kierkegaard'a göre Tanrı, imanın konusudur bilginin değil. Tanrı olsa olsa sevgiyle eşleştirilebilir. Bunun için Hristiyanlık sevgi üzerine kurulmuştur. Tanrı ve din nesnel değil öznel bir alandır çünkü insanı konu edinir. Bunun için imanda aklın bir işlevi yoktur. Tanrı bilginin değil teslimiyet ve imanın konusudur. Tanrı ile kurulabilecek nihai ilişki de iman ve sevgi ilişkisidir.

Kierkegaard düşüncesinde Tanrı, mutlak ve gizemli bir varlıktır. Duyular alanının dışında ve onun üstündedir. Bu yüzden O'nun hakkında net bir bilgiye ulaşılması mümkün gözükmemektedir. Tanrı'yı tecrübe etmenin ve bilmenin yolu, iman etmekten geçer. İnsan, Tanrı ile ilişki kurmak istiyorsa iman etmelidir. İmandan önce ise sonsuz teslimiyeti gerçekleştirmesi gerekmektedir. Çünkü akıl, insana dünyevi sınırlar çizerek Tanrı'yı anlamayı, onunla ilişki kurmayı engellemektedir. Tanrı ise insanla sevme ve sevilme arzusu üzerine ilişki kurmaktadır. Tanrı kendisini en alt seviyedeki insanla denk ve eşit göstererek bu ilişkiyi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu eşitlikle Tanrı, insandan yaşama arzusundan vazgeçmesini istemektedir. Çünkü bu vazgeçişle beraber insan Tanrı ilişkisi gerçekleştirebilmektedir.

KAYNAKÇA

AKŞİT, M. (2013). "İbn Sina ile Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırması", Akademik Bakış Dergisi, (39), 245-257.

ALPYAĞIL, R. (2013). Wittgenstein ve Kierkegaard'dan Hareketle Din Felsefi Yapmak, İz Yayıncılık, İstanbul.

ANDERSON, S. L. (2014). Kierkegaard Üzerine, (Çev. Gökhan Gürdal), Sentez Yayıncılık, Ankara.

ATAER, S. (2006). "Kierkegaard'ın Tanrı Anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

AYDENİZ, H. (2012). Teist Varoluşçularda İman-Ahlak İlişkisi, Rağbet Yayınları, İstanbul.

BAYINDIR, A. (2006). "Kierkegaard'da İman'ın Paradoks Oluşu Meselesi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

BLACKHAM, H. J. (2005). Altı Varoluşçu Düşünür, (Çev. Ekin Uşaklı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

CAULY, O. (2006). Kierkegaard, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

CEVİZCİ, A. (1999). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.

ÇETİN, E. (2016). "Kierkegaard'ın Nesnel Hakikat Eleştirisi", Asos Journal: The Journal Of Academic Social Science, 4(28), 315-326.

ÇETİN, E. (2016). "Kierkegaard'ın Düşünce Dünyasında "Ben" Kavramının Önemi", Asos Journal: The Journal Of Academic Social Science, 4(30), 436-443.

ÇETİN, E. (2016). "Kierkegaard'ın Estetik Varoluş Aşamasına Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(47), 1046-1049.

ÇETİN, E. (2016). "Kierkegaard'ın Öznel Hakikate Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar", Asos Journal: The Journal Of Academic Social Science, 4(29), 360-372.

ÇINAR, A. (2015). Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam, Sentez Yayınları, İstanbul.

- DURAKOĞLU, A. (2007). “Kierkegaard’da İnsan ve Varoluş Problemi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERTÜRK, R. (2012). Varoluşsal Din Felsefesine Giriş, Yarın Yayınları, İstanbul.
- FADEN-BABIN, L. & RACHMANSKI, J. (2015). Kierkegaard ile Deniz Kızı, (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yay., İstanbul.
- FERGUSON, R. (2015). Kierkegaard’dan Hayat Dersleri, (Çev. Elif Ersavcı), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- GÖDELEK, K. (2010). Kierkegaard, Say Yayınları, İstanbul.
- GÖK, U. (2015). “Kierkegaard’ın “Korku ve Titreme” Kitabı Doğrultusunda İman ve Ahlak”, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- KIERKEGAARD, S. (2013) Aforizmalar, (Çev. Nur Beier), Pinhan Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2002). Baştan Çıkarıcının Günlüğü, (Çev. Süha Sertabiboğlu), Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- KIERKEGAARD, S. (2013). Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe, (Çev. Doğan Şahiner), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2005). Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2000). Kahkaha Benden Yana, (Çev. Nedim Çatlı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2015). Kaygı Kavramı, (Çev. Armaner Türker), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2016). Kendinizi Sevmeyi Unutmayın, (Çev. Emre Bozer), Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2013). Korku ve Titreme, (Çev. Ebru Çalışkan), Mitra Yayınları, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2011). Meseller, (Çev. Osman Çakmakçı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2015). Müzikal Erotik ya da Dolaylı Erotik Evreler, (Çev. Merve Elma), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- KIERKEGAARD, S. (2004). Ölümcül Hastalık Umutsuzluk, (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- KIERKEGAARD, S. (2016). Tanrı’ya İhtiyaç Duymak, (Çev. Zeynep Yeter), Fabula Kitap, İstanbul.
- MANAV, F. & GÜRDAL, G. (2013). Kierkegaard Birey ve Varoluş Üzerine, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- STRATHERN, P. (1999). 90 Dakika’da Kierkegaard, (Çev. Murat Lu), Gendaş Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİNER, M. (2017). “Kierkegaard’a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, (14), 291-304.
- TAŞDELEN, V. (2013). “Mevlana ve Kierkegaard’da Birey ve Tanrı İlişkisi”, Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları, 8(6), 717-728.
- TOKAT, L. (2013). Varoluşçu Teoloji, Elis Yayınları, Ankara.
- TÜRKYILMAZ, Ç. (2016). Bunalım Çağı, Bibliotech Yayınları, Ankara.
- UYANIK, N. (2016). “İnsanın Üç Yaşamı: Kierkegaard’ın Yorumu Çerçevesinde”, Genç Akademisyenler Sempozyumu 2, 30 Nisan 2016, 22-35, Mardin.

Günümüz Sanat Müzelerinde İnternet Kullanımı ve Koleksiyonların Çevrimiçi Erişilebilirliğine Dair Bir Araştırma

A Research on Using Internet and Online Accessibility of Collections in Today's Art Museums

ÖZET

Bu makalede, çağdaş müzecilik anlayışının bir yansıması olarak koleksiyonların dijital ortamda sunulması konusu ele alınmıştır. Zira pandemi sonrasında (bilgi toplumlarının edindikleri yeni alışkınlar doğrultusunda) müzeler için koleksiyonlarını çevrimiçi platformlarda ihtiyacı doğmuştur. Makalede incelenen farklı sanat müzeleri örnekleri, izleyicilere daha geniş ve erişilebilir bir deneyim sunmak amacıyla dijital koleksiyon sunumlarını benimsemektedir. Müzelerin internet ortamında dijital koleksiyon sunumu, koleksiyonların fiziksel sınırlamalardan kurtulmasını ve izleyicilere çeşitli içeriklerle etkileşimde bulunma olanağı sağlar. İnteraktif platformlar, izleyicilere eserleri yakından inceleme, sanatçıların biyografilerini keşfetme ve sanat tarihini tanıma imkânı sunar. Özellikle pandemi gibi problem arz eden dönemlerde, dijital koleksiyon sunumu müzelerin izleyicilere erişimini sürdürmesine yardımcı olmuş ve müzeler ile izleyiciler arasındaki etkileşimi ve bağı güçlendirmiştir. Dijital koleksiyon sunumunun getirdiği avantajlar arasında eğitim, araştırma ve katılımı teşvik etme bulunmaktadır. Öğrenciler, akademisyenler ve izleyiciler, çevrimiçi koleksiyonları kullanarak müzelerin dijital mecrada sunduğu entelektüel erişimi derinlemesine inceleyebilir, farklı koleksiyonları karşılaştırabilir ve sanat çeşitliliğini keşfedebilirler. Ayrıca, dijital platformlar aracılığıyla düzenlenen çevrimiçi etkinlikler, sanatçı söyleşileri ve atölye çalışmaları sayesinde izleyicilerin sanatla olan etkileşimi artmaktadır. Sonuç olarak, çağdaş müzecilik anlayışının bir yansıması olarak dijital koleksiyon sunumu, müzelerin izleyicilere daha geniş, erişilebilir ve etkileşimli deneyimler sunmasını sağlamaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, müzelerin dijital platformlarda daha da yenilikçi çözümler geliştirmesi ve izleyicileri sanatla daha yakından buluşturması beklenmektedir. Araştırma Yöntemi olarak ise; alanyazın taraması, doküman araştırması, sanat müzeleri özelinde iyi örnek incelemesi ve içerik analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Konuyla alakalı ulusal ve uluslararası alandaki araştırmalardan ve çalışmalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzecilik, Sanat Müzeleri, Güzel Sanatlar, Plastik Sanatlar, İnternet, Dijital Koleksiyonlar, Dijital Erişilebilirlik.

ABSTRACT

In this article, the subject of presenting collections in digital media as a reflection of contemporary museum understanding has been examined and discussed. After the pandemic period, museums needed to place their collections on online platforms in line with the new habits of information societies. Different art museums examined in the article adopt digital collection presentations to offer a wider and more accessible experience to their audiences. Digital collection presentation allows collections to be freed from physical limitations and provides opportunities for interaction with various contents for viewers. Interactive platforms offer viewers the opportunity to examine works closely, explore artists' biographies, and learn about art history. Especially in troubled times such as global pandemics, digital collection presentation has helped museums maintain access to their audiences and strengthen interaction and connection between museums and viewers. Among the advantages brought by digital collection presentation are education, research, and encouragement of participation. Students, academics, and viewers can use online collections to examine in-depth intellectual access offered by museums in the digital realm, compare different collections, and discover art diversity. In addition, online events organized through digital platforms such as artist talks and workshops increase viewers' interaction with art. As a result, digital collection presentation as a reflection of contemporary museum understanding enables museums to offer wider, more accessible, and interactive experiences to their audiences. With the advancement of technology, it is expected that museums will develop more innovative solutions on digital platforms and bring viewers closer to art. As for the Research Method; Literature review, document research, good case study specifically for art museums and content analysis methods were used. National and international research and studies related to the subject were used.

Keywords: Museology, Art Museums, Fine Arts, Plastic Arts, Internet, Digital Collections, Digital Accessibility.

GİRİŞ

Sanat müzeleri, sanat eserlerini korumak, sergilemek ve topluma sunmak amacıyla var olan kültür kurumlarıdır. Ancak, geleneksel müze anlayışının sınırları teknolojinin ve internetin etkisiyle genişlemektedir. Teknolojinin hızla ilerleyişi ile birlikte, sanat müzeleri de dijitalleşme ve çevrimiçi erişilebilirlik konularında yeni olanaklar ile tanışmıştır. Bu bağlamda, sanat müzelerinin koleksiyonlarının internet ve teknoloji aracılığıyla sergilenmesi, hem

Nurcan Diş Yüzer¹
Burak Boyraz²

How to Cite This Article

Diş Yüzer, N. & Boyraz, B. (2023). "Günümüz Sanat Müzelerinde İnternet Kullanımı ve Koleksiyonların Çevrimiçi Erişilebilirliğine Dair Bir Araştırma" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:115; pp:8613-8620. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.72536>

Arrival: 18 July 2023

Published: 30 September 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu makale birinci yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü dâhilinde kaleme almış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım ASD, Müzecilik Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0009-0001-5409-4052.

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1373-7234.

koleksiyonların daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağlamakta hem de ziyaretçilere benzersiz bir deneyim kazandırmaktadır.

Geleneksel müzecilik anlayışında, sanat eserleri fiziksel mekanlarda sergilenerek sınırlı bir izleyici kitlesine sunulmaktaydı. Ancak günümüzde teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde, sanat eserlerinin dijital formatlarda çevrimiçi platformlarda sergilenmesiyle bu sınırlılık aşılmıştır. İzleyiciler, dünyanın dört bir yanından farklı koleksiyonlara erişebilir ve eserleri detaylı bir şekilde inceleme fırsatı bulabilirler. Bu sayede, fiziki sınırlamaların ötesinde bir sanat deneyimi yaşayabilir.

Teknolojinin ve internetin getirdiği faydalardan biri de etkileşim ve katılımı artırmasıdır. Sanat müzeleri, dijital rehberlik, interaktif sanal turlar ve sanat eserleri hakkında daha derinlemesine bilgi sunan dijital içerikler gibi araçlarla ziyaretçilerin katılımını teşvik edebilirler. Aynı zamanda, çevrimiçi platformlar üzerinden kullanıcıların yorumları ve geri bildirimleri sayesinde müzeler, koleksiyonlarını ve sergileme yöntemlerini geliştirme imkanına sahip olabilirler.

Çalışmanın amacı, sanat müzelerinin teknoloji ve internetin olanaklarından faydalanarak koleksiyonlarını nasıl daha geniş bir izleyici kitlesine sunabileceğini incelemektir. Geleneksel müzecilik anlayışının dönüşümü bağlamında, çevrimiçi platformlar, dijital rehberlik araçları, interaktif sanal turlar gibi yeni yöntemlerin sanat müzelerinin misyonunu nasıl etkilediği ve sanatın nasıl daha erişilebilir hale getirildiği bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

ÇAĞDAŞ MÜZECİLİK VE DİJİTAL MÜZECİLİK

Sanat müzeleri, kültürel mirası koruma ve topluma sunma misyonunu üstlenirken, çağdaş teknolojinin ve internetin getirdiği olanakları etkili bir şekilde kullanarak koleksiyonlarını daha geniş bir izleyici kitlesine ulaştırmak ve izleyicilere zengin bir deneyim sunmak adına önemli adımlar atmaktadır. Müze kelimesi, Helenistik dönemde ilham perilerinin düşünme yeri veya tapınağı anlamındaki “museion” sözcüğünden türetilmiştir (Mazlum, 2022: 106). Allan (1963) müzeyi koleksiyonların inceleme, etüt ve zevk almak amacıyla yerleştirildiği bina olarak tanımlarken, Sözen ve Tanyeli (1996) ise müzeyi sanatsal, kültürel, tarihsel ve bilimsel ürünlerin sürekli olarak sergilenmesi amacıyla yapılan ve bu nitelikleri nedeniyle halka açık tutulan yapı şeklinde ifade etmektedir. Akmehtem (2017) ise günümüzde müzelerin temel sorumluluğu ‘nesne’ merkezli yaklaşımdan ‘insan ve toplum’ merkezli yaklaşıma yöneldiğini ifade etmiştir. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından onaylanan yeni müze tanımı ise şöyle: “Müze, somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen toplumun hizmetinde kar amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik eder. Etik, profesyonel ve toplulukların katılımıyla çalışır ve iletişim kurarlar, eğitim, zevk, yansıtma ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunarlar.” (2022).

Çağdaş müzecilik, geleneksel müzecilik anlayışının ötesine geçen, modern teknoloji ve değişen toplumsal dinamiklere uyum sağlayarak müze deneyimini dönüştüren bir yaklaşımdır. Müzelerin sadece fiziksel koleksiyonlarını mekanlarda sergileme amacını aşarak, ziyaretçilere etkileşimli, katılımcı ve çok yönlü deneyimler sunma hedefini taşırlar. Bunun yanı sıra ise; dijital teknolojilerin ve iletişim araçlarının müze deneyimine entegre edilmesini amaçlarlar. Bu yaklaşım, ziyaretçilere sanat eserlerini daha etkileşimli bir şekilde inceleme, sanatçıların yaratıcı süreçlerini anlama, sanat eserlerinin tarihsel ve kültürel bağlamını daha derinlemesine keşfetme gibi olanaklar sunar. Aynı zamanda dijital platformlar ve sanal gerçeklik gibi araçlarla müze deneyimini çevrimiçi ortama aktararak ve tüm dünyada daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşma fırsatı sunar. Çağdaş müzecilik, sadece sergilenen eserlerle değil, aynı zamanda ziyaretçi katılımıyla da ilgilenir. Müzeler, interaktif sergiler, atölyeler, etkileşimli sanat projeleri gibi etkinlikler düzenleyerek ziyaretçilerin aktif olarak müzeyi deneyimlemelerini ve katkı sağlamalarını teşvik eder. Bu sayede müze, izleyiciyi pasif bir gözlemci olmaktan çıkararak aktif bir katılımcı haline getirir.

Çağdaş müzecilik, çeşitli hedef kitlelere yönelik ilgi odakları oluşturarak izleyici çeşitliliğini artırmayı hedefler (Karadeniz, 2020). Müze web siteleri ve sanal müzeler, öğrencilerden üniversite araştırmacılarına kadar geniş bir yelpazede kişilere hitap ederek bilgi edinme ve kültürleri keşfetme fırsatı sunar (Marty ve Twidale, 2004). Özellikle Covid-19 salgını döneminde, müzeler çevrimiçi platformlar ve dijital içerikler aracılığıyla eserlerini ve içeriklerini sunarak ziyaretçilerin ilgisini çekmeye devam ettiler. Bu süreç, görsel iletişim gücünün dijital teknolojilerle birleşerek sanat deneyimini çevrimiçi ortamda nasıl zenginleştirebildiğini bir kez daha gözler önüne sermiştir (Mazlum, 2022).

Müze deneyiminde dijital teknolojilerin artan kullanımının, ziyaretçi etkileşimini ve deneyimini arttırabileceği öngörülmektedir (Tüzün vd., 2013:610). Dijital sergileme, etkileşimli müze teknolojisi ve online oyunlar, müzelerin ziyaretçi sayısını artırarak popülerlik kazanmalarını sağlayabilir (Soren, 2005:148). Ayrıca, bilgisayar

oyunları destekli öğretim yaklaşımının eğitim etkinliklerini daha etkili hale getirdiği ve öğrenci başarısını artırdığı belirtilmektedir (Amory vd., 1999:320).

Bertacchini ve Morando, dijital sergileme, oyunlar ve sunumların müzelerin ziyaretçi davranışlarını etkilediğini ve izleyicilerin müzeye erişimini kolaylaştırdığını vurgulamaktadır (2011: 34). Aynı şekilde, çağdaş müzecilik anlayışında müzelerin dijital platformlar ve etkileşimli sistemler kullanarak hem koleksiyonlarını hem de bilgiyi ziyaretçilere sunma gerekliliği artmaktadır (Peacock ve Brownbill, 2007).

Genel olarak, sanat müzeleri teknolojinin sunduğu imkanları kullanarak koleksiyonlarını daha geniş bir kitleye ulaştırma ve sanat deneyimini zenginleştirme yolunda adımlar atmaktadır. Dijital teknolojilerin müzelerin yapılarında ve iletişimde önemli bir rol oynadığı bu dönemde, müzelerin dijitalleşme süreçlerini planlamaları ve bu yeni dönüşüme uygun içerikler sunmaları büyük bir öneme sahiptir.

Çevrimiçi Müzecilikte Kullanılan Teknolojik Araçlar

Günümüzde müzeler, ziyaretçilere çeşitli dijital araçlar aracılığıyla erişim sağlayarak, izleyicilerin beklentilerini dijital ortamda da karşılamaktadır. Dijital teknolojiler, müzelerin izleyicileriyle etkileşimini artırarak, sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasını ve ziyaretçilere daha zengin deneyimler sunulmasını sağlar.

Bu dijital teknolojiler şu başlıklar altında sıralanabilir:

1. Kurumsal WebSitelere: Müzeler, kendi resmi web siteleri aracılığıyla ziyaretçilere ulaşır. Bu web siteleri, müze ile ilgili temel bilgileri, sergileri, koleksiyonları ve etkinlikleri içerir. Aynı zamanda online bilet satın alma, rehberlik hizmetleri ve sanal turlar gibi olanakları sunarak ziyaretçilerin müze deneyimini daha öncesinde olmadığı kadar zenginleştirir.

2. Sosyal Medya Platformları: Müzeler, sosyal medya platformları aracılığıyla güncel bilgileri ve etkinliklerini duyurur. Facebook, Instagram, Twitter yeni uygulama adı ile X gibi platformlarda paylaşılan içeriklerle müzeler, izleyicilere etkileşimli deneyimler sunar ve takipçileriyle etkili bir iletişim kurar.

3. Mobil Uygulamalar: Müzeler, mobil uygulamalarıyla ziyaretçilere interaktif deneyimler sunar. Bu uygulamalar, uygulamalar ve QR kod ile müzeyi ziyaret ederken rehberlik sağlama, farklı ara yüzler ile (müzenin kendi web sayfası, youtube) eser sahiplerinin röportajlarını dinleme, eserlerin detaylı bilgilerini sunma ve interaktif oyunlar gibi içerikleri barındırarak ziyaretçilerin deneyimini zenginleştirir.

4. Sanal Turlar ve 360 Derece Görüntüler: Sanal turlar, müze alanını çevrimiçi olarak gezebilme olanağı sunar. 360 derece görüntülerle ziyaretçiler, müze içinde dolaşarak eserleri daha yakından inceleyebilir.

5. Dijital Koleksiyonlar: Müzeler, çevrimiçi platformlarda eserlerin dijital görüntülerini ve ayrıntılı bilgilerini sunarak, izleyicilerin sanat eserlerinin çevrimiçi ortamda envanterlerine erişim imkânı sunar.

6. E-Kitaplar, Kataloglar ve Dijital Kaynaklar: Müzeler, e-kitaplar, kataloglar ve dijital kaynaklar aracılığıyla ziyaretçilere koleksiyonları ve bir iletişim çeşidi olan süreli sergileri ile ilişkin bilgi sağlar ve öğrenme fırsatları sunar.

KOLEKSİYONLARIN ÇEVİRİMİÇİ SUNUMU

Son yirmi yılda giderek artan sayıda kültürel miras kurumu, erişilebilirliği artırmak ve araştırma, eğitim ve kamu katılımını desteklemek amacıyla koleksiyonları hakkındaki bilgilere çevrimiçi erişim sağlamaktadır. Bu gelişme, 1970'lerden itibaren başlayarak müze sektörünü etkileyen ve kültürel kurumları odaklarını koleksiyonlardan ziyaretçilere kaydırmaya zorlayan daha geniş kapsamlı ve radikal değişikliklere zorlamıştır. Müzelerin sosyal ve politik rolü etrafında şekillenen ve yeni iletişim modelleri ile ifade tarzlarını zorlayan 'yeni müzecilik' söylemi (André and Francois, 2010; Vergo, 1989), müzelerin dijital faaliyetlerinde önemli bir etki yaratmıştır. Kültürel miras dünyasındaki dönüşüm, müzelerin koleksiyonların güvenli muhafızları olarak görülmekten çıkıp, çeşitli kitlelere farklı türde deneyimler sunması beklenen eğitim, bilgi ve eğlence merkezlerine dönüşmesi anlamına gelmekteydi (Black, 2012; Hooper-Greenhill, 2013). Çağdaş müzeler, sergilerinde ve anlatılarında ziyaretçilerle etkileşimlerinde çeşitli dijital platformları kullanırken, hikayelerini aktarmak için farklı medya türlerine giderek daha fazla yönelmeye başlamışlardır (Gil-Fuentetaja&Economou, 2019). Bu dönüşümle birlikte müzecilik alanı; koleksiyon oluşturma, yönetimi, sergi tasarımı, tanıtım ve eğitim süreçlerinde yenilikçi yaklaşımlara sahne olmaktadır. Müze koleksiyonları artık dijital ortama aktarılmakta ve mikro galeriler, web siteleri ve sanal müze uygulamaları aracılığıyla izleyicilere sunulmaktadır. Bu teknolojik altyapı, izleyicilere ayrıntılı bilgi sağlama, iletişim kurma ve teknoloji kullanımında deneyim kazandırma amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca, bu teknolojiler müze erişimini kolaylaştırmakta ve müze deneyimini daha erişilebilir kılmaktadır (Karadeniz, 2020).

Dijital teknoloji ve World Wide Web'in olanakları, müze koleksiyonlarının sunum yöntemlerini evrilmiştir. Dijital teknolojinin kullanımı, koleksiyon nesnelerini gezici sergilerde dolaştırmaktan çok daha geniş bir erişim sağlamaktadır. Ayrıca dijital master'lar (Dijital ana kopya, arşivde saklanması, yeniden kullanılması ve yeniden ifade edilmesi amacıyla "orijinal" olarak saklanan bir görüntü, PDF dosyası, dijital kayıt veya başka bir dijital varlıktır. Görüntüler için, fotoğraf negatifinin dijital analogudur). oluşturulduktan sonra, bu nesnelerin çoğaltılması maliyeti düşük, internet üzerinden anında ve küresel bir şekilde kullanıcılara ulaşım imkanı vermesiyle avantajlıdır. Ayrıca dijital formda saklanan eserler, orijinallerine zarar verme riski olmadan uzun süre korunabilir. Dijital formun esnekliği de, bilgilerin ve içeriklerin güncellenmesini ve zenginleştirilmesini kolaylaştırır. Dijital görüntüler, metinler, veriler, sesler, görüntüler ve daha fazlası hiperlinklerle birleştirilerek daha zengin bir deneyim sunabilir. Bu sayede, izleyiciler eserleri daha derinlemesine anlama ve keşfetme fırsatına sahip olurlar. Bu zengin içerik, izleyicilerin eserlerin özgün deneyimini daha geniş bir perspektifle incelemelerini sağlar (Reilly, t.y.).

Bugünün müze teknolojileri, çeşitli hedef kitlelere yönelik ilgi noktaları oluşturarak bireyleri müzelere çekmeyi amaçlayan önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Küresel popüler kültürün etkisi ve dünyanın giderek daha fazla bir bilgi toplumu haline gelmesi, insanları geleneksel rutinlerden ve sıradanlıktan uzaklaşmaya yönlendirmekte; yeni heyecanlar ve deneyimler peşinde koşmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, müzeler sadece geçmişin sergilediği alanlar olmanın ötesine geçerek, etkileşimli sergiler, sanal gerçeklik deneyimleri, artırılmış gerçeklik rehberlikleri gibi teknolojik yenilikleri benimsemekte ve ziyaretçilere daha etkileyici ve öğretici deneyimler sunmaktadır (Boyras, 2013).

Sonuç olarak, kültürel miras kurumlarının dijital sunum ve teknolojik araçları koleksiyonlarının erişilebilirliğini artırmak, ziyaretçilere çeşitli deneyimler sunmak ve eğitim olanaklarını genişletmek için etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Müzeler, çağın gereksinimlerine uygun olarak dijital platformlarda koleksiyonlarını sergileyerek, izleyicilere daha zengin içerikler sunmakta ve etkileşimli deneyimler yaşatmaktadır. 'Yeni müzecilik' anlayışının dijital alanlarda da yankı bulması, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında ve geniş kitlelerin kültürel değerlerle etkileşiminde yeni ve etkili yolların keşfedilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, müzelerin dijital sunumları ve teknolojik kullanımı, sadece koleksiyonları koruma amacıyla değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi artırma, öğrenmeyi teşvik etme ve kültürel mirası daha geniş bir kitleyle paylaşma gibi konularda da önemli bir rol oynamaktadır.

YENİ NESİL ÇEVİRİMİÇİ MÜZECİLİK

Süre gelen müzecilik faaliyetlerinin internet teknolojisinin ilerleyişiyle ziyaretçileri ile etkileşimlerini arttırmak, daha fazla görünürlük ve erişim sağlamak için koleksiyonlarını, müze içindeki faaliyetlerini dijital platformlarda yayınlaması ile yeni nesil çevrimiçi müzecilik kavramı ortaya çıkmıştır. Bu dijitalleşmenin getirisi doğrultusunda müzeler sadece fiziksel olarak erişilebilir mekanlar olmaktan çıkarak, herkesin internet ortamında erişebileceği birer dijital kaynak haline gelmiştir. Yeni nesil çevrimiçi müzeleri içinde sanat müzeleri kategorisine giren müzeler de bu dönüşümü yaşamıştır.

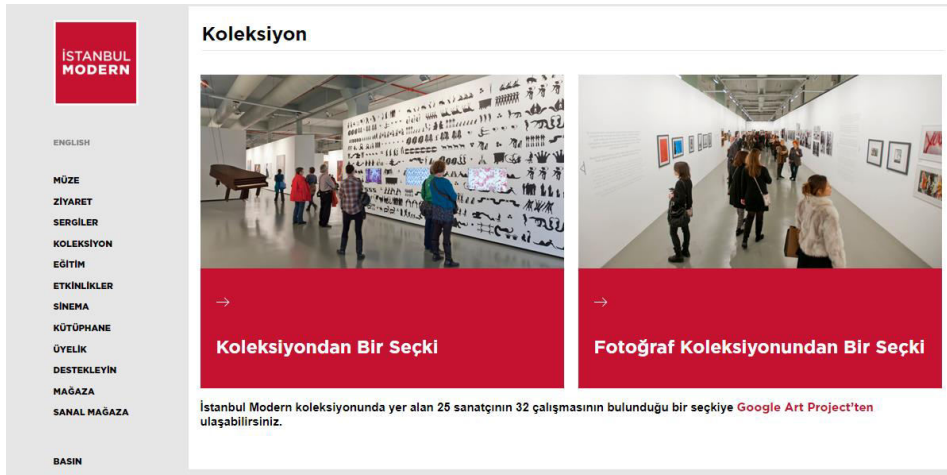
1. İstanbul Modern Sanat Müzesi

İstanbul Modern Sanat Müzesi, dijital müzecilik alanında öncü bir yaklaşım sergileyerek çevrimiçi koleksiyonunu geniş bir izleyici kitlesiyle paylaşmaktadır. Müze, izleyicilere fiziksel olarak müzeye gelmeden de koleksiyonunu keşfetme ve deneyimleme fırsatı sunmaktadır (URL-1).

Müzenin çevrimiçi koleksiyonu, izleyicilere çeşitli sanat eserlerini ve sanatçıların çalışmalarını tanıtmaya imkân sağlamaktadır. Bu koleksiyon, farklı türlerden sanat eserlerini içermekte olup, resim, heykel, fotoğraf gibi çeşitli disiplinleri kapsamaktadır. İstanbul Modern'in çevrimiçi koleksiyonu, izleyicilere sanatın farklı formlarını keşfetme ve anlama şansı sunarak kültürel zenginliği artırma hedefini yansıtmaktadır (URL-1).

Ayrıca; İstanbul Modern Sanat Müzesi'nin çevrimiçi koleksiyonu içerisinde yer alan sanatçıların çalışmalarının bir seçkisi, Google Art Project aracılığıyla izleyicilerin erişimine açılmıştır. Bu platform sayesinde, 25 sanatçının 32 çalışması dijital olarak görüntülenebilir ve incelenebilir hale getirilmiştir. Bu yaklaşım, sanatın erişilebilirliğini artırmanın yanı sıra, izleyicilere daha geniş bir perspektif sunma amacını taşımaktadır (Şekil 1). (URL-1).

Şekil 1: İstanbul Modern Sanat Müzesi

Kaynak: <https://www.istanbulmodern.org/tr/koleksiyon>

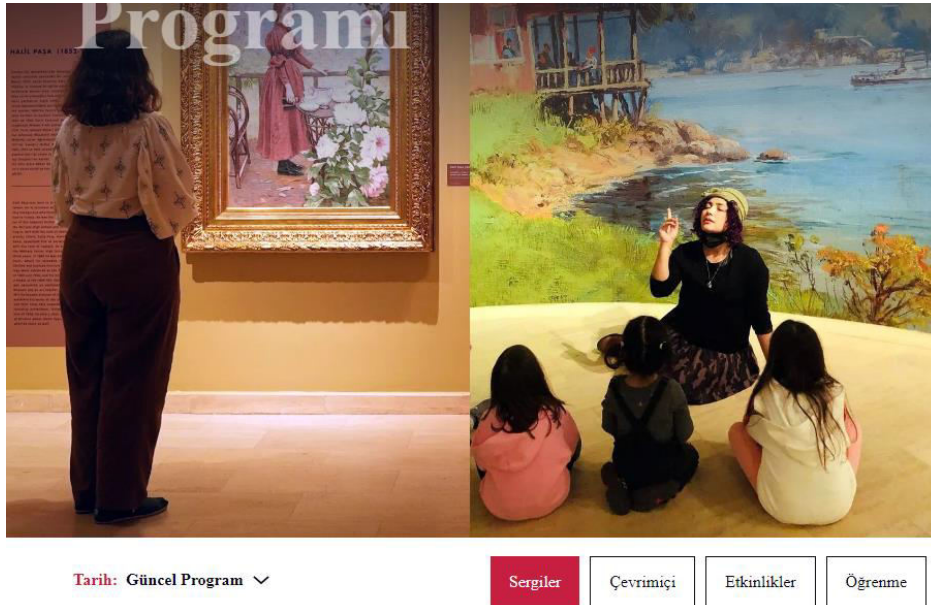
İstanbul Modern Sanat Müzesi'nin dijital müzecilik uygulamaları, izleyicilerin sanatla etkileşime geçme deneyimini çevrimiçi platformlar aracılığıyla da yaşayabilmesine olanak tanımaktadır. Bu tür inisiyatifler, kültürel mirası koruma ve paylaşma amacını güçlendirirken aynı zamanda sanatın evrenselliğini ve etkisini daha geniş kitlelere taşıma fırsatını sunmaktadır.

2. Sakıp Sabancı Müzesi

Sakıp Sabancı Müzesi'nin dijital müzecilik yaklaşımı, sanat ve kültürün daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken aynı zamanda ziyaretçilere etkili bir çevrimiçi deneyim sunmayı amaçlamaktadır.

Müzenin çevrimiçi platformu, ziyaretçilere müze hakkında genel bilgileri, ziyaret planlaması için gerekli bilgi ve ulaşım detaylarını sunmaktadır. Ayrıca, gruplar ve turlar için sağlanan hizmetler, ziyaretçilere müzeyi daha derinlemesine keşfetme fırsatı sağlamaktadır. Hizmetler ve erişilebilirlik bölümü, müzenin farklı ihtiyaçlara cevap veren hizmetlerini ve erişilebilirlik olanaklarını anlatarak daha geniş bir kitleye hitap etme amacını yansıtmaktadır. Müzenin web sitesinde "Sergiler ve Etkinlikler" bölümü, müzenin geçici sergilerini, etkinliklerini ve sanatla ilgili diğer programları duyurarak izleyicileri güncel tutmayı hedeflemektedir (URL-2).

En önemli dijital özelliklerden biri, "Koleksiyonlar ve Araştırma" bölümüdür. Bu bölüm, Sakıp Sabancı Müzesi'nin sanat koleksiyonlarını ve araştırma çalışmalarını dijital platformlarda sunarak ziyaretçilere sanat eserlerini keşfetme ve inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu koleksiyonlar, izleyicilere farklı dönemlerden ve disiplinlerden eserleri görmeleri ve hakkında bilgi edinmeleri için bir fırsat sunar (Şekil 2).

Şekil 2: Sakıp Sabancı Müzesi

Kaynak: <https://www.sakipsabancimuzesi.org/sergiler-ve-etkinlikler?sort=current&page=1>

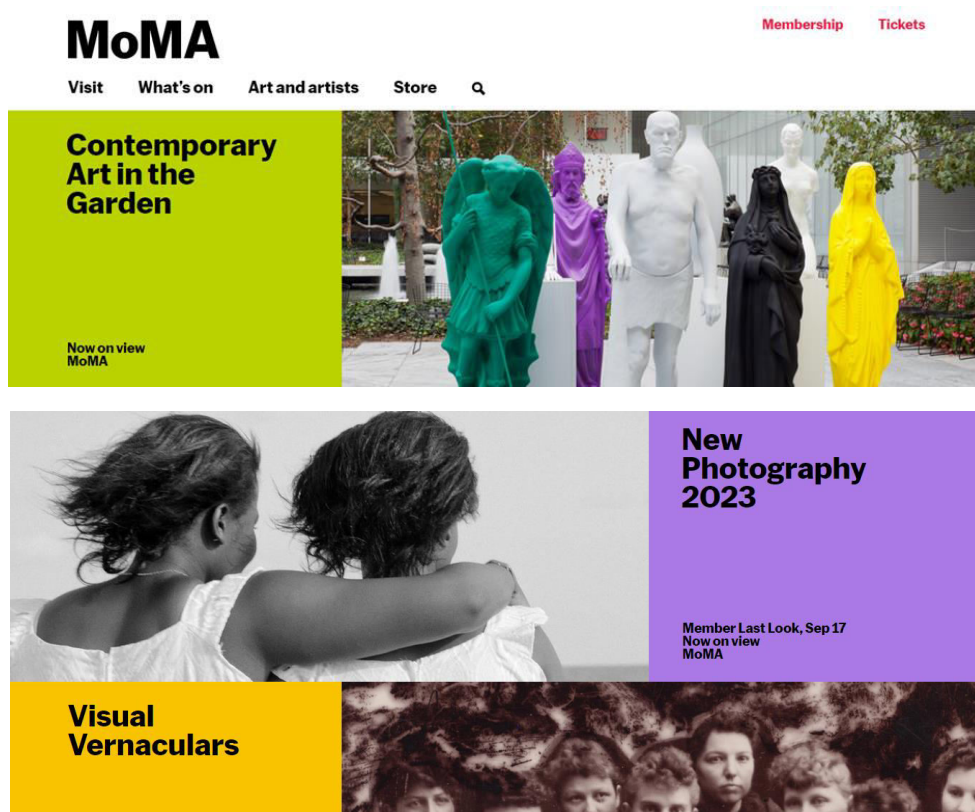
"Keşfet" bölümü ise ziyaretçilere müzenin genel teması, koleksiyonları ve dijital içerikleri hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı vererek, müze deneyimini derinleştirmeyi amaçlamaktadır.

3. Museum of Modern Arts

Museum of Modern Arts (MoMA), dijital müzecilik alanında ve çevrimiçi koleksiyonlarıyla ziyaretçilerine kapsamlı bir doküman sunmayı amaçlamaktadır. Müze, çevrimiçi platformlar aracılığıyla ziyaretçilere çeşitli bilgi ve içerikler sunarak sanat eserlerine erişimi kolaylaştırmayı hedeflemektedir (URL-3).

MoMA'nın çevrimiçi platformu, ziyaretçilere müze hakkında genel bilgileri ve ziyaret planlama detaylarını sunmanın yanı sıra, mevcut sergiler ve etkinlikler hakkında bilgi verir. "Sanat ve Sanatçılar" bölümü, farklı sanatçıların eserlerini ve sanat akımlarını tanıtarak ziyaretçilere geniş bir sanat yelpazesi sunar (URL-3).

Müzenin en önemli dijital özelliklerinden biri "Koleksiyon" bölümüdür. MoMA'nın evrilen koleksiyonu, modern ve çağdaş sanatın yaklaşık 200,000 eserini içermektedir. Bunun içinden 101,000'den fazla eser çevrimiçi olarak erişilebilir durumdadır. Ziyaretçiler, çeşitli filtreler kullanarak sanatçıları ve eserleri arayabilir, eserlerin görsellerine erişebilir ve hatta bazı eserleri çevrimiçi olarak inceleyebilirler (Şekil 3).

Şekil 3: Museum of Modern Arts (MoMA)

Kaynak: https://www.moma.org/collection/?utf8=%E2%9C%93&q=&classifications=any&date_begin=Pre-1850&date_end=2023

MoMA'nın çevrimiçi koleksiyonu, farklı sanatçıların eserlerini içermekte olup ziyaretçilere geniş bir sanat deneyimi sunma amacını taşımaktadır. Çevrimiçi platform aracılığıyla, izleyiciler sanat eserlerini gözleme ve inceleme fırsatı bulurken, koleksiyonun zenginliği ve çeşitliliğiyle etkileşime geçme imkanı elde ederler.

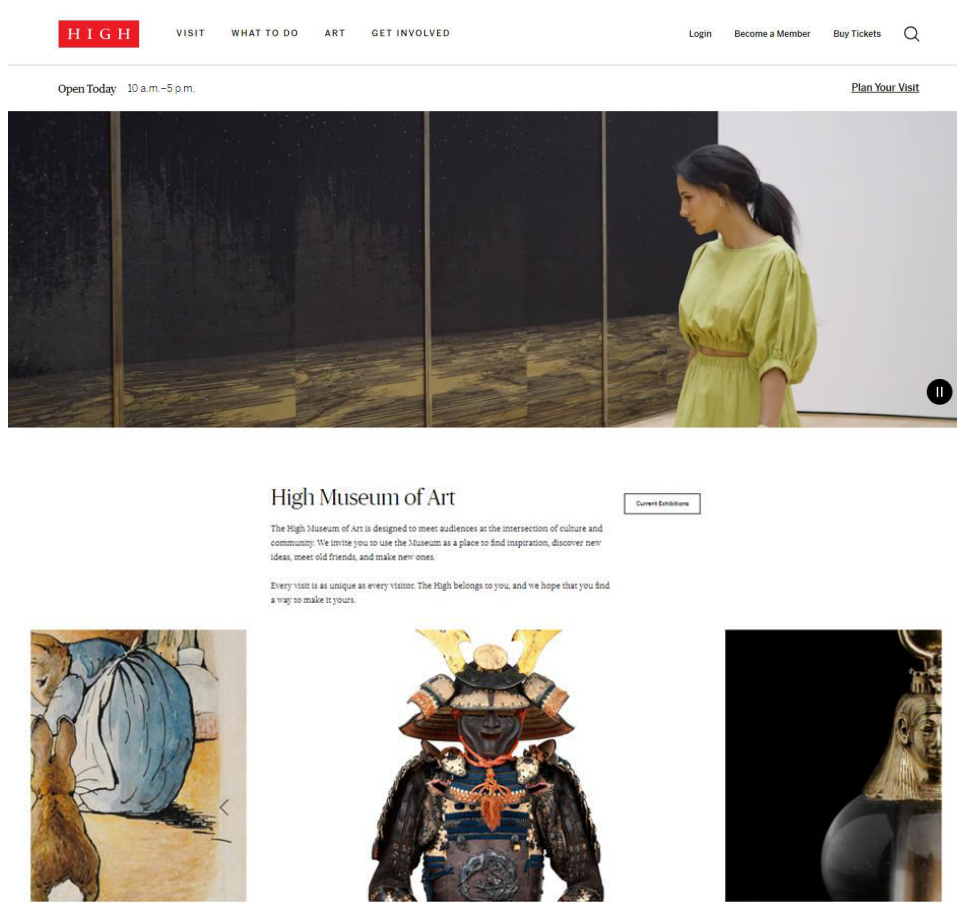
4. High Museum of Art

High Museum of Art, dijital müzecilik konusundaki zengin içeriği ve çevrimiçi koleksiyonlarıyla izleyicilere kapsamlı bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Müze, çevrimiçi platformlar aracılığıyla ziyaretçilere müze hakkında bilgi verirken, aynı zamanda sanat eserlerine erişimi kolaylaştırarak koleksiyonlarını dijital ortamda sunmaktadır (URL-4).

Müzedede yer alan çeşitli sanat kategorileri, çevrimiçi koleksiyonlarda da bulunabilir durumdadır. Ziyaretçiler, Afrika Sanatı, Amerikan Sanatı, Avrupa Sanatı, Modern ve Çağdaş Sanat, Fotoğrafçılık gibi farklı sanat türlerine ait eserleri çevrimiçi olarak inceleyebilirler. Ayrıca, dekoratif sanat ve tasarım, Yerleşik ve öğrenilmiş sanat gibi özgün alanlara odaklanan koleksiyonlara da erişim imkanı bulunmaktadır (Şekil 4). (URL-4).

High Museum of Art'ın çevrimiçi koleksiyonları, izleyicilere sanat eserlerini gözleme, inceleme ve etkileşime geçme fırsatı sunmaktadır. Koleksiyonlar arasında dolaşmak ve farklı sanat akımlarını keşfetmek için kullanıcı

dostu ara yüz ve arama özellikleri kullanılabilir. Bu sayede, ziyaretçiler müzenin koleksiyonunu dijital ortamda gezebilir ve çeşitli sanat eserlerini detaylı bir şekilde inceleyebilirler. High Museum of Art, dijital müzecilik alanındaki çevrimiçi koleksiyonlarıyla izleyicilere hem müze deneyimi hem de sanatın zengin dünyası hakkında bilgi edinme fırsatı sunmaktadır (URL-4).

Şekil 4: High Sanat Müzesi

Kaynak: <https://high.org/>.

SONUÇ

Çağdaş müzecilik anlayışı, geleneksel müze deneyimini dijital dünyayla birleştirerek koleksiyonların çevrimiçi olarak sunulmasını da içeren bir yaklaşıma sahiptir. Bu yaklaşım, müze ziyaretçilerine dijital anlamda bir erişim kolaylığı sağlarken, aynı zamanda müzelerin eğitim, araştırma ve diğer kamusal misyonlarını daha geniş kitlelere ulaştırmalarına olanak tanımaktadır. İstanbul Modern Sanat Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi, Museum of Modern Arts (MoMA) High Museum of Art gibi örnekler, çevrimiçi koleksiyonları aracılığıyla izleyicilere zengin içerikler sunmanın yanı sıra, farklı dijital araçlarla etkileşim ve deneyim fırsatları sağlama amacıyla faaliyet göstermektedirler. Bu yaklaşım, geleneksel sergi alanlarının ötesine geçerek izleyicilerin sanat eserleriyle daha yakından etkileşimde bulunmalarını ve öğrenmelerini desteklemektedir. Özellikle pandemi gibi zorlu dönemlerde dijital koleksiyonların önemi daha da artmış, müzeler çevrimiçi platformlarda etkileyici içerikler sunarak kültürel deneyimi izleyicilerle buluşturmayı sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda, çağdaş müzecilikte dijital koleksiyon sunumu, hem izleyicilerin hem de müzelerin karşılıklı kazanç sağladığı bir alan olarak önemini korumaktadır.

Dijital koleksiyon sunumuyla müzelerin uluslararası çapta daha geniş bir izleyici kitlesiyle etkileşimde bulunma imkânı artmıştır. Farklı coğrafyalardan izleyiciler, çevrimiçi koleksiyonları ziyaret ederek, sanatın evrenselliğini ve çeşitliliğini keşfetme fırsatı bulmaktadırlar. Bu durum, kültürel alışverişi ve anlayışı artırarak farklı topluluklar arasında sanatın birleştirici gücünü desteklemektedir. Bununla birlikte, dijital koleksiyonların sürdürülebilirliği ve kalitesi de önemlidir; koleksiyonlardaki eserlerin doğru ve zengin bir şekilde dijital platformlarda sunulması, izleyicilere etkileyici ve gerçekçi bir deneyim sunmak adına kritik bir faktördür. Gelecekte, teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte müzelerin dijital koleksiyon sunumu alanında daha da yenilikçi çözümler geliştirmesi ve izleyicilere zengin ve etkileşimli deneyimler sunmaya devam etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akmehmet, K. T. (2017). Yaşayan Müze Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Yaratıcı Drama Dergisi.*, 12(2), 1-16.
- American Alliance of Museums. (2021). Definition of a Museum. Retrieved from. <https://www.aam-us.org/programs/about-museums/definition-of-a-museum/> Erişim Tarihi: 28.06.2023.
- André Desvallées and Francois Mairesse (Eds.). (2010). *Key Concepts of Museology*. International Council of Museums and Armand Colin, Paris, France. Retrieved June 20, 2023 from. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/Museologie_Anglais_BD.pdf
- Allan, A. D. (1963). *Müzelerin Teşkilatlanması-Pratik Öğütler*. Ankara: Icom Türkiye Milli Komitesi.
- Amory, A., Naicker, K., Vincent, J., & Adams, C. (1999). The use of computer games as an educational tool: identification of appropriate game types and game elements. *British Journal of Educational Technology*, 30(4), 311-321.
- Bertacchini, E., & Morando, F. (2013). The future of museums in the digital age: New models for access to and use of digital collections. *International journal of arts management*, 15(2), 60-72.
- Black, G. (2012). *Transforming museums in the twenty-first century*. Routledge.
- Boyras, B. (2013). Müze teknolojileri ve sergileme farklılıkları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 2(08), 113-128.
- Gil-Fuentetaja, I., & Economou, M. (2019). “Communicating museum collections information online: Analysis of the philosophy of communication extending the constructivist approach”. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)*, 12(1), 1-16.
- Hooper-Greenhill, E. (2013). *Museums and their visitors*. Routledge.
- ICOM, (2022). *Uluslar Arası Müze Tanımı* <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> Erişim Tarihi: 11.06.2023.
- Karadeniz, C. (2020). Müzede Dijital Teknolojilerin Kullanımı ve Salgın Sürecinde Dijital Katılım. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 9(70), 975-984.
- Marty, P., & Twidale, M. (2004). Lost in gallery space: A conceptual framework for analyzing the usability flaws of museum Web sites. *First Monday*.
- Mazlum, Ö. (2022). “Müze İletişimi ve Müze Web Siteleri Üzerine Bir İnceleme”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 100-136.
- Peacock, D., & Brownbill, J. (2007, March). Audiences, visitors, users: Reconceptualising users of museum on-line content and services. In *Museums and the Web (Vol. 2007)*.
- Reilly, B. (t.y.). *Collections: Museum Collections Online*. Retrieved June 22, 2023 from <https://www.clir.org/pubs/reports/pub88/coll-museum/#1>
- Soren, B. J., & Canadian Heritage Information Network. (2005). Best practices in creating quality online experiences for museum users. *Museum management and curatorship*, 20(2), 131-148.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1996). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul Remzi Kitabevi.
- Tüzün, H., Akıncı, A., Yıldırım, D., & Sarıkaya, M. (2013). “Bilgisayar Oyunları ve Öğrenme”. K. Çağıltay ve Y. Göktaş.(Ed.) içinde, *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler*, 1.
- URL-1. <https://www.istanbulmodern.org/>. Erişim Tarihi: 25.06.2023
- URL-2. <https://www.sakipsabancimuzesi.org/>. Erişim Tarihi: 25.06.2023
- URL-3. <https://www.moma.org/>. Erişim Tarihi: 25.06.2023.
- URL-4. <https://high.org/>. Erişim Tarihi: 25.06.2023.
- Vergo, P. (1989). The reticent object. *The new museology*, 41-59.